

ELLÉRI MÓR

PARTÖRTÉNETI ÁZLATOK

Zichy Rafael grófné Őméltóságának

kiváló tisztelettel Gelléri

1906 IX/3.

IPARTÖRTÉNETI VÁZLATOK

IRTA

GELLÉRI MÓR

BUDAPEST
SINGER ÉS WOLFNER KIADÁSA
1906

PALLAS RÉSZVÉNYTÁRSASÁG NYOMDÁJA BUDAPESTEN.

VÖRÖS LÁSZLÓ

M. KIR. KERESKEDELEMÜGYI MINISZTER ÚRNAK

ELSŐ RÉSZ.

A KÖZELMULT NAPIKÉRDÉSEIBŐL.

Előszó az első részhez.

Az írás sokoldalú köznapi munkája közben teremnek közlemények, amelyek nem múló érdekűek, mert sok bennük a mindig aktuális reminiszcencia, a kulturhistóriai és ipartörténeti adalék, sőt a messze jövendőre való útmutatás is. Ezek a dolgok itt-ott hasznos nyers anyagul szolgálhatnak azok számára, akik annak idején a magyar ipar történetét plasztikusan kidomborítani lesznek hivatva. Téglák és kavicsok a magyar ipartörténet Walhallájához.

A később még fölhasználható nyers anyagot szedtem össze elfakult írásaim közűl és egy rendszertelen, de talán nem egészen érdektelen koszorúba foglalva nyujtom az ilyen munkák iránt érdeklődő magyar olvasó közönségnek. Szanaszét szórva nem sokat érnek s még ha volna is érdekük, később nehéz lesz rájuk találni. Egybefoglalva azonban egyik kiegészíti a másikat s ha egyébre nem volna való, arra talán mégis elég jó lesz, hogy gondolkozásra és következtetésre, itt-ott pedig talán cselekvésre is buzdítsa az utókort. De megfelelnek e vázlatok hivatásuknak akkor is, ha az olvasó és a történetíró találni fog bennük valamit, ami más szempontból méltó a figyelmére s ami a már ismertebb anyagot egyik vagy másik irányban kiegészítheti. Szóval vázlatok és adatok ezek, melyek nem nagy igényűek, de a művész, aki kezébe veszi őket, esetleg értékes oldalukat is megvilágosíthatja.

Egy dolgot azonban szükségesnek tartok megjegyezni. Az egyes fejezetek tartalma természetesen nem merítik ki az illető

szakmában való irodalmi munkásságomat. Igy például szabad arra rámutatni, hogy a *Szociális napi kérdések* című könyvemben tüzetesen foglalkoztam a szociális kérdés óriási anyagának számos fontos részletével, hasonlóképen a *Kiállításokról* írt könyvemben a kiállítások történetével és jövőjével, az *Ötven év a magyar ipar történetével* számos aktuális és történeti kérdéssel, *Amerikáról* írott könyvemben számot adtam ottani impresszióimról, stb. stb. Amit tehát az alábbi fejezetekben nyujtok, az kiegészítés, újabb részlet, újabb vázlatszerű ismertetés vagy itt-ott önálló szakvélemény, egészben véve pedig újabb nyers anyag bizonyos kérdések teljesebb megvilágosítására.

És ha az irodalomban minden genrenak meg van a maga jogosultsága, különösen áll ez szegény szakirodalmunkra és így mindaz, amit e kötetben a magyar olvasóközönségnek nyujtok, talán szintén számot tarthat — ha nem is az elismerésre, de legalább a jóindulatú figyelemre.

Elmult aktualitások.

Látogatás Kossuth Lajosnál.

(1894 junius—julius.)

Nekem is megadatott a szerencse, hogy szemtől-szembe lássam Magyarország történelmének élő legnagyobb alakját. A turini nemzeti kiállítás tanulmányozására jöttem ugyan ide, de alig hogy megszálltam, szivem ösztönszerűleg legelőször is a via dei mille 22. számú házához vezetett. Kossuth nem volt otthon. Későn fekszik, későn kell s ezután először is fürdőbe megy. Nővére, Ruttkayné, ez a tiszteletreméltó, kedves matróna fogadott s rövid beszélgetés után kért, hogy bátyjához egy óra mulva jőjjek vissza.

Időközben futólag megtekintettem a turini kiállítást és egy órakor ismét ott voltam Kossuthnál. Az inas szó nélkül kinyitotta előttem nagy hazánkfia dolgozószobájának ajtaját és előttem állt a mythoszi alak egész méltóságában.

— — — — — — — — — — — — — —

Csakhamar rátértem jövetelem egyik főcéljára. Az országos iparegyesület megbízott az egyesület történetének megírásával. A negyvenes évek elején *Kossuth alapította az iparegyletet,* ő volt annak első igazgatója. Miután megbizatásom jelentőségét, főleg az utókor szempontjából fejtegettem, arra kértem, hogy amennyiben az alakulásra vonatkozó és rendelkezésemre álló adatok hiányosak, lenne szíves azokat emlékezet után Iratai újabb kötetében kiegészíteni.

— Az üdvözletek, melyeket 80-ik születésem napja alkalmából az ország törvényhatóságaitól kaptam — így szóla, egy nagy iratcsomót véve elő fiókjából — már-már el vannak intézve, de munkámban majdnem egy fél esztendővel visszavetettek. Most

már dolgozhatom, mert kereset után is kell látnom és dolgozataim közelébb befejezendő része visszaemlékezéseket foglal magában *Széchenyi* István grófról. Nem politikai szempontból írom ezeket, hanem inkább személyes viszonyomat, vele való érintkezésemet ismertetem. Itt — mondá finom selyempapirra írt jó csomó lapot fordítva írom le, hogy egyszer gróf *Széchenyi Istvánnal* találkozva, fölemlítettem neki az akkori tervben volt iparegyletet és kértem, vállalná el az elnökséget. Széchenyi tagadólag válaszolt. Ez azonban nem kedvetlenített el, sőt szemébe mondtam neki, hogy ez nem magánügy, azt elejteni nem szabad.

Nem is bántam meg soha, hogy az iparegyletet sok fáradtsággal megalakítottam. Ez oly jóravaló, egyszerű társaság volt, melyben összetartást, munkakedvet találtam és ezzel lehetett is valamire menni.

Mikor az első kiállítást rendeztem az egyletben - így folytatá - a megnyitás előtt való napon végigmentem a szerény termekben és úgy fejcsóválva gondoltam magamban : biz ez édes kevés.

De hát az volt a célunk, hogy bemutassuk azt a kevés iparunkat, ami akkor volt.

E kiállításról írtam azt a jelentést, mely vagy negyvenezer példányban kelt el és hozott is valamit az iparegyletnek. Különös gondot fordítottam ebben a selyem- és cukoriparra.

E két iparnak akkor cak kezdetei mutatkoztak, de ez a kezdet — ha jól tudom — több volt mint a mai.

Az első kiállítás csekély eredményeit látva, elkezdtük a vasat verni és az iparosokat buzdítani. Nem hiába.

A második kiállítás aránylag már szép volt és nagy haladást mutatott. És megvallom, mikor küldöttségileg felkerestem *József* nádort és végigvezettem a kiállítási termeken, egy hüvelykkel magasabbnak éreztem magamat. A jó nádor folyton azt kérdezgette: «*de hát miből* csinálják mindezt?» És mikor megtudta, hogy bizony az iparegylet tagjai csak két forintos részvényjegyekkel bírnak, nemes hevében azt a kérdést intézte hozzám, hogy *mit tehetne ő, a magyar ipar érdekében?* Én sem voltam rest és elbeszéltem neki, hogy nemcsak kiállítást csinálunk, hanem ipariskolákat és ezeknek annyi a hallgatója, — felnőttek is — hogy néha egy szék tetején négy-öt ember álldogál, hogy a másik szűk szobában folyó előadásokat meghallgathassa. De ezenkívül szükségünk volna az új gépek, anyagok és szerszámok minta-

gyüjteményére, hogy iparosaink lépést tarthassanak a haladottabb külfölddel, szóval állandó *tágas helyiségre* volna szükségünk, amelyben mozogni tudjunk.

Nem is átallottam könnyen érthetően rámutatni az Ujvilág-utcában akkor létezett klinikai épületre, mely a mi céljainknak pompásan megfelelne és Magyarország nádora örömmel ígérte meg, hogy kívánságom teljesülni fog. De ember tervez, Isten végez. A jó nádor nemsokára betegeskedni kezdett és meghalt. Ígéretét nem válthatta be. *Ezen és a politikai viszonyok fordulatán múlt, hogy az iparegylet akkor nem lehetett mindjárt az, amivé később lennie kellett....*

Az iparegyletet minden politikai szinezet és cél nélkül alakítottam, nem is volt abban szó soha politikáról, de nem tagadhatom még sem, hogy az *1848-diki év vívmányaiban nagy része volt az egyletnek is,* mert az a polgár, az egyszerű iparos, aki a *Batthyány* és *Teleki* grófokkal ült egy asztal mellett, s ezekkel társalgott, vitatkozott: azokra az ezekkel való érintkezés nem volt hatás nélkül.

*

A nyolcvanegyéves agg ez elbeszélése közben egészen belemelegedett úgy látszik kedvesebb emlékeit idéztem föl benne. Nemes hévvel, ifjúi tűzzel és bizonyos nyugodt, békés kedéllyel beszélte el mindezeket. Egy-egy megjegyzésemre bővebben bocsátkozott a részletekbe és úgy vettem észre, mintha éppen a közgazdasági és speciális iparkérdéseket ma is különös előszeretettel taglalná, mint ez alábbi nyilatkozataiból is ki fog tetszeni. Megjegyzem, hogy időközben behozatta kedvenc nápolyi borát (mely nagyon hasonlít a mi java tokai aszunkhoz) és beszélgetésünk további folyamában többször volt szerencsém a halhatatlan nagy magyarral koczinthatni.

A *selyemiparról* szólva, sajnálattal említé föl, hogy ez iparág nálunk hanyatlott, ámbár viszont örömmel értesült róla, hogy újabb időben ez iparág érdekében rendszeresebb, szívós mozgalom indult meg. Lássa – úgymond — Olaszország évenkint 15 millió frankot költ selyempetékre, melyeket részben Japánból importál. Ezeket kiosztja a nép között, természetesen csak Felső-Olaszországban és legnagyobbrészt nők és gyermekek tenyésztik a selyembogarat, a selyemgubót és ha végigmegy Turin egyik piacán, látni fogja, mily óriási jövedelmet hoz ez a népnek, ha

pedig végigmegy a kiállításon, látni fogja, hogy az olasz selyemipar méltán megérdemli a reá fordított fáradságot és áldozatot. Végre statisztikai adatokkal bőven ismertette Olaszország selyemtermelésének kiváló fontosságát.

Áttértünk az *új ipartörvényre.*

Figyelemmel kisértem az önök küzdelmeit mondá Kossuth, az «Egyetértés»-re mutatva a kvalifikáció tárgyában. Megvallom, hogy soha sem voltam barátja annak, hogy a közgazdasági politikában bizonyos *elveket* ridegen odaállítsunk s azokhoz még ridegebben ragaszkodjunk. Vannak, vagy lehetnek bizonyos simptómák vagy partikuláris viszonyok, a melyeknek kielégítése kivánatosnak látszik minden rideg elvnek dacára. Ilyen kivánságnak akar megfelelni a kvalifikáció is, habár én megvallom - nem látom be, hogy mért ne adjunk munkát annak, a ki dolgozni akar; azt mondják, hogy kontár? Az a közönség dolga; ha rossz munkát végez, nem veszik meg a tákolmányát. Félek töle, hogy az iparosok a kvalifikációban nem fogják azt a védelmet találni. a mit képzeltek és vártak. De éppen ezért önökön a sor, hogy az ipart más irányban részesítsék védelemben.

Ez a védelem lehet sokféle. De ebben sem szabad *elvekhez* ragaszkodni. Mert könnyű például azt mondani, hogy jó és olcsó közlekedési eszközök szükségesek az ipar és forgalom fejlesztésére, de hogy és mikép kell a közlekedési eszközöket létesíteni, ez megint más szabály alá esik. Hát én például azt szeretném, hogy a közlekedési eszközökön senki se nyerészkedjék, tehát, hogy azok lehetőleg államiak legyenek. De ezt az elvet itt Olaszországban nem igen szeretem érvényesítve látni, mert itt egyes közlekedési vonalak bizonyos képviselőházi szavazatok megnyerése után indulnak. Így vagyunk az elvekkel. Mikor én pénzügyminiszter voltam, hozzám jött *Széchenyi* István gróf és azt kérdezte tőlem, hogy *mennyit adok neki vasutakra? A mennyit kérsz, sőt még annál is többet,* válaszoltam. Kibocsátunk kamat nélküli államjegyeket, ezek fedezik majd a költségeket, és ha látom, hogy ezek valamit jövedelmeznek, akkor a tarifákat lejebbszállítjuk. *A vasutakból nekem nem kell jövedelem,* legfeljebb azt akarom, hogy azok vagy száz év mulva a reájuk fordított költségeket lassanként törlesszék. Ezért helyeslem, hogy a mostani magyar kormány is saját kezébe igyekszik keríteni a közlekedési vállalatokat.

Ha tehát nem elvekről, hanem gyakorlati követelmények időszerű kielégítéséről van szó, a magyar ipar érdekében sokféle intézkedésre van még szükség. Itt van első sorban *az önálló vámterület.* Erről köteteket lehetne írni, sokat szóltam és írtam már róla magam is és ha ismét fölemlítem, csak a sorrend miatt teszem. *Tisza* Kálmán azt mondja, hogy erről azért nem lehet szó, mert közgazdasági háborútól kell félni. Ezt bizonyára ő maga sem hiszi. Hát a vámsoropó mellett nem-e éppen oda lehet törekedni, hogy a két állam, t. i. Ausztria és Magyarország *érdekeire* lehetőleg tekintettel legyenek? Hiszen míndenben lehet érdekekkel számolni, de az már mégis hallatlan és páratlan dolog, hogy Magyarországból az egész világ cikkei — Ausztria iparcikkei miatt — ki legyenek zárva, vagy nehezebben juthassanak be, és hogy Magyarország Ausztria javára évenkint megszámlálhatlan milliókat fizessen iprcikkekért. Nem a közösügy kiadásai nehezednek súlyosan Magyarországra hanem inkább az a rengeteg adó, amit önök a vám nélkül beözönlő osztrák iparcikkekért évenkint fizetnek. Ha tehát Ausztria iparát — valamennyi más ország iparának rovására — továbbra is nem akarják védelemben részesíteni, akkor az önálló vámterület érdekében mindent meg kell mozgatni; de jól jegyezzék meg: nem az önálló vámterület eszméjéhez vagy elvéhez kötött frázisokkal kell hatniok. Ez ma már mit sem ér; hanem iparágról iparágra, nyers terményről nyers terményre kell térniök és minden egyes cikknél a ki- és beviteli különbözetből levonható következtetésekre kell építeni. Egy ilyen mozgalomnak még az *agráriusok* sem árthatnak. De mit is akar ez a mozgalom Magyaroszágon? Nincs ennek ott se célja, se talaja, se indoka, se jövője. Nálunk az iparnak, kereskedelemnek és földmívelésnek közös érdekei vannak és együttesen kell fejlődniök. Nem a külkereskedelemre, nem a kivitelre kell a fősúlyt fektetni; sokkal fontosabb ennél, hogy az ország minden *belső* szükségletét lehetőleg és kizárólag első sorban maguk a magyar termelők fedezzék.

Nagyon fontos az iparra nézve a *hitelkérdés.* Ezt az önsegély útján, szövetkezetek által kell megoldani, mert a takarékpénztárak nálunk (Magyarországon) tulajdonképen bankok. Igen érdekes mozgalmat indított meg itt Olaszországban egy *Lucciati* nevű — vallására nézve zsidó — képviselő, aki áldásosan működő segélypénztárakat létesített. Ezek rendszerét *Say,* a híres

francia finánckapacitás is tanulmányozta és igen elismerőleg nyilatkozott róla. De ennek az iránynak is akadt ellenzéke. Egy *Rossi* nevű szenátor, aki Piemont egy félreeső, azelőtt elhagyatott vidékén, melynek még kőszene sincs, igen virágzó pamutszövőipar-kolóniát teremtett, röpiratokban támadta meg Lucciati rendszerét és állítja, hogy pénzt ne adjanak hitelbe az iparosnak, még akkor se, mikor kér, még kevésbé adjanak neki alkalmat könnyű adósságokra; az iparban csak az iparos és munkás által keservesen összekuporgatott fillérnek van jövője; ezen alapszik az ő gyári kolóniája is, mely igen virágzó, melynek munkásai boldogok és megelégedettek és sohasem fogják érezni a szocziálizmus bajait. E két ember eszmecseréje igen figyelemreméltó és melegen ajánlom önnek azt tanulmányozás végett. Azt hiszem, könnyű lesz belőle a következtetéseket — a viszonyokhoz alkalmazva — levonni és esetleg érvényesíteni.

Végül kiváló fontossággal bírnak a *közös termelőszövetkezetek.* Mikor az említett pesti kiállításon a radványi posztósok kiállítottak, elővettem őket és összehasonlítottam munkájukat a brünni posztóval, megmutattam nekik a különbséget a minőségben és az árban és azt kérdeztem: mért nem tudnak úgy és oly ár mellett dolgozni, mint a brünniek? A jó radványi posztósok a brünniek gépére hivatkoztak, milyenekkel ők nem bírnak. A fülem mögé jegyeztem panaszaikat és mikor pénzügyminiszter lettem, fölhivattam a radványiakat és ajánlottam nekik több ezer forint kölcsönt fonó-, szövő- és kallógépek közös beszerzésére, megállapítottam a gépek használatának módját, a tőketörlesztés feltételeit, melyek igen enyhék voltak, kamatot pedig nem is kértem tőlük. Lett is volna szép kis posztó-társaságom, de közbejött a 49 és ez a tervem sem valósulhatott meg. De hasonló eljárást bizonyos anyagok, gépek és eszközök közös beszerzésére most lehetne általánosabban meghonosítani és sikerrel terjeszteni.

Mikor *Birminghamban* voltam, örült a lelkem az ottani ú. n. kismesterek láttára. Ezek — pl. puskaművesek — többen összeállanak, közösen szerzik be az anyagot és közösen bírják a drágább gépeket. Tartanak közös ügynököket, kik beházalják Európát és visszatérve, a kapott megrendeléseket felosztják iparosaik között, ezek vállalkozási tehetségéhez képest. Ez az igazi ipar; ezért lelkesültem Angliában tartott beszédeimben és ilyent

szeretnék látni Magyarországon is. Talán az új ipartestületek útján lehet e célt megközelíteni.

Folytatván a *közgazdasági és ipari témákat*, Kossuth részletesen tudakozódott egyes iparágak állásáról és igen örült, ha egyik-másik irányban kedvező értesítést szerzett. Rendkívüli érdeklődést tanusít minden életrevaló, fejlődésre képes kulturmozzanat iránt, mindent tud, ami lapok által megtudható, s éles emlékező tehetséggel egyaránt emlékszik a lisztszállítás körül elkövetett szabálytalanságokra, mint egyes magánérdekű apróságokra.

A *keleti kereskedelemről* szólva, részletesen fejtegette az ez irányban eddig történteket és szükségesnek tartá ügynököknek oly célból való alkalmazását (lehetőleg a tervezett keleti muzeumnál), akik hazai iparosaink mintáival utazzanak keletre és ott szerezzenek nekik piacot, állandó klientélát, ámbár — úgymond — ismételten hangsúlyoznom kell, hogy a hazai ipar főtörekvésének azt tartom, hogy intenzive fejlődjék, saját piacait hódítsa meg és szorítson ki lehetőleg mindent, ami külföldi. Ha azért például gyapot-iparunk nem lesz, nem igen bánom, mert nálunk gyapot nem terem; de ha gyapjú-iparunk nem volna és az otthon termelt gyapjú mindig külföldre vitetnék feldolgozás végett, hogy mint árú 100—150%-kal drágábban kerüljön vissza hozzánk, ez már öreg hiba volna.

Különben is hozzá kell szoktatni a közönséget a hazaihoz, és nem szabad megengedni, hogy egyes jeles hazai gyárosok készítményeikre, csak azért, hogy a *belföldön* elkeljenek, *külföldi* vignettát ragasszanak. (E tekintetben, említém, sokat várhatunk a jövő évi országos kiállítástól.)

Jellemzi Kossuth nagyságát az a szerénység, amelylyel a saját szerepét megitéli. Megjegyeztem magamnak a következő nyilatkozatát:

— Én csak szerényen töltöttem be helyemet hazám szolgálatában. Bizonyos események a fölszinre vetettek, nagy dolgok, nagy alkotások történtek, de én csak eszköz voltam, aki a nemzet akaratát végrehajtotta. Való, hogy a történet bizonyos mozzanataival föl fogják jegyezni az én nevemet is; nem tagadható, hogy minden szerencsétlenség és bukás dacára maradtak annak a kornak elévülhetlen vívmányai. De mi következik ebből? Amit tettem, megtette volna helyemben minden más ember és én már csak az emlékek közé tartozom. Bizonyság erre az is, hogy töb-

ben kérték ki bizonyos dolgokban tanácsomat és sohse követték azt.

(E minden keserüség nélkül való szavai abból az alkalomból kerültek ajkaira, mikor a magyaroknak iránta való szeretetét és tiszteletét tettem szóvá beszéd közben.)

Szidnak is engemet hazulról eleget — *névtelen levelekben*. Csak harmadnapja kaptam egyet, amelyben valaki azt veti szememre, hogy minek *izgatok* én még mindig leveleimben, mit akarok stb. Azt mondja az ismeretlen levélíró, hogy a dualizmus nélkül nem állhatunk fenn, mert Magyarországban sokféle a nemzetiség s ezek között a magunk erejéből rendet csinálni nem tudunk. Mily téves felfogás! *Deák* Ferenc is ebbe a hibába esett, mikor azt hirdette, hogy Magyarország egymagában nem állhat meg. Persze, ha nincs meg bennünk az *önbizalom* s magunk hirdetjük egyedül való fönnállhatásunk lehetetlenségét, akkor miért bízzanak bennünk mások, idegenek? Ha 1848-ban nem következik vala be az, ami bekövetkezett, jót állok érte, hogy a nemzetiségekkel soha semmi bajunk sem lett volna.

És e szavaknál alakja kiegyenesedett, szemei tűzben égtek, hangja emelkedett és előttem állt 81 éves korában az a méltóságteljes, imponáló alak, aki annak idején százakat és ezreket bűvös erővel ragadott magával, hódított meg . . .

*

A via dei millei 22. számú ház első emeletén van *Kossuth lakása*. A látogató a legalkalmasabb időben érkezik déli egy órakor. Kossuth későn fekszik, későn kel; reggel először is fürdik — még két évvel ezelőtt télen-nyáron naponta hideg fürdőt használt, de újabban a szigorúbb téli időszakban már enyhébb fürdőre van szüksége. Fürdés után rendesen sétát tesz és tizenkét óra felé reggelizik. Reggelijét többnyire egyedül szokta elkölteni és ezután dolgozószobájába vonul, hol rendesen ebéd idejéig — esti 7 óráig — munkával foglalkozik. Első sorban a hozzája járó magyar lapokat olvassa végig, azután iratain és egyéb munkáin dolgozik. Ha valaki azt kérdezné, hogy mik azok az egyéb munkák, annak emlékezetébe kell hoznom, hogy Kossuth paszionátus botanikus és nemcsak becses növénygyűjteménye van, hanem figyelemmel kiséri az idevágó szakirodalmat is. Asztalán több ily hírneves revuet láttam. Sőt nem kis mér-

tékben lepett meg, mikor egyik látogatásom alkalmával egy vaskos számtani könyv fölé hajolva és abba elmerülve találtam Kossuthot. Csodálkozva kérdém, hogy mivel foglalkozik? És megtudtam, hogy Magyarország volt kormányzója logarithmusokat fejt . . .

Mikor először léptem a szentélybe, melyet Kossuth dolgozószobájának nevezünk, újságot olvasott. Nem titkolhattam el elfogultságomat s ebből csak az a szíves, lekötelező, előkelően udvarias fogadtatás szabadított ki, melyben a nagy férfiú részesített. Az első pillanatban külseje lepett meg. Sokféle arcképe forog nálunk közkézen és ezek között az Ambrosetti által készített leg újabbak is, melyeket a legjobbaknak tartanak. És aki először látja Kossuthot, kénytelen azonnal meggyőződni, hogy az az arc, az az alak egészen más, mint az, melyet az arckép mutat. Az arckép után magam is középtermetű, búskomoly alakban képzeltem magamnak Kossuthot. Mily kellemes volt azonban meglepetésem, midőn egy méltóságos, imponáló alakot láttam magam előtt, mely 81 éve dacára életerős, ruganyos. Azt a szellemet, mely az arcon ül, azt a jóságot, mely a szemekből tükrözik és azt a fönséget, mely az egész alakon honol, azt nem képes visszaadni sem a festő-, sem a fényképíróművészet mai tökélye. De ha bármily tökéletes képet adna róla a művész, azokat a sajátságokat, melyek beszédét jellemzik, még megközelítőleg sem lehetne a vonásokból, vagy a holt betűkből megirmerni. Nyugodt méltósággal kezdi elbeszéléseit s a beszélgetés hevében hangja — ez az érces, tömör hang — emelkedik, szemei fényben égnek, mozdulatai élénkülnek s hallgatója mintegy bűvölet hatalma, a Kossuth egyéniségének varázsa alatt áll . . .

Lakása teljesen megfelel a jobbmódú polgári osztály lakásainak. Izléssel berendezett szalón, dolgozószoba, ebédlő, hálószoba, elfogadóterem, ezek képezik a főbb piéceket. És bár e szobák berendezése egyszerű, nem lehet tagadni, hogy ez egyszerűségében is bizonyos előkelő elegáncia nyilvánul, ami a ház jó szellemének, Ruttkaynénak nemes izlésére vall.

A dolgozószoba erkélye egy kis parkszerű térre nyílik. Ezen az erkélyen szokott Kossuth esténkint megpihenni. Kedves, csöndes kis hely, amelyen hiányzik a nagy város zaja. A park lombos fái, zöld rétje, virágágyai, szobrai és apró szökőkútjai pedig kellemes összhangban mintegy arra vannak teremtve, hogy

előttük egy nagy szellem szűnóráiban zavartalanul engedhesse át magát gondolatainak.

Mint előzékeny házigazda, Kossuth látogatóit szivarral kínálja. Rendesen maga hozza el a szivardobozt könyvtára polcáról, de ő csak rövid és vaskos, sajátkezűleg készített cigaretteket szí, melyekhez egy tálcán elhelyezett többféle faszipka közül választ fölváltva egyet-egyet. Iróasztalán mintaszerű a rend. Megfigyeltem és láttam, hogy mihelyt valami tárgy fölösleges volt, azt azonnal rendes helyére tette. Bizonyos szigorú rend szerint mindig csak az a tárgy van előtte, amivel foglalkozik, vagy ami szükséges.

Második látogatásom alkalmával Kossuth abban a megtisztelésben részesített, hogy meghítt magához ebédre. Csöndes családi tűzhelye körül is láttam és bámulhattam őt. Itt is magam előtt láttam ama vendégszerető, régi jó magyar typusok egyikét, kiknek szeretetreméltóságáról olyan sokat írnak történelmi regényeink. Ebéd közben is ő tartotta szóval a kis társaságot és reminiszcenciáival, jóízű mondásaival fűszerezte a társalgást. A diszkréció nem engedi, hogy mindezeket itt föleleveníttsem. De mivel mind az, ami tőle származik, méltán érdekli a közönséget, nem állhatom meg, hogy egyet-mást itt föl ne jegyezzek.

Az idegen *nyelvekről* volt szó és a többi között az olasz nyelvről, mire Kossuth a következő kis történetet mondta el: 1836-ban egyszer meglátogattam követtársamat, *Kölcsey* Ferencet. Belépve hozzá, látom, hogy egy könyvbe egészen el van merülve.

— Mit olvasol, Ferenc? kérdém tőle.

— Dantét, eredetiben.

— Hát tudsz olaszul?

— Kell is ahhoz olaszul tudni, hogy az ember e remeket eredetiben is megértse!

*

Az ebédet egy pohárka finom *tokaji* bor zárta be. Ez adta az alkalmat Kossuthnak a következő kis reminiszcencia fölelevenítésére:

— Néhány év előtt meglátogattam a híres velencei üvegmozaikgyárat. A tulajdonos saját gondoláján vitt ki Muranóba, hol a gyártás egész processzusát megismertette velem. Itt láttam *Rákóczi* Györgynek gyönyörű mozaik képét is. A gyáros ugyanis meglátta valahol Rákóczi György arcképét és feltünő férfias vonásai arra indí-

tották, hogy üvegmozaikban elkészítse; ebben különben az a remény is bátorította, hogy mivel a magyarok úgyis nagy számban járnak Velencébe, sőt két magyar embernek itt palotája is van, bizonyára akad ezek közül a képnek vevője. De a kép akkor már ötödik esztendeje függött a falon, gazdátlanul. Talán még ma is ott van. Miután a gyárral megismerkedtem, megkérdeztem tőle, hogy megvan-e munkásaival elégedve, mire örömmel hallottam, hogy a munkások józanok, mértékletesek és — egy-egy munkadarab befejezése után — szokás szerinti pihenőjükben összes élvezetüket egy-egy szivar elszívásában találják. Nem tudom, hogyan került szóba a tokaji bor. — Elég az hozzá, hogy a gyáros mintegy szemrehányólag hozta fel, hogy sok magyar ember igért már neki tokajit ajándékba, de egyik sem küldött. Én megjegyeztem magamnak e panaszát és nemsokára szíves látásáért huszonnégy üveg tokajit küldöttem neki a javából, de azzal a kikötéssel, hogy e *küldemény felét a munkások között ossza ki*...

Mennyire jellemzi ez apróság Kossuthnak gyöngéd lelkületét!

*

Az a nagy rokonszenv, melyet Kossuth Lajos és hozzátartozói iránt az egész nemzet tanusít, fölbátorít, nagy *két fiáról* is elmondjak egyes oly érdekes és jellemző apróságokat és történeteket, melyeket részben magától Kossuthtól halottam, részben ifj. Kossuth Lajossal folytatott társalgásom alatt tapasztaltam. E részletek között a legtöbb olyan, mely eddig — tudtommal — ismeretlen és annál nagyobb érdeket kelthetnek fel.

Kossuth Ferenc jelenlegi állása kerülvén szóba, atyja a következő történetet beszélte el:

Mikor hazámból kibujdostam — nem dicsekvésképen mondom, mert helyemben minden más becsületes ember hasonlóképen cselekedett volna, — tiszta, de *üres* kézzel indultam útra. Kereset után kellett látnom, hogy családomat föntarthassam. Az angolok igen szépen fizették előadásaimat. Tömegesen kaptam meghívásokat ilyenek tartására. Lecturjeimet 300 fontjával is fizették. Bizonyos idő mulva mintegy 80,000 frankot takarítottam meg és ez összeggel telepedtem meg Olaszországban. Éppen azon gondolkoztam: mikép lehetne e tőkét jövedelmezően elhelyezni, amikor meghallottuk, hogy egy angol társaság egy nagy kénbánya

kiaknázásával foglalkozik és e végre részvény-társulatot akar alapítani. Három előkelő olasz pénzintézet a részvényeknek 10%-os jövedelmezőségét biztosította három évre. A vállalkozás kedvező szinben tünt föl és én elég naiv voltam, hogy megtakarított pénzem nagy részét — közel 50,000 frankot — e vállalatba fektessem. Fiaimnak is volt már ekkor némi megtakarított pénzecskéjük és ők is vásároltak e részvényekből.

Eleinte jól is ment a dolog. A pénzintézetek az első három évben kifizették a garantirozott 10 % jövedelmet. De három év mulván kitünt, hogy ez a garancia csak arra való volt, hogy a papirok árfolyama emelkedjék. E célt el is érték a garantirozó intézetek. Jól spekuláltak a részvényekkel és a 10 % garanciát bőven behozták. Nemsokára azonban nem épen épületes dolgokat hallottunk a bányáról. Az angol fundátorok jól kiaknázták az alapítást és nagyon busásan kivették alapítói jutalmukat. A vállalat egy garas forgótőke nélkül állott, helyzete mindinkább aggasztó lett.

Ekkor, mivel nagyban érdekelve voltunk a társaságnál, fölkerekedett *Ferenc* fiam, megvizsgálta a bánya állapotát. Borzasztó gazdálkodást talált. Nyomban egy emlékiratot szerkesztett, melyben a vállalat szervezetének hiányait és árnyékoldalait feltüntetvén, egyszersmind javaslatokat tett a bajok orvoslására és a vállalat jövedelmezőségére nézve. Az angol igazgatóság átnézte az emlékiratot és azzal küldte vissza fiamhoz, hogy az nagyon szép és okos beszéd, de nem ér semmit, ha nincs ember, aki azokat a javaslatokat végrehajtsa. Más szóval Ferencet felkérték: vállalná el a bányában az igazgatóságot.

Így lett Ferenc fiam a cesenai kénbánya igazgatója.

Mikor odaérkezett, hogy állását elfoglalja, akkor látta csak, hogy miféle emberek közé került. Azon a vidéken négy ember közül három briganti; a legveszedelmesebb brigáns népséggel látta magát körülvéve. Megtörtént, hogy a vállalat egyik fizető tisztje egy munkásnak, aki két napot ok nélkül elhenyélt, a bányaszabályok értelmében vagy két frankot le akart húzni a fizetéséből. Az illető munkás, alig hogy a tiszt e kijelentését meghallotta, zsebéből kivette a revolverét és a tisztet szó nélkül lelőtte. A szoba tele volt munkásokkal, de azért a rémtettet nem látta senki. Azon a tájon a hetivásárokon is fordulnak elő ilyes esetek. De nem látja senki. A hatóságnak nem mer följelentést tenni

senki, mert aki erre vállalkozik, az bizonyos lenne, hogy 24 óra mulva a halál fia. Ilyen emberek közé került Ferenc. Gyorsan átlátta a helyzetet és *férfiú* lévén, bátor, igazságos és körültekintő, nyomban kész volt a haditervvel. Kitudta, hogy kik a legveszedelmesebb utonállók. Ezeket magához hivatta, a lelkükre beszélt és mindeniket megtette munkavezetővé, 3–4 ezer frank fizetéssel. Tisztességes helyzetet teremtett nekik, de egyszersmind kikötötte, hogy mindenik felel a maga csoportjáért: rablásnak, gyilkolásnak stb. nem szabad többé előfordulni. És a főgazemberek azóta csakugyan kordában tartják embereiket. Mindamellett nehéz az ő helyzete. Egyszer valami vizsgálatra ismét a bányába kellett mennie; az aknába lépcsők is vezetnek, de időkimélés szempontjából bizonyos készülékeken szoktak leereszkedni. Mikor föl akar jönni, véletlenül föltekint és látja, hogy a készüléket tartó sodronykötél félig el van vágva. Gonosz és alattomos boszú műve volt. Csak egy pillanat még és lezuhant volna a mélységbe, de volt annyi lélekjelenléte, hogy fölismerve a bajt, egy közeli följáróra ugrott és megelőzte a katasztrófát... Egy más alkalommal szintén fordult elő valami gonosz tett. Nem lehetett kitudni a tettest. Nagy üggyel-bajjal Ferenc rájött a helyes nyomra és bátor elszántsággal maga ment a munkások közé, megfogta a gazembert és átadta a büntető igazságszolgáltatásnak. Ez a merész, elszánt föllépése imponált az embereknek és azóta ritkábban lehet gonosztettekről hallani.

Ferenc már az első évben annyira vitte a dolgot, hogy a bánya termelése 2000 tonnáról 12.000 tonnára emelkedett. Ekkor azonban váratlanul beállott az áru árcsökkenése, de ezt a bajt is kiheverte a társaság, mire újabban ismét más szerencsétlenséggel áll szemben: a kénerek apadoznak, a termelés csökken. Ebből láthatja, hogy Ferenc fiamnak a helyzete nem valami rózsás és sok erélyyel kell küzdelemre készen állnia...

Lajos fiam az állami vasútnál főmérnök. Amint ön a kiállításba indul, látni fog a főbejárattól balra egy régi kastélyt; ez a híres mérnök-iskola. Akik ezt elvégezték, bátran üthetik a mellüket és elmondhatják, hogy tudnak annyit, mint a világ bármely más polytechnikumának végzett növendékei. A párisi polytechnikum oly híres, hogy aki azt végezte, bármily díszes állásba jusson is, büszkén illeszti címei közé e szókat: «a párisi polytechnikum volt növendéke». No a turini iskola ezzel is vetekszik. És az a

sok fiatal ember, aki onnan kikerül, nem tud álláshoz jutni. Ha a fiam osztályában megüresedik *egy* díjnoki állás és erre pályázatot hirdetnek, nem egy, hanem 100–120 ily végzett fiatal ember folyamodik. És miért említem ezt épp most? Jelezni akarom, hogy bizony az a sok végzett ember nem jó szemmel nézi, hogy egy «idegen», mint a fiam, oly előkelő állást foglal el a vasútnál és őket onnan kiszorítja. Azt mondják, hogy ifj. Kossuth Lajos nem azért van abban az állásban, mert tehetsége és képzettsége folytán saját erejéből tudott oda emelkedni, hanem azért, mert a Kossuth Lajos fia . . . A kicsinyes irigység tehát neki is elég kellemetlenséget okoz és elég dolga van, hogy az efféle előítéletekkel megküzdjön.

*

Kossuth Ferencnek igen nagy hajlama volt a művészethez. Gyönyörű képeket festett, melyek atyja szobáit ma is díszítik. A látogatóknak mindig föltünnek e képek és a műértők is megdicsérik. Különösen föltünnek a nagyterjedelmű aquarell-képek. Aquarelleket, a festés természetes technikájánál fogva, csak kicsiben szoktak készíteni, de Kossuth Ferenc ép abban remekel, hogy nagyterjedelmű tájképeket fest, ami az aquerellekben eddig szokatlan. És ez újításban igen szép tökélyre vitte. Általában Kossuth Ferenc — habár bányaigazgató — nagyon vonzódik az érzelmek világába. Nemcsak festeni szokott: a költészet múzsájának is szokott hódolni. Elvonultságában különben sokat tanul és akik vele érintkeznek, felette dicsérik európai műveltségét és előkelő modorát. Tetőtől talpig gentleman.

Ifj. Kossuth Lajos, előkelő hivatalos állásánál fogva is, sokkal többet érintkezik a világgal. Mint vasúti főmérnök a vezetése alatti vonalakon sokat utazik. Különben atyjánál lakik. Ma szerencsém volt vele is személyesen találkozni és különösen új találmánya tárgyában sokat beszéltem vele. E fontos dologra különben más rovatban még visszatérek, annál inkább, mert igéretét birom, hogy a szakértők által is nagy tetszéssel fogadott találmányát jövő évi országos kiállításunkon is be fogja mutatni. Mint atyja, ő is figyelemmel kiséri hazai mozgalmainkat. Hoszszabban beszélt az új *országházról.* A 15 milliós épületet ő is igen drágálja és csodálkozik, hogy bocsájtkozhatunk ily fényűző költekezésbe. Ellenben ami az új palota *styljét* illeti, határozottan helyesli, hogy a választás a *gót* stylre esett. Magyarországban — úgymond —

az állami eszme, az alkotmányosság leginkább a középkorban fejlődtek, e korra esnek hódításaink, ebben a korban volt az ország nagy és hatalmas. Tehát oly korban, mikor a gótikus művészetek fejlődésük tetőpontján állottak. Es ha a magyar parlament a gót izlés szerint építi föl állandó palotáját, azáltal mintegy állandó oszlopot emel a régi dicsőségnek és nagyságnak. Ezért — sok ellenkező vélemény dacára — föltétlenül a gót stil mellett vagyok magam is.

Különben azt kérdezte, hogy még mindig oly nagy luxust fejtünk-e ki az építkezésben általában? A fényűzésnek ezt az irányát nem szivesen látja, mert — bár egyes monumentális épületeknél — megvan a külső fénynek és nagyobb dísznek is a jogosultsága, ez irány általános terjedése inkább tőkepazarlást jelent. A szalmakunyhó és a luxus-paloták között még nagy középút van. Sajnálja például, hogy a tőke nem fordul nagyobb mértékben az ipari vállalkozások felé. Meg is nevezte azokat a nagyobb iparágakat (szövőgyárak, lokomotivgyár stb.), melyeket sajnosan nélkülöz. Kár — úgymond — hogy a tőkepénzesek inkább vásárolnak birtokokat; általában úgy látszik, mintha azt nem is tekintenék úrnak, akinek nagy gyárai vannak és ezért vonzódnak egyes emberek inkább a földesúri méltósághoz. Pedig erős gyáripar nélkül ma már egy nemzet sem gyarapodhatik; a füstölő kémények maholnap az ország kulturájának és gazdagságának legbiztosabb hévmérői lesznek. A gyáriparnak is vannak árnyoldalai, de annak lendülete és életerős fejlődése ez utóbbira nézve is megteremti a helyes megoldást.

Sokat beszélgettünk még a turini kiállítás előnyeiről és hátrányairól. De még többet a jövő évi országos kiállításról, mely iránt meleg érdeklődést tanusított. Általában arról győződtem meg, hogy ő is melegen érdeklődik a magyar nemzet minden kulturmozzanata iránt, vagy más szóval, távol hazájától is — jó magyar, lelkes hazafi . . .

Megható nyilatkozatot hallottam az öreg Kossuthtól.

Társalgás közben fölvetettem a kérdést, hogy fiai miért nem házasodnak, miért nem vonzódnak a családi élet gazdag örömeihez?

Kossuth a honosságról szóló törvényre utalt, mely őt és fiait kitaszította a nemzet tagjai sorából. És fiai sokkal önérzete-

sebbek, semhogy az osztrák konzulhoz vagy követhez menjenek legitimációért.

— *A Kossuthok ez az ága kihal,* mondá komoran és a társalgásban nagy szünet állott be . . .

Áldozatok a nagyhatalmi állásért.

(Ágyú, puska és ipar.)

Mikor a harangok elutaznak Rómába, jó lesz rájuk egy kicsit vigyázni. Mert ha ez az utazás nem volna szimbolizmus, könnyen találkoznék valaki, aki útjában fölfogja a harangok százezreit és ágyút öntet belőlük. Igen, az ágyú megváltó jelszava támadt föl most minálunk. Csak száz és néhány millió korona lesz szükséges az öldöklő szerszámok beszerzésére. És ezt az összeget, vagy ennek jó nagy részét ismét az iparosok és kereskedők fogják fokonkint kiizzadni. Nem azért, mert jól megy soruk, hanem azért, mert muszáj.

*

Hogy az ágyú *kell,* e fölött nem lehet vitatkozni. A *nagyhatalmi* állás megköveteli, hogy jól föl legyünk fegyverkezve. Ép oly jól, vagy jobban kell *ölni* tudni nekünk, mint ellenségeinknek. A tökéletes emberölés pedig igen sok pénzbe kerül. Pénz és hidegvér kell hozzá. A hidegvér az esetleg el is maradhat, de pénz, abból sok, nagyon sok kell.

Nem is panaszkodunk, nem is békétlenkedünk mi ezeknek miatta. Viseljük sorsunkat, a keresztet, melyet hátunkra vettünk, békés, nyugalmas türelemmel. Sőt fizetni is fogunk élvezettel, mert ennek ez a sora, rendje. És az ágyúk csakhamar meg is lesznek.

A háború? Az talán még nincs küszöbön. Hála Istennek, legalább annál nagyobb örömmel költjük a rengeteg milliókat, minél távolabb áll, minél kétesebb a háború.

*

És némi szánalommal nézünk most a mi régi küzdőtársainkra, akik, mikor az ipar elhagyatottságát akarták dokumentálni, keservesen panaszolták föl a kétszázezer forintos csődöröket, melyeket a földmívelési miniszter úr a lótenyésztés nagyobb

dicsőségére évről-évre beszerzett. Régmult idők! Azóta az iparfejlesztés is százezrekben dolgozik és nekünk már nem is illik a drága csődörökön lovagolni. Van új téma. Itt vannak a még sokkal drágább ágyúk!...

*

Husvéti hangulatba talán nem is illik ez a kérdés: *Nem lehetne a nagyhatalmi állást fejlett iparral, hatalmas, virágzó kereskedéssel is biztosítani?*

Nem is firtatjuk nagyon ezt a — különben nem nagyon nehéz — problémát. Csak szabad talán minden emóció nélkül, egész nyugodtan azt is konstatálni, hogy hiszen mi még most se sokalnók valami nagyon azt a szörnyű sok milliót, amit eddig puskáért és ágyúért elpazaroltunk, de azt sajnáljuk, hogy az államférfiúi messzelátás nem keres ki magának néha egy-egy csöndesebb esztendőt, amikor *azt a sok milliót, amit a puska és ágyú föl nem emészt* (mert nem minden esztendőben kell a molochnak rendkívüli áldozat is), *a magyar ipar fejlesztésére fordítsa.* Talán szívesebben erőltetné meg az adőző polgárság erejét, amikor *nem arról van szó, hogy az emberölés eszközeit szaporítsuk, hanem arról, hogy az emberek megélhetésének eszközeit biztosítsuk?*

*

A feltámadás ünnepét nem volna jó megzavarni az ilyen problemák feszegetésével. Eleget untattuk ilyenekkel a magyar iparosságot.

Mi hiszünk abban a nagy vigasztalásban, melyet a föltámadás rejt méhében.

A mi eszméink, melyek a magyar ipar nagygyá, hatalmassá tételében, az iparos-osztály fölemelésében és megbecsülésében, a nemzet erejének kifejlesztésében, gazdagságának biztosításában kulminálnak, ezek az eszmék, melyekért mi szegény rajongók évek óta nemcsak lelkesedünk, hanem dolgozunk is, föl fognak támadni, mert ezekben lakozik az igazság.

Hogy mikor? Megérjük-e ezt az időt, látni fogjuk-e, hogy munkánk gyümölcseit mások élvezik — ez mellékes.

A mi hivatásunk az, hogy a megtört ösvényen csüggedetlen kitartással tovább dolgozzunk és a lelkesedés lámpájával keressük azt az embert, akinek valamikor lesz elég bátorsága odahatni, hogy az ipar kifejlesztésére és fölemelésére is legyen

olyan alapunk és szubvenciónk, mint az ágyúk és puskák soha meg nem szűnő fölújítására!

*

Ha ez a kivánságunk nemcsak föltámad, hanem meg is valósul, akkor lesz csak a nagy – Halleluja. (1901.)

A társadalom szent hagyományai és a becsületes munka.

(Wekerle szózata a zsentrihez.)

Huszonkettedik közgyűlése volt nemrég a zsentri-kaszinónak, melynek alapítása óta *Wekerle* Sándor úr, e nagyérdemű, rokonszenves és népszerű államférfiú az elnöke. Ő maga polgár és demokrata és a modern társadalmi irányeszméknek leghivatottabb apostola és így lett annak idején az *országos iparegyesületnek* is igaz érdemek alapján tiszteletbeli tagja.

A zsentri fogalom alá pedig a világ legkedvesebb, leglovagiasabb, legúribb embereit kell képzelnünk. Az igazi magyar zsentri ember tipusa a szeretetreméltóságnak és róluk mintázták legkiválóbb íróink a regények és színművek legcsodásabb hőseit. Ők képviselték régebben a magyar gazda- és úri-társadalom gerincét, a magyar előkelőséget, mely ősiségét és virtusait ritkán cserélné föl a legkiválóbb arisztokrata családokéval. És mikor a kastélyokból és uradalmakból az idők súlya és a gazdasági kényszer részben kiemelték a zsentrit, ez keresett magának állást, hivatalt, munkát. Lett ügyvéd, biró, orvos, állami, megyei és magántisztviselő, sőt csekélyebb részben mérnök és iparos is. És megtörtént ez az átalakulás, anélkül, hogy a zsentri e változott pozicziójában csak egy csöppet is veszített volna egyéni szeretetreméltóságából, fajmagyarságából és fönebb érintett egyéb kiváló kvalitásaiból.

Hogy az átalakulást Wekerle inkább szeretné az ipari és kereskedelmi foglalkozások felé terelni, azt mutatja a zsentri-kaszinó közgyülése alkalmából mondott beszéde, melynek lényeges, önként kidomborodó része a következő:

Akkor, amikor azt látjuk, hogy a népek, a nemzetek egész erőkifejtése a gazdasági élet fejlesztése és nagygyátétele felé irányul, akkor, amikor azt látom, hogy a verseny még a kulturális téren is a gazdasági erőtől van feltételezve és hogy a népeknek a vagyonosodás által teremtett szükséglete képes új kulturákat teremteni, amikor azt látom, t. uraim, hogy a *népeknek harcát*

talán nem is ágyúkkal, hanem füstölgő kürtőkkel fogjuk megvívni (Zajos tetszés), akkor, t. uraim, ezeket az új irányeszméket és elveket is bele kell vinnünk abba a nagy rezervoirba, amelynek társadalom a neve (Zajos éljenzés és taps); akkor, t. uraim, sokszor és sokban szakítanunk kell nekünk a megszokottsággal, szakítanunk kell kedvelt életmódunkkal, *szakítanunk kell úri és nem úri, elegáns és nem elegáns foglalkozás iránti előítéletekkel* (Hosszantartó taps és éljenzés) *és a gazdasági élet minden ágára ki kell terjeszteni tevékenységünket, minden tisztességes és becsületes munkának meg kell adnunk a társadalmi jogosultságot és elfogadottságot* (Zajos tetszés, helyeslés, éljenzés és taps).

Ha tehát még valaki kételkedett abban, hogy pl. az ipari munka *elegáns* vagy nem elegáns foglalkosás, annak kételyeit a fönebbi intő szavak bizonyára teljesen eloszlatták.

És – hogy egy eklatáns példára ujjal mutassunk — *Frigyes* főherceg, a monarchia legnagyobb vasgyárosa és bányásza teljesen nyugodt lehet aziránt, hogy ipari vállalatai után szedett, sok-sok milliót tevő évi jövedelmei nem diffamálók és nem inkompatibilisek az ő kiválo társadalmi pozicíójával.

Két hirlapi megjegyzést akarunk Wekerle aktuális intő szavaival együtt fölemlíteni. Az «*Esti Ujság*» ezekkel kapcsolatban a következőket mondja:

Minálunk van elegáns nyomorúság és lenézett millió, míg az angol azt mondja: *az üzlet, üzlet.* A lord gyárakat alapít és maga nézi át az üzleti könyveit. Ott azt tartják, hogy az az úr, akinek van miből, aki készpénzzel fizet, aki minden kötelességét pontosan teljesíti, aki megdolgozik azért, hogy éljen; de aki ilyen, az aztán úr mind, akár mágnás, akár kereskedő, akár iparos, akár mindez együtt. Mert a *tisztességes munkában* nincs inkompatibilitás *semmiféle tisztességgel, a gyárkémény füstje nem piszkít be semmiféle rangot és jómódú iparosnak lenni jobb, kellemesebb, mindenképen hasznosabb és úribb dolog, mint koplaló bárónak.* A munkáé a világ; ez a legnagyobb hódító hatalom a föld minden hatalmasai között. Ez tarthatja meg csupán az ősi jusst, ez szerezhet csak melléje új területet, új gyarapodást.

A «*Budapesti Hirlap*» pedig diszertálván Wekerle szavai fölött, egyik vezércikkében a következőket emeli ki:

A történelmileg kialakult magyar középosztályt a romlástól megmenteni, megerősíteni és fejleszteni akár az ipar fölvirágoztatásával, — ez valóban nagy és históriai föladat lehet, amely minden államférfiúi ambiciót izgathat. De tessék azután a kormányzatnak lehetővé tenni, *hogy az ipari pályára vitt fajmagyar intellegencia éppen kormánymüködés vagy kormánytétlenség következtében el ne vérezzen a gazdasági csatában* s tessék lehetővé tenni, hogy ez a középosztály *ne idegen fajokkal* telíttessék meg, hanem a magyar *fajparasztság fejlődő erejével,* mert ez adja meg a középosztálynak az *egységes fajkaraktert s ez állítja meg a nemzetiségi középosztályok félelmes kialakulását.*

Az idézett lapok megjegyzései fölöslegessé teszik a részünkről való általános gloszákat. De az idézettek után is van még némi följegyezni valónk.

Az első az, hogy talán nem kellett volna *huszonhét* közgyűlést elmúlni hagyni, míg a jelzett igazságok kikiáltására az időt elérkezettnek lássuk. Meg lehetett volna ez irányeszméket, melyeknek nagy jelentőségétől Wekerle, a magyar liberálizmus e bátor és okos zászlóvivője, már évtizedekkel ezelőtt át és át volt szaturálva, régebben is kipöndöríteni a porondra és érvényesülésüket előmozdítani nemcsak szóval, hanem tettekkel is. No, de jobb későn, mint soha.

A másik megjegyzésünk az, hogy ha Wekerle szükségesnek tartotta idézett beszédének egy általunk nem idézett, de a napilapok által szó szerint közölt részében «a magyar faj csodás, bámulatos, az egész világtörténelemben példátlanul álló *asszimiláló képességét*» különösen hangsúlyozni, akkor talán lehetne a demokratikus polgári haladás, a becsületes munka inaugurálásának új éráját azzal kezdeni, hogy *döntsük le azokat a válaszfalakat is, melyeket egyes klubok exkluzivitása emelt becsületes emberek közé.* Ha a munkát akarjuk megbecsülni, akkor *tanuljuk meg mindenekelőtt megbecsülni az embert* a vele született szabad jogokkal egyetemben és segítsük a jogok érvényesülését jóravaló polgári támogatással és méltányos megbecsüléssel. A művelt polgári társadalom vezérlő tényezői ne taszítsák el maguktól az embereket, hanem emeljék föl magukhoz még akkor is, ha vallás és felekezet dolgában különbség van közöttük, mert a tiszta, becsületes munka nézőpontjából az ember — az uralkodó modern irányelvek szerint — mind testvér. Első sorban pedig az annyira dicsőített becsületes munka terén. Az asszimiláció erejét tehát nemcsak csudálni kell és dicsőíteni, hanem a gyakorlati életben *érvényesíteni.* Mert a kőszén is csak értéktelen nyers tömeg marad, ha parlagon, fölhasználatlanul hever és nem fogjuk be a legcsodásabb gépek és mozgató erők természetes igájába.

Ez nem ejtene csorbát az ősi hagyományokon. Mert — és ez utolsó megjegyzésünk — maga az ünnepelt szónok, az új szocialis gazdasági irányeszmék prófétája, az országos ipartanács kinevezett főrendiházának dezignált elnöke: Wekerle Sándor azzal fejezte be sokat dicsőített tósztját, hogy poharát emelte

a) a régi szent hagyományok megtartására és

b) de egyúttal ezek mellett az új armaturára is.

Mi, az új armatura szerény napszámosai és néha napján fürmenderjei, köszöntjük a régi szent hagyományokat. Nem féltjük őket és nem félünk tőlük. Ezek a hagyományok az ősök káprázatos galériáját képviselik annak a templomnak a falán, amelyben dolgozunk, amelyet a munka avatott szentté. Azok a multé, a hagyományé. Akik pedig dolgoznak, az élet eleven kapcsolatai vagyunk. Polgárjogot és elismerést követelünk mi is a becsületes munkának a társadalom *minden* rétegében. Mert, ha ezt elérjük, ami kétségtelennek látszik, megszilárdul a társadalmi rend az ő becsületes hagyományaival. Ha nem érjük el, ha ezt a természetes fejlődési processzust bárki is mesterségesen föltartóztatní merészelné: -- akkor is nem a munka érvényesülése lesz az, mely bármely oldalról rövidséget szenvedhetne... (1904.)

Nemzeti ünnepnapok.

A német császár látogatása örök emlékezetű lesz a magyarok történetében. Fölemelő volt a magyar főváros rokonszenvének tüntető kifejezése a nagy vendég iránt és feledhetetlenek lesznek azok az elismerő szavak, amelyekkel a modern Cézár hazánk multját és jelenét méltányolta. Egész Európa visszhangoztatta ezt az elismerést s meghódolt a sokszor mellőzött, sokszor méltatlanul megrágalmazott Magyarországnak. A külföldi lapok közül a legtekintélyesebbek, például a «Kölnische Zeitung» nyiltan bevallja, hogy ezek a császári elismerő szavak főleg annak a hatásnak tulajdoníthatók, melyet az ezredévi kiállítás s ebben hazánk gazdasági erejének imponáló kifejezése a világra gyakorolt.

Mert a dicső mult, őseink emléke, hőseink vitézsége régen ismert, sokszor megénekelt dolgok. Kulturánk sem mai keletű. De új és imponáló elementáris erővel érvényesült az utolsó negyedszázadban Magyarország gazdasági fejlődése és ebben a forgalomban *a magyar ipar* csodálatos megizmosodása, térhódítása és messzeható alkotásai. A magyar ipar versenyképességének folyománya ifjú fővárosunk mesés fejlődése. A magyar ipar emelkedése, adózó képessége állította helyre az egyensúlyt állami háztartásunkban és a magyar ipar segített az állam anyagi eszközeinek hathatós gyarapításával -- a művelődés és haladás biztosítására szolgáló áldozatokat előteremteni.

A magyar iparosoknak tehát jelentékeny részük van abban a diadalban, melyet Európa szine előtt arattunk s büszke öntudattal konstatálhatjuk, hogy az új és modern Magyarország fejlődésében a magyar ipar alapvető munkát végzett.

Nem azért hozakodunk ezzel elő, hogy szerénytelenül kilépjünk a sorból és a nemzet együttes dicsőségéből kivegyük a magunk részét. A magyar iparosságnak nincsenek szeparatisztikus tendenciái, hiszen mindig *egy* volt a nemzet egészével s a békés munka terén igen gyakran még a nemzeti különbségek is elsimultak. Sőt a nemzeti fejlődés ez újabb érájában a magyar iparosság teljesítette a kemény munkát, mi hordtuk a mai szilárd álladalomhoz az alap- és sarokköveket és a nagy kegy- és jutalomosztás idején mindig meg voltunk elégedve, ha elismerték munkánk sikerét s ha vállveregetés nélkűl konstatálták, hogy *megtettük kötelességünket.*

És ezt — látva a főváros monumentális fejlődését, az ország nagymérvű haladását — elismerte úgy a német császár, mint a román királyi pár, akik Budapesten a művelt Európa közepette találták magukat.

E tényeket konstatálva csak egy tanúlságot kell levonnunk az ünnepnapok lezajlása után.

A felséges kegy, mely bölcs uralkodónkat a nagy nemzeti ajándékra indította, buzdító példa lehet a kormányzat összes tényezőire nézve. A nemzeti ajándék megdobogtatta az egész ország szívét. Hálás kegyelettel és lelkesedéssel emelkedik a köszönet és a hódolat zsolozsmája az ország törvényhatóságai köréből és a nemzettest minden rétegéből....

A magyar iparosság nem ajándékot kér. Évek óta tételekbe foglalja szerény kívánalmait, peticionál igaz jogainak megvédelmezése érdekében. Méltányos meghallgatást kér, apró bajainak orvoslását sürgeti, idegen verseny ellen való erős védelem után áhítozik.

Eddigi sikerei és eredményei följogosítják arra a jóleső reményre, hogy a közel jövőben is haladásunk egyik főtényezőjének elismerni s mint ilyent minden téren nemcsak támogatni, hanem további ernyedetlen munkára buzdítani is fogják.

E reményben a szokottnál fontosabbnak látszik új munkaidényünk és magunk is ifjú erővel, csüggedés nélkül való munkaszeretettel és kitartással foghatunk programmszerű föladataink fokozatos megoldásához. (1897.)

A király az iparosok műhelyében.

(*Thék Endre, Jungfer Gyula.*)

— Felség, köszönöm, hogy meglátogatta két jeles iparosunk telepét; mert ez nemcsak erre a két iparosra, hanem az egész magyar iparra nagy kitüntetés.

E szavakat intézte *Hegedüs* Sándor m. kir. kereskedelemügyi miniszter a királyhoz, miután *Thék* Endre és *Jungfer* Gyula ipartelepeit megtekintette.

És igazán a magyar iparosok szívéből beszélt. Mert végtelen nagy buzdítás van abban, ha az ország legfelsőbb méltósága, az apostoli király elmegy az iparos műhelyébe, hogy megnézze két keze művének remekeit. Igaz, hogy az a két iparos, akit ő felsége látogatásával megtisztelt, teljes mértékben rászolgált erre a kitüntetésre. Mindkettő iparoscsaládból való. Thék Endre nagyapja híres főcéhmester volt a kovácsok és kerékgyártók nemes céhében Orosházán, Jungfer apja, nagyapja és dédapja is viselték a céhmesterek süvegét a pesti lakatosok ősi céhében. És helyesen írta a költő: a legszebb nemesi levél a munka nemeslevele. Az ősi céhmesterek ivadékaira nem maradt egyéb örökség, mint a főcéhmesteri diploma s az ebben rejlő nemes buzdítás. Mindakettő elülről kezdte, mint inasok szolgáltak, tanultak, mint legények vándoroltak és tökéletesítették magukat, mint fiatal mesterek végig küzdötték az önállósítás minden nehézségeit. De *modern* szellemtől áthatva, a küzdelemnél erősebb volt a kitartásuk, legyőzték a töméntelen akadály ádáz sárkányfejeit; üzletükbe belevitték tudásukat, izlésüket s imponáltak a közönségnek és szaktársaiknak egyaránt. Édes szeretettel csüggött mindegyik a mesterségén, az volt az ő mindenük, annak áldozták föl tehetségük javát, ifjúságukat, férfikoruk delét s öreg napjaikra ez hozott nekik dicsőséget, amelynek sugarai bearanyozzák az egész magyar ipart.

Ime két magyar iparos, aki mindenét magának köszönheti, mert protekció és minden hivatalos vagy nem hivatalos támogatás nélkül emelkedtek arra a magas fokra, melyen kiállják a versenyt a világ bármely művelt államában levő kollégájukkal. Sikereiket, eredményeiket, mindenüket csakis a maguk szorgalmának köszönhetik s ha az egyik szabad idejét az iparos-közügyeknek szenteli s keresménye egy részét az iparosok jólétének

előmozdítására hozza áldozatul, a másik pedig szintén leróván kötelességeit a közügygyel szemben, immár műhelye és családja szentélyében tölti ideje javát: mindkettő egyaránt megérdemli, hogy a magyar ipar modern úttörői között a legtiszteltebb helyek egyikét foglalják el.

Jólesik ez alkalomból a napi sajtó elismerő nyilatkozatait olvasni, melyek az említett két iparosnak sikereit a maguk részéről is meleg érdeklődéssel és önzetlen figyelemmel is mérlegelik és most bemutatott művészi alkotásaikról föltétlen elismeréssel beszélnek. A sajtó elismerését betetézte a király jutalmazó dicsérete.

A magyar kézműves iparnak legilletékesebb helyről történt kitüntető elismerése az ő nevükhöz fűződik. Az ő érdemeik némi megjutalmazását látjuk abban, hogy a magyar király az ő saját műhelyükben kereste föl őket, hogy elismerését fejezze ki az általuk elért művészi becsű eredmények fölött.

Dicsőség és hála érte a királynak, a magyar ipar főprotektorának, üdvözlet és elismerés érte az intézőknek, üdvözlet és elismerés érte a magyar ipar két büszkeségének, *Thék* Endrének és *Jungfer* Gyulának, akik ezt az emlékezetes szép napot lehetővé tették. Jegyezzük föl e nap emlékét az örömnapok közé az utánunk következő nemzedékek buzdítására is. (1900.)

Egy mintaipartestület jubileumán.

A szolnoki iparosok mai ünnepe nemcsak helyi érdekű: az ország legszélesebb köreiben érinti az iparosokat és azokat, akik ez érdekek képviseletével évek óta hivatásszerűen foglalkoznak. Ezeknek élén az Országos Iparegyesület engem küldött ki, hogy a mai ünnep alkalmából a szolnoki ipartestület iránti elismerését lerójam.

Örömmel felelek meg e kiküldetésnek, nemcsak azért, mert a helyi ipartársulat és testület fejlődését az alakulás első percétől kezdve figyelemmel kisérhettem, hanem főleg azért, mert e testületek vezetőivel az idők során meleg barátság fűzött össze s mert én voltam az, aki ennek a társulatnak és testületnek gyakorlati tevékenységét méltatva, a «minta» elnevezést az ipari szaksajtóban megadhattam. És hogy ez mennyire alapos és jogos volt, bizonyítják a későbbi tények és a mai ünnepi beszédek is.

Az iparhatósági biztos úr tartalmas beszédében utalt azokra a mozgalmakra, amelyek nemzeti újjáébredésünk idején megelégelték nálunk a kard dicsőségét és reális anyagi eredmények után, a kalapács, a munka diadalára áhítoztak. A negyvenes évek iparfejlesztési mozgalmai és ami negyedszázad előtt megindított mozgalmaink között mégis nagy a különbség.

Akkor nagy államférfiak állottak a mozgalom élén, *Batthyány* Lajos, *Kossuth* Lajos, *Deák* Ferenc, *Eötvös, Trefort, Gorove* stb. állottak az iparegylet és a védegylet élén s szították a mozgalmat *fölülről lefelé.* Ki tudja, mi lett volna az eredmény, ha a szabadságharc nagy és dicső napjai nem terelik a figyelmet és a nemzeti erőt másfelé. . . .

Mikor az alkotmányos aera elején újra kezdtük a nemzetlét alapjait lerakni s a teendők elején ismét szemben állottunk az iparalkotás és iparszervezet kérdésével, ime — kicsiny, ismeretlen emberek ragadták kezükbe a zászlót és törhetlen energiával, kitartással és lelkes küzdelemmel hirdették az iparfejlesztésnek, a kalapács, a munka dicsőségének eszméjét — *alulról fölfelé.* Igen, merem állítani, hogy a *Lengyel* Antalok, *Kreutzer* Balázsok, *Szontágh* Jenők, akiknek akadtak lelkes követőik más városokban, vagy akik követői voltak más városok hasonló törekvésű férfiainak, ezek vitték előbbre lépésről-lépésre az iparügyeket, mert addig beszéltek és követelődztek szűkebb és tágabb körben, helyi és országos összejöveteleken, amíg elértük azt a kort, amikor nálunk már minden államférfiú és minden a köztéren dolgozó ember kénytelen elismerni, *hogy fejlődő ipar nélkül nem lehet virágzó Magyarország.* Elértük azt a kort, amikor az ország ezredéves ünnepén be tudtuk bizonyítani, azt is, hogy nemcsak beszéltünk, de tettünk is valamit az iparért, tett a kormány, a társadalom és maga az iparosság, úgy hogy ország-világ kénytelen volt elismeréssel meghajolni tisztes eredményeink és becsületes sikereink előtt.

Ebben pedig része volt minden város iparosságának s többszörös része volt a szolnokiaknak, akik tényleg *mintaszerű* tevékenységet fejtettek ki, a többieknek is követésre érdemes példát adtak, s akiknek előbb említett vezetői mindig csak az ügyet nézték, törhetlen eréllyel mentek előre, mindig csak előre, akár kifüggesztették, akár félretették arcképüket, akár részesítették őket látható vagy láthatatlan elismerésben, akár nem. Tudlák ők,

hogy a szeretet prófétáját is keresztre feszítteték és hogy sokszor kész a Golgota a nagy eszméknek, még többször azok oly követőinek, akik nem a tömegek hatását lesik, hanem az ügy diadaláért lelkesednek és dolgoznak.

Ebben a lelkes munkában a szolnoki ipartestület most említett vezetőinek az volt a szerencsés ötlete, hogy a törvényeknek nem a rideg *betűjét*, hanem a szabad *szellemét* nézték, ezt vitték bele azokba az intézményekbe és alkotásokba, amelyeknek sorozatát az iparhatósági biztos úr oly élénk tömörséggel jellemezte többször idézett ünnepi beszédében.

Az eredmények, ha nap-nap után nézzük őket, számra és mennyiségre lassan-lassan gyarapodnak csupán. De ha huszonöt esztendő sok áldozatot és folytonos munkát igénylő eredményeit egyszerre összenyaláboljuk és nemcsak terjedelem, de érték szerint is méltányoljuk, nem fukarkodhatunk az őszinte elismeréssel és mély rokonszenvünk kifejezésével azokkal szemben, akiknek buzgalma, önzetlensége és fáradhatatlan tevékenysége azokat létrehozta.

Az országos iparegyesület ugyan meg fogja találni annak a módját, hogy elismerését maradandó alakban is kifejezze, de a helyi nagyérdemü közönség minden előkelő rétegének képviselete előtt kedves kötelességet teljesítek, amikor a mai ünnep jelentőségének nyomatékosabb kidomborítása okáért már most is hálás elismeréssel és őszinte, rokonszenves tisztelettel hajlok meg a testület eredményei és vezérférfiainak érdemei előtt.

Hazai iparunk fejlődésének érdekében őszintén kivánom, hogy a testület sikereit minél több városban kövessék és hogy a testület vezérférfiainak érdemeit a Mindenható boldogsággal, áldással jutalmazza meg. (1889.)

Ipari törekvések.

(Felolvasás Makón.)

Az újabb alkotmányos korszak elején az ipar kérdése csak ideális fogalom volt, melyről lehetett beszélni, írni; amely azonban népszerűségre vergődni nem volt képes. Másfél évtizedes kitartó munkára volt szükség, hogy az iparfejlesztés vagy csak az iparügyi kérdés létezésének eszméjével megbarátkoztassuk Magyarországot. A székesfehérvári kiállítás s az azzal kapcsolatos közgazdasági mozgalmak, éppen húsz évvel ezelőtt, végre

hatalmas lökéssel előtérbe helyezték az iparügyeket, melyek azóta a napirendről le sem kerültek. A kormány és társadalom egyaránt figyelmet kezdtek szentelni ez ügynek, kezdték észrevenni, hogy a szakkörök és szakférfiak nem hiába beszélnek, nem hiába interveniálnak, mert eszméiket, javaslataikat az élet, a foganatosítás követte.

Ez első kedvező fordulat után elérkezett az idő, hogy nemcsak javaslatokat kellett tenni, nemcsak eszméket megpendíteni hanem ezek életbeléptetéséről is gondoskodni.

És lassan-lassan tért hódított az ipar, és belekerült a képviselők programmbeszédeibe, sőt az államférfiak valóságos programjába s ma már nemcsak kötelesség, hanem szükség is az ipar ügyeinek és érdekeinek lelkes propagálása.

Időközben tettünk is sokat, eredményeket is mutathatunk föl; az alsófokú iparoktatás országszerte szervezve van, vannak közép- és felsőbb ipariskoláink a nálunk elterjedt legfontosabb iparágak, sőt a műipar számára is. Van technologiai, iparművészeti és kereskedelmi muzeumunk; a vidéken is van egy-két jól szervezett iparmuzeum, vannak ipartestületeink, van orsz. ipartanácsunk, orsz. iparegyesületünk.

A törvények egész sora védi az ipart, vannak munkástörvényeink, ipartörvényeink, vannak rendeleteink, intézkedéseink, szokásaink, s elég nagyszámú hatóságaink.

Nem is szabad az eredményeket kicsinylenünk, habár nem lehet tagadni, hogy míg mi nagy keservesen ennyire föltápászkodtunk, addig a külföld és főleg a szomszéd Ausztria ipara annyira a nyakunkra nőtt, annyira elibénk vágott minden piacon és első sorban a mi legsajátabb honi piacainkon, hogy nekünk már kevés új tér maradt s inkább csak a régi területen kell a verseny nagy és nehéz küzdelmét fölvenni szerencsésebb versenytársainkkal.

És ilyenkor látjuk csak, hogy mily sok még a tennivaló.

A *kézműipar* a nagyipar versenyével küzd. Ki kell tehát jelölni az utat és módot, hogy a kisipar a nagyipar hatalmas versenyével szemben is megállja helyét, hogy igénybe vegye a közös termelés, a gépek használatának, a hitelnek és modern haladás egyéb tényezőinek amaz eszközeit, melyek a versenyképesség föltételeit, a jobb jövőt megteremtik az ő számára is.

A *nagyipar* boldogulása fölé a szociális kérdés sötét felhői tornyosulnak. Utat és módot kell találni, hogy a munkáskérdés

észszerű megoldása ne veszélyeztesse a közállapotokat. S nálunk, ahol a munkáskérdés még nem fajulhatott el, ezer mód van, hogy a munkások *méltányos* követeléseit a humanizmus valódi és jól megértett követelményei szerint kielégítsük, hogy a munkásoknak átlagosan ma is kedvező helyzetét folyvást javítsuk s minden méltányos, jogos igényt kielégítsünk, s ezzel nálunk elejét vegyük a szociális forradalomnak. De a külföldről importált téves és nálunk nem találó jelszavak az ezek nyomán szervezett izgatások ellenében erős ellenáramlatot kell indítani, hogy a termelő érdekei mellett, a termelő erők érdekeit is hazafiasan és emberiesen képviseljük ugyan, de ez utóbbiakat távol tartani igyekezzünk az álprófétáktól és az önérdekből tudatosan izgatók tévtanainak romboló hatásától. Az ipar és a munka fejlődésének hivatott képviselői ép oly szószólói az önálló iparüzőknek, mint a munkásosztálynak s ami ez utóbbi existenciális érdekeit veszélyezteti, az ellen épp oly határozottsággal kell sorompóba szállni, mint minden olyan törekvés vagy intézkedés ellen, ami az iparnak általában ártalmára lehet.

És az Alföld rónáin ott vannak a mezőgazdasággal nyáron át foglalkozó ezrei, kik egész télen henyélnek. És a felföld bércein ott vannak a többi ezrek, kik se télen, se nyáron elég jutalmazó munkát nem kaphatnak, kiket inség látogat, vagy a kivándorlás ördöge csábít . . . Ott is, itt is a *háziipar* könnyű és mégis hálás foglalkozása lehet az az orvosság, mely a szükséget csillapítja s lassan-lassan elkergeti a nyomor rémképeit. A háziipar, melyet ma játszva tanulnak, holnap ügyesen gyakorolnak s melyeknek alapján lassan-lassan füstölgő gyári kémények keletkeznek, hogy állandóan csoportosítsák a parlag munkaerőket az állandóan nemzedékről-nemzedékre szálló hálás foglalkozás igazi kenyérkereseti pálya körül.

Ha tovább tekintünk a jövőbe, a föladatok és problémák számos fontos részleteivel találkozunk még. Ki kell építeni a termelési hálózatot minden irányban, pótolni azt, amit a hazai termelés még nem ölelt föl; virágzó textilipar révén mindennapi szükségleteinkről gondoskodni, egyéb hiányzó fogyasztási cikket hazaivá tenni, szóval arányosan kellene megizmosítani és lassan-lassan tökéletessé tenni a hazai ipari termelést.

És megtörni a közönyt, mely az idegen árút előbbre teszi a mienknek, megnyerni a kereskedést, a közvetítést a magunk

vérének és húsának táplálására, ez is oly föladat, mely míg egészen beteljesedik, sok dolgot fog adni az ügy lelkes barátainak.

És ha valamikor messze be fog következni az az idő, mikor elmondhatjuk: minden megtörtént, amiért küzdöttünk, minden beteljesedett, amit akartunk, még akkor sem lehet vége munkánknak. Kutatnunk kell újabb feladatok után s minden rést és hézagot betömni, amit az iparfejlesztés tágas mezején netalán észlelünk. És ha ez is megtörtént s újabb eszközöket, újabb irányokat nem tudunk többet felkutatni vagy kijelölni, akkor is megmarad nekünk az *ellenőrző* szerepe. Az ellenőrzés nagy szerepe, melynél fogva végigtekintve kezdeményezéseinken, alkotásainkon és sikereinken, számba kell vennünk az egyes intézmények és vívmányok fejlődését. Az ellenőrzés nagy munkája, mely megállapodást vagy visszaesést nem ismer, melynek a haladás, az arányos kifejlődés kerekeit kell előre tolni a modern nemzetközi verseny széles vágányain. Az iparosok vezető közegei legyenek tehát azok a mozdonyok, melyek a fokozatos ipari haladás vonatát vezetik a cél felé, az igéret földjére, melyet száz és száz úttörő nem fog meglátni, de amelyet el fogunk érni, mert el kell érnünk; erre tanítson bennünket a nemzeti öntudat és erőnkbe, tudásunkba vetett hazafiui bizodalom.

*

Az iparfejlesztés nagy programmjából ragadjunk ki ez alkalommal csak egy kérdést: *A kisipar fejlődésének támogatását.*

Méltán foglalkoztatja ez mindazokat az úttörőket, akik a kisiparnak igaz és hivatott barátai. Látjuk magunk előtt a jó példát, a mestertanfolyamokat, melyek egyes iparágakban, például a cipész-iparban, vagy a fazekasságban megismertetik az új kézigépeket, vagy az új mázakat, a díszítési módokat, a legdivatosabb formákat. A reichenbergi kereskedelmi és iparkamara tavaly egy önálló iparfejlesztési intézet létesítését javasolta, melyet már meg is nyitottak. Ebben ki vannak állítva a legújabb és legpraktikusabb motorok, gépek és szerszámok. Így pl. a megnyitás idején ki volt állítva 2 gőz-, 1 légszesz-, 3 benzin- és 11 elektromotor 10 fa-, 28 fémmegmunkáló, 40 ruházati ipari, 18 könyvkötő és dobozipari gép, 1 teljes galván-nikelező telep, 8 szerszámgyűjtemény és 13 egyéb eszköz, melyeknek sorozata azonban időről-időre váltakozik, úgy, hogy minden iparágra rákerül a sor. Ezt

a kiállítást hetenkint három este és vasárnap délelőtt teljes üzemben mutatják be. Előleges bejelentés alapján az iparosok a magukkal hozott *anyagot kisérletképen a gépek használása mellett feldolgozhatják* és így költségek és kockáztatás nélkül meggyőződhetnek valamely gép, vagy eljárás célszerűségéről.

Az iparfejlesztési intézetben évről-évre négy mestertanfolyamot rendeznek, amelyek szakavatott tanítók elméleti és gyakorlati előadásaiból állanak. Így pl. van tanfolyam a cipészek számára, mely 6 hétig tart és az épületasztalosok számára, mely 8 hétig tart. Ösztöndíjak útján gondoskodtak arról, hogy szegényebb mesterek is beiratkozhassanak. — A tanfolyamok céljaira szolgáló *minta-hüvelyek* a legújabb taneszközökkel, mindennemű szerszámokkal és gépekkel is fel vannak szerelve, hogy a látogatók nemcsak teljes szakkiképzést, hanem a szükséges és célszerű gépek alkalmazására és kezelésére vonatkozó útbaigazítást is nyerhessenek. Idővel a kamara székhelyén kívül több helyen, vagyis minden nagyobb városban is lesznek ilyen u. n. *vándortanfolyamok*, ameyeknek tartama 4—6 hét lesz, úgy, hogy a nap felét előadások, másik felét pedig az egyes résztvevő mesterek műhelyeiben végzendő *gyakorlati oktatás* fogja betölteni.

Az intézet ezenkívül nemcsak a kiállított gépek felől, hanem *minden műszaki és egyéb kérdésben*, mely az intézet rendeltetésével összefügg, díjmentesen ad felvilágosítást. E tevékenysége leginkább a munkaeszközök átengedésénél érvényesül és arra terjed, hogy az állami vagy kamarai alapok terhére kért gépek és munkaeszközök célszerűségére, alkalmazásuk terjedelmére, használhatóságukra, a szükséges hajtóerőre és beszerzési forrásokra nézve adjon szakvéleményt.

Kitanítják továbbá az iparosokat: hogyan kell a gépeket átvenni, felállítani, üzembe helyezni és kezelni.

Később bizony rákerül a sor a *jó anyag beszerzésére* is, amit különben iparosaink a *szövetkezés vagyis nyersanyagbeszerző, közös termelő, hitel- és egyéb szövetkezetek* révén elérhetnek, ha a most megindult üdvös mozgalmat a maguk előnyére kiaknázni tudják és akarják.

Ez a kisipar fejlesztésének praktikus része. Lássuk már most a szervezeti és elméleti kérdéseket.

Az *ipartestületi* szervezetet nézetem szerint helyes volna olyformán kiegészíteni, hogy az minden városban vagy község-

ben ellátná mindazon teendőket, amelyek az iparosokkal szemben szükségesek. A mostani hatáskörének teljes épségben tartása mellett átvenné az *ipartestületi megbizottak* teendőit, vezetné *a gyár- és műhelyvizsgálatot*, intézné és ellenőrizné az *iparos-inasok esti oktatását*, a másnemű ipari szakiskolákat és szaktanfolyamokat, gondoskodnék a *segédek továbbképző* tanfolyamáról, vezetné a *betegsegélyző-pénztár* ügyeit, vagyis ellátná, illetve közvetítené azokat a kötelezettségeket, melyeket az iparosok és a segédek a pénztárral szemben elvállaltak. Befolyna esetleg a szövetkezetek vezetésébe, szóval oly központi közege volna az iparosoknak, mely minden dolgukat és képviseletüket ellátná és érdekeinek minden irányban való képviseletét előmozdítaná. Ma az iparosok különböző egyleteinél, különböző egyének látják el a titkári teendőket, a szellemi vezetést, vagyis négy különböző ember idejének egy-egy negyedével oly be az ügyek vezetésébe. Jövőre egy *egész* ember intézhetné ezeket, ami az ügyeknek előnyére válnék s végeredményében megtakarítás is volna, mert egy embert tisztességesen lehet dotálni a négyféle hivatal eddig meglehetős nyomorúságos fizetéséből.

*

Ezen az úton a segédeket és a kismestereket is el lehet vonni a káros és vészes irányok tanaitól s érdekbe lehetne vonni a nem iparosokat is. Mert kivánatos volna, hogy mint pártoló tag beléphessen a testületbe minden nem iparos, aki filléreivel jótékonyan csak a célt mozdítja elő, maga azonban nem kér a jogokból.

Az iparosságnak pedig az intelligenciával való állandó érintkezés előnyére válnék és e réven talán elérhetjük, hogy intelligenciánk munkás lesz, iparosaink pedig intelligensek lesznek.

Ez lesz a magyar ipar és magyar gazdasági érdekek helyes irányban való kifejlődésének egyik főeszköze.

*

Ebben a munkában azonban az iparosnak is ki kell venni a a maga részét s ott, ahol az önsegélyes törekvésekről van szó, tessék végre komolyan venni a dolgot.

A magyar ipar legutóbbi harminc éves történetének számos lapján jelent meg az az intő és szinte elkoptatott figyelmeztetés :

Segíts magadon s az Isten is megsegít! Ezzel buzdítottuk iparosainkat a szövetkezetek létesítésére is!

Megértette e jóakaró intelmet mindenki, tovább is adtuk unos-untalan, de magunk nem okultunk belőle. A szomszédot buzdítottuk, de példát nem adtunk. Valami magyaros kényelemszeretet, a «hej, ráérünk arra még»-féle fatalisztikus fölfogás a hazafiérzést csak annyiban ébresztgette bennünk, hogy prédikáljunk másoknak, de a cselekvéshez hozzáfogni — húzódoztunk. Talán féltünk a sikertelenségtől, talán nem volt elég erős a bizalmunk a magunk takarékosságában és munkás közreműködésében?

Bármiként volt eddig — nem bolygatjuk a múltat, nem okozunk senkit a mulasztásokért. De a jövő számára egyengetni kell a tért és mindenkinek közre kell működni a mulasztások pótlásában.

Most már nincs ok a bizalmatlanságra, nem kell félni a sikertelenségtől.

Nálunk is nőttön-nőnek az igények. A viselet, az élet több és több áldozatot kiván, a régi egyszerűség és megelégedés kihalóban van. De nem kell a pazarlás és az úrhatnámság rohanó divatjának hódolni. Támasszuk föl halottaiból a régi erényeket, a *nemes egyszerűséget, a takarékosságot!* Gondoljunk öreg napjainkra és az utánunk következő nemzedék, gyermekeink és unokáink jövőjének biztosítására. Erre a legalkalmasabb mód az önsegély és a szövetkezés előnyeinek kiaknázása.

A magyar ember új korszak előtt áll. Nálunk is, mint külföldön, folyvást nagyobb lesz a tömegtermelés versenye s ez ellen csak egy védekezés van: a szövetkezés előnyeinek kiaknázása.

Ne nézzük tehát a kisipar pusztulását ölbe tett kezekkel. Teljesítse mindenki kötelességét az önsegély terén.

Az ipartestületek, iparos-körök járjanak elől jó példával. Csak komoly akarat, férfias erély kell az önsegélyes működés szervezésére és türelmes vezetésére, gondozására.

A magyar iparosnak a köztéren még nagyon sok a tennivalója. Ne várjuk a sült galambokat, ezek ideje elmúlt. Dolgozzunk magunk a saját boldogulásunk megalapításán ... (1889.)

Az iparegyesület tevékenységének iránya.

(Ünnepi beszéd az iparegyesület 60 éves jubileumán, 1902.)

A mult század negyvenes éveinek elejére eső politikai és gazdasági élet hajnalhasadásán az iparegyesület megalakítása volt a legnevezetesebb momentum. Tetterős hazafiak, ifjak és öregek s ezek között a későbbi vezérek, a szabadság hősei és mártirjai az iparegyesületben csoportosultak és itt tanultak meg lelkesedni és — dolgozni.

Az ipar érdekeinek szeretettel történt fölkarolása adott szárnyat a messzebbmenő vágyaknak és aspirációknak.

Az iparegyesület megalakítása volt az a lángoló csipkebokor, amely körül a rajongók sereglettek és az ipar megteremtése volt az a jelszó, melyen a nemzetlét nagy templomát fölépíteni tervezték.

És kimondhatatlan szeretettel fogtak a gyakorlati munkához. Megcsinálták az első kiállításokat, hogy lássák-tudják: mink van, mink nincs.

És mikor a mérleg szembeszökően mutatta, hogy a magyar ipar még embryóban van, hogy százszor több az, ami nincs, mint az, ami van: akkor egyrészt megcsinálták a védegyletet annak ápolására és gondozására, ami van, másrészt pedig messzemenő akciót vettek foganatba a nagyon is hiányzó iparágak megteremtése és fokozatos fejlesztése érdekében. Ennek az akciónak főfejezetei: az iparoktatás alapjainak a lerakása, a kereskedelmi társaság, a gyáralapító részvénytársaság, az iparműtár, a magyar tengerhajózási társaság megalkotása, némi szakirodalmi tevékenység és a továbbfejlődésnek pragmatikus programmba való összefoglalása (keresk. szerződések, vámkérdés stb.). Mindez szépen, biztatóan indult az iparegyesület aegise alatt, az iparegyesület emberei által, a kellő munkamegosztás alapján.

Ez akció eredményeiről részletesen beszámoltunk már más időben és más helyen.

Ma csak azt kell konstatálnunk, hogy teljesen kielégítő, sőt meglepő az a siker, melyet a negyvenes években az iparmozgalmakkal kapcsolatban elértünk és igazán érdemnek kell betudni azt is, hogy amaz emlékezetes kor nagy embereinek figyelme sok olyan szükséges és fontos dologra is kiterjedt, melyeknek elintézését az újabb korszak föladatai között találjuk.

Ez újabb korszaknak a kezdete a kiegyezés évére esik. Nagynevű hazafiak vették kezükbe az elszakadt fonalat és újból, legelőlrül kezdték az alapvető munkát. Mert az alkotási vágy kezdetén széttekintvén az igéret földjén, mindent parlagon találtak. Hiszen akkor az iparfejlesztés csak ideális fogalom volt, melyről lehetett írni, beszélni, de amelyben nem sokat bíztak. Alapvető munkát végzett tehát egyesületünk az új korszak elején, hogy a köztudatba belevigye az ipar fogalmának népszerűsítését és egyenjogósítását.

A legelső feladat ismét az alsófokú iparoktatás megteremtése és a felsőbb iparoktatás alapjainak előkészítése volt. Két évtizeden át a mi kezünkben voltak a főváros ipariskolái s ezeket kellő gondozás után adtuk át egészen a főváros kezelésébe. Mi kezdeményeztük az iparművészeti, technológiai, kereskedelmi és szociális muzeumokat, az országos ipartanácsot, az ipari szervezet létesítését, az iparos hitelügy s a szövetkezeti mozgalmak rendezését, tömörítettük az iparosságot, kijelöltük az állami és társadalmi iparfejlesztés főbb irányait, kezdeményeztük a kisipar részesítését a hadseregszállításokban és megjelöltük a hazai ipar követeléseit a közszállítások rendezése tekintetében.

Megállapítottuk terveit az első hazai újabbkori kiállításoknak, kezdeményeztük új iparágak meghonosítását, az ipari ujdonságok tervszerü ismertetését, belenyúltunk száz és ezer detailkérdésbe s a legfontosabbak közül kiemeljük még a hazai ipari szakirodalom újból való megállapítását és fejlesztését, az iparpártolási mozgalmak ébrentartását, melynek élesztésére megindítottuk a hazai beszerzési forrásokat; a munkáskérdések tervszerű fölkarolását (segélypénztári ügyek, balesetbiztosítás, munkásvédelmi szakosztály) s végre rendszeres akciónkat a vámügyekben és főleg az önálló vámterület eszméjének állandó és kitartó propagálását.

Kötetekre terjednek jelentéseink, melyek tevékenységunk részleteiről adnak számot s melyek egyaránt arról tanuskodnak, hogy belefogtunk a legfontosabb kérdések megoldásába és nem kicsinyeltük a legkisebb, de időszerű részletkérdéseket sem. Ennek köszönhetjük, hogy a hazai iparosság egyesületünket, mint az ő fontos érdekeinek buzgó és lelkiismeretes képviselőjét tekinti és minden fontosabb dolgában hozzánk fordul véleményért, tanácsért vagy közbenjárásért. Igyekeztünk tehát az egész magyar iparos-

ságot e réven munkatársunkká tenni s oda törekedtünk, hogy a magyar ipar fejlődését vállvetett munkássággal és ernyedetlen buzgalommal lehetőleg megszabadítsuk az eléje gördített akadályoktól s biztosítsunk számára minden kieszközölhető előnyt. Ezzel véltük megközelíteni azt a ma még távoli, de folyvást valószinübbnek tetsző végső célt, hogy hazánk jövőjét viruló, fejlődő és úgy intenziv, mint extenziv erejében is kiváló magyar ipar által biztosítsuk...

*

Röviden: egyesületünk fönnállása első percétől kezdve mai napig vas következetességgel egyforma szeretettel karolta föl a kis- és nagyipar, a házi- és műipar érdekeit, tudatosan kereste a harmonikus együttműködést a mezőgazdaság és a kereskedelem érdekeit képviselő testületekkel és első sorban az ipari érdekeket képviselő komoly egyesületekkel és intézetekkel; viszont azonban tartózkodás nélkül, őszinte és igazságos volt oly kezdeményezésekkel szemben, melyek nyilvánvalóan a magánérdek örve alatt akartak élősködni a magyar ipar testén.

Olyan volt az iparegyesület, mint a gondos orvos, aki éles, gyakorlott szemmel gyorsan fölismer minden bajt, minden bajnál megállapítja a diagnózist, hogy szakértelme és gyakorlati tapasztalatai értékesítésével megcsinálhassa a baj recipéjét.

A recipét a magyar ipar bajai ellen a legtöbb esetben mi írtuk meg s ha az orvosságot más tényezők készítették és gyakran mások viselték annak költségeit, ez nem von le semmit annak a missziónak az értékéből, melyet a magyar ipar érdekében hatvan év óta becsületesen és lelkiismeretesen teljesítettünk.

Vajha már a válságok és elemi csapások ideje letünőben volna s az összes hivatott ipari és közgazdasági tényezőkkel egyetértő, harmonikus összműködésben lehetne konstatálnunk, hogy sikerült végre biztosítanunk a magyar ipar viruló egészségét és ezzel szeretett hazánk boldogságát, hatalmát és dicsőségét.

A kamarai választások hibái és tanulságai.

Soha ekkora, vagy akár csak megközelítő érdeklődés sem mutatkozott a kereskedelmi és iparkamara tagjaira való választások iránt, mint a mostani alkalommal. A régebbi ciklusokon 40—50—100 ember választotta meg azt a 24-et, aki a fővárosi iparosok ösz-

szeségét van hivatva képviselni a kamarában. Mikor boldogult *Ráth* Károly vette kezébe a választások vezetését, a választók száma fölemelkedett egy-egy alkalommal ezerre is, sőt a mult választáskor, 1898 május 7-én körülbelül 1800 szavazatot adtak be. Ez volt az az addig példátlanul izgalmas választás, amelyen *Ráth* Károlyt, az érdemes úttörőt kibuktatták a kamarából. De ez is messze elmaradt a mostanitól, amelyen több mint ötezer iparosszavazatot adtak be, s amelyen az összes szavazatok száma, a kereskedőkével együtt megközelítette a tízezret. Ez a feltűnően és hirtelenül megnövekedett dimenziója az érdeklődésnek önmagában véve örvendetesnek látszik első pillanatra. Mert ki ne örülne annak, ha az iparosság egyszerre csak tudatára ébred a maga közügyei fontosságának, s e közügyek iránt tartozó kötelességének? És hogyne örülnénk különösen mi, akik az iparosságot már régesrégen ébresztgetjük, biztatgatjuk, hogy törődjék egy kissé jobban a maga dolgával?

Csakhogy közelebbről megnézve a dolgot, ennek a horribilis méretű felbuzdulásnak nem színig tiszta érdeklődés a mozgató oka. Tisztára véletlen, hogy ez alkalommal tömeges ambiciók találkoztak és ütköztek össze, mert hát sok az ambició és kevés s kamarai hely. Az ifjú generáció, még pedig ennek is leginkább az a része, amely eddig soha semmiféle jelét nem adta az ipari közügyek iránt való különösebb érdeklődésének, hirtelen mohó étvággyal vetette magát a kamarai tagság után és a feltörekvő ifjúság szertelen igyekezete egyáltalán nem volt finnyás az eszközök megválogatásában. Így történt, hogy egyrészt olyan elemek tódultak az urnához, amelyeknek idáig eszükbe sem jutott, hogy az iparügyekhez közük lehet, másrészt a választás irányításában olyan befolyások érvényesültek, amelyeknek beleszólását az iparosok speciális ügyeibe nem ismerhetjük el jogosultnak. A kerületi érdekek iranyító befolyását értjük, amely egyik legszembetűnőbb és legvisszásabb jelensége volt ennek a választásnak. Az már igazán furcsa összezavarása a hatásköröknek, hogy még a kamarai mandátumokat is kerületi törzsfőnökök osztogatják.

A nagy tömegfelvonulást tehát jórészt nem az igazán örvendetes motivumok, hanem bizonyos egészen különleges és többnyire egészségtelen okok idézték fel. És ez alaposan megrontja a látszólag lelkes érdeklődésen érzett örömünket. Ilyen egészségtelen tünetnek valljuk egyebek közt azt a partikularizmust, amely

a választáson jelentkezett törekvésekben nyilvánult. A kerületi partikularizmus mellé sorakoztak az egyes iparágak partikuláris törekvései, amelyeket az idézett fel, hogy az ipartestületeket felszólították a jelölésre. Ez merőben elhibázott lépés volt és elhibázott felfogásban gyökerezvén, teljesen tarthatatlan téveszmékre vezetett. Teljesen tarthatatlan az a kivánság, amelyet a választási mozgalmak során hangoztattak, hogy minden iparág képviselve legyen a kamarában. A kamara nem az egyes iparágak képviselete, nem is az ipartestületek expoziturája, hanem az általános ipari érdekek felkarolására hivatott testület, amelyben tehát azoknak az iparososnak kell helyet foglalniok, akik ezeknek az érdekeknek az átértésére és nyomatékos képviseletére a legtöbb egyéni kiválósággal, tehetséggel, műveltséggel, jellemmel, tapasztalással rendelkeznek.

Lehetetlen is volna minden szakmának képviseletet juttatni, mert hiszen a kamarának csak huszonnégy iparos tagja van, a szakmák száma pedig, a legutóbbi miniszteri megállapítás szerint, nem kevesebb, mint 1500. De nem is szükséges az a szakszerű széttagolás; arra való a szskértői eljárás, amelyet a kamara sohasem mellőz, ha speciális szakismereteket igénylő kérdés merül fel.

Az egyéni ambicióknak és a szakmák szerint való követelődzéseknek lett azután a következménye sok mindenféle jelenség, amelynek kár volt felvetődnie. Így valósággal visszataszító volt az a hajsza, amelyet az öregek ellen indított a mindenáron feltörekvő fiatalság. Már a mult választáson is fájdalmas volt látni, hogyan tolták félre *Ráth* Károlyt, *Adler* Károlyt, *Csepreghyt*, *Kölbert*, *Ledereit;* most meg már valóságos razzia folyt az ősz hajszálakra. Már a Thék-féle hivatalos listából is törölték többek közt tóvárosi *Fischer* Ignácot, a kamara egyik legrégibb és lebuzgóbb tagját, továbbá *Pucher* Józsefet. *Jungfert*, *Rauschot*, *Wolfner* Lajost, aki nemcsak egyik legkiválóbb iparosa az országnak, hanem e mellett a kamarának 25 év óta egyik legbuzgóbb tagja volt, az öregség jogcímén soha semmit sem mulasztott, hanem ellenkezőleg, példát adott a nála sokkal fiatalabbaknak is.

Nem akarunk félreértetni. Nem vagyunk ellensége a fiatalság érvényesülésének; jogosnak ismerjük el az ambiciót, a tettvágyat, amely az ifjui erőknek teret keres az alkotásra. Ámde a kamarai tagság már nemcsak munkaalkalom, hanem kitüntetés is, tehát jutalom, elismerése az érdemnek; és ezenfelül olyan kvalitásokat

is igényel, hogy azzal nem lehet csak úgy kisérletezni, a fiatalság jogán. Egy szóval a kamarában *kezdeni* nem lehet; mielőtt valaki odajut, meg kell hogy mutassa az *arravalóságát.*

Azután meg az öregség *egymagában*, igaz, nem érdem, de egymagában nem is bűn talán. Ha régi szolgálatokhoz, hasznos munka érdeméhez még elegendő munkabírás is társul, a tfsztes kor csak nem diszkvalifikál. És ha szükség van a kamarában a fatal *erőre*, legalább is olyan mértékben van szükség az öregek bölcseségére, higgadtságára, mérsékletére és tapasztaltságára is.

Helytelen és beteges irányzat volt a kisiparosok egy részének a nagyiparosok ellen való mértéktelen agresszivitása is. Egyes listákból teljesen kihagyták a nagyipart. Ilyenformán hogyan várhasson a kisipar méltányosságot nagyiparosok részéről? Az iparnak ez a belső háborúsága sohasem volt üdvös. Legalább is könnyelműség, ha elmérgesíti a *gyengébbik* fêl.

A mostani választás ezek szerint kevés épületes jelenséget hozott felszinre. Adja Isten, hogy az eredmény jobb legyen az előzményeknél, a kamara jobb, mint akik csinálták.

*

A mostani választás izgalmai azonban komolyan előtérbe helyezték a *kamarai választás reformjának* kérdését.

Nézetünk szerint ezzel a kérdéssel érdemlegesen és sürgősen kell foglalkozni, mert a kamara jövőjét, tekintélyét nem lehet véletlen politikai izgatások, vagy a pálinkások, házalók, zsibárusok és mosónők tömeges leszavaztatásával egyoldalúan kockára tenni.

Mindenekelőtt talán föl lehetne emelni a budapesti kamara beltagjainak számát.

Azután leghelyesebb volna a szavazást *kuriák* szerint szervezni, úgy, hogy ha például a budapesti kamara iparos beltagjainak száma 42-ben volna megállapítva, az *első* kuriát, 12 tagot (és megfelelő póttagot) kizárólag a *gyáriparosok* választanának a maguk sorából; a *második* kuriát ugyanannyi tagszámban a *képesítéshez* kötött iparosok, a harmadik kuriát a *képesítéshez nem kötött*, de a gyáripar fogalma alá *nem* tartozó iparosok (ezeknek talán elég volna 6 rendes és 3 póttagság), végre az *utolsó* kuriát képezné a kormány által az *iparosok, gyárosok és kézművesek sorából* kinevezendő 12 tag és megfelelő számú póttag.

Ez utóbbi ellen sok, látszólag jogosult kifogás emelhető s első sorban az, hogy az ilyen kinevezés megbonthatná a képviseleti rendszert. De ez nem áll. Hisz a kormány által kinevezendő tagok csak negyedrészét tehetnék az összességnek és különben is minden tekintetben függetlenek és önállóak lesznek.

A kinevezési rendszer azonban az egyetlen garancia az ellen, hogy a választók szeszélye vagy szenvedélye által kihagyott vagy figyelmen kívül hagyott érdemes és kiváló szakemberek (gyárosok és kézművesek egyaránt) minden lehetőséggel szemben is helyet foglalhassanak a kamarában, hogy ennek céljait és föladatait komolyan szolgálják, tekintélyét pedig szakszerű közreműködésükkel emeljék.

Gondolkozzunk e javaslatokról és a reform többi részleteiről, mert nemsokára aktuálisan sorra kerülhetnek. (1904.)

A nemiparos és az iparos érdekek.

(Szabadkai iparosgyűlés.)

... Tárgyalásainkról naplót vezetünk és ebben minden beszéd szó szerint lesz megörökítve, engedjék meg tehát, hogy a kongresszus berekesztése előtt két lebegő vádra némi észrevételt tehessek, nehogy azok, akik csak a naplóban olvassák majd a felszólalásokat, azt gondolják, hogy voltak olyanok, akik gyávaságból nem reflektáltak bizonyos itt elhangzott és könnyen odadobott igaztalan állításokra.

Nézzünk szembe végre azzal a váddal, hogy *egyesek nem azért foglalkoznak iparos érdekekkel, hogy az iparosnak, hanem hogy maguknak legyen ebből haszna.* Hát megengedem, lehet, hogy ilyenek is vannak; de akikre ezt rá akarták borítani, azok akárminő más pályára mentek votna, akár mint bírák, ügyvédek, vagy orvosok, saját személyükre nézve bizonyára sokkal többet tudtak volna elérni akkora munkássággal, amennyit 30—40 év alatt az iparos közügy terén kifejtve elértek. Azok között, kik a magyar iparnak szentelték életüket, nem ismerek gazdag embert, sőt nem ismerek még olyant sem, — magamat is beleszámítva — aki csak nyugdíjat is élvezne. Ha ilyen vádat valaki az ország színe előtt világgá bocsájt, akkor talán szabad ezt kellő értékére redukálva megerőtleníteni és szabad az ellenkező oldalra is rámutatni, hogy ezek a férfiak tevékenységükkel esetről-esetre és álta-

lában is százezreket és milliókat hajtottak haszon gyanánt az ország egyes iparosainak, de az iparosok összeségének is.

Egy másik dologról a budapesti esztergályos ipartestület alelnöke szólt, amely testületnek én iparhatósági biztosa vagyok. Azt mondta, hogy *aki nem tanulta a mesterséget, az nem értheti alaposan az iparügyeket*, tehát attól semmi jót nem várhatunk. Hát annyi bizonyos, hogy aki a czipész vagy esztergályos mesterséget tanulta, az mindenesetre jobban tudja annak csinját-binját; de ha túlszigorúan akarunk disztingválni, akkor azt is konstatálnunk kell, hogy az esztergályos nem szólhat a czukrász-, vagy csizmadiaiparos dolgába, mert ezeknek egészen más a fortélya, mint az ő mesterségének. Hanem én ezt az igaztalan és rideg álláspontot nem fogadom el, mert a multak bizonyítják, hogy egy Széchenyi vagy Kossuth, egy Szabóky vagy Mudrony, egy Zichy, egy Baross, egy Szterényi, akik életüket szentelték a közgazdasági és főleg az ipari érdekek előbbrevitelének, akik igen érdemes politikai és társadalmi működést fejtettek ki, hogy az elnyomott néposztályok érdekeit megvédjék és minden irányban képviseljék, egész tanulmányt szenteltek arra, hogy az egyes iparágak fortélyait tanúlják, nemcsak ebben az országban, hanem a külföldön is, és senki sem mondhatja róluk, hogy nem szolgálták önzetlenül és eredményesen a magyar iparfejlesztés nagy érdekeit! Lehet, hogy a tanult esztergályos jobb pipaszárat tud csinálni, mint Szterényi, de nem hiszem, hogy volna olyan esztergályos, aki az ipari érdekeket jobban értené és képviselné, mint Szterényi József, aki nem tanult iparos.

Hát ne dobjunk, uraim, a levegőbe olyan obskurus vádakat, amelyekért nem lehet helytállni. Nem azért vagyunk itt, hogy osztálygyűlölséget szítsunk, hanem hogy minden hivatott tényezőnek a közreműködését a magyar ipar javára lehetőleg megszerezzük és kihasználjuk. És ha vannak, akik nem iparosok, adjunk hálát az istennek, hogy azok is fáradtságot és gyakran áldozatokat nem sajnálva, szintén megteszik kötelességüket olyan időben, amikor rájuk nagy szükség van.

Ne riasszuk el őket tőlünk és ne adjunk hitelt az ilyen oktalan frázisnak, mert ennek a konzekvenciája az volna, hogy az iparos nem lehet törvényhozó, mert ehhez csak a jogászmesterség révén érthetünk és ha ily képtelen megkülönböztetést tennénk, megszünnék az összekötő kapocs a társadalom és az ipa-

rosság között. Pedig ezek az így megvádolt nemiparosok, akik a hazai iparért dolgoztak és fáradtak, egyúttal összekapcsolói voltak az iparosságnak a társadalom összes fontos tényezőivel és e téren is szép eredményt értek el, amiből kizárólag a magyar iparosságnak volt közvetlen és közvetett haszna.

Végül egy személyes dologban pár szót. Mikor néhányan 30 évvel ezelőtt elindultunk ezen a rögös pályán, akkor kinevettek bennünket. Elismeréssel, hálával ugyan ritkán találkoztam, de támadással, burkolt és nem burkolt irigységgel és nem ritkán rágalommal is kellett megküzdenem. De mindez nem tántorított el kitűzött célomtól, a magyar ipar érdekeinek lelkes szolgálatától. Az én törekvésem ideális volt mindig és az lesz a jövőben is. És hogy helyesen tettem, hogy aprehenzió és megtántorodás nélkül tovább dolgoztam, mutatja az az egyetlen adat, hogy míg 30 évvel ezelőtt ketten-hárman indultunk el a magyar iparért küzdő pionirek gyanánt, addig ma már — hála istennek — majdnem légióvá növekedett azok száma, kik bár nem iparosok, a magyar ipar boldogításáért, jövőjének biztosításáért sikerrel dolgoznak és fáradoznak.

Ez hozta ide a képviselő urakat is, kik bár szintén nem iparosok, de a hazai ipar érdekeit kötelességüknek tartják támogatni és minden irányban előmozdítani. (1905.)

Dekadens izlés.

(Székfoglaló a Dugonics-társaságban.)

Egy sajátságos érzéki mámornak kellemetlenül összekavarodó felhői tornyosulnak fölöttünk. Ez a mámor nem az édes, zsongító pezsgőtől ered, nem rózsaszínű felhők uszkálnak az égen. Valami bódító, idegrontó italtól származhatott ez a századvègi és századeleji mámor, mely elhomályosítja a szemhatárt, eltompítja az érzékeket, exaltálja az idegeket és érzékeny csorbát ejt az ember egyik legdrágább kincsén, az izlésen.

A villam szárnyain rohanó divat, az exotikus operett-korszak tévelygései sűrű párával telítették a levegőt, melynek bódító hatása alatt az irodalom, a művészet, a zene, az esztétika és a társadalmi rend, mintha néhanapján a fejetetejére akarna állani.

És azok a felhők, melyek azt a levegőt járják, mintha foszlányaikban egymással összeütközve, dörögve, villámokat ejtve,

viharokat szórva szanaszét, megtévesztenék az emberek józan eszét, elfogadhatóvá tennék az eget, mely a festészetben uralkodó mai divat szerint zöld, a mezőt, mely vörös, az erdőt, mely kék, a virágot, mely lila s az embert, a ki sárga.

A természetes szinek mintha kihaltak volna. Mert kihalófélben van maga a természetesség.

Az ízlés hanyatlásával eltompulnak és eldurvulnak az erkölcsök s a szép, a nemes, a jó a ma már jobbadán csak a lomtár régi, rovancsolás alá nem kerülő rejtekeiben, mint penészhirágok mernek jelentkezni, hisz a klasszikus ősök nem ebbe a korba s nem a mai nemzedéknek valók.

Szerencsére itt vannak a régi klasszikusok, a műtörténet, az antik formák, a civilizációnak ezidőszerint majdnem jégbe hűtött kincsei, melyek fölött az új irány nagy zajjal, modern reklámmal végigvonulhat ugyan, örök életre hivatott becsüket azonban még ideig-óráig sem képes megcsorbítani.

A szecesszió üli orgiáit mindenütt és mindenben. Ha valaki például száz év előtt azt merte volna mondani, hogy lesz egy testület, a nép kiválasztottainak, tehát a művelt és képzett férfiak testülete, ahol a legképtelenebb tumultusok fordulhatnak elő, ahol fütyülnek, sipolnak, ordítanak, mint a farsangvégi bohócestétyeken, azt kinevetik vala s képtelenségnek deklarálták volna a parlamentnek ilyen mérvü dekadenciáját. Pedig ez a példa ott fönt, nagyon ragadós. A tömegre nem téveszti el hatását az a szabadosság, mely a beszédekben és támadásokban megnyilatkozik és mély megdöbbenéssel tapasztalom, hogy immár a városi és községi testületekben, egyletekben és más gyülekezetekben utánozzák ezt a soi disant «parlamentáris modort.» Hiszen a közönség izlésének vélnek megfelelni a lapok, amikor már nem az okos vagy oktalan beszédeket közlik, hanem az erős közbeszólások gondos följegyzésére helyezik a fősúlyt. És ha valaki a «hazaáruló», «hazug», «bitang», «gazember», «nem tetszik a pofája» és több efféle kedves, gyakran nem is reprodukálható kifejezéseket röpít a szónok felé, az országgyűlési rovat vezetője kötelességének tartja, hogy ezeket a tudósítás bevezető részében külön is összefűzze és a tudósításban ismételten közölje, nehogy a közönség figyelme e drága gyöngyszemekről valahogyan elterelődjék.

És aki figyeli a társadalmi életet, látja, hogy gyűléseken, összejöveteleken egészen lényegtelen, ismeretlen alakok fölkelnek

és minden ok nélkül a gyanusítás, a kicsinylés, a leszólás piszkos fegyvereit kezdik kenegetni a közélet kipróbált és érdemekben gazdag férfiainak habitusához.

Megszólítottam ily gyűlés után az egyik kirohanót: Mi oka volt az oktalan támadásra?

Semmi! De a képviselőink is így teszik s még ha nincs is igazuk, híres emberek lesznek, mert az újság meg a publikum is csak kénytelen velük foglalkozni. Meglássa az úr, holnap az én nevem is benne lesz a lapokban.

Persze, hogy igaza volt. Ha okos dolgot mondott volna, a lapok jó része bizonyára agyonhallgatta volna.

De más hatása is van az eröszakosság, a durvaság, röviden az ököljog e természelellenes föléleszténének. A parlament, a társadalom nem arra fog össze, hogy az igazság fegyverével legyőzze az újból dekretált ököljogot, mert az obstrukciót egyébnek nem tekinthetem, hanem paktumokkal igyekszik a teli torkok orgiáját elfojtani. A parlamentet nem is sajnálom, mert az maga alatt vágja az élet fáját.

De sajnálom a társadalmat, mely ugyancsak siet utánozni ebben is a parlament példáját.

Avagy nem látták önök, hogy X bank vagy szövetkezet nemrég beválasztotta Z-t vagy X-t a felügyelő-bizottságba vagy az igazgatóságba, pedig ezek két év előtt és tavaly még kígyótbékát kiáltottak az intézetre. Miért választották be őket? Mert kellemetlen volt a kiabálásuk!

És ezzel talán rendben lesz a dolog? Dehogy. Az idén mások fognak kiabálni és — ha másként nem lehet a szájukat betömni, a jövő évben őket fogják beválasztani az igazgatóságba, felügyelő-bizottságba, sőt talán az elnökségbe.

Mert a kiabálás, a mindenáron való kellemetlenkedés korszakát éljük.

Nemcsak a színek rikoltoznak, hanem az emberek is és hiába, csak következetesen kell tudni ordítani és a stréberségnek e dekadens fajtája előtt meg fog nyílni — talán még a menyország kapúja is, — ha nem is a menyben, de legalább is itt lenn a földön.

A divat is modern szárnyakat öltött. A szövetek színe ma már meghatározhatatlan, az ornamentika a finom selyem szöveteken réveteg, ingadozó. A falevelek is kinyujtózkodnak, a rózsa-

szirmok elálmosodnak, viráglevelek eltikkadnak, az egyenes vonalak meggörbülnek, a görbék kiegyenesednek.

Valami erőszakolt és durcás léhaság van ebben az ornamentikában, amelyet néhányan zseniálisnak hisznek; pedig csak extravagáns és ultramerész. De hát ma ez is imponál.

Ezért van a viseletben annyi sok furcsaság, mint talán még soha. Arról nem is beszélek, hogy a férfiak is egy-egy öltözetben maholnap annyi színt mutatnak, ahány a ruhadarab rajtuk. A sárga cipő honfoglalás óta a színek csak úgy szépek, ha a harmonia árja ellen törekednek. A gallért ugyan még nem viselik a kezükön, de sokan már a manchetát tekerik a nyakuk köré és úgy is néznek ki, mintha fejüket valami stilizálatlan vászondarabra akasztották volna. Ez pedig arra jó, hogy az illető úr modorában, mozdulataiban szegletes és kimért legyen... Ha mindezt csak érintem is, nem lehet szemet hunyni olyan problémák előtt, melyek például más külsőségekben jelentkeznek. A hölgyek froufrou helyett tincset kezdenek viselni; a férfiak azt hiszik, hogy nagyon szépek vagy legalább is érdekesek, ha bajuszuk végét meszelőfarkakba szedik szét, de azzal a félreismerhetlen tendenciával, hogy ezek a bajuszvégek lehetőleg a tulajdonos orrlikai felé gravitáljanak. Az is modern, hogy akinek kevés a haja, nagy gonddal fésülködik, akinek pedig dúsak a fürtei, az egyáltalán nem fésülködik. Láttam már szakállviseletet, mely szabályos háromszögben végződík, láttam szívalakú és négyszögletes szakállt, láttam a hölgyek frizuráját egyszerre két színben; s paradicsomszínű frizurák fölött ma már az a hajviselet arat diadalt, mely egyszerre mutatja a barna és a szőke hajzatnak egy és ugyanazon hölgyfejen harmónia nélkül való egybeolvadását.

Azelőtt voltak intézetek a szív és lélek képzésére. A századvégi vállalatok a pedikült és a manikült vonják specialitásaik körébe. Hiszen Párisban a hölgyek körmeiken már gyémántokat, cipőjük sarkán pedig ékszereket viselnek. Tehát a körömápolás majdnem olyan fontos, mint az arcnak és a testnek az emaillirozása. Így tán szép lassan eljutunk majd odáig, hogy ha eddig olyik asszonynak a haja, szemöldöke, foga, szíve és a zuzája volt hamis, jövőre hamis lesz rajta a bőr, a hús, a vér stb.

Azelőtt divat volt a hölgyeknél az angol esernyő-stilus. Mindenki sovány akart lenni.

Később mégis belátták, hogy nem árt egy kicsit domborítani, természetesen elől is, hátul is.

A szárnyakat a hölgyek nem a vállaikon hordják, hanem a blouzuk könyökhajtása alatt, a honnan az hamarabb ér a levesbe és kompótba, mint a merítőkanál.

Hátha még a többi toilette-titkok furcsaságait kutatnók. Ments Isten! Már így is messze mentem talán!...

Mindezeket az izlésbeli extravaganciákat csak érintem, de nem tárgyalom; pedig érdemes volna a divat más furcsaságaira is kitérni. Hiszen ma már az ebédeket is szín szerint rendezik. Vannak vörös ebédek, amelyeken a házigazda, a háziasszony, a szobadíszítés, a világítás, az abrosz, az asztalkészlet mind vörös, az ételek és italok szintén; paradicsom, gránátalma, egri bikavér, Crémant rosé, Curacaó tripl sec, Cordial médoc, stb., stb.

De másutt zöld színben is tudják az ebédeket szervezni, hiszen a zöld házigazda még több, mint a vörös, zöld étel, zöld ital és zöld vendég van, amennyi tetszik. A légszesz és a villam fényét is lehet zöldre tompítani, hisz ez a hasonlóképen zöldre lapított izlésnek végtére mindegy...

A divat kihat az *irodalomra* is. De ebben — és ez dicséretére válik a sajtónak és irodalomnak egyaránt — kevés kárt tudott tenni. Mert Prévost, d'Annunzio, Bourget, Maupassant, Sudermann csak divatosabbak a többinél; a realisztikus vonásokat, alkotásokat és darabokat megköveteli a kor úgynevezett józansága. A *tekenősbékák, a Loute-ok, az Aphrodite, Pierre Louys,* a kicsiny cochonnériák és más francia laszcivitások kissé háttérbe szoríttották ugyan a kidolgozás, a leírások szépségeit, a szellem szikrázó erejét és a tömegnek néha a kénköves dolgok jobban tetszenek, mint a virágillat. De az irodalmat egészben és nagyban mégis benső értéke szerint itéli meg a közönség. Legfeljebb a könyvek külső díszének emelése körül látunk alig alig sejtett nagy emelkedést. Ami azért nagyon örvendetes, mert a közönség e réven nemcsak a művészetet kedveli meg, hanem az irodalom megbecsülését is bizonyítja.

Az úgynevezett szimbolista irodalom az egyedüli izlésbeli tévedés az irodalom terén, de hiszen azt sehol sem veszik komolyan. S ha itt-ott fölüti fejét egy-egy kisérlettel, a sajtó elég komolyan végez vele.

Az ilyen aberrációkra mondja a poéta:

Ahol a költő a végtelenbe vész,
Könyvét tanácslom, tedd le hirtelen,
Mit meg nem ért a józan emberész,
Hiányzik abban egy: az értelem.

Hogy mennyire illik a költőnek ez a bölcs intelme a *festészet* mai irányára, azt lépten-nyomon tapasztaljuk.

A szecesszió fogalmát egy fiatal, erőtől duzzadó esztetikus a következőkben ismertette:

«Végkövetkezménye a szecesszionista festészetnek az értelmi tartalom száműzése volna. Olyan szemek azonban ma még nem ragyognak, melyek csupán színfoltokból álló képeket élvezni tudnának. Pedig a cél ez, persze még végtelenben fekvő. Az e felé való érdeklődés teszi elmosódottá a képek konturjait, százárnyalatúvá a színezést, homályba burkolttá az egész képet. Mert a vonal, mely nem egyéb két különböző színezésű, vagy árnyalású terület érintkezésénél, mint preciz megkülönböztetés par excellence elmemunka. Folyjon egybe a színek özöne, a szinfóniák hangáradata, ez az elv. Az árnyalatdüh szintén lázadás az értelem zsarnoksága ellen. A természet milliárdnyi megnyilatkozásai az átlagember agyába typusokká tömörülve hatolnak be. Minden fogalom már typus, mely számtalan egyéni jelenség magába zárója. Természetesen a közönséges agy már hozzá van szokva ehhez a typusgyártó munkához, úgy hogy a legsajátszerűbb jelenségeket a régi, már ismerős formákra vezeti vissza. A színek töméntelenségéből is csak néhány typust tart nyilván s így a sajátszerűbb árnyalatok, mire az ő agyába kerülnek, közönséges szivárványelemekké hamisíttatnak.»

A szecesszionizmus sohase fog a szürkeségből előlépni. Hiába is próbálkoznék. A homályba burkolt, köddé foszló alakok valami ábrándos álomszerű melankoliába ringatnak, melyben fölolvad a gondolkodásból való nagy meggyógyulás sóvárság. De nem közeledés ez a gyógyulás felé, csak pihenés. A formák, a fogalmak, a preciz részletezés megviselte szem felüdül a kevés értelmi munkát kivánó szemléletben. Éji árnyak, testetlen foszlányok imbolygása valamivel több a semminél, ez a szecesszionális piktura. Leszerelés, alkonyra hajlás, munkaszünet, pihenés, semmi beosztás, fátyolborítás, az elme dolce farniente-je, ez a szecesszió. Tehát minden varázsa, erénye negativ. Sikerének titka, hogy az

értelmi tüzijátéktól megcsömörlött agyat udvariasan békében hagyja. Tehát ez is negativ. De pozitiv a szellemében munkálkodó müvészi erély, a lelkesedés, mely miután megedződött a lehetetlennel való küzdelemben, annál önérzetesebben és biztosabban munkálkodhatik az eszmék birodalmában . . .

Az én közönséges agyam bizonyos félelemmel hódol ennek a magyarázatnak, melynek hatása alatt elismerem, hogy a szecesszionisták festményei között sok az érdekes és a becses, kivált a külföldi piktorok műveiben. A Bécsben évről-évre ismétlődő szecesszionista kiállításokon fölötte érdekes és még fölöttébb érthetetlen alkotások kelthették föl figyelmünket. A mi műtárlatunkon is előtérbe lépett az «alkony» s megmutatta, hogy a régi iskolától eltérve is lehet maradandó becsű művet alkotni.

De amit általában a szecesszió fogalma alatt a közönségnek be akarnak adni, az túlnyomó részben *visszaélés a festői ecsettel.* Amiben se színérzék, se forma, se összhang, azt mind a modern irányzat termékének nevezik. Nem is vizió, mint a föntidézett esztétikus mondja — mert hiszen viziót is szépen lehet festeni, — hanem kezdetlegesség a szó szoros értelmében. Ha gimnázista korunkban olyan képet föstöttünk volna, mint amilyeneket egy-egy honi szecesszionista tárlaton látunk, nemcsak megbuktattak volna bennünket, hanem meg is korholtak volna érte, sőt bizonyosan azt a tanácsot adták volna becses szülőinknek, hogy adják t. cz. fiukat inkább csizmadiának, mert a festészet elemeivel nem lesznek tisztában soha.

Nem említek neveket. Nincs érzékenyebb ember, mint a művész. Azért egyes képekkel és egyes művészekkel tudatosan nem foglalkozom. Csak általánosságban óva intem a közönséget: ne üljön fel oly kisérleteknek, melyekről a professzionátus kritikusok és talán egyes felfujt szaktekintélyek is azt állítják, hogy szép és derék alkotások.

Csak amt tiszta a szemednek, ami nemes izlésednek, helyes szépérzékeddel nem ellenkezik, csak azt fogadd el jónak, szépnek s nem azt, ami vizió, vagy a szimbolizmus csöndes, vagy zajos tévelygése.

Volt egy őrült festő, Wirtz a neve. Bizarr témákat dolgozott föl. «Az utolsó ágyú», «Egy lefejezett vizió», «Az élve eltemetett fölfeszíti a koporsóját» — ezek a nevezetesebb munkái. Borzalom futja át az embert, ha e képeket nézi. De műbecsű

tagadhatatlan és Brüsszel városa külön muzeumot szentelt e remekműveknek. Ha a festmény *tárgyában* van őrület, a festmény maga azonban művészi, azt meg lehet bocsájtani, de ha a túlcsigázottság a forma, a kivitel, a színek, szóval *az izlés eltorzításában* jelentkezik, vagyis ha a kivitelben van őrület, — ezzel nem mindenki tud egyhamar megbékülni . . .

A bizarrságnak ez a sajátos térhódítása átment az *iparművészetbe* is. A műipari tárlatoknak legdivatosabb neve ma már «modern művészet».

Mi a «modern művészet»? Illetékes és nem illetékes kommentátorok azt magyarázzák, hogy a mai «modern» művészet nem éri be többé a régi stylus-fajokkal, sőt óvakodik ezeket másolni. Új, eredeti a természetből vett motivumok kellenek, hogy a mai érzéki világ inyét meg tudják csiklandozni. Műnyelven ezt is «dekadens» iránynak nevezik. Ez iskola hívei sokszor kitekerik egy-egy műtárgynak a nyakát, kificamítják a kezét és a lábát és ezzel ráfogják, hogy ime, kész a modern műalkotás. Itt is őszintén kell impressziónkat föltárni. Ne csodáljunk meg mindent azért, mert külföldről jön, ne fogadjunk el mindent azért, mert «divat». Hiszen látni fogjuk, hogy ez a dekadens irány a műiparban sokszor banális, bizarr, sőt otromba.

A dekadens irány a betűknél kezdődik. Ha valamely betű csak nehezen olvasható, ha ki van ficamítva a lába, a nyaka és a dereka, ha a W úgy néz ki, mint az M, ha az egyes sorokban a betűglédák úgy vannak összeállítva, mintha a szanszkrit, héber, gót és latin rendszertelen vegyülékét képeznék, akkor körülbelül tisztában lehetünk azzal, hogy «modern» írással van dolgunk.

Élénken demonstrálta ezt a legutóbbi plakátkiállítás. mely különben a legsikerültebb volt az összes szakbeli tárlatok között. Chéret és Mucha igazán bájos dolgokat produkáltak. Habár ez a két művész által képviselt irányzatnak hivatott interpretátorai maguk is beismerik, hogy az efajta plakátrajzolás nem egyéb, mint a japáni stilusnak és modornak európai izlés szerint való «modern»-izálása, habár Muchá-ra a párisi művészek igen előkelő csoportja fogta rá, hogy makaroni-stilusban dolgozik, nem lehet tagadni, hogy sok báj, finomság, bizonyos üdeség és frisseség van a rejtelmesség felé hajló rajzokban és a sejtelmes színekben is. És örvendetes, hogy a szecesszionista-festők által annyira pazarolt sárga-kása és cibere-színek, a violaszínű ködös

homály csak igen decens módon érvényesült az említett művészek e plakátjaiban.

A legutóbb elénk állított külföldi modern ipari cikkek közül rokonszenves figyelmet keltettek a Tiffany-féle amerikai üvegek, amelyeknek utánzására egy hazai művész is tett nagysikerű kisérletet. Ellenben voltak hazai üvegek, melyekről egy találó itélet azt mondta, hogy azokat Fröbel-munka gyanánt lehetne számba venni. Még furábbak az újkori edények, melyeket alkotójuk után Bigol-féle edénynek neveznek.

Ezek láttára már nem lehetett a mosolyt elfojtani. Ez a művész azt akarja, hogy a mázak különböző árnyalatainak egymásba olvadása által elért foltok, a nevetséges horpadások és a vízözön előtti formákban bővelkedő edényeit komolyan vegyék. Egy dán művész vörösréz-patinához hasonló mázával szeretne feltünést kelteni s olyan állatfejeket produkál az edények díszítéséül, melyeknek mivoltáról a publikum fülem hallatára vitatkozott. Az egyik halnak, a másik delfinnek, a harmadik pedig stilizált sündisznónak nézett egy ily fejet. És mind a háromnak igaza lehetett.

A szőnyegszövésben is modern figurák érvényesülnek; szalmakazalfejű hölgyek, stilizált és szimbolizált mesealakok, suta jelenetek fordulnak elő, amelyekben se szépség, se erő, de annál több a bizarrság. Asztalokat, székeket a modern bútorokban eddig talán azért nem láttunk túlságosan ebben az irányban, mert egyrészt a műasztalosok jó izlése megakadályozta e ferdeségek érvényesülését, másrészt pedig a tiszta stilű angol bútorok oly rohammal nyomulnak előtérbe, hogy mellettük nem igen lehetne értelme a bútorbeli bizarrságoknak.

Azt mondják a beavatottak, hogy az új irány, mely még erősen forrongásban van, meg fogja hódítani a jövőt. Lehet. A történendők fölött — az időnek ilyen előrehaladott stádiumában — nem illik vitatkozni.

Az építészetben eddig a szecesszió törekvése, legalább nálunk kudarcot vallott. Mert a legtöbb szecessziós ház előtt ha elmegy az ember, vagy elfordítja a fejét, hogy ne lásson, vagy ha erre már nincs ideje, kiköp egyet, hogy könnyítsen a lelkiismeretén.

A józan ember, akit e veszedelmes divat sem képes itéletében megtéveszteni, mindössze azt *követelheti*, hogy ennek az

új iránynak mindinkább nevetséges színben föltünedező *kinövéseit és torzszülötteit,* melyek lidércként nehezednek az elfogulatlan szemlélő józan izlésére: *jó eleve és kiméletlenül elimnáljuk.* Mert különben nemsokára meg lesz a modern művészet újkori Bábeltornya.

Az igazi művészet kupolája alatt pedig csak olyan templomban állhat meg, mely a jó izlés kultuszát, a szépet, a nemest, az egyszerűt, az antik remeket ma is megbecsüli és fejleszteni törekszik.

Nem vagyok professzionátus esztétikus; lehet hogy én tévedek az én gyarló «közönséges agyammal» ... Mindenesetre sokan lesznek, akik hitet tesznek rá, hogy az én izlésem hibás, mert nem tudok fölemelkedni az ő modern irányuk toronymagasságához, vagy mint ők hiszik: toronymagasságuk modern irányához. Ezért legalább is hibának fogják felróni, hogy nem hódolok föltétlenül annak az iránynak, melynek főjellemvonása a szemérmetlen kendőzés, amitől mindig szánalommal fordul el az én szerény, de jó házból való becsületes izlésem, mert annak az iránynak ma még több a ferdesége, mint az igazsága, több a kinövése, mint a meggyőző ereje.

E ferdeségekre, e kinövésekre ráutalni ma még bátorság kell. Aki e hibában nem mer velem osztozni, az legyen elnéző e merész kisérletem iránt — és dobja rám a legelső követ . . .

Az iparos ünnepe.

Dramatizált vezércikk.

(Az 1902-iki nagyváradi iparosgyűlés tiszteletére rendezett díszelőadás prológusa.)

Személyek: Közvélemény. A lateiner. A technikus. Egy iparos.

Szín: Városi utca, egyik sarokház lakatosműhelylyel és lakatoscímerrel.

Közvélemény: Az ipar szava zúgja át a várost. Iparfejlesztés, pártolás az aktuális napi kérdések. Nem újak e jelszavak. Régóta járják be az ország téreit. De legtöbbször csak mint alkalmi jelszavak tettek szolgálatot. Programmbeszéd, korteskedés sűrűn használta a frázist, mely sokszor sebes szárnyaira kapta az ipar érdekét. Tele torokkal, teli pohárral dicsőítik a «nemzet gerincét», a kérges tenyerű mesterembert. Teli pohárt követte a mámor, de

az ígéretek értéke csakhamar szétfoszlott. A tósztok hatása is elmosódott rég.

A *tettek* hajnala még mindig távol sötétlik a remény ködében.

De ma ismét az iparos a favorit. Ma ismét tenyerén hordja mindenik és róla szól mindenfelé az ének. Az ő jólétéről beszél ujság, miniszter, parlament, sőt még a trónok zsámolyáról is az ő érdekét helyezik homloktérbe. Istenem, be furcsa a világ.... Ha elgondolkozom, szemrehányással illetem magam, hogy mióta élek, nem sokat törődtem vele. Mert nagy Magyarországon sok kedvencem volt; tudnék mesélni vitéz katonákról, serény mezőgazdáról, politikai sok-sok viszályról, mely mindig új marad; tudnék regélni szabadságharcról, vértanúkról, vajudó kiegyezésről, hebehurgya építkezésről, agráriusról és merkantilistáról s e kettő harcáról külön. Szóval mindenféle ezer-ezer dologról. De hogy csak egyszer komolyan harcba mentünk volna az iparért, iparosért, erre alig emlékezem. És ime, most ismét róla beszélnek, róla álmodoznak, jövőjével fűzik össze hazánk jövőjét, nagyságát, boldogságát. Mégis csak megnézem már — gondolám magamban — hogy ki ő, merre van hazája, mit mível és érdemes-e arra, hogy én is tűzbe menjek érte. Most itt vagyok. E szerény műhely az ő otthona. Szerény, de biztató. Vajjon lakója szint ily egyszerű?

Technikus (jön): Adj isten hatalmas nagy uram!

Közvélemény: Fogadj isten. Merre, merre?

Technikus: Oda, a műhelybe készülök.

Közvélemény: Mi végre? Mit keres a kiváló szakember a kézműves egyszerű műhelyében?

Lateiner (megjelenik a színen s a háttérben figyel a párbeszédre).

Technikus: Ó, sokszor járok erre. Az iparos igen jó emberem. Tanácsomat sűrűn kikéri. Javítom szerszámát, tökéletesítem anyagát, készítem nagyobb munkáinak modern terveit. Az iparos ma már nemcsak mester, de művész is és nem nélkülözheti a tudomány emberét.

Közvélemény: És ez a lakatos megérti a tudomány új vívmányait?

Technikus: Ügyes ember az én mesterem. Sokat járt külföldön, tanult s hazajött tudását, tapasztalatait érvényesíteni.

Közvélemény: És nélküled nem tudna boldogulni?

Technikus: Mi kiegészítjük egymást. A szellem és az anyag ölelkezése vagyunk mi, egyik a lélek, másik a hüvely. Egyik a másik nélkül keveset ér. De remeket alkotunk, ha összetesszük a tudós tudását és a mester ügyességét meg művészetét.

Lateiner (előlép. Némi gúnnyal): S mindkettő a fogyasztó szolgálatában áll.

Technikus: Üdv és tisztelet a fogyasztónak! (Mindhárman kezet fognak.) (Szintén némi iróniával.) De zárjel között legyen mondva, mi nemcsak *szolgáljuk* a fogyasztót, hanem *neveljük* is az izlését, alkalmazkodunk igényeihez, emeljük kényelmét s keressük kedvét, hasznát, hogy ne csak megfizesse, de meg is becsülje szorgalmunkat és becsületes munkánkat.

Lateiner: Igaz beszéd. S mert így van, mi nemcsak a termelőt nézzük benne, kinek munkájáért pénzzel fizetünk. De számolunk vele, mint tényezővel, segítjük őt törekvéseiben, iskolákat nyitunk továbbképzésére, buzdítjuk a nyers erők összetételére, szövetkezésre, a forgalmat igényei szerint szabályozzuk s ahol szükséges, szóval is küzdünk minden érdekeért hol itt, hol ott.

Közvélemény: No de valljuk meg őszintén: e hevülésben több a szó, mint a tett; több az igéret, mint az eredmény.

Lateiner: Nem rajtunk múlik, hanem a körülmények mostohaságán.

Közvélemény: S azért jöttél, hogy mindezt vele közöljed?

Lateiner: E kérdést egy állítással tudnám elintézni. A Közvélemény olyan, mint a szép asszony. Eljár kacérkodni oda, ahol az ország szeme pihen. Meghódítja magának azt, akit a hír szárnyaira vesz s ha látja, hogy testvére, a hír nem repült hiába, ott felejti magát új kegyencénél.

Közvélemény: Nem érdemlem meg e gúnyt. Nem kacérkodni jöttem én e helyre. Nem a hír csábja kergetett ide. A hír, az ipar felkapása csak alkalom volt nekem, hogy régi vágyam végre teljesüljön. Az alkalom jó; örülök, hogy felhasználhatom.

Lateiner: No lásd, én jobb vagyok a hírednél. Engem nem a hír, nem a kacérkodási vágy, nem a világ kényeztető ítélete hozott az iparos műhelyébe. Engem a szívem vonzalma, a meggyőződés vezetett ide. A rokonszenv, a lelkesedés, a szeretet voltak a világító fáklyák, melyek céltudatos útamon előttem jártak, mint a tűzoszlop a sivatagban barangoló Izrael népe előtt.

Közvélemény: Szép. Becsülöm az érzést, mely idehozott. Sokat ér a te akaratod. Neked módodban áll e szerény hajlékban munkára buzdítani a dolog alatt roskadozót, serkenteni a küzdőt, jó útra vezetni és jó úton megtartani, aki lankadni kezd, a helyett, hogy előretörne. Ami neked megvan, az nincs meg a műhelyben, ami az iparosnak van, az nincs meg nálad. Az iparosnak van szakértelme, van két erős keze. Neked van tapasztalatod az értelem fejlesztésére, van módod, anyagi erőd a kézi erő megjutalmazására. Van hatásköröd, hogy érdekéért sorompóba szállj. Az iparos még gyönge, védtelen. Neked van hatalmad őt erősbíteni, van eszköz a kezedben őt megvédelmezni.

Lateiner: Mindezt így gondoltam én is.

Közvélemény: Okosan, barátom. Így tetszel nekem igazán. Amit te akarsz, az férfias akarat. Tudom méltányolni és megbecsülni.

Lateiner: Méltánylat, becsülés szép szó, de magában olyan mint a hamis pénz. T. i. lyukas, kong, senki sem váltja be.

Közvélemény: De hát mit kívánsz tőlem?

Lateiner: Szövetkezz velem. Segítsük együtt e barna fiút, tegyük könnyűvé munkáját, fordítsuk jobbra sorsát, dolgait; őrködjünk nappal szorgalma fölött, ha izzadva kezeli a pőrölyt. Boldogságot tűzhelye mögé, áldást lopjunk tervei fölé. Szerezzük meg részére a jobb kort, melynek végre el kell jönnie. Ha ily munkában támogatni fogsz, a nemzet áldása lesz velünk.

Közvélemény: Igaz beszéd, lelkes szavak ezek. Im, itt a jobbom. Hasznos útadon örömmel követlek. Adjon az Isten sok sikert nekünk, hogy valóra váljék nemes, szép tervünk.

Lateiner: Szóljunk be hát az iparoshoz és kérdjük meg tőle: elfogadja-e szövetségünket?

Technikus: Majd kiszólítom. (Az ajtóhoz megy és kopog.)

Iparos (bent): Ki az?

Lateiner, Közvélemény: Jó barát!

Iparos (kijön, a technikussal kezet fog. A technikushoz): Vendégeket hoztál?

Technikus: Ma vendégek, holnap jó barátok: a Közvélemény és a Lateiner. Hallgasd bizalommal biztató szavuk. (A műhelybe el.)

Iparos: Üdvözlet a kedves vendégeknek. Nagy szerencse házam tájékán ily nagy urakat tisztelhetni.

Közvélemény: Szívesen jöttünk.

Lateiner: Semmi nagy úr, semmi vendég! Ma már nem az az úr, akinek nagy neve van, hanem az, aki dolgozik s hazájának hasznot tud hajtani. A «lateiner» szíves-örömest jön hozzád, barátom, hogy jobbját nyujtsa neked, hogy segítsen téged munkádban, támogasson nemes törekvésedben. Te vagy az úr, tiéd a pályabér, ha erős akarattal, szívós kitartással munkád által nemesíted magad.

Iparos: Szokatlan szép szavak ezek, nagy jó urak. Ilyet e helyen még nem hallottam. A nagyapám mesélt egyszer nagy dolgokról, amiket azóta be' sokszor olvastam el! A hajnal derüje lengett a hazán, midőn egy férfiú, egy mágnás, ki akadémiát, lánchidat csinált, álomból kelté a magyar nemzetet és a méhrajt serény munkára ösztökélte. Akkor beszéltek iparról, iparosról, nemzetalkotó, erős osztályról. És jött utána egy polgár, egy félisten, aki a kiadott jelszót felkarolta, az iparost ölében hordozá, teremtett neki iparegyletet, védegyletet, kiállítást, iparműtárt, gyáralapító társaságot, buzdított önsegélyre, felgyürkőzve maga is dolgozott és szárnyat adott a fogalomnak, mely — fájdalom — százezrek előtt még ma is idegen.

Közvélemény: És mi ez a fogalom?

Iparos: A virágzó magyar ipar.

Lateiner: A régi időkből nemcsak emlék maradt, hanem megvan a *példa* is. Hátha követőkre talál.

Közvélemény: A kezdeményezők, az úttörők halandók, az eszme örökkévaló. Az idő elmúlik, de a kezdetnek lehet folytatása, az emlékeknek pedig: föltámadása.

Iparos: Biztatásnak szép a biztatás, de a való messsze jár tőle.

Közvélemény: És nem bíznál jobb időkben?

Iparos: Ritka madár, uram, ma már a bizalom.

Lateiner: És miért volna nálad is ritka?

Iparos : Az idő meg a tapasztalat elriasztotta tőlem, jó uram!

Közvélemény: Miért vagy ily lemondó, kesergő hangulatban?

Iparos: Ha nem untatlak vele, elmondom röviden.

Közvélemény: Halljuk!

Lateiner: Halljuk!

Iparos: Évek jöttek, évek multak el. Senki sem nézett az iparos felé. Még ő maga is alig törődött a maga bajával. A nemzet bizony elhanyagolta, mintha mostohája volna az ipar. Az

agrárizmus jött divatba. Ezért tettek, áldoztak s még ma is annak udvarolnak. Minket pedig majdnem egészen elfelejtettek; sőt egyesek le is néztek, mert *csak* mesteremberek vagyunk. Ügyünkkel ki sem törődött, csak akkor vették észre jóakaró szemmel, mikor adót fizetni, vagy voksolni kellett. De különben nem segített rajtunk se magunk, se más. A társaságban nem volt méltó helyünk. A kérges tenyér sok úrnak derogált, a műhely szagát ki nem állhatták.

Ha mégis kacérkodni akartak velünk, elővették azt az iparost, akinek nagyon sok a kéménye és aki részvényekkel csinál ipart. Ez sokszor udvarképes lett, sőt néha meg is nemesítették. Minket csak a munka nemesít...

Lateiner: Hát nem érzel együtt a nagyiparossal?

Iparos: De együtt érezek. Én nem ismerek különbséget kis- és nagyipar között, mert mi is arra törekszünk, hogy nagyok legyünk és a legtöbb gyár kézművestelepből fejlődött nagyiparrá. Ganz Ábrahám, a híres vasöntő nagyon kicsibe kezdte, Zsolnay is apró gölöncsér volt eleinte, Schlick Ignác, Röck István stb. mind kézművesből lett nagyiparossá.

De *mások* tesznek köztünk különbséget és ezt bizony nem jól teszik, mert a tőke mellett a munkát és szorgalmat is meg kell becsülni.

Közvélemény: Ez a megkülönböztetés kissé szociálista ízű. Talán bizony te is szociálista vagy?

Iparos: Én azt hiszem, hogy a szó nemesebb értelmezése szerint mindnyájan szociálisták vagyunk, mert embertársaink javát, boldogulását, az elnyomottak fölsegítését, az alacsonyak fölemelését akarjuk.

Furcsán értelmezitek e szót, Lásd én munkásaimnak atyja, barátja, testvére vagyok. Ahol lehet, javukat mozdítom elő, mert minél jobb vagyok hozzájuk, ha tisztességesen megfizetem őket s azontúl meg is becsülöm munkatársaimat, ha asztalomnál kedves vendégeim, a templomban velem egyet és egyért imádkozó testvéreim : ők is jobb kedvvel, több szorgalommal dolgoznak nálam. Minden munkásban leendő kollégámat tisztelem, mert hisz én is munkás voltam, a fiam is az lesz. Az iparban mesterré nem születik senki, itt *tanulni*, gyakorolni s így azzá *lenni* kell.

Lám, uraim, hasonló elbánást kérek én is az államtól, melynek viszont *én* vagyok munkása. Minél jobban bánik velem és

iparostársaimmal, annál több öröme lesz bennem és bennünk. De ha vérig keserít, a mi fajtánk is az elégedetlen, a zúgolódó tömegek számát és erejét fogja szaporítani.

Közvélemény: De hát te is mindent az államtól vársz? S ugyan mit tegyen érted az állam?

Iparos: Nem kérek semmi külön előnyt, se megkülönböztetést, se kiváltságot más társadalmi osztályokkal szemben. Nem kell nékem se pénz, sem éráris gép, se szerszám, se semmiféle más szubvenció. Csak azt az egyet kérem, hogy az állam *kedvező megélhetésünk előfeltételeit biztosítsa*, amihez végre jussunk van.

Lateiner: És miben van hiányod, mi a főkívánságod?

Iparos: Bajos azt egy szuszra elmondani. De megkisértem: Hát rossz a törvényünk, olyan, mint az ütött-kopott, vedlett köpönyeg. Húsz éve kérünk helyette újat, hiszen a szegény baka is kap új ruhát, ha elnyűtte, vagy kinőtte a régit.

Nyakunkon a sok *kontár*, ki hitelünket rontja a közönség szemében.

A fegyenceket is kontárrá neveli az állam — ellenünk.

A sok haszontalan vásár nyüge, megrontója a kisiparnak.

A *közszállításban* a nagyobbak elnyomnak vagy kilicitálnak bennünket.

Hitelünk nincs s ha nagynehezen mégis hozzájutunk, nem győzzük az árát megfizetni.

Azután sok a teher rajtunk. Adó, pótadó, útadó, robot, betegsegítés, kamarai illeték, stempli stb. stb. S mire megvénülünk, ha nem kedvezett a szerencse, kihull a szerszám a kezünkből, nincs se nyugdíj, se rokkantjárulék és — ha könyörületes társakra nem akadunk — elpusztulunk és teher, nyüg vagyunk a társadalom testén . . .

Végre pedig nem a legkisebb bajunk, hogy a mi fogyasztó közönségünk — tisztelet a kivételnek — *nem a mi szorgalmunknak adja még az árát*, hanem kiviszi pénzét idegen országba, idegen munkáért, gyarapítva más ország iparát, elhagyva minket s általunk hazánkat.

Ügyes-bajos dolgainkat, igaz, néhány jó emberünk szeretettel intézte, tett is értünk néha napján valamit. Áldja meg az isten nemes munkájukat. De ha kérni kellett az ország kormányától, vagy a törvényhozástól, hogy segítsen rajtunk, hozzon áldozatot: a legtöbb esetben süket füleknek beszéltek.

A gazdasági önállásért imára nyílt ajkunk, az isten sem hallgatott meg, aki pedig oly sokszor vigasztalta meg csüggedő lelkünket és oly sokszor emelte föl lankadó bizalmunkat. Az urak se fordultak felénk, pedig sok úri passzióban de jól tudnak csillogni, ragyogni. Hanem a mi bajunk, az biz *nekik* nem fáj! Igy van ez jó uraim; ez az iparosnak szomoru jelene. Lesz-e rá jobb idő, azt az isten tudja.

Közvélemény: Sok igaz van benne, amit itt elmondtál. Bár manapság panasszal van teli gazda, jogász, kereskedő és a társadalom minden rétege, bizonyos, hogy kiválóan jogos a te panaszod s látom, hogy sok okod volt a bizalmatlanságra. De borura derű! Szebb idő lesz még, én mondom ezt neked. Meghallgatta imád a jó öreg isten, kihez fohászkodtál.

Iparos: Hej, be ránk is férne!

Közvélemény: Ime itt áll előtted egy új szövetséges, aki törekvésedben segít és támogat.

Lateiner: Igen, én vagyok az a lateiner, akiről sokszor hirdetitek, hogy nem értek a dolgotokhoz.

Pedig lateiner volt: Széchenyi, Kossuth, Baross, Mudrony, Ráth s az a sok más szakember, aki dolgaitokat vitte és viszi ma is ott fönn az ország élén a miniszteriumban, az iparkamarában és sokszor a testületben is. Én képviselem a jogászt, a bírót, az ügyészt, az ügyvédet, a tanárt, a hivatalnokot és a gazdát is, mert a földbirtok jó része a mi kezünkben van. És képviselem hű szövetségesedet, a kereskedőt, ki nem lateiner ugyan, de megbízást adott, hogy az ő nevében is üdvözöljelek. Ime, eljöttem, hogy mindnyájunk fegyverbarátságáról bíztosítsalak.

A te sorsod iparos barátom nemcsak a te ügyed.

Az iparos osztály emelkedésével, jólétével szorosan összefügg az ország jóléte, a nemzet virágzása. A tapasztalat deríté föl e kérlelhetetlen igazságot. A gondatlan életben addig evickéltünk, míg létünk hajója zátonyra jutott. Ezt kell most megreparálni, ha élni akarunk. Kár, hogy előbb nem tudtuk meg. No, de saját kárán tanul a magyar és azért mondják, hogy jobb későn, mint soha. Ez a «késő» itt van. Akik megtanultuk, hogy benned, bennetek kincset bír nemzetünk, örömmel jövünk hajlékodba, hogy téged segítsünk, bajodat gyógyitsuk, érted cselekedjünk. Felkötjük mi is a serénység bőrkötényét és dolgozunk észszel, akarattal, buzdítással. Mig ti ügyesen gyúrjátok a magatok mun-

káját, addig mi bejárunk megyét-országot, hódítunk nektek közönséget, piacot. Odaállunk a kormány elejébe, kérünk nektek jó törvényeket, méltányos kedvezményt, üdvös intézkedést: és útjaitokra, ha nem is hintünk rózsát, de róla eltisztítjuk a göröngyöt, kigyomláljuk róla a gazt, hogy a hosszú, céltalan barangolás után, melyet a sivatagban véghezvittetek, megtaláljátok végre az igéret földjét.

Közvélemény: Én is kész örömmel követem új barátodat, hogy segítsek neki ott, ahol lehető. Bennem is barátot, bizalmas jó társat találhatsz mindenkor. Most hát rajtad a sor.

Iparos (derülten): Meghatott szavatok . . .

Közvélmény: Megállj, még egy szóra! Mielőtt beszélnél, van még jussom egy kis intelemre. Jobb ezt elébb tudni, mint később duzzogva fogadni. Hát arra figyelmeztetlek iparos barátom, ne gondold ám azért, hogy mi már ezután elkényeztetünk. Nem oda Buda. Ha már barátaid közé szegődünk, *igaz* barátoknak kell bizonyulnunk. Azért hát légy csak kész, hogy ha hibát csinálsz, rossz fát tész a tűzre, hanyagságot mutatsz, elbizakodott lész, mi nem legyezgetünk ám. Tükör lesz kezünkben s képed elé tartjuk, bármi hibát tégy is. Mondd hát társaidnak, hogy többet dolgozzanak és kevesebbet szórakozzanak. Legyünk jó barátok, de egymással szemben őszinték. Mert csak ilyenformán fogunk boldogulni veled és csak ilyenformán fogsz boldogulni velünk.

Technikus (kilép a műhelyből s közelebb húzódik a csoporthoz).

Iparos: Annál sietősebb részemről az alku. Szívem szeretettel üdvözli bennetek jóakaróimat. Ujra lélekzem hát, új remény táplál. Lépj közelebb uram (a lateinerhoz), fogadd el ezt tőlem (kezet ad neki). Meleg kézszorítás, benne van újraéledt bizalmam, rokonszenvem. Hozzon rád a Mindenható sok szerencsét, áldást és nemes, szép terveidnek adjon dús aratást.

És ne higyjétek, hogy örömöm önző.

Nem magunk, hanem az utánunk jövő nemzedék miatt örülök, mert az igéret földjére mi már alig jutunk, de a ti szövetségetek áldásos gyümölcsét élvezni fogja az új, a fiatal nemzedék, melyre bizonyára elérkezik az a jobb kor, mely után buzgó imádság epedez százezrek ajakán . . .

És ez lészen az iparosnak igaz ünnepe!

Lateiner: De mi azt óhajtjuk, hogy ti necsak látnoki szemmel nézzetek a derültebb jövő távlati képébe, hanem hogy magatok is élvezzétek a szövetség hatását, melyet együtt szőttünk, melyet közös erővel naggyá fogunk tenni, hogy eredménye legyen necsak a műhelyben, hanem mindenfelé, a munkának és szorgalomnak szentelt minden oltár előtt.

Közvélemény: E szép szövetség megpecsételésére fűzzünk testvéri láncot. (Egyszerű láncot fűznek; elül a technikns, utána a Közvélemény, az iparos és a Lateiner.)

Lateiner: Örökké álljon ez a testvéri lánc!

Minden szeme erősödjék, legyen acél; fűzzön magához sok értékes új szemet s ez újak a régiekhez símulva tegyék hatalmassá e láncot, a ma kötött testvéri szövetség e tisztes szimbolumát.

Technikus: Köszöntelek derék szövetkezés! Fölemelő, mikor a társadalom minden rétege összetart. Ideje is, hogy ne nézzük az osztálykülönbséget s hogy ne legyen közöttünk se faj-, se osztálygyűlölet. Ideje, hogy együtt érezzünk, egymásért cselekedjünk, mert ami támogatást ma a lateiner a társadalom művelt rétegei nevében az iparosnak felajánl, ez csakhamar viszonozni fogja. Ideje, hogy az iparosban a munkát becsüljük meg. A század, melybe léptünk, a munka százada lesz. Szeressük a munkát, mert munka nélkül nincs közjólét, közvagyonosodás. Ezek nélkül pedig nincs önállóság, nincs függetlenség sem az egyén, sem a haza részére. Munka nélkül nincsen közművelődés és nincsen közerkölcs. Közművelődés és közerkölcs nélkűl pedig nincsen biztosítva, ami minden magyar ember szívének egyik legforróbb óhaja, nincsen biztosítva továbbfejlődésünk *szabadelvű* irányban. Azért hirdessük: aki akar önállóságot és függetlenséget önmagának és hazájának, az dolgozzék. Aki biztosítani akarja mindenkorra hazájának jövőjét, önállóságát és szabadságát, az dolgozzék. És írjuk ki minden műhely, minden cégtábla fölé a költőfejedelem nagy szavát (előlépve): *A munka az imádság után a legszentebb istentisztelet!*

(A függöny legördül.)

Háziipar.

A magyar háziipar jövő iránya.

(Az orsz. iparegyesület által 1883-ban jutalmazott pályamú.)

«Nemcsak a harcok zivatara sodorhat el egy nemzetet, van még egy más, de dísztelen és aljas nemzeti halál is: a közelszegényülés. Ettől hazánkat megóvni legszentebb kötelességünk.» *Deák Ferenc.*

«A háziiparnak nagy ellensége a modern kultura azon szelleme, mely gőzerővel a legtávolabb rejtekbe tolúl, az egyéniség sajátságait elenyészteti, a régi tradiciókat megszünteti.» — Magyar Ipar 1883, 15. sz.

Dr. Herich Károly.

I. A háziipar és a kultura.

Minden nemzet főtörekvése manap oda irányul, hogy a nép jólétét előmozdítsa és biztosítsa. A népet a közelszegényedéstől, a dísztelen, aljas haláltól megmenteni, ez a modern jelszó. Ez uralja az egész világot, ez a kormányok gondja, ez képezi áldozataik tárgyát. De felsőbb hatalmak és kormányok ez eszmét nem képesek egyedül érvényesíteni; a leghivatottabb tényező erre maga a nép. És ezért fordult az általános figyelem a nép munkaerejének és tehetségének értékesítése felé. Igy részesült a háziipar különös gondozásban, rendszeresítő ápolásban, mert ez, ha nem is egyedüli, de egyik főeszköz arra nézve, hogy a nép jövedelmi forrásait gyarapítsuk, megélhetését biztosítsuk, állandó foglalkoztatás által erkölcseit is nemesbítsük s így anyagi és erkölcsi jólétét megszilárdítsuk.

A háziipar ma már nem az, ami volt réges-régen. — Őseredeti typusában ma már csak a teljesen műveletlen népek között található. Ahova a kultura behatolt, «a modern kultura azon szelleme, mely gőzerővel a legtávolabb rejtekekbe tolul», «ott elenyészik az egyéniség sajátsága» és megszűnnek a «régi tradiciók». Ami bájos volt az egyéniség sajátosságában, ami a régi tradiciók alkotásaiban figyelmünket és izlésünket varázshatalmába kerítette: azt felkapta a művészi alkotás és a tömeges termelés és millió változatokban alkalmazva tárja elénk finom porcellán-edényekben, szövetekben és szőnyegekben, bútorzatokban és a műipar ezernyi más művészi alkotásain. A műipar plágiumot követett el a régi tradiciók révén sajátos varázszsal biró háziiparon, és ha ezáltal nem is tette ezt tönkre, becsét és jelentőségét meglehetősen csökkentette, mert mindazt, amit attól kölcsön vett, szebb, ragyogóbb pompában, díszesebb környezetben tárja elénk, s oly mesterileg alkalmazza a lopott színeket és motivumokat, hogy az eredetinek különböző igéző hatása szerényebb alakban mutatkozik és rendeltetésének színhelyén csak ibolya gyanánt díszlik — a rózsák, tulipánok és kaméliák követelőbb, nagyobb igényű és hatásosabb csoportjai mellett...

Ez a kultura szellemének a műve. És amint az izlés és kereslet villanyszárnyakon repül és bekopogtat az alakító tehetség legrejtettebb otthonaiba, hogy elhódítsa erőszakosan is mindazt, amit az izlés és kereslet szolgálatában vásárra vihet, úgy kell e zsarnok hódító hadjáratának nyomában a termelési viszonyoknak is időnként változásokon keresztülmenniök. Így keletkezik egy újabb közgazdasági törvény, melyet a kultura sebesröptű szelleme teremtett.

E törvény hatása alatt kell a háziiparnak is gyakran irányt változtatnia. Mert ha azon az alapon, hogy a háziipar minden más iparnak az őse, régibb időben azt állították, hogy csakis egészséges háziipar nyomán keletkezhetik a virágzó gyári és nagyipar, ma meg kell fordítanunk ezen állítást, *mert a tapasztalatok azt igazolják, hogy csak az a háziipar élhet és virágozhat, mely a nagyobb ipari vállalatokhoz és az állandó keresethez segédiparként símulva, azoktól nyeri megrendeléseit, biztos jövedelmeit és azok által létében, fönmaradásában és állandóságban mintegy biztosíttatik.*

Mindezeknél fogva egyik érdemdús főpapunk azon állítása, hogy a magyar háziipart nem fejleszteni, hanem konzerválni kell, hogy a magyar typust el ne veszítse, ma már túlhaladott álláspontnak tekinthető. Magyar jellegű háziipar soha sem fog a közjólét megteremtésében hatalmas segédkezet nyújtani. -- Dőreség volna azt követelnünk, hogy immár a magyar motivumokkal biró cikkek dobassanak félre, vagy vétessenek ki a gondozás alól. Hiszen a magyar izlés érdekében az utolsó időben úgy is elég történt, talán a kelleténél több is és ha voltak vagy vannak magyar motivumaink, azokat bizonyára meg fogjuk őrizni, értékesíteni és a gyakorlati műipar szolgálatába átültetni. De háziipari dicsőségünket ma már nem alapíthatjuk tulipános ládákra, kacskaringós dohányzacskókra, stylizált szegfűvirágos törülköző kendőkre. *Rendes és állandó keresetforrássá kell nevelni a háziipart,* hogy az az ország minden vidékén eszköz legyen a nép kezében a tisztességes megélhetés és vagyonszerzés előmozdítására, különösen pedig a közelszegényedés megszüntetése és részben a tömeges kivándorlások elkerülésére nézve.

Hazánknak alig van vidéke, mely a háziiparra utalva nem volna. «Az aranykalászszal rengő róna tájon», az Alföld tágas vidékein a köznépet azért kell háziiparra szorítani, hogy az ne csak az év felerészében, tavaszszal és nyáron legyen dolgozó és termelő, a téli hónapokban pedig csakis fogyasztó. Oda kell törekednünk, hogy a földművelő nép télen is kapjon alkalmat a munkára és a tisztességes keresetre, hogy az egész évben termelvén és keresvén, ne csak becsülettel fentarthassa családját, hanem esetleges megtakarításra is mód és alkalom nyujtassék.

A Kárpátoknak és általában a felvidéknek «fenyvesekkel telt vadregényes táján» pedig a lakosságot azért kell háziipari foglalkozásokhoz szoktatni, mert ott az emberi kéznek és szorgalomnak kell pótolni mindazt, amit a természet mostohasága megtagadott. A háziipari munkálkodás tehát hazánk minden vidékén hivatva van a köznép szükségén enyhíteni, jólétét biztosítani és ezáltal nemcsak a kereseti viszonyokat javítani, hanem a foglalkoztatás és kereset nyujtása által a nép erkölcseit is szelidíteni s általában a társadalmi viszonyokat konszolidálni.

Természetes, hogy az alföldi és felvidéki háziipar jellege a nép általános foglalkozása szerint fog változni. Alföldön inkább a mezőgazdasággal kapcsolatos háziiparágak vannak hivatva fej-

lődni és tért foglalni; a felvidéken pedig a természeti nyers kincsek értékesítésére, a fa, kő s egyéb nyers termények feldolgozására kell a főfigyelmet fordítani.

De ép azért mert az említett okoknál fogva az ország legtöbb részében szükséges a háziipar lendületét biztositani, kívánatosnak mutatkozik bizonyos rendszert megállapítani a háziipar általános fejlesztése tekintetében, mire nézve viszont előzőleg meg kell ismerkednünk — ha főbb vonásaiban is — a háziipar jelenlegi állásával, eddigi eredményeivel és azon hátrányokkal, melyek eddig a háziipari oktatás sikeres fejlesztésének útjában állottak, hogy ezek alapos felismerése után viszont a magyarországi háziiparnak helyes irányú fejlesztésére nézve megtehessük a kellő javaslatokat.

II. A népies háziipar.

A háziipart két fő kategóriába kell sorolni. Van *népies háziipar* és *műves háziipar.* E megkülönböztetést azért kell különösen hangsúlyozni, mert mindkét osztály más bírálat alá esik és mindenik fejlesztésére nézve más-más intézkedések szükségesek.

Népies háziiparnak azt nevezhetjük, mely *főleg* a család e nembeli szükségleteinek fedezése céljából űzetik, mely tehát a néppel úgyszólván vele születik s melynek gyakorlása nemzedékről-nemzedékre száll, mely legnagyobbrészt a régi tradiciók, régi minták szerint népies eszközökkel űzetik, melyet a fiú az apától, a leány az anyától tanul és melynek készítését örökségképen átveszi azon műszerekkel és segédeszközökkel együtt, melyekkel ősei dolgoztak. Magát a népies háziipart is két osztályra lehet osztani. Az első osztályba tartoznak azon cikkek, melyeknek előállítása különös technikai ügyességet nem igényel, vagyis amelyeknek előállítását egyszer-kétszer látni kell — tehát *nem tanulni* — s az ember már gyakorolhatja. Ide tartoznak különösen az eledelipar különféle készítményei, mint például a paprikatörés, a tarhonyakészítés, gyümölcsök szárítása, továbbá a szappanfőzés, zsindelykészítés, selyemtenyésztés, ostorkészítés, bocskorkészítés, seprükészítés, részben a gyékényfonás és könnyebb faipari munkák. A második osztályba a népies háziipar azon cikkei sorozandók, melyeknek *előállítási technikáját* — ha rövidebb ideig is, de megtanulni kell, s csakis így lehet gyakorolni. Természetes, hogy

ezt a tanítást maga a nép, az illető háziiparág űzésével foglalkozó közönséges pór vagy pórnő eszközli. -- Ide tartozik, amenynyiben a nép saját szükségletének fedezésére szánvák, a népies szövőipar és hímzés, kivarrások, a színes hímzés, a csipkekészítés, durva vászon, zsákvászon és halina-készítés, részben a sás- és vesszőfonás, talicska, facipő, létra, kerti székek, favilla, gereblye, dézsa, teknő, fatálak, kulacsok, pipaszárak, pálcák és egyéb faipari cikkek, valamint gazdasági eszközök készítése.

Ezek az úgynevezett *családi iparágak*, melyek vadon tenyésznek, iskolát, gondozást alig igényelnek. -- E népies iparcikkek keletkeztek eddig és tenyésznek jövőre is maguktól.

A tapasztalat azonban azt bizonyítja, hogy a háziipar ezen nemei lassankint elpusztulnak, főleg ama vidékeken, melyek jobb közlekedési eszközeiknél fogva a főpiacokkal közelebbi és állandó érintkezézbe jutnak. El is lehetünk rá készülve, hogy a háziipar ezen nemei nálunk a gazdasági kultura haladásával igen-igen megcsökkennek, sőt lassankint el is pusztulnak. És ezt megakadályozni alig lehet. Ha tehát a háziipar ezen nemeiről van szó, legfeljebb azon óhajt lehetne kifejezni, hogy a nép necsak saját szükségletének fedezésére dolgozzék, hanem főleg ama vidékeken, ahol jelesebb készítményeket termel, igyekezzék cikkeit piacra is vinni és ezáltal keresetre szert tenni. Gazdasági szempontból ugyan elég fontos, ha a nép a saját szükségletét maga állítja elő s így saját szükségletének termelőjévé válik; de sokkal fontosabb, s a nép társadalom-erkölcsi életének fejlesztésére nagy befolyással volna, ha a rendelkezésére álló üres időt mindig munkájával értékesítené, ha termelne, megismerné a szorgalom és munka áldásait, sőt ezek által -- némi takarékos eljárás mellett — egy kis tőkét is szerezhetne.

Más szóval oda kellene törekedni, hogy *a népies háziipar lassankint valóságos műves háziiparrá alakuljon át* s hogy azon vidékeken, hol a családi iparágak hanyatlása szemmel látható és általában a népies háziipar elenyészése megjövendölhető; a nép munka- és termelési ereje a valóságos háziipar felé fordíttassék és a keresetre alkalmassá tétessék.

Ez átalakítást az iskolák eszközölhetik. Nem a rendszeres szakipariskolák, illetőleg a tanműhelyek, hanem az elemi és polgári iskolák, esetleg az egyes vidékeken fönnálló gazdasági vagy földmíves-iskolák. A népies háziipart ez iskolák sem fogják meg-

menteni, de annak helyébe megalapítják a *keresetforrásul szolgáló háziipart.*

És bármily rokonszenvet tanusítsunk a népies háziipar iránt, bármily elragadtatással szólunk annak eredeti motivumairól és tradicionális sajátságairól, nem lehet tagadnunk, hogy ma, a gazdasági haladás korszakában nemzetgazdasági szempontból sokkal nagyobb fontossággal bír a munkának a *kereset és szerzés* érdekében való értékesítése. Más szóval a népies helyett a háziipart kell kultiválni, terjeszteni, fejleszteni, a népet általa nemesíteni s gazdaságilag is kedvezőbb helyzetbe hozni.

Ez irányban való föladatainkról és teendőinkről a következő fejezet első részében szólunk.

III. A műves háziipar.

A műves háziipar alatt azon háziiparágakat kell értenünk, melyek rendes keresetforrásként szolgálnak. A műves háziiparral azonban a nép nem azért foglalkozik, hogy saját szükségletét fedezze, hanem hogy ezáltal keresetre, jövedelemre tegyen szert, akár állandóan, akár csak az évnek bizonyos szakában.

Hogy a műves háziipar keresetforrásul szolgáljon, szükséges, hogy terményei tökéletesek legyenek s ezért a rendszeres kézműipartól csak abban különbözik, hogy csupán *egy* munkaszakot végez s hogy e munkát nem egy közös műhelyben, hanem önállóan, otthon végzi. Ez okból a *műves háziipart rendszeresen tanítani kell.* De mivel némely háziiparcikk elkészítése csekély eszközzel és csekély szellemi szakképzéssel elég tökéletesen eszközölhető, más cikkek rendes előállítása pedig magasabb tökéletességet és szakképzést igényel, *a tanítást kétféle szempontból kell vezetni* és eszerint a műves háziipart szintén két osztályba sorozzuk.

As első osztály tanítására elegendők a *háziipariskolák*, melyekben az oktatás rövidebb ideig, legtöbbnyire elemi elméleti oktatással kapcsolatban vezetendő; a második osztályú háziipar azonban már rendszeres és tökéletes tanítást igényel, ép úgy, mint maga a rendes műves ipar és e tanítást csak kellően felszerelt és szaktanerőkkel jól ellátott *tanműhelyekben* (szakiskolákban) képzelhetjük.

Lássuk tehát e két osztályt és e két osztály iskolái közötti különbséget egyenkint.

1. Háziipariskolák.

Előttünk áll mindenekelőtt az a kérdés, hogy rendszerint mi történik ama számos földmíves vagy más foglalkozású családdal, melyeknek háznépe még saját szükségletének fedezésére sem tanult semmiféle háziipari foglalkozást, habár a viszonyok kérlelhetetlen nyomása, a szegénység felette kivánatossá tennék az illető családok parlagon heverő munkaerejének értékesítését és ez úton keresetének biztosítását, jövedelmeinek gyarapítását? Hiszen ezek száma még nagyobb, mint a népies háziipart űzőké és bátran állíthatjuk, — habár erre nézve számszerű adattal nem rendelkezünk — hogy épen ezen családok körében nagyobb a nyomor, égetőbb a szükség.

A ki vidéken járt, gyakran tapasztalhatta, hogy a háziipar a jómódú gazdák telkein szintén el vannak terjedve, mert a fertályszessziós gazda sem hagyja cselédségének munkaerejét parlagon heverni, dolgoztat vele a mihez épen anyaga vagy eszköze van. Ezekről nem szükség gondoskodni. De felette szükséges a felvetett kérdés elintézéseképen az említett szegényebb lakosoknak módot és alkalmat találni arra nézve, hogy az év nagy részében sehogy sem értékesített idejüket és munkaerejüket érvényesíthessék, dolgozhassanak, keresetre szert tegyenek. Szükséges gondoskodni, hogy kevesebb legyen a kéregető, a koldus, a szégyenlős szegény és általában, hogy ha nem is egyszerre, de fokozatosan szűnjék meg a falusi és pusztai proletáriátus, mely a közrend és közerkölcsiség legnagyobb veszedelme.

Erre nézve sem kell vadonatúj eszmékkel fellépni.

Az elemi és polgári népiskolákban tudvalevőleg eddig is gyakorlatilag tanították a háziipart. Sőt épen azon célból, hogy a különféle elemi és polgári iskolákban ez sikerrel taníttathassék, a tanító- és tanítónőképző intézetekben a háziiparnak majd minden ágát tanítják, hogy az ez intézetekből kikerülő fiatal csemetéket a háziiparnak az illető vidékeken legkelendőbb ágaira taníthassák. A rendelkezésre álló legutóbbi adatok szerint eddig Budapesten kívül 44 megyben volt meghonosítva a háziipar egyik-másik ágának ilynemű tanítása és pedig összesen 131 tanodában. Ezek közül 61 tanoda államköltségen, 91 tanoda anélkül tanította a háziipart; a tanításban mintegy 5—6000 tanuló részesíttetett. Azon városok sorozata, melyek elméleti iskoláiban ily oktatás nyújtatott, a következő:

A) *Tanító- és tanítónőképezdék:* Budapest 3, Arad, Baja, Szabadka, Léva, Győr, Déva, M.-Sziget, Losonc, Félegyháza, Kalocsa, Pozsony, Csurgó, Igló, Zilah, Znióváralja, Székely-Keresztúr, Csáktornya, Sárospatak.

B) *Ipari tanműhelyek:* Árvaváralja, Újbánya, Aranyos-Maróth, Körmöcbánya, Beregszász 2, Hosszúfalú, Kézdi-Vásárhely, Bánffy-Hunyad, Cegléd, Sopron, Maros-Ludas, Zsolna, Ungvár, Szombathely, Ujhely 2.

C) *Árvaházak, szeretetházak:* Budapest, Szeged, Nagy-Szeben.

D) *Elemi és polgári leány- és fiúiskolák:* Alvinc, Vízakna, Arad, Sarkad 2, Diószeg, Csóhaj, Serget, Alsó-Lugos, Magyar-Bánhegy, Hódmező-Vásárhely, Szeged (tanya), Hajdúdorog, Kézdivásárhely, Korpona, Hátszeg, Vecel, Jovalcsel, Mező-Livádia, Kovrágy, Alpestes, Bábolna, Bród, Nagy-Petriny, Petrozsény, Rakosd, Ó-Berettye, Piski, Dicső-Szent-Márton, Liptó-Újvár, Balassa-Gyarmat 2, Felső-Dabas, Berzevice, Kecöl, Lövő, Nagy-Höflány, Pütér, Pusztacsalád, Nyirbátor, Bercel, Szent-György, Kék, Kisvárda. Szinérváralja, Nagy-Szeben, Igló, Granaszló, Szepes-Béla, Majláthfalva, Szinérszeg, Buziás, Felvinc, Szent-László, Szegszárd 2, Pancsova, Dubnic, Pecsenyéd, Zay-Ugróc, Zbora, Draskóc, Cserne, Baán, Bittse, Kristyán 2, Martinya, Kupsinc-Vescsica, Mura-Szombat, Barátmajor, Rusnyód, Lukácsháza, Torony-Onod, Szombathely, Nagy-Unyom, Alsó-Szötnök, Csákány, Surány, Herény, Nagyasszonyfa, Olad, Veszprém, Rátót, Pápa 2, Keszthely, Türje, Tapolca.

Vagyis e kimutatás szerint:

22 képzőintézetben,

19 ipari tanműhelyben,

3 árvaházban,

87 elemi és polgári iskolában, összesen 131 iskolában tanították a háziipart.

Mivel azonban itt sem a tanműhelyek, sem a tanítóképzőintézetek nem jöhetnek számba, ezektől eltekintve, tehát azt találjuk, hogy 1881-ben mindössze 87 elemi és polgári iskolában tanították a háziipart. Ha feltesszük, hogy e szám nem egészen felel meg a valóságnak, hogy a miniszterium adatai részben hiányosak, ha tehát e hézagot pótlandó, kétszer ennyi iskolát veszünk, még akkor sem találjuk e számot kielégítőnek. Még kevésbbé lehetünk

ez eredménnyel megelégedve, ha a tanított tárgyak sorozatát tekintjük.

Tanítottak ugyanis ez iskolákban szalma- és vesszőfonást, kukoricahéjfonást, forgácsmunkát, méhkaskészítést, lombfűrészelést a fiúk számára, ruhaszabást és varrást, gépvarrást, szalmafonást, kalapkészítést és szorosan vett házi munkákat a leányok számára.

Ez az eredmény csak arra jó, hogy megelégedésünket mint *kezdeményezés* megérdemelje. Mert az ifjúságnak már az iskolában iparra való tanítását igen fontosnak kell elismernünk. Felébreszti ez a gyermekekben a szorgalom, a szerzés, a tisztes munka iránti hajlamot; alkalmuk nyílik korán megismerni a munkakedvet, megbecsülni az iparos foglalkozást és ezenfelül tanulnak is valamit, amire — némi tökéletesítés és gyakorlat után — mint kenyérkereseti forrásra támaszkodhatnak, illetőleg amelyben szükség esetén akár főfoglalkozásként, akár pedig mellékfoglalkozásként sikerrel munkálkodhatnak.

De általánosságban nem lehetünk az eredménnyel megelégedve. Először azért, mert a városok és községek sorára tekintve, látjuk, hogy alig századrésze az iskoláknak karolta fel a háziipari oktatást, ellenben $^{99}/_{100}$-ad része az ország városainak és községeinek nélkülözi eddig az oktatás megmérhetlen előnyeit.

Másodszor azt látjuk, hogy a tanított iparágak minősége is az intézkedés kezdetlegességére vall. Tanítanak azért, hogy tanítsanak, de nem alkalmazzák kellőleg a tantárgyakat az illető vidékek speciális viszonyaihoz és a tanítás egész chablonszerűsége a szalma-, vessző-, kukoricahéj-, forgácsmunkákban, egy kis méhkas készítésében, no meg az elmaradhatatlan és bizony a mai ízlés szerint már csak amateuröknek való lombfűrészelésben kulminál.

Ez nem felel meg a mai követelményeknek. Az elemi iskolákkal kapcsolatban tanított háziipar mai formájában csak kisérletnek tekintendő és ha azon nagyfontosságú eszmének, mely e kisérletben rejlik, érvényt akarunk szerezni, okvetlenül gyökeres reformokat kell követelnünk.

E reformokat a következőkben akarjuk csak nagyjában vázolni:

1. Az elemi és polgári iskolákban való háziipartanítást lehetőleg az *egész országra ki kell terjeszteni*, főleg pedig oda

kell törekedni, hogy az ne annyira a nagy városokban, mint inkább a kisebb városok, községek, falvak és a nagyobb városok tanyai iskoláiban taníttassék.

2. A tanítást ki kell venni az elemi vagy polgári iskolai tanítók kezéből és *rendes háziipartanítókat kell alkalmazni*, ha nem is egyszerre mindenütt, de az elmaradhatatlan siker nyomán az országnak minden vidékén, ahol a nép akár főfoglalkozásként, akár mellékkeresetképen a háziiparra utalva van.

3. A háziipartanítást az illető vidék természeti viszonyaihoz, nyers ayagjainak bőségéhez és minőségéhez, valamint a nép hajlamaihoz és tehetségeihez mérve kell beosztani.

4. Ebből kifolyólag nem szabad visszarettenni *újabb iparágak meghonosításától* sem, különösen pedig tekintettel kell lenni arra, hogy hogy hazai nyersterményeink lehetőleg a *háziipar útján is* értékesíttessenek. Például a marhacsontok vagy szemétre dobatnak, vagy potom árért adatnak el és vitetnek külföldre, hol azokat elefántcsont-utánzatok gyanánt feldolgozzák és jó pénzen értékesítik; a préselt virágok ipara csak nagyon kis mértékben és pedig eddig csak Késmárkon egy iparosnő által űzetik, holott ez egyes hegyi vidékeken nem megvetendő foglalkozás volna; a szarú feldolgozása gyufa- és tűtartókra, dobozokra és egyéb hasonló apróságokra külföldön nagyon divatos: nap- és esőernyők botjait nagyrészt a háziipar útján lehetne előállítani; ez iparág Ausztriában sok száz családnak képezi keresetforrását és ami nevezetes, a hozzá való anyag túlnyomó része Esztergom, Losonc és Fegyvernek tájékáról importáltatik. Végre az eddig űzött iparágakat is lehetne jövedelmezőbbekké tenni újabb, kelendő cikkek készítése által, például, ha a vessző- és sásfonást gyakorló egyének a nagyobb városok cukrászai által oly nagyon keresett és eddig mindig külföldről importált vessző- és abroncs-dobozokat és tarsolyokat készítenének, vagy ha a szalmafonásban meghonosítjuk a szalma-mozaikmunkáknak százféleképen változó és értékesíthető nemeit és így tovább; a részletek megállapítása és az újabban felölendő iparágak egyenkinti megjelölése már a háziipartanítók gyakorlati működése alapján következhetnék be.

5. A háziipartanítók hivatva volnának egyszersmind mint aféle kisebb helyi felügyelők, a nép háziipari működését lehetőleg figyelemmel kisérni s amennyire jártasságuk megengedi, annak az anyag és műszerek kellő megválasztására nézve tanácsokat adni,

különösen pedig a *nép által termelt háziiparcikkek megfelelő értékesítése tekintetében* a közgazdasági előadók, esetleg a központi szakközegek útján közreműködni és evégből esetleg a földmívelés-, ipar- és kereskedelmi miniszterium tanácsait és támogatását igénybe venni.

6. Általában pedig egy *központi közeget* kellene teremteni, mely akár a rendes ipari felügyelőkből, akár a jelenlegi háziipari és iparoktatási bizottság némi átalakításával volna létesíthető, melyhez a háziipartanítók működésükről, ennek eredményéről, a nép háziipari munkásságáról, cikkeinek értékesítéséről, szóval minden előnyösről és hátrányosról, ami a háziipar terén történik, jelentést tenni köteleztetnének. A központi közeg bizonyos instrukciók kidolgozása által a háziipari tevékenységet egységessé tehetné, ügyelve arra, hogy egyes cikkeknek különféle vidéken való felkarolása által veszélyes túltermelés be ne álljon; megállapíthatná az egyes vidékeken újabban felölelendő háziiparágakat, ügyelve azonban arra is, hogy a háziipar tanítása és gyakorlása oly mederben tartassék, hogy az a kézműiparnak érdekeit ne sértse és végre a termelt iparcikkek legjobb értékesítésére, esetleg azok kivitelének előmozdítására nézve is támogatólag, előmozdítólag működnék közre.

Végre meg kell említenünk, hogy a fiúk és leányok tanításánál az iparágak megválasztására nézve bizonyos különbséget kell tenni, illetőleg a női hajlamot, egyéni sajátságait inkább a finomabb, gyengédebb munkák számára kiaknázni.

Azon vidékeken, hol, mint pl. Erdélyben a leányok tömeges kivándorlása, hogy ne mondjuk a leánykereskedés egyike a legutálatosabb társadalmi bajoknak, kiváló figyelmet lehetne fordítani az elemi és polgári iskolákkal kapcsolatban létesítendő *háztartási iskolákra*, melyek különösen Württembergben a szegényebb és középnéposztályok leányaira nézve áldásosan működnek. Ez iskolákban a háztartásban előforduló mindenféle teendők tanításán kívül súlyt fektetnek a háziipar stb. tanítására, de kivált azon munkanemekre, melyeknek tudása a háztartásban alkalmazott egyének, sőt maguk a kisasszonyok számára is felette szükséges és hasznos.

Ez intézkedés a háziiparral csak közvetlenül függ össze, de célzataiban és hatásában ugyanazon eredményeket teremthetné, melyeket a háziipartól várni feljogosítva vagyunk, végeredményei-

ben pedig egy veszedelmes és szégyenletes társadalmi kórtünetet enyésztetne el, mert a szegényebb leányoknak, kik tudatlanságuk és tanulatlanságuk miatt kénytelenek, a szükség által hajtva, a lejtő szélére jutni, alkalmat nyújtana, hogy ismeretüket és iparképességüget a háztartási gazdaságok vezetése körül, tisztességes existencia biztosítása mellett, érvényesíthessék.

E szempontból, ha eleinte csak kisérletképen is, nagyon melegen kellene az eszme felkarolását a legilletékesebb hatóság, a magyar közoktatási miniszterium figyelmébe és pártfogásába ajánlani.

2. Tanműhelyek.

A tanműhelyek (szakipariskolák) intézménye nálunk még még fiatal. Külföldön évszázadok óta állanak fön tanműhelyek és szakipariskolák; nálunk mintegy 8—9 évvel ezelőtt keletkeztek az elsők. És ha e tanműhelyek keletkezésére visszatekintünk, őszintén meg kell vallanunk, hogy azok nemcsak a háziipar fejlesztése érdekében szerveztettek, hanem az iparoktatásnak már akkor is követelt és sürgetett előmozdítására való tekintettel, illetőleg, hogy az iparoktatásra nézve az első határozott kezdeményezések is végre megtétessenek.

Így tehát már a tanműhelyek létesítésének ügye kezdettől fogva, ha nem is téves alapon indult meg, de eleitől fogva nélkülözte az előre megállapított programmszerű rendszert.

Azóta a tanműhelyek száma ugyan szaporodott; az állam áldozatkészsége évről-évre nagyobb mértékben vétetett igénybe, de a tanműhelyek által feltüntetett eredmény sem áldozatokkal, sem az általános igényekkel nem áll arányban. Mai napig* a következő tanműhelyekkel bírunk:

1. Zay-ugróci műfaragó-tanműely,
2. újbányai agyagipar-tanműhely,
3. késmárki műszövő-iskola,
4. rimaszombati faragó-tanműhely,
5. homonnai faragó-tanműhely,
6. kassai állami kötszövő-tanműhely,
7. váci kosárfonó-tanműhely,
8. s.-szt.-györgyi szövészeti tanműhely,

* 1883 május 20.

9. beregszászi kosárfonó-tanműhely,
10. b.-hunyadi gyermekjáték készítő-tanműhely,
11. soproni háziipariskola,
12. székelyudvarhelyi szövészeti tanműhely,
13. munkácsi faipar-tanműhely,
14. dobsinai kőcsiszoló-tanműhely,
15. pelsőci bot-ipar készítő tanműhely.

Mind a 15 tanműhelynek 1881-ben összesen 135 növendéke volt, tehát egy-egy tanműhelyre 9 tanuló jut. A felsorolt tanműhelyek a kormány részéről évenként átlag legalább 40,000 frt segélyben részesülnek, úgy hogy minden tanműhelyi tanuló az államnak évenként átlag 300 frtjába kerül, a társadalomnak körülbelül 100 frtjába, összesen tehát mintegy 400 frtba kerül. És ha fölteszszük, hogy minden tanuló átlag egy és fél évig kénytelen a tanműhelyt látogatni, míg teljesen kiképeztetik, arra a következtetésre jutunk, hogy minden, a háziipari tanműhelyekben kiképzett ifjú az államnak és társadalomnak mintegy 600 frtjába kerűl.

A tanműhelyek fentartása és a háziipari oktatás tehát — mint látjuk — meglehetős áldozatokat követel, eredményei pedig nem igen állanak ez aldozatokkal arányban. Ennek pedig sok természetes oka van. Azon akadályokat, melyek a háziipartanműhelyek fejlődését gátolják, sőt gyakran lehetetlenné teszik, a következőkben lehet összefoglalni:

a) *A tanműhelyek benépesítéséről.*

A tanműhelyeket igen nehéz benépesíteni. Népünk gyermekeit vagy csekély gazdaságában használja, vagy néhány krajcárért, gyakran csak ellátásért másnál dolgoztatja, vagy mesterségre adja. Nem a kissé távolabb álló eredményeket keresi gyermeke számára, hanem pillanatnyi előnyt hajhász a maga érdekében, hogy a gyermek vagy gyermekek eltartásának költségeinél kiadásai és terhei kevesbedjenek. Ha tehát egyik-másik tanműhely benépítése céljából itt-ott tehetséges ifjakat bármiféle munkára tanítani akarunk, örülni kell, ha a szülék ezt megengedik oly feltétel mellett, hogy a gyermek ellátására egy bizonyos összeg a szülő kezeihez fizettessék. De ki fizesse ezt? Az állam adhat néhánynak itt is, ott is ösztöndíjat, de mindannyinak nem. E terhet a társadalom volna hivatva egyletei által viselni. De hiszen

az egyletek nálunk nem nyujtanak biztosítékot erre nézve. A háziiparegyletek bizonyos általános lelkesedés hatása alatt keletkeztek; előhirnökei és talán előkészítői voltak azon mozgalomnak, mely később 1879-ben a székesfehérvári országos kiállítás alatt, az iparpártolás és fejlesztés érdekében általánosan megindult, s mely a földmíveles-, ipar- és kereskedelmi miniszteriumban is visszhangra találva, az utolsó években, főleg a jelenlegi államtitkár alatt, igen érdemleges eredményekben és alkotásokban érvényesült. De a lelkesedés nem mindenben állandó, a háziipar-egyletekben is — tisztelet a kivételeknek — a tagok megúnják az elvállalt anyagi kötelezettségeket és gyöngítik az egylet erejét, veszélyeztetik fennállhatását és létezhetését. Ezekre tehát nem lehet ezidőszerint *nagy* terheket és kötelezettségeket róni. E hiányon maga a nép sem fog egyhamar segíteni, mert hiszen csak a legszegényebb gyermekeket adják a tanműhelyekbe, vagy mesterségre, hogy hovahamarább saját emberségükből tudjanak megélni.

A *hatóságok* volnának leginkább hivatva a tanműhelyek benépesítésére nézve kellő ösztöndíjakat alapítani; a hatóságok ezen intézkedésében résztvesz az egész közönség, mely városi vagy községi adóval járul a város kötelezettségeinek vagy terheinek törlesztéséhez. A polgárságot egyenként külön házalás útján anyagilag érdekbe vonni nehéz is, terhes is; de a jelzett módon minden polgár közvetve részt vesz az áldozatban és senki sem érzi ennek a súlyát. A külföldi hatóságok is jelentékenyen támogatják a tanműhelyeket és hogy hazánkban is lesz erre hajlandóság arra, nézve példát és biztosítékot látunk azon tényben, hogy a hatóságok a közoktatási miniszter úr egyszerű felhívására az állami középipartanodában mintegy 20—25 ösztöndíjas helyet alapítottak. És ha elismeréssel kell meghajolnunk hatóságaink hazafias érzülete előtt, kétszeres elismeréssel kell megengednünk, hogy azok lokálpatriotizmusa még nagyobb és *helyi célokért*, melyek egyszersmind hazafiasak is, sokszoros készséggel áldoznak.

Másodsorban igénybe kell vennünk a bő jövedelmi forrásokkal rendelkező *kereskedelmi és iparkamarákat*, amelyek szintén készséggel áldoznak e célra, és csak harmadsorban a *háziipar-egyleteket*. Ezen hármas tényező közreműködésével remélhetjük, hogy a tanműhelyek benépítése jövőre nem lesz nehéz, főleg ha az említett három tényezőt arra is felkérjük, hogy a

tanműhelyek benépesítése érdekében necsak a nélkülözhetetlen anyagi áldozatokat hozzák meg, hanem felhivások, buzdítások stb. által erkölcsi hatást is gyakoroljanak ez érdemben.

b) *A tanműhelyek készítményeinek értékesítése.*

Ha már a tanműhelyek benépesítve vannak, a jelenlegi tapasztalatok szerint, még mindig lesznek nehézségek és akadályok, melyeket le kell küzdeni. A tanműhelyek készítményein ugyanis nem lehet könnyen túladni s a befektetett anyag és munkaérték haszontalanul hever. Ennek főoka abban rejlik, hogy nálunk a kereskedő csak hitelre vásárol; a tanműhely azonban hitelt nem nyujthat, mert forgó tőkéje nincs. A kereskedő tehát nem lesz a hazai tanműhelyek megrendelője, hanem megy külföldre, hol bőséges hitelt élvez, aránylag hosszú időre.

E baj elhárítása egyik leglényegesebb föltétele a háziipar fejlesztésének. Mert míg az elhárítva nem lesz, az olyan tanműhelyek is, melyek már túl vannak a kezdet nehézségein, örökös stagnálásnak lesznek kitéve és soha sem lesz módjuk arra, hogy erejüket maguk is fokozzák. Igaz ugyan, hogy a tanműhelyek főcélja a tanítás, nem pedig készítményeik értékesítése; de ha ez utóbbi célt egészen szem elől tévesztik, mindig és mindig egyaránt a kormány anyagi támogatására lesznek utalva. Ezt pedig hovaelőbb a kormány is megsokalja, mert mióta a háziipar és iparoktatási országos bizottság működik, évről-évre oda irányul a törekvés, hogy a tanműhelyek a társadalom nagyobbmérvű támogatása által és saját erejökből gyarapodjanak és ha lassú fokozatban is, de láthatólag minél kevesebb mértékben vegyék igénybe a miniszterium anyagi támogatását.

Pedig az érintett baj orvoslása nem oly nagy feladat, mint első pillanatra látszik. *Hiányzanak nálunk az ú. n. közvetítők*, kiket külföldön faktoroknak neveznek. Ilyenekre kell szert tenni minél nagyobb számban, mert ezek vannak hivatva a háziipari termelésnek nagy lendületet biztosítani. A közvetítő, vagyis vállalkozó a pénzes emberek sorából kerül ki; ő osztja ki az anyagot a tanműhelyek és háziiparosok között és az elkészült jó cikkeket *mindig, rögtön* átveszi, saját raktárába helyezi s ő áll összeköttetésben azon kereskedőkkel, kiknek ő képes hitelt nyujtani és akik az illető cikkeket az ország minden részében ter-

jesztik, árusítják. A közvetítő vállalkozó, mint bizonyos háziparágak főmozgató ereje, az illető iparágak fejlesztésének irányára is befolyást gyakorolhat, amennyiben mintákat gyűjt és ezeket a háziiparosok, sőt a háziipariskolák és tanműhelyek között is kiosztja. Erre annál inkább lehet joga, mert ő az illető iparágnak üzleti szelleme, tehát nem lehet tőle azt kivánni, hogy csak azt vegye meg, amit készítenek. Nem. A közvetítő saját üzleti érdekében is meg fogja figyelni a szükségletet és fogyasztási igényeket, és ezekhez mérten, kiosztandó jó minták alapján fogja a tanműhelyek által kiképzett és más háziiparosoknál az illető cikkeket megrendelni és azután forgalomba hozni.

A közvetítő a termelő és a kereskedők között áll. Egyik leglényegesebb befolyásolója a háziipar fejlődésének. És éppen ezért ezek megválasztásánál kellő óvatosságra van szükség; megbízható, jóravaló üzleti szellemmel bíró férfiakat kell a kormánynak ez állásokra felkérni, nehogy a dolgozó nép és háziiparos azok netáni zsarnokoskodó eljárása által nyomassék, elkedvetleníttessék és háziipara űzésében veszélyeztessék.

Ezen intézmény legjobban van kifejlődve Nürnbergben. E városban százával élnek az u. n. «Commissionär»-ek. Egész üzletük egy kis irodából (néha nagyobb raktárból) áll, melyből levelezéseiket intézik, de e levelezéseik útján érintkezésben állanak a nagy világgal. E közvetítők ugyanis jól ismerik azon háziiparosokat, kik gyermekjátékok és apró árúk előállításával foglalkoznak. Ezek listája előttük hever, ismerik az egyeseknek munkaképességét stb. Ezen alapon ajánlatokat küldenek szét — mondjuk például — kétszáz kereskedőhöz a külföldre. A külföldi kereskedő megrendeléseit a közvetítőhöz intézi, ki ezt X vagy Y vagy lehet több háziiparos által eszközölteti, kik a kész cikkeket ládába csomagolva, a közvetítő neve alatt küldik a megrendelő címére, külföldre. Készítő és kereskedő sohasem ismerik egymást s egymással nem állanak semmiféle összeköttetésben. Erkölcsi és anyagi felelősséggel a készítővel szemben a közvetítő tartozik, ennek pedig a külföldi kereskedő. Megemlítendő még e mellett, hogy a közvetítők külföldön oly óriási üzleteket csinálnak, hogy roppant csekély közvetítési illetéket kell számítaniok, úgy hogy a külföldi kereskedő alig számbavehető csekélységgel fizet többet a közvetítőnek, mint amennyit az előállító iparosnak kellene fizetnie. Különben ez intézmény főleg azért érdemel kiváló figyelmet,

mert tudjuk, hogy az iparos, ki folyton saját készítményeinek megfelelő előállításával, jó anyag, jó minták beszerzése stb.-vel van elfoglalva, nem volna képes készítményei számára a piacszerzés tekintetében oly nagy körültekintést kifejteni, mint a közvetítő, kinek nyugalmasabb élete van és főfeladata, hogy folytonfolyvást újabb és újabb piacokat szerezzen, megbízható összeköttetésekre tegyen szert s csekély közvetítési százalékát az eladó cikkek mennyiségének fokozásához képest növelje s emellett természetesen azon házi- és kézműiparosok igényeit, kik az ő termelői, minél jobban kielégítse.

Hogy mily fontos volna hazai háziiparunk fejlesztése érdekében ily közvetítőket alkalmaznunk, azt főleg azok fogják tudni megitélni, kik látják, hogy mint készítik egyes háziiparosok, sőt tanműhelyek is a cikkeket nyakrafőre, anélkül, hogy ezeknek megfelelő piacot szerezni tudnának. És hány eset fordult elő, hogy egy-egy tanműhely értékes cikkeit sorsolás útján kellett eladni, vagy ami még szomorúbb, hány a háziiparban jól kiképzett derék tehetség kénytelen a jelenlegi viszonyok közt vagy elcsüggedni, vagy másféle keresethez nyúlni, hogy életét tengethesse.

Ezek után tehát nemcsak szükséges, hanem *sürgős* is a közvetítés rendszeresítése. És ha hamarjában nem találkoznék ember, aki pénzét ily célra áldozni kész volna s a vázolt szerepre nem vállalkoznék, nézetünk szerint a földmívelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszterium a fenforgó hiányon ideiglenesen azáltal is segíthetne, hogy a vállalkozókat a jelzett célból jelentékenyebb anyagi támogatás által is buzdítsa.

E közvetítő egyének feladatuknak tekinthetnék, hogy:

1. a hazai kereskedésekből és piacokról szorítsák ki a sok külföldi készítményt, melyhez hasonló már hazánkban is sikeresen készíttetik. és általában mindenekelőtt hazánkban foglaljanak helyet minél több és biztos piacon;

2. hogy a hazai fürdőket a nyári idény alatt lehetőleg a hazai háziipar specialitásaival lássák el;

3. hogy a kivitelre képes háziiparcikkekkel, mint például a szatyrokkal, kosarakkal stb. stb. lehetőleg keleten és általában a külföldön piacokat foglaljanak;

4. hogy egyes kiváló specialitásainkat, melyeknek a világ legnagyobb városaiban is lehetne kelendőséget biztosítani, mint

például gyönyörű déli szőnyegeinket, katrincáinkat, a nőiparkiállításon bemutatott szebbnél szebb hímzett kendőket párisi és más nagyvárosi piacokra vigyék értékesítés és megkedveltetés végett.

5. E feladatokon kívül van még a közvetítésnek a dolgozó háziiparosokkal szemben is hivatása és pedig megfelelő minták kiosztása, jó anyag kiszolgálása és végre megfelelő instrukciók adása ennek megmunkálására nézve és a lehető legjobb műszerek- és eszközöknek rendelkezésre bocsátása tekintetében.

c) *Munkaerők és munkaágak.*

A háziipar fejlődésének egyik hátránya az is, hogy a tanműhelyben kiképzett növendéket nehezen lehet elhelyezni. A jól kiképzett növendék az előbb említett okoknál fogva a tanműhelyben kiképzése után természetesen nem maradhat, mert a tanműhelyeknek, mint említettük, nem munkaadás, hanem a tanítás a főhivatása. És ha a közönség látja, hogy teljesen kiképzett növendék sem tud boldogulni, sőt gyakran kénytelen különféle kisérletekhez nyúlni, csakhogy existálhasson, még inkább lelohad a kedve a tanműhelyek benépesítése iránt, mert nem lát benne biztosítékot arra nézve, hogy a tanműhelyekben kiképzett ifjak jövője kecsegtető volna. Kell tehát módot keresni, hogy először a kiképzett munkások tehetségük és munkaképességük révén jutalmazó foglalkozáshoz jussanak és existenciájuk ne legyen kisérleteknek kitett vegetáció, amiből kifolyólag másodszor oda kell törekedni, hogy a tanműhelyek csak oly kereseti ágak tanítását kezdeményezzék, melyeknek jövője biztosítva látszik.

A zay-ugróci tanműhely például majdnem azt az irányt követi, mint a mintarajztanodával kapcsolatos iparművészeti (műfaragó) iskola. És ma, midőn a bútoripar oly szép lendületnek indul és egyes iparosaink a külföldi műasztalosokkal sikerrel versenyeznek, még nem tudtuk elérni azt, hogy jelesebb asztalosaink műfaragóikat a zay-ugróci műhelyből acquirálják. Pedig ez a tanműhely ép annyi joggal nevezheti magát *műipariskolának*, mint a sugárúti műipariskola; sőt ha az eredményeket tekintjük, a zay-ugróci műfaragóiskola készítményeiben bizonyára találunk annyi műizlést és képességre mutató tehetséget, mint a másik említett iskolában. Konstatálhatjuk tehát, hogy a zay-ugróci iskola már nem is tanműhely, hanem műipari szakiskola, kivált ha tekin-

tetbe vesszük, hogy a faragványokon kívül harmoniumokat is gyárt, melyeknek kitűnőségét a székesfehérvári kiállításon általában elismerték. Ebből tehát az következik, hogy a zay-ugróci iskolát ki kell venni a tanműhelyek sorából és beosztani a műipariskolák közé, melyek eddig tudvalevőleg a kultuszminiszter úr resszortja alá tartoznak.

És ha ezt tesszük, önként következik hogy a műipariskoláknál és a tanműhelyeknél a kiképzett növendékek elhelyezésére nézve újabb, megfelelőbb rendszert kell követni. Mihelyt 3—4 növendék teljes kiképzést nyert, ezeknek készítményeit be kellene mutatni az országos iparegyesületben vagy a technologiai múzeumban és például az asztalosiparosok figyelmét ezekre felhívni és a kiképzett növendékek elhelyezéséről ez úton gondoskodni. De lehet hivatalosan más utat is választani. A nagyobb városok műasztalosait ugyanis értesíteni kell, hogy ez év végén e tanműhelyben ennyi és ennyi műfaragó nyert kiképzést és figyelmüket a jeles munkaerők alkalmazására felhívni. Sőt meg lehet fordítani a dolgot. Az asztalosokat tudósítani kell minden év elején a műfaragó tanműhelyek új tanfolyamainak megnyitásáról és őket felhívni, hogy egyik-másik ügyes, vagy másként érdemes segédmunkásukat küldjék 1—2 esztendőre e tanműhelyekbe tanulni. Hány műasztalos, ki fiát saját mesterségére neveli, kapna a kedvező alkalmon, mely eddig ismeretlen volt előtte, de melynek hozzáférhetővé tételét örömmel üdvözölné. No de ez már a rendes kézműipar fejlesztésének körébe vág.

A tanműhelyek munkaerőinek értékesítése érdekében más irányban is vannak teendőink.

A tanműhelyek rendszerét meg kell változtatni; oda kell hatni, hogy *ne a tanműhelyben kiképzett munkás legyen a nagyiparnak nevelve, hanem, hogy az a háziiparág, amelyet e tanműhely tanít, a nagyipar segédeszközévé fejlesztessék s illetve ez által folyton igénybe vétethessék.* Más szóval oda kell törekednünk, hogy *a háziiparnak a legnagyobb és legjobb, állandó munkáltatója a nagyipar legyen.* Ebben kulminál a magyar háziipar fejlesztésének nagy kérdése. Ez a rendszer nevelte naggyá Svájcban, Württembergben és Bajorországban a háziipart és ez lesz hivatva annak nálunk is más, biztosabb fejlődési alapot teremteni, tehát újabb irányt adni. A gyáripar és nagyobb kézműipar szükségletéhez képest kell tehát idomítani a háziipart.

Egyes gyárak külföldön egész vidékre terjedő háziipart honosítanak meg. Van erre példa hazánban is. Így például, midőn a Thonet-féle gyárat megalapították, a nádfonáshoz alig egy ember értett azon a vidéken. De a gyár létesültével a gyártulajdonosok hoztak a vidékre oly egyéneket, kik gyakorló műhelyekben tanították a népet a nádfonásra és özönével jöttek a tanulók, kik ez iparág megtanulása mellett biztos jövőnek és állandó keresetnek néztek elébe.

Az országos nőiparkiállitásról kiadott jelentésben igen helyesen mondja egy e téren elismert szakférfiú, hogy ha ma egy gyáros, harisnyaszövő- vagy úgynevezett kötszövő-gyárat állít és a kassai kötszövészi tanműhelyből nyert — különben a viszonyokhoz képest elég jól készült — munkásokra szorul anélkül, hogy gyárának támogatásául háziiparosai legyenek, kik gyáron kívül készítenek részeket, előre tudhatja, hogy gyárát hovahamarább fel kell adnia.

Ez nem feltevés, ez tény, mely azóta szomorúan bebizonyodott.

Azok, kik előtt mindig a mechanikai szövőszékek, a svájci himzőgépek meglepő gyors és olcsó termelése áll és azért ragaszkodnak azon nézetükhöz, mely szerint a 20—30 krajcáros pamutvászonnal nem tud a háziipar versenyezni, figyelmen kívül hagyják azt, hogy azon gőz és víz által hajtott szövőszék mellett ezernyi más szövőszék hajtatik kézzel, melyeken vagy oly szövetek készülnek, milyeneket a mechanikai szövőszék soha sem készít, vagy melyeknek létezése a helyi viszonyok által indokolt.

Ha van, ki ebben kételkedik, azt utaljuk először Rumburg környékére, másodszor Oederanba és Plauen vidékére vagy éppen Plauenbe, akár Chemnitzbe és az egész chemnitzi iparkamara területére. E helyeken meggyőződést fog szerezni bárki is magának a felől, hogy háziiparosai a legnagyobb 3—4 száz emberrel dolgozó gyáraknak is vannak, és hogy ezek nélkül gyáraik mai időben fenn sem állhatnának.

A gyermekjáték-ipar tudvalevőleg az egész világon háziipar és a gyermekjáték mégis gyárilag készül. Ha nincs gyár, mely előkészítsen, nem élhet háziiparos; ha nincs háziiparos, nem élhet a gyár. Ott van a Fekete-erdőségek, vagy Genfnek óraipara, ki tagadná, hogy ez nem háziipar és mégis az órák gyárilag készülnek, mert a részeket a gyárban állítják össze.

És így megy ez végig száz és száz más nemén az ipari termelésnek; karöltve jár a kettő.

Mondják, hogy a fent érintett viszonyokat a sűrű népesség teremtette. Lehet, hogy szükséges ezen viszony fentartásához sűrű népesség, de nem állíthatjuk azt, hogy ezen viszony azáltal alkottatott volna. Alkotta azt a gépipar fejlődése és a nagy verseny, mely a *munkafelosztás elvének érvényesülése nélkül lehetetlenné válnék.*

Az igazi háziipar tehát nemcsak az, mellyel a nép a földmíveléstől fönmaradt időt kitölti, hanem az is, mellyel mint főkeresettel foglalkozik, ő és családja *állandóan,* s emellett földjét vagy kertecskéjét mellékesen megműveli.

Nálunk, hol kevés a vállalkozási szellem, nagy az előftélet és a tőke alig fordul az iparalkotások felé, a háziipar ily irányú fejlesztése által kell a hiányokon segíteni.

Vegyük tehát sorba tanműhelyeinket. A zay-ugróci műfaragó tanműhely mintegy külön állást foglal el és erre nézve már előbb elmondtuk nézeteinket. A rimaszombati, a homonnai, munkácsi faipari tanműhelyeket és esetleg a hosszúfalusi faragóiskolát oly irányban kell vezetni, melynek kedvező előjeleit a homonnai iskolánál már látjuk.

A bútoripar, esztergályosság és általában a lakberendezési ipar házi műhelyeivé kell ezeket előkészíteni. Oly cikkek előállítását kell kezdeményezni, melyeket nagyrészt a valóságos ipar használhat, mint például bútoripari faragványok, épületfavagványok, képkeret, keret-részek, consolok, carnisok plafonddíszítések, cirádák stb. stb. A kosárfonó-tanműhelyeket, mint már a «háziipariskolák» című fejezetben említettük, a kereslet és szükséglet által indikált cikkek előállítására is kell szorítani. Ilyenek pl. a cukrászok számára szükséges dobozok sokféle neme, kosárkák, virágkosarak, necessaire-tárgyak stb.

A szövészeti tanműhelyek azon kedvező helyzetben vannak, hogy tényleg a szükséglethez alkalmazott irányban vezettetnek és növendékeik a szövőipar-fejlesztésnek szem előtt tartásával taníttatnak.

A gyermekjátékkészítő és botkészitő tanműhelyek nem alkalmazkodhatnak ezidőszerint a nagyiparhoz, mert gyermekjátékgyárunk még nincs; botkészítő gyárunk ugyan van, de ez otthon a saját vidékén késsítteti termelését. Ezekre nézve tehát legaján-

latosabb a cikkek értékesítése tekintetében a közvetítőket (lásd előbbi pont) igénybe venni. A kígyókő-csíszoló tanműhely, mint tervben van, mielőbb önálló vállalat lesz. Így ez lehet a vidéken levő lakosságnak az a központi gyára, mely állandóan munkával látja el. De ekkor nem lehet csupán arra a 8—10 tanulóra szorítkozni, ki a tanműhelyben tanult; hanem tanítani kell a lakosság jó részét, mely a háziiparra szorul, illetőleg oda kell hatni, hogy a lakosság legalább is a könnyebb munkát végezze, félkészen hozza a cikket a vállalatba, melynek teljesen kiképzett erői a csíszolással és csínozással minden cikket maguk fejeznek be.

Az agyagipari tanműhely pedig egészen vagy jó részben az építészi ipar szükségletéhez tarthatná magát, melynek tág keretében ezer és ezer apróságokat készíthetne.

d) *Egységes működés, központi szakközeg.*

Az 1885. országos kiállítás, mely termelésünk minden ágáról hű képet lesz hivatva nyujtani, még sokkal kedvezőbb alkalom lesz arra nézve, hogy a háziipar számára kijelölje mindazon munkaágakat, melyekben a nagyipar mellé sorakozhatik. Mert ha egész részletességben akarnók tervezetünket kidolgozni és javaslatainkat közölni, szükséges volna előbb úgy az ország nagyiparát és ennek segédeszközeit behatóan és országszerte tanulmányozni, mint a háziipar mai állásával és képességével megismerkednünk. De nézetünk szerint elegendő, ha e pályakérdés megoldásánál az *elveket* tartjuk szem előtt s ezen elvek alapján a részletek megállapítását az illetékes közegeknek tartjuk fenn. Maga az országos iparegyesület háziipari szakosztálya is bizonyára azon szempontból tűzte ki e pályakérdést, hogy az annak legjobban megfelelő munkálatban megpendített eszmék és elvek alapján közreműködhessék a háziipar körül.

Hogy azonban a különböző tanműhelyek és háziiparágak működésében bizonyos egységes összhang és a célnak megfelelő irány keletkezzék, szükséges, hogy a már előbbi fejezetünkben említett központi szakközeg a tanműhelyek működését ellenőrizze, mindenekelőtt pedig a jelzett irányba terelje, gyári vagy kézműipar-telepekkel összeköttetésbe hozza, termelési ágaikat kijelölje stb. stb. A külföldi tanműhelyekben és háziiparban jónak

bizonyult elveket elfogadhatjuk, de a tanműhelyek vezetésénél a hazai gyakorlati igényeket kell szem előtt tartanunk.

E központi szakközeg volna hivatva a tanműhelyek újjászervezésén túl figyelmét a tanműhelyen kívül álló háziiparra is kiterjeszteni. És pedig ha a tanműhelyek benépesítése, a termelvények értékesítése (közvetítők), a kiképzett munkaerők elhelyezése és az üzembe veendő munkaágak kijelölése tekintetében megtörténtek időről-időre a kellő intézkedések: a háziipar űzőire más irányban is ki lehetne terjeszteni a figyelmet. Igy például nem lehetetlen, hogy egyes községekben főleg az egynemű ipart űző háziiparosok *önsegélyes törekvések alapján szövetkezzenek.* Együtt szerzik be az anyagot, műszereket, ezt egymás között bizonyos megállapítandó rendszer mellett kiosztják, a munkákat ezután ismét közös raktárba helyezik és együtt szolgáltatják által vagy a gyáripari vállalatnak, vagy a közvetítőnek, vagy pedig a kereskedőnek. Sőt ők maguk kereshetnek készítményeiknek piacot és raktárakat az ország különböző városaiban. A szövetkezés ezen neme természetesen csak oly helyen képzelhető, hol a háziipar már bizonyos megállapodott jólétnek örvendhet, ahol nem naponként kell a kenyér, hanem jól esik a nagyobb jövedelem, ha havonként vagy évnegyedenként jön is.

Más községekben talán közbe lehetne járni, hogy a háziipari termelvények a közel eső nagy városok kereskedői által állandóan megvásároltassanak.

Végre — amennyiben a közvetítő intézmény elegendőnek nem mutatkoznék — egyes indikált központokban, pl. Budapesten, Szegeden, Kolozsvárt, Aradon, Pozsonyban, Kassán lehetne állandó *háziipari árúcsarnokokat* létesíteni, a háziipari készítmények közvetítése végett. De ezeket nem lehet bármiféle kereskedéssel kapcsolatba hozni, mert a tapasztalat bizonyítja, hogy a kereskedő ily árúcsarnokok vezetésére nem fordít kellő gondot, mert nincs hozzászokva, hogy 5—10% polgári haszonra dolgozzék, hanem 100—150%-ra. Sok részben ez ölte meg számos eddigi hasonló kisérletnek jövőjét. Amit a termelőhelyen 2—3 frtért kaphatunk, azt a kereskedő mint kiváló «honi» cikket 5—8 frtért árulja és ha találkozik is egy-két hazai iparpártoló, ki drágán is vásárol «honi» cikket csupa hazafiságból, maga a nagyközönség nem fog hozzászokni e méregdrága cikkek megvételéhez. Ha pedig ez árúcsarnokok létesítésének eszméje, a kivitel

költséges voltánál fogva, nem volna keresztülvihető, a kaszinók, nőegyletek és más jótékony és közhasznú egyletek közvetítésével az *időleges háziipari vándorkiállítások* eszméjét könnyen és költség nélkül lehetne megvalósítani, főleg pedig évenként legalább egyszer *karácsony* előtt, midőn tudvalevőleg ezer és százezer forintokban váltja meg a közönség karácsonyi ajándékait, melyek túlnyomó nagy része külföldön készített cikkekből kerül ki.

E vándorkiállítások eredménye főleg azon háziiparágakra való tekintettel lesz áldásos, melyek nem simulhatnak a gyár- vagy kézműiparhoz, de melyeknek jogosultságát, szükségét és feladatát azért senki sem fogja tagadni.

Végre a központi közeg lesz hivatva időről-időre új iparágak tanítását és terjesztését is előmozdítani. Mint értesülünk, újabban egyszerre négy helyen agyagipari tanműhelyeket kívánnak létesíteni. Ungvár, Beregszász, Modor, Mágocs városok mind keramiai tanműhelyeket kívánnak. Ez elvitázhatatlan jele annak, hogy minden oldalról érzik a háziipar fejlesztésének szükségét és — még kedvezőbb jele annak — hogy az illető városok a vidékükön, a nép hajlamainál fogva, vagy a természeti nyers anyag bőséges rendelkezésre állásánál fogva, azon iparágak felé fordulnak, melyeknek jövőjét vidékükön biztosítva hiszik.

Kevés ország van, melynek oly rengeteg kincse heverne parlagon, mint hazánknak. Ime például egy passzus azon füzetkéből, mely az erdélyrészi háziipar mellett volt hivatva propagandát csinálni:

«A műfaragászattal iskoláinkban összefüggve behozható a kőneműek feldolgozása. Aki megtanult jól rajzolni és modellirozni, az már érti a kőfaragást is. És mennyi és mily kitünő anyag létezik e célra hazánkban. Látásukra örömtől repes szivünk, hogy ily drága kincsünk van és könyek gyűlnek szemünkbe, hogy ezt senki sem dolgozza fel. Más boldogabb országokban csak egy becses fajtája e szép, becses anyagoknak a háziiparosok ezreit gazdagítja. Csikmegyének gyönyörű ditroitja, fehér márványa és ezer másféle ásványa, Vargyasnak sötétzöld szerpentinje, habos rózsaszín és sötétpiros márványa, Tordamegyének csigamárványa s a hegyek kebeléből nagy darabokban a munkás kezeknek önként kidobált hófehér tisztaságú s aztán különböző színekben játszó alabastroma, Szebenmegyének feketével csíkozott fehér márványa és száz meg száz itt föl nem számlált iparanyag

évezredek óta vár munkáskezekre. Carrara, Flórenc környékén számtalan község lakossága apró csecsebecséket, monumentális épületek kicsiny másolatait készíti ilyen anyagból. Németországban százakat érő cikkeket faragnak a nálunk oly szép minőségben feltalálható gipszből. Ha anyagi ereje volna hozzá egyletünknek, minden ilyen anyagnak előfordulási helyén, olaszországi tanítókkal egy-egy állandó iskolát kellene hogy fentartson az esztergálás és faragás tanítására, a csont- és szaruneműek feldolgozására. — A bécsi esztergások külföldről vásárolt csontból, tajtékból, borostyánkőből több mint két és fél millió értékű tárgyat, gombokat, pálcákat, nap- és esernyő-nyeleket, szivarszipkákat, pipákat, zeneszereket készítenek évenkint. A francia háziiparosok 50 millió forint értékű teknősbéka-paizsot, gyöngyházat és egyéb csont és szaruneműeket dolgoznak fel. Az angolok pedig 9 millió kiló ugyanily nemű anyagot használnak fel.

Hasonlóképen felkarolásra vár még a tej-, vaj-, túró és sajtipar, a hús-, hal-konzervek, gyümölcsök szárítása és befőzése száraz tészták készítése, serte- és kefekészítés minden fajban, melyeket a háziiparban szintén ügyesen és sikeresen lehetne értékesíteni; általában az új iparágak közül a figyelemnek azon munkanemek felé kellene fordulni, melyeket a külföld még nem aknázott ki teljesen és melyekben a verseny nem volna megnehezítve.»

Hogy a kőfaragó-ipart mily roppant mértékben lehetne az építési és díszítő iparnál alkalmazni, arról fogalma lehet azoknak, kik a zsoboki márványgyár gyönyörű cikkeit látták. A csontszaru- és teknősbéka-ipar pedig szintén nagy mérveket ölthetne és a külföldi díszmű-iparnak hatalmas versenyt nyujtana, az említett háziipari vándorkiállítások alkalmával pedig nagy kelendőségnek örvendhetne. De ezeknél is, mint mindazon háziiparágaknál, melyek nem a gyár- és kézműipar számára készítenek félkészítményeket vagy részleteket, az ügyes vezetőknek arra kellene figyelemmel lenni, hogy mindig valami új, eredeti és szép kerüljön a piacra, ami úgyszólván *divatot* szokott alkotni és közkeletet biztosítani. Ez a franciák és bajorok erős oldala. Nem sok genialitás kell hozzá, hogy ezt a «fogást» nálunk is meghonosítsuk; sétapálcákon, eső- és napernyő-nyeleken, inggombokon, szivarszipkákon mindennap látjuk. A közönség változékony izlését tehát ki kell aknáztatni a háziipar érdekében is.

Végre pedig ugyanezen központi közegnek kellene megvalósítani azon feladatokat, melyeket az orsz. iparegyesület háziipari szakosztálya osztályaiban a következőkben tűzött maga elé: oda törekszik, hogy a házziipar terén is — a műizlés és eredetiség megóvása mellett — a mai kor és különösen a rendes ipar körülményeinek megfelelő termelés honosodjék meg; *oda törekszik, hogy az ország különböző vidékein fennálló háziipar-egyletekkel szoros összeköttetésbe lépve, az egyöntetű és sikerdúsabb összműködést lehetővé tegye.*

IV. A szövőipar.

A szövőipar hazánkban újabb időben, a kormány különös gondozása folytán, de az országos nőiparkiállításból Zichy Jenő gróf által buzgón megindított agitáció következtében is oly szép lendületnek indult, hogy fejlesztése tekintetében újabb javaslatokkal e helyen előállani teljesen fölösleges. A vászonipar az 1881. évi késmárki kiállítás óta újabb lendületnek indul és a házi szövőipar fejlesztése tekintetében is igen szép eredményt értek el a szövészeti tanműhelyek, melyeknek száma főleg Erdélyben folyvást gyarapodik.

Mivel azonban ezen iparág a kormány rendszeres és buzgó fejlesztésének tárgyát képezi, mivel az a háziiparnak hazánkban legjelentékenyebb részét foglalja el, e helyen egyszerűen hivatkoznunk lehet azon tevékenységre, melyet a kormány ez irányban kifejtett és egyszersmind utalnunk azon teendőkre, melyek még elintézendők. És ezt nem tehetjük jobban, mintha Rejtő Sándor ipari felügyelő úrnak e tárgyban tartott előadásának idevonatkozó részeit a következőkben közöljük:

«A miniszterium a fonás és szövés és appretura fejlesztésére megtette a kezdeményező lépést.

A fonás tökéletesbítése céljából egyes kisiparosoknak, illetőleg szövetkezeteknek tökéletes fonó- és sodró-, illefőleg cérnázó-gépeket adományozott.

A szövet tökéletesbítése céljából 1873-ban S.-Szent-Györgyön s 1880-ban Késmárkon szövőiskolát létesített, a szövőknek féket, szabályozót és gyorsvételőt osztott ki, nemkülönben a jaquard-gépeket és teljes szövőszékeket is, valamint a munka gyorsítása céljából néhány segédgépet is.

Végre a csínozás fejlesztése céljából több különleges appretur-gépet ajándékozott, miáltal néhány kisiparos versenyképessé

lett és lehetővé tevé a lenipar által nélkülözhetlenül szükségelt vászonfehérítő létesítését is.

A miniszterium nemes példája folytán a társadalmi érdekeltség is kezd fejlődni.

Így gróf Zichy Jenő úr kezdeményezése folytán élénk mozgalom indult meg a javított szövőszékek kiosztása tárgyában; nem ugyanoly célból, illetőleg oly szempontból indulva ki, mintha csupán a javított szövőszékek kiosztása által lehetne szövőiparunkat már emelni, hanem mert a szövés a fejlesztendő munkaszakok három másnak (fonás, szövés, csínozás) egyike.

Csupán a szövőszékek kiosztása által szövőiparunkat még nem emelhetjük s a nép nyomorán nem segíthetünk, mert a szegény népnek mitsem használ a szövőszék, melylyel 2—3-szor többet képes szőni, ha készítményére biztos vevőt nem bír, illetőleg, ha folytonos munkájáról nem gondoskodunk.

A munka folytonossága azonban csak akkor lesz biztosítva, ha az előállított cikk nem drágább a külföldi cikknél és ha ez a kivánt csínnal is bír.

S minthogy a kézifonal sokkal drágább a gépfonalnál, úgy nélkülözhetlenül szükséges, hogy kereskedelmi cikket készített szövők a kézifonal helyett gépfonalat dolgozznak fel, s hogy cikkeik csínozásáról is gondoskodva legyen.

A szövőszékek kiosztásán kívül szövőiparunk fejlesztése tehát kivánja, hogy több oly vállalatot létesítsünk, melynek feladata vagy az olcsó gépfonal készítése, vagy a gépfonal beszerzéséről való gondoskodás és ennek szövése a nép által, esetleg a gépszövés és a szövetek csínozásáról való gondoskodás, vagy végre a gépfonal szövésének a nép általi eszközlése és a szövetek csínozása, avagy a munkaszakok összege. Egynéhány ily rendszerű vállalat újabb időben létesült már.

Ily rendszerrel bír Bakay Nándor gyára, melyet 1877-ben Szegeden létesített. E gyár a kender-gépfonást eszközli, e fonalakból csomagoló- és vitorla-vásznat, valamint szövetet a nép által kézi szövőszékeken eszközöltet, — a szövetek szükségelt csínozását szintén a gyár végzi. Ily rendszerű a székely szövőgyár, mely 1879-ben S.-Szt.-Györgyön alakult.

Ez a fonal beszerzéséről gondoskodik, a szövést a nép által végezteti, a csínozást pedig a gyár végzi. Ily rendszerrel bír az 1881-ben Késmárkon létesült vászonfehérítő is.

Ilynemű szövőipari vállalatok létesítésén kell tehát fáradoznunk. Ily vállalatok létesítését nemcsak szegény népünk s országunk érdeke kivánja, hanem a tőke célszerű és jövedelmező elhelyezése is.

Ily vállalatok létesítéséhez most van a kedvező időpont.

Mert:

1. Nagy szükségletünk dacára eddig kevés ilynemű vállalattal bírunk;

2. az osztrák ipar most még nem oly kiterjedt, hogy a közös vámterületbe foglalt országok szükségleteit födözni képes volna;

3. ily vállalatok adó-, bélyeg- és illetékmentességet élveznek;

4. egyes községek igen tekintélyes áldozatokra készek, és nemcsak a telket, de a vízerőt és az építési anyag egy részét is hajlandók díjtalanul adni;

5. olcsó hajtó-erővel rendelkezünk;

6. igen olcsó munkaerővel rendelkezünk; így személyes tapasztalataim nyomán mondhatom, hogy több vidéken a nők 18—20 krnyi keresettel, a férfiak 36—60 krnyi keresettel érnek be;

7. ily vállalatok — a jelzett társadalmi mozgalomnál fogva, — az általuk foglaikoztatandó nép részére tökéletes szövőszéket díjtalanul kaphatnak, sőt a nép betanításában is segédkezet nyernek.»

Ehez még meg kell említenünk, hogy a szövőipar fejlesztése érdekében a földmívelés-, ipar- és kereskedelmi miniszterium tudvalevőleg elhatározta a vándortanítói intézménynek e téren is életbeléptetését.

E végből több fiatal egyént képeztet a fővárosi felső iparrajziskolában, a szövészeti rajzolás gyakorlati elsajátítására s több e téren működő szakférfiút bízott meg a vándortanítással. Legközelebb Mármarosmegyébe küldött egy ilyen tanítót, minthogy itt a szövészet a népnek már régi foglalkozási ágát és forrását képezi s általában itt a legtöbb hajlam mutatkozott a szövészet fejlesztésére s a magasabb szövészet elsajátítására. E vándortanító 6 hónapra terjedő tanfolyamot nyit meg Visken és azt folytatni fogja Huszton és Técsőn. Ugyancsak a mármarosi szövőipar fejlesztése céljából a minszter pályázatot is hirdetett szőnyeg, pokróc, vászon, katrinca és más szövészeti tárgyakra, melyekhez az eredeti mintákat maga a miniszterium gyüjtötte és bocsátotta a szövőiparral foglalkozók rendelkezésére.

A díjazásokra a miniszter 100 frtot utalványozott ki, melyhez a Kárpát-egylet odavaló osztálya kiállításának jövedelméből 50 frttal járult. A pályázatból beérkezett munkákból julius hóban Mármaros-Szigeten kiállítás rendeztetik s ugyanakkor ítélik oda a pályadíjakat.

Értesülésünk szerint a vándortanítói intézmény ily alakban az ország több vidékein is életbe fog lépni, de különben is nyugodtan tekinthetünk ez iparágnak fejlődése felé, melynek érdekében a két ipari felügyelő, a közvetlen tapasztalatok alapján, a gyakorlati igényekhez és a lehetőséghez képest megteszik az indikált javaslatokat, melyek érvényesítésére a földmívelés-, ipar- és kereskedelmi miniszterium nem jelentéktelen áldozatokat hoz.

V. A nőipar.

A nőipar rendszeres fejlesztése és terjesztése céljából létesíttetett a pozsonyi nőipartanítónő-képző intézet, mely kizárólag a nőipartanítókat képezi, kik hivatva vannak az ország különféle nőiskoláiban, legnagyobbrészt külön e célra alakított nőipariskolákban a kézi munkákat tanítani.

Rendszeres nőipariskolák a kormány támogatása mellett eddig a következők:

Budapesten kettő, Iglón, Aranyos-Maróthon, Bitsén, Érsek-Ujvárott, Körmöcön, Nagyszombaton, Kalocsán, S.-A.-Ujhelyen, Miskolcon, Sepsi Szt.-Györgyön, Beregszászon, Kolozsvárott.

Továbbá a társadalom által létesített és föntartott nőipartanműhelyek közül említést érdemelnek a következők: Nagy-Várad, Besztercebánya, Pécs, Z.-Egerszeg, Csurgó, Debrecen, B.-Csaba, Baán, Érsek-Ujvár, Zsolna. A budapesti nőipariskolától eltekintve, melynek 250—280 növendéke van, a vidéki nőipariskolák növendékéi 20—70 között változnak. Általában a tapasztalat azt mutatja, hogy a nőipariskolák mindenütt népesek és keresettek, csak azon városokban nem tudnak boldogulni, hol a nőipar tanításával más intézetek is foglalkoznak.

E tömeges látogatásból pedig azt kell következtetni, hogy a szegényebb polgári osztály leánynövendékei majdnem minden városban reá vannak utalva a kenyérkeresetre, a saját kézimunkájuk árán való szerzésre. — Ezért nem lehet a nőipariskolák misszióját kicsinybe venni.

Az általános nagymérvű támogatás, melyben a nőipariskolák részesülnek, azt igazolja, hogy az előkelő és középosztályok leányai azon előnyökhöz, melyeket a nőipariskolák a kézimunka tanítása tekintetében számukra nyujtanak, ily kitünő minőségben és rendszerben másnemű intézetben hozzá nem férhetnek, ami – nem értve természetesen a polgári tanítónőképző mintaintézetet – mindenesetre azt igazolja, hogy más intézetekben a tanítás súlypontja az elméleti oktatásra lévén helyezve, azzal a gyakorlati (kézimunka) tanítás lépést nem tarthat, míg a nőipariskolákban a főgond kiválólag a kézimunka-tanításra van helyezve és ez elméleti oktatás is – ahol t. i. ilyen is van — a gyakorlati ismeretek kiegészítésére szorítkozik.

Ha tehát a nőipariskoláknak csupán ezen előnyeit kellene számba vennünk, azoknak, mint hézagpótló intézetnek léte, jövője nemcsak jogosultnak látszik, hanem a társadalmi élet számos követelményeinél fogva okvetlenül szükségesnek mutatkozik.

Mert legjobb meggyőződésünk szerint nem lehet kicsinyleni azon rendkívüli előnyt, mely a családi élet gazdaságában, vagyis a háztartásban azáltal áll be, ha a család nőtagjai a kézimunkák terén kellő jártassággal, sőt avatottsággal bírnak, és nemcsak fogyasztókká lesznek, hanem termelőkké és bizonyos értékek fentartóivá. Ha pedig ezen előnyt azon hátránnyal állítjuk szembe, mely a háztartásban rendesen bekövetkezik, ha a nők a kézimunka terén járatlanok és a szükséges termelés és javítások elhanyagolásával a család gazdaságának és ezáltal a közvagyonosodásnak is nem jelentéktelen kárt okoznak, bizonyára kétszeresen fontosnak látszik a nőipariskolák missziója, mely abban is nyilvánul, hogy míg a nevelőintézetek a kézimunka-tanítás terén a kellő gyakorlati igényeket fel nem ismerik és ki nem elégítik, addig e gyakorlati igények kielégítésére mintegy átmenetképen jóltevően vállalkoznak a nőipariskolák és pedig igen szép, méltánylást érdemlő eredménnyel.

Végre ki kell emelnünk azt is, hogy a polgári iskolákban a leányok csak 12 ik évükig tanulják a kézimunkát s ez időben tudvalevőleg még sem kellő testi erővel, sem kellő fogékonysággal nem bírnak a fontosabb kézimunka-nemek elegendő megtanulására, illetőleg kellő elsajátítására, míg a nőipariskolában csak 14. évüket betöltött, tehát testileg kifejlett leányok vehetők fel, kikben a kellő szorgalom és szakértelem felélesztésére inkább megvannak az előfeltételek s a szükséges komolyság is.

A nőipariskolákban tanított munkaágak alkalmasak arra, hogy a nőknek keresetforrásul szolgáljanak; természetes, hogy e közkeletű foglalkozások igen el vannak terjedve és gondoskodni kellene oly munkanemekről, melyek biztosabb és nagyobb keresetet helyeznének kilátásba és melyek e mellett a nő egyéni alkotásának megfelelve, erejét nem vennék túlságosan igénybe. Ily iparágak volnának a nyakkendő-készítés, női kézelő- és gallérkészítés, csipkekészítés, melynek fejlesztése céljából az Úrvölgyben külön szakiskola állíttatik fel; a műmosás, függönytisztítás, díszműcikkek készítése, bútorhímzés stb. stb. De ez új iparágaknál arra kellene tekintettel lenni, hogy a nőket ne tegyük ki túlságos experimentációknak, melyek sok pénzbe kerülnek és sok pénzt vesznek igénybe. Mindezen új foglalkozásokat egyes vállalkozók és munkaadók kezében kellene központosítani, épp úgy, mint a gépkötést, mely első sorban nőiparrá fejlődni van hivatva.

A nőipar különben legjobb tért foglal a gyári és műipari ágakban, melyekben részben közönséges műveletek végzésére, részben bizonyos munkanemek teljesítésére a női munkásokat is alkalmazzák, nem is említve azon számos munkaerőt, mely egyes iparvállalatoknál napszámos gyanánt alkalmaztatik.

Itt első sorban a háziiparról van szó, és a nőipariskolákat végzett nők legnagyobbrészt házilag foglalkoznak megtanult iparágaikkal. A háziipar szempontjából főleg arra kell ügyelni, hogy:

1. a nőipariskolák a nagyobb városokban ott, hol hivatással bírnak, létesíttessenek;

2. hogy a kitanult munkásnők lehetőleg alkalmazást nyerjenek és esetleg vállalatok vagy kereskedések számára dolgozzanak;

3. hogy újabb munkanemek tanítására és gyakorlására állami támogatás mellett is mód és alkalom nyujtassék;

4. hogy az összes nőipariskolák, ha nem is egységes vezetés, de lehetőleg egységes, áttekintő és intéző közeg alá jussanak;

5. hogy a társadalom is résztvegyen a nőipariskolák létesítésében és az azokból kikerült munkaerők érvényesítését támogassa.

Az országos nőiparegylet nőipariskolája különben újabb időben mintaszerűen van szervezve és úgy a szervezet, mint a tanterv s általában a gyakorlati működés szempontjából bátran állítható oda minta gyanánt a vidéki nőipariskolák számára, föltéve, hogy ezek a különben tág keretet és széles alapot a saját városuk és közönségük igényeihez tudják idomítani.

Kivánatos volna még a női rajzoktatás módszeresítése, melyről eddig gondoskodva nem volt. És e hiányt érzékenyen lehetett tapasztalni a nőipariskolák készítményein és a kiképezve kikerült növendékek kézi munkáin is. Remélhető azonban, hogy e bajon is hovahamarább segítve lesz.

VI. Zárszó.

A háziipar fejlődésének lehet több akadálya, mint amennyi itt felsorolva van és ezek elhárítására bizonyára lehetséges több és talán helyesebb módot és eszközt ajánlani.

Nem is hiszi e sorok írója, hogy csalhatatlan azokban, amiket felhozott. De évek óta előszeretettel foglalkozván e tárgygyal, tapasztalatokat gyüjtve bel- és külföldön, készséggel ragadta meg az alkalmat, hogy igénytelen nézeteit a fenforgó témára nézve előterjessze és legalább alkalmat nyujtson arra, hogy egy-egy felvetett eszme fonalán, mely a gyakorlatban jónak bizonyulhat, az országos iparegyesület háziipari szakosztálya véleményt cseréljen, esetleg akciót indítson, vagy kezdeményezést tegyen.

Ahol a gyakorlati szakférfiak oly szép tehetséggel fordulnak a háziipar ügye felé, mint nálunk, ott egy felszínre került eszme vagy javaslat is nyers anyagnak tekinthető, mely magában kevés értékkel bír, de a művész alkotó tehetsége, ügyes keze és tapintata alatt gyönyörűen kidolgozható és hasznosan értékesíthető.

Amit tehát ezen igénytelen munkában előadtam, azt csupán mint nyers anyagot kivánom tekinteni, mely a hivatott szakértők és a t. háziipari szakosztály átalakításában praeciz, részletes javaslattá, hasznos tervezetté domborodhatik ki.

A magyar háziipar érdekében őszintén óhajtom, hogy ne csak tervezet és javaslat maradjon, hanem hogy meg is valósuljon.

A háziipar mint a földmívesszocializmus egyik ellenszere.

Lépten-nyomon tapasztaljuk, hogy nem vagyunk még elég praktikus nép. Sok erő hever nálunk parlagon. Nem aknázzuk ki a természet kincseit, nem használjuk föl az emberi erőt és tehetséget. Olyanok vagyunk, mint egy óriás gőzgép, melynek

mellékszellentyűin párolog el az a sok gőz és hajtóerő, melylyel nagy munkát tudnánk végezni.

Itt van rá példának a népnek a téli hónapokban való hasznos foglalkoztatása, a népipar és a háziipar kérdése, melyet nem először bolygatok én, de amióta a közpályán szerencsés vagyok dolgozni, számtalanszor vittem a kérdést az iparegyesület fórumai elé, más országos egyesületekbe s a legfelsőbb fórum, a kormány elé is.

Új buzdítást merítettem ez ügyben, amikor újból aktuális lett a kérdés és szóba került az alföldi néphez tartozó fehérnép dologtalansága és a munkában való részvétlensége.

Biz az nagy hiba, hogy vannak családok az országban, melyek két hónapig dolgoznak s tíz hónapon át henyélnek. Két hónapi munka tíz hónapi keresetre normális viszonyok között nem lehet elég.

Foglalkoztatni kell tehát a nép minden számbavehető rétegét, a férfiakat, a nőket, a gyermekeket produktiv munkával, hogy a földmíves családok télen is találjanak módot a tisztességes keresetre s hogy így az egész évben termelvén és keresvén, ne csak becsülettel föntarthassa magát, hanem esetleg valamicskét meg is takaríthasson.

Ennek egyik eszköze — és pedig nézetem szerint majdnem egyedüli helyes és állandó eszköze — a házi- és népipar. De nehogy félreértsenek, eleve is kijelentem, illetőleg ismételten hangsúlyozom, hogy háziipari dicsőségünket ma már nem alapíthatjuk tulipános ládákra, kacskaringós dohányzacskókra, stylizált szegfűvirágos törülköző kendőkre. Rendes és állandó keresetforrássá kell nevelni a háziipart, hogy az az ország minden vidékén eszköz legyen a nép kezében a tisztességes megélhetés és vagyonszerzés előmozdítására, különösen pedig a földmíves-szocializmus enyhítésére, a közelszegényedés megszüntetése és részben a tömeges kivándorlások elkerülésére.

A mezőgazdasági háziipar tehát arra volna hivatva, hogy — mint jeleztem — a mezőgazdaságban foglalkozó munkaerőknek abban az időben, amikor a mezőgazdasággal dolguk nincsen, foglalkozást s főleg mellékkeresetet biztosítson.

A henyélés sok mindenféle bajnak a kútforrása. A parlag munkaerők foglalkoztatása révén növeljük a nép keresetképességét, szelidítjük erkölcseit s távol tarthatnók a renyheségből kö-

vetkező számtalan bajtól. Úgy kellene nevelni a mezei munkában élő embereket, hogy a mezei munka legyen a főkeresetük, de ennek megszüntével is foglalkozzanak munkával s számíthassanak keresetre. Hogy télen is ne csak fogyasztók, hanem termelők is legyenek.

És hogy e munkaerőket érvényesítsük, három kategóriát kell megkülönböztetnünk.

Itt vannak először a mezei munkások, akik a felföldről vagy Erdélyből nyáron napszámba járnak.

Itt van másodsorban a nagy uradalmak számos cselédsége, akik bizony télen átlag keveset dolgoznak, korán fekszenek, későn kelnek.

És harmadsorban a szorosan vett kisgazdák és ezek háznépe, akik bizony télen nem foglalkoznak mással, mint a betakarított aratás felemésztésével.

Mind a három kategória számára különböző foglalkozásokat kell teremteni, illetőleg a meglevőket helyesen alkalmazni.

A *munkásoknak* olyan népipart kell kezükbe adni, melylyel az egész család foglalkozni képes és melyet az otthonmaradt nép akkor is hálás keresetképpen űzhet, ha a főkereső családfő mezei munkára messze elvándorol. Ilyen például a szalmasásfonás, fafaragás, melynél a férfinak, nőnek és gyermeknek gyakran akad munkája.

A *cselédség* a háztartási népiparban találhat jutalmazó foglalkozást. A tollfosztást nálunk kicsinylik, a szappanfőzés, tarhonyakészítés csak egyes vidéken dívik, a szárított tojás előállítása csak kivételesen ismeretes, a háztartási és gazdasági eszközök (favillák, fakanalak stb.) előállítása szintén csak egyes vidékek specialitása. Pedig ezek és ezekhez hasonló termelés felkarolása bizony hálás foglalkozást nyujthatna számtalan népes uradalmi cselédségnek.

A *kisgazda* pedig milyen hálás munkát végezne, — hogy ismét csak példával éljünk — ha az ipar számára félkészítményeket állítana elő, akár a bognár-, akár a kádár-, akár másféle iparág számára. S ha egy lépéssel tovább menne s ugyancsak a mezőgazdaság számára teremtené elő a szükséges segédeszközöket, hogy csak egy példát említsünk: a gyümölcstermelő vidéken a gyümölcskosarakat, a tojásexport számára alkalmas kasokat stb. stb. És ha a fehérnép — miután éppen a gyümölcsnél vagyunk — necsak a friss gyümölcs gyors és potom elárusításával foglalkoznék, hanem például gyümölcs-aszalással, gyümölcs-befőzéssel,

mely Bozen vidékén világhírű ipar lett, pedig ott nincs erre jobb és alkalmasabb talaj, mint Kecskeméten. Azután hogy lehetne megtanítani a népet a hulladékok értékesítésére, hogy pl. az apró jószág tollát ne dobja a szemétbe, a csontot ne a gödörbe, hanem alkosson községenkint ezek és más eféle eddig nem értékesített mellékanyag értékesítésére alkalmas központokat.

És néhány avatott iparfelügyelő a helyszinén, a helyi hatóságok erre alkalmas kiküldötteinek támogatásával és közreműködésével megállapíthatná, hogy melyik városban, községben miféle háziiparágak volnának sikerrel meghonosíthatók. A társadalommal és a termelőkkel is kellene az iparfelügyelőknek érintkezni s javaslataiknál arra is ügyelni, hogy a háziipar meghonosításában bizonyos összhangzatos egyöntetűség legyen, hogy a szervezet egymást támogassa és kiegészítse.

Így például ügyelni kellene, hogy a háziipari verseny az egyik-másik vidéket el ne nyomja, hogy bizonyos cikkekben túltermelés ne álljon be; gondoskodni kellene és lehetne arról, hogy egyes vidékek megrendelésre dolgozzanak, esetleg hogy előre megkapják az anyagot s ahol költségesebb munkát végeznek, ott — szükség esetén — előleget is.

Gondoskodni kellene arról, hogy ott, ahol a nép még tudatlan és a háziipari munkára nem elég fogékony, tanfolyamok, illetve jól berendezett szakiskolák vagy tanműhelyek által oktatást nyerjen. Gondoskodni kellene arról, hogy egyesek és egyesületek a háziipartanítást patronizálják s nemcsak mától holnapra, hanem állandóan támogassák.

És ha a célt biztosítani akarjuk, gondoskodni kell első sorban arról, hogy a háziipar vidékenkint mindenekelőtt a helyi szükséglet kielégítésére helyezze a fősúlyt, hogy olyan dolgokat termeljen, amelyeknek ott gyors és jó kelete lesz s csak ha a szükséglet ilyképpen fedezve van, akkor lehet és kell a távolabbi megokolt kereslet számára dolgozni. És gondolni kell végre arra is, hogy a rendszeresen megindult népipar lassan-lassan kifejlődjék s idővel a szó mai értelmében vett háziiparnak s talán a műves iparok egész sorozatának vesse meg biztos alapját, mert ne feledjük, hogy a lakosság, az mindig szaporodik, a föld pedig marad. És ha a legvérmesebb reményeink is valósulni fognak, ha néhány holdas parcellákra osztjuk is a latifundiumokat, mindig több lesz a kereslet, mint a kinálat s több lesz az eszkimó, mint

a fóka. Egy nagy szociális probléma nyer tehát megoldást az által, ha az emberanyag egy része más, hálás, állandó foglalkozást és keresetet adó pályára lassan-lassan áttereltetik . . .

Végig akarom vezetni az eszmét s ha nem is fejtem ki s építem föl arányosan, de a legfőbb irányt végig meg akarom jelölni.

A meghonosított, részben felujítandó háziipari foglalkozásokat nem szabad magukra hagyni. Akár a kereskedelmi és iparkamarák, akár más alkalmas, de praktikus közegeknek figyelemmel kell kisérni a háziipar fejlődését, esetleg egyes megyei vagy kamarai központok által, nevezzük ezeket például árúcsarnokoknak, a fejlődést elősegíteni akár anyaggal, akár mintákkal, akár az elárúsítás közvetítésével. Ha minden kamarai közpotban létesülne ily árúcsarnok, ezek ismét egy országos központban egyesülhetnének, kicserélhetnék egymás termelését — a helyi piac szükséglete és igénye szerint — s a központ tanácsot, irányt adhatna egyes vidékek termelésének berendezésére.

E központ feladatai lehetnének még a következők:

1. a hazai kereskedésekből és piacokról szorítsa ki a sok külföldi készítményt, melyhez hasonlót már hazánkban is sikeresen készítnek;

2. hogy a hazai fürdőket a nyári idény alatt lehetőleg a hazai háziipar specialitásaival lássa el;

3. hogy a kivitelre képes háziiparcikkekkel, mint például a szatyrokkal, kosarakkal stb. stb. lehetőleg keleten és általában a külföldön piacokat foglaljon;

4. hogy egyes kiváló specialitásainkat, melyeknek a világ legnagyobb városaiban is lehetne kelendőséget biztosítani, mint például gyönyörű déli szőnyegeinket, katrincáinkat, a szebbnél szebb himzett kendőket párisi és más nagyvárosi piacokra vigyék értékesítés végett.

5. A dolgozó háziiparosokkal szemben is ismerje föl hivatását és pedig megfelelő minták kiosztása, jó anyag kiszolgálása és végre megfelelő instrukciók adása ennek megmunkálására nézve és a lehető legjobb műszerek- és eszközöknek rendelkezésre bocsátása tekintetében, előlegek kiszolgálása, végre a termelési verseny megfelelő szabályozása stb. stb.

*

Ime néhány igénytelen javaslat a kérdés megoldására. Nem jártam az égben, nem folyamodtam sem a filozófiához, sem a

demagógiához. A rendes mederben, nem a távoli jövőt, nem a századok legendáját kutattam, hanem a holnap számára készítettem egy recipét, mely a beteget ha nem is gyógyítja meg egészen, de legalább is csillapítja fájdalmait és szent hitem szerint józan eszméletre is téríti. (1897.)

A háziipari akció szervezésének módjai.

(Fönebbi pályamunkám kiegészítése.)

A háziipar fejlesztésének kérdése aránylag elég régi, több mint tíz évvel ezelőtt tüntette ki ez egyesület egyik igénytelen pályamunkámat; ennek a címe «A magyar háziipar jövő iránya» s ez is több konkrét kérdést ölelt föl és sok javaslatot tett ez ügyben. Különben is az iparegyesület untalan foglalkozott e kérdéssel s most, mikor az ismét bizonyos aktualitással bír, valószínűleg újból fölemeli szavát ennek rendszeres és okos irányban való fejlesztése érdekében.

Nem régi keletűek a pályamunkámban előterjesztett konkrét javaslatok s félig-meddig még sem elégségesek, nem merítik ki a tárgyat. Ma már az iparfejlesztés terén sokkal előbbre vagyunk, mint tíz esztendővel ezelőtt s más hagon beszélünk az óhajainkról és kivánalmainkról.

Azelőtt félénk tapogatódzás volt napirenden, ma konkrét, határozott követelésekkel állhatunk elő.

És az országos ipartanács is foglalkozván legutóbb e kérdéssel, ez aktuálisabb lett annál is inkább, mert a kereskedelmi miniszter úr erősen el van határozva az u. n. háziipari akciót országszerte megindítani; melyről eddig csak annyit szivárgott ki a lapokba, hogy a magyar háziipar, melynek máris több exportképes ágazata van, oly országos szervezetet nyerjen, mely mellett az egyes vidékek háziipara beilleszthető legyen a céltudatos iparfejlesztés általános keretébe. A miniszter első sorban arra utasította az iparfelügyelőket, hogy a magyar háziipar termelési és kiterjedési viszonyait törzskönyvszeűren állítsák össze. Tervbe van véve, hogy minden törvényhatóság területén külön bizottság létesüljön a főispán elnöklete alatt, melynek az lesz a főfeladata, hogy az illető vidék speciális viszonyaihoz mérten mindamaz intézkedéseket kezdeményezze, melyek az illető vidék háziiparának rendszeres fejlesztését és praktikus kereskedelmi alapon való

szervezését célozzák. Ez az újjászervezési munka természetesen nagyobb anyagi áldozatot igényel az államtól, s csak bizonyos évek mulva lesz fokról-fokra keresztülvihető.

Ebből és az országos ipartanács utolsó üléséből tudjuk, hogy a háziipari akció ismét komolyan előtérbe lépett.

És e félig-meddig történelmi visszapillantás egyrészt, valamint az ipar terén az utolsó évtizedben beállott jelentékeny lendület másrészt, útmutatásul szolgálnak nekünk arra nézve, hogy a régi nyomokon, a régi javaslatok során ma már aligha boldogulunk.

A háziiparfejlesztést másként kell kezdeni ma, mint egy negyedszázaddal ezelőt. Másként kell kezdeni azért, mert két és fél évtized előtt, mint már érintettem, a sötétben tapogatództunk, ma pedig becses tapasztalatokra hivatkozhatunk.

A jövő programmját élénken és részletesen kirajzolni nem az én feladatom, de elmondom nézeteimet ennek a programmnak alapjaira nézve.

A fődolog amit a keresk. miniszter úr is hangsúlyozott, a *rendszer*, mely nem lehet más, minthogy a háziiparfejlesztés ügye a keresk. miniszter kezében összpontosíttassék, a másik kérdés a háziipari szervezet.

Kezdjük a szervezeten. Helyes az az eszme, hogy háziipari állandó bizottságok keletkezzenek a megyékben, de ez nem az első föladat.

Mindenekelőtt szükséges volna például az *országos ipartanács egy állandó albizottsága gyanánt olyan központi közeget* létesíteni, mely az egész országos háziipar akcióra nézve – figyelembe véve az e tárgyban addig fölmerült konkrét indítványokat is — nagy vonásokban megállapítaná a programmot. Ez volna az akció *feje*. Ez a központi közeg kijelölné azokat a megyéket, melyekben a háziipari bizottságok szervezendők. Ezek volnának az akció *teste*.

A háziipari tanács mellett egy-két, idővel legföljebb három állandó, mondjuk iparfelügyelő volna a végrehajtó közeg, az ész, a munka, a mótor, vagyis az akció *kezei és lábai*.

A háziipari tanács — mint az ipartanács állandó fiókbizottsága — mindenekelőtt számbavenné az e tárgyban eddig fölmerült javaslatokat, az iparfelügyelők útján továbbá tervezne, javasolna és dolgoznék, úgy hogy a tanács feladata tulajdonképen a

felügyelet, az ellenőrzés és a törzsfékezés volna ... A felügyelők érintkeznének a helyszinén az érdekelt hatósággokkal, a társadalommal s a termelőkkel s ez érintkezés alapján tennék meg javaslataikat az ország különböző részeiben egyöntetűen, egymással összhangban, egymást kiegészítve s egymást támogatva, szervezendő háziiparra nézve.

Így például ügyelni kellene, hogy a háziipari verseny az egyik-másik vidéket el ne nyomja, hogy bizonyos cikkekben túltermelés ne álljon be; gondoskodni kellene és lehetne arról, hogy egyes vidékek *megrendelésre* dolgozzanak, esetleg hogy előre megkapják az anyagot s ahol költségesebb munkát végeznek, ott — szükség esetén — előleget is.

Gondoskodni kellene arról, hogy ott, ahol a nép még tudatlan és a háziipari munkára nem elég fogékony, *tanfolyamok*, illetve jól berendezett szakiskolák vagy tanműhelyek által oktatást nyerjen. Gondoskodni kellene arról, hogy egyesek és egyesületek a háziipartanítást patronizálják s nemcsak mától holnapra, hanem állandóan támogassák.

És ha a célt biztosítani akarjuk, gondoskodni kell első sorban arról, hogy a háziipar vidékenkint mindenekelőtt a *helyi szükséglet* kielégítésére helyezze a fősúlyt, hogy olyan dolgokat termeljen, amelyeknek ott gyors és jó kelete lesz s csak ha a szükséglet ilyképpen fedezve van, akkor lehet és kell a távolabbi megokolt kereslet számára dolgozni. És gondolni kell végre arra is, hogy a rendszeresen megindult népipar lassan-lassan kifejlődjék s idővel a szó mai értelmében vett háziiparnak s talán a műves iparok egész sorozatának vesse meg biztos alapját.

De vannak más konkrét föladatok is. Például csak egyet hozok föl.

Az ipartanácsban legutóbb bemutatták a nyitramegyei s általában a felvidéki tót hímzéseket; a tradicionális sárga, kék, piros színek különböző árnyalataiban óriási munka, de maga a kezdetlegesség. A szálak vetése, a kivarrás, a rajz, a munka a maga egészében oly primitiv, hogy még előszobák s egyéb ilyen fülkék díszítésénél is szemet szúrna. Törvényt hozni, büntetést szabni a rossz és csunya munka ellen — fájdalom — nem lehet; de az izlést nemesíteni és szalonképessé tenni lehet is, kell is. Legjobban látjuk ezt ezekből a tót lepedőszerű izléstelenségekből, melyeknek még az a rettenes hátránya is megvan, hogy drá-

gák. És csudák csudája, a publikum mégis vásárolja ezeket. Miért? Mert sokan hallották, hogy a parasztbímzések divatosak. Az izlés ellen való merénylettől azonban nem lehet visszatartani sem azokat, akik készítik, sem azokat, akik veszik. Pedig itt vannak a máramarosi szőnyegek, amelyeknek durvaságát, szintelenségét s medréből kicsapongó primitiv rendetlenségét szabályos korlátok közé szorította, megfékezte, megfésülte Vidéky Jánosnak néhány direkte e célra készült rajza, melyet a kormány terjesztett a máramarosi szőnyegszövők között. És itt van a nagybecskereki szmirna-szőnyegkészítés, mely megnemesítette és igazán szalonképessé tette a torontáli szőnyegeket, melyek azelőtt csak a férfiszobákban vagy más alkalmas fogadótermekben szolgáltak szobadíszül, de a boudoirba és az igazi szalonba csak most jutnak be szmirnaelnevezés alatt, megtartván eredeti jellegüknek nem egy sajátos vonását. És mert ez kelendő cikk, látjuk, hogy a tanműhely gyári részvénytársasággá alakul, mely Torontál összes falvaiban foglalkoztatni fogja a munkára képes népet.

Ez is egy megfigyelésre és utánzásra méltó dolog.

És még egyet ne felejtsük megállapítani a *határvonalat* kis- és háziipar között s ne tegyük bolonddá a nagy közönséget azzal, hogy a stószi kések, a besztercei posztó stb. a háziipar körébe tartoznak. Támogassuk egyformán a kis- és háziipart, de tartsuk tisztán a fogalmakat, mert ez nem kerül pénzbe s nem okoz konfuziót.

*

Mihelyt a háziipari felügyelők szervezete az egész országra kiterjedőleg dolgozik, a tanács ellenőrzése és a miniszter fenhatósága mellett, ennek utasítása szerint, akkor megint sorra kerül a legfontosabb kérdés, a *háziipari cikkek értékesítésének kérdése.*

Erre nézve legyen szabad következő igénytelen nézeteket kifejezni.

A tervezett kereskedelmi részvénytársaság, úgy amint az újabban fölmerült, nem szerencsés gondolat. Egyáltalában meg kellene szüntetni azt a rendszert, hogy a kormány, mihelyt valaki 200,000 frtot akar egy jövedelmező vállalatba belefektetni, mindjárt évi 10,000 forint szubvenciót bocsásson rendelkezésére. Ime itt van e célra a kereskedelmi múzeum, ez a kormány közege; bocsásson a kormány ennek 200,000 forintnyi alapot a rendelkezésére s látni fogjuk, milyen eredményeket lehet majd elérni.

Tudom, hogy a 200,000 frtot sokalják; pedig ha egy nemes csődörrel kevesebbet vesznek évenkint, meg van a 200,000 frt s nem kell azt az összeget 10-20 év alatt az ablakon kidobni, mint ahogy egyesek tervezték.

Egyes kereskedők s keresk. vállalatok támogatásával eddig nem igen voltunk szerencsések, míg a keresk. múzeumnak a főváros kellő közepén nyitandó háziipari főraktára és árúháza nagy reményekkel kecsegtet úgy a belföldi, mint a külföldi forgalomban.

Különösen melegen pártolom ezt az eszmét azért, mert a keresk. múzeumban megvan az a garancia, hogy a háziipari bizottság ellenőrzése mellett és utasítása szerint igazán *önzetlenül* fogja a háziipari termelők ügyét fölkarolni, nem nyúzza a népet, hanem annak jóltevője és bizalmi közege lesz s meg fogja szüntetni azt az anomáliát, hogy 60-80 kros cikkek 4-5 frtért kerüljenek a forgalomba, vagyis a keresk. múzeum által el fogjuk érni azt, hogy a háziiparral foglalkozónak a munkásságát tisztességesen dotálják s keresetképességét emeljék; másrészt pedig meg fog szünni az a visszaélés, mellyel a csinos és tetszetős cikkeket méregdrágán sózták a fogyasztók nyakába s ha az üzlet nem ment, hazafias agitációkat kezdettünk egyes ily vállalkozók ügyének előmozdítására.

Ellenben ez a központi közeg egyenes összeköttetésbe léphet az eddig háziipar terjesztésével foglalkozó kereskedőkkel (akiknek neveit a miniszter évi jelentése közölni szokta) s ezekre is nyomást gyakorolhat a háziipari cikkek szolid terjesztése érdekében.

Míg tehát a közp. keresk. vállalkozó, vagy a tevezett háziipari részvénytársaság a dividendák érdekében, tehát a saját zsebére dolgoznék, addig a keresk. múzeum a háziipari termelők zsebére dolgoznék s ezek érdekeit hivatalos és nem hivatalos úton képviselné.

Az pedig mese, hogy a keresk. múzeumban ilyen üzletre nem volna meg a kereskedelmi szellem s a gyakorlati keresk. érzék. Egészen nyugodtak lehetünk az iránt, hogy a mostani vezetőség praktikus irányban fogja ezt az új intézményt terelni és az ügyes embereket ép oly szerencsével alkalmazhatja, mint ezt akármely fényesen szubvencionált keresk. részvénytársaság tehetné.

*

Íme néhány újabb eszme, melyet időszerűnek és szükségesnek tartottam fölszinre vetni. Nem merítettem ki a tárgyat s nem nyújtottam rendszeres egészet, jól tudom. De van ez ügynek sok lelkes, önzetlen híve és apostola, ám jőjjenek azok segítségünkre és építsék ki azt a javaslatot háziiparosaink rendszeres fejlesztése és a világpiacra vitele érdekében, melynek alapvonásait itt csak nagyjában vázoltam. Ha a kísérletet nem ítélik meg szigorúan, talán mások, hivatottabbak is, talán több szerencsével is követni fognak ezen a téren. (1893.)

A háziipar kereskedelmi értékesítése.

Az 1901-ben Mármarosszigeten tartott háziipari kállítás alkalmából az akkori kereskedelmi miniszter úr értekezletet hívott össze annak a kérdésnek a megvitatására: miképpen lehetne a felvidék háziiparát rendszeresen fejleszteni és értékesíteni?

Ebből az alkalomból az intéző köröknek a következőket ajánlottam figyelmébe:

Nem lehet keveselni azokat az eredményeket, amelyeket a háziipar kereskedelmi értékesítése körül eddig elértünk. De tény az is, hogy a mostani rendszernek az alapja nem eléggé megfelelő és nem eléggé eredményes.

Ezt a tanulságot látjuk előtérbe nyomulni a szigeti kiállításon. Láttuk, hogy itt a háziiparnak csak az *alapja* van meg. A nép tanulékony, lehet képezni és idomitani. A nép szorgalmas, dolgos, még a nehezebb munkától sem riad vissza, csak kenyerét tudja biztosítani. Ezek azok a kincsek, amelyek megvannak és amelyeket föl kell használni, értékesíteni.

Mindenekelőtt tehát háziipari *tanfolyamokat* kellene szervezni, a nép különböző csoportjainak különböző foglalkozásokban való kitanítására, mert egyes iparnemekben kár volna a túltermelést előidézni. Munkamegosztást kell alkalmazni itt is. Az egyik falu szőjjön-fonjon, a másik hímezzen, a harmadik kosarat készítsen, a negyedik cserepet, az ötödik-hatodik stb. faragjon kézi, házi és mezőgazdasági eszközöket, fakanalat, favillát, dobozokat, szerszámkellékeket, gyermekjátékot, asztalosok, kádárok, bognárok számára való félkészítményt, stb. De a szegény embernek nincs *szerszáma*, amivel dolgozzon, nincs *mintája*, amit munkájánál fölhasználjon, nincs pénze *anyagra* s ha mindez megvolna, nincs *biztos vevője*

készítményeinek. Tehát egy vagy több központból kellene a háziipar reális fejlesztését intézni. E központok tegyenek javaslatot arra nézve, hogy a kormány és a megyék milyen községekben osztogassanak munkaszerszámokat, eszközöket, szövőszéket és gépeket. És mert nincs rá alapunk, hogy efféléket ad infinitum ajándékozhassunk, adjunk később módot rá, hogy a szegény emberek ez eszközöket apró havi törlesztés ellenében is megszerezhessék.

A központ azután lássa el a háziiparosokat megrendeléssel, adja meg nekik a megrendelt cikkek készítéséhez szükséges anyagot, például a szőnyeghez a festett fonalat, lássa el a szövőket és a többi háziiparosokat megfelelő modern mintákkal és a kész árúkat vegye át nyomban készfizetés ellenében. Szóval — egyelőre legalább — föl kellene szabadítani a háziiparost a termeléssel járó gondoktól és a háziipar kereskedelmi értékesítését jól szervezett és egymással összefüggő, egymás kezére dolgozó központokra bizni. Ezekkel összeköttetésbe kell hozni a kül és belföldi kereskedőket. A kereskedő adjon mintát, hogy lássuk, mi kell neki, szabja meg a méltányos árt, adjon útmutatást a készítés módjaira nézve, adjon irányt a termelésnek, a központ pedig lásson külföldi piacok után, szerezzen megrendeléseket bárhol, csak azt tartva szem előtt, hogy a magyar nép munkájának állandó és jutalmazó keresetet biztosítson. Hiszen számos olyan specialitásunk van, mely máris meghódította a külföldet és a népies forma és szinérzék napról-napra hódít a külföldiek izlésében is.

A központok legfőbb vezetőjének pedig arra kellene törekedni, hogy egyes cikkekben ne legyen hiány, másokban ne legyen túltermelés. Oda lehet továbbá fejleszteni a dolgot, hogy a háziiparosok, ha már szakmájukban elég erősek és tapasztaltak, a gyámkodás alól fölszabaduljanak, esetleg szövetkezetekbe tömörüljenek, mert mint önálló vállalkozók, bizonyára többet keresnek, mintha örök időkre csak a munkájukat adják bérbe. Végre pedig egyes megerősödött háziiparágak mellett lehetne azután gyári vállalatokat létesíteni, úgy hogy egyes vidékek például a gyermekjátékok anyagát, favázát az illető vidéken létesítendő központi műhelybe szállítanák, mely azután a nyers vázaknak csinosításával, diszítésével és kereskedelmi értékesítésével foglalkoznék rendszeresen.

Ezen az úton lehetne odahatni, hogy minden dolgozni akaró kéz hálás foglalkozást találjon, hogy a nélkülözés és nyomor

ismeretlen fogalom legyen még a legelhanyagoltabb vidéken is. És a kormány amily készséggel adott százezreket milliomos gyáralapítóknak, bizonyára ép oly készségesen fog áldozatokat hozni a proletárok tízezreinek megmentésére. (1901.)

A háziipar fölkarolása a kereskedelem által.

(Az Omke számára írt pályamunkából.)

A háziipar Magyarországon egy sajátságos neme az iparnak, mely másutt ilyen változatban alig fordul elő. Legföljebb még Oroszországban, de itt sem bír azzal a jelentőséggel, mint nálunk.

Mert Magyarországon a lakosság túlnyomó része mezőgazdasággal foglalkozván, csak az év bizonyos részében keres, az év nagyobbik felében parlagon kellene hevernie a munkaerőnek, ha nem foglalkoznék valami hasznos házimunkával. Másrészt pedig sok helyütt még a mezőgazdaságban is a lakosságnak csak egyik része, a férfi-munkaerő van elfoglalva, a nők pedig kizárólag házi foglalkozásra voltak és vannak utalva. De a házi foglalkozás nem köti le idejöket és munkaerejüket egész nap és így már ősidőktől fogva kiegészítették a foglalkozásukat bizonyos, a ház körül szükséges cikkek előállításával, a nők fontak és szőttek, a férfiak fúrtak és faragtak, hogy meglegyen a legszükségesebb házi szerszám és részben a ruházat is. Így keletkezett a *népipar.*

Ez a népipar Magyarország különböző vidékein etnográfiai és művészi szempontból is értékes, de mindenesetre érdekes momentumokat vetett felszínre és a hivatalos iparfejlesztő közegek figyelmét is fölkeltette. Sőt az iparfejlesztés nálunk a hetvenes évek elején tulajdonképpen a háziipari tanműhelyek létesítésével kezdődik. Hozzátehetjük mindjárt, hogy ez a kisérlet sok pénzt emésztett meg és még sem vezetett eredményre, mert a szakoktatás, a tanítás és útmutatás egyeseket emelt ki a nép rétegeiből, hogy művészeket neveljen belőlük, holott a tanítást kellett volna belevinnie a nép legszélesebb rétegei közé, hogy keresetképessé tegye a népet. Lassan-lassan alább is hagyott ez a mozgalom s a kereskedelmi miniszterium mai programmja szerint már csak gyakorlati irányban segélyezi és protegálja a háziipart.

Az agrárius mozgalmak kapcsán a népipar kiterjesztése érdekében néhány év előtt a földmívelési miniszter indított akciót

és rendszeres tanfolyamokban taníttatta a népet, főleg a kisebb községekben, bizonyos népies iparágak űzésére, azzal a helyes célzattal, hogy az emberek azt az időt is hasznos keresettel töltsék el, amelyet nem szentelhetnek egészen a mezőgazdaságnak, vagyis hogy a nép ne legyen kizárólag az aratással járó csekély keresetre utalva, mert ebből bizony alig lehet az egész esztendő megélhetési költségeit győzni.

A kereskedelmi miniszter háziipar-fejlesztő tevékenységének eredményei a magyar kereskedelmi társaság háziipari üzletágában futnak össze, a földmívelési miniszter *népipari* tevékenységének eredményeit pedig még csak most próbálják rendszeresen vagyis kereskedelmileg értékesíteni.

A jelzett kétirányú tevékenység között nincs meg a szükséges és a kivánatos egyöntetűség, amelynek mielőbbi pótlása a magyar háziipar érdekében fölötte kivánatos volna. A háziiparnak *ebben az országban nincs szüksége két gazdára, pláne ha ez a kettő nem egyöntetű elv és irányok szerint dolgozik.* Megjegyzem, hogy a kereskedelmi miniszter háziipari célokra az 1903. évi hitel terhére összesen 227,027 koronát engedélyeztetett, ebből előző évi engedélyezés 239,471 korona, 1903. évi engedélyezés pedig 37,556 korona.

Az 1903. évi engedélyezés részletezése a következő:

Bizottságok, egyletek, társulatok alkalmi segélyezésére 145,500 korona, gyakorló műhelyek költségeire 2540 korona, háziiparosok továbbképzésére (tanfolyamok tartása, ösztöndíjak adományozása és vándortanítás által) 3188 korona, egyes háziiparosoknak gépekkel való segélyezésére 17,338 korona.

A földmívelési miniszter úr évenkint mintegy 100,000 koronát engedélyez hasonló alapon a nép- és háziiparnak az ország különböző vidékein való rendszeres terjesztésére.

Hogy a kétféle vezetést miért kellene egységesíteni, annak sok oka van. Az első és fő ok az, hogy a háziipart ki kellene végre emelni üvegházszerű mivoltából és szükséges volna, hogy *gyakorlati értékesítésére*, vagyis *kereskedelmi* úton való fölkarolására helyezzük át a súlyt.

Ebből önként következik, hogy mindenekelőtt számot kellene adni arról, amit a háziipar az országban *ma* termelni képes.

A háziipar utolsó törzskönyve az ezredéves kiállítás alkalmából jelent meg, de az ma már sok részben elavult, mert a

vállalkozások sehol sincsenek a gyors változásnak annyira alávetve, mint a háziiparban.

Úgy tudom, hogy a kereskedelmi és iparkamarák most foglalkoznak a háziiparra vonatkozó újabbi adatok összeállításával. Ezt a munkát mindenesetre siettetni kellene.

Ha az adatok együtt lesznek, egy szakértő bizottságot kellene összeállítani, melyben a kamarai és gazdasági egyesületek szakférfiain kívül helyet kellene biztosítani a kereskedelmi szakférfiaknak is. Ez a szakbizottság mindenekelőtt szemlét tartana nemcsak a beérkezett statisztikai adatok fölött, hanem megtekintené a háziipar által készített mintatárgyakat, megállapíthatná elsősorban; *melyek azok a háziipar és népipari cikkek, amelyeknek rendszeres kereskedelmi értékesítése lehetséges és pedig nemcsak idehaza, hanem export útján is.*

Az ilyen cikkeknek azután a termelési territoriumát kellene hozzávetőleg meghatározni, mert más cikket kell termelni az Alföldön, mást a Felvidéken, más a talaj a fonálnövények területén, más a fagazdag erdőségek tőszomszédságában stb. stb. És nem kivánatos, hogy egyik-másik cikkben óriási túlprodukció álljon be, holott lehetnek olyan cikkek is, melyekben tizedrész annyit sem tudnak produkálni, mint amennyire magunknak szükségünk van.

Természetes azonban, hogy ez távolról sem jelenti bizonyos, netalán kelendő cíkkeknek a megszorítását, mert a kereskedő, ha valamely cikknek a kereskedelemben való jelentőségéről meg van győződve, sietni fog azt mindinkább puszirozni.

A termelési territorium meghatározása tehát nem volna egyéb, mint az észszerű munkamegosztás előkészítése és keresztülvitele a háziipar terén.

Ha ez megvan, az illető vidék háziiparosait szövetkezésre kellene buzdítani. Itt nem az ismert szövetkezetek komplikált formájára gondolok, hanem az érdekeltek lehető legegyszerűbb tömörítésére, főleg abból a szempontból, hogy pl. N. nagykereskedőnek, ha egyszer elhatározta, hogy pl. a nagykárolyi finom sásfonatú kosarakat és kéziszatyrokat kereskedelmileg felöleli, ne kelljen 150 kis háziiparossal tárgyalni, hanem lehetőleg ezek központi képviseletével. Ez a központi képviselet létesíthető a kormány támogatásával, az illető város vagy megye ellenőrzésével, lehetőleg a kerületi iparfelügyelő felügyelete alatt, amivel azt aka-

rom elérni, hogy ez a központi közeg ne legyen olyan vállalkozó vagy vállalat, amely a kisemberek bőrét lehúzza vagy ezeken nyerészkednék, hanem ellenkezőleg, legyen olyan helyi központ, amely a kisemberek segítségére és előnyeinek biztosítására minden tekintetben készen áll.

Ha ez a helyi központ érintkezik direkte a kereskedővel, ettől beszerezheti a megfelelő mintákat. Mert igen sokszor fog előfordulni, hogy a kereskedő maga ad mintát a termelőnek, mondván, hogy ebből a mintából évenként ennyi és ennyi ezer darabra van szüksége. Ha a minta komplikáltabb, annak készítésére nézve lehet gyakorlati tanfolyamokat nyitni, egyelőre esetleg felsőbb támogatással.

Ha szükséges, a központ a kereskedőtől vagy direkte az illető honi gyárakból beszerzi a cikkek előállításához szükséges nyers anyagot (vesd össze a nyers anyag közös, tehát minőségileg jobb és olcsóbb beszerzésének messzeható előnyeivel); bizonyos cikkekhez a megfelelő eszközöket, szerszámokat, gépeket s mindezt olcsó és könnyű törlesztésre, esetleg fölajánlhatja ezeket jutalom- vagy ajándékképen, ha az illető erre érdemeket szerzett. (Egy községben lehetne pl. a legszorgalmasabb és legügyesebb szövők között jutalomképpen szövőszékeket, a himzők között himzőrámákat stb. kiosztani.)

A helyi központ egy szóval azt a szerepet teljesítené nálunk, amit bizonyos államokban az u. n. faktoreyok. Vagyis közvetítők volnának a sok termelő és az egy-két kereskedő között s mindkettőnek érdekeit az előnyös és reális termelés, valamint a megfelelő értékesítés szempontjából képviselnék.

Ha a dolog így indulna, nem tartom lehetetlennek, hogy idővel egyes vidékeken egyes cikkekre nézve jónevű kereskedelmi vállalatok fogják átvenni a faktoreyok hivatását és hogy másutt az így megizmosodott egyes háziiparágak mellett gyári vállalatok fognak keletkezni, amelyek egyrészt az anyagot termelik a háziiparos számára, másrészt átveszik ennek termelvényeit saját számlájuk révén való értékesítés céljából.

Hogy a kereskedelem miképpen értékesítse az általa ekképen fölkarolt cikkeket, erre nézve a praktikus kereskedőnek utasítást adni nem szükséges. Hogy a cikkek mikép kerüljenek azonban nagyobb mérvekben a világpiacra, erre nézve szintén meg fogom tenni igénytelen előterjesztésemet.

Még egy kérdésre kell ezen a helyen kitérnem.

A föntebbiek mind olyan cikkekre vonatkoznak, melyek immár elég jók arra, hogy a honi kereskedő által fölkaroltassanak. Mi történjék azokkal a háziipari cikkekkel, amelyek erre a célra még nem elég jók?

Hiszen a mai termelésben bizonyára ez lesz a háziiparban a többség!

Erre nagyon rövid és nagyon egyszerű a válasz!

A kereskedelmi forgalomra ma még nem alkalmas cikkeket egyenkint elő kell venni és a hivatott szakbeli kereskedők gyakorlati útmutatásai szerint olyképpen átalakítani, hogy azok megállják helyüket és alkalmasak legyenek.

Ha ezt a nagy és hálás munkát a magyar kereskedelem praktikus közreműködésével sikerrel teljesítjük, a szegény nép jobblétének biztosítása és a nemzeti vagyonosodás előmozdításának érdekében számos új és kiapadhatatlan forrásokat teremtettünk, amelyek nem lehetnek az időjárásnak alávetve és így — legalább némi részben — a mezőgazdasággal foglalkozó néposztályok széles rétegeinek anyagi helyzetét is javítani vannak hivatva. (1905.)

Kisipar, nagyipar, mezőgazdaság.

A kisipar problémái.

A kisipar ügye újabb időben meglehetősen napirenden van. Nem is említve azt, hogy gombamódra jelentkeznek új próféták, akik a kisipar megmentését tűzvén ki arra a célra, hogy ebből megéljenek s erre a célra egyesületeket, lapokat s egyéb kisérleteket alapítanak, alapjában pedig halvány fogalommal sem bírnak a kisipar fejlesztésének fontos és aktuális érdekeiről – el kell ismernünk, hogy a parlament és a kormány is sokkal többet foglalkozik újabban a kisipar problémáival, mint annakelőtte. Sőt készséggel ismerem el, hogy a kormány rendkívüli jóakarattal fordul a kisipar felé, ezért igen jelentékeny áldozatokat hoz, sokkal többet most egy év alatt, mint azelőtt tíz évben együtt. Az 1901. esztendőben a kereskedelmi miniszter

szövetkezetekre	171,621	K.
gépek és munkaeszközök adományozására	359,110	«
központi műhelyekre	20,000	«
tanfolyamokra	12,705	«
egyéb ipari célokra	7,200	«
összesen	710,722	K.-t

költött. És el kell ismerni, hogy a kormány teljes rendszerességgel dolgozik a kisipar érdekeinek hathatós előmozdításán.

Az iparfejlesztési osztály főnöke, *Szterényi* József úr, akinek gyakorlati felfogását és az iparfejlesztés iránt való kiválóan helyes érzékét átalán elismerik és megbecsülik, abban a felolvasásban, amelyet az iparfejlesztésről a pesti Lloyd-társulatban tartott, a következőket emelte ki:

Fentartható és megmenthető-e a kisipar, arra nézve nagyon eltérők a vélemények. Hogy kellő időben alkalmazva a segélyakciót, amikor a közlekedés nem volt még oly tökéletes és a

gyáripar nem oly fejlett, nemcsak megmenthető, hanem a gyáripar legegészségesebb alapjává is átalakítható lett volna — az nézetem szerint kétséget sem szenvedhet — sőt ez útat követve, igazi nemzeti alapokon fejlődhetett volna a magyar gyáripar. Számos kitűnő példát találunk erre nálunk is, külföldön meg éppenséggel sokat.

Meggyőződésem szerint — bár a kisipar sok ága a technika fejlődésével párhuzamosan mind szűkebb térre szorul — jó részén lehet még, sőt kell is segíteni, amint a magyar iparpolitika tényleg törekszik is erre, sőt tevékenysége súlypontját — igénytelen nézetem szerint nagyon helyesen — éppen erre fekteti. Csakhogy számolnunk kell a tényleges viszonyokkal és nem szabad magunkat illuziókban ringattatnunk: *a kisipar a maga régi typikus alakzatában nem lesz megmenthető*, legalább túlnyomó részében nem, *át fog alakulni az is a haladó kor kivánalmai szerint*. Aki a kisipart régi alakjában akarja megtartani, az egy század nagy haladásával akar megküzdeni: modern közgazda erre nem vállakozhatik.

De nem is ez a lényeges. Nem is a *kisipart* mint termelési formát, hanem a *kisiparost* mint *termelési tényezőt* kell megmenteni. A mai nagy malomipar is egykor a primitiv, inkább zúzási, mint őrlési processzussal dolgozott, de a haladó korral átalakult mai modern színvonaláig. Ezt az átalakulási processzust végig kell csinálnia kisiparosaink azon részének is, mely tömegtermelési cikkeket készít, így megmenthető és fejleszthető, máskülönben — bármily hangzatos jelszavakkal biztassák is őket — megondult fölöttük *a halál harangja*.

Ezen átalakulási processzus előmozdításának eszközei csak ugyanazok, melyeket más államok is alkalmaznak: *gyakorlati irányú iparoktatás a jövő nemzedékek alapos kiképzésére, gyakorlati tanfolyamok a mai mesterek és segédek számára, modern munkaeszközök elterjesztése és adományozása, a termelés olcsóbbá és egyenletessé tétele, a hitelviszonyok javítása és e végből az egyesek tömörítése.* Az eredmények elbirálására ma még rövid az idő, mindössze rövid néhány év tevékenysége szolgálhatna bírálat anyagául, ez pedig hatásában még nem érvényesülhetett úgy, hogy végleges itélet legyen róla alkotható.

A jövő kisiparosa a műiparos lesz, mesterségében mester, míg a mai kisiparosok nagyobb része fokozatosan ú. n. közép-

iparossá fog fejlődni és a gyár- és kisipar között állva, az ipari termelés fontos tényezőjét képezendi.

Ezt az átalakítást lehetőleg gyorsítani és főleg könnyíteni, igen fontos feladata az iparfejlesztési törekvéseknek.

*

Ime egyik leghivatottabb iparpolitikus véleménye a kisipar jövőjéről.

Tehát kutatnunk kell a módokat és eszközöket, melyek a kisipar átalakulásának segítői és támogatói lenni hivatva volnának. Ebben a tekintetben nagy segítségünkre van a kereskedelmi és iparkamarák pályadíja, mely azt tűzte célul, hogy a kisipar jövőjének problémáját igyekezzenek a pályázók megtalálni. A három első pályamunka tényleg sok érdekes anyagot és figyelemreméltó javaslatokat hord össze. Érdemes ezekkel közelebbről megismerkednünk.

I. *Edvi-Illés* László konkrét javaslatai a következők:

Ipartestületi felügyelők szervezése. Az ipartestületek működésének hatályosabbá tételéhez szükséges, hogy ezek a testületek működésükben irányíttassanak, támogattassanak. Egy központi fórum volna szervezendő e célra szoros kapcsolatban a kereskedelemügyi miniszterium iparfejlesztési osztályával, de anélkül, hogy meg lenne kötözve a hivatali szervezet békóival. Olyanformának képzeli szerző, mint az Ausztriában életbeléptetett «Instruktor»-i intézményt, csakhogy egészen a mi viszonyainkhoz, a gyakorlati élet követelményeihez idomítva. Egy központi biztos mellett az ország négy részén négy biztos volna kinevezendő, kiknek feladata lenne az ipartestületeket a közvetlen érintkezés révén támogatni, működésüket helyes útra terelni, s a kisipar fejlesztésének munkáját az ipartestületek útján megkönnyíteni.

Munkagépek a kisiparosoknak. Edvi-Illés szerint a vidéken a közműhelytelepeknek nincsen gyakorlati céljuk, mert a kisiparos ragaszkodik a saját hajlékához, a maga műhelyéhez. E helyett a kisiparosok műhelyeinek munkagépekkel és azok hajtásához szükséges mótorokkal való felszerelése a kivánatos. Védelmezi az O. I. E. villamossági szakosztályában felvetett azon eszmét, hogy bankot, vagy olyféle társulatot kellene alapítani, mely apró részletfizetés mellett munkagépeket szállítana az iparosoknak.

A szövetkezeti ügy reformja. Az ipari szövetkezés ügyét *Edvi-Illés* úgy szeretné átalakítani, hogy a vidéken létesítendő ipari szövetkezetek mindjárt az elárusító csarnok létesítésével kezdjék a működésüket és a szükséges hitelt az iparosoknak részben az általuk nagyban és olcsón beszerzendő nyersanyag alakjában, részben az elárusítás végett beszállított készítményekre nyujtott előleg formájában adnák és a bankszerű hitelműveletnek csakis e két irányban felmerülő szükséglet beszerzésére és a hitelben eladott árúk váltófedezésénél leszámítolásra kellene, hogy kiterjeszkedjenek.

Az állami ipariskolák közreműködése az iparfejlesztésben. Miután arra még nem vagyunk elég tehetősek, hogy a vidéken külön ipari múzeumokat, nyilvános rajztermeket, mintagyűjteményeket állíthassunk fel az önálló iparosok részére, a kereskedelemügyi miniszter által utasítandók volnának az állami ipariskolák, hogy nyilvános rajzteremmel és mintagyűjteményekkel a nap bizonyos óráiban rendelkezésére álljanak az iparosoknak kioktatás céljából minden olyan esetben, midőn ezek tervezéseik, munkáik közben fenakadnak és szakértő tanácsra van szükségük. Az állami ipariskolákban tervszerűleg meg kell csinálni a gyűjteményeket anyagokból, szerszámokból, mintákból, beszerzési forrásokból és árjegyzékekből; gondoskodni kell, hogy mindez hozzáférhetővé legyen a kisiparosoknak; ez iskolákban kell időről-időre felolvasásokat tartani az újabb technikai vívmányokról és kiállításokat rendezni az újabb munkagépekből, melyeket működésben kell bemutatni.

Az inaskodás szabályozása. Az inaskodást bizonyos számhoz kell kötni, hogy necsak *inastartásról, de inasképzésről* beszélhessünk. Ma túltengés van ezen a téren. Segéd nélkül dolgozó iparos két inasnál többet ne tarthasson, azontúl minden segéd után még két inas tartása volna megengedhető. Az inasokat feltétlenül a műhelyi munkában kell alkalmazni s ezt ellenőrizni is kell, azzal a szankcióval, hogy olyan iparosoktól, akiknek inasai rendszerint nincsenek kiképezve, a tanonctartási jog elvonható legyen az ipartestületi elöljáróságnak a kamara által felülbírálandó határozatával.

Megkülönböztetés teendő a közönséges kisegítő, napszámosmunkát végző egyének és a szakszerűleg kiképezendő jövőbeli iparosok között. Segéddé rendszeres gyakorlati és elméleti *vizsga-*

letétel után csak az szabadíttassék fel, aki kellőleg kiképezve van. Meg kell állapítani azokat a mesterségeket, amelyekben ezt a kiképzést nem minden alkalmazott kapja meg s az ilyen mesterségekben ú. n. fiatal munkások kategóriája állítandó fel. Pl. a kőműveseknél az inasok $^{9}/_{10}$ részéből soha se lesz vagy lehet kőművesmester, ezeket fölösleges a képesített iparosok táborába besorozni, ezekkel egészen más elbánást kell követni. Aki közülök kiválik, azt képezni kell, a többi maradjon egyszerű részletmunkát teljesítő munkás.

Törvénybe kell iktatni az *inassá tétel kvalifikációját*: aki négy elemi osztályt nem végzett, az ne legyen inassá felvehető.

Az inasiskolákat szakirányúakká kell fejleszteni: az inasiskolát meg kell szabadítani ólomsúlyától, mely ma reánehezedik. Ha a fiatal munkásokká deklasszifikált anyagot vasárnapi ismétlő oktatásra szorítjuk s csak azokat tanítjuk rendszeresen, akik bírják a szakszerű kiképzés alapfeltételét, nagy lépéssel közeledünk a cél felé.

A tanoncok iskolai és műhelyi kiképzése párhuzamosan haladjon, mindkettőnek eredménye beszámítás tárgyát képezze. Az első esztendőt kitöltött minden inasra kötelező legyen a munkakiállításon való részvétel; ez legyen az évi szakbeli vizsga, melyet aztán kiegészíthessen a felszabadulási vizsga. Munkakönyvet csak az kaphasson, aki ezt a vizsgát kiállotta. Minden ipartestület kebelében segédvizsgáló bizottság szervezendő vegyesen iparosokból és oktatással foglalkozókból. Ki kell dolgoztatni ennek a vizsgának a kátéját a főbb ipari foglalkozások számára.

Inasotthonokat kell létesíteni minden nagyobb vidéki városban. A mester az inasnak általa ma nyújtott teljes ellátás értékét fizesse az internátusnak, a hiányzó összeget a szülők, a szegény fiuk ellátásának költségét állami s társadalmi úton beszerzendő alapítványok fedezzék.

A segédek ügyének reformja. Minden ipartestület kebelében szervezendő az iparos ifjuság egylete önképzés céljából.

Munkaversenyek, kiállítások rendezendők minden ipartestület székhelyén; munkásérmeket, okleveleket kell rendszeresíteni, azokat nagyobb ünnepélyességgel kiosztani.

A mesteri vizsga. Edvi-Illés a fakultativ mesteri vizsgát propagálja. Legyen minden iparkamara székhelyén mestervizsgáló

bizottság, mely előtt pontosan megállapítandó anyagból vizsgát tehessen az az iparossegéd, vagy az az önálló iparos, aki a mester nevet kiérdemelni akarja. Aki a vizsgát kiállja, kapjon hatósági okmány jellegével biró oklevelet, mely feljogositja őt arra, hogy magát cégén, számláján, hirdetésein mesternek nevezhesse. Ezen elnevezés használatát a törvény büntetés terhe alatt tiltsa meg annak, aki ily oklevél birtokában nincs.

II. *Sugár* Ignác javaslatai:

A tanonctartás szabályozása. Az iparososztály jövőbeni sorsának alakulása lényegesen függ a szakképzettségétől. E célból a legnagyobb áldozatokkal is fejleszteni kell a tanoncügyet. A tanonc fogalmát szabatosan meg kell határoznni, a tanonc minimális életkorát 14 évre felemelni, meg kell állapítani a mesterek tanonctartási jogát. Korlátozni kellene a tanonctartási jogot azoknál a mestereknél, kiket bűntett vagy nyereségvágyból jogerősen elitéltek, kiknek erkölcsi magaviselete nem nyújt biztosítékot a tanonc helyes kiképzésére, nevelésére, kik testi, vagy szellemi fogyatkozásokban szenvednek. Meg kellene határozni továbbá némely iparágban, valamint egyes műhelyekben a tartható tanoncok legmagasabb számát. A tanonciskolai kötelezettség mellett a műhelybeli kiképzésre kell a fősúlyt helyezni.

A segédek ügyének reformja. A segédeket speciálisan és szakmájukban emelni kell. E célból segédegyleteket kell alkotni mely egyleteknek működése kulturális és humanisztikus legyen. Mester és segéd ne álljon ellenfélként egymással szemben, hanem erős tudattá kell lenni, hogy a jövő iparosai a segédekből válnak. Égető szükség továbbá a tényleges katonai szolgálatnak két évre való leszállítása, mivel a három évi szolgálat alatt a segéd a rendes munkától elszokik és csupán arra törekszik, hogy mint «kiszolgált katona» valamely állami hivatalba jusson be.

Iparoktatás. A szakoktatás emelése céljából szükséges, hogy a tanítás iparcsoportonként menjen, mivel csupán így lehet az szakirányú. A rajzoktatásra nagyobb súlyt kell fektetni. Az iskolai mulasztásokat teljes szigorral kell büntetni. Be kell hozni a segédvizsgát. A segédek rajztanfolyamai mellett ipari tanfolyamokat, kell létesíteni és pedig főleg gyakorlati alapon. A mesterek képzéséről szintén sürgősen kell intézkedni mestertanfolyamok által. A technologiai iparmúzeum keretében már létesített ily tanfolyamok nem elegendők és az ország iparosai részére hozzáférhe-

tetlenek. Ennek folytán a mestertanfolyamok vándortanítói alapon létesítendők és segélylyel kell ellátni azt az iparost, aki a tanfolyamot látogatja. Tanonc- és segéd-munkakiállítások rendezése is szükséges, amelyeken a tanoncok részvétele kötelező legyen. Továbbá a vásárszerű jelleggel a nagyobb városokban mestermunkakiállítások volnának rendezendők. Törekedni kell ezenkívül a kereskedelmi szakképzettség fokozására az iparosoknál.

Szövetkezeti ügy. A kisiparos-osztály minden ereje a hitelszövetkezetek megteremtésére egyesítendő. A hitelszövetkezet az, ami első sorban megalkotandó, mert a legegyszerűbb és legkönnyebben létesíthető s leginkásb megvan hozzá a szükséges anyagi és értelmi erő. A termelőszövetkezetek különös minősítést kívánnak tagjaiktól és ezért nehezebben létesíthetők. A nyersanyag beszerzési szövetkezetek csak ott alkotandók meg, ahol erre az előfeltételek megvannak.

A szervezet. Az ipartestületi szervezet kibővítése három irányban jöhet szóba: *a*) alanyilag, *b*) tárgyilag és *c*) területileg. Az alanyi bővítést, hogy t. i. minél több iparágra terjedjen ki a a hatáskör, nem követelik. Annál inkább követelik a tárgyi hatáskör kibővítését, óhajtván azon közigazgatási kör tetemes részét, mely ma az elsőfokú iparhatósághoz tartozik. A területi kibővítés rendeletileg már megadatott. Szervezetre szükség van, ezt az igazgatás és osztályérdek egyaránt követeli. Azonban mindenütt helyi testületek nem alkothatók, mert nincs meg a hozzávaló anyagi és értelmi erő. Törpe ipartestületek pedig életképtelenek. Hiány az is, hogy csak általános, minden iparcsoportot tartalmazó testület alakítható, holott hivatásának csupán a szaktestület felelhet meg.

A kisipari szervezetnek oly irányban való kiegészítése szükséges, hogy ebbe a segédek is bevonassanak. Szükséges továbbá arról gondoskodni, hogy ott, ahol a testületi szervezkedésre a feltételek nincsenek meg, ott ipartársulati alapon történjék a szervezkedés. Képviselet nélkül ne maradjon az ország egy községe sem.

III. *Gerster* Miklós iparfelügyelő könyvében, melyet a szakemberek a legjobbnak találtak, a következő konkrét javaslatokat találjuk:

A mestervizsga kötelező elrendezése. A mestervizsgálat nem használ semmit. Amit követelni kellene, annak a legtöbb pályázó

megfelelni nem bírna és amit tőle méltán megkívánni lehetne, az a középszerűséget a mesterfoktól egyáltalán nem tartaná vissza. A mestervizsgálat különben minden egyes mesterségnek állandó, feszes megszabását kívánná meg, ami pedig a jelenben, hol a technika haladása egyes iparágak míveletét hamarosan tövestül kiforgatja, merő lehetetlenség és csak hiábavaló akadékoskodásra adna alkalmat. A mesterségek sokoldalúsága, szétágazódása mellett ma már alig is lehetne remeklésre alkalmas, illetőleg olyan tárgyat kitűzni, melynek munkálata, a mesterségnek jövendő kifogástalan gyakorlására nézvést, biztosíték volna.

A tanultság igazolása, amennyiben révén az ipari nevelésnek lassan-lassan magasabb szinvonalra emelését tűznők ki célul, valóban üdvös volna, de csakis akkor, ha idejét közvetlenül az inaskodás végére szabnók és az *alapmíveletekben* (reszelés, vésés, gyalulás, öltés, stb. efféle) való jártasság igazolását – az oktató mestertől függetlenül — szigorú vizsgálattal ejtenők meg.

Azonban még a legszigorúbb vizsgálaton megérdemelt kitűnő bizonyítvány sem bizonyíthatja egyedül a majdan önálló iparos boldogulását. Ahhoz, az elegendő tőkén felül, mindenekelőtt vállalkozó tehetségre van szükség, amit a műhelyben megtanulni bajosan és amiről eleve tanuságot tenni még bajosabban lehetne.

Közműhelytelepek létesítése. A közműhelytelepek általában üdvösek, ha olcsón alkalmas és egészséges műheylyel látják el a kismestereket. Különösen üdvösek pedig akkor, ha egy centrális gépműhely köré *egy-egy iparágbeli* mestereket gyüjtenek egybe. A centrális gépműhely felszerélésének és szervezetének pedig olyannak kellene lennie, hogy abban az illető iparág míveletét megkönnyítő gépeket a mesterek a kezelő gépmunkással együtt *óraszámra* kibérelhessék. Eltekintve a kisebb segédgépektől, amilyen p. o. a varrógép, fúrógép, stb. efféle, a kismester munkáló gépet egymaga haszonnal nem használhat. Sokkal kevesebb egy-egy fajta munkálatból a szüksége, semhogy észszerűen kiaknázhatná a gépét. Ahol azonban *sok* mester *egy és ugyanazon* munkát géppel végeztethet, természetesen mind a mester, mind a centrális műhely vállalkozója nyer vele.

Termelő-szövetkezetek alkotása és támogatása. A termelőszövetkezetek általánosan divatos formája nem életrevaló. Ezért hamarosan elpusztulnak vagy tengenek csupán. Az ipari együtt-

munkáló szövetkezetek történetéből levont tanulságok arra vallanak, hogy a termelőszövetkezet csak akkor boldogulhat, ha: 1. a feladatával arányos *tőkét* eleve biztosította magának; 2. a szövetkezet irányítását kellő tudással és hatalommal felruházott *kereskedőre* bízza; 3. az üzletvezető tevékenységének hozzáértő *ellenőrzéséről* gondoskodott és 4. a szövetkezet elzárkózását, a «numerus clausus» befészkelődését mindenkorra lehetetlenné teszi. Mindezen feltételek az «Országos Központi Hitelszövetkezet» révén és a «kiadó-szövetkezet» formájában megteremthetők.

Az «Országos Központi Hitelszövetkezet» védő szárnyai alatt és ettől szövetkezetenként alkalmazott helyrevaló üzletvezető igazgatása alatt kiadóságszerű (à la Verlag) szövetkezetek alakulhatnának, melyek az üzletvezető támogatására igazgatótársakat és ellenőrzésére felügyelő bizottságot választanának. Az igazgatóságba és felügyelő bizottságba az «Országos Központi Hitelszövetkezet» is nevezne ki néhány hozzáértő és megbízható tagot. Az állami felügyelet, mely különösen a «numerus clausus» megakadályozására irányulna, az «Országos Központi Hitelszövetkezet» révén nyilvánulna. A kiadó-szövetkezet célja volna: tagjaitól a fogyasztás szükségének megfelelő minőségben és mennyiségben ipari terméket készíttetni és értékesíteni. A szövetkezet a megmunkálandó anyagot maga szerezné meg és kiszabott, illetőleg saját gépein kinagyolt állapotban adná tagjainak munkába. A munkát azután a tagok saját műhelyeikben végeznék. Minden szövetkezetnek volna középponti műhelye, ahol a szabás és nagyolás végzésén kívül, az esetleg szükséges újabb, vagy akár csupán egyöntetű munkára csoportonként tanítanák a tagokat.

Kiadó-szövetkezet ott volna alakítható, ahol a helyi hatóság az illetékes kereskedelmi és iparkamara, az ipartestület és a magánosok összesen bizonyos minimális összegben meghatározott alapítványt már jogerősen biztosítottak. A beruházásra szükséges és a forgó tőkét, bizonyos kulcs szerint törlesztendő kölcsönként, úgyszerint a tanítás és a kísérletek költségeit az állam adományából az «Országos Központi Hitelszövetkezet» fedezné. Tag alapító és rendes volna. Az előbbi tagság csupán bizonyos alapítvány biztosításától, míg az utóbbi az illető mesterségben való jártasság gyakorlati igazolásától függne. Az egyes

tagoknak munkával való ellátása bizonyos maximumot nem haladhatna meg és a szövetkezet csupán a mutatkozó szükség arányában volna köteles tagjait foglalkoztatni. Minden rendes tag köteles lenne bizonyos összeg erejéig üzletrészeket jegyezni és szövetkezeti keresetéből törleszteni. A tagság csupán rendkívüli esetekben lenne felbontható, szintúgy a kizárás csakis súlyos kihágások esetére volna korlátozandó.

Miden kiadó-szövetkezet az «Országos Központi Hitelszövetkezet»-nek rendes tagja volna és a középponti szövetkezet közgyűléseire küldött képviselője útján gyakorolna befolyást a középponti vezetésre. Hogy az egyes kiadó-szövetkezetek magánvállalatokká ne fajulhassanak, az «Országos Központi Htelszövetkezet» kötelékéből való kiválásuk kizárandó volna.

A vásárügy megfelelő szabályozása. A vásárok manapság egykori jelentőségüket egészen elvesztették s az iparosoknak csupán pénz- és időpocséklásra adnak alkalmat. Az országos vásárok, az ipari cikkekre vonatkozólag, egészen megszüntetendők volnának.

Nyersanyag közös beszerzése. A nyersanyag kedvező megszerzése a legtöbb iparágban szintén szövetkezetek útján volna megoldható, azonban itt is ama négy alapföltételnek kell a szervezésnél megfelelni, amelyeket szerző a termelőszövetkezetek életrevalósága tekintetében felsorolt.

Jobb kereskedelmi értékesítés. Az értékesités kérdésében a főszempont az volna, hogy az osztrák tárházak és kiadóságok termékeitől elárasztott magyar piacot kézművességünknek visszahódítanók. A magyar kézművességnek ugyanis kevésbbé a gyáripar általában, mint inkább az osztrák kézműves nagyipar van ártalmára. A piacunkon megforduló kész cipő, ruha, fehérnemű, bútor, fazék stb. nagyobbára osztrák kézművesek munkája, ami az osztrák kiadóságok és tárházak révén kerül mihozzánk. Minthogy hazánk és Ausztria között vámsorompó nincs és ezidőszerint vámmal az osztrák behozatal ellenében nem védekezhetünk, egyéb sincsen hátra, mint hogy a negyvenes évek «Védegylet»-ének biztató példáját kövessük és minden magyar ember háza küszöbét vámsorompónak tegye meg az osztrák portékával szemben. Maga a magyar termék felkarolása érdekében jelenleg országszerte nyílvánuló mozgalom bizonyára megkönnyítené az iparpártolás meggyökeresedését, de feltétlenül

biztos tényezőnek még sem vehetjük. A kitűzött célt, a magyar kézműves-ipar térfoglalását, csakis bizonyos *rendszeres* eljárással, még pedig célirányosan szervezett *szigorúan helyi* iparkiállítások útján biztosíthatnók. E kiállítások sikerének főfeltétele az volna, hogy a helyi irányadó körök a kiállítási mozgalomba agitátorokként belevonassanak. Az agitációnak arra kellene irányulnia, hogy az illető vidék közönsége épen mutatkozó *hétköznapi* szükségét a kiállítás rendezősége révén a helybeli mesterektől rendelje meg. Az 1899. esztendőben Orosházán rendezett e nemben *első* magyar iparkiállítás egészen ily alapon keletkezett és a közönség pártoló hajlandóságába vetett reményt minden várakozást neghaladó mértékben váltotta be: a helybeli és vidéki közönséget az orosházi iparosokkal jóval összébb hozta.

*

Ime van tehát javaslat elég. Egy csomó orvosságos üveg, melyeknek helyes és mértékletes felhasználására ügyes orvos kell, nehogy a beteget megtéveszsze és agyonkúrálja a sok gyógyszer.

Lássuk, mi a jó ezekből és mi hiányzik még a sorozatból.

Az *inasügy* reformját mind a három pályamunka követeli, hasonlóképpen az *iparoktatás* javítását, a *segédképzést* és a mit e tekintetben javasolnak, egymást kiegészíti.

A *mestervizsgát* az egyik óhajtja, a másik nem.

Az *ipartestületek hatáskörének és területeinek kiterjesztése* régi és méltányos kivánság.

Az *ipartestületi felügyelők* intézményének létesítése talán mellőzhető, az ezeknek szánt teendőket bátran elláthatják a kereskedelmi és iparkamarák titkárai, akiknek állandóan érintkezni kellene az ipartestületekkel.

A *szövetkezeti ügy* fölkarolása régi óhaj, a hitel-, termelő- és nyersanyagbeszerző szövetkezetek terjesztése érdekében közmegelégedésre működik az orsz. központi hitelszövetkezet. Az úgynevezett kiadószövetkezeteket általánosítani azonban nem lehet és nézetem szerint ezeket forszirozni oly optimisztikus idealizmus volna, melyre nálunk, a mi viszonyaink között gondolni nem lehet. Nálunk az iparosság túlnyomó része, talán 95 százaléka a végsőig ragaszkodik az önállósághoz s ha erről lesodorják, akkor züllik el. Végre pedig a kiadó szövetkezeti rendszer

mellett az *egyén* elvész, ott csak a kereskedelmi igazgatás dirigál s az izlés, a jó munka a szövetkezetet fogja dicsérni, nem pedig az embert, akinek keze, agya, izlése így egy társaságnak lesz az eszköze, szerszáma s nem önmagát emelí, holott úgy kellene lenni, hogy X. Y. asztalos azért tud boldogulni, mert izlése, szakképzettsége, műhelyének és segédszemélyzetének irányítása és a kinálkozó összes termelési előnyök kiaknázása révén sokban fölül tud emelkedni szaktársain s a közönségnek szebbet, jobbat, olcsóbbat nyújt, mint számos más, különben derék és tiszteletreméltó pályatársa.

De bármennyire tisztelem a szövetkezeti eszmét és ennek megvalósítását célzó szövetkezeteket, bármennyire elismerem az orsz. központnak e téren eddig is elért sikereit, őszintén megvallom, hogy az *iparos-hitel* érdekében előttem más eszmény is lebeg. Szeretném, ha az ipari szempontból jelentékenyebb városok, mint például Kecskemét, *községi takarékpénztárakat* létesítenének a kisiparosok és a kisgazdák hiteligényeinek kielégítésére. Ilyen városnak nem esik nehezére 50—60.000 koronát vagy többet is tőkéjéből kihasítani oly célból, hogy abból galvanizálja a termelő osztályok ama kicsiny, de jelentékeny tényezőit, akikre a nagyobb pénzintézetek nem vetnek ügyet, a szövetkezeteket pedig azért kerülik, mert komplikáltnak látszik előttük az ügymenet, részjegyek jegyzésétől függ a hitel s kicsit nagynak látszik a felelősség. A községi takarékpénztár leginkább volna abban a helyzetben, hogy tájékozva legyen a kis emberek hitelképessége és érdemessége felől; senki oly olcsón nem dolgozhatna, mint a községi takarékpénztár, melyet városi szakemberek vezethetnek, a legminimálisabb regie mellett s mely viszont a legolcsóbban dolgozhatna, mert nem hajtanák a részvényesek magas osztalék miatt. A kezelés sehol oly egyszerü, oly olcsó, oly gyors nem lehet, mint ily intézetnél és a városnak mégis meg volna tőkéje után a maga tisztességes 5%-ja. A többiből tartalékalapokat teremthetne ipari és gazgasági célok előmozdítására, a nélkül, hogy a kisiparosoknak 6–7%-nál többet kellene fizetnie. Svájcban, az ily intézeteket úgy szervezik a községek, hogy belőlük a városnak direkt anyagi haszna ne is legyen, hanem, hogy minden jövedelem a kisembereket illesse.

Valahol olvastam egy hazai hasonló pénzintézetről, mely nem ad ugyan osztalékot, de fedezi a község kövezési és világí-

tási költségeit; minden évben persze más közcélra fordítják a a tiszta jövedelmet.

Ily pénzintézet oly kézen fekvő előnyöket nyujthatna a szegényebbsorsú lakosságnak (többek között csak az említem, hogy a viszafizetési módozatok tekintetében a legmeszebbmenő kedvezményeket engedhetné) s viszont oly nagy erkölcsi és kellő anyagi haszonnal járna az illető községre nézve, hogy igazán csodálkozni kell afölött, hogy nagyobb vidéki városaink eddig még nem tettek kisérletet ez eszme megvalósításával.

Jogosult kivánság, sőt a *legsarkalatosabb* dolog *a kisiparnak gépekkel, új szerszámokkal és eszközökkel való* ellátása s ezzel a kisipar versenyképességének jelentékeny emelése, sőt arra való képesítése, hogy a gyáriparral a versenyt sikerrel fölvegye. Ide tartozik a közműhelytelep létesítése ott, ahol erre a viszonyok megfelelők és igen fontos Edvi Illésnek az a javaslata, hogy az állami ipariskolák pótolják a vidéken a technológiai iparmúzeum feladatait, segítsék a rajztermők és mintagyüjteményeik révén a kisiparosokat a tervezésben, tájékozzák őket az anyag, a szerszámok és gépek beszerzési forrásai felől, sőt a fontosabb gépeket mutassák be természetben időleges kiállításokban is.

Példát vehetnénk e tekintetben az osztrák kereskedelmi és iparkamaráktól. melyek székhelyükön *külön iparfejlesztő-intézeteket* létesítenek. Ezekben ki vannak állítva a legújabb kisipari gépek és szerszámok, melyeknek sorozata időről-időre változik, úgy hogy rövid időn belül minden iparágra rákerül a sor.

Ezt a kiállítást hetenként három este és vasárnap délelőtt teljes üzemben mutatják be. Előleges bejelentés alapján az iparosok a magukkal hozott anyagot kisérletképen a gépek használása mellett feldolgozhatják és így költségek és kockáztatás nélkül meggyőződhetnek valamely gép vagy eljárás célszerűségéről és arról is: jó-e a kisérletképen magukkal hozott anyag.

Az iparfejlesztési intézetben évről-évre négy *mestertanfolyamot* rendeznek, amelyek szakavatott tanítók elméleti és gyakorlati előadásaiból állanak. Így például van tanfolyam a cipészek számára, mely hat hétig tart és az épületasztalosok számára, mely 8 hétig tart. Ösztöndijak útján gondoskodnak arról, hogy szegényebb mesterek is beiratkozhassanak s a közelvidék jelesebb mesterei is látogathassák az előadásokat. — A tanfolyamok céljaira szolgáló *mintaműhelyek* a legújabb taneszközökkel, minden-

nemű szerszámokkal és gépekkel is fel vannak szerelve, hogy a látogatók nemcsak teljes szakkiképzést, hanem a szükséges és célszerű gépek alkalmazására és kezelésére vonatkozó útbaigazítást is nyerhessenek.

Idővel a kamara székhelyén kívül, több helyen, vagyis minden nagyobb városban is rendeznek ilyen ú. n. vándortanfolyamokat, amelyeknek tartama 4—6 hét lesz, úgy hogy a nap felét *előadások*, másik felét pedig az egyes résztvevő mesterek *műhelyeiben* végzendő *gyakorlati oktatás fogja betölteni.*

Az intézet ezenkívül nemcsak a kiállított gépek felől, hanem *minden műszaki és egyéb kérdésben*, mely az intézet rendeltetésével összefügg, díjmentesen ad felvilágosítást. E tevékenysége leginkább a munkaeszközök átengedésénél érvényesül és arra terjed, hogy az állami vagy kamarai alapok és *gépek és munkaeszközök célszerűségére, alkalmazásuk terjedelmére, használhatóságukra, a szükséges hajtóerőre és beszerzési forrásokra nézve adjon szakvéleményt.*

Kitanítják továbbá az iparosokat: hogyan kell a *gépeket átvenni, fölállítani, üzembe helyezni és kezelni.*

Később bizonyára rákerül a sor *a jó anyag beszerzésére* is, amit különben iparosaink a többször említett szövetkezés útján, vagyis nyersanyag-beszerző szövetkezetek létesítése által érhetnek el.

*

Ime ez a kisipar fejlesztésének praktikus programmja. Csak erősen kell akarniok és céltudatos, erélyes vezetés mellett rendkívüli haladást és igazán modern átalakulást érhetnek el a jelzett módon.

Mindezekhez van még egy s más hozzáadni valóm. Nézetem szerint egy fontos kiindulási pont a kisipar helyzetének javítására *az ipartörvény módosítása*, úgy, a mint az 18 esztendő óta a kisiparosok állandóan sürgetik, sajnos, eredménytelenül. Pedig ha a *képesítés komoly igazolása* mellett védelmet nyújtana a törvény a kontárság ellenében, ha a testületi hatáskör kibővítése mellett első sorban a *kötelező testületek* létesítése elrendeltetnék, ha új iparigazolvány kiadását attól tennék függővé, hogy azt az illető ipartestület javasolta-e, ha a testületek az iparkihágási ügyekben oly *hatósági jogokkal* ruháztatnának fel, mint az elsőfokú iparhatóság s végre ha az *összes iparosok köteleztetnének a*

testületbe belépni, annak terheit viselni és előnyeit élvezni, szóval, ha a testületek hatásköre kibővíttetnék, tekintélyük emeltetnék és így erkölcsi és anyagi alapjuk megszilárdíttatnék, egészen más, a mostaninál fontosabb tényezői lehetnének az iparban való rend konszolidálásának és a helyi iparfejlesztésnek is. Az utolsó kolozsvári kongresszus elfogadta javaslataimat arra nézve, hogy az ipartestületek *iparfejlesztési és társadami feladatokat* is tűzzenek maguk elé. Ezt a pontot, mint annak előadója, a kövekezőkben formuláztam a kolozsvári ipartestületi országos gyülésen:

Iparfejlesztési feladatának felkarolását, ú. m.:

a) a helyi iparnak a helyi közszállításoknál való előnyben részesítése, általában a helyi és hazai ipar termelőképességét a helyi közönséggel megismertetni s a társadalom minden rétegét az iparpártolásra buzdítani;

b) tekintettel a most létesítendő országos munkaközvetítési új intézményre, ezzel kapcsolatot keresni s így a munkaközvetítés (esetleg utasfogadó) szervezése;

c) mester-tanfolyamok létesítése egyes iparágakban;

d) vándorkiállítások és lehetőleg a m. kir. technologiai muzeum révén az egyes iparcsoportok körébe tartozó új szerszámok, eszközök, gépek, esetleg anyagok tervszerű megismertetése;

e) általában az időszerű iparfejlesztési kérdések felkarolása és megoldásuk körül való közreműködés;

f) az iparosok haladását és művelődését ismeretterjesztő felolvasások, előadások tartása, szaktanfolyamok rendezése, szaklapok és mintalapok terjesztése által és más alkalmas módon előmozdítani;

létesíteni és ellenőrizni iparos-ifjúsági önképző egyesületeket; a segédek és munkások vasárnapi továbbképző tanfolyamait s ezeknek kifejlesztéséről is gondoskodni;

az iparosság humanitárius érdekeit képviselni és pedig iparossegítő-egylet, menedékház, nyugdíjintézmény kezdeményezése és állandó támogatása által.

Ezenkívül szó volt még az idevágó határozat keretében arról, hogy az ipartestületek elöljárosága vegye át az *iparhatósági megbizottak* föladatköréből azt, amit érdemes föntartani, t. i. a végeladásokat ellenőrizni, a tanonciskolákat sűrűn látogatni és az itt tapasztaltakat érvényesíteni, rajz- és munkakiállításokat rendezni,

ellenőrizni a tanoncokat a műhelyekben és gyárakban, az iparosok és segédek, nemkülönben a tanoncok közötti munkaviszony szabályrendeleti rendezése, illetőleg ennek kezdeményezése, a kontáripar és a házaló kereskedés ellenőrzése, a vásári rendtartás kezdeményezése, az árulási sorrend megállapítása és szigorú ellenőrzése, a békéltető-bizottságnak az eddigi tapasztalatok szerint való tökéletesítése. És mert a testületek hatósági teendőket teljesítenek, tehát a közérdeknek tesznek szolgálatot és igen sok munkát levesznek a közhatóságok vállairól, kivánatos volna, hogy föntartásukhoz a községek és kamarák is arányosan hozzájáruljanak, mert az iparosok hozzájárulási kulcsát fokozni nem lehet, csekély járulékokból pedig a testületet nem lehet oly anyagi erőre hozni, hogy tágabb körű és magasabb stilű föladataiknak megfeleljenek.

*

Ime, a dolog veleje mégis az, hogy alig van új a nap alatt s hogy a pályanyertes munkákban együttvéve nincs sokkal több elmondva, mint amit maguk a kézműiparosok az ő eddigi kongresszusaikon hangoztattak, illetőleg kifejezett kivánságaikban és határozataikban hasznos anyagként összehordottak.

Kár, hogy ezt az anyagot már két évtizede tanulmányozzák, anélkül, hogy apró pénzre föl is váltották volna. Mily nagy átalakulása lett volna már a gyakorlati iparoséletnek, ha az iparosok óhajainak javát időközben értékesítették volna.

Szép sorrendben könnyű volna az egyes határozatok magvát kihámozni, azután beleültetni a gyakorlati élet termőföldjébe, hogy életet hajtson és gyümölcsöt teremjen.

A legnagyobb része ezeknek a megvalósításoknak még nem is kerülne direkt anyagi áldozatba; hiszen csupán a törvényt kellene módosítani, ami nem kerül pénzbe, csak gyors elhatározásba és számos igéretnek végre-valahára való beváltásába.

De tegyük föl, hogy a fölsorolt mentőeszközök egy jelentékeny része anyagi áldozatokat is követel az államtól. Talán nem kellene ettől olyan nagyon megijedni, mert a kisipar végre megkövetelheti, hogy necsak szóval és igéretekkel, ne csupán szép programmbeszédekkel gyógyítsák, hanem valósággal tettekkel is.

Az a 700,000 korona, amelyről töntebb szólottunk és amely a hazai kisipar fölsegítésének és regenerálásának egy-egy évi állami dotációját foglalja magába, a multhoz képest igen jelenté-

keny haladást jelent ugyan, de valójában szégyenletesen kevés. Ilyen adag orvossággal a gyógyulást elérni nem fogják s így könnyen meglehet, hogy egyszer csak megkondul fölöttünk az a bizonyos halálharang, melyet fönebbi idézetünk emlegetett.

Az nem igaz, hogy nincs pénz! Csak a kereskedelmi miniszter számára nincs pénz.

Azt hiszik, hogy a kereskedelmi minisztertől elég a jóakarat és ha pénzt követel, egyszerűen megtagadják.

Valamikor elhittük azt, hogy nincs pénz, amikor rosszul ment az ország sorja, amikor a lánchid kétgarasosait kellett beváltani, hogy a hivatalnokok fizetésére jusson.

De épen az ipar és kereskedelem jelentékeny kifejlődésének és adozóképességének köszönhetjük, hogy az államháztartás megszilárdult.

És ha az ipari válság dacára két év előtt 150 millió koronát követeltek tőlünk ágyúra és puskára, ha most — ámbár az ipari válság még nem igen enyhült — új tábori tarackok és a vártüzérágyúk beszerzési költségeire újabb 140 milliót, a hegyi tüzérzégre pedig újabb 40 milliót irányoznak elő — a nagyhatalmi állás és tekintély mindent elnyelő örve alatt, talán szabad lesz azt a szerény kérdést kockáztatnunk: *nem lehetne a nagyhatalmi állást fejlett iparral, hatalmas, virágzó kis- és nagyiparral inkább biztosítani?*

És amikor a kisipar jövőjének biztosítására vezető eszközöket kutatjuk, szabad talán minden emóció nélkül, egész nyugodtan azt is konstatálni, hogy hiszen mi még most se sokalnók valami nagyon azt a szörnyű sok milliót, amit eddig puskáért és ágyúért elpazaroltunk, de azt sajnáljuk, hogy az államférfiúi messzelátás nem keres ki magának néha egy-egy csöndesebb esztendőt, amikor azt a sok milliót, amit puska és ágyú föl *nem* emészt, (mert nem minden esztendőben kell a monolochnak rendkívüli áldozat is) a magyar ipar fejlesztésére fordítsa. Talán szívesebben erőltetné meg az adózó polgárság erejét, amikor nem arról van szó, hogy *az emberölés eszközeit szaporítsuk, hanem arról, hogy az emberek megélhetésének eszközeit biztosítsuk.*

És sokkal könnyebb a segítés a legdesperátusabb helyzetben, mint amikor az a sokat emlegetett halál harangja kondul meg iparunk fölött. Az ilyen harang még ágyúnak se jó, de ha jó volna is, hiábavaló lesz az ágyú, mert ha egyfelől milliókat

pazarlunk öldöklő fegyverekre, másfelől pedig elvonjuk az államfentartó ipartól az éltető és fejlesztő segítséget — nemsokára — nem lesz *kit* és nem lesz *mit* megmenteni!

*

De félre a sötét képpel!

Ne csüggeszszük egymást.

Buzduljunk inkább mindnyájan komoly munkára és üdvös cselekedetekre!

Járjunk elől jó példával. Kövessük azokat, akik követésreméltó példát mutatnak.

Vegyük komolyan a kisipar érdekében reánk háruló földatokat, melyeket föntebb vázoltam; oszszuk be a teendők programmját esetleg több évre és kedjük meg a legsürgősebbel. És aki erős akarattal segíteni akar magán, azt az állam, a község, a társadalom és a jó Isten is megsegíti.

Kisipar helyett nagyipar?

Állandó a panasz, hogy a cipőgyár leküzdhetetlen konkurrenciát okoz a a kézműves-iparnak, a bútorkereskedés az asztalosnak, a fésügyár a fésüsnek, a szappangyár a szappanosnak stb. stb. A termelés átalakításának kérdése veszélylyel fenyegeti a kisipart, mely természetesen lépten-nyomon védelmet keres a gyári versennyel szemben.

Egy konkrét eset alkalmából Nagyváradról, ahol cipőgyár létesítését tervezték, több cipész-iparos levélben véleményt kért arra nézve, hogy a gyár alapításából a kisiparra nézve milyen következmények várhatók?

A kérdésre terjedelmes levélben válaszoltam, melynek lényege a következő:

Én a fogas kérdések elől nem szoktam kitérni s megadom a választ legjobb meggyőződésem szerint, akár tetszik az barátaimnak vagy ellenségeimnek, akár nem.

Az ottan létesítendő cipőgyárra nézve tetszik kikérni igénytelen véleményemet. Hát biz én megvallom, hogy évek óta az a meggyőződésem, hogy sok mindenféle hasznos és jó gyárat tudok elképzelni, de a cipőnek gyári úton való előállításának eszméjével nem igen szívesen tudtam megbarátkozni. És

pedig két okból. Először is ez lévén nálunk egyike a legelterjedtebb kézműves iparágaknak, nem szívesen látnám a kisiparnak okozott súlyos konkurrenciát, mert a kisemberek védelmét közgazdasági és szociálpolitikai szempontból egyaránt fontosnak tartom. Ez tehát olyan fejezete a modern társadalmi kérdéseknek, melyhez nagyon sok okos szó fér s melytől semmi szín alatt sem akarok elzárkózni. Hiszen emiatt beszélünk oly sokszor a hadsereg, a vasúti s egyéb alkalmazottak lábbeli-szükségleteinek lehető legnagyobb mérvű decentralizációjáról.

Másodszor azért nem szeretem a cipőgyárat, mert az én esztétikai érzésem tiltakozik az ellen, hogy tömegesen csinálják nekem azt a cikket, melynek előállításához sok finom megfigyelés, helyi tapasztalás és tudás és izlés szükséges. Az én cipészmesterem, akinél majd 20 év óta dolgoztatok (leírom a nevét mert sokan ismerik *Krazsóf* Jánost, aki a cipészipari mozgalnak különben egyik lelkes vezetője), minden nekem szállított cipőjével remekel s bizonyára összes fogyasztói és megrendelői meg vannak róla győződve, hogy cipője nemcsak kitünő, de modern árai mellett is olcsó, mert háromszor-négyszer addig tart, mint a selejtes gyári munka. Az én cipészem ráönti a cipőt a lábamra, a gyár pedig belegyömöszöli a lábat az ő alkotmányába. Az én cipészem megbecsül engem és a többi jó kundsaftjait is, tehát a legfinomabb bőrt választja és a legkifogástalanabb kellékeket használja, a gyárnak azonban sokszor igen selejtes árúkon kell túladni, hisz azt se tudja, kinek a lábára szállít, nem nézi a fogyasztó és vevő *egyéni* értékét, tehát legjobb akarat mellett sem tudja ezt megbecsülni. Az en gros kereskedő se azt kéri számon tőle, hogy jó-e az árú, hanem arra helyezi a súlyt, hogy minél *olcsóbb* legyen, vagyis hogy minél többet keressen a viszonteladásnál...

És idáig nem is volna baj, ezekben körülbelül mindnyájan egyetértünk.

De ha e jogosult és igaz egyéni okoskodásnál tovább akarunk látni és a kérdés messzebbható közgazdasági fontosságát kutatjuk, elénk állanak a statisztika tárházából a kérlelhetetlen számok.

A hivatalos kimutatás szerint *Magyarországba 1898-ban 19.573,000 korona értékű cipőt és csizmát* hoztak be Ausztriából, a többi államokból pedig 222,000 korona értékűt. Vagyis kerek számban *20 millió korona* megy tőlünk évenkint külföldre cipőkért és csizmákért.

Ez borzasztó egy számadat. Hát nem volnánk mi képesek egyelőre e mennyiség jó részét és lassan-lassan lehetőleg az egészet előállítani, sőt a Balkán államokat is meghódítani? Hiszen a nyers anyagunk jó — s ha nem tökéletes — lehetne fokrólfokra tökéletesíteni. Hiszen talpbőrt 3 millió korona, vegyes (felső-, ló-, tehén-, borjú-, zerge-, kecske-, juh-, szattyán-, lakk-, bagaria-, stb.) bőröket 5.400,006 korona, bélésbőrt 1.750,000 korona árút exportálunk egy évben! Ez mind feldolgozva jön hozzánk vissza s ekkor már nemcsak a nyers és földolgozott bőr árát tetéztük meg búsásan, hanem az osztrák munkások munkabérét, a közvetítő kereskedő hasznát, stb. stb. jól megtetéztük, holott oly sok nálunk a *munka* híján kivándorlásra késztetett parlag munkaerő.

Én tehát örömmel üdvözlök minden olyan vállalatot, mely a folyvást kifelé szivárgó pénzt és munkaerőt itthon rendszeresen megkötni igyekszik. És ha ezen fölül az a cipőgyár oly lojális és előzékeny, mint az ottani tervezett vállalat, mely a helyi iparnak nemcsak nem akar konkurrenciát okozni, hanem a munkanélküli kisiparosokat még jutalmazó munkával is biztatja, sőt a gyár által érdekelni is akarja, azt hiszem, ilyen vállalat csak áldás lehet a városra és környékére egyaránt.

Nemrég Bécsben voltam és alaposan megnéztem a Michelstädter-féle cipőgyárat. Bámulatos munkakör és foglalkozási tér nyilik meg így a laikus előtt. Az a gyár csak egyfajta komótcipőből millió és millió darabot, egész hajórakományokat szállít Ausztráliába; nálunk alig ismert cipőformák és szandálok készítésével száz és száz munkás foglalkozik s évente százezreket, sőt milliókat vesz be a gyáros a legtávolabbi s a legközelebbi külföld szükségleteinek kielégítése révén.

Hát miért ne igyekeznők magunkat cipők dolgában is emancipálni Ausztria gyáraitól? Miért ne igyekeznénk a szomszédba vándorló húsz millió koronának eleinte egy részét, később fokonkint a többit is a hazai nyers termények és munkásszorgalom értékesítésére *itthon* tartani? És miért ne legyen ezen a téren Nagyvárad is úttörő s a remélhető haszon által érdekelve s majdan jutalmazva is?

Ezt a magasabb szempontot ne tévesszék uraim szem elől, mert ennek okos és okszerű kielégítése mellett lehet is, kell is a kisipar érdekeit megóvni.

A végkonkluzió azonban mindenesetre az, hogy egy nagyváradi cipőgyár — pláne az ön levelében foglalt magyarázat szerint olyan gyár, mely a kisiparosok érdekeinek előzetes és lojális biztosítását vette tervbe — az ottani kisiparosoknak nem lehet ártalmára, a köznek azonban javára és hasznára. Ezt nem én mondom, hanem a fönnebbi számok kiáltják hangosan.

Remélem, hogy ön és érdektársai is ezt a nézetet vallják velem együtt. (1900.)

Az ipartestületek hatáskörének kibővítése.

Szerencsés eszme volt *Hegedüs* Sándor kereskedelmi minisztertől az ipartestületi intézmény megizmosodását célzó mozgalmat megindítani. Az ipartestületek magva kétségkívül egészséges alkotás; szépen csirázott is, de tartalmának és gyümölcsének fejlődése nem áll arányban azzal a várakozással, melylyel ez intézmény jövőjét magunknak kifestettük.

Pedig a miniszter ismert rendeletében maga is elismeri, hogy a «*testületek kellő vezetés mellett a kézműipar fejlesztésének alkalmas szervei lehetnek*» s utasítja a kamarákat: derítsék fel azokat az okokat, melyek a mai stagnálását és meddőséget szülték.

Általános a nézet, hogy a testületek meddősége főleg abban keresendő, hogy egyrészt *szűk az a hatáskör*, melyet a törvény a testületek számára biztosított, másrészt nem tették föltétlenül *kötelezővé* a testületek alakítását, hanem oly föltételekhez kötötték, melyek igen sok ipari gócpontban még ma is gátlólag hatnak a testületek megalakíthatására.

A csabai iparosgyülés előkészítő bizottságának fölhívására tüzetesebben foglalkozván e kérdéssel, egyrészt összegyüjtöttem annak anteaktáit, másrészt sorba fűztem mindazon föladatokat, amelyek — igénytelen nézetem szerint a testületek ügykörébe volnának iktatandók.

Első pillantásra mindenki azt fogja mondani, hogy nagyon *sokat* öleltem föl. Elismerem magam is, hogy *ma* még talán *túlsok az*, amit a testületi működési kör számára kijelöltem; de nem nyirbálom meg a propoziciókat azért, hogy az illetékes körök együttesen, teljes képben és éles megvilágításban lássák mindazokat a föladatokat, amelyekre az iparosok legfontosabb

közegeinek — ha nem is egyszerre, de idővel mégis csak gondolni kell. Továbbá, hogy minden testület a helyi viszonyok, erők és igények figyelembevételével, megtalálja azt, amire neki szüksége van, de emellett képes legyen a távolabbi föladatokat is állandóan evidenciában tartani.

Végre nem titkolom, hogy egy izmos, életképes testületi intézmény megteremtése és majdan létesítése által hatásosan akarok ráutalni arra, hogy nálunk nem *külön iparkamarákra* van szükség, hanem erős, hatalmas ipartestületekre; mert először is a mi kereskedelmi és iparkamarai szervezetünk *mai* alkotásában teljesen elegendő annak a hivatásnak a betöltésére, amelyre a kamarák alkotva vannak. Másodszor — föltéve, de meg nem engedve, hogy a kamarát kettéválasztanák — nem igen volna lehetséges az iparkamarákat úgy decentralizálni, hogy minden fontos ipari központnak jusson egy-egy kamara, holott testületet mindenütt lehet létesíteni. Harmadszor pedig kétségtelen, hogy az ipartestület kibővített és tökéletesített szervezetében *sokkal* többet ér, mint az ide átplántálni szándékolt u. n. külföldi kézműves-kamarák.

Megjegyzem még, hogy nem tekintem hivatásomnak, mikép javaslataimat részletesen kidolgozzam; most csak *elvi* határozatok precizirozásáról van szó, a részletek szövegezése későbbi dolog s részben már törvényhozási föladat. Végre megjegyzem azt is, hogy az eszmecserének nem kivánok ez előterjesztésemmel irányt adni, de megásom vele a gondolatoknak és javaslatoknak medrét, melyből a hivatott körök az ipari élet ma még sok részben parlagon heverő földjének megtermékenyítésére le fogják vezetni azokat a csatornákat, melyeknek tartalmát és lényegét ezidőszerint leghelyesebbnek és legszükségesebbnek ismerik el.

*

A Békéscsabán 1899 szeptember 8-ikán egybegyült aradi kamarai kerületi ipartestületi gyülés elé a napirend II. pontjához van szerencsém a következő előterjesztést tenni:

I.

Az ipartestület célja az ipartörvény 126. §-a értelmében szóról-szóra a következő:

Az iparosok közt a rendet és az egyetértést fentartani; az iparhatóságnak az iparosok közt fentartandó rendre irányuló mű-

ködését támogatni, az iparosok érdekeit előmozdítani s őket haladásra serkenteni.

Ez okból gondoskodik arról:

a) hogy az iparosok és segédek közt rendezett viszonyok álljanak fenn;

b) hogy a tanoncok ügye rendeztessék;

c) hogy az iparosok és a tanoncok vagy a segédek közt fölmerülő surlódások és vitás kérdések elintézésére békéltető működés biztosíttassék;

d) hogy segélypénztárak létesüljenek;

e) hogy az iparosok anyagi érdekeit szövetkezetek alakítása által előmozdítsa;

f) hogy a hatóságokat az iparügy tekintetében kellőleg tájékoztassa.

II.

A *hatáskör kibővítésére* nézve az 1893-iki *miskolci* ipartestületi gyülés a következőket kivánta:

1. Hogy minden kézműiparos valamely ipartestület kötelékéhez tartozni köteles legyen.

2. Hogy minden nagyiparos vagy gyáros, ki gyárában kézműiparos segédeket alkalmaz: a lakhelyére illetékes ipartestület kötelékébe bevonandó.

3. Hogy az iparigazolványok iránti kérvények kellően felszerelve, az ipartestületek útján, ezek véleménye kiséretében legyenek terjeszthetők az illetékes iparhatósághoz. És az ipartestületnél ez alkalommal a bekebelezési díj, úgymint az iparoktatási célokra megszabott taksa előre befizetendő.

*

Az *1896-iki budapesti iparosgyülés* határozatai e tárgyra nézve a következőkben tömöríthetők össze:

1. hogy az ipartestületeknek országszerte városonként, községenként, és ott, ahol arra a kellő számú iparosok nem volnának, járásonként *kötelezőleg való létesítése elrendeltessék;* és elrendeltessék az is, hogy minden képesítéshez kötött ipart űző és olyan gyáros, aki ipartelepén képesítéshez kötött iparossegédeket és tanoncokat állandóan alkalmaz, az illetékes ipartestület kötelékébe lépni tartozzék;

2. hogy az ipartestületek hatásköre akként terjesztessék ki, miszerint az iparigazolványok iránti beadványok a képesítéshez kötött iparosokra nézve az *ipartestületek által, ezeknek véleménye kiséretében terjesztessenek az iparhatóságok elé;* és

3. hogy az ipartestületek — a kötelékükbe tartozó képesített iparosokra nézve — a törvényben meghatározandó iparkihágási ügyekben *oly hatósági jogokkal ruháztassanak fel,* amilyenek ezidőszerint az elsőfokú iparhatóságokat megilletik.

III.

Ha az *ipartestületi hatáskör kiszélesítésére* gondolunk, terszetesen első sorbau az eddigi országos gyülések által egyértelműleg hozott és fönnebb részletezett kivánalmakat kell magunkévá tennünk s ezek érvényesítéset újból követelnünk.

De ma már, mikor a miniszter úr egyenesen fölhív bennünket a részletes javaslatok előterjesztésére, sokkal tovább is mehetünk. E kérdés tüzetes bolygatása során tehát arra is rá fogunk jönni, hogy van az ipartörvényben egy intézmény, mely seho sem vált be s így megszüntetendő. Legelsőben tehát ennek az intézménynek, az *iparhatósági megbizottaknak* kell a föladatait a testülett hatáskörbe átutalni, mert hiszen a testületi elöljáróság tagjai az iparosság legtermészetesebb megbizottai és predesztinálva vannak arra, kogy a hatóságnak is bizalmi férfiai legyenek.

Az iparhatósági megbizottak föladatai az ipartörvény 168-ik §-a értelmében a következők:

1. Az iparhatósági megbizottak véleménye meghallgatandó:

a) iparügyekben tervezett szabályrendeletek hozatalánál (20. §.);

b) iparüzleteknek szándékba vett kisajátításánál (37. §.);

c) ipartestületek alkotásánál (122. §.), az ipartestület alapszabályainak megvizsgálásánál (128. §.), segédek és tanoncokról szóló szabályzatok hozatalánál (140. §.);

2. föladatuk továbbá véleményt adni mindazon iparügyi kérdésekben, melyekre nézve az iparhatóság hozzájuk fordul;

3. az iparhatóság felhívása folytán ellenőrizni a végeladást vagy árverést rendező üzleteket (51. §.);

4. felügyelni arra, hogy az iparhatóság által az önálló iparosok, tanoncok és segédek lajstromai vezetésével megbizott közegek ezeket kellő rendben vezesse és rendetlenség esetében az iparhatóságnál jelentést tenni;

5. meglátogatni időnkint a tanonciskolákat s az ott tapasztaltakat az iparhatóságnál bejelenteni;
6. ellenőrizni a tanoncokat a műhelyekben s az itt tapasztaltakat az iparhatóságnál bejelenteni;
7. megszemlélni a gyárakat s az ott tapasztaltakat az iparhatóságnál bejelenteni (121. §.).

IV.

Az *eddig* is a testületi föladatok körébe tartozó részletek közül *jobban előtérbe kellene helyezni* a következőket:

1. A tanoncok gyakorlati és elméleti kiképzésének tervszerű ellenőrzését (78. §.) és ezzel kapcsolatban évi rajz- és munkakiállítások rendezését;
2. a segédek megfelelő elhelyezésének ellenőrzését (98. §.) egészségügyi szempontból;
3. hitel-, nyersanyag-beszerző és közös raktározási szövetkezetek létesítése érdekében való tervszerű buzgólkodást (126. §.) s ez intézmények erkölcsi propagálását és támogatását;
4. az iparosok és segédek, nemkülönben a tanoncok közötti ügyek szabályrendeleti rendezését és ellenőrzését. (140. §.)

V.

Új föladatok gyanánt a testületek körébe kellene utalni:

1. a *házaló-kereskedés* ellenőrzését;
2, a *vásári rendtartás* létesítésének kezdeményezését, illetőleg a törvényhatóság erre vonatkozó kezdeményezésének kisürgetése és közreműködése által való támogatását; továbbá az országos és hetivásárokon való elárúsítás ellenőrzését, végre az árulási sorrend szigorú megállapítását;
3. az összes fontosabb ipari ügyekre nézve az illetékes *kereskedelmi és iparkamarákkal* szoros kapcsolatba kell lépni s ezekkel az érintkezést állandóan és rendszeresen föntartani;
4. az összes *ipari intézményeknek* (iparos-körök, ipartársulatok, ipari segélypénztárak, ipari tanfolyamok, szakiskolák, múzeumok, stb.) a testülettel való *kapcsolatba hozatalát* és ebből kifolyólag
5. *iparfejlesztési föladatoknak* fölkarolását, u. m.

a) a helyi iparnak a helyi közszállításoknál való előnyben részesítését, általában a helyi és hazai ipar termelőképességét a

helyi közönséggel megismertetni s a társadalom minden rétegét az iparpártolásra buzdítani;

b) a munkaközvetítés (esetleg utasfogadó) berendezése,

c) mester-tanfolyamok létesítése egyes iparágakban,

d) vándorkiállítások és lehetőleg a m. kir. technologiai múzeum révén az egyes iparcsoportok körébe tartozó új szerszámok, eszközök, gépek, esetleg anyagok tervszerű megismertetése;

e) általában az időszerű iparfejlesztési kérdések felkarolása és megoldásuk körül való közreműködés;

6. az iparosok *haladását és művelődését* ismeretterjesztő felolvasások, előadások tartása, szaktanfolyamok rendezése, szaklapok és mintalapok terjesztése által és más alkalmas módon előmozdítani;

7. létesíti és ellenőrzi a segédek és munkások vasárnapi *továbbképző* tanfolyamait s ezeknek kifejlesztéséről is gondoskodik;

8. az iparosság *humanitárius érdekeit* képviselni és pedig iparos-segélyegylet, menedékház, nyugdíjintézmény kezdeményezése és támogatása által.

VI.

Ezeken fölül a szervezeti kérdéseknél sarkalatos programmpontok gyanánt szem előtt kell még tartani a következőket:

1. Az ipartestület *jegyzőjét* állandósítani és tisztességes dotációval kell ellátni, hogy egészen az iparügyeknek és a fontos iparfejlesztési föladatok céltudatos megoldásának szentelhesse magát.

2. Budapest főváros összes ipartestületei számára *egy iparhatósági biztosi* állást kell szervezni s egyúttal az iparhatósági biztos jogkörét (rendbirságolás) kitágítani a fővárosban és a vidéken egyaránt.

3. Tekintettel arra, hogy a testületek hatósági teendőket teljesítenek, tehát a közérdeknek tesznek szolgálatot és számos teendőt levesznek a közhatóságok válláról, *föntartásukhoz* a községnek és a kamaráknak arányosan hozzá kell járulni, mert az iparosok hozzájárulását fokozni nem lehet, csekély járulékaikból pedig a testület nem tartható fönn, s hathatósabb anyagi erő nélkül azok tágabb körű és magasabb stilű feladatai nem valósíthatók meg.

4. Nagyobb testületeknél a *szakosztályi szervezet* létesítése ajánlatos az egyes iparágak speciális érdekeinek hathatósabb előmozdítása céljából.

VII.

Közös érdekeik megbeszélése és előmozdítása végett a testületek időről-időre *kerületi* gyüléseket rendezzenek, melyeknek sürgős természetű javaslatai érvényesítés végett az illetékes kereskedelmi és iparkamarákhoz felterjesztendők. Ezenfölül 3 évről 3 évre országos értekezlet is tartandó, mely a testületek általános szervezeti és közgazdasági érdekeit tárgyalná és melyen a testületek kezdeményezéseiről és alkotásainak eredményeiről kellene beszámolni; ugyanekkor jelentést kellene tenni a testületi élet tapasztalatairól, a netaláni hézagokról, hiányokról s fontosabb javaslatokról. Ez országos értekezlet határozatainak végrehajtására az országos iparegyesület égise alatt állandó közeget kell létesíteni (ipartestületek országos központi bizottsága). (1890.)

A kisipar és a közműhelyek.

(Az erzsébetfalvai közműhelytelep létesítése alkalmából.)

A kisipar modern átalakítása olyan divatos és komoly jelszó, mellyel most minden nagyobb iparos-állam előszeretettel foglalkozik. *Segíteni a kisebb embereket a nagyobbakkal szemben való versenyben, magyarán mondva: a gyáripar előnyeit hozzáférhetővé tenni a kézműves-iparosoknak,* ez oly általános törekvés, mely megérdemli a legjobb hazafiak nemes buzgólkodását. Ennek a célnak a fontosságát ismerte föl *Hegedüs* Sándor kereskedelmi miniszter, amikor figyelmét a közműhelyek messzeható előnyeinek kiaknázására fordította és kiváló ügyszeretettel buzgólkodott ez intézménynek Magyarországon való meghonosítása érdekében. És ezt a célt kivánja előmozdítani, illetőleg a gyakorlatba átvinni az első *magyar közműhely-telep*, mely hazánkban a kereskedelmi miniszter úr kezdeményező intézkedései után elsőnek foglalkozott a kisipari műhelyek javításának fontos kérdésével és ezzel a kisipar színvonalának és versenyképességének hathatós emelésével.

Ennek a telepnek az a célja, hogy bérbe adjon villamos hajtóerőt és világítást szolgáltasson a kis- és középiparosok részére. Tervbe vette továbbá elektro-mótoroknak, munkagépeknek és gép-

berendezéseknek megszerzését, eladását, bérbeadását és a rendszeres árúfuvarozást a műhely-bérlők részére.

Szóval egyesíteni kivánja magában mindazon előnyöket, amelyek a külföld ily kipróbált intézeteinél jóknak és üdvöseknek bizonyultak.

A közműhelyek előnyei. Tudvalevő, hogy a külföld számos iparos nagy városában mindinkább előtérbe lép egy oly intézmény, mely a kis-mótorokkal és a közös erőtermeléssel járó ismert hátrányoknak elejét veszi. Az *erőtermelés* ez intézeteknél nagyban, tehát a lehető *legolcsóbban* történik s amellett minden iparos teljesen megtartja *önállóságát* s az azzal járó közgazdasági és magánérdekű előnyöket.

Ily intézetek a külföld nagy városaiban már nem ritkák, de aránylag talán legnagyobb fontosságra emelkedtek a német birodalom rohamosan emelkedő fővárosában, Berlinben.

Az ily közműhelyek többnyire úgy vannak berendezve, hogy mind a termelésre, mind az előállításra alkalmas helyen nagy *gyárszerű épületek* emelkednek, melyek központilag előállított és az egyes iparosoknak részenkint rendelkezésre bocsátott hajtóerővel, továbbá fűtéssel és világítással is el vannak látva s melyekkel kapcsolatban a szükséges raktárak, irodák, stb. számára is vannak megfelelő helyiségek. Ez épületekben a helyiségek a szükséges hajtóerővel és egyéb berendezéssel részenkint kinek-kinek szükséglete szerint bérbe adatnak, épúgy, mint a közönséges bérházakban a közönséges műhelyek.

De ezzel még számos más előny is van kapcsolatban. A kérdéses intézet, ha meggyökeredzett, idővel azt is működése körébe vonhatja, hogy a bérlő iparosnak akár részletfizetés mellett leendő megszerzésre, akár egyszerűen bérlet mellett bizonyos oly *munkagépeket* is rendelkezésére bocsáthasson, minőket az illető iparos különben beszerezni képes nem volna. Emellett az intézetben együtt levő iparosoknak nagyon meg van könnyítve mind a *nyersanyagok közös beszerzése,* mind esetleg a *közös elárusítás,* illetőleg raktártartás stb.

Az ily intézetnek nálunk, különösen fővárosunk közvetlen közelében való meghonosítása sürgetően szükséges és sokkal fontosabb, mint a külföldön, mert a mi iparunk, főleg a kisipar, jobban el van hanyagolva, mint a külföldön, tehát sürgősebb rá nézve a gyors és előnyös segítség!

Felette fontos tehát ránk nézve iparfejlesztési és közgazdasági szempontból, hogy ily közműhelyek létesítése által lehetővé tétessék, *hogy minden iparos, ki iparát a közönséges kézművesség keretéből ki akarja emelni s erre egyéni képességgel is bir, úgyszólván minden befektetés és teleplétesitéssel járó kockázat nélkül a gyári üzem kellékeinek teljesen megfelelő helyiséghez, illetőleg telephez jusson, hol a legszűkebb körben is versenyképesen működhetik és üzemét fokról-fokra mindinkább kiterjesztheti mindaddig, mig a keretből kinővén, esetleg önálló gyártelep alapitására képes lesz.*

Hogy ez éppen a mi ipari viszonyaink között mily rendkívüli fontossággal bír, erre nézve csak néhány fontosabb mozzanatot emelünk ki.

A kézműipar fölemelése. Köztudomású, hogy azon hosszú stagnációnál fogva, mely iparunkra évtizedeken, sőt évszázadokon át nehezedett, a műves ipar legtöbb ágaiban a *kézműves üzemforma* ma is még sokkal általánosabban uralkodó, mint bármely más iparos államban; holott ez üzemi forma számos szakmára nézve már-már nem kielégítő. Ennélfogva mindenfelé azt látjuk, kogy a kézműves üzemforma kereteinek áttörésével egyes vállalatok *gyári* kibővítésre törekszenek. A kézműipar és gyáripar közötti átmenetnek megkönnyítésére e két üzemforma között tátongó szakadás áthidalására tehát nálunk sokkal nagyobb szükség van, mint bárhol másutt. A javasolt közös *erőtermeléssel kapcsolatos gyári műhelytelepek* intézménye ily átmenetet, áthidalást képez. Ha ily intézetünk lesz, bármely kézműves, ki képességének tudatában a gyártási üzemformára át akar térni, azon helyzetben lesz, hogy ezt megtehesse, anélkül, hogy egész jövőjét a kisérletezéssel járó kockázat veszélyének kitegye.

Ezáltal tehát a kérdéses intézet iparunk természetes fejlődésének egy igen erősen érezhető szükségletét, sőt föltételét elégítené ki.

A termelés specializálása. De ezzel még egy másik irányzat áll kapcsolatban. Köztudomású az is, hogy iparunk jelen fejlődési fokán a haladás és versenyképesség egyik főkövetelménye a termelés lehető specializálása, olyformán, hogy az egyes telepek lehetőleg kevés cikket, de minél tömegesebben és minél tökéletesebben állítsanak elő. Ennek a követelménynek teljesítését is igen nagy mértékben elő fogja segíteni a tervezett és alább

ismertetett gyári műhelytelep (közműhely), mert hisz az ily speciálizálás nem egyéb, mint a gyári formának — bár kicsinyben — való alkalmazása.

Új iparágak. Ha továbbá új iparágak meghonosításáról van szó, ami szintén egy főmozzanatát képezi a hazai ipar fejlődésének, az első kezdemények és kisérletezések ugyancsak kivánatossá teszik, hogy az illető minél csekélyebb befektetéssel és áldozattal oly telephez jusson, melyben iparát eleinte ugyan szűkebb keretben, azonban a *versenyképesség igényeinek megfelelő módon berendezhesse.* A célba vett intézet tehát ez arányban is hivatva lesz iparfejlesztésünknek igen hasznos szolgálatot tenni.

Hazai találmányok érvényesitése. Mindezekhez még egy más fontos körülmény is járul, mely jelenlegi viszonyaink között a célba vett intézet kivánatos voltát még inkább kiemeli. Köztudomású dolog, hogy az állam ma fontos feladatának ismeri mindazon életrevaló *új iparágak* támogatását, melyekre a fogyasztás szempontjából szükségünk van, melyek azonban eddig — bármily oknál fogva meg nem honosulhattak. Feladatának ismeri továbbá az életrevaló *hazai találmányok* előállításának elősegítését. E támogatás és elősegítés különféie alakban nyujtható, például pénzbeli segély, kamattalan kölcsön, különféle szerszám- és munkaképek ingyen vagy kedvezményes áron való átengedése stb. Mindezen segélyezési módok könnyebben, biztosabban és hatályosabban nyujthatók s azok helyes felhasználása sokkal inkább ellenőrizhető azon esetben, ha a segélyezett iparos telepe a tervezett közműhelylyel hozatik kapcsolatba, mert hisz ez esetben a költséges új telep létesítése helyett elégséges egy csekély évi bér fizetése s a nyujtott kölcsön vagy átengedett gépek, stb. az intézet útján kellően biztosíthatók lesznek.

Ennélfogva a kérdéses intézet még ebből a szempontból is igen hasznos eszköze lehet az állam iparfejlesztési működésének.

Összegezés. A felsorolt előnyöket összegezve, azon meggyőződésre jutunk, hogy a közös erőtermeléssel kapcsolatos közműhelytelep *oly hiányokat fog pótolni, melyek iparunk fejlesztésében egyenkint is napról-napra érezhetőbbé válnak, összeségükben pedig a hazai ipar fejlesztésének majdnem leküzdhetlen akadályát képezik.* E hiányok pótlása iparunk fejlődésére nézve kiszámíthatatlan horderővel birhat.

De az előadott gyakorlati iparérdekű előnyök hátterében még más nemzetgazdasági, illetőleg társadalmi horderejű előnyök is rejlenek, melyeket csak igen röviden kivánunk jelezni, melyek azonban következményeiknél és az általános iparviszonyokra gyakorolt hatásuknál fogva az előadott kézzelfogható előnyöket is túlhaladják.

Mindenki tudja, hogy a jelenkor közgazdasági politikájának egyik legnevezetesebb, a megoldást leginkább igénylő s legnehezebben megoldható problémáját az képezi, *miképpen lehessen az egyéni képességben rejlő munkaerő tőkét a vagyoni tőkével kellő egyensúlyba hozni s annak szabad fejlődését odajuttatni, hogy a közgazdasági életben őt illető hivatásának minél teljesebben megfelelhessen?*

A tervezett intézmény hivatva van e probléma megoldását is előmozdítani, mert hisz *ez intézet módot nyújt mindenkinek, ki igazi tehetséggel, képzettséggel és kitartással bir, tehetségét, munkaerejét érvényesíteni még abban az esetben is, ha nagyobb vagyoni tőkével nem rendelkezik; módot nyújt, hogy a munkaerő az ipari vállalkozásban önállóan is vezérszerepre emelkedhessék.*

De emellett gondoljuk meg, mily buzdítóan kell hogy hasson egyes kiváló tehetségeknek ez úton elért sikere a többi szaktársakra és különösen a fiatalabb generációra, mely az ily lelkesítő példákon okulva, már zsenge korában megtanulhatja, *hogy a boldogulás útját ne az elégedetlenkedésben, ne a duzzogó irigykedésben keresse, hanem lankadatlan előretörekvésben, tanulásban, önképzésben, a kitartó munkában, szorgalomban, takarékosságban: mert hisz ez úton elérheti mindazt, amit amazok irigy szemmel néznek.*

És gondoljuk meg, hogy miután nemcsak a művész, hanem az ipari tehetség hazája is az egész világ, mily veszteségnek teszszük ki hazánkat azáltal, *ha a külföldnek e téren való intézkedéseit magunkévá nem tevén, legjobb tehetségű fiatal iparosainkat arra utaljuk, hogy oly országokban keressenek előmenetelt, ahol erre a kérdéses intézetekben az alkalom megvan.*

Ez és az ehhez hasonló többi intézmény minden jóravaló iparoserőt megtarthat hazánknak s minden komolyan igyekvő munkásembernek biztosítja a boldogulás legnélkülözhetetlenebb eszközeit.

Milyen iparágak számára való a közműhely? A közműhelytelepen alkalmas helyiségek vannak a következő iparágaknak:

Szódavízgyártás, festékőrlő-ipar, üveg- és tükörcsiszolás, ablakredőnygyártás, bádogosok, bőrárúkészítők, fabútorgyártás, vasbútorgyártás, címtábla- és bélyegzőgyártás, betűöntés, cipőgyártás, fadobozgyártás, papirdobozgyártás, érc- és fémiparárúi, faesztergályosok, vasesztergályosok, szerszámgyártás, gombgyártás, gombkötőipar, kötszövőipar, géphimzőipar, zongora- és hangszeripar, kalap és kalapfelszerelési cikkek, kefekötőipar, késműves, könyvkötő, nyomda, hordógyártás, lámpagyártás, mérleggyártás, műszeripar, papirárúgyártás, ruhagyártás, szíjgyártás, tanszergyártás, tűzmentes szekrényipar, vasúti felszerelési gyár, elektrotechnikai ipar, kazánfelszerelési ipar, fecskendőgyártás, sodronygyártás, zsinórgyártás, evőeszközgyártás, mosóintézet, fehérneműgyártás.

*

Erzsébetfalva előnyei. Egyik kiváló előnye az új intézetnek az, hogy a székesfőváros tőszomszédságában van, ahol *az egészségügyi,* továbbá a *lakás- és élelmezési viszonyok* sokkal kedvezőbbek, ahol az *adóterhek* aránytalanul sokkal elviselhetőbbek s ahol az iparos, termelő (bérlő) telefon útján mégis *állandó,* egyenes összeköttetésben lehet a megrendelőivel. Megjegyzendő, hogy a kézműtelep a Duna mentén, a soroksári vicinális és a zimonyi nagy vasút állomásai mellett emelkedik, tehát minden oldalról bárki által *könnyen megközelithető.* Továbbá fölemlítjük azt is, hogy a készített árúk befuvarozását és esetleg a nyersanyag kiszállítását maga az intézet eszközli. Röviden szólva, Erzsébetfalván az iparos megtalálja a nagyváros *minden* előnyét, a nagyváros *minden* hátránya nélkül. Ez is igen nagy könnyebbség ám egy kezdő iparos boldogulásánál és exisztenciájának biztosítása körül.

*

Az *erzsébetfalvai közműhelytelep* Erzsébetfalva legélénkebb pontján, a soroksári ország-út és az úgynevezett téglagyári-út mentén fekszik és a m. kir. államvasutak budapest-zimonyi vonalának mentén. Leírását — másutt való fölhasználás céljából is — a következőkben közlöm: Erzsébetfalva megállóhelyétől mintegy 50 méternyire, a Budapest-Haraszti-i H. É. Vasút Erzsébetfalva állomásától mintegy 300 méternyire fekszik. A telep távolsága a budapesti közúti vasút közvágóhídi állomásától mintegy 4 km. s egész a telepig kitűnő állapotban levő, részben gránitkocka,

részben pedig keramit-burkolattal ellátott út vezet. A közlekedés a közvágóhídi állomástól a h. é. vasúttal félóránkint történik és a menetidő egész a telepig 14 perc. A h. é. vasút igazgatósága a telepen foglalatoskodó munkásoknak mérsékelt árú munkásjegyeket ad ki.

A körülbelül 1 és $^1/_2$ kat. hold területen három épület van elhelyezve és pedig: a *főépület*, a *melléképület* és a *fedett faraktár*.

A főépület, melyben a műhelyek vannak elhelyezve, 85 m. hosszú fronttal a téglagyári-útra néz s a tetőt kivéve, kizárólag téglából és vasból van előállítva. Az épületnek az útra néző oldala két emeletes, hátulsó része pedig a két emelet s földszinten kívül még egy magas földszinttel is bír.

A rendelkezésre álló kihasználható műhelyalapterület mintegy 3600 négyszög-méter.

Az épület beosztása olyan, hogy az egyes helyiségek nagysága az eltolható vasbeton-közfalak segélyével tetszés szerint változtatható. Az épület beosztása szimmetrikus, vagyis a lépcsőfeljáró a középen van elhelyezve és ettől jobbra és balra folyosók vezetnek, melyeknek segélyével minden egyes helyiség könnyen megközelíthető, vagyis minden helyiségnek külön bejárata van. A lépcsőház mellett foglal helyet a villamos hajtású teherfelvonó.

A műhelytelep szervezésénél különös gond fordíttatott a helyiségek megvilágítására, ami óriási méretű ablakok által a lehető legtökéletesebb módon éretett el.

A műhelyhelyiségek belső magassága 380 m., így tehát azok mindenféle műhelyek számára úgy kezelési, mint higienikus szempontból megfelelők.

A telepnek külön vízvezetéki berendezése van, amely villamosan hajtott szivattyú segélyével a közelben levő gubacsi téglagyár területéről a kavicsrétegből fakadó vorrásvizeket, melyek úgy ipari célra, mint ivóvíz gyanánt kitünő minűségűek, egy a lépcsőház felett toronyszerűleg kiképezett, részben elhelyezett víztartányba szorítja. Ezen tartányból csőhálózat vezet minden egyes helyiségbe s minden egyes helyiségben használati és tűzcsap van.

A helyiségek fűtése a téli hónapokban központi légfűtés segélyével történik oly módon, hogy a pincehelyiségben elrendezett és 4 nagy kalorifer által fűtött melegítő kamrákba villamos ventilátorok segélyével lesz a friss levegő beszorítva és miután itt kellően felmelegedett, falazott csatornákban nyomás alatt megy

az egyes helyiségekben elrendezett légnyílásokhoz. Ezen légnyílások beállítható vasredőny-szerkezettel vannak elzárva, melyeknek segélyével a műhelyekben a hőmérséklet tetszés szerint szabályozható. Ugyanezen berendezés használható nyáron át a helyiségek szellőztetésére egyszerűen azáltal, hogy a ventilátorok által a légkamrákba nyomott friss levegő felmelegítés nélkül lesz az egyes helyiségekbe bevezetve.

A helyiségek világítása az esti órákban villamos izzólámpák segélyével történik, melyhez való teljes berendezés minden egyes műhelyhelyiségben megvan.

A műhelyhelyiségekben alkalmazandó munkagépek hajtására elektromótorok használhatók, melyeknek bekapcsolása bármely helyiségben egyszerűen eszközölhető, miután a villamos erőátviteli vezetékkel az összes helyiségek el vannak látva.

A főépület mellett foglal helyet a melléképület, melyben a gondnok lakása és a portás-szobán kívül a munkás-étterem van elhelyezve, mely munkás-étterem célja a telepen foglalatoskodó munkásoknak a munkaidőn kívül, főleg a déli szünet alatt tartózkodási helyül szolgálni, ahol hozzátartozóik által esetleg számukra hozott ebédjüket elkölthetik.

A munkás-étterem villamos ételmelegítőkkel van fölszerelve, melyeknek használata díjtalan. Az étterem egyszersmind társalkodóul is szolgál, a benne való tartózkodás azonban a munkaidő tartama alatt csakis a munkaadóknak van megengedve. Az étterem fűtéséről és világításáról a társaság gondoskodik.

A telep harmadik épülete a fedett faraktár, mely szintén tetszés szerinti részekre osztható és arra szolgál, hogy fa-anyagot földolgozó iparosok anyagkészletüket ott eső ellen védve, de mégis szellős és levegővel átjárt helyiségben raktározhassák.

A portás-szobában telefonállomás van, melylyel úgy a főváros bármely telefonállomásával, valamint Erzsébetfalva és a szomszédos községekkel a beszélgetés lehetséges. A telefon használata a bérlőknek díjtalan.

A telep saját fuvarozási eszközök fölött rendelkezik, melyek a telep és a főváros között rendszeres meneteket tartanak fönn, és céljuk a bérlők számára egyrészt a kész árúkat a megrendelőkhöz széthordani, másrészt különféle földolgozandó anyagokat a beszerzési helyekről összegyűjteni és a bérlőknek a telepre szállítani.

A magyar gyáripar monografiája.

Húsz kötetben jelent meg most az u. n. termelési statisztika, melyet *Hegedüs* Sándor kereskedelemügyi miniszter közel négy év óta készíttet elő és amelynek létrejövetelén igen jeles szakférfiaink évek óta törhetlen buzgalommal dolgoztak. És ez a nagy munka megérdemelte a fáradtságot. Mert a gyáripar fejlesztésére irányzott törekvéseinkben meg voltunk akadva. Nem volt megbízható adatunk arra nézve: *mink van, hogyan lehet a meglevőt fejleszteni, miképp kell a hézagokat kitölteni.* Ezen a nagy hiányon segít a most megjelent monografia. A húsz füzet közül, melyek közül több füzet valóságos kötet-számba megy, három a vas- és fémiparnak, kettő a faiparnak, kettő a vegyészeti iparnak, négy az élelmezési és élvezeti cikkek iparának van szentelve; ezenfölül külön kötet tárgyalja a gépgyártást és közlekedési eszközöket, a villamossági ipart, az agyagipart, az üvegipart, a bőripart, a fonó-szövőipart, a papiros-ipart, az utolsó füzet pedig a vegyes iparokat (ruházat, sokszorosító, papiros-árú, könyvkötő és hangszeripart). Minden iparágnál föl van sorolva a gyárak száma, földrajzi fekvése, az alapítási év, a birtokviszonyok; külön fejezet szól a gyárak berendezéséről, a kazánokról, mótorokról, munkagépekről, majd a termelés részletezése következik és tájékozást nyerünk a fölhasznált tüzelőanyag, nyersanyagok, félgyártmányok, készgyártmányokról és az előállított iparcikkekről; az utolsó fejezet szól a személyzeti viszonyokról, a munkaidőről, a munkabérekről és a munkás-jóléti intézményekről.

Ha e leírásokból megtudjuk, hogy mink van, a mutatkozó hézagoknál nagyon könnyű lesz rájönni arra is: mit miképen lehet bővíteni, fejleszteni, milyen cikkekre kell új gyárakat létesíteni stb. Ez utóbbi tekintetben némi útbaigazítást ad a mostani munkának az a számos, fontos részlete, mely a gyárak által földolgozott nyersanyagok, félkészítmények, fölhasznált gépek, szerszámok stb. tekintetében mutatja: mit importáltunk eddig a külföldről s mit lehetne, mit volna érdemes ebből ezentúl idehaza előállítani. A legbecsesebb azonban a monografiának az a része, mely minden iparágnál megismertet bennünket az illető szakma fejlesztésének útjában álló akadályokkal és amaz óhajokkal és panaszokkal, melyeket az érdekeltek az illető iparágak fokozatos fejlesztése és fölemelése érdekében kifejezni szükségesnek láttak.

Szóval a füzetek ezen részeit egybeállítva, egész iparfejlesztési programmot tudunk magunknak teremteni, mely pragmatikus tételekben tartalmazná a különböző iparágak érdekében szükséges tennivalót. A munkának megjelenését tehát e szompontból is nagy nyereségnek tartjuk szakirodalmunkra, mert e rég várt mű oly hézagot pótol, melyet eddig legjobb akarattal sem tudtunk kitölteni. Megadja e munka a további tevékenységnek reális bázisát, megtaláljuk benne az archimedesi pontot, melynek segítségével ki tudjuk emelni eddigi sarkaiból iparfejlesztési világunkat és oda tudjuk állítani, fejleszteni és irányítani, ahova azt immár tisztán látó szemünk képes és ahova ezt elég szerény iparfejlesztési dotációnk mellett lehet.

Legelső és legjobban szembeszökő előnye a monografiának az, hogy a kevésbé beavatottak is látják, meggyőződhetnek róla, hogy *van* már gyáriparunk. Igen érdekesek azok az adatok, melyeket *Szterényi* József, a mű szerkesztője, az általa írt bevezetésében az iparfejlesztés érdekében hozott áldozatokról fölhalmoz.

Az állam 1886-tól 1900-ig, tehát harminchárom év alatt a szorosan vett iparfejlesztésre 7.312,366 korona 62 fillért költött, amit a legrokonszenvesebb kritika sem mondhat soknak, sőt ellenkezőleg csak felette szerénynek. Ha pedig egybevetjük az iparoktatás, iparfejlesztés és munkásvédelem címén tett állami kiadásokat, azt találjuk, hogy az állam 1868-tól 1900-ig fordított iparoktatásra — ideértve természetesen a tanonc-iskolákat is — 16.187,347 K. 67 fillért, iparfejlesztésre 7.312,366 korona 62 fillért, iparfelügyeletre pedig — nem számítva ennél bezárólag az 1898. évig az útiköltségeket, mint amelyek külön nem mutathatók ki, együtt lévén addig ezeknek költségei a miniszterium központi igazgatásában e címen szereplő összeggel — 882,943 korona 68 fillért, — tehát 33 év alatt az iparra összesen 24.382,657 korona 97 fillért költött. Ausztria ellenben ugyanazon idő alatt ugyanezen célokra összesen 104.493,371 koronát fordított.

Így látjuk csak, hogy aránylag mennyire csekély összeg az, melyet az ipari fejlődés kezdetén álló Magyarország iparának fejlesztése érdekében 33 éven át áldozott, mikor a hozzánk képest hatalmas iparállamot képező Ausztria ugyanezen idő alatt ugyanezen célra 104.493,571 koronát fordított, szemben Magyarország 24.382,657 korona 97 fillérével, vagyis *a fejlett iparral bíró Ausztria*

ugyanezen idő alatt 4·28-szorta többet fordított ugyanezen célra, mint a fejletlen iparral bíró Magyarország.

De ez az aránytalanság még mindig tart és mindjobban válik a hátrányunkra. Íme Ausztria, melynek százados ipara bővében van képzett munkaerőnek, ahol az iparos foglalkozás nemzedékeken keresztül átöröklődik, tehát nemzeti tradiciót képez már, mint ilyen tehát biztos alapja az ipari fejlődésnek, 1901-re is 7.926,522 koronát irányoz elő iparoktatására, tehát szakképzett munkástörzs nevelésére; Magyarország pedig, melynek bár szintén százados ipara van, de amahhoz képest elenyészően csekély és nélkülözve minden tradiciót, azt az alapot, melyen az ipari foglalkozás nemzedékről-nemzedékre erősebb gyökeret verhetne; melynek a nagyipar fejlődéséhez elengedhetetlen képzett munkástörzse az ipari termelés legtöbb ágában még nincs meg oly mértékben. mint kellene, tehát a legnagyobb erőfeszítéssel kénytelen ilyent nevelni, Magyarország ugyanezen évre mindössze csak 1.891,749 koronát irányzott elő iparoktatására, tehát 4·19-szerte kevesebbet. És ha ugyanezen évben a szorosabb értelemben vett iparfejlesztés érdekében hozott állami áldozatokat tekintjük, akkor ugyancsak ilyen arány, vagy helyesebben aránytalanság szökik szembe.

A bevezető rész ezután ismerteti az ipari törvényhozás történetét egészen a legújabb intézkedésig. Az állami kedvezményeket biztosító törvények hatása alatt 541 gyár létesült, illetőleg e kedvezményeket 541 gyár vette igénybe. De létesültek olyan gyárak is, melyek nemcsak e kedvezmények kedvéért jöttek a világra. A miniszterium évi jelentései szerint ugyanis 1889—1897-ig 1609 új ipartelep létesült 45,084 munkás alkalmazásával és 206.706,974 korona tőkebefektetéssel.

Gyáriparunk fejlődését különban *árúkiviteli* statisztikánk adatai is mutatják. 1885-ben kivitelünk iparcikkekben 280.861,000 korona, 1899-ben azonban már 455 millió K. volt. Ipari *segédanyagokban* behozatalunk volt 1885-ben 75.474,000, 1899-ben 129.046,000 K. Az ipari *gőzkazánok* száma 1899-ben 8244 volt; a gyarapodás az utolsó 9 évben 2940. *Vastermelésünk* 31 év alatt négyszerezve növekedett. 1898-ban végre az ország gyárai 4.272,804 tonna kő- és barnaszenet fogyasztottak, amiből 2.772,659 tonna hazai volt. Tüzetesen foglalkozik a munka bevezetése ezután a a szesz-, cukor és malomipar legfontosabb adataival és a székesfővárosban levő ipari részvénytársaságok statisztikájával.

Ez adatok együttvéve azt bizonyítják, hogy az alkotmány helyreállítása óta az ország ipari termelése tetemesen növekedett, az ország gyáripara szépen fejlődött és az állam közvetlen és közvetett áldozatai nem voltak meddő eredményűek, az önmagában véve szerény anyagi áldozatokért az állam megfelelő ellenértéket nyert az ország közgazdasági fejlődésének előmozdításában.

E tény fölállítása után azután Szterényi a bevezetésben azt a nagyon fontos kérdést veti föl: *helyes irányban fejlődött-e az ország ipara és rendszeres volt-e iparfejlesztési politikája?* E kérdés eldöntésére nézve nem akar kritikát gyakorolni, hanem azt száraz adatokkal ilusztrálja.

Ha az 1869. és 1890. évi népszámlálási adatokat hasonlítjuk egymással össze, azt látjuk, hogy ezen 21 év alatt a magyar korona országainak össznépessége 12·53%-kal gyarapodott, az iparos-népesség pedig ugyanezen idő alatt csupán 11·13%-kal szaporodott. Ez azt mutatja, hogy iparos-népességünk nem szaporodott oly arányban, mint az össznépesség. Kimutatja továbbá, hogy az iparos-népesség aránya az össznépességhez nemcsak nem növekvő, hanem ellenkezőleg csökkenő irányzatú.

Csökken úgy az iparos össznépesség, mint az önálló vállalkozók aránya, előbbi 4·19%-ról leszállva 4·14%-ra, vagyis 0·05%-kal csökkenve, utóbbi 1·89%-ról 1·78%-a szállva alá, vagyis 0·11%-kal, mely utóbbi csökkenés feltünően nagy. Csupán a munkások aránya mutat emelkedést, amennyiben az 1869. évi 2·30%-ról 1890-ben 2·36%-ra emelkedik, ellensúlyozva egyúttal azt, hogy az iparos-népességnek aránya az össznépességhez nagyobb mértékű csökkenést nem eredményezett.

E kép bizonyára nem valami tetszetős. De még sokkal kevésbbé az, sőt határozottan megdöbbentő, ha a nagyobb városok iparosnépességének számbeli alakulását vesszük szemügyre.

E tekintetben az adatok azt mutatják, hogy az iparos-népesség számaránya az összlakossághoz viszonyítva 1869 óta a törvényhatósági városokban feltünő csökkenésben van és míndössze három városunk van, melyben emelkedett az arányszám. Csökken az önálló vállalkazók és csökken a munkások számaránya is, itt már ez utóbbiak sem képesek kiegyenlíteni az általános számarányt, jóllehet egyes városokban némi emelkedés mutatkozik is.

Ha az általános arányszámokat vesszük, csupán csak Budapest, Pozsony, Selmec- és Bélabánya képeznek kivételt, mint amelyeknek iparos-népessége emelkedést mutat az arányszámokban is, ellenben a többi városok között vannak olyanok, melyekben az iparos-népesség száma 50—60 százalékkal csökkent. Majd rátér a kisipar hanyatlásának okaira, a gyáripar elégtelen fejlődésének konstatálására; a kisiparosokat jobban kellett volna a tömegtermelésre tömöríteni, számukra a technikai vívmányokat jobban hozzáférhetővé tenni, hitelviszonyaikat javítani és a szaknevelést tökéletesíteni.

Ami a nagyipar fejlődésének irányát illeti, a szerkesztő kiemeli, hogy az ország túlnyomóan agrár jellege megkövetelte volna, hogy nagyiparunk fejlődése első sorban földmívelési alapon induljon meg, eltekintve a bányászati iparoktól, melyeknek szintén igen hálás talaja van nálunk. Mindazonáltal a malom- és szeszipart kivéve, nagy mezőgazdasági iparunk nem fejlődött, sőt még a mezőgazdaság szolgálatában álló iparok sem fejlődtek oly mértékben, amint az kívánatos volna.

Ezután szembeállítja a cukor- és szesziparokat az osztrák hasonló nagyiparokat s adatokkal mutatja ki, hogy az osztrák *mezőgazdasági* iparok erősebbek a mienknél. Kimutatja, hogy túlnyomó agrár-jellegünk mellett a magánfogyasztás tárgyát képező gyümölcs- és főzelék-konzerveinknek mindössze 6·5%-a készül itthon, a többi külföldről és különösen az iparos Ausztriából jön be hozzánk.

Nem-e még furcsább, hogy ahhoz a csekély konzervgyártásunkhoz — 1898-ban 23.100 q — felhasznált hüvelyes vetemények 34·5%-át az iparos Ausztriából kellett behoznunk és nem-e egyenesen megdöbbentő, hogy hántoló malmaink borsószükségletüknek 98·67%-át és köles-szükségletüknek 83·15%-át kénytelenek voltak külföldről beszerezni?

Nem-e nagyon ferde helyzet, hogy gyári lenszövésünk 10.007 q, gyári kenderszövésünk 1308 q 1898. évi gyári fonálszükségletéből mindössze 33, illetve 408 q hazai, 9974, illetve 900 q külföldi és első sorban ausztriai származású, mert dacára túlnyomó agrár-jellegünknek, len- és kendertermelésünk még mindig alárendelt jelentőségű, lenfonógyárunk csak egyetlenegy van, az is inkább saját szükségletére termelő, — a többi gyár szükségletét mind külföldről kénytelen behozni, — kenderfonál-

gyárunk pedig, olyan t. i., mely finom fonalakat készítene, ugyancsak egyetlenegy van.

Avagy mit szóljunk ahhoz, hogy egy államban, melynek lakossága 78·88%-ig földmívelést űz, tehát túlnyomó agrár jellegű, mezőgazdasági gépekben — itt is az 1898. évet véve számításba — saját maga 8,346.268 korona értéket termel és ezzel szemben 11,194.575 korona értéket hoz be külfödről?

Avagy nem-e szomorú, hogy ily államban egyetlen kasza, vagy sarló sem készül, a villa-gyártásról nem is szólva?

Nem-e különös, hogy oly nagy lótenyésztés és lóállomány mellett, minő Magyarországon van, patkóvasak gyártása tekintetében is a külföldre vagyunk nagyrészben utalva, mikor itthon megvan a megfelelő nyersanyag is hozzá?

És mit szóljunk ahhoz, hogy cikkekben, melyeknek nyersanyag gyapju, len, kender, selyem, tehát a mezőgazdasággal a legszorosabb kapcsolatban vannak, vagy annak éppenséggel termékei, az ország csaknem teljesen a külföldre van utalva?

Gyapjuipari cikkekben fogyasztásunk volt 1898-ban — a gyáripari termelés adatait véve csak — 104,354.000 korona értékű és ebből saját termelésünk révén csak 10,376.700 korona értéket fedeztünk, 93,977.300 korona erejéig a külföldre és különösen Ausztriára voltunk utalva; len-, kender-, pamut- és jutaipari cikkekben — melyek közül az utóbbi kettő nem hazai anyagokat használ, tehát nem jöhet itt kombinációba — az ország szükséglete 172,215.042 koronát tett, de ebből magunk csak 20,725.042 koronát tudunk előállítani, míg 151,490.000 korona erejéig adóztunk a külföldnek és első sorban Ausztriának; selyem-cikkekben felhasználtunk 47,121.743 korona értékű árút, amiből mindössze 1,129.743 korona hazai, — de ez csaknem teljesen az első feldolgozás, vagyis nyersanyag-kikészítés jellegével bír, — míg 45,992.000 korona értékkel függő helyzetbe jutottunk a külföldtől, vagy ha e három csoport termelési százalék-arányát tekintjük, akkor a gyapjuiparban 10%-át, a len-, kender-, pamut- s jutaiparban 12%-át, a selyem-iparban pedig 2·3%-át teszi hazai termelésünk a hazai fogyasztásnak, vagy pénzben kifjezve, a fonószövőipar e három csoportjában 323,690.785 korona szükségletből mindössze 32,231.485 koronát voltunk képesek termelni és ha egész fonó-szövő-iparunkat tekintjük, úgy az egész fogyasztás 366,802.886 koronát tett, ebből azonban mindössze csak 52,704.886

korona értéket, tehát csak 14·4%-ot termeltünk magunk, míg 314,098.000 korona értékkel, azaz 85·6%-kal adóztunk a külföldnek.

Állattenyésztő ország vagyunk, melynek révén tulajdonképen dominálnunk kellene termékeinkkel a külfödön is és mit tapasztalunk? A helyett, hogy mi vinnénk ki a külföldre nagyobb mennyiségeket, 1898-ban sonka- és egyéb húsneműekben hazai termelésünk mindössze 1,141.653 koronát tett és szemben 1,184.650 korona kivitelünkkel 2,801.950 korona behozatal állott, vagyis nemcsak mi nem dominálunk külföldi piacokon, hanem ellenkezőleg — bár a kisipar is állít elő nagy mennyiségben sonka- és egyéb húsneműeket — saját piacunkon az iparos Ausztria dominált még ebben a cikkben is.

Malomiparunk világhírű, 2071 nagyobb u. n. műmalmot számlál. Mindegyiknek tekintélyes szükséglete van szita- és gazészövetben, a malomipar egyik legfontosabb segédeszköze, mely nélkül egyetlen műmalom sem lehet el és ime, az ország egész malomipara kizárólag a külföldtől függ; dacára a nagy szükségletnek, ezt a cikket eddig még nem sikerült meghonosítani.

*

Ezeket előrebocsátva, a következő konkluzióra jut a szerkesztő:

El kell ismernünk, hogy gyáriparunk általában ugyan szépen fejlődik és fejlődött az alkotmány helyreállta óta; hogy az állam közvetlen és közvetett áldozatai a fejlődésben megfelelő ellenértéket nyertek ugyan és így nagyon gyümölcsöző befektetést képeztek, sőt ez a fejlődés — ha számokban nem is fejezhető ki — aránytalanul nagyobb az érdekében hozott áldozatoknál: mindazonáltal *ez a fejlődés sok tekintetben nem haladt abban az irányban, mely első sorban kivánatos lett volna; nem fordított elég gondot a kisiparra; nem karolta fel első sorban az őstermeléssel kapcsolatos iparokat; nem fektetett fősúlyt azokra az iparágakra, melyekben legnagyobb az ország fogyasztása, minő például első sorban a fonó-szövőipar, mely más körülmények között nem marad oly feltünően csekély, holott fogyasztásunk termékeiben nőttön-nő, hisz csak ez egy iparcsoportbeli szükségleteink fejében, melyek a lakosság minden rétegének egyaránt legfőbb fogyasztási cikkét képezik, átlagos évenkénti netto-fogyasztásunk meghaladja a*

360,000.000 koronát, holott saját termelésünk alig haladja meg ebben a szükséglet hetedrészét.

Az orvosság pedig az, hogy az iparfejlesztési politikának ma már teljesen rendszeresnek kell lennie, hogy az ország valódi érdekeit szolgálja és tényleges szükségleteit elégítse ki. *Rendszert* kell belevinni, hogy a legszükségesebbeket teremtse meg és pótolja első sorban; hogy arra fektessen fösúlyt, ami legégetőbb, helyreállítani törekedjék a gazdasági egyensúlyt, összekötni igyekezzék a lehető legszorosabban az őstermelést az ipari feldolgozással. Az ily iparfejlesztésnek, akár az állam feladata legyen az — mint ezidőszerint még nálunk innen kell kiindulnia az irányításnak — akár a magánvállalkozásé, meg kell vetni szilárd alapjait, olyanokká kell ezeket tenni, amelyekre megnyugvással lehessen felépíteni az ország jövő ipari fejlődését azzal a végcéllal, hogy gazdasági önállóságunkat biztosítani alkalmas legyen.

Ez az alap az *ország tényleges viszonyainak, termelésének és fogyasztásának megismerése lehet csak*; azoknak a viszonyoknak ismerete, melyek nélkül határozott irányt kijelölni gyakorlatilag nem lehet.

Az ország termelése, hogy erőnket ismerjük, fogyasztása, hogy gyengeségünket lássuk. Az erőt, hogy kihasználjuk, a gyengeségünket, hogy pótolhassuk.

Ezt az erős alapot kivánta megteremteni az országnak a kereskedelemügyi miniszter úr *Magyarország első gyári termelési statisztikájával*: a jelen munkával.

E munkálat alapvető kiván lenni a magyar iparpolitikában. Irányt jelző, melynek nyomában rendszer legyen teremthető: az ország tényleges viszonyainak megfelelő rendszer.

*

Ime ezek után a munka jelentőségét senki sem fogja kisebbíthetni. Nem olvasmány ez, hanem az iparfejlesztés *eszköze*; alap, melyen építeni, fejleszteni; szerszám, mellyel dolgozni kell; fegyver, melyet hasznunkra fordítani kötelesség.

E művével a kereskedelmi miniszter úr rendkívüli szolgálatot tett az iparfejlesztésnek és teljes elismerést érdemel annak szerkesztője *Szterényi* József; vele osztoznak az elismerésben főmunkatársai dr. *Hegyeshalmy* Lajos és *Farkas* Ferenc urak.

Most már megvan az alap, az eszköz, a szerszám, melyekkel az iparfejlesztést folytatni lehet. Megvannak a hivatott munkatársak, akik a gyakorlatban érvényesíthetik, amit az elméletben elénk tártak.

Csak *egy* csekélység van még hátra. Kivánatos, hogy a minisztertanács és a parlament adja meg a jövendő gyakorlati munkájához a nervus rerumot és ne legyen ideges, ha a régi bűnök pótlására pénzt, pénzt és megint pénzt kérnek. Ha a munka olyan hatással lesz a miniszter és a törvényhozó urakra, mint ránk, akkor igen nagy haszna lesz belőle a magyar iparnak és az egész országnak. (1901.)

Emlékirat a kivitelről.

Első sorban azt kellene kérdeznünk e kiváló munka megjelenése alkalmából: aktuális-e most a kivitelnek előtérbe helyezése? Jókor jön-e a kereskedelmi miniszter úrnak a kivitelről ma közreadott nagyfontosságú emlékirata?

A felelet nem lehet túlságos egyszerű s nem is egészen egyenes. Mert a kivitel kérdésének fejlesztése mindig aktuális ugyan, de az is bizonyos, hogy vannak ennél sürgősebb és fontosabb napi agendáink is. Most pedig semmi sem jön jókor, mert a politika abszorbeálja az egész ország és az egész közönség idejét, érdeklődését. Nem az a kérdés, okos dolgot tervez-e a kereskedelmi miniszter úr, hanem az, hány hazaáruló hallgatta meg a Fejérváry programmbeszédét, ki mer az ellenzékkel vagy ennek csak egyes vezetőférfiaival ellenkező véleményen lenni, kit kell kiszemelni társadalmi úton való bojkottra, ki mer most mást akarni, mint magyar vezényszót stb. stb.

Tehát rosszkor jött ez az emlékirat. A társadalomnak nem kell más, mint politika. Ez abszorbeál mindent, ez dominál mindenütt. E miatt háttérbe kell szorulni minden komoly, józan törekvésnek, a munkának és a gyümölcsöző munkatervek minden fajtájának.

Csak aki szivesen menekül az íróasztala mögé, aki beleunt a meddő köznapi vitákba, kapacitálásba, reménykedésbe, duzzogásba és elkeseredésbe, az vegye elő ezt a munkát, mélyedjen bele, szentelje neki figyelmét, komolyságát és merítsen ebből a kincses bányából anyagot a magyar termelés jövő értékesítésének nagy perspektivájához.

Aki egy klasszikust akar élvezni, ne gondoljon arra, hogy talán jobb volna előbb egy másik klasszikussal megismerkedni. Aki a kivitel kérdésébe belefog, ne gondoljon arra, hogy talán előbbre való az iparfejleszt és iparpártolás, a meglevő magyar ipar jövőjének itthon való biztosítása, az iparfejlesztés rendszeres kiépítése, hézagainak rendszeres pótlása stb. stb. És csak azután térjünk át a kiviteli aspirációk kielégítésére. Lehet, hogy akkor, amikor a közgazdasági téren való hasznos munkának egymásutánját fogják az illetékes tényezők megállapítani, a kivitel kérdésének megfejtése csak másod-, vagy harmadsorban kerül tapétára. De az bizonyos, hogy a kivitel kérdése nálunk hosszú idő óta állandóan napirenden van. Foglalkozott vele az iparegyesület, a kamara, a gyáriparosok szövetsége és az iparosok, a kereskedők minden más fontos képviselete. A kivitel kérdése egy feladat, állandóan napirenden levő lecke, s ehhez a kérdéshez adott ki tankönyvet a kereskedelmi miniszter úr.

Ez a tankönyv teljes elismerést érdemel. Az ilyen komoly tanulmányról talán ma már elegendő ha azt mondjuk, hogy *Szterényi* József a szerzője. Azt azután mindenki tudja, hogy olyan alaposan mint ő, nem dolgozott még semmiféle előadó sem abban a miniszteriumban, sem másban. Előbb elénk tárja a kérdés egész komplexumát. Ismerteti a kivitel szolgálatában álló összes hazai intézményeket, ezek eredményeit és eredménytelenségét egyaránt. Majd kijelöli a kivitel irányát, ahol és a merre az magának eddig medret ásott. Ezután rátér a külföld idevágó intézményeinek és intézkedéseinek ismertetésére és végre az e tárgyban fölmerült eszméket sorolja föl és ezek során lassanlassan kihámozza a konkrét javaslatokat.

Minden fejezete a könyvnek nagy gonddal és körültekintéssel van fölépítve és minden részletkérdés plasztikusan áll a figyelmes kutató előtt. De tagadhatatlanul legértékesebb fejezete a munkának az utolsó, mely konkluzióképpen a kérdésnek nálunk leendő gyakorlati megoldására nézve teszi meg a konkrét előterjesztéseket.

Számol a mi speciális magyar viszonyainkkal, amikor külön tárgyalja az ipari és külön a mezőgazdasági exportot. Kijelöli az eszközöket, foglalkozik az állami támogatás mértékével s mást proponál a keleti, mást a nyugoti és mást a tengerentúli kivitel rendszeresítésére nézve, habár bizonyos megjelölt eszközöket

mind a három irányban egyformán lehet alkalmazni, ha nem is egyenletesen. Minden eddig fölmerült javaslatból leszűri a praktikus következtetést s nem az akadémikus vitatkozásokra helyezi a súlyt, hanem a várható gyakorlati eredmények biztosítására. A szakférfiaknak lesz a föladata, hogy e javaslatokat egyenkint és harmonikusan mérlegeljék és megállapítsák a végleges kiviteli programmot, melyet a magyar közgazdasági érdekek jövőjének biztositása szempontjából inaugurálnunk kell.

E tárgyalások során még rá fogunk térni az egyes fő- és mellékkérdések részleteire s az egyes intézmények kritikájára, célba veendő reformjára.

E helyütt még csak megelégedéssel akarjuk konstatálni, hogy a kereskedelmi miniszter úr ismét oly munkával állott elő, melyért külföldi kollégái komolyan megirigyelhetik, mert hasonló kaliberű hivatalos előterjesztés erről a kérdésről — tudomásunk szerint — eddig sehol sem készült. Az a mód, mellyel újabban az ilyen nagy kérdések reformját és megoldását előkészítjük, például a balesetbiztosítás, a betegsegélyezés, a vasárnapi munkaszünet, az ipartörvény, az iparfejlesztési emlékirat stb. oly kétségbevonhatatlan bizonysága e szakminisztérium alaposságának és főreferensei széles látókörének, valamínt bámulatos szakbeli tudásának, hogy valóban nem csodáljuk, hogy a legelőrehaladottabb külföld érdeklődése és ennek nyomán föltétlen elismerése kíséri e kodifikátori és előkészítő munkálkodásunk minden fázisát.

Ha nem is fogjuk minden javaslatát szankcionálni, ha nem is fogadunk el minden tézist és következtetést, melyre bennünket ez a munkálat rávezet, az feltétlenül bizonyos, hogy bárki vegye kezébe ezt a páratlanul bő, alapos és a kérdést minden oldalról megvilágosító tanulmányt, abból sokat tanulhat és azt haszonnal forgathatja. Ez volt a célja a szerzőnek, mikor megírta és a miniszternek, mikor közreadta; és ha minden illetékes tényező kellő méltánylásban fogja e művet részesíteni, abból közgazdasági állapotaink javulására és fokozatos konszolidációjára megmérhetetlen előny fog háramolni.

Bizony, bizony ránk férne.

*

A Szterényi József által szerkesztett emlékirat tartalmának lényege a következő:

A munka négy részre oszlik. Az első három az anyagot, a negyedik a javaslatokat tartalmazza.

Az első részben a kivitel előmozdítására szolgáló hazai intézményeket és intézkedéseket tartalmazza. Ebben a részben minden kritika nélkül közli a munka a jelenleg fennálló intézmények szervezetének és eddigi működésének lehető rövid ismertetését.

E részben a nyilvánosság előtt eddig ismeretlen adatok kerülnek most közforgalomba, melyek teljes ismerete nélkül a kérdés egyáltalában nem tárgyalható.

Röviden és tömör alakba foglalja ebben a részben össze az emlékirat a kereskedelmi múzeum ismertetését az erre nézve fennálló szerződés teljesen részletes közlésével; kereskedelmi tengerészetünket a fennálló összes segélyezési határozmányokkal és azok ellenében kikötött feltételekkel; a magyar királyi államvasutak kiviteli tarifáit, összehasonlítva ezeket legfontosabb relációikban az osztrák és porosz vasutak kiviteli tarifáival; a fiumei kikötő berendezését és a tárházakat, az ezek tárgyában fennálló szerződés teljtartalmú közlésével, valamint a tárházak különböző tarifáinak ismertetésével; a külkereskedelmi hírszolgálatot, a szaktudósítói intézményt és a kereskedelmi szakoktatást; részletesebben ismerteti a közvetlen, vagy közvetett állami támogatást élvező három részvénytársaság: a magyar kereskedelmi részvénytársaság, a magyar kiviteli és csomagszállítási részvénytársaság, valamint a magyar élelmiszer-szállító részvénytársaság tevékenységét, az ennek teljes megismerésére szükséges összes forgalmi és statisztikai adatokkal, melyek eddig teljesen ismeretlenek voltak; végül ismerteti a déligyümölcs- és gyapju-aukciók intézményét és eredményeit, valamint azon elveket, melyeket a kereskedelemügyi minisztérium eddig külkereskedelmi ösztöndíjak adományozásánál és a kivitel szolgálatában álló kereskedők segélyezésénél követett.

A munka ez a része tehát felöleli *az egész hazai anyagot,* mely először kerül így összegyűjtve nyilvánosságra.

A munka második reszének címe: «Kivitelünk és iránya». Tartalma kizárólag árúforgalmi statisztikai anyag; azonban nem a szokásos statisztikai formában, számoknak egymásra halmozása, melyből az ügy iránt érdeklődőnek magának kell az adatokat összeállítania, hanem egészen új, eddig egyetlen állam statisztikájában sem kultivált formában és összeállításban. Mint

ilyen, ez a statisztikai összeállítás nemcsak hasznos lesz azokra nézve, kik a kivitellel foglalkoznak, hanem tudományos szempontból is újítást jelent. Ez a statisztikai összeállítás ugyanis a legfontosabb 110 hazai kiviteli ág utolsó évi forgalmát tünteti fel, úgy hogy abból kitünik külön a magyar birodalom kivitele mennyiség, érték és kiviteli országok szerint, kitünik továbbá ugyenezen évben és a mi az újítást képezi, ugyanazon cikkekre nézve külön-külön *minden egyes állam bevitele* — az illető állam saját statisztikájából vett adatok alapján - az egyes beviteli országok és azokból bevitt mennyiség és koronaérték megjelölésével.

Ennek a rendkívüli nagy munkát igényelt összeállításnak célja volt, az egyes cikkeknek úgyszólván világforgalmi jelentőségét bemutatni. Így egymás mellé állítva pl. a bor forgalmát, megmutatja ez az összeállítás Magyarország borkivitelét államok szerint, ugyanezt a közös vámterületről és ugyanakkor azt is, hogy Belgium, Bulgária, Franciaország, Nagybritannia, Németország, Olaszország, Oroszország, Rumánia, Svájc, Szerbia, Törökország, Északamerikai Egyesült-Államok, Egyptom, Japán és Kina mennyi bort *vittek be* egyáltalában és ebből mennyit, mely államokból, tehát borkivitelünk szempontjából mely államok jöhetnek figyelembe és azokban melyekkel kell versenyeznünk.

Ezt a statisztikai összeállítást követi a kivitel fejlesztése eszközeinek a külföldön való ismertetése, mint a munka harmadik része.

Ez az ismertetés tárgykörök és azok keretében államok szerint van feldolgozva. Ismertetését nyújtja itt a munka Ausztria, Belgium, Dánia, az Északamerikai Egyesült-Államok, Franciaország, Hollandia, Japán, Nagybritannia, Németország, Norvégia Olaszország, Oroszország, Portugália, Svájc és Szerbia kiviteli berendezéseinek, nevezetesen a kereskedelmi múzeumoknak, kiviteli egyleteknek és mintatáraknak, kereskedők külföldi letelepítésének, a kereskedelmi főiskoláknak, valamint különböző, más természetű intézményeknek és intézeteknek, mely ismertetés a munka negyedik részét képező «Javaslatok a hazai kivitel szervezésére» szempontjából bír nagyobb jelentőséggel.

A munkának ez a része tárgyalja a konkrét javaslatokat, melyek két csoportra vannak osztva. Az elsőbe sorozvák azok az intézkedések, melyek általános természetűek, az egész magyar

kivitelt szolgálják, minők az *informativ és hírszolgálat, a közlekedés és az oktatás.* A másodikba tartoznak a speciális jellegűek, minők a *kiviteli vállalkozás és annak pénzügyi támogatása, valamint a közvetítés alkalmas szervezése.*

Az informativ és hírszolgálat ellátására az emlékirat a kereskedelmi múzeumot, a konzulátusokat és a szaktudósítókat jelöli meg, melyek mindegyikére nézve érdemleges javaslatokat tartalmaz.

Így a kereskedelmi múzeumot egészen kereskedelmi alapra kívánja helyezni, kiegészítve kiviteli mintatárral; kiegészítendőnek tartja a vám- és tarifa-információk szolgálatát, minden ipari és kereskedelmi ügyre nézve informativ központtá kívánja tenni, mely ezenkívül arra is berendeztessék, hogy iparosoknak, kereskedőknek különféle nyelveken levelezéseket és fordításokat végezzen; berendezendőnek tartja itt a külföldi piacok viszonyainak részletes tanulmányozását és az erre vonatkozó adatok hozzáférhetővé tételét, valamint kapcsolatba hozandónak jelzi az intézetet a kereskedelmi gyakorlattal.

A külföldi hírszolgálat tekintetében az emlékirat a konzuli jelentések rendszeresebbé és gyakorlatiasabbá tételét javasolja, valamint javaslatokat tesz a megfelelőbb közzététel iránt, hogy az üzleti köröknek sokkal hozzáférhetőbbé tétessenek.

A szaktudósítói intézménynek kiterjesztését és sokkal gyakorlatiasabb alapra fektetését javasolja a munka, felszabadítva a szaktudósítói intézményt a fölösleges bürokratikus formáktól, egyúttal javasolva azt is, hogy a szaktudósítók a felekkel közvetlenül érintkezhessenek, ami eddig tilos volt.

A közlekedésről szóló fejezetben mindenekelőtt a vasúti tarifák tárgyaltatnak a munkában, majd igen részletesen foglalkozik a tengeri hajózással, melyre vonatkozó javaslatai kiterjednek kereskedelmi tengerészetünk nagyarányú kifejlesztésére. Leglényegesebb javaslatai e részben az önálló magyar kereskedelmi tengerészet berendezése, melynél tájékozásul ismerteti Ausztria, Olasz- és Franciaország, valamint Rumánia kereskedelmi tengerészetét, melyek sürgős szükséggé teszik ami tengerészetünk megfelelő kifejlesztését.

Ennek kapcsán igen behatóan tárgyalja az emlékirat a fiumei kikötőt és tárházakat, mely utóbbival részleten foglalkozik és összehasonlításokat tesz a fiumei, trieszti, génuai és velencei tár-

házak viszonyai és díjai között, hogy megállapítsa, vajjon Fiume kedvezőtlenebb helyzetben van-e, mint a verseny-kikötők. E részében az emlékirat reámutat a fiumei tárházi viszonyok bajaira és az új tárházak építésének sürgős voltára.

A következő fejezet a kereskedelmi oktatásnak van szentelve, melyben az emlékirat a keleti kereskedelmi akadémiának állandó kiviteli akadémiává való átszervezését javasolja, hogy a kivitelt hathatósabban szolgálhassa.

A legterjedelmesebb ennek a résznek negyedik fejezete, mely a közvetítés szervezését, tehát a kivitel gyakorlati megoldását tárgyalja.

Itt foglalkozik a kiviteli vállalkozással, külön a mezőgazdasági és külön az ipari kivitelt illetőleg. Részletesen foglalkozik mindkettővel, konkrét javaslatokat téve mindkét irányban. Itt találjuk a kiviteli vállalkozás különböző formáit: a magáncégeket, alkalmi csoportokat, társaságokat és kereskedők letelepítését, mindegyikre nézve úgy, amint részletesen megvitatja az állami támogatás kérdését is, felvetve annak különféle módjait és alakjait.

Külön-külön foglalkozik itt az emlékirat a keleti államokba, a nyugoti kikötőkbe és a tengerentúli államokba irányuló kivitel kérdéseivel, melyeket behatóan tárgyal.

Az emlékirat utolsó fejezetét különböző intézkedések képezik, mint kereskedők letelepedése, a magyar gazdasági viszonyoknak konzulok által való tanulmányoztatása és hasonlók.

Minden egyes fejezetet az emlékirat részletesen tárgyal és minden javaslatot részletesen megokol, ahol szükséges, statisztikai adatokkal és a tényleges viszonyok ismertetésével is megvilágítva.

Az emlékiratot az országos ipartanács előkészítő-bizottsága tüzetesen tárgyalta több ülésen keresztül és főleg a kereskedelmi szakoktatásra vonatkozó fejezetre nézve tett módosító javaslatokat. Az előkészítő-bizottság határozatai azonban eddig nem kerültek nyilvánosságra. (1905.)

A brüsszeli kereskedelmi múzeum.

(Különös tekintettel egy Budapesten létesítendő keleti kiviteli muzeumra.)

Az ipari termelés folytonos emelkedése és terjeszkedése a különböző államok jelentékeny termelői között bizonyos versenygést létesített az iparcikkek minél jobb és minél nagyobb

mértékben való értékesítésére nézve. Alig múlik el évszak, mely ne hozna valami újat. Az ipariskolák, iparmúzeumok és ehhez hasonló gyakorlati műintézetek mind azt idézték elő, hogy a termelésben tökéletesebb eredményt, nagyobb művészi tökélyt érjünk el és az utóbbi évek országos és nemzetközi kiállításai igen sok tanúságot nyujtottak egyes iparágak fokozatos fejlődésére, folytonos emelkedésére nézve, úgy hogy a szemlélő, ki egyúttal a komoly tanulmánytól sem riad vissza, gyakran meglepve áll a tárlatok ragyogó kirakatai előtt és csodálkozó figyelemmel tapasztalja a lépten-nyomon mutatkozó haladást, a nagyobb és nagyobb tökélyt, mely már-már oly fokot ért el, hogy első pillanatra a további fejlődést mintegy lehetetlennek, vagy legalább is szükségtelennek képzeljük.

Pedig az ipar némely ágában lehet a haladás rohamos, meglepő, de józan észszel ma, midőn a gőz csodáit a villamos aera követi, senki sem merné állítani, hogy a haladásnak határa van. Nem is lehet. A folyton kutató, előretörekvő emberi ész, mely javít, módosít, a jó helyett jobbat, a jobb helyébe kitünőt és kitünőbbet fürkész, mely az egyéni izlés, kényelem és szükséglet ezernyi titkait, sőt gyöngéit is kipuhatolja, hogy azokat saját anyagi előnyére kizsákmányolja, ez az emberi ész nem pihen soha. Sőt minél jelentékenyebb eredményeket ér el a gyakorlati tanítás, akár a szemlélet, akár az elmélet útján — minél ragyogóbb a kiállítások, az újkor e remeklő műhelyeinek eredménye, annál nagyobb a nemzetközi verseny és annál jobban fejlődik az ösztön e verseny terén is diadalt, vagyis a közgazdasági szótár értelmezése szerint kenyeret és vagyont szerezni.

És ez az irány ugyanaz nagyban, vagyis az államoknál, mint kicsinyben, vagyis az egyeseknél.

A jóhírű kereskedő, kinek üzletét szolid és kedvelt cikkek tették ismeretessé, nem elégedhetik meg, ha csak egy városrész, vagy csak egy város közönségét számíthatja megrendelői közé. Cikkeinek piacot keres szélesebb körben és igyekszik meghódítani a szomszédos vagy akár távolabb eső városok kereskedőit, ezek által pedig azok közönségét.

Ugyanez az irány kezd érvényesülni a nagyobb iparosállamokban is. A nagyiparosoknak szűk a maguk hazája. Kénytelenek kiviteli piacokról gondoskodni és nincs a világnak az a

rejtett zuga, amelyet föl ne fedeznének, ha abban hálás fogyasztó piacot sejtenek.

Ez a nemzetközi piackeresés és piachódítás teremtette és fejlesztette a kereskedelmi- és vámpolitikát, melyet minden ország a saját gyártmányainak védelmére igyekszik kiaknázni, vagy legalább kellene, hogy kiaknázzon. És a nagy gazdasági harcok, melyek az egyes államok kereskedelem-politikai érdekeinek érvényesülése körül vívattak, sőt vívatnak még ma is, eléggé jellemzik a fönnebb érintett iránynak fontosságát és befolyását az egyes államok nagyobb termelőinek, ezek által pedig magának az illető államoknak vagyonosodására nézve.

De e nagy harcokról és azok eredményéről e helyen szólni nem akarok. Egy példára kell utalnom, mely fényesen igazolja, hogy nagy célokat csekély eszközökkel is lehet megközelíteni, melyek nem idézik föl a diplomatiai kar beavatkozását, hanem csendben, minden nagyobb apparatus nélkül kitünő szolgálatot tehetnek az illető állam iparosainak kiviteli aspirációi érdekében, sőt ez aspirációkat még az oly iparosoknál is felköltik, kik azelőtt talán nem is gondoltak arra, hogy termelvényeiknek idegen helyen biztosítsanak keletet.

Ez a példa a *brüsszeli kereskedelmi muzeum*, melynek célja és szervezete méltó arra, hogy minél szélesebb körben megismerjék.

E muzeum alapja a közvetítés. A belga iparosoknak feltárja a külföldi piacok szükségletét, igényeit és mintegy invitálja a termelőket az illető piacok meghódítására. A muzeum tervezői és létesítői igen helyesen abból a szempontból indultak ki, hogy a világhírű iparágak, melyek magasan kiemelkednek a termelésben, maguktól is elterjednek világszerte. A lyoni selyem, az angol vas, a párisi csecse-becse, a brüsszeli csipke és a többi kiváló specialitások maguk is el tudnak indulni világhódító útjokra és meg is tudják tartani poziciójukat a főbb piacokon. De a köznapi szükséglet számára termelő iparágak, melyekben a túltermelés és itt-ott a pangás állott be, nagyon is rászorulnak arra, hogy avatott helyen kijelöljék számukra a piacot, a terjeszkedésre kinálkozó alkalmat.

Ez a célja a brüsszeli kereskedelmi muzeumnak. És e fontos célra való tekintettel legyen szabad annak keletkezési történetét és lényegét a következőkben megismertetnem.

A brüsszeli kereskedelmi muzeum létesítésére vonatkozó eszme egész 1855-ig vezethető vissza. Ez említett évben a belga külügyminiszter az összes belga konzulokhoz körrendeletet intézett, instruálván ezeket jelentéseik szerkesztésére nézve. Melegen szivére kötötte a körrendelet a konzuloknak, hogy, ha valamely piacon egyik-másik cikk a belgiumi hasonló készítmények fölé helycztetik, határozzák meg: miben áll a más országbeli cikkek előnye; jelöljék meg a belgiumi iparcikkekkel versenyző árúk eladási árát; szerezzék meg e keletnek örvendő cikkek eredeti példányait és küldjék be azokat a külügyminiszteriumba; végre közöljék azon föltételeket, melyek szerint a vevőközönség igényeit, izlését ki lehetne elégíteni, általában pedig nyujtsanak tájékozást a vevők között uralkodó divat kielégíthetése iránt.

Belgium buzgó konzulai ez utasítások alapján szerkesztették jelentéseiket és ezekkel együtt különböző iparcikkek mintáit küldték be a külügyminiszteriumnak. A miniszterium a kereskedelmi és iparkamarák útján megismertette az érdekelt köröket e mintákkal, melyek az antwerpeni kereskedelmi hivatalban megőriztettek.

Habár e küldemények eleinte minden rendszert nélkülöztek, sőt tökéletlenek voltak, azok befolyása az egyes iparágak kivitelképességének emelésére már kezdetben is érezhető volt. A belga kormány lassankint arra a meggyőződésre jutott, hogy az ipari termelés sikere nagy mértékben a külföldi piacoktól függ és szükségesnek találta, hogy e piacok szükségletét behatóbban tanulmányozva, az érdekelt iparos- és kereskedőköröket ez iránt alaposan tájékozza.

A külföldi konzulok által beküldött minták, bizonyos rendszer alapján Belgium kivitelének és behozatalának áttekintő képben való bemutatása céljából az 1880-iki belga országos kiállításon voltak összpontosítva és itt méltó feltünést keltettek. Azok között, kik a külügyi hivatal e felette érdekes kiállítása iránt igen melegen érdeklődtek, első sorban magát a belgák királyát látjuk, ki több ízben tekintvén meg a kiállítás ez osztályát, azon óhaját fejezte ki, hogy a gyűjteményt — ha célt akarunk vele érni — jobban kell osztályozni és az általa leginkább érdekelt közönség számára hozzáférhetőbbé, szemlélhetőbbé tenni. E legfelsőbb óhaj következtében bekövetkezett a gyűjtemények rendszeres osz-

tályozása az e célra az Augustin-utcában létesített és mintaszerűen szervezett kereskedelmi múzeumban.

Az épület kivülről inkább magánpalotához hasonlít, mint múzeumhoz. Belül azonban igen kényelmesen és célszerűen van berendezve. Pompás lépcső vezet a díszes, felülről világított termekbe, melyekben széles szekrények és állványok foglalják magukba a különféle kész és nyers cikkek mintáit. A bejáratoknál csinos asztalok vannak elhelyezve, melyek a múzeum tárgymutatóját kinálgatják használat végett. A főépületben nagyobb olvasószobára, majd könyvtárra akadunk. Mindkettőnek megvan a maga fontos célja. Falragaszok ajánlják a gyűjtemények használatát és erre nézve instrukcióval is szolgálnak. A látogatónak csinos füzetet ingyen osztogatnak, melyből tájékozást szerezhet a múzeum célja és szervezete felől.

E kis tájékoztató szerint a múzeum célja: Belgium gyáriparosait és kereskedőit a külföldi üzletmenet felől tájékozni és őket a külföldi megrendelőkkel és fogyasztókkal kötendő üzletek körül lehetőleg támogatni.

E múzeum a kereskedelmi tudományban ugyanazon helyet foglalja el, mint pl. a föld-, ásvány- és bonctani múzeumok a természettan szolgálatában. Hivatva van oly eszközökről gondoskodni, melyek által az üzletet gyakorlatilag lehet tanulmányozni; a gyárossal az idegen verseny tárgyait a világ minden részéből megismerteti, utal azon föltételekre, melyeknél fogva e tárgyakkal a versenyt sikerrel kiállhatja és megóvja azon hátrányoktól, melyek a termelőre rendesen azáltal hárulnak, hogy nem ismeri alaposan fogyasztó közönségének igényeit és izlését; a múzeum tehát az iparost úgyszólván edzi és képessé teszi a külfölddel való versenyre, mely csak akkor sikerülhet, ha a talajt, melyen e versenyt kiállani kell, minden sajátságaival együtt a legalaposabban ismeri; ellenkező esetekben a verseny gyakran a gyáros szomorú vereségével, sőt talán bukásával is végződik.

A kereskedelmi múzeum vezetése egy, a külügyminiszter alatt álló szakértő hivatalra van bízva. Az intézet igazgatója Malissart mérnök, kit sokoldalú tevékenységében két jeles mérnök, kik közül egyik a textil-iparban kiváló specialista és több jeles előképzettséggel bíró fiatal szakerő támogat.

A múzeum három főosztályból áll és pedig a *szorosan vett múzeumból*, a *tudakozóhivatalból* és a *könyvtárból.*

A tulajdonképeni múzeum maga ismét három részre oszlik. Mindenekelőtt a *kiviteli cikkek* mintáit tartalmazza; a konzulok által beküldött minták szigorú és szakszerű osztályozásban találhatók; a katalógus tartalmazza a mintákhoz való legszükségesebb magyarázatokat és felvilágosításokat. A minták a következő 44 csoportba osztatnak: 1. Termékek a növény- és állatországból. - 2. Bányászati és kőbányai termékek. — 3. Ners bányatermékek. — 4. Vegyészeti termékek. 5. Üveg-ipari cikkek. — 6. Agyagipari cikkek. - 7. Sodronyok, a filigrán-munkák kivételével. - 8. Fűtési, világítási és szellőztetési eszközök. 9. Késművek. 10. Sebészeti és műtőeszközök. — 11. Távirda- és telephon-készülékek. 12. Készülékek és szerszámok. — 13. Hordható fegyverek, élelmezési cikkek. - 14. Zenészeti eszközök, hangszerek. — 15. Játékszerek. — 16. Órák, órarészek és az óragyártáshoz való eszközök. — 17. Aranyműves-árúk, műöntések, vert munkák. 18. Ötvös- és ékszerművek. — 19. Szobaberendezések, szőnyegek, kárpítok stb. — 20. Kárpítos- és díszítő-munkák. — 21. Szobrászati és márvány-munkák. — 22. Kocsigyártási cikkek. — 23. Finom bőrmunkák, műasztalos-munkák, kefék, fésűk, kosár-árúk. — 24. Csomagolási, utazási és hasonló cikkek. — 25. A fonás és szövés tárgyai. 26. Ruházati cikkek mindkét nem számára. — 27. Harisnyák, fehérneműek és a ruházat melléktárgyai. 28. Csipkék, tüllök, himzések, paszománymunkák. - 29. Papirárúk. - 30. Hivatalok berendezése, festő- és rajzeszközök. -- 31. Nyers és kikészített bőrök. — 32. Nyerges-árúk. — 33. Zsíradékok és élvezhető olajok. 34. Konzervek. — 35. Liszt és őrlemények. — 36. Fűszerek, cukrok, cukrászati árúk. — 37. Erjedt italok. — 38. Vegyészeti szerek fehérítésre és csínozásra. — 39. Sziták, háztartási cikkek, facipők. 40. Harangok, villamos csengetyűk és hozzátartozó eszközök. — 41. Lakatos-árúk, szegek stb. 42. Kaucsukárúk. — 43. Dohánygyártmányok, szivarok és szivarka-árúk. — 44. Rongyok és hulladékok, trágya stb.

A épp felsorolt csoportokba osztott mintákat a múzeumot látogató iparos és termelő megvizsgálja és ennek alapján nemsokára meg kell tudnia, vajjon a minta gyanánt bemutatott külföldi cikkek minősége, formája, izlése vagy ára-e az oka annak, hogy a belgiumi cikkek fölött ama bizonyos piacokon előnyben részesülnek? Kutatásának eredményéhez képest természetesen

azonnal számítást tesz, hogy az illető cikkeket hasonló minőségben, formában lehetne-e Belgiumban és készíteni, úgy hogy az illető készítő ár tekintetében is konkurrálhasson külföldi versenytársaival?

Hogy ez eljárást példával is illusztráljam, felhozom a következő konkrét esetet. A beyruti konzul gyapotharisnya-mintákat küld be, amint azokat Beyrutban a férfiak és nők viselik. Közli a harisnyák nagyban és egyenként való eladási árát, utal az évi szükséglet mennyiségére, megjegyzi, hogy mily nagyságban kelendő ez árú, minő csomagolást szeretnek a beyruti kereskedők és végre minő fizetési föltételek szokásosak ezeknél. Ez alapon a belgiumi gyáros azonnal tisztába jöhet magával: vajjon lehet-e kilátása e cikkben való sikeres versenyre és ha igen, természetes, hogy nem késik gyártmányait a beyrutiak izlése szerint elkészíteni, ezeknek elfogadható árt szabni és a beyruti piacon kedvelt formába csomagolva küldeni a beyruti kereskedőknek.

A múzeum eljárását jellemzi különben az a szabály, hogy csak oly cikkek felől ad felvilágosítást, melyekben a belga ipar még nem hódított tért az illető piacon és így elejét veszi annak, hogy több belgiumi gyáros egymásnak üzletét rontsa egy és ugyanazon cikkben, egy és ugyanazon piacon. Az intézet vezetői igen méltánylandó okoknál fogva követik e rendszert és okosan úgy osztják be működésüket, hogy lehetőleg oly cégek kivitelképessége is előmozdíttassák, melyek még nem foglaltak tért külföldi nagyobb piacokon. De e térfoglalást is úgy igyekeznek irányozni, hogy az által valamely más érdemes belgiumi cégnek kára ne essék. Az egyesek jólétének előmozdításában, mint már jeleztem, az állam jólétét vélik biztosíthatónak és e vezérelv emelte a múzeumot rövid fennállása óta is a belga ipar egyik legjelentékenyebb támaszává. Arról nem is szólunk, hogy a brüszeli kereskedelmi múzeum most ismertetett szervezeténél fogva magasan fölülemelkedik minden eddigi hasonló más kisérleten, és nem a stuttgarti Musterlager, sem az ottani Exportverein, sem a német és ausztriai kiviteli társaságok nem tudták eddig eltalálni azt a praktikus irányt, mely a brüszeli múzeum szervezetét jellemzi és eredményeit eddig is oly kiválókká tette. A múzeum látogatói, kik az intéző hivatalnokokkal érintkeztek, meggyőződhettek, hogy ezek a legkomolyabb előszeretettel és lelkiismeretességgel felelnek meg hivatásuknak és nem ritkán fordul elő oly eset is, hogy

ha valamely konzul jelentése bizonyos kérdésre nézve nem nyujt elegendő felvilágosítást, a múzeum egyik e célra kijelölt képzett hivatalnoka maga utazik az illető helyre a szóban forgó kérdés alapos tanulmányozása végett, hogy tapasztalatainak eredményét az érdekelt gyárosokkal minél megfelelőbb és kielégítőbb alakban közölhesse.

A szorosan vett múzeumnak második része nem kevésbé fontos jelentőséggel bír. Épen ellenkezője az első résznek; nem kivitelre alkalmas mintákat, hanem a *behozatalra méltó anyagok mutatványait foglalja magába.*

Ha egy ország ipara oly kedvező helyzetben van, mint Belgiumé, hogy a világ minden részében megbízható ügynökökkel bír, kik az illető világrészek legjobb nyersanyagjaira, félkészítményeire stb. stb. hívják föl figyelmét, könnyen elképzelhető, hogy fejlődése és lendülete sokkal kedvezőbb föltételekkel bír, mint más országokban.

Aki a gyakorlati iparoséletben némi tapasztalatokat szerzett, az bizonyára tudja, hogy mily nagy fontossággal bír az iparosra nézve az a körülmény, hogy a feldolgozandó nyersanyagok közül a legszebbet, legjobbat és lehetőleg legolcsóbbat választhatja ki. Az ipar fejlődésének és jövedelmezőségének legelső bázisa a jó anyag, csak ezután következnek a jó műszerek és végre a gyakorlati képzettség és ügyesség. De lehet a gyár bármily nagyszerűen berendezve, lehet az iparos bármily elsőrendű mester vagy művész a maga szakmájában: sem gépeit, sem tudományát értékesíteni nem fogja, ha az anyag kellő megválasztása körül nem bír a kellő szerencsével és tapintattal. De viszont, ha az iparosnak alkalmat tudunk adni arra, hogy jobb és megfelelőbb anyagot válaszszon iparcikkei számára, egyszersmind megadtuk neki az előföltételt arra, hogy versenytársait minden téren legyőzze.

Az anyag helyes megválasztása tudvalevőleg egész vagyonnak képezi kútforrását az egyes iparosoknál.

Így keletkeztek a különféle maszszák, kompoziciók és imitációk, melyek feltalálójuknak rengeteg kincseket jövedelmeztek. Ha pedig egy intézet föladatául tűzte ki, hogy az illető ország iparosainak az általuk még ismeretlen értékesíthető nyers anyagokat bemutassa, vagy pedig az illető iparosok által ismert anyagnál jobbat, használhatóbbat és olcsóbbat állítson ki: oly föladatra vállalkozik, mely által az egyes iparágak föllendülését és az egyes iparosok

vagyonosodását jelentékeny mértékben előmozdítja. Erre a föladatra vállalkozik a brüszeli kereskedelmi múzeum és ennek is ép oly lelkiismeretesen és ügybuzgóan felel meg, mint a kivitel előmozdítására irányuló törekvések hathatós támogatása körüli missziójának.

A múzeum ez osztályában csoportonkint látjuk felhalmozva a gyapot és kender legszebb és legjobb mintáit, az ipari feldolgozásra alkalmas és eddig alig ismert növények különböző mutatványait, ásványokat, faneműeket, gabona-féléket, egyéb nyers anyagokat és félkészítményeket, melyekből a gyáros és műiparosnak csak választani, próbálni kell és az ipari termelés ezernyi ágaiban annyi előnyt, oly eddig alig képzelt lendületet ér el a múzeum ez osztálya által, mely százezrekkel ér fel. A bemutatott külföldi anyagok különben új iparágak meghonosítására is kellő ösztönül szolgálnak, a kereskedelem szolgálatában pedig kiváló haszonnal értékesíthetők.

A harmadik része a múzeumnak *csomagolási és göngymintákból* áll. A kiviteli cikkek ez úgynevezett «toilette»-jét a belga iparosok eddig nem nagyon értették, és távolról sem fejtettek ki benne annyi izlést és kinálkozó chic-et, mint például a franciák. De a belga iparosoknak csak fel kellett ismerni e gyöngéjüket és a kereskedelmi múzeum azonnal módot nyújtott ez első tekintetre kisszerűnek látszó, de alapjában véve nagy hiány pótlására. A különféle piacokon dívó és kedvelt csomagolási, göngyölési és díszítési minták itt mind egybe vannak gyűjtve és a kiviteli cégek egy kis betekintés után megtalálják cikkeik számára a legalkalmasabb toilettet azon vidék szerint, amerre cikkük szánva van és az illető cikknek természetéhez és követelményéhez mérve. Aki tehát külsőleg nem képes cikkeit megkedveltetni, az egyes-egyedül magát okolhatja, mert itt van módja a különféle igényeket alaposan tanulmányozni és azok kielégítése érdekében a legkitűnőbb másolatokat megszerezni.

A kiviteli kereskedés föllendülése azonban még egy fontos kérdéstől függ. Ha a gyáros már tudja, hogy milyennek kell lenni a cikknek, melyet exportálni akar, ha a tetszetős csomagolási mintáról is gondoskodott, még tudomást kell szereznie arról is, hogy mennyibe kerül a kiviteli vám és szállítási díj; mert e két kiadás is oly költség gyanánt jön számba, melyet az árú értékébe be kell tudni, hogy azután számot vessünk az illető

árúcikknek ár tekintetében való versenyképességével. A kereskedelmi múzeum erről is gondoskodik. Van egy külön *tudakozóhivatala*, melyben minden gyáros azonnal tudomást szerezhet, hogy bármely cikk után mennyi a vám és szállítási költség X., vagy Y. városba. A tudakozó hivatal hetenkint közleményeket tesz közzé, melyek első sorban a mintagyűjtemény katalógusának kiegészítésére vonatkoznak; megbízható és sűrű tudósításokat tartalmaz továbbá a külföldi piacok üzletmenetéről, minden e téren felmerülő ujdonságról stb.; közli továbbá a nemzetközi tarifákat, az ezekben netán előforduló változásokat, a vámtételekben előforduló minden módosítást stb. stb. E hivatal tehát a kiviteli kereskedés egyik nélkülözhetetlen tényezőjévé válik, főleg ha tekintetbe vesszük, hogy a gyárosok és iparosok üzletükkel el vannak foglalva, hogy ritkán marad arra is idejük, hogy a vám- és tarifatételekben előforduló minden változást kellő figyelemmel kisérhessenek.

De a kiviteli hivatal hatásköre még tovább is terjed, működése még más irányban is hasznos a termelő közönségre nézve. Figyelemmel kiséri ugyanis a nemzetközi pályázatokat, megszerz a pályázati föltételeket, a mintákat, terveket és rajzokat, melyek szerint a szállításokat eszközölni kell. Mindezekről részint heti közleményei útján, részint más úton értesíti az érdekelt köröket és a pályázni képes hazai iparosoknak így mintegy központi tudakozó intézetévé és nélkülözhetetlen tanácsadó közegévé válik. Minden irányban készséggel szolgál fölvilágosítással, kéznél tartja a pályázati föltételeket, költségelőirányzatokat, a nemzetközi forgalom vasúti és hajószállítási költségeire nézve a legpontosabb útmutatással szolgál, szóval az iparosok és termelők érdekeit minden irányban támogatni és előmozdítani kész.

A múzeum *könyvtára* pedig gazdag anyagot tartalmaz a kiviteli kereskedésre vonatkozó irodalomból. A világ legnevezetesebb szaklapjait és a kereskedelmi szempontból nevezetesebb napilapokat is föltaláljuk itt az olvasószobában. Azonkivül a technikai szakkönyvek, kereskedelmi almanachok, technologiai lexikonok, címtárak, múzeumi katalógusok és általában a kiviteli kereskedelemre és forgalomra vonatkozó könyvekből nagy választék áll az érdekelt iparosok rendelkezésére. A múzeum hivatalnokai azonban oly eleven könyvtárt és felvilágosító közeget képeznek, hogy a könyvtár használata csak azok számára szük-

séges, kik egyik-másik irányban behatóbb tanulmányokat kivánnak tenni.

Ime, ez a brüsszeli kereskedelmi múzeum rövid ismertetése.

Kiviteli múzeumot Budapestnek!

Az előadottak nyomán el kell ismerni, hogy a brüsszeli keresk. múzeum befolyása a belga ipar extenziv fejlődésére nagy horderővel bír. Egész szervezete különben oly egyszerű és minden ízében annyira megfelel a gyakorlati ígényeknek, hogy szinte csodálnunk kell, hogy előbb és másutt még nem létesítettek ez alapon hasonló intézeteket. Pedig majdnem oly egyszerű, mint a tojás fölállításának állítólag Kolumbus által megoldott elmélete.

A kiállítások és állandó múzeumok sűrűn váltakozó rendjében a szakember alig talál már valami élvezetet. Gépileg vonul végig az itt-ott megújuló, javított kiadású, haladást feltüntető cikkek útvesztőjében és ha fáradt tekintete meg-megpihen egyik-másik osztályon, az egésznek benyomása már nem oly friss, nem oly felvillanyozó, mint mikor a nemzetközi és országos kiállítások egy-egy eseményt képeztek. Ma már minden esztendőre esik egy pár és minden harmadik esztendőben rákerül a sor ugyanazon országra. És akik buzgalommal, lelkiismeretességgel neki indultak a kiállítások tanulmányozásának, kevés eredménynyel térnek vissza a kirakatoknak gyakran sivár és meddő színhelyéről. Még az újabb, jelentékenyebb vívmányok is alig bírnak rá vonzó erővel.

De a brüsszeli kereskedelmi múzeum allandó kiállítása egészen más színben mutatkozik. Itt végre megtaláljuk, amit a sok kiállításon való bolyongásunk közben önkénytelenül keresünk és megtalálni ritkán tudunk: a gyakorlati célt és eredményt. Itt minden darab gyakorlati értékkel és gyakorlati rendeltetéssel bir; nem a fény, nem a pompa az irányadó, hanem az, amit az iparosvilág leginkább keres és hajhász: — az üzlet, a haszon. Itt minden tárgy az üzleti érdek szolgálatában áll és miként minden egyes darab, úgy az állandó gyűjtemény összessége — a hazai ipar terjeszkedésének lesz mértékadó eszközévé. — Ez az eszköz pedig bizonyára célra vezet...

Hogy mikép létesült ez intézet, azt már elmondottam; hogy az okos, a szükséglethez alkalmazkodó praktikus ész teremtette azt meg, ez iránt szintén tisztában vagyunk. De van még egy

kérdés, melyre felelni tartozom és e feleletben sok mindenre nézve vélek magyarázatot adhatni, sőt talán önkénytelenül oly húrokat is érintek vele, melyek nálunk — kiviteli kereskedésünk tespedő helyzetére való tekintettel — fájdalmasan fognak megrezdülni...

A kérdés egyszerűen az: hogy lehet e múzeumot a folyton váltakozó kereslet és szükséglet hullámzása közben azon a színvonalon tartani, hogy az a gyáripar extenziv terjesztésének és a kiviteli kereskedés emelésének állandóan szolgálatára lehessen? Erre egyszerű a felelet. Sőt minden felelet helyett egyszerűen hivatkoznom lehet Belgiumnak a világpiac minden kiváló pontján található lelkiismeretes, szakképzett *konzulaira*. Ezek képezik a kereskedelmi múzeum oszlopait.

A belga konzulok tevékenységüket első sorban az ipar és kereskedelem érdekeinek szentelik. Ez a súlypont, melyre működésüket helyezik. A belga külügyi hivatal évek, sőt évtizedek óta e gyakorlati irányban nevelte őket és ma is — ha valamely konzuli állás betöltéséről van szó — első sorban gyakorlati férfiakat, lehetőleg mérnököket szemelnek ki. A brüsszeli kereskedelmi múzeum hivatalnokai pedig, kik föladataik teljesítése körül kedvet és odaadást tanusítanak, biztosra vehetik, hogy rövid idő mulva valamely fontosabb konzuli állásra hivatnak meg, és így a múzeum félig-meddig jeles konzuljelöltek iskolájává és gyakorlati képzőjévé is válik.

Nem mondok újat, ha állítani merem, hogy valamely ország kivitelképességének emelésére a megfelelő vámpolitikán kívül legnagyobb befolyást gyakorolhatnak a konzulok. A mi speciális viszonyainkra való tekintettel, fájdalom, nem lehet elmondanunk, hogy az osztrák-magyar konzulok főleg *Magyarország* kiviteli kereskedésének fejlesztése érdekében eddigelé sokat lendítettek volna. Az a néhány sovány jelentés, melyet konzulaink a félhivatalos, vagy hivatalos lapban közzétesznek, legkevésbé alkalmas arra, hogy iparosaink és kereskedőink kiviteli aspirációit nagyban felköltse.

Igaz ugyan, hogy hazánk gyártmányaival a világpiacon jelentős számot ma még alig tehetünk. De ezzel szemben nem lehet tagadni, hogy vannak izmos, kivitelképes iparágaink, melyeknek a közeli keleti tartományok legtermészetesebb piacait képezhetnék.

És nem tehetek róla, de már 1880-ban, midőn a brüsszeli országos kiállításon a külügyi hivatal mintaszerű osztályát láttam

és az idén, midőn Amsterdamból visszajövet Brüsszelben megállapodtam és itt ez ép említett osztályt a kereskedelmi múzeumban rendszeres egészszé kitárva vizsgáltam. önkénytelenül is az az eszme fogamzott meg bennem, hogy *nekünk Magyarországon szintén hasonló kis múzeumot kellene szervezni, de csakis a keleti tartományokra való tekintettel.*

Iparosaink a termelés egyes ágaiban számot tevő eredményt képesek elérni már ma is; új vállalatok keletkeztek, mások keletkezőfélben vannak; s mindezek meg akarják hódítani a magyar fogyasztó közönséget, melynek érdeklődése a hazai iparcikkek iránt nőttőn nő. De egyrészt nehezen tudják bevárni, hogy az egész ország hazai cikkeket fogyaszszon, másrészt némely iparágnak a hazai fogyasztás legkedvezőbb föltételei mellett is kell más, nagyobb piacokat hódítani, mert különben fejlődésében stagnáció áll be. A kiviteli piacokat pedig — egyes igen fejlett iparágaktól eltekintve — legközelebb találjuk a keleten, melyet iparunk ma még meghódíthat magának és melyen némi kis erőfeszítéssel sikeres versenyt nyújthat a távoleső nagy iparos államok kivitelének.

Arra azonban a magyar ipar még nem képes, hogy maga induljon el kiviteli piacainak tanulmányozása végett. Kényelmesek és élhetetlenek is vagyunk még bizonyos tekintetben. De ha az iparosnak itt a fővárosban megmutatnánk mindazon iparcikkek mintáit, melyek a keleti tartományok főbb piacain a legkelendőbbek, ha ezenkívül értesítenénk iparosainkat a kiviteli vám- és szállítási föltételekről, lehetne reményünk arra nézve, hogy a kivitelképesebb gyárak és ipartelepek nem riadnának vissza a keleti piacokon való térfoglalástól. Mert ahoz sem elég pénze, sem elég bizalma nincs minden nagyobb ipartelepnek, hogy egyes főbb keleti piacokon fióküzletet nyissanak. Ha eddig néhány iparos kisérletet tett ez irányban, talán nem bánta meg, de ezeket, mint utánzásra méltó példákat általánosságban odaállítani nem lehet.

Ha a magyar kormány keleten levő konzulainkat ép oly utasításokkal látná el, mint a belga kormány az ő külföldi konzulait, ha a brüszeli kereskedelmi múzeum szervezetére egy kisebbszerű *keleti kiviteli múzeumot* tudnánk berendezni és azt a kivitelre képes iparosok és iparvállalatok, valamint a kereskedők számára alkalmas tudakozó intézet gyanánt is be tudnánk rendezni, sokkal több eredményt érhetnénk el, mint költséges experimentumok által. A gyakorlatilag megmagyarázott példa jobban hat

és a szemléltetés útján bizonyára jobban lehetne iparosainkat kiviteli kisérletekre buzdítani, mint leírásokkal és jelentésekkel. Ha egyik edénygyáros látja például: milyen az az edény, mely teszem föl Brailában kelendő, ha meggyőződik, hogy hasonló edényt hasonló ár mellett ő is tudna eladni, ha megtudja, kik a megbízható kereskedők, kik üzletét, kivitelét közvetíthetnék, kedvet és hajlamot kaphatna a kivitelre és ennek első sikerein buzdulva, megállapíthatná ipartelepének hírnevét, megszilárdíthatná kivitelképességét s az ebből az illető iparosra és általában az iparra és hazánkra háruló hasznot könnyű szerrel lehetne kiszámítanunk.

Az országos kiállítás szervezése előtt több oldalról fölmerült az az eszme, hogy a kiállítás egy külön osztályát úgy kellene berendezni, hogy abban kizárólag a szomszédos keleti tartományok nyersanyagai és behozatali, vagy termelt cikkei legyenek bemutatva, hogy ez alapon az illető tartományok versenyképességét megismerve, kivitelünket fokozhassuk és a keleti piacok elfoglalására — természetesen csak az ipar és kivitel szempontjából — megtehessük a kellő előkészületeket.

De ez eszmének megvalósítása sok nehézségbe ütközött, s míg egyrészt megcsorbította volna a kiállítás országos jellegét, másrészt a kivánt célt aligha közelíthette volna meg. Mert mit érünk vele, ha 6 hónapon át látjuk egyes keleti piacok termelőképességét? Nagyon keveset.

Nekünk az illető piacok valóságos és folyton váltakozó szükségletét kell megismernünk, nemcsak az ott termelt, de az oda importált külföldi cikkek alapján is; és nagyon természetes, hogy e szükséglet időről-időre váltakozik, tehát csak egy *állandó, folyton kiegészítendő* kiállításból ismerhető meg, nem pedig egy 6 hónapos, tökéletlen kiállítási osztályból. Az említett állandó kiállítást legcélszerűbben a *keleti kiviteli múzeum* foglalhatná magába.

Terményeinknek és iparcikkeinknek keleten való térfoglalása érdekében újabb időben fölmerült különféle eszmék és javaslatok közül egy sem egyesíthetett magában eddig annyi gyakorlati és kézzelfogható előnyt, mint amennyi a Budapesten létesítendő keleti kiviteli múzeum eszméjében rejlik, mert ebben — ha a brüsszeli kereskedelmi múzeum szervezete szerint létesül — együtt található mindazon előny, mely az egyes eddigi javaslatokban szórványosan mutatkozik.

És mik voltak az eddigi javaslatok és intézkedések?

Bizottságot küldtek ki egyes keleti piacok tanulmányozása végett; majd egyes szakférfiakat a Levante kereskedelmi és iparviszonyainak ismertetésére kértek föl; a trónörökös menyegzője alkalmából akartak egy nagyobb alapítványt létesíteni, melynek kamataibói évenkint képzett ifjak küldettek volna a keleti piacok behatóbb tanulmányozására; híres tudósok, államférfiak és egyszerű közgazdák a kereskedő- és iparosvilágnak évről-évre tartanak felolvasásokat az ismert jelszóval: «Keletre magyar!» Ugyan e jelszó érvényesülése érdekében tűzte ki a volt nemzetgazdasági egylet ama pályakérdést, melynek György Endre jeles pályanyertes művét köszönhetjük.

És mind e mozgalmaknak mi lett az eredménye? Kevés, mert kevés volt az intézkedésekben, jelentésekben vagy a javaslatokban a praktikum.

A brüsszeli kereskedelmi múzeum megadta a gyakorlati irányt, melyet nekünk csak egyszerűen le kell másolni, alkalmazván azt a keleti tartományok kiválóbb piacaira.

A brüsszeli kereskedelmi múzeumnak fiókja legközelebb nyílik meg Gentben, Belgium e második fővárosában. E mintára nemsokára a német birodalom kiválóbb kereskedelmi piacain is keletkeznek hasonló intézmények. Stuttgartban az Exportverein pótolja egyelőre annak helyét, de nemsokára javított kiadásban meg fogja közelíteni a brüsszeli mintaintézetet. Németországra és Ausztriára kiterjedő hatáskörrel nemrég szervezték a *keleti kiviteli egyletet,* melynek tervezete magában véve is elég imponáló. A keleti piacokra végre legutóbb az oroszok is szemet kezdtek vetni és mint a tavaly Moszkvában tartott nemzetgazdasági kongresszus tárgyalásaiból kiderül, komoly előkészületeket tesznek iparcikkeiknek Törökországba, Szerbiába, Ruméliába s általában a keleti tartományokba való exportálásának rendszeresítése érdekében.

Szóval mindenütt mozognak körülöttünk, csak mi nem tudunk a kellő gyakorlati irányba zökkenni s a nagy verseny ellenében a saját iparunk kivitelét és keleti térfoglalását biztosítani.

Pedig iparunk extenziv fejlődésének kellékei között ez a kérdés egyike a legfontosabbaknak. Bizonyítják ezt az eddigi idevágó tervezgetések.

De a tervezgetésekből végre ki kell bontakoznunk, mert ha még annyi ideig készülődünk és experimentálunk, mint eddig,

bizonyára minden piacról lekésünk és legfeljebb azon tarlókon böngészhetünk, melyek az izmos külföldi iparnak nem kellenek. Ebben pedig nem lesz nagy köszönet.

Létesítsünk végre oly intézményt a jelzett cél érdekében, mely maradandó becsű, melytől eredményt várni jogosultak lehetünk. E maradandó alkotásra céloz az itt megpendített eszme, a a keleti kiviteli múzeum, melynek fölkarolását hazai iparunk érdekében melegen ajánlom az érdekelt szakkörök, első sorban pedig az országos iparegyesület és ez által a minden életrevaló eszméért tettrekész földm.-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. miniszterium pártoló figyelmébe.

A budapesti kiviteli múzeum szervezéséhez.

A brüsszeli kereskedelmi múzeum ismertetése alkalmából különös súlyt fektettem egy Budapesten létesítendő *keleti kiviteli múzeumra.* Aki figyelemmel kisérte az említett muzeum szervezetét és némi fogalmat alkothat magának azon messzeható misszióról, mellyel az a kiviteli kereskedés fejlesztése körül bír, az egyszersmind tisztán láthatja egy Budapesten létesítendő ilynemű múzeum szervezését és kezdeményezését. Már ismertetésemben hangsúlyoztam, hogy versenyképes iparosainkat leginkább azátal fogjuk a kiviteli kisérletekre ösztönözni, ha állandóan értesítjük őket a kivíteli főbb piacok szükségleteiről és e szükséglet fedezésének módját eléjük tárjuk. Az eddigi kisérletek a keleti piacok meghódítására nélkülözték a kellő praktikus irányt és a füzetekre terjedő jelentések, melyeket szakférfiak az egyes piacok szükségletének fedezésére nézve nyujtottak, mint holt tőke értéktelenül hevernek a miniszteriumok és egyesületek irodáiban, vagy ha kivonatosan az időközi- és napilapokkan meg is jelentek, nem is tudták azt a célt elérni, melyet eredetileg követni akartak.

Mindezek után sürgős föladatnak kell elismernünk a brüsszeli múzeum mintájára Budapesten egy a keleti tartományokra való tekintettel szervezendő múzeum létesítését. Ez eszmének fontosságától már évek előtt át volt hatva az a bizottság is, melyet az országos magyar iparegyesület és az általános iparegylet kebeléből a nagymélt. vallás- és közoktatási miniszter úr arra kért föl, hogy az akkor még tervben volt technologiai iparmuzeum létesítésére nézve javaslatot készítsen. E javaslat, illetőleg az azt fel-

ölelő emlékirat különös előszeretettel pendítette meg egy *keleti múzeum* eszméjét, de a szervező bizottság — bár az eszme nagy fontosságától kellőképen át volt hatva — akkor minden erejét a technologiai múzeum létesítésére kivánván összpontosítani, a keleti múzeum eszméjét egyelőre, de csakis egyelőre elejtette.

A brüsszeli múzeum és a Németország főbb pontjain keletkezett kiviteli egyletek mintaraktárai azonban időközben élénk figyelmeztetésül szolgáltak nekünk arra nézve, hogy ha iparunk extensiv fejlődésére általában súlyt akarunk fektetni, nem szabad az erre vonatkozó aktióval sokáig késnünk, annál kevésbé, mert kivitelünk a legtermészetesebb iránynál fogva első sorban kelet felé gravitál. Ha pedig e piacokat nem igyekszünk ma elfoglalni, holnap és holnapután már lekéshetünk róluk és késedelmezésünk esetén legjobb esetben is sovány eredménynyel kellene beérnünk.

A technologiai múzeum már áll és áldásosan működik. Ideje hogy a kormányt ama másik múzeum létesítésére is figyelmeztessük, melynek eszméjét pártolólag fogadta ugyan, de két ily fontos intézet létesítésének nehézségei közül kellett választania és természetesen először a sürgősebb természetű technologiai múzeum ügyét karolta föl, s a másik eszmének megvalósítását bizonytalan időre elodázta.

Ez a bizonytalan idő elmult. A hazai ipar érdekében létesítendő intézmények közül immár a *keleti kiviteli múzeum* van soron. E muzeum célját, föladatait és hivatását előbb behatóan tárgyaltuk és itt csupán azon teendők vázolása van hátra, melyek ez intézmény alapjának megvetésére szolgálnak. Az erre vonatkozó teendőket a következőkben véljük összefoglalhatóknak:

1. A kormányt és pedig ezúttal a földm.-, ipar- és kereskedelemügyi miniszteriumot — mert a közoktatási miniszteriumot ez intézmény csak távolabbról érdekelheti — fel kelleni kérni, hogy a keleti kivíteli múzeum létesítésének előmunkálatait rendelje el és e munkálatok vezetésére nevezzen ki az országos iparegyesületre való tekintettel egy szervező bizottságot.

2. E bizottság föladata volna a keleti kiviteli múzeum szervezetét és a létesítésre és föntartásra vonatkozó költségvetését kidolgozni, továbbá előterjesztést tenni a létesítésre vonatkozó első kisérletek megtételére nézve.

3. Ez utóbbi teendők a következők volnának:

a) A tervezett múzeum céljáról és föladatáról tömör körlevelekben értesítendők a keleti tartományokban székelő következő fő- és alkonzulok:

Romániában: a bukaresti, giurgevói, turnszeverini, plojestii, krajovai, szulinai, tultschai, küstendzsei, jassii, bottusani, galatzi, brailai,

Szerbiában: a belgrádi és nisi,

Görögországban: a piräusi, atheni, syrai, patrasi, corfui,

Montenegróban: az antivári,

Törökországban és pedig *Ruméliában:* a konstantinápolyi, a Dardanellákon levő, a drinápolyi, a salonichii, a monastiri,

Kelet-Ruméliában: a philippopolisi,

Bulgáriában: a sofiai, ruscsuki, widdini, várnai,

Észak-Albániában: a skuttarii, prisreni,

Délalbániában és *Thessáliában:* a janinai,

Kis-Ázsiában: a smyrnai, trapezunti,

Krétában: a caneai,

Syriában: a beiruthi, damaskusi, aleppoi, tripólii, bagdadi,

Egyptomban: az alexandriai és kairói konzulok.

b) Ugyane konzulok felhivandók: tegyenek jelentést arról, hogy mily iparcikkek és nyersanyagok kerülnek az illető piacokra külföldről és pedig mely államokból; jelöljék meg az importált cikkek minőségét, árát, csomagolási módját stb. Hotározzák meg, hogy mely cikkekben a legnagyobb, melyekben közepes és melyekben gyönge az illető piac szükséglete. Hasonlóképen jelentés kérendő be a konzuloktól azon kiválóbb nyersanyagokra nézve, melyeket az illető piac és vidéke termel és e nyersanyagok árának, keletének meghatározása mellett részletesen meg kellene jelölni: mily célokra értékesíttetnek és értékesíthetők ez anyagok.

c) Közöljék a konzulok a megbizhatóbb közvetítők és kereskedők névjegyzékét.

d) E jelentések alapján a szervező bizottság megállapítja, hogy az illető konzulok — az e célra számukra nyitandó hitelhez képest — mely importcikkekből, illetve, mely ottani nyersanyagokból küldjenek be ide mintákat. E minták rendezése alapján a szervező bizottság gondoskodik a múzeum életbeléptetéséről.

4. Az illető mintáknak az érdekelt iparosokkal való kellő megismertetése, a tudakozó hivatal és a szakkönyvtár létesítése, az ügyködés megkezdése és folytatása már a tényleg létesített múzeum kinevezett tisztviselőinek volna föladata.

Ez röviden az a létesitési programm, melynek alapján a kiviteli múzeumot Budapesten megalkothatónak hiszem. Itt természetesen csak a létesítés és szervezet főbb momentumaira véltem kiterjeszkedhetőnek, mivel úgy vagyok meggyőződve, hogy az apróbb részletekre nézve sokkal illetékesebb lesz az a bizottság, melyet — ha ez eszme illetékes körök előtt kedvező fogadtatásra talál — a szervezési és előmunkálatok vezetésére ki fognak nevezni.

Ez vonatkozik az előmunkálatokra.

Tekintsük most már az *idő* kérdését. Azt hiszem, hogy kedvezőbb időt a mostaninál képzelni sem lehet. Mert ha a létesitéshez legközelebb hozzáfogunk, amíg a konzulok jelentései beérkeznek, amíg ezek alapján a bizottság a mintatárgyakat kijelöli és mig ezek hozzánk kerülnek, s a múzeum létesítésének küszöbén leszünk: az 1885. évi országos kiállítás épen javában áll és egyrészt nyomban áttekinthető képet nyerünk arról, hogy mely keleti piacokra, mely hazai iparágak és iparosok hivatvák exportálni, másrészt az országos kiállítás *gyakorlati* eredményét nagyban fogná emelni, ha azonnal minden versenyképes iparág számára megjelölhetjük a tért, melyet meghódítani és amelyen terjeszkednie megvan a kedvező alkalom.

De ha az időpont e kedvező állását elismerjük, az eszme létesítésére vonatkozó előmunkálatokkal már alig szabad késnünk és legfőbb ideje, hogy e nagyfontosságú ügy felkarolásához teljes erővel hozzálássunk.

Ipari és kereskedelmi növények termelése Magyarországon.

(Felolvastatott 1885-ben a Gazdakörben.)

Az a jelszó, melyet a magyar mezőgazdasági érdekek egyik érdemes, ősz bajnoka évtizedekkel ezelőtt kiadott, fokonkint mégis érvényesülni fog. «Hozzunk mezőgazdaságunkba helyes arányokat», így hangzik a régi jelszó, melyet a magyar mezőgazdasági érdekek szempontjából nem lehet eléggé hangsúlyozni. E jelige helyességét és fontosságát dokumentálta a Magyar Gazdák Társasköre is, midőn az ipari és kereskedelmi növényeknek hazánkban való nagyobbmérvű termelése érdekében eszmecserét határozott megindítani és ebből kifolyólag oly kezdeményezésnek vetette meg alapjait, mely az 1885-iki kállítási esztendőben, vagyis

a közgazdasági helyzet javításának és a közgazdasági intézmények és intézkedések kiegészítésének évében messzehatóbb jelentőséggel bírhat s a Gazdakörnek eddig elért szép sikereit, egygyel és pedig egy jelentős sikerrel gyarapíthatja.

Az ügynek érdekében kivánatos lett volna, hogy e kérdés bevezetésére a kiválóbb és tapasztalt gazdasági írók vagy szakférfiak egyike vállalkozott volna, aki szavainak tekintélyével is súlyt kölcsönözhetett volna. Én, akiről tudva van, hogy mezőgazdasági kérdésekkel és tanulmányokkal — fájdalom — igen keveset foglalkoztam, annál inkább érzem az elvállalt föladatnak súlyát, mert tudom, hogy oly avatott férfiak előtt kell e tárgyban való nézeteimet kifejteni, illetőleg igénytelen nézetek kifejtése által az eszmecserét megindítani, akik e téren nemcsak bő tapasztalatokkal bírnak, hanem akik ez irányban már több-kevesebb eredményt is elértek. És ha volna e tisztelt körben, vagy ezen kívül valaki, aki szerénytelenséggel vádolna azért, mert e théma fejtegetésére vállalkozni mertem, azzal szemben mentségül mindössze azt tudom felhozni, hogy először: azzal a tudattal léptem a fölolvasóasztalhoz, hogy a tisztelt urak tőlem, mint aki a kérdésnek csak egyik oldalával foglalkoztam eddig gyakorlatilag is, nem várnak oly tökéletes és befejezett előadást, mely a szőnyegen forgó kérdést kimerítené; másodszor tisztában voltam azzal, hogy az eszmecsere megindítása, bármily igénytelen módon történjék is ez és bármely igénytelen oldalról származik is az, az avatottabbak és hivatottabbak hozzászólása által mindenesetre oly eredményeket érhet el, melyek közgazdasági szempontból figyelemre méltók és áldásthozók lehetnek.

Mert nem minden bányász, aki a tárnát vájni kezdte, hoz felszinre kincseket. De megnyugvására szolgál, hogy az első kapavágások és az első nyomok után az utána következők könnyebben érhetnek célt, sőt megnyugvására szolgál az is, ha tudja, hogy az ő munkája meddőnek bizonyult, mert ezáltal legalább arra adott alkalmat, hogy a meddő tértől elfordulva, mások a kutatásokat talán az ellenkező, vagy más szerencsésebb irányban kezdjék meg.

Volt azonban mégis egy ok, melynél fogva örömmel ragadtam meg az alkalmat, hogy éppen e kérdés tárgyalása alkalmából e tisztelt körben megjelenjek. Sajnálattal tapasztaltuk ugyanis, hogy újabb időben hallatszottak nálunk olyan hangok is, mintha

az ipar a mezőgazdaság rovására protegáltatnék, avagy megfordítva. Fölcsillámlott beszédekben, hirlapi és szaklapokban közzétett cikkekben az a jogosult önzés, mely az iparosok részéről csak az ipar, a mezőgazdák részéről csak a földművelés érdekeire látszott par excellence súlyt fektetni, sőt voltak egyesek, akik újabban e két közgazdasági tényező érdekeit egymással szembeállítani igyekeztek.

Ha bárhol a világon ily irányzatnak jogosultsága elismerhető, vagy legalább is menthető, nálunk nem. Nálunk az ipar és mezőgazdaság két egymást kiegészítő, két egymásra utalt tényezőt képez, melyeknek egymással ellentétes érdekei nem lehetnek. Mindkettőnek szüksége van a védelemre felülről és bármily messzeható legyen e védelem és támogatás, azt egymástól nem irígyelhetik, hanem inkább kölcsönös fejlődésük érdekében kell, hogy érvényesítsék; az iparnak emancipálnia kell magát — legalább jó részben — a külföld alól, a mezőgazdaságnak pedig a termelő helyzetének biztosítása által oda kell hatni, hogy terményeinkkel a versenyt a külfölddel szemben fölvehesse. Az ipar fejlődése — tekintettel a közlekedés és forgalom óriási gyarapodására — nálunk sokkal inkább el volt maradva, mint a nyugati tartományokban és természetes, hogy e hiány pótlására az elmult időben némi erőfeszítéseket kellett lenni. De ez nem történt és nem történhetik a mezőgazdaság rovására, mert egészséges közgazdasági viszonyok csak úgy fejlődhetnek, ha a mezőgazdasági termelés épp úgy támogatja az ipart, mint ahogy az ipari termelés hivatva van a mezőgazdasági produktumok értékesítésére minél nagyobb figyelmet fordítani.

A mai kérdésnek fölvetése is örvendetesen igazolja, hogy a gazdakör a mezőgazdasági termelés arányosítása által az ipari termelés előföltételeinek kíván megfelelni és figyelmét oly ipari és kereskedelmi növények felé fordítani, melyeknek értékesítése nemcsak a gazda, hanem az iparos és gyáros szempontjából is felette kívánatos.

Mielőtt e növények részletes felsorolására áttérnénk, két irányban kell megjegyzést tennünk.

Vannak egyes kereskedelmi és ipari növények, melyeknek termelése hazánkban évek óta kiváló gondozás tárgyát képezi. Ilyenek a dohány, az olajnövények, a kender, a len, részben a rizs stb. Ezekre újabban és pedig ez előadás keretében kiterjesz-

kedni nem célszerű és nem szükséges, mivel a kérdés kitűzése által az intencionáltatott, hogy bizonyos új és jövedelmező termelési ágakra irányoztassék a közfigyelem. Másrészt az új vagy a nagyobb mértékben felkarolandó növényekre nézetem szerint elég lesz rámutatni, azoknak jelentőségét, értékesíthetését és termelésének módozatait a főbb vonásokban jelezni; a technikai kivitel, a kísérletek s általában a részletekre vonatkozó föladatok föntartatván ama hivatott szaktestületeknek és intézeteknek, melyek ez irányban eddig is kiváló szolgálatokat tettek a magyar gazdaközönségnek. Az 1885. évi országos kiállítás úgyis a legjobb alkalom lesz annak megállapítására, hogy ipari termelésünk mely ipari és kereskedelmi növényekre támaszkodott eddig és fog támaszkodni a jövőre. Ehhez képest pedig teljes rendszerességgel fordulhatunk egyik vagy másik ipari és kereskedelmi növény felkarolása felé.

Az ipari és kereskedelmi növényeket hét osztályba lehet sorozni és pedig:

I. Fűszernövények; II. gyári növények; III. fonalnövények; IV. olajnövények; V. festéknövények; VI. gyógynövények; VII. főzelékfélék.

Lássuk ez osztályok különböző növényfajait közelebbről.

I. Fűszernövények.

1. Az *ánis* (pimpinella anisum) csak porhanyós, jól trágyázott, homokos agyagföldben, melegebb és közepesen nedves éghajlat alatt tenyészik. Gyümölcseit, vagyis magvait leginkább a likőrgyárosok, cukrászok és gyógyszerészek használják, ezenkívül olajkészítésre is alkalmas; mivel azonban a talajt erősen kiszívja, vetését csak évek mulva szabad ismételni. Utána a jól trágyázott földbe rendszerint búzát szoktak vetni. Érdemes volna e növénynyel nagyobbszerű kísérleteket tenni.

2. A legjövedelmezőbb kereskedelmi és ipari növények közé tartozik a *komló* (homulus lupulus), mely hazánkban is évek óta képezi kísérletezéseknek tárgyát. Kísérletet tettek vele Erdélyben Segesvár vidékén, továbbá Beszterce-Naszód megyében, a Maros mentén és pedig Háportonban, Csekelakán, Borkereken. Báró Kemény Géza 1881-ben Csekelakán egy holdnyi területről szüretelt 511 kilót, s ennek métermázsáját 150 frton adta el. 1882-ben

$3^1/_2$ holdon termelt $18{\cdot}07^1/_2$ kilót s kapott érte métermázsánkint 250 forintot, tehát holdankint 1090 frtot. B. Kemény Géza úr karolta föl különös előszeretettel a komlótermelést, mely Erdélyben a Maros mentén és Kis-Küküllőmegyében — úgy a talajra, mint az éghajlati viszonyokra való tekintettel — igen alkalmas térrel bír. Nagyobbszerű kísérleteket tett a komlótermeléssel Albrecht főherceg ő fensége béllyei uradalmában, ahol mintegy 80 hold van komlóval bevetve. A kormány megbízásából közelebb báró Kemény Béla közgazdasági előadó úr tanulmányozta a telepet s jelentése szerint itt a komlónak kifedését közönséges ekével, megkapálását ekével, töltögetését közönséges töltögető ekével, a gyomtól való tisztántartását extirpátorral, vagy egy nagyon egyszerű duruzsoló eszközzel hajtják végre, bámulatos tökéletességgel. E rendszer mellett a komló művelésének költségei a minimumra redukálhatók úgy, hogy egy hold átlagos jövedelme évenkint 800 frtra tehető. A legnagyobb baj csak az, hogy az aratás alkalmával munkáskezekben nagy hiány van. Ez uradalomban különben a drótspárgaművelés van elfogadva, mely rendszernek a karóművelés fölött kiváló előnyei vannak, úgy hogy b. Kemény Béla jelentése szerint, az még oly vidéken is célszerűbb, ahol $3^1/_2$—4 öl hosszú karó 10—12 krajcárjáért beszerezhető. A béllyei uradalomban különben nyári saazi és őszi spalti komlót termelnek, ami azért is helyes, mivel a kétféle komló aratása különböző időre esik és a munkamegosztás meg van könnyítve.

Az árúforgalmi statisztika kimutatásai szerint 1882-ben 724,951 frt árú komló hozatott be hazánkba és 203,693 frt árú komló és komlóliszt vitetett ki külföldre. E számarány eléggé kimutatja, hogy a komlóművelésre hazánkban érdemes volna kiválóbb gondot fordítani, annál inkább, mert a talaj- és éghajlati viszonyok e növény termelésére nézve hazánk legtöbb vidékén alkalmasak és a komló ama kevés növénynemek közé tartozik, melynek minden íze értékesíthető. A növény maga tudvalevőleg a sörfőzésre alkalmas, a fiatal hajtások saláta gyanánt használhatók, a gyökere tüzelőnek, a gyümölcs nedve barna festéknek, a hamuja pedig nagymérvű alkalikus tartalmánál fogva az üvegfestéshez használható.

3. A *koriander* (coriandrum sativum) ugyancsak a liqueurgyártásban, a gyógyszerészetben, a sütődékben és mint fűszer a konyhákban játszik kiváló szerepet. Tenyészthető mély, por-

hanyós, tiszta és nedves, de nem túlságosan vizes agyagföldben. Németország némely részében harmadrendű búzaföldben vagy jó rozsföldben tenyészik, napos alföldi vidékeken. Egy hold átlag öt mázsa koriandermagot és 8 mázsa szalmát termel; egy mázsa értéke 20—25 frt.

4. A *kömény* (cavum carvi) a gazdaközönség részéről kiváló figyelmet érdemel, mert árnyékos helyen is szépen tenyészik s oly helyekre is vethető, melyek az erős beárnyékolás folytán semmi, vagy nagyon kevés hasznot hajtanak.

Ezenkívül igen csekély ápolást igényel. A talajt vetés előtt jól fel kell lazítani, az őszszeli, vagy a kora tavaszi vetés helyett a köményt juliusban vagy augusztusban is lehet ültetni. A magtermés hektáronkint 1200—3600 kiló szártermést ad, tehát a köménytermelés kedvező viszonyok között igen jövedelmező lehet. A talajt igen jó állapotban hagyja hátra, elég jókor takarul le, úgy hogy még őszi gabonát is lehet vetni utána. Szénakészítésre is alkalmas, de virágzáskor azonnal kaszálni kell, s ilyenkor könnyen szárad. A kömény biztos vetemény, mert a hideg, úgyszintén a szárazság és a nedvesség iránt érzéktelen, csak a tartósan nedves talajt nem tűri meg. Lehet a köményt fűfélékkel keverve is vetni és így kitünő legelőt képez, főleg a juh és szarvasmarha igen szeretik s igen kedvező befolyással van a tejelválasztásra.

Nagyobb figyelmet érdemelne még

5. a *torma* és

6. a *mustár* termelése.

A torma a háztartásban és a gyógyszerészetben egyaránt fontos szerepet játszik; a gyógyszerészetben pótolja az ú. n. spanyol legyet; termelhető minpen földben és hazánkban bármely éghajlat alatt; de figyelmet kell fordítani arra, hogy ugyanazon földben csak 7—8 év mulva szabad tenyészteni. (Utána legjobb burgonyát vagy babot vetni.) Azonkívül kellő gondozást is igényel e növény, ha minőségére súlyt akarunk fektetni. — A *mustármag* termelésével Vasmegyében újabb időben sikerrel foglalkozik több gazda, különösen egy vallásalapítványi uradalom bérlője. Kivánatos volna, hogy e növény termelésének eredményei nyilvánosságra hozassanak és ez által esetleg mások is buzdíttassanak hasonló kisérletekre.

Tekintettel arra, hogy a mustárkészítés terén újabban szép haladást tett iparunk, e növény tenyésztését alkalmas vidékeken

érdemes volna fölkarolni. A mustárhéj mint takarmány lovak és szarvasmarhák számára igen alkalmas, szalmája azonban csak alomnak, vagy tüzelőnek való.

7. Ez osztályban végül föl kell említenünk a *majoránnát*, melynek rendszeres termelésével hazánkban csak kevesen és kis mértékben foglalkoznak. Ezeknek azonban nincs okuk a termelést megbánni, mert a majoránna (origanum majoranna) nemcsak mint fűszer használtatik a háztartásban, a hús-földolgozó és konzerváló iparban, hanem a gyógyszerészetben is igen nagy mértékben fordul elő. Egy elsőrendű budapesti cég (Stern és Schmiedl) évenkint waggonszámra exportálja e növényt.

A majoránna mérsékelt nedves, meleg klimát és kellő meleg időt igényel. A száraz homokot és a nagyon nedves agyagtalajt kivéve minden földnemben jól tenyészik: de legjobban szereti az agyagos homokföldet, főleg ha ezt előbb trágyázzuk. Ilyen alkalmas talajban a majoránnát egy nyáron át háromszor is lehet aratni. Egy hold két aratást számítva - 4 mázsa majoránnát ad s egy mázsa értéke 35–40 frtnak felel meg. Aratás után a növénynek szárait le kell vágni és ha szállítani akarjuk, lehetőleg vászonzsákokba kell lazán csomagolni, úgy hogy a levelek túlságosan le ne horzsolódjanak. Alkalmas göngyölésben a növény színét és szagát éveken át megtartja. Az említett kereskedő cég e cikkeket nagy gyapjuzsákokba csomagolva exportálja a külföldre.

II. Gyári növények.

A gyári növények közül első sorban említhetjük a *katángot* (cichorium intibus). Rövid idővel ezelőtt egy előkelő kereskedőkből álló társaság foglalkozott egy cichória-gyár fölállításának eszméjével. E társaság élén gróf *Zichy* Jenő állott. Mellékkörülmények miatt a megpendített eszme nem valósult meg, de tekintettel arra, hogy a statisztika tanusága szerint hozzánk évenkint egy millió forint árú cichória kerül be külföldről, a terv elejtettnek nem tekinthető és a katángművelésre hazánkban még nagy jövő vár. A katángot jó erőben levő, mély rétegű, az előző ősszel kétszer szántott s csakis jól megért trágyával trágyázott talajba vetik. Sorvetésnél 4–5 kilogrammot kell vetni egy hektárra, a vetés ápril végén vagy május elején eszközlendő. Kikelés után a katáng a salátához hasonló, gyomlálást igényel és a satnya növények a

marháknak jó takarmányul szolgálnak. A gyökeredés csak októberben kezdődik s e célra az u. n. holspatent kell használni, mert a hosszú gyökerű növényt lehetőleg épen kell a földből kihúzni. A katángot aszalás útján 1875-ben kezdték és pedig először Belgiumban kávépótszerül használni. Ma Franciaországban a Nord departementban évenkint több mint 15 millió kgrammot termelnek. Rendkívül elterjedt a katáng művelése ezenkívül Belgiumban és Németországban, a Blümchen-Kaffee hazájában, ezenkívül kisebb mértékben Ausztriában és pedig Alsó-Ausztriában, Vorarlbergben és Krajnában.

Hazánknak legtöbb vidékén lehetne a katángtermelést meghonosítani, illetőleg a kávépótszerek gyártása szempontjából nagyobb mértékben termelni. A megfelelő gyáraknak fölállítása hézagot pótolna, mert évenkint nemcsak egy millió forint maradna bent az országban, hanem egyszersmind kilátásunk lehetne a keleti tartományok piacainak részbeni meghódítására. Az eddig létezett kisebb cichóriagyárak legnagyobbrészt a megfelelő tőke hiánya miatt voltak kénytelenek üzemüket beszüntetni. Ha azonaan egy nagyobbszerű ilyen gyár alapíttatnék, és bizonyos földterületeket meg lehetne nyerni és biztosítani a katángtermelésnek, ez holdankint átlag 50—60 forintot jövedelmezhetne. A katángot különben takarmányul is lehet használni, mert e növény kitűnően ellenáll a szárazságnak és 3—5-ször lehet kaszálni. Legalkalmasabb a katáng a legeltetésre bizonyos keverékkel, kivált csabaír, baltacím, komlós csigacső és csomós ebírral való keverékben.

A *fehér* (cékla) *répa* oly talajban is megterem, mely más növénynek alig nyújt táplálékot, mert e növény gyökerei mélyen belenyúlnak a földbe táplálékukat keresendő. Legalkalmasabb a szeszgyártásra. Kedvező sajátsága a nagy szaporaság, amennyiben egy és ugyanazon területen $2^1/_2$-szer annyi fehér répa terem, mint például burgonya és több mint másfélszerannyi cukorrépa. A szeszgyártásra kiválóan alkalmas, mert különböző vidékeken termelt különböző minőségű fehér répából egyaránt kitűnő szesz gyártható. Ezenkívül szirupgyártásra is igen jó. Tenyésztéséhez inkább nedves és meleg klima szükséges. Legalkalmasabb e növény termelésére az Alföld, vagy a völgyes vidékek, ahol erős lecsapódások fordulnak elő. Mivel e növény gyökerei 10—15 hüvelyknyire hatolnak a földbe, mélyrétegű, gyomtól és kavicsok-

tól mentes talajt kell számára keresnünk s jövedelmezőségével meg leszünk elégedve.

Meglehetősen el van hanyagolva nálunk a *szappanfű* (saponaria officinalis) termelése. E növény úgy leveleiben, mint gyökereiben és szárában sok szappananyagot tartalmaz; igen alkalmas a gyapjú mosására és selyemszövetek fehérítésére. Az összevagdalt növényt rendszerint vízben főzik és a folyadékot azután lepárolják, miáltal tiszta növényi szappant nyerünk, mely nem lévén erős és maró, a szövetek színeit és festékeit nem támadja meg. Porrá zúzva e növény kitünő fogport ad, mely a fogaknak nem árt, a foghúst pedig erősíti. A frissen szétzúzott levelek nedvével, vagy a levelek és gyökerek kifőzése által nyert folyadékkal gyapot-, vászon- és selyemszövetekből zsír- és egyéb foltokat lehet eltávolítani. E növény homokos földön tenyészik legjobban, és mázsája körülbelül 50 forint értéket képvisel.

A gyáripari növények között kiváló kelyet foglal el a *dohány* és a *cukorrépa*, melyekre azonban e helyen, tekintve a théma fölvétele által intentionált célt és tekintettel arra, hogy ezekkel gazdasági szaklapjaink évek óta tüzetesen foglalkoznak, nem tartom szükségesnek kiterjeszkedni.

De utalni akarok arra, hogy a *sás*, *fűzvessző*, a *nád* és a *cirok* is e kategoriába tartozik, utalnom kell arra, hogy a búza *szalmája*, melyből a szalmafonadékok készülnek, szintén ide tartozík.

És midőn ezeket fölemlítem, csak érinteni akarom a kérdést, mely a sás-, nád- és fűzművelés rendszeresebb fölkarolása és gondosabb művelése által oly szoros összefüggésben áll háziiparunk igen sok kiterjedt és fontos ágával. Érinteni akarom a kérdést, vajjon a szalmafonást, a finomabb szalma termesztése és feldolgozása nemcsak iparilag, hanem gazdaságilag is nem jutalmazná-e a gazda fáradtságát? És föl akarom vetni azt a kérdést is, ki fogja végre a circulus vitiosust megállapítani, mely egyrészt a gyárostól várja, hogy használható szalmát nagyban keressen, másrészt a termesztőtől várja, hogy ilyent végre kináljon.

És végre a nád- és sás-termelés nemcsak a gyékény- és nádfonás szempontjából kezd ma már fontossággal bírni, hanem azért is, mert a papirgyártás is e cikkek felé fordult és tudomásom szerint épen Pozsonymegyében létesült nemrég oly gyár, mely a legjobb minőségű csomagolópapirost nádból, sásból és

kákából állítja elő. És habár nem lehet kétségbevonni, hogy a háziipar, mely évszázados traditiók szerint mindig ugyanazt az anyagot ugyanabban a formában dolgozza föl, jövőre is értékesíteni fogja e cikkeket, másrészt azt sem lehet tagadni, hogy a gyári földolgozás e növények számára sokkal produktivebb, tehát jövedelmezőbb is.

III. A fonálnövények.

Mielőtt ez osztály egyes növénynemeire rátérnénk, – bármily csodálkozást idézzek elő vele — nem tagadhatom meg magamtól, hogy Fényes Elek statisztikájából ne idézzem a következő passzust:

Gyapot (pamut) termesztéssel mind polgári Magyarországon, mind a katonai Végvidéken, több helyeken és több esztendőkben tettek próbát. Legelsők voltak a *Nákó* testvérek, kik ezt II. József alatt Torontál vármegyében meg akarták honosítani s eleinte szerencsés sikerrel. Később Temesvár, Versec, Pécs körül s más vidéken is tétettek kicsinyben próbák. Vedres a vereshází pusztán 1812-ben és 1815-ben szinte hozzáfogott e növény termesztéséhez, de előbb az 1813-iki s utóbb az 1816-iki nagy árvíz magvát végképen elpusztította. A katonai végvidékekben, különösen a varasdi ezredekben 1785-ben, a német bánságiban 1795-ben, 1807., 1808., 1810., 1811-ik években tettek próbát s ez utolsóban innen és a szerémi végvidékről 102 font és 20 lat termés mutattatott be, s ez a cs. k. gyári felügyelőség vizsgálata alatt felfonatván, kisült, hogy a Szerémségben termett, mint legcsekélyebb, a macedoniaival vetekedett; a németbánsági pedig még a szurinamihoz hasonlított temesvárit is fölülmulta s a luisianaihoz csaknem hasonló jóságú volt. Azonban az 1812. és 1813-iki kedvezőtlen időjárások megmutatták, hogy a magyar birodalomban a gyapot-termesztés csak kedvező esztendőkben eszközölhető; amit pedig eléggé sajnálni lehet, mert hazánk 6 esztendei középszám szerint évenkint 593,743 font gyapotkelmét kényteleníttetik idegenektől venni, s e behozatal, a divat úgy hozván magával, még évről-évre tetemesen növekszik.

Azóta sokat változtak hazánkban a viszonyok. A pamutfonál évi behozatala a 7—9 millió forint között váltakozik. A mezőgazdasági kultura is óriási haladást tőn és éppen e nagy haladás következtében, mikor a természet mostohaságát mesterséges

segédeszközökkel lehet helyreütni, tatán helyén és idején volna egy alkalmas pillanatban azt a kérdést fölvetni: nem volna-e célszerű és kivánatos a gyapottermesztéssel és talán a *juta*-növény meghonosításával hazánk bizonyos vidékein újabb kisérleteket tenni? Hiszen a rizstermelést, melyet a törökök már a 17-ik században kezdtek nálunk meghonosítani, szintén abba kellett hagyni klimatikus és egyéb kalamitások miatt és ime már újabb, kedvező kisérletekkel találkozunk e téren!...

A len- és kender-termelés kérdése Magyarországon a gazdasági köröket élénken foglalkoztatja még ma is. Ez előadás keretében instruktiv irányban szólni e kérdésről szerénytelenség volna. Hiszen az országos magy. gazd. egyesület által gazdasági bajaink kipuhatolása és orvoslása érdekében tartott enquête-tárgyalások alkalmával behatóan foglalkoztak kiválóbb szakembereink e kérdéssel. A fölállított kérdés az volt: vajjon a gyapot és juta és más amerikai és indiai rostos növények versenyével szemben érdemes-e a kender- és lentermelést felhozni? A tanácskozások végeredménye e kérdést igenlőleg intézte el. De mielőtt a resüméra rátérnénk, nem lesz érdek nélkül való oly nehány adatot felhozni, melyekből a kérdésre a választ határozottan meg lehet és meg kell adni.

1882-ben (kénytelen vagyok ez évet venni a számítás alapjául, mert a mezőgazdasági pontos statisztika még csak ez évről készült el s a későbbi évek mezőgazd. statistikáját még nem lehet összhangba hozni az árúforgalmi statisztikával), tehát 1882-ben hazánkban 10,664 hektárnyi len és 65,052 hektárnyi kender termeltetett.

Ugyanez évben behozatott hazánkba:

Len- és kendermag	39,640	frt értékben
Lenfonál	6,002	« «
Kenderfonál	135,373	« «
Szösz	18,035	« «

Ellenben kivitetett 1882-ben:

Len- és kendermag	344,505	frt értékben
Len	470	« «
Kender	489,628	« «
Szösz	149,938	« «

Ez arány egyáltalában nem volna kedvezőtlen, amennyiben 199,050 frt behozatallal szemben 983,542 frt kivitelünk volna. De

rendkívül kedvezőtlenné válik az arány, ha egyszersmind a behozott len- és kenderszövetek értékét tekintjük, melyek 1882-ben következőleg alakultak:

Len- és vászonszövetek	7.695,126	frt értékben
Kisebb szövészeti cikkek lenből... ...	101,853	« «
Kötelesárúk ... ... - ...	368,818	« «
Zsákok	3.316,662	« «
összesen	11.481,559	frt értékben.

És ha megengedjük, hogy a zsákok nem mind kenderből készültek, viszont azt is föl kell említenünk, hogy a behozatali öszszegben a fehérneműek, női és férfiruhák és öltönyök tételei nincsenek belefoglalva és mindenképpen szomorú marad az a statisztika, mely élénken bizonyítja, hogy egy par excellence földmívelő állam 10 milló forintot fizet évenkint a külföldnek len- és kenderárúkért.

Teljesen jogosult tehát az 1880. évi gazdasági enquête az a kívánsága, hogy a len- és kendertermelés fokozása érdekében szükséges jól és célszerűen berendezett, a víz lebocsájtására alkalmas áztatókról gondoskodni: sőt a kormánynak minta-áztatókat és törőket kellene alakítani, vagy evégből alakult szövetkezeteket erkölcsileg és anyagilag támogatni. Emellett a lennél a jó rigai, a kendernél a kitünő olasz mag terjesztendő, melyek hasonlíthatlanul nagyobb terméseket szolgáltatnak. A nyerstermények beváltása és központosítottan való feldolgozása szintén jó szolgálatot tenne e két növény mívelésének sikeres előmozdítására és ami legnagyobb fontossággal bír: kellene végre nagyobbszerű szövő-ipari vállalatok létesítését is kezdeményezni és pártfogolni.

A rostos növények közül a nálunk nagy mértékben előforduló *csalány* érdemelne még rendszeresebb gondozást; a külföldön régóta használják e növényt szövetek készítésére. Hazánkban is voltak már kisérletek, melyekre egyes magánemberek nagy áldozatok árán vállalkoztak; de a magánvállalkozás, ha a megfelelő tőke fölött nem rendelkezik, mindig csak a kisérleteknél és — a csalódásoknál maradt, amint ez újabban egy általam ismert oly vállalkozóval történt, ki nádból és sásból kezdett zsákvászont készíteni, beleölte a kisérletekbe csekélyke vagyonkáját és most kisérleteinek folytatása és különösen eddig elért eredményeinek

tökéletesítése végett állam- és magánsegély igénybevételén fáradozik már évek óta...

A csalány-fajhoz tartozik az úgynevezett chinai fű vagyis a *Ramée*-növény, mely eredetileg Chinából származik és gazdag rost-tartalmánál fogva mint fonálnövény kitünően alkalmas a feldolgozásra, úgy hogy a belőle készített szövetek a legfinomabb lenbattiszttől alig különböznek valamiben; a Raméeből készült szövetek különösen kitűnnek vakító fehérségük által és sokkal olcsóbbak, mint a lenszövetek. Mint értesülünk, e növénynyel hazánkban most *Koppély* Géza úr tesz kisérletet és érdekes lesz ennek eredményeit úgy az eljárásra, mint a jövedelmezőségre nézve bevárni, hogy ehhez képest e nem sok gondot igénylő növény terjesztése érdekében megtétessenek a netalán célirányosnak mutatkozó intézkedések.

IV. Olajnövények.

Az olajnövények között az első helyet foglalja el a *repce*, melynek termelése nálunk jelentékeny. Ez ismert elsőrendű kereskedelmi cikken kívül az olajnövények közt előkelő helyet foglal el a *napraforgó* (helianthus annuus), mely először is kitünő levegőtisztító; magva olajkészítésre igen alkalmas, darálva pedig süteményekhez, marmeladokhoz, leveshez és mandulatejhez használtatik, de szárnyasok és éneklőmadarak etetésére is igen kerestetik; ugyane gyümölcsből keresett csokoládé-pótszert készítenek. Mint marhatakarmány gyógyító erővel is bír, virágait a méhek nagyon szeretik. A magvak hüvelyéből és a gyümölcstányérból ezenkívül kitünő csomagolópapirt, a szárak rostjaiból pedig irópapirt lehet készíteni, sőt Chinában e növény szárának rostjaiból finom selyemszerű szövetet készítenek; végre a szár többi részeit és részben a gyökerét hamuzsír és salétrom készítéséhez is használják, ami pedig ezekből megmarad, az kitünő tüzelőszerül szolgál. E növénynek tehát nincs egy porcikája sem, mely jól értékesíthető nem volna; nálunk az egész országban található és tenyészthető, de a tenyésztők közül nem mindenki ismeri előnyeit és így a növény nem minden értékesíthető részét tudja a nép értékesíteni. A gazdasági egyesületek volnának hivatva e növény kiváló előnyeire a közönség figyelmét fölhivni, annál inkább, mert magvai olajtartalomra nézve az olajnövények között a harmadik helyet foglalják el.

A *ricinusnak*, mint gazdasági növénynek termesztésével foglalkozott behatóan a békésmegyei gazdasági egylet. A ricinusolaj gyógyszerül és különféle ipari célokra használtatik. Évenkint tetemes összeg megy külföldre e cikkekért, holott azt nálunk is lehetne termeszteni, sőt mint Békésmegyében tett kisérletekből kitünik, esetleg exportcikké is fejleszteni. E kitünően vezetett gazdasági egyesület jelentése szerint ugyanis Békésmegye egyik gazdája 1870 óta szívós kitartással és előszeretettel tett e téren termelési kisérleteket. Szerinte, de más vidéken nyert tapasztalat szerint is, a ricinus a mi éghajlatunk alatt is ép oly jól megterem és biztosan érlelődik, mint a kukorica, amelynek melegségi zónájába tartozni látszik. Az említett gazda beutazta Felső-Olaszországot, ahol a ricinusolajt nagyban termesztik, ott több gyárat és üzletet megtekintvén, a ricinusolaj-gyártásnak minden körülményeiről részletes fölvilágosításokat nyert és meggyőződött arról, hogy ez olajgyártás igen könnyű és egyszerű, semmi technikai akadály, sőt nehézség sem létezik annak hazánkban leendő meghonosítására nézve. Bizonyítják ezt a békésmegyei gazd. egyesület által közzétett következő adatok:

1. A növény az első fürtöt augusztus közepén érleli meg; hajt azonban számos mellékágat, amelyek egymásután érlelik fürteiket, úgy hogy szeptember végeig legalább három fürt, hosszú ősz esetén további két fürt érik meg. Középerejű földön, csak három fürt megérését véve fel, 1 kat. hold — a megyénkben szerzett sok évi tapasztalat szerint megterem 9 mmázsa magot.

2. A mag ára Olaszországban mázsánkint 18 frt; e szerint nálunk 15 frtra tehető s így a kat. holdankinti maghozam ára nálunk 135 frt.

3. A mívelési költségek kat. holdankint: *a)* szántás, géppel vetés, boronálás 6 frt, *b)* kétszeri megkapálás 12 frt, *c)* maggyűjtés, behordás 18 frt, *d)* lehüvelyezés, rostálás 12 frt, összesen 48 frt.

4. Egy kat. hold netto jövedelme 87 frt.

5. Egy métermázsa mag ad olajat: elsőrendűt 38 klgot, ennek ára à 36 frt 13 frt 67 krt másodrendűt 10 klgot, ennek ára à 28 frt 2 frt 80 kr., 1 métermázsa magból nyert olaj ára összesen 16 frt 48 kr.

6. Ad eszerint 1 kat. holdnak 9 mm. magtermése olajértékben 148 frt 32 krt.

7. A termelés üzemét 50 kat. holdra s a beruházást és amortizációját 10 évre téve, az olajgyártás költségei megközelítőleg a következőkre tehetők:

a) egy sajtolóház és annak fölszerelése 1000 frt, esik egy kat. holdra 20 frt, 1 évre 2 frt; *b)* egy zúzóhenger szélrostával 150 frt, esik egy kat. holdra 3 frt, 1 évre 30 kr.; *c)* két víznyomású sajtó 2000 frt, esik 1 kat. holdra 40 frt, 1 évre 4 frt; *d)* edények, szűrők 200 frt, esik egy holdra 4 frt, 1 évre 40 kr.; *e)* 450 mm. mag megzúzásának kézimunkája 16 frt 20 kr.; *f)* 450 mm. mag kisajtolásának kézimunkája 26 frt 40 kr.; összes gyártási költség egy kat. holdra 49 frt 30 kr.

8. Lesz egy kat. hold olajgyártásának netto jövedelme 99 frt 2 kr.

Igy állván a középszámítás szerint a dolog, érdemesnek látszik, hogy a ricinustermeléssel és olajgyártással nagyobb mérvű kisérlet tétessék.

A *mák*-termeléssel hazánk igen sok vidékén foglalkoznak, de a legtöbb helyen csak kicsiben, habár a mák meglehetős kereskedelmi és fogyasztási cikket képez. Az 1882-ik évben 87,185 frt árú hozatott hazánkba és csak 11,488 frt árú vitetett ki. A behozatali többlet évenkint átlag 80,000 frtra tehető és e tekintélyes összeget érdemes volna a hazai szorgalom és munka jutalmazására fordítani.

A máknak legjobb helye van a vetésforgóban trágyázott kapás után, mert ezután a talaj leginkabb gyommentes. A mák legbiztosabban terem a szelid, se nagyon nedves, se nagyon száraz, jó trágyaerőben levő talajon. Erős szelek nagy kárt tehetnek benne, tehát oly fekvésű talajt kell választani, mely nem igen lehet kitéve a szélnek. Szívós, kötött talajon a mák nem igen díszlik. A mák alá a talajt már őszszel kell jó mélyen megszántani s ugyanekkor kell a talajt megtrágyázni. Tavaszszal, amint a szántás kizöldül vagy midőn a gyomok már kikeltek, a talajt jól meg kell fogasolni, extirpálni s ha már a fagyoktól nem kell tartani, símára fogasolni, lehengerezni és bevetni. Különben a lehető korai vetés a jó termésnek egyik főfeltétele. Nagyon jó, ha a növény arra az időre, mikor a szárazabb idő már bekövetkezik, lehetőleg megizmosodott, mert különben igen sokat szenved a szárazságtól. A mákot szórva vagy sorba lehet vetni. Szórt vetésnél 6 kgr., sorvetésnél 4 kgr. szükséges egy hektárra. A mák-

termeléssel foglalkozott és e téren kellő tapasztalatokat szerzett Raksányi Géza úr, kinek egy a «Magyar Föld»-ben megjelent és e tárgyra vonatkozó közleményéből a következő közérdekű és idevágó részletet érdemesnek tartom átvenni:

Egy 100 négyszögletes terület után rendszerint 15—20 liter tiszta, kereskedelembe bocsátható magot nyerek, sőt némely feles több dézsmát is ad be. Igaz, hogy valamely vállalkozó még 15 liternél is kevesebbet szolgáltat, de azért egyre-másra mindig megvan a 15 liter. Megjegyzem, hogy ezen kívül minden egyes feles 100 négyszögöl után egy gyermek- vagy fél férfinapszámot is szolgál és dacára ennek, úgy vagyok vele, hogy akaratom ellenére is folyton nagyobbítanom kell a mákterületet, mivel annyi a vállalkozó, hogy annak csak egy részét elégíthetem ki. Ide foglalom tehát azt is, hogy 1200 négyszögölnyi mákkal bevetett földterület, vidékünk üzeméhez képest mennyi hasznot hoz.

1. Bevétel.

a) 1200 négyszögöles terület à 15 liter = 180 liter, 1 hl. mák ára 15 frt	27 frt	— kr.
b) 6 férfinapszámos (diskréció) à 60 kr.	3 «	60 «
	30 frt	60 kr.

2. Kiadás.

a) 1200 négyszögölnyi II. osztályú földterület után eső haszonvétel	8 frt	— kr.
b) azután járó állami és községi adó	2 «	50 «
c) kétszeri szántás à 2 frt 50 kr.	5 «	— «
d) utánjárás, felügyelet	3 «	— «
e) a talajtól elvett erő visszapótlására, illetőleg trágyára	5 «	— «
	22 frt	50 kr.

Az iménti részletezések után láthatjuk tehát, hogy a bevétel 1200 négyszögöl után, dacára annak, hogy a szár értéke nem vétetett föl, pedig ez nálunk, hol annyira szűken vagyunk a fa dolgában, nem épen megvetendő értéket képvisel, 30 frt 60 kr., míg a kiadás 22 frt 50 krt tesz ki. A különbözet, illetőleg a tiszta haszon 8 frt 10 kr. Ha tehát százakról nem is álmodoznánk, csak ily hasznot tudnánk általánosan felmutatni a földeink-

ről, bizonyára nem volna oly sanyarú a helyzetünk és nem kerülne annyi sok nemesi birtok bitor kézre.

A mák termelése azért is képezheti kiváló figyelem tárgyát, mert ha esetleg túltermelés is állana be, eltekintve attól, hogy az export útján értékesíthető volna, nem hagyhatjuk számításon kívül azt sem, hogy a mákból kitünő olajat nyerünk, mely a finom oliv-olajnak nem sokban áll mögötte; a mák éretlen fejeiből készítik az ópiumot, szárait pedig tüzelésre lehet jól felhasználni. Ha pedig azt a nézetet valljuk, hogy a mák elég kereskedelmi és háztartási cikk, tehát az olajgyártási kisérleteket ma még bátran hagyhatjuk figyelmen kívül, akkor nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy szükségleteinket e cikkben még mindig túlnyomó részben Ausztria és Németország fedezik, holott minálunk minden előföltétel megvan e cikknek eredményes termelésére nézve.

V. Festéknövények.

A festéknövények közül hazánkban régibb idő óta tettek kisérletet a *csüllenggel* (isatis tinctoria). E kisérletek tették ismeretessé *Sarlay* János szarvasi tanár és *Pataky* János csobádi gazda neveit. Sarlay 1881-ben Békésmegyében gróf Wenckheim Frigyes birtokán 30, Zsilinszky Mihály birtokán pedig 6 holdat vetett be csüllenggel. E növény jó földet kiván és minél jobb a talaj melyben termeltetik, annál több festanyagot szokott az tartalmazni. Az említett területeken — mint az aradi kereskedelmi és iparkamara 1881. évi jelentéséből kiderül — a kígyósi határ szélén igen szép festő-csülleng tenyészett. Az 1881. évi termés eredménye 36 kiló száraz indigó, 160 kiló pászta, ami 50 kiló száraz indigónak felel meg és volt ezenkívül a felvétel idején egy nagy kád tele folyadékkal, melynek indigótartalma 20 kilóra becsültetett. Eszerint 36 holdon egy évben összesen 106 kiló indigó termeltetett, ami — egy kiló indigó értéke 10 frt lévén — 1060 frtnak felel meg, úgy egy hogy holdnak jövedelme mintegy 30 frtot tesz; ide nem számítva a gyári berendezést és ennek költségeit. Mindezeket számba véve — habár a híres budai festőgyárak tökéletesen meg voltak elégedve a Békésmegyében termelt indigó minőségével s habár a Wartha Vince műegyetemi tanár úr által eszközölt festési próbák is kitünően sikerültek — a fönnebbi eredmény nem igen látszik kedvezőnek vagy utánzásra

biztatónak. De ez másként nem is lehet. Ha egy országban, melybe 1882-ben 1,100.652 frt árú indigót hoztak be és melynek indigószükséglete évenkint felülmulja az egy millió forintot, úgyszólván garasos kisérleteket tesznek egy nagyfontosságú növény termesztésével, ott sikerre számítani nem lehet. Ahol minden garas számba jön, ott sem áldozni, sem a tenyésztést, sem a gyártási berendezést megfetelő módon berendezni nem lehet. Ha a csülleng-növénynyel oly módon tennénk kisérleteket, mint például a béllyei uradalom a komlóval, egészen más eredményeket tudnánk elérni és idővel megközelíthetnénk azt a célt, hogy hazánk indigószükséglete eleinte csak részben, de fokonkint teljesen hazai gyártmány által fedeztessék.

Ehhez azonban egy nagyterjedelmű, áldozatra kész gazdaságnak kell vállalkozni és áldozni. Fényes majorátusi birtokaink között akárhány van, mely alávethetné magát a rendszeres kisérleteknek és próbáknak, főleg ha az állam, mely az eféle kisérleteket támogatni kész, szintén megteszi a maga kötelességét.

Egy másik kiváló indigónövény a *csibehúr* (polygonum tinctorium), melynek rendszeres tenyésztésére szintén érdemes volna kellő gondot fordítani. Egy mázsa növény 2 font indigókék festéket ad. Meghonosítását több nyugoti tartományban kisérlették meg, de nemsokára felhagytak vele, mert sajnálták a fáradságot, mely a növénynek festékké való feldolgozásával jár. Egy gyakorlott német gazda végre hosszas kisérletek után kimutatta, hogy csak a kellő rendszert kell követni és e növénynek termelése busásan kifizeti magát, mert egy osztrák hold után 60—100 font indigót lehet nyerni. Az indigónyerésnek különböző eljárásai vannak, azonban épen azért, mert ez eljárásokat bizonyos meghatározott pontossággal és egyformasággal kell végrehajtani, *leghelyesebb volna a növénytermelést az indigónyerés processzusától elkülöníteni.* A gazdának ne legyen egyéb gondja, mint a növényt megfelelő módon termeszteni. Valamely elsőrendű vegyészeti gyárat kellene azután felkérni, hogy a növényt megvásárolva, indigótermelésre rendezze be magát. *Talán ugyanez eljárás nagyobb eredményekre vezethetne a festő-csülleng termelésénél is.*

Egyike a legfontosabb festéknövényeknek a *pirosító buzér* (rubia tinctoria), mert példák bizonyítják, hogy e növénynek egy évi aratása annyit jövedelmezett, mint amennyire annak a földnek az értéke rug, amelyen termett. A termelés körül termé-

szetesen kellő gondot kell fordítani a növény által támasztott művelési igényekre. A legjobb az Avignon környékén termelt növény. Az avignoni talaj sok humust és szénsavas meszet tartalmaz, felülete száraz időszakban fehér, nedves időjárás mellett fekete. A pirosító buzér különben minden humus- és mésztartalmú, kavicsmentes földben kitünően tenyészik. Az éghajlat szempontjából e növénynek nem nagy igényei vannak, mert északon ép úgy megterem, mint délen, a meleg éghajlat azonban inkább előnyére válik. Egy és ugyanazon talajban többször egymásután nem tanácsos termelni, mert ezáltal a növény festékanyaga szenved. Sziléziában, hosszas gyakorlati tapasztalatok után a következő kitünőnek bizonyult sorrendet követik a veteményezésben: rozs után pirosító buzért, ezután a következő évben árpát, majd lent és a negyedik évben ismét buzért. E növénynek úgy a trágyázásra, mint a föld előmunkálására, a vetésre, ápolásra, aratásra és szárításra nézve megvannak a maga követelményei és ha ezeknek kellőképen megfelelünk, a növény jövedelmezősége igen hálás lesz. E növényből nyerhető a legszebb piros szín és ezzel készítik az úgynevezett Türkischroth-ot is.

Figyelemreméltó és nálunk sikerrel termelhető festéknövények még a következők:

az *álkörmös* (phytolacca decaranda),
a *szömörce* (rhus) és a
fekete mályva (althea rosea).

A szömörcéért magáért évenkint több mint százezer forint megy külföldre, mert úgy a timároknak, mint a festőknek nélkülözhetlen segédeszközét képezi. A fekete mályva ápolása főleg az oly kisebb gazdáknak ajánlatos, akiknek ideje az azzal való körülményes bánásmódot, hogy ne mondjuk babrálást inkább megengedi, mert a fáradság a növény jövedelmezősége által kifizettetik. Az álkörmös szép karmazsinpiros festéket ad és leginkább cukrászok és likőrgyárosok által használtatik festésre.

Az ipari és kereskedelmi növények *VI. osztályába* tartoznak

a gyógynövények,

melyek hazánkban busásan fordulnak elő, vadon tenyésznek és gyűjteni kell őket, hogy tisztességes jövedelemhez jussunk. Az eddigi közgazdasági tudósítások és statisztikai munkálatok e cikkről igen-igen kevés anyagot nyújtanak és ha a

kereskedelmi és iparkamarák jelentéseit végiglapozzuk, egyben sem találunk idevonatkozólag egy sort sem. Dicséretes kivételt képez e tekintetben a budapesti kereskedelmi és iparkamara most megjelent legutóbbi jelentése, mely végre figyelmét e cikkre is kiterjeszti és figyelemreméltó rövid jelentéséből látjuk, mily óriási kincs fekszik e vadon tenyésző gyógy- és festéknövényekben. Ha e növények gyűjtésére a gazdasági egyesületek útján kellő figyelem fordíttatnék, ha el lehetne érni azt, hogy egyenlő és ép minőségű növények gyűjtessenek, nemcsak a gyűjtők tehetnének szert igen jelentékeny keresetre, hanem a kivitel szempontjából is igen jövedelmező üzletággá lehetne fokozni a gyógy- és festéknövényeket.

Hogy ez irányban némi támpontot nyújthassunk, hogy kimutassuk, mily fontos közgazdasági szempontból e növények rendszeres gyüjtése és szárítása, s végre, hogy következtetést engedjünk vonni arra nézve, hogy mennyi kincs marad évenkint kiaknázatlanul e növényeknek figyelmen kívül való hagyása által, ez előadás keretébe föl kell vennünk az említett kamara jelentésének a gazdaközönségre nézve kiválóan érdekes következő ide tartozó részét:

Radix alcannae. (Báránypirosító.) E festékgyökérből 1882-ben kereken 40,000, 1883-ban 50,000 klgr. került forgalomba. Az ár Budapesten, 100 klgrtól számítva, az 1882. év elején minőség szerint 15—25 frttal, ősztől fogva a kereslet élénkülése következtében 24—32 frttal jegyeztetett. E jegyzés nem változott az 1883. év első felében, míg később a külföldi vevők tartózkodása miatt a készletek felszaporodtak és e körülmény az árak hanyatlását vonta maga után.

Radix saponariae. (Szappangyökér.) A belföldi termelés egyre hanyatlik, úgy hogy saját szükségletünket is részben Olaszországból kell fedeznünk. Árjegyzés Budapesten (100 klgr.):

Fehér, hámozott	1882-ben	38—42	frt.
Barna	«	20—24	«
Fehér, hámozott	1883-ban	45—50	«
Barna	«	30	«

Radix belladonnae. (Nadragulya.) Az atropingyártás és fogyasztás következtében a kereslet e gyökérre nézve tartósan igen élénk. Sajnos, hogy a belföldi gyüjtés a szükséghez képest nagyon

korlátolt és egy-egy évben alig eredményez többet 15,000 klgrnál. A gyüjtés e csekély terjedelmének egyik főoka, hogy erdőtulajdonosaink, a sarjadékok megsértésétől tartva, többnyire tiltják a gyüjtést bükkvágányaikban, holott e mérges gyökér eltávolítása épen a sarjadék gyorsabb fejlődése céljából volna kívánatos és célszerű. A jól szárított gyökér 100 klgrja Budapesten 1882-ben 25—26 frton, 1883-ban a készletek csekélységénél fogva 35 frton vétetett.

Radix enualae és *Radix gentianae*. E keserű gyökerek leginkább a sörgyártásban használtatnak a komló pótszere gyanánt. Belföldön mindkét fajból igen kevés nyeretik. Az ár Budapesten 1882-ben 20 frttal, az év vége felé a komlótermelés szűk volta miatt egész 40 frttal, 1883-ban 28—30 frttal jegyeztetett.

Radix hellebori albi. Csekély kereslet miatt a gyüjtés szünetel.

Radix hyosciami. (Beléndek.) Nagyon keresett cikk és jól kelendő. Ára Budapesten (100 klgr.) 1882-ben 25—30 frt, 1883-ban a gyüjtés csekélysége miatt 30—35 frt.

Radix calami. Szépen hámozott gyökér kerestetett, de csekély készlet miatt a kivitel nem nyerhetett nagyobb mértéket. E gyökér különösen Szlavónia mocsaras vidékein terem nagy mennyiségben, de az ottani nép mellőzi a gyüjtésnek jutalmazó és épen nem fáradságos munkáját.

Radix valerianae. Kevés gyüjtetik és e kevés is nagyon silány minőségű.

Herba absynti, altheae, cicutae, malvae vulg., marubi albi és trifolii fibr. 1882-ben nagy mennyiségben gyüjtettek, mi a készletek felszaporodását és 1883-ban az árak hanyatlását vonta maga után.

Herba belladonnae. (Nadragulya-levél.) E fontos gyógynövény nagy mennyiségben nyeretik, de a minőség ki nem elégítő. Kivitelre az utolsó két évben évenkint mintegy 50,000 klgr. került. Az ár Budapesten (100 klgr.) 1882-ben minőség szerint 25—55 frttal jegyeztetett, 1883-ban a készletek felhalmozódása következtében az ár tetemesen lejebb szállt.

Herba hyosciami. (Maszlagos beléndek.) Gyüjtetik évenkint 25—30,000 klgr. Ára 1882-ben kezdetben 35—40 frttal, őszkor a kivitel szünetelése miatt 15—20 frttal jegyeztetett. Nagy mennyiségek maradván készletben, az olcsó jegyzés 1883-ban is állandó maradt és csak a legszebb minőség volt 25—30 frttal értékesíthető.

Herba stramonii. (Maszlag.) 1882-ben mintegy 25,000 klgr. jött forgalomba korlátolt kivitel mellett 15—20 frtnyi áron, 1883-ban a készletek csekély kereslet miatt felszaporodván, az ár 12 frtra szállt le.

Herba centauri min. Nagy kelendőségnek örvendett. Az évi gyüjtés eredménye csak 5—6000 klgr. Az ár 1883-ban 40—50 frtig felment. Ugyanezen évben régibb készletek mintegy 10,000 klgr. mennyiségben szintén eladattak külföldre 25—30 frtnyi áron.

Flores chamomillae vulg. (Székfűvirág.) Az évi gyüjtés 15—20,000 klgrot eredményezett. A hanyag kezelés miatt csak kevés szép minőségű árú került piacra. A kifogástalan minőségű árú 1883-ban 40—50 frton, a gyengébb minőségű 15—16 frton kelt.

Flores malvae arb. (Fekete mályvarózsa.) A fuxin használatának betiltása újból e festéknövényre irányozta a figyelmet. 1882-ben mintegy 20,000 klgr nyeretett és a szép, tok nélküli árú jól kelt 110—130 frtjával, míg 1883-ban Franciaországban a kereslet csökkenvén, az ár leszállt 80—90 frtra és a nyert mennyiség jobbára készletben maradt.

Flores papaver. rhoad. (Pipacsvirág.) 1882-ben mintegy 10,000, 1883-ban csak 1500—2000 klgr. gyüjtetett. Az 1882-ben 80—100 frttal jegyzett ár 1883-ban a készletek csekélysége miatt felment 100—110 frtra.

Flores sambuci. (Bodzavirág.) Amerika versenye bénítja kivitelünket. A gyüjtés 25,000 klgrot eredményezett. Az ár Budapesten (100 klgr.) 1882-ben 20—30 frttal jegyeztetett, de e jegyzés 1883-ban, mikor a vételek inkább csak a speculatióra történtek, nem volt tartható.

Flores tililae. (Hársfavirág.) Meglehetősen élénk kivitel mellett 1882-ben mintegy 45,000 klgr. adatott el 40—55 frt közt ingadozó áron. Az 1883-ik év kevésbé kedvező eredményeket tüntetett fel.

Flores verbasci. (Ökörfarkkóró-virág.) A gyüjtés évről-évre csökken, mivel az ugarföld, melyben e növény legjobban tenyészik, egyre kevesbedik. A készletek csekélysége miatt az ár már 1882-ben felszökött 80—90 frtról 150—180 frtra. 1883-ban a szép aranysárga virágért 200 frtot is fizettek.

Cantharides. (Spanyol légy.) A gyüjtés a jelentésünk tárgyát tevő két évben 4000—5000 klgrot eredményezett. A cikk kivitelre nagyon keresett és sajnálandó, hogy a gyüjtés nem eszközöltetik

mindenütt, hol kőrisfák vannak. Az 1882-ben 340 frttal jegyzett ár 1883-ban élénk kereslet miatt felment egész 400—450 frtra.

Nuclei persicorum. (Keserű mandola.) Az 1882-ben gyüjtött 15,000 klgr. Olaszországnak és Al-Duna vidékének versenye miatt nem volt eladható, 1883-ban 25—30,000 klgr. gyüjtetett. Az ár az 1882-ben jegyzett 30—40 frtról leszállván 20—22 frtra, a kiviteli forgalom kissé élénkült, mi az ár újbóli emelkedését 26—28 frtra vonta maga után. Az év végén Budapesten mintegy 10,000 klgr. maradt készletben.

Baccae spin. cerv. (Zöld bogyó.) Perzsia és China nagy termelése és az ottani árú kitünő mlnősége korlátozta kivitelünket. A belföldön gyűjtetett 25,000 klgr. átlag 20 frt értékben.

Ha az ipari és kereskedelmi növények termelésére komolyan akarunk gondot fordítani, nem lehet titkolni, hogy a gyógy- és festéknövényekről imént felsorolt adatok talán a legavatottabb gazdára nézve is meglepőek lesznek. Hozzávetőleges számítás szerint az évi gyűjtés eredménye 3—500,000 frtra rúg, ami a gazdasági termelésben nem megvetendő összeg, főleg, ha szakértők bevonásával meg lehetne állapítani, hogy a felsorolt növények közül melyek azok, amelyeknek termelését rendszeresen is lehet űzni, annál inkább, mert azok vajmi kevés gondozást igényelnek és mindössze is arról van szó, hogy bizonyos földterületet évenkint e célra szánjunk és azon a gyűjtést némi figyelemmel eszközöljük. E tekintetben a botanikusok a gazdasági egyletek közvetítésével nem megvetendő hasznot biztosíthatnának egyes vidékek lakosságának.

A mezőgazdaságban fontos szerepet játszanak még a *főzelék-növények*, s gazdasági szaklapjaink újabban tüzetesen foglalkoztak oly főzelék-nemek megjelölésével, melyeknek nagyobbmérvű termelése kifizetné a fáradságot. Ezek közé tartozik a spárga, a csiperke-gomba, stb. Mivel azonban e növények még sem sorolhatók a szorosan vett ipari és kereskedelmi növények fönnebb taglalt osztályaiba, ez előadás keretében nem tartom célszerűnek azokra kiterjeszkedni.

Úgyis tartanom kell attól, hogy becses türelmükkel máris túlságosan visszaéltem. És midőn becses figyelmüket arra kérném ki, hogy sem a mi mezőgazdasági statisztikánk, sem az árúforgalmi statisztika nem terjeszkednek még ma ki az ipari és kereskedelmi növények egyes nemeire, hogy a kereskedelmi és ipar-

kamara jelentések összes eddigi évfolyamaiban a kereskedelmi és ipari növények rovata alatt csak a hüvelyes-veteményekkel, a kenderrel, dohánnyal, takarmánynövényekkel és a szilvával találkozunk, hogy a kereskedelmi és ipari növényekre vonatkozó adatokat száz és százféle lapnak különböző számaiból nagy fáradsággal kellett összeböngészni s az erre vonatkozólag szétszórva megjelent anyagot rendszeres egészszé tömöríteni: bizonyára jogosnak fogják tartani, ha becses elnézésükre számot tartani bátorkodom.

Elismerem ugyan, hogy más, avatottabb szakférfiú sokkal kevesebb fáradsággal, hasonlíthatlanul érdekesebb és tanulságosabb előadást tarthatott volna e témáról és talán megfelelt volna annak geologiai szempontból is, de viszont merem azt az állítást kockáztatni, hogy több jóakarattal és ügyszeretettel kevesen foglalkozhattak e kérdés minden részleteivel, mint én a t. Gazdakör megtisztelő bizalma és felszólítása folytán.

És ha ma, midőn látjuk, hogy Franciaország és Németország vámsorompói még magasabbra emelkednek lisztünk és gabonánk bebocsájtása előtt, ha ily viszonyok között több oldalról gondolkozni fognak az ipari és kereskedelmi növények termelésének fontosságáról és figyelmüket a mezei gazdálkodás arányosabbá tételére, tehát újabb termelési ágakra is kiterjesztik, ha a Gazdakör által intencionált e mozgalmat a messze célhoz egy rövid lépéssel előbbre vinnem sikerült: teljes megnyugvással és megelégedettséggel hagyom el e helyet, melyre a most taglalt témának bizonyára hivatottabb és kiválóbb interpretátorai fognak visszatérni.

A selyemtenyésztés huszonötéves eredményei.

Az Országos Iparegyesület fönnállása óta meleg érdeklődést tanusított a selyemtenyésztés nagyfontosságú ügye iránt. A negyvenes években a halhatatlan emlékű *Bezerédj* István, aki Széchenyi István után a selyemtenyésztés egyik első nagy úttörője volt, az akkori iparegylet segítségével igyekezett eszméit érvényesíteni.

Bezerédj István magánszerződés útján szabadította fel jobbágyait már a negyvenes évek elején. Ő volt az első, ki az általa is hangoztatott jobbágy-felszabadítási eszmét gyakorlatilag megvalósította. Felszabadított jobbágyait akarta ő részesíteni mellék-

jövedelemben és így megszerezni nekik a szükséges forgó tőkét. Ezért karolta fel a selyemtenyésztést. Ezért létesítette hidjai birtokán Tolna vármegyében házi fonódáját, sőt felállított egy selyemfonószéket is. Ez a fonóda, valamint az említett selyemszövőszék Hidján szakadatlanul működik az ötvenes évek elejétől fogva a mai napig. Ugyancsak az ötvenes évek elején a *Csengery* Antal és báró *Kemény* Zsigmond által kiadott *Magyar Nép Könyvében* le is írta a hidjai selyemtelepet. Rámutatott a selyemtenyésztés fontosságára, nemcsak általános ipari szempontból, de rámutatott annak előnyére a magyar gazdaközönség és kivált a kis ember érdekei szempontjából. Hangsúlyozta, hogy amidőn felkaroljuk a selyemtenyésztést, nemcsak a *magyar ipar*, de a magyar *mezőgazdaság* érdekeit is támogatjuk.

Ebből az elvből kiindulva karolta föl *Bezerédj* Pál a selyemtenyésztés ügyét a hetvenes évek végén. Első lépése ez irányban egy kis füzet volt, melyet a székesfehérvári kiállítás alkalmával bocsátott közre és amelyben a selyemtenyésztés újabb felkarolásának szükségét tárgyalta. Ez a füzet az iparegyesület akkori felejthetlen igazgatója, *Mudrony* Soma és e sorok írójának közreműködésével látott világot. Ez a füzet hivta fel az akkori földmívelésügyi miniszter, báró *Kemény* Gábor és állantitkára, *Matlekovics* Sándornak fgyelmét a selyemtenyésztés ügyére.

Az első lépés ez irányban tehát az iparegyesület segítségével történt, a selyemtenyésztés újabb korszakában is.

Ez indította *Bezerédj* Pált arra, hogy most, mikor negyedszázados tevékenysége már fényes eredményekkel dicsekedhetik, meghivja egyesületünket az e téren elért eredmények bemutatására. Az Országos Iparegyesület iparosokból, kereskedőkből és más érdeklődő szakférfiakból álló bizottságot szervezett, mely a szegzárdi központi telepet és a tolnai selyemfonógyárat, valamint ezek szervezetét, berendezéseit tüzetesen megtekintette.

Ennek a szemlének az eredményét foglaltam össze e szerény jelentésben, melyet tárgyának fontossága és tartalmának kiváló érdekességénél fogva is melegen ajánlok az e hazafias ügy iránt érdeklődő nagyközönség legszélesebb rétegeinek érdeklődésébe és jóindulatú figyelmébe.

Az Országos Iparegyesület megbizott bennünket azzal, hogy a selyemtenyésztés eredményeit, a szegzárdi központi telepet és

a tolnai fonógyárat tekintsük meg, szerezzünk ezekben tudomást a selyemtenyésztés legújabb haladásáról s mindezekről tegyük meg észrevételeinket.

E hó 15-én és 16-án megfeleltünk a megtisztelő megbizatásnak és erről a következőkben van szerencsénk jelentésünket előterjeszteni:

A selyemtenyésztés újabb meghonosításával elért eredmény főleg és leginkább báró *Kemény* Gábor akkori földmívelésügyi miniszter, *Matlekovics* Sánndor államtitkár által céltudatosan és ernyedetlenül támogatott azon intézkedésének köszönhető, hogy az egész ügyet kiemelte úgyszólván a saját miniszteriumának bürokratikus keretéből és lehetővé tette, hogy az tisztán ipari és üzleti szempontokból kezeltessék, önmagának nem tartván fenn egyebet, minthogy az egész ügyet minden kitelhető módon — amennyiben ez tőle függött — támogassa.

Ebben a szellemben karolták fel a selyemtenyésztés ügyét a miniszteriumnak egyes tagjai is, kik a mai napig hivatalos kölességüket messze túlhaladva, tisztán az ügy iránti személyes lelkesedésből támogatták ezt oly mértékben, miként ezt a be nem avatott közönség nem is sejti.

Ez az állami adminisztrációkban unikum és a földmívelési kormánynak ez az eljárása leginkább imponál a külföldön. Ugyanis ezt a körülményt emeli ki különösen Gavazzi képviselő, ki Olaszországnak egyik ismert nemzetgazdásza és egyik legnagyobb selyemgyárosa és aki 1903 május 30-án tartott egyik parlamenti beszédében egyenesen felhívja az olasz kormányt, hogy kövesse a magyar földmívelésügyi miniszteriumnak ezen valóban bölcs és páratlanul álló gyakorlati értékű eljárását.

Széles látkör, a dolgok helyes megítélése és egy bizonyos önmegtagadás szükséges ahoz, hogy a kormány átengedjen egy magánembernek ily tág hatáskört és ennyire emancipálja magát régi, megcsontosodott tradicióktól. Az igaz, hogy olyan ember is kellett hozzá, mint *Bezerédj* Pál, aki páratlan ügyszeretettel, céltudatos komolysággal és lelkes áldozatkészséggel töltötte be e téren küldetésszerű hivatását.

Selyemtenyésztésünk és selyemfonóiparunknak jövőjét nagyon természetesen csak az a körülmény biztosítja, vajjon a mi selymünk úgy minőség, mint az előállítási költségek tekintetében képes-e versenyezni a világpiacokon? Ez a versenyképesség függ

egyrészt természetadta, másrészt pedig olyan tényezőktől, amelyeknek megteremtése hatalmunkban van.

Ami a természetadta tényezőket illeti, kiemeljük a Magyarországon általában található *jó talajt*, mely mindenesetre befolyással van a szederfák nevelésére és különösen a lomb tápértékére. Befolyással van az *éghajlat* is, mely inkább kontinentális voltánál fogva intenziven melegebb és szárazabb az olasz klimánál. Végre pedig befolyással van a Magyarországon található *víz* és pedig első sorban a Duna vize, mely lágyságra nézve határozottan fölülmúlja azokat a vizeket, melyek Olaszországban rendelkezésre állanak. A hatalmas folyam, lassú folyásánál fogva is, annyira ki van téve a nap és a levegő befolyásának, hogy hozzá fogható lágy víz Olaszországban és Franciaországban alig található.

Ami azokat a tényezőket illeti, amelyekkel selymünk minőségét emelhetjük és amelyek tőlünk függnek, első sorban áll az egészséges és jó fajú *selymérpete.*

Ezért létesítette a földmívelésügyi miniszterium Szegzárdon a Pasteur rendszere szerint mintaszerűen berendezett górcsövezési telepet, mely legnagyobb a világon, mert abban 260 górcső van használatban és 730 munkásnő nyer benne foglalkozást.

Egy további tényező, mely tőlünk függ, a *tenyésztők kioktatása.*

Ma a Szent István korona területén 2813 községben 112,679 család foglalkozik a selyemtenyésztéssel. Minden községben van egy külön felvigyázó, ki a selyemhernyókat kikelti, a tenyésztők közt kiosztja és az egész tenyésztés ideje alatt őrködik, hogy a jó tenyésztés minden kelléke meglegyen.

Minden 15—20 község be van osztva egy selyemtenyésztési felügyelő működési körébe, ki a felvigyázókat ellenőrzi, 10—12 ilyen felügyelő be van osztva egy főfelügyelőség kerületébe, mely a szegzárdi országos selyemtenyésztési felügyelőség ellenőrzése alatt áll. Így a százezret meghaladó selyemtenyésztők között nincs olyan, kinek tenyésztését legalább egyszer idényenkint meg ne vizsgálnák és akit a szükséges útbaigazítással el ne látnának. Ezenkívül számos oly község és vidék van, ahová külön oktatónők küldetnek ki, kik a kezdő és kevésbbé jártas tenyésztőket naponta meglátogatják és oktatják. Továbbá százezrekre tehető a száma azoknak a nyomtatott utasításoknak, amelyeket a felügyelőség kioszt a tenyésztők között.

A felügyelőség a téli hónapokat felhasználja arra, hogy népies előadások tartassanak vetített képek kiséretében a selyemtenyésztésről. Ezen előadások iránt a nép kiválóan érdeklődik, úgy, hogy 1903-ban ama 418 községben tartott előadásoknak mintegy 83.126 hallgatója volt. 1904-re 1000 ilyen községben tervezett a szegzárdi központ előadásokat és jövőre az e célra kiszemelt megbizottak minden 2—3 évben visszatérnek egy-egy községbe hasonló előadások rendszeres megtartása céljából.

A főfelügyelőség feladata körébe tartozik selyemgubóinknak feldolgozása nyers selyemmé, mely a tulajdonképpeni selyemipar nyers anyaga; tehát gondoskodnia kellett fonódákról, úgymint azok üzembe vételéről. Fonódáink építésére és berendezésére Kalin Ferenc magánmérnököt képezte ki a központ. Ez időnként külön tanulmány-utat tesz Olaszországba és Franciaországba a legelső hasonló telepek tanulmányozása végett. Az ott szerzett tapasztalokat itthon azonnal érvényesítik a legközelebb építendő gyárban. Bátran mondhatjuk, hogy e selyemfonódák a legtökéletesebben berendezettek közé tartoznak, amelyek egyáltalán a föld kerekségén léteznek.

Megemlítendő még, hogy a magyarországi munkásnők, tekintet nélkül a különböző nemzetiségekre, a selyemfonóiparra kiválóan alkalmasak. Sőt oly városokban, mint pl. Ujvidéken, az a körülmény, hogy a lányok férjhez mennek, már nem vonja el őket többé a gyári munkától. Ezeken a helyeken már a második munkásgeneráció az, mely a selyemfonással foglalkozik. Valóban fenomenális ügyességgel és arravalósággal bírnak, azonban a székely lányok, mint ezt a tapasztalatok alapján bátran állíthatjuk, félannyi idő alatt képezhetők ki ennek az iparnak gyakorlására, mint a többiek és emellett könnyen fegyelmezhetők és végre különös kedvet mutatnak a gyári munkára általában.

De ezek a tényezők, melyek az országos selyemtenyésztési felügyelőség keretébe valók, még nem elégségesek, hanem van még egy tényező, mely ma a legfontosabb, melynek megteremtése nem tartozik kizárólag az országos selyemtenyésztési felügyelőség körébe s ez a *szederfa-lomb bőségének biztosítása.*

A selyemhernyó a selyemanyagot a szederfa-levéllel veszi fel magába és a selyem-mirigyekkel dolgozza azt fel selyemszállá. Ebből természetesen következik, hogy amely hernyó szervezetéhez képest nem nyer elegendő táplálékot, az nem ad elegendő

selymet, sőt a rosszúl táplált hernyóknak selyme gyöngébb és kevésbbé ruganyos. Az ilyen selymet technikus kifejezéssel «kiéhezett» selyemnek nevezik és ilyen, sajnos, az ország igen sok vidékén fordul elő. Ez az egyedüli veszély, mely ma selymünk minőségét fenyegeti.

Igaz, hogy az országos selyemtenyésztési felügyelőség működése óta több mint három millió szederfa lett kiültetve, de ezeknek igen nagy része tönkrement a megfelelő gondozás hiányában, mely gondozás a közigazgatástilletné és nem az országos selyemtenyésztési felügyelőséget.

De nemcsak selymünk jó minőségének biztosítására kell kellő mennyiségű szederfáról gondoskodnunk, hanem gondoskodnunk kell a kellő mennyiségű szederfáról azért is, hogy selymünk előállítási költség tekintetében is megállhassa a versenyt a világpiacokon.

A selyemtenyésztésnek egyik főelőnye a népre nézve az, hogy úgyszólván semmi befektetést nem igényel. Egy pár léccel, náddal vagy zsúpszalmával, ami az állványok és rácsok elkészítéséhez szükséges, minden tenyésztő rendelkezik. Az a 20—30 ív papiros sem képez nagy kiadást, mely a hernyók elhelyezésére szükséges. A nélkülözhetlen hőmérőt pedig darabonként 10 fillérért szolgáltatja a felügyelőség.

A selyemtenyésztés érdekében olyan munkaerőt használunk ki, mely más irányban nem értékesíthető. Aggok és gyermekek gondozhatják a hernyókat a három első hétben és csakis az utolsó negyedik hétben igényel komolyabb munkát a nagyobb szederfalomb beszerzése. Komoly kiadást pedig csakis a lomb beszerzése képez, ha azt pénzért kell bevásárolni. Hisz Olaszországban az, akinek szederfája van, a termésnek felét, vagy legalább egy harmadát követeli a szederfák álengedéseért.

Véget kellene tehát vetni annak a ma még sajnos jelenségnek, hogy számos község tenyésztői kénytelenek 20—30 kilométer távolságra menni a szükséges lombért, ami kétségtelenül nagy fuvarköltséggel és időveszteséggel jár. Gondoskodnunk kellene arról, hogy kivált a szegény tenyésztők, kik majdnem kilenctizedrészét képezik a mai tenyésztőknek, könnyen jussanak szederfához, dacára annak, hogy nincsen egy talpalatnyi földjük, ahová szederfákat ültessenek. Ezt pedig csakis azáltal érhetjük el, ha kellő intézkedés történik az iránt, kogy az állam tulajdonát ké-

pező útmenti területrészeket nagyobbrészt szederfával ültessék be. Olaszországban a tenyésztő a magánosok birtokában levő szederfák leveleit használja fel selyemtenyésztésre és termésének felét, vagy annak legalább egy harmadát kénytelen átengedni a szederfa tulajdonosának.

Két rendbeli kiadása van a tenyésztőnek Francia- és Olaszországban, t. i. a selymérpete beszerzése és a szükséges lomb megvásárlása.

Vállalja az állam az egészséges pete előállítását jövőre is egészen magára és ezt adja ingyen. Vagy később, ha a tenyésztés az állam gyámkodása alól emancipálódnék, adja önköttségen a tenyésztőnek, Mindenekelőtt azonban használja fel saját területeit, bárhol vannak azok, t. i. községekben, városokban, vagy utak mentén, arra, hogy azokat szederfával ültesse be és ezáltal kimélje meg a tenyésztőket a tenyésztéssel járó legnagyobb kiadástól, vagyis hogy a tenyésztők a szükséges lombért ne legyenek kénytelenek gubótermésüknek felét, vagy legalább egy harmadát odaadni.

Hiszen egy uncia petéből származó hernyók felnevelésére 10 mázsa szederfalevél kell. A levélnek ára Olaszországban átlag 16 lira mázsánkint. Helyezzük a magyar tenyésztőt abba a helyzetbe, hogy ehhez a levélhez legalább nagyrészt ingyen jusson és szembeszökő a nagy előny, melyben a magyar tenyésztő részesülend. A magyar selyemtenyésztőt pedig ebben az előnyben részesíteni könnyű lesz, ha az állam az utak mellett levő területeit, a községek pedig parlagon heverő területeiket szederfával ültetik be és ennek lombját a tenyésztőnek átengedik.

És hogy minő fontossággal bír a magyar selyemtenyésztésre és selyemfonóiparra nézve a selyem olcsó előállítása, azt a következő is bizonyítja:

Franciaországban évek óta stagnál a selyemprodukció a magas munkabérek miatt, melyeket a selyemtenyésztés el nem bir. Hiszen a francia selyemprodukció 1891—1895-ig évenkint átlag 747,000 kiló volt; 1898—1902-ig évenkint átlag 614,000 kiló, 1903 ban pedig 474,000 kiló. A francia selyemprodukciónak ez a stagnációja annál feltünőbb, miután a francia kormány ma már évenkint közel 10 millió frankot költ a selyemtenyésztés és selyemipar fentartására, amennyiben minden kiló gubó után egy fél frank prémiumot fizet a tenyésztőnek és minden üzemben lévő orsó után 400 frankot a fonóda tulajdonosának. Eszerint

Magyarországon a selyemtenyésztés fenntartása a kincstárnak a következő összegekbe kerülne: Ugyanis fizetett volna a kincstár 1903-ban 1.700,000 kiló gubó után 850,000 frankot és az üzemben lévő 660 orsó után à 400 frank 264,000 frankot, egészben tehát 1.114,000 frankot. E helyett pedig kötelezte magát a selyemtenyésztési felügyelőség nemcsak a meglevő selyemipar fenntartására, hanem annak újból való megteremtésére oly föltétel mellett, hogy az összes költségek az év végével visszatérüljenek az államkincstárnak. Az a segély tehát, amelyet az országos selyemtenyésztési felügyelőség ez ipar megteremtésére kézhez vesz, az interkaláris kamatokból és az évi 30,000 koronából áll, mely a 10 millióra tehető pénzforgalomnál igazán alig jöhet tekintetbe.

Olaszországra nézve sem áll a dolog máskép. Hiszen 1891—1895-ig az olasz selyemprodukció évenkint 4,247.000 kilót tett ki, 1890—1902-ig 4,367.000 és 1903-ban 3,525.000 átlag kilót. Ellenben ha vesszük Anatolia, Sziria, Szaloniki, Bulgária, Szerbia, Románia, Görögország, a Kaukázus és Perzsia selyemtenyésztését, úgy azt látjuk, hogy ez országokban együttvéve a selyemprodukció ugyanezen időszakban, vagyis 1891—1895-ig évenkint 1,170.000 kilót tett ki, 1898—1902-ig évenkint 1,873.009 kilót, 1903-ban pedig 2,530.000 kilót. Végre a világ legnagyobb selyemtermelő országaiban: Kinában és Japánban, hozzátéve Indiát, ugyancsak 1891—1895-ig az átlag produkció 8,670.000 kiló volt. 1898—1902-ig pedig 11,169.000 és 1903-ban 11,244.000 kiló gubó.

Épp most jelent meg egy igen érdekes és alapos könyv Japánról: «Unser Vaterland Japan. Ein Quellenbuch, geschrieben von Japanern.» Ennek 410-ik oldalán látjuk, hogy míg Japán 1890-ben 5,270.450 Kin selyemszálat produkált, addig 1899-ben a produkció már 10,964.013 Kinre emelkedett. Egy Kin circa 600 grammot tesz.

A világ összes selyemprodukciója pedig mig 1876-tól 1880-ig 8,854.000 kilót tett, addig 1898—1902-ig évenkint 18,397,000 kg.-ra, 1903-ban pedig 18,135.000 kilóra emelkedett. Az utóbbi 25 év alatt tehát a világ selyemprodukciója 8 millió átlagról 18 millióra emelkedett.

Ismételjük, hogy ezek az adatok a selyemfonálra, az úgynevezett grège-re vonatkoznak. Minden kiló selyemfonál előállítására átlag 12 kiló gubó szükségeltetik, úgy hogy eszerint a világ mai gubótermése 216 millió kilóra tehető.

Ezek az adatok bizonyítják legjobban, hogy az egész selyemtenyésztés Kelet felé húzódik és ezt az irányt az eddigi tapasztalatok szerint a selyemfonóipar is követni fogja. Épen azért, mivel a selyemtenyésztés és selyemfonóipar a legolcsóbb munkabéreket keresi fel, kiváló súlyt kell fektetnünk arra, hogy a magyar selyemtenyésztőt abba a helyzetbe hozzuk, hogy mentől olcsóbban tenyészthessen, ami csak úgy érhető el, ha az állam gondoskodik arról, hogy a tenyésztők ingyen jussanak a szükséges szederfalombhoz. Ezt meg is teheti az állam, ha a tulajdonát képező területrészeket első sorban szederfával ülteti be és ezeket a tenyésztő rendelkezésére bocsátja.

Ha ezt elérjük és ez irányban megtörténik, aminek megtörténnie kell és előbb-utóbb meg fog történni, úgy teljes megnyugvással tekinthetünk selyemtenyésztésünk és selyemfonóiparunk további fejlődésének jövője elé, mert az iránt máris biztosítva vagyunk, hogy selymünk minősége diadalmasan állja ki a versenyt az összes ismert selymekkel.

Ez irányban bárki könnyen megszerezheti a biztosítékot, ha összeköttetésbe lép a világ bármelyik selyempiacával.

Alig van ipar, mely jobban igénybe venné a munkásnő személyes ügyességét, mint a selyemfonás. Hiszen 2—3 évet számítanak Olaszországban, míg egy selyemfonónő teljesen elsajátította a kellő ügyességet. Természetes, hogy egy olyan fiatal iparnál, mint a selyemfonóipar, a munkásnő teljes kiképzése eddig alig volt elérhető és ha dacára ennek azt látjuk — amint ez tényleg úgy is van — hogy a lyoni selyembörzén a magyar selymet már magasabban is jegyzik a világ legjobb selyménél, úgy ez annak biztosítéka, hogy selymünk minőségre nézve, feltéve, hogy a fentebb említett föltételeknek eleget teszünk, mindinkább meg fogja hódítani és megtartani helyét a világ ismert legjobb selymei között.

A magyar selymet különösen kitünővé teszi páratlan szép színe, a szál ereje és rugékonysága. Ezt elismerték már a mult század 90-es éveiben a Lyonban tartott nemzetközi selyemkiállításon.

Ezen kiállításon 10 éremmel tüntették ki a világ legjobb selymeit és ezek között volt a magyar selyem is.

A legörvendetesebb jelet azonban selyemtenyésztésünk jövőjének biztosítására a következőkben látjuk:

A magyar kormány felépíti a fonódákat, ezeket berendezi, a munkásnőket kitanítja és ha minden nehézséget legyőzött, mely a gyári üzemet akadályozhatná, a fonódákat elsőrangú külföldi cégeknek adja bérbe.

Ezek a bérbeadások csekély áldozattal történnek az állam részéről, amennyiben csak annyival olcsóbban engedi át a gubót, mlnt nyers anyagot, amennyibe annak külföldre való szállítása és ottani eladása került volna.

Ellenben igaz, hogy a gyártelepek, habár minden fényűzés nélkül, a lehető legjobban és a technika követelményeihez képest a legtökéletesebben vannak berendezve. De mindennek dacára még sem volna megmagyarázható az a tény, hogy gyárainkat 2—3 évvel előbb veszik bérbe, még mielőtt azok a forgalomnak átadhatók, ha a külföld összes, ez irányban első tényezői nem volnának meggyőződve a magyar selyemfonóipar nagy jövőjéről.

Az újvidéki és győri fonóda francia kezekben van. A komáromit egy londoni cég bírja, a pancsovait egy bécsi cég. A lugosi fonódát egy udinei olasz cég biztosította magának már a múlt évben, dacára annak, hogy az csak a jövő év végével lesz átadható. A mohácsi fonóda építését csak nemrég kezdték meg és átadása csak 1906. év végével történhetik meg; dacára ennek, egy elsőrangú francia cég már biztosította magának ezt a gyárat. Sőt a mohácsi gyár után épülő fonódára már most előjegyeztette magát egy milanói cég, noha a miniszterium még eddig el sem határozta, hogy azt hol és mikor fogja létesíteni.

A tolnai fonódát a földmívelésügyi miniszterium saját kezelésében tartja részint azért, hogy itt képezzen ki magyar selyemgyári igazgatókat, hogy ezeket később a külföldi bérlőknek rendelkezésükre bocsájthassa, részint pedig azért, hogy ebben a fonódában a legszigorúbban őrködjék a külföldi piacokra küldött magyar selyem kitűnősége felett és így kényszerítse a többi fonódáink bérlőit a magyar selyem jellegének fenntartására.

Kell, hogy mindenki örvendetes és biztató jelét lássa ezekben annak, hogy *ha lesz az országnak elegendő szederfája,* hogy a selyemtenyésztést növelje és megteremtse a selyemfonó-iparhoz szükséges nagyobb gubómennyiséget, akkor a fonógyárak bérbeadása és üzemben tartása nehézségekbe ütközni nem fog.

És itt sajnálattal kell kiemelnünk, hogy értesülésünk szerint, újabb időben a szederfatenyésztésnek terjesztése elé némi akadályokat gördítenek.

Ugyanis első sorban az állami és közigazgatási utak széleit ültetik be nemes gyümölcsfákkal, mint ahogy ezt külföldön tenni szokás, habár ott természetesen más viszonyok és más körülmények között. Távol legyen tőlünk, hogy a gyümölcsészet terjesztésének fontosságát kétségbevonjuk, vagy hogy az idevonatkozó törekvéseket kellő méltánylásban ne részesítsük. Mégis tekintettel a fentebb elmondottakra, nem szenvedhet kétséget, hogy az állam tulajdonát képező ezen területek sokkal helyesebben volnának fölhasználandók a selyemtenyésztés érdekében.

A szakközegek eljárásukat azzal indokolják, hogy a közutak szélére ültetett fák által termelt gyümölcs eladásával fogják megszerezni és pedig bőségesen azt az összeget, mely az utak fentartására szükséges. A gyümölcsfákat a földmívelésügyi miniszterium szolgáltatta a kereskedelminek és pedig átlag egy korona árban. Ezenkívül a kereskedelmi miniszterium egy koronát számított a gyümölcsfák ültetésére, gondozására, esetleg pótlására.

Egyes megyékben, pl. Abaujmegyében, a selyemtenyésztés ezen régi fészkében, annak újabb felkarolását megnehezítették azáltal, hogy az összes államutakat gyümölcsfákkal ültették be.

A kereskedelmi kamarák többszörösen írtak fel a kereskedelmi miniszteriumhoz, de hiába. Egy ízben már összeült egy értekezlet a kereskedelmi és földmívelésügyi miniszterium kiküldötteiből és nagynehezen lehetett keresztülvinni, hogy a selyemtenyésztésre alkalmas vidékeken, vagy legalább ezeknek egy nagy részében, engedjék át a szederfáknak az államutaknak legalább kétharmad részét és hogy hassanak oda, hogy a megyei utaknak is szintén kétharmad része tisztán szederfáknak tartassék fenn. Hiszen az országos selyemtenyésztési felügyelőség úgy az állami, mint a törvényhatósági és községi utak befásításához szükséges, valamint a közterületekre szánt szederfákat teljesen ingyen engedi át. Sőt azon fák kívételével, amelyeket államutak mellé ültetnek, a többi fák védelmére szükséges karókat szintén ingyenesen szolgáltatja.

Helyes volna tehát, ha az Országos Iparegyesület fölírna a kereskedelmi miniszteriumhoz s azt ajánlaná, hogy a földmívelésügyi miniszteriummal kötött paktumot szorosan tartsa be, sőt

amennyire lehet, tegyen többet a szederfaültetés érdekében, mint amire nézve a föntebbiek szerint megállapodásra jutott.

Továbbá átírhatna az Iparegyesület azon megyékhez, amelyekben a selyemtenyésztést már megkezdették, vagy ahol ez megkezdendő volna, fölkérvén a megyéket, hogy amennyire lehet, községi utakat és minden szabad teret ültessenek be szederfával. Erre szükség van azért is, mert sajátságos jelenségek kezdenek föltünedezni. Így például Győrmegye közigazgatási bizottsága már kijelentette, hogy neki a selyemtenyésztés nem kell. Zemplén vármegye és a zempléni gazdasági egyesület kérvényt nyújtott be a földmívelésügyi miniszterhez, melyben azt mondja, hogy mentsék meg őket a selyemtenyésztéstől azon *burkolt* ok miatt, mert hát van a nép azon részének, mely Amerikába ki nem vándorolt, elég kereseti forrása, a selyemtenyésztés pedig csak drágítaná a napszámot.

Ha vannak megyék, melyek nem látják be a selyemtenyésztés messzeható fontosságát, ezeknek az ügyet újból és újból alaposan meg kell magyarázni és őket a jóra és üdvösre reábírni, nehogy az eddig kivívott nagy előnyöket kockára tegyük.

Mert hogy a magyar selyemtenyésztés és selyemfonó-ipar jövendő kifejlődésébe vetett hitünk és reményünk, ha t. i. elegendő szederfa lesz a közterületeken, mennyire jogos és alapos, azt az alábbi adatok is mutatják.

Igen természetes, hogy a legszorosabb összeköttetésben van a termelt gubómennyiség a termelők számával. Felhozzuk erre vonatkozólag a következő hivatalos adatokat:

Franciaországban 1893–1902-ig évenkint átlag 137,077 tenyésztő-család foglalkozott a selyemtenyésztéssel. Ezek termeltek ugyanezen időszakban évenkint átlag 8.575,738 kiló gubót.

Magyarországon 1903-ban 107,702 tenyésztő-család 1.707,205 kiló gubót termelt. A roppant különbség szembeszökő és ha kérdezzük, mi ennek az oka, úgy ezt kizárólag a szederfahiányban találjuk. És pedig ugyanazon szederfahiányban, mely nemcsak lehetetlenné teszi azt, hogy 2—3-szor ennyi tenyésztő találkozzék az országban, hanem azt is okozza, hogy a meglevő tenyésztők alig egy ötödrészét képesek felnevelni annak a hernyómennyiségnek, melyet felnevelhetnének a francia tenyésztőkhöz arányba állítva. De okozója még annak is, hogy az ily aránylag csekély mennyiségben tenyésztett gubó is sok helyen kizárólag

azért ad silány és gyenge selymet, mert a hernyók nem voltak kellően táplálhatók.

Igaz, hogy sok helyen a lakásviszonyok is kedvezőtlenek, de igaz az is, hogy a tenyésztő, aki nem úgy, mint ma átlag 20—25 koronát keres, hanem aki 20 millió kiló gubótermelés mellett keresni fog évenkint átlag 150 és 200 koronát, érdemesnek fogja találni, épp úgy, mint Olaszországban, a szükséges és megfelelő helyiségről is gondoskodni. Gondoljuk meg, hogy minő előny volna az hazánkra nézve, ha aratás előtt, amidőn a nép legjobban szorul a keresetre, annak legszegényebb részének, nem úgy mint most, 3—4 millió koronát, de igenis 30—40 millió koronát juttathatnánk. És ez nem utópia, mert hiszen aki ismeri a viszonyokat, tudja, hogy ezt úgy a tenyésztők számának emelése, mint az egyes tenyésztőnek nagyobb keresete igenis lehetővé teszi, feltéve mindig, hogy elég szederfánk van.

Nem hiába mondja gróf Széchenyi István 1840-ben megjelent könyvében a selyemről, hogy «legyen csak elég szederfa, a többi magától jön». — Szolgálunk erre példával is:

Pozsonymegyében, Szempcen 1893 április havában még teljesen ismeretlen volt a selyemtenyésztés. Az ottani főszolgabiró, Burián Pál hazafias támogatása mellett ugyanakkor kezdték meg a tenyésztést a községben és ugyanazon év május végével a beváltott selyemgubók fejében 1044 koronát fizettek ki. A selyemtenyésztés megkezdése óta pedig a községben bezárólag 1904. év végeig 19,506 kor. lett kifizetve.

Továbbá hasonló körülmények között kezdették meg Nagy-Szalontán, Biharmegyében 1900-ban a selyemtenyésztést és kifizettek még ugyanazon év május havában a beváltott selyemgubókért 1732 koronát. Bezárólag 1904-ig 4377 koronát.

Ott van Zsibó Szilágymegyében, ahol báró Wesselényi Miklós kezdeményezte a selyemtenyésztést. Ebben a községben újabban csak 1901-ben kezdték meg a selyemtenyésztést és ebben az első évben 2410 koronát fizettek ki a selyemgubókért, bezárólag 1904-ig pedig 7122 koronát.

Téves volna azt hinni, hogy a selyemtenyésztésnek csak egyszerű községekben van jövője. Van annak jövője nagyobb városokban is, mert hisz ezekben is találkozik elég szegény ember, ki örömmel ragadja meg az alkalmat, hogy keresethez jusson.

Debrecenben, ezen első alföldi városban csak 1902-ben kezdték meg a selyemtenyésztést és voltak, kik ebben az első évben a selyemtenyésztés révén 1691 koronát kerestek, 1904-ig pedig 5475 koronát.

Felemlítjük itt még azt a várost, amelyben a selyemtenyésztés legnagyobb előmenetelt tett az országban és ez Zombor városa, ahol 1904-ben 592 család foglalkozott a selyemtenyésztéssel, kiknek keresete ebben az egy évben 25,280 koronát tett ki. A selyemtenyésztés újabb felkarolása óta pedig kifizettek Zombor városában 315,034 koronát.

Ezek a tények tehát egyrészt azt bizonyítják, hogy ahol van szederfa, ott a selyemtenyésztés meghonosítása csakugyan magától jön, de bizonyítják azt is, hogy a selyemtenyésztés valóságos áldás nemcsak a vidék, de a városok lakosságára is.

Ami a selyemgubók ipari feldolgozását illeti, a számítás egyszerű.

Mai gubómennyiségünk kerekszámban 1 és fél millió kiló, feldolgozásához kerekszámban 1000 orsó kell. Ezer orsó foglalkoztat 2500 munkást, akinek bére 750,000 korona

Ha volna elég szederfa, csak 20 millió kiló gubó termeléséhez, úgy ezen 20 millió kiló gubó feldolgozásához szükségeltetnék 14,000 orsó és kellene 30,000 munkásnő, akiknek évi keresete 9 millió koronát tenne.

Végre pedig ez a 20 millió gubó 60 millió korona értéket reprezentálna és az ezen gubóból származó selyem pedig, vagyis 1.600,000 kiló selyem, 77 millió korona értéket képviselne.

A selyemipar meghonosításánál a legnehezebb feladat a selyemtenyésztés és selyem-fonó-ipar megteremtése. Ha ezek meg vannak teremtve és rendelkezünk kellő mennyiségű selyemfonállal, mely a selyemszövő-iparnak nyers anyagát képezi, akkor a selyem-textil-ipar meghonosítása nem képez nagyobb nehézséget, mint általában a textil-ipar meghonosítása képez.

Selyemtenyésztésünk és selyem-iparunk jövője két oszlopon nyugszik. Az egyik a szederfának nagy arányokban való szaporítása első sorban az állam által, olyformán, hogy minden, az állam tulajdonát képező közterület, első sorban az utak széle, ahol a fa nagyobb gondozásban részesül, beültettessék szederfával. A második oszlop, amelyen nyugszik a selyemipar jövője, fonódák felállítása és azoknak csakis legelsőrendű külföldi cégek-

nek való bérbeadása, ami az államra nézve, mint fentebb láttuk, nem költséges.

Ezek a selyemfonódák előbb-utóbb át fognak menni a bérlők tulajdonába és egy-egy gócpontját fogják képezni a selyemtenyésztésnek. Ha meg van teremtve a kellő konkurrencia a selyemfonódák közt, némi ellenőrzés mellett, mint az Olasz- és Franciaországban történik és ami szükséges is, mert a tenyésztő egy rövid határidőn belül kénytelen a gubót eladni: a gubók vétele a fonódákra lesz bízható. Ezáltal pedig emancipálódni fog selyemtenyésztésünk az állam közvetlen beavatkozásától, ami kívánatos is lesz. Ha ilyformán teljesen saját lábán fog állani selyemtenyésztésünk és selyemfonó-iparunk és állni fog egészséges, biztos alapon, akkor elmondhatjuk, hogy az országos selyemtenyésztési felügyelőség feladata be van tetőzve.

Ki kell emelnünk azt is, hogy információnk szerint az ország négyötödrésze alkalmas a selyemtenyésztésre.

Selyemtenyésztésre alkalmas megyék a következők: Abauj, Arad, Alsófehér, Baranya, Bars, Bács, Békés, Bihar, Borsod, Csanád, Csongrád, Esztergom, Fejér, Győr, Hajdu, Heves, Hont, Hunyad, Jásznagykunszolnok, Komárom, Krassó-Szörény, Moson, Nógrád, Nyitra, Pest, Pozsony, Somogy, Sopron, Szabolcs, Szatmár, Szolnok-Doboka, Szilágy, Temes, Tolna, Torontál, Vas, Veszprém, Zala, Zemplénmegyék.

Ki kell még térnünk a pénzügyi viszonyok és eredményeknek bizonyos szempontból való megvilágítására is.

Az a különleges helyzet, melyben a selyemtenyésztési felügyelőség van, kiterjed annak pénzügyi viszonyaira is.

A selyemtenyésztési felügyelőség ugyan kötelezte magát minden naptári év végével az államkincstárnak visszafizetni nemcsak mindazon összegeket, amelyeket, és erre különös súly fektetendő, az üzlet vezetésére fordít, de kötelezte magát amaz öszszegek visszafizetésére is, amelyeket tisztán az ügy propagálására, a selyemtenyésztés meghonosítására fordít. Visszafizeti az államnak ilyformán azokat az összegeket is, melyeket a tenyésztők ellenőrzésére, oktatására, valamint az ország szederfa-állományának szaporítására költ. Ha az intézet organizációját alaposan ismerjük, fogalmunk lehet arról, hogy egymaga ennek fenntartása milyen nagy összegeket vesz igénybe. Különösen ki akarjuk azonban emelni, hogy a szederfatenyésztésre fordított és szintén

visszatérítendő összegek egymaguk évenkint 100.000 koronára rúgnak. Ez intézet csakis azokat az összegeket nem köteles visszafizetni, amelyeket à fond perdu kap az államtól. Ezek az összegek régebben 6000, később 30,000 koronát tettek évenkint. Ezek az összegek egy, ma már mintegy 10 millió korona forgalomnál alig érdemesek a megemlítésre. Azt az összeget pedig, amelyet ma az intézet az ügy propagálására fordít és az államnak, szorosan vett üzleti kiadásain kívül, évenkint visszafizetni köteles, kerekszámban 600.000 koronában lehet megállapítani.

Különösen hangsúlyozni kivánjuk e helyen azt, hogy a szederfa-tenyésztési, az oktatási és ellenőrzési kiadásokat veszélyes dolog volna fiskális szempontból megszorítani, mert minél csekélyebb a gubók ára, annál inkább kell a tenyésztőket abba a helyzetbe hozni, hogy megfelelő oktatás és kellő ellenőrzés folytán, kevesebb munkával, minél több és főleg minél jobb gubót termeljenek.

Gondoljuk meg, hogy egy negyedszázaddal ezelőtt lehetetlennek tartották a selyemtenyésztés meghonosítását Magyarországon. Hiszen 1879-ben már be akartak szüntetni minden további költséget, erőlködést ez irányban és a felügyelőség a tenyésztő családok számát 1904-ig mégis 112,712-re emelte; a gubótermelést, mely 1879-ben 2507 kiló volt, 1904 ben 1,633.452 kilóra és a selyemtenyésztéssel járó évi keresetet, mely 1879-ben 7.400 koronát tett, 1904-ben 4,509.945 koronára emelte. *Egészben pedig 60,783.926 koronát juttatott a selyemtenyésztéssel és selyemfonóiparral foglalkozóknak.* Mindez intenziv, de költséges intézkedések nélkül nem lett volna elérhető.

Természetes, hogy a fenti összeget is az intézet saját részéről csakis azon különbözet által teremtheti elő, amely a gubóbeváltási árak és azok további értékesítése közt mutatkozik. Már említettük, hogy a magyar tenyésztő a szederfalombot és a petét ingyen kapja. Ezáltal megszabadul ama költségektől, melyeket az olasz és a francia tenyésztő viselni kénytelen és amelyek ez idegen tenyésztők brutto jövedelmének felét képezik. Amidőn tehát a magyar tenyésztőtől csak mintegy 10—15%-al olcsóbban váltják be a gubót a világpiaci áraknál, a magyar tenyésztő mégis tetemesen előnyösebb viszonyok közt tenyészt a többi külföldi tenyésztőknél.

A legnagyobb nehézség, melylyel a selyemtenyésztési felügyelőség szemben találja magát, abban rejlik, hogy nem vált-

hatja be mindig a gubókat a világpiaci árakkal teljes arányban és pedig azért, mert az egész ügy veszélyeztetése nélkül nem követheti a világpiaci árak csökkenését azon mértéken túl, mely tenyésztőinek jogosan remélt keresetét biztosítja.

1857 és 1880 közt a font selyemnek átlagára 2 frank volt kilónként. Nem volt tehát utópia remélni, hogy a következő években is ezt az árt némileg meg fogjuk közelíteni. És mégis, amidőn az intézet működését megkezdette, 1880-tól 1893-ig ugyanazon selyem átlagára 58 frank volt. Ebben az időszakban, az áraknak jelentékeny csökkenése dacára, fenntarthatta az intézet a tenyésztőkkel szemben azt a beváltási árt, amely a tenyésztőnek jogos igényeit kielégíti. Ez időszak alatt emelte a felügyelőség a selyemgubóprodukciót 2507 kilóról 873.439 kilóra és mégis ebben az időszakban képes volt, a fentemlített à fond perdu kapott összegen kívül, az átlamkincstárnak minden néven nevezendő előleget kamat nélkül vissafizetni, úgy hogy ez időszakban a selyemtenyésztes emelése az államra nézve, a fenti csekély összegen kívül, csakis az interkaláris kamatok elvesztésébe került. 1894-től bezárólag 1904-ig a viszonyok a világpiacon a selyemre nézve még kedvezőlenebbekké változtak. Ez időszak alatt a selyemnek átlagára ismét csökkent és pedig mintegy 46 frankra. Látjuk tehát, hogy ez utolsó időszakban felére szállt le a selyemnek értéke amaz értékkel szemben, amelylyel a selyem a selyemtenyésztési felügyelőség felállítását közvetlen megelőző években bírt.

Ez a sajnos tény a felügyelőséget abba a dilemmába hozta, hogy vagy nem fizeti vissza az államtól nyert előlegeknek egy részét, vagy pedig olyannyira leszállítja a gubók beváltási árát, hogy ez helyes arányban álljon a selyem világpiaci árával.

Természetes, hogy ez utóbbi eljárás olyannyira elidegenítette volna népünket a selyemtenyésztéstől, mely még nem vert mindenütt eiég erős gyökeret, hogy annak továbbfejlődése komoly veszélynek lett volna kitéve.

Épp erre való tekintetből választotta Darányi Ignác, akkori földmívelési miniszter, egyetértőleg a pénzügyminiszter úrral, azt a helyes eljárást, hogy az eddigi beváltási árakat nemcsak hogy meghagyta továbbra is, de nem vont meg az ügytől semmi oly további intézkedést és áldozatot sem, mely szükséges volt annak továbbfejlődésére. Tette ezt pedig dacára annak, hogy ez eljárás

mellett az államtól kapott előlegek, teljes mértékben, előreláthatólag, vissza nem térülhettek.

Ennek az eljárásnak következménye volt, hogy 1897. év végével az intézet hátralékban maradt 2,589.260 koronával és 85 fillérrel. De a kormány e bölcs és helyes eljárásának az az eredménye is volt, hogy nem akasztotta meg a selyemtenyésztés további fejlődéset, sőt azt sok tekintetben még inkább előmozdította és így a selyemtenyésztési felügyelőség 1903. végéig a fenti hátralékaiból képes volt 1,187.630 koronát és 11 fillért viszszatériteni, úgy, hogy a mult év végével hátralékai 1,401.630 korona és 74 fillérre csökkentek.

De ennek az összegnek lassan való visszatérítése is biztosítva van. Biztosítva pedig anélkül, hogy a selyemtenyésztés továbbfejlődésére szükséges intézkedések a legcsekélyebb mértékben is csorbát szenvedtek volna.

Megjegyzendő még, hogy a felügyelőség talán nagyobb mérvben is törleszthette volna az állammal szemben fennálló hátralékát. Ezt azonban nem tette, mivel oly években, amelyek előnyösek voltak pénzügyi tekintetben, a bevételi többletet nem forditotta kizárólagosan hátralékainak törlesztésére, hanem a fölös bevételi többletet úgyszólván megfelezte, s annak felét a tenyésztők érdekében arra fordította, hogy a beváltási árakat emelte, mint pl. 1901. és 1902. években és csak a többlet másik felét fordította hátralékainak törlesztésére. Magától értetődik, hogy ennek a hátraléknak törlesztésére nézve is a legreálisabb és legbiztosabb mód selyemtenyésztésünk akadálytalan továbbfejlődése.

Meg kell még emlékeznünk az intézet beruházásairól. Az intézet összes ingatlan beruházásai 1903. év végével 3,101,167 korona és 47 fillérbe kerültek. Ezek az összegek külön hitel alapján lettek fedezve. Ez a hitel mintegy harmadrészben gubóraktárak fölállítására, kétharmad részben pedig fonódák létesítésére lett fölhasználva.

Gubóraktáraink ma az országban a következő helyeken vannak, és pedig Pancsován, Ujvidéken, Nagybecskereken, Óbecsén, Verbászon, Baján, Szabadkán, Békéscsabán, Győrött, Moldován, Fehértemplomban, Temeskubinban, Versecen, Zsablyán, Temesváron, Titelen, Német-Palánkán.

Ezenkívül működésben van ma az országban 5 selyemfonóda és pedig Pancsován, Ujvidéken, Tolnán, Győrött és

Komáromban. Ezek a fonódák 1,908.122 korona 40 fillérbe kerültek.

E fonódák bérbe lévén adva, a bérösszeg, mely évenkint befolyt, 38,041 korona 92 fillért tesz ki, úgy, hogy az azokra fordított összegek, habár szerény mértékben, amortizálódnak.

A kormánynak a végcélja különben értesűlésünk szerint az, hogy a selyemtenyésztést is, úgy mint a fonógyárakkal már tette, a magánvállalkozásnak adja át.

Amint ez, az ügy veszélyeztetése nélkül, lehetséges lesz és így az egész vállalkozás magánkezekbe fog átmenni, akkor ez épületek és berendezések értéke is megfelelő árban vissza fog térülni az államnak.

Hiszen magánértesülésünk szerint csak a legutóbbi napokban fordult egyik fonódának bérlője a fölügyelőséghez azzal a kérdéssel, hogy minő föltételek mellett biztosíthatná magának az általa bérelt fonódának örök áron való megvételét? Az illető hajlandónak mutatkozott a fonódát megvenni, mihelyt selyemtenyésztésünk fokozatos fejlődésének arányai minden irányban biztosítva lesznek.

*

Mindezek után végül a magyar ipar szempontjából önkénytelenül fölmerül az a kérdés: nem volna-e lehetséges *a termelt selyemnek hazánkban való földolgozását is megkezdeni,* hogy az a nyereség, mely ebből származik, a mienk legyen és hogy a munkások újabb nagy tömegeinek adjunk jutalmazó és állandó keresetforrást?

Ezt természetesen az érdekelt tényezők meghallgatása után kellene megállapítani és ennek eredményéhez képest erre nézve illetékes helyen a megfelelő intézkedéseket előkészíteni.

Megemlítendő, hogy tudomásunk szerint jelenleg a következő helyeken vannak selyemszövődék és pedig Szent-Gotthárdon a Bujatti cég nagy jelentőségű szövődéje, Vimpácon, Sopronmegyében a bécsi Huber cég kis arányú selyemszövődéje, végre pedig már évek óta működik Bácskulán Berkovics selyemszalaggyára.

Mindezek a gyárak kizárólag *külföldi* selymeket használnak, melyek olcsóbb minőségüknél fogva különleges céljaiknak jobban megfelelnek.

*

Végül javasoljuk, hogy fejezze ki az Országos Iparegyesület Bezerédj Pál iránt, aki mint selyemtenyésztési meghatalmazott ez ügyben egy negyedszázadon át majdnem emberfölötti munkát teljesített és elévülhetetlen érdemeket szerzett, őszinte és hálás elismerését.

A fővárosi ipar hanyatlásának okai és emelésének eszközei.

Az Országos Iparegyesület emlékirata.

Az országos iparegyesület a székesfőváros tanácsának e tárgyban kelt átirata alapján 1902. elején a következő előterjesztést intézte a tanácshoz:

Tekintetes Fővárosi Tanács!

A múlt év julius hó 17-ikén méltóztatott egyesületünket fölkérni, hogy a fővárosi ipar és kereskedelem hanyatlásának tapasztalható okaira nézve «körülményes szakvéleményünket» adjuk be s egyúttal «a helyzet javítására alkalmas hatósági intézkedések» iránt is közöljük javaslatainkat.

A kérdés beható tanulmányozása és minden oldalról való szakszerű mérlegelése után van szerencsénk arra vonatkozó nézeteinket a következőkben előterjeszteni.

I. Az ipar hanyatlásának főbb okai.

Pangás egyik-másik iparágban időszakonkint sokszor volt és lesz is, valahányszor a termelés és fogyasztás közti arány kedvezőtlenné változik. De ezt, hacsak egy, vagy kevés iparágban áll elő, az egészséges társadalmi szervezet fel se veszi, olykor meg sem érzi. Ha azonban több iparágban egyidejűleg jelentkezik, az a folytonos vérveszteségek által elgyöngült organizmusban magasabb fokú lázas állapotot idéz elő. Jelenlegi bajainknak ez a főoka.

De vannak részint ezzel kapcsolatos, részint önálló, másodrendű okai is.

Az utolsó években 1896. óta közgazdasági életünkben általában, de kivált a kereskedés és az ipar terén állandó pangás, *sőt válságos helyzet uralkodik.* A pangás és az üzletek hanyatlása annál súlyosabb, mert az 1896-ig az ipar és kereskedés számos ágaiban tapasztalt élénkséggel és fejlődéssel szemben a

némely iparágban, mint például az építőiparban majdnem hirtelen beállt válság több elsőrendű iparágunkat erősen megviselte és a közel hét évig tartó pangás a jó években esetleg megtakarított nyereségeket fölemésztette, sőt sok helyütt már a tőke megtámadását teszi szükségessé; nem is említve azoknak a bukásoknak a sorozatát, melyek a lefolyt években több virágzó üzletet megsemmisítettek és azt a hátrányos következményt, hogy a *munkások és segéderők egy része sok iparban állandó foglalkozást többé nem talál és vagy munka nélkül tengődve várja a jobbulást, vagy az ország nagy kárára a külföldre vándorol és ott keres állandóbb elhelyezést.*

Az ipar terén uralkodó pangás okai részben azon általános pangásban keresendők, melyek a velünk szoros kapcsolatban levő országokban, jelesül Németországban és Ausztriában huzamos idő óta szintén észlelhetők. Közgazdaságunk azon forgalmi eszközök által, melyeket az utolsó harminc évben megteremtettünk, sokkal szorosabb összefüggésbe jutott az osztrák, német és más nyugati országok gazdasági életével, semhogy az amott mutatkozó gazdasági jelenségek és pedig a lendülés ép úgy, mint a hanyatlás reánk is ne hasson és minthogy gazdaságilag e népeknél gyöngébbek vagyunk, illetőleg *sok tekintetben az ottani jólét és haladás szálaitól függünk, nagyon gyorsan érezzük a viszszamenő hullámokat és az ottani hanyatlás saját gazdaságunkra gyorsabban hat, mint az eredeti helyszínen.*

De jelenlegi pangásunk okai nagyrészt azokban a körülményekben keresendők, melyeket *saját gazdasági életünkben* észlelhetünk.

Ide tartozik mindenekelőtt az a lappangó *mezőgazdasági válság*, mely országunk gazdáit a tengerentúli termények erős versenye folytán másfél évtized óta feszélyezi és terményeik értékesítésénél hallatlan árakkal gátolja. Itt felsorolandó továbbá az a körülmény, hogy egyik fontos országos termelési águnkat, a *bortermelést* a filloxera pusztításai másfél évtizedig tönkretették és hogy ez a termelési ág, mely különben gazdáink számára nagyban jövedelmező volt, ép akkor, midőn a többi termények árban csökkenést szenvedtek, nemcsak nem adott jövedelmet, hanem a szőlők fönntartása, megmentése, vagy felújítása újabb kiadásokat rakott a jövedelmeikben különben is megcsappant gazdáink terhére, valamint a több év óta tartó sertésvész, mely mezőgazda-

ságunk egyik igen értékes mellékfoglalkozását csaknem tönkretette. Mindehhez járult még az, hogy az utolsó években a gabonatermések a középen aluliak, sőt igen rosszak is voltak, úgy, hogy mezőgazdaságunk ismételten szorult viszonyok közt tengődött. Már pedig egy még kiválóan mezőgazdasági jellegű országban, amilyen Magyarország, az ipar és kereskedés jóléte szoros kapcsolatban áll a *gazdák fizetőképességével.* Az ipar és kereskedés első sorban a nagyobb számú gazdák szükségleteinek kielégítésén fáradozik és ha a gazdák szükségleteik kielégítésénél szűkebb korlátok közé vannak szorítva, ezt az ipar és kereskedés azonnal megérzi, mert kevesebb megbizatás és kisebb kelendőség lesz a természetes következménye.

Nálunk mindazáltal a mezőgazdaságot sujtó körülmények a legutóbbi időben még más irányban is káros következménnyel hatottak a kereskedés és ipar állapotára; mert *a vállalkozási szellem megfojtására és lankasztására az úgynevezett agrár irányzatot támasztották fel és emelték uralomra.* A mezőgazdaság válságos helyzetében a szerencsétlen német példa utánzásával gazdáink vezetői jónak találták a gazdák bajainak főokául a kereskedést és a vállalkozási szellemet (az életben tagadhatlanul előfordult visszásságokat általánosítva) odaállítani és a merkantilizmus misztikus szavával megbélyegezni mindazt, ami a vállalkozással, s így a kereskedéssel és iparral oly szoros kapcsolatban áll. A kereskedők, a tőzsde, egyes üzletágakban kifejlődött szokások a mezőgazdaság érdekeivel ellentéteseknek mondatnak. És ugyanakkor, midőn országos gazdasági kongresszusokon álbuzgó hangok nyilatkoznak annak szükségességéről, hogy a középbirtokosok és a gentry fiait ne hivatalnokoknak, hanem kereskedőknek és iparosoknak neveljék, s midőn egy előkelő napilap fényes tollú írója szükségét fejti ki annak, hogy a magyar merkantilizmus jövőre a fajmagyarok kezeibe jusson: ugyanakkor ugyanazok a körök az *őrlési forgalom megszüntetését kierőszakolják*, vele a malmok helyzetét veszélyeztetik, s a *malmokat* vevőképességükben megrontják; a *borhamisítás* törvényének végrehajtásánál oly hangos lármát csapnak, hogy vele hosszú időre tönkreteszik a magyar bor és a magyar borkereskedő hírét a külföldön; a *megrendelések gyűjtését* az országban megnehezítik s vele számos jóhirű iparosnak és a fővárosi kereskedők nagy részének egy állandó kelendőségi forrását elzárják; az *összeférhetetlenségi törvény*

túlzásai lehetetlenné teszik sok kiváló gyakorlati iparos és kereskedő részvételét a törvényhozásban; a tőzsde elleni támadásokkal és mindenütt uzsorát látó tanácskozásaikkal megriasztják a kereskedés terén működő legjobb elemek törekvéseit.

Csoda-e, ha ily körülmények közt a Magyarországban amúgy sem nagyon fejlődött reális vállalkozási kedv teljesen elbénul, s ha a kereskedés s az ipar mindinkább elhanyagolt területté válik. Csoda-e ily állapotok közt az, hogy a kereskedő és az iparos, mihelyt szerét teheti, jószágot vesz és otthagyja azt a foglalkozást, mely ugyan nálunk is jövedelmező, de a közvélemény szemében még nem emelkedett a földbirtoklás színvonalával egyenlő megtiszteltetésre. Csoda-e, ha ezek a viszonyok rendszerré teszik azt, hogy *a kereskedő és az iparos fiait ritkán nevelteti a kereskedő, vagy az iparos pályára*, hanem a gentry példáját követve, az *amugy is túltengő hivatalnoki pályára erőszakolja őket.* Kár, hogy ebben a tekintetben az arisztrokrácia nem jár jó példával elől, pedig könnyű volna követni Anglia, Németország egy részének és Csehország példáját, ahol a legkiválóbb ipartelepek az arisztokrácia kezében vannak s ahol ehhez képest maga az arisztokrácia is jórészt összeforr az iparfejlesztés nemzetalkotó és államfentartó fontos érdekeivel.

És mi lesz az ország kereskedéséből, ha az elméleti jogszempont még a *külön kereskedelmi törvényszék megszüntetésénél és a könyvkivonatok által érvényesíthető követeléseknél is* szem előtt tartja azt a kereskedelemre káros irányt, mely majd a polgári perrendtartásnak a képviselőház jogügyi bizottságában való tárgyálásánál történt megállapodások szellemének fog megfelelni.

Az amúgy is gyönge vállalkozási szellem a kereskedés és az ipar terén teljesen meg lesz dermesztve és az ipar és kereskedelem hanyatlása még nagyobb mértékben fog bekövetkezni.

Mindezek, a kereskedés és vállalkozási szellem ellen irányuló törekvések az *ipar pangásában is kifejezést nyernek.*

Nem szabad megfeledkezni arról, hogy, fájdalom, iparosaink egy részében is sok a hiba és hogy a válság, mely iparunkat érte, nem volna olyan súlyos és tartós, ha iparunkban a nagyobb ellenállhatásra meg volna a kellő erő. Iparosaink egy részére is átragadt a nagyzási hajlam, mely nálunk általában olyannyira el van terjedve. A kaszinózás, a kártya, a kávéházban való tartózkodás, a fényűzés, különösen a polgári osztályhoz tartozó nők-

nek is rajongása a költséges divatért, a lóversenyekre járás, a totalizatőrnél való játszás és hasonló szenvedélyek, melyekhez egyesek, ha jó dolguk van, nagyon könnyen hozzászoknak, de melyekről azután a szűkebb viszonyok közt nem tudnak már leszokni, sok iparosnak üzletét tették már tönkre. Csak nézze valaki végig Budapest utcáit s látni fogja, hogy szebbnél-szebb, óriási fényűzéssel berendezett kávéházai, melyek a kopott és szerény lakásokkal szemben rendkívüli ellentétet képeznek, s így a fővárosi közönség jelentékeny részére nézve vonzerővel bírnak, már kora délután zsúfolásig tömve vannak; csak járjon kaszinóinkba és klubjainkba és szemlélje a játékasztalok állandó közönségét, vagy menjen ki akár a budapesti, akár az alagi lóversenyekre és látni fogja üzletembereink és iparosaink minden rangú válfaját. hogy törik magukat, utánozva nagyjaink szokásait, a fogadásokhoz: és ha így idő és pénz a haszontalan kedvtelésben elvész, lehet-e akkor az iparűzésben kedvet találni? Valóban érdemes volna meggondolni, hoz-e a lóverseny annyi hasznot, amennyi kárt okoz, s szükséges-e *a totalizatőrt minden áron fönntartani?*

A túltengő *kerületi és szakegyleti élet* is igen nagy tömegeket abszorbeál. Sokan üzletük fejlődésétől vonják el azt az időt, amit az egyletekben való fölösleges és sok esetben haszontalan szereplésnek szentelnek.

Hogy az így megmételyezett fővárosi iparos pangó üzleti viszonyok közt nem lehet kitartó; hogy a legelső zökkenésnél a bukás szélére jut: az természetes.

Ezen, a társadalom könnyelmű és hiú jelleméből az iparosra is áthárult rossz tulajdonságokon kívül az ipar hanyatlására szolgáltak azok *a túlzási hajlamok, melyek a versenyzés terén az utóbbi időkben rendszeresekké váltak.* Alig virágzik egyik, vagy másik ágban egy üzlet, azonnal versenyzője akad, ki meggondolatlanul, csak azért, mert virágzó üzletet lát, ugyanabba az üzletágba fog, meg nem gondolva, vajjon a nagyob mennyiségű árú talál-e kellő elhelyezésre. Legtöbb esetben ily versenyző üzlet a maga fenntartása céljából az árú árát leszállítja, még pedig jóval az előállítási költségek alá, olcsó árai által kényszeríti versenytársát is az ár leszállítására és igen gyakran ily verseny által mindkét vállalat tönkre jut.

Ezt a versenyzést kiválóan előmozdítja a *közszállításoknak nálunk meghonosodott rendszere,* ahol a *legolcsóbb* ajánlat jut

érvényre, tekintet nélkül arra, vajjon az olcsó ajánlat az előállítási költségek mellett lehetséges-e, vagy sem. A közszállításoknak említett rendszere főkép kisebb gyárosaink és nagyobb mesterembereink között nagy rombolásokat okozott; a mindenáron közszállítás elnyeréséért küzdő iparos számításaiban önmaga ámítja magát, csakhogy olcsó ajánlatával elérje célját, kapjon közszállítást. Ez a túlságos vérsenyzési hajlam nemcsak számítani nem tudó mesterembereink egy részénél tett nagy károkat, hanem gyáriparunknak is egyik rákfenéje; ez akadályozza meg a gyáriparnál olyannyira kivánatos specializálást; gyáraink a versenyzési düh következtében nem szorítkozhatnak csak egyes külön cikkek tömeges gyártására, hanem igyekszenek folyvást szaporítani gyártási cikkeik számát, mert mindenben versenyképesek s mindenütt a versenyben győztesek akarnak lenni.

Ez a túlhajtott versenyzési kedv nagyon gyöngíti a kezdetleges és a fejlődő ipart; túlságos tőkét követel, melyet azonban kamatoztatni kellően nem lehet és ép ezért pangó viszonyok közt rendkívül nagy hátránynyal jár.

Iparunk egyik további nagy hátránya az a rendkívüli törekvés állami támogatás, kedvezmények és előnyök után. Tagadhatlan, hogy elmaradt iparú országban az államra az ipar fejlesztésében nagyobb feladatok várnak, mint más országokban, s ép ezért nálunk az állam közbelépése megokolt politikai követelmény. Ámde, ha az állami támogatás igénylése odáig fajul, hogy az iparos önállóságát veszélyezteti; ha az iparos mindenben és mindenütt csak az államtól várja boldogulását: akkor az ipar elveszti első és fő alaperejét, az élet változó körülményei közt a bátor, ellenálló erélyességet és a saját erejében való megbizakodás helyett az állam segélyében látja csak boldogulását. Pedig az állam nem mindenható és az összes ipart nem támogathatja, minden iparost el nem láthat közszállítással és közmunkával. A vállalkozási szellem és *ipari életünk az állami támogatás kórságában szenved és* legfőbb ideje, hogy e téren a rendszer megváltozzék. Természetesen viszonyaink közt szó sem lehet arról, hogy főkép a közszállítások útján egész iparunk és több közdaságilag fontos, speciális iparág továbbra is kellő támogatást ne nyerjen; de ezt a támogatást akkép kell rendezni, hogy iparunkat emelje, de ne tegye tönkre a saját erejében való bizakodást és az önálló fejlődést.

Mindezek a körülmények arra hatnak, hogy iparosaink helyzetét általában gyöngítik és így válságos időkben gyorsan megingatják, sőt tönkrejuttatják.

Iparunk ezen gyöngesége még fokozódott azon *bizonytalan közgazdasági állapotok* folytán, melyek az Ausztriával most már hét éven át folyó kiegyezési tárgyalások alatt kifejlődtek s a két állam kormánya között legújabban létrejött megállapodásokkal sem tekinthetők végleg megszünteknek, mindaddig, míg a javaslatok parlamenti elfogadása Ausztriában biztosítva nincs. Ezekhez járul újabban Németország magatartása következtében a nemzetközi kereskedelmi viszonyok zavarteljes jövője. Ez a *bizonytalanság a vállalkozási kedvet a lehető legkisebb fokra szállította* le és első sorban az ipar terén, mint közgazdaságunk leggyöngébb ágánál hatott dermesztőleg. Iparunkat minden kedvezőtlen helyzet erősen érinti; az Ausztriával folytatott hosszadalmas kiegyezési tárgyalások azokban a viszonylatokban, melyek Magyarország hitelét az osztrák pénzintézetekkel kapcsolják össze, bizonyos hidegséget és tartózkodást, sőt sok esetben ellenséges hangulatot keltettek. Ez káros hatással volt számos nagy üzletre, tartózkodóbbá tette a külföldi tőkét, megapasztotta a külföldnek a magyar közgazdasági helyzetben való bizalmát, sőt magyar papírjaink egy része a külföldről visszaszivárgott akkor, amidőn a hazai tőke amúgy is tartózkodóbbá és gyérebbé vált. Mindezek a körülmények lankasztották az ipar helyzetét is, mert az általános közgazdasági pangás múlhatatlanul kiterjed a különben az említett események által talán közvetlenül nem is érintett ipari életre is.

A székesfővárosban még külön, többnyire a főváros közönsége, vagy hatósága által előidézett, vagy legalább az ő részéről kellő erélylyel nem ellensulyozott körülmények állanak fenn, melyek kivált a főváros iparát sújtják és fejlődésében gátolják. Köztudomású, hogy az utolsó évtizedekben a *főváros kereskedése sokat szenvedett*; a visszás folyamhajózási politika, melyet a kormány a Dunagőzhajózási társaság üldözésével folytatott, épúgy lankasztotta *Budapest dunai forgalmát, mint a Duna két partjának hajókikötési szempontból folytonos elzárása;* a kereskedés a Duna partjain nélkülözi a szükséges rakodóhelyeket; a Dunahidakon fennálló *magas hídvámdíjak* gátolják a budai partoknak a pesti forgalom számára lehető felhasználását, a partdíjak s

a beszedésükkel járó zaklatások és bizonytalanságok eltérítik Budapestről a hajózást. A *vasúti összeköttetések* sem gondozzák a Budapesttel való könnyebb érintkezést. Míg Bécs felé sűrű és pontos összeköttetések állanak fönn, vannak vidéki nagyobb városok, pl. Sopron, melyek Budapesttel közvetlen összeköttetésben sem állanak. Mindez természetesen Budapest kereskedését bénítja, és a kereskedés hanyatlását az ipar számos ága csakhamar megérzi. De maga az ipar is nehéz viszonyokkal küzd a székesfővárosban; az a számos hatósági szabályzat és a törvényeknek zaklató végrehajtása folytonos veszélyt hárít az iparosra. Gyáraink, ha saját drága kútjuk, vagy a Dunával közvetlenül kapcsolatos és ép azért igen költséges vízvezetékük nincsen, a városi vízvezetékből csak igen nagy áron kapnak gépeikhez vizet. Az *élelmezési viszonyok* — még a vásárcsarnok felállítása után is, sőt sok tekintetben a csarnokok drága kezelési költségei folytán — az életet fölötte drágává teszik, úgy, hogy Budapest élelmezése aránylag a legdrágább városokéval vetekedik. Az építkezési szabályrendelet szigorú föltételei következtében az ipari építkezés igen költséges és a *bérházakban igénybe vett műhelyek bére is ugyanabból az okból felette magas.* A városi közutak gyakran épen azokon a vidékeken, melyeken az ipari és gyári telepek vonulnak el, elhanyagoltak, ami ismét az iparos megterheltetésével jár, miután a nyersanyagok, a tüzelőanyag és a készárú elszállítása rossz utakon költséges; példa e tekintetben a *külső váci-út,* melynek kövezetlen állapota évek óta hangos és folytonos panaszra ad okot. A városi vám, vagy a fogyasztási adó ismert panasz és a főváros hatóságának e rendszabályhoz való makacs ragaszkodása új iparok létesítésénél máris odavezet, hogy a *város határán kívül keresnek telephelyet,* csakhogy a városi fogyasztási adó terhétől szabaduljanak. *Munkásviszonyainkkal* komolyan senki sem törődik; pedig a főváros nagyszámú gyárvállalatai a munkások nagy tömegét igénylik. Munkásaink józansága, megbízhatósága és munkára termettsége oly tulajdonok, melyeket szociális helyzetük biztosítására föl kellene használni. Gyárosainkban megvan a munkások jólétének biztosítására való hajlam; de hiányzik a vezető kéz, mely munkást és munkaadót épen fővárosunkban egyetértő közreműködésre terelne. A kormány épúgy, mint a székesfőváros hatósága sokkal kevésbbé méltányolja a fővárosi iparra e tekintetben háruló előnyöket, illetőleg

hátrányokat és a szociális kérdésekkel sokkal kevesebbet foglalkozik, mint amennyit ez az ügy iparunk fejlődése érdekében megkövetel.

*

A jelenleg uralkodó pangás észlelhető ugyan az ipar terén általában, de mégis a különböző iparok más és más terjedelemben szenvednek alatta. Legkevésbbé érzi az élelmezési, a ruházati és az élvezeti szerek előállításával foglalkozó ipar, főkép fővárosunkban, mert a lakosság számának folytonos emelkedése a nélkülözhetlen cikkek fogyasztásában nem enged korlátozást. Legnagyobb mértékben sújtja a válság *az építési ipart s a vele kapcsolatos számos iparágakat, a téglavetőket, az ácstelepeket az építő- és bútoriparosokat, a lakatosokat, a mázolókat* stb., továbbá a *gépgyárosokat és részben a fővárosi malmokat,* a vidéken pedig a vas-, főleg nyers-vasipart, mely a fővárosra is visszahat. A fővárosi malmokat az őrlési forgalom megszüntetése hozta zavarba s mindaddig, míg legfinomabb lisztjük elhelyezésére nem találják meg a kellő átvezető intézkedéseket, vajudó állapotukban a nagy horderejű malomipar egészséges helyzetbe nem jut. A gépipar a rossz termések következtében volt a legújabb időkig kényes helyzetben; mezőgazdáink csak akkor vásárolnak mezőgazdasági gépeket, ha termésük által vevőképességük emelkedik; gépgyárosaink az utolsó rossz termések után hiába kínálták gépeiket és csak az 1902. év folyamán mutatkozott némi lendület a gépek vásárlásánál. Legjobban sínyli a viszonyok sulyát az építési ipar s a vele kapcsolatos nagyszámú fém- és faipari mesterség. Az építkezések az utolsó tíz évben a bankok túlságos telekhitelezései által mesterséges túltermeléssé fajultak; ez a túlságos építkezési láz egyes vállalkozók bukása következtében okul szolgált arra, hogy a bankok a hitelezés módozataiban ismét az ellenkező túlzásba essenek és az építkezés előmozdításával egyáltalában ne törődjenek. Az építkezésekben beállt hirtelen szünet számos virágzó ipartól elvette a rendes keresetet. Asztalosok, lakatosok, kőművesek és építő vállalkozók kénytelenek voltak munkásaik és alkalmazottaik legnagyobb részét elbocsátani és az építőiparosok helyzete még sulyosabbá vált azáltal, hogy a magánépítkezések szünetelésével egyidőben maga a székesfőváros is pénzügyi helyzete következtében középítkezéseit a lehető legszűkebb mértékre szorította.

Azok az iparágak pedig, amelyek *külföldön* való térfoglalásra is utalvák, szomorúan tapasztalják, hogy *külföldi képviseleteink* nem magyarok és semmit sem tesznek az ipar és kereskedelem érdekében, holott más államok iparosai az ő külföldi képviseleteikben hathatós és praktikus támogatókat bírnak.

Mindezekhez járul még, hogy a *vicinális vasutak* terén állítólag előfordult visszaélések a közvéleményt és a törvényhozást arra terelték, hogy a *vasútépítkezés terén is bizonyos lanyhaság és tartózkodás állt be*, s így a vasúti építkezés, mely pedig szintén számos iparágat foglalkoztat, hasonlókép gyöngébben, vagy sehogy sem vette igénybe a magyar ipart.

II. A javítás eszközei.

Áttérve «*a helyzet javitására alkalmas hatósági intézkedések*» fölsorolására, mindenekelőtt kiemeljük, hogy nemcsak tisztán a székesfővárosi hatóság körébe eső dolgokat kivánunk érinteni, mert miután az ipar terén uralkodó pangás okai a legkülönbözőbb forrásokra vezethetők vissza, a pangás megszüntetése is az összes állami, hatósági és társadalmi erők együttműködését követeli meg; sok oly kivánalom merül föl tehát e kérdés taglalása során, melyek nem a székesfővárosi hatóság körébe tartoznak ugyan, de elintézésüknek kezdeményezése és szorgalmazása sok esetben első sorban a hatóság föladata.

Mindenekelőtt ki kell azonban emelnünk, hogy *a viszonyokat rendkivüli módon javitaná* nemcsak a fővárosban, hanem az egész országban *az önálló vámterület létesitése*, mely elgyöngült társadalmi szervezetünk vérveszteségét aránylag legrövidebb idő alatt jórészt helyrehozhatná.

Egyesületünk volt az első, mely a hetvenes évek elején országos mozgalmat indított az önálló vámterület érdekében és azóta minden adott alkalommal számtalanszor hangoztatta a vámsorompók fölállításának elengedhetlen szükségét és messzeható fontosságát.

Két év előtt maga a köztörvényhatósági bizottság is egyértelmüleg sorompóba szállott az önálló vámterület érdekében. Amikor tehát a székesfőváros ipara hanyatlásának okait kutatjuk és fejlesztésének föltételeit keressük, újból és nyomatékosan kell hangsúlyoznunk, hogy iparunk föllendülésének legelső orvosszere az önálló vámterület letesítése.

Addig is azonban, amig arra a pontra érünk, amelyen az önálló vámterület létesítése valósággá válik, mindent el kell követnünk, hogy annak *előföltételeit biztosítsuk* a hazai iparfejlesztés minél szélesebb körben való megindítása által, e célból pedig egy tervszerű, az egész országra kiterjedő iparfejlesztési politika inaugurálása szükséges. Ennek alapjai képezhetnék az átmenetet a mai állapotból az önálló gazdasági berendezkedéshez, mely így minden rázkódtatás nélkül fogja áldásait az országnak megteremni.

III. A főváros legelső föladata.

Ha az általános s országszerte hangoztatott óhaj kifejezése után azt keressük, *hogy a főváros maga mit tehetne direkte* az ipar fölsegítése érdekében, első sorban arra kell utalnunk, hogy a székesfővárosnak *egészséges épitési és közmunkaprogrammot* kell inaugurálni, s kétszeresen föl kell használni azt az időt, amikor az építési ipar minden ága pang, amikor a magánépítkezés majdnem teljesen szünetel, hogy olcsón jutván építési anyaghoz és munkaerőhöz is, aknázza ki a helyzetben levő, talán soha többé vissza nem térő előnyöket, építsen és építtessen előre s oldja meg az évtizedek óta függőben levő legfontosabb beruházások kérdését.

Természetes, hogy e kérdéssel szorosan összefüggnek azok a közmunkák is, melyeket a székesfőváros területén az *állam* van hivatva teljesíteni s amelyeknek a főváros közönsége által való megsürgetése s a válságos időkben való keresztülvitelének kierőszakolása szintén lényeges befolyást gyakorolhat a helyzetjavulására.

A munkálatok kiadása körül a főváros által követendő elvekre nézve több ízben tettünk már előterjesztést, amelyben *a kisipar részvételének megkönnyítését* kértük és az erre nézve ajánlatosnak mutatkozó föltételeket is volt szerencsénk annak idején fölsorolni. Ezek között első helyen állanak: a kisiparosok kellő tájékoztatása a versenyzési föltételekről és a vállalkozásnak iparcsoportonként való kiadása.

IV. Ipari és kereskedelmi politika.

Nem hangoztathatjuk eléggé azt, hogy minden, ami a kereskedés előmozdítására szolgál, magára az iparra áldásos hatású.

Fájdalom, a kereskedés az utóbbi időkben a székesfőváros részéről nemcsak nem részesül gondozásban, hanem hatósági intézkedések következtében oly viszonyok közé jutott, melyek hanyatlására vezettek.

A dunai forgalom emelése és a főváros kereskedelmi érdekei szempontjából való előnyösebb kiaknázása egyenesen a főváros föladata volna. E helyett azonban azt tapasztaljuk, hogy a főváros egyrészt elterelte, elzárta a Dunától a városi forgalmat, megakasztotta az egészséges fejlődést, a piacokat hátraszorította s a Ferencvárost egészen elzárta a Dunától, a minthogy elzárta a soroksári Dunaágat, mely pedig szintén mifelénk gravitált és gravitálna még most is jelentékeny kereskedelmével és forgalmával.

Ezenközben nem tett semmit a dunai forgalom emelésére s nem gondolt az évtizedek óta vajudó *kereskedelmi és téli kikötők létrehozásával* s e tekintetben alig van különbség a mai és a 25 év előtti állapotok között, s ami különbség van, az a hanyatlásnak ijesztő jele.

A dunai forgalom, különösen a székesfőváros határában újabban ugyanis szinte megdöbbentően csekély és jelentéktelen. A lakosság szaporodásával szemben pl. a Duna hajózási helyi forgalma mindinkább csökken. Az 1886-tól 1901-ig terjedő statisztikai adatok szerint a Duna személyforgalmának maximuma 1896-ban 6.036,661, minimuma 1901-ben 2.677,468 volt. Az árúforgalmi adatok sem mutatnak sokkal kedvezőbb arányt.

És míg mi tétlenül néztük e hanyatlást, addig Bécs, melynek pedig a Dunája a mienkhez képest jelentéktelen, óriási erőfeszítéseket tett a dunai forgalom emelésére, nemrég országra szóló ünnepélyességek között avatta föl a freudenaui téli kikötőt, rakodópartokat épít, vasúttal veszi körül a Duna partjait s ez úton indirekt máris elérte azt, hogy *a dunai forgalom központjává Budapest ellenében Bécset tette meg.*

E kérdéssel kapcsolatban meg kell említenünk, hogy a székesfőváros eddigi *városrendezési politikája* nem volt helyes és nem felelt meg a város célszerű fejlődése és haladása által követelt szempontoknak, s még kevésbé az ipar és kereskedelem követelményeinek.

A városrendezési többi hibák és mulasztások, amint egyrészt a lakosság jobbmódú részét a város határain kívül való letelepedésre ösztönözték, érzékeny csorbát ejtve gazdasági élete vérkeringésén s a főváros kültelkét irracionális módon kihasználtatják az uzsora céljaira, addig másrészt majdnem tönkretették a belváros virágzó és domináló kereskedelmét, anélkül, hogy más városrészekben kárpótlást nyújthattak volna érette. A kézművesipar jórészt kiszorult a külvárosokba, tehát megdrágult a belső forgalommal való állandó érintkezése, a gyári üzemet nem tűrték meg a belső periferiákon és minden törvényes és nem törvényes módon kiszekirozzák a város belterületén ugyan, de a nyugodtabb mellékutcákban levő és gyári kéménynyel bíró ipartelepek jelentékeny részét. Holott Berlin legelőkelőbb és leglátogatottabb központjain a város támogatásával *közműhelyeket* emelnek az ipari termelés olcsóságának és közforgalmának előmozdítására s ugyanott a fővonalak mentén is szívesen látják a gyári telepek fejlődését.

A székesfőváros *városrendezése és kiépítése* tekintetében az eddigi helytelen, céltudatosság nélkül való gazdálkodást az általános érdeket áthatóbban átölelő tervszerűségnek kell felváltania. Milliók és millók vesztek el impraktikus, téves befektetésekben, a tarthatatlanság bélyegét szemlátomást magukon viselő alkotásokban, mert nincsen még ma sem helytálló várostervünk és a város beépítése és szabályozása az ötletszerűségnek, a pillanatról-pillanatra való elhatározás szeszélyének van kitéve. Ennek a körülménynek a következménye a belváros elhibázott szabályozása, a Várhegy oldalainak lehetetlen módon való kiépítése, a Dob-utca elhatározott kiszélesítésének újabb épületekkel való megakasztása és az, hogy a Károly-kaszárnyának ideiglenes városházzá való átalakításával, a belváros e részének szabályozását és fejlődését beláthatlan időkre hátráltatták, elhalasztották.

Mulhatatlanul szükséges ezért a céltudatos haladás érdekében, hogy a város *új szabályozási terv* megállapítására törekedjék, amint azt egyesületünk 1893-ban föliratban hangoztatta, miként azt a közvélemény mind hangosabban megkivánja s legújabban a többi szakegyletekkel együtt a mérnökegyesület is a legerősebben sürgeti.

*

Mulhatatlanul szükséges, hogy a főváros hatósága erélyesen sürgesse a kormányt, hogy az évtizedek óta a tervezgetés stá-

diumából ki nem jutó *kereskedelmi és téli kikötő* megvalósítása érdekében minden lehetőt elkövessen. Budapest világvárosi jelentőségűvé csakis azzal emelkedhetik, ha a területén átfutó nemzetközi hatalmas víziút, a Dunahajózás központjává, gyúpontjává tétetik. Erre pedig a legcélravezetőbb eszköz a kereskedelmi kikötő, fölszerelve mindama intézményekkel és eszközökkel, amelyekkel ily kikötőnek bírnia kell, hogy a kereskedelem nemzetközi forgalmi igényeinek eleget tenni képes legyen.

*

E kérdéssel függ össze, hogy addig is, míg a kikötők megvalósulnak, legalább a most létező rakpartok használtassanak ki a kereskedelem céljaira. A jobbparti város rakpartjai ma a kereskedelem szempontjából azért nem használhatók, mivel a város két alkotórésze között a *hídvám* áll fönn. Ez a teherforgalmat, az árúknak egyik partról a másikra való átszállítását úgyszólván lehetetlenné teszi. Tudjuk, hogy a hídvám törvény által meg van szabva és a törvény által kijelölt célra szedetik; de a főváros kereskedelmi és gazdasági érdekei oly nyomósak, hogy e törvény megváltoztatása megokolt. Ez irányban a kezdeményezés a fővárosi tanácsnak volna feladata.

*

A téli kikötők kérdésével kapcsolatos a *pályaudvarok rendezésének* kérdése is, melyre nézve a tervek másfél évtized óta készen vannak, anélkül, hogy ez a kérdés csak egy lépéssel is előbbre ment volna a megvalósulás felé. Ennél a kérdésnél lehetőleg szem előtt kellene tartani azt az elvet, hogy a pályaudvarok nagy komplexuma ugyan kint legyen a városon kívül; a személyforgalom azonban decentralizálandó lehetőleg a berlini példa szerint, akár a város fölött, akár föld alatt építendő minél több pályaudvar létesítése révén. Első sorban azonban a székesfőváros van hivatva föllépni, amidőn egész városrészek gazdasági fejlődését pályaudvarok — milyen a dunaparti, vagy a nyugoti — örökre tönkreteszik és felkérni a kormányt, hogy ily városi érdekeket sértő intézményeket a kor követelése szerint átalakítson.

*

Ugyane fejezetnél kell végül még azt megemlíteni, hogy a *főváros képviselőtestületében nem volt meg mindig a helyes*

érzék az ipar és kereskedelem érdekeinek céltudatos támogatására és előmozdítására. Jól tudjuk, hogy a főváros pénzügyi viszonyai ezidőszerint igen kedvezőtlenek, de talán még se volna szabad annak előfordulni, hogy az állam által 300.000 korona költséggel létesített órásipari szakiskolától, melynek fönntartása az államnak évenkint 40.000 koronába kerül, a főváros megvonjon ezer korona évi segélyt, melyet eddig is azért fizetett, mert ha ez az állami szakiskola nem volna, neki kellene a több, mint száz órás- és műszerészinas oktatását ellátni, ami kétszer annyiba kerülne, mint amennyit eddigi szerény anyagi hozzájárulása kitett. Történt pedig ez egy-két nappal ama élénk visszhangot keltett beszéd után, melyben a székesfőváros érdemes polgármestere a céltudatos, önérzetes polgári osztály s az ipar és kereskedelem fejlesztésének messzeható fontosságát ajánlotta a város köztörvényhatósági bizottságának figyelmébe.

V. A főváros további teendői.

A vasúti tarifakérdéseket ugyan nem a főváros irányítja, de kötelessége azért figyelemmel kisérni mindazt, ami e fontos kérdésre vonatkozik s tiltakoznia kellene minden oly kisérlet ellen, mely a főváros ipari és kereskedelmi érdekeinek határozott ártalmára válik.

Nem lehet említés nélkül hagyni azt, hogy a zónatarifának elhatározott emelése a főváros érdekeit mélyen érinti.

A zóna megdrágítása a főváros érdekei szempontjából nem helyes, mert a tarifa megdrágítása bizonyára visszaesést fog előidézni a személyforgalomban s így nem fogja a kívánt pénzügyi eredményeket az államnak biztosíthatni, a főváros személyforgalma azonban érzékeny csorbát fog szenvedni s ezzel a főváros gazdasági élete is.

Még ennél is fontosabb azonban az *árútarifák* lehetetlen állapota.

Különösen ki kell emelnünk, hogy az árútarifák aránytalansága rendkívül nyomasztólag nehezedik a fővárosi ipar versenyképességére. Ameddig Triesztből Prágába olcsóbb a nyers bőr transzportja, mint Fiuméból Budapestre, ameddig a posztó Reichenbergből olcsóbban kerül Budapestre, mint Zsolnáról, a gyufa olcsóbb Linzből Budapestre szállítva, mint Temesvárról, ameddig

például ugyancsak a gyufa Bécsből Bosznia kellő közepébe felényi költséggel jut, mint Budapestről: addig az iparnak a fővárosban való intenziv és extenziv terjeszkedéséről alig lehet szó.

De nézzük csak közelebbről például a malomipar érdekeit a tarifák szempontjából:

Előrebocsátjuk, hogy nekünk mint *országos iparegyesületnek* a vidéki ipar érdekei ép oly fontosak, mint a fővárosiak. De mikor a főváros elhanyagolt ipari érdekeiről van szó, lehetetlen rá nem utalni a vidék agilitására a főváros tétlen magatartásával szemben.

Ha a Budapesten át szállításra kerülő búza- és lisztkiviteli díjakat összehasonlítjuk a vidéki malmok kedvéért engedélyezett új fiumei lisztdíjtételekkel, az a diszparitás áll be, hogy a búzát Budapestre szállító malom, ha azt liszt alakjában a vámkülföldre viszi, a vidéki malmokkal szemben 34—106 fillérrel hátrányban marad, sőt még oly állomásokkal szemben is, aminő pl. Miskolc, melynek földrajzi összeköttetése Fiuméval Budapestet egyenesen átszeli, 78 fillér a különbség. Ha pedig valamelyik budapesti malom az ország legfontosabb búzatermő vidékéről, Aradról, Debrecenből, Békés-Csabáról, Szegedről, vagy Nagyváradról szerzi be a búzát, hogy az abból készült lisztet Angliába, Franciaországba vagy Braziliába szállítsa, akkor még nagyobb a különbözet.

Magyarországnak szüksége van a budapesti központi malomiparra, ha más okból nem, már csak azért is, hogy az egészséges verseny a budapesti és a vidéki nagy malmok közt a búza bevásárlásánál a búzatermelő gazdának javára váljék. Ez a verseny pedig csak akkor fejlődhetik ki, ha oly nagy központi búzafogyasztó, azaz búzaőrlő empóriumunk van, mint Budapest, melynek malomipara határozó befolyással van a búzaárakra, még pedig — tekintettel a budapesti malmoknak felette nagy (évi 10.150,000 q) őrlőképességére, — emelkedő irányban, amit bizonyít az a tapasztalás, hogy a budapesti búzaárfolyamok mindig felette állottak az őrlési forgalom idején az európai búzaárfolyamoknak.

Az őrlési forgalom megszüntetése megnehezítvén a budapesti malmokra nézve a kivitel fönntartásának lehetőségét, a kiviteli szállítási díjtételekben kellett volna ezt a lehetőséget, ha nem is az előbbi mértékben, megtalálniok. A fiumei kiviteli kedvezéseknek a vasúti díjszabásra vonatkozó része azonban, ahelyett, hogy elősegítené a budapesti malmok versenyképességét, hátrá-

nyosabb helyzetbe juttatja a budapesti malmokat minden Budapesten túl fekvő malommal szemben, anélkül, hogy ez az egyenlőtlenség közrehatna a lisztkivitel emelésére.

A díjszabásilag 106 fillérrel kedvezőbb helyzetbe juttatott vidéki malmok versenye pl. a londoni piacon, ahol 3 penny is nagyjelentőségű összeg, a — legfinomabb amerikai lisztnél is tetemesen drágább — magyar liszt áralakulásában minden 127 kilogrammos bál lisztre nézve 1 shillinggel (120 f.-rel) nagyobb versenyképességet jelent. Ennyivel kénytelenek a budapesti malmok áraikat a magyar vidéki malmok újabban fellépő versenye miatt a külföldön lejebb szállítani, hogy a kivitelt fönntarthassák és e leszállításnak eredménye azután a búzaáraknak a budapesti tőzsdén az az alacsony volta, amelynek épen jelenleg tanúi vagyunk és mely érvényes az egész országra nézve. Míg 1891-től 1900. derekáig Liverpoolban az 1. számú fehér kaliforniai búza ára 1—2 forinttal volt alacsonyabb, mint ugyanakkor a budapesti tőzsdén a legfinomabb tiszavidéki búza ára, addig 1900. közepe óta a budapesti ár marad 90—140 f.-rel alatta a liverpooli árnak. Ennek oka pedig aligha kereshető másban, mint az őrlési forgalom megszüntetése és a budapesti malmoknál a vidékiekkel szemben hátrányosabb helyzetbe hozatala következtében bekövetkezett külföldi lisztárcsökkenésben.

A külföldre való lisztkivitelben ugyanis a vidéki malmok nem a lisztszállítási kedvezmény miatt nem vettek részt, mert hiszen, mellesleg megjegyezve, a régi fiumei díjtétel is kedvezőbb volt rájuk nézve, hanem azért, mert az őrlési forgalom által megkönnyített külföldi kivitel a Duna mentén telepes malmokat tette képesebbekké a külföldre való kivitelre, míg a másutt fekvő malmok a helyes munkamegosztás elve szerint legfőként a belföldi és ausztriai fogyasztás szükségletét fedezték.

Most az új díjszabási intézkedés az egyenjogusítás címén elveszi a lehetőségét a külföldön való egyenlő versenynek. A Budapestre nézve fennállott alacsonyabb díjtétel ugyanis a vízi verseny következtében keletkezett. Ennek a díjtételnek alkalmazása tehát oly viszonylatokban, ahol a vízi út versenye nem forog fenn, nem felel meg az alkalmazni szándékolt és alkalmazni vélt egyenlőség elvének.

Az egyenlőtlenség, mely ily módon keletkezett, éppen a budapesti malmokat sújtja, amelyek a külföldön a magyar liszt

jó hírét megalapították, a magyar lisztkivitel alapjait megvetették. Az őrlési forgalom megszüntetése egymagában is baj a budapesti malmokra és a fővárosi gabonakereskedelemre nézve, amelyeket a megszüntetés legelső sorban érint; még fájdalmasabb rájuk nézve az, hogy azért ellenszolgáltatást nem nyertek, hanem még díjszabásilag hátrányt is szenvednek, amennyiben a természetszerüen a vízi út versenye alapján képezett tarifa indokolatlanul kiterjesztetik azokra a viszonylatokra, ahol ez a természetes verseny nem forog fenn.

Hogy mennyire szükséges a budapesti lisztpiac megkönynyítése és hogy mily hatású volt az új díjszabás okozta helytelen verseny, legjobban mutatja az a körülmény, hogy míg Budapesten ezidőszerint a meglevő lisztkészletnek $27^1/_4\%$-a 0 számú lisztből áll, addig tavaly ugyanebben az időszakban az összes budapesti lisztkészletnek csak 10%-a volt 0 számú liszt. A kivitel megcsappanásának és a lisztexport megnehezítésének a budapesti malmokra nézve ennél eklatánsabb bizonyítéka alig hozható fel.

Mindezek élénken mutatják, mily visszásságokra vezetett az új díjszabás és hogy annak intézkedései következtében nem állott be az egész magyar malomipar egyenlősítése díjszabási tekintetben, hanem bekövetkezett a budapesti, kivitelre is dolgozó malmok jelentékeny háttérbe szorítása.

*

A malomiparral kapcsolatban lehetetlen meg nem emlékeznünk a székesfőváros *gabonakereskedésének* állapotáról, amely azzal szervesen összefügg s részint a malmok keresletének az őrlési forgalom megszüntetése következtében való jelentékeny megcsappanása, részint egyéb, közvetlenül a gabonaüzletet sujtó körülmények következtében az állandó hanyatlás útján van s fokonként csaknem teljesen helyi jellegűvé devalválódik. Amiket föntebb a tarifapolitikáról mondottunk, mindaz nemcsak a malomipar szempontjából áll, hanem egyenes vonalban érinti a gabonakereskedés érdekeit is. Épen ezért a gabonakereskedés érdekében is kivánatos egy új, helyes tarifapolitika megállapítása, amely helyreállítja a parítást a budapesti és a vidéki malmok között. A részletekbe bocsátkozni nem kivánunk, csupán jelezni kívánjuk, mint az orvoslás egyik eszközét, a tranzitó-díjtétel megállapítását egyes budapesti malmok részére.

És ha már a gabona-kereskedés ügyét szóvátettük, utalnunk kell arra a célzatos tervszerűséggel folytatott üldözésre, amely a *tőzsdei határidőüzletet* tönkretette, s ezzel megszüntette azokat a kedvező konjunkturákat, amelyek nélkül eleven, életerős gabonakereskedés nem képzelhető.

De nemcsak a határidőüzlet szünt meg, hanem az effektiv üzlet is; a belkereskedelem ép úgy, mint a kivitel. Míg azelőtt az üzlet létesítése mindig Budapesten történt s csak a lebonyolítás maradt a teljesítés helyére, most nagyrészt az egész üzlet ott, helyben köttetik és bonyolíttatik le, úgy hogy az ilyenfajta üzlet a fővárosban 30%-ra redukálódott.

Ez a decentralizáció némi fellendülést okozhatott talán egyes vidéki központokban, de nem vált döntő tényezőjévé a vidéki gabonakereskedés fölvirágzásának — mert hiszen a vidéki gabonakereskedelem most inkább panaszkodik mint valaha — ellenben egyik megölője lett a székesfőváros gabonakereskedésének.

Nem lehet eléggé hangsúlyoznunk annak a szükségességét, hogy a székesfőváros mint erkölcsi testület foglaljon erélyesen állást a tőzsdei határidőüzlet ellen folytatott hajszával szemben, s általában amaz irányzat ellen, amely a tözsde megsemmisítésére tör, s legújabban a tőzsdebíróság hatáskörének megnyirbálásában is jelentkezik. A székesfőváros közgazdasági jelentőségének egyik elsőrendű tényezője volna egy hatalmas tőzsdeintézmény és Budapestet helyzete egyenesen predesztinálja arra, hogy nagyszabású gabonakereskedelmi központ és elsőrendű tőzsdének székhelye legyen. Ilyen nagy, hatalmas intézményt rendszabályokkal létrehozni nem lehet, mert előföltétele az, hogy megfelelő anyag álljon rendelkezésre; de igenis lehet egy már meglevő intézményt a megrendszabályozással és folytonos üldözéssel tönkretenni, amint azt a példa mutatja. A székesfőváros tisztelt törvényhatósága jól tenné, ha erre a maga tekintélyének egész súlyával fölhívná a közfigyelmet.

A gabonakereskedés, épp úgy, mint a malmok szempontjából különösen sérelmes még a fővárosban fönnálló *városi vám*, amelyről más helyen külön szólunk, s amely a malmok őrlési jövedelmének igen jelentékeny hányadát emészti föl. Föl kell vetnünk tehát ezúttal is a malmokra nézve megadandó *vámvisszatérítés* eszméjét, amelynek megvalósítását tudtunkkal csak technikai nehézségek akadályozzák. De ezek nem lehetnek ko-

moly akadályok egy nagyfontosságú közgazdasági érdek kielégítésével szemben.

Bénító hatással van továbbá a gabonaüzletre a *mezőgazdasági terménystatisztikának* hiányossága is. Az utóbbi év tapasztalatai azt bizonyítják, hogy a földmívelésügyi miniszterium által közrebocsátott termésbecslések nem voltak helyesek és kiigazításuk olyan késő tavaszszal történt, hogy jóformán értéktelen volt. Nincs helyes képünk sem a termés nagyságáról, sem arról, hogy mennyi az ország átlagos fogyasztása, sem arról, hogy mekkora készletek állanak az év egyes szakaiban rendelkezésre.

Ez irányban a székesfővárosi törvényhatóság szintén petícióval fordulhatna a kormányhoz.

Itt még csak azt akarjuk kiemelni, hogy a gabonakereskedés sanyarú helyzetére nem csupán egy elsőrangú fontosságú iparággal való kapcsolata miatt kellett kitérnünk, hanem annálfogva is, hogy ennek a legfontosabb kereskedelmi ágnak elerőtlenedése rengeteg táplálékot vont el az összes iparágaktól és a kereskedelem többi ágaitól is. Ennek részletezése azonban túlmenne ez előterjesztésünk terjedelmének korlátain.

*

A fővárosi faipar érdekében fölötte helytelennek bizonyult az az intézkedés is, hogy a fölső rakpart kiépítésénél az ott évtizedek óta letelepült gőzfűrészek és faárúgyárak a fakereskedések érdekeit teljesen figyelmen kívül hagyták s azokat a rakpartfalakkal teljesen elzárták a Dunától, anélkül, hogy ezen a fővárosra nézve nagyfontosságú üzemek föntarthatása iránt még csak kisérleteket is tettek volna, aminek legközvetlenebb következménye az volt, hogy a két legnagyobb telep, amelyben emberemlékezet óta a munkások egész serege nyert foglalkozást, kénytelen volt a munkát teljesen beszüntetni és munkásait elbocsátani.

Nagy hiba, hogy a tutajfakereskedés számára alkalmas kikötőpartokról egyáltalán nincs gondoskodva, mert a Viktória-malom fölötti nyerspart a Vizafogótöltés által el van zárva a töltés mögött fekvő mély telkektől, oly utcák pedig, amelyek a Dunapartot alkalmas nivóban kötnék össze a város belső részeivel, alig léteznek. A tutajfa kezelési költségei ezek folytán oly magasak, hogy az ezen cikkben folyt virágzó kereskedés majd-

nem teljesen megszünt. A tranzitóforgalmat pedig egy alkalmas kikötő hiányán fölül a szerfölött magas partbérek és vámok akadályozzák, amelyek a forgalmat teljesen kituszkolták a főváros területéről.

A dongafával és más kész anyagokkal való kereskedésnek, amennyiben az a Dunával bármilyen összefüggésben van, természetes gócpontja, központja Budapest volna, ha alkalmas kikötő a vasúti vágányokkal összekötött rakpartok és nyilvános transitrakódóhelyek állanának csekély áron rendelkezésre; mindezek teljes hiányában Budapest az őt jogosan megillető helyről teljesen leszoríttatott s a fakereskedésben ma már egyáltalában nem visz számmottevő szerepet, míg Bécs, állami és városi hatóságainak egyértelmű, széles látkörű, nagy koncepciójú intézkedései folytán ebben a cikkben is nemzetközi fontosságú emporiummá fejlődött.

*

De menjünk egy lépéssel tovább s hasonlítsuk össze a mi viszonyainkat a külfölddel.

A hozzánk legközelebb fekvő Németország, a világpiacon legerősebb versenytársunk, óriási előnyben van a tarifák tekintetében velünk szemben, mert *az ottani vasutak a kivitelre olyan olcsó díjtételeket szabtak, hogy már a szállítási díj maga kiegyenlíthetetlen különbségeket teremt a német verseny javára;* így például Ratiborból Hamburgba 764 kilométer távolságnál a *vasra* 98 márka a díjtétel vaggononként, a mi pénzünkre átszámítva tehát 115 fillér 100 kgonként, a mivel szemben Salgótarjánból Fiuméba 722 kilométer távolságnál mi 160 fillér, Német-Bogsánból Fiuméba 873 kilométer távolságnál 190 fillér és Krompachról Fiuméba 924 kilométer távolságnál 210 fillér fuvart fizetünk. A német tarifa arányában Salgótarjánból csupán 109 fillérnek, Német-Bogsánból 132 fillérnek, Krompachról 139 fillérnek volna szabad a díjtételnek lenni Fiuméba, az egyetlen magyar kikötő városba. Ezek szerint egy 51, 58, illetőleg 71 filléres viszonylagos és egy 45, 75, illetve 95 filléres abszolut fuvarkülönbözet mutatkozik. a mellyel a Fiumén keresztül exportált magyar vas szükségképen drágább a németnél, egészen egyenlő termelési viszonyokat föltételezve.

A kivitelnek ezen, a szárazföldi útvonalakon való hathatós támogatásával arányban áll a német hajózási vállalatok áldozat-

készsége is; egyik a másikat kiegészíti az exportot föllendítő díjtételek megalkotásával és így aztán megérthető az a furcsának látszó körülmény, hogy a német vasipar még a természet szerint, földrajzi fekvésüknél fogva reánk utalt külföldi piacokon, a Keleten is sikerrel versenyezhet velünk, a távolabbi tengerentúli vidékekről pedig egészen kiszorít bennünket. Íme Ratiborból Hamburgon át a Levante kikötőibe a német vas a mi pénzünk szerint 270 fillér fuvart fizet métermázsánként, amivel szemben Fiumén át Salgótarjánból a fuvar a Levante tengermellékére 430 fillért, Német-Bogsánból 464 fillért és Krompachról 480 fillért teszen ugyancsak 100 kg.-onként és ezen rémesen drága tételekből csak nagyon is nagy kötéseknél lehet csekélyke engedményeket elérni, pedig hát az említett három magyar vasgyári állomás sokkal közelebb fekszik a Kelethez, mint Felső-Szilézia.

De még szembeötlőbbek a különbségek a kedvezőbben fekvő német ipari gócpontoknál, aminek részletezése e helyen messze vezetne.

*

Ha mindehhez hozzávesszük, hogy pl. Németországban, de másutt is, hasonlíthatlanul kedvezőbbek a termelési viszonyok, kisebbek a közterhek, hatalmas a kiviteli szervezet, könnyen megtaláljuk a nyitját annak, miért tud nálunk az ipar oly nehezen kibontakozni a válságos helyzetből . . .

De mindez csak néhány példa erre a fejezetre nézve, melyet csak érinteni akarunk; a kérdés egész anyagának felölelése és e nagy anyag részleteinek kifejtése nem tartozhatik ez előterjesztés szűk keretébe, melynek csak az a célja, hogy a panaceára rámutasson és nem az, hogy a megoldás egyes módjaira nézve részletes javaslatokkal álljon elő. Ha ez a pont a tekintetes Tanács figyelmét megragadta és arra nézve elvileg konkrét lépésre határozná el magát, egy az *összes iparágakat és a kereskedelem minden branche-át felölelő szakértői tanácskozmány* kezébe adhatná mindazon fonalakat, melyeknek nyomán a további intézkedések illetékes helyen megtehetők volnának.

*

A főváros érdekei szempontjából helytelen *a közlekedési politikánk* is. Miként már a bevezetésben érintettük, a határhoz közelfekvő városok, mint például Pozsony, Sopron, Szombathely stb. a közlekedés ezer kedvező szálaival vannak Bécshez kötve

és alig történik valami, hogy ezek a városok *Budapesttel is a lehető legkedvezőbb összeköttetésbe hozassanak*, hogy kereskedelmük Budapest felé irányoztassék s bár e tekintetben egyesületünk részéről történt már kezdeményezés, ez eddig eredményre nem vezetett. Így tehát Nyugotmagyarország igen jelentékeny fogyasztó közönsége a jövőre is Bécs felé fog gravitálni, sőt irodalmi és művészi igényeinek kielégítése szempontjából is közelebb kapja Bécset, aminek társadalmi és közgazdasági következményei kiszámíthatlanok, különösen lesujtók azonban székesfővárosunk érdekei szempontjából.

De a többi vidéki gócpontokkal, mint például a Debrecen, Nagyvárad, Szeged és más vidéki emporiumokkal fönnálló menetrendpolitikánk sem kedvez a fővárosnak.

Budapest ma már a nagykereskedelem szempontjából egyetlen cikkre nézve sem központ. Régebben a keleti államok kereskedelme a Nyugattal szemben Budapesten bonyolódott le, ma már közvetlen utakat keres.

A szerb sertések s szarvasmarhák, a román gabona, a bosnyák és szerb szilva Budapesten birta a főpiacait. Pedig még ideje volna a mulasztottakat helyrepótolni s például a mesterségesen tönkretett sertéspiacot (Kőbánya, Győr, Barcs) lehetőleg restituálni. Minden nagyobb cikkre speciális központokat kellene teremteni Budapesten, miként ez legutóbb a narancsra, bőrre, gyapjúra nézve megtörtént (aukciók). Ide kellene vonzani a vásárló közönséget, melyben éleszteni kell a közhitet, hogy mindent itt kap legjobban és legolcsóbban. Ez különösen oly cikkekre nézve fölötte fontos, amelyeket kiviszünk. Mindehhez természetesen a megfelelő előfeltételeket is meg kellene teremteni, megfelelő raktárakat építeni s végre a nagykereskedőket is arra buzdítani, hogy mindenféle direkt és indirekt előnyökkel a fővároshoz szoktassák a határszéli és vidéki vevőközönségüket, mely ilyenek hiányában Bécsbe szokik és a fővárost rendszerint elkerüli.

*

Nagyfontosságú tényező a főváros fejlesztésében a *közúti forgalomnak helyes irányítása*, a vonalaknak a szükséglethez képest való kiterjesztése és szaporítása, valamint a főváros egész területének hálózatos összefoglalása, mert csak úgy biztosítható egyrészt a lakosság egészséges és lehetőleg egyenletes

elhelyezése a főváros területén, másrészt pedig az ipari és kereskedelmi forgalomnak akadálytalan lebonyolítása, ha a főváros minden részét a lehető legrövidebb úton s a lehető legrövidebb idő alatt lehet megközelíteni. S habár el kell ismernünk, hogy fővárosunkban a közúti vasutak dolgában igen jelentékeny haladás konstatálható, mégis sok tekintetben kirívó visszásságokkal találkozunk, amelyeknek elhárítása égetően szükségesnek látszik. Első sorban az egyes utakon összetorlódott forgalomnak párhuzamos vonalakra való levezetése volna szükséges, ami által viszont a kocsijáratok szaporítása válnék lehetségessé. Minél előbb össze kellene kapcsolni a csonka vonalakat és mindenütt, ahol ez lehetséges, körforgalomban összekötni a sugáralakúan a külső periféria felé irányuló vonalakat; gondoskodni kell tranzverzális összeköttetésekről, amelyek hiányában a legtöbb városrész belseje közúti kocsin éppen nem, az egymással szemközt álló periferikus pontok pedig csak nagy kerülők árán érhetők el. A vitelbérek különösen a kültelkekre vezető irányzatokban szerfölött drágák s ezáltal úgy a kisiparost, mint a munkást lakásának megválasztásában feszélyezik, egyes vidékeken egészségtelen túlzsúfolást idéznek elő, míg másutt a legegészségesebb fekvésű lakások ezrei konganak az ürességtől. Nagy hiba az, hogy nálunk úgy az útépítés minden mellékmunkáival, mint a vasúti vágányok fektetése stb. csak a már elfoglalt, lakott vidékeken követi az építkezést, míg észszerűen ezen munkálatoknak kellene a főváros tervszerű fejlesztését, az épitkezéseket megelőzve, irányítaniok.

Egy szóval, a közúti vasúti forgalomnak rendszeres, a végleges városrendezés céljának megfelelő gyorsabb tempóban való fejlesztése, a tervezésnek és kivitelnek a rövidlátó kisvárosi skrupulusok békóiból való felszabadítása, a kenyérkereső nép improduktiv utazási munkájának helyes útvonalak választása által való lehető megrövidítése, a forgalomnak olcsóbbítása, mind oly főbenjáró feladatai a közigazgatásnak, amelyeknek megoldásához az eddiginél több körültekintésre és előrelátásra, nevezetesen pedig a közönség vitális érdekeivel szemben több jóakaratra van szükség, úgy az intéző hatóságok, mint az érdekelt társulatok részéről.

Egyik legnagyobb akadálya az ipar és kereskedelem fejlődésének a fővárosban a *nagy adóteher*. Általános a panasz, hogy

az állandóan rosz üzletmenet, sőt pangás dacára, az iparosok és kereskedők adóját évről-évre mesterségesen felcsigázzák. Nem is szólva az elég súlyos indirekt adókról, melyek az élelmet megdrágítják, az egyenes adó mellett elég jelentékeny a pótadó és ehhez csatlakozik a házbérkrajcár, az útadó, a vízdij, a kamarai illeték, a betegsegélyezési pótadó és betegsegélyző pénztári illeték, egyes ipartelepeken a balesetbiztosítási illetékek, az illetékegyenérték, az osztalékilleték, a szerződések, a nyugták, részvényátiratási illeték, a bélyegilletékek stb., s az ezek behajtásánál számtalan esetben tapasztalható vexaturák még inkább elkeserítették a fogyasztó és termelő közönséget. Mindezekhez járult újabban a *városi vám*, mely szintén aránytalanul nagy terhet ró iparosainkra, kereskedőinkre, s a munkásosztályra is. Ezért már keletkezése előtt erélyesen szembeszálltunk ez újabb adóztatás tervével és különösen hangsúlyoztuk, hogy majdnem képtelenség a fővárosi ipart és kereskedelmet, melyet a bécsi ipar és kereskedelem konkurrenciája teljesen lenyűgöz, oly újabb adóval sujtani, melyet Bécsben nem ismernek, amely tehát még nehezebbé teszi iparunknak amúgy is felette súlyos versenyzési föltételeit.

Súlyos kifogásokat tettünk a legszükségesebb élelmiszerek vámjának szerfölött való emelése ellen azért is, mert ezzel a munkás megélhetését s munkabérét drágítjuk, anélkül, hogy a munkásnép mostani szomorú helyzetén segítenénk. Hiszen maholnap a külföldi munkás nem jön Budapestre, bármennyit fizessünk neki, mert itt megélni nem képes és nem bírja főszükségleteit (sör, stb.) oly olcsón beszerezni, mint a külföld legdrágább városaiban.

A budapesti viszonyokat nem lehet összehasonlítani a külföldiekkel, mert nálunk *az állam is aránytalan mértékben veszi ki a részét a fogyasztási adókból.* Szeretnek Párisra utalni, ahol tudvalevőleg igen nagy a fogyasztási cikkek vámja. De elfelejtik, hogy a francia állam nem sujtja ugyanazokat a cikkeket magas adóval, miként az nálunk történik. Ha tehát *a bor, sör, szesz, cukor, hús* Párisban vám alá esik, aránylag még mindig olcsóbb, mint nálunk, ahol e cikkeket már az állam a kelleténél jobban megvámolja.

A mi viszonyainkat nem lehet összehasonlítani a távoli külföldnek velünk nem kongruens viszonyaival. A mi iparunk Ausztriával és Bécscsel kell, hogy a versenyt fölvegye. Már pedig a

versenyzési viszonyok így is súlyosak s nem a mi előnyünkre ütnek ki. Ha már most a mi termelésünket és forgalmunkat olyan új adóval sujtás melyet Bécsben nem ismernek, a mi helyzetünk Ausztriával szemben még sokkal súlyosabb lesz.

A mostani válság közepette pedig a főváros iparán és kereskedelmén mesterséges eszközökkel kellene segíteni s nem újabb, másfél millió koronás terhet amúgy is roskadozó vállaira gördíteni.

Ha tehát ilyen vámra okvetlenül szükség van, be kellene legalább az idők kedvezőbbre fordulását várni, mert a mai válságos viszonyok között minden újabb megterhelése az iparnak és kereskedelemnek végzetes lehet.

Mellőzni kellene a sok *szekaturát*, melynek a közönség bizonyos adók fizetése alkalmával ki van téve s melyektől ma is visszhangzik a sajtó.

Végre e rovatban nem mellőzhetjük a *progressziv adórendszer behozatalának* szükségességét, melyről eddig csak tervezgetések folynak, pedig ideje volna a létminimum kellő respektálása mellett a régóta óhajtott adóreform keresztülviteléhez hozzá is látni.

*

Szóba kellene végre hozni a *vagyonátruházási illeték ma fennálló rendszerének reformját.* A ma fennálló törvény szerint minden ingatlan eladása esetében vagyonátruházási illeték címén — tekintet nélkül az időközi birtokvásárlásokra, tehát tekintet nélköl arra, hogy az illeték például az utolsó 3 évben 3-szori eladás esetén már 3-szor meg lett fizetve, illetve elő lett írva — tehát toties quoties a kincstárnak az érték után $4^{3}/_{10}\%$, a fővárosnak 1%, összesen tehát $5^{3}/_{10}\%$ fizetendő.

Ez az illeték fizetendő a vételár után, ha ez a törvényes értékminimumnál nagyobb, különben pedig a törvényes minimum után.

És ennek a minimumnak a fővárosban az a sajátsága van, hogy az — különösen a mai viszonyok közt — tulajdonképen nem minimum, hanem a valódi értéket messze túlhaladó maximum. Ennek illusztrálására felhozunk egy példát:

Ha egy háromemeletes bérházat veszünk akár a Népszínház-, akár a Garay-utcában, mely 1898. év végén 3 évre, tehát 1901. évre is kiterjedő hatálylyal 10,000 frt bérjövedelemmel lett

összeírva, a következő eredményre jutunk. Mi ezen háznak törvényes értékminimuma? A 10,000 frtból levonatik a fővárosban fentartás címén 20%, marad tehát a házbéradó alapjául 8000 frt, mely összegnek tizenhatszorosa, 128,000 frt képezi az értékminimumot, ez után $4^{3}/_{10} + 1\% = 5^{3}/_{10}\%$ fizetendő, vagyis 6784 frt. Feltéve már most, hogy a ház különben jó kondicióban van és talán vevő is akad rá, vajjon mennyit ér tényleg a ház és mit lehet érte elérni? Köztudomású, hogy a centrális helyeket kivéve, a bérek 20%-kal csökkentek, a bérjövedelem tehát csak 8000 frt. A vevő már most következőleg számít: az adó, állami, községi adó, házbérkrajcár, útadó, betegápolási és vízvezeték legkevesebb 33%.

Üres lakásokra és javításokra számítandó legalább 10%, vagyis a 8000 frt bérjövedelemből levonva 3466 frtot, marad netto jövedelem 4534 frt, amely tiszta jövedelem 6% tőkésítés mellett megfelel 75,000 frt értéknek, aminek a fent kimutatott 6784 frt illeték nem $5^{3}/_{10}\%$, hanem éppen 9%-át teszi. Alacsonyabb kamatoztatást, mint 6%-ot, nem lehet fölvenni azért, mert hisz az átruházási %-nak a vételárhoz való hozzászámításával 75,000 + 6784 = 82,000 frt után a tiszta 4534 frt tulajdonképen csak $5^{1}/_{2}\%$, melyen alul sem a Garay-, sem a Népszinház-utcában már csakugyan nem akad vevő.

No már most ezt a 90%-ot két vagy három év mulva, ha az új tulajdonos vagy *kénytelen* volna a házat eladni, vagy *el akarná* azt adni, a teljes összegében újra kellene megfizetni.

Ezt a forgalom ma el nem bírja. Az az ingatlan, mely például 3-szor cserél gazdát 10 év alatt, nem terhelhető mindannyiszor annyi forgalmi adóval, mint az az ingatlan, mely 10 év alatt a tulajdonost csak egyszer változtatja.

És ha az úgynevezett illetékegyenértéknek, mely tíz évről tíz évre fizetendő, az a rációja, hogy a jogi személyek ingatlanai rendszerint nem jönnek forgalomba — úgy megfordítva észszerű az, hogy az az ingatlan, mely 10 éven belül többször jön forgalomba, nem terhelhető meg mindannyiszor ugyanazzal a tétellel, amely többszöri birtokváltozásnál végtére egész értékét abszorbeálná.

A közforgalom érdekében helyes volna tehát, ha az állam a közeli birtokváltozások eseteiben való illetékleengedést, legalább a fővárosban, visszaállítaná és érvényt szerezne a progresszivitás

elvének ezen a téren is, mert csak az igazság érdekeinek felelne meg, hogy az az ingatlan, mely e tíz év alatt nem jött forgalomba, többel terheltessék, mint az, mely e 10 év alatt 3-szor vagy 4-szer cserélt gazdát, tehát 3-szor vagy 4-szer már meg volt terhelve. Lehetővé kell tehát tenni, hogy a sok megrekedt, zárgondnoki kezelés alatt levő fővárosi ház szilárdabb kezekbe jőjjön és ezáltal a törvényhozás nemcsak a mai rendkívül súlyos helyzeten lendítene igen nagyot, hanem egyenesen a kincstár érdekeit is előmozdítaná.

*

Lehetetlen hallgatással mellőzni, hogy *az iparra és kereskedésre vonatkozó szabályrendeletek* részben hézagosak, részben rosszak. A gyári telepek ellenőrzése, az egészségügyi követelmények betartása, az építkezési szabályrendelet, a vízvezeték használatának ellenőrzése s főleg a *jó törvények rossz végrehajtásából származó inkonveniencíák* az iparost és kereskedőt lépten-nyomon föltartják munkájában és megkárosítják exisztenciájában. Ezeknek részleteit felsorolni e helyen nagyon messze vezetne, de talán felesleges is, mert hiszen lépten-nyomon találkozunk az azokra vonatkozó súlyos panaszokkal. A helyett, hogy a főváros az ipart és kereskedelmet, mint zsenge csemetét szeretettel ölelné magához és dédelgetné, úgy bánik vele, mint a rosz gyermekkel, akit minél többször siet megfenyíteni.

Ez a bánásmód pedig sehol sem teremti meg a kedvező gyümölcseit s legkevésbbé nálunk, a hol az iparnak és a kereskedelemnek nagy mértékben volna még szüksége a főváros hathatós támogatására.

VI. A jövő teendői.

Amaz intézkedések közül, melyek nincsenek időhöz és gyors cselekvéshez kötve, melyeket azonban egy *céltudatos iparfejlesztési programm* összeállításánál szem elől téveszteni nem lehet, szükségesnek tartjuk még a következőkre a tekintetes Tanács figyelmét felhívni:

Iparunk egyik sarkalatos baja *hitelviszonyainkban* is keresendő. *A készfizetések országunkban nagyon kivételesek;* iparosaink kénytelenek legtöbb esetben hosszú és bizonytalan időre hitelbe szállítani és szállított munkájuk árát hónapok, sőt évek

multán és ekkor is csak hosszas utánjárás, sőt pörös eljárás után kapják csak meg. A nemfizetés, vagy a pontatlan fizetés nagyon elterjedt baj és ez ellen iparosainknak alig van védelme, mert az említett túlfeszített versenyzés mellett feleivel szemben szigorúan el nem járhat, különben azok más iparoshoz fordulnak, ki a pontatlan fizetővel szemben kevésbbé zaklató. Amidőn így vevőivel szemben a határtalan hitelezésre kénytelen, az iparos maga a saját számára biztos és főkép olcsó hitelre nem számíthat. Hitel- és pénzrendszerünkben a legkisebb hitelek legkevésbbé találnak ápolást és így iparosaink e téren majdnem egészen elhagyottak.

És itt figyelembe kell azt is vennünk, hogy éppen a kisiparososztályhoz tartozók és általában az u. n. kisebb emberek azok, akik a legnehezebben jutnak hitelhez, akiket a gombamódra elszaporodó és néha csak egyes intéző egyének jövedelmének gyarapítására alapított magánszövetkezetek a szó szoros értelmében kiuzsoráznak, nagyon közel fekszik a kérdés: nem volna-e helyes a székesfőváros erkölcsi támogatásával oly nagyobbszabású *ipari hitelintézetet* létesíteni, mely kizárólag a kisebb hiteligények kielégítését tűzné ki céljáúl. Hasonló intézmények szép számban vannak a külföldön és meg vagyunk arról győződve, hogy az sehol sem tölthetne be nagyobb missziót, mint éppen ami székesfővárosunkban, melyben, mint említve volt, a kisemberek méltányos és jogos hiteligényeinek kielégítésére a nagy pénzintézetek ismert bankpolitikája alig lehet figyelemmel. És bár e téren éppen legutóbb szomorú tapasztalatokat tettünk, amikor azt láttuk, hogy éppen az ipar támogatására és fejlesztésére törvényileg kötelezett és számos kedvezményben részesített iparosbank annyi milliót veszített el külföldi kétes értékű vállalatokban, amennyi a honi iparnak ily részről talán tíz év alatt sem jut: a kérdés fölvetése nem lehet fölösleges, mert éppen ily alapítás hatósági támogatásával kellene példát adni *egy reális* korlátok közé utalt pénzintézet erkölcsi támogatására, melynek ne az legyen a célja, hogy a létező bankokkal a meggazdagodásban versenyezzen, hanem az, hogy megoldatlan föladatokat megvalósításukhoz közelebb vezessen. Ilyen föladat volna az ipari hitel rendezése s egy erre való intézetnek a főváros által — kellő kautélák mellett — leendő erkölcsi és esetleg anyagi támogatása. Ez utóbbit úgy képzeljük, hogy bár a székesfőváros szűkös pénzügyi viszonyait ismerjük, nem lehet azt a tényt sem mellőzni,

hogy e viszonyok dacára is rendkívül gyakori és többször meglehetősen nagy a székesfőváros *pénztári készlete*, melyet rendszerint csekély kamatra helyez el a fővárosi pénzintézeteknél. Önként kinálkozik tehát az a kérdés: nem lehetne-e ezeket a pénzkészleteket jobban és gyümölcsözőbben értékesíteni? A jelzett vállalkozás erre a célra *legalább némi részben* kellő alapul szolgálhatna.

*

A nemes hévvel felkarolt mozgalom, mely a hazai iparcikkekre irányította nagyközönségünk figyelmét és jelszóvá tette, hogy csak hazai cikkeket fogyaszszanak, sajnos, még sok tekintetben üres tartalmú sovinizmus. Nem akarjuk tagadni, hogy iparunknak sok ága még nem állja ki a versenyt a külföldi cikkekkel, de gyönge hazafiság az, mely csak akkor veszi a hazait, ha a külfödinél jobb és olcsóbb.

De ha már jelszóvá tettük a hazai ipar pártolását, hát ne legyen az csak hangzatos sovinizmus, mely nem használ semmit, sőt a külföldi verseny oktalan ingerlésével még inkább árt hanem szerezzünk neki érvényt megfelelő tettek és cselekvés által, melyek másoknak is vonzó például szolgáljanak.

Ezért *az iparpártolás következetes keresztülvitele* érdekében 1900 április havában a törvényhatósági bizottság által hozott erélyes határozattal nem kellene megelégedni, hanem ennek keresztülvitele és végrehajtása körül is a megfelelő erélyt kell alkalmazni. A székesfőváros tanácsának kellene ebben a tekintetben jó példával előljárni és nemcsak honi cikkeket követelni, hanem azt is kikötni, hogy e cikkek anyaga és készítője is magyar legyen.

Talán lehetne valamit társadalmi úton tenni annak a ferde állapotnak a megszüntetésére is, mely szerint nálunk a *születési és pénzarisztokrácia túlnyomó nagy része* egészen távol tartja magát az iparpártolástól és még mindig külföldieskedésnek hódol. Itt is a jó példák hatnának legjobban.

De tovább is mehetnénk. A székesfőváros sok egyházat, iskolát, közintézetet, egyletet és jótékony alkotást támogat évenkint százezrekre menő segélylyel. Tessék a segélyezett összes intézetektől megkövetelni, hogy az élvezett segély ellenében *kötelezzék magukat, hogy összes szükségleteiket a hazai ipar útján fedezzék* s tessék megengedni a köztörvényhatósági bizottságnak,

hogy ennek a kikötésnek a betartását *kellőképen ellenőrizze.* Erre a célra igen kitünő példának bizonyult az az ellenőrző bizottság, melyet a kereskedelmi miniszterium 1886-ban a hazai közlekedési vállalatokra nézve létesített s mely mai napig is kitűnően fungál.

*

Lehetetlen hallgatással mellőznünk, hogy a kerületi előljáróságok mint *elsőfokú iparhatóságok* nem mindig állanak a helyzet magaslatán. Sok helyütt hiányzik a kellő szakértelem, a következetesség és tervszerűség, amit számos egymással ellentmondó és egymással ellenkező határozat és engedély igazol. Azokon az értekezleteken, melyeket az előljáróságok időnkint tartani szoktak, szóba kellene hozni az egyöntetű eljárást bizonyos ipari kérdésekben és e réven legalább némi tervszerűséget kellene belevinni az önműködésükbe, hogy segítségére legyenek a főváros ipar fejlődésének és iparosaink boldogulásának. És van sok oly hatósági intézkedés, mely messzeható fontossággal bír egyes iparágak fejlődésére, sőt létföltételeire is kihat. Ezekben — a közérdek kellő respektálásával — teljes rokonszenvvel kellene szem előtt tartani a főváros iparának érdekeit.

*

Kivánatos, hogy a *városi üzemek ne okozzanak versenyt a magániparnak.* Az egyes kórházakkal kapcsolatos javitóműhelyek, a városi nyomda stb. éppen elegendők az enemű kisérletekből.

Városi üzemek csak ott vannak helyén, ahol az üzem a városi lakosok összességét, vagy legalább nagy részét közvetlenül érdekli, s ahol esetleg éppen a magánvállalkozás az üzleti haszonnak első sorban való fokozása által a közérdekkel ellentétbe juthat. Megfontolandó tehát: nem kellene-e városi kezelésbe venni azokat az üzemeket, amelyek az egész városi lakosságnak, magának a fővárosnak és kivált *az ipar és kereskedelem szolgálatára vannak hivatva, amilyenek a légszeszgyártás, a villamos erőátvitel, a helyi közlekedés.* Mindezeket *olcsóbbá* kell tenni, hogy az ipar érdekeit szolgálhassák. Habár a városi üzemkezelés eddig nem nyújt biztatást arra, hogy a nagy üzemek a célnak megfelelően kezeltetnek; így a város üzemében levő *vízvezeték* sok tekintetben igen sok kivánni valót hagy fönn —

felette drága és kezelése is rossz, mert az iparosok és kereskedők miatta nagyon sok fölösleges zaklatásnak vannak kitéve.

*

Bénítólag hat az ipar fejlődésére az állami üzemek kéretlen és kelletlen konkurrenciája. Az állami üzemek nem fizetnek adót, a beléjük fektetett tőkét nem kell kamatoztatni s így igen sok tekintetben előnyben vannak a magániparral szemben. És ez előnyük birtokában mégis versenyre kelnek a magániparral s ennek szájából sokszor veszik ki az állam által megkönnyített versengésük révén a mindennapi falatot. Az állami gépgyárak és vasművek helyzete minden tekintetben előnyösebb a magánvállalatokénál, az egyetemi és államnyomda sok oly üzemre adja magát, melylyel a magániparral száll illetéktelen versenyre, sőt az egyetemi nyomda a könyvkötészetet is berendezte s az iskolakönyvek kötését majdnem egészen kivette a fővárosi kisipar kezéből. Ez nem helyes és az ilyen konkurrencia káros következményei ellen is kellene küzdeni a székesfőváros közönségének.

*

Az állami telefon is, mely az ipari, kereskedelmi és társadalmi forgalom egyik nélkülözhetlen segédeszköze lett, sok kivánni valót hagy fönn minálunk. Először is *oly drága*, hogy a kis emberek nem engedhetik meg maguknak azt a luxust, hogy azt bevezessék és előnyeit ők is élvezzék. Pedig a díjak lényeges leszállítása nem volna kár az államra, mert az előfizetők száma rövid idő alatt igen jelentékenyen megszaporodnék s így a telefonhasználat előnyeit az egész lakosság élvezhetné. Másodszor a *telefonberendezés* is sok kivánni valót hagy fönn s e tekintetben méltányos volna a közönség óhajait figyelembe venni és panaszait gyorsan és hatályosan orvosolni. Különösen oda kellene hatni, hogy az áthelyezést és bekapcsolást gyorsabb tempóban eszközöljék.

*

A gyáripar fejlődésének, illetőleg új és nálunk még nem honos ipartelepek létesítésének előmozdítására kivánatos volna *a telkeknek kedvezményes áron való átengedése.* Távolról sem hunyunk szemet ama visszaélések előtt, melyek a telekadományozás fejezetében a főváros jóhiszeműsége révén előfordultak,

de ebből nem az következík, hogy most már ridegen elzárkózzunk minden e téren való követelménytől, hanem az, hogy *óvatosan, körültekintéssel járjunk el,* gyakoroljuk szigorúan az *ellenőrzést,* főleg pedig *ne ajándékozzunk* telkeket, hanem lehetőleg könnyebb amortizációra adjuk át azokat.

Erre azért van szükségünk, mert a vidéki emporiumok vetekednek egymással gyáraknak és ipartelepeknek meglehetős jelentékeny kedvezmények biztosítása révén való lekötésében. Ez igen helyes is, mert a vidék arányos fejlődése és megizmosodása is ép oly fontos érdek, mint a fővárosé. De azért a fővárosnak is meg kell hozni a maga áldozatait e téren, mert a gyárak a fővárosban úgyis drágább munkabért fizetnek, nehezebb megélhetési viszonyokkal küzdenek és ha ezek ellenében nem kapnak némi rekompenzációt a fővárostól, bizony lassan-lassan mind elvonulnak az olcsóbb és egészségesebb vidékre.

*

Figyelmet érdemel e rovatban az a kérdés is, hogy ha a gyárak csak gyéren fognak nálunk meghonosodni, nem lehetne-e *a kisipari termelő-szövetkezetek* nagyarányú propagálását Budapesten keresztülvinni? Ez természetesen a kisiparnak új és modern alapokon való reorganizációját jelentené, ami csak állami és hatósági támogatással volna elérhető. Ez utóbbi kiterjedhetne az elárúsítás centrális támogatására, központi árúcsarnokok létesítésére, a csarnokokban elhelyezett árúknak készpénz ellenében való előzetes átvételére stb., aminek révén a kisipari szövetkezet által termelt árúcikkekhez a közönség könnyen és állandóan hozzáférhetne, miáltal viszont a honi termelés cikkeinek nagyobb kelendősége biztosíttatnék.

Ez a kérdés különben a kisiparnak a nagyiparral való versenyképesítését is felöleli és szintén számos oly fontos részlettel bír, melyeket nem lehet kimeríteni mai előterjesztésünkben, melynek csak az lehet a hivatása, hogy *eszméket* pendítsen meg és elveket. A részletek a kivitel elhatározása után, az érdekeltek bevonása mellett lesznek megállapítandók.

*

Kivánatos volna az *idegenforgalom rendszeres emelése* érdekében nékünk is mindazt megtenni, amit nálunknál sokkal kisebb

külföldi városok megtesznek. Az erre nézve megindult kezdeményezés zátonyra jutott, ami az intézők állítása szerint az érdekeltek indolenciájára vezethető vissza. De ezt az indolenciát meg kell törni, mert iparunk és kereskedelmünk fejlődésére az idegenforgalom nagy befolyással lehet s ami ezrek érdeke, azt nem lehet százak közönye miatt elejteni. És annál sürgősebb az e téren való munkálkodás rendszerbe öntése, mert évtizedes mulasztásokat kell pótolnunk s végre meg kell törni azt a mesterségesen terjesztett balhiedelmet is, mintha Bécs kapuinál a nyugoti civilizáció véget érne.

E kérdéssel természetesen kapcsolatba lehet hozni Budapest *híres fürdőinek* jobb kiaknázását, esetleg a Margitszigeten való összpontosítását s ezáltal a kies hely nemzetközi fontosságának való biztosítását; szem előtt kell továbbá tartani az idegenforgalom céljaira szolgáló ipar szervezését, a tervezett néprajzi fölvonulásokat, speciális magyar jellegű ünnepeket, főleg pedig azokat az intézkedéseket, melyeket az ideérkező idegenek kellő tájékozására, kalauzolására és szórakoztatására foganatba venni ajánlatosnak mutatkozik.

*

Nagy hátránya végül a főváros fejlődésének az is, hogy az *udvartartást és mindazt, ami ezzel összefügg, állandóan* távol tartják a székesfővárostól.

Nem politizálunk e helyen. Egyesületünk mindig távol tartotta magát az aktuális napi- és pártpolitika kérdéseitől.

De épen azért érintjük e helyen ezt a kérdést, mert azt teljesen elfogulatlanul s csakis mint olyant tekintjük, mely ipari és társadalmi szempontból is rendkívül fontos a fővárosra nézve.

Ha a dualizmus elvét a paritás szempontjából igazságosan akarjuk alkalmazni, föltétlenül követelnünk kell a *magyar udvartartás* következetes kiépítését és még következetesebb keresztülvitelét. Ennek önkényt az volna a folyománya, hogy a *főhercegek* egy része állandóan Budapesten telepedjen le és az is csak igazságos és méltányos kérelem volna, hogy a *diplomáciai testület egy része állandóan* Budapesten tartózkodjék, végre, hogy a *közös miniszterek* közül legalább egynek, legtermészetesebben a közös pénzügyminiszternek és hivatalának Budapesten legyen az állandó székhelye.

Mindez, eltekintve a politikai és társadalmi élet élénkítésétől, hatással volna az iparra, kereskedelemre és a forgalomra is. Természetes következménye lenne ily intézkedésnek az is, hogy azok a mágnásaink, akiknek *csak* Bécsben van palotájuk és háztartásuk, követnék az udvar és kiséretének jó példáját és lassan-lassan egészen áttelepülnének Budapestre.

VII. Munkásügyek.

Bár utolsó helyen, de kellő nyomatékkal kell hangsúlyoznunk azt is, hogy a székesfőváros eddig teljesen idegen volt a *szociális politikától*, amit legjobban bizonyit az a tény, hogy a hat év előtt alapított millennáris alapítvány kamatai, amelyek *kulturszociális célokra* voltak szánva, még ma is érintetlenek és teljes hat év után is csak a tervezgetések legelején állunk. Azok a nagyszabású szociális alkotások, melyek a külföld nagy városait előnyösen jellemzik, nálunk még jórészt ismeretlenek, pedig gyárosainkban, mint bevezetésileg említettük, megvan a hajlandóság arra, hogy munkásaik érdekében áldozatot hozzanak.

Mindent meg kellene tenni arra nézve, hogy a *munkások kedvezőbb megélhetési* feltételeit biztosítsuk (munkáslakások, fogyasztási adó eltörlése, városi vám megszüntetése, stb.).

Egyesületünk több ízben foglalkozott szociális kérdésekkel és éppen a főváros tek. tanácsának felhívása alapján tüzetesen fejtettük ki véleményünket a munkáskamarák tárgyában. Erre vonatkozó véleményes javaslatunkat a következőkben foglaltuk össze:

A munkásoknak törvényes alapon alakult egyesületeit kulturális, iparfejlesztési és szociálpolitikai szempontokból a székesfőváros jóindulatába melegen ajánljuk, nevezetesen a szaktanács ama kérelmét, hogy működése alkalmas helyiségek átengedése és pénzbeli támogatás által elősegíttessék, kellő hatósági felügyelet és pontosan körülirandó rendszabályok mellett teljesítendőnek tartjuk;

továbbá a munkásosztály hivatalos képviseletére szolgáló munkáskamrák szervezését a társadalmi béke megóvása s a polgári egyenjogúság érvényesítése szempontjából szükségesnek tartjuk s ehhez képest ezen kérdésnek lehetőleg az ipartörvény reviziójával kapcsolatos megoldását a kormánynál szorgalmazzuk.

Miután azonban e szervezetnek az életbe való átvitele valószínűleg még a jövő homályos ködében dereng, addig is több izben adtunk kifejezést azon óhajunknak, hogy a székesfőváros az eddiginél több, sőt kellő figyelmet fordítson a munkásügyekre és a mi intenciónk szellemében járt el egyesületünk igazgatója, amikor a köztörvényhatósági bizottság ez évi április hó 2-ikán tartott ülésén a következő indítványt terjesztette elő:

Kérje föl a közgyűlés a tanácsot, hogy a munkásügyek körébe és általában a szociális kérdés keretébe tartozó ügyek állandó figyelemmel kisérése és esetről-esetre való előkészítése, végre egyöntetű szervezése céljából *egy munkásjóléti ügyosztályt létesítsen*, mely addig is, míg hatásköre kifejlődik és önállóságra emelkedik, egyelőre akár a tanügyi, akár az ipari ügyosztályokkal volna kapcsolatba hozható.

Úgy tudjuk, hogy ez indítványt a közgyűlés is rokonszenvesen fogadta, megvalósításáról azonban eddig tudomásunk nincs. Pedig ily állandó közeg létesítése esetén az érdekeltek szakvéleményének időről időre való kikérése és kellő mérlegelése után a székesfőváros lépésről-lépésre pótolhatná e téren való nem jelentéktelen mulasztásait s ezzel is közelébb juthatnánk az iparfejlesztés alapjainak megszilárdításához. (1903.)

Nyaraló-telepek a fővárosban.

Évek óta sajnálattal látjuk, hogy a főváros közönsége a nyári hónapokat rendszerint a fővároson kívül tölti, mert itt hiába keresne igényeinek megfelelő, olcsó nyaralótelepeket. Ez a nyári hónapokra kiterjedő, de évenkint rendszeresen ismétlődő, sőt évről-évre nagyobb mérveket öltő kivándorlás a *főváros iparának és kereskedelmének rendkivül érzékeny megkárosodásával* jár, ami annál nagyobb abszurdum, mert tudvalevő, hogy egyrészt a főváros körül nyaraló közönség bizony meglehetősen szűkölködik a nyaralás igazi kellemeiben, másrészt pedig jórészt kiaknázatlanul hevernek a budai hegyek, melyek mintegy önként kínálkoznak a lehető legpompásabb nyaralótelepek létesítésére.

Ez bírt rá, hogy e visszás állapotok megszüntetése, főleg pedig *a főváros ipara és kereskedelmi forgalmának hathatós emelése érdekében a következő indítványt terjeszszem a főváros közgyűlése elé:*

Alig van nagy város Közép-Európában, melynek nyári tartózkodásra olyan kiválóan alkalmas környéke volna, mint Buda-Pestnek, melynek budai részei, a Gellérthegy, Sashegy, Istenhegy, Orbánhegy, Mártonhegy, a Zugliget, budakeszi út, Hűvösvölgy, Hidegkút, Lipótmező, Rózsahegy, Szemlőhegy, Városmajor s ezek nagy környéke, továbbá a városliget és népliget környéke mintegy predesztinálva vannak arra, hogy nemcsak a főváros, hanem egyes vidéki nagyvárosok lakosságát is állandó nyári tartózkodásra magukhoz láncolják.

És mégis azt tapasztaljuk, hogy a főváros lakosságából — nem számítva azokat, akik a külföldi vagy hazai gyógyfürdőket keresnek föl — évenkint *legalább* 25.000-re tehető ama családok száma, melyek a főváros közelében majdnem erőszakosan létesített úgynevezett nyaralótelepeken kénytelenek a nyarat eltölteni, nélkülözvén a kellő kényelmet s az igazi nyugodt nyaralás élvezetét. Hiszen a fővárosiak által legjobban látogatott telepekre az urak késő este másfél óráig is utaznak, hogy kiválasztott nyaralóhelyükön töltsék az éjszakát és kora reggel onnan ugyanannyit utaznak vissza, hogy ismét üzletükben vagy hivatalukban lehessenek.

Ha fölteszszük, hogy ez a 25.000 család átlag három taggal bír és hozzávetőleg minden családtag szükséglete — nem is számítva az ide-oda utazás nem jelentéktelen költségeit — a lakással együtt hozzávetőleg napi 4 koronát tesz, akkor azzal a ténynyel állunk szemben, hogy a *főváros nyaraló közönsége kénytelen évenkint 30 millió koronát elvonni a főváros iparától és kereskedelmétől.*

Ezt a horribilis összeget pedig bizony érdemes volna a főváros ipara, kereskedelme és forgalma számára évről-évre, successive visszahódítani, mert ezáltal az iparosoknak és kereskedőknek nemcsak a jövedelmeit, hanem adózó képességét is fokozzuk s a főváros fölvirágzását lépésről-lépésre jelentékenyen előmozdíthatnók.

A budai oldal természeti szépségekben páratlan részei, továbbá a városliget és a népliget környéke nyaralótelepekül önként kínálkoznak.

Első sorban jó és olcsó lakásokra van szükség a közönség oly rétegei számára, melyek ilyenekre évenkint legfeljebb 250—500 koronát költhetnek; e lakások azután ne legyenek egy helyen

összezsúfolva, hanem kellőképpen elosztva és lehetőleg oly arányok szerint létesítve, hogy azok egy részét az alkalmazottak és munkások is igénybe vehessék, miként erre sok nagy városban már utánzásra méltó példákkal találkozunk. A második sarkalatos föltétel, hogy a lakásokhoz vezető közlekedési és forgalmi vonalak jók, elegendők és olcsók legyenek, mindenfelé elágazzanak és a telepeket is összekössék egymással. Harmadszor pedig szükséges volna intézkedés az iránt, hogy a jó és olcsó élelmiszereket minden pontról előnyösen meg lehessen közelíteni. Végül negyedsorban a nyaralótelepek közönségének megfelelő szórakoztatására is lehetne különféle intézkedéseket létesíteni és megfelelő fürdőkről is gondoskodni.

A kérdés fontosságának tüzetes megvilágítására és megoldásának számos részletére itt kiterjeszkedni ezúttal még fölösleges volna; miért is egyelőre csak általánosságban terjesztem elő következő indítványomat:

Utasítsa a t. közgyűlés a tanácsot, hogy az érdekelt körök és tényezők meghallgatása után tanulmányozza a budai és esetleg pesti részeken a középmódú és szerényebb viszonyok között élő lakosság számára létesítendő nyaralótelepek ügyét és tegyen a közgyűlésnek legkésőbb hat hónapon belül jelentést arról, miként lehetne esetleg állami és hatósági támogatással, valamint a közlekedési vállalatok, esetleg a nagy vasutak támogatásával a kérdést a főváros közönségére nézve legkedvezőbben megoldani.

Amidőn még figyelmébe ajánlom a tekintetes közgyűlésnek, hogy e kérdés megoldásának helyes mederbe terelése magára a fővárosra közvetlen és közvetve rendkívüli erkölcsi és anyagi haszonnal jár, különösen hangsúlyozom azt, hogy helyesebb, praktikusabb volna *az idegenforgalom* távoli délibábjának mesterséges eszközökkel való űzése helyett odatörekedni, *hogy a fővárosiakat ne űzzük idegenbe s így a fővárosiakkal ne emeljük idegen vidékek forgalmát, hanem tartsuk meg őket lehetőleg egészen a fővárosnak.*

Ezek után van szerencsém ez ügyet a fővárosi képviselőtestület nagybecsű jóindulatába és pártfogásába ajánlani.

Az Andrássy-út meghosszabbítása.

A főváros egyik legszebb útja az Andrássy-út és ennek különösen második része, mely villákkal van benépesítve. Sajnálattal tapasztaljuk azonban, hogy az utóbbi időben az Andrássy-útnak ebben a részében túlzsúfoltság jelentkezik. Minden kis területet beépítenek és amely telken azelőtt egy épület állott, most már három nehezedik egymásra, aminek az a következménye, hogy sok az épület és kevés a szabad és zöld terület, sőt lassanként a villaszerű jelleg is elmarad és az újabb épületek már veszedelmesen hasonlítanak a bérházak jellegéhez.

Ugyanez a jelenség mutatkozik az Andrássy-utat körülvevő mellékutcákban, melyek eredetileg szintén kizárólag villaszerű épületek létesitésére voltak szánva.

Ennek a jelenségnek kétségtelenül az az oka, hogy a főváros közönségének mindinkább tekintélyes része szeretne e gyönyörü úton és annak környékén lakni és a zsúfolt bérkaszárnyákból a szabad levegőre menekülni.

Ezt a helyes és méltányos törekvést két kézzel kellene a fővárosnak kiaknázni. Először azért, mert az ú. n. bérkaszárnyáknak ezzel nem ártunk, mivel még mindig lakásszükségben szenvedünk, amit az állandóan napirenden levő lakásuzsora és az ennek orvoslására több oldalról kedvezményeztek legjobban igazolnak. Másodszor pedig örülnünk kellene, ha minél több alkalom nyílik a fővárosi villák céltudatos szaporítása révén a nyaraló közönségnek az itthon való tartózkodásra kellő és kedvező alkalmat nyújtani. Harmadsorban pedig alkalmat kellene nyújtanunk azoknak is, akik nincsenek abban a módban, hogy villát építhessenek, arra, hogy ilyen villaszerű épületekben lakásokat kibérelhessenek.

Az Andrássy-út meghosszabbításával ennek a törekvésnek érvényesülésére kellő mód és alkalom nyílnék, amennyiben az Andrássy-utat a városligeti tó fölött emelkedő híd állásának irányában, a Hermina-úton föl, a városliget külső területén végig folytatni kellene, ugyanazon irányban, mint amily irányban az Andrássy-út a köröndtől kezdődőleg építve van.

Ez természetesen a földalatti vasút meghosszabbítását is maga után vonná, ami a külső területnek gyors kiépítését és egész környékének villaszerű városrésszé való gyors átváltoztatását rövid idő alatt biztosíthatná.

Ennek a tervnek pénzügyi előnyei is szembeötlők, de kétségtelen az is, hogy megvalósítása révén nemcsak városszépészeti és közegészségi szempontból jutunk igen jelentékeny előnyökhöz, hanem hogy a főváros építő és lakberendező ipara hosszú időre hálás és örvendetes foglalkozáshoz jut.

Ez életreméltó tervnek részletes és számszerű adatokkal való bizonyítgatása helyett egyszerűen azt indítványozom, hogy utasítsa a közgyűlés a tekintetes tanács útján a fővárosi mérnöki hivatalt arra, hogy az Andrássy-út meghosszabbításának kérdését tanulmány tárgyává tegye és hogy ennek keresztülvitelére vonatkozó javaslatait záros határidő alatt a közgyűlés elé terjessze.

Budapest, 1906. január 14.

Szociális kérdések.

Krupp úr és munkásai.

Essen, julius 20.

Mikor oly sokan vannak, akik nem teljesítik a kötelességeiket, kétszeresen kiválik az olyan ember, aki többet tesz, mint ami a kötelessége. Különösen áll ez a szociális életben. Az állam és a társadalom nagy kérdőjel gyanánt áll a szociális kérdés labyrintusa előtt. Kisérletek folynak itt is, ott is, de az eredmény nem felel meg a várakozásnak, a bölcsek kövét még nem találták föl. Pedig ennek a drágakőnek a foglalatját itt kovácsolják, ebben a városban, melynek levegője tele van füsttel, gőzzel, párával. A *Krupp-gyár* megszámlálhatatlan kéményeiből fölfelé megy az áldozat füstje. Istennek és embernek tetsző áldozat gyanánt. A füst, a pára elszáll s a munkások verejtékéhez nem tapad panasz. Nem azért, amiért dolgoztak, mert bizony sok öldöklő szerszám készül e helyen, hanem azért, mert munkájukat, szorgalmukat megbecsüli az, aki belőle él: a munkaadó.

A Krupp-gyár egy egész birodalom. Essenben magában 24,000 munkás és mintegy 1000 hivatalnok van alkalmazva. A gyár többi telepein, Kielben és még két-három más telepen szintén 22,000 munkást foglalkoztat a cég, összesen tehát 47,000-et. Nálunk szokatlan, horribilis szám. Szinte amerikai fogalom. Ehhez képest a gyár terjedelméről némi tájékozást ad az az egy adat, ha megemlítjük, hogy az esseni telepen egy 65 kilométer hosszúságú rendes vasút és mintegy 50 km. hosszú keskenyvágányú vasút terül el, mely a forgalmat közvetíti az egyes művek között és a porosz államvasút között is. A telep főalkatrészei a vas- és fémöntöde, a hengerművek, az ágyú-osztály s a vasúti és hajófelszerelő. Van külön múzeuma a modelleknek, a nevezetesebb

készítményeknek és alkotásoknak. E gyárnak nevezett birodalom fejedelme ma Krupp Frigyes, a cég főnöke, akit uralkodásában egy 11 tagból álló miniszterium, vagy amint itt nevezik, direktórium támogat. Minden miniszternek teljesen külön személyzete és önálló resszortja van. Az a fiatal építész, akit mellém osztottak, hogy a telepen kalauzoljon, azt mondta, hogy itt elterjedt köztudat szerint egyik-másik direktornak a fizetése megközelíti a negyedmillió márkát. Az igazságot ebben a kérdésben azonban senki sem tudja. Az státustitok. T. i. a Krupp-státus titka. Megkérdeztem a fiatal, alig 30 éves műépítőt, *Henning* Fritz urat, kinek a protekciójával jutott a gyárba, mire ő nyiltan megvallotta, hogy senki sem protegálta; egy üresedésben levő állásra pályázatot írt ki a gyár s ő, aki a munkáslakások terén már előbb némi sikereket ért el, pusztán ezeknek köszönheti meghivatását. Ma harminc éves, 4800 márka fizelése van és kilátása, hogy fokrólfokra emelkedik. Protekció révén, mondá kalauzom, ide még nem jutott be senki. Krupp úr puritán ember, megbecsüli a munkát és a munkást s a becsületes munka és a nemes szorgalom itt az egyetlen protekció.

Megemlíté közben, hogy Krupp a neki fölajánlott nemességet nem fogadta el s mikor a valóságos belső titkos tanácsosságot nem kerülhette el, összehívta bizalmas embereit és kijelentette előttük és megizente munkásainak, hogy ő nekik ezután is csak «*Herr Krupp*» akar lenni.

Jellemző, amit e telep megtekintése után két kollégám mondott. Az egyik azt jelentette ki, hogy ezután már nem az iskolamesterek, hanem a *mérnökök* fogják a jövő csatáit megnyerni s az ország jólétét biztosítani. A másik azt mondta: a jövő nagy Napoleonja nem a kiváló stratega, hanem a jeles gépépítő lesz...

A fönnebb elmondottak után nem meglepő, ha ezen a telepen a munka megbecsülése öröklött tradició. Ez magában nem is volna különös. Hiszen némileg üzleti érdek, hogy munkás és munkaadó között állandó, jó viszony legyen s minden gyártelepnek óriás előnye, ha a munkások úgyszólván oda vannak kötve a hála és a kegyelet rózsaláncaival. De ami feltűnő, az az a rendkívüli gondosság, mellyel a telep tulajdonosai a munkások gyermekei és az elaggott munkások iránt viseltetnek.

Munkásház többféle van. Először is vannak bérházak, mint amilyeneket nálunk a város és a hajléktalanok menedékhelyeit

fenntartó egyesület a Kén-utcában létesített. Mintegy nyolcvan háromemeletes ház, mindegyik hat-hat munkáscsalád számára. Kényelmes lakások, oly csekély bérfizetés mellett, amilyent nálunk az odvas pincelakásokért szokás fizetni. Vannak azután külön munkásházak, különböző rendszer szerint építve, egy, két, vagy négy család számára, de két és négy család is úgy van a házakban elhelyezve, hogy ha nem akarnak, nem is érintkeznek egymással. Minden családnak van csinos veteményes és gyümölcsös kertje, melyet maga tartozik megművelni. A lakások berendezése csinos, takaros, minden jobb polgárcsalád megköszönné, ha olcsó szerrel juthatna ilyenhez. Különben éppen Krupp kezdeményezésére és az ő pályadíjaival a düsseldorfi kiállításon most oly minta-lakásberendezéseket mutogatnak (egy-egy család számára 230—250 márka), melyek előtt igazán tisztelettel kell meghajolni. Ízlés, csín és tartósság dolgában egyaránt mintaszerűek. Jellemző, hogy a konyha mintaszerű berendezésére épp oly gondot fordítottak, mint a lakószobákéra. Az ilyen cottage-rendszerű munkásháztelepekkel körül van véve a város. A harmadik tipus a *nőtlen*, egyedül álló szakmunkások háza. Tíz-tíz munkás számára épült egy-egy ház, melyben a tíz munkásnak csinosan berendezett lakása van; külön étkező-termük, társalgójuk, fürdőjük, kézi könyvtáruk is van. A tíz ember időről-időre választ a maga kebeléből elnököt, ez vezeti az ügyeket, állapítja meg az étrendet stb. Minden munkás ezért a teljes ellátásért fizet naponkint 1·60 márkát, vagyis hetenkint a mi pénzünk szerint hat forintot. A háztartás gondjait a telep munkásainak özvegyei vagy árvái vezetik, akik előbb az e célra létesített háztartási iskolát kijárták. A fölsorolt három tipuson kívül vannak még művezetők és tisztviselők számára is külön házak, melyekhez a telket a telep potom áron adja s ha valaki elköltözés miatt, vagy bármi más okból túl akar adni a házon, azt a telep megveszi az előre — t. i. az építés után — megállapított becsáron.

Általánosan érdekesek még a következő adatok: A munkásházak tizenhárom kolónián vannak elhelyezve. Ezek között családos munkások számára van 5469 lakás. Az egész telepen összesen 26,678 ember lakik. Azoknak a száma, akik a Krupp-féle összes gyárakban és ipartelepeken alkalmazott munkásokhoz és tisztviselőkhöz tartoznak, mostanában 147,645-ben lett megállapítva.

A lakás azonban nem elég az üdvösséghez. A munkások ellátásáról gondoskodik a gyár nagyszabású fogyasztási szövetkezete, melyben minden élelmi és ruházati cikk kapható. A kereskedésben előforduló minden üzletágat egyesít magában e nagyszabású központi bolt, óriási raktáraival és filiáléival. Van cipőműhelye, sütődéje, külön mészárszéke, sörcsarnokai. A szövetkezetnek van 55 filiáléja és 19 raktára, mely utóbbiakban krumplit, szenet, jeget és szalmát lehet kapni. A mészárszékben a múlt évben 17,261 darab állatot dolgoztak föl, a sütőde közel öt millió kgr. kenyeret termel évenkint.

A munkások szellemi élvezetéről gondoskodnak az olvasótermek és a nagyszabású könyvtár 30,000 kötettel. A tisztviselőknek van kitűnően szervezett kaszinójuk (étkezővel), továbbá vívótermük, csónakdájuk és tornatermük.

De mivel nem minden munkásnak jut a most említett házakban hely és sokan laknak a szomszédos falvakban, de magában Essen városában is, ezek számára vannak étkező csarnokok, amelyekben a nekik elhozott ebédet fölmelegíthetik és elkölthetik; az oly munkások számára, akik nem mehetnek haza hálni, kitűnően berendezett hálótermek állanak rendelkezésre. Ezekben a szállás és egész ellátás naponkint 80 fillérbe kerül, az ebédért 35, a vacsoráért 20 fillért kell fizetni.

A munkások gyermekei számára pedig vannak elemi iskolák, van egy az intézet által fentartott és mintaszerűen vezetett nyolc osztályú felsőbb iskola (kerekszámban ezer növendékkel), van egy vasaló-iskola, nőipariskola és egy háztartási iskola. Ez utóbbi, melyet *Jacobi* úrnő ritka szakismerettel vezet, egyike a legpraktikusabbaknak, melyeket eddig láttam; 24 leánynövendék, kizárólag munkások leányai számára van berendezve, akik 4—4 hónapi kurzust végeznek s ezalatt a háztartás minden műveletét megtanulják és gyakorolják. Kertészkednek, házi és kézimunkát tanulnak, mosnak, vasalnak s s főznek, sütnek. Abból, amit főznek, szegény munkások ís kaphatnak ebédet, ha t. i. valakinek beteg, vagy meghalt a felesége, ha valaki rekonvaleszcens, vagy maga is beteg. Ez utóbbi esetben maga az orvos írja elő az étlapot. Nehéz betegnek is szállít az iskola ebédet; minden ilyen külső embernek készített ebédért 35 fillért fizet az illető munkás. A kurzust majd minden munkásnak a leánya végigjárja s aki innen hazakerül, az kitűnően

vezeti a házat, s az a legénymunkás, aki ilyen leányt vesz feleségül, házi boldogságának egy részét már az iskola áldásai révén biztosította.

A beteg munkásokról gondoskodik a telep kórháza, mely kilenc pavillonból áll. Ezekben 170 ágy van berendezve férfiak, 58 nők és gyermekek számára. A betegápolók száma 23 s ezeken kívül 8 apáca áll a kórház rendelkezésére. Járványok esetére külön intézkedésekről van gondoskodva. Ha pedig a beteg felüdül, nem eresztik haza, hanem elküldik az e célra létesített üdülőházba, melyben 44 ember számára van hely. Ez a ház egy remek park szélén emelkedik, körülötte virágbokrok, mezők, tavak, játszóterek. Az épület olyan, mint egy jóravaló kastély. Pompásan berendezve, külön étkező helyiségekkel, olvasó- és játszótermekkel, fedett sétatérrel és kuglizóval.

Megható végül az elaggottakról való gondoskodás. Az üdülőház tőszomszédságában, emelkedett helyen, ahol a levegő tiszta, füst- és pormentes, egy csöpp falu emelkedik, 162 takaros házikóval, minden házikó előtt kertecske. A házikóban három-három szépen berendezett tiszta szoba van, mellettük konyha, fölöttük padlás. A kiérdemesült öreg munkások itt vonulnak meg, hogy életük hátralevő részét párjukkal nyugodtan tölthessék. Hát akinek párja nincs? Azokról is gondoskodik a telep. Van egy nagyobbacska ház özvegy férjek és ugyanilyen özvegy asszonyok számára. Mindenkinek külön szobája, konyhája van, de közös az étterem, a társalgó stb. Az élet hátralevő részét itt töltők száma nem oly kevés, mint mi gondolnók, mert itt már érvényben van a munkások rokkant- és nyugdíjbiztosítása s megesik, hogy egy 50—60 éves munkás már bevonul az «Altenhof»-ban engedélyezett Tuskulánumba. Van itt egy kosárfonó műhely is, s akinek kedve és elég ereje van a munkára, az itt még megkeres egy pár márkát hetenkint. Végre ájtatosságról is gondoskodva van. Csinos kápolna áll a telep egyik részén a katholikusok, másik részén a protestánsok számára, melyben vasárnaponkint rendes istentiszteletet tartanak a szomszéd falubeli papok.

Ilyen nagy vonásokban az a telep, melynek létesítői megbecsülik a munkát és azt, aki ennek értékét szolgáltatja. A düsseldorfi kiállításon látjuk Krupp hatalmas ágyúit, melyeket az emberek pusztítására készít — felsőbbek megrendelésére. Ugyanitt látjuk a hajók páncéllemezeit, amelyeken a legnagyobb ágyú-

golyó sem képes áthatolni. Belefúródik, megrongálja, de rajta keresztülhatolni nem tud.

Amit munkásjóléti intézményekben példaszerüen alkotott, azt is megrongálhatja az idő vasfoga, meggyöngíthetik előre nem látott válságok, a vis major, de ez alkotások értékét elpusztítani nem lehet. Élni és terjedni fognak ezek országról-országra, nemzedékről-nemzedékre s ezek térhódításával a munkás is mindinkább érezni fogja a róla való szeretetteljes gondoskodást a születésétől kezdve koporsója zártáig. És ha az állam, meg a társadalom is teljesíteni fogják kötelességeiket a munkások ezreivel szemben, el fog simulni az a nagy ellentét, melynek arányai ma még — fájdalom — elég kedvezőtlenek. A haladás jeleit azonban mi is látjuk, megértjük és — reméljük — lépésről-lépésre követni is fogjuk. (1902.)

A svájci munkástitkárságok.

A munkások érdekeinek képviseletére hivatott munkástitkárságok intézménye igen szépen van kifejlődve a Svájcban. Nálunk a nagyközönség alig ismeri ezt a szervezetet, de azok is, akik közgazdasági és szociális kérdésekkel foglalkoznak, csak fölületes tájékozottsággal bírnak e mindinkább tért foglaló és mindjobban megizmosodó intézmény felől. Izmosodásában is forrong és tökéletesedik, mert a gyakorlat igényeihez alkalmazkodik és maholnap nélkülözhetlen közegévé lesz minden országok munkástörzseinek.

Ma három válfaja van a munkástitkárságoknak.

Az első a *helyi*, egy-egy városra kiterjedő munkástitkárság: a második a svájci munkástitkárság, melynek *országos* a szervezete és a harmadik a *nemzetközi* munkáshivatal, melynek Magyarországban is van fiókja. Ez utóbbinak az a hivatása, hogy a munkásügyek terén elért eredményeket általánosítsa, az eredményeket és vívmányokat közkincsekké tegye az egész világon.

Az országos szervezet a svájci munkásszövetségnek állandó közege, az országos munkásgyűlések előkészítője, határozatainak végrehajtója, a nagy munkásproblémák állandó mozgatója és a propaganda leghasznosabb és gyakorlati eszköze. Élén az ősz *Greutich* Miksa dr., az ismert szociológiai író áll, aki sokat foglalkozott irodalmilag a munkáskérdések egyes fázisaival s a munkásérdekek képviseletével. Erről a szervezetről más alkalommal.

A *helyi* munkástitkárságok, melyek Svájc minden nagyobb városában létesültek, Németországban is nagy számban találhatók. A zürichi titkárságot újabb időben *munkáskamarának* nevezik és valószínű, hogy a titkárságok mindenütt a munkáskamarák magvát hordják magukban s idővel országonkint egyesülni, egységes szervezetet fognak képezni.

A zürichi kamara az ottani «Arbeiter-Union» közege. Ez a munkás-unió az összes munkásszakegyesületekből alakult. A kamara föladata: fölvilágosítások adása a munkások számára, a szakszervezetek előmozdítása, a munkás-osztály helyzetének javítása, illetőleg az arra vezető célok és eszközök tanulmányozása, végre a munkásvédő törvények végrehajtásának megfelelő ellenőrzése.

A fölvilágosításokat (jogi tanácsok, szakvélemények, stb.) első sorban a szervezethez tartozó munkásoknak adják, de nem tagadják meg azoktól sem, akik nem tartoznak valamely szervezethez. Ezektől azonban több illetéket kérnek s nyilvántartják őket abból a célból, hogy az illető szakszervezetbe bevonják. Ha ez nem sikerülne, a további igénye a kamara közbenjárásának igénybevételére megszünik.

Hogy azonban a költségekre nézve némi tájékozást nyerjünk, megemlítjük, hogy a véleményadásokért férfi-munkások 50, a női munkások 30 centimet fizetnek; az iparbiróságokkoz való panaszokért 20, a rendes bíróságokhoz való fogalmazványokért 50—75 centime fizetendő, künnlevőségek behejtása után egy százalék jutalék jár, ha pedig a kamarai titkárnak személyesen kell eljárni valamely ügyben, az eljárás által igénybevett időhöz képest kell az illetéket fizetni, melynek minimuma fél, maximuma két frank. A zürichi kamara költségeinek födözéséhez a szervezeti tagok egyformán járulnak hozzá, nevezetesen minden férfimunkás havi 10, minden női munkás havi 5 centimot tagsági díj fejében. Érdekes, hogy ez az összeg kizárólag a munkástitkárság föntartásának költségeire fordítandó s a politikai agitáció anyagi eszközeit más úton szerzik be, leginkább népünnepélyek és mulatságok jövedelmeiből.

Az utolsó évi kimutatás szerint a kamara tudakozó irodája 3848 esetben adott fölvilágosítást és tanácsot, mely célra 1407 kihallgatást tartott. Egy-egy napra átlag negyven kereset esik. A panaszok nagy része (83 százalék) ipari viszályokra esik, melyek

a munkaviszonyra, bérkövetelésekre, betegsegélyezésre és más polgári esetekre vonatkoznak, mely utóbbiak között előfordulnak adómizériák, szegényügyek, polgári jogok, örökösödési ügyek, katonai dolgok, polgári perek, sőt házassági viszályok és válóperek is. A többi ügyek (17 százalék) szavatolás- és balesetbiztosítási esetekre, illetőleg kárbiztosítási igényekre vonatkoznak. Az összes ügyek között csak 125 olyan volt, amelyet ügyvédnek kellett átadni.

A kamara bevétele 59,420 frank volt, ebből azonban 56,000 frank olyan pénz, mely a munkások számára járó balesetbiztosítási és bérkövetelési megtérítés gyanánt csak átmeneti tétel. Irásbeli munkálatokért, jutalék s hasonló díjak fejében a bevétel 2018 frank volt.

A titkárság foglalkozott a szavatolási törvény reviziójával, a munkásvédelmi törvények érvényesítésével és ellenőrzésével, a munkanélküliek foglalkoztatásának kérdésével. Szervezett munkásképző kurzusokat. A mult évben munkásképző kaszinókat. A mult évben hét ilyen kurzus volt mintegy 300 hallgatóval. A *munkaközvetitést* a kamara átadta a városnak, mely julius 1-je óta városi hivatal révén látja azt el. Ezzel szoros összefüggésben áll a munkanélküliek biztosítása és ellátása; ez a téma azonban Zürichben nem oly tragikus, mint nálunk. Mert míg Budapesten tízezrekre megy a munkátlanok száma, addig Zürichben egy év alatt 1158 munkanélküli jelentkezett, akik majdnem kivétel nélkül segélyben részesültek. Direkt pénzbeli segélyt 23,000 frankot adott, de kiosztottak ezen kívül 3300 frank értékű tejet, 4000 frank tüzelőanyagot, harmadfélezer koronát adtak hátralékos házbérek kifizetésére és mintegy 300 frankot ruha és lábbeli beszerzésére. Ezt a pénztárt maga a város 32,000 frankkal dotálta az utolsó évben, ami a bevételek kilenctizedrészét képezi. Ezenkívül van még Svájcban két helyen is ú. n. munkáskolónia, melyek a német mintára vannak szervezve.

A *berni* munkástitkárság szervezete hasonló a zürichihez. A szervezet precize kimondja, hogy a titkárság köteles minden jogi kérdésben fölvilágosítást és tanácsot adni, főleg olyanokban, amelyek a szolgálati és munkaviszonyra vonatkoznak. A titkár minden jelentkezőt jogai érvényesítése körül támogatni köteles és a szükséges írásbeli beadványokat díjmentesen tartozik elkészíteni. A nem szervezett munkásokra is kiterjed ez a kötele-

zettség, azzal a különbséggel, hogy ezeket a titkár a szervezettség előnyeire kitanítani tartozik. Köteles a titkár a berni munkásunióhoz tartozó egyesületek ülésein részt venni, ezeket tanácsával támogatni s általában a munkásunió érdekeit minden alkalommal képviselni és céljait propagálni. Alapszabályszerű föladata a munkástitkárnak végül az is, hogy a bér- és munkaviszony, valamint a munkanélküliségre vonatkozó állapotokat tanulmányozza, ezekről jelentéseket készítsen s ahol szükséges, intézkedéseket javasoljon a hatóságoknak; végre kell hajtania az unió üléseinek határozatait, ha ugyan ezekkel direkte nem bíztak meg másokat. Agitálnia kell állandóan az ügy érdekében, ahol lehet és kell, kezdeményezőleg kell föllépnie a bérmozgalmak esetén tanulmányoznia kell a helyzetet és a teendőkre nézve javaslatot készíteni az unió számára.

Utolsó sorban föladata a munkástitkárság vezetőjének a munkások *művelődését* előmozdítani előadások és kurzusok által s hogy ezt nem utolsónak tekinti, élénken bizonyítja az évi jelentés által fölmutatott eredmény.

A berni munkásunióhoz ez idő szerint 36 szakszervezet, 11 politikai egyesület, 11 másnemű egylet és 2 szövetkezet tartozik. Az unió legszebb eredménye az ú. n. Volkshaus, mely egészen a munkásoké. Itt van elhelyezve a munkástitkárság, a munkáslap szerkesztősége; vannak tanácskozási és üléstermeik, külön dísztermük az instruktiv előadások, hangversenyek és művészi előadások számára; ugyane házban vannak a munkások számára lakások (herberg) és étkezőhelyiségek, fürdők és néhány lakás a vezetőség számára. Van olvasóterme és nyilvános könyvtára.

Van még egy érdekes vállalata az uniónak és ez a munkások által létesített *szövetkezeti sütőműhely*, mely kicsiben kezdte s ma már 3 sütőkemencével dolgozik és évente félmillió kilo kenyeret szállít a munkásoknak önköltségi áron. Ez a sütőde arra volt alapítva, hogy a ringben álló pékek drága árait megtörje, ami példásan sikerült is. Van végül az uniónak külön nyomdája is.

A munkástitkár a múlt évben 2294 esetben adott tanácsot, 720 írásbeli véleményt és 47 nyilvános előadást rendezett a munkások továbbképzésének előmozdítására. Beszámol nyilvános működéséről is, melyből megtudjuk, hogy minden aktuális kérdésben

felszólalt és agitált a munkások érdekeinek védelmére. Egy kis könnyen kezelhető évkönyvben összefoglalt a *munkásokat érdeklő minden törvényt és rendeletet* és tájékozza őket a mindennapi életben előforduló minden fontosabb dologra és teendőre nézve. Itt találjuk a berni munkások tízparancsolatját is, mely rövid foglalatban a következő: 1. Légy tagja valamely szakszövetkezetnek. 2. Fizess pontosan. 3. Járj el minden téged érdeklő ülésre. 4. Fizess elő lapunkra. 5. Gondolj a Volkshausra. 6. Feleséged csak a szövetkezetnél vásároljon. 7. A mindennapi kenyeret a munkások sütődéjéből szerezd be. 8. A munkásnyomdában dolgoztass. 9. Járj el az olvasóba, használd a könyvtárt és hallgasd a nyilvános előadásokat. 10. Gondolj a munkások összérdekeire és vigyázz a stréberekre.

Az uniótól függetlenül áll fönn a városi munkaközvetítő és a munkanélküliség ellen való biztosítás. Ez utóbbit a város anyagilag is erősen támogatja, s aki nyolc hónapon át 70 centimot fizet, annak joga van arra, hogy munkátalanság esetén öt héten támogassák. A támogatást, ha a munkás nőtelen, napi másfél frankból, ha nős, két frankból áll.

A berni titkárság megalapítója és egy ideig vezetője *Waszilieff* dr. ismert szociológiai író, akit *Baselbe* hívtak a munkástitkárság élére, s aki a baseli hivatalt a berni mintára szervezte és szervezi.

Érdekes és természetes, hogy az ismertetett munkástitkárságok a munkások szabad idejére való tekintettel 12—2-ig és este 6—8-ig tartanak hivatalos órákat, hogy a munkások szabad idejükben fordulhassanak e hivatalhoz és ügyes-bajos dolgaikat elvégezhessék, anélkül, hogy rendes napi munkájukban föl legyenek tartóztatva.

Kétségtelen, hogy a munkástitkárságok intézménye a gyakorlati életben bevált és a Svájcban igen szépen fejlődik. Idővel bizonyára egyöntetű szervezetet nyernek, ámbár a helyi igények különbözők s ehez képest a hatáskör is hol szűkül, hol bővül. Annyi bizonyos, hogy minden attól függ, milyen lelkiismeretes az az ember, aki a hivatal élén áll s mennyire tudja ez a munkások bizalmát kiérdemelni és megtartani.

Ha nálunk ez az intézmény — ami kivánatos volna — esetleg a munkáskamara alakjában meghonosul, sokat vehet át azokból, amiket a föntebbiekben az érdekeltek tájékozására elmondot-

tunk. Természetesen mások a mi viszonyaink, melyekhez alkalmazkodnunk és az új intézményt is alkalmazni kellene, anélkül, hogy a munkások önállóságán csorbát ejteni szükséges volna. (1902.)

A munkaközvetítő intézet reformja.

A munkaközvetítő intézet végrehajtó bizottsága szíves volt engem felkérni, hogy külföldi tanulmányutam alkalmából kisérjem figyelemmel a munkaközvetítő intézetek szervezését, különös tekintettel arra, *miként kellene nálunk a munkaközvetítő új helyiségeit létesiteni és berendezni.* Készséggel vállalkoztam e föladatra, mert nekem is az a hő kívánságom, hogy ez a nálunk mind nagyobb tért foglaló intézet úgy legyen berendezve, hogy az minden tekintetben megfeleljen a hivatásának.

Előrebocsátom, hogy a munkaközvetítés *szervezésének* tanulmányozására nem terjeszkedtem ki, mivel a mai intézetünk létesítése már ily, mások által teljesített tanulmányok eredménye s rövid 2—3 év alatt nem is igen fordulhatott elő olyan lényeges újítás, melyet a szaklapok elég bőven ne tárgyaltak volna. Végre pedig kiküldetésem alkalmával már elhatározott dolog volt, hogy a munkaközvetítő intézetek ezidei októberi nemzetközi nagygyűlésén intézetünk érdemes igazgatója is részt veend, aki sokkal hivatottabb nálam arra, hogy a munkaközvetítés belszervezeti kérdéseit tanulmányozza és erre vonatkozó javaslatait megtegye.

Áttérve a dolog lényegére, mindenekelőtt a *svájci* munkaközvetítőkről jelentem, hogy azok rendkívül egyszerü és a mienkhez képest igazán kisszerű berendezéssel bírnak, melyet rendszerint egy férfi- és egy női alkalmazott tud meggyőzni s ez utóbbi is azért van alkalmazva, hogy a munkásnők elkülönített osztályát vezesse és intézze.

A svájci intézmények terjedelméről némi fogalmat adnak a következő adatok.

Igénybevették a munkaközvetítőt

	Munka kereső	Munkást kereső	Elhelyeztetett	%
Bernben	3732	3205	4762	68·6
Baselben	4759	5589	9440	91·2
Schaffhausenben	278	225	294	58·4
Winterthurban	152	170	178	49·01
Zürichben	11294	19647	16492	53·03

Schaffhausen és Winterthur városokban az intézmény még csak néhány hónapja működött. A legerősebb valamennyi között a zürichi. Egészen kis kaliberű a *hannoveri* intézmény és szétforgácsoltak a *hamburgi* intézmények. Hamburg városában 92 munkaközvetítő egylet van és egyik ilyen régi intézménynek a vezetője kiszámította nekem, hogy az a pénz, amit e rengeteg sok egylet évenkint csak házbérre (40—50,000 márka) elkölt, elég volna egy nagyszabású központi intézet létesítésére és föntartására. A legérdekesebb ezek között egy magánegylet (Verein zur Vermittelung der Arbeit von 1848), mely 54 év óta áll fenn. Ennél főleg nők (betegápolók is) nyernek elhelyezést. A tavalyi 18.652 munkakereső között csak 636 férfimunkás volt. A többi egyletek branche-ok szerint oszlanak el, sőt egy branche-nak (hajó- és kikötőmunkások) több közvetítője is van.

Szépen vannak szervezve a frankfurti, kölni és berlini munkaközvetítő intézetek.

Frankfurtban az utolsó évi kimutatás szerint 26.601 állás volt üresedésben, mellyel szemben 40.080 munkás keresett állást; elhelyeztetett összesen 20.881. Száz munkás közül tehát csak 54·5 kapott állást. Érdekes a frankfurti intézetnek három speciális osztálya, nevezetesen a pincérek, a cselédek és a földmívesek elhelyezésére létesített külön osztályok, melyek igen szépen fejlődnek, mert kellő figyelemmel karolják fel őket. A pincéreknek külön kis szalón áll rendelkezésre, a női cseléd-osztály vezetését a nőegylet, a gazdákét a gazdasági egylet ellenőrzi.

A *kölni* általános közvetítő intézetnél az utolsó évben 63.962 munkakereslet és kinálat jelentkezett, kik között 40.436 munkás volt. Az elhelyezettek száma csak 20.264. A kölni intézettel kapcsolatban két érdekes intézmény áll fönn. Az egyik a *kis-lakások* közvetítő intézete, mely evidenciában tartja az összes üres lakásokat, a jelentkezőknek egy pár fillérért tájékozást nyujt (rajzban is) a lakások beosztása, bére és egyéb kellékei felől s bárki jelentkezik az irodában: nyomban tájékozást nyer arra nézve, hogy például abban a negyedben, melyben ő lakni szeretne, milyen lakások milyen feltételek mellett állanak rendelkezésre. Természetes, hogy ez az intézmény első sorban a munkások és kisiparosok érdekeire van figyelemmel.

A másik intézmény, mely a munkaközvetítővel szoros kapcsolatban van, a munkanélküliek *biztosító pénztára.* Szorosan

nem tartozik ugyan *ezen* jelentésem keretébe, mert erről a témáról másutt fogok beszámolni, de mert éppen Kölnben oly szerves kapcsolatot létesítettek a két intézmény között, tájékozásul és talán okulásul is közlöm e helyen a munkanélküliek kölni pénztárára vonatkozólag a következő fontosabb adatokat:

A kölni biztosító pénztár természetesen csak a télen beállható munkátlanság esetére ad védelmet. Az első években ezt a kezdeményezést alig 250—300 munkás vette igénybe, de az ötödik évben javult annak szervezete s a biztosítottak száma 5—600-ra emelkedett, a hatodik évben már 1205 volt, erre az évre pedig a pénztár 1350-re limitálta a fölvehető tagok számát. A pénztár csak december 10-től március 10-ig terjedő időszakra nyújt segélyt. Itt is be van vezetve a pártoló (tiszteletbeli) tagság, mely évi öt márka lefizetésének kötelezettségével jár; védnök minden polgár vagy testület és jogi személy, aki egyszer s mindenkorra 300 márkát fizet. Csak oly 18 éven felüli férfimunkások lehetnek tagok, akik legalább egy év óta Köln városában tartózkodnak; azoknak, akik az utolsó évben katonai kötelezettségüket teljesítették, félévi Kölnben való tartózkodás kimutatása is elegendő. A pénztár alaptőkéjének állapotához képest minden év elején limitálja a fölvehető tagok számát s erre előjegyzéseket fogad el (két heti előre való befizetés kötelezettsége mellett) s a jelentkezőket előjegyzésük sorrendje szerint veszi föl. Ha a szám betelt, akkor a többi jelentkezőket elutasítják és visszaadják nekik a befizetett illetékeket. A beiratkozott tagok 34 héten át fizetik be illetéküket és pedig a nem tanult munkások (napszámosok és efélék) heti 25 fillért, a tanult (gyári vagy kézműves) munkások heti 35 fillért. A befizetés módozatai és az ellenőrzés itt is olyanok, mint Bázelben és Bernben. A munkanélküliek számára első sorban munkát keresnek és a nőtlen tagokra nézve ki van mondva, hogy ezek esetleg Kölnön kívül ajánlott munkát is kötelesek elfogadni. A segély a jelentkezést követő harmadik napon kezdődik (Bázelben a 10-ik napon) és nyolc héten át tart. (Az előbb ismertetett intézeteknél 5—6 hétig.) A napi segély összege a munkanélküliség első húsz napjában, a vasárnapokat és ünnepnapokat is ideszámítva 2 márka, a többi napokra csak egy márka. A segélyezésre való jog megszűnik, ha a biztosított az illetéket nem fizeti, ha biztosításakor tartósan munkaképtelen volt, ha betegség, vagy baleset következtében lesz munkaképtelen, ha

sztrájkol, vagy önmaga okozta állásának elvesztését, ha a fölajánlott munkát nem fogadja el, ha Kölnből elköltözik és ha a pénztárnak valótlan adatok bemondása által kárt okozott. Mihelyt a biztosítottak száma oly nagy, hogy ezek kielégítése a tartalékalap kétharmadrészét igénybe venné, a további jelentkezőket nem szabad figyelembe venni. A pénztár közegei az elöljáróság, a biztosítottak választmánya és a közgyűlés.

Az elnökségnek tagja Köln város főpolgármestere, aki helyettest is nevezhet ki, tagja továbbá a munkaközvetítő intézet elnöke, továbbá a biztosítottak közgyűlése által választott 12 munkás választmányi tag és 6 póttag és a tiszteletbeli és a védőtagok által választott 12 rendes és 6 póttag. Ez utóbbiak fele munkaadó, fele pártatlan (t. i. se munkaadó, se munkás) kell hogy legyen. A választmány választja elnökeit, jegyzőjét, pénztárosát. Az összközgyülés a biztosított és pártoló, valamint védő tagokból áll, mely az évi jelentést tárgyalja, a felmentvényt megadja és az intézet működésének irányát megjelöli. A mult évről, vagyis az ez évi március 31-én lezárt évről szóló jelentés szerint a pénztárnak 99.344 márka tartalékalapja volt, amiből kiviláglik, hogy az összes eddig ismertetett intézetek közül ez az egyetlen jól fundált pénztár. Tavaly 30.046 márkát fizetett ki segélyek, illetve napidíjak címén. Biztosítási illeték fejében is 12.541 márka bevétele volt. A pártolók járuléka 3335 márkát tett és a szép tartaléktőke mellett a kamatbevétel is meghaladta a 4700 márkát. Maga Köln városa pedig évi 20.000 márkával támogatja a pénztárt. A 802 biztosítottra fejenkint átlag 37·46 márka kifizetett illeték esik, míg az előző évben az átlag 45·50 márka volt. A legnagyobb segély, amit az idén kiosztottak, egy-egy fejre 68 márka volt.

A *berlini* Central-Verein für Arbeiter-Nachweis az első, mely a munkaközvetítő intézete számára külön palotát építtetett s avatott föl ez év október havában. Mikor én láttam, még nem volt egészen kész, csak egyes csoportok vonultak be a három emeletes új épületbe, mely épen nem mondható ideális megoldásnak. A különböző emeleteken különböző szakmák vannak elhelyezve s így a rend föntartása, a közlekedés nem egyenletes, nem felel meg az igényeknek. Évenkint 30 40.000 munkás veszi igénybe ez intézetet. Az épület előtt csinos kis parkszerű szabad tér van, magának az intézetnek pedig az a nevezetessége, hogy *könyvtárt* és *kantint* tart fönn a munkát keresők számára. Tehát a munká-

sok szellemi és anyagi szükségleteiről gondoskodik. Es a munkások sokkal inkább igénybe veszik az anyagiakat, mint a szellemieket.

A könyvtárból 1893-ban 7211, 1897-ben 6042 kötetet vettek igénybe, 1899-ben azonban már csak 801 kötetet. A kantin pedig 1899-ben 1787 márka tiszta jövedelmet hozott. Eladtak benne 10.550 csésze teát (egy csésze ára 5 fillér), 5945 csésze tejet (à 5 fillér), 330 üveg sört (à 10 fillér), 12,475 pohár sört (à 5 és 10 fillér), vajas kenyeret (à 5 fillér), kolbászt (à 10 fillér) s olcsó szivart meg cigarettát töméntelen számban.

Ez a berlini központi munkaközvetítő azonban még korántsem meríti ki a munkaközvetítést. Berlinben még számos ilyen intézet van, melyek között kivált a szocialisták Gewerkschaftjai foglalnak el kiváló helyet.

Meg akarom még említeni a német herbergeket (Verein der Herberge zur Heimat), melyek Németország különböző városaiban igen el vannak terjedve. Tartalmuk ugyanaz, ami nálunk a herbergeknek. Legtöbbje munkaközvetítővel van összekapcsolva. Erős versenytársaik lettek a Gewerkshausokkal kapcsolatos herbergek, melyeknek mintaképe a berlini óriási háznak igen csinosan berendezett szállója.

Ebben vannak 2 ágyas szobák, továbbá négy és több ágyra berendezett szobák, villamos világítással; mosdó fölött mindenütt vízvezeték. Minden érkező köteles előbb fürdőt venni, mely a tagoknak rendelkezésére áll. Az ágyak ára 40—75 fillér, aszerint, amint kisebb-nagyobb szobákban, kevesebb vagy többedmagával van elhelyezve. Összesen 196 ágy van a Berliner Gewerkschafts-Kommission házának mintaszerű herbergjében. Érdekes, hogy ez a herberg 1901-ben 29.768 márkát vett be s ebből 9532 márka tiszta nyereség volt, melyből azonban a fürdők föntartására 4035 márkát kellett fedezni. Az olcsó restauráció bevétele 33.140 márka volt s a kiadások 350 márkával multák fölül a bevételeket, amiből csak az látszik, hogy mindent a legolcsóbban, regieárakon adták a munkásoknak.

Ezt a Gewerkschaftshaust, mely egy telken elhelyezett, de három tagban épült három négyemeletes házból áll, érdemes lesz még más alkalommal ismertetni; arra nézve, hogy az milyen modern és praktikus, a fönnebbieken fölül csak azt jegyzem még meg, hogy az Engelufer 15. sz. a. palotaszerű ház előtt automobilok

és biciklik állanak rendelkezésre a munkások gyors közlekedésének közvetítésére.

Utóljára hagytam a bécsi *munkaközvetítőt*, mely a mienk szervezetéhez legközelebb áll. A bécsi intézet a mult évben 45.702 munkást helyezett el; munkakereső volt összesen 66.835. Az intézet kitünő igazgatója, Prohaska Gyula orsz. képviselő, ismertette azokat a terveket, melyek szerint ez a nagy kiterjedésű intézet állandó házát már legközelebb létesíteni óhajtja a Neubaugürtel egyik oldalán kiszemelt hármas háztelekre. Az épület kellékei közé nem sorolja a kantint és a fürdőket, mert közfürdő és népkonyha éppen közvetlen közelében lesznek az intézetnek s így ezeket az új épület keretébe beilleszteni nem szükséges.

Ellenben figyelemmel kiván lenni egy olvasó- és melegedőszoba berendezésére, ami talán együtt is megoldható. A bécsi intézet különben igen nagy arányokat ölt. Legközelebb hatáskörébe kivánja felvenni a *központi cseléd*-közvetítést és a *lakás*-közvetítést is. Azt is tervbe vette, hogy az új épületet úgy tervezi, hogy abba a kisebb ipartestületek helyiségei beleilleszthetők legyenek.

*

A budapesti munkaközvetítő arányait legjobban jellemzi az az adat, hogy 1901-ben 76.174 férfimunkás, 7943 női munkás és 2897 tanonc, összesen 87.015 volt. Az elhelyezett munkások száma 1901-ben a következő volt: férfimunkás 28.575, női munkás 3456, tanonc 1971, összesen 31,284.

Mindezekből látszik, hogy *a budapesti munkaközvetítő arányai vetekednek a bécsivel és így a mi intézetünk egyike a legelsőknek az egész kontinensen.*

Ezért az a nézetem, hogy ez intézményünk újabb berendezése alkalmával nem kellene egyes külföldi intézmények egyszerű utánzatát szem előtt tartani, hanem a mi igényeink szerint mindazt létesíteni, ami szükséges és hasznos és ami hézagot pótol.

Mindenekelőtt feltétlenül szükséges, a nagy arányokban fejlődő közvetítő számára egy *külön állandó épületet létesíteni* valamely munkásnegyed középpontján, lehetőleg az V. és VI. kerületek külső telkein. Leghelyesebb volna, ha a kereskedelmi miniszter úr lépéseket tenne a fővárosnál, hogy ez millennáris alapítványának 2—3 évi kamatait engedje át erre a célra, ami az épület nagyarányú létesítéséhez és berendezéséhez elegendő volna.

A fönntartás pedig a mostani alapon történhetnék az állam, a hatóság és a kamara arányos hozzájárulása révén.

Az épület úgy volna létesítendő, hogy annak *földszintje* lehetőleg a mostani csoportok elhelyezésére alkalmas legyen s általában hogy a közvetítés lehetőleg teljesen a földszinten koncentráltassék.

Az emeleten az irodákat, kisebb és nagyobb tanácskozótermeket s elkülönítve, külön bejáróval összekötve a női munkások közvetítését kellene elhelyezni.

Egy nagyobbszabású fedett udvart kantin céljaira kellene berendezni, mely egyúttal pótolhatná a melegedő szobát, mert csikorgó téli időben a munkásokat még sem lehet isten szabad ege alatt hagyni. Az épület mögött kertet kellene létesíteni, vagy lehetőleg egy már letező fás kerti helyiséget erre a célra akvirálni, nehogy a munkások nyáron a ház előtti utcákat lepjék el s a rendes közlekedést megakasszák. A kertet természetesen nyáron a kantin céljaira is igénybe lehetne venni.

A munkaközvetítő házában létesíteni kellene továbbá *népkönyvtárat és olvasóhelyiséget,* helyet kellene szorítani a házban egy oly *lakásközvetítő* irodának, mely főleg a munkások számára alkalmas lakások közvetítésével foglalkozik, továbbá egy kis irodát a *jogvédő-egyesület* expozituraja számára, mely a munkásoknak fölvilágosítást és jogi tanácsot adna minden közérdekű, de esetleg magánügyben is.

Sőt tekintettel a nálunk félelmetesen elharapódzó munkanélküliségre, attól sem zárkóznám el, hogy a kölni mintára kisérletet tegyek egy *munkanélküliség esetére biztosító pénztár* létesítésére, mert meg vagyok róla győződve, hogy egy ily intézményt készséggel támogatna a főváros és azok a közintézetek, melyek ily hézagpótló üdvös intézményre készséggel áldoznának minden esztendőben. És végre ennek csak úgy van jelentősége, ha ezt a munkások hozzájárulásával és az ő áldozataikkal is tudjuk megcsinálni.

Igen nagy súlyt helyeznék végül arra is, hogy a tervbe vett és kis arányokban már meglevő *szociális múzeum is ebben az épületben helyeztesssék el.* A munkások túlnyomó része szivesen tanulmányozza e múzeum anyagát, amelyet oda kell vinni a munkások eleibe s a munkában levő munkások számára is hozzáférhetővé legyen téve ez intézet ott az ő közvetlen közelükben.

Mindezekről részletes tervet adni ezidőszerint talán fölösleges. Itt csak általános elvek és bizonyos eszmék megpendítéséről van szó, melyeket első sorban tisztázni és akceptálni kell s csak az elfogadás után lehet a részletek megállapításáról szó.

Én igen melegen óhajtom a munkaközvetítő intézetünk fejlődését, prosperitását és óhajtom azt is, hogy a munkások is mindinkább meg legyenek elégedve.

Meg vagyok róla győzödve, hogy a fönnebbi javaslatok figyelembevétele és érvényesítése esetén olyan munkaközvetítő intézetünk lesz, melynek a kontinensen, sőt azon túl is mását alig fogjuk találni.

Foglalkoztató műhelyek.

Az emberszeretet is segítségére sietett a szociális kérdésnek, amikor a munkátlanok és szegények rendszeres foglalkoztatását komolyan szóvá tették. Ősi formájában még a szegényügygyel kapcsolatban jelentkezik a munkát keresőknek munkával való ellátása. De néhány év alatt nagyot fordult a világ kereke. A termelés rohamosan emelkedett, a gépek rendkívüli módon terjedtek s sok tekintetben elvégezték az emberi kezek munkáját. A túltermelés általánosan ismert és panaszolt fogalom lett és normális viszonyok között is megokolta a munka nélkül szűkölködők ideiglenes, vagy átmeneti ellátásának szükségét. Ha pedig hozzávesszük a rendkívüli viszonyokat, melyeket nálunk, de másutt is az ipari válságok, a hosszantartó pangás okozott, szokatlan nagy számban látjuk magunk előtt a munkát keresőket, akiknek joguk van arra, hogy dolgozzanak, hogy két kezük munkája révén a maguk és családjuk egzisztenciáját biztosítsák s akiknek igényeit a társadalomnak és az államnak méltányos módon ki kell elégíteni, vagy őket legalább is a válságos időkön átsegíteni.

Mindehhez hozzá kell venni az emberek egy bizonyos rétegét, akiket sorscsapások, könnyelműség, eltévelyedés, talán a maguk vagy a mások bűne is rossz útra terelt és akik vigaszt, életkedvet és új jövőt találhatnak oly intézetekben, ahol nekik alkalmat adnak a becsületes munkára, a kenyérkeresetre, a társadalomba való tisztességes visszahelyezkedésre.

A legprimitivebb formái ez intézeteknek a szegényügygyel kapcsolatos munkaházak, melyek számos nagy német városban meglehetősen el vannak terjedve. Ezek közül mintaszerűen van

szervezve a hamburgi, mely tavaly 1560 embernek s ezek között 585 nőnek adott munkát és ezzel menedékhelyet, teljes ellátással. Ez az ellátás fejenkint 56 fillérjébe került az intézetnek. A munka, melyet a befogadottak teljesítenek, háromféle. És pedig mezőgazdasági, ipari munka és mint specialitás, a sütőműhelyben való foglalkozás. Ez a sütőműhely egy csomó árvaháznak, kórháznak, fegyháznak, tébolydának s más efajta intézetnek készíti a kenyeret, magánosok számára azonban nem dolgozik. Az utolsó évi kimutatás szerint 944 ezer kilogramm kenyeret szállított ez intézetek számára. Az ipari munka úgy van megválasztva, hogy az ne okozzon versenyt a rendes ipari foglalkozásoknak, nevezetesen: zsákvarrás, papirzacskók ragasztása, kóc- és gyapjútisztítás, kötés; ehhez járul a mezei munkaművelés. A mezei munka főleg takarmány és zöldség előállítására s jó részben állattenyésztésre szorítkozik. Az említett üzemek bevétele az utolsó évben 380 ezer márka volt s az államnak 578 ezer márkával kellett az üzemek föntartását, illetőleg a munkát keresők teljes ellátását támogatni. És hogy e telep terjedelmét csak némileg vázoljuk, megemlítjük, hogy annak állatállománya állandóan 50 tehén és mintegy 100 darab sertésből áll, melyek a havi 3500 kilogrammot tevő hússzükségletét fedezik.

Újabb keletű, alig húsz éves, a munkásgyarmatok intézménye. Ezeket Németországban egy jólelkű evang. pap kezdeményezte s ma már 31 munkásgyarmat áll fönn, melyeket egységesen kezelnek. Központi vezetésük Potsdamban székel. A legtöbb ilyen kolónia vidéken áll fönn és főleg mezőgazdasági üzemmel foglalkozik, még pedig oly helyeken, ahol teljesen értéktelennek látszó és terméketlen földet kellett megtermékenyíteni. Bámulatos eredményeket értek el, főleg a zsombékos ingovány, a lápos vidékeknek termőfölddé való átalakítása tekintetében. Alaposan fölforgatták az ilyen földeket s virágzó kolóniákat létesítettek körülöttük. (Zárjel között legyen mondva: mennyi ilyen föld volna nálunk a Felvidéken, Erdélyben, az ecsedi láp körül s az ország számos más vidékén is megtermékenyíthető.) De vannak ipari munkával foglalkozó gyarmatok is, melyek mind úgy vannak berendezve, hogy ne nagyon okozzanak kárt a tanult kézműveseknek, vagy a gyáriparnak. Mintaszerűek a berlini és a hamburgi gyarmatok, melyeket apróra átnéztem, mind a kettő a saját házában. A berlini kolónia gyönyörű új házban székel, a hamburgi

egy volt hatalmas gyárnak nagyszabású épületében. Ez utóbbiban folytatják az asztalosmesterséget, mely a nyers készítményekre szorítkozik; leginkább konyhabútort és a tengerészeknek való ládikákat készít. Sörte- és kefekészítés a legnagyobb iparág, de ez is csak a durvább, főleg sikálókefék előállításával foglalkozik, mely szintén a nagyszámú hajók szükségletére van alapítva. Czipő- és ruhakészítést majdnem kizárólag a bentlakók szükségletének fedezésére űznek néhányan; sokakat vesz igénybe a faaprítás és az alágyújtókészítés. A főkereskedelmi cikkük azonban a disznóhizlalás. A berliniek a sás- és nádfonást művelik előszeretettel, melyben a hozzájuk tartozó mezőgazdasági kolóniák nyerstermelése támogatja őket. Érdekes a hamburgi kolóniának az az intézkedése, mely szerint a közönségnek, amely erre már be van tanítva, embereket kölcsönöz. Mindennap érkezik a gyarmathoz egy csomó levelezőlap, melyben egy-egy embert kérnek egy, két vagy több napra házimunkára, szőnyegporolásra vagy más tisztességes napszámos munkára. Ennek az az előnye, hogy a polgárság bármikor jó és megbízható munkaerőhöz juthat, méltányos áron. A gyarmatokon dolgozó munkaerők eleinte naponta egy márkát kapnak, melyből ellátásukra 75 fillért levonnak, a többit javukra írják. Ez az eleinte szegényes kereset azonban az illető munkaképességéhez és szorgalmához képest successive emelkedik s a napi kereset átlag 1·25 márkára tehető. Természetes, hogy az a munkás, aki ily gyarmaton kissé magához tért s kiöltözött, bizonyos idő mulva mehet rendes foglakozása után; a rösteket és munkakerülőket, vagy egyébként rossz viseletűeket azonban csakhamar tovább dirigálják Isten hírével. E gyarmatok nagy súlyt helyeznek a vallásos gyakorlatokra s minden vasárnap kötelező a rendes istentisztelet, de a mindennapi ájtatoskodást is megköveteli. A 31 német munkáskolónia közül 19 evangélikus, 5 katholikus és 7 vegyes. A 31 telepen az utolsó évben 4500 munkanélküli munkást és vándort vettek föl. Az intézetek fönnállásuk óta több mint 120,000 munkást láttak el átmenetileg munkával s e munkások 700,000-nél több munkanapot töltöttek e kolóniákon.

Teljesen a német mintára vannak szervezve a svájci munkáskolóniák, melyek közül kettő áll fönn; az egyik Herdernben létesült egy régi kastélynak e célra történt adoptálásával, a másik Tannenhofban. Évenkint 200–250 embert fogad be egy-egy ko-

lónia. A munkások részint a mezőn, részint az erdőben dolgoznak, de állattenyésztéssel is el vannak foglalva. Az egyik telepnek van sajtgyára is. Minden munkás átlag három hónapon át dolgozik a telepen s az intézőség oda törekszik, hogy távozása esetén kinek-kinek tisztességes helyet közvetítsen.

Azok a német városok és községek, melyeknek területén nem létesültek ilyen kolóniák, a munkásokat a téli időben útépítéssel foglalkoztatják.

A teljesség okáért meg kell emlékeznem a hasonló angol intézményekről, amelyek szervezetéről a következőket tudtam meg: Angliában is vannak munkaházak olyanok számára, akik csak átmenetileg képtelenek rendes foglalkozásuk révén kenyerüket megkeresni. Ily munkaházakban szigorúan elkülönítik a gyermekeket, a nőket és férfiakat.

Ezekben szigorúan szabályozzák a fölvétel s az ellátás módozatait, a munkakeresésre kellő időt engednek s ha a jelentkező más helyre illetékes, erről az illető községet — az illetőnek mielőbbi átvétele végett — nyomban értesítik. A gyermekeket tanítják, a munkaképes férfiakat és nőket dolgoztatják. A foglalkozások ezek: favágás, kőaprózás, szövetfosztás. A nők házi munkával, mosással, vasalással fóglalkoznak. Meg van határozva, hogy minden munkából mennyit kell teljesíteni, hogy az illető éjjeli szállást és ellátást kapjon. Hasonló intézményeket létesített az üdv hadserege, melynek munkaházaiban négy kategoria van és pedig olyan, melyben az elhelyezettek heti 1, 1·6, 2 és 4 sillinget kapnak. E munkaházak üzeme főleg mezőgazdasági; igen nagy súlyt helyeznek az állattenyésztésre és a gyümölcstermelésre. De van a telepnek téglagyára is. Az üdv hadserege Londonban is létesített ilyen munkaházat, továbbá külön otthonokat férfiak és nők számára.

Angliában különben a munkaházak nemcsak a munkát limitálják, hanem a munkások ételrendjét is. A kolónia minden felnőtt tagja reggelire és vacsorára egy negyed liter tejet és 1 liter darát kap. Ebédre vasárnap és csütörtökön 112 gramm főtt hús, 336 gramm burgonya és más főzelék, szombaton egy kiló hús megfelelő burgonyával, a többi napokon 392 gramm vese pudingszószszal, fél liter leves és 168 gramm kenyér jut. Szeszes italokat nem adnak. Az angol alapítások a következő megszívlelni való elvet tűzték maguk elé: 1. Ne legyen az emberi társadalomnak

egy olyan tagja se, aki szükség esetén lakás és táplálkozás nélkül maradjon. 2. Minden felnőtt egészséges ember, aki alamizsnát kap, köteles ezt munkával megszolgálni.

Újabb időben olyan foglalkoztató műhelyeket is létesítenek, melyekben többféle házi és nyers ipari munkát végeznek azok, akiket a szükség és munkátlanság rendkívüli foglalkozásokra kényszerít. Ezek a foglalkozások is olyanok, melyek a műves iparnak nem okozhatnak konkurrenciát, például a már fölsoroltakon kívül: tollfosztás, hulladékpapiros osztályozása, tépéskészítés, hulladékok földolgozása, stb.

Mikor pedig a munkanélküliség nagyobb mérveket öltött, úgynevezett kisegítő foglalkoztató műhelyeket is létesítettek. Ezek között első helyen áll a koppenhágai, melyről azt mondják, hogy főleg régi kötelek anyagának a szétbontásával foglalkozik, úgy hogy ez az anyag újabbi földolgozásra is alkalmas legyen. De ez a műhely másféle kézimunkára is be volna rendezve. Személyesen nem láthattam, mert nagyon kiesett az utamból, de akik látták, azt jelentik, hogy jó eredménynyel működik.

Érdekes kísérletet tettek Frankfurtban, amikor a munkátlanság nagyobb mérveitől megijedtek. A város ugyanis állás nélkül való cipészek és szabók számára műhelyt rendezett be, melyben szegény emberek holmiját ingyen toldozták-foldozták. A munkásokat az e célra összegyűjtött alapból fizették. De, amiként az árva- és szegényhivatal felettes hatóságának pár nap előtt hivatalosan jelentette, ezt a kísérleti műhelyt be kellett szüntetni, főképpen azért, mert a munkaeredmények éppenséggel nem voltak kielégítők. A foglalkoztatott munkások ugyanis vagy a kellő képzettség híján voltak, vagy nem akartak tisztességesen dolgozni s így a javításokban sem igen tüntették ki magukat, az újonnan készített dolgokat pedig majdnem mind elfuserálták. Pedig ha ez a kísérlet bevált volna, szükség esetén bizonyosan kiterjesztik vala fokozatosan a többi iparágakra is. A kísérlet azonban, fájdalom, csak azt bizonyította, hogy a könyörületképpen létesített munkaműhelyeket maguk a munkások nem becsülik meg kellőképen. De bizonyítja azt is, hogy a legtöbb esetben a munkásoknak az alja marad munka nélkül, akik nem tudnak jól dolgozni, vagy akik huzódoznak a tisztes munkától és jobban szeretik a facérságot, főleg, ha ezt a jólelkü emberek anyagilag is támogatják . . .

Ez a tézis persze nem alkalmazható mireánk, ahol a hosszantartó ipari válságok a legjobb munkások ezreit hagyta munka és jutalmazó foglalkozás nélkül.

Németországban azonban a fönnebbi kísérletekhez hasonló próbálgatások egyáltalán nem váltak be s a frankfurti következtetés helyességét igazolták.

A keresethiányban szenvedők foglalkoztatása még a koldulás nagymérvű elharapódzása szempontjából is nagy fontossággal bír. Vannak koldusok, akik durva munkára is képesek, de vannak intelligens kéregetők, akiket az ember nem küldhet fát vágni. Bázel és Frankfurt mindkét kategóriára nézve talált kedvező megoldást. Minden intelligens család el van látva utalványfüzetekkel. Ha egy kéregető jön, aki napszámosféle ember, azt egy utalványszelvénnyel elküldik az Arbeitshüttébe fát vágni. Egy délelőtti munkával megkereshet egy frankot, de dolgozhat tovább. Vagy kivesz akkordba egy öl fát s ennek fölaprózásáért kap 5—6 frankot s az egész munkát elvégezheti két nap alatt. A város egész intelligens közönsége tudatosan szerzi be aprófa-szükségletét az Arbeitshüttéről, melyben különben átutazó munkanélküliek is bármikor és bármennyi munkát kaphatnak előre limitált ár ellenében, sőt munkájuk ellenértéke fejében esetleg utalványt adnak nekik ebédre, vacsorára és éjjeli szállásra. Az intelligens kéregetőket az ember az irószobában látja el utalvánnyal. Ezek az irószobák állandó munkát adnak intelligens embereknek, akik átlag 3·15 frankot keresnek ott naponkint. A frankfurti irószoba, melyben nemcsak címszalagokat írnak, hanem rendes másolásokat is végeznek kézírással és gépen, két irányban hozott be üdvös újítást. Először is házhoz is ad munkát nyomorékoknak, vagy oly intelligens embereknek, akik különböző, könnyen érthető okokból szivesebben dolgoznak odahaza a családi tűzhely mellett; másodszor kiskereskedőknek, kisiparosoknak kölcsön ad embereket, akik az illető megrendelő írásbeli munkálatait ott nála elvégzik.

A bázeli írószoba még más munkára is ad alkalmat oly öreg, kiérdemesült, vagy részben nyomorék embereknek, akik még kénytelenek dolgozni. Foglalkoznak tehát kávészemek és más fűszerek kvalitás szerint való osztályozásával, nyomtatványok hajtogatásával és címszalaggal való ellátásával vagy kuvertirozásával, szóval van számtalan foglalkozás, mely elűzi az unalmat, távol

tartja a gondot és ideig-óráig biztosítja a dolgozni tudó és akaró embereknek az egzisztenciáját.

Természetes, hogy mindezekből sokat vehetünk át mi is, hogy egyesek nyomorát és szükségét ideig-óráig csillapítsuk. Sőt az eddigi kezdeményezést, mely a józsefvárosi jótékony-egyesület és Glück Frigyes munificenciájának köszöni létét, sok irányban hasznosan ki lehet egészíteni azokkal, amiket a fönnebbiekből nálunk akklimatizálni helyes volna.

A tömegnyomort azonban ezek az intézmények nem enyhítik s nem is ez a tendenciájuk.

A tömegnyomor enyhítésére mélyebbre ható társadalmi és állami intézkedések szükségesek, melyeket fokozatosan kell életbeléptetni és melyek a szociális kérdés nagy problemájának különkülön fejezeteit képezik. Ezekhez a most ismertetett fejezet csak egy-egy lépcsőfok, egy-egy fogantyú, mely a tapasztalatok szerint alkalmas számos egzisztenciának átmenetileg való megmentésére. De ez is oly feladat és munka, mely megérdemli a legjobbak figyelmét és pártfogását. (1902.)

A háztartás és a műhely morzsáinak értékesítése.

Egy bécsi híres nemzetgazda könyvet írt a gazdálkodás bölcseségéről. Stein Lőrinc arra oktatta népét, hogy a ruhát és fehérneműt tisztítani, toldozni, foltozni kell, amíg lehet, mert ezzel sok értéket mentünk meg. Még nagyobb súlyt vetett bölcseletében arra, hogy a háztartás és élelem morzsáira vigyázzunk, semmi értéket ne hagyjunk veszni, mert ezzel az ő pontos számításai szerint 40—50 millió értéket mentünk meg az államnak és a gazdasági életnek.

Szegény Stein Lőrincnek nagyobb volt a bölcsesége, mint a praktikus érzéke. Ő tudvalevőleg uzsorások kezébe került és szegényül pusztult el. De azért elvei, tanácsai nem értéktelenek. Ő vizet prédikált, de bort ivott s nem a teóriák mámorába fulladt bele, hanem az élet posványába.

Én nem prédikálok semmit, de néhány gyakorlati példával kívánom demonstrálni, hogy Stein Lőrincnek igaza volt. Mert a legegyszerűbb példa jobban hat, mint a legelvontabb elméleti okoskodás.

Legutóbbi külföldi utamban szedtem föl az alábbi morzsákat, melyeket egyik-másik praktikus olvasónk haszonnal értékesíthet.

Szivarvégek.

Mikor Neuwieden keresztül utaztam, föltünt nekem, hogy e kis városkában nagyon sok ember szállott föl a vonatra. Később megtudtam, hogy a rajna-wesztfáliai szivarvéggyűjtő egyesületek ez alkalommal Neuwiedben tartották 24-ik szövetségi ülésüket. Ezúttal konstatálták, hogy tavalyi bevételük kerek számban 20,400 márkát tett, kiadásuk pedig 18,100 márkára rugott. A kiadás nem állott egyébből, mint elhagyott gyermekek jótékony segélyezéséből és pedig 2077 esetben. A szövetség fönnállása óta 33,536 gyermeket segített, összesen 301,563 márkával. Ime, milyen horribilis összegek kerülnek ki értéktelennek látszó szivarvégek és üvegkupakok gyűjtéséből és értékesítéséből s az evégből egyesült türelmes és jó emberek járulékaiból. Nálunk megmosolyogják az olyan «smokk»-okat, akik hasonló gyűjtésekkel foglalkoznak. Mindezt pedig nem azért jegyezzük fel, hogy a szivarvégek gyűjtésére buzdítsuk a halandó emberiséget, hanem azért, hogy rámutassunk arra, miképp parányi értékek megóvása és értékesítése révén is lehet igen szép eredményeket elérni.

Forgács, fűrészpor.

A forgács a legtöbb asztalos- és más faipari telepen szinte teher. Csak a nagy műhelyek tudják mint tüzelőanyagot értékesíteni. Egyik-másik német munkásgyarmat azonban a forgácsot gombóccá göngyölíti, részben fűrészporral tölti meg s szurokba mártván, mint alágyújtót hozza forgalomba. Egy-egy forgácsgombóc egy fillérbe kerül s minden háztartás szívesen veszi azt állandóan, mert mint alágyújtó a konyhában kitünő szolgálatot teljesít. Az pedig, aki a forgácsot és fűrészport eképen értékesíti, több mint ötven percentet nyer az értéktelen salak eladásánál, ami végösszegében bizony nem oly jelentéktelen summa, mint azt avatatlanok hiszik. Érdemes volna ezzel a kis üzlettel nálunk is foglalkozni.

Selejtpapiros.

Az eldobott papiros értékesítése is érdekes fejezet. Tudjuk, hogy az egyes városi és állami hivatalok, a kereskedők és iparosok régi, használaton kivül helyezett iratait az u. n. papendekli céljaira felhasználják. Hogy azonban valami státustitkot vagy üzleti és magántitkot el ne áruljanak, a papírost összeaprítják,

megőrlik s így az csak apró darabkákban kerül a papírmalomba. De újabban a papírhulladék értékesítése körül okosabban járnak el. Azt csak mellesleg említem meg, hogy az eldobott újságokat, ha épek, a kórházakba és üdülőhelyekre szállítják, ahol azok a betegek és üdülők szellemi táplálékát képezik. A jobbfajta papiroshulladékokat és selejtpapirosokat azonban minőség szerint osztályozzák, mert különböző minőségük szerint dolgozzák fel azokat a papirosgyárak. A papirselejt-gyűjtés tehát legalább is olyan jövedelmező foglalkozás, mint a rongygyűjtés, s kár, hogy ennek a gyűjtésével és értékesítésével alig, vagy éppen nem foglalkozik a kereskedelem.

Prémek, posztódarabok.

Bizonyos szőrös kecskebőrök s más állati bőrök úgy kerülnek forgalomba, hogy az egyes darabokat arányosan körülnyírják s így 1—2 ujjnyí bőr selejtképen lefoszlik minden darabról. Ezeket az apró bőrdarabokat, valamint a régi prémeket és béléseket bámulatosan értékesítik a hamburgi munkáskolónián. A hoszszabb szőrű bőrökből kellő tisztogatás és feldolgozás után finom cilinderkeféket készítenek, a rövidebb szőrü bőrdarabocskákat szűcsmunkaszerűen illesztik egymás mellé és igen csinos szőnyegeket varrnak belőlük. A tigris-, oroszlán- és medvebőrök előkelő szőnyegdíszt képeznek a lakásban; erre a mintára készül az apró bőrdarabokból mindenféle ekzotikus állatbőr-szőnyegutánzat, s egyiken sem látszik meg, hogy száz és száz apró darabkákból van összeillesztve. Nem nagyon szapora munka s természetesen oly helyen készülhet csak, mint a német munkásgyarmatok, ahol a napszám minimális és az emberi munkaerő csak épen foglalkozást keres. Hasonló módon, de sokkal könnyebb munkával készül az értéktelen posztódarabokból vágott kockák összeillesztése. Ezekből csinos szőnyegek, függönyök, ágytakarók, bútortakarók készülnek és kerülnek forgalomba, természetesen oly posztódarabokból, melyek még elég erősek, kitartók, mert a foszladozó rongyokat ilyen célra nem szabad fölhasználni.

Egyéb műhelysalak.

De minden műhelynek van valami hulladéka és salakja. Egy ismert rézbányatulajdonos évtizedek óta gyűjtötte halomra a salakot, ami a réz nyerése után fönnmaradt. Oly nagy rakás lett ez a salak, hogy emberünk már-már azon gondolkozott:

miképen adhatna rajta túl, szívesen fizetett volna valakinek valamit, ha háza tájékáról elhordja a felgyülemlett bányaszemetet. Egyszer, mikor igy tűnődött magában, megjelenik egy külföldi ember és igen tekintélyes összeget ígért a «szemét»-ért. A mi emberünk észbe kapott és látva, hogy idegenek nagy árt kinálnak a szemétért, aminek elhordásáért ő még fizetni akart, megbicsakolta magát és a dupláját kérte annak, amit neki igértek. Meg is kapta. (Megjegyzendő: ez az összeg százezrekre rúgott.) És a vevő még legalább kétszer annyit nyert rajta, mint a mennyiért vette, mert a salakból igen szép mennyiségü rezet tudott még kikovácsolni. A réznek pedig nagy az ára.

Ki tudja: mennyi ilyen érték rejlik még a szemétdombon! Nagyon hálás föladat volna, ha szakértőink, például az iparfelügyelők, egyszer föladatuk körébe vennék a műhelyek salakjának megvizsgálását és egyúttal gondolkoznának e salak értékesítésének módozatairól.

Bizony nem oly alpári föladat volna ez, mint amilyennek látszik és sok értéket mentene meg az ipar és az iparosok számára.

Mindenféle morzsa és hulladék.

Egyes külföldi városokban, leginkább Németországban és a Svájcban nagyon ismert intézmény az u. n. Brocken-Sammlung. Ez a Brocken, vagyis morzsa azt jelenti, hogy akinek a házában valami fölösleges lim-lom van, azt elküldi a gyűjtőhelyre, melyet valamely jótékony egylet kezel. Azaz nem is küldi el, hanem az e célra készen kapott levelezőlap-blanketten értesíti a gyűjtőhelyet, hogy egy csomó lim-lom gyűlt nála össze, kéri tehát: tessék érte küldeni. Ez a lim-lom mindenféle. Egyik-másik ilyen svájci központ raktárában láttam képkereteket, régi képeket, törött széket, gyermekjátékot, kalapot, kopott ruhát, abroszt, függönyt, tükröt, szóval mindent, ami a háztartásban előfordul. A gazda, ahelyett, hogy szemétre dobná az értéktelen tárgyakat, átengedi azokat a jótékonyságnak. Ez a központ pedig minden egyes ajándékba kapott darabkát gondosan kijavít, kitisztíttat, megreparál, átfest, szóval használható, tetszetős állapotba helyez és a szegényeknek eladja.

Az ócska, de csinos képeket belehelyezi a megjavított, átfestett képrámába és a szegény ember nehány fillérért csínos képet vehet. Kalapot 30—40 fillérért lehet kapni, elég csinos és használható székeket, kanapét, evőeszközöket, de egyes ruha-

darabokat is, melyek mind sokkal többet érnek, mint amennyiért azokat eladják. Persze legokosabb, ha ilyen értéktelen tárgyak oly központba kerülnek, milyen a hamburgi munkásgyarmat foglalkoztató műhelye, ahol majd minden iparág működésben van, ahol tehát a vedlett tárgyak javítása, csínozása és használható állapotba való helyezése is alig kerül valamibe. Hogy pedig érdemes ilyen értéktelen tárgyaknak a megmentése, azt abból is láthatjuk, hogy az említett hamburgi központ tavaly tisztán ily csip-csup tárgyakból 7093 márkát vett be. Pedig az eladás nem történik ingerlő módon. Hetenkint kétszer kinyitják a raktárt s a szegény nép odatódul. Nem lukszustárgyakat vásárol, hanem szükségletét fedezi igen minimális árak mellett az ott talált cikkekből s valóságos jótétemény rá nézve ez az intézmény.

Még a zsibárusok se panaszkodnak a hatáskörükbe való avatkozás miatt, mert az ilyen morzsagyűjtés és értékesítéshez képest az ő mesterségük valóságos arisztokratikus foglalkozás.

Nem is az értékesítés a fő, hanem a létező tárgyak értékének a prolongálása s egy különben szemétdombra szánt limlomnak a közgazdasági és közforgalmi életbe való újabb beillesztése.

Ételmaradékok.

Nálunk a legtöbb fölösleg az ételmaradékokban van. Minden polgári család asztalán marad egy kis fölösleg, melyet nem lehet teljesen értékesíteni. Ennek a nagy fölöslegnek az értékesítése a legnehezebb, mert bizonyos esztétikai, közegészségügyi és kezelési szempont szól az ellen, hogy az ételmaradékokat ismét embereknek adjuk. De semmi sem szól az ellen, hogy az eképen összegyűjtött ételeket gondosan megvizsgálva és osztályozva ne használjuk föl állatok táplálására. Sok anyag van, amit az apró jószág etetésére lehetne fölhasználni, más anyag a sertés, a szarvasmarha hizlalására szolgálhatna stb. Lehetnek más részek, amelyek más úton és más célra volnának értékesíthetők, természetesen mindig az egészségügyi követelmények szigorú szemmeltartásával. És Budapesten kétszeresen fontos az ilyen morzsáknak az értékesítése, mert mi bizony éppenséggel nem vagyunk túlságosan takarékosak és még kevésbbé gazdaságosak.

Ezt a hibát segítsük lassan-lassan kiküszöbölni, becsüljünk meg tehát minden értéket, még a legapróbbat is, mert sok kicsi sokra megy. És így egy lépéssel közelebb juthatunk a reális élethez.

Létesítsünk szociális múzeumot.

A szociális múzeumok létesítésének eszméje nálunk sem egészen új. Több ízben és több helyütt foglalkoztam már vele én is és főleg az iparegyesületben fejtettem ki részletesen ennek programmtervezetét (Gyáripari szakosztály, 1893 nov. 6).

Most, hogy munkásügyi szakosztály alakult egyesületünk kebelében, alkalomszerűnek találom a már megpendített eszmét újból is fölszínre vetni.

A művelt, nagy iparosállamokban már létesítettek ilyen célú intézményeket. Nekünk nem lehet az egyszerű másolás a hivatásunk. Viszonyainkhoz és igényeinkhez kell mérni az új alkotást és ezért kisebb méretekkel is meg lehetünk elégedve. Nézetem szerint tehát — egyelőre legalább — nem is kellene egészen külön múzeumot létesíteni, mert teljesen megfelelne egy önálló munkásügyi osztály a technológiai iparmúzeummal kapcsolatban.

Ebben a kapcsolatos, de szervezeténél és rendeltetésénél fogva teljesen önálló osztályban össze kellene hordani mindazt, ami a munkások érdekeinek védelmére vonatkozik.

A múzemot három önálló főcsoportra kellene osztani. És lehetne talán a három csoportot bizonyos okos beosztás mellett egymásután berendezni, ha egyszerre nem futná a költség.

Az I. fő és nálunk legfontosabb csoport volna a *munkásegészségügyi* osztály. Ide tartoznék a gyárak és munkáslakások higiénája, a balesetek megelőzésére és elhárítására vonatkozó óvórendszabályok, eszközök, javítások és találmányok, stb.

Ebben a csoportban majdnem minden nap meghozza a maga újdonságait, melyek a gyári üzem javítása mellett a munkások biztonságát tartják szem előtt,

De nem volna elég az újdonságokat csupán közszemlére kitenni s a véletlenre bízni azok érvényesülését. Nálunk még egyes iparosok és jó részben talán a munkások is indolensek és nem bírnak elég fogékonysággal legsajátabb érdekeik biztosításáról. Sok panasz hangzott el amiatt, hogy egyes gyárakban a munkások idegenkednek a szemvédő, vagy más preventiv eszközöket alkalmazni.

Gondoskodni kell tehát mindenekelőtt arról:

1. hogy a gyűjteményben levő tárgyak ismertetése írásban és képben a meglevő, vagy esetleg e célból a múzeum által ki-

adandó időszaki lapban közreadassék; ez ismertetések természetesen közölnék az illető eszközök és szerszámok beszerzési forrásait, költségeit, alkalmazásuk, vagy használatuk módjait.

2. A fontosabb cikkeket az egyes gyárakban vándorló kiállítás formájában időről-időre közszemlére kellene állítani s egyes szakközegeket kirendelni, akik egyes cikkek használati és kezelési módjával az érdekelt munkásokat megismertessék.

A múzeum II-ik főcsoportjába tartoznak a *munkásjólét* biztosítására szolgáló eszközök és intézkedések. Munkás-lakóházak. Bérházak munkáscsaládok számára. A gyermekápolás, nevelés és oktatás a munkás családjában és a munkásházakból álló telepeken létesítendő iskolákban.

Takarékpénztárak és hitelintézetek munkások számára. Közös beszerzési (fogyasztási) egyletek a munkások által fogyasztott fontosabb cikkekre nézve. A munkások nyereményben való részeltetésének kérdése. Munkások számára létesitett ösztöndíjak, jutalmak és kitüntetések.

Szórakoztató és művelődési inrézmények a munkások számára, továbbképző elméleti és gyakorlati tanfolyamok, népies hangversenyek.

A múzeum III-ik főcsoportjába tartoznak a *sociologia* körébe tartozó kérdések u. m. a munkások *életbiztosítása*, aggkor és baleset ellen való biztosítás, rokkantsegély, nyugdíj, betegsegélyezés, munkás-kórházak, vasárnapi munkaszünet.

E csoportokra nézve össze kellene gyűjteni a külföldi gyakorlatban szerzett eddigi anyag javát, a példákat és mintákat.

Például a balesetbiztosítás különböző rendszereinek föltüntetése nemcsak tanulságos, hanem hasznos is lehet.

A munkáslakások, gyermeknevelés, a közös alkotások és egyletek, valamint a munkások szórakozására és mulattatására szolgáló eszközök közül be kellene szerezni a követésre érdemes újdonságokat, a legjobb mintákat s grafikus táblázatban feltüntetni a nyereményben való részesedés kérdésének fejlődését; nyilván kellene tartani a munkások ösztöndíjait és jutalmait feltüntető alapítványokat, a pályázati határidők lejáratát, ki kellene mutatni az önképzés terén elért eredményeket, a munkásnők érdekében létesített üdvös intézményeket stb. stb.

Szóval össze kellene hordani minden anyagot, ami e kérdésekre vonatkozik a multból és a jelenből.

Ezzel azonban még nem tettünk meg mindent, amit ily gyűjtemény létesítésével célba kell venni és korántsem merítettük ki a múzeum messzeható föladatát.

Gondoskodni kell arról, hogy az abban rejlő anyag és tanulság a gyakorlati életben is értékesíthető legyen.

Szükséges tehát

1. hogy a II. és III. csoportban levő anyagot is időről-időre ismertessük;

2. hogy egyrészt a munkásokat buzdítsa az önsegélyes alkotások létesítésére;

3. másrészt, hogy a munkaadókat serkentsük, mikép munkásaik érdekében mindazt létesítsék, amit ezek jóléte igényel;

4. végül a kormányt, a hatóságokat és a társadalmat a fönnebbiek szerint rendszeresen megindítandó kezdeményezések anyagi és erkölcsi támogatására és előmozdítására érdekbe kell vonni.

Mindezek azonban csak nyers vázát képezik a tervezett intézménynek. Ezt a vázlatot javítani, tökéletesíteni, életképessé tenni legyen gondoskodásunk tárgya.

A cél, melyet az intézmény szolgálni hivatva van, megérdemli a hivatottak és az érdeklődök önzetlen közreműködését.

Munkásházcsoportok a főváros környékén.

A pénzügyminiszter úr kedvezményeket akar adni a munkásházaknak s a részletekre nézve véleményt kér a kereskedelmi és iparkamaráktól. A magunk részéről is óhajtjuk, hogy ezt a kérdést a sokféle kísérletezés stádiumából végre a megvalósulás elé tereljük. A székesfőváros közönsége is évtizedek óta foglalkozik ez ügygyel, de még mindig sajnosan nélkülözzük a nagy alkotásokat és a gyakorlati eredményeket. Pedig ez a kérdés első sorban és túlnyomórészt, mint az ország legnagyobb ipari emporiumát, a *székesfővárost* érdekli. Legelső sorban tehát a főváros szempontjából kell kedvező megoldást keresnünk.

És ha arra gondolunk, hogy a főváros periferiáján belül, a gyárak körül helyezzük el a munkáslakóházakat, sohasem fogjuk a kérdést kedvezően megoldhatni, mert a gyárak környékén, nem is említve a telek és építkezés drágaságát, sohasem fognak a

munkáslakóházak elférni. Annyi telek nincs is, amennyi munkásháznak építése szükséges. De ha a legjobb föltevésben, megengedjük, hogy talán mégis lehet telkeket előteremteni s ha nem vetünk ügyet a telek drágaságára és az építkezés költségességére, még akkor is fölmerül az a kérdés: kivánatos-e, hogy a gyárak szomszédságában, a por, gőz, füst közvetlen közelében emeljünk otthont, pihenőt a munkáscsaládok ezreinek?

Nem! Ahol a viszonyok és körülmények kedvezőek, ott a gyárak közelében is lehet munkásházakat létesíteni, rendszerint azonban sokkal helyesebb volna a munkáslakóházakat a fővárosból tervszerűen kitelepíteni és pedig első sorban a *munkások érdekében.*

A főváros közelében számos olyan község van, melyek mintegy predesztinálva vannak arra, hogy bennük, vagy közvetlen mellettük munkásházcsoportok létesíttessenek. A különböző városrészek szerinti beosztással csak utalunk a következő helységekre: 1. Soroksár, Haraszti; 2. Rákoskeresztur, Rákoscsaba, Pécel, Isaszegh, *vagy* Maglód, Gyömrő, *vagy* Rákosfalva, Mátyásföld, Cinkota; 3. Szent-Lőrinc, Vecsés, Üllő *vagy* Palota, Dunakesz, Göd; 4. Békásmegyer, Kaláz, Pomáz; 5. Budaörs, Török-Bálint, Biatorbágy *vagy* Promontor, Tétény, *vagy* Érd, Batta, Ercsi stb. Ime, közel *harminc* helység, melyeknek mindegyike igen sokat nyerne azáltal, ha 500 vagy ezer munkásház létesülne benne. E helységekben a telek és építkezés hasonlíthatatlanul olcsóbb, mint a fővárosban, az élelmezés, ellátás félannyiba kerül. A levegő tiszta, üde; a gyermekek nevelése olcsóbb, kellemesebb. A munkás úr és gazda a maga portáján, nyugodtabb az élete, mint a budapest-külvárosi porban, füstben és a nagyszámú korcsmákban. Ily telepekhez alkalmazkodnék a városi kereskedelem, forgalom, mely igen sokat nyerne 500—1000 család fogyasztása révén. Ily házcsoportok mellett létesülhetnének a sokszor említett humanitárius intézmények, u. m. kisdedóvodák, iskolák és a londoni néppalota, meg a drezdai «Volkswohl» tervei szerint közös olvasótermek, hangversenytermek, játszótermek (csakis nemesebb és edző szórakozásra); ismeretterjesztő és továbbképző-tanfolyamok, esetleg gyakorlati ipariskolák, végre szövetkezetek s a munkások érdekeit szolgáló egyéb intézmények.

A helyi és megyei hatóságoknak, esetleg a kormánynak is kötelessége volna mindez intézmények létesítését és fejlesztését

tervszerüen támogatni s lehetőleg odahatni, hogy e telepek lassan-lassan megközelítsék azt az eszményt, amely a munkáslakóházakra nézve előttünk lebeg.

Egy kérdés van még, mely ez eszme kivitelénél előtérbe léphet és pedig a *közlekedés* kérdése. Hát ez nem okoz nehézséget. A nagyiparos államokban az ipari emporiumok felé reggel százával robognak az u. n. *munkásvonatok* s este ugyanazon irányban szállítják haza a munkásokat. Néhány krajcárért bejöhet a munkás a városba munkakezdés előtt akár háromszor is, sőt e vonatoknak még az az előnye is lehet, hogy minden gyárcsoportnál megállhatnak; például a soroksári vonat megállhat a fegyvergyár, a petróleumgyár, a kátránygyár és a Flóra-gyár előtt, hogy előmozdítsa a munkásoknak közlekedési kényelmét, sőt könnyű szerrel előnyös összeköttetést találhat a közúti és villamos vasúttal, mely utóbbiak a munkások tömegét a város más pontjaira is elszállítják.

E rendszer érvényesítése által *részben* megoldottuk a munkáskérdés nagy problémáját is, mert ily telepek létesítése révén a munkás is biztosítja magának a szavazati jogot, a munkás is önálló, független polgár lesz. Természetes, hogy ennek a most még csak nagy vonásokban közölt, de részletes kidolgozásra igen érdemes eszmének keresztülviteléné! nagy súlyt kell helyezni a telepek decentralizációjára, ami nemcsak az illető helységeknek, hanem a munkásoknak, sőt a főváros nagyiparának is javára válnék... (1897.)

A munka és a munkás dicsősége.

(Ünnepi beszéd a nagykanizsai általános munkásképző-egyesület zászlóavató-ünnepén.)

A munka ünnepén üdvözlöm a munkásokat.

A maihoz hasonló ünnepek úgy tünnek föl lelki szemeim előtt, mint egy-egy fehér galamb, mely magasan röpül a századvégi és az új századeleji szecesszió és dekadencia özönvizének zavaros hullámai fölött.

Mert mi, akik melegen érdeklődünk az élet békés fejlődése, az emberi boldogság ideáljai iránt: a szivünkben egy-egy bárkát, egy frigyszekrényt emelünk azoknak a szent eszméknek, amelyek megérlelése majd a szociális kérdés békés és humánus megoldását hozza magával.

És ezért szivünknek minden dobbanása azt súgja, hogy ezt a megoldást nem vérrel, nem barrikádokkal, nem lármás forradalmakkal és nem az őrjöngők orvul gyilkoló fegyverével fogjuk biztosítani, hanem a szeretet általános érvényesítésével, azon a széles nagy mezőn, melyet a praktikus humanizmus virágokkal és dús gyümölcsöket termő ideákkal ültetett tele.

A mostani párisi világkiállítás megnyító ünnepén az iparosminiszter ajkairól hangzottak el e szavak:

...Eljön az a nap, amelyen a világ csak a békés, gyümölcsöző versenyt és a munka diadalmas küzdelmeit fogja elismerni. Munka, fölszabadító és gyümölcsöző munka, Te nemesítesz és Te vigasztalsz, a Te nyomdokaidon eltünik a tudatlanság és Előled elmenekül a rossz. Te szabadítod föl az emberiséget a szolgaságból és az éjszaka elszáll azokba a fényes és tiszta régiókba, ahol egy napon meg fog valósulni az eszmény, az igazság és a jóság teljes harmóniája...

Ime a francia nemzet kiválasztott miniszterének márványra méltó szavai találkoznak a mi nagy költőnk diadalmi énekével, ki fönnen hirdeté:

A munka az imádság után a legszentebb istenitisztelet!
A munkáskéz sikere a világon a legszebb diadal!

Dicsőség legyen tehát a mai ünnepnapon a munkának és üdv, háromszoros üdv a munkásnak, aki a szent igéket megtestesíti és a való életbe viszi át.

*

Az ipar fejlődése nem lehet ötletszerű, rapszódikus. Miként az épületek tervein majd minden téglának megvan a maga helye, azonképpen figyelemmel kell lenni az iparfejlesztésnél a nagyipar mellett a kisipar érdekére, az iparosok mellett a munkásokra.

A mai nap a munkásoknak lévén szentelve, nem érintjük az iparfejlesztés többi nagy kérdéseit, melyek nap-nap után amúgy is foglalkoztatják ez ügynek szentelt egész valónkat. Maradjunk ma egészen a munkások érdekei mellett, melyek nemcsak az övéké, hanem a munkaadókéi is, az államé, az egész világé.

Sokat dicsérik és sokat emlegetik még ma is a régi patriárkális időket és ezzel azt, hogy milyen jó dolga volt akkor a legénynek. Nem is bántjuk, sőt kegyeletesen tiszteljük a régi idők kedves emlékeit.

De más idők más igényeket, más embereket neveltek. A vasút, a villam és az ipari haladás mai modern korszakában más irányt vett az ipari termelés, mások a kereseti viszonyok, modernebb az iparosnevelés és más igénye van a mesternek-legénynek egyaránt.

Többen is vagyunk. Maga a mester nem tudná kielégíteni azokat az igényeket, melyeket az új ipari generáció fejlődése támaszt. A műhelybeli szaktanítást ki kell egészíteni és rövid idő alatt az állam és a községek nagyszámú kitünően szervezett szakiskolákat létesítettek az országban. A szellemi és gyakorlati képzés fejlesztésére szolgálnak az iskolákon kívül az iparmúzeumok, a mintagyűjtemények, ösztöndíjak és a modern kiállítások.

Az anyagi érdekekről is történik intézkedés. A pihenésről gondoskodott a vasárnapi munkaszünetről szóló törvény. A betegség ellen való biztosítást elrendelte az állam, a műhelyek és gyárak megfelelő berendezését egészségügyi szempontból ellenőrzi az iparfölügyelet, a baleset-, rokkant- és nyugdíjbiztosítás tervezete készen van s érvényesülése már nem lehet távoli idő kérdése.

Részben állami, részben hatósági támogatással indult meg a *munkaközvetítő intézetek* létesítése, a *munkanélkülieket* foglalkoztató és biztosító intézetek szervezése; ezek közül ismeretesek az utasfogadók, az ellátó állomások, az «otthon» és munkásgyarmatok, a párisi munkás-hotel; újabbak a munkáskamarák, a munkástitkárságok, melyek a munkások tudakozó irodái és minden jó dologban megbízható tanácsadói; — a munkások javára létesített takarék intézmények s a munkanélkülieket biztosító intézetekkel még mindig folyamatban vannak a kisérletek.

Fölemlítendők még a nálunk is ismert békéltető bizottságok, a külföldi iparbiróságok, melyekben a munkás is bíró társainak vitás ügyeiben.

*

De nemcsak az állam, a munkaadók és a társadalom is megteszi kötelességeit a munkások javának biztosítása érdekében.

Ezek alkotásai közül fölemlíthetjük e helyen a *munkásháztelepeket*, melyekkel kapcsolatban a munkások gyermekei számára iskolák, a fölnőttek jólétének biztosítására szórakoztató intézetek és hasznos szövetkezetek létesülnek. Londonban áll a néppalota, melyben kaszinó, hangversenyterem, szinház, könyvtár, olvasó-

termek stb. állanak a munkások rendelkezésére. Berndorfban a munkásoknak külön díszes szinházat épített a munkaadó, melyet nemrég nyított meg ő felsége a király.

Egyes telepeken vannak munkás-konyhák, amelyekben a munkásnak hazulról hozott ételét megmelegítik, megfőzik. Frankfurtban 1400 gyermek kap ingyen meleg reggelit. Berlinben oly társalgót létesítettek, amelyben a női munkások esti szabad idejöket tanulással, szórakozással és házimunka végzésével (varrógép is van) tölthetik és olcsón megvacsorálhatnak. Ezeken kívül létesűlőfélben vannak: mindenféle speciális kórházak (tüdőbajosok, stb. számára), népfürdők, gyermekmenhelyek, vakok háza, népkönyvtárak és olvasótermek, népkertek stb.; sokfelé vannak továbbá munkás-kórházak, szünidei gyermektelepek, munkáskaszinók, munkatermek munka nélkül szűkölködők számára. stb. Másutt a munkásoknak a *nyereségben való résztvevésének* elve van gyakorlati alkalmazásban. Krupp, a hires ágyúgyáros, a telepén a munkások javára mintaszerű művelődési, segélyezési, biztosítási és az aggkor esetén való ellátásra berendezett intézeteket létesített.

Mindez itt csak szórványosan van följegyezve. És természetes, ha amit fölsoroltam csak ritkaság volna, nem sokat érne. De éppen arra akarom a súlyt vetni, hogy mindenütt megmozdul a társadalom szive a munkások érdekeinek fölkarolása érdekében és a jó példa, a bevált humanitárius intézmények terjednek mindenfelé. Sőt rendszeresen terjesztik is őket. Alakultak már intézetek, például a Musée Social Párisban, melyeknek az a főcélja, hogy a munkások jólétének biztosítására vonatkozó összes mintaszerű intézkedéseket összegyűjtsék és utánzás végett az iparosoknak figyelmébe ajánlják a bel- és külföldön egyaránt.

*

Íme tehát a társadalom örömest teljesíti föladatait a munkásokkal szemben és a szeretet, a könyörületes emberbaráti tevékenység ez alkotásokat figyelemmel kiséri és tetemes áldozatokkal fejleszti évről-évre, fokról-fokra . . .

De a célt csak úgy érjük el, ha a munkások is megteszik a magukét. Ha művelődésüket önképzés útján is előmozdítják, ha tanulnak s odatörekednek, hogy a társadalomnak hasznos tagjai legyenek. Ne induljanak a rajtuk élősködő hamis próféták

hazug jelszavai után. És erre nézve a nagykanizsai általános munkásképző-egylet jó példával jár elől, amikor tagjait művelődésre ösztönzi és a társas együttléttel az összetartás érzetét fejleszti bennük és éleszti első sorban a *hazaszeretet* szent érzetét, tudván, hogy aki hazáját nem szereti lángoló honszeretettel, az lélek, nemesebb érzés nélkül való kétes egzisztencia. És bármiféle téves tanokat hirdessenek a nemzetközi ágensek, a magyar munkás a hazája után a vallásának is híve és hódolattal imádja Istenét, kiki hite szerint, anélkül, hogy az a mód, mellyel Istent szolgálja, elválasztaná őt felebarátjától és bármely valláson levő embertársától. Az önök egyesülete hirdeti továbbá a munkaszeretet igéit, neveli tagjait az iparos erényeire, a kitartásra, türelemre, rendszeretefre, takarékosságra, mértékletességre és józanságra!

Mert a munkásnak is ambicióval kell betöltenie hivatását. Ne robotoljon, hanem dolgozzon észszel ha kell, erővel ha muszáj. Legyen gondja rá, hogy munkaadója készítményeit tökéletes művészi, versenyképes formában készítse elő. Azután művelje eszét, érzését, lelkét és szívét, tökéletesítse tudását és gyakorlati képzettségét, hogy megállja a helyét polgártársai között és méltó legyen embertársai becsülésére.

*

Így járulhatnak a munkások a maguk részéről is az iparfejlesztéshez.

És ez annál könnyebb, mert itt, ahol túlnyomóan a kézműves ipar van elterjedve, a kézműves munkásnak az érdeke ugyanaz, ami a mesteré; hiszen a munkások jó része bizonyos idő multán önálló lesz, a kezében és a tudásában van meg a biztosítéka az önállóságnak és a jólétnek, főleg ha szem előtt tartja a mesterségek aranyszabályait.

Ne hederítsünk a külföldről becsempészett idegen jelszavakra, mert a munkás csak a békés eszközökkel érhet célt sorsa javításában; erőszak, gyűlölet nem fogja eszményéhez közelebb vinni soha.

A szó nemesebb értelmében segítsük a munkáskérdés békés és humánus megoldását tőlünk telhetőleg; de forduljunk el annak — fájdalom — ma még sűrűn jelentkező ferdeségeitől. Ezeket is ki fogja egyenlíteni a haladó korszellem és a világot fejlesztő nagy szeretetnek a folyvást érvényesülő hatása. Mert elvégre is

nemcsak a munkaadótól követelünk humanitást, hanem magától a munkásosztálytól is.

És így a munkások is érezni fogják, hogy a magyar állampolgárnak a magyar ipart nemcsak szóval, de tettel is elő kell mozdítani. Szeretni kell, ami itthon nő, itthon terem és itthon készül. Törekedni kell arra, hogy termékeink megüssék a külföldiek színvonalát, hogy magunknak neveljük a termelőt és a fogyasztót.

Jólét, becsület és biztonság csak munka és tanulás árán jöhet. Ne várjuk azt csupán a jó szerencsétől, mely gyakran cserben hagy.

És amiképpen kívánatos, hogy *intelligenciánk munkás* legyen, azonképpen követeljük, hogy a *munkás intelligens* legyen. A maihoz hasonló ünnepek az intelligencia és a munkás együvétartozásának érzetét elő fogják mozdítani. Egyik tanul a másiktól és kölcsönösen buzdulnak a közös föladatok ügybuzgó teljesítésében. Ezek az ünnepek végre közelébb visznek bennünket a mindnyájunk előtt lebegő legszentebb cél tudatos megvalósításához, melynek határán munkánk árán boldognak kivánjuk látni az idők végéig hazánkat, nemzetünket. (1900.)

Munkások érdeke.

(A győri kamara ülésén, a munkáskitüntetések átadása alkalmából.)

A munkások ünneplésének nyitott teret a tisztelt kamara mai ülése keretében és ez alkalommal készséggel felelek meg megtisztelő megbizásának, hogy a kitüntetteket az Országos Iparegyesület és a győri kamara nevében együttesen üdvözöljem.

Legyen szabad ez alkalommal, amennyiben ez egy ünnepi beszéd keretébe beleillik, a munkásmozgalmakat az ő fejlődésükben is figyelemre méltatni.

A munkáskérdések állanak ma előtérben az egész világon, minden kulturállamban s ahol még nem dominálják a napi kérdéseket, ott csakhamar előtérbe fognak kerülni.

Az evolució és a revolució állanak egymással szemben s ezek keretében a főkérdés az emberi jogok kiküzdése, az egyenlőség elvének megvalósítása, általában pedig a munkások helyzetének javítása.

Ezt az irányzatot minden művelt, okos, realis ember helyesli, de aki a mi viszonyainkat egészen közelről látja, annak

figyelmét nem kerülheti el, hogy a munkásmozgalmak iránya, specialiter minálunk, bizonyos tekintetben rossz csapáson indul. Az egyenlőség elvét nem úgy akarják egyesek megvalósítani, hogy a munkásokat fölemeljük magunkhoz, hanem hogy a munkaadókat ne tekintsük semminek, s ahol szerét ejthetjük, üssünk rajtuk egyet, kettőt, vagy minél többet és minél többször. Ebben a politikában nem a szeretet, hanem a gyűlölet politikáját látjuk érvényesülni.

Erre pedig nincs szükség minálunk és sehol a világon.

És ezzel szemben a munkaadók táborában azt látjuk, hogy ők — bár igyekeznek, ami természetes, a maguk érdekeit is megvédeni sokkal több szeretettel és jóindulatal foglalkoznak a munkások érdekeivel és jobban hajlanak a méltányosság és a béke áldásainak kiterjesztése felé, mint a munkások a munkaadókkal szemben. És ez talán azért van, mert az iparosok vezérei azt cselekszik, amit az iparosok nyilvános gyűléseikben követelnek és határoznak. A munkásoknál pedig megfordítva van: a zöm cselekszi azt, amit a vezérek határoznak, óhajtanak és diktálnak.

Sajnálattal tapasztaljuk, hogy nálunk — általában (mert a tiszteletreméltó kivételektől el akarok tekinteni) a sztrájkok és a jelszavak nem azért vannak, hogy éljenek velük, hanem hogy visszaéljenek velük.

Az egyik részben most az emberi jogok kiterjesztése dominál, amit röviden általános választói jognak nevezünk. Ez a cél általános emberi szempontból igazán eszményi ideál, melynek megvalósításáért oly sokan küzdünk már régóta még mielőtt e kérdés a napi politika programmjának keretébe vonult. És küzdeni fogunk a jövőben is, — tekintet nélkül a párt-politikára, melytől távol állunk, — mert ennek az eszmének meg kell valósulni az emberiség méltósága és boldogsága érdekében.

De az a vehemencia, az a tűzzel-vassal való türelmetlen erőszakosság, mely most e jelszó érdekében nálunk előtérbe lépett, azt a gyanút kelthetné némelyekben, kivált a be nem avatottakban, hogy itt nálunk talán nem is a népek millióinak boldogságáról van szó, hanem inkább arról, hogy a jelszó megvalósításánál a munkások százezreinek és a népek millióinak vállán azok a néhányan emelkedjenek a parlamentbe, a törvényhatóságokba és mindenüvé, ahová választások útján lehet jutni, akik a népet vezetik és dirigálják.

Megjegyzem, hogy igen természetesen azt a törekvést csak helyeselni és támogatni kell, hogy a munkások és a nép igazi képviselői ott legyenek a törvényhozásban, a törvényhatóságokban stb. és részt vegyenek a nép javát és üdvét célzó törvények előkészítésében és megalkotásában.

De amíg ezt az ideális nagy célt előkészítjük és megvalósítjuk, ami most már csak rövid idő kérdése lehet, nem szabad minden más fontos munkát háttérbe szorítani. Mert bármennyire lelkesedünk az eszme megvalósításáért, nem szabad abbahagyni a munkát, melylyel kenyeret akarunk biztosítani a munkásnak, jólétet a népnek és a béke, a nyugodt munka áldásait az egész országnak.

Tudom, hogy ezek az őszinte szavak nem tetszenek mindenkinek és sokan maguk vagy törekvéseik, politikájuk ellen irányzottnak fogják azokat tekinteni, de hozzá vagyok szokva, hogy az igazmondásért el kell szenvednem a támadásokat és tartom mindjárt a hátamat egy másik szélsőség ellen való igazmondásért várható hasonló jutalomért.

Mert a jelszavak szentsége ellen nemcsak az úgynevezett nemzetközieknél, hanem a nemzeti aspirációk közben is vétünk intra et extra muros.

A nemzeti jelszavakért mindnyájan lelkesülünk, bármely párton legyünk, bármilyen munkában rójuk le kötelességeinket magunk és hazánk iránt. Sőt az a rétege a magyar társadalomnak, mely itt e kamarában képviselve van, nemcsak lelkesedik, hanem ernyedetlenül *dolgozik* is a jelszavak valóra váltásán.

De a nagy és jogos küzdelem közben nem kellene minden más munkát abbahagynunk s legkevésbé azt, mely a gazdasági konszolidáció, ebben az iparfejlesztés és a gazdasági önállóság és függetlenség céltudatos előkészítéséhez vezet. Mert ha céltudatos közgazdasági és okos iparpolitika révén gazdag lesz ez az ország és jólét dominál hajlékaiban szerteszét; az a sok vívmány, ami ma szinte elérhetetlennek látszik szent meggyőződésem szerint - mint érett gyümölcs fog ölünkbe hullani.

És ha ezer és kilenc évig a lassúbb haladás és érlelés útján tudtunk eredményeket elérni, ám gyorsítsuk meg a haladás tempóját, de ne akarjuk a húr túlfeszítésével azt is kockára tenni, amink van, amit nagynehezen, fáradságos munkával és jelentékeny áldozatokkal elérni tudtunk, hanem dolgozzunk intenziv

erővel a békés fejlődés, a gyümölcsöző haladás művén, a kultura minden ágának egyenletes kiépítésével és e kultur-törekvések között munkálkodjunk legelső sorban a gazdasági érdekek gondos ápolásáért és ennek keretében a munkáskérdés békés és rendszeres megoldásának, számos fontos és aktuális részleteinek előkészítésén.

A munkásérdekek jogos és méltányos kielégítése elől senki sem akar elzárkózni, amit éppen a kereskedelmi és iparkamarák e téren való eddigi működése bizonyít legjobban. De igazolja ezt a kérdés történeti fejlődése is.

Régebben a kisiparban patriarkális viszonyok uralkodtak. Az én családomban is van több kézműves és élénken emlékszem azokra az időkre. mikor a legények a mesterrel és családjával egy asztalnál étkeztek. Mint vendég sok érdekes eszmecserét folytattam így az intelligens legénysereggel és sok impulzust is merítettem beszédükből bizonyos munkásérdekek hasznos előmozdítására nézve.

Az bizonyos a régi időkről, hogy minél jobb dolga volt a mesternek, anál jobb dolga lett a segédeknek is.

De a kisipar nem meríti ki egészen az ipar nemzetfönntartó fogalomkörét, mellette lassan-lassan nagyra nőtt a gyáripar és ennek szolgálatára sietett a tőke.

Újabb időkben sajnálattal látjuk, hogy bizonyos u. n. demokratikus irányzat, egyes szabadalmazott népboldogítók, vagy népkegyhajhászók, minden adott alkalommal harcot üzennek a tőkének azzal a jelszóval, hogy csak a kisembereknek van szüksége védelemre, áldozatokra. Pedig amennyire védekeznünk kell a tőke bármely túlkapása ellen, annyira méltányos volna, ha figyelembe vennők, hogy a népek milliói nem kaphatnak hálás, jutalmazó foglalkozást a tőke által teremtett nagy ipartelepek biztosított egzisztenciája nélkül. A vállalkozással nemcsak a munkát és munkást kell jutalmazni, hanem meg kell győznie a vállalkozói rizikót, a váltakozó üzleti konjunkturákat, a cikkek kereskedelmi értékesítését, elhelyezését és exportját. Ez a sok gond és kockázat szintén megköveteli a maga jutalmát. A tőkét és munkát tehát nem szabad egymással ellentétbe helyezni, hanem az egymásért való egységes küzdelemre megedzeni.

A munkások érdekeit kezdi szolgálni nálunk a szociális törvényhozás is.

Az első törvényhozási vívmány volt a szakoktatás rendezése; később jött a békéltető bizottságok létesítése, melyekben a munkások is részt vesznek szaktársaik és a munkaadók vitás ügyeinek elintézésében.

Következett a munkaszünet, a betegsegélyezés, a munkaközvetítés; elő van készítve a baleset és rokkantság ellen való biztosítás, esetleg a munkanélküliség elleni védekezés. Tervbe van véve az ipartörvénynyel kapcsolatban a munkaidő szabályozása, a munkabér rendezése, az éjjeli munka szabályozása, a munkások egészségügyi követelményeinek kielégítése.

A társadalom is megtette a magáét a munkásjóléti intézmények megalkotásával, melyek sok irányban üdvös eredményeket hoztak létre. Ezeknek továbbfejlesztése és fokozatos kiépítése tág teret nyit még a társadalom és a munkaadók áldozatkészségének. De ügyelni kell, hogy ez alkotások jótéteményei ne sértsék a munkások önérzetét és ne csorbítsák önállóságukat.

Ennek a minden téren érvényesülő munkának betetőzése természetesen az emberi jogok kiterjesztése a munkások összes rétegeire, első sorban pedig, akik intelligenciájukat legalább az írni-olvasással tudják dokumentálni.

Addig is azonban, míg ez a perspektiva megvalósul, a mi szerény hatáskörünkben oda kell törekedni, hogy munkás és munkaadó között meg legyen a benső harmónia, a kölcsönös tisztelet, megbecsülés és méltánylás.

Ennek a méltánylásnak és elismerésnek jeleit adja az Országos Iparegyesület, melynek képviseletében itt megjelenni szerencsés voltam, midőn a szakmájukban kiváló és ezenfölül hűséges és példás magaviseletű munkásokat és művezetőket érmeivel kitünteti s midőn ezeket fokozott érdemeik esetére legfelsőbb kitüntetésre előterjeszti.

Ugyane törekvést támogatja a kereskedelmi miniszter, midőn a legkiválóbb munkásokat pénzbeli jutalommal tünteti ki.

És szankciója e törekvéseknek Ő felsége a király elhatározása, melylyel az érdemes munkások megjutalmazására érdemkereszteket adományoz.

Beavatottak mondják, hogy Ő felsége a legszivesebben adja az érdemkereszteket, mert meg van lelkében győződve arról, hogy akiket ilyen kitüntetésekre Hozzá előterjesztenek, azok igazán érdemeket szereztek az Ő kegyére.

Tisztelt munkás urak, akik ma e jelvényeket átveszik, önök józan magaviseletük által, a munkában való hűséges kitartással és a polgári életben kifejtett tevékenységükkel példát adtak szaktársaiknak.

Ezt jutalmazzák e jelvények.

De midőn önökkel kezet szorítunk és amidőn önöknek a szeretet, az elismerés, a megbecsülés e díszes jelvényeit átadjuk, egyszersmind hálásan emlékezünk meg munkaadóikról, akik önöket nevelték és akiknek oldala mellett oly hosszú időn keresztül érdemes munkát teljesíthettek. Meg vagyunk róla győződve, hogy csak jóravaló és jóságos munkaadó mellett érvényesül a jóravaló munkás és ezért az önök kitüntetéséből egy babérlevél a munkaadók érdemeit is jutalmazza.

Legyenek önök továbbra is buzdító példaképei munkástársaiknak és adjanak alkalmat, hogy minél többen követhessék az önök derék példáját.

Viseljék még sokáig egészségben és boldogságban e kitüntetést és ennek a jelvénynek tiszteletet érdemlő hatása alatt gondoljanak mindig kötelességeik teljesítésére a munkaadók és munkástársaikkal szemben egyaránt.

Elnök úr! Kérem, szorítsa meg e becsületes emberek munkában megedzett kezét s engedje meg, hogy az Országos Iparegyesület nevében én is egy kézszorításban fejezzem ki őszínte nagyrabecsüléssel, meleg üdvözletünket. (1905.)

Az állástalan magántisztviselők rendszeres segítése.

(A Magántisztviselők Országos Szövetsége pályázatán az első díjjal kitüntetett pályamunka.)

Bevezetés.

A Magántisztviselők Országos Szövetsége ennek a kérdésnek fölszínre vetésével fontos és messzeható szociális probléma megoldására vállalkozott. Szerencsés megindítása a megoldásnak már magában az a tény, hogy a pályázati fölhívás nem egy biztosító intézetnek a fölállítását s nem az erre vonatkozó szervezet kidolgozását követeli, hanem egy «intézmény» létesítését tervezi. Ebbe az elég tágkörű fogalomba bele lehet illeszteni mindazt, ami a kérdés megoldására nézve ajánlatos és ami egyenként csak

intézkedés ugyan, de lassankint együttvéve rendszeresen összetartozó intézménynyé nőheti ki magát.

És itt mindjárt rá kell mutatnom arra, hogy a kérdést nem csodaszerekkel, hanem egyszerű háziszerekkel vélem megoldhatónak. Nincs szükség széles alapon szervezendő új intézményekre, hanem *egyszerű, természetes intézkedésekre*, melyeket kellő energiával kell megindítani, kitartással és rendszerességgel folytatni, tökéletesíteni és rövid idő alatt előttünk lesz mindaz, amit e téren — a mai kedvezőtlen gazdasági viszonyaink között — túlságos megerőltetés nélkül, de kellően kidolgozott, szerves és céltudatos programmal elérnünk lehet.

És az ezen szerény tervezet alapján foganatosítandó intézkedések fejlesztésére és kialakítására nézve csakhamar megalkothatjuk magunknak az örvendetes perspektivát, mely már kezdetben is némi biztosítékot nyújt arra nézve, hogy a jelzett alapon a tervezett intézkedéseket fokról-fokra fejleszteni és tökéletesíteni lehetséges és így megvalósítható az az ideál, mely e kérdés kedvező megoldására nézve a tisztelt Országos Szövetségnek szeme előtt lebeghetett.

Preventiv intézkedések.

Mielőtt a téma lényegébe hatolnánk, önkéntelenül fölmerül az a kérdés: lehetne vagy kellene-e a fönnforgó problémára nézve esetleg preventiv intézkedéseket életbeléptetni?

Itt természetesen első sorban a *felsőbb kereskedelmi iskolák túlságos elszaporodásáról* lehet szó. Rohamosan fejlődtünk ezen a téren s ott vagyunk, ahol az ügyvédek, orvosok és technikusok — vagyis a pályák túl vannak zsúfolva, a proletáriátus minden téren nagyban növekszik: szóval az egzisztencia meg van nehezítve minden komolyabb pályán a föl-föltünedező óriási versenygés következtében.

Ez az egyik ok.

A másik a női kereskedelmi iskolák elszaporodása és ebből kifolyólag *a női munkaerők nagymérvű igénybevétele* a kereskedelmi pályákon. Ezek részben kiszorítják a férfimunkaerőket és ezért is a kereskedelmi irodákban több a kínálat, mint a kereslet.

A harmadik természetes oka az állástalanság terjedésének — az *irógép* nagymérvű elterjedése.

A világért sem akarom a kereskedelmi szakoktatásnak szűkebb mederbe való szorítását követelni és még kevésbé tartom időszerűnek a női alkalmazottak számának korlátozását, mert a szociális kérdések között egyike a legfontosabbaknak: a nők keresetképességének fokozása és biztosítása; s ez annál inkább szükséges, mert hiszen a női munkaerők alkalmazása az iparban és a kereskedelemben fényesen bevált.

Az írógépek terjedése ellen sem szabad állást foglalni, mert hiszen a gépi munka ezen a téren is tulajdonképpen haladást jelent és dőre volna az, aki a haladás dagadó hullámait vissza akarná szorítani.

De szükséges e helyen arra utalni, hogy a szakoktatást lehet helyesebb irányokba terelni s hogy nem akkor szolgáljuk a kereskedelem fölvirágzásának érdekeit, ha *sok* iskolát létesítünk, hanem akkor, ha *jó* iskolákat szervezünk és jeles szakerőket képezünk ki.

Az is megfontolni való, megnyissuk-e a kereskedelmi pályát mindenkinek, avagy csak azoknak, akik kellő *előképzettséggel* bírnak és mintegy magukban hordják a garanciát arra nézve, hogy beválnak. (Előképzettség és képesítés.)

Mindezek oly kérdések, amelyek *szorosan* nem tartoznak ugyan a tárgyhoz, de jó lesz róluk ez alkalomból is elmélkedni, hogy a cselekvés és beavatkozás készen találjon bennünket akkor, amikor ez irányban is lesz módunk és alkalmunk közbelépni és a gyakorlati követelményeknek érvényt szerezni.

Hisztorikum. Külföldi példák.

Ami a kérdés hisztorikumát illeti, ezt ebben a munkában mellőzni kívánom. A rendelkezésre álló adatokat meglehetősen fölkarolta *Gelléri* Mórnak *Szociális napikérdések* című munkája (198—206. l.), de tüzetesen foglalkozott ezzel a kérdéssel a *Magántisztviselők Lapja* is, mely figyelemmel kisérte az összes külföldi újabb jelenségeket, sőt ezeknek lehetőleg minden fontosabb fázisáról be is számolt.

De maga a tisztelt Szövetség meg is bízta több tagját, hogy e kérdést a külföldön tanulmányozzák. Úgy tudom, az illető szakférfiak meglehetősen kedvezőtlenül nyilatkoztak a külföldön létesült és az állástalanság ellen való biztosító intézetekről s ilyenek-

nek nálunk való meghonosítását még kisérletképpen sem merik az érdekelteknek figyelmébe ajánlani.

Ugyanezért nem részesülhetett kellő fogadtatásban az a tervezet, melyet a Szövetség két ügybuzgó tagja már kidolgozott s a Szövetség elé terjesztett s mely körül szintén élénk és fölötte érdekes eszmecsere fejlődött a *Magántisztviselők Lapjában.*

Nekem is az a meggyőződésem, hogy egy biztosító-intézet létesítése erre a célra ma még korai volna. Lehet, hogy később ki fog ilyen fejlődni a mai kezdeményezésből, de az is lehetséges, hogy a most megjelölendő keretek egymagukban is elég erősek lesznek, hogy minden nagyobb pretenzió nélkül vigyék előbbre a kérdés megoldását — az összes érdekelt tényezők öszszeműködő támogatásával és az érdekek lehető kielégítésére.

Elvek és részletek.

Egész általánosságban szükségesnek tartom azt is megjegyezni és hangsúlyozni, hogy a részletekre térve nem tartom föladatomnak, hogy minden detailt a legkisebb nüanszig megrajzoljak és kidomborítsak. A pályázat szövege, de — őszintén szólva — maga a pályadij nagysága is elég útmutatás arra nézve, hogy itt tulajdonképen csak keretek, vagy *irányelvek megjelöléséről* van szó és nem kötetekre terjedő részletkérdések minuciózus kidolgozásáról.

A részletek megállapítása csak azután következhetnék, ha a tisztelt Szövetség bizonyos *elvi* megállapodásokon túl lesz és nem lehet kétséges, hogy a detailok kidolgozása tekintetében a tisztelt Szövetségnek a legkiválóbb szakerők szivesen állanak majd rendelkezésre, akik a külföldi tapasztalatokat, a helyi viszonyokhoz alkalmazva, haszonnal fogják értékesíteni.

Állásközvetítés.

Az elvi fontosságú kérdések között áll első sorban az *állásközvetítés.* Minden kérdésben, mely az állás- és munkanélküliség kérdését igyekszik megoldani, ez az *alfa.* Mert a legelső kötelességünk, azt aki állását elvesztette, első sorban megfelelő új álláshoz segíteni.

Szükséges tehát, hogy ezen a téren *rendszeres intézkedés* állandósíttassék.

És itt már az első lépésnél egy kényes kérdés tolul előtérbe. Tudniillik a határvonal megszabása a kereskedelmi alkalmazottak és a magántisztviselők között.

Bizonyára sokat bolygatott kérdés ez, melyet azonban éppen *ebben* a fontos föladattal bíró elaborátumban kár volna tovább feszegetni.

Igaz ugyan, hogy a Magyar Utazó-Kereskedők, a Kereskedelmi Alkalmazottak, a Kereskedő-Ifjak stb. egyesületeinél vannak már ily állásközvetítő hivatalok, vagy legalább is intézkedések. Sőt hatósági munkaközvetítő hivatalunk, mely fönnállásának negyedik évében immár a kontinens *legelső* hasonnemű intézetei közé emelkedett, szintén kiterjeszti munkakörét a kereskedelmi alkalmazottakra. De amint én a távolból teljes elfogulatlansággal a dolgokat megitélni tudom, a *magántisztviselők igényei egészen mások, teljesen különbözők és speciálisak.*

Szükséges volna tehát első sorban az intézet kebelében már fönnálló *állásközvetítő irodát reformálni és országossá tenni.*

Nem volna túlságos nehéz föladat megjelölni azokat a firmákat a fővárosban és a vidéken, melyekre a Szövetség munkaközvetítő irodája támaszkodhatik; azután a lehetőséghez képest a vidék fontosabb gócpontjain fiókokat lehetne nyitni. Az ilyen fiókok számára nem kellene mindenütt külön szervezet; támaszkodhatnak ezek első sorban a már oly szép eredménynyel megalapított (Kolozsvár, Kassa, Temesvár, Losonc, Miskolc, Nagyvárad stb.) és idővel minden fontosabb gócponton létesítendő szövetségi fiókegyletekre; másodsorban pedig ideiglenesen vagy átmenetileg a már a vidéken létező egyesületekre (Lloyd, Csarnok, Kereskedelmi testület, Olvasó-egyletek, stb.) De csakis a központi irodával, illetve szervezettel volnának szerves és állandó kapcsolatba hozhatók.

Az ily országos szervezet számára ki kellene eszközölni:

a) kedvezményes telefonhasználati jogot;

b) kedvezményes távírási díjakat;

c) kedvezményes vasúti jegyeket a föl- és leutazó álláskeresők számára;

d) állandó fönntartási segélyt a kereskedelmi miniszteriumtól.

Mindez távolról sem látszik utópiának, mert az *a*) *b)* és *c)* alattiak tervbe vannak véve a hatósági munkaközvetítő számára

is és a *d)* pont alatti pedig azáltal már bőségesen igénybe van véve, sőt egzisztenciájának ez a főalapja.

Egészen más perspektiva előtt állunk tehát, ha a fluktuáció állástkeresők és tisztviselőt keresők között a lehető leggyorsabban fog lebonyolódni az egész országban. *Minden* bajt ezen a réven nem fogunk ugyan kikerülni, de sok bajnak elejét lehet venni, mert minden tervezett segélyakciónak az az eleje, hogy a segélyt lehetőleg fölöslegessé tegyük. Más szóval: adjunk embereinknek *munkát és ne alamizsnát.*

Hogy a *közvetitést* miként kellene részletesen szabályozni, ez már a bevezetésileg jelzett alábbrendelt detailok közé tartozik, melyeknek tüzetes megállapításánál, a mutatur mutandis alkalmazásával, szem előtt lehetne tartani a külföldi kinálkozó példákat, mert hasonló célú bevált jeles intézmény nagy számmal van már a külföldön. A mi hatósági munkaközvetítőnk szervezetének is sok hasznát lehetne venni a megállapodások és normák fixirozása körül.

Állásnélküliek foglalkoztatása.

A munkaközvetítés legkitünőbb szervezése mellett is természetesen elő fog fordulni, hogy igen sok magántisztviselő állás nélkül marad.

Ezek számára tehát első sorban átmenetileg *munkáról* kell gondoskodni.

Erre különböző módokat és eszközöket kell igénybe venni és megteremteni.

A legegyszerűbb dolog a külföld különböző kereskedelmi városaiban berendezett *irószobák* létesítése úgy kézírásra, mint gépírásra. Számos kereskedelmi közintézet, egyesület és magános cég, továbbá ügyvéd, mérnök, építész stb. stb. is van, melyeknek és kiknek leírásokra, másolásokra és sokszorosításokra van szükségük. Ezeket föl kellene hívni arra, hogy enemű megrendeléseikkel lássák el a Magántisztviselők Országos Szövetségének *iró- és másolószobáit.*

Sőt azt sem tartom lehetetlennek, hogy — ha e létesítendő intézmény helyes szervezése, kifogástalan vezetése és humánus föladata szélesebb körökben megismerve lesz — maguk a hatóságok (város, kerületi előljáróságok, állami hivatalok, minisztériumok) is szívesen fogják ezt munkával ellátni, mert mindig lesz

ez intézeteknél olyan anyag is, melyet nem kell, vagy nem lehet a saját irodájukban sokszorosítani és melynek kézírással vagy gépírással való tömeges előállítása (nem sokszorosítása) sokkal kivánatosabb. Természetes, hogy bár e kategóriába a hivatalos titkot képező diszkrét dolgok nem tartozhatnak, mégis elvárható, hogy a másolók a kezük ügyébe kerülő legközömbösebb, mint a legérdekesebb dolgokról is szigorú diszkréciót fognak megőrizni s aki ez ellen vét, az a munkaszobából kizárandó.

Miután továbbá az állásnélküliek között sokan vannak, akik családos emberek, azt az intézkedést is be kell vezetni, hogy bizonyos írásbeli és másolási munkálatokat otthon való elkészítés végett ki lehetne adni oly állásnélkülieknek, kik szívesebben és kényelmesebben dolgoznák föl ezeket odahaza a lakásukon. Ez az intézkedés azért érdemelne figyelmet, mert módot nyújt egyeseknek, hogy tetszés szerint oszszák be idejüket, kora reggel fogjanak a munkához s azt késő éjjel fejezhessék be, időközben pedig, vagyis a délelőtt és délután bizonyos szakában kisegítőül más irodai munkát végezhessenek, pl. egyik kisebb kereskedőnél, vagy iparosnál, akinek könyveit vezetik és levelezéseit végzik.

És itt elérkeztem egy fontos ponthoz, mely közgazdasági és kereskedelmi szempontból egyaránt fontos. Budapesten még mindig százával és ezrével vannak olyan kisebb kereskedők és iparosok, akik nem vezetnek könyvet és nem tudják üzleti levelezéseiket tisztességesen elvégezni. És pedig azért nem, mert a gazda maga nem képes az illető irásbeli munkálatokat elvégezni, arra pedig nincs pénze, hogy könyvvezetőt, vagy levelezőt rendszeresen alkalmazzon. Ezeket bele kellene vonni a Szövetségnek az akcióba és az ipartestületek, valamint a kereskedelmi egyesületek útján, esetleg direkte is arról értesíteni, hogy a Szövetség útján a napnak bizonyos szakában egy, vagy két órára, esetleg hosszabb, vagy rövidebb időre is, teljesen iskolázott és perfekt képzettségű munkaerőt kaphatnak, bizonyos minimális fizetés mellett, aki összes könyvelési, levelezési és egyéb írásbeli teendőiket mintaszerűen teljesíti. Ha minden jobb kisiparos, vagy kiskereskedő (esetleg kisebb gyárak, intézetek stb.) ily munkáért havonkint csak 20 koronát fizetnek, ami oly csekély illeték, hogy minden középszerű üzlet bátran elbirhatja, akkor a munkaerők százai találhatnak új és eléggé jutalmazó keresetforrásokat és emellett el volna érve az a rég óhajtott cél, hogy a könyvvezetés

és írásbeli teendők az ipari és kereskedelmi világban, illetve az üzleti életben általánosíttassanak, ami az üzleti forgalomban megbecsülhetetlen előnyt képezne. Hogy miért, azt talán fölösleges közelebbről megvilágítani.

Az enemű foglalkozásoknak be- és elosztása ismét szép föladata lesz az állásközvetítő osztálynak, mely bizonyára oda fog törekedni, hogy az egynemű üzletek egyforma kezekbe kerüljenek, hogy a helyileg egymáshoz közel levő üzletek szintén lehetőleg egy és ugyanazon szakerők által láttassanak el, szóval, hogy az ily kisegítő munka is lehetőleg kényelmesen és produktiv módon legyen teljesíthető.

Hogy ezen a téren is a munkaellátás állandósítása és rendszeresítése tekintetében a Szövetség okos beosztással maradandó érdemeket szerezhet, az természetes.

E rendszer előnyei mellett csak egy hátrány lép előtérbe. Meglehet, hogy ez előnyös rendszernek élvezhetősége mellett egyik-másik kereskedő, vagy iparos le fog mondani arról, hogy állandó munkaerőt tartson. De ez csak szórványosan következhet be, mert akinek üzlete úgy van szervezve, hogy *egész* emberre van szüksége, az az olcsóbb és ideiglenes munkaerő kedvéért nem fog arról a nagy előnyről és kényelemről lemondani, melyet egy állandó tisztviselő neki nyújt. S ha itt-ott mégis akad egy-két percent ilyen munkaadó, vagy főnök, ezekkel szemben kárpótlást nyújt az a sok száz új főnök, aki az újonnan inaugurálandó rendszer mellett munkát és foglalkozást nyújt a Szövetség számos tagjának. És még ennél is többet ér az az erkölcsi és közgazdasági előny, melyet már több ízben hangsúlyoztam s mely abból áll, hogy a könyvelési és üzleti iratok rendszeresítése az egész kereskedelmi és üzleti világban úgyszólván általánosítva lesz, ha nem is egyszerre, de fokról-fokra, egy pár év alatt teljes bizonyossággal és minden valószinüség szerint teljes eredménynyel is.

Segítő-alap létesítése.

Az előbbeni intézkedések dacára is könnyen meglehet, sőt valószinű, hogy sokan maradnak évről-évre állás nélkül az oly tisztviselők, kikre nézve e keresetképtelenség valóságos csapás.

Nem tartom egyelőre szükségesnek, ezek számára nagyszabású biztosító intézmények, vagy segélyzőpénztárak létesítését.

Nézetem szerint teljesen megfelelne, ha a Szövetség kebelében *külön* segítőalapot szerveznének, mely direkte napi vagy heti segélyezéseket nyujtana az erre utalt tagoknak és kollégáknak.

Ezt a segítőalapot létesítse maga a Szövetség.

Szavazzon meg ez alap dotálására a Szövetség évenkint egy bizonyos összeget, mondjuk: ezer, vagy kétezer koronát. Ezt az összeget beállíthatja rendes költségvetésébe, de követhetné azt a rendszert is, melyet például a Budapesti Ujságíró-Egyesület inaugurált, melynek kebelében tudvalevőleg évek óta egy közel 250.000 korona alaptőkével biró segítőalap áll fönn. Az Ujságíró-Egyesület tagjai egyszersmind a segítőalapnak is tagjai és *havi 3 korona* tagdíjukból 2 korona az egyesület javára, egy korona a segítőalap javára esik.

Ha a Szövetség 2650 tagja közül és az érdekbe vonandó Magántisztviselők Otthona (1300 taggal), a nőtisztviselők (700 taggal), a szövetkezeti tisztviselők (100 taggal) és esetleg más e célra kiemelendő egyesületek (például a pénzintézeti tisztviselők stb.) tagjai valamennyien — a két korona évi tagsági díjon fölül — csak egy koronát fizetnének *évente* ezen alap megalapítására és majdan gyarapítására, már szép összeg állana rendelkezésre, melyre építeni lehet. Ezt az *egy* koronát pedig bizony *minden* tag megfizetheti, mert egyrészt arra kell gondolnia, hogy esetleg részben a saját személyét is biztosítja ezzel a csekélységgel előre nem látott eshetőségek ellen, másrészt pedig a humánus érzés okvetlen föléled benne, ha arra gondol, hogy ezzel sok száz kollégáját segíti biztosítani az éhenhalás veszedelme ellen. (Zárjel között említem meg, hogy a külföldön a sokkal szerényebb anyagi helyzetben levő munkások sok helyütt *heti* 25—30 fillérrel dotálják a munkanélküliség ellen biztosító és egyéb, az ő érdekeiket képviselni hivatott közintézményeket.)

Ha a föntemlített rokon tisztviselői egyesületek bármelyike vonakodnék az évi dotáció megszavazásától, arra, illetve annak tagjaira a segítőalap jótékonysága nem volna kiterjesztendő. Vagy megfordítva: első sorban azok az egyesületek és azok a tagok vehetik igénybe végszükség esetén az alapot, melyek és kik az évi hozzájárulást rendesen lerótták. Mert a szolidaritást ennél az intézménynél is szigorúan venném és aki nem akar egy homokszemmel hozzájárulni a védőfalak és várak fölépítéséhez, az ne élvezze azoknak enyhetadó védelmét.

A Szövetségnek ez az évi dotációja azonban szilárd alapnak nem volna elegendő. Ennek a koronás hozzájárulásnak főcélja nemcsak az anyagi bázis fundamentumának a megteremtése, hanem főleg annak a nagy erkölcsi elvnek a dokumentálása, hogy *aki mások segitését akarja igénybe venni, az mutassa meg első sorban, hogy a maga részéről is megtesz minden lehetőt a segitség forrásainak felkutatása, megnyitása és állandó táplálása érdekében.*

Egyidejüleg meg kell keresni a szövetségi központ útján első sorban a főváros, de a fiókok útján a vidék legelső pénzintézeteit, ipari és kereskedelmi részvénytársaságait s mindazon magáncégeket, melyeknek tisztviselői a Szövetségben inkorporálva vannak, de a Szövetségen kívül álló nagy kereskedelmi házakat és intézeteket is, hogy

a) a segítőalap gyarapítására egyszersmindenkorra *alapitványokat* tegyenek,

b) *évi pártolótagsági összegeket* engedélyezzenek.

Az alapítási összegek lehetnének 200—500—1000 koronásak. (Kölnben az ipari munkásokat munkanélküliség esetén segítő pénztár 300 márkás alapítványokból az első évben 75.000 márkát hozott össze kerek számban.) Ez összegeket épp úgy, mint a Szövetség révén befolyó egykoronás járulékokat *tőkésíteni* kell és csakis e tőke kamatait volna szabad a folyó kiadásokra fölhasználni. A pártoló tagsági díjak és az évi dotációk pedig a folyó kiadások fedezésére szolgálnak. A pártoló tagsági díjak az alapítványi összegeknek megfelelő percentuális összegek lehetnének, vagy 20—50—100 korona, vagy ez összegeknek esetleg kétszerese. Ezekre nézve azonban egyik alapító vagy adományozó kezét sem kellene megkötni.

Az alap dotálására szolgálnának továbbá a rendkívüli adományok és legátumok, gyűjtőperselyek alkalmazása, mulatságok, koszorúmegváltások jövedelmei, e célra rendezendő mulatságok tiszta bevételei, esetleg sorsjátékok. Ezek ugyan sablonszerű jövedelmi források, melyek sok más egyesület és intézet által is állandóan igénybe vannak véve, de csakis a vezetők befolyásától és lelkes ügybuzgalmától függ, hogy az említett források ne legyenek sablonosak és meddők, hanem hogy azokból gazdagon buzogjon az eredmény. Azok olyan közös emlők, melyek mindig táplálnak, de szívós kitartással kell rajtuk csüggni.

Rendes dotációra számíthatna az alap a tekintélyesebb kereskedelmi testületektől, nevezetesen a nagymultú és minden fontos közérdek iránt helyes érzékkel bíró kereskedelmi testülettől, a pesti Lloydtársulattól, a Kereskedelmi Csarnoktól és a Kereskedelmi és Iparcsarnoktól, a Fővárosi Kereskedők Egyesületétől, a Kis- és Középkereskedők grémiumától stb. stb. Ha ezek közül mindenik csak 2—300 koronát ad évenkint, amit nézetem szerint nem is tagadhatnak meg, e réven is csinos jövedelmi forrás állana rendelkezésre minden évben.

Utoljára hagytam a *kormány és a főváros* támogatását, nem azért, mintha ezekre utolsó sorban számítanék, hanem azért, mert ez a jövedelmi forrásoknak úgyszólván betetőzése volna. Ahol a külföldön a munkanélküliség ellen intézmények állanak fönn, ott az illető város mindig és mindenütt bizonyos évi dotációval támogatja az illető pénztárakat és alapokat, ami természetes is, mert hiszen különben a munkanélküliek eltartása első sorban a városi hatóságnak és társadalomnak a nyakába szakadna.

Ami pedig a közgazdasági kormányzatot illeti, ez nálunk különös figyelemben részesíti a munkanélküliség ügyét, tanulmányokat rendelt el ennek érdekében és kétségtelennek látszik, hogy készséggel fogja a létesítendő alapot is mindaddig támogatni, amíg erre szükség lesz.

Első sorban tehát az alapítványokat kell rendbehozni, azután pedig a rendes évi pártoló tagsági díjakat akvirálni és ezek rendszeres szaporítása érdekében minden lehetőt elkövetni és pedig állandó akcióval, lehetőleg a testvér- és rokonegyesületek segítségének igénybevételével.

Ezután igénybe kell venni a rendes dotációkat, a szaktestületek, a főváros és a kormány részéről.

Ha mindezek nem volnának elegendők, akkor kell a rendkívüli eszközöket és jövedelmi forrásokat mozgatni (gyűjtőperselyek, adományok, mulatságok, sorsjáték stb. stb.)

Hogy az évi dotáció a fölsorolt testületek és hatóságok részéről milyen legyen, arra nézve a mértéket a gyakorlat fogja szolgáltatni.

Egyelőre elegendő volna, ha a főváros és a kormány az első évben 4000—4000 koronát engedne át erre a célra. Az évi tapasztalatok fogják megmutatni, kell-e ez összegeket emelni, vagy csökkenteni.

Ez összegek kezelésére nézve a Szövetség intézkedik akár a rendes közegei (tanács), akár külön alapkezelő bizottság útján. Az állásnélküliek jelentkezésére külön könyv vezetendő, melyben az illetők kvalifikációja, igényei stb. pontosan feltüntetendők.

Ha ezek abba a stádiumba jutnak, hogy se munkát, se ideiglenes foglalkozást, se végleges állást nem kaphattak, előjegyeztetnek a pénzbeli segítségre. A segítség mértékét a kezelőbizottság (tanács) állapítja meg.

Kétféle rendszer van a külföldön elfogadva. Az egyik szerint eleinte kisebb nyugdíjat kap a jelentkező, például napi 1·50 koronát, mely 6—10 héten át successive fölmegy 2·50—3 koronára. E rendszer pártolói abból indulnak ki, hogy egy-egy munkanélkülinek lehet még egy kis megtakarított pénze, mely a keresetképtelenség esetén mindinkább elfogy s így a fokozatos segítség elve méltányos.

A második rendszer ennek éppen az ellenkezője. Eleinte adnak 2·50—3·— koronás segítséget is (Kölnben az első 20 napon át naponkint két márka, azontúl egy márka); de ezt mindinkább csökkentik, azzal az intencióval, hogy minél inkább ösztökéljék az illetőt önkéntes munkakeresésre, miután 1—1·50 koronából nem igen élhet meg.

Nézetem szerint ez az utóbbi rendszer a helyesebb és nálunk is ez volna, követendő példakép, elfogadandó.

Természetesen különbséget kell tenni nős, családos és nőtlen állástalanok között a segítség *mértékére* nézve és meg kell állapítani a segélyezés *tartamát* is, mert erre nézve is különbséget kell tenni családos és magános emberek között.

A legtöbb helyen a segélyezést csakis a téli hónapokra szorítják, nevezetesen decembertől márciusig.

Ezek a főbenjáró kérdések azonban *prelimináré útján* intézendők el.

Az idény előtt a Szövetség számot vet arról, hogy mennyi összeg állhat neki a legközelebbi idényre rendelkezésre és ezt egybevetve az emberi számítás szerint előre megállapítható állástalanok számával, e kettős mérték egybevetése alapján megállapítja a segélyezés minimumát, maximumát és tartalmát is. Egy-két próbaesztendő után természetesen e tekintetben lényegesen meg lesz könnyítve az eligazodás.

Megállapítandó azután, hogy első sorban a Szövetség tagjai részesülnek állástalanság esetén figyelemben, másodsorban más testületi kötelékben állók és — az adott keretek között — csak harmadsorban a minden testületi köteléken kívül állók.

Megállapítandók továbbá a többi követendő fontos elvek is. Így például a külföldön általában elfogadott elv az, hogy aki a neki felajánlott munkát nem fogadja el, az nem részesülhet segítségben; aki maga okozta állásának elvesztését, az csak kivételesen vehető figyelembe és aki magára nézve valótlan adatokat mondott be, az kizárható minden kedvezményből.

Meg kell állapítani azt is, hogy a segítés egyik módja *útiköltség* engedélyezése olyanok részére, kik vidéken vagy külföldön kapnak állást.

Végre gondoskodni kell a nyilvántartott urak és hölgyek *ellenőrzéséről*, nehogy olyanok is részesülhessenek segítségben, akik már a Szövetség elkerülésével esetleg állásban vannak.

Erre is több mód kínálkozik és föl lehet erre a célra esetleg használni magukat az állástalanokat, akiknek erre bizonyára a legtöbb idejük is lesz.

Természetes, hogy összebeszélések és összejátszások elkerülésére szintén meg kell találni a megfelelő módokat és esetleg a konstatálható vétségek esetére a megtorlásokat is.

*

Ime, ezek nagyjában a főbb pontok és elvek, melyek szerint a segítőalapot létesíteni, fejleszteni és kezelni kell. Minden további fejlődés az ügyvezetők jóindulatától és buzgalmától függ és biztos a reményem, hogy egy-két évi gyakorlati tapasztalás után ez az intézmény magától fog kialakulni, esetleg biztosító- és jótékony intézetté átalakulni, sőt idővel talán oly mintát fog képezhetni, melyet a többi nagyvárosok is szívesen fognak tőlünk lemásolni.

Kívánatosnak tartom végül, hogy a kezelésbe betekintést engedjünk a szövetséges testületeknek is és hogy az intéző bizottságban (tanács) — ha ilyen létesül — helyet biztosítsunk a kormány és a főváros ellenőrző küldötteinek is.

Az évi kezelésről pedig a számadásokat és a jelentést meg kell küldeni mindazon testületeknek és egyéneknek, kik az intézmény fönntartásához állandóan hozzájárulnak.

Az állástalanok továbbképzése.

A föntebbiekben ugyan kimerítettem a tárgyalás végett kijelölt témát, de szükségesnek tartom, hogy a Szövetség figyelmét e kérdéssel kapcsolatban még egy körülményre felhívjam.

Tapasztaltam ugyanis, hogy a kereskedők, iparosok és magántisztviselők számára a fővárosban fönnálló, különböző továbbképző-tanfolyamok gyakran azért nem vezetnek tökéletes eredményre, mert a legtöbb alkalmazott napközben dolgozik, este el van csigázva, a vasárnapot pedig családjának és saját szórakozásának szenteli. Az állás nélkül levőket némileg vigasztalhatná az a tudat, hogy facérságuk idejét hasznos továbbképzéssel tölthetnék. Helyes volna tehát ezek számára a tél folyamán *továbbképző-tanfolyamokat létesíteni* és általában ismereteik kiegészítésére, vagy új ismeretek szerzésére kellő alkalmat szolgáltatni. A szakoktatás terén újabban igen szép eredményeket értünk el s a kérdésnek ez a részlete is igen fontos és kiegészítené az eddigi törekvéseket; ezért érdemesnek látszik arra, hogy vele a tisztelt Szövetség részletesebben foglalkozzék és arra nézve esetleges részletes programmot állapítson meg, az illetékes tényezőkkel egyetértve, sőt ezek támogatása mellett.

Mert bármily tökéletes valaki a maga szakmájában, mindig vannak olyan ismereti ágak, melyekben nem eléggé gyakorlott.

Sokra ráfér még a *könyvelésben, számolásban, levelezésben* való tökéletesedés, mások szívesen megtanulnák a *gépírást, gyorsírást,* melyeket a modern nagy hivatalokban alig lehet nélkülözni. Majdnem mindenkire ráférne egy-két kurzus a *keleti akadémia* fontosabb tárgyaiból és aki ezekben is jártas, az megtanulhatja *a francia, angol, olasz, esetleg a keleti nyelveket,* vagy ha ezeket is tudja, gyakorolhatja és tökéletesítheti magát abban a nyelvben, melyben még nem elég perfekt.

Mindezek csak *irányt jelölő javaslatok;* de azt hiszem, hogy maguk az érdekeltek vannak hivatva azokat a tantárgyakat megjelölni, melyeknek a tanfolyamokba való beillesztését szükségesnek vélik.

A Szövetség azután segítségül igénybe veheti a Szabad Lyceumot, az Erzsébet-Népakadémiát, a már fönnálló rendszeres kereskedelmi tanfolyamokat, melyeknek szervezése, beosztása, továbbfejlesztése és fönntartása a Szövetség gondjait, kell, hogy képezze.

Fölteszem, hogy erre annál szívesebben vállalkozik, mert az ilyen kurzusok praktikus haszna beláthatlan előnyöket biztosíthat a magántisztviselők azon nagy csoportjainak, melyek csak akkor érnek rá tanulni és ismereteiket tökéletesíteni, amikor nincs más dolguk.

Még az ideiglenes munkára fogott urak is tanulhatnak, amennyiben délelőtt dolgozhatnának, délután pedig tetszés szerinti beosztással hallgathatják a tanfolyamok egyes menetét.

És remélhető, hogy e szaktanítás etikai jelentősége, legalább némi részben, elűzi azoknak levertségét, akiket az állástalanság különben érzékenyebben szokott érinteni.

Az intézmények fejlesztése.

Ime, a gyakorlati élet útmutatásaihoz alkalmazkodván, a fönnebbiekben megjelöltem azokat a teendőket, melyeket a Szövetségnek az általa föltett pályakérdés kedvező megoldása érdekében teljesíteni kellene. Nem vindikálhatom magamnak a csalhatatlanságot, sőt azt hiszem, hogy mások még többet és még jobbat tudnak proponálni. De én az élet természetes útján akartam haladni, úgyszólván az önként kinálkozó segédeszközöket jelöltem meg. Mert legszentebb meggyőződésem, hogy nem mesterségesen kigondolható és nem létező csodaszerekkel lehet a kérdést megoldani, hanem háziszerekkel, melyek mindenkinek rendelkezésére állanak. Erre többek között az a tapasztalat is vezetett. hogy ahol ilyen célra biztosító intézeteket létesítettek, ott a biztosítottak járuléka alig tette a jövedelemnek huszadrészét, a tizenkilenc huszadrészt a jótékonyság, vagy a hatóság teremtette elő. És azért a huszadrészért, melyet a biztosítottak adtak, ki voltak zárva a kedvezményekből az állás- és munkanélküliek amaz óriás tömegei, amelyeknek még annyi pénzük sem volt, hogy a heti csekély járulékot pontosan befizethessék.

Amint már fönnebb érintettem, helyesnek tartom ugyan azt az elvet, hogy mindenkinek részt kell venni a maga jövőjének biztosításában; vagyis a segíts magadon stb. útbaigazítását itt legalább azzal kell dokumentálni, hogy mutasd meg te is, hogy egy csekély áldozattal segíteni *akarod* azt a törekvést, mely téged minden előre nem látható állástalansági esetre biztosítani akar. De az ilyen eminens szükség alkalmával, mint amilyen az állás-

nélküliség ellen való segítség — bármennyire tiszteljük az egyes elveket — csupán az ezeken való lovagolással nem lehet a teendőket kimeríteni.

Mert nemcsak egyes előrelátó alkalmazottakról kell gondoskodni, hanem lehetőleg mindenkiről, akit a sors és a viszonyok áldatlan szeszélye kenyerétől megfosztott. Gyakran egy garas ára gyors segítség többet ér, mint az állítólag kincset érő magas elvek nagyképű hangoztatása.....

Erre a segítségre szolgálnak az intézmények, amelyeket a fönnebbiekben megjelölni szükségesnek láttam. Tudom, hogy ezek sem jöhetnek tökéletesen a világra. Olyanok ezek, mint az ember. Napról-napra kell fejlődniök, elkerülhetetlenül szükséges, hogy szeretettel és gonddal neveljük, ápoljuk őket, hogy rendeltetésüknek minél tökéletesebben megfelelni képesítve legyenek.

Ha mindazt, amit ez irányban mint tennivalót megjelöltem, az érdekeltek tetszéssel és rokonszenvvel fogadják, meg vagyok róla győződve, hogy könnyen meg lehet találni azokat a tényezőket is, akik a javaslatoknak a gyakorlati életben való átültetését lelkesedéssel és az elérendő cél fontosságára való tekintettel, állandóan hathatósan támogatni fogják. És így a gyakorlati, eleven élet fogja tulajdonképpen fokról-fokra megoldani azt a pályakérdést, melynek már tisztán kitűzésével is a Magántisztviselők Országos Szövetsége magának a messze jövőre kiható érdemeket szerzett. (1904.)

Iparpártolás.

Az újabb iparpártolási mozgalmak története.

A Védegylet történetét tüzetesen megírtam az «Ötven év a magyar ipar történetéből» címü könyvemben, melynek most említett fejezete azóta számtalan esetben szolgált illetékes és nem illetékes köröknek forrásul.

De közelről érdekel bennünket az újabb iparpártolási mozgalmak története, melyekről a következőkben számolhatok be:

Az iparpártolás kétségtelenül vagy üres szó, vagy nagy szó, aszerint, amint olcsó hazafiságból, divatos napi áramlatnak hódolva hangoztatjuk, vagy pedig komolyan átérezzük és itt-ott csekélyebb áldozatokra meg van bennünk a hajlandóság.

Az iparpártolás klasszikus rövid korszaka, a negyvenes évek védegyleti mozgalmai számára mindenkorra magasztos szerepet biztosítanak a magyar történelem lapjai és vezető államférfiainak bölcsesége és előretörő hazafisága az akkori viszonyok közepette leghatásosabb védelmi fegyvert adta az egységes közszellemtől áthatott társadalom kezébe.

Egy félszázad óriási gazdasági átalakulásai után is, sajnos, az 1885. és 1896-iki nemzeti kiállításokon diadalt ült magyar ipar még mindig utalva van a kereslet és kinálat kölcsönhatásán kívül eső társadalmi felkarolásra, csakhogy az iparpártolás eszközei manapság oly kevéssé hasonlíthatnak az egykori védegyleti akcióhoz, mint a mennyire kölönbözik a mostani magyar metropolist övedző gyári kéményerdő az akkori cukorgyár és hengermalom gépeinek zakatolásától.

Az országos iparegyesület a millenniumot követő új esztendő munkaprogrammjába elsőként illeszti be az *iparpártolási szakosztály* újjászervezését. Sokat jelent ez. Az ipari versenyké-

pesség nem elégséges a külföldi invázió elleni védekezésre, tehát egyfelől az államhatalom közvetett rendszabályainak, másfelől a nemzeti közszellemnek kell a vámsorompókat helyettesítő védelmi eszközöket megteremteni. S vajjon «századvégi» nemzetgazdasági anakronizmust jelent-e ez? Épenséggel nem.

Lássuk csak, hatalmas iparállamok, amelyek függetlenül rendelkeznek a vámvédelem mindmegannyi fegyvereivel, nem érzik-e hasonlókép szükségét akár esetről-esetre, akár általánosságban a nemzeti ipartermelés érdekében való társadalmi propagandának. Ime néhány példa.

Emlékezhetünk még a kényes ízlésű, társadalmilag elzárkózott angol előkelő hölgyközönség mozgalmára, mely a 80-as években nem kevesebbet célozott, mint hogy az ősi szoknyaviselet kiküszöbölésével a törökös szoknyanadrág divatját meghonosítsa. Az egész mozgalomra pedig nem egyéb, mint a bradfordi finomposztó-ipar hanyatlása adott impulzust.

Ismeretes, hogy ugyancsak a 80-as években a német renaissance stylű bútorok általános elterjedése következtében a nagy lendületet nyert berlini és németországi bútoripar olcsó termékei Párist is kezdték elárasztani. És mivel védekeztek ez invázió ellen az eddig saját különleges szakmájukban versenyt nem ismert párisi iparosok? Az összes lapok állandó rovatot nyitottak a közönség arravaló ösztökélésének, hogy forduljanak el a német eredetű és német ízlésű lakberendezéstől és térjenek vissza az igazi francia Boule-bútorzat kizárólagos uralmához.

Az iparra annyira utalt és az indusztriális fejlettségnek magas fokán álló kis Svájcban a zürichi nemzeti kiállítás érdekében oly felhívással csináltak hangulatot, melyben a kiállítás főcéljaként emelték ki: «damit für das schweizerische Kleingewerbe das Resultat hervorgehe, das die Bessersituirten unter uns beim Anschauen derselben sich vom ihrem Patriotismus getrieben sehen, bei ihren Einkäufen nicht stets in die Ferne zu schweifen, da das Gute so nahe liegt.»

Dániában az 1838-ban alapított iparegyesület (industriforeningen) közel 60 év óta rendez saját díszes palotájában hetenkint váltakozó iparkiállítást, mely nem csupán az ipar fejlődésére, hanem a közönségre is oly kihatással volt, hogy Dániában alig találkozik kereskedő, akinek eszébe jutna az országban is előállított idegen árúcikket beszerezni.

Stockholmban három irányban állandósított kézműkiállítás ismerteti és kedvelteti meg a közönséggel a honi ipar termékeit és pedig állami támogatás mellett szervezve, a következő egyesületek által: «Svenska Slöjdföreningen» (svéd iparegyesület); «Föreningen för Konstslöjd» (iparművészeti egylet); «Handarbetets Vänner» (a kézi munka barátai című társulat, a nemzeties női kézimunka előmozdítására.) És ha Svédországban, ahol az írni-olvasni nem tudók arányszáma, ha nem tévedünk, csekélyebb, mint akár Porosz-, vagy Szászországban, a svéd ipar pártolása szintén szegénynek és gazdagnak vérébe ment át: úgy ezt bizonyára a belföldi munka haladásának folytonos ismertetése és nyilvános méltatása eredményezte.

Oroszországban nem az európai kulturnépek szokásaitól és divatától eltérő szabású ruházatban, hanem a belföldi gyártás sajátságainak felkarolásában, a mindennapi szükséglet és a finomabb fényűzés igényeinek az orosz ipartermelés viszonyaihoz való alkalmazásában, a nemzeti styl céltudatos fejlesztésében nyilvánul az a nemzeti közvélemény, melynek az arisztokrácia inkább irányt ad, semhogy kiváltságra tartana igényt a fényűzésnek idegen jellegűvé tételére.

Legkifejlettebb a nemzeti munka pártolásának úgynevezett chauvinizmusa Németországban, tehát ép annál a hidegen számító népnél, amely más népeknek oly szívesen szokta felróni a valódi kultura fogyatékossága gyanánt a nemzeti «chauvinizmust». Messze túl kellene mennünk e cikk keretén, ha csak néhány példával is illusztrálni akarnók azt a nem ritkán valósággal szűkkeblü irányzatát a közszellemnek, mely nem éri be az elzárkózó kereskedelmi és vámpolitikával, hanem perhorreskál minden oly szükségleti tárgyat, mely nélkülözi a «Deutsche Arbeit» származási bizonyítványát.

Ausztriáról meg éppenséggel hallgathat e tekintetben a mi krónikánk. Az az egy eset, amikor a bécsi iparosság gyűléseken és kérvényekben hangosan tiltakozott az ellen, hogy az uralkodóháznak a Felség személyéhez és a trónhoz legközelebb álló tagjai bútorzatuk egy részét Párisban rendelték meg, — nem éppen épületes bizonyítéka annak, hogy lajtántúli szomszédjaink miképpen értelmezik az iparpártolás körüli hazafias kötelességeket.

Nálunk az alkotmányosság újabb korszakában két ízben kiséreltetett meg komolyabb társadalmi szervezkedés a honi munka védelme és felkarolása érdekében.

Az 1876-ik év őszén a fővárosi irányadó nőegyletek köreiben nyert az iparpártolás eszméje buzgó felkarolást. Országos értekezletre hivattak egybe az ország nőegyletei és iparpártolói «*hazai ipart pártoló és terjesztő egyesület*» alakítása céljából. A leghivatottabbak vették az ügyet kezükbe: kiknek inkább, mint a magyar nőknek áll módjukban — egy kis bátorsággal a divat és előítéletek sáncain rést ütve — a magyar ipar termékei mellett propagandát csinálni? Kiknek igényeit nehezebb a fejlődés első korszakát élő iparnak kielégíteni?

Az értekezlet Veress Pálné és Simonyi Lajos báró társelnöklete alatt bizottságot küldött ki az alapszabály-tervezet elkészítésére, tagok gyűjtésére és az alakuló közgyűlés egybehívására. Az előkészítő bizottság által, melynek férfitagjai közül megnevezzük: Kerkápoly Károlyt, Mudrony Somát, Schnierer Gyulát, Szabóky Adolfot, Posner K. Lajost, Hegedüs Sándort, Galgóczy Károlyt, Szentkirályi Mórt, Ráth Károlyt, — e sorok írója bizatott meg az alapszabály-tervezet elkészítésével. A «hazai ipart pártoló és terjesztő orsz. egyesület» 1877. év tavaszán tényleg megtarthatta alakuló közgyűlését, megválasztotta elnökségét és választmányát, meg is kezdte alapszabályszerű működését az orsz. m. iparegyesület aegise alatt, de a remélt eredmények nem mutatkoztak. A kezdetben sem igen élénken nyilvánult részvét csakhamar ellankadt, 50—100.000 tag helyett 1 frt évi tagdíj mellett alig ezer csatlakozott.

Kerkápoly Károly fáradozásai, hogy az ország összes tehetősebb ipartestületeinek hozzájárulásával nagyobb szabású *központi iparcsarnok* létesíttessék, ép oly sikertelenek maradtak, mint Szabókynak kitartó buzgalma, versenyképes hazai ipartelepek megismertetésére, törzskönyvek berendezésére, árjegyzékeknek és mintáknak terjesztésére stb. Az iparpártolási országos egyesület alig 2 évi formai fennállás után végkép feloszlott.

Az 1879-iki székesfehérvári orsz. kiállítás alkalmából, gróf Zichy Jenő indítványára, Fehérmegye május 5-iki közgyűlésén elhatározta, hogy az ország törvényhatóságait, kereskedelmi és ipartestületeit meghívja a kiállításra, országos iparpártoló, vagy iparvédelmi mozgalom megindítása végett. Az értekezleten, mely Sz.-Fehérvárott gróf Zichy Jenő elnöklete alatt 1879 junius 15-én tartatott meg, tényleg negyvenegy törvényhatóság 182 taggal képviseltette magát. Hosszas és részben igen heves viták után,

melyeknek folyamán a felvetett védegyleti eszme csak csekély visszhangra talált, a szokásos expedienshez, bizottság kiküldéséhez kellett folyamodni. A bizottságnak feladatává tétetett, gondoskodni a leggyakorlatibb módokrol és eszközökről ama cél elérésére, hogy a hazai iparnak mennél általánosabb és mennél hatályosabb társadalmi támogatása eléressék. A bizottságba a következők választattak: gr. Zichy Jenő mint elnök, gr. Apponyi Albert, Baross Gábor, gr. Dessewffy Aurél, Falk Miksa, Gaál Jenő, Gelléri Mór (jegyző), Havranek József (Sz.-Fehérvár), Hegedüs Sándor, Helfy Ignác, Jágocsy Péterffy József, gr. Károlyi István, Lederer Sándor, Melczer Gyula, Mudrony Soma, Kammermayer Károly, br. Lipthay Béla, Neusiedler Károly (Pozsony), Ráth Károly, Rakovszky István, Szabóky Adolf, Schnierer Gyula, Simonffy Imre (Debrecen), Szalay Imre, Szvetenay Miklós.

A 25-ös bizottság — a vidéki tagok részvétele nélkül — megalakulván, szűkebb körü bizottságot küldött ki szervezési javaslat kidolgozására (gr. Zichy, br. Lipthay, Hegedüs, Mudrony, Rakovszky, Ráth, Gelléri jegyző). Az albizottság hosszasan ülésezett Lipthay báró vendégszerető házában; sok indítvány került szőnyegre, sok szép eszme felett napirendre kellett térni, végre is egy alakítandó *«országos iparügyi bizottság»*-nak tervezete fogadtatott el. Ezen, a miniszteriumok, a törvényhatóságok, keresk. és iparkamrák stb. kiküldötteiből alakítandó központi iparügyi közegnek feladata lett volna összhangzatot hozni az iparfejlesztés körüli állami és egyesületi akciókba, a társadalmi törekvéseknek egységes irányt adni és különösen az iparpártolás ügyét is törvényhatóságokként felkaroltatni.

A tervezetet, melyet alább ismertetek, gr. Zichy Jenő beterjesztette a kormányelnökhöz, — mi lett a sorsa? Évek során át mi sem jutott tudomásunkra...

*

Az iparpártoló egylet föntjelzett törekvései egy pályamunkában csúcsosodtak ki, melyet *Galgóczy* Károly, a szövetség titkára írt. Ennek a munkának tervezete szerint az iparpártolási föladatok a következőkben volnának összefoglalhatók:

Az első fejezet a belipar fejlesztésének szükségességeiről szól. Statisztikai adatokkal tünteti föl a szerző, hogy 1870—1874-ig a kivitel és behozatal közti különbség 1183 millió 141,539 frt volt. Ennyivel volt több ugyanis az említett négy év alatt hazánkba

importált külföldi árúk értéke annál, amit ugyanazon évek alatt kivittünk. E szomorú számok képezik Galgóczy kiindulási pontját az iparpártolás fejlesztésének szükségességére. A belipar fejlesztését e rideg számok is elodázhatlan szükségként tüntetik föl.

A második fejezetben következik azon okok elősorolása, melyeknél fogva eddig iparunk kellőképen nem fejlődhetett. Ez okok kétfelé oszlanak. Régi és újkori okokra. Régi okok: a magyar nép jobbágyi állapota és gyarmati helyzetünk Ausztriával szemben. Az új okok: A külföldi divat föltünő majmolása a ruházatban, berendezésünkben stb. Igy például dacára szép fejlődésnek indult gépiparunknak, az angol gépek roppant kelendőségnek örvendtek hazánkban. Szerző a külföldi divat majmolásának okául azt is fölhozza, hogy az *uralkodó* és kormányunk főképviselete nagyrészt külföldön tartózkodnak stb. Továbbá rosszalja, hogy folyvást a műveltség hiányáról beszélünk és mi magunk is műveletlennek tartjuk magunkat. A belföldi cikkek drágábbak, mint a külföldiek, vagyis mi jó és csinos hazai cikkeinkből, az drágább, mint a külföldi. Ami pedig olcsóbb ennél, az rosszabb. (E tételt így, amint fölállítva van, a maga ridegségében nem fogadhatjuk el. Lehet, hogy ez kivételesen sokszor áll, de gyakran épen nem alkalmazható.) A tőkekérdésben szerző kifejti, hogy nálunk nem a tőkében van hiány, hanem a hitelben. Továbbá törvénykezési állapotaink általában, különösen hitelkérdésekben nagyon roszszak, a munkaerő drága és mivel az iparcikkeknek nincs kelendősége, az iparos nem képes sok munkást foglalkoztatni.

Itt szerző egy fordulatot tesz és utal azon mozgalmakra, melyek a korral a kisiparból nagyipart teremtettek és előszeretettel foglalkozik a gyáripar fejlesztésének hazánkban való mulhatlan szükségességével. Ez mintegy veres fonálként huzódik végig a munkán, — már a mű jelszava: «nagytermelés és helyes munkafölosztás» is következtetést engednek szerzőnek a nagyipar előmozdítása iránt táplált kiváló hajlamaira.

Azon akadályok között, melyek az iparnak hazánkban való megizmosodását hátráltatták, szerző végül fölemlíti a következőket: Nincs meg iparosainknál a kellő üzleti folytonosság. A műhely és üzlet nem száll apáról fiúra, nemzedékről nemzedékre. Hiányzik továbbá a gyakorlati kitartás, a vállalkozási szellem. Az iparos-vállalkozási hajlam hiányának és így az ipar elmaradottságának főokai viszont a törvénykezési viszonyok gyarlósága, az

adórendszer roppant hiányossága, a közteher folytonos, ijesztő mérvben való emelkedése.

E fejezetre általánosságban megjegyezhetünk annyit, hogy midőn egy szakmunka az ipar fejlődésének akadályairól szól, nem volna szabad két dolgot szem elől téveszteni. Először azt, hogy az ipar fejlődését előmozdítják, vagy hátráltatják a nagyfontosságú közgazdasági kérdések is. Vagy talán «is» helyett mondhatnók: leginkább. Galgóczy úr csak röviden érinti, hogy Ausztriával szemben gyarmati viszonyban vagyunk. A *vám-kérdésről* alig szól pár szót és nem emeli ki kellő hangsúlyozással hogy az Ausztriához való közös vámviszonyunk tulajdonképen az első és főoka iparunk hátramaradásának. Nem említi meg, hogy az önálló magyar bank hiánya is nagy hátrányára van iparügyeink szabad fejlődésének. És nem fejti ki, hogy e sarkalatos két közgazdasági kérdésnek iparunk érdekei ellen való megoldása mellett sem a kormány, sem a törvényhozás az iparfejlesztésre direkte ható intézkedéseket nem hozott, törvényeket nem alkotott és az iparügyeket meglehetős közönynyel nézte, a hanyatlást útjában föl nem tartóztatta, a fejlődést intézkedésével elő nem mozdította. Szóval Galgóczy úr az ipar hanyatlásának és hátramaradásának okait kutatva, nagy óvatossággal kerüli el a főkérdéseket, a kormány szembeszökő mulasztásait. Ezek pedig nem hagyhatók ki oly munkából, mely az ipar haladásának okait meggyőző, igaz érvekkel kimutatni van hivatva.

Most áttérhetünk Galgóczy úr könyvének harmadik fejezetére. Ez nemcsak a legérdekesebb, hanem a legfontosabb is, mert azon kérdéssel foglalkozik: *mikép kell a hazai ipar fejlődését előmozdítani és a hazai cikkeket pártolni?*

A mű e fejezete párhuzamot von a 40-es évek védegylete és a mostani iparpártoló egylet között. Nagy előszeretettel fejtegeti: mikép kellene a hazai iparpártoló egyletet életképessé, tetterőssé, működését hatályossá tenni. A jó szándék most kárbaveszett, mert az iparpártoló egylet végvonaglásaiban fekszik. De e tanácsokat használhatja majdan a létesítendő iparügyi orsz. bizottság. Nagyon hibás Galgóczy úr azon fölfogása, hogy az iparpártoló egyletet az összes hazai iparosok volnának hivatva pártolni. Az iparpártoló egylet csak a közönség támogatása folytán lehetséges. Csakis úgy van értelme, mert erre az egyletre (akármily alakban) a közönségnek van szüksége és a közönség

számára van az teremtve, hogy az által segítségére legyen az iparnak. Az iparosoknak csak az lesz javukra, ha az egylet segíti őket és nem az, ha ők segítik az egyletet. Az egylet (vagy közeg) jövőjének megteremtésére szerző a sajtó útjáni tevékenységet, elárusítási ügynökök alkalmazását, a kereskedőkkel való érintkezést (bizományüzlet), iparcsarnokok fölállítását, fogyasztási szövetkezetek létesítését és vidékenkénti közegek fölállítását javasolja.

A iparfejlesztés előmozdítására beható körülmények gyanánt Galgóczy még a következőket sorolja föl:

Az uralkodóház Magyarországon is tartson udvart és igyekezzék szükségletét a belipar útján fedezni; — a kormány, a miniszteriumok, a köz- és magánhivatalok, megyék, nyilvános intézetek stb. fedezzék szükségleteiket lehetőleg a hazai ipar által; a kézi erő pótlására alkalmaztassék a géperő (gőz-, víz-, motor stb.), vétessenek használatba a külföldön jónak bizonyult javított műszerek, a kisipar helyébe teremtsünk nagyipart, nagy termelés és munkafölosztás legyen a jelszó, az iparűzés lehetőleg vidékenkint szortiroztassék és minden vidék oly iparággakkal foglalkozzék, melyeknek űzésére a saját területén a kellő nyers anyag, sajátságos közelfekvő előnyök kinálkoznak, az adó úgy szabályoztassék, hogy az ne támadja meg az iparos tőkéjét, hanem csak a haszon után legyen kivetve. Az olcsó tőke — mint szerző kifejti — a szorgalom és takarékosság eredménye. Ezek útján szerez maga az ember, ezek a hitel alapjai. Ezért szükséges a szorgalom és a takarékosság élesztése, az iparoshitel szervezése. E célra alkalmasak a közös raktárak, hitel- és egyéb szövetségek, adómentesség. Szerző itt egy, a francia «Crédit mobilier» mintájára szervezendő nagy intézetről és a közraktáraknak a vidéken leendő fölállítása mellett plaidiroz. Igen hosszan és alapos szakértelemmel szól szerző a *kiállítások* rendszeresítéséről, szervezetéről és sok figyelemreméltó tanácsot ad e tekintetben. Budapesten minden tíz évben egy *országos* és minden húsz évben egy *világkiállítás* rendezését javasolja. Az előbbi eszmét talán, az utóbbit egyátalában nem lehet keresztülvinni. Figyelemreméltó azonban Galgóczy terve a kiállítások eredményének hasznosítására vonatkozólag.

Az iparos-becsületességről és pontosságról melegen szól szerző az iparosokhoz. Az iparosszakoktatásra vonatkozólag

hézagosak a nézetei, tervei. A gyakorlati tanműhelyeket mielőbb életbeléptetni kívánja. Az ipartörvény módosítását egészen a II. országos iparosgyűlés által kimondott alapelvek szerint óhajtja. Elfogadja a kényszertársulást, a tanoncok szakmabeli kiképeztetését, a segédszemélyzet közötti társulati rendezést, a külön iparkamarákat stb.

A közlekedés javítása is egyik fő kelléke az iparfejlesztésnek. Szerző a vasutak csoportosításának, a vízi- és országutak javításának híve és ezektől is sokat vár a belföldi forgalom élénkítése tekintetében. Legutoljára szól a *védvámról*, azt késői, hiú törekvésnek tartja és a gyáripar szempontjából nem helyesli, mert szerinte, míg ezáltal a kézműipart védenénk, a gyáripart elnyomnánk.

*

Az az iparpártoló bizottság, mely *Zichy* Jenő gróf elnöklete alatt alakult, a következőkben állapította meg a magyar ipar pártolására és fejlesztésére vonatkozó és fönebb már jelzett programmját:

I. A termelés fejlesztése.

1. **Munkaerők fejlesztése.** *a) Iparos-organizáció* (az ipartörvény reviziójával, célszerű és erélyes végrehajtásával kapcsolatban) kettős céllal, u. m.: 1. az ipartársulás fokozása végett; 2. az iparosok anyagi jólétének és művelődésének előmozdítására.

b) Ipariskolák és pedig: 1. ipariskolák tanoncok számára (tanonciskolák), a továbbképzés lehetségesítésére; 2. *közép-ipartanodák*, rendszeres oktatással, technikai irányzattal munkavezetők és kisebb önálló iparosok kiképzésére; 3. esti és ünnepi, esetleg téli tanfolyamokkal mind munkások, mind önálló iparosok számára *technikai szaktanfolyamok* (városi ipari rajztanoda, technológiai iparmúzeum, közép-ipartanodai külön tanfolyamok); 4. a közép-ipartanodával és szaktanfolyamokkal párhuzamban a művészeti irány fejlesztésére *mű-ipartanoda és műipari szaktanfolyamok*; 5. *tanműhelyek* egyes lokális népiparok fejlesztése tárgyában (háziipar).

c) Irodalmi működés szakfolyóiratok, szakkönyvtár és egyéb ipari szakművek kiadása.

d) Szemlélet általi oktatás, gyűjtemények kiállitása és pedig: 1. *technologiai célúak* különféle javított gépek, eszközök, anyagok,

segédszerek, új eljárási módok feltüntetése, jelesebb készítmények (utánzás végett); 2. *iparművészeti célúak* (iparművészeti múzeum).

e) Buzdítás. Idősebb munkásoknak és önálló iparosoknak kitüntetések általi buzdítása, munkások számára érmek és pénzbeli jutalmak, pályázatok műipari tervekre és rajzokra; érmek és jutalmak újításokra, javításokra és általában ipari érdemekre önálló iparosok számára.

f) A külföldön tanulni kivánó iparosok kiképzésének előmozdítása az ott levő magyar egyletek közbejöttével.

g) A szabadalmi ügy rendezése.

2. **Az iparos-osztály vagyoni helyzetének javítására célzó intézmények:** *a) segély-pénztárak* betegség, elhalálozás, munkaképtelenség esetére munkások és kézműiparosok számára;

b) takarék- és hitelintézmények, pennybankok munkások számára, takarék- és hitelintézetek szövetkezeti alapon, melyeknek feladata egyszersmind a hitelt az iparosok számára közvetíteni;

c) nyersanyag-beszerzési, raktározási, gépek és készülékek használatára célzó *szövetkezetek.*

II. Forgalom és értékesítés előmozdítására.

1. **Közlekedési eszközök** és pedig: *közutak* építése, javítása és helyes útrendszabályok az iparra való tekintettel; *vízi utak* fejlesztése, nyersanyagok olcsó szállítására való tekintettel; *vasutak,* vicinális és ipari vasutak. (Mindhárom nemű közlekedési eszközöknél oly tervszerű tarifa-politika érvényesítendő, mely különös feladatává teszi *a hazai ipar érdekeinek szolgálni.) Tengerészet* fejlesztése, valamint a kikötőkben és a külföldnek, főleg Kelet főbb kereskedelmi pontjain ügynökségek és közvetítő közegek felállítása.

2. **Pénzintézetek.** Az iparosok hiteligényeinek kielégítésére szolgáló pénzintézetek fejlesztése, különösen pedig a létező pénzintézeteknél annak kieszközlése, hogy az ipar fejlesztését és támogatását különös feladatukká tegyék. A követelések érvényesítésére célzó birósági eljárás hatályosabbá, gyorsabbá és olcsóbbá tétele.

3. **Az eladás előmozdítása** érdekében *a) árúcsarnokok* létesítése, különösen a népipar (háziipar) készítményei számára;

b) kiállitások rendezésénél bizonyos rendszeres tervszerűség életbeléptetése;

c) vásárügy, házalási kereskedés rendezése.

4. **A hazai iparcikkek fogyasztásának előmozdítása:** *a) állami, hatósági és közintézeti szükségletek fedezésénél* a hazai ipar igénybevétele;

b) a nagyközönség megnyerése a hazai iparcikkek fogyasztásának és viszont az iparosok ellenőrzése.

III. A hazai ipar direkt fejlesztése állami és társadalmi eszközökkel.

1. **Adókedvezmények** különösen újonnan meghonosítandó iparágak számára.

2. **Gyárak létesítése** a nagybirtokos és tőkepénzes osztályok által.

Hogy ezen teendők megoldásában egy célszerű rendszert lehessen követni, szükséges az eddig a hazai ipar érdekében működött testületek és közegek bevonásával oly központi közeget teremteni, mely képes legyen számbavenni az e téren eddig történt intézkedéseket, javaslatokat, különféle kezdeményezéseket és ezek alapján a szakerők egyesítésével és a társadalmi tényezők, nevezetesen a törvényhatóságok által rendszeres működésének tekintélyt és befolyást biztosítani.

Ezért hozza javaslatba az albizottság egy *országos iparügyi bizottság* létesítését, melynek szervezetére nézve a következő javasaltotik:

Országos iparügyi bizottság célja: A hazai ipar előmozdítására társadalmi és a szakerőket egyesíteni, az általános és időnkinti teendőkre nézve rendszeres programmot megállapítani és ennek fokonkinti megvalósítása érdekében mint kezdeményező, illetőleg mint közreműködő, mint támogató, vagy mint közvetítőnek hathatós működést kifejteni.

Alakulás és szervezet. Az iparügyi országos bizottság alakul a kormánynak, az ország összes törvényhatóságainak, az összes kereskedelmi és iparkamaráknak, s az ipar érdekében eddig is működő országos egyletek megbizottjai, kiküldöttei s illetőleg választottaiból. És pedig:

a) a kormány fölkéretik, hogy a földmívelés-, ipar- és kereskedelemügyi, a pénzügyi, közlekedési, a vallás- és közoktatási, az igazságügyi, a belügyi- és a honvédelmi miniszteriumok ke-

beléből küldjön ki egy-egy tagot, mint az országos bizottság állandó tagját;

b) az ország minden törvényhatósága fölkérendő, hogy kebeléből két tagot küldjön ki az országos bizottságba, kik közül egy lehetőleg állandóan Budapesten tartózkodjék. E két tagnak feladata volna nemcsak lehetőleg az országos bizottság gyűlésein részt venni, hanem időközben is állandóan közvetíteni az összeköttetést a végrehajtó bizattság és az illető törvényhatóság között;

c) az ország összes ipar- és kereskedelmi kamarái hasonló célból két-két tag kiküldésére hivatnak fel;

d) a szakegyletek a következő arányban képviseltetik magukat az országos bizottságban: az országos magyar iparegyesület 4, az általános iparegylet 4, a központi házi iparegylet 2, az országos nőiparegylet 2 és esetleg a hazai iparpártoló egylet 2 tag által.

Mindezen kiküldöttek és megbizottak küldőiktől három évre nyerik megbizásukat. Időközben csakis netalán előforduló változások, vagy üresedések pótlásainak van helye.

Az így megalakult országos bizottság a körülményekhez képest egyes, az iparpártolás terén érdemeket szerzett oly egyének által egészítheti ki magát, akiknek közvetlen közreműködése az ügy érdekében kívánatos.

Az országos bizottság a folyó teendők vitelére egy végrehajtó bizottságot küld ki kebeléből.

Végrehajtó bizottság. A végrehajtó bizottság 12 rendes és 3 póttagból áll, kiknek legalább fele része állandóan Budapesten tartózkodik. A végrehajtó bizottság évről-évre választatik.

A végrehajtó bizottság az 1. §. értelmében a folyó ügyeket előkészíti és esetleg ezek elintézésében intézkedik, szóval teljesíti az állandó működést. Az országos bizottság évenkint legalább egyszer, de az elintézendő ügyek fontosságához képest többször is tarthat teljes ülést.

Az országos és végrehajtó bizottság eljárásában fölmerülő költségek magánúton gyüjtendő adományok által fedeztetnek. Azonban egyes konkrét célok elérésére, gyakorlati kivitelére és az ehhez szükséges pénzerő beszerzésére, úgy biztosítására az országos bizottság külön alkalmas módokról és eszközökről, esetleg külön társulatok létesítéséről is gondoskodhatik.

Mihelyt az országos iparügyi bizottság megalakul, a székesfehérvári kiállítás alkalmával tartott értekezletből kiküldött és jelenleg működő 24-es bizottság feladata befejezettnek tekintetik és feloszlik.

*

A hazai iparpártoló egyesület csakhamar megszünt, az iparpártoló országos bizottság pedig nem jött létre; Zichy Jenő grófot az orsz. iparegyesület nemsokára elnökévé választotta és a nemes főúr tevékenységét ebben az egyesületben koncentrálta.

Az iparegyesület egyik szakosztályában foglalkozik behatóan az iparpártolás érdekeivel és az iparpártolási mozgalom újabb és országos szervezése érdekében 1899 december 20-kán a következö javaslatot terjesztettem az igazgatóság elé:

1. Mindenekelőtt össze kell állítani a magyar *ipari termelés törzskönyvét*. Ebben az itthon termelt iparcikkek jól osztályozott teljes sorozatát kell rendszeresen összefoglalni és minden cikknél természetesen a termelő nevét és lakhelyét is fölsorolni. Az ilyen törzskönyvnek alapjául szolgálhat a most folyamatban levő *termelési statisztika*, vagy ha ez itt-ott hézagos lenne, a kerületi iparfelügyelők útján az adatokat ki kell egészíteni s az összesített munkálatot az országos iparegyesület és a keresk. múzeum útján országosan terjeszteni.

2. Szervezzen az országos iparegyesület, a keresk. és iparkamarák közreműködésével, minden városban és nagyobb községben állandó iparpártolási bizottságot, melyben helyet kell foglalni az illető város vezető férfiainak, a közhivatalok és közintézetek vezetőinek, a kamara bel-, illetve kültagjainak, a társadalmi, közművelődési és politikai körök elnökeinek, az ipartestület, az ipartársulatok és az iparoskör elnökeinek, az Emke és a nemzeti szövetség fiókjai vezetőinek, a helyi lapok szerkesztőinek.

3. E bizottság föladatául tekinti minden erkölcsi erővel odahatni, hogy a társadalom állandóan teljesítse iparpártolási föladatát, e végből:

a) állandó összeköttetést tart fönn a központtal (orsz. iparegyesület) a megfelelő információk beszerzése végett, mely célra az egyesület hetilapja esetleg rendkívüli kiadásokkal is rendelkezésre kell, hogy álljon;

b) odahat, hogy a közönség mellőzze az olyan üzleteket melyek kizárólag külföldi cikkek raktárát képezik (karlsbadi cipő,

tiroli loden, gráci kalap, bajor sör, olasz bor, stb. stb.) s ne vásároljon oly cikkeket, melyek osztentative külföldi bélyeget viselnek magukon;

c) megköveteli a helyi kereskedőktől, hogy *minden* jó mínőségű és versenyképes hazai cikket raktáron tartsanak;

d) odahat, hogy a városi, a többi közhivatalok és közintézetek, a társadalmi és egyéb egyletek általános szükségleteiket kizárólag a hazai ipar útján fedezzék, továbbá

e) hogy a megye, a város, a közhivatalok és közintézetek hivatalnokai, mint magánemberek is példát adjanak szükségleteiknek a hazai ipar útján való fedezése tekintetében;

f) ez az iparpártolási bizottság állandó *hölgybizottságot* is létesítsen, melynek föladata legyen egyrészt a lakás berendezése és a háztartás körül, másrészt a család ruházkodása tekintetében is a hazai iparpártolás elveit következetesen érvényesíteni;

g) e két helyi bizottság állandó közeget tart fönn, mely a hazai ipar terén fölmerülő minden új eseményt az érdekelteknek alkalmas módon tudomására hoz;

h) e bizottságok működésének hatályosabbá tételére nézve az országos iparegyesület mint központ részletes utasításokat foglal össze, melyeket időről-időre kiegészít.

4. Az országos iparegyesület e társadalmi akcióra nézve kikéri a kormány és a törvényhozás erkölcsi és anyagi támogatását és odahat, hogy a hazai termékek védjegygyel, vagy más alkalmas módon megkülönböztessenek, a visszaélések pedig meggátoltassanak, vagy a rendelkezésre álló országos szervezet útján erélyesen megtoroltassanak.

*

Ez a javaslat volt az újabb mozgalmak kiinduló pontja. Ezekről a Magyar Ipar 1905. évi karácsonyi számában a következőkben emlékeztem meg:

Az új alkotmányos korszak iparpártoló mozgalmai a sovány kísérletek szappanbuborékai voltak. A 70-es évek elején alakult magyar iparpártoló és terjesztő egyesület nagy programmal indult, sokat akart, árúcsarnokot tervezett és minden erejét egy pályamunkában adta ki, melyet Galgóczy Károly írt. Ez a munka azonban az ügyet egy lépéssel sem vitte előbbre. Azután jött a székesfehérvári kiállítás, mely egy 24-es bizottságot szervezett. Ez a bizottság is pragmatikus programmot dolgozott ki, közzé

is tette a lapokban és azután «maradt, mi volt — a puszta lég.» A sok balsikert látva, az iparegyesület egy szakosztályban galvanizálta az eszmét. Ez a szakosztály nem volt rest ideákban és prodagandában sem, de ez is elernyedt, mert a vezetők és intézők a politikai béke biztosítását akarták az intenzivebb működés előtt bevárni. No hiszen várhatnak! Közbejött egy iparpártoló szövetvetség létesítésének terve s az újabb védőegylet, Ez utóbbiban megvolt a becsületes törekvés, de kevés volt benne a praktikus érzék ennek érvényesítésére.

A vidéken is föl-fölcsillant a szalmaláng. Nagyobb volt a lángja és a füstje, mjnt az intenziv, éltető melegsege. Ezért e föllángolás után rendszerint nem maradt egyéb, mint egy csomó pernye. A szalmalángból alig egy-két helyen lett igazi őrtüze a hazafias, céltudatos cselekvésnek, a Vesztatüzek intenziv világa pedig mindenütt hiányzik még ma is.

Csodálatos a szalmaláng szerepe ebben a fontos kérdésben. Csak egy-két példát hozok föl, ami velem történt. Egyik legelőkelőbb vidéki város iparpártolási bizottsága nagy fölbuzdulással hívott meg, hogy mondjam meg nekik, mikép kell megfogni egy nagv vidéki városban ezt a kérdést, mert ők sokan vannak, akik dolgozni, eredményt biztosítani szeretnének. Lementem, meg is tartottam előadásomat; a főispántól kezdve mindenki tapsolt, gratulált, fogadkoztak — de (és ennek pont három éve) azóta egy lépés sem történt az ügyben. Egy nagy országos egyesület megbizott, hogy precizirozzam föladatait az iparpártolás terén. Könyvet írtam — és nem akarok sem szerény, sem szerénytelen lenni — összehordtam legalább *néhány* jó eszmét és javaslatot. Eltelt egy esztendő, talán több is, azóta fű nőtt a pályamunka fölött és ki tudja, előkerül-e még valaha a lomtárból? Másfelé is kértek recepteket, javaslatokat, konkrét előterjesztéseket, meg is köszönték, foglalkoztak is velük, de eredmény az nincs. «Maradt, mi volt, a puszta lég»...

Ezért kell visszatérni az Országos Iparegyesület védnöksége alatt tervezett *iparpártoló szövetség eszméjéhez*, melyhez mindinkább rokonszenves várakozással vonzódik a termelő és fogyasztó közönség, melyet fölszínen tartanak a legkiválóbb közgazdasági és ipari egyesületek.

Ki kell lépni a tervezgetés, a halasztás stádiumából és komoly energiával kell átmenni a cselekvés, az alkotás terére. E

helyen is sokszor jelöltük meg a töladatok részleteit, hogy kár volna és fölösleges is azok ismétlésébe bocsátkozni. Most csak egy cél áll előttünk: *a rég óhajtott szervezet mielőbbi véglegesítése*, a megfelelő vezérlő erők gondos kiszemelése és a munkára hivatott összes gazdasági tényezők és számottevő szakegyesületeknek e munka körül való csoportosítása, az erők egyesítése és állandó együtt tartása, míg az új szervezet kifogástalanul nem funkcionál nemcsak a fővárosban, hanem harmónikus összműködésben az ország minden fontos gócpontján.

Akik ezt a célt nem szalmalánggal, hanem praktikus irányú intenziv tekékenységgel biztosítják, kiváló szolgálatot teljesítenek a magyar iparnak, melynek a technikai fejlesztés, állami és hatósági támogatás mellett, elkerülhetetlen szüksége van a társadalom állandó és rendszeres védelmére. Az ilyen iparpártolási tevékenység nemcsak harmónikus kiegészítője, hanem nélkülözhetetlen posztulátuma is az állam józan és reális iparfejlesztési politikájának. Ezért érdemes a legjobbak buzgalmára és szolgálatkész sorakozására.

Iparpártolás.

(Egy kis polémia.)

Az az érdekes tanulmány, melyet az Új Magyar Szemle február havi számában dr. Pap Dávid *Magyar Ipar* címen közzétett, különböző szempontokból ingerel a fölszólalásra. Teljes tiszteletben tartom a cikkíró fölfogását az iparfejlesztésről és egyéni nézeteihez nem fűzök megjegyzést, habár a legfontosabb kérdésekben nem vagyok vele egy véleményen. Csak futólag említem, hogy azok az iparfejlesztő törvények, adó- és más kedvezmények, anyagi támogatás stb., melyektől a cikkíró úr nem vár semmit, nálunk tulajdonképpen külföldí mintára készültek, a híres francia és német után; csakhogy Franciaország és Németország már régebben kezdték, mi pedig csak most jutottunk el odáig, mert hiszen a kultura más térein is csak kullogva tudtuk a «nagy» nemzeteket követni.

De hogy ez a kullogás sem vált éppen nagy szégyenünkre, azt mutatják éppen a legutóbbi napok eseményei, amikor az osztrák kereskedelmi miniszternek a parlament elé terjesztett «Industrie-Förderungs-Gesetz»-éről a legelőkelőbb lapok nyíltan beismerik, hogy az a magyar törvény utánzata, de nem oly jó

és nem oly tökéletes, mint a magyar eredeti. Ha az iparban oly jelentékeny arány szerint fejlődöttebb Ausztria a mi intézkedéseinket kénytelen utánozni, akkor ezek talán még sem lehetnek olyan nagyon fölöslegesek, vagy értéktelenek.

De lássuk a dolgot közelebbről is.

Annak a kicsinyelt törvénynek a hatása alatt 1882—1890-ig kétszázegy, 1890—1900-ig kétszáztizenkét egészen új gyár keletkezett s ez alig két évtized alatt mintegy százötven régi gyár alakult át és bővült ki, az említett törvény által nyujtott kedvezmények igénybevétele mellett. 563 gyár pedig mégis egy kis eredmény-számba megy. Aki az 1885-iki országos kiállításon megfigyelte a magyar ipar izmos kifejlődését és 1896-ban mérlegelte az újabb tizenegy év alatt elért jelentékeny eredményeket, az nem fogja kicsinyleni az iparfejlesztés terén kifejtett céltudatos állami tevékenységet. De nem az a föladatom, hogy ezt megvédelmezzem. Erre nem vagyok illetékes.

Mielőtt azonban tulajdonképpeni tárgyamra áttérek, el kell ismernem azt a kétségbevonhatatlan igazságot, hogy az önálló vámterület révén három év alatt sokkal nagyobb eredményeket tudnánk elérni, mint a közös vámterületen három évtized alatt.

És most meg akarom egy kicsit védelmezni az iparpártolási mozgalmat, melylyel cikkíró úr még kegyetlenebbül bánt el, mint az iparfejlesztés ügyével.

A negyvenes évek védegyletét a mai korban sokszor úgy akarták feltüntetni, mintha az a nevezetes kisérlet kudarcot vallott volna. Pedig ez tévedés. A védegylet gyönyörüen indult, igen szépen fejlődött s alig egy teljes évi működése után már mintegy 75 új hazai gyár és ipartelep létesült a termelés különböző ágaiban. És tudja az ég, hogy hova fejlődött volna az a mozgalom, ha lelkes vezetőit és intézőit más országos gondok nem foglalják el jobban. Kossuth és társai a védegylet teréről a parlamentbe tették át működésüket s a vezetői annak a száznegyvenöt osztálynak, amelyekben a vidéken érvényesítették a védegylet igéit, szintén a hazafias tevékenység más ágazatára tértek át, majd fegyvert ragadtak a haza és a szabadság védelmére. Bizonyára más eredményekről tudna ma beszámolni a védegyleti mozgalom, ha főmunkatársainak és mozgató erőinek nem kellett volna a parlamenti csatákat és később a valódi csatákat is vezetni és intézni.

A másik tévedés az, hogy a kormány a tőle függő vállalatokat kényszeríti arra, hogy amit csak lehet itthon, vásároljanak és «szükség esetén húsz percenttel drágábban fizessék a magyar termékeket». Az a titkos és bizalmas rendelet, melyet Baross Gábor 1887-ben intézett a hazai közlekedési vállalatokhoz, s melyet eddig nem hoztak nyilvánosságra, leglényegesebb pontjaiban ezeket az utasításokat tartalmazza:

Azt, hogy külföldiek a versenytárgyalásokból kizárassanak és a megrendeléseknél abszolute mellőztessenek, egyéb kiváló okoknál fogva azért sem vehettem célba, mert kivánatosnak tartom, hogy a hazai ipar a további céltudatos előrehaladásra, fejlődésre serkentessék és mert nemzeti fenkölt törekvések követésében az ellenségesség színét is kerülendőnek tartom; azt azonban határozottan követelnem kell, hogy mindazon beszerzéseknél, melyek hazai gyártmányoknál megfelelő mennyiségben, minőségben és árakon kaphatók, a hazai gyártmány, iparcikk, vagy termény feltétlenül figyelembe vétessék és a beszerzés külföldi cégnél tényleg csak akkor és addig eszközölhető, ha és amíg a beszerzendő cikk hazánkban nem állíttatik elő, vagy a minőség, illetve az árban a külföldi cikk javára különbözet van. Ily esetben a szükséges beszerzésnek külföldi cégtől való eszközölhetésére nézve engedélyem kimerítő indokolás mellett előzetesen lesz kikérendő.

Meg lévén győződve, hogy cím úgyis azon elvet követi, hogy egyenlő feltételek mellett, vagy csak lényegtelen különbözet esetén, mindig a hazai cikknek adandó előny a külföldi felett, ezt külön elrendelni nem is tartom szükségesnek, azonban kivánatosnak jelzem azt, hogy lényeges különbözet esetén is a hazai cég megelőzőleg kináltassék meg a külföldi cég által tett ajánlattal.

És ennek az intézkedésnek az lett a következménye, hogy a magyar vasutak szükségletei, melyeknek értéke 1890 óta évenkint harminc és ötven millió között váltakozott, ma már csak kilenc százalék arányában kerülnek hozzánk a külföldről, míg az a percentuáció 1887-től 1892-ig 17–19 között váltakozott. Ezt a fényes eredményt, mely — számokkal kifejezve — legalább öt millió forint megmentését jelenti a magyar iparnak, természetesen csak kellő körültekintéssel és a hazai ipar pártolását követő elvnek következetes keresztülvitele mellett lehet elérni. Ez eljárásnak az

lett az eredménye, hogy a külföldről sok jelentékeny gyár telepedett át hozzánk s a mi iparunk is számos oly cikknek a termelését karolta föl, melyet azelőtt csak a külföld útján tudtunk beszerezni. És e pontnál talán szabad megjegyezni azt is, hogy rég elmultak már azok az idők, mikor például valamely bécsi gyáros egy nálunk létesített iroda, vagy javítóműhely révén szabadon hozhatta be osztrák gyártmányait, hogy ezeket mint magyar cikkeket tolja az állam, vagy közhatóságok nyakára. Éppen a dualisztikus cégeknél és gyáraknál nagyon szigorú az ellenőrzés s minden ilyen szállításnál az illető cikkeket gyártás közben nézik meg a kiküldött ellenőrző szakférfiak, akik azt sem engedik meg, hogy ily vállalatok teljesítésénél egyes lényegesebb alkatrészek kerüljenek be a honi fióktelepekre külföldről.

Az 1891-ik esztendőről 21. szám alatt ismeretes egy minisztertanácsi határozat, mely a hazai ipar pártolását a hatóságok és állami hivatalok föladatává teszi. E határozat kiegészítéseül szolgál az a szabályrendelet, mely a hatóságok ipari és más terménybeli szükségleteinek beszerzésénél, valamint az ipari munkák kiadásánál követendő eljárást szabályozza s melyet az állami számvitelről szóló 1897. évi XX. törvénycikk következtében a kereskedelemügyi miniszter úr éppen az utolsó hetekben módosított. Ezeknek a szabályoknak a követését az elébb említett 29/91. számú minisztertanácsi határozat az összes miniszteriumoknak is ajánlotta. Ehhez képest a belügyi, igazságügyi, vallás- és közoktatásügyi, pénzügyi, földmívelésügyi és a honvédelmi miniszterek is megfelelő rendeleteket bocsátottak ki, amelyek szerint az alájuk tartozó összes állami hatóságok és intézetek követni tartoznak az e tárgyban a minisztertanács által megállapított szabályokat. Ezeknek főbb pontjait, a közönség tájékoztatása céljából is, a következőkben ismertetjük:

A 25. §. kimondja, hogy «a szállítás annak itélendő oda, ki a szállítás pontos és kellő teljesítésére legalkalmasabbnak találtatik s egyúttal aránylag a legolcsóbb». Ugyancsak az említett szabályzat 26. és 28. §-aiban a szakiparos vállalkozóknak az odaitélés alkalmával előnyben leendő részesítését kifejezetten is előírja.

A 26. §. ugyanis így szól: «a szállítások odaitélésénél elvként követendő, hogy megfelelő minőség, mennyiség és ár mellett első sorban a helyi ipar veendő figyelembe»; a 28. §. szerint

pedig: «Amennyiben ugyanegy cikkre nézve több hazai iparos, vagy gyár megfelelő minőség és ár mellett ajánlkozik, a szükségletek szállítása közöttük szállítóképességük és megbizhatóságuk arányában lehetőleg megosztandó.»

Mindenki tudja, hogy a helyi iparnak előnyben való részesítése alatt a hazai ipar védelmét értjük.

A fentebb részletezett állami és közhatósági intézkedések révén legalább is oly eredmény mutatkozik, mint a vasúti és más közlekedési vállalatoknál, habár itt a hazai cikkek pártfogása révén mutatkozó előnyt számokban kifejezni még hozzávetőleg sem tudjuk.

Amikor tehát látjuk, hogy az állami és más hatóságok ezen a téren ily fényes eredményeket érnek el, szinte indikáltnak látszik, hogy a társadalom közreműködését is kikérjük, jól tudván, hogy ebben nem annyira a hazafias lelkesedésre és felbuzdulásra kell számítani, mint inkább arra, hogy az évek óta meggyökerezett előítéleteket legyőzzük.

És hiába mosolygunk kicsinylőleg, hiába akarjuk nevetség tárgyává tenni azt, hogy a magyar haza sorsa nem attól függ, vajjon jobbjaink angol, vagy magyar kalapban járnak-e, az föltétlenül bizonyos, hogy a közönség intelligens részét, de még sokkal szélesebb rétegeket is meg lehet győzni arról, hogy amit itthon jó minőségben kapunk, azért vétek külföldre menni. Meg lehet győzni a magyar fogyasztót, hogy a magyar kalap egy fikarcnyival sem jobb, ha angol bélyeget nyomnak bele. Pedig néhány hazai kalapgyár az ő ezer és ezer kereskedő-megrendelőjének itthon készíti a kalapokat, de kénytelen a viszonteladó kereskedő kivánságára idegen s pedig a most divatos angol bélyeget belenyomni. A közönség tehát igazán nem veszít vele semmit, ha egyúttal megköveteli, hogy a magyar gyár a saját bélyegét süsse bele a kalap bélésébe.

De sok más versenyképes cikkel is így vagyunk. Egész legendakör keletkezik már a prima magyar cikkekről, melyeket a külföld olcsó áron szí fel s kerülő uton drága pénzért küld hozzánk vissza eladásra. A magyar kefe, kelme, kocsi és sok más cikk tartozik ebbe a legendakörbe.

És ha a társadalmi agitáció megindul, ha ezer és ezer jó magyar ember és ugyanannyi jó magyar háziasszony a magyar iparnak előnyben való részesítését tűzi maga elé követendő célul,

csak üdvös és hasznos dolgot cselekszik és nemcsak hazafias, hanem gyakorlati célt is szolgál. Egy előkelő hölgytársaságban mondottam nemrég:

Következetes és kitartó munkával százmilliókat tudnánk megtakarítani a nemzeti vagyonnak. Erre nézve hozzávetőleges számítást több izben produkáltam. Irataim között többször fog ismétlődni ily hozzávetőleges számvetés, mely azt igyekszik demonstrálni, hogy kellő kitartással és következetes munkával száz és száz millióra tehető az az összeg, ami a honi szorgalom és munka gyarapítására az országban maradhatna, a magyar ipar pártolása és a magyar iparos rendszeres támogatása révén.

Teljesen érthetetlen, de helytelen dolog is, ha valaki azt írja az ilyen célzattal bíró mozgalomról, hogy «céltalan dolog felzaklatni az országot olyan agitációval, amelynek nem lehet sikere, amely csak ronthatja a meglevő vállalatok helyzetét».

Amióta az Országos Iparegyesület megindította a «Hazai beszerzési források» című vállalatát, az ország minden részéből hatóságoktól, hivataloktól, úri emberektől, előkelő úrhölgyektől ezrével jönnek a megkeresések e folyóirat rendszeres megküldése tárgyában.

Amióta a mozgalom megindult, egész ringek keletkeztek a fővárosban, méltóságos és nem méltóságos urak vezetése mellett, melyek sorra járják a boltokat, néha egy nap 20—25-öt s kérnek magyar gyufát, magyar ceruzát, magyar papirost, posztót stb. És ha nem kapnak, elmennek, anélkül, hogy a még oly szépen kinált idegen árút elfogadnák. A kereskedő az első két-három kérdezősködésre vállat von, de a rendszeres és következetes sürgetésre már észbe kap, fölébred benne a mindig józan üzleti szellem és harmad-negyednap már ő kinálja a magyar gyufát, ceruzát, posztót stb. azoknak is, akik nem is kérik. Ezek az urak tehát és azok, akik a vidéken védegyleti bizottsági tagságot vállalnak, nem hiába fognak fáradni; munkálkodásuk nyomán sokkal több lesz az eredmény, mint amit a szkeptikusok és gúnyolódók remélni mernek.

Íme, a most beterjesztett osztrák törvényjavaslat már sokkal tovább ment, mint a mi kigúnyolt, vagy lenézett iparpártolási mozgalmunk. A törvényjavaslat azt kontemplálja, hogy az állami és községi hivatalok szükségleteiket osztrák forrásból tartoznak fedezni. Hát az ilyen intézkedéssel szemben is közönyösek marad-

junk és lóbáljuk a lábunkat a levegőbe, amíg az önálló vámterület mennyei mannája beüt, vagy amíg elmúlik fejünk fölött az az időszak, amelyben csak búzát és zálogleveleket tudunk produkálni? Hiszen ég a házunk, talán csak szabad egyrészt eloltani a tüzet, másrészt biztosítani a várható jövendő károk és kvótaemelési következmények ellenében?

«Ha minden kabátos ember esküt tesz és meg is tartja, hogy ezentúl csak magyar ipari cikkeket fog vásárolni, bizony még akkor sem vezethetne el az az akció a magyar iparhoz». Bizonyára kevés ember lesz, aki a cikkíró úrnak ezt a merész állítását magáévá merné tenni; de azok is, akik azt hiszik, hogy ez állításban találhatnának egy szemernyi igazságot, másképp formuláznák a tézist és egész meggyőződéssel azt fogják mondani: Az iparpártolás egymaga nem fog magyar ipart teremteni, de mindenesetre amaz elsőrendű eszközök közé tartozik, amelyek a magyar ipar kifejlődésére és megizmosodására lényeges befolyással vannak is, lesznek is.

Ilyen értelemben tehát nyugodt lelkiismerettel szabad és kell a magyar ipart pártolni s akik ily irányban kezdték meg a mozgalmat, nem is fogják ezt abbahagyni, ha még oly kicsinyléssel és gúnyolódással találkoznának is.

És ezzel talán «ismét egy nagyjelentőségű lépés» fog történni a magyar ipar érdekeinek előbbrevitelében, melyet lehet ugyan kicsinyelni, de azért praktikus eredményei frissítőleg fognak hatni a gyakorlati élet egészséges fejlődésére. (1900.)

A magyar nő és az iparpártolás.

(Fölolvastatott a Fővárosi Iparosok Körében.)

Az ember minden nagy munkáját Isten nevével kezdi s az asszony, a nő dicsőségére folytatja.

Miért élnénk, miért küzdenénk, ha a nő nem volna a jutalmunk.

A munka az élet célja, a nő az élet ideálja.

Fiatal korunkban ez a nő az anya, férfikorunkban az asszony, azután, ha Isten nevével nem hiába kezdtük az élet küzdelmét, ha reánk adta áldását, kegyelmét, következik a gyermek és később az unoka.

Nemzedékről-nemzedékre ez az élet az igazság útja.

Nagy munka az iparpártolási mozgalomnak nemcsak megindítása, de fölszinen tartása és sikerre vezetése.

Nem csoda tehát, ha e mozgalom sikere érdekében az Isten után segítségének kikérésére első sorban a magyar nő nagy hivatására gondolunk.

Hiszen van már e téren tapasztalatunk, sőt vannak eredményeink is.

Ha például a negyvenes évek iparvédegyletének történetében lapozunk, egykorú följegyzésekben a következőket találjuk:

Azon perctől kezdve, mióta Kossuth kibontá a védegylet zászlaját, ő semmi másra nem számított, mint a magyar társadalomra s főleg a magyar hölgyekre. Érezte eleitől fogva, hogy e nagy és szép eszme csak úgy virágozhatik fel és csak úgy hathat üdvösen, ha fölkaroltatik a magyar hölgyek gyengéden ápoló karjai által. Programmul írta ki zászlajára, hogy a nemzeti létküzdelemből a magyar nőknek nem szabad kimaradnia, mert máskülönben biztos az elbukás. Mint varázsütésre, megszünt a magyar hölgyek hidegsége és közömbössége, mely eddig a nemzet és a hon elkeseredett harcából ki volt zárva. És örömmel csatolhatjuk e lélekemelő jelenséghez azon magasztos történetet, hogy e tüntetésben ott találjuk a társadalom minden osztályát, a magyar hölgyeket a főrangú nőktől le a szegény iparos nőkig.

A magyar hölgyvilágnak a honi iparpártolásban kitünő példát nyujtott az a fenkölt lelkű nővérpár, Battyhány Lajosné és Károlyi Györgyné grófnők, kik Kossuth első lelkes föllépése után az utcákon, szalónokban és színházban oly ruhában, oly shawllal és oly hajbafont szalagokkal jelentek meg, amelyek Magyarországon készültek. Nemes példájukkal bebizonyították azt, hogy nem szabad a kényes izlésnek bőválasztékú anyagot igényelni akkor, midőn kétségtelen tény az, hogy szegények vagyunk és hogy napról-napra szegényedünk, miután ezernyi csatorna nyílik tőlünk a külföld sóvár pénztáraiba.

E két lánglelkű főúri hölgy példája után szóvá vált Kossuth azon mondása, hogy: «amit nekünk a honi ipar nyujthat, azt idegentől venni hazánk elleni bűn!» és ezzel megnyíltak a honi erők ápolásához vezető utak sorompói.

És ha volt a védegyletnek némi eredménye, ezt kizárólag, vagy legalább túlnyomó részben a hölgyek buzgalmának köszönhetjük úgy a fővárosban, mint a vidéki központokban.

A klasszikus példák sem multak el nyom nélkül, mint arra később rátérek; illő tehát, hogy a lelkesedés maga is új életre keljen s új virágot fakaszszon, új gyümölcsöket hajtson.

Abban a programmban, melyet az iparpártolás szervezésére nézve karácsonykor, mint nyers tervezetet közreadtam, volt egy pont, mely azt célozta, hogy minden városban állandó *hölgybizottságot* szervezzünk, melynek föladata volna egyrészt a lakás berendezése és a háztartás körül, másrészt a család ruházkodása tekintetében is a hazai iparpártolás elveit következetesen keresztülvinni. Ez a pont függőben maradt, nem azért, mintha a hölgyek buzgalmában nem bíztak volna, hanem azért, mert azok, akik ez ügyben döntöttek, abból a szempontból indultak ki, hogy miután a mi tervezetünk értelmében minden nagyobb városban úgy is szervezünk iparpártolási bizottságot: bízzuk erre, hogy fölveszi-e kebelébe a hölgyeket, vagy jobbnak találja-e egy külön hölgybizottság létesítését.

És ez a kérdés éppenséggel nem szünt meg aktuálisnak lenni.

Az impulzust arra, hogy e kérdéssel ismét komolyan foglalkozzunk, egy emtékezetes hirlapi felszólalásból merítem.

Ebből ugyanis mindenki meggyőződhetett, hogy nemcsak a negyvenes évek példája, hanem a legközelebbi mult egy-egy kimagasló eseménye is mutatja, hogy a hölgyek lelkes közreműködése és beavatkozása sokszor többet ér, mint bölcsen kigondolt nagy eszméink, javaslataink és néha szépen megírott vezércikkeink is.

Ime a mult év utolsó hónapjában a magyar kereskedelmi miniszter neje egy előkelő napilapban, a vezércikk helyén állott sorompóba a magyar ipar pártolása érdekében, írván a következőket:

A nagyközönség, mely annyira rajong mindenért, ami külföldi, mely ritkán bízik abban, ami hazai, csak azért, mert megszokta a külföldi árut jobbnak és finomabbnak tartani, bizony nem tudja, mily gyakran főzi le az élelmes külföldi kereskedő.

És sok érdekes példát hozott fel a Grüneberg-féle kefék, a Löw-féle zsolnai posztó, a rózsahegyi damasztok, a kézsmárki vászon és himzésről, miként kerülnek ezek külföldre s onnan, mint nevezetes és tökéletes iparcikkek ismét hazánkba vissza, ami — hogy az ő szavaival éljek -- mind azt bizonyítja, «hogy

a mi iparunk nem oly elmaradott, amint sokan gondolnák, a mi iparosainknak is van tudásuk, izlésük és a mi ipari produktumaink is vannak oly jók, mint a külföldiek.

Ha közönségünk így szól tovább a kegyelmes asszony — *meggyőzeti magát arról, hogy a hazai cikkek ép oly jók, mint a külföldiek, ha azoknak ad előnyt ezek felett, akkor csakhamar lesz nagyiparunk, emelkedni fog az országban a jólét, gyarapodni fog a vagyon, kevesebb gondja lesz a társadalomnak a jótékonyság terén, mert szaporodván a kereseti források, kevesebb lesz a segélyt kérő és segélyre szorult.*»

Körülbelül két hónap mult el e cikk megjelenése óta . . . Azóta más események nyomultak előtérbe, hiszen a villamosság rohanó századát is eltemettük s a napi élet forgatagában a nagyközönség mindennap új és új izgalmakat keres és talál is.

De mi, kik a zajló élet nagy útvesztőjében ott állunk a munkás tárnák ajtainál, nem teljesítenők becsületesen hivatásunkat, ha megengednők, hogy az értékes eszmék színaranyát is elnyelje az a rohanó áradat, mely nem tudja megkülönböztetni a jót a rossztól, az értékest az értéktelentől.

És engedjék meg nekem, hogy a mai ünnepélyes összejövetel alkalmával, amikor az a föladatom, hogy a magyar nőknek az iparpártolás terén való tevékeny közreműködésére szerény impulzust adjunk, mindenekelőtt bejelentsem, hogy azt a színaranyat, melyet Hegedüs Sándorné fönnebbi kezdeményezésében látok, ki akarom menteni a feledés örvényéből, mert méltónak tartom, hogy ehhez a bátor és lelkes kezdéshez fűzzük a magyar nők hazafias mozgalmának megindítását és lehetőleg országos szervezését.

Vétkes mulasztást követnénk el, ha nem sietnénk ezt a felszólalást, melynek legnemesebb intenciója előtt tisztelettel kell meghajolnunk, a társadalom élő lelkiismerete előtt mint egy igazán értékes emlékeztetőtáblát körülhordozni. Hajdan, mikor veszély volt, véres kardot vittek körül az országban; ma másnemű a veszély, a magunk erejét, gazdasági fejlődésünk létalapjait kell megerősíteni, a hazai munka és szorgalom jutalmazására a magunk tűzhelyét kell meghódítani, a magunk vérét kell frissíteni, táplálni.

És abba a nagy mozgalomba, mely erre vezet, egy iránytűt dobott a magyar kereskedelmi miniszter felesége, mondván:

a magyar közönséget meg kell győzni arról, hogy a magyar iparcikkek ép oly jók, mint a külföldiek.

Ime: egy hatalmas programm. És milyen nagy bölcsesség és erő rejlik ebben az egyszerű programmban.

Tehát *meg kell győzni* a közönséget?

De hogyan? Vándorló apostolokat nem küldhetünk az országban szanaszét.

A szó hatalma és varázsa csak egy módon terjedhet: *a nő által* A nőt kell a magyar iparpártolás eszméjének meghódítani s ezután az eszme apostolává tenni.

Mert hiszen a közhatóságok, közhivatalok már meg vannak nyerve az eszmének; de ezek szükséglete a közfogyasztásnak csak kisebb részét képezi.

Ezeknél sokkal többet tehet a nő.

Amikor tűzhelyet alapít, a lakás berendezésének gondjai jórészt reá nehezednek. A kelengye, a bútorok, a háztartás fölszerelése, a konyha, a kamra mind ezer és ezer tárgyat igényel, melyeket folyvást kiegészíteni, pótolni kell.

Azután jön a napi fogyasztás, az élelem, az élvezeti és ruházati cikkek, melyek napról-napra, vagy legalább idényről-idényre váltakoznak.

Ha fölteszi magában, hogy a háztartása, a férje, a maga, a családja szükségletét legalább azokban a cikkekben, amelyeket jó minőségben itthon is meg tudunk szerezni, kizárólag a magyar ipar útján szerezi be, már rengeteg összeggel gyarapítja a hazai termelés erejét s ezzel a nemzet közvagyonosodását.

Igaz, hogy ez az eljárás egy kis körültekintést, gondos figyelmet és szívós kitartást, meg hajthatatlan következetességet igényel. De mire nem képes a magyar nő, mikor hazájának jólétéről és boldogságáról van szó.

Ha hozzávetőleges számítás szerint azt veszszük, hogy Magyarországon három millió család az iparpártolás révén átlag csak huszonöt koronát ment meg a hazai iparnak, akkor egy évben ennek a mozgalomnak az értékét 75 millió koronára lehet tenni. Már pedig nyugodt lélekkel merem állítani, hogy a felső tizezreket nem is számítva, a legszerényebb polgári család ennél sokkal, de sokkal több koronával szolgálhatná a magyar ipar egzisztenciális érdekeit és száz milliókat tudnánk megtakarítani az ország termelőinek és közvetve az ország erejének gyarapítására.

Számokban fejeztem ki a várható eredményt, hogy ezzel a kötelességtudás éberségét emeljem honleányainkban és a jelzett eszme érdekében való lelkesedésüknek még biztosabb alapot adjak. E számvetés továbbá sok nőt talán arra is fog bírni, hogy ne vegye könnyen az e téren reá váró kötelességek teljesítését. Mert helyrehozhatatlan mulasztást követne el honfitársai és hazája ellen.

Azt sem tartom kizárva, hogy sok honleány nemcsak a versenyképes cikkeinket fogja fölkarolni, hanem némi áldozatok árán azokat a cikkeket is protegálja, amelyek éppen az ily tömegesebb propaganda útján lesznek mindinkább tökéletesek. És ha erre is szabad számítanunk, akkor az a kalkuláció, melyet fönnebb megkisérlettem, még hasonlíthatatlanul kedvezőbb arányt és eredményt fog mutatni.

Idáig azt hiszem, mindnyájan egyetértünk.

Hátra volna tehát a praktikus kivitel kérdése.

Ez nem az a hely, ahol szervezeti kérdéseket meg lehetne beszélni; de némi útmutatással talán szabad itt is szolgálni.

Első sorban a jour már nem ismeretlen intézményét lehetne a propagálásra fölhasználni. Lelkesítsék a jourokon a hölgyek egymást, versenyezzenek egymással a honi cikkek pártolásában.

Itt vannak azután a divatlapok, melyeknek állandóan lelkesíteni kellene ez eszméért és szünet nélküli buzdítás mellett gyakorlati irányt is adni, például a magyar csipke, a magyar vászon, a magyar posztó, a magyar paszománt fölkarolása tekintetében.

És ez nem is oly nehéz. Emlékezhetnek, hogy néhány évvel ezelőtt, mikor Bécsben a paszománt-ipar hanyatlásnak indult, *Stefánia* főhercegasszony mozgalmat indított, divatba hozta a paszomántos ruhadíszítést s mintegy varázsütésre újra föllendült az ipar.

Hasonlóképpen segítettek a hanyatló gyöngyház-iparon.

Nálunk csak nemrég pendítette meg *Vészi* József, a legtemperamentumosabb magyar ujságíró, hogy *divattá* kell tenni az iparpártolást és e jelszóval egészen fején találta a szeget.

Agitáljunk, hogy divattá legyen az iparpártolás és vigyük azt bele a divatba.

Ezt az agitációt azután át kellene vinni a napisajtóba, a szépirodalmi és szaklapokba, végre a vidék összes heti- és napilapjaiba.

És hogy szét ne folyjon e mozgalom, követeljenek maguknak a nők az országszerte szervezendő iparpártolási bizottságokban helyet, tanácskozási jogot s informáltassák magukat állandóan arról: hol és mit lehetne tenni, miben lehetnének az ügynek időről-időre és állandóan is segítségére.

Mindez pedig csak néhány futó eszme. Nálamnál hivatottabbak jobbat is, praktikusabbat is fognak mondani.

És ha a mi magas vendégünk a kezdeményezéssel mutatott készségét és lelkesedését továbbra is szíves lesz ennek a jó ügynek szentelni, nem kétkedem, hogy ha nem is egyszerre, de lassan-lassan tért hódítva, igen becses eredményeket fogunk elérni, melyeket sem törvényekkel, sem rendeletekkel nem tudtunk volna megközelíteni, csakis a honleányok lelkes seregének buzgó apostoloskodása révén.

És ha hála istennek elérkezett már az idő, amikor a hazáért nem meghalni, hanem élni és dolgozni kell, biztos reménynyel tekintek a jövőbe, melyben egy újabb költő azt fogja énekelni, hogy magyar hölgynek *születni* nem elég érdem és dicsőség, a *magyar hölgynek közre is kell munkálni az ország gazdasági életének föllendítésében, az általános nemzeti jólét előmozdításában.*

Hölgyeim és első sorban kegyelmes asszonyom, vállalkozzanak erre az úttörő, de hálás munkára, mi lelkesen, szeretetteljes és kitartó munkával állunk rendelkezésükre! (1900.)

Az iparpártolás gyakorlati keresztülvitele.

(Előadói javaslat az aradi kerületi iparosgyűlésen.)

Az iparpártolásra most már nem kell kapacitálni az embereket. Ezt a jelszót az utolsó években eleget koptattuk fönt is, lent is, fehér és zöld asztalnál egyaránt, szóval és tollal. Úgy, hogy ez a jelszó szinte megpuhult, világos lett és átlátszó. Majdnem vigyázni kell, hogy mikor az ember újból ezt a tenort kezdi, ne legyen unalmas, vagy ne találkozzék unott arcokkal, akik a témától már félig-meddig megcsömörlöttek.

Más módon kell tehát az ételt elkészíteni és föltálalni, ha azt akarjuk, hogy étvágyat gerjeszszen. És én most már a világért sem merném mondani, hogy a szalmatűz hazájában «lelkesedünk, lármázunk, szónokolunk és bankettezünk a magyar iparért, de

veszszük tovább is az osztrák portékát; *elvben* egy kicsit *pártoljuk* a hazai ipart, de *nem becsüljük meg érdeme szerint.*»

Nem! Én elismerem, hogy itt nálunk az iparpártolásnak hálás talaja van s hogy annak fontosságától mindenki át és át van hatva.

Csak nem tudjuk a dolgot igazában megfogni.

Pedig *kell* ezen a téren valaminek történnie, még pedig minél előbb. Mert ismételten rá kell mutatni arra, hogy, míg mi ideháza semmit sem teszünk, addig odaát Ausztriában még mindig vigan folyik a magyar liszt és a többi magyar cikkek bojkottja, mert Ausztria részéről napról-napra a legádázabb gyülöletet tapasztaljuk a magyar ipar ellen. Ime néhány példa ez állítás illusztrálására: Egy bécsi kereskedő a neki mutatványul küldött magyar szőlőt azzal a megjegyzéssel küldte vissza: «Kossuth-kutyáktól nem vásárolunk.» Ipari és gyári vállalataink árjegyzékére az osztrák kereskedők válasza: «Magyar árút nem fogadunk el.» A «Müllerstube», az osztrák malomipar közlönye így végzi egy ellenünk irányzott cikkét: «Szakadjunk el ezektől a cigányoktól.» Bécsben, Prágában a különböző ipari- és kereskedelmi egyesületek sűrűen üléseznek, mely üléseken csak áskálódnak és gyülöletet szítanak első sorban a magyar liszt, másodsorban az egész magyar ipar ellen. Csehországban még tovább is mennek. Az asszonyokat és a gyerekeket elviszik a templom elé és Husz János szobra előtt megeskettetik őket hozzátartozandóik boldogságára, hogy magyar iparcikkekért soha egy garast nem adnak ki. Stb. stb. És mindez társadalmi akció utján történik, a szervezettség és rendszeresség bizonyos határai között.

Nálunk a *gyakorlati útmutatás* terén eddig nagyon kevés történt, az is az Országos Iparegyesület konkrét javaslataiból indult ki.

De mert az utóbbi években több külön kezdeményezés lépett előtérbe az iparpártolás érdekeinek hathatósabb képviseletére, az iparegyesület megszünt ezt a kérdést rendszeres gondozása tárgyává tenni s átengedve a tért az új alakulásoknak, majdnem kizárólag arra szorítkozott, hogy konkrét és aktuális iparpártolási kérdésekben közbenjárjon, amit esetről-esetre több-kevesebb sikerrel mindig meg is tett és folyvást meg is tesz.

És ha szíves felhívásukra most én akarom igénytelen nézeteimet a gyakorlati iparpártolásra nézve elmondani, teszem ezt

azért, mert ép ezt a kérdést teljes odaadással kisérem figyelemmel s mert őszintén óhajtom, hogy ebben kövessük az osztrákokat, nemcsak a retorzió kedvéért, hanem ami iparunk javára is. Térjünk tehát el az akadémikus és teoretikus okoskodásoktól és fogjuk meg az eke szarvát isten igazába, hogy mélyebben szántsunk és eredményeket lássunk a művelésre érdemes talajból kisarjadzani.

Megjegyzem mindjárt. hogy e fontos kérdésnél nem akarok rendszeres, pragmatikus munkára vállalkozni és nem fogom az iparpártolás kézi kompendiumát összeállítani. Vadonat új dolgokat sem akarok kifundálni. Csak nehány igénytelen, praktikus gondolatnak adok szárnyat, tessék ezeket fölnevelni, összeilleszteni és ha éretteknek tartják, érvényesíteni.

Kiindulok az aradi példából.

Itt már megvan az aradi iparpártoló szövetség.

Első dolog, hogy ebbe delegáció útján belevigyük az *összes helyi egyesületeket* és pedig az ipari és kereskedelmi egyleteket ép úgy, mint a társadalmiakat, a köztisztviselők egyleteit, a nőegyleteket stb.

Ennek a sorakozásnak az a célja, hogy egyrészt a társadalom minden rétegének legyen módja és alkalma a maga óhajait, kivánalmait előadni a praktikus iparpártolás terén, másrészt, hogy a szövetség határozatait és értesítéseit a csatlakozott egyesületek és társulatok révén belevihesse a társadalom minden rétegébe.

Hogy az így sorompóba szólított egyesületek ne csak erkölcsileg támogassák-e az eszmét, hanem anyagilag is hozzájáruljanak-e a szövetség költségeinek fedezéséhez, ez alárendelt dolog, melyre nézve könnyű lesz a megoldást megtalálni. Nézetem szerint ez tapintat dolga, mert a jól szituált egyletek bizonyára szívesen támogatják a czélt anyagilag is, a nem jól szituált egyletektől pedig elegendő az erkölcsi támogatás is.

Mihelyt a csatlakozás megvan, a szövetség érintkezésbe lép a m. kir. kereskedelmi múzeum közszállítási osztályával, mely ma már kitűnően fungál és ettől *elkéri a hazában termelt összes versenyképes ipari cikkek jegyzékét.*

Ha ez a jegyzék nem volna kész, a kereskedelmi miniszteriumot kell megkeresni, hogy az említett osztályt e jegyzék elkészítésére és időről-időre való rendszeres kiegészítésére utasítsa.

E jegyzékben természetesen minden cikk mellett föl volna sorolandó a honi termelő neve és lakhelye. Az illető cikkeknek en gros és en detail árait a szövetség magától a termelőtől tudhatja meg.

Mihelyt a szövetség a hazai termelés felől kellőképen tájékozva van, két olyan tényezővel kell szövetkeznie, melyek nélkül munkájában egy lépést sem haladhatna előre. Ez a két tényező: *a helyi kereskedő és a helyi sajtó.*

Vagyis egyes branche-ok szerint kiszemeli a helyi kereskedőket, akiket egyes honi cikkek rendszeres tartására rábír s velük erre nézve formális megegyezést köt. (A honi cikkek valódiságát származási bizonyítványokkal, vagy más alkalmas módon kell a kétkedők előtt igazolni.) Rekompenzációul pedig a helyi lapokkal megegyezést köt arra nézve, hogy ezek rendszerint, erre a célra nyitandó állandó rovatban nyílvántartják és folyvást propagálják, hogy pl. honi kékfestő kelme, magyar selyem stb. kapható X-nél, magyar vasalók, kályhák, stb. stb. Y-nál. A cikkeket e hirdetésekben lehetőleg detailirozni kell és feltünően beosztani, az illető kereskedő cégeket azonban minden reklám nélkül, de tipografice kellőképen kiemelve megemlíteni.

Természetes, hogy ez a reklamirozás mindennap más-más branche-okra terjedhetne ki, úgy, hogy ugyanazon cikkekre hetenkint lehetőleg csak egyszer-kétszer kerülne a sor. Megjegyzem, hogy nem ártana a helyi lapoknak ezt a rovatát plakátszerűen is kezelni és megfelelő utcasarkokra, vagy hirdetési oszlopokra időről-időre kifüggeszteni.

E tranzakciónál két negativ kérdés merül föl.

Az egyik az, hogy mi történjék, ha bizonyos cikkre nézve az illető branchebeli kereskedővel nem lehet megegyezni? Erre a felelet a következő: *kövessen el a szövetség mindent, hogy az illető szakmabeli kereskedőt a magyar iparpártolás eszméjének megnyerje.* De ha ez bármi oknál fogva nem sikerülhetne, *nyisson a szövetség maga boltot* és ebben helyezze el azokat a cikkeket, melyeket a kereskedők vonakodnak propagálni. Ezzel a kereskedőknek nem árt, a honi iparnak és a közönségnek azonban használ.

A másik kérdés az, hogy miután a helyi lapoktól, melyek szintén magánvállalatok, nem lehet ezt a nagy áldozatot ingyen követelni, miként volna lehetséges a lapokat ez állandó propa-

gandáért rekompenzálni? Erre nézve két mód kinálkozik. Vagy teremt a szövetség erre a célra a kereskedők és az illető honi termelők, valamint a helyi egyletek hozzájárulásával bizonyos alapot, vagy ha ez nem sikerülne, akkor az eladásra kerülő honi cikkek árához lehetne taláb 1—2 millet hozzácsapni és ebből a szükséges összeget előteremteni. Ezt a csekély áldozatot bizonyára szívesen hozza meg a közönség az ügy érdekében.

Kivánatos volna, hogy a lapok azután az iparpártolásnak állandó *hírrovatot* is szenteljenek, hogy ebben az aktuális és új dolgokat regisztrálván, a követésre méltó jó példákat pertraktálván, állandóan buzdítsák a közönséget hazafias kötelességeinek teljesítésére.

A sajtónak ilyen érdekbevonása azért szükséges, mert a hiriapolvasás hazánkban rendkívüli módon terjedt s nincs olyan intelligens ember, aki ne olvasna lapokat s első sorban a helyi lapokat. Ez a propaganda tehát többet ér minden értesítőkiadásnál és minden másnál, ami e téren kinálkozik.

Mindez azonban csak az *alkalom* nyujtása a honi iparpártolásra. De ez nem elég. *Az iparpártolási hajlamot ezenfelül állandóan éleszteni és termékenyíteni kell.*

Kezdjük az ifjúságon. Az ifjúság megnyerése ez ügynek, annyi, mint a jövő diadalának biztosítása. Ezért erre különös súlyt kell helyezni. Az iskolákra direkte és indirekte kell hatni, hogy ez eszmét hirdessék. propagálják. Követeljék meg a tanár és tanító urak, hogy a tanulók *magyar papirost, magyar ceruzát magyar tintát, magyar tollat és magyar iskolaszereket használjanak.* Tűzzenek ki jutalmakat, elismerő jelvényeket, kokárdákat vagy efféléket az oly tanulók, osztályok és iskolák számára, akik és amelyek ezen a téren a legnagyobb sikereket elérték. Azt, hogy a tankönyveket kizárólag magyar papirosra nyomják, kezdeményezzék az illetékes testületek (iparegyesület, kamarák, stb.) a kultuszminiszternél, ahol ez a dolog már kellőképpen elő van készítve.

Az ifjúságnál lehetne azután a késmárki igen szépen bevált mintára másodsorban azt is keresztülvinni, hogy magyar származású ruhát viseljen; s ez irányban a szülőket is érdekbe kellene vonni.

Azután hódítsák meg a *hölgyeket.* A negyvenes évek védegyletében az arisztokrata hölgyek voltak az eszme leglelkesebb

propagálói. Az ő nyomukban keletkezett az akkori nagy siker. Miért ne lehetne ezt a sikert most is elérni ugyanezen az úton.

A lakásberendezés, a konyha fölszerelése, a kredenc beosztása stb. stb. ezer alkalmat nyújt a hölgyeknek a honi ipar propagálására, a mindennapi fogyasztás, a ruházkodás pedig kétszer annyit. Tessék hasznos útmutatásokkal szolgálni, rendezzünk honi bálokat, követeljünk honi háztartási és berendezési cikkeket, italok és ételek fogyasztását, s óriási eredményeket érhetünk el. Propagáljuk a *helyi* iparos támogatását. Jó cipőt, ruhát itthon is kaphatunk, első sorban támogassuk tehát a mi iparosainkat és bélyegezzük meg azokat, akik különös ok nélkül külföldre viszik itthon keservesen szerzett, drága pénzüket.

Azután az iparosoktól követeljük meg, hogy *hazai anyagot használjanak lehetőleg összes készítményeiknél*, vagyis hogy ők, akiknek legelsőbben áll érdekükben a honi iparpártolásnak minden vonalon való érvényesülése, maguk járjanak elől e tekintetben jó példával.

Térjünk rá azután a *speciális* esetekre. Keressük meg például a leglátogatottab *vendéglőket és kávéházakat*, hogy első sorban berendezésük (szalvéta, abrosz, üveg, porcellán, evőeszköz, stb.) legyen magyar, másodsorban fogyasztási cikkeik. Legyenek protektorai *a magyar bornak, sörnek, ásványvizeknek, likőröknek, cognak-nac. pezsgőknek, sajtoknak* stb. stb. És buzdítsuk a közönséget, hogy az egész vonalon, mindig és mindenütt, *első sorban magyar terméket követeljen.*

E speciális eseteket azután ki kell terjeszteni mindazon üzletekre, intézményekre és helyiségekre, amelyeknek nyilvános ellenőrzésére a közönségnek közvetlen, vagy közvetett befolyása van.

Igyekezzünk megakadályozni, hogy *külföldi cikkekkel* nálunk házaljanak, igyekezzünk a lapokat rábírni, hogy *külföldi hirdetéseket* lehetőleg mellőzzenek és próbáljuk őket ezekért az illető branche-ba vágó helyi hirdetésekkel rekompenzálni (lásd a szegediek példáját a Schicht-szappan tekintetében), kerüljük rendszeresen az olyan üzleteket, melyek kizárólag *külföldi* cikkeket tartanak raktáron, például karlsbadi cipő, cseh porcellán, tiroli loden, pilzeni sör s több efféle, nagyon elszaporodott boltokat.

Csináljunk egy-egy propaganda erősebb megindítására *alkalmi kiállításokat* s hatoljunk be — esetleg a ponyvairodalom segítségével — *a nép* legszélesebb rétegei közé, hogy a népet is megnyerjük munkatársaink gyanánt.

Végre pedig, amint egy kicsit rendesen megy az így megindított mozgalom, a helyben bevált szervezet fölhasználásával vonjuk be *a vidék fontosabb gócpontjait*, hogy kezdeményezésünk sikere minél nagyobb tért hódítson és minél több valóságos eredményt tudjon fölmutatni.

*

Ezek után következik végre *az ellenőrzés* nagy és tapintatos munkája. Oda kell hatni, hogy a város, a megye minden szükségletét *hazai* forrásból fedezze. Az állami hivatalok erre már utasítva vannak. A többi *hivatalokat* és *intézeteket* rá kell bírni a proklamált elvnek önkéntes elfogadására és keresztülvitelére. És aztán nem ártana egy kis csöndes ellenőrzés az egész vonalon. A kereskedőknél, a hivatalokban, a hatóságoknál. De ez az ellenőrzés ne legyen tolakodó és ne legyen kellemetlen. Tisztán csak az ügy érdekét, a kitűzött cél reális megvalósítását tartsa szem előtt és igyekezzék lehetetlenné tenni, hogy egyesek önérdekből ezen a téren *visszaéléseket* kövessenek el. Ezek példás megtorlását kellőképpen biztosítani kell.

*

Ime néhány eszme, néhány ujjmutatás, mit lehet és mit kell az iparpártolás praktikus keresztülvitele terén cselekedni. Csupa odavetett, nyers idea; de ha elvben helyeseknek találjuk azokat, mindegyiket okosan és részletesen ki lehet dolgozni, az életbe való átültetés és megvalósítás céljára. Ez és a kivitel azután a helyi szövetségeknek tüzetes föladata leszen.

Én legjobb tudásom szerint igyekeztem megfelelni az elém tűzött feladatnak. Ha bárkinek csalódást okoztam, előre is bocsátot kérek.

De abban az erős meggyőződésben élek, hogy a magyar iparpártolás terén sokat lehetne elérni. Dolgozzunk e téren komolyan és tegyük az iparpártolást divattá, még pedig olyan divattá, melynek sohasem szabad kijönni a divatból...

Ha azután Arad város példáját tíz, húsz és száz magyar város követendi, hatalmas eredményekkel fogunk szemben állani.

Ha tíz, húsz, vagy száz magyar város intelligens polgárságának értelmi, erkölcsi és vagyoni ereje, a magyar hazafiak százezreinek lelsesedése, akarata és pénze egyesül abban a szervezett törekvésben, hogy a magyar ipart veleszületett jogának birtokába helyezze; ha a praktikus hazafiság valahára komoly és rend-

szeres kitartással fog közremunkálni azon, hogy a magyar hazában a magyar munka kizárólagos uralma megteremtődjék: ennek a hatalmas nemzeti mozgalomnak a nemzeti vagyon hatalmas gyarapodása lesz az eredménye. Százmilliókat fogunk megmenteni az ország számára; százmilliókkal fog gyarapodni hazánk gazdagsága minden esztendőben. Ez a mozgalom a nemzeti erőgyűjtés processusa lesz, amelynek gyümölcsén végeredményében mindannyian osztozkodni fogunk. A magyar ipar számára az idegentől elhódított fillérekkel az erős, gazdag, vagyonilag független magyar állam útja lesz kikövezve.

Ez pedig csakugyan érdemes egy kis fáradságra, komoly, céltudatos, úttörő munkára! (1904.)

Iparpártolási jegyzetek.

(Fölolvastatott a lipótvárosi körben.)

Nem nagyon hálás dolog egy meglehetősen elcsépelt témát újból kikezdeni.

Az iparpártolásról nagyon sokan beszélnek Kárpátoktól Adriáig; de fájdalom, mindenütt *csak* beszélnek. Lelkesedünk, lármázunk, szónokolunk és bankettezünk a magyar iparért, de veszszük tovább is az osztrák portékát; elvben egy kicsit *pártoljuk* a hazai ipart, de *nem becsüljük meg* érdeme szerint.

Élénken emlékezem rá, amikor éppen a Lipótvárosban egy másik előkelő kaszinó hozta meg rezolucióját az iparpártolás érdekében. Én följegyeztem ezt a rezoluciót, mely a következő, nálunk már nem ismeretlen tézissel kezdődik:

Mindinkább terjed és erősödik, sőt a köztudatba átment az a meggyőződés, hogy egyedül a hazai iparnak hazafias és jóakaró támogatása teremtheti meg és fejlesztheti a magyar ipart és csupán ez teheti függetlenné nemzeti gazdaságunkat.

Édes érzés az, amikor fehér hajjal, öt X-szel a hátunkon végre megadja nekünk a sors azt az elégtételt, hogy a puszta — hiszen ebben a tekintetben nálunk még a nagyváros is puszta — végre visszaadja azt a hangot, melyet harminc esztendővel ezelőtt, fiatal szívvel, rajongó lélekkel és tele tüdővel belekiáltottunk.

Ime tehát a fonográf nálunk nem egészen új dolog.

De hallgassuk tovább a lipótvárosi rezoluciót, mely így szól:

Hogy a kedvezőtlen közgazdasági helyzetünkből eredményesen kibontakozzunk, annak egyik leghatályosabb módja a magyar ipar megteremtése és fejlesztése; ezt pedig a mi viszonyaink között csak úgy érhetjük el, *ha a nagy magyar társadalom a magyar ipart hazafias pártolásába veszi. Pártolásába veszi, nem úgy — mint eddig — közhangzású szavakkal, hanem következetes tettekkel és hazafias lelkesedéssel, annak tudatától áthatva, hogy ezzel szeretett hazánkat szolgáljuk és közgazdasági függetlenségünket vívjuk ki.*

Az utasítás ezek alapján azután az volt, hogy aláírási íveken minkenki kötelezze magát a hazai ipart pártolni és propagálni s ennek a mozgalomnak a szítására egy 5 tagú bizottság küldetett ki, mely köteles lett volna a mozgalmat ébren tartani s erről, valamint az elért eredményekről a közgyűlésnek évről-évre jelentést tenni.

Hogy mi történt ez ügyben 4 év óta, amióta ugyanis azt a határozatot hozták, azt senki sem tudja, de nem is kutatja senki.

*

Ne méltóztassanak rólam azt az izléstelenséget föltenni, hogy mint vendég azért jöttem a kerületnek ebbe a kaszinójába, hogy a másikat leszóljam.

Távolról sem!

A lipótvárosi kaszinó határozatát, melyet a legjobb indulat és igazi hazafias lelkesedés hozott létre, csupán mint hozzánk most legközelébb fekvő *tipust* idéztem, melyhez hasonló ezerszámra termett ebben az országban. De mint itt, úgy -- nagyon kevés kivételektől eltekintve mindenütt csak a rezoluciónál maradt a dolog!

*

Így van ez a hatvan év előtt alakult védegylet óta, melyet Kossuth lángesze teremtett meg s mely az akkori viszonyok között megtette azt a csodát, hogy évenkint 40 -45 új gyár keletkezett a rohamosan növekvő és honi után áhitozó közszükséglet fedezésére. Már egy évvel a védegylet alakulása után Kossuthnak az *álhoni* dolgokkal volt a legtöbb vesződsége. És ezután nyomban a *közönynyel.* Az élelmes osztrák ipar azonnal munkába vette a «honi» cikkek gyártását és terjesztését, idehaza pedig lohadt a lelkesedés és a védegylet 145 vidéki fiókjának

csakhamar nem akadt semmi dolga. Igaz, hogy közbejött a 48 és e nagy esztendő csodás eseményei. De Kossuth utóda a védegylet élén, Gorove István, a későbbi m. kir. kereskedelmi miniszter, már 1846-ban panaszkodik az ő publikuma nagy közönye miatt... Ez a két kisérlet kompromittálja még ma is az iparpártolási mozgalmat a fővárosban, a vidéken és mindenütt.

Nem írok erről tudományos disszertációt. Vacsora előtt nem akarom a t. hallgatókat emészthetetlen élvezetekkel megterhelni. Elmondok egy pár esetet viszonyaink és állapotaink jellemzésére.

*

Egy előkelő lipótvárosi kereskedő a következő dolgot mondotta el nekem nemrég:

— Bizonyos «előkelő» körök nemcsak hogy nem rendelik idehaza fehérneműjöket, de mosásra, tisztításra is minden hónapban Bécsbe, vagy Párisba küldik. Pedig mi itt Budapesten számos fejedelmi és főúri udvarnak szállítjuk ugyanazt jól és olcsón, amit ama bizonyos «előkelő» körök kevésbbé jó minőségben, de drágán Bécsből és Párisban szereznek be. (Az illető kereskedő nevét bárkinek szívesen megmondom. Aki puszta szóra kétkednék az elmondottakban, az megnézheti hiteles könyveit.)

*

Más: Egy másik kereskedő a következőket mondta:

Egy szerepvivő, előkelő magyar főúr *angol* kalapot rendelt nálam. Megmondta, hogy melyik londoni üzletből hozassam. A megrendelést effektuáltam s az illető nem győzött eleget hálálkodni a kivitelnek nem is remélt fényes sikereért. Erre fölbátorodva, megvallottam, hogy az angol kalap egy minden tekintetben versenyképes magyar gyárban készült. A főúr — ahelyett, hogy miként vártam, megörült volna e fölfedezésnek — magából kikelve rohant el üzletemből s megírta, hogy ahol őt ilyen csunya módon becsapják, oda ő többet nem megy vásárolni...

Apropos, magyar kalap. Egy fővárosi kalapgyárban roppant meglepetésemre láttam vagy kétszázféle kalapbélést, mind külföldi vignettával.

— Mi ez? — kérdeztem a gyárost.

— Ezek kifundált angol nevek. Itt van például Brothers O'Donell, London, Calverstreet 215. (Alatta azután: Strausz és

Krausz férfidivatüzlete Tiszavárdán.) Ez az angol firma nem létezik, ilyen utca Londonban talán nincs is. De a divatkereskedő, aki nálam a kalapot rendeli, okvetlenül angol vignettát követel, mert különben nem adja el az árúit s nem rendelhetne nálam egy tucatot sem.

*

A zsolnai posztógyár kitünő szöveteket készít. Egy része a termelésnek Angliába megy. Az Angliába küldött szövetek legnagyobb része visszakerül Budapestre, mert ezt a fajtát nagyon szeretik nálunk női felöltőknek. Ugyan mit képzelnek az urak, ki fizeti meg a szállítási és ár-differenciát? Bizonyára a magyar fogyasztó, akinek mindenáron angol posztó kell.

*

A nyáron, a zsolnai kiállítás alkalmával több ízben volt alkalmam a zsolnai posztógyár üzemébe betekinteni. Egy ízben sürgősen kerestem az igazgatót. De három napig nem tudtam vele találkozni. Később megtudtam, hogy egy amerikai nagy kereskedőház képviselőjével tárgyalt és évekre terjedő sluszt csinált rengeteg mennyiségű magyar posztónak Amerikába való szállítása tárgyában.

A magyar posztó tehát jó és versenyképes az amerikaiaknak, de nem jó — nekünk.

De azért ne tessék gondolni, hogy Budapesten nincs zsolnai posztó. A gyárban megtudtam, hogy 8—10 nagykereskedő nagyon szépen és *állandóan* rendel Zsolnán. Egy szép napon végigjártam ezeket a kereskedéseket. Egy női szövetkereskedőnél kezdtem. Megismertem a szép női ruhákra való zsolnai posztót. Kérdeztem: honnan való ez a szövet?

— Angliából! — volt a válasz.

Egy másik férfiszöveteket tartott raktáron. Oda is elmentem. A második úr azt felelte, hogy a kérdezett szövet a legkitűnőbb brünni gyártmány.

És így tovább.

Két kereskedőnél kivételt tapasztaltam.

Az egyik nagyban hirdeti a zsolnai posztót ulster-alakban. Bemegyek s kérem, adja elő a zsolnai posztó-mintákat. Elébem rakott vagy háromfélét s valamennyiről konstatáltam magamban, hogy *egy sem* zsolnai.

A másik kivétellel egy kedves barátom, Breitner L. Zsigmondnál találkoztam. Megnéztem az ő kolosszális posztóraktárát s arra kértem, mutassa meg a *magyar* s főleg a zsolnai készletet. Megmutatta. Nagyon imponáló mennyiség volt.

— És kelendő a magyar posztó? — kérdem kiváncsian.

— Nagyon jó üzletet csinálok vele. Évről-évre nagyobb mennyiséget tudok eladni.

— Az igazán örvendetes, hogy a mi közönségünk mégis pártolja a honi ipart, — jegyeztem meg ...

— A mi közönségünk, mondá széles mosolylyal, igen, a mi közönségünk *Stiriában* van, mert ez a posztó majdnem kivétel nélkül Stiriába megy. A magyar fogyasztónak nem igen kell a magyar posztó . . .

*

Más. Egy kiváló szaktekintély hírében álló képviselőt meglátogattak a választói, akik épp az iparpártolást hozták szóba.

A képviselő úr választóinak a következő nagy tirádával szolgált:

Minden magyar ember legelső kötelessége, hogy házának a küszöbére állítsa föl a vámsorompót: soha azon be ne bocsássa, ami idegenben készült. Sokan, mihelyt valamivel jobb módba jutottak, már Bécsből hozatják a ruháikat s elfelejtik, hogy a magyar szabók is tudnak varrni. Ki kell adni a jelszót, hogy bojkottáljuk az osztrák portékát! Én a politikában agitálok ebben az ügyben, a feleségem a társaságban. Megosztjuk a munkát. A télen, amerre csak társaságba járt a feleségem, mindenütt ipart pártolt. Híveket toborzott, lelkesített szenvedélylyel, fáradság nélkül. Amikor az iparegyesület fölolvasásait is el kezdte hallgatni, már nekem kellett kérnem, hogy kimélje magát. Mennyire másként is állana a magyar ipar, ha sok ilyen lelkes katonája volna!

A következő mondatot az inas szakította félbe, aki szállítólevéllel a kezében lépett be s a választók nem kis meglepetésére jelentette:

— Megérkeztek a nagyságos asszony ruhái — Bécsből.

Erre különben rá lehet mondani: Mintha hallottuk volna már ezt a nótát! Ujabbat kérünk!

És van ebből a fajtából raktáron akárhány!

Hogy a londoni utazó bőrtáskákba a Grüneberg testvérek pozsonyi cég szállítja a világ legkitünőbb keféit, az közismeretű

tény, valamint hogy azt is tudja mindenki, hogy a mi kereskedéseinkben honi keféket csak ritkán találunk. Pedig van még két igen jeles kefegyárunk Debrecenben, melyek jobbadán exportból élnek.

*

Azt is konstatálhatom, hogy egy előkelő nemes emberünk új palotája első emeletének lakberendezését híres bécsi bútorosnál rendelte meg és nagy volt csodálkozása, amikor legelőkelőbb budapesti bútorgyárosunk társzekereiről emelték le a remek bútorokat, melyeket a bécsi cég Budapesten rendelt meg sokkal olcsóbban és innen szállított rendeltetése helyére, bizonyára szebb és tökéletesebb minőségben, mintha Bécsben ő maga készítette volna azokat.

*

Más. Eszterházy herceg egy szép napon levelet ír a pesti Kölber-gyárnak, melyben arra kéri a céget, hogy, miután Londonban egy ritka tökéletes hintót vett, mely évek multán némi restaurációra szorul, küldjön valakit, aki megtekintse a drága portékát és tanácsot adjon arra nézve, lehetne-e azt itthon is megjavítani? A cég egyik főnöke maga utazott el és — hogy rövid legyek — csakhamar konstatálta, hogy a kocsi az ő pesti műhelyéből való, a párisi világkiállításról került Londonba, ahol a herceg úr kétszeres árt fizetett érte, mint ha Budapesten rendelte volna meg. És hogy ezt demonstrálja, kiemeltette a kocsirudat, melybe a budapesti cég bélyege bele volt vésve.

*

Ez az egy pár adat a társadalom hibáit és kis részben a kereskedelem félszegségeit akarja illusztrálni, pedig nemcsak a társadalomnak van abban bűne, hogy a magyar iparpártolás ügye nem tud zöld ágra vergődni.

Ennek igazolására ismét csak néhány érdekes adatot akarok fölhozni.

Mostanában ugy áll a dolog, hogy Triesztből Prágába olcsóbb a nyers bőr transzportja, mint Fiuméból Budapestre, a posztó Reichenbergből olcsóbban kerül Budapestre, mint Zsolnáról, a gyufa olcsóbb Linzből Budapestre szállítva, mint Temesvárról, ugyancsak a gyufa Bécsből Bosznia kellő közepébe felényi költséggel jut, mint Budapestről; a lisztet Angliába a Dunán, Romá-

nián keresztül kell exportálnunk. A zongora Hamburgból olcsóbban kerül Bukarestbe, mint Budapestről stb.

*

Más. Hogy milyen kevéssé vagyunk élelmesek és mily óriási mértékban élhetetlenek, ennek illusztrálására szolgáljon ez a néhány adat:

Konzervgyártásunkhoz a hüvelyes vetemények 34%-át Ausztriából szerezzük be.

Borsószükségletünk 98, kölesszükségletünk 83%-át külföldről veszszük. Pedig mezőgazdasági nép vagyunk! Hogyne, hiszen mezőgazdasági gépekért a külföldnek évenkint tíz milliót fizetünk, kaszát és sarlót pedig *egy* darabot se csinálunk idehaza.

A magyar sertéshúst nyersen, kilónkint 30—35 krért küldjük ki, a csehek pedig ugyanazt a húst vesepecsenyévé pácolva, kilónkint 3 forintjával küldik hozzánk vissza.

Egy hasonló, majdnem hihetetlen adatot közölt egyik legérdemesebb szaklapunk a következőkben: Egyik nagyhírű botgyárunk a botok anyagát 1 és 2 filléres átlagárban millió darabszámra szállítja külföldre. Odakint befestik, felcifrázzák azt az anyagot, mely darabonkint *egy korona* átlagárban jön hozzánk vissza.

Az említett lap ehhez a következő következtetéseket fűzi:

Ezzel a tranzakcióval tehát *nyer:* a külföld magán-, nemzeti és állami gazdasági élete. *Veszít:* a magyar gyáros, mert az ő munkája gyümölcsét nagyobbrészt külföldi kollégája szedi le, az ő vállalata pedig marad alárendelt és önállóan biztosított jövendőjű, erőteljes üzletté fejlődni nem képes. *Veszít:* a magyar munkás, mert a továbbföldolgozás révén az árból a munkát illető rész már külföldi munkásé lesz. Pedig ez az árban kombinált munkadíjnak nagyobbik fele. *Veszít:* a magyar fogyasztóközönség, mert ez a teljesen fölösleges kettős utaztatás, vámköltség, esetleg külföldi közvetítők, szétosztó nagykereskedők költsége és nyeresége, a hosszabb forgalmi processzusban fokozódó reklámköltségek és már magában az egyszerű tény, hogy a boton egy gyáros helyett kettőnek kell nyerni: mind arra hatnak, hogy a magyar vevő sokkal drágábban juthat hozzá, mintha a cikornyás utat nem tette volna meg. Végül, és ez a fő, *veszít*: a magyar államgazdaság, mert hiába várjuk, hogy az így dolgozó iparválla-

lat föllendüljön, megszilárduljon. A passzivum tehát: a magyar magán-, nemzeti és állami gazdaságra hárul mindenestül, az aktivum mind a külföldé.

Végül a legszégyenletesebb adat gyanánt idejegyzem, hogy a felsőmagyarországi fürdők túlnyomó nagyrészét *Morvaországból naponkint érkező friss kenyér és péksütemény árasztja el.* Történik pedig mindez nálunk, Magyarországban, ahol dúsan terem a világ legjobb búzája és lisztje és ahol nem tudunk a lisztünk értékesítése érdekében semmi új dolgot sem produkálni.

Történik ez szeretett hazánkban, ahol — a statisztika szerint — 5 millió ember nem eszik búzakenyeret és ahova évenkint ezer korona értékű külföldi iparcikket hoznak be ugyanazokon az utakon és vonalakon, melyekben évenkint 100 és 100 ezer ember kénytelen innen kivándorolni, mert két keze számára nem talál jutalmazó munkát és gyermekeinek nem tudja megkeresni a betevő falatot.

Ezzel szemben odaát, Ausztriában az ipar virágzik. Azt mondják a beavatottak, hogy régen volt odaát oly jólét, mint mostanában.

Az osztrák ipar Árgusszemekkel nézi a mi vergődésünket. Ha csak módjában van, nem engedi, hogy új iparágak keletkezzenek nálunk és ha ilyenek mégis utat törnek maguknak, ezeket olcsó áraikkal agyonkonkurrálják. Száz példa van erre. És az se ritkaság, hogy az így lekonkurrált magyar telep dobra került gépeit az osztrák konkurrens nálunk megveszi és ócska vassá zúzatja össze...

És az se ritkaság odaát, hogy egész falvak és községek népe, asszonya, apraja-nagyja összegyül Husz János szobra előtt s ahol ilyen nincs, ott a templom előtt. És szent esküre emelik *kezüket*, fogadván, hogy idegen állam portékájára egy fityinget se költenek s mindenben saját népük szorgalmának jutalmazását keresik.

De nemcsak esküsznek, hanem chauvin-lelkesedéssel meg is tartják esküjüket és első sorban bojkottálnak mindent, ami magyar, másodsorban pedig nyélbe ütteték *ellenünk* a Loyalitätsklauzulát...

*

Ezekben rámutatván némely alaphibára, melyet az iparpártolás terén a kereskedelem, társadalom és a kormány vagyis

az e kérdés megoldására hivatott legfőbb három tényező elkövetett, lehetetlen elhallgatnom, hogy a negyedik nagy hiba az volt és az ma is, hogy a társadalom nem *szervezkedett* egységesen az iparpárolás komoly érdekeinek szolgálására.

Mert zárjel között jegyzem meg, hogy ma már nem az a jelszó, hogy a versenyre képtelen, a rossz magyar dolgokat pártoljuk, hanem csak arról lehet szó, hogy amit a magyar ipar *jót* produkálni tud, azt ne tegyük mögéje az idegen és rossz portékának és a bécsi rongynak ne legyünk engedelmes, elfogult protektorai.

A társadalom egységes szervezésének kérdése talán nem tartozik egészen egy kaszinói felolvasás keretébe. De azért legyen szabad *röviden* megemlíteni azokat az irányelveket, amelyeket e szervezkedésnél szem előtt tartandónak vélek.

Nem *egy* izolált *szervnek* kellene az iparpártolás ügyét kezébe venni. Hanem kiválóbb budapesti ipari és kereskedelmi *szakegyletek,* valamint az összes számottevő *társaskörök* kebeléből és mindezek állandó erkölcsi és anyagi támogatása mellett, delegáció útján kellene egy központi organumot teremteni, mely a *tájékoztatás és a propaganda dolgában* folytonos programmszerű tevékenységet fejtene ki. Elválasztaná a kérdés komoly közgazdasági részét és ebben azt is, ami első sorban a kereskedelem állandó érdekbevonását illeti. Ennek a résznek az exekválása érdekében esetről-esetre az erre hivatott országos egyesületeket kellene igénybe venni. Iparegyesület, kamara, keresk. csarnok, stb. A tájékoztatás és propaganda eszközeit azonban a kezében tartva, időnkint és minél sűrűbben szét kellene árasztani propagatórius értesítéseit az e célra szövetkezett összes körök és egyletek és ez egyletek valamennyi tagjai között.

És külön érdekbe kellene vonni ebben a propagandában az ifjúságot és a hölgyvilágot, melynek messzeható és gazdag eredményekkel kecsegtető hivatása lehet e téren.

Azután pedig lassankint, fokról-fokra *specializálni* kellene a mozgalmat. Megkezdeni a köztisztviselőknél, folytatni a társadalom minden rétegén keresztül.

Azután elő lehetne venni a vendéglőket, kávéházakat, fűszer- és egyéb kereskedéseket stb.

Azután, mihelyt a szervezkedés megkezdődött s megvan a követésre méltó jó minta, akkor nekimehetünk a *vidéknek,* mely

bizony eddig is élénkebben mozgott és több eredményt mutathat föl e kérdésben, mint a főváros.

Az egész mozgalmat azután betetőzhetné egy jól kifundált *országos szervezet*, mely végre magától vinné tovább az akciót, mindaddig, amíg erre szükség lesz, vagyis ameddig az iparpártolás és az iparfejlesztés megváltóját az *önálló vámterületben* nem találtuk meg...

*

Addig is azonban, ha a jelzett irányban a társadalmi agitáció megindul, ha ezer és ezer jó magyar ember és ugyanannyi jó magyar háziasszony és lelkes ifjú a magyar iparnak előnyben való részesítését tűzi maga elé követendő célul, csak üdvös és hasznos dolgot cselekszik és nemcsak hazafias, hanem gyakorlati célt is szolgál. Egy előkelő hölgy-társaságban, mely szintén komolyan foglalkozott az iparpártolással, mondottam nemrég:

Ha a már fönnebb közölt hozzávetőleges számítás szerint ugyanis azt veszszük, hogy Magyarországon három millió család az iparpártolás révén évenkint átlag csak huszonöt koronát ment meg a hazai iparnak, akkor egy évben ennek a mozgalomnak az értékét *75 millió koronára lehet tenni.* Már pedig nyugodt lélekkel merem állítani, hogy a felső tízezreket nem is számítva, a legszerényebb polgári család ennél sokkal, de sokkal több koronával szolgálhatná a magyar ipar egzisztenciális érdekeit és egy kis jóakarat révén s némi következetes körültekintéssel száz és ezer milliókat tudnánk megtakarítani az ország *termelőinek és közvetve az ország anyagi erejének gyarapítására.*

Ez pedig csakugyan érdemes egy kis fáradságra, komoly, céltudatos úttörő munkára! (1903.)

Kiállítási ügyek.

Hazai iparcikkek kiállításának sorozata.

Az általam az orsz. iparegyesületben kezdeményezett kiállítási sorozat, mely a magyar ipar termékeinek propagalását célozza, a megvalósulás stádiumához közelébb lépett. A magyar kir. kereskedelmi múzeum ugyanis a társadalom részéről megindított mozgalomnak s illetve az erre hivatott tényezők óhajának megfelelni kivánván, a hazai ipari termelésnek a hazai fogyasztó közönséggel lehetőleg széles körökben való megismertetése céljából kiállítási ciklus rendezését kezdte meg olyan hazai, házi, kézmű- és gyáripari cikkekből, melyek közvetlen fogyasztás tárgyát képezik.

A m. kir. kereskedelmi múzeum ezzel kivette a maga részét abból a nagy közgazdasági akcióból, amelyet a m. kir. kereskedelemügyi kormány a hazai ipar és kereskedelem érdekében megindított s amelynek közvetlen célja az, hogy a fogyasztó közönség meggyőzzessék arról, miszerint szükségleteinek legnagyobb részét a hazai ipar révén is kielégítheti.

E cél szolgálatában rendezte a m. kir. kereskedelmi múzeum, az országos iparegyesület közreműködésével, a jelzett kiállítás első ciklusát s gondoskodott a siker biztosítása tekintetében oly társadalmi eszközökről is, amelyeket az eddig szerzett tapasztalatok alapján a leghatályosabbaknak ismert meg. Intézkedett ugyanis egyebek között az iránt, hogy a kiállítási ciklus lelkes honleányokból álló bizottság védelme alá helyeztessék, amely a kiállitásoknak a székesfővárosi társadalom minden rétegében való propagálását tekinti főhivatásának. Gondoskodott továbbá oly katalógus készítéséről, mely első részében ismerteti a kiállításban résztvevő iparosok telepeit, ezek berendezését, termelőképességét és felsorolja az egyes telepek által előállított cikkeket; máso-

dik részében pedig tájékozást nyújt az egész ország termeléséről az illető cikkekben, megnevezve az összes iparosokat, cikkeiket, s lehetőleg bemutatva védjegyeiket és felsorolva azokat a kereskedőket, kiknél a cikkek kaphatók. Ezzel maradandó reklámot csinál nemcsak a hazai iparnak, hanem minden egyes iparosnak és kereskedőnek.

A kiállítási ciklust a *fonó-, szövő-, ruházati és bőrdíszműipari kiállítással* kezdte meg, amely 1900. május elején nyílott meg a városligeti iparcsarnokban.

Ez a kiállítás nem az ipari készítmények látványos csoportosítására helyezett súlyt, hanem inkább az árúk üzletszerű bemutatására, oly célzattal, hogy a fogyasztó közönség kellően tájékozódhassék az iránt, mit hol termelnek, s mit mely forrásokból rendelhet meg. A drága dekorativ irány s ezzel minden felesleges költekezés tehát mellőzve volt s a tárlat inkább az árúk kirakatszerű, könnyen áttekinthető csoportjait mutatta be a közönségnek, mely alkalommal azok egyszersmind eladásra is kerültek.

A hazai iparcikkek sorozatos kiállításának általam javaslatba hozott és felső helyen megállapított programmja a következő:

1. A m. kir. kereskedelmi múzeum, az országos iparegyesület közreműködésével, egyes ipari termelési ágak tüzetesebb megismertetése és főleg a közönség körében leendő rendszeres propagálása céljából *kiállítási ciklust* rendez olyan hazai házi-, kézmű- és gyáripari cikkekből, melyek közvetlen fogyasztás tárgyát képezik.

2. A kiállításon a drága dekorativ irány mellőzendő, súly helyezendő a tárgyak kirakatszerű, könnyen áttekinthető bemutatására.

3. Térdíjak és semminemű más illetékek nem fizettetnek (sőt a rendezőség igyekezni fog illetékes helyen a kiállítási tárgyak föl- és visszaszállítására nézve is kedvezményeket kieszközölni).

4. Az egyes csoportokba tartozó cikkek termelői úgy a sajtó útján, mint közvetlenül is felhívandók, hogy a kiállításon részt vegyenek.

5. A kiállítóknak jogukban áll készítményeiknek csak egy részét és egyes specialitásaikból mintákat bemutatni, melyek a katalógusban tüzetesen fölsorolandók.

6. Kivánatos, hogy a kiállítók árúik mellé védjegyeik lenyomatát feltüntető árjegyzéket és megrendelő lapokat kellő szám-

ban helyezzenek, hogy mindenki otthon megtehesse megrendeléseit.

Az összes kiállított tárgyak eladásra kerülnek, minélfogva azokon az árak pontosan megjelölendők.

7. A kiállításokról katalógus készíttetik, mely első részében ismerteti a kiállításban résztvevő iparosok telepeit, ezek berendezését, termelőképességét és felsorolja az egyes telepek által előállított cikkeket, második részében pedig tájékozást nyújt az egész ország termeléséről az illető cikkekben, megnevezve az összes iparosokat, cikkeiket, lehetőleg bemutatva védjegyeiket és azokat a kereskedőket, ahol a cikkek kaphatók. A gyárosok, illetőleg iparosok akár közvetlenül, akár kereskedők által is képviseltethetik magukat, sőt kivánatos a kereskedők mennél szélesebb körű bevonása.

8. A kiállítások egy nőbizottság védelme alá helyeztetnek, melynek főhivatása: a kiállítás propagálása a székesfővárosi társadalom minden rétegében.

9. A kiállításoknak az iparosokkal szemben való propagálása a magy. kir. kereskedelmi múzeum és az országos iparegyesület feladata.

10. Az első ily kiállítás 1900 május hó 1-én rendeztetik a hazai *fonó-, szövő-, ruházati és bőrdíszműipar tárgyaiból*, nevezetesen:

a) *a gyapjuipar* köréből a különböző posztók, kelmék, szőnyegek, pokrócok stb.;

b) *len-, kender- és jutaipar*, kötelesáruk, vásznak, asztalneműek stb.;

c) *pamutipar* (pamutvásznak, ruhaszövetek stb.);

d) *fehérítő-, festő-, színnyomó- és kikészítőipar:*

e) *selyemipar* (szalagok és szövetek);

f) *paszomány-, csipke- és himző-ipar;*

g) *ruházati ipar* (női- és gyermek ruha, szücsipar, fehérneműárúk, kalapok, keztyűk, lábbeliek, ágyberendezés stb);

h) *kötő- és kötszövőipar;*

i) az e csoportokba tartozó *háziipar;*

j) *bőrdíszműipar* (tárcák, mintázatok, övek, dobozok stb.).

Nagyobb mennyiség csak az idényre szóló cikkekből küldendő be, míg az őszi és téli idény cikkeiből lehetőleg teljes mintakollekciók állítandók ki.

11. A folyó évi május hóban rendezendő kiállításra bejelentés folyó évi április hó 5-éig eszközlendő az e célra szerkesztett s bárkinek rendelkezésére álló íveken.

12. A kiállítási tárgyak legkésőbb 2 héttel a kiállítás megnyitása előtt küldendők be a m. kir. kereskedelmi múzeum városligeti iparcsarnokába.

13. A kiállítási ciklus későbbi, ez évi folyamaiba előirányoztatnak:

az üveg-, porcellán- és kőedényárúk, az apróárúk, kefeárúk, kosárárúk, a papír- és papirosárú-ipar, pipere, 1901. év tavaszára pedig *az élelmiszerek.*

14. A budapesti kiállítások sikere esetén a m. kir. kereskedelmi múzeum hasonló szervezettel vándorkiállításokat fog szervezni a nagyobb vidéki városokban (Kolozsvár, Szeged, Arad, Győr, Nagyvárad stb.) az ottani nagy fogyasztóközönség kellő tájékozása végett. (1900.)

Honi cikkek mintagyűjteménye vidéki körúton.

Három nagyobb vidéki kállítás rendezésének előmunkálatai vannak most folyamatban. Mind a három kiállítás helyi és kerületi jellegű, de valamennyi súlyt helyez rá, hogy a kerületben nem termelt és pártolásra méltó honi iparcikkeket az ő közönségének is bemutathassa helyi kiállítása alkalmából.

A hazai gyárosokat arra buzdítani, hogy mindahárom kiállításon (Kecskemét, Makó, Versec) és az ezután kétségkívül kellő sorrendben következő többi vidéki kiállításon több-kevesebb költséggel részt vegyenek, kissé bajos dolog. Azután pedig talán nem is igazságos, hogy csak az élelmes és a költségeket megbíró nagyobb gyárak részesüljenek a megismertetés és térfoglalás előnyeiben. Mert ha az iparpártolás gyakorlati előmozdítása érdekében tavaly a kereskedelmi miniszter úr aegise alatt tervezett *sorozatos honi kiállítások előnyeit* tényleg ki akarjuk terjeszteni az ország nagyobb városaira, nem is méltányos dolog, hogy a vidéki kiállítások alkalmával egyes honi termelők csak ötletszerüen, minden rendszer nélkül vegyenek részt, hogy például az egyik diszes szekrényben termelése javát mutassa be, a másik pedig csak egy-két mintadarabot rakhasson az asztalra. Ez a közönség érdekeinek sem felelne meg, mert a fogyasztó tiszta és

világos képét akarja pártolásra érdemes honi termelésünk lehetőleg teljes egészének és igazán nem nyer vele semmit, ha csak *egy-két* csillogó kirakatot lát maga előtt.

Fontos és nagyjelentőségü feladat hárulna tehát ez alkalomból a *magyar kir. kereskedelmi múzeumra*, ha összes hazai, ismertetésre és terjesztésre méltó cikkeinkből egy jól összeválogatott és szoros egészében összefüggő, lehetőleg teljes *mintagyüjteményt* állítana össze és ezzel *minden* vidéki kiállításunkon részt venne. A gyüjteménybe körülbelül a következő iparcsoportokat lehetne fölvenni:

a) A *fonó-, szövő- és ruházati ipar* köréből: posztók, szövetek a gyapjú-ipar köréből, vászon, kalikó, damasztok a len- és pamutipar köréből, kender- és jutaárúk, bélés- és selyemárúk, paszomány- és himző-ipar, kötő- és kötszövőipar, fehérneműek, kalapok, keztyűk, művirágok és dísztollak;

b) *a papíros-ipar köréből*: papíros-minták az iroda- és nyomdaszükséglet számára, luxuspapíros, iskolai, író- és rajzszerek, taneszközök;

c) *a fémipar köréből*: bádogos-cikkek, ajtó- és ablakzárak, bútor-vasalások, szerszámok, késművek, tudományos eszközök, elektrotechnikai könnyebb dolgok, világítási, fűtési és szellőztetési, csatornázási, lakberendezési könnyebb cikkek; sodronyfonatok, szegek, csavarok stb., bronzok és dísztárgyak a műlakatosság köréből;

d) *a fa- és dekorativ-ipar köréből*: gyermekjátékok, háztartási eszközök, dísztárgyak, hangszerek, dekorativ-ipar, kefekötő-ipar, apró árúk, bőrdíszművek;

e) *vegyészeti, agyag- és üvegipar*: olaj, festék, máz, kence, mütrágya, gyufa, más vegyi cikkek; üvegneműek, kőedény-, fayence és porcellán-ipar;

f) *élelmi szerek és élvezeti cikkek*: tészta, cukor, cukorka, csokoládé, konzervek, gyümölcskonzervek, pezsgő, cognac, ásványvizek;

g) *háziipari cikkek*;

h) *árjegyzék-gyüjtemény* oly cikkekből, melyek vándorló kiállításon részt nem vehetnek, u. m. gépek, épületbádogos-cikkek, kályhák, pénzszekrények, zongorák, fa- és vasbútor stb.

Természetes, hogy egyik-másik helyi kiállításon a sorozatot ki lehetne egészíteni, így például *Versecen* figyelemmel kellene

lenni a *Szerbiába* való exportra, *Brassóban Románia* szükségleteire, *Fiuméban* a távolabbi kivitel esélyeire stb.

Ami a gyüjtemény összeállítását illeti, ennek külön studiumot érdemes szentelni. Tájékoztatóul csak néhány eszmét kivánok felszinre vetni. A posztó-, vászon-, selyemszöveteket lehetne például egyrészt körbenforgó lapokra alkalmazni, vagy a falra illesztett csillagszerű redőkbe foglalt táblákon bemutatni, melyek könnyen áttekinthetők és a szemre jól hatnak, a cikkek finomságát kellőképen feltüntetik és esetleg a színhatásokat kellőképen érvényesíteni engedik; minden ily táblán látható lesz a gyáros neve, a táblára alkalmazott 6—8-féle szövet elnevezése, ára stb. Az ásványvizekből elég, ha egy oszlop a különböző savanyú-, gyógy- és keserűvizek cimkéit tünteti föl kellő csoportosításban; ugyanígy lehetne a gyufaskatulyák címlapjait is elrendezni; üvegekből, edényekből e célra szerkesztendő állványokon csak 1—2 mintadarabot kellene elhelyezni stb. Kivánatos volna különben, ha a kereskedelmi múzeum a textilipari csoport rendezésénél a textiliparosok orsz. egyesülete, a gyufaiparnál a gyufaiparosok orsz. egyesülete, a cukoriparnál a cukoriparosok orsz. egyesülete, az ásványvizeknél a belneológusok orsz. egyesülete közreműködését igénybe venné, sőt ezeket az illető csoportok költségeinek fedezésére is megnyerhetné.

Nagy súlyt kell helyezni e csoportok rendezésére, esetleg igazi dekorátorok és művészek közreműködését is ki kellene kérni, mert a kereskedelmi múzeumnak nemcsak a *gyakorlati* célokat kell szem előtt tartani, hanem arra is ügyelni kell, hogy az izlés terjesztésére közrehasson, hogy *vonzóvá* tegye kollekcióit a nagy közönség számára; legyenek e gyüjtemények úgy rendezve, hogy minden egyszerű látogató érdemesnek tartsa azokhoz vissza-visszatérni és azokkal több ízben is komolyan foglalkozni.

Mindazonáltal oda kell hatni, hogy az egész gyüjtemény könnyen transzferálható legyen, kis téren is elférjen s minden vidéki kiállításnak legfeljebb egy középnagyságú termét foglalja el.

A *gyakorlati* cél előmozdítása érdekében kivánatos, hogy a kereskedelmi múzeum *minden* ily vidéki kiállításon megjelenő gyüjteménye számára *katalógusokat* is készíttessen, még pedig oly számban, hogy minden komolyabb látogató magával vihes-

sen egy-egy példányt. A katalógusban azután (a tavalyi textilipari kiállítás katalógusának mintájára) ismertetni kell a gyűjteményben levő cégeket, készítményeiket, ezek árát, megrendelési helyét stb. A katalógus egy külön fejezetében esetleg a gyűjteményből hiányzó más fontos cikkekre is föl lehetne hívni az érdeklődők figyelmét. Ezenkívül a múzeum egy ügyes emberének állandóan személyesen kellene jelen lennie a kiállításon a szükséges felvilágosítások és tájékoztató adatok megadhatása céljából, átalán, hogy a vállalkozás *üzleti* érdekeit szolgálja, előmozdítsa.

A helyi *kereskedőket* pedig arra kellene buzdítani, hogy a bemutatott honi forrásokkal állandó összeköttetésbe lépjenek s így a helyi közönségnek minden fontos honi cikkel állandóan szolgálhassanak.

Számos más részletkérdés is merülhet föl, melyekre első pillanatra nem gondolunk. Igy például, hogy a nagyobb gyárosok esetleg a költségek fedezéséhez hozzájáruljanak-e, hogy minden kiállító lehetőleg egyforma terjedelemben és arányban vegyen részt, stb. De a részletkérdések e terv általános érdekű propagálása alkalmával nem fontosak és a gyakorlat alapján, a tapasztalatokhoz képest maguktól fognak tisztázódni.

A főcél az, hogy *honi versenyképes cikkeinket* az erre legalkalmasabb módon a vidéki közönséggel is megismertessük, hogy biztosítsuk első sorban a *magyar* piacot a magyar termelvények számára és buzdítsuk fogyasztóinkat hazafias kötelességük buzgó teljesítésére. Röviden kifejezve: a *kereskedelmi múzeum céljait decentralizálni* kell s miután az egész országot nem lehet a kereskedelmi múzeumba csődíteni, ennek mintagyüjteményeit kell az egész országban szétvinni és minden fogyasztónak lehetővé tenni, hogy a honi cikkek pártolására az alkalmat megtalálja és kiaknázza.

Az ilyen vidéki kiállítások erre kitünő alkalom gyanánt kinálkoznak, mert alig lesz intelligens ember az illető kerületben, akí az ily lokális kiállításokat és azokon a szóban levő mintagyüjteményt meg ne tekintse.

Nagyon természetes, hogy ha már egyszer ez a mintakollekció meglesz, nem is kell arra várni, hogy valahol vidéki kiállításokat rendezzenek; ilyen speciális alkalmak nélkül is lehet a gyüjteményt az ország nagyobb városaiban körülsétáltatni és a honi iparpártolásnak ez úton igen jelentékeny és bizonyára ered-

ményes propagandát csinálni. Ezért kell a gyüjteménynek dekorativ szempontból való hatására is ügyet vetni, mert ami nem érdekes, ami legalább némileg nem közelíti meg a látványosságot is, az nem vonzza annyira a nagy közönséget.

Pedig mi a legnagyobb közönségre számítunk s szeretnénk a legszélesebb rétegek állandó érdeklődését biztosítani.

*

Ezt az eszmét vetettem föl vázlatosan a kereskedelmi múzeum felügyelő bizottságának e hó 23-ikán tartott ülésében. Kissé bővebben kidolgozva tárom azt lapunkban az országos iparegyesület tagjai elé. Most is csak a leglényegesebbet mondottam el és mikor a — nézetem szerint — hasznos és praktikus eszmét egyesületünk tagjainak figyelmébe ajánlom, igen szívesen veszem, ha az érdekeltek és az érdeklődők úgy általában, mint a részletekre nézve elmondják nézeteiket. (1901.)

A zsolnai iparkiállítás.

Az a hír járta be a napi sajtót, hogy a Vág folyam áradása elsodorta volna a zsolnai kiállítás épületeit. A mi értesüleseink szerint ez a hír túlzott. Az áradás ártott ugyan a kiállításnak, de a szorgalom és gondos munka minden eddig okozott kárt hamarosan helyrepótol és augusztus elején akadály nélkül nyílhat meg a szép reményekre jogosító felvidéki kiállítás.

Ez a kiállítás, mely Árva, Liptó, Nyitra és Turóc vármegyék területét öleli föl, már most is komoly figyelmet érdemel.

Mert az ország legszegényebb vidékei mellett számos nagy, sőt országos hírű ipartelep fogja ezúttal termelő- és versenyképességét bemutatni. Az ilyen vidéki kiállításoknak célja rendszerint az, hogy egyrészt a helyi fogyasztó közönséget közelebb hozza a helyi termelőkhöz, másrészt, hogy a vezető és irányító osztályt, a honoráciort állandóbb és közelebbi érintkezésbe hozza a termelő- és iparos-osztálylyal, mely utóbbi ha ezen a réven és a munka ünnepén önérzete is élénkebben kifejlődik és önbizalma is megerősödik, — élénkebb vágyat érez a tökéletesedés, a haladás modern irányai felé vezető ösvények fölkutatásához.

Újabb időben azonban e kiállítások célja még általános hazafias szempontból, de a lokálpatriotizmus szempontjából is bővül.

Az indusztrializmus szelleme jótékony hatással volt azokra, kik egyes vidékek szellemi és anyagi fejlődésére mint vezérlő és intéző férfiak befolyással vannak és ezek az illető vidékek, majd az egész ország anyagi megerősödése érdekében szemlét tartanak az ipari inventárium fölött, hogy megállapítsák: mi van és mi nincs. Az ilyen szemle eredményéhez képest természetesen először intézkedéseket lehet tenni:

a) a meglevő versenyképes indusztriák terjesztése és megfelelő pártolása érdekében,

b) a meglevő, de még gyönge iparokat természetes és mesterséges úton lehet javítani (vándortanfolyamok, modern gépek és szerszámok terjesztése),

c) meg lehet állapítani a nálunk hiányzó iparágak sorozatát, s ezek közül kiválasztani azokat, melyeknek meghonosítására az illető vidéken a legkedvezőbbek az előföltételek. Az ilyen iparágak beplántálására azután a hivatottak rendszeres programmot állapíthatnak meg és ebben körvonalozhatják: mit kell első-, másod- és harmadsorban megtelepíteni -- mert hiszen az ilyen munka évekre terjedő rendszeres tevékenységet igényel — miképpen kell az iparalapításokat a különböző megyék között arányosan fölosztani, s végre milyen mértékben kell a társadalom, a hatóság, a kormány támogatását igénybe venni és a magánvállalkozást érdekelni. .

Ime, ilyen fontos célok lebegnek egy-egy jól szervezett és jól vezetett kiállítás előtt. Ilyen perspektivát nyit a modern kiállítások célja és feladatköre.

Ha pedig valamely vidéki kiállításról el lehet mondani, hogy komoly és céltudatos vezetés mellett indul nagy föladatai elé, akkor a zsolnaira ezt bátorsággal elmondhatjuk.

Senki sem fog bennünket a szerénytelenség vádjával illetni, ha ez alkalommal megemlítjük, hogy azok a komoly kritikák, melyek a *Magyar Ipar* hasábjain a tavalyi és tavalyelőtti vidéki kiállításokról megjelentek és amelyekben konkrét tanulságokat ajánlottunk az érdekeltek figyelmébe: sokban hozzájárultak a helyzet tisztázásához.

A kereskedelmi miniszter szigorúan ellenőrzi a kiállítás kereteit, a birálati szabályoknak ezúttal először szabatosan megállapított irányelvei garanciát nyújtanak számos eddig szokásos inkonveniencia ellen. És maguk a kezdeményezők igazi lelkesedéssel

és példás ügyszeretettel teljesítik a rendezés és szervezés nehéz előmunkálatait.

Alkalmunk volt a minap a zsolnai kiállítás terepét megtekinteni. Egy festői hegyláncolat alján, a szilaj és majdnem veszedelmessé vált Vág partján húzódik végig a kiállítási terület, melyet ártérből kis paradicsommá alakított át a rendező bizottság szorgalma, ügyessége és kitartó, áldozatkész munkássága.

Egy igazán festői milieuben emelkedik a nagy, tágas és célszerűen berendezett iparcsarnok. Körülötte csoportosulnak a többi kiállítási épületek és díszes pavillonok, melyeknek a kiállítás után is meglesz a maguk praktikus rendeltetése, úgy, hogy ezáltal azok külső csinjére és dekorativ hatásukra a szokottnál jóval többet lehetett áldozni.

A remek parkká varázsolt kiállítási területen tehát a régen megunt, sablonos barakszerűségek helyett egy izléses épületekkel és sikerült pavillonokkal telehimzett pázsitos szőnyeget találunk, melynek kellemes változataiban nemcsak a komoly, sőt imponáló tanulságok (a fonógyár, a posztó- és szőnyeggyár meglepő arányai) fognak föltünést kelteni, hanem az üdülésnek és szórakozásnak is meg lesznek a maga vonzó és üdítő központjai.

Külsőség és frisseség tekintetében a zsolnai kiállítás a legelsők közé emelkedik, melyek valaha hazánkban rendeztettek, de tartalom dolgában is felette figyelemreméltó lesz. Élénk bizonysága lesz annak, hogy az iparfejlesztésre a felvidék rendkívül alkalmas terület és demonstrálni fogja, hogy *a kivándorlók ezreit jutalmazó munkával lehetne is, kellene is ellátni a felvidék erre predesztinált ipari központjain.*

És nagyon csalódnánk, ha ez a kiállítás nyom nélkül tünne el a hasonló vállalkozások tömkelegében. A zsolnai ipartestület, mely azt kezdeményezte, azokkal a jeles férfiakkal együtt, akiket annak élére állított s ezek közt az ő agilis elnökével és a fáradhatatlan igazgatóval gondoskodni van hivatva arról, hogy ennek a kiállításnak önként előtérbe lépő tanulságait kellő igyekezettel lehessen érvényesíteni az ottani társadalom és a fensőbbek támogatásával. Ez pedig a felvidék ipari fejlődésében oly új korszakot jelentene, melyet az ország minden része és minden vidéke haszonnal tudna értékesíteni a maga és a köz javára is. (1903.)

A vidéki kiállítások tanulságai.

I.

Divatba jöttek a vidéki kiállítások. Tavaly négy is volt, az idén három, a jövő évre is tervbe vettek néhányat. Természetes, mindenik tárlat egy-egy ünnep, melynek van külső fénye és belső melege. A helyi közönség büszke, hogy vállalkozása sikert aratott, de a pártatlan szemlélő sem tagadja meg elismerését azoktól, akik buzgósággal, önzetlen odaadással fáradoztak a kiállítás sikere érdekében. Idáig rendén is volna a dolog. De ennél az ünnepi mámornál nem szabad megállapodnunk. Ha a kiállítások *komoly* közgazdasági célokat szolgálnak, bele kell pillantanunk azok belső gépezetébe és ahol hibákat találunk, szóhoz kell engedni a jóakaró kritikát, mely nem a mai, hanem a jövő kiállítások okszerűsége szempontjából következtetéseket és tanulságokat von le a multból és a jelenből — a jövő javára.

Az ilyen gazdag tanulságra nagyon bő anyagot nyújt *a verseci kiállítás*, melynek különös fényt adott a kereskedelmi miniszter személyes megjelenése, tartalmas ünnepi kijelentései és a miniszterelnök meleg hangú üdvözlő távirata.

Első sorban készséggel elismerjük, hogy a végvidéken, e nemzetiségi szempontból ekszponált központban a kiállítás nagyon fontos szolgálatot tett a magyar állameszmének és ezzel a magyarság ügyének. A magyar kormány jelentékeny anyagi támogatása, a kereskedelmi miniszter megjelenésének és személyes buzdításának nagy súlya bizonyára további impulzust adnak a közgazdasági fejlődés újabb föllendülésére. E ponderáló előnyök miatt sok mindenféle hézag és hiány fölött szemet lehetne hunyni, ha csak arról van szó, hogy most már a verseci kiállítás fölött egyszerűen napirendre térjünk. De úgy a versecieknek, mint a jövő helyi kiállítások rendezőinek szolgálatot vélünk tenni, amikor őket egy pár, ez alkalommal nagyon is szembeötlő hiányra kötelességszerűen figyelmeztetjük.

A helyi kiállítások nem nyernek sem fényben, sem tartalomban, ha távolabbi nagyvárosok kiállítóit is befogadják. Az adott esetben a nagyszámú *temesvári* és *budapesti* kiállítók teljesen agyonütötték a helyi kiállítókat. A világhírű cégek, mint például *Thonet* és mások természetesen egészen más aplombbal lépnek föl, mint a szerényebb méretű és igényű verseci és környékbeli

kiállítók; tehát háttérbe szorítják ezeknek előnyös tulajdonságait is. A budapesti és temesvári és más távol vidékről bebocsájtott kiállítók részvétele továbbá minden rendszer nélkül szűkölködött, a meghívott sok száz közül jelentkezett mintegy félszáz, a legtöb olyan, akikre ezen a helyi kiállításon semmi szükség sem volt, s akiknek viszont a kiállításból bizony édes kevés hasznuk lesz. Az pedig nem lehetett követendő cél, hogy a tágas csarnokokat jobban megtöltsék és a térdíjbevételt szaporítsák. Nem győzzük eléggé hangsúlyozni a jövendő tanulságainak okáért, hogy a helyi jellegű kiállítás derék kiállítóinak értékét az idegen, vagy helyesebben nem helyi kiállítók térfoglalása jelentékeny mértékben devalválta.

És erre semmi, de éppen semmi szükség se volt.

Az meg már nem is hiba, hanem egyenesen vétek, hogy a távolabbi honi kiállítók mellett tért engedtek *a külföldiek inváziójának*. Az úgynevezett kiállítási *«gyorseladók»*-at sem tudta távol tartani a rendezőség. Vászon, faapró-árú, fémipari apróságok, kés, olló, gépek és mindenféle bécsi rongy élénk változatosságban üti föl e helyi kiállításon sátorfáját, állandó és sürgős kinálat mellett utazván a látogató közönség aprópénzére. A helyi kiállítók pedig ilyen ingerlő vásári konkurrencia mellett hoppon maradnak s nem igen adják el különben igen kivánatos árúcikkeiket.

A legnagyobb hiba azonban abban rejlik, hogy az ilyen kiállításokra rengeteg sok pénzt költenek. A verseci kiállítás például közel *nyolcvanezer* koronába kerül. Horribilis összeg! Pláne a mai viszonyok között, amikor iparfejlesztési célokra oly kevés pénz áll rendelkezésre. Ha most évenkint csak három ilyen drága vidéki kiállítást veszünk, körülbelül egynegyed millió koronát dobunk ki teljesen meddő célokra. Mert bizony abszolute semmi szükség sincs arra a süppedékes talajra, melyen a most szóban forgó kiállítás épült. Elengedtük volna továbbá a kiállítás céljaira emelt épületek kilenctizedrészét. Hiszen egyikben sincs egy szemernyi gondolat, mind csupa sablon. És ha *csak* a helyi és járási ipart mutatták volna be instruktiv tömörségben valamely annekszszel kibővített iskolai épületben, sokkal több eredményt értek volna el és megmaradt volna a 80,000 korona hét tizedrésze ipari közcélokra. Ha ezért az összegért gépeket, szerszámokat, eszközöket adnak a jóravaló kis- és középiparnak, bizony áldásosabb munkát végeznek vala. És azért minden értelmes látogató teljes tisztelet-

tel és elismeréssel hajolt volna meg a helyi ipar ez ünnepélyes és hasznos bemutatkozása előtt.

Követésre méltó példát mutatott e tekintetben a *nagybecskereki* kiállítás, mely két iskolaépületben hordotta össze a *helyi* ipar jeles készítményeit és a tágas udvaron helyezte el a gyáripar produktumait. *Szigorúan helyi kiállítás* ez, mely távol tart magától minden idegen testet; dekorációja egyszerű, rendezése rutinirozott izlésre vall; a becses tartalmat egyszerű, szerény keret fogja körül s — a cél mégis el van érve. A fogyasztót közelébb hozza a termelőhöz, ez utóbbit pedig tökéletesedésre és haladásra buzdítja. Az egész kiállítás pedig alig emésztett annyi költséget, mint a mennyit Versecen az ünnepélyes megnyitás ormótlan és értelmetlen zászlódíszére költöttek.

A vidéki kiállításoknak a jövőben való mérsékelt terjedését nem akarjuk gátolni. Sőt örvendünk e kiállítások térfoglalásának, mert hiszen azok a vidéki gócpontok fejlődését vannak hivatva előmozdítani. De nem akarjuk, hogy ezeket a nagyzás hóbortja töméntelen költségbe verje. Nem akarjuk, hogy minden rendszer és ellenőrzés nélkül a kiállítási műkedvelés tipikus alakját öltsék magukra. De igenis akarjuk, hogy első sorban szigorúan megőrizzék helyi jellegüket és akarjuk, hogy másodsorban érvényesíteni lehessen a kiállítások *gyakorlati tanulságait.* Akarjuk, hogy a kompetens szakférfiak bevonásával minden termelési ág továbbfejlesztése és tökéletesítése érdekében jelöljük meg a praktikus teendőket és körvonalozzuk e teendők tekintetében a kormány, az érdekeltség és esetleg a társadalom föladatait.

Ezért nagyon jó volna, ha jövőre a kereskedelmi múzeum felügyelő bizottsága, melynek resszortjába a kiállítási ügy tartozik, ellenőrizné legalább azoknak a kiállításoknak már a szervezetét, de a kivitelét is, melyek a kormány erkölcsi és anyagi támogatását igénybe veszik.

Így lenne értelme a jövőben is a vidéki kiállításoknak, mert nem maradhat el azok praktikus haszna. De ha a most ismertetett rendszert engedjük túltengeni, akkor olyanok lesznek a jövő kiállításai, mint a hordó, melyet költséges, cifra faragvány díszít ugyan, de szerkezete gyarló és elromlik benne vagy kifolyik belőle a bor. Ebből pedig senkinek sem lesz haszna.

A kiállításokat tehát nem dekorativ, hanem praktikus szempontból kell megbecsülni. (1902.)

II.

Hogy megkezdtük a vidéki kiállítások rendezésének hálás munkáját, jó lesz följegyeznünk a legutóbb lefolyt kiállítások egyik-másik tapasztalatát és tanulságát, hogy azokat jövőre hasznunkra fordíthassuk és így a vidéki kiállítások szervezését végre a rendes, megfelelő és kielégítő mederbe terelhessük.

Mert most, hogy a soproni kiállítást berekesztették és megcsinálták a hódmezővásárhelyi kiállítás számadásait, úgy látjuk, hogy *az illető vidék közönsége őszintén méltányolja e tárlatok fontosságát és hivatását*, mert belépti díjakból oly szép volt a bevétel, hogy Sopronban 10.000, H.-M.-Vásárhelyt 6000 korona tiszta haszon mutatkozik. Ez első sorban a közönség érdeklődésének és pártolásának az eredménye. Ez örvendetes anyagi eredményből kifolyólag most két kérdés tolul előtérbe.

Az első és természetes kérdés az, *milyen ipari, vagy gazdasági közcélra* fordítsák ezt a tiszta hasznot? Erre a felelet természetesen a helyi viszonyok szerint változik. Direkt feleletet tehát alig lehetne a kérdésre adni. Mi nagyon szeretnők azt a több ízben hangoztatott eszmét megvalósítani, hogy a jövedelem egy részével lássák el a jobb kézműveseket megfelelő modern gépekkel és küldjenek fiatal iparosokat tapasztalataik és tanulmányaik tökéletesítése végett külföldi tanulmányútra.

A második kérdés az, hogy ha a kereskedelmi miniszter valamely kiállításnak 5000 korona segélyt ad, s ez a kiállítás 10.000 korona haszonnal záródik, nem volna-e méltányos, hogy a *miniszteri segélynek legalább egy részét visszatérítsék egy állandó kiállítási alap* dotálása céljából? Mert hogy ott, ahol a helyi anyagi erők elégtelenek, a minisztertől segítséget vesznek igénybe, ez helyes és méltányos. De hogyha a számadások lezárása után a miniszteri segítség duplán is visszatérül, kérdés, hogy méltányos, vagy helyes-e a miniszter adományából esetleg oly célokat istápolni, melyeknek dotálása abszolute nem tartozik a kereskedelmi miniszter körébe. (Példaképen csak utalni akarunk arra, hogy egy régebbi vidéki ipari és gazdasági kiállítás tiszta jövedelmét részben a helyi színház céljaira fordították.)

*

A kiállítások *szervezését és rendezését* nem volna szabad egészen a legtöbb esetben tapasztalat nélkül szűkölködő helyi ren-

dezőbizottságokra hagyni. Érdemes például fölemlíteni, hogy egyik kiállítási bizottság megcsinálta a jelentkezések alapján a főkiállítási csarnok tervét és akárhogyan számítgatták, mindig túlnagy volt a csarnok. Egyszerre csak kisül, — még pedig mikor már a csarnokban a tárgyakat elhelyezni kezdték — hogy elfelejtették a közlekedésnek való utakat számítani. Így persze az iparcsarnok túlzsúfolt lett s a közlekedés egyik-másik szűk sikátoron csak «egyes»-ben volt lehetséges.

Általában pedig *több időt kellene szentelni az előkészületekre.* Rendszerint márciusban indítják meg a mozgalmat és augusztusban már megnyitják a kiállítást. Ily rövid idő kevés a tájékozódásra, előkészítésre, rendezésre stb. Pedig éppen a publikum hálás pártolása mutatja, hogy érdemes volna minden vidéki kiállítást *alaposan* előkészíteni és lehető tökéletességben állítani oda a t. közönség elé.

Ez utóbbi szempontból jó volna, ha minden oly kiállításnál, mely a kormány támogatását igénybe veszi, a kormány megbizottja, mint ellenőrző és hivatott, mert tapasztalt tanácsadó közeg venne részt az előmunkálatokban. Ezt a tisztet két-három év előtt több vidéki kiállításon dr. *Kovács* Gyula, mint a kereskedelmi múzeum felügyelő bizottságának képviselője fényes eredménynyel látta el. Ami tehát bevált, azt jó volna fönntartani. Nemcsak a kormány, hanem az illető kiállítások érdekében is, mert ily kivánatos beavatkozás az illető járatlan és tapasztalatlan rendezőkre nézve sok tételben tetemes megtakarítást is jelent.

A *birálati elveket* is jó volna szabatosan formulázni. Az egyik vidéki kiállításon (melynek biráló bizottságába az iparegyesület képviselői nem vonattak be) a kitüntetések limitálva voltak. Természetes, hogy első sorban a helybeli érdemes iparosok kerültek előtérbe, mert hiszen ezek erejének próbaköve akart lenni a kiállítás. De az a baj, hogy a külső siker kedvéért budapesti kiállítókat is akvirálták. És megtörtént, hogy amíg egy helybeli szabó aranyérmet kapott, addig a kerület *első* műipari telepe, mely világhírű és a párisi világkiállításról aranyéremmel tért haza, itt csak a 3-ik rangú kitüntetést kapta; a főváros és az ország legelső takaréktűzhelykészítője a 4-ik kitüntetéshez jutott (bronzérem), egy, a mezőgazdaságban fontos hivatású gép feltalálója és

előállítója ezüst érmet kapott és az a kereskedő, aki e gépet forgalomba hozza, aranyéremmel lőn jutalmazva stb. stb. Ilyen anomáliák nem rendszeresen történnek, hanem önként adódnak, mert nincs rendszer a birálatban. Ezt pedig, a nem ritkán mutatkozó jó minták nyomán, könnyű volna megteremteni.

*

Anomália a *kiállításokkal való versengés.* Versecnek tavaly volt kiállítása, tehát jövőre Pancsovának is okvetlen kell. Mintha a kiállítás csak külső csillogás volna és nem komoly alkalom a céltudatos közgazdasági fejlődésre. Az ilyen versengés helyes és megokolt, ha nem 1—2 évi, hanem 10—15 évi időközökben történik, mert kevés kivétellel egyik is ugyanarra a kiállító publikumra számít, mint a másik, pedig két, öt, sőt több évi időközben is alig lehet ily szűk területen nagyobb haladást konstatálni. És az ilyen szomszédos kiállítások nemcsak ugyanazon tényezők (kormány, megye, város, kamara, püspök, pénzintézetek stb.) áldozatkészségét veszik igénybe, hanem *ugyanazon iparosokra és kiállítókra rónak terheket*, melyeknek ely gyakori, minden praktikus cél nélkül való ismétlése éppen nem kivánatos.

Helyes volna tehát, ha a kormány az *ilyen* versengést se erkölcsileg, se anyagilag nem támogatná s határozott alakban fejezné ki azt a kivánságát, hogy az ily kiállításokért leikesülő városok halaszszák alkalmasabb időre házigazdai buzgalmukat.

*

Egészen elfeledkeztünk róla, hogy a kiállítások egyik főfeladatát számon kérjük. *Vonjuk le a kiállításokból a tanulságokat.* Kötelezzük a rendezőséget, hogy minden kiállítás után tegyen az illetékes kamara útján megokolt jelentést arra nézve: milyen iparágak tűntek föl az illető városban, vagy kerületben, melyeket tovább fejleszteni volna érdemes; mely iparágak *hiánya* érezhető; melyeket kellene és milyen sorrendben meghonosítani; mit kellene az iparágak és iparosok fölsegítése érdekében tenni stb. stb.

Ez volna a kiállítások egyik legfontosabb *praktikus* célja.

Ennek a megvalósítását kellene a t. kormánynak minden egyes esetben követelni, mert e réven érdekes adalékokat nyerne a gyakorlati iparfejlesztés helyi igényeire nézve.

*

Végül itt említem még meg, hogy a kecskeméti nőegylet csinos kis nőiparkiállítást rendezett, melyet a földmívelésügyi miniszter megbizottja nyitott meg. Igaz, hogy *ehhez* a kiállításhoz a földmívelési miniszternek semmi köze sincs, mert a földmívelési miniszter érdeklődhetik ugyan a mezőgazdasággal kapcsolatos népipar iránt, de a szorosan vett háziipar kizárólag a kereskedelmi miniszterhez tartozik. Jó volna már végre ezt a fogalomzavart tisztázni s a háziipart nem kétfelé ráncigálni, mert két gazda között csakugyan elvész.

A kecskeméti kiállításról konstatálhatjuk, hogy ez épp olyan, mint a többi női kézimunkakiállítás. A jellege *országos*-nak van ugyan föltüntetve, de azért természetesen túlnyomólag *helyi* készítményeket ölel föl. A torontáli izléses szőnyegek és változatos szőttesek, valamint a nagybányai nőegylet finom kosárfonó munkái ismeretesek. A szorosan vett női kézimunka között sok finom, izléses darabot találunk; de vannak dilettáns-munkák is nagy számban s olyanok is, amelyeket csak jólelkű elnézésből állítottak ki. A kiállításnak egy kis részét «háztartási cikkek» foglalják el, melyek között a befőtt és szappan játszsza a főszerepet. Ezekben nem túlságosan excellálnak a kiállítók, amit azért kell megemlítenünk, mert tudjuk, hogy éppen Kecskeméten sok kitünő készítményt lehetne ebben a szakmában találni.

A szorosan vett háziipari készítmények, melyek a nép kenyérkereseti foglalkozására szolgálnának, alig vannak bemutatva, pedig egyik praktikus célja a kiállításnak éppen az lett volna, hogy ez alkalomból a népies háziipar terjesztése érdekében gyakorlati értékű ujjmutatással szolgáljon.

Csakhogy a legtöbb ilyen kiállításnak mindenféle mellékcélja van (ezúttal az, hogy minél több beléptidíjat hajtson a nőegyletnek), csak az igazi komoly céllal nem törődik senki. Pedig az Alföld szívében, ahol a mezőgazdasággal foglalkozó lakosság és ennek háznépe egész télen át henyél, missziót teljesítene az, aki a népet jövedelmező és stabilizálható háziiparra tanítaná.

Az ilyen speciális kiállitásoknak ez volna a főcélja. Csakhogy akkor máskép kellene azokat rendezni, t. i. úgy, hogy szemlélhető és oktató hatása legyen. De ki csinálja ezt?

Kihez tartozik ma tulajdonképpen a háziipar gondozásának és fejlesztésének ügye? (1904.)

Irányelvek a vidéki kiállítások rendezésénél.

Hogy a *vidéki kiállítások rendezésénél* a legutóbbi időkben tapasztalt nagymérvű tájékozatlanság és szervezetlenség a jövőben elő ne forduljon s a vidéki kiállítások ne essenek az ötletszerűség, a kapkodás divatos hibájába, szükséges a rendezésnél szem előtt tartandó vezérelveket lehető pontosan precizirozni. Ilyen irányelvek javaslatszerű kidolgozására a kereskedelmi múzeum fölügyelő bizottsága többek között engem is fölkért. E megbizatásnak megfelelve, javaslataimat a következőkben terjesztettem elő:

1. Legelső sorban kivánatos, hogy a vidéki kiállítások ne forduljanak elő sűrű egymásutánban s ezek rendezésénél a közelségi konkurrencia lehetőleg mellőztessék.

2. Pontosan meg kell állapítani az illető vidéki kiállítás keretét; szigorúan megállapítandó a kör (város, megye, kamarai kerület), melyre a kiállítás kiterjed;

a *külföld* részvéte mindenütt *föltétlenül* kizárandó;

a *főváros* és a megállapított körön kívül eső *vidék* részvétele szintén mellőzendő s csak kivételesen engedhető meg oly szerszámokra, eszközökre és gépekre nézve, melyek például bizonyos helyi ipari és gazdasági üzemek föllendítésére hatást gyakorolni vannak hivatva.

3. A *kiállítás elhelyezésénél* kerülni kell a *költséges építkezést:* a főelv legyen, hogy a kiállítás lehetőleg valamely e célra kikérendő *középületben* (iskola, városi vagy megyei épület, stb.) legyen elhelyezve. Csak égető szükség esetén legyen szabad olcsó, megfelelő annexeket építeni, a költségek kellő limitálása mellett, lehetőleg az összköltségeknek legfeljebb 20—25%-a erejéig.

4. Miután a vidéki kiállítások gyakran ismétlődnek, megfontolandó: nem volna-e célszerű egy *szétszedhető és szállítható vasvázzal biró kiállítási csarnokot* vállalkozás útján biztosítani és megfelelő bér ellenében a vidéki kiállításoknak esetről-esetre rendelkezésére bocsájtani.

5. A *dekorációban* mellőzni kell minden fényűzést és fölösleges költekezést.

6. A *csoportbeosztás* legyen figyelemmel a kapcsolatos iparágak összetartozására.

7. Miután a kereskedelmi miniszter úr által erkölcsileg és anyagilag támogatott kiállítások magukat rendszerint az állam

protektorátusa alatt álló kiállításoknak hirdetik, kivánatos, hogy az ily kiállítások rendezésére az állam valamely alkalmas közege révén *ellenőrző befolyást* gyakoroljon, főleg pedig odahasson, hogy az ily kiállítások *jury-szabályzata* a modern versenyzés általános követelményeinek teljesen megfelelő legyen, mivégből a kereskedelmi múzeum igazgatósága fölkérendő egy ily megfelelő *jury-mintaszabályzat* kidolgozására, melyben figyelmet kell fordítani a kiállítók és a kitüntetések között létesítendő megfelelő arányra is.

8. Kivánatos, hogy tekintettel a bevált precedensekre, ily kiállítások jutalmait *állami érmek* adományozásával is gyarapítsuk, mivégből szükséges az ezek engedélyezésére és adományozására vonatkozó szabályzatok főbb elveinek megállapítása.

9. Kivánatos, hogy abból az összegből, melyet a kereskedelmi miniszter úr egy-egy vidéki kiállítás anyagi támogatására engedélyezni fog, egy bizonyos tekintélyes összeget kihasítsunk és kizárólag erre érdemesnek talált, törekvő, de szerény viszonyok között élő *kézműves kisiparosok jutalmazására,* illetőleg előmenetelüknek biztosítására fordítsunk, esetleg, hogy az illető iparosoknak e jutalomösszegek fejében *munkagépeket* és *modern szerszámokat* juttassunk.

10. Hogy az ily vidéki kiállítások tanulságait értékesíteni lehessen, a rendező-bizottság minden egyes kiállítás alkalmából hivatalosan utasítandó, hogy a kiállításból leszűrődő tapasztalatokról, illetőleg az illető vidék ipar-, vagy gazdaságfejlesztési igényeiről, kivánalmairól és lehetőségeiről a közgazdasági kormányzatnak *lehetőleg megokolt és konkrét javaslatokban kifejezett tüzetes jelentést tegyen.*

11. Elvül kellene kitűzni, hogy a vidéki kiállításokon se a kisiparosokat, se a kisgazdákat, akik a kiállításon való részvételükkel amúgy is áldozatokat hoznak, mint kiállítókat *térdíjjal és egyéb költséggel ne terheljék.*

12. Elvül kellene kitűzni továbbá, hogy a kiállítás rendezőbizottsága minden ily kiállítás előtt odahasson, hogy a helybeli és közelvidéki fogyasztó közönség egyes iparosoknál *eleve fix megrendeléseket eszközöljön,* hogy a kevésbé módos iparosnak is alkalma legyen tehetségét kellőképen érvényesíteni. A megrendelések fölosztása körül kikérendő az illetékes kamara és ipartestület javaslata.

13. Minden ily kiállítással kapcsolatban az *inasok és segédmunkások* készítményei számára lehetőleg külön csoport létesítendő s ahol ez bármi okból nem volna lehetséges, ott minden kiállított ipari tárgynál a tervező és készítő mellett az is föltüntetendő, hogy a mesternek mely munkásai készítették azt. Ehhez képest minden ily kiállításon a rendes kitüntetési jelvények mellett a *közreműködők* érme is fölveendő.

*

Ez alkalommal nem hagyhatjuk szó nélkül a *mezőgazdasági* országos kiállításokat sem, melyeknek igen számos csoportjába — igen helyesen — az ipart is bevonják. Ezekre nézve a következő kivánságainkat fejezzük ki:

14. Elegendőnek tartanók, ha az ily nagyszabású kiállítások nagyobb időközökben rendeztetnének, pl. minden tíz-tíz esztendőben egyszer.

15. Az időközöket azonban helyes volna *speciális szakkiállítások* rendezésére fölhasználni. Igy például lehetne tejgazdasági, méhészeti, halászati, erdészeti, dohány, borászati, baromfi- és állat-kiállításokat, speciális gépversenyeket rendezni országos jelleggel egy-egy nagyobb vidéki empóriumban és ezek tanulságait az egész ország közönsége számára hozzáférhetővé tenni.

16. Ha az országos mezőgazdasági kiállítások keretében *ipari csoportot* is föl akarnak venni, szükséges, hogy ennek kerete eleve megállapíttassék s ez a keret kizárólag a mezőgazdasággal való kapcsolatra szorítkozzék, hogy ezáltal olyan cél és értelem nélkül való zagyvaságok, milyenek legutóbb előfordultak, lehetőleg mellőztessenek. (1903.)

A vidéki műiparkiállítások hivatása.

(A kaposvári műiparkiállítás alkalmával.)

Midőn az iparművészeti társaság nevében, mint a kiküldöttek legidősebbje szót emelek, talán szabad magamat túl tenni azon az ilyenkor önként kinálkozó föladaton, hogy elülről kezdve, most is fennen hirdessem, hogy ebben az országban ipart kell teremteni s az ipar által földolgoztatni nyers terményeinket, hogy e réven itthon biztosítsunk állandó és hálás keresetet a nép száz-

ezreinek, akik munka híján messze idegenben kénytelenek értékesíteni erejöket és intelligenciájukat. Pedig még az ipar fontosságának hirdetésében is sok volna a teendőnk, bár ma már legjobbjaink vetekednek egymással, hogy elvezessék népünket az igéret földjére — a gazdasági megerősödés és függetlenség Kanaánjába.

Azon kezdhetem, hogy az iparalkotás nagy nemzeti munkájából az országos iparművészeti társulat — a helyes munkamegosztás elvének alapján — oly részt vindikál magának, mely teljes mértékben megérdemli a magyar társadalom javának jóakaró figyelmét és támogatását.

A már meglevő, vagy fejlődésben levő ipart akarja ez a társulat a közönség növekvő igényeihez fölemelni, a létező jót tökéletesíteni, finomítani, a jó izlést fejleszteni és érvényesíteni fönt és lent egyformán és e misszió teljesítése közben megbecsülést akar szerezni a munkának és munkásnak, az iparosnak és az iparnak egyaránt.

A művészet géniuszát akarjuk beleplántálni a mesterségekbe, mert az iparcikk értéke megsokszorosodik, ha műbecscsel bír és a művészet is értékesebb, ha a gyakorlati életben érvényesül.

Hisz a művészet ma már nem fér belé a múzeumokba, a nyilvános emlékművekbe, a gazdagok gyűjteményeibe; át kell azt vinni a gyakorlati élet minden rétegébe, az emberek közszükségleteibe, a családi tűzhely berendezéseibe. Mert minél finomabb, izlésesebb minden apró tárgy, mely bennünket állandóan körülvesz, tehát az otthon és annak minden berendezése: annál nagyobb a megelégedettség és boldogság, mely bennünket családi fészkünkhöz köt és minél több megelégedett és boldog ember lesz ez országban, annál nagyobb, hatalmasabb és boldogabb lesz maga a nemzet is.

Ez irányú törekvésünkkel nem maradhatott meg társulatunk a főváros szűk korlátai között, mert hisz a fővárosban a műipar könnyebben talál alkalmat a fokozatos fejlődésre magától is.

Érvényt akarunk szerezni törekvéseinknek a vidék kiváló empóriumaiban is, hogy egyrészt válogatott műipari tárgyakkal bemutassuk eddigi sikereinket, másrészt, hogy fölemeljük a vidéken levő, fejlődőképes kitünő anyagot és ezzel buzdítsuk a

közönséget a helyi és országos műipar pártolására és állandó istápolására. Buzdítani akarjuk továbbá a fogyasztót arra, hogy amit megkaphat itthon, azért ne jutalmazza a külföldi szorgalmat.

És hogy Kaposvárott jó helyen kopogtattunk, ennek igazolásául csak két momentumot emelek ki.

Az egyik az, hogy e város és vármegye Istentől megáldott művészei, mint Rónai-Rippl, Vaszary stb. régóta úttörői annak a törekvésnek, mely a müvészetet a műiparban akarja érvényesíteni és e téren elért eredményeiket ismeri és elismeri az egész ország, sőt részben a külföld is.

A másik az, hogy az a csepp ethnografiai kiállítás, melyet itt látni fogunk s mely csöppsége mellett is egy egész világot tár elénk, élénken tesz tanuságot arról, hogy a művészi díszítés induktiv ereje ép ebben a vármegyében át és áthatotta a nép romlatlan gyermekeinek lelkét és sehol jobban, szebben nem érvényesült eddig, mint éppen ezen a vidéken.

Itt tehát mintegy indikálva van, hogy a néptől tanuljon a társadalom műveltebb rétege is.

Erre talán szívesen látott alkalom lesz ez a kiállítás, melyet – épp eme fontos missziójánál fogva — az illetékes miniszter urak, a vármegye és város, a kerületi kamara, az önfeláldozással és hozzáértéssel működő helyi bizottság, végre az iparosság és a közönség oly meleg szeretettel karolt fel és támogatott.

Amidőn e tényezőknek a Magyar Iparművészeti Társulat nevében őszinte köszönetet mondok, ajánlom a helyi és honi műipar állandó felkarolását és lelkes támogatását kegyes figyelmükbe és első sorban a helybeli szép hölgyek figyelmébe, akik ez ügyben legtöbbet tehetnek. (1905.)

A kiállítási ügy rendezése.

Szászország kormánya indítványt terjeszt a hatalmak elé, mely azt célozza, hogy *nemzetközi egyezmény alapján szüntessük meg az összes magánkiállításokat* s intézkedjünk aziránt, hogy *amennyiben kiállításra szükség volna, ezt csak maga az állam, vagy annak fölügyelete alatt valamely hatóság rendezhesse.*

A monarchia külügyminisztere e bizalmas jegyzéket a mi kormányunknak is megküldötte s így valószínű, hogy ez a kérdés nemsokára hivatalosan is napirendre kerül minálunk.

De aktuális a kérdés mindenképen.

Lapunk legutóbbi számának élén foglalkoztunk oly kiállítási tanulságokkal, melyek beleillenek a kiállítási ügy rendezésének meglehetős tág keretébe.

Egyébként pedig nyilvánvaló, hogy a föntjelzett mozgalom a kiállítási ügynökök és fezőrök ellen fordul, akik már több izben Budapestre is kivetették hálójukat s bizonyára az országos iparegyesület éberségének köszönhető, hogy eddig sikert elérniök nem lehetett.

Az iparegyesület a hazai és első sorban afővárosi ipar védelmében minden kétes kisérlet ellen idejekorán fölemelte szavát, melyet legilletékesebb helyen mindig szívesen hallgattak meg.

A kiállítási ügynökök különben, miután nálunk nem igen akadtak hálás talajra, itt csak bizonyos tervbe vett kiállításaik sátorfáját akarták letűzni, de a kiállítók tömegét *külföldről* óhajtották akvirálni, ahol igen nagy az olyan iparosok és kereskedők száma, akik szivesen áldoznak szép egy pár garast valami hangzatos diplomáért és éremért.

Reklámjaikban megér nekik ez a dolog annyit, amennyibe kerül, ha még oly nagy is az áldozat. Pedig ez a sok kis és nagy áldozat busásan jövedelmez a kiállítási ügynököknek, akik emellett az avatatlanok és tájékozatlanok horogra csalásával is szép keresethez jutnak.

Az ilyen finták ellen való védekezés azonban az ügy rendezésénél csak másodsorban jöhetne figyelembe. Bennünket első sorban az érdekel, hogy a jelenlegi rossz üzletmenet mellett semmi, de semmi szükségünk sincs a *külföldi iparosok és kereskedők inváziójára.*

Azt az egy pár falatot, amire fogyasztóinknak ma és holnap szükségük van, ne szerezzék be külföldről beédesgetett kiállítóktól, hanem honi kereskedőinknél és iparosainknál. Általában pedig az legyen a nizus, hogy a már itt levő külföldiek ellenében a honi termelőinket védjük és minden oly törekvés, mely ennek éppen az ellenkezőjét akarja előmozdítani, lehetőleg perhorreszkálandó, bárki álljon az ilyen vállalat élén.

Azután, ha már éppen szükséges volna valamely kiállításnak a rendezése, mégis csak okosabb és megnyugtatóbb dolog, ha a kormány, vagy a hatóságok maguk rendezik, vagy legalább

is ellenőrzik azt, mint hogyha Berlinből és Bécsből kikopott kiállítási ügynökök csinálnak nálunk valamit, akiknek csak a saját zsebük érdeke a fő s minden más cél mellékes.

Ezért nagyon is ideje volna a kiállítási ügynek komoly rendezése.

Ezzel a kérdéssel különben évek óta sokat foglalkoznak az érdekelt szaktestületek a külföldön is, ahol emiatt a fezőröknek szűk lett már Macedónia. Mindenféle garanciák és kikötések lehetetlenné teszik a hajdan virágzó és dúsan jövedelmező kiállítási iparüzletet. Minél jobban szorítják őket a külföldön, annál jobban szeretnének hozzánk menekülni. Ezért is aktuális nálunk a kiállítási ügy rendezése.

Ez és más hasonló jelenség az oka tehát, hogy a mi szemünk határa szerint is előtérbe lép az a jogos kivánság, hogy minden kiállításon meg kell védelmezni a *kiállító* és a *közönség* érdekeit. Ab ovo ki kellene tehát zárni annak a lehetőségét, hogy valamely kiállítás *magánvállalkozók* anyagi érdekeit mozdíthassa elő. Egészen más, ha országos tekintélyű szakegyletek, vagy kereskedelmi és iparkamarák vállalkoznak egy-egy szakkiállítás rendezésére, mert ezek bizonyára csak a köz érdekeit tartják szem előtt. De mindenképpen szabályozni kell a *kiállítók megterhelhetésének* kérdését, továbbá a *birálati eljárást*. Ugyancsak fontos dolog volna a *vidék versengésének kellő mederbe való szorítása* s nem ártana, ha a kellő sorrend, beosztás megállapíthatása s az érdekeltek fölösleges megterhelésének elhárítása végett a kiállítások rendezését a *kormány engedélyétől tennők függővé.* Lesznek, akik első pillanatra azt fogják mondani, hogy ismét egy szabad jogot akar a kormány konfiskálni.

De meg kell gondolnunk, hogy ezer meg ezer termelő és a nagy közönség fontos érdekeinek *állandó* képviseletéről s ellenőrzéséről van szó s arról, hogy kiállítások túltengését s végre a veszedelmes mérveket öltő kiállítási szédelgéseket megakadályozzák.

Végre figyelemmel kell lenni arra is, hogy a kiállítási műkedvelésnek elejét vegyük s a kiállítási ügyet abba a mederbe tereljük, melyben minden tárlatot csakis *praktikus* célok szemmeltartásával lehet rendeznünk. Más szóval: mellőzni kell a drága parádét, a dekorativ irányt, a kiállítási szcenériákat. Ellenben előtérbe kell helyezni a szigorú rendszer szerint tagozott *szakkiállításokat,*

melyekből az érdekelt szakma emberei is tanulnak, a nagy közönség is.

Röviden: minden kiállításnál az eminens kérdéseket kell szem előtt tartanunk.

És hogy mikép bánnak a kiállítási ipar űzői a közérdekkel és magánérdekkel, arról mindenki meggyőződhetik, ha kissé sorra veszi nálunk az üzleti kirakatokat. Nem a váci-utcában, hanem a sötétebb körutakon. Látni fog feles számmal sohasem létezett kiállítások által adományozott diplomákat, találni fog ekszotikus pántlikákkal feldíszített kiállítási rendjeleket Párisból, Brüsszelből s más nagyobb városokból. Holott ezek a bádogkeresztek itt készültek Budapesten gyárilag. A gyárat ismerjük s ez nem is hibás, mert épp oly jóhiszeműleg szállítja ezt a cikket, mint a födélcsatornákat. A megrendelőt is ismerjük, ennek a jóhiszeműségéhez azonban már erős kételyek férnek, mert a szegény tájékozatlan kisiparos busásan fizeti ezeket az értéktelen haszontalanságokat.

Az ilyen kiállítási ipar ellen kell termelőinket megvédelmezni.

A kereskedelmi miniszter már régen megbízta a magyar kir. kereskedelmi múzeumot a kiállítási ügy gondozásával.

Tehát meg volna a megbízható központi közeg is, mely az ügyet gondozná s meg volna az állandó ellenőrzés a *kereskedelmi múzeum felügyelő bizottságában*, melyet a kereskedelmi miniszter nevez ki s melyben a kis-, közép- és nagyipar, valamint a kereskedelem és a kiállítási ügy verzátus szakemberei, sőt a kereskedelmi, földmívelési, pénzügyi és belügyminiszterek képviselői is helyet foglalnak. Mindössze tehát bizonyos elvi intézkedések dekretálásáról s arról van szó, hogy ezek alapján a kiállítási ügy szabályozását nyélbe üssük, addig is, míg azt az elől említett nemzetközi konvenció alapján véglegesen tehetjük. Az ideiglenes rendezést hamarosan meg lehet és meg is kell csinálni, mert, — mint a fönnebbiekből kiderül — úgy a közönség, mint az iparos s részben a gazda-kiállítók is hathatós védelemre szorulnak az elharapódzó kiállítási ipar ellenében. (1902.)

Emlékezés az ezredéves kiállításra.

(Felolvastatott az iparos-kiállítóknak 1896. november 26-án, a Royal-szállóban tartott díszülésén, a honnan a kiállítók testületileg vonultak föl a várba, hogy a királynak megköszönjék a kiállítás patronizálását.)

Idézzük újból lelki szemeink elé azt a gyönyörű mesét, amely valóság volt és mely még ma is valóság.

Emlékezzünk ez ünnepi összejövetel alkalmából arra a nag nemzeti ünnepre, melyet ezredéves kiállításnak neveztek s melynek a maga nemében eddig nem volt párja a világon.

Ezen az ünnepen Magyarország történelmének a fényességét úgy láttuk koncentrálva, hogy a messze jövendőre világító sugarakat is éreztük belőle.

Büszkén és felmagasztosulva lehet csak visszagondolnunk arra a roppant gazdagságra, amit a kiállítás e remek részében hozzánk tartozónak ösmertünk meg. Egyben a mai kor képe minden gazdasági intellektuális erőnknek félreösmerhetetlen klasszisát mutatta. magyarázta, úgy hogy a legnagyobb erkölcsi kincsek egyikéhez, az *önismerethez* juthattuk általa.

Annak a népnek, amelynek ily történelme van, s amely egy ezredév viszontagságait ily biztató erőben élte át: nincs mit félnie a jövendőtől. De az önismeret szavát nem szabad elhallgattatnia. A mult nagyságától és fényétől elvakulva, nem szabad káprázatosaknak tartania az eredményeket.

Ime, most láttuk a ragyogó mult képét, amelyet már a nagy távolságok is megszépítenek; de előttünk volt egyszersmind a ma, a jelen, a lüktető élet, a *magyar ipar* teljes képe, amiben a magyar nemzet szíve továbbdobog. Mi tudjuk: kik vagyunk, mivé fejlődtünk egy ezredéven át; s ha okunk van is büszkéknek lenni némely eredményre: józan mérséklettel nézve nemzeti erőnket, be kell látnunk, hogy *roppant útja van még előttünk a haladásnak. amíg a világ nagy népeinek a versenyében fölvehetjük a versenyt a legelsőkkel.*

Meg kell tanulnunk sokat *dolgozni*, a soknál is többet. *Vasszorgalommal* és az *akarat* hatalmával kell elhárítanunk haladásunk akadályait, ha biztosítani vágyunk az erkölcsi és anyagi diadalt. És lemondani kell tudnunk mindenekelőtt régi gyöngéinkről, öröklött hibáinkról, amelyek örökös koloncként nehezednek tagjainkra az előremenetelnek sokszor rögös útján!

*

Mély és rendíthetetlen bizalommal egy ezredév óta e hazában élő nemzetünk iránt, hangoztatjuk ezt.

Az ezredéves kiállítás egészen kifejlesztette, megszilárdította a magyar nemzet öntudatát. Históriai hivatásunkat immár világosan látjuk, helyünket Európa művelt népcsaládjában elfoglaltuk. A kishitű aggodalom, amely tétova pillantással tekintett eddig a jövőbe, a kiállítás sikere után bizalomtól csillogó szemmel néz immár előre. Erőnk teljes tudatában lelkünk acélos bátorságával vehetjük föl a harcot a munka dicsőségeért és gyakorlati eredményeiért. Mondhatjuk, hogy a nemzet eddig gyermekkorát élte, s tapogatózva, aggódva haladt útján : a második millennium küszöbével a férfikor küszöbét is átlépte. Amikor az igazi férfi tisztában van képességeivel és céljaival, a míg egyrészt lehetetlenségre nem vállalkozik, másrészt lankadatlan erővel tör ama cél felé, amire magában hivatást érez. A magyar nemzet lelkében már legszilárdabb meggyőződés gyanánt él históriai és kulturális feladatának tudata és megyőződéssé erősbödött önbizalma is, hogy a feladat kiküzdésére képes. Fényes kvalifikációját a külföld állította ki számára.

A világtörténet eddig a harcok története volt; a kultura csak elvétve lophatott magának egy kis időt saját *mnnkái* számára a fegyverben álló emberiségtől. Azonban mintha az idők változása köszöntene reánk. S ha a békességes munka géniusza nem is tudott még teljes uralomra jutni, de legalább is egyforma rangban áll a harci dicsőség szellemével. A harcok idejében töltötte el ifjúságát a magyar nemzet; a férfi számára a vérontó fegyverek helyett a *munka, az ipar szerszámai* maradtak. Tudjuk, érezzük, hogy a *változott idők ez új fegyverével kezünkben is meg fogjuk állni helyünket emberül.*

*

Valljuk meg őszintén, hogy Magyarországot és a magyar államot ezredéves ünnepeink mutatták be legelőször a művelt világnak. Ma ez tudja, hogy van magyar nemzet, van magyar kultura, művészet, ipar, tudomány, irodalom s hogy a négy folyam táján van állam, mely nemzeti és magyar.

Mohács óta a művelt világ nem ismert Magyarországot, magyar államot, hanem csakis Ausztriának egy autonom tartományáról hallott, melyben egy hajdan nagy, de összetörpült nemzet élt, koronként fel-fellángolt, de újra visszaesett. Most

Európa ismét feltalálta a rég elfelejtett magyar államot és magyar nemzetet. Megismerte régen elhamályosodott büszke tulajdonságainkat, amelyekre most már a munka, az ipar és művészet veti fényét. Politikailag életteljesen lüktető és hatalmas kulturai és gazdasági fejlődésben levő nemzetet és államot talál itt a művelt Nyugat.

Ez az erkölcsi haszon is nagy, szinte kiszámíthatlan becsű. De még nagyobb és még becsesebb ezredéves ünnepeinknek és kiállításunknak másik erkölcsi haszna.

A külföld hasztalan ismert volna bennünket, ha egyenetlenségben és dúló belviszonyokban látja porladozni erőinket. De azt tapasztalta, hogy a négy folyam táján él egy *szabad nemzet,* mely legnagyobb szabadságát össze tudja egyeztetni a trón iránti teljes loyalitással, a royalizmusnak páratlan mérvével. És nemzetiségi ellentéteit képes kiegyenlíteni a szabadság és nem az erőszak eszközeivel.

A legkülönbözőbb fajok nem az elnyomott rabszolgák, hanem a teljesen egyenjogú állampolgárok szinében jelentek meg a művelt világ előtt, mely tapasztalhatta, hogy a négy folyam táján nincsenek elnyomók és elnyomottak, zsarnokok és rabszolgák, hanem boldog nép, mely vallás és grammatikai különbség nélkül élvezi szabadságait s azon a ponton áll, hogy e különbségek és ellentétek dacára, a legbensőbben összeforrjon.

Ha a kiállításnak semmi egyéb haszna nem volna, sőt ha a legnagyobb gazdasági hátrányok származnak vala: a nemzeti konszolidációnak kimagasló eredménye minden bajért és hátrányért fényes kárpótlást képezne.

A kiállítás és nemzeti ünnepeink után tömörebbek vagyunk államilag és nemzetileg, mint voltunk a kiállítás előtt.

Ez az örvendetes bizonyosság is lelkesítő és lélekemelő ránk nézve.

*

A külföld is kifejezte irántunk testvéri hódolatát. Azok, akik itt jártak, hirünket viszik; sőt sok jelenségben máris bizonyságát látjuk annak az intenziv rokonszenvnek, melyet az idegenekben ébresztettünk azzal a gazdasági és kulturális fejlettséggel, amit kiállításunkon észleltek. A külföld elismeréséből anyagi hasznunk is lehet. Reméljük, hogy lesz is. Ezt a hasznot nem lehet rögtönösen észlelni. A dolog természetében rejlik az, hogy a külföldnek irántunk való bizalma nem nyilvánulhat közgazdasági

téren azonnal olyan formákban, hogy ezek már is általánosan szemlélhetők és érezhetők legyenek.

*

De szóljunk végre az *iparosokról* is, mert hiszen ma az iparosok ünnepét üljük. Tagadhatatlan, hogy minden dicsőség és más előny, ami az országra hárul, az iparosokra nézve is előny s minél többet halad az ország kitűzött nagy célja felé, annál könnyebben érheti el az ipar is nagyfontosságú közgazdasági jelentőségének magas szinvonalát.

De tény viszont az is, hogy az ezredéves országos kiállításon a legjobban kitett magáért *az ipar* s a legtöbb áldozatot hozta annak dicsőségeért *az iparos.*

Kínos föltünést keltett a legilletékesebb körökben, hogy leggazdagabb nagybirtokosaink, legelőkelőbb főuraink és legkiválóbb főpapjaink bizonyos rezervátát tanusítottak a kiállításon s akik megjelentek a jelenkori főcsoportban, bizony nem fejtették ki azt a fényt, amelyre képesek lettek volna.

Az eszmei csoportok: a tudomány, a tanítás, közművelődés, igazságügy, jótékonyság, kereskedelem, pénz- és hitelügy, a művészet, hadügy stb. mind megtették kötelességüket, de jórészt felsőbb támogatással, másrészt társadalmi tevékenységgel.

De az iparos a maga lábán járt, a maga áldozatait hintette az ezredéves országos kiállítás kápráztató szőnyegébe.

Az ipar és vállalkozás a külső létesítésben, a kiállítás fölépítésében és elrendezésében is megmutatta bámulatos tudását, erejét és képességét.

Az ipar nemcsak képet adott arról, amit fölmutatni tudunk, hanem hogy megismertesse magunkat, fölismerje hézagainkat, igyekezni fog levonni a tanulságot a másik ezerév elején kulturai haladásunk rendszeresítése és tökéletesítése érdekében.

Az a tudat lelkesített minden iparost, hogy a kiállításon helye, sőt hivatása van minden magyar iparosnak.

Az áldozat, melyet a részvétel igényelt, mindenkire könnyebb és elviselhetőbb lett, ha a cél hazafias jellegét és a nemzeti ünnep nagyjelentőségű eszméjét kellőleg átérezte és kötelességszerűen méltányolta.

A munkával és a munka eredményeivel imponált a magyar ipar az ezredéves országos kiállításon magunknak és a külföld-

nek s mindnyájan, akik dolgozunk észszel, kézzel, vagy géppel, — egyért: a hazáért léptünk sorompóba, tudva és érezve: ez az egy ad nekünk éltet, ez ápol és eltakar...

*

Egy igen nagy előnye országos kiállításunknak az volt, hogy itt hazánkban sok tudást, izlést, nemes ambiciót, jóravaló törekvést vitt szét a nemzeti organizmusba népünk, mely igazán nagy számmal látogatta. Az új eszmék, gondolatok, érzések és törekvések egész világa támadhat nemzetünkben ama tanulságok nyomán, melyek a látottak után okvetlenül belementek az emberek elméjébe. És ehhez járulhat az arra való fölemelő önérzet, hogy nemzetünk a különben kedvezőtlen közviszonyok mellett is kivívhatta haladásával, öntudatos erőkifejezésével az általános elismerést.

És talán ezért nem vetjük mérlegre szigorú arccal, ráncbaszedett homlokkal, hogy miféle *anyagi* sikerünk volt a kiállításból.

Ha volt valaha kiállítás, amelyen az anyagi siker mellékes volt, úgy ez az ezredéves kiállítás az, amelyen a paraszt, a munkás, a kis- és nagyiparos egyaránt tudta, hogy inkább a dekórum kedvéért jelent meg, inkább azért, hogy a maga részéről is hozzájáruljon az ezredéves ünnep dicsőségének emeléséhez. Mindenki tudta és érezte, hogy ő is adott egy sugarat ahhoz a ragyogáshoz, melynek fényénél és melegénél sokszor fogjuk még meszszeható sikereinket számbavenni, mint a jó gazda, aki legdrágább kincseinek kincsesháza fölött is tart évről-évre gyönyörködtető szemlét.

*

A drága kincsek között van egy drágakő, mely a nemzet közös tulajdona, melyből azonban mindnyájunk szivébe be-belopózott egy sugár, mely ott melegít bennünket s mely kárpótlást nyújt minden valóságos, vagy képzelt veszteségért, minden jogos, vagy nem jogos mellőztetésért.

Ennek kiemelése képezi mai összejövetelünk célját.

Különös fényt és dicsőséget nyert a kiállítás az által, hogy legmagasabb védnöke, *I. Ferenc József* apostoli királyunk a legbehatóbb figyelmére méltatta a kiállítás minden egyes csoportját és első sorban az ipari csoportokat.

Valóságos atyai szeretettel, gondos figyelemmel s fáradtságot nem ismerő érdeklődéssel tartotta meg a legelső magyar ember beható szemléjét a kiállítás fölött s ezzel egyrészt méltányolta azok fáradozását és áldozatkészségét, akik a kiállításban részt vettek, másrészt buzdította a közönséget a kiállítás megbecsülésére és a kiállítók méltánylására.

Óh be sokan vehettek volna példát a legelső hazafitól, Magyarország apostoli fölkent királyától. Mert megható, örök időkre lekötelező, kimondhatatlanul mély hálára gerjesztő mindaz, amit a magyarok királya és felséges királyasszonya a nemzetnek ez alatt a hat hónap alatt önmagából, — a szivéből, — adott. Itt voltak jóformán folyvást a körünkben egész családjukkal; emelték kiállításunk fényét, dicsőségét, érdekessé tették érdeklődésük által a legapróbb részleteket is; és érdeklődésük igaz, benső, tartós, komoly vala.

A magyar király atyai jóságát nem fogja elfeledni soha ez a nemzet. És Erzsébet királyné a magyar nép áldásával behintett utakon tehet meg minden lépést, ameddig él.

Büszkén és boldogan hivatkozunk a mi nagy ünnepünk egyik legnagyobb eredményére, arra, hogy az uralkodó és a nemzet bensőseges összetartozását még érzelmi tekintetben is megszilárdította, hogy közel, egészen közel hozta egymáshoz a magyar királyt és minden legkisebb alattvalóját. Ebben a nagy és igazi közösségben elhallgathatott a politika valamennyi érdekellentéte; lehettünk hazafiak, magyarok mindannyian, akiknek nem volt más vágyuk és céljuk a kiállítás keretében, mint a *nemzet egész erejének, hatalmának a dokumentálása.* Sem a politika izgató elemei, sem az opportunista had nem férkőzhetett ezen a vonalon a nemzet szivéhez; a jó magyar nép el tudta választani a politikai egyenetlenkedés minden okát és alkalmát attól a közös és szent céltól, amely csak az egész ország osztatlan érdeklődésétől s közremunkálásától várhatott megvalósulást.

Ennek a tapasztalata kimondhatatlanul megnyugtató, mert visszaadja a bizalmunkat a magyar nép összetartó ereje iránt.

Amit az egész nemzet akar, az a mi jövendőnk!

Az új ezredév boldogulását a nemzeti összetartás biztosítja nekünk.

Ezért gyültünk ma össze és ez okból fohászkodunk az éghez: *Áldja, tartsa meg a királyt és a királynét...*

A párisi kiállítás árnyoldalai.

(1889.)

Veszedelmes lejtőre lépett az ez évi párisi nemzetközi kiállítás. Mintha határvonalat akarna vonni a tulajdonképeni, az eddigi rendszer szerint tanítani és a haladást előmozdítani hivatott kiállítások és az ezután következő kiállítások között, melyeknek a mostani párisi minta szerint az lesz a hivatása, hogy szórakoztassanak, kápráztassanak, mulattassanak, csigázzák föl az érzékeket, sőt az érzékiséget.

Az 1889-iki párisi kiállítás mintha átmenetet akarna képezni a templomból a színházba.

Soha nagyobb várakozással és vágyakozással nem mehetett szakember kiállításra, mint az idén Párisba. És ritkán okozott még kiállítás szakembernek — nem a nagy közönségnek — nagyobb csalódást, mint a mostani párisi kiállítás, melynek árnyoldalairól eddig mélyen hallgatott az ezerszemű napi sajtó és a szigorú szakirodalom egyaránt.

Hogy állításaimnak színeit élénkebb világításba helyezzem s az elmondandó igazságoknak némi súlyt és alapot kölcsönözzek, föl kell említenem, hogy 1872 óta a kontinens összes világkiállításait s legtöbb országos, vagy nemzeti kiállításait mint figyelmes szemlélő jártam végig. Bécs, Páris, Amsterdam, Brüsszel világkiállításain, Düsseldorf, Nürnberg, Berlin, München, Trieszt, Moszkva, Zürich és Turin nagyszabású nemzeti kiállításain azt tanultuk, hogy a nagyobbszabású kiállítások az emberi munka és szorgalom szentegyházai, a tudomány, a haladás, a civilizáció nyilvános próbatételei, a népek és nemzetek tehetségeinek, tudományának, vivmányainak ünnepi mérkőzési tere. És nem hiába maradt meg a hagyományos szokás, mely a kiállítások főcsarnokaiba orgonát állított, mikor az ember e megkapó hangszer ünnepi hangjai mellett a munka diadalát hirdető újkori szentegyházakban, a kiállítási csarnokokban: levett kalappal volt kénytelen hódolni az emberi géniusz hatalmának és csodákat művelő erejének.

És mindig eszünkbe jutottak az első világkiállítás indítványozójának, Albert hercegnek szavai, melyeket a kiállítások jelentőségének megokolására hangoztatott s melyeket a kiállítások történetében a következőkben találunk följegyezve:

«A kiállítás célja és feladata, hogy az egész emberi nem fejlődésének magas színvonaláról hű és eleven képet nyujtson és kijelölje azt az irányt, melyben a népeknek és nemzeteknek, kulturájuk és anyagi tevékenységük fejlesztése érdekében haladni kell. E kiállításnak meg kell bennünket győzni arról, hogy e törekvések csak akkor fognak igazán valósulni, ha egymás kölcsönös támogatására készen állunk, tehát béke, szeretet, kölcsönös támogatás által, melyekre nemcsak az egyes embereknek, hanem a föld valamennyi népeinek készen kell lenniök.»

A kiállítások csakugyan iskoláivá lettek a haladásnak, fejlődésnek s főleg az izlésnek; egyik nép megismerte a másiknál az új gépeket, eljárásokat, anyagokat, javította termelését, emelte forgalmát; a kiállítások tényezőivé lettek a világforgalom emelkedésének s föltüntették időről-időre az emberi nem munkásságának haladását, mely ép a kiállítások fejlődése által oly rohamos arányokat öltött, hogy a nagy világkiállítások egymásutánjában nagyobb időközöket kellett beállítani.

Az 1889-iki párisi kiállítást csak a 11 év előtti párisi világkiállítás előzte meg s a 11 évi szünet, melyet különben a legsikerültebb országos és nemzeti kiállítások töltöttek ki, eléggé fölcsigázták a várakozást a mostani közkiállítás eredményei iránt.

De a mai párisi kiállítás a várakozásokat távolról sem elégítette ki, mert beltartalma és értéke sok tekintetben mögötte maradt az 1878-iki párisi közkiállításnak. Egyes csoportok határozottan szegényesen vannak képviselve s a bútoripar pl. századrészben sem tünteti föl ez ipar valódi állapotát. Nevezetes cégek nem jelentek meg a kiállításon, a nem francia államok termelésének képe is hézagos, nem is szólva arról, hogy politikai okok egyes nemzeteket egészen távol tartottak tőle.

Ami pedig a rendezésben várt haladást illeti, melytől azt reméltük, hogy egynemű cikkekben a különböző nemzeteket az összehasonlítás és áttekintés egymás mellé állítja, ez sem érvényesülhetett, mert nagy és nehéz feladat. De éppen a franciáktól lehetett várni, hogy a feladat óriási nehézségeit az abból remélhető erkölcsi haszon és tanulság okáért leküzdik.

A párisi kiállításnak azonban sok kimagasló fénypontja van és nagy az a varázs, melyet a publikumra gyakorol. Szceneriája oly geniális kezekre vall, épületei oly merészek és szépek, a kiváncsiságnak annyi igéretét tárja fel, s a szemnek, fülnek és

inynek oly bámulatosan változatos táplálékot nyujt, hogy a látogatók százezrei a kielégített kiváncsiság érzetével bolyongnak a 90 hektárnyi kiállítási területen és nem sokalják azt a hét kilométernyi fárasztó utat, melyet meg kell tenniök, ha a kiállítást csak egyszerűen körül akarják sétálni. Mindenütt újat, érdekeset, változatost látnak, mindenfelé pihenhetnek, élvezhetnek és mulathatnak, főleg ha a sokféle külön belépti díjat nem sajnálják. És jól járnak, ha nem sajnálják. De a szakember, ha a kiállítást körüljárva megpihen, s benyomásait, észleleteit rendezte, arra a tudatra fog ébredni, hogy bár nagyon sok érdekeset látott, nagyon kevés a tanulni való új dolog, tapasztalatait alig képes öregbíteni és tulajdonképeni tanulmányokra meglehetős sovány talaja van a kiállításnak, mely a fősúlyt nem a belső értékre, hanem a külsőségekre helyezte, mely a világverseny békés fejlődésében nem a haladás és a vívmányok gyöngyeit kivánja fölmutatni, hanem inkább arra látszik törekedni, hogy mindennemű kétes bájaival vonzó erőt gyakoroljon a látogatók millióira s elejét vegye az eddigi nagy kiállításoknál elmaradhatatlannak vélt deficitnek.

E kiállítás tehát nem áldozatok árán emelt iskola a világ termelő osztályai számára, hanem — nyerészkedésre alapított vállalat. És ha egy pillanatra elfeledjük az újabbkori kiállítások által célba vett aesthetikai, gazdasági, kulturális célokat — amit pedig nem szabad — bámulattal szólhatunk arról az ügyességről, arról a raffinirt üzleti szellemről, mely a mai párisi kiállítást a spekuláció alapjára helyezte.

Van itt minden, amit a kiváncsi keres. Itt vannak a kitünően berendezett korcsmák, vendéglők, kávéházak, sörházak a világ minden képzelhető zenekarával, a tamtamtól kezdve a jól iskolázott színházi zenekarig.

Képviselve van a világ minden ekzotikus népe és építkezési modora: angori pagoda, kochinkinai palota, villenori pagoda, tuniszi sauk, Algir minaretes bazárja, kreol vendéglő, indus szigetbeli, kinai, újkaledóniai, szenegál, pahouini és egyéb exotikus falvak, jávai telep, egyiptomi bazár, kairói utca, s mindenikben műhelyek, étkező helyiségek, lakóházak, sátrak, házi állatok és benszülöttek, amint esznek, isznak, alusznak, dolgoznak, civakodnak, énekelnek és bámulnak. Igen, mert őket a látogatók százezrei egymást lökdösve, tolakodva — mintha a nagy élvezettől különben elesné-

nek bámulják, sokkal inkább, mint a nagy csarnokokban fölhalmozott művészeti és ipari kincseket. A kiállítás rendezői nagyon jól tudják, hogy civilizálatlan népek sajátos szokásaikkal felette érdeklik a nagy közönséget, melynek túlnyomó része bennük nem az ethnografikus jellemzéseket, hanem a ritkaságot, a rendkívülit s a szokatlant bámulja s elég mohón vásárolja az ekzotikus (de nagyobbrészt párisi iparosok műhelyeiben készült) iparcikkeket és emléktárgyakat.

Ezután következnek a kiállítás közlekedési eszközei. Ezek között nagyobb szórakozást szereznek a kinai gyaloghintók, a hordszékek, az ekzotikusan feldíszített hátas szamarak és a Decauville-féle vasút, mely sokkal drágább, mint a mi zónatarifánk, de talán több mulatságot szerez a párisi népnek, mint egy igazi vasút.

És utolsóelőtti sorban föl kell említeni a kiállítás fő-fő vonzóerejét: a panorámákat, szinházakat és a táncosnőket. Itt van a «Panorama tout Paris», melyben e nagy világváros összes nevezetes férfiai és hölgyei megláthatók lefestve, amint a boulevardon sétálnak; a tengerentúli társulatok panorámája, melyben egy nagy tengeri hajó födélzetéről a Compagnie Transatlantique szállítóhajóit, Havre kikötőjét, sőt New-Yorkot is láthatjuk; itt van a földgömb panorámája s végre egy panorámaszerű hintahajóház, melyben csinos hajócskákon körülevezhetünk a panoráma földterületén.

Színházakból is négy jutott a kiállításnak: a központi nagy színház, melyben kis operákat, operetteket adnak elő, a Folies Parisiennes, melyben kisebb énekes színdarabokat láthatunk napjában kétszer is, az anami színház, melyben az ijesztő módra kifestett anami benszülöttek sikongatnak és ugrándoznak és még valami afrikai mutatványos színház, melyben bukfenceket hánynak — ad majorem expositionis gloriam.

A keleti és ekzotikus táncosnők produkciói azonban — kétségkivül — a legnagyobb vonzerőt gyakorolják a férfiközönségre. Az arabs leányok éneke és tánca sok kiváncsit vonz a belépti díjas hajlékokba a kairói utcáról; ennek végén láthatni a hastáncot, melyet keleti szépségek egyhangú muzsika mellett lejtenek s mely csakis fátyollal bevont hasuk sajátszerű mozgatásából és duzzadt kebleik ritmikus imbolygásából áll; amott az algiri táncosnők erősebb és szervezettebb zenekar és drágább

belépti díj mellett produkálják ugyanezt a mesterséget, némi változatosság kedvéért bemutatván a bajadérek költői táncának halvány utánzatát is; a jávai faluban csinos jávai hölgyecskék egész balletet mutatnak be, de a táncot kezük furcsa forgatásával, nyakuk rándításával s részben apró lépéseikkel, fordulataikkal és európai mosolygásukkal produkálják. Ezenkívül vannak még néger és kreol táncosnők, kik az előbb említett kollegáikkal együtt nem nagyon dúsan vannak ruhákkal betakarva, sőt láthatod pénzért a táncoló dervist is. Hogy pedig a kiállított háremet csak a hölgyeknek mutatták meg, ez bizony elég visszatetszést szül a táncosnők bájai által már-már elkábított férfivilág körében.

Ha e kiállítás rendezői arra számítottak, hogy ezek az érzékcsiklandó és idegfeszítő mutatványok nagy közönséget vonzanak, helyesen számítottak, mert a látogatók rendkívüli tömegei majdnem megszállva tartják e külön belépti díjra alapított látványosságokat. De ha valaki azt a kérdést vetné föl, beleillik-e mindez egy komoly kiállítás keretébe? arra feltétlenül tagadólag kell válaszolni még azoknak is, akik erkölcsi szempontból nem kifogásolják a vásári bódékba, vagy legjobb esetben cirkuszba való előadásokat és kalamájkákat.

A látványosságoknak azonban betetőzése — az Eiffel-torony, a franciák ez újkori Bábeltornya. E monstruózus építkezés ellen általánosságban aligha tehet kifogást valaki, mert hisz a 300 méteres toronynak van kettős célja. Először megmutatja a világnak, mily merész dolgokat lehet ma már a vasszerkezet segítségével létrehozni; igaz, hogy a hozzáértők többre becsülik pl. a gépcsarnok vasszerkezetét, melynek merész koncepciója és exakt kivitele legalább egy praktikus épületet hozott létre. Az Eiffel-torony pedig ama «remek munkák» közé tartozott volna, melyeknek a modern kiállítások nem szivesen nyitottak tért. De a torony geniális tervezője és építője gondoskodott róla, hogy műve ne legyen céltalan remekmunka, hanem jövedelmező vállalat. A siklók, melyek fölszállítják a kiváncsiak ezreit, mindig zsúfolva vannak s ember ember hátán várja, míg rákerül a sor. Emeletén pedig vannak vendéglők, bazárok, a második emeleten szerkesztőség, a torony csúcsán villamos világítókészülék, melynek tűzkévéi besugározzák a kiállítás területének virányos pázsitjait szökőkutait s csodás szoborcsoportozatait. És ez az esténként ismétlődő tűzijáték oly látványosság, melynek vonzóereje kiszá-

míthatatlan s mely jelentékenyen előmozdítja a kiállítás tervezőinek céljait: minél több közönséget vonzani minél változatosabb látványosságok által. Emellett maga a torony kitünően jövedelmező vállalat — s ez volt tervezőjének második célja, — mert a kilátás, melyet különböző emeleteiről élvezni lehet, feledhetlen benyomást tesz mindazokra, kik ezt élvezhették.

Az Eiffel-torony tehát valóságos bálványa a francia népnek. Mint a «Fischerin du kleine» című nóta annak idején léptennyomon üldözött bennünket, úgy találkozunk Párisban mindenütt az Eiffel-torony nyomaival. Százféle apró emléktárgyakon, szöveteken, ruhákon, sétapálcán, zsebórán, könyvekben és kupléban, útcán és szalónban mindenütt a tour d'Eiffel dominál, úgy, hogy az ember százszor is megunja azt az óriási kultuszt, melyet e toronynyal űznek s melynek nyomásától s jelképeitől még álmában sem tud szabadulni. A nagy francia nép mindig szerette a bálványokat, akár hítták azokat Boulangernek, akár Eiffel-toronynak, az mindegy. Mindkettő egyforma játékszere a szeszélyes népnek s hogy a 300 méteres óriás háttérbe szorította vagy elnyomta a boulangizmus iránti rajongást, ez talán Eiffel úrnak tudtán kívül legnagyobb érdeme.

E látványosságok együttvéve elvonják a látogatók figyelmét a tulajdonképeni kiállítástól, melynek pedig nem egy érdekes látnivalója akad akár művészi, akár kulturális tekintetben. A látogatók ugyan nem ajándékozzák oda a főcsarnokokat s futólag ezeket is megtekintik. Mert a rendezők ügyessége ezekben is a dekorativ irányt aknázta ki és mindenféle érdekes és érdemes látnivalókat csoportosított. A főfigyelem azonban a látványosságok, a szórakozások felé fordul, melyeknek hatalmas vonzóerejét megvilágítják a következő számok:

Az 1851-iki londoni világkiállítás látogatóinak átlagos száma naponként tett … …	36,964-et,
az 1855-ik párisi világkiállításon … … …	24,321-et,
az 1862 « londoni « … … …	34,315-öt,
az 1867 « párisi « … … …	41,958-at,
az 1873 « bécsi « … … …	39,004-et,
az 1876 « filadelfiai « … … …	61,568-at,
az 1878 « párisi « … … …	65,403-at,

míg a mostani párisi kiállítás napi látogatóinak száma átlag már meg is haladja a százötvenezret, tehát majdnem háromszor

annyit tesz, mint az 1878 iki, kitünően szervezett kiállítás látogatottsága.

És hogy a mostani párisi kiállítás az idegenforgalom emelésére is nagy hatással volt, az kitünik a következő hiteles statisztikai kimutatásból. A húsfogyasztás tavaly juniusban 109.000 kgrammot, az idén ugyanazon hónapban 158.000 kgot tett; szárnyas tavaly 29.000, az idén 38.000 fogyott el ugyanazon hónapban; a halfogyasztás az idén havonként 14 kgrammal többre rúg s a főzelékből ez évben havonként majdnem 600.000 kgrammal több fogyott el, mint tavaly.

E számok kétségtelenné teszik, hogy a párisi kiállítás tervezői üzleti és rendezői szempontból nagyon jól értik a dolgukat s deficit nélkül fogják lezárni a kiállítás mérlegét. De a párisi kiállításra visszagondolva, nem fogunk attól a benyomástól szabadulni, hogy mint kiállítás nem emelkedett a kellő színvonalra, de mint látványosság páratlan volt a maga nemében. És — hogy könnyen érthető hasonlattal éljünk — igen sok ember nem fog afölött csodálkozni, hogy az «Excelsior»-t többen nézik, mint Shakespeare «Lear királyát»; de kevés embernek lesz bátorsága azt a darabot e klasszikus remekmű fölé helyezni.

Az 1889-iki párisi kiállításból lesz haszna a kiállítás rendezőségének és Páris városának, de a világ, az ipar, a gazdaság, a tudomány, a művészet különböző ágai fölött az nyom nélkül fog elvonulni.

Kitüntetések és degradálások.

(Az 1900-iki párisi kiállítás alkalmából.)

Igazán csőstül hullott az áldás a magyar iparosokra a *párisi kiállítás kitüntetései alkalmából* és a külföld előtt jóleső önérzettel söpörjük be a sok nagy díjat és a különböző érmeket. Hiszen ezek élénk bizonyítékai annak, hogy a legnagyobbrészt kompetens és érdeknélküli bírálók a magyar ipar versenyképességét, rövid idő alatt tanusított nagyon jelentékeny haladását babérággal a kezükben elismerték és elismerésüket e díjazásokkal nyilvánosan meg is pecsételték.

Hálásan konstatáljuk, hogy ez az eredmény egész általánosságban majdnem több, mint amire joggal számot tarthattunk. A fényes sikerü párisi kiállításon való részvételünknek tehát nem-

csak jogosultságát, hanem diadalát is láthatjuk ebben a megbecsülésre érdemes általános sikerben.

De a kitüntetéseknek nemcsak *kifelé* van hatásuk és jelentőségük, hanem *befelé* is. Nemcsak a külfölddel szemben akarunk velük brillirozni, hanem a mi közönségünk is megnézi, sőt megrostálja a Párisból érkező kitüntetési jelvényeket s mohón keresi, hogy az ő iparosa, vagy rendes szállítója mit kapott, összehasonlításokat tesz és — valljuk meg mindjárt őszintén — *itt-ott kellemetlen meglepetések által találja magát érintve.*

Kényes és kellemetlen ezzel az ügygyel komolyan szembenézni, mert a nevek fölemlítése nem mellőzhető. Pedig mi senkit sem akarunk bántani. A dolognak kizárólag *elvi* és általános érdekeit tekintjük. Nem *sokaljuk* az egyeseknek jutott kitüntetéseket, de fáj nekünk, hogy *egyesek túlságos fölemelésével másokat igazságtalanul degradáltak* és ezzel *lerontották* — ismételjük, igazságtalanul — *ezeknek itthon szerzett kitűnő renoméjukat.*

Ha így általánosságban talán nem eléggé érthető ez az állítás, megvilágítjuk azt néhány példával.

Egyik csoportban a *Klinger*-féle pozsonyi vászongyár grand prix-t (nagy díj, díszoklevél) kapott, a *Wein*-féle késmárki vászongyár pedig csak ezüstérmet, tehát két fokkal alább való kitüntetést. Már pedig, aki a két gyárat ismeri, tudja, hogy nincs közöttük oly lényeges különbség, mely a két kitüntetési fokozatban való ezt a nagy eltávolodást igazoltnak tüntethetné föl.

A fényképészek csoportjában a grand prix-t a *Forché és Gálfy* cég kapta. Nemcsak, hogy nem kifogásoljuk, de örvendünk rajta, mert ez a kiváló cég tényleg egyike a legelsőknek az egész kontinensen. Azt sem kifogásoljuk, hogy *Erdélyi, Mai* és *Mertens* aranyérmet kaptak. De általános megütközést kelthet, ha a sorozatot tovább tekintve, azt látjuk, hogy a *Strelisky* céget viszont csak ezüst éremre méltatta a jury, holott nálunk mindenki tudja, hogy Strelisky a *legelső* magyar fényképészek között a legelőkelőbb helyek egyikét követelheti s ép oly színvonalon áll, mint szerencsésebb kollegája, aki grand prix-t kapott. A Strelisky cég mai főnöke nemcsak tanult és képzett ember, hanem e műiparág művészi színvonalának egyik féltékeny őrzője, aki sohasem engedte, hogy a fényképészetet a vásár és házalás rikító eszközeivel lealacsonyítsák. És azt a kifogást sem lehet fölhozni, hogy nem állított ki elég jó dolgokat, mert nem is szólva igazán

művészi kivitelű arcképeiről (Hegyesy Mari, az orleánsi herceg és neje stb.), a «Csárdás», melyet még az 1896-iki kiállításból ismerünk, oly fényképészeti mestermunka, melyhez hasonló az egész kiállításon alig volt látható. Ha tehát Strelisky nem állana azon a színvonalon, melyet már elfoglal, a mostanihoz hasonló «kitüntetés» alkalmas lehetne őt keresetében megrontani. Mivel azonban a közönség izlését nem lehet erőszakos módon befolyásolni, önként az következik, hogy a műértő közönség a párisi jury verdiktjének az értékét devalválja, amit pedig a jury bizonyára nem akarhatott.

A nyomdaiparban is mindenütt tudják, hogy a legszebben nyomtató és legmodernebb könyvnyomdák közé tartozik a *Hornyánszky* cég, melyet azonban a jury csak ezüstéremre méltatott. Az értékének tudatában levő nyomda tehát nem tehetett mást, mint hogy e jogosulatlan és méltatlan degradálást önérzettel és nyilvánosan visszautasította.

A téves értelmezésnek legkimagaslóbb példáját mutatja a III. csoport, melynek bíráló bizottsága a nagy dijat a *Révai testvérek* cégnek adta, holott az Athenaeum, a Franklin-társulat és Légrády testvérek csak aranyérmet kaptak, egyes — a hazai könyvkiadás körűl elévülhetlen érdemeket szerzett – igen kiváló cégeket pedig az *ezüst* éremmel örvendeztették meg. És mi ennek a megokolása? Az, hogy a Révai testvérek nagy, világraszóló kitüntetésében a Jókai-kollekció kiadását akarták jutalmazni.

Hát, hogy félreértés ne legyen, kijelentem, hogy a Révai-céget igen nagyra becsülöm, sőt abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy főnökeit személyes jó barátaim között tisztelhetem. Nem vonok le tehát semmit az érdemükből, amikor elismerve agilitásukat, áldozatkészségüket, kitünő üzleti érzéküket és a magyar tudományos, valamint szépirodalom fejlesztése érdekében tett igen becses szolgálataikat, egyszersmind kijelentem, hogy az Athenaeum és Franklin-társulat multjuknál, nehéz viszonyok között szerzett úttörő érdemeiknél és a magyar irodalomnak és hirlapirodalomnak tett elévülhetetlen szolgálataiknál fogva a nagy díjra százszorta nagyobb chance-okkal bírnak vala az egész nagy magyar közönség szemében, mint bármely más hazai könyvkiadó cég. És ezeket a több, mint félszázados érdemeket nem volt helyes ignorálni, de még sokkal helytelenebb, hogy ne mondjuk, bántó azokat – más cégnek fölemelésével – egyenesen degradálni.

Nem is szólva tehát egyes más, igen érdemes könyvkiadó cégek érthetetlen degradálásáról (melyeknek érdekében a más csoportban juryskedő tanár urak nem koptatták el a lábaikat), a Révaiék nagy díjának ügye nem osztályozható fényes diadalaink közé, mert azt még a Jókai nagy nevével sem lehet födözni.

Más csoportokban a kiállított tárgyak *szellemi* szerzői kapták a nagy díjat; a magyar pavillon terveiért *Bálint* és *Jámbor*, a magyar bútorok kitünő rajzaiért és terveiért *Faragó* Ödön, a magyar villamossági találmányokért *Zipernovszky* Károly és *Bláthy* Ottó kapták a grand prix-t.

Ha tehát Jókait akarták kitüntetni, *neki* kellett volna a nagy díjat adni, kiadójának pedig, még ha elismerésre méltó áldozatokat hozott is e kollekció kiadása érdekében, azt a kitüntetést kellett volna adni, melyet – a Jókai nimbuszától eltekintve – «in sich» megérdemel . . .

*

Íme ezek ama főbb kifogások, amelyeket a párisi jury határozatai ellen fölhozni alkalomszerűnek tartottunk. Megjegyezzük, hogy csak egyes példákat ragadtunk ki, melyek azonban a sérelmek sorozatát távolról sem merítik ki. Nem rekriminációképen, hanem annak igazolásául hozzuk föl ezeket, hogy még ily világraszóló kiállításnál és egy válogatott szakférfiakból álló nemzetközi jury munkájában is történhettek tévedések. Ezek ellen persze nincsen apelláta és az így ejtett sebek orvoslására nem terem fű a kiállítások pandektái között.

Reméljük, hogy ezek a csak találomra kiragadott példák nem fogják iparosaink kedvét a jövő kiállításoktól elvenni, amintho gy egy-egy vasúti baleset miatt sem lehet az egész vasúti közlekedést megszüntetni.

*

Ha volna még egy-két észrevételünk e kitüntetések alkalmából, a következőket jegyeznők föl pro memoria:

Az olyan kiállítók, mint a «templomépítő bizottság», «operaházi szabóműhely» stb. nem igen illenek bele egy nagy kiállítás, egy nyilvános nemzetközi verseny keretébe. Ilyen absztrakt fogalmak helyett mindig helyesebb volna az illető mestereket és munkásokat megnevezni és jutalmazni, akik tényleg a kiállított munkákon dolgoztak.

Kissé – hogy enyhén szóljunk – – meglepő, hogy *Zichy* Jenő a hadfelszerelési csoportban volt jury-tag, *Popper* István barátunk pedig, ez a kitünően képzett mérnök és vállalkozó a bőriparba került, amivel talán soha életében sem foglalkozott Egyes jury-tagok pedig, hogy miképen kerültek bele a jurybe egyáltalán, ez valóságos talány.

Ezért a jövőben ilyen alkalmakkor helyes volna a jurybe nem azokat kinevezni, akik nagyon óhajtják és szívósan kijárják a jury-tagságot, hanem azokat, akik szakértelmük és igazi érdemeiknél fogva erre a legilletékesebbek.

Akkor az ilyen kiköszörülhetetlen csorbák talán nem fognak előfordulni s ilyen homályos foltok nem fogják bántani azok szemeit, akik a tiszta világosságot és a cicoma nélkül való igazságot szeretik...

*

Régen okozott egy szaklapban megjelent cikk oly föltünést, mint «Kitüntetések és degradálások» címmel a «Magyar Ipar» legutóbbi számának élén közölt vezércikkünk. A legelterjedtebb budapesti estilap vezércikkben méltatta annak fontosságát, a hét első napjaiban pedig egyik látogató a másiknak adta hivatalunkban a kilincset. Valamennyien üdvözletüket fejezték ki és pedig nem azok, akiket megvédelmeztünk, hanem teljesen pártatlan és érdektelen emberek, akiknek a lelkét kellemesen érintette a bátor szókimondás a megbántott igazság érdekében.

Számos hozzánk érkezett levél is visszhangozza azt a fölötte kellemes hatást, melyet cikkünk nemcsak az iparosság, hanem a közönség legszélesebb rétegeiben is keltett. E levelek természetesen *újabb sérelmeket* is tárnak föl. Mi ugyan cikkünkben határozottan kijelentettük, hogy nem akarjuk a panaszokat kimeríteni s csak a legmarkánsabbakra szorítkozunk, de éppen a kérdés teljesebb megvilágítása szempontjából nem húzódhatunk attól, hogy az újabban föltárt sérelmekre is kiterjeszkedjünk.

Most is ismételjük, hogy a felszólalások ama részét, melyekben *egyesek* a maguk érdekeit vélik megrövidítve látni, jórészt félretettük, mert a legtöbb ember a maga ügyében sokszor elfogult. Mi tehát most is csak azokat a fölszólalásokat böngésztük ki, melyek *általános* érdekűek, melyeket mindenki érez és lát, ha a fölemlített neveket olvassa, anélkül, hogy bele kellene mélyednie a speciális tanulmányokba. Szóval, behunyt szemmel is észrevehető igazságtalanságokról beszélünk.

*

Előljáró beszédképpen lehetetlen nem konstatálnunk, hogy a «*Journal Officiel*» közleménye oly szeretetreméltó felületességgel és érthetetlenséggel közli a magyar neveket, hogy az ilyen eljárást a rézbőrű indiánusok hivatalos lapjánál egyszerűen brutalitásnak lehetne nevezni, de a művelt franciáknak mindent szabad és így sok helyütt oly nevekkel találkozunk, melyekről nem tudjuk, hogy pusztán kereszt-, vagy pusztán vezetéknevek-e, léteznek-e, ki vannak-e találva, spanyol, tatár, orosz vagy német hazából valók stb. stb.

*

Áttérve az újabban beküldött, vagy szóval elmondott panaszokra, röviden még a következők följegyzésére szorítkozunk:

Miért kapott *arany* érmet a *Gerlach és Schenk* cég, melynek Budapesten se kő-, se könyvnyomdája nincs, mely mindent Bécsben nyomat, Budapesten pedig csak a bőséges állami szubvenciók könnyebb átvehetése végett tart egy kis fiókboltot?

Miért nem kaptak közreműködési érmeket az *iparművészeti* iskola és múzeum kiválóan jeles vezetői és szaktanárai?

Hogy kaphatott például *Fekete* Jakab, a marosvásárhelyi fa- és fémipari szakiskola igazgatója, az ország egyik legkiválóbb iparoktatási szakférfia csak közreműködési bronzérmet, holott számos kollegája, de igen sok nálánál kevésbbé érdemes tanerő arany- és ezüstérmet kapott?

A *Bruchsteiner és fia* céget, mely elsőrendű a maga nemében és 1896-ban versenyképesség, kivitelképesség, új iparág meghonosításáért és jó munkáért mill. érmet (II-ik kitüntetést) nyert, most *bronz* éremmel tüntette ki a párisi jury.

Furcsa, hogy a IV. csoportban a *Danubius* gépgyár (1896. díszoklevél), továbbá a *Fairbanks*-mérleggyár (1896. mill. nagyérem) szintén csak *bronzéremre* találtattak érdemeseknek. (A VI. csoportban mindkettő *ezüstérmet* kapott.)

Margulies Miksa, amely cég a bőrszijak meghonosítója és elsőrendű specialista (1896-ban mill. nagy érmet kapott új iparág meghonosítása, versenyképesség és kitünő termelésért) most *elismerő* oklevelet kapott, vagyis ötödrangú kitüntetést.

A *szeszes italok* csoportjában méltó feltünést kelt, hogy míg a *Schnitzer és Weisz* cég ezüstérmet kapott, addig a *Gschwindt*-gyárat és a *Zwack J. és Társa* céget csak *bronzéremre* érdemesítették.

Kínos feltünést kelt az is, hogy a *bútoripari* csoportban *Krámer* Henrik, ez az elsőrendű fővárosi cég *bronzérmet* kapott, holott minden eddigi külföldi és hazai kiállításon ez a cég vezetett a műizlés és modern dekorativ irány föltüntetése és irányítása tekintetében.

Nem egészen konveniens dolog, hogy a kalapipari csoportban az elsőrendű kalapgyárak *ezüstérmet* kaptak, *Pórfi* pedig, aki csak *kalapkereskedő*, aranyat.

Majdnem botrányszámba megy, hogy a magyar bőrgyárosok színe-java, nevezetesen *Kovács és Sztodola* (Liptó-Szent-Miklós), *Machlup* H. és fia, *Wolfner* Gyula és társa ezüstérmet kaptak, holott a sokkal jelentéktelenebb zágrábi bőrgyár aranyérmet kapott és néhány cserkivonatkészítő nagybirtokost is fölibe helyezték az ezüstéremmel kitüntetett három országos hírű, elsőrendű gyárnak, amennyiben a mitrovicai cserfakivonat-gyárnak és Guttmann S. H. nagykanizsai fakereskedő cégnek tényleg *arany* érem jutott *ebben* a csoportban. (Ezentúl talán majd nem a Thék-féle bútorokat, nem is Faragót, a jeles tervezőt, hanem a fakereskedőket fogják kitüntetni a bútoripari csoportban.) A fejetlenség ebben a csoportban különben olyan nagy volt, hogy azt is megengedhetőnek tartották, hogy amíg a hoch-prima Wolfner-, Machlup- és Sztodola-gyárnak ezüstéremmel «törülték ki a szemét», addig a nasici tanningyár egyik főtisztviselője közreműködésért *aranyérmet* kapott.

A *papiripari* csoportban is némi kínos meglepetést okozott, hogy míg a kisebb *Feszty*-féle gyár *aranyérmet* kapott, addig a nagy és híres *hermaneczi* papirgyárat *ezüstéremre* érdemesítették, az *I. magyar papirgyárat* pedig, mely a *legelső* az országban, mely a legtöbb papiripari specialitást öleli föl s mely évenkint 500 waggon papirt termel, *még elismerő oklevélre sem tartották érdemesnek!* Ide már igazán vastag felkiáltójel szükséges!

Schuller, Kánitz, Dávid, Merényi stb. szintén nagyon le lehettek becsülve, amikor egyes új iparágak meghonosítása révén szerzett úttörő érdemeikért csak *bronzéremmel* lehetett őket jutalmazni.

Nem igen lehettek továbbá igaz értékük szerint mérlegelve a *Scholz* C. A. matheóci és a *Kühmayer*-féle pozsonyi gyárak, a *dugaresai* fonó- és szövőgyár, amikor csak ezüstérmet kaptak, holott 1896-ban, a millenniumi kiállítás alkalmával mind a három gyár a *díszoklevelesek* között szerepelt.

*

A *közreműködői* érmekre nézve azt az észrevételt hallottuk, hogy míg az iparosoknál szűkecskén bántak vele, addig a *miniszteri tisztviselőknek* igen bőségesen jutott. Ez utóbbiak ugyan méltán és bizonyára kellően kiérdemelt becses szellemi közreműködésért jutottak az illetőknek s ezeket távolról sem sokaljuk, de az iparosokat is jó eleve kellett volna tájékozni, hogy tervezőik, művezetőik és munkásaik érdekében szintén kellő arányban vették volna igénybe a kitüntetéseket. Mert a közreműködők kitüntetése a mi szemünkben legalább is oly fontos dolog, mint a kiállítók érdem szerint való méltatása.

*

Szóval a főkifogásunk az, hogy a magyar jury-tagok nem jártak el *egységesen* s talán egyetlen értekezletet sem tartottak egy közös eljárási terv megállapítása céljából. Más nemzetek erre több súlyt vetettek, aminek igazolásául fölemlítjük, hogy pl. a románok bennünket *legerősebb* oldalunkon, a mezőgazdasági csoportban is lefőztek erélyes utánjárásukkal és az általuk elért kitüntetési eredményekkel. Ennek igazolására szolgáljon a következő néhány számcsoportosítás:

Mezőgazdasági termények, gabona, takarmány:

	Magyarország	Románia
grand prix	7	5
aranyérem	21	83
ezüstérem	21	135
bronzérem	4	76
elismerő oklevél	1	9

Bor és pálinka:

grand prix	2	2
aranyérem	15	12
ezüstérem	38	31
bronzérem	28	16
elismerő oklevél	17	15

Szesz, likőr:

grand prix		1
aranyérem		15

	Magyarország	Románia
ezüstérem	2	17
bronzérem	9	11
elismerő oklevél...	20	8

Pedig azt tudja nálunk mindenki, hogy mezőgazdaság, bortermelés és szesz-ipar tekintetében nagyon is magasan állunk Románia fölött.

És ezek után talán helyes lesz az aktákat e kérdésben egyelőre lezárni. Hadd csillapodjanak le most már az elégedetlenség hullámai. Majd mielőtt még egyszer egy új kiállítás tengerére szállunk, jó lesz magunkat — balesetek ellen biztosítani...

A vas kiállítása.

(*Düsszeldorf*, 1902.)

A düsszeldorfi kiállítás voltaképen a vas apotheózisa. A vas bemutatása — a nyers anyagtól kezdve minden fázisban való feldolgozásáig soha, sehol sem volt olyan tökéletes, mint ezen a tárlaton. A vas dominálja az egész kiállítást; minden egyéb elenyészik mellette.

Amikor az ezredéves kiállítás szervezési előmunkálatai folytak, fölmerült az a kérdés: megengedjük-e a magánpavillonokat? Én erősen ellene voltam. Főérveimet mindenki méltányolta, fönt is, lent is, de azután a takarékossági szempont lépett előtérbe és hogy a kiállítás kevesebbet költsön, a nagy cégeket töméntelen kiadásokba hajtottuk bele, ami nem a költségek haszontalansága miatt volt baj, hanem azért, mert megnehezítette az egyes csoportoknak egységes áttekintését s igen sok csarnoknak levette a koronáját. Ez az anomália ismétlődik nagyban a düsszeldorfi kiállításban, melynek domináló épületei között a kiállítás első negyedrészét agyonnyomja a Tumulus-stilusban épült Krupp-pavillon. De minden másik negyedrészre jut egy-egy óriási magánpavillon, melynek tartalma fogva tartja a szemlélőt és eltereli figyelmét az egységes csoportoktól.

A kiállításon az újabbkori kiállítási teknika kedvező alkalmazása látszik. Hiszen már az 1881-iki düsszeldorfi kiállítás kitünően volt szervezve és a többi német kiállítások által mintául elfogadva. Mégis sok csalódás éri az embert. Egy remek parkból indulunk

a kiállításba, azt hiszszük hogy végig így lesz. De a park, mely a Hofpark egy részét képezi, csak ouverture, csakhamar megszűnik s a kiállítás kilenctizedrészének óriási területén, vagyis 530,000 négyszögméter területen árnyéknak nyoma sincs. Vannak ugyan pázsitok és fiatal fasorok, de ezek alatt megpihenni nem lehet.

Maguk az épületek pedig rendszertelen összevisszaságban állanak egymás mellett és mögött, az eligazodás nem könnyű, az áttekintés nem gyors, a kiállítás tagoltsága nagyobb a kelleténél s az utak jórészt kellemetlenek, porosak, vagy ha locsolják őket, sárosak, tehát mindenképen piszkosak. Az épületekben nincs se monumentalitás, se ujság. A régi kiállítási sablon dühöng az egész kiállításon, még az állandó műcsarnok massziv architektúrája sem tesz kivételt. Pedig a kiállítás öt millió márkába került. Rengeteg összeg. De a rendszertelenség főoka itt is az, ami minden más kiállításnál, hogy a kiállítók érdeklődése csak az utolsó percben ébredez és azután — mert mindenki jó helyet akar — toldozni-foltozni kell az egyes nagy csarnokokat, melyek e művelet következtében — főleg hátulról tekintve — valóságos épületszörnyetegekké válnak.

Pedig ez a kiállítás a Rajna partján fekszik s ezt a hatalmas folyót, ezt a kinálkozó alkalmat a kiállítás egy csöppet se aknázta ki. Szinte nevetni való, hogy a gépcsarnokban van fürdő a közönség számára, a Rajna partját azonban nehezen lehet megközelíteni s ha igen, akkor is csak azért, hogy a látogató onnan elhajókázzon. Ezt úgynevezett Vergnügungsfahrt-nak nevezik.

Azután ez a kiállítás sem tudott megszabadulni a rég ismert és elavult kiállítási kölöncöktől. Van benne Kairo, Zillerthal, léggömb és tengeri hadijátékok. Mindez már agyoncsépelt, mindenütt látott dolog és valóban csodáljuk, hogy a kiállítás rendezősége nem tudott a nép mulattatására valami újat, érdekeset és vonzót mutatni. Mert az a Kairó is, mely itt az «orientális utcát» képviseli, koncepciójában, berendezésében, tartalmában és lényegében minden, csak nem esztetikus. Inkább útszéli vásári komédia.

Csak zárjel között akarom itt konstatálni, hogy a mi ezredéves kiállításunk külső képének és belső szervezetének elismerésével itt a külföldön igen sűrűn találkozunk éppen az elfogulatlan elsőrendű szakértők részéről, és a mi magyarjaink, ha a düszszeldorfihoz hasonló, elsőrendűnek elismert kiállítást látják, csak akkor tudják a milennáris kiállításunk igaz értékét megbecsülni.

És miután ezekben a kiállítás külsejéről és szervezetéről elmondtam igénytelen és mindenben tárgyilagos kritikámat, készséggel elismerem, hogy a kiállítás tartalma elsőrendű kvalitásokkal bír. Hatalmas erő lüktet e kiállításban felénk. Itt látjuk, hogy az ipar hatalom. Pedig az ipar itt régi keletű, mégis a forgalom az utolsó 15 év alatt a vasutakon megkétszereződött. A rajnai tartományok és Wesztfália bánya-, kohó-, vas- és fémipara évszázados, sőt bizonyos tekintetben mintául szolgált az e brancheba vágó amerikai világiparnak. Közben pedig gazdasági válságok ütöttek ki és tartottak hosszan, meglátogatták Németországot is, és nem egy hatalmas iparvállalat, meg pénzintézet dült össze e válságok hatalmas, lávaszerű kitörései alatt.

Itt azonban a munka nem szünetelt, hanem óriási mértékben emelkedett és hatalmas arányokban fejlődött. Ime például a rajna-wesztfáliai bánya- és kohóvállalatok termelése 1885-ben 181 millió márkát tett, 1900-ban pedig ez a termelés 697 millió márkára emelkedett; *másfél évtized alatt tehát a produkció majdnem megnégyszereződött.*

A hivatalos kiállítási kalauz bevezető része is nyiltan kimondja, hogy a nagy német ipar egységének előmozdítására kíván szolgálni ez a kiállítás s azt a reményét fejezi ki, hogy példáját más vidékek is követni fogják, s addig nem nyugosznak, míg a német nagyipar hatalmát nem érvényesítik.

Egyes német kritikusok odáig mennek elragadtatásukban, hogy tartózkodás nélkül kijelentik, mikép *a düsszeldorfi gépcsarnok értéke fölülmulja a párisi világkiállítás gépcsarnokának az értékét.* Ha van is némi túlzás ez állításban, kétségtelen, hogy gépiparban Rajna-Wesztfáliának ma domináns szerepe van a kontinensen. Általában minden, ami masszív, tömör, bányászat, vas, fém és gép, az itt hatalmasan érvényesül és magasan fölülemelkedik a nálunk ismert színvonalon. Ami azonban a *műipart* illeti, az távolról sem versenyez a könnyed franciával, a bécsivel s ezen a téren még sok a kivánnivaló.

A vas-. a fémipari csoportokban feltüntetett haladást azonban igen jó volna nekünk is hasznunkra fordítani s technikus fiatalságunk jól tenné, ha e kiállítást — kiki a maga szakmájában — tanulmányozná és tanulságait hazánkban értékesítené.

Végül érdekelni fog bennünket az is, hogy egyesek állítása szerint ez a kiállítás főleg *demonstráció akart lenni az agráriusok*

elhatalmasodása ellen. Ez sehol sincs nyiltan kimondva, de a népies mulató helyeken, a városban lehet némi rigmusokat hallani az agráriusok ellen. Azt énekli a népénekes, hogy megint kisebb lesz a kifli, mert az agráriusok győznek a vámtarifa tárgyalásán. Pedig jobb volna a szegény nép érdekeit nézni, mert ez igazán szegény, holott leszegényedett agráriust itt még lámpával se lehetne találni.

A st.-louisi kiállítás tanulságai.

(Kiállítás helyett vándorló export-mintatár.)

Azok a honfitársaink, akik a st.-louisi kiállitást látták, rendszerint két ellenkező irányban vonják le a tanulságot a magyarok kiállitásából. Az egyik, és ez a nagyobb rész, azt véli, hogy nekünk is legalább úgy kellett volna kiállítani, mint Ausztriának, hogy állami szuppremáciánkat és nemzeti önállóságunkat dokumentáljuk. A másik rész, a jobban beavatott kisebbség, azt mondja: az is sok, amit e kiállításért tettünk.

Az kétségtelen, hogy amit a magyar kormány égisze alatt, az Iparművészeti Társulat csoportjában bemutattunk, az mind föltétlen bizonyítéka annak, hogy nálunk az ipari kultura folytonos fejlődésben van. Ezzel igazoltuk, hogy vagyunk és a világversenyben is helyet kérünk. A többit úgyis tudja a világ a legutóbbi párisi világkiállításról, amikor nemcsak kezünk ügyességégét, izlésünk finomságát, agyunk fegyelmezettségét mutattuk be, hanem őstermelésünk gazdag változatosságát, modern irányok szerint való fejlődését és hatalmas gépeink, közlekedési eszközeink tökéletességét.

Ezt négy év alatt megismételni fölösleges lett volna. Nem felejti ezt el még az amerikai sem.

De lehet, hogy ez csak magánvélemény.

Tenni kell róla, hogy ne provokáljanak bennünket minden 4—5 évben új világkiállítási meghivókkal. Nemzetközi megállapodásokkal kell szabályozni a világkiállítások ügyét s nem kell megadni minden exotikus városnak a jogot, hogy rövid időközökben nemzetközi spektákulumra csődítse össze a világot, mert ezt a rengeteg költséget még a gazdag államok sem bírják el, a kicsinyekre nézve pedig ez valóságos csapás.

Egyáltalán ideje volna, hogy a világkiállítások nagy külsőségeit végre skartba halyezzük s ha a világversenyek tetszetős

eszméje még galvanizálható, szorítsuk azt első sorban nagyszabású nemzetközi szakkiállításokra. Egy ilyen elektrotechnikai, vagy szeszipari, vagy lakberendezési kiállításnak lehet célja, föladata. mely kizárólag a szakkörök nevelésében és tökéletesítésében áll, ami az egész föld kerekségén a közönség javának és hasznának előmozdítására fog vezetni. Az ilyen kiállítások nem lesznek látványosságok, hanem a tudománynak és haladásnak modern versenyterei. Nem fognak töméntelen pénzt elszórni haszon nélkül, hanem meghozzák a rájuk fordított költségek gyümölcseit, egyeseknek, földrészeknek, államoknak és mindeneknek.

Ez nem új kivánság. Könyvekben, lapokban, szaktanácskozásokban sokszor hangoztattam és kellőképen megokoltam magam is.

De önkénytelenül az a másik kérdés tódul mindenki ajkára: Hát miért ne aknázzuk ki Amerikát például a versenyképes magyar termelés számára?

Erre is megfelelek. Egy nemzetközi konglomerátumban, mint amilyen együtt volt St.-Louisban, az igazi fogyasztó közönség figyelmét nem lehet igazában lebilincselni. Kirakati tárgyakkal lehet kisebb-nagyobb üzletet csinálni, de reális és tartós összeköttetéseket applanálni alig.

Ezért nem lelkesedem és nem lelkesedtem soha azért az eszméért, hogy a nagy világkiállításokon Magyarország részt vegyen. Páris, az kivétel volt. Párisba el kellett mennünk, mert négy évvel volt a mi millennáris kiállításunk után, melynek ünnepségei keretében a művelt világ közönségét üdvözölhettük vendégeink gyanánt. Tehát erkölcsi kötelességünk volt Párisban visszaadni a vizitet és névjegyünket a kulturának minden csarnokában leszögezni.

De ez a kötelezettség nem terjed más — pláne megokolatlan és nyilván fölösleges — nemzetközi kiállításokra.

Hogy azonban az iparunk és kereskedelmünk számára még szűz, de hálásnak igérkező területeket ne veszítsük el, erre több helyes mód és alkalom kinálkozik. Nem szólok a szaktudósítók, ügynökök és levelezők ismert intézményeiről.

Nézetem szerint leghelyesebb volna, hogy azt a kedvező hangulatot, amit az Apponyi Albert gróf vezetése alatt Amerikában járt magyarok és első sorban maga Apponyi gróf odakint keltett, aknázzuk ki a magunk anyagi javára teljes céltudatossággal és rendszerességgel.

Állítsunk össze egy vándorló mintatárat exportképes magyar cikkekből és járjuk be vele Amerikának minden részét. Egy ilyen mintatárba minden dolgunk nem fog beleférni. Nagy terjedelmű cikkeket és gépeket csak ismertető füzetekben (röpülő árjegyzékekben) vihetnénk magunkkal. De kétségtelen, hogy egy ily mintatárba sok exportképes cikket lehet beleszorítani.

Ezzel a mintatárral keressük föl az amerikai fogyasztót saját fészkében, tehát Amerika minden nagy városában és ismertessük meg vele árúinkat, anélkül, hogy ősi fészkéből ki kellene mozdulnia.

Ha ennek a mintatárnak némi hivatalos színezete lesz, hogy a bizalmat a legszélesebb körökben fölkeltse; ha ügyes, agilis emberek kezébe kerül, akik ismerik az amerikai sajátságait, a módokat és eszközöket, amelyekkel rá hatni lehet, ha ezenfelül a nélkülözhetetlen reklámtól sem sajnálunk egy kis megfelelő dotációt: nagy a reményem, hogy ily kisérletekkel szép sikereket fogunk magunknak biztosítani. A hangulat odaát a magyarok mellett most oly kedvező, hogy ezzel a kisérlettel — bármilyen sokféle próbálgatás történt is már ezen a téren más oldalról — nem vallhatunk kudarcot.

Itt csak a főelv van megpendítve. Ebből következik számos mellékkérdés, tudniillik nem volna-e jó a mintatárakat branche-okra osztani, az illető branche-beli exportőröket a rendezésnél és irányításánál érdekelni, ki viselje a költségeket, milyen más államokra volna érdemes e kisérletet kiterjeszteni, hol és mikor kezdjük, hol és mikor végezzük stb.

De mindezek oly detailkérdések, melyekre a megfelelő és hivatott tényezők okvetlen megtalálják a feleletet és megoldást.

Én csak módokat kerestem arra nézve, hogy ne legyen szükséges minden kiállításon részt vennünk s emellett, hogy a magyar ipar és kereskedelem egyetlen kinálkozó és meghódítható piacot se legyen kénytelen «kiereszteni».

Az eszme részletes kidolgozását és érvényesítését nyugodt lélekkel merném hivatott szaktestületeink és közegeink kezébe letenni.

Ime ez egy nagy kiállításnak kicsiny tanulsága.

(1904.)

Mikép szervezzük a jövőben a világkiállításokat?

Nagyon aktuális az a kérdés, hogy ha már a világkiállítások mai formájukban lejárták magukat, milyen elfogadható formában lehetne azokat új életre kelteni? Mert hogy egy eszme, mely több, mint félszázadon át uralkodott és eleinte sok hasznot, később tán csak dicsőséget szerzett, nem engedi magát egyszerűen a föld színéről eltüntetni, ez is több, mint bizonyos.

A világkiállításoknak jövendő szervezetére nézve volna egy eszmém, melyet egyelőre nyersen, kidolgozatlanul akarok a nyilvánosság elé bocsátani. Beszéljünk róla, s ha az eszme tetszetős, fogjunk hozzá a részletek kidolgozásához.

A korral a világkiállítások is nőnek. Hiszen azt hittük, hogy az 1900-iki párisi kiállítást már nem mulja fölül semmi s a st.-louisi mégis négyszer akkora volt. Az igaz, csak terjedelemben, de nem tartalomban.

A világkiállítások nagyobbarányú terjeszkedésének két dolog áll útjában. Először az idő rövidsége. Minden világkiállítás csak hat hónapra van tervezve és ez idő alatt — bármilyen attrakciókról gondoskodjanak is — a költségek csak kivételesen térülhetnek meg. Hozzájárul az is, hogy kevés idő marad az előkészületekre, a nagy alkotásokra és sok dolgot rendezetlenül kell csinálni, elnagyolni, elsietni, vagy egészen elhanyagolni.

Másodszor kevés a tér a nagy városok kellő közepén és így nem lehet terjeszkedni, bajos nagyobb, momentuózusabb dolgokat alkotni.

Nézetem szerint tehát, ha a jövőben 15—20 évi időközökben mégis akarnánk világkiállításokat rendezni (hiszen Párisban 1920-ra már most terveznek egy újabb kiállítást), ezt nem kellene nagy városokban magukban rendezni, hanem ezek közvetlen közelében, egy új város magalapításával. Hát képzeljük, hogy a legközelebbi világkiállítás Páris, London, vagy Berlin közvetlen közelében, egy megfelelő, lehetőleg vízmenti, nagy terület igénybevételével fog létesülni. Milyen arányokat lehet itt kifejteni, mennyire meg lehet valósítani a modern városrendezés és szervezés művészetét, a csatornázás, a vízvezeték, világítás, fűtéstől kezdve föl egész a közlekedési eszközök mintaszerű berendezéséig és a momentuózus beosztás minden apró részletéig. Utcák nyitása,

terek szabályozása, középületek létesítése, táviró, távbeszélő, közélelmezés, szórakoztatás stb.

Természetes azonban, hogy egy ilyen világkiállításnak nem szabad hat hónapra terjedni, hanem 3—6, esetleg még több évre. Ehhez képest a középületek mind szilárdak lehetnek, ami alig kerül sokkal többe, mint a mostani drága, ideiglenes építkezés. A kiállítók kevés költséggel több gondot fordíthatnak attrakcióikra, mert minden komoly kiállító tudja, hogy néhány év alatt inkább behozhatja költségeit és mindenesetre gyümölcsözőbben mutathatja be dolgait, mintha azok csak hónapokra való életre volnának kárhoztatva.

Tessék most úgy hirtelen elgondolni, hogy milyen különbség lenne a között, ha egy elsőrendű cég oly kiállításra készül, mely csak hat hónapig van nyitva (s a rossz idő miatt néha ez időnek egy jó része is kárbavész) és mikép készülne neki egy esetleg permanens kiállításnak, melyről tudja, hogy a kellő reklám kifejtése alapján ezt a világ minden művelt nemzete, vagy e nemzetek sorából legalább a leghivatottabb szakértők fogják megnézhetni. Természetes, hogy a kiállítási tárgyak váltakozó bemutatása is tág teret nyujthat minden egyes nagyobb iparosnak, készítményei minden fajtájának bemutatására.

Azután csak mutassunk rá arra, hogy mennyire tökéletesebb lehet az ilyen hosszabb lejáratú kiállításnak minden egyes osztálya, s mindjárt következtetést vonhatunk arra is, hogy az ilyen kiállítások alapos tanulmányozására mennyire tágabb tér és jobb alkalom nyilik s hogy ezekből folyólag az ilyen kiállítások praktikus haszna mennyivel nagyobb lesz az egész művelt világra nézve, mint a mostani kiállításoké, melyeket aránylag csak kevesen tudnak megközelíteni. Lehetne gondoskodni folyvást váltakozó nyári és téli attrakciókról, melyek a közönséget a világrészek minden zugából érdekelnék s lehetne olyan ipari, technikai, tudományos és művészi attrakciókat létesíteni, melyek eseményszámba mennének és melyeknek látogatásában vetekednék a művelt emberiség.

A létesítés, szervezés, fönntartás mind oly különleges kérdések gyanánt jelentkeznének a világkiállítások e változatában, melyek megtermékenyíthetnék a fantáziát és csodadolgokat produkálhatnának. Amint hogy például alig hallottam szebb tervről, mint a milyenné az nőhette volna ki magát, ha egy nagyobb-

szabású kiállításunkat a Gellérthegyre, ennek környékére és a Duna egy részének igénybevételével rendeztük volna.

De meglesz a fantáziának másutt is a bő aratása, csak ezt a két vezérelvet siessünk érvényesíteni, hogy a legközelebbi világkiállítás ne csak hat hónapra terjedjen és hogy az mint külön város létesíttessék, de föltétlenül valamely világváros közvetlen közelében, úgy, hogy ez a központból 30—40 perc alatt szárazon és vizen könnyen megközelíthető legyen.

Önkéntelenül az a kérdés merül föl a gondolat során: mi legyen a kiállítási városból a kiállítás után?

Hogy az ilyen létesítmények néhány évre terjedő tartamuk alatt bizonyosan kifizetődnének, majdnem biztosra vehető.

A létesítmények egy része tehát megmaradna, mint egy új virágzó városnak az alapja, a középületeket pedig, amelyekhez az állam ingyen jutna, egy előzetesen megállapítandó tervezet alapján országos munkásjóléti intézmények számára kellene fölhasználni és ezek fönntartására fordítanám esetleg a kiállítás tiszta jövedelmének egy részét is. (1904.)

Magyarország részvétele a külföldi kiállításokon.

(Jelentés és ezzel kapcsolatos javaslatok az 1905-ik évi liège-i kiállítás alkalmából.)

Az idei liègei kiállítást Magyarországból sokan látogatták. A látogatók igen tekintélyes percentje természetesen meg nem állhatta, hogy benyomásait a nagy nyilvánosság elé ne vigye. Voltak olyan dilettánsok, akik egyszerűen a kiállítási kalauzból merítették egész tudományukat, voltak, akiket a külsőségek elragadtak és mindent dicsérni való világításban láttak, voltak természetesen olyan honfitársaink is, kik főleg a magyar osztály szűk terjedelmén ütköztek meg, ami jó alkalom volt arra, hogy nekirontsanak az átkos — ex-lexben pláne kétszeresen átkos — kormánynak, melynek annyi bűne mellett ez is nyomja ez idő szerint sokat és sokak által sanyargatott lelkiismeretét.

Jó volna tehát ennek a kérdésnek a szakkörök szempontjából is a szeme közé nézni s ha a liège-i kiállításnak nem volt egyéb haszna, mint hogy alkalmat ad végre a külföldi kiállításokon való részvételünk kérdésének tisztázására, talán elég nagy szolgálatot tett, ha nem is a nagy világnak, de legalább nekünk.

Mielőtt azonban erre a kérdésre rátérnék, talán szabad lesz magáról a kiállításról, melyre a kereskedelemügyi miniszter úr és az Országos Iparegyesület kiküldöttek, néhány följegyzést kockáztatnom.

Mindenekelőtt föl kellene vetni azt a kérdést, tényleg *világ*kiállítás volt-e a liègei? Annak nevezték, mert sok nemzet vett részt hivatalosan és félhivatalosan, de bizony őszintén meg kell vallani, hogy annak a nagy fogalomnak, melynek a híres párisi, londoni, bécsi, chicagói és st.-louisi világkiállítások megfeleltek, ez a kiállítás távolról sem tudott megfelelni. Külső allürjeiben sok volt a hasonlatosság a nagy világkiállításokkal, de valójában azt a benyomást tette ránk, mint az a híres kép, mely a kis tacskót ábrázolja, amikor öregapja okuláréját és cilinderét fölveszi. Az okuláré, a cilinder az persze a nagyapáé, de ami alatta van, az még liliputi, fejletlen és zöld. Hiányzik az öregek bölcsesége, tapasztalata, tudása, érettsége. Ráillik erre a kiállításra továbbá a költő jellemzése, aki egy talmi énekesről, midőn az nagynevű elődjét utánozni próbálta, ezt mondta:

Wie er sich räuspert, wie er spuckt,
Das hat er ihm richtig abgeguckt

A talmi-világkiállitások sorozatában a liègei nem utolsó; abból a fajtából való, amilyent már Amsterdamban, Brüsszelben, Antwerpenben, Barcelonában stb. stb. láttunk, amelyek nem mérkőznek a nagy világkiállításokkal, hanem vicinális. helyi érdekek kielégítését tűzték ki egyedüli főfeladatukká.

Hogy ezeknek mi a tulajdonképeni céljuk, azt igyekeztem egy erről szóló cikkemben röviden a következőkben jellemezni:

— *Volt-e a liège-i kiállításra egyáltalán szükség?* Felelet: nekünk és a nagy a világnak nem, a liègeieknek igen.

— *Van-e valaki, akinek ebből a kiállításból haszna lesz?* Felelet: az azon résztvevő államoknak nem, a liègeieknek igen és kis részben talán egész Belgiumnak is.

— *És miből áll ez a haszon?* Abból, hogy a belga gyárakat és általán az ottani nagyipart a kiállítás rendezésével (új dokkok, új hidak, folyamszabályozások, állandó épületek) és magának a kiállításnak fölépítésével sok millió korona erejéig foglalkoztatták, a fokozott idegenforgalom révén pedig hasznot hajtottak az iparosok, kereskedők és vállalkozók százainak.

— *Kellett-e ehhez a művelt államoknak drága pénzen asszisztálni?*

Ez az a kérdés, amelynek — nem megoldását — de fölvetését e szerény jelentés föladatává tenni akarom.

*

Előzőleg azonban vissza akarok még térni magára a kiállításra, hogy megrajzoljam képét, ha nem is teljességében, de legalább néhány jellemző vonásban, vagy néhány bennünket közelebbről érdeklő adatban.

Ha ennek a legújabb «világ»-kiállításnak némely külső berendezését nézzük, anélkül, hogy nagyon szigorú kritikát gyakorolnánk, egyszerűen csak azt konstatálhatjuk, hogy ha mi mertünk volna olyan plakátot kiadni, mint a liègeiek, azt mondták volna, hogy ázsiai barbárok vagyunk. Ha mi mertünk volna Magyarországban olyan iparcsarnokot emelni, mint amilyen Liègeben — 28 versenytársa közül — első díjat nyert, joggal azt mondhatták volna, hogy nagyon rossz viszonyban állunk a jó izléssel, de annál nagyobb művészek vagyunk a kontárságban. A liègei kiállítás többi főépületeiről is nagyon kevés a följegyezni való s a kritikát csak a műcsarnok állja meg, mely állandó épületnek készült, igen nagy költséggel. A többi kiállítási csarnok még az úgynevezett kiállítási stilusban sem excellál. Mert a kiállítási stilus tudvalevőleg az olcsó, sablonos, ideiglenes és fölületes építkezést akarja jellemezni. Ezekre az épületekre inkább azt lehetne mondani, hogy rajtuk a vásári és barakstilus unalmassága dominál.

A vendéglők rosszak és drágák, az udvariasságot még üveg alatt sem lehet megtalálni, ellenben a közönség kényelméről egyszerűen elfelejtettek gondoskodni. Lakásközvetítő nem volt, a lakások felette drágák és hiányosak valának, a közlekedési eszközök a kiállítás területén elégtelenek. Az Ős-Budavára mintájára tervezetf Ős-Liège itt is fölütötte fejét. Pedig az efajta utánzat már unalmassá válik. Az 1889-iki párisi világkiállítás híres kairói utcája és a későbbi Alt-Wien óta az eféle utánzatokban csak a kopott sablonokat találjuk és a trágárságokat. De hiába keressük az eredetiséget, az ötletet és a szellemet. Korcsma korcsma hátán, egy kis Bauernfängerei, sok léhaság, számtalan extra belépti díj — ez minden.

Az úgynevezett «ünnepélyek csarnoká»-ban voltak a hangversenyek és a kongresszusok és pedig nem ritkán egy időben, úgy, hogy a hangversenyt nem lehetett élvezni a szomszédos kongresszus lármája miatt, a kongresszuson pedig minden kiabálás dacára nem értették meg egymást az emberek, mert a szomszédos muzsika túlharsogta a t. c. szónokok szavát. És így tovább.

Mintha a legtöbb alkotásnál nem az lett volna a fődolog, hogy jó, hanem, hogy meglegyen. Meglátszott ez az attrakciókon is, melyek sem egyenkint, sem összevéve nem voltak a kiállításnak vonzó erői. A kiállítás rendezői sokat láthattak, de semmit sem láttak alaposan és nem volt izlésük kiválasztani azt, ami a közönségnek méltán imponálhatott volna. Uj, eredeti dolgot pedig nem tudtak produkálni. Mindezeknél fogva erről a kiállításról azt lehet mondani, hogy *külső rendezés* dolgában jóval alul maradt a középszerűségen.

Szervezeti szempontból is alig van valami följegyezni való. Új csak az volt, hogy a kis amatőr fényképező-készüléket is megadóztatták.

A 700.000 négyszögméter területen 110.000 négyszögméter födött terület volt. A részvét tehát eléggé kielégítő.

Praktikus volt *a kereskedelmi iroda*, mely csekély 10 frankos befizetés ellenében a kiállítóknak jó szolgálatot tett különböző ügyleteik elintézése és minden kereskedelmi, szabadalmi és forgalmi fölvilágosítás megszerzése tekintetében.

És igazán jó volt a *közönség*. Liège város 160.000 lakosának egyharmadrésze váltotta ki a 20, illetve 10 frankos bérletjegyét s a városból meg a vidékről állandóan özönlött a közönség, főleg az alsóbb néprétegek, a kiállításba. Kétségtelen, hogy ez a közönség sok érdekeset és változatosat talált a kiállításban, melynek — ami belső tartalmát, főleg a belgiumi, a francia és a japán osztályokat illeti — voltak látnivaló fénypontjai, sőt kápráztató kirakatai.

Ujat és tanulságosat azonban ez a kiállítás — ismételjük — semmiben sem nyújtott. Ezért *általános közgazdasági szempontból* azt kell óhajtanunk, hogy az ilyen al pari «világ»-kiállításokat végre töröljük el a föld szinéről és hogy helyettük annál nagyobb gondot fordítsunk a mindig tanulságos nemzetközi szakkiállításokra s kivételes, ünnepélyes esetekben — de legföljebb 10—15 éves

időközökben — sorra kerülhetnek azután esetleg újabb nagy, nemzetközi (világ-)kiállítások is.

*

Ezek után térjünk át *Magyarország részvételének* jellemzésére. Ha már most Magyarország résztvett ezen a kiállításon (amit különben az ilyen dolgokban elég praktikus és tapasztalt Országos Iparegyesület eleitől fogva erősen ellenzett), nagyon helyes, hogy csak keveset költött erre a fölösleges parádéra és hogy csak *mutatványait adta fejlődő műiparunknak.* Mert bár a már fönttisztelt laikusok megbotránkoztak azon, hogy Montenegró, Bulgária stb. külön (elég drága) épületben mutatták be, amit bemutatásra összehordani tudtak (és amit esetleg kölcsön is kaphattak), mi pedig csak az iparcsarnok egy kis részecskéjét foglaltuk el — nagyon tiszta lehet a lelkiismeretünk és pedig két okból. Először, mert amit bemutattunk, a magyar majolikák, üvegmozaikok, zománcmunkák, ércveretek (domborművek), himzések, háziipari cikkek, bútor- és díszműárú mind oly minőségű, ami abszolut szempontból megállja a helyét és számot tenne bármely kulturnemzet vitrináiban és interieurjeiben. Másodszor, mert (a belgákat kivéve) *egyetlen nemzet sem képviseltette magát ezen a kiállításon tudásának és képességének teljes, vagy csak félig-meddig tökéletes bemutatásával.* Minden ország termelésének *erőpróbáiból* több-kevesebb értékű *szemelvényeket* adott, vagyis egy pár szép, vagy kevésbé szép kirakatot állított be; de *egyetlen ország sem volt a liègei kiállításon, melynek termelő erejét ebből a kiállításból teljességében meg lehetett volna ismerni;* sőt maga Belgium 25 évvel ezelőtt, az állam félszázados függetlenségi ünnepén, Brüsszelben rendezett nemzeti kiállításon sokkal impozánsabb arányokban mutatkozott be. És a komolyan itélő publikum végre azzal is tisztában van, hogy bár Montenegró, Bulgária, Marokkó, Tunisz és Algir külön pavillonokat létesítettek, azért ipar és gazdaság dolgában senki sem fogja Olaszország, Svájc, Svéd és Norvégia, vagy Magyarország fölé helyezni, akik nem építettek külön, dísztelen pavillonokat, hanem csak szemelvényeiket mutatták be legújabb termelésüknek. A magyar osztályról különben zárjel között föl kell említenem, hogy azt *Faragó* Ödön tanár, ez a kiváló műizléssel és rendezői talentummal megáldott szakférfiú — a rendelkezésére bocsájtott rendkívül szerény eszközök dacára — igen művészies és mutatós miliőbe tudta

beleilleszteni és a hozzáértők teljes elismeréssel szólnak a magyar osztály rendezéséről, valamint, bár kis területre szorított, de minden egyes darabjával számottevő tartalmáról.

Ezt persze nem lehet elmondani sem Montenegróról, sem Tuniszról és más. nagy applombbal föllépő hasonló «külön pavillonnal» bíró államról, ami nem zárja ki azt, hogy a kiállítás fölületes szemlélői között sokan lesznek, akiknek Montenegró és társai jobban imponálhattak, mint a szerény, de tartalmasságában becsületes Magyarország.

*

Most térjünk át arra a kérdésre, amelyet fönnebb nyitva hagytunk.

Kellett-e a művelt államoknak a liège-i kiállításon részt venni?

Ez nyílt kérdés és az is marad, *ameddig a nemzetközi kiállítások ügyét nem szabályozzuk és ameddig nem lesz egy nemzetközi fórum, amely esetről-esetre eldönti, hogy van-e szükség egyáltalán újabb nemzetközi kiállításra, s ha igen, az azért versengő városok közül melyik az, amelyben azt az általános s főleg közgazdasági érdek szempontjából rendezni helyes volna?*

Mert hogy Belgium most állami függetlenségének 75 éves fordulóját ünnepli, ez igen tiszteletreméltó ok arra, hogy Belgium egy szép *nemzeti* kiállításon mutassa be erejét és haladását; de nem elég ok arra, hogy az egész világ az ablakon kidobjon egy nagy csomó pénzt, melyért megengedik neki, hogy Belgiumnak ez örömünnepén jól, vagy rosszul asszisztáljon.

Már a st.-louisi kiállítás alkalmából hangsúlyoztam jelentésemben, hogy tenni kell róla, hogy ne provokáljanak bennünket minden két három évben új világkiállítási meghívókkal. Nemzetközi megállapodásokkal kell szabályozni a világkiállítások ügyét s nem kell megadni minden exotikus. vagy ambiciózus nagy városnak a jogot, hogy rövid időközökben nemzetközi spektákulumra csődítse össze a világot, mert ezt a rengeteg költséget még a gazdag államok sem bírják el, a kicsinyekre nézve pedig ez valóságos csapás.

Egyáltalán ideje volna, hogy a világkiállítások nagy külsőségeit végre, esetleg egészen is, skártba helyezzük s ha a világversenynek tetszetős eszméje még valamiképpen galvanizálható, szorítsuk azt első sorban nagyszabású *nemzetközi szakkiállítá-*

sokra. Egy ilyen elektrotechnikai, vagy szeszipari, vagy lakberendezési kiállításnak lehet komoly célja és föladata, mely kizárólag *a szakkörök nevelésében és tökéletesítésében* kulminál és ami az egész föld kerekségén *a közönség javának és hasznának előmozdítására* fog szolgálni. Az ilyen kiállítások nem lesznek látványosságok, hanem a tudománynak és haladásnak modern versenyterei. Nem fognak töméntelen pénzt fölemészteni haszon nélkül, hanem meghozzák a rájuk fordított költségek gyümölcseit, egyeseknek, földrészeknek, államoknak és mindeneknek.

Ha a magyar kereskedelmi miniszter úr megtenné a kezdeményező lépéseket arra nézve, hogy a világkiállítások és a szerényebb igényű nemzetközi kiállítások ügye nemzetközi megegyezés útján szabályoztassék, természetes, hogy vagy egy, e kérdésben kellő tapasztalattal bíró államot (például Franciaországot) kellene fölkérni a megfelelő javaslatok előterjesztésére, vagy pedig egy nemzetközi konferencián kellene e kérdés számos elvi fontosságú részleteit megbeszélni és megállapítani. Előljáróképpen foglalkozhatnék vele valamely nemzetközi közgazdasági konferencia is, amilyen most úgyis több van a kelleténél, még pedig mindig egyforma, s éppen nem változatos programmal.

Ez a kérdés legalább némi változatosságot hozhatna az ilyen konferenciák tanácskozásaiba.

Ha az e kérdésben szövetkezett államok a kiállítások nemzetközi szabályozásában megegyeznek, első dolga lesz valószinűleg az országos és helyi kiállításoknak *engedélyhez* kötése, ami által a fölburjánzó sokféle szédelgő és zug-kiállításnak egy csapással elejét lehetne venni s az iparos-közönséget ezek zaklatásaitól egyszer s mindenkorra megóvni.

A komoly, fontos és hivatással bíró kiállítások azonban ez intézkedés révén éppenséggel nem szenvednének, mert azokat a helyi hatóság mindig készséggel fogja engedélyezni. A kétes értékű kiállítások már csirájukban el lesznek fojtva, mert ezek ismert fezőrjei óvakodni fognak attól, hogy netaláni kezdeményezésüket az állam és hatóság nyilt ellenőrzésének kitegyék.

Hiszen ezeknek az eleme a zavarosban való halászás, a nyilvánosság lehető kizárásával.

Azt sem tartanám bajnak, ha nem valamennyi komoly állam menne bele ily nemzetközi megállapodásba. Ha 10–15 nagy, számottevő állam szövetkezik erre a célra, teljesen elegendő; mert

ez a szövetség ab ovo megakadályozhatja minden újabb nemzetközi kisérletnek a sikerét.

Ha ezek szerint az újabb nemzetközi kiállításokat nemzetközi megállapodások alapján fogjuk bizonyos, előre fixirozható időközökben megtartani, a másik kérdés, mely *Magyarországnak e kiállításokon való részvételére nézve* előtérbe tolul, magától meg lesz oldva. Mert mihelyt minden 10—15 évben a népek és nemzetek komoly versengését egyetértő megállapodás alapján szükségesnek találják, nekünk minden ilyen mérkőzésnél ott kell lennünk és államiságunk, kulturánk, termelésünk kellő kidomborításával kell részt követelnünk a reális és céltudatos nemzetközi versenyből. Persze a részvétel módozataira nézve döntő lesz a kiállítás helye, mert másként kell résztvennünk Konstantinápolyban, mint Londonban, vagy New-Yorkban. Az általános kiállítási szemponton kívül a részvétel módozataira nézve vitális és aktuális üzleti és deplaszirozott exportérdekeink is kell, hogy irányadók legyenek.

És bizony nem ártana, ha ilyen kiállítási célokra minden évben bizonyos összeget már előre föl lehetne venni az állami költségvetésbe, nehogy egy-egy kiállítás az illető években el nem viselhető rendkívüli áldozatokkal terheljen bennünket. Sőt az így beállított összegek egy részével bizonyos munkálatokat előre meg lehetne kezdeni (népismei, grafikai és egyéb, nem efemer értékű dolgok), nehogy a részvétel nagy munkája egy-két évre torlódjon össze és az ilyenkor elkerülhetlen sietségben részvételünk érdekei érzékeny csorbát szenvedjenek.

Addig azonban, míg a nemzetközi kiállításoknak ez a szabályozása nem következik be, legyünk Magyarország részvételével nagyon óvatosak s ne azokat kövessük, akiknek Liège-ben a nemzeti *hiuságukat* sértette az, hogy nem volt külön magyar pavillon, hanem azok után induljunk, akik az állam és közgazdasági érdekek okszerű képviseletére reális eszközökkel törekednek.

Mert még a liègei kiállításhoz hasonló alkalmatosságok sem valók már arra, hogy drága pénzen, erőnkön felül való pazarlással és szemfényvesztéssel az üres, külső csillogást, a pillanatnyi elismerést hajhászszuk. Hiszen az ilyen drágán megfizetett, de semmire föl nem váltható olcsó dicsőség, komoly emberek megbízható itélete szerint, semmi tekintetben sem válik hasznunkra. Az ilyen célra elkerülhetlen százezreknél pedig többet ér *egy* garas ára józan exportpolitika. Ez azonban már más lapra tartozik.

Amerikai jegyzeteimből.

Amerikai ipartelepek dimenziói.

Még néhány évvel ezelőtt Amerikát tekintettük az igéret földjének, aki vagyonról álmodozott, az Amerika felé vitorlázott, mert ott termett a sok fényes egzisztencia, a sok pénz, kincset érő vagyon és ami ezzel összefügg.

És aki Amerikába kiment, lassan-lassan arra a meggyőződésre jutott, hogy ott kizárólag a komoly, kitartó, erős munka révén lehet boldogulni. Hozzájárul ugyan a munka érvényesítéséhez a leleményesség, ötletesség, körültekintés, de mindennek a bázisa a minden keresetforrást és üzleti érdeket kiaknázó munka. Ez tette nagygyá, hatalmassá Amerika iparát, ez aknázta ki minden szükségletnek a kielégítését és ez tette bátorrá, vakmerővé, vállalkozóvá a munka fölött rendelkező tőkét, amelynek csakhamar szűk lett a nyolcvan millió fogyasztóval rendelkező Amerika; többet, sokkal többet akart meggyőzni a szívós, kitartó munka és kivetette hálóját az egész civilizált és nem civilizált világ fogyasztási területeire.

Lassan-lassan a versenyképes európai államok azon vették észre magukat, hogy Amerika roppant erőfeszítéseket tesz termelésének tökéletesítésére; óriási sovinizmussal veti magát a nála hiányzó új és új iparágak művelésére és okos előrelátással igyekszik egyik kezével meghódítani a termelés minden területét, másik kezét pedig ráteszi Európa és a többi világrészek szükségletére. A munkát és a munkást megbecsüli, sőt a munkást — a munka specializálásával — a maga szakmájában utólérhetetlen mesterré neveli; a termelvényeinek azonban szintén emeli az értékét és igyekszik ezeket a világ minden piacán érvényesíteni, tehát becsületes áron értékesíteni. Ebben a munkában és ebben a törekvé-

sében Amerika az utolsó években hihetetlenül megerősödött és óriási léptekkel közeledik nyiltan bevallott célja felé, mely Amerika erkölcsi és anyagi szuppremáciáját tűzte ki zászlajára.

Az üzlet, a munka, az izmok és az erő megfeszítése, sőt néha túlfeszítése oly általánossá vált az Egyesült-Államokban, hogy Carnegie András és utána sok Amerika-járta közgazdasági író ezt a hatalmas nagy országot «Empire of business»-nek nevezt el. Az üzlet, a munka birodalma! Hatalmas, komoly gondolat, mely tiszteletet és hódolatot parancsol, de — könnyű szerrel hadat is üzen mindennek, ami marad és stagnál . . .

Amerika nagyságát és gazdasági erejének folyvást való gyarapodását leginkább megértjük, ha nagyobb gyáraiból néhány tipust megismertetünk. Ez ismertetésnél a fősúlyt a dimenziók ismertetésére helyeztem, hogy a vállalkozási szellem fejlettségét és értelmes munkáját jellemezzem és hogy — ha kis arányokban is — esetleg buzdítást adjak honfitársaimnak az élelmességre, a reális vállalkozásra, de emellett a bátorság és okosság szellemének hasznos érvényesítésére.

Amerikai könyvem illető fejezetébe első sorban azokat a gyárakat vettem föl, melyeket amerikai tanulmányutam alkalmával személyesen láttam, vagy amelyek a st.-louisi kiállításon annyira érdekeltek, hogy azokra vonatkozólag a közelebbi adatokat maguktól az illető gyárosoktól szereztem be. Kiemelem, hogy az amerikai nagyiparosok igazán lekötelező szívességgel bocsájtották rendelkezésemre a tőlük kért anyagot és adatokat.

Mr. John D. *Rockefeller*, mint egészen jelentéktelen ember kezdette meg 1865-ben Ohióban, Cleveland egy kis utcájában az olajfinomítást, az akkori primitiv módon.

Hogy mivé fejlődött az olajipar Amerikában, erre nézve érdekes adatokkal szolgál az amerikai ipar egy másik nagyhatalmassága, Carnegie András, az «Empire of Business» című, fönnebb már idézett híres könyvében. Carnegie azt írja, hogy mikor mintegy negyedszázaddal ezelőtt a híres Storey-farmi olajpatakot meglátogatta néhány barátjával, nem látott ott egyebet, mint a kis patakon néhány lapos csónakot, teleeresztve a közeli forrásból olajjal. Minden hét egy bizonyos napján zsilipekkel dagasztották meg a kis patakot és úgy bocsátották le a csónakokat az Alleghany folyóra. Ez volt a hatalmas amerikai olajipar kezdete. Carnegie és barátai, akkor még ők sem voltak billionárusok, csak

kezdők, még csak kisebb milliomosok, megvették ezt a farmot; a primitiv módon készült természetes földmedence, hová az olajat akkor eresztették, óriási mennyiségeket szívott föl és az elpárolgás is igen nagy volt. És mégis egy év alatt egy millió fontra emelkedett a farm értéke és egyetlen egy évben, az első évben kétszázezer font osztalékot fizettek ki a részvényeseknek. Kétségtelenül teljesen kielégítő kamatoztatása a befektetett nyolcezer fontnak.

A vállalat további fejlődése azután már egyszerűen lavinaszerű. Ma a legnagyobb tröszttársaság; ismerik az egész világon. Vagyoni viszonyai mesések. Alaptőkéje kilencvenhét millió ötszázezer dollár teljesen befizetett összeg. Nyolcvankét millió dollárt fizetett ki két év alatt részvényeseinek, csak tíz millió dollárral kevesebbet, mint az alaptőkéje. Vagyona olajfinomítókból, óriási kiterjedésű csővezetékekből és értékpapírkamatokból áll. Míg mint tényleges trösztársaság működött, 1895-ig, tizenkét százalékot fizetett osztalékképen. Azóta, tehát éppen csak nyolc év alatt 312,000.000 dollár osztalékot fizetett ki, mely összegnek kilencven százaléka az úgynevezett Standard-család zsebébe folyt. Ezeket a szédítő eredményeket persze az előrelátó, kiméletlen, nem válogatós és minden ellenkezést teljesen megtörő munkával érte el a nagy Rockefeller. Lassan-lassan biztosította befolyását az összes vasúti vállalatoknál, ő maga új vonalakat épített és így lehetetlenné tette, — mert közben már majdnem az egész csőhálózat is kezében volt — versenyző vállalatok létezését.

Az *Anheuser-Busch*-féle sörgyár 1865-ben alakult St.-Louisban és akkor 10.000 hektoliter sört gyártott. A gyártelep, mely a leltárban 125 millió koronával van fölvéve, 1903-ban 1,500.000 hektolitert gyártott; sörét St.-Louis városban 350 kocsi, 75 automobil hordja szét és 1600 vasúti kocsi és 5 mozdony továbbítja az Unió egész területén. Az eladást 50 főügynökség, 250 alügynökség és 2000 raktár közvetíti. A gyár komlókészlete mindenkor két és fél millió korona értéket képvisel. Magától értetődik, hogy a sörgyár a malátát a saját gyárában készíti. A gyár a saját kocsigyárában késziti a sör szétküldéséhez szükséges kocsikat és vaggonokat, továbbá a szükséges palackokat (napjában 120.000-et), a jeget (3300 tonnát napjában, 300 fontnyi tömbökben).

A gyár szivattyúműve 41 láb mélységből 24 óránkint 10 millió gallon vizet emel a másfél millió űrtartalmú medencébe, ahol napjában kétszer szűrik és desztillálják.

Az Egyesült-Államokban 1900-ban volt 1600 *cipőgyár* 100 millió dollár befektetett tőkével, 261 millió dollár értékű évi termeléssel, 143.000 munkással, akik 17 millió dollár értékü gépek mellett évenkint 60 millió dollár munkabért kerestek.

Az 1600 gyár közt volt 16, mely egyenkint több mint 1000 munkást és 49, mely egyenkint 500—1000 munkást foglalkoztatott.

A legnagyobb amerikai cipőgyárak egyike (de nem a legnagyobb) St.-Louisban van. Ez a Brown Shoe Company, mely két telepen naponként 8500 pár cipőt gyárt, de nem győzi a rendeléseket és ezért új gyárat alapít 10,000 pár cipő napi termeléssel. Talpbőrökből 175.000 dollár értékű állandó készlete van. A két gyár közül a nagyobbik 1000 géppel van fölszerelve, melyek 100 különféle munkát teljesítenek. Egy-egy munkásra 5—6 pár cipő napi termelés jut. Minden pár cipő 150 kézen, illetve 100—110 gépen megy keresztül. Kaptafákra évente 100.000 koronát költenek. A kaptafákat hat havi használat után elégetik. A munkások kezdőbére heti 60 korona, de vannak, akik hetenkint 200 koronát (évenkint több mint 10.000 koronát, azaz miniszteri tanácsosi fizetést) keresnek.

A Singer Manufacturing Co. *varrógépgyár* gyártmányait világszerte ismerik, nálunk is az ország minden vidékén vannak belőle raktárak. Erről a vállalatról megemlítem, hogy a cég 1850-ben alakult, a mai elnevezés alatt pedig 1863 óta áll fönn. Hat telepe van:

1. Elisabethportban (New-Jerseyben) 6000 embert foglalkoztat 72 acre-nyi területen és hetenkint 12—14.000 varrógépet állít elő.

2. Kilbowieben (Glasgow mellett) 8000 munkással hetenkint 14—15.000 gépet szállít.

3. South-Bendben (India) 2500 munkást foglalkoztató telep állítja elő a varrógépek faalkatrészeit.

4. South-Bendben öntődéje van, melynek területe 160.000 négyszögláb.

5. Cairóban (Illinois állam) történik a faalkatrészek első megmunkálása, 500 munkással.

6. Canadában 400 munkást foglalkoztat a cég.

7. Legújabban a cég Wittenbergben (potsdami kerület, Németországban) is épített gyárat.

A cég évenkint átlag 1,250.000 varrógépet gyárt, fönnállása óta huszonhét millió varrógépet szállított.

A cégnek világszerte 4500 ügynöksége van és gépei eladásával mintegy 40.000 alkalmazott foglalkozik.

Húsföldolgozó gyárak. Föltétlenül érdekes és érdemes azokkal a dimenziókkal megismerkedni, melyeket a húsipar Amerikában és első sorban Chicagóban öltött, ahol ennek az iparnak a középpontja van.

Az Armourfé-le gyártelep földolgoz naponkint 5000 darab sertést, 2000 darab szarvasmarhát, 2000 darab juhot. A földolgozás rendkívül praktikusan konstruált gépek segélyével történik, melyek például a sertés- vagy marhaanyagot mindjárt osztályozzák. Külön rekeszekbe jön a zsírnak, külön a sonkának, a húsnak, a tölteléknek való anyag s így egy sertés két perc alatt oly kitünően van transirozva, hogy ezt a munkát három henteslegény egy jó negyedóra alatt sem végezné el jobban.

A chicagói telep hajtóerejét 24 fekvő kazán mozgatja, melynek mindegyike 375, tehát összesen 9000 lóerőt szolgáltat. Ehhez hasonló erőt egyetlen egy nagy gyár sem vesz igénybe ebben a szakmában.

A földolgozott húsanyagot részint konzerveknek, részint közönséges nyershúsnak csomagolják. A telep kellő közepére eveznek be a hajók és odavezetett sínpárokon számtalan vaggon várja a rakományt. Ezeknek hűtésére a gyár naponkint kétezer tonna jeget termel.

A *Swiftféle húsgyárról* a következő adatok állanak rendelkezésünkre:

Ennek a gyárnak egy évi forgalma közel száz millió dollárnak felel meg. A részvényesek száma mult évben 2807 volt, 20 millió dollár alaptőkével.

Saját vasúti kocsijai járják körül Amerikát, mindenütt hirdetve e gyár hírét. A Swift-gyárnak 4500 hütő, 160 vízhordó s 1000 marhaszállító kocsija van. De nemcsak vasúti kocsijai, hanem saját tengeri hajói is vannak a vállalatnak, mesterséges hűtőkkel fölszerelve. Száznál több hajó szeli a tengeri utakat s viszi a gyártmányokat a világ minden részébe.

A chicagói főtelepről intézik az összes ügyeket. Itt 665 tisztviselő van alkalmazva, kik között a világ minden nyelvét tudók vannak képviselve; 325 írógép van az irodában. Van külön táv-

iró-, kábel- és telefonhivatal. Az alkalmazottak legnagyobb része az iroda mellett levő óriási vendéglőben étkezik, ahol fodrásztermek, olvasótermek, kávéház és minden további kényelmesség is megvan, hogy a napközi két óra időt se kelljen az alkalmazottaknak a telepen kívül, ide-oda járkálással eltölteniök.

Évi termelésére nézve érdekesek ezek a számadatok: 1900-ban következő árúkat termelték: 230,102.657 font sertészsirt, 6,519.917 font gyapjút, 3,925.332 font körömzsírt, 6,285.730 font enyvet 11,750.155 font művajat, 31,354.846 font faggyút és kocsikenőcsöt, 60,037.699 font olajaj, 90,787.407 nyersbőrt és 104,726.330 font műtrágyát. Elég szép mennyiség a melléktermékekből.

A napi általános vágások a cég összes telepein a következők voltak: marhát levágtak 10–11.000 darabot, juhot 19—20.000 darabot, sertést 25—26.000 darabot. Az összes vágatás mintegy 54—56.000 darabnak felel meg naponta.

A hat telepen 17.383 villamlámpa és 360 nagy ívlámpa nyújt világosságot.

A munkások száma Chicagóban 6110, Kansasban 2365, Omahában 1450, St.-Louisban 1267, St.-Josephben 1305, St.-Paulban 678. Az üzletek száma a fönt jelzett államokban 5603. Összesen 18.776 munkása van a vállalatnak, kiknek heti bére 900.000 koronára rúg.

A gyártelepek rendőrséggel is rendelkeznek: összesen 118 rendőr van beosztva, még pedig a telepek nagysága szerint a következőképpen: Chicagóban 58, Kansasban 20, Omahában 12, St.-Louisban 11, St.-Josephben 13, St.-Paulban 5. Van külön rendőrfőnökük és vannak rendőrtisztek is. A rendőrfőnök a főtelepen székel.

A *Baldwin-Lokomotive-Works* a világ legnagyobb mozdonygyára. Hetvenkét évvel ezelőtt (1832-ben) alapította Baldwin W. Mátyás Filadelfiában. Az első mozdony elkészítése akkor egy évig tartott. Ma egy napra hat mozdony jut. Egy esztendő 300 munkanapja alatt kétezer mozdony készül; 1893-ban 2022 készült, nem számítva azt a 250 mozdonyt, amit csak javítottak.

A gyárról a főbb adatok a következők:

Munkások száma	15.800
Egy-egy munkás munkanapja	10 óra
A főbb telepek munkanapja	23 óra
A gépek összes ereje, lóerő	11.334 HP.

A gyártelep épületeinek száma	39
Dinamók az ívlámpákhoz...	16
Dinamók az izzólámpákhoz	5
A villamos mótorok ereje...	6.000 HP.
Izzólámpák száma	5.000
Ivlámpák száma ... ... - ...	500
Heti szénfogyasztás	2.150 tonna
Heti vasfogyasztás	4.000 tonna

A gyárból, amióta alapították, 24.000 mozdony került ki.

Az *acél-tröszt* az egész világ legnagyobb iparvállalata. Négyszáz ipartelepet egyesített egy vezető kéz alá, 168.000 munkást foglalkoztat és az Egyesült-Államok összes vastermeléséből 70–80 százalékot szállít.

A tröszt magvát a Carnegie-társaság képezi, melynek egyik intézője magyar ember (Schwab Károly, aki Budapesten is járt) és amely egymaga több mint 50.000 munkást foglalkoztat.

A társaság széntelepei közt legnagyobb a connelsvillei, 300 láb mélységben; a telep hossza 64 mértföld, szélessége 4 mértföld és vastagsága 9 láb.

A társaságnak saját vasérctelepei, saját gőzhajói és saját vasútai vannak.

Az Egyesült-Államok vas- és acélműveiről különben az American Iron and Steel Association ez idei útmutatójából a következő tájékozást nyerjük:

Üzemben van ezidőszerint 410 nagyolvasztó évi 27,650.000 tonna vastermelőképességgel; 1901-ben 406 vagy olvasztó volt üzemben. Építés alatt van 17 olvasztó. A 427 nagyolvasztóból 56 használ faszenet és 371 használ kokszot és antracitot. Öt olvasztó készít ezenfelül ferroszilíciumot, ferrochromot, ferrowolframot stb. elektromosság segítségével.

A faszénolvasztók évi átlagos termelőképessége 15.207 tonna a koksz- és antracit-olvasztóké 73.286 tonna. A megfelelő évi átlagos termelőképesség 1901-ben volt 14.179 tonna és 69.252 tonna.

Üzemben van ezidőszerint 572 hengermű és acélmű; építés alatt van 12, rekonstruálva 1 és tervezés alatt 2. 1901-ben volt 527, 28, 2 és 6. A hengerművek évi termelőképessége 25,978.000 tonna készárú.

Kavarókemence 1904-ben 3161 darab volt üzemben, a kettős kavaróterű kemencéket kettőnek számítva, 1901-ben ugyanez az útmutató 3251 kavarókemencét mutatott ki.

Bessemer-mű 1904-ben üzemben volt 32, a körték száma 75. Az összes Bessemer-művek évi termelőképessége 13,628.000 tonna.

A *Westinghouse-gyár* számos vállalatot alapított, melyeket alább sorolok föl. Ezekbe 100 millió dollár van befektetve és 30.000 munkás van alkalmazva. Az évi gyártás hetvenöt millió dollár.

Vállalatai közt első helyen áll a Westinghouse Electric and Manufacturing Company, melyet 1886-ban alapított Pittsburgban. Akkor 200 munkás dolgozott benne. Most a pittsburgi főtelepen 9000 munkás dolgozik, a fióktelepeken (Newark, Cleweland, Newyork és Bridgeport) ezeken kívül 3000 munkás.

A cégnek vannak továbbá nagy gyárai Manchesterben (akkora gyár, mint a pittsburgi), Havreben és Canada Hamilton városában.

A főtelepen 350 mérnök és elektrotechnikus dolgozik, akik jobbára tekintélyek a tudomány terén.

A telep munkásait reggel és este hat-hat külön vonat szállítja a gyárba, illetve onnét haza.

A telepen van két szaktanfolyam, egy az inasok és egy a szakmunkások részére; van továbbá munkáskaszinó, ahol hetenkint kétszer tudományos fölolvasásokat tartanak, melyek a kaszinó saját lapjában jelenenk meg.

Ez a gyár emelte a nagy épületeket s ezek között a Carnegie-Institute-t; az épület 800.000 dollárba került. Carnegie azt Pittsburg városának ajándékozta egy ipari múzeum céljaira. A múzeum fönntartására Carnegie 1895-ben egy millió dollárt, később még egy milliót adott. Utóbb az épület nagyobbítása és átalakítása céljaira további öt millió dollárt bocsátott rendelkezésre. Ez épületben van 1. műcsarnok zenecsarnokkal, 2. természettani és etnologiai múzeum, 3. felsőbb ipariskola.

Valamikor az ötvenes években történt, hogy egy fiatal amerikai ember, *Pullmann* M. György egy éjjeli utazás gyötrelmei közben azon tépelődött, hogy azokat a gyötrelmeket miképpen lehetne megszüntetni. A chicago--altoni vasutak igazgatóságával tárgyalt ez ügyről és négy éven át kisérletezett mindenféle találmányokkal és berendezésekkel, tanulmányozgatta, hogy milyen beosztással lehet a napi munkától kimerült utasok éjszakai nyugalmát legjobban biztosítani.

Merész ideája volt; az tudniillik, hogy nem az olcsóbb ár lesz a verseny tényezője, hanem a fokozott kényelem és az elegáncia. Akkor egy hálókocsi 4000 dollárba került és ő építtetett egy új hálókocsit, melynek berendezésénél pazarolta a pénzt; 4000 dollár helyett 18.000 dollárt költött és így építette a «Pioneer»-t.

Hüledezve nézték a vasúti igazgatók ezt a fényes alkotást. A közönség megbámulta és minden egyes utazása előtt valósággal megostromolta.

De ezt a sikert lehetett a puszta kiváncsiságnak is betudni. És mikor Pullmann, az úttörő «Pioneer» első utánzatait ajánlotta föl a Michigan Central-vasútnak, Joy igazgató aggódott, hogy ennyi kocsira már nem lesz utas. A régi kocsikban egy hálóhely 1 és fél dollárba került; az új kocsikban, melyeknek darabja 24.000 dollárba került, legalább 2 dollárt kell majd kivánni és Joy attól tartott, hogy az éjjeli utazók majd valamennyien a versenyvasút vonalain fognak járni.

— Szavaztassuk meg meg magukat az utazókat, — szólt ekkor Pullmann. — Kapcsoljon minden éjjeli vonathoz egy régi hálókocsit 1 és fél dollár díjjal és egy újat, amelyben az ágy 2 dollárba kerül.

Szinte érthetetlen ez a gondolat előttünk, akik megszoktuk, hogy mindenféle hatóság tetszése és szeszélye szerint gyámkodik a közönség fölött és semmiféle intézkedésben sem kutatja az «illetéktelen» közönség nézetét.

Joy igazgató amerikai ember volt és így tetszett neki a gondolat és néhány nap alatt tisztázva volt a nagy probléma. Kitünt, hogy az olcsó régi kocsikon csak azok jártak, akik már nem fértek rá a Pullmann-kocsikra és káromkodtak, amiért őket az olcsó helyekre kényszerítik.

És ekkor kezdődött a fölfelé való licitáció. A vaggongyárosok abban vetekedtek, hogy ki fogja a háló- és étkezőkocsikat nagyobb fényűzéssel berendezni. De Pullmann itt is elül járt. mert a fényűzés elve náia a legerősebb meggyőződésben gyökerezett.

Ezután a második étappe következett. Meg kellett küzdenie a sok vasúti vállalat ellentétes érdekeivel és keresztülvinni, hogy a Pullmann-kocsik a különféle társaságok hálózatain akadálytalanul roboghassanak végig. És Pullmann tekintélye, szívóssága itt

aratta a legnagyobb sikereket. Ma már az Egyesült-Államok, sőt Canada és Közép-Amerika valamennyi fővonalán járnak a Pullmann palotaszerű járművei, anélkül, hogy az utas akárcsak észre is venné, hogy a fényes palotája ezer meg ezer kilométernyi utat tett meg.

A vállalat rohamosan gyarapodott. Már tíz évvel ezelőtt 36 millió dollár volt az alaptőkéje és papirjai a tőzsdén két akkora értéket, több, mint 350 millió korona értéket képviseltek. Több, mint 4400 részvényese van; a részvényeknek több mint a fele árvák és özvegyek vagyonának az elhelyezésére szolgál.

A társaság az amerikai vasúti vonalakon ma már közel 3000 kocsit járat, amelyeket 6—7 millió utas használ évenkint.

A vállalat telepein mintegy 15,000 munkás dolgozik; évenkint 13.000 teherkocsit, 313 hálókocsit, 626 személykocsit és 939 közúti kocsit gyártanak.

Évenkint 85 millió láb műfát, 85,000 tonna vasat fogyasztanak.

*

Ez óriási dimenziók mellett azonban a jól fundált kis- és középipar is megtalálja a maga biztos egzisztenciáját és nem szabad kétségbeesnünk, ha a nagy méretekkel nem is tudunk lépést tartani. Nem az óriási dimenziókben kell Amerikát utánoznunk, hanem a komoly munkaszeretetben, a kitartásban, a vállalkozási szellem reális fejlesztésében, a munka kellő specializásában és a gépek és eszközök megfelelő kihasználásában, mert mindez nagy haszonnal járhat a kisebb arányú ipartelepeken is. (1905.)

Modern árúházak.

(Felolvastatott a Kereskedelmi Csarnokban.)

A mai nagy árúházak eredete a modern kiállításokra vezethető vissza. A kiállítások előnyeit és látványosságait állandósítani és hasznothajtó permanens vásárral összekötni bizonyára érdekes és vonzó gondolat. De ezt a gondolatot csak igazi világvárosokban lehet sikerrel megvalósítani. Mert csak a nagy városok állandóan nagy forgalma tud ez eszmének életet adni és — jövedelmet.

London és Páris nagy eredményeket értek el ezen a téren. A Bon Marché, Louvre, Printemps csodás mintájára terjedtek el

az árúházak az egész világon. A legtökéletesebb szervezetben Berlinben és Amerika nagy városaiban találjuk őket.

Állandóan napirenden van nálunk is ez a kérdés. Hivatott és nem hivatott szakférfiak egyaránt sokat beszéltek legutóbb is a magyar árúház létesítéséről és szervezéséről, habár nem lehet tagadni, hogy bizonyos kereskedelmi körök nem szivesen látják ez eszme térhódítását.

Hiába, mi még sok tekintetben a közeli nyugot előítéleteinek hatása alatt állunk. Csodálatos, hogy nyugotról nálunk az az előítéletek gyorsabban tudnak tért foglalni, mint a fölvilágosodás, a haladás előretörekvő nagy eszméi.

Németországban és Ausztriában ugyanis bizonyos mozgalom keletkezett az árúházak ellen, mert ezek sok branche-nak a kereskedelmi képviseletét egyesítik. Sokan üzleti érdekeikben látják magukat megkárosítva azáltal, hogy egy bolt száznak a dolgát végzi, persze egymaga jobban, mint a száz külön-külön. Az érdekeikben sértettek tehát az árúházak korlátozását, szóval erős megadóztatását, egzisz tenciájuk megnehezítését követelik. Emberi és egyéni szempontból van valami jogosult ebben a fölfogásban is. De ezzel szemben áll a közönség nagy érdeke, mely először mindent együtt talál, amire szüksége van, tehát nem kell száz boltot befutnia, míg beszerzéseivel elkészül. Azután a tömeges megrendelés révén az árúház az árút tökéletesebb minőségben és egyben olcsóbb árban is kapja és adja. Végre előnyös a gyors expedició, házhoz szállítás és minden képzelhető más könnyebbség, melyekben az egyesek nem képesek versenyezni az engros-üzletek szolgálat- és áldozatkészségével.

Világért sem akarok reklámot csapni az árúházaknak s pláne nem az egyes szolid kereskedők rovására. Hiszen a mi viszonyaink úgyis egész mások, mint a nagy világvárosok viszonyai, amiként erre a tanulság levonásával előadásom végén vissza is fogok térni.

De mert minden téren a legtöbbet lehet tanulni a bevált példákból, talán nem végzek fölösleges munkát, amikor ezúttal az árúházak eszméjének az Oceánon túl való érvényesülésére nézve hozok föl néhány fölötte érdekes és figyelemreméltó példát és adatot.

*

Lássuk mindenekelőtt a *speciális* szakmákra kiterjedő árúházakat. Ezek között első helyen említem meg a legnagyobb

vaskereskedést, melyet eddig láttam, a Simmons Hardware Comp árúházát St.-Louisban.

Ennek évi forgalma 20 millió dollár, míg a mintegy 50.000 különböző vasárút tartalmazó raktár állandó értéke 4·5 millió dollár. A kereskedelmi telep tulajdonképen hat, egymással összeköttetésben álló nagy árúházból áll, melyeknek földszinti helyiségeibe sínutak futnak be és az árúknak vaggonokba való csomagolása itt megy végbe. Az árúházakat a központi irodával csőposta köti össze, mely az irásbeli utasításokat szerte viszi. A cégnek, mely 1874-ben alapíttatott, St.-Louisban ötemeletes detail-árúháza is van.

Az üzletnek 2000 alkalmazottja van, kiknek egy harmada irodai munkát végez. Az iroda 50 departementre oszlik s minden egyes departement az Unio egy-egy államával, vagy egy-egy külországgal való üzleti ügyeket bonyolítja le. 250 író- és számológép szakadatlanul működik és minden írógép mellett hallócső, vagy fonográf van fölállítva, melyek segélyével az irodafőnök a szükséges útmutatásokat megadja. Naponként átlag 5000 levél érkezik, ezek között 3—4 ezer megrendelés és mivel az a szabály, hogy minden megrendelésnek a beérkezéstől számított négy óra alatt effektuálva kell lennie, képzelhető, hogy milyen lázas és rendszeres, fegyelmezett munka folyik ebben az üzletben és az 50.000 fajta árúnak milyen rendben kell lennie, hogy a megrendelések a kiszabott idő alatt teljesíthetők és elkönyvelhetők legyenek. Külön iroda áll fönn annak megállapítása végett, hogy a megrendelő nem hágta-e túl a megszabott hitelösszeget.

És hogy ez nem kis munka, ezt csak akkor értjük, ha megtudjuk, hogy a cég állandó megrendelőinek a száma meghaladja a 60.000-et.

A kézmű- és rövidárú-nagykereskedés terén a legnagyobb az *Ely Walker Goods Dry Co.* telepe ugyancsak St.-Louisban. Alkalmazottainak száma 425, az utazóké 86. A vállalat alaptőkéje három millió dollár, mely az utóbbi években 15—23 százalékának megfelelő tisztahasznot hajtott.

Ez a cég, melynek saját harisnya- és keztyűgyára van, nemcsak bel-, hanem külföldi árúkat is tart raktáraiban, de míg 25 év előtt az árúk *75 százaléka volt külföldi származású, ez most alig 10 százalékot tesz ki,* míg a belföldi gyártmányok kvótája 90 százalékra emelkedik.

Érdekesek a vállalat által életbeléptetett hitelezési módozatok. Új vevők, még ha a beérkezett referenciák teljesen kedvezők is, szükségletüknek csak negyedrészét kapják 30 napi időre hitelbe, 75 százalékot készpénzzel kell kiegyenlíteniök. Régi vevőkre nézve a hitelezési idő 60 és csak a legritkább esetekben 90 nap.

Nagy gondot fordít a vállalat az *alkalmazottak kiképzésére.* Tanoncok csak 15—16 éves korukban vétetnek föl s mindjárt belépésüktől kezdve havi 10 dollár fizetést kapnak, mely hat hó múlva 15, a harmadik félévben 20 dollárra emelkedik. Ekkor a tanidő véget ér és ha a tanonc az előírt elméleti és gyakorlati vizsgát sikerrel leteszi, segéddé lép elő 50—70 dollár havi fizetéssel. A be nem vált tanoncot egyszerűen elbocsátják. Ha a segéd 20—21 éves korát elérte, utazóul alkalmazzák, amikor is a napidíjakon kívül 1000—4000 dollár évi fizetést érhet el. Segédekül csak olyanokat alkalmaznak, akik mint tanoncok, ebben az üzletben szerezték meg a szükséges szakismereteket.

A posztóüzlet terén igen nevezetes a *The Brünn Woolen Co.* new-yorki telepe, melyet 25 évvel ezelőtt alapítottak és mely eleinte kizárólag brünni posztót hozott forgalomba. Ma ez a szerény kezdetre alapított üzlet egyike Amerika legnagyobb árúházainak. A cég a kis és legkisebb szabóknak szállítja az anyagot és mintegy 8000 amerikai szabót lát el árúval. Ezeknek évenkint kétszer küld gazdag gyűjteményt (ami évenkint 200.000 dollárt emészt meg), a minták számozva vannak és a megrendelésekben, amelyek többnyire távirati úton történnek, elég csak a minta számát megjelölni. A megrendeléssel együtt a legtöbb fél megküldi az arúk árát is; csak igen csekély része a vevőknek fizet az árúk megérkezése után.

A Montgomery Ward & Co. egyike a legérdekesebb amerikai árúházaknak, mely Chicagóban áll fönn, úgynevezett *árúszétküldési üzletet* folytat és 15 millió évi forgalmat ér el. Maga az árúház katalógusa, melyet 15 centért lehet megrendelni, látványosság; 1080 oldalon 10.000 ábrát tartalmaz, művészi kivitelben. A cég 1872-ben keletkezett és az első katalógusa csak két oldalra terjedt, azonban Amerika összes számottevő lapjaiban közzétett hirdetéseiben csakhamar magára irányította a vevőközönség figyelmét; jelenleg a hirdetési büdzsé évi 250.000 dollárra emelkedik. Az óriási árúkészletek a cég tulajdonát képező 22 emeletes, 394 láb magas épületben vannak elhelyezve, mely a legnagyobb ház

Chicagóban. Magában a házban azonban személyesen vásárolni óhajtó vevőknek árúkat nem szolgáltatnak ki, mivel erre a célra nincsen hely, sőt Chicagóban házhoz sem küldenek árút, minélfogva a város, melyben a nagy árúház fönnáll, egészen ki van zárva ennek üzleti működése köréből.

Az egy napon át beérkező levelek átlaga meghaladja a 10.000-et, sőt karácsony táján nem ritkák azok a napok, melyeken 40.000 levél érkezik. Ez okból október—december hónapokban a napi 20—25 ezer megrendelés effektuálására a 2500 alkalmazottból álló személyzet sem elég és a számot, ideiglenes munkaerők fölvételével, 4000-ig kell fölemelni. Az üzlet sokoldalúsága hihetetlen, mert nemcsak a katalógusba foglalt, állandóan raktáron lévő árúk szétküldésére vállalkozik, hanem beszerez és küld mindent, ami megrendelhető. A cégnek az épületben saját postahivatala van, amely nemcsak a közönséges és ajánlott leveleket, hanem a csomagokat is egyenesen az egyes indóházakhoz expediálja, úgy, hogy azokkal az állami postának semmi dolga nincs.

*

A speciális árúházak mellett még inkább kihívják a figyelmet az *általános jellegű árúházak*, melyek közül ezen a helyen csak kettőt akarok megismertetni.

Az első a *John Wanamaker*-féle üzlet New-Yorkban.

John Wanamaker egy időben az Egyesült-Államok főpostamestere, vagyis postaminisztere volt.

De megvállt állásától és a kereskedelemnek szentelte magát. Árúháza a legjobban szervezettek közé tartozik és felöleI minden képzelhető branche-ot. Ezek megfelelően vannak csoportosítva és egy-egy osztályvezető alatt állanak.

Igen érdekes a pénzkezelés ebben az árúházban. Minden osztálynak megvan a maga fizető-helye. Itt szolgáltatják be az árúházban bármely kiszolgáló alkalmazottól átvett árúval kapott számlát és pénzt. Az illető hivatalnok revideálja a számlát és a lefizetett összeget, azután mindkettőt gyorsan becsomagolja és a csőpostán a központi pénztárhoz továbbítja. A központi pénztár még egyszer revideálja a számlát, a fizetséget, az utóbbit átveszi, az előbbit szaldirozza, ha valami visszajár, ezt a számlához csatolja s az illető fizető-állomásnak visszaküldi, ahol ezt a vevő nyomban át is veheti. Ez az egész művelet azonban nem hosz-

szadalmas s alig tart annyi ideig, amennyibe annak elmondása kerül...

Ez eljárásnak előnye a pénztárkezelés és így a kezelési felelősség központosítása; a számlák 3-szori revideálása révén ki van zárva, hogy akár az egyik fél, akár a másik rövidséget szenvedhessen s a szaldirozott számla az egyetlen fegyver a vevő kezében arra az esetre, ha valamit vissza akar adni, vagy be akar cserélni.

Wanamaker, aki különben nagy műpártoló és több világhírű Munkácsy-képnek a tulajdonosa, régen érezte, hogy több utcára terjedő árúházának eddigi dimenziói szűkülnek és azokkal nem képes többé New-York nagy igényeit kielégíteni. Kapta magát tehát és üzlete tőszomszédságában épített egy még sokkal nagyobb és tágabb árúházat, hogy a régit az újjal mielőbb egyesítse.

Ezt az új annexet most október elsején nyitotta meg a hajdani főpostaminiszter úr. Az új ház háromszáztizennégyezer négyszögméternyi területet foglal el, tizenhat emelet magas és negyedfél millió dollárba került. Tizennégy emelete van; kettő lefelé, a föld alatt nyúlik el. Az épület acélváza 14.000 tonna súlyú. Főcsodája lesz az óriás zeneterem, amely 9290 négyszögméternyi területű és tizenöt méter magas. Tudniillik a második emelettől az ötödikig nyúlik. Ebben 1550 embernek lesz kényelmes ülőhelye, azonkívül marad bőséges hely a színpadnak, öltözőhelyiségeknek, ruhatáraknak és más mellékhelyiségeknek. Különben az árúházban kapható lesz minden, amit csak az ipar készít és a kereskedelem forgalomba hoz. Fősúlyt mégis a ruhaneműekre vetette a boldog tulajdonos. Tájékozásul megemlítem azt is, hogy a Wanamaker egyik üzletvezetője 15.000 dollár, vagyis 75.000 korona évi fizetést kap, tehát majdnem annyit, mint nálunk három miniszter együttvéve.

*

A másik nagy amerikai árúház a «*Marshal Field and Co.*» Chicagóban.

Az árúház dimenziónak megismerése céljából fölemlítem a következő adatokat: A ház évi forgalma 65 millió dollárra rúg. Ebből 25 millió dollár az engros-üzletekre esik, a többi a kicsiben való elárúsításra. A kicsiben való elárúsításra szolgál a 13

emeletes új épület, melyben 6700 az alkalmazottak száma s ezek közül több, mint 300 utazó járja be állandóan az Egyesült-Államok nagykereskedéseit. A helyiségeket 35.000 villamos izzólámpa és 350 ívlámpa világítja meg. A közlekedést az üzletben 55 elektromos lift közvetíti; a vásárolt árúkat 4 automobil és 450 kocsi továbbítja a lakásokba.

Az árúházban *minden* képzelhető árúcikket lehet kapni.

Ezért az üzlet sokoldalúságát leírni nem is kisérlem meg. Az ebben az árúházban kapható cikkek puszta fölsorolása az útmutatóban, melyet a kezembe adtak, két sűrűn nyomtatott hasáb és mintegy *kétezer árúcikkre* terjed. De nincs kizárva, hogy egyes árúcikkekből azután százfajta is van raktáron.

És hogy mily minuciózus figyelemmel kezelnek mindent, föl kell említenem például, hogy a szőrmeárúk, melyek között 5–10.000 dollár értékű finom orosz prémek kaphatók — külön e célra szerkesztett, jéggel hütött teremben őriztetnek, mert a meleg temperatura tudvalevőleg árt a szőrméknek.

Ez a gondosság kiterjed természetesen az összes specialitásokra.

És hogy a vevők, akik vidékről, vagy a külvárosokból jönnek, ne legyenek kénytelenek uzsonna, vagy ebéd idejére máshová menni, az árúházban kitünően berendezett étterem is van, melyet naponta 2500—4000 vendég látogat, akiket 175, csinosan öltözött pincérleány szolgál ki. Az ellátás természetesen olyan, mint bármely elsőrendű vendéglőben s az árak elég mérsékeltek.

A magasabb régiókban vannak a javító-műhelyek, melyekben a vásárolt ruhaneműeket, ha nem eléggé testhez illők, megigazíttatják, kijavítják és tökéletesítik. A női divatteremben 150 munkásnő dolgozik, a férfidivatteremben közel 100 a munkások száma. Van ezeken kívül órajavító-műhely, mider-terem, külön atelier női kalapok díszítésére és javítására.

Vannak természetesen pihenő termek, olvasó- és zenetermek a közönség kényelmére és szórakoztatására.

És ezek után mondjunk el egyet-mást az árúház *szervezetéről*.

Előre bocsájtom, hogy a cég kereskedelmi elvei fölötte érdekesek. Egyik nyomtatványában a cég a következőket mondja:

...A Megváltó azt mondta ugyan, hogy «szeresd felebarátodat, mint tenmagadat». De az emberek hosszú időkön át úgy látták, hogy a kereskedelemben ez lehetetlen, mert «az

üzlet örökös háború». Ám a mai világban kezdik belátni, hogy az emberiségnek ama legnagyobb elve kereskedelmileg is helyes, mert a kereskedelem elve ma így hangzik: «*Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat, mert ez kifizeti magát, mert ez jó üzlet*».

A cég fönnen hirdeti, hogy bár minden tekintetben és mindenkivel szemben megköveteli *az udvariasságot*, perhorreszkálja a vevőkkel szemben való hízelgést és megalázkodást. A cég a *becsületesség* alapelvére helyezi az üzlet egzisztenciáját. Nemcsak abban látja a becsületességet, ha valaki teljesen megfizeti a tartozásait, hanem abban is, hogy *jó árút adnak* és híven írják le. A kereskedő látta, hogy a közönség szívesen vásárol, ahol becsületes árút kap. Ezt az elvet ma már minden jobb kereskedő vallja; úgy vallják, hogy *a vevő érdeke előbbre való a kereskedő érdekénél,* mert ez az eljárás kifizeti magát. A kiskereskedők ezt nehezen értik meg; *de mihelyt megértik, megszűnnek kicsinyek lenni.*

Marshal Field and Company üzleti politikája a következőkben van összefoglalva:

Helyes dolgot kellő időben, helyes úton végezzünk, bizonyos dolgokat jobban végezzünk, mint ahogy eddig valaha végezték;

küszöböljük ki a tévedéseket;
ismerjük a kérdés minden oldalát;
udvariasak legyünk;
példa gyanánt tündököljünk;
dolgozzunk, mert szeretjük a munkát;
találjuk ki előre az igényeket;
ne ismerjünk akadályt;
legyünk mindig a helyzet urai;
inkább észszerűen, mint szabályszerűen cselekedjünk;
csak azzal legyünk megelégedve, ami tökéletes.

A *belső szervezetre* nézve megemlítem a következőket:

Az árusitók közvetlen főnöke a Section-Manager (osztályigazgató), akinek föladata az árúsítókra ügyelni, a kevésbbé gyakorlottakat az árúk kezelésére, a vevők kiszolgálására és az árúk helyes bemutatására oktatni. Az ő gondjuk az, hogy minden árúsító a cég szokásaihoz és módszeréhez alkalmazkodjék, a cégnek föntebb ismertetett elveit átértse és érvényesítse. Az utasításuk

úgy szól, hogy minden hibát és vétséget nyíltan és határozottan megrójanak, a tehetséges és törekvő árúsítók részére fizetésemelést, a hanyagok és tehetetlenek számára fölmondást javasoljanak az alkalmazottak főfelügyelőjének és a fizetéseket folyósító pénztárnoknak (Daymaster). Ugyancsak ők gondoskodnak arról is, hogy az elárúsítási könyvek és lapok rendben legyenek, valamint arról, hogy az apró szükségleti cikkek, amelyeknek beszerzési ára nagy összegekre rúg, kellő takarékossággal kezeltessenek; hogy a házhoz való sürgős szállítás, melynek költsége 10 cent és egy dollár közt váltakozik, és az express-szállítások ne vállaltassanak fölös számban. Akik ezeknél a tételeknél megtakarításokat tudnak elérni, anyagi elismerésre számíthatnak; de itt is kerülni kell a «garasos takarékoskodás és forintos pazarlás» módszereit és ha valami újítás célszerűnek látszik, valami új beszerzés előnyökkel kecsegtet, — akkor a cég egyáltalán nem idegenkedik a nagyobb költségektől sem. A kezelési költségek jegyzékét egy külön főtisztviselő tartozik felülvizsgálni.

Az árúkészletekről, melyek egy-egy section-manager-re vannak bízva, az árúkezelési iroda (Merchandise Manager's office) nyilvántartást vezet. Ha egy egy-egy osztályból valami árú hiányzik, az osztályfőnök erről nyomban jelentést tesz, valamint arról is, ha készletéből valami árút átküldött a másik osztályba.

Az osztályba érkezett árúkról való elismervényeket 24 órán belül be kell küldeni az Auditing Divisionba, amely azokat rögtön elkönyveli.

Ha egy chicagói vagy más városbeli kereskedő ad föl rendelést, a rendelést nyomban effektuálni kell; a nagybani árusításra szolgáló árúház illető osztályfőnöke ügyel arra, hogy az árak helyesen legyenek fölszámítva. Ezeket a rendeléseket egy «inspector» fölülvizsgálja.

Az összes levelezéseket a Correspondence Bureau végzi; de ha különleges esetekről van szó, speciális magyarázatok szükségesek, akkor az osztályfőnök is írhatja a levelet; ilyenkor azonban a visszamaradó szelvényre ráírja a nevét.

Az árúház mindegyik épületének egy-egy emelete egy-egy főosztályfölügyelő (division superintendent) alá van rendelve. A vevők netáni panaszait ő intézi el; szükség esetén az igazgatónak tesz jelentést. A főosztályában működő osztályfölügyelőkkel egyetértően működik és ügyel a házirend betartására.

Fontos hivatást teljesít a floorman, aki egy-egy folyosón ügyel az árusítókra és egyéb személyzetre (szakasz-fölügyelő).

Ha valakit nem szolgáltak ki kellő figyelemmel, a floorman elintézi az ügyet; ha kell, jelentést tesz a főosztályfölügyelőnek.

Ha az árúk kézbesítésénél történt hiba, a floorman a szétküldési irodában (Adjusting bureauban) tesz jelentést. Elveszett holmikról külön irodában vezetnek nyilvántartást.

Ha a vevő az árút magával viszi, a szakaszfölügyelő adja ki neki a szükséges igazolást.

Az árúkat a vevő csak úgy viheti el, ha a szakaszfölügyelő megnézte a fizetési szelvényt és meggyőződött arról, hogy a fizetési szelvényen följegyzett összeget a vevő a pénztárnál nyugta ellenében lefizette.

Ha a vevő utánvéttel akarja az árút más városba küldetni, meg kell neki magyarázni, hogy kis tételeknél ez aránytalan költséggel jár.

A fizetési szelvényt a szakaszfölügyelő csak akkor veszi át az árusítótól, ha ez a tételt beírta a maga árusítási könyvébe.

Az árusítók által eladott árúkat az «inspectorok» viszik a csomagoló osztályba. Az árú csak úgy adható ki, ha az «inspector» egybevetette a kiadandó árút az arról kiállított fizetési szelvénynyel. Ha e tekintetben mulasztás történt, az inspector és az árusító egyetemlegesen felelősek.

Az «inspector» arra is ügyel, hogy az árusító ne dicsérje túl az árút, ne mondja jobbnak, mint a milyen az a valóságban és ne vállaljon felelősséget olyan tulajdonságra nézve (szinek tartóssága stb.) amely valójában nincs meg.

Az árusító csak úgy távozhatik az épületből, ha az osztályfőnök és a szakaszfölügyelő erre engedélyt adtak.

Ha egy vevő check-kel fizet, akkor meggyőződést kell szerezni arról, hogy a check érvényes-e. Az «elszámoló iroda» a checket bemutatja és ha ez értéktelennek bizonyul, az árút nem küldik el a vevőnek.

Ha a vevő olyan árút kér, amely nincs raktáron, az osztályfölügyelő föladata, hogy azt minél előbb megszerezze.

Ha az árút házhoz kell küldeni, az árusító a nevet és címet gondosan jegyzi föl és arra ügyel, hogy a név ne írassék föl hibásan és a lakcím szabatos legyen; nemcsak a házszámot, de a lakásszámot is föl kell jegyezni.

Ha az árú vidékre megy, a vevőtől meg kell tudni az útirányt is.

A csomagokat a postacsomagosztály (mail order division) szállítja el.

Rendelések pontosan veendők föl és gyorsan effektuálandók.

Olyan árút, amely a vevőnek nem tetszik, visszavesz a cég; de ilyen esetekben gondja van arra, hogy a pénzt csak akkor adja vissza, illetve a visszaadott árúért lefizetett pénznek megfelelő értékű más árút, ha meggyőződött arról — és e végből az eredeti fizetési szelvény fölmutatását kivánhatja, — hogy a visszahozott árú tényleg a cégnél vásároltatott.

A kellő igazolással visszahozott árúért a vevő megfelelő csereutalványt kap megfelelő értékű más árúra.

Az utánvételes csomagokat a Credit Division küldi el a vevőknek.

Ha árúért check kel fizetnek, a check a legrövidebb idő alatt beváltandó.

Igen gondosan körülírt határozmányok szabályozzák azt, hogy kiknek milyen engedményeket tesz a cég, ha például nagyobb összegért vásárolnak, vagy ipari földolgozásra (szabók, kárpítosok, divatárusok, díszítők stb. stb.).

Nagyban vásárlók, ha készpénzzel fizetnek, készfizetési engedményt kapnak.

Külön utasítás van a kormány, vagy testületek rendeléseire nézve.

Jótékonysági intézetek, egyházak, iskolák, kórházak stb. igényt tarthatnak árengedményekre.

Szállodák, vendéglők, klubok nagyobb rendeléseit a cég «szálloda-berendező irodá»-ja intézi.

Ezek az osztályok olcsóbb árakat szabnak, de egyúttal ajánlatokat tesznek olyan berendezésekre, amelyekre az illető vállalat, vagy intézet talán nem is gondolt.

Igy párosul a jótékonyság az egészséges üzleti szellemmel.

Az árúházban uralkodó és erkölcsi szempontból is magas szívonalon álló *üzleti szellem* jellemzéseül közlöm azokat a főbb utasításokat, melyekkel *a cég személyzetét* ellátja. Ezeknek a lényege a következő:

Minden körülmények közt, minden tekintetben szigorúan követeljük a legnagyobb *udvariasságot,* akár az árusításnál, akár

a számla kiállításánál, akár az árúk kicserélésénél, akár puszta szemlélésnél. Aki a modorában, vagy a beszédében hanyag, azt nyomban rendre fogják utasítani, ismétlés esetén elbocsátani.

Eleget kell tenni a látogatók óhajának, akár vásárolnak, akár nem; akár készpénzben fizetnek, akár hitelbe vásárolnak; akár ismerősök, akár idegenek, akár gazdagon, akár egyszerűen vannak öltözve, *mindenkivel teljesen egyformán kell bánni.*

Az árúház 8 órakor nyílik meg; este 5 óra 30 perckor zárnak. Az ebédre 60 perc van és az osztályfőnökök váltakozva bocsátják el a személyzetet. Érkezéskor és távozáskor minden alkalmazott beiratkozik az órakönyvbe.

Január, február, március hónapokban szabadságot kaphatnak az alkalmazottak, mert akkor kevesebben is győzik a munkát. Az osztályfőnökök a lehető legnagyobb mérvben adják meg a kért szabadságot.

A cég a *hirdetéseiben* soha se hirdessen olyan árút, ami nincs meg az árúházban. Megbocsáthatlan megtévesztése a közönségnek, ha olcsóbb árút díszes kivitelű rajzokban jobbnak igyekszünk föltüntetni. A hirdetések szövege legyen *méltóságteljes, szerény, rövid, de kifejező, főleg pedig igaz.*

Az árúház személyzete úgy legyen beosztva, hogy az eladók alaposan ismerjék rayonjuk árúit.

Ha egy látogató hanyag kiszolgálás miatt panaszkodik, az osztályfőnök rögtön megvizsgálja az ügyet és elégtételt szolgáltat a vevőnek; ne engedje meg, hogy bármely látogató a tapasztalt bánásmód miatt elégedetlenül távozzék az épületből. Erről a «floorman» (szakasz-fölügyelő) gondoskodik.

Ha egy vevőt útba kell igazítani, nem szabad ezt ujjmutatással tenni, hanem a vevőt el kell kisérni a keresett árú-csoporthoz; forró napokon a floorman a vevőt kinálja meg legyezővel.

Idegeneket, akik kiváncsiságból szemlélik meg az épületet, különös udvariassággal kell körülvezetni.

Ha valaki hibát követ el, lehetőleg csak akkor kell őt megróni, amikor a vevő távozott; éles kifejezést egyáltalán nem szabad a vevő jelenlétében használni, mert ez megalázza az alkalmazottat és nem emeli a cég jó hirnevét.

A fölügyelők az alkalmazottakat mindig a nevükön szólítsák az «úr», vagy «kisasszony» hozzátétellel. Ez jobban felel meg a ház méltóságának és megismerteti a vevőkkel az eladók neveit.

Az alkalmazottaknak szigorúan meg van tiltva egymástól pénzt kölcsön kérni. Az alkalmazottak óvakodjanak a pénzügynököktől, akik 5—6 százaléknál magasabb kamatot szednek. Ha valaki kölcsönre szorul, forduljon a főnök úrhoz, vagy helyetteséhez.

Az alkalmazottak még kíváncsiságból se menjenek játékbarlangba. *Aki játékházakba jár, vagy lóversenyirodákban fogadni szokott, azonnal elbocsáttatik.*

Aki tizenkét hónap óta van a cégnél, annak évenkint két heti szabadságra van joga; 6 havi szolgálat egy heti szabadságra ad igényt.

Ha valaki az igazgató után tudakozódik, arról azt hiszik, hogy állást akar kapni és nem bánnak vele udvariasan. Ez hiba.

Az alkalmazottak a vevők jelenlétében egymás közt ne bizalmaskodjanak; mindig «úr»-nak, «kisasszony»-nak szólítsák egymást.

Az árusítónő a vevőt, még ha jó ismerőse is, ne szólítsa bizalmasan, pl. «édesem»-nek.

Ismerősökkel, jó barátokkal való csevegés tilos.

A vevők útbaigazításánál szigorúan kell ügyelni arra, hogy a vevőt ne utasítsák olyan helyre, ahol a keresett árút nem kapja.

A vevők kérdésére türelmesen kell felelni; de a feleletben kerülni kell minden fölösleges szót. A vevő érezze, hogy az eladó személyzet csak az üzletre gondol. A mérést gondosan kell végezni; nem szabad károsítani sem a vevőt, sem a céget.

Igen sok idegen fordul meg az árúházban és a benyomás, melyet az alkalmazottakkal való első beszélgetés után nyernek, megmarad lelkükben. Ha az alkalmazottak udvariasak, jó benyomást visznek magukkal; ha kurta, helytelen válaszokat kapnak, akkor rossz benyomással távoznak; aki hozzánk jön, lássa, hogy korrekt üzletemberek vagyunk. Az alkalmazott legyen tájékozva arról, hogy a cég miket hirdetett (nehogy egy hirdetést tájékozatlanságból meghazudtoljon), ismerje az árúház attrakcióit és nevezetesebb árúcsoportjait, hívja föl ezekre a látogatók figyelmét.

A legszerényebb alkalmazott se higyje soha, hogy ő nem számít, hogy vele senki se törődik; mindegyik alkalmazott érezze, hogy ő egy integráló része ennek a nagy üzleti szervezetnek és hogy följebbvalói teljes értéke szerint méltatják a munkáját.

Mindegyik alkalmazottnak joga van arra, hogy a munkáját méltassák és hogy azt érdem szerint fizessék; ha kellő indokolással kér előléptetést, ezt sohasem fogják tőle rossz néven venni. Azt akarjuk, hogy értelmes, lojális, megelégedett, előretörekvő személyzetünk legyen. Ebben az árúházban az az elv, hogy mindenki a tehetségéhez mért helyet töltse be és az érdeme szerint díjaztassék. Aki azt hiszi, hogy mellőzték, forduljon a cég főnökeihez, akik bizonyára igazságot fognak neki szolgáltatni. De viszont közömbösséget, a cég érdekeivel való nemtörődést nem tűrünk. Akinél ezt tapasztaljuk, rögtön elbocsátjuk.

Ha az alkalmazott azt veszi észre, hogy egy látogató nem vásárol, hanem csak nézi az árút, azért mégis bánjék vele a legudvariasabban és mutogassa neki türelmesen az árúkat. Meglehet, hogy az a néző egyet gondol és mégis vásárol. Hogy ez sikerül-e vagy nem, az az eredmény mindenesetre meglesz, *és ez talán fontosabb még a sikeres árúsításnál, — hogy a látogató jó véleményt visz magával a cég és az alkalmazottak üzleti szelleméről.*

Sok alkalmazott attól tart, hogy főnökei elégedetlenek lesznek, ha nem tud a vevőivel eléggé boldogulni és velük elég sokat vásároltatni. Kivánatos ugyan, hogy mindenki sokat adjon el, de épp oly fontos az is, hogy a látogatók kellemes benyomással távozzanak az épületből. A végeredmény elébb-utóbb meglesz. Árúinkat nem kivánjuk ráerőszakolni senkire. Alkalmazottaink legyenek *udvarias, buzgó, de önérzetes kereskedők.*

Aki az osztályfőnöknek olyan javaslatot tesz, mely az üzlet bármely ágára nézve, akár a beszerzés, akár az árúsítás, akár a gyors és pontos szétküldés tekintetében *előnyt biztosít, az egy dollár jutalmat kap,* ha a javaslat célszerűnek bizonyul.

Ugyanezt a jutalmat kapja, aki a főnököket legelőször figyelmezteti arra, hogy a cég valamely hirdetésében olyan állítás van, amely nem felel meg a valóságnak, olyan ár van kitéve, amely nem helyes, olyan kifejezés akad, mely nyelvtanilag, vagy bármi más szempontból helytelen stb.

Elismerésre számíthat az az alkalmazott is, aki arra figyelmezteti a céget, hogy valamely árú a cégnél drágább (vagy látszólag drágább) mint valamely más kereskedőnél.

A cég arra fekteti a fősúlyt, hogy az árak és a minőség tekintetében a lehető legkorrektebb és a vevőinek nem ad okot semmiféle igazolt panaszra.

A modern üzleti szellemet a maga legnagyobb tökélyében akarja képviselni és ezért a legnagyobb gondot fordítja a fiatalabb alkalmazottak rendszeres elméleti és gyakorlati kiképeztetésére; a régibb alkalmazottakat, ha kivánják, a maga költségén iratja be a kölcsönkönyvtáraknál, esti szaktanfolyamoknál stb. és tőle telhetőleg gondoskodik fizikai és anyagi jólétükről.

Az alkalmazottaknak különben az árúházban külön *étterem* áll rendelkezésükre, amelyben olcsó áron kitünő ellátást kapnak. Az árúházban ugyancsak az alkalmazottak részére vannak tornacsarnokok, fürdőszobák, olvasó- és zenetermek, melyekben külön a férfiak és külön a nők — az erre a célra kijelölt időben — szórakozhatnak. Van kezdők és kifutók részére külön iskola és oktatóterem; az árúházban van külön kis patika, kis kórház és jeles orvosi szolgálat a hirtelen megbetegedettek ápolására és ellátására...

Mindezek után könnyen lehet elképzelni, hogy az alkalmazottak közel hétezer főnyi serege ebben az árúházban ügyes, élelmes, de tetőtől-talpig korrekt és önérzetes kereskedőkből áll, melynek segélyével a cég a legnagyobb diadalokat aratja és olyan üzleti forgalmat ér el, amelyre a kereskedelem történetében még nem volt példa.

Az elmondottak által azt kivántam jelezni, hogy ebben a gépezetben valóságos *modern* szellem működik, hogy a fejlődő kereskedelem, amint az Amerikában kialakul, amint azt ez az ismertetés idealizálva bemutatja, épp oly alapos és sokoldalú tudást, épp oly emelkedett gondolkozású lelket igényel, mint az emberiség haladásának bármely tényezője.

Az amerikai talaj kimeríthetetlen gazdagságát az agronómia és a technológia csak úgy tudták oly mesés sikerrel kiaknázni, hogy a kereskedelem ott szintén a legintenzivebb tudás fegyvereivel küzd és tisztult erkölcsi színvonalra igyekszik emelkedni.

*

Kifogyván az időből és térből, két dologra még csak igen röviden kivánok kitérni. Az egyik az, hogy az ilyen nagy üzleteknek, habár azoknak fundamentuma a szolidság és a realitás, Amerikában főmozgató ereje a *reklám*, melytől nálunk még meglehetősen idegenkednek a kereskedők és iparosok egyaránt. Amerikában minden nagy háznak külön reklám irodája van, ezeknek

vezetői nagyköveti és miniszteri fizetést kapnak, mert az amerikai közönség sokat ad a reklámokra, tehát ez jól is jövedelmez. Ezért a termelők és kereskedők közül egyes nagy cégek évente félmillió dollárt is költenek hirdetésekre. Amerika hirdetői a múlt évben kerek egy milliárd dollárt (ötezer millió koronát) áldoztak hirdetési célokra. Ez az összeg pedig háromszoros értékét képviseli Amerika egy évi búzatermésének s körülbelül ötszörösét az évi vastermelésnek.

A másik dolog, amire befejezésül ki kell térnem — *a tanulságok levonása.*

Konstatálhatom mindenekelőtt, hogy árúházak a szó igaz értelmében Budapesten még nincsenek. Azok a vállalatok, amelyek ezt a nevet fölvették, túlnyomórészt az u. n. «bécsi rongy» nagyobb mérvű forgalomba hozatalára alakultak s sem tartalmuknál, sem szervezetüknél fogva még nagy megerőltetéssel sem hasonlíthatók a párisi Bon Marché-khoz vagy a berlini árúházakhoz, hogy az amerikai árúcsarnokokat ne is említsem.

Bátorkodom továbbá azt az igénytelen nézetemet kifejezni, hogy egy amerikai mintára szervezett nagyszabású árúcsarnoknak, mely felölelhetné a magyar iparcikkek egész komplexumát is, Budapesten nemcsak értelme volna, hanem biztos jövője is. A mi publikumunk nagyon szereti a grandiózust és rajong az ujdonságokért és ki is tart mellettük, ha csak kiváncsiságát és érdeklődését állandóan ébren tudják tartani. Már pedig fölösleges bizonyítanom, hogy az ilyen, a külföldön bevált legjobb minták szerint szervezett árúcsarnok a közönség kényelmének nálunk nem is sejtett pazar módon való kielégítése és szórakoztatása érdekében minden lehetőt elkövethet.

Az ilyen árúcsarnok szervezésére nézve ujjmutatást adni szinte fölösleges. Bármely pillanatban rendelkezésünkre állanak a legjobb külföldi minták és a hivatott szakértők segítségével nagyon könnyű lesz ezeket a főváros helyi viszonyaihoz alkalmazni. Esetleg lehetséges az angol mintát is akklimatizálni, mely szerint a közönséget oly bevásárlási szelvényekkel lássuk el, melyek segítségével a vásárlók az árúházban 10—12 százalék kedvezményben részesülhetnek. Ezt az ideát az Országos Iparegyesületben Széchenyi Imre gróf, az iparpártolási szakosztály elnöke propagálta és — úgy tudom — megvalósítása érdekében a további propagandát későbbre tervbe is vette.

Mind e kérdésekre tüzetesebben nem terjeszkedem ki, mert azok megoldásában nehézségeket nem látok. De nehézségeket látok az eszme megvalósítására nézve abban, hogy — amint már bevezető szavaimban érintettem — *a kereskedők nem rokonszenveznek a nagy árúcsarnokok létesítésének eszméjével, mert ezekben legnagyobb konkurrenseiket látják.*

Ezt a magam részéről nem tartom helytálló akadálynak, mert tény ugyan, hogy az árúcsarnok konkurrense lehet a kereskedőnek, ha az más kezében van, de nemcsak nem konkurrens, hanem *segítőtársuk és eszköz a meggazdagodásuk előmozdítására, ha a kereskedők maguk veszik a kezükbe az árúcsarnok létesítését, vezetését és fönntartását.*

Erre két mód kinálkozik. Vagy összeállanak a kereskedők és részvénytársaság alakjában létesítik az egész vállalatot, úgy, hogy abban kizárólag kereskedők vegyenek részt, még pedig minél többen, — nehogy az egyes gazdagabbak kezében monopólium legyen — vagy pedig hozzájárulnak ahhoz, hogy a csarnokot egy független részvénytársaság létesítse azzal a szerződésszerű biztosítással, hogy az elárúsítási jog a csarnokban kizárólag a helyi kereskedőké, úgy, hogy pl. norinbergi árúkat csakis a Kertész, Bettelheim, Fröhlich és Tsuk, vagy más szerződött cégek fognak eladni, műszaki cikkeket Geittner és Rausch, textilárúkat Modern és Breitner, Fürst Jakab és fia stb. Szóval a szerződésből, illetőleg a jogból, hogy ott elárúsíthasson, kizárni senkit sem volna szabad, természetesen a termelőt sem, de meg kellene oldani a helyiségért fizetendő bér, a közös világítás és fűtés, a közös elárúsítás, a közös reklám, a provizió kérdéseit, meg kellene vonni a magyar és külföldi cikkek közötti határvonalat stb.

Mindezek detailkérdések, amelyeket gyorsan és közmegelégedésre lehet rendezni, mihelyt a főkérdésekkel tisztában vagyunk.

Kétségtelen, hogy az árúcsarnok ilyen szervezetben fényesen betölthetné hivatását és esetleg pótolhatná azt az állandó kiállítást, amely eddig a városligeti Iparcsarnokban hasztalanul emésztette költségeinket és amelynek beszüntetését a kereskedelmi miniszter végre elhatározta, mert ha már ilyesmit csinálunk, azt nem szabad eldugni, hanem olyan központba kell helyezni, hogy a közönség még akkor is belebotoljon, amikor nem akar.

Ha erre nézve az a tájékoztatás és útmutatás, melyre ez igénytelen előadásommal tudatosan vállalkoztam, némi hatással lesz, talán ezúttal nem végeztem hiábavaló munkát.

Szentenciák egy iparosnak készülő ifjú számára.

(Fölolvastatott a keresk. ifjak társulatában és a szabóiparosok körében.)

Ebbe a körbe pihenni és tanulni járnak az emberek. Komoly, nehéz dolgokkal tehát nem volna illő fárasztani a t. hallgatóságot. De könnyed, kissé tréfás modorban néha a legkomolyabb dolgokat is be lehet adni az illető közönségnek. Ezt nagyon jól tudják Amerikában is, nálunk is. És ha ma amerikai nyomon indulok el, talán felesleges megjegyezni, hogy az anyámasszonyról beszélek ugyan, de úgy, hogy a lányom is értsen belőle.

Az úgynevezett «bölcs tanácsok» ideje lejárt. Főleg, mióta a kereskedő- és iparos-ifjúság gondolkozásában és fölfogásában nagyon hamar önálló lesz és sokszor túlkorán állapítja meg nézeteit szakmájáról, emberekről és dolgokról, sőt néha könnyű szerrel túlteszi magát az «öregek» bölcselkedő intelmein. Sok fiatal óriás azt a modern fölfogást vallja, hogy a «ma» túlszárnyalta a «tegnapot»-ot s a mai tanult fiatalság készültsége fölöslegessé teszi az öregek fontolgató konzervativizmusát.

Hogy ez nem felel meg a valóságnak, erre nézve minden, ugyancsak modern szofizma helyett egy könyvet hívok föl tanuképpen. Ez a könyv, melyről már előzetesen sok jót hallottam, tulajdonképpen csak amerikai utamban került a kezembe, amikor nemcsak az új világ csodás alkotásai iránt kellett érdeklődnöm, hanem az emberek, főleg az iparos és kereskedő emberek, ezek jellembeli sajátságai és eszejárása iránt is.

A könyvem hőse John *Graham*, egy chicagói húsföldolgozó gyár főnöke, akit gúnynéven az öreg disznókirálynak neveztek. Ez az öreg úr végigjárta az élet keserű iskoláját és példás szorgalmával, folyvást öregbedő szakértelmével, egészséges és praktikus életfölfogásával és gyakorlati üzleti szellemével nagy vagyonra tett szert és még nagyobb tekintélyre. A fiához intézett leveleiben kifejti nézeteit egyes társadalmi és üzleti kérdésekről. Ezek a nézetek igazán eredetiek. A nálunk oly sokszor földicsért józan parasztésznek tipikus megnyilatkozásai, telve találó igazsággal, tehát

valódi életbölcseséggel. Valóságos szentenciák. Emeli azok értékét az is, hogy eleitől végig friss, egészséges humor csörgedezik bennük. Olyan kedves, derengő humor és ártatlan szatira, mely a legkeserűbb orvosságos pilulát is édessé, kellemesen élvezhetővé, vagy legalább is könnyen lenyelhetővé teszi.

Ezekből a tanácsokból, melyeknek a javát szedtem bokrétába ez előadás keretében, bizony tanulhat valamit a mai sokattudó fiatalság is. És ha nem is annak az iparnak a köréből vették, melyet itt önök képviselnek, a tanulságokat önök is levonhatják, mint minden más honi iparágnak józan és tisztán látó képviselői is.

Minden kommentár nélkül, a maguk egyszerűségében és jellegzetességében adom tehát ezeket a szemelvényeket, melyek tartalmasságuknál fogva méltán tölthetik be sok jóravaló vezércikknek a helyét.

Az amerikai sertéskirály mindenekelőtt megbecsüli a műveltséget, az iskolai tudást. Leveleit, melyekkel a fiát az üzletre oktatja, akkor kezdi, amikor a fiút az egyetemre küldi. Mészárosnak, hús-exportőrnek neveli a fiát, de mindjárt első levele első lapján ezeket írja:

Műveltség, nevelés.

— A műveltség körülbelül az egyetlen dolog, amely még gazdátlanul hever szanaszét, amelyből minden ember annyit sajátíthat el, amennyit akar. Minden más dolog erős csavarokkal le van szögezve. És a csavarhúzó elveszett.

A sertéskirály tehát műveltséget akar adni a fiának; hogy milyen módon szerzi ezt meg az ember, az mellékes.

Az öregnek az a nézete, hogy ha valamely cikknél a csomagolás, vagyis a csinos külső csábította a vevőt, akkor az (t. i. a csomagolás) megfelelt a céljának és kibontás után a szemétdombra kerülhet; a konyhában, a szakács előtt azonban már csak a hús minősége a döntő.

Mit vár a sertéskirály az egyetemtől? Nevelést.

A nevelés — írja az öreg — két részből áll. Az egyiket a tanteremben kapod a tanároktól, a másikat a diákok társaságában. Ez utóbbi az igazán fontos. A tanterem legfeljebb tudóssá nevel, a diákok társaságában férfiúvá válhatsz.

Kifizeti-e magát az egyetemi nevelés? Kifizeti-e magát a húshulladékot, melynek 5 cent a fontja, a hurkagyárba dobni,

hogy a túloldalon csinos kolbászokat húzzunk ki, amelyeknek a fontja 20 cent? Érdemes-e a pusztán kószáló, kaktuszon és falombon tengődő sovány ökröt lefogni és gabonával etetni, hogy vendéglői bifsztekek és roszbifek kerüljenek ki belőle? Persze, hogy érdemes, sőt kifizeti magát. És ha a fiatal embert azért küldjük az egyetemre, hogy tanuljon gondolkozni, még pedig gyorsan gondolkozni, az is kifizeti magát. Igaz, hogy némely emberek olyanok, mint a sertések; minél többet nevelgetjük, annál kevésbbé tudják a tanultat értékesíteni, annál bolondabbul fitogtatják a tudásukat. Ezek az emberek nem az egyetemre, hanem a cirkuszba valók. Nem az a fődolog, hogy sokat tanulunk-e, hanem az, hogy amit tudunk, helyesen alkalmazzuk-e.

Költekezés és kereset.

A fiatal milliomos fiú az egyetemen bolondul költekezik, nagy számlákat küld haza; amire az apja ezt írja neki:

— Az én vagyonom mellett ezek a számlák nem esnek ugyan latba, de *neked* fognak ártani, ha nem térsz észre.

— Mielőbb tanuld meg, hogy csak annyit költs, amennyit keresni tudsz. Sokat az én cégemnél csak úgy fogsz keresni, ha vezető állásba jutsz. És ilyen állásba az én cégemnél csak úgy juthatsz, ha a legalsó fokon kezdve, fokról-fokra haladsz. Nem adhatok neked mindjárt magas állást, mert az ártana a cégnek és neked is.

Sohse lesz belőled jó üzletember, ha elébb tanulsz költekezni, mint keresni. Az ilyen embernek a dollár, mire megkapja, már csak 60 cent; míg a jó üzletembernek 100 centnél is jóval többet ér.

A mesterség fortélyai.

— Mikor én léptem a szakmába, a mesterségünk nagyon egyszerű volt. A sertés húsát besóztuk, a déli négerek részére erősebben, az északi fehéreknek gyöngébben. Amit nem lehetett sózni, azt kolbásznak használtuk, vagy eldobtuk. De, ha ma egy sertést feldolgozunk, az száz dobozba és fazékba van osztva, minden grammjának hováfordítása és minél megfelelőbb értékesítése előre ki van számítva. Amit azelőtt eldobtunk, az most a nyereségünk. Ma az üzlethez orvosok és jogtudósok, mérnökök, költők kellenek. Fogadni merném, hogy valami újítás szükségessé fogja tenni még azt is, hogy főpapokat vegyünk az üzletbe.

Mindig az volt az elvem, hogy csak értelmes embereket alkalmazok.

Minél jobban voltak iskolázva, annál több módot tudtak kieszelni a fizetés-fölemelés kieszközlésére.

Egészség.

— Az üzletember az egészségét nem az üzletben, hanem azon kivül rontja el. Az ember és az üzlet tartsanak egymással jó barátságot az irodában és legyenek esküdt ellenségek az irodán kívül. Sok fiatal ember az éjszakákat mulatóhelyeken tölti, mások otthon ülnek és üzleti gondokkal gyötrik magukat. Egyformán rossz társaságban vannak ezek is, azok is.

Mert az üzletben minden gondod csak az üzleté legyen, azonkívül pedig szórakozzál és ne gondolj a gonddal.

Címek, kitüntetések.

Mikor Londonban jártam, címert akartak a nyakamba sózni. Azt feleltem, hogy ezzel már elláttam magam, amikor az üzletemet megalapítottam. Címerem, egy címeres ökör, be van jegyezve a védjegylajstromba. Másféle címer nem kell az amerikai kereskedőnek. Ezt a címeremet hat földrészben hordozták meg a katonák — a kenyeres-zsákban.

Ennek a címernek a fényét akarom én emelni nemzedékről nemzedékre.

A legszebb és legértékesebb kitüntetés pedig az, ha minél többen vásárolják portékánkat és minél többen vannak vele megelégedve.

A fiú belép az üzletbe.

A sertéskirály nagyon megörül, mikor a fia megírja neki, hogy hazajön és belép az üzletbe.

— Hogy szeretlek téged, abban bizonyos lehetsz, de az üzletemet is szeretem és így megérted, ha azt kivánom, hogy te meg az üzlet jól férjetek meg együtt . . . Tizenötödikén reggel jelentkezzél a szállásokon Milligannél. Ha lehet, jelentkezzél tizennegyedikén, mert Milligan igen érzékeny ember és kivánatos, hogy jó eleve betanítsalak, hogy miképen viselkedjél vele szemben. Ő talán neheztelni fog, mert nem ő hozott téged az üzlethez.

De lassankint majd csak megbékül veled.

Legyeskedés.

Augusztus 14-én ezeket írja a fiának a sertéskirály:

— Tegnap beállít hozzám a Donnelly élelmiszer-üzlet tulajdonosa és elmondja, hogy a Graham-cég borítékában a következő levelet kapta:

«Édes galambom, holnap este jer velem a színházba. Jól fogunk mulatni» . . .

— Nagyon köszönöm a szíves meghívást, így szól Jim, de nem értem, mi köze ennek a becses levélnek a mi tegnapi levelünkhöz, amelyben panaszkodtunk, hogy egy hússzállítmányból 10 mázsa sonka hiányzott.

Azonnal elhivattam Milligant és elhalmoztam szemrehányásokkal. Ő türelmesen végighallgatott, azután így szólt:

— Azt a butaságot az úrfi követte el.

— Nos és megmosta a fejét?

— Megmondtam neki, hogy a Donnelly cégnek furcsa fogalma lesz a Graham cégről.

— És mit felelt a fiam?

— Hát a Lily mit szóljon ahhoz, ha egy levelet kap, amelyben a Graham cég tiltakozik a tíz mázsa sonka letagadása ellen?

És a sertéskirály így folytatja:

— Nincs az ellen kifogásom, ha fiatal hölgyeknek leveleket írsz. De ezt írd meg 8 óra előtt vagy este hat után. Az irodai órák alatt az időd a cégé. Ha ebből az időből félórát másra fordítasz, az lopás. Az üzlet olyan, mint az olaj, nem keveredik össze semmi mással.

— Különben pedig jegyezd meg magadnak, hogy némelyik asszonynak olyan a szíve, mint a varázsvessző, csak akkor kopog, ha aranyat érez a közelben.

Fegyelem.

Pierrepont úrfi bepanaszolja az apjánál Milligant, amiért ez megmosta a fejét. A sertéskirály így felel neki:

— A céget cseppet sem érdekli, hogy te meg vagy-e elégedve a följebbvalóddal, hanem csak az érdekli, hogy a följebbvalód meg van-e elégedve veled? Milligan mogorva ember, aki hat napon át bikacsökkel ösztökéli az embereit, a vasárnapi prédikáció alatt pedig azon töri a fejét, hogyan vasalhatna ki az embereinek fizetésemelést.

Tehát szót kell neki fogadni, mert az üzletben a fegyelem a fő. Ezt pedig első sorban neked kell respektálni, hogy jó példát adj a többi alkalmazottnak.

Emberismeret és modor.

Azután tanácsokat ad a fiának az emberismeretről.

— Amikor a mészáros mindent megtanult, amit a négylábuakról tudnia kell, akkor az üzleti tudománya nyolcadrészét bírja. A többi hét nyolcadrész a kétlábuakra vonatkozik.

Mikor első üzleti utadra indultál, fene kihívó szemekkel néztél magad elé. Tartok tőle, hogy az első vevőnek, aki vásárolni találja a hurkáinkat és esetleg kifogásokat tesz, azt fogod mondani, hogy pingáltasson magának szebbet is, jobbat is. Az ilyen élc szépen hangzik, de árt az üzletnek. A cégnek nem élc kell, hanem megrendelés.

— Legtöbbször az nevet a markába, aki nem nevet, amikor a vevővel van dolga. Más ember is tud élcelni. És nagyon szánalmasan nézünk ki, amikor nevetnünk muszáj olyan élc fölött, amely a mi rovásunkra sül el.

A jó eladó tíz részből áll, egy tizedrész a beszéd és kilenc tizedrész az ész. A kilenc tizedrésznyi ész majd megsúgja, hogy mikor lépjen akcióba a beszéd. Nagyon kevés embertől fogsz megrendeléseket kicsikarni, ha az üzleti órák alatt adomákat mesélsz neki. A legszebb élcnél jobban érdekli a vevőt egy nyolcad cent külön rabatt.

Tanácsok az utazónak.

Légy udvarias és előzékeny. Ha a vevő szereti az olcsó bókot, add meg neki. De én úgy hiszem, hogy a füst csak a sonkának használ. Az üzletember nem szereti. Azt csak az árú és ennek ára érdekli. Ne gyalázd a versenycéget, de azt se tűrd, hogy a mi árúnkat gyalázzák. Ne alázd meg magad egy megrendelés kedvéért. De az orrodat ne hordd magasan, mert ott nem szimatolod meg a rendelést. Sok emberrel fogsz találkozni, akik nem tetszenek neked. De a rendeléseik tetszenek a cégnek.

Ha jó utazó kereskedő akasz lenni, ahhoz három dolog kell:

1. Küldj rendelést.
2. Küldj több rendelést.

3. Küldj még több rendelést.

Ne irkálj hosszú leveleket a piaci helyzetről és arról, hogy a versenytárs miért kapott sok rendelést. Az a rendelés, amit a versenytárs kap, minket nem érdekel. Küldj annyi rendelést, hogy azok teljesítése miatt ne érjünk rá a hosszú okoskodásaidat elolvasni.

— Ahol félmeztelenül járnak az emberek, ott nem lesz keletje a ruhaneműnek. Posztót ott lehet eladni, ahol minden embernek sok a ruhája. Sózott sertéshúst ott fogunk eladni, ahol sok a sertés. Ne menjünk új vidékre, ahol még töretlen a mező, hanem oda, ahol sok a pénz.

— Kairóból egyszer a cégemnek hosszú jelentést küldtem a versenyviszonyokról. Azt hittem, hogy az öreg Hammer nagyon kiváncsi ezekre. Csalódtam. A következő táviratot kaptam: «Tudjuk, hogy a versenytársaink mit csinálnak. Üzleteket csinálnak. De mit csinál maga?»

Rögtön megírtam a fölmondásomat. Ideje volt, mert két napra rá megkaptam az ő fölmondó levelét. Legalább megelőztem.

— Elég tehetséged van arra, hogy átlagember légy, átlagfizetéssel, ha félannyit dolgozol, mint amennyire képes vagy. De ha egész ember akarsz lenni, akkor dolgozzál dinamittal, paprikával és korbácscsal... Ismerned kell a disznót az ormányától a farkáig, tudnod kell, hogy milyen a legelőn és milyen a szelencében. A rendeléseket keresd a véreb szimatjával és a vevőt fogd meg, mint a bulldogg a betörőt. A pástétomban csak azt fogod találni, amit magad tettél bele, azonfelül már legfeljebb csak legyeket.

— Amikor nem utazol, minden szabad percedet töltsd a szállásokon. Aki több ismeretet sajátít el, mint amire szüksége van, az jogcímet biztosít magának az előléptetésre.

— Nem egészen fölösleges a féltudás sem, de úgy tapasztaltam, hogy az üzletben legtöbbször és legjobban a tudásnak arra a másik felére van szükségünk, amelylyel nem bírunk. Aki eladni akar, sohase tudhat eleget a gyártási módról. Aki a gyártással foglalkozik, sohase tudhat eleget a sikeres eladás föltételeiről.

— Könnyen juthatsz egy agyafúrt vevő karmai közé, aki fölmutat egy fazék zsírt, melyet, úgymond, a versenycégtől kapott és kérdi tőled, mit szólsz az olyan céghez, mely elég vak-

merő ezt az árút primának mondani. Te megszagolod, bölcs arcot vágsz és kijelented, hogy ez a zsír legfeljebb a tehervonati mozdony kenésére lehet jó. Erre a vevő behívja Charliet, aki harsogó kacagással igazolja, hogy a zsír tőlünk való. Ha te ismered az árúnkat, azt fogod felelni: — No lám lám, nem is hittem volna, hogy Maggins and Comp. is tud ilyen zsírt szállítani. Az eredmény pedig bizonyára — egy tisztességes rendelés lesz.

— Amit tudsz, az a te fegyvered; amit nem tudsz, az a partnered fegyvere. Ezért hajszolnod kell a tapasztalatokat és úgy ismerni, mint nyáron a szunyogot.

— De ne gondold, hogy hamarosan tanulhatsz meg mindent. A mi üzletünk olyan, mint a négerfej haja; nem mély, de szörnyű göndör és bonyodalmas.

— A font még mindig 16 latból áll, igaz, hogy sok kereskedő ebből 2 latot a csomagolással tölt ki. Verebeket is épúgy lehet lőni ma, mint annakelőtte, habár sok veréb már tudja, hogy a puskacsőtől óvakodni kell. De nem fogod meg a verebet, ha előbb sót akarnál hinteni a farkára.

— Ha valami mondanivalód van, hadd el a bevezetést és a befejezést. Még a bűnösöket is rövid prédikációval szokás megtéríteni. Jámbor embernek pedig nincs szüksége felesleges szószaporításra. Az előszót bízd a bolondokra, az utószót az asszonyokra. A hús mindig a sonkáskenyér közepén fekszik. Egy kis vaj persze nem árt az olyan ember előtt, aki szereti a vajat. Gondold meg, hogy mindig nehezebb okosan beszélni, mint bölcs képet vágni.

— Kétféle bűnt nem bocsájt meg a világ: a sikert és a sikertelenséget. A kik sikert arattak, nem bocsájtják meg másoknak a sikertelenséget s akik nem dicsekedhetnek sikerrel, irigy fölháborodással beszélnek azokról, akiknek a szerencse kedvezett.

*

Európában az öreg sertéskirály olyanokkal ismerkedett meg, akik azt hitték magukról, hogy ők az emberiség válogatott húsdarabjai. Pedig a legrosszabb húsfajtának bizonyultak. Ha az ilyent elválasztod a zsirjától, a pénzétől, akkor — mondja róluk — semmi se marad belőle.

— A sok beszédű utazótól óvakodom. A sok beszéd akkor kell, amikor egy dollárért tíz cent értékű árút ad. De aki egy

dollár értékű árút 99 centért tud adni, az nem kénytelen sokat mesélni.

*

Az üzletben és az életben való viselkedésre nézve is sok jó tanácsot ad az öreg, melyekből ideiktatjuk a következőket:

Megalázkodás és gyöngeség.

Pierrepont úrfi egy erős mosdatás után nagyon alázatosan felelt az apjának.

— Soha se írj nekem többé ilyen szelid, megadásteljes hangon. Természetes, hogy a csikó rug, mikor először fogják be. De gyanúpörrel élek, ha a csikó nyugodtan tűri az ostorcsapást. Nem alázatosság ez, hanem gyöngeség. És nem tudom, hogy a kettő közül melyik a nagyobb baj. Az egyetlen állat, melyet a biblia türelmesnek mond — a szamár. Ebből tanulhatunk természetrajzot és — morált.

Protekció és lustaság.

Nem sokra becsülöm a fiatal embereket, akik lomhán vánszorognak, mindig az árnyékos kapu alá bújnak és dörmögnek, mikor azt mondom nekik, hogy előre. Ha aztán a smartember fizetésemelést kap, panaszkodnak, hogy itt a protekció működött és hogy az üzletvezetőnek foga van rájuk. A protekció sohase használ tartósan. Ha valaki azzal hivalkodik, hogy neki protekciója van, akkor hazudik, vagy azt tanusítja, hogy a főnöke bolond. Aki kényelembe helyezkedik, rendszerint panaszkodik, hogy azért nem megy előre, mert egy szívtelen szörnyeteg elnyomja. Igaz, ez a szörnyeteg megvan. A neve — lustaság.

Pierrepont úrfi egy barátját, egy tönkrement gazdag ember fiát, ajánlgatja apjának, még pedig olyan munkakörre, amely hozzá méltó.

— Court, akit ajánlasz, feleli az öreg, azok közül való, kik felül kezdték és azért mindig lejebb szállnak. Amióta az apja tönkre ment, magához méltó állásra vár. Nem tudok vele mit csinálni. Nekem csak komoly, munkára képes és munkára kész emberekre van szükségem.

— Az egyetlen méltatlan foglalkozás, amelyet ismerek, a *semmittevés*. Azt az embert, aki inkább élősködik, semhogy dolgozzon, semmi sem alacsonyíthatja le többé, mert ez már a mél-

tatlanság legalsóbb fokán áll. Soha sem volt érzékem oly emberek iránt, akik a külső szín miatt minden tisztességes érzést elfojtanak s álbüszkeségük színleges fönntarthatása végett képesek mindenféle komiszsággal foglalkozni.

Az ismeretek leszűrése.

Nem az a fődolog, hogy sok ismeret kavarogjon a fejünkben, hanem az, hogy minden ismeretünk a kezünk ügyében legyen, amikor szükség van rá. A sonka akkor a legnehezebb, mikor félig kész. Akkor sok sólevet szívott magába. A sólé javarészét a füstölőházban ki kell izzadnia, csak akkor ér valamit. Szereztél igen sok ismeretet, de a cégnek akkor fogsz használni, ha a gyakorlat közben elfelejted azokat az ismereteket, amelyek feleslegeseknek bizonyultak. Keveset tudni baj; túlsokat tudni még nagyobb baj.

Tapintat és bizalom.

— Ha alaposan tájékozódtál az üzletedről, akkor a kellő úton vagy. Most légy tapintatos.

— Tapintatos az, aki a kellő pillanatban hallgatni tud. Ha azt mondod, hogy Bill Jones hazug ember, akkor verést kapsz. Ha mentegeted Bill Jonest azzal, hogy apja, anyja örökösen hazudtak, akkor Bill Jones csak haragszik rád. De ha azt mondod, hogy Bill Jonesnak olyan gazdag a fantáziája, mint Münchhausennek, akkor rendelést kapsz.

— Minden emberről kétféle ítéletem van; az egyiket, az igazit, magamba fojtom; a másik, a hízelgő, a nyilvánosságnak való.

— Ha hibát követtél el, ne tetézd azzal, hogy eltitkolod. A rossz tojást nyomban dobd el; a kár nem nagy, de ha ott hagyod a ládában és asztalra kerül, akkor sokkal nagyobb bajt fogsz okozni; megrendíted a vevők bizalmát.

— Nem nehéz dolog megszerezni vagy a cég bizalmát, vagy a vevőét. Ha a vevőt nyúzod, akkor nem kapsz több rendelést. Ha a céget ámítod, akkor elbocsátanak. Szerezd meg mindkettőnek a bizalmát.

— Ha vevőid bizalmát teljes mértékben bírod is, mégis folyton résen kell lenned. Örökösen azon tűnődj, hogy a verseny ne csipje el egy vevődet, inkább te csipd el a versenyét. Ha jól megy az üzlet, forszirozd, mert kedvező a konjunkturád.

Ha rosszul megy, akkor meg éppen forszirozd, mert szükség van a rendelésekre.

Az eladás titka.

— Sok kereskedő azt hiszi, hogy az eladás is olyan, mint a vevés, mely a pillanatnyi szükséglet kielégítésére szolgál. De a jó kereskedő olyan, mint a szakács, aki étvágyat gerjeszt a kisétű embernél is. A régi módszerrel nem törődöm. Az új módszer jobb a réginél, még akkor is, ha kevésbbé okos. Aki mindig egyformán dolgozik, úgy érzi magát, mint aki harmincz napon át csupa fácánt eszik. Tizednapon megenné már a varjúhúst, húsz nap mulva a lóhúst is.

Külsőségek.

— Nem a ruha teszi az embert. De a külső-embernek jó nagy részét teszi. A szennyes ing alatt tiszta lehet a szív, de a bőr ritkán lesz ott tiszta. Az emberek nem igen gondolják, hogy a sok munka, vagy a magas röptű eszmék miatt mulasztottad el a kabátod kikefélését. A látszat csal. Ám csaljon legalább a javunkra, ne pedig a kárunkra. A borbélynak adott 10 cent nem egyszer szerzett már ezer dollárt. De megeshetik, hogy egy pezsgős palack miatt, melyet kelletlen percben durrogtattunk, visszamegy egy nagy üzlet. A kis Jim Jackson egyszer szépen fölverte a hús árát húsz dollárra és mint aki jól végezte a dolgát, elment borozni. Ezt meglátta a baisse-párt egy embere s elszaladt a tőzsdére, kikiáltván a következőket:

— Jim Jacksonnál baj lehet! Búját a borba fojtja.

Mire Jim Jackson a tőzsdére jött, a nyeresége elúszott.

Óvatosság és önismeret.

— Sokan a külsőd után ítélnek meg. Használd ki, de ne kövesd el ezt a tévedést. Ne légy gyanakvó, mert az sok gondot okoz, de légy óvatos, mert ez mégis sok gondtól képes megmenteni. Ha a kosárban felűl szép az alma, az még nem bizonyítja, hogy a kosár fenekén sem akad férges. Ha szép paripát kinálnak, ne vedd meg rögtön; sőt annál alaposabban vizsgáld meg, minél inkább meg akarod tudni, hogy ezt a szép lovat miért is akarja a gazdája eladni?

— A látszat gyakran csal s amíg a dolog így áll, gondoskodjunk, hogy inkább csaljon mást, mint bennünket.

A szegénység nem rontja el a jó embert, a gazdagság gyakran. A nehéz időket ki kell tartani, mert nem marad egyéb hátra. Aki azonban a jó időkben az összes bolondokat agyon akarná ütni, annak nagyon sok volna a dolga.

— A legtöbb ember, ha magát végignézi, sandít s így egyesek gyakran angyalt látnak magukban. A tükör legjobban mutatja az igazat a nőnek és legjobban hazudik a férfinak.

Az *önismeret* nagyon fontos dolog. De nem kell tőle félni. Ha így végignézel magadon s az önismeretből inventáriumot csinálsz, úgy készítsd el a számadást, hogy szomszédod esetleg még föl nem fedezett erényeit 50 percenttel kedvezőbb színben lásd, a magad hibáit pedig, melyeket még nem ismersz, 50 percenttel rosszabb színben tüntesd föl. Így a mérleg valószínüleg helyes lesz.

— A *büszkeség* az erősnek sarkantyú, a gyöngének teher. Az erőset előre ösztökéli, a gyöngét visszatartja. Sohase cselekedd azt, ami jónak *látszik*, hanem csak azt, ami *valóban* jó. A tévelygők szánalomra méltóan igyekeznek utánozni a gazdagabbakat, az előkelőbbeket, mert nincs meg a saját erős meggyőződésük a jónak és helyesnek megítélésében és követésében.

— Az üzletembe nemcsak munkát fektettem bele, hanem értelmet, szorgalmat és lelkes buzgalmat is; s abból nemcsak pénzt nyertem, hanem igazi örömet és élvezetet is. Csak egy dolog volt, amit, ha befektettem is, sohase volt belőle se örömem, se hasznom és ez a *felindulás*. Légy mindig higgadt, nyugodt s hagyd a mérgelődést — versenytársadnak.

A tőzsde ellen.

Egy szép napon a sertéskirálynak gratulálnak ahhoz, hogy Pierrepont úrfi a tőzsdén szerencsésen játszott.

Az öreg nyomban ír a fiának:

— Az ügyleteket lebonyolítottam: a nyereséget küldd el rögtön egy árvaháznak.

— Az ellen, hogy a tőzsdén spekulálj, több okot hozok fel. A legfontosabb az, hogy cégem kénytelen volna neked rögtön felmondani. A tőzsde csak harminc láb hosszú, de mélysége lenyúlik a pokolba. Ott árút vásárolsz olyantól, akinek nincs árúja; vagy olyan árút adsz el, ami neked nincs. A semmiből nem eredhet becsületes haszon. A telepünkön láthattad, hogy mi

harminc másodperc alatt megnyúzunk egy ökröt. A tőzsde emberei *még* hamarább húzzák le rólad a bundádat.

A dollárt épúgy nem szabad túlerőltetni, mint a lovat. Három százalékot könnyen hoz meg, hatot is terem rendesen. Ha tizet hoz, úgy nézd, mint a rugós lovat. Ha huszat hozott, akkor bolondos a természete. Ha százat hoz, akkor könnyen szegi a nyakadat. Ha a tőzsdére jársz, vigyázz a szomszéd kutyáira. A legszebb tipek jutnak eléd, farkukat csóválják, aztán hirtelen az inadba harapnak.

A főnök bánásmódja.

— Sokan irigylik az üzlet főnökét; azt hiszik, hogy a főnök azt teheti, ami neki tetszik. Pedig a legkevésbé teheti azt. Az alkalmazott csak egy embernek felelős, a főnöknek. De a főnök felelős az összes alkalmazottainak. Ő azért lett főnök, mert többet tud a többieknél. De éppen ezért nagy a felelőssége is. Soha se szabad az alkalmazottól olyat követelni, amit maga a főnök nem tudna megcsinálni. Az alkalmazottak akkor dolgoznak sokat, ha a főnök jó példával jár elől.

Ha kemény szót kell mondanod, kétszer rágd meg. De ha dicsérő szót kell szólnod, siess vele, mert a jó szó igen jól kamatozik. Ha felfogadsz valakit, jól fontold meg. A felmondás azonban történjék meg gyorsan; akinek felmondtál, annak fizess ki egy külön hónapot, de egy percig se tűrd meg az irodában, mert ez az ember olyan az irodában, mint a szálka a kézben: vérmérgezést okozhat.

— Sohase fenyegetőzzél, mert a fenyegetéssel kötelezettséget vállalsz. Akkor fenyegess, mikor elérkezett a cselekvés ideje. És akkor már felesleges a fenyegetés.

— Ne húzzál magad és embereid közé korlátot, mert az csak képzeleti lesz. Ha igazán van ilyen korlát, úgyis meglátják az embereid.

— Utazóiddal sűrűn levelezz. Mindig emlékeztesd őket, hogy neked rendelés kell. Követeld tőlük, hogy mindennap írjanak. Jobban járnak majd az üzlet után, hogy legyen írni valójuk.

— Ne csak a mások hibáját vedd észre, de a magadét is. A felfuvalkodott ember, aki mindig a magasba néz, nem látja meg a maga tyúkszemét. Üzlete tele lesz elégedetlen emberekkel. Pedig az üzleti gép legjobb kenőolaja a megelégedettség.

— Az a főnök különben, aki csak a *tekintélyére* akar támaszkodni, jórészt elégedetleneket fog maga körül találni. Mert az alkalmazottak *megelégedése* képezi azt az olajat, mely az üzlet gépezetét állandóan jó formában és zavartalan forgásban tartja.

Házasság.

A sertéskirály utolsó leveleiben Pierrepont úrfi egy szerelmi regényéről van szó. Az öreg milliomos ehhez a témához is okosan szól hozzá, mondván:

A pénz ne legyen a fődolog a házasságban, de valami szerepet mégis kell neki juttatni. Aki az esküvő előtt túlkeveset gondolt a pénzzel, az esküvő után annál többször lesz kénytelen arra gondolni. És ha a férj ezt számolgatni kénytelen, akkor az asszonyt nem veheti az ölébe.

Más szóval: Nem baj, ha egy asszonyt akarunk elvenni, akinek vagyona van, de baj, ha egy vagyont veszünk el, melynél az asszony csak mellékes.

Pierrepont imádottja nemcsak csinos, de okos is. Az üzletben az öreg nem alkalmazza, mert úgymond, nem szeretem, hogy amikor az alkalmazottam bakot lő, akkor még én kérjek tőle bocsánatot, mert pirul, reszket és batisztkendőjével a szemeiből könyeket töröl. A nőt a házban szeretem, nem az irodában. Ha nő kér nálam alkalmazást, akkor az urát alkalmazom; mert a nő, aki a házban van, ösztökéli a férjét az irodai munkára. És így ketten dolgoznak nekem.

Végül az öreg ezt írja Pierrepontnak:

A nős ember több fizetést érdemel, mint a nőtlen, mert a nő fokozza a férje munkaerejét. A férj korábban fekszik le, korábban kel, többet dolgozik, mint az olyan nőtlen ember, aki mindennap más leánynyal mulat és sohasem maradhat otthon. Ehhez képest esküvőd napján heti fizetésedet hetvenöt dollárra emelem. Jelen leveleim írásával pedig felhagyok; a feleségedre bízom, hogy téged kordában tartson. Fogadni merek, hogy ő ehhez majd jobban ért, mint én.

*

Ezzel a bölcs tanácsok véget is érnek.

A könyvnek iránya, amelyet ismertettem, többek között azt a tendenciát is előtérbe helyezi, hogy bizony nagyon szükséges, hogy az üzlettulajdonosnak a fia, aki apja üzletébe lép, a gyakor-

lati ismeretek lajtorjáján kapaszkodjék fölfelé; hogy megismerkedjék az üzlet minden fázisával bent és kint, a gyártási és kezelési módokkal, ezek minden egyes sajátságával, az emberekkel, akikkel dolgozik, végre a termelők és fogyasztók igényeivel. Szükséges szóval, hogy *megtanulja* az üzlet minden csinyját-binyját s így emelkedjék azután fokról-fokra az üzlet élére és ne úgy, hogy születése révén mindjárt elfoglalja a legmagasabb poziciót s innen fensőbbséggel, de hozzáértés nélkül dirigálja az üzletnek szakértelemmel és tudással rendelkező vezérembereit. A fokról-fokra való gyakorlati kiképzés az üzletnek és a fiatal trónörökösnek is javára és hasznára fog válni és nem sért semmiféle köz- és magánérdeket.

És még valamit.

Kénytelen vagyok bevallani, hogy ez a levelezés, melynek velejét itt ismertettem, nem egyéb, mint egy modern amerikai — regény. Az öreg Graham és fia képzeletbeli alakok. Lehet, sőt valószinű, hogy az életből ellesett alakok. George Horace *Lorimer* úr, a regény írója, leste el élénk fantáziával a két alakot a mindennapi életből és az ő lelkében és okos agyában termettek azok a bölcs szentenciák, amelyek oly jól hangzanak az öreg sertéskirály ajkairól s amelyeknek kivonatos ismertetésére ezúttal vállalkoztam.

De nem érdekes-e a reális életfölfogás szempontjából, hogy Amerikában gyakran még a regény is nemcsak a szivet gyönyörködteti, hanem csiszolja az elmét és fölemeli az embert a gyakorlati élet magasabb iskolájának régióiba?

Egy csöppet sem von le a bölcs tanácsok értékéből, hogy azokat nem a sertéskirály mondja, hanem egy okos regényíró, mert aki akarja, akinek érzéke van minden iránt, ami szép, jó, nemes és gyakorlati, az tanulhat, sőt okulhat belőlük így is, úgy is.

Más célja pedig nem volt sem a többször idézett könyvnek, sem pedig ez igénytelen ismertetésnek.

MÁSODIK RÉSZ.

AZ ÚJABB KORSZAK ÚTTÖRŐI, SZEREPLŐI, TÉNYEZŐI.

Előszó a második részhez.

A tárgyi munkát a személyektől elválasztani teljes lehetetlen, mert hiszen ezt a munkát személyek végzik és dirigálják. És így a napi események krónikása kénytelen a személyekkel is foglalkozni. Nekem ez a munka a legtöbb esetben örömet okozott, mert oly férfiakról kellett időről-időre, mindig valamely aktuálisan örvendetes esemény alkalmából megemlékeznem, akiknek érdemeit méltatni nekem lelki élvezet vala. És ha a gyász adta kezembe a tollat, akkor is kegyeletesen róttam le hálámat a kiváló úttörők érdemei iránt, amelyeket közvetlen közelből való megfigyelés révén a legalaposabban talán én ismertem.

Az a sorozat azonban, melyet alább közlök, nem teljes és nem tökéletes. Ennek okát a következőkben adom.

1887-ben adtam ki «*A Magyar Ipar Úttörői*» című munkámat, melyben a rendelkezésemre álló adatokhoz képest a magyar ipar vezérférfiairól és jeleseiről megemlékeztem. Ezeket mind ismételni nagyon messze vezetett volna. Tehát csak azokra térhettem ki újra, akik erre újabb szereplésükkel különös alkalmat adtak.

Félreértések kikerülése végett különösen hangsúlyozni kívánom, hogy csak azokat az emlékbeszédeket, élet- és jellemrajzokat gyűjtöttem itt egybe, amelyeket bizonyos aktuálitásnál fogva már megírtam és közreadtam volt. A sorozat netaláni teljesebbé tétele érdekében újabb «anyagot» alig öleltem föl és így az egész sorozatnak bizonyos intimebb jellege abban domborodik ki, hogy csak azokról van itt szó, *akikkel az utolsó két évtizedben együtt*

dolgozni szerencsém volt, vagy akiknek munkája belevágott abba az érdekkörbe, mely az én munkásságommal a legszorosabb kapcsolatban állott.

De különös súlyt helyezek erre a sorozatra nemcsak azért, mert életem legkellemesebb emlékei fűződnek e férfiakkal való együttmunkálkodáshoz, hanem azért is, mert egyes úttörők tevékenységének tüzetes ismertetése *sok olyan ipartörténeti adatot vet felszinre, amelyeket sehol másutt nem lehet megtalálni.* Ezeknek az adatoknak ismertetése fontos közérdek és ennek a közérdeknek ilyetén előmozdítása nekem nemcsak kedves kötelesség volt, hanem, mint már érintettem, gyakran igazi gyönyörűséget is okozott.

Szükségesnek tartom végül azt is megjegyezni, hogy egyes életrajzokhoz a nyers anyagot és az adatokat készen kaptam, vagy készen vettem át régebbi forrásokból, vagy saját más munkáimból. Egyes ismertetéseket pedig újabban is le kellett közölnöm, mert az, ami az utolsó 20 évben az illetőkkel történt, ipartörténeti szempontból sokkal több és fontosabb anyag, mint az, ami egyes «témáimmal» a két évtized előtti szakban történt, vagy történhetett.

MINISZTEREK, ÁLLAMTITKÁROK, MINISZTERI MEGBIZOTTAK.

Klauzál Gábor.

(Emlékbeszéd a Magántisztviselők Otthonában Klauzál századik születése napján.)

Csak a nemes szívekben fogan meg a kegyeletnek virága. Csak az igaz és jó emberek boldogok, ha az így kisarjadzott virágot kebelükre tűzhetik, hogy érzésüket, ünnepüket díszítsék, emeljék vele. Nem az üres pompázás jele az, hanem egy strófa a ma már majdnem romantikusnak tetsző időkből, amikor még ideálokért is tudtak lelkesedni az emberek és komolyan vették a tiszteletet, a hála lerovásának kötelezettségeit.

A mai reális kor elfeledi elhalt nagyjait. Hiszen hódolnia kell az élő nagyságoknak. Ez praktikusabb s néha hasznosabb is.

Ez a szerény kör, mely engem tisztelt meg azzal, hogy a mai alkalomra szószólójává választott, nem sülyedt bele a modern áramlatok túlmateriális irányába, hanem elsőnek emelte föl szívét és szívében a kegyelet, a hála érzetét annak a férfiúnak az emléke felé, aki a magyar közgazdasági élet tényezői között egyike volt az első harcosoknak, aki, mint az első alkotmányos magyar kereskedelmi miniszter, az úttörés, a szántás és vetés verejtékes munkáját végezte.

Száz esztendeje, hogy született és közel négy évtizede, hogy meghalt.

Nemes embernek volt a fia, de én benne mindig az igazi, józan magyar polgári elem tipikus képviselőjét láttam. Ilyen volt külsejében, gondolkozásában, eszejárásában, kitartó küzdelmeiben és cselekvéseiben is. Csak tüzes szónoklataiban haladta túl ezt a mértéket.

Oly korban élt, mikor a régi rendi alkotmány már recsegett, az új pedig még nem volt meg.

Becsületes lelke és lángoló hazafisága átküzdötte azokat a titáni harcokat, melyeket legjobbjaink egy erős, hatalmas és önálló Magyarország létesítéseért vívtak. Látta a szabadság hajnalhasadását, de megérte a hanyatlás szomorú korszakát, a szabadság csakhamar pislogó mécsének erőszakos kioltását . . .

Az ő fénykora arra az időpontra esik, amikor a magyar parlamentben a meggyőződés erejével, az érvek súlyával kellett meggyőzni a nemzetet a modern áramlatok jogosultságáról, a föltartózhatlanul előretörő haladás jogosultságáról. Mint Deák Ferenc alteregója, ennek távollétében ő volt az ellenzék vezetője, s erre a nagy pozicióra fényes szónoki képessége, szilárd jelleme, nagy tudása s bölcs mérséklete mintegy predesztinálta. Legnagyobb küzdelmeit a magyar nyelv szuppremáciájáért, a közös teherviselés elvének érvényesítéseért, az önálló magyar bankért, az ipar és kereskedelem fejlesztéseért, az iparpártolás társadalmi fölkarolásáért, a védővámokért, a zsidók egyenjogusításáért vívta. Az 1843 44-iki országgyülési időszakban a tábla alkotásai közé tartozik az általános hivatalviselő képesség kimondása s a nemesi birtoknak nem nemes által való birtokolhatása; a telekkönyv behozatala, a műegyetem felállítása, a hajózás akadályainak megszüntetése, az egyházi tized eltörlése, a magánosok közötti pénzviszony rendezése, a mértékek egyenlősítése, az ország közjavát előmozdító vállalatok állami támogatása, a zsidók polgári jogainak megadása stb. Mindeme szabadelvű s nemzeti intézkedések keresztülvitelében Klauzál Gábornak oroszlánrésze volt, söt nem egy javaslatot ő készített. Nagy szerepe volt a büntető törvényjavaslat elkészítésében is.

És egyik életrajzírója * talán nem ok nélkül állítja, hogy amint a negyvenes évek legelejét Széchenyi-korszaknak s a szabadságharc idejét Kossuth-korszaknak nevezzük, az 1848-iki eseményeket közvetlenül megelőző korszakot méltán mondhatjuk *Klauzál-korszaknak*, mert e korra ő nyomta rá egyéniségének bélyegét. Az országos alkotások legnevezetesebbjei az ő nevéhez fűződnek, s az ő tevékenysége és vezetése juttatták diadalra az újítások egész sorozatát.

Még életében, 1866-ban a Szegedi Hiradó** írt róla egy meleg méltatást, melynek veleje a következő:

* Szmollény Nándor: Klauzál Gábor.

** 1866. évi 19-ik szám.

Klauzál Gábor igen nemes jellem, aki minden alkotmányos országnak díszére és becsületére válnék. Ha nem is mindenben párja Deák Ferencnek, elvtársának s legkedvesebb barátjának, teljes mértékben bír ennek becsületes, igazságos, tiszta arany jellemével, törvénytiszteletével, szeretetreméltó szerénységével, tántoríthatlan hazaszeretetével. Mint státus-férfi és politikus a megyei élet emlőin nevelkedett ugyan, de látkörét európai utazás s a külföldi állapotok gondos vizsgálata által szélesbítette és sokoldalú terjedelmes ismeretekkel bír. Mint szónok kitünő, mindenkor rögtönöz, beszédei kezdetén csendes és nyugodt, de lassanként felmelegszik, csaknem lázas szenvedélyességre emelkedik s ilyenkor elragadó lesz.

Vármegyéjének történetírója* így ír róla: «Klauzál szónoklata sohasem tévesztette hatását, mert mindenki tudta, hogy amit mond, az igaz meggyőződése, mely teljes összhangban áll egész jellemével.» «Deák Ferencnek nemcsak elvrokona, hanem személyes barátja is volt; s ezért élete fogytáig hű támogatója maradt. Bármily nehezek voltak a viszonyok, ő sohasem vesztette el hitét az általa védelmezett ügy diadalában.»

Egy, e napokban névtelenül megjelent jellemrajz,** amely tehát Klauzállal kellő távlatból és így igen tárgyilagosan foglalkozik, különösen kiemeli a következőket:

A nagy reformországgyülésen a szabadelvű ellenzék bizalma leginkább ő benne összpontosult 1832 óta. A közvélemény őt mindjárt Deák után sorozta érdemben s tekintélyben, s erre érdemessé is tette úgy kiváló szakismerete, mint nagy szorgalma és feddhetetlen jelleme. Mint szónok inkább a tárgy gondos és minden oldalú megvilágításával tünt ki, de a nemzet százados sérelmeinek a hazafias bú melegségével, a fájdalom sajátságos melancholiájával tudott hangot adni. Ritkán szólott úgy, hogy tapsvihar ne követte volna beszédét.

Általában azt tartották, hogy ha Deák az országgyülés esze, úgy Klauzál a szíve. De ez csak a szónoki előadás külsőségeire vonatkozott, amennyiben Klauzál szónoki sajátságai inkább a szívhez szólottak, mint Deák nyugodt és higgadt modora, rendíthetetlen logikája. Amellett Klauzál beszédeinek hatását fokozta

* Zsilinszky Mihály: Csongrád vármegye története. Budapest, 1900. III. köt. 44–45. lap.

** Vasárnapi Ujság 1904. nov. 27.

egész külső megjelenése is; olasz, vagy ha úgy tetszik arab jellegű arca, nagy fekete szeme, fájdalmasan megtört, fátyolozott, panaszos hangja, melyben, mintha a nemzet százados siralma visszhangzott volna, mint cigány húrjain az édesbús nóta. Bár gyakran a keserű hangulat kitöréseitől sem tartóztatta meg magát, tüzét mindig nemesen tudta mérsékelni s szava sértővé, gúnyolódóvá soha sem fajult.

*

Szinte önként kinálkozik tollhegyre az összehasonlítása az akkori és a mai parlamenti viszonyoknak. A Deák és Klauzál parlamentje a tiszta klasszikus stil, az ideális eszmék titáni harca, az érvek, a meggyőzés, az igazság diadala. Ma felszinen van a parlamentben az öblös hang, a gyanusítás, a rusztikus és drasztikus közbeszólás, az obstrukció szecessziós torzképe. Nem politizálni jöttem ide s nem is folytatom ezt a fejtegetést, mely messze elterelhetne kitüzött témámtól. De gratulálok az itt egybegyült közönségnek, mely szükségét érezte, annak a férfiúnak emlékét fölidézni és megünnepelni, aki a legtisztább renesszánszkorbeli parlamenti életnek volt egyik legkimagaslóbb képviselője és messze világító fáklyája . . .

A mai korszakba ennek a világosságnak a fáklyája már nem vet sugárkévéket. És ha mégis csoda történnék? Akkor is volnának hivatottak, akik a fáklyában nem a világosságot és melegséget, hanem a füstöt és a kormot látnák csupán. Legalább ezt akarnák elhitetni az ő jámbor publikumukkal.

*

De térjünk vissza Klauzál Gábor emlékezetéhez. Amit még föl kell róla e megemlékezés során jegyeznünk, az két csoportba tartozik. Az egyik a miniszterségének rövid ideje, a másik a szabadságharc után való szereplése.

Mint miniszter, rendezte a postadíjszabást, tervbe vette az iparvállalatok számára kamatgarancia-biztosítást, országos ipartanács létesítését, statisztikai hivatal fölállítását; kibocsájtotta a céheket szabályozó rendeletet, rendezte a megszüntetett úrbéri tartozások becslését, majd hozzálátott a kodifikáló bizottságok szervezéséhez, a kereskedelmi és iparkamarák felállításához, a kereskedelmi bíróságok, a telekkönyvi hivatalok, a földhitelintézet létesítéséhez. Azonkívül legfontosabb gondja volt Ausztriával szem-

ben a magyar piacnak vámtarifák útján való megvédése, a vámvonal felállítása. Ez ügyben a pesti kereskedelmi testülettől tüzetes szakvéleményt kért. A népképviseleti országgyűlésen Klauzál kijelentette, hogy a vámkérdésben odatörekszik, hogy Magyarországot Ausztriától *külön, önálló vámterületté szervezze* s a vámtarifákat a magyar piac érdekeinek megfelelően szabja meg. E célból az ú. n. *közbeeső vámvonal fenntartása mellett nyilatkozott*, amelyet határvámvonallá kivánt átalakítani. Bizonyos, hogy Klauzál ekkor a *védővámrendszer* híve volt, amely irányzatot a minisztertanács is követte.

Mindezekből kiderül, hogy Klauzál európai látókörrel, gazdag gyakorlati tapasztalatokkal, nagy körültekintéssel és főleg kellő céltudatossággal indult el nemzetfejlesztő útjára és ha közbe nem jön a szabadságharc, mely őt munkájában megakasztotta, bizony más perspektiva nyílt volna az újjáébredező nemzet elé.

A szabadságharc leveretése után Klauzál beállott Cincinnátusnak. Félrevonult és gazdálkodott. Családjának és gazdaságának élt. A 60-as évek legelején még egyszer megjelent az országgyűlésen s lelkesen támogatta Deák felirati javaslatát. Az 1865-iki országgyűlésen már mint beteg ember, de mint köztiszteletben álló tekintély vett részt. Aktiv munkával azonban ekkor már nem szolgálta a hazát.

Még egyet. Klauzál a magánéletben sem pihent. Hasznos «közgazdasági tevékenységet» fejtett ki, megalapította Szeged legnagyobb pénzintézetét, melylyel példát adott a vidéknek a hitelviszonyok javítása tekintetében; részt vett a Tiszavölgyi Társulat szervezésében, az iparegyesület, a védőegylet, az ezekkel kapcsolatos közintézetek alapításában s más irányú, hasznos társadalmi tevékenységet is fejtett ki. Lehet, hogy ha ma élne, inkompatibilis volna, de amennyire az ő lelkét ismerni vélem, azt hiszem, hogy akkor is a közjóért, embertársai boldogságáért küzdött volna szünös-szüntelen, tekintet nélkül arra, tapsolt volna-e neki a karzat, vagy nem . . .

Úttörő volt, aki megmutatta népének az igéret földjét, ő maga nem jutott el oda. Műveletlen földet kellett fölszántani, az élet magjával bevetni és meg is boronálni.

A várva-várt első termés csirája az abszolutizmus hideg lehétől elfagyott. De mihelyt az alkotmányosság napja újból kisütött, az utódok már könnyű munkával, kevesebb gonddal halad-

tak Klauzál Gábor nyomdokain, meg volt adva az új munkához az útmutatás, az általa megjelölt irányelveket csak érvényesíteni kellett.

*

De álljunk meg még egy pillanatra.

Klauzál lázas tevékenységével kapcsolatban ismertettem azokat a fontosabb kérdéseket, melyek megérlelése és megoldása körül vezérszerepet vitt. És a véletlen arra kényszerít, hogy e kérdések majdnem hetven év előtti sorrendjét megtartva, megkérdezzem magamtól: megvalósultak-e azok a nagy eszmék, melyekért Klauzál és társai küzdöttek?

Például: Kivívta-e a *magyar nyelv* mindenütt a jogait?

Érvényesült-e az arányos *közteherviselés*?

Az *ipar és kereskedelem* fejlesztése, a honi ipar pártolása körül nincs-e még sok kivánni valónk?

Megvan-e az önálló magyar bank?

Mikor fogjuk érezni *a védővámok*, az önálló vámterület nemzetfejlesztő hatását?

Vajjon *a felekezetek egyenjogúsítása* megszüntette-e már az ellentéteket ember és ember között?

Vajjon egészen eltörültük-e a *jobbágyságot*, mikor ma a kisemberek, a munkások, az alkalmazottak százezrei és milliói ép úgy viselik a jogtalanság legnyügöző jármát, mint hajdanában a jobbágyoknak nevezett egyének milliói?

Klauzál és társai megszerkesztették a modern haladás óraművét és annak egybetartozó kerekeit jól illesztették össze, meg is indították művüket, mely jó ideig mutatója volt az idők haladásának.

De a művet tisztán kell tartani minden piszoktól és rozsdától és nem elég azt nemzedékről-nemzedékre örökségképpen hagyni, e nemzedékek *kötelezve* vannak, hogy a *tervezők*, a mesterek szellemében *tovább dolgozzanak* és ne engedjék, hogy a haladás óraműve megálljon, rosszul mutasson, vagy hogy bolondórává degradáltassék.

Kivált most, amikor a *szabadelvű* haladás nagy korszakának kezet kell fogni a *szociális* haladás legújabb, és tegyük hozzá, nagyigényű követelményeivel: nemcsak az öröklött tradiciókat kell tiszta épségükben megőriznünk, hanem kitartó munkával mindnyájunknak oda kell hatni, hogy az új és jogos igényeket is

folyvást kielégítsük és a haladás óraművét immár arra a piedesztálra helyezzük, melyről az elnyomottak, a jogtalanok érdekeit is észre kell vennünk és ezek igényeit gondos körültekintéssel, testvéri szeretettel és a béke olajágával kezünkben fokról-fokra — a társadalom nagyobb megrázkódtatása nélkül — ki is kell elégítenünk. A népet szerető Klauzál emlékének ünneplése közben ezekre a kötelességeinkre is komolyan kell gondolnunk és amikor az úttörő érdemeit dicsérjük, fogadalmat kellene tennünk, hogy az ő szellemében mindnyájan készséggel teljesítjük kötelességeinket — kiki abban a pozicióban, melyet a társadalomban elfoglal . . .

*

Ha ennek az új korszaknak, melyben élünk, voltak sikerei az anyagi megerősödés és fejlődés terén, ebben nagy érdeme van annak az úttörésnek, melynek Klauzál volt a mestere.

És ha ez aratásunk nem is volt túlságosan bőséges, ha az idők súlya megint ránehezednék a szabadelvű vívmányokra, ha a sötét reakció szelleme előtérbe is lépne és elhomályosítaná egy percre — mert győzelme nem tarthat tovább egy időszakbeli percnél — a magyar géniusz firmamentumát: Klauzál Gábor úttörő érdemei akkor is aranyos fényben, a renesszánsz glóriájától övezve, tündökölnének lelki szemeink előtt.

És ha száz év multán ismét találkozik egy lelkes csoport, mely gondolni fog az első magyar kereskedelmi miniszter kitörülhetlen emlékű munkásságára, az a kivánságom:

találja ez a megemlékezés az egységes magyar nemzetet boldogabb időben, nyugodt politikai viszonyok között, békés fejlődés közepette, virágzó ipar és kereskedelmi viszonyok áldása közben, hogy a nagyobb távlat se kisebbítse eleink érdemeit, de fokozza az utódoknak irántuk táplált elismerését, hódoló tiszteletét.

Hogy emlékét azzal tiszteljük meg nagyjainknak, hogy késő generációk tanuljanak példájukon, kövessék nyomdokait a közcselekvésnek minden ágazatában.

És a példájukkal tündöklő eleink, kik nem jutottak el az igéret földjére, boldogan fogják érezni haló poraikban, hogy a szabadelvű és szociális haladás nem egyéb, mint úttörő lelküknek és szellemüknek újból kisarjadzott virága, melynek illata, pompája késő nemzedékek gyönyörűségére, új életre, új hodítására új dicsőségre fakadt . . .

Baross Gábor.

Hétfői napon, 1892 május 9-ikén délelőtt 11 óra után lehelte ki nemes lelkét Baross Gábor.

Halála után nyomban telefon-értésítést kaptam az Egyetértés szerkesztőségéből azzal a kéréssel, jöjjek azonnal a szerkesztőségbe, melynek akkor kötelékéhez tartoztam s írjak Barossról vezércikket és tárcát.

Féltizenkettőre ott ültem szerkesztőségi íróasztalom mellett és délután két órára (akkor még komoly volt a munkaszüneti törvény és a hétfő reggeli lapok délután két órakor készűltek el) megjelent a lap a következő vezércikkel és tárcával:

I.

Mintha mindenben üldözné a sors ezt a szegény magyar nemzetet! Egyik reménye, bizalma, a kormánynak az a tagja, aki a munkát, az alkotásokat, a sikereket képviselte, férfikora javában, tevékenysége teljes erejében kidőlt az élők sorából. Gazdátlanul marad utána az a programm, mely Magyarország gazdasági haladását jelenti, amely bölcs államférfiúi tapintattal és okos tervszerűséggel igyekezett azokat a sebeket gyógyítani, amelyeket egy közösügyes politika hazánk gazdasági létének testén ütött.

Elvesztettük azt a férfiút, aki agyának minden gondolatával, szívének minden dobbanásával magyar volt, aki nem tűrte, hogy e földön idegen érdekek uralkodjanak, aki lelkes buzgalommal karolta föl a legelhanyagoltabb gazdasági ágakat és ezek érdekeinek fejlesztését, akinek álma, eszménye: egy ipara, kereskedelme által nagy és hatalmas Magyarország volt.

Elvesztettük korán, váratlanul, amikor még merészen hittük, hogy ez a férfiú, akit a magyar nemzetnek a gondviselés jó kedvében adott, munkájának, alkotásának és eredményeinek kezdetén van.

Elvesztettük visszahozhatatlanul.

Nagyobb csapás alig érhette volna a nemzetet. Egy teremtő erő, egy akaratában is nagy férfiú hullott ki az országot kormányzó gépezetből, aki után oly tátongó űr marad, melyet nem tud betölteni senki.

Gyászba borul a nemzet, hogy elsirassa egyik legjobb fiát. Magyarország legújabb korának még nem volt nagyobb halottja,

mint Baross, akinek koporsója fölött párt- és álláskülönbség nélkül az igazi fájdalom könyeit hullatjuk néma megilletődéssel, igazán érzett mély részvéttel.

Az ő élete és tevékenysége becses hagyománya lesz az országnak. Az ő emlékével nem tünhetik el az az irány, melyet meghonosított és amely által anyagi létünk jövő fejlődését megalapította.

Baross Gábor emléke és hagyománya olyan kincse lesz e nemzetnek, melyet tiszteletben tartanunk hazafiúi kötelesség. Ennek nyomán tovább kell építenünk és minden erővel oda kell törekednünk, hogy az, aki meghalt, ne csak tetteiben, hanem programmjában és irányában is tovább éljen.

Ez legyen az emlékoszlop, melyet neki emelnünk honfiúi kötelesség!

II.

Az első magyar miniszter ravatala előtt állunk, aki nem a méltóság, nem a hivatal kedvéért volt miniszter, hanem aki az alkotások, a szakadatlan munka terén oly példát mutatott, melyet az ambició lelkesített, az ambició, mely hazája iránt való rajongó szeretettel eltelve főleg a gazdasági élet, az anyagi haladás terén akarta évtizedek mulasztásait pótolni és Magyarországot évtizedekkel előbbrevinni, hogy a művelt kulturállamok sorában mint életerős, fejlődőképes, nagyrahivatott nemzetet lássa tündökölni az oly soká alig ismert Magyarországot.

Szivós, rendszeres parlamenti munkával küzdötte ki magának az államtitkárságot s mint államtitkár csakhamar egy fejjel magasabb lett miniszterénél, akinek e nagyhivatású munkakörből, a közlekedésügyi miniszteriumból nemsokára távozni kellett. Azóta eltávozott az élők sorából is. A miniszteri szék utána üresen maradt. Szokatlanul hosszú ideig húzódott utódjának kinevezése. Barosst nem akarták, nem merték aránylag rövid államtitkársága után miniszterré tenni. A miniszteri tárca nagy politikusok, kiváló mágnások monopóliuma volt. Barossnak nem voltak nagy családi összeköttetései, nem volt még kiváló államférfiú.

De ott voltak mellette a munka, erély, akarat, szivós kitartás, lelkesedés, ambició és végre — ami parlamenti viszonyaink között igazán csoda — mégis ezek győztek és Baross Gábort a király kinevezte miniszternek, épp azon a napon, melyen terjedelmes röpirat íveit fűzték össze, melyek Baross kiváló egyéni

tulajdonságait domborították ki plasztikusan, hogy az ő minisztersége mellett csináljanak propagandát a közvéleményben.

Pedig a nagyközönség nem fogadta mindjárt rokonszenvvel Baross miniszterségét. Nem ismerték őt eléggé. Az ő rendszeres és czéltudatos működése azonban lépésről-lépésre meghódította az országot és lassan-lassan olyan népszerűvé tették, amilyen népszerűsége Magyarországon miniszternek — az újabb alkotmányos érában — még sohasem volt.

Ma, mikor még ravatala nem is kész, mikor érezni véljük, mint elszálló nemes lelke mintegy illanó fény, még egyszer megvilágítja látóhatárunkat, hogy azután emlék gyanánt örök fészket verjen magának a magyar ember szívében, ha e szomorú órában visszatekintünk ragyogó pályájára: szédülés fog el bennünket tevékenysége eredményeinek egy garmadába való rendezése alatt.

Lehetséges az, hogy egy ember cselekedte mindezt alig egy évtized alatt? Hát mit tettek elődei, mit dolgozott az a tíz-tizenöt miniszter, aki előtte élt, uralkodott és Magyarország közgazdasági érdekeinek legfőbb ura volt?

A halál révénél azonban ne hánytorgassuk a mások bűneit; adjunk hálát a gondviselésnek, aki a magyar nemzetnek egy Barosst adott s belenyugodva a megváltozhatatlanba, köszönjük meg az ő lázas tevékenységének maradandó eredményeit.

A magyar közgazdaság átalakítását és fejlődésének biztos alapjait teljes tervszerűséggel vetette meg. Mint egy gépészmérnök, aki új gépet konstruál, úgy szerkesztette ő meg a magyar közgazdasági politikát a saját eszménye szerint.

A kazán, amely füti, a mozdony, amely ezt a politikát vezeti, az ő ideálja szerint — a magyar *vasúti politika* lett, amelynek gyökeres reformálása nagyszabású politikájának kiindulási pontja volt.

A kisebb vasutak államosítása és általában a hazai vasúti hálózat egységesítése körül szerezte első babérait, melyek koszorúvá fűződtek az osztrák-magyar államvasút államosítása által. A vasúti politikában világraszóló fordulatot jelent az általa meghonosított *zónatarifa*, melylyel az egész világot megelőztük; ennek méltó pendantja volt a teherárú-díjszabás és általában a közlekedési eszközöknek teljesen a hazai érdekek szolgálása céljából való arányos kifejlesztése. A Dunagőzhajózási társaság reformá-

lása révén jelentékeny előnyöket vívott ki, az osztrák Lloydtól elvont szubvencióval a magyar Adriá-t tette tengeri hajózásunk és a magyar kiviteli kereskedés legfontosabb tényezőjévé.

Utolsó alkotásai közé tartozott továbbá a kisebb tisztviselők helyzetének javítása, mintha az az óhaj lelkesítette volna, hogy e jelentékenyen rekonstruált új gépezetben minden munkaerő megállja helyét, hogy hű, buzgó és kötelességtudó, de nyugodtan munkálkodó tisztviselői kar fejleszsze tovább ez alkotásait.

Amikor azután a helyes közlekedési politika hatalmas kifejlesztésében megvoltak az *eszközei* az ipar és kereskedelem fejlesztésére, akkor nyíltan kijelentette, hogy magának az iparnak, és kereskedelemnek az ügyét is harmónikus arányban akarja fejleszteni ezekkel s így vették ki az ipari és kereskedelmi resszortot a régi földmívelési miniszterium keretéből és összekapcsolván azt az ő vezetése alatt alló közlekedési miniszteriummal létrejött az új *kereskedelemügyi* miniszterium. Ebben a kiszélesített hatáskörben Baross törhetlen munkálkodása nemcsak folytatást, hanem új tápot is nyert. Új és új tervek foglalkoztatták, melyek messzeható fontossága kitűnik abból is, ha ez új reszszortjában való alkotásait egyszerűen felsoroljuk.

Létesítette a kereskedelmi társaságot, újjászervezte a kereskedelmi múzeumot, a Kelet minden fontosabb gócpontjain szervezte ez intézet képviselőségeit, szervezte a kereskedelmi és iparkamarákat, öt új kamarát állított fel, reformálta a tarifabizottságot, megalkotta a vámtanácsot, az országos ipartanácsot, létesítette a kereskedelmi tudakozó-irodát, megindította a kereskedelmi és iparos-címtár kiadását, a hazai iparnak és új gyári vállalatoknak jelentékenyebb kedvezményeket biztosított az 1890: XIII. törvénycikkben, megalkotta a hazai iparvállalatok fejlesztése céljából a magyar ipar- és kereskedelmi bankot s ezt jelentékeny állandó kedvezményekkel látta el.

Az ő alkotása a vasárnapi munkaszünet; a *munkások* érdekeinek támogatására alkotta a betegsegélyezési törvényt; a törvényhozás előtt elintézetlenül hever az iparfelügyelőkről és a munkások balesetbiztosításáról alkotott törvényjavaslata. A munkásokat bevonta az ipartanácsba és egész sorát tervezte a fontos intézkedéseknek a munkások jogos kivánalmainak lehető kielégítése érdekében. A munkáskérdés rendezésébe vág az a kezde-

ményezése, melyet egyrészt a székely és felsőmagyarországi kivándorlás megakadályozása, másrészt az alföldi munkásmozgalmak okainak kipuhatolása és orvoslása érdekében jó idő óta tervbe vett s melynek főcélja abban összpontosult, hogy a népet házi-iparszerű foglalkozással lássa el s állandó keresetforrásokról gondoskodjék a különben kivándorlásra utalt és sanyarú tétlenségre kárhoztatott lakosság felemelése érdekében. Az iparfelügyelők kezében erre vonatkozólag fontos előterjesztések vannak, melyeknek kivitele a legközelebbi napokra volt tervezve.

Az ipari érdekek előmozdítására alkotta az ipar- és kereskedelmi alapot, meghonosította az országos szakkiállításokat, melyek közül a kereskedelmi múzeummal kapcsolatban eddig a bőr- és agyagipari kiállításokat tartották meg; kidolgozta a házalási törvényjavaslatot, mely most az osztrák kormánytól várja az approbálást; különös figyelmet szentelt a *kisiparnak* és első kezdeményezése ez ügyben a raktárszövetkezeteknek lehető terjesztése és támogatása volt. Nagy figyelmet fordított a közszükségleteknek a *hazai ipar* által való szállítására és egyik legszebb alkotása az a szabályrendelet, melyet e tárgyban kidolgozott s mely a minisztertanács jóváhagyásával már szét is küldetett. Ez a szabályzat a hazai iparnak rendkívüli védelmet nyújt s mindeddig azért nem lett és talán nem is lesz nyílvánosságra hozva, mert tartanak tőle, hogy az osztrák részről nem találna kedvező fogadtatásra. Különben miniszterségének első idejében a hazai közlekedési vállalatok szükségletének a magyar ipar által való fedezése érdekében oly drákói rendelkezéseket tett, amelyek több millió forintot vontak el a külföldre vándorlástól s biztosították a hazai ipar hálás foglalkoztatásának. Ennek volt a következménye számos kiváló hazai iparvállalat keletkezése; különben pedig ismert dolog, hogy ő alatta számos jelentékeny iparvállalat keletkezett, de csak a beavatottak tudják, hogy a hazai textilipar nagymérvű meghonosítására nagyszabású akciót tervezett, melynek nyomait eddig is láttuk, kifejlődése azonban az ő halálával alighanem nagy veszteséget szenved.

Legutolsó kezdeményezése volt a gyakorlati *ipari szakoktatásnak* a kereskedelmi miniszterinm resszortjába való áthelyezése és az otszágos iparoktatási tanács létesítése, melynek szabályzatát az országos ipartanács utolsó ülése igen meleg érdeklődéssel tárgyalta le. Ezzel szerves összefüggésben mozgalmat

indított meg az ország összes nevezetes központjain hézagpótló ipari szakiskolák létesítése tárgyában és a kamaráknak e tárgyban adott szakvéleményei részben már fel is vannak dolgozva szakközegei által.

És alkotásai, tervei, intézkedései közül még százat lehetne felsorolni, mert mint e rövid sorozatból látszik, Baross nemcsak a nagy koncepciókban volt kiváló, hanem látszólag másodrendű, de tizedrendű dolgokra is kiterjedt a figyelme. És ez bizonyította a kereskedelmi ügy vezetésére való rátermettségét legjobban. Meghallgatta minden közeg és minden egyesnek a véleményét. Extrahálta ebből a jót és hasznára fordított minden üdvös, okos tanácsot. A kamarai jelentések minden elrejtett apró javaslatát tárgyalta és elintézett minden hozzákerült kivánalmat és óhajt.

Volt azonban egy jellemző sajátsága, melyről külön is megemlékezünk s ez a *magyarság terjesztése* körül mutatott kiváló erélye. Magyarosította az összes vasúti kezelést és adminisztrációt s magyarságot követelt mindenkitől, akinek vele dolga volt. A német kamarai jelentések kipusztítása körül is ő volt az első, aki eredményeket tudott fölmutatni.

A kereskedelmi szerződések megújítása alkalmával s főleg a középeurópai kereskedelmi szerződések megkötésekor a magyar közgazdasági érdekeknek oly kiváló szolgálatokat tett s e téren oly nagy eredményeket ért el, hogy ez érdemei egymagukban is föntartanák emlékét legjobbjaink között. Ez érdemeit jutalmazta a királyi kegy egyik legnagyobb kitüntetéssel. De ennél is többre becsülte Baross azt a tudatot, hogy közgazdaságunk fejlődése szempontjából meggyőző érveinek és imponáló egyéni erejének latbavetésével sikerült oly vívmányokat kicsikarni, melyeknek hatása maradandó lészen.

Kedvenc alkotása volt a *Vaskapu* szabályozása. A több mint félszázad óta húzódó ügynek sikeres megoldása képezte egyik legfőbb ambicióját. Nekifogni annak, amitől előtte mindenki félt és fázott s kitartó erélylyel keresztültörni kereskedelmi terjeszkedésünk egyik legnagyobb akadályát, harcba szállani az elemekkel, megküzdeni a sziklával és megállítani az áradó folyam örvényeit: ez volt az, ami az ő csodás erejének és tettvágyának imponált.

És mint a mesebeli lovag, megküzdött ezzel a sárkánynyal is, de diadalát nem érhette meg. Ez a szörnyeteg ott hagyta

keblében egyik méregfogát. A vasember a Vaskapu húsvéti szemléje közben meghűlt s halálos betegség csiráját hozta magával.

Ennek a betegségnek lett az áldozata a vasminiszter.

Tehát mégis volt valaki, aki erősebb volt nála, az, aki erősebb mindenkinél, akivel rang, méltóság, vagyon sem képes megküzdeni: a halál . . . És, ahogy Barosst ismertük, bizonyára abban a tudatban halt meg, hogy meghazudtolta szervezetét, akaratát és erejét azzal, hogy ily fiatalon, ily erőben, ilyen tehetséggel, az első tusában, amelyet a halállal vívott, nem tudta e borzasztó ellenségét legyőzni . . .

Wekerle Sándor.

Wekerlét nemcsak a politikusok és államférfiak vindikálják maguknak, hanem az iparügyek szerény munkásai is. Mert mikor a politikai hatalom éléről visszavonult, egy pillanatra sem szünt meg társadalmi és közgazdasági téren dolgozni. Politikusnak azért természetesen megmaradt, hiszen az utolsó évek élénk és forrongó politikai életében is föl-fölbukkant az ő neve. És az ő egyéniségére fölötte jellemző, hogy valahányszor nagyon bonyolult és élére állított viszonyok közé kerültünk, mindig a Wekerle neve volt, melyet csillapítóul kibocsájtottak. Mintha olajat akartak volna önteni a tenger háborgó hullámaira, mintha neve a béke galambja volna, melyet szívesen látnak és hallanak szárazföldön és vizen, kurucok és labancok között egyaránt.

És mégsem az ő kiváló politikai egyéniségét akarjuk itt méltányolni. Mert azt, hogy politikus, itt sem tagadhatjuk meg, de a nagy politikához nekünk — hála istennek — nincs közünk.

Wekerle két szempontból került a mi kis Pantheonunkba. Először is ő fedezte föl Baross Gábort és az ő nagy kabinetjébe ő emelte be Baross nagy munkaerejét. És Baross közvetlen utódja is ő volt. Baross halála után közvetlenül néhány hónapig ő látta el ideiglenesen a kereskedelmi miniszterium teendőit. És ez idő alatt annyira megismerte és megszerette az ipar és kereskedelem ügyeit, hogy később szívesen vállalkozott rá, hogy az országos ipartanács előkészítő bizottságának elnöke legyen. Ez a második jogcíme, hogy itt díszhelyet biztosítsunk

az ő fölötte rokonszenves egyéniségének. Nem a dicsőségét akarjuk gyarapítani, mert a szellemes francia íróval elmondhatjuk, hogy nem mi kellettünk az ő dicsőségéhez, hanem ő hiányzott a mienkhez.

Az a tüneményes pályafutás, mely neki osztályrészül jutott, nem tette elbizakodottá. Mert mikor már nem volt miniszter, akkor is nagy szeretettel foglalkozott minden érdemes kis és nagy polgári munkával. Az ezredéves országos kiállítás nagy juryjének és jury-tanácsának ő volt az elnöke és ez állást nagy gonddal látta el, nem mint méltóságot, hanem mint fontos, igen sok detailmunkát igénylő hivatalt.

Az ipartanács plénuma nálunk ritkán ül össze, de az előkészítő bizottság sűrűn, bizonyos cyklusokban hetenkint űlésezik. És mert véleményező közege minden fontosabb segélykérvénynek, kezdeményezésnek és alkotásnak és mert idekerülnek a nagy elvi fontosságú kezdeményezések is, ezek az űlések hosszúak és kimerítők. Wekerle a legkitartóbb tagja, aki minden kis és nagy kérdésben bámulatos tájékozottsággal bír, aki világos elmével és praktikus érzékkel vezeti a legbonyolultabb tárgyalásokat. Otthonos minden téren, minden kérdésben és ismer minden tárgyat. Az ipartanács eddigi űlésein ő vitte az általános tájékoztató szerepét és ő, újabban pedig mellette Szterényi foglalkoztak a javaslatok ellen fölhozott argumentumokkal behatóan, tárgyilagosan és elismerésreméltó tájékozottsággal.

Az iparosokra nézve valóban nagy megnyugvás, hogy ennek a tanácsnak az élén olyan férfiú dolgozik, mint Wekerle, akinek neve és egyénisége szinte garancia arra nézve, hogy azon a szűrőn nem megy keresztül semmi, ami tisztátalan és hogy ami abból a retortából kikerül, az lehet, hogy nem minden tényezőnek elégíti ki az izlését — de az bizonyos, hogy át és át van desztillálva és használható, élvezhető formában kerül a nyilvánosság, vagy a végrehajtás elé. Ezért becses nekünk az ő közreműködése a mi ügyeinkben, nem is szólva arról, hogy kiváló egyéni kvalitásai, lucidus feje, gyors áttekintése és kiválóan értékes tapasztalatai mily megbecsülhetetlen szolgálatot tesznek nekünk a szőnyegre kerülő fontos aktuális kérdések megitélésénél és a tárgyalások vezetésénél.

Végre pedig nagy megnyugvás ránk nézve az is, hogy Wekerle, aki bizonyára még vezető szerepre van predesztinálva

a magyar politikában, akkor, amikor a kormányrúd újra is avatott kezeibe kerülhet, oly tájékozottságot és szeretetet visz magával hivatalába ügyeínk iránt, melytől csak hasznot és üdvöst várhatunk a magyar ipar fejlődésére és e réven az egész ország javára...

*

Wekerle tüneményes pályafutását szárazon jellemzik a következő lexikális életrajzi adatok:

Wekerle Sándor, szül. Móron (Fejér-megye) 1848 nov. 14-én, hol atyja Lamberg gróf gazdatisztje volt. Középiskolai tanulmányait 1859-ben kezdte meg a székesfehérvári főgymnasiumban, ahol 1867-ben kitűnő sikerrel tette le az érettségi vizsgálatot. A jog- és államtudományokat a budapesti egyetemen végezte. Az ifjuság komolyabb része közt vezérszerepet játszott. Ő szervezte az országgyülési ifjuságnak, az u. n. kis követeknek önképzésre alakult társulatát, amelynek többek között Ugron Gábor, Hegedüs Sándor, Lukács Béla, Pulszky Ágost s Bartha Miklós voltak a tagjai. Egyetemi pályájának befejezése és a doktori oklevél megszerzése után hosszabb külföldi tanulmányútra indult. Hazatérvén 1870-ben Kerkápoly minisztersége alatt belépett a pénzügyminiszteriumba. Eleinte Madarassy Pál államtitkár mellé volt beosztva, 1877-ben fogalmazó lett és minthogy Széll Kálmán, az akkori pénzögyminiszter hamar felismerte tehetségét és kiváló pénzügyi szakismereteit, ritka gyorsasággal haladt előre. 1878-ban mint titkár az elnöki osztályba került, melynek vezetését azután teljesen rábízták. Közben a budapesti tudomány-egyetemen a pénzügyi és közigazgatási jog magántanárává habilitáltatta magát. 1881-ben már osztálytanácsos volt. 1884-ben a III. osztályú vaskoronarendet és a miniszteri tanácsosi címet és jelleget kapta meg. Abban a hírben állott, hogy a miniszteriumnak úgy az elméleti kérdésekben, mint a folyó hivatalos ügyekben a legtájékozottabb hivatalnoka. Gyakran képviselte a miniszteriumot pénzügyi és közgazdasági dolgokban, államhitel-, vasút- és költségvetési ügyekben, valamint bizalmas természetű fontos kiküldetésekben. A közelmúltban alig van fontosabb törvényhozási vagy igazgatási pénzügyi intézkedés, amelyben része ne lett volna. 1886-ban megválasztották az országos bank igazgatójává, de ezt az állást nem fogadta el. Amikor ugyanabban az évben Tisza Kálmán pénzügyminiszter lett, Wekerle a pénzügyminiszterium államtitkárává neveztetett ki. Wekerle csak-

hamar bebizonyította, hogy nemcsak a hivatalban, hanem a parlamentben is megállja a helyét. Kevéssé államtitkárrá való kineveztetése után a bobrói kerületben képviselői mandátumot nyert. A Házban igen rövid idő alatt szakszerű felszólalásai következtében mint kitünő szónok és erős vitázó vált ismeretessé. Az 1887-iki választások alkalmával a nagybányai és bánát-komlósi kerületeben választották meg képviselőnek, de Wekerle a nagybányaiak mandátumát fogadta el. Mint pénzügyi államtitkár törvényhozási és adminisztrativ téren igen nagy tevékenységet fejtett ki. Kiváló része van a cukor-, szesz- és fogyasztási adókról, a dohányjövedékről, a regále megváltásáról, az államadósságok konverziójáról szóló törvényjavaslatok előkészítésében és a parlamentben való képviselésében, amivel nagy mértékben hozzájárult az államháztartás egyensúlyának helyreállításához és a magyar államhitelnek a külföldi nagy pénzügyi csoportok körében való emeléséhez. Minthogy Tisza nagy elfoglaltsága mellett úgyis Wekerle vállaira nehezedett a pénzügyi tárca vezetésének súlya, 1889. április 9-én pénzügyminiszternek neveztetett ki. A Tisza-kabinet bukása után a Szapáry-kabinetben is megtartotta a pénzügyi tárcát. 1891-ben v. b. t. tanácsos lett, 1892 elején a nagybányai kerület ismét képviselőnek választotta. Amikor pedig Szapáry Gyula gróf lemondott a miniszterelnökségről, 1892. november 21-én Wekerle lett az utódja, aki egyúttal a pénzügyi tárcát is megtartotta. Az ő miniszterelnökségéhez fűződik az államháztartás egyensúlyának végleges helyreállítása és a költségvetési deficit eltüntetése, a valutának az aranyvalutára áttéréssel való rendezésének megkezdése, a pénzügyi közigazgatás újjászervezése és az egyházpolitikai reformok keretén belül az új házassági és konfesszionális jognak, a kötelező polgári házasságról, az állami anyakönyvvezetésről, a gyermekek vallásáról, a zsidó felekezet recepciójáról s a vallás szabad gyakorlatáról szóló törvényeknek megteremtése. Amikor a főrendiház a képviselőház által megszavazott polgári házassági törvényjavaslatot elvetette, Wekerle 1894 juniusban benyújtotta a minisztérium lemondását, amelyet a király elfogadott. A képviselőház liberális többsége és a főváros, amely Wekerlét 1894 junius 7-én tartott közgyülésen egyhangulag díszpolgárának választotta, a lemondott miniszterelnököt a legmelegebb ovációban részesítette. Minthogy az új kabinet megalakításával megbízott Khuen-Héderváry horvát bán feladatának nem tudott meg-

felelni, a király 1894 junius 9-én Wekerlét újólag miniszterelnökké nevezte ki és Wekerlének december 10-ig sikerült is az egyházpolitikai javaslatokat, az izraeliták recepciójáról és a vallás szabad gyakorlatáról szóló törvényjavaslatok kivételével, keresztülvinni. Minthogy a korona már nem viseltetett iránta teljes bizalommal, Wekerle december 23-án másodízben beterjesztette a kabinet lemondását, amelyet a király őszinte köszönetének kifejezésével elfogadott. Az 1896-iki ezredéves kiállítás juryjének elnöke volt. A király 1896. november 30-án az újonnan felállított közigazgatási biróság elnökévé nevezte ki. Mint ilyen a főrendiház tagja. Wekerle a legnépszerűbb magyar államférfiak egyike. A fővároson kívül egy csomó vidéki város díszpolgárává választotta meg. A népdal szájára vette. A Bács-Bodrog vármegyében levő Matkovics-Kerekity-telep belügyminiszteri engedélylyel Wekerlefalvára változtatta a nevét. Wekerle az országos kaszinó elnök-igazgatója. Tagja volt az Osztrák-magyar monarchia írásban és képben című vállalat művészeti magyar bizottságának. Ebben a munkában a Fejér vármegyéről szóló cikk az ő tollából ered.

1893-ban II. Vilmos német császártól a kőszegi hadgyakorlatok alkalmával a vörös sasrend nagykeresztjét kapta meg.

Lukács Béla.

A magyar ipar is nagy pártfogót veszített *Lukács* Bélában, aki életében sokat dolgozott, fáradt és alkotott a magyar ipar föllendítésének számtalan érdekeiért.

Becsületes, értékes munkával tört magának utat az életben és sokat dolgozott, hasznosat alkotott, jót tett, mikor a hatalom volt a kezében. Közbizalom kisérte élete minden útján, szerették és megbecsülték fönt is, lent is.

Közakarattal emelte őt az országos iparegyesület igen kevés számú tiszteletbeli tagjainak díszes sorába.

Lukács Béla így a mienk is volt, míg élt, a mienk maradt tehát mint halott is.

Mindnyájan a legnagyobb szimpátiával, őszinte részvéttel igaz szeretettel gondolunk rá és azokra, akiket legközelebbről sujt gyászos elmulásának iszonyú csapása. Igaz, amit egyik paren-

tálója mondott: áldozata lett lelkiismeretessége érzékenységének, kötelességtudása finomságának és lelke sebhetőségének.

Minden miniszter írt résztvevő levelet gyászoló családjához. Ezek a levelek megható bizonyítványai Lukács Béla tiszta karakterének. «A kötelességteljesítés mintaképe volt utolsó lehelletéig a legnagyobb becsületességgel», írja az egyik. «Leghívebb barátomat és legönzetlenebb munkatársaim egyikét siratom», mondja a másik. «Nagy érdemei, a ritka kötelességtudás és önzetlen jelleme, melyek őt mindig diszítették, hálás emlékezetünkben fognak maradni mindenkor», írja a harmadik. Íme a fölmentvény és a kitüntetés a síron túl...

Istenem, ha ezeket a leveleket egy nappal előbb írják, magának Lukács Bélának, hogy olvashatta volna, nem keresi vala a halált, nem is lett volna többé búskomor, ettől meggyógyult volna.

De ilyen az ember tragikuma.

Amikor él, ellenségei, riválisai bántják, sorsa üldözi, a közönség suttog, barátai vele nem törődnek, de mikor a katasztrófa bekövetkezik, az ellenségek elbujnak, a közönség meleg rokonérzéssel fordul hideg sírjához s barátai sírva teszik le koporsójára a babérkoszorút.

Ilyen az élet, érzéketlen és kiméletlen. S ilyen a halál, engesztelő és dicsőítő. Lukács Bélának kedvesebb volt már ez, mint amaz.

Itthagyott mindent, ami körülvette, szerencsét, sikert, jóságot és boldogságot...

És itthagyta nagyszámú jóbarátait, tisztelőit is, végzetes tettével példát mutatván: milyen törékeny az emberi élet és milyen gyarló.

De az ő életének emléke mégis fönmarad és tovább él tetteiben és alkotásaiban.

Az iparfejlesztés, iparoktatás, a vasúti és tarifa-politika, a Vaskapu, a kiállítási ügy mind fényes lapokat tartalmaznak, melyekre az ő neve kitörülhetetlenül van följegyezve.

És ha minden feledésbe menne, amit tett és alkotott: lesznek szivek, amelyekbe az idők véges végeig be lesz vésve, hogy *ő volt a legjobb, legtisztább, legnemesebb emberek egyike.*

*

Lukács Béla a máv. elnökigazgatói székéből került a kereskedelemügyi miniszteriumba államtitkárnak. Itt jobb keze volt

Baross Gábornak. Ő készítette a közszállítási szabályzatot és az első felségfölterjesztést az ezredéves kiállítás ügyében. Később mint miniszter rendkívüli szeretettel indította meg az ezredéves kiállítás szervezési munkálatait.

A munkában, a kitartó, ernyedetlen munkában és munkabírásban méltó utóda volt nagynevű elődjének.

Baross Gábor csak csekélységgel merte fölemelni resszortjának előző iparügyi költségvetéseit. Amire a vasminiszter nem mert vállalkozni, azt utóda, a flegmatikus vérmérsékletű Lukács Béla jóformán észrevétlenül megvalósította, t. i. évről-évre merész arányokban növelte tárcájának iparügyi budgetjét. Míg az 1892. évre «ipari és kereskedelmi célokra» Baross 125.000 frtot praeliminált, addig már 1893-ra Lukács Béla e címen 300.000 frtot és külkereskedelmi célokra az előző 100.000 frt helyett 150.000 frtot állított be budgetjébe. Már a következő esztendőben, 1894-ben az ipari és kereskedelmi oktatás előmozdítása címén 200.000 frt, az «ipar és kereskedelem fejlesztésére» 250.000 frt, e három címen tehát együttvéve kerek *600.000* frt szerepel a kereskedelmi tárca költségvetésében, tehát közel *háromszorosa* a Baross által e címeken 1892. évre megállapított szükségletnek. S ha hozzátesszük, hogy a képviselőház mindannyiszor vita nélkül, sőt pártkülönbség nélkül való meleg óvációk mellett megajánlotta az iparfejlesztés céljaira kért költségeket, már ez is elegendő bizonyságot szolgáltat arról, hogy Lukács Béla nem kevesebb érdemeket szerzett a nemzeti iparpolitika új aerájának megteremtése és irányítása körül, mint ünnepelt elődje.

Pedig Lukács Béla — az igaz, mindvégig zajtalanul s ép azért nagyobbára jóformán észrevétlenül — annál eredményesebben gondozhatta az iparérdekeket, mivel széleskörű resszortjának minden ágazatába az alárendeltebb detailokig be volt avatva. Nem szokták a legjobb miniszternek tartani azt, aki tárcájának alárendelt adminisztrativ ügyeivel foglalkozik s aki nem szorítkozik a fontosabb központi agendák annál alaposabb intézésére. Ámde regulakép akár áll ez, akár nem, Lukács Béla azért foglalkozhatott a detailkérdések óriási tömegével is, mivel mindenbe be volt avatva, ismerte a dolgok érdemét ép úgy, mint a személyeket.

*

(Emlékbeszédem Lukács Béláról az iparegyesület 1901-ik évi közgyűlésén.)

Az iparegyesületnek kevés jobb embere volt nálánál. Meleg érdeklődéssel nézte tevékenységünket; örült, ha búzaszemeket talált abban az aratásban, melylyel évente neki beszámoltunk. Nem sajnálta tőlünk nyilvánosan sem az elismerés, sem a buzdítás szavát, de sokkal többet foglalkozott velünk és eszméinkkel a kulisszák mögött. A hála és elismerés igaz megnyilatkozása volt tehát, amikor Lukács Bélát egyesületünk közgyűlése 1895 junius 23-ikán tiszteletbeli tagjai sorába igtatta.

Nem nagyon sokan voltak eddig ebben a díszes gárdában. A legrégiebbek között Matlekovits Sándor és Széchenyi Pál, majd néhai Trefort Ágoston és Baross Gábor, a legújabbak között *Lukács* Béla és *Wekerle* Sándor. Összesen hatan...

Most már névjegyzékünk füzeteiben az ő neve előtt is meg fog jelenni a kis fekete kereszt, de azért a név megmarad az ékes névsorban, melynek díszt fog kölcsönözni késő ivadékokon át, mert méltán jutott oda és igazán helyén vala ott. Helyén volt, mert szerette az iparegyesületet és mert ő is köztiszteletnek örvendett nálunk.

Őrzöm kegyelettel a levelet, melyben engem igazgatóvá történt megválasztásom után szokatlan melegséggel üdvözölt és szomorúan gondolok végső szavaira, melyeket tavaly szeptemberben történt utolsó találkozásunk alkalmával hozzám intézett:

— Ha kész leszek a dolgaimmal, szivesen állok be az iparegyesület napszámosai közé.

*

Mikor ma ünnepélyesen odahelyezzük neve elé azt a kis fekete keresztet, emlékezzünk róla szeretettel és kegyelettel, amit tőlünk igazán meg is érdemel.

...Ő maga is egy nagy kereszttel indult élete útjára, erőszakosan elpusztított családja közös temetőjéről vitte magával a fejfát, melyet nemrég állandó emlékművel cserélt föl a preszákai völgy ölében.

Amikor három év előtt ezt az emléket emelte, átfuthatta a szép pályát, mely a kora árvaságtól a magasba vezette. Szorgalma, tehetsége adta kezébe a tollat, melyet ügyesen forgatott a szépirodalom és a komoly közgazdasági irodalom terén egyaránt. Képviselő, államvasúti igazgató, államtitkár, miniszter, kiállítási elnök és kormánybiztos korában igen sok közügygyel foglalko-

zott, megbecsülte a legkisebbet és megbirkózott a legnagyobbal. Gondos, megfontolt volt minden munkájában s nagy ügyszeretet vezette a közgazdasági és főleg az ipari élet fejlesztésében tett kezdeményezései, kivált pedig az ezredéves kiállítás főbb irányelveinek és kereteinek megállapítása körül. De ott voltak kezén-lábán a béklyók, a kiszabott szűk anyagi határok. Az ő miniszterelnöke krajcárokban takarékoskodott, az utóda pedig — persze új miniszterelnök alatt — mindenre kapott pénzt, amire csak akart. Sokszor fájt neki, hogy nem tudta szárnyait igazán kibontani s hogy megnyirbálták legszebb terveinek és kezdeményezéseinek nagyszabásunak előirányzott kereteit...

Pedig szeretett volna a magasba törni. Nem személyében, mely szerény volt egész életén keresztül, minden körülmények között, hanem eszméivel és terveivel.

A magyar iparpártolás és fejlesztés terén voltak nagy álmai. Ezek is az anyagi eszközök elégtelenségének már ismert sarokköveibe ütődtek lépten-nyomon, de azért ő szeretettel szőtte-fonta tovább ábrándjait az iparában is hatalmas és erőteljes Magyarországról.

*

Életrajza nemrég bejárta az egész magyar sajtót, tehát nem kell e helyen fölújítani; essay sem illik e megemlékezés igénytelen, cikornya nélkül való keretébe.

Nem adok tehát képet arról sem: milyen volt a közpályán való hasznos szereplésének eredménye számokban és tettekben.

Nem az élőt hívom, hanem — mortuum plango — mint a harang egy méla akkordja: a holtat siratom.

És ez a végső harangkongás is azt zúgja — az ilyen dolgokban meglehetősen érzékeny fülembe: — nem lehetett jó hatással ő rá, aki már miniszter volt és a hatalom egyik szerencsés kormányosa, hogy újabb hatáskörében ismét az élet és napi küzdelem aprólékosságaival, bajaival és elkerülhetlen szennyével kellett közelből érintkezésbe lépnie és ezerféle apró érdekbe beleütköznie... Ez majdnem lidércként nehezedett az ő nemes lelkére és érzékeny izlésére. És így lett igaz, amit róla írtunk: áldozata lett lelkiismeretessége érzékenységének, kötelességtudása finomságának és lelke sebhetőségének. Ezért hagyott itt mindent, ami körülvette: szerencsét, sikert, jóságot és boldogságot. Mert édesebb családi kört is alig ismertem, mint az övé: *ez a kis*

birodalom olyan nagy volt, hogy amíg ő élt, soh'sem áldozott le benne a boldogság derüvel teli napja.

Nekünk pedig az ő drága emléke maradt meg, amikor tetteit és alkotásait megbecsüljük.

Legyen tehát emléke áldott ez egyesületben és messze az egyesület határain túl, valameddig emberek élnek, akiknek szive hálával és szeretettel tud eltelni — a síron innen és a síron túl...

Hegedüs Sándor.

Hegedüs Sándornak kereskedelmi miniszterré történt kinevezését a legszélesebb körökben igen meleg rokonszenvvel fogadták. A lapok pártállásra való tekintet nélkül, tehát egybehangzóan elismerik az ő nagy tapasztalatait és tudását a közgazdaság minden ágában, főleg pénzügyi, ipari, kereskedelmi és forgalmi ügyekben. Nem emlékszünk rá, hogy valakit oly osztatlan rokonszenv kisért volna a miniszteri székben, mint ezúttal Hegedüs Sándort, aki különben hivatalos tevékenységét igen erélyes és öntudatosan férfias beszéddel nyitotta meg.

Hegedüs Sándor az orsz. iparegyesületnek *harminc év* óta rendes tagja; tíz éven át igazgatóságunknak is tagja volt, részt vett az egyesület által rendezett nyilvános *felolvasásokban*, egy ízben az iparos-hitelügy kérdésében megindított tárgyalásoknak előadója volt; sokat foglalkozott ipari kérdések hirlapi tárgyalásával, a hetvenes évek közepén az általam szerkesztett «Alföldi Iparlap»-ba is írt vezércikkeket s a «Magyar Ipar»-ba is több érdekes és értékes tanulmányt írt.

Életrajzi főbb adatai a következők:

Hegedüs Sándor a munka igaz embere. Nálánál többet kevés ember dolgozott még eddig a szellemével.

Aki reggel 8 órakor megy hozzá, azt tudhatja meg, hogy Hegedüs Sándor már egy félóra óta legalább tíz ügyet igazított el s még vagy tízen várakoznak rá, de kilenc órakor már a hivatalt járja, tíz órakor a képviselőházban van, ott egy napra legalább húsz eligazítani való dolga van: az egyik kezével levelet ír, a másikkal új levelet bont föl s arra szóbelileg válaszol, miniszterekkel értekezik, a választóival cseveg, őket protegálja, vigasztalja, bemegy a pénzügyi bizottságba, ott referál, kapacitál, két perc

mulva már a város másik részén lehet látni hivatalában, egy óra mulva ismét otthon van, újból fogad, közben elolvassa az összes lapokat, egy csomó szakmunkát fut át, sőt revűket és klasszikusokat is olvas, most egy vezércikket ír, aztán interviewoló újságírókat informál, a másik percben a szabadelvű pártkörben van s a béke-csinálásban segít, majd református egyházi és jótékonysági ügyeket igazít. Az ember szédül, ha egy félóráig figyelemmel kiséri, hogy mennyi dolgot végez Hegedüs Sándor. Pedig ő már 59 éves. Született 1847-ben Kolozsvárott.

De csak az életrajzban van ez az 59 év. Sem a munkakedvén, sem az arcán, sem élénk szemeiben nem látszik. Ha a sokat dolgozó és mégis a legkisebb idegességtől is mentes, végtelenül figyelmes, a legkisebb iránt is kedves előzékeny ember mintaképét keresik, tessék megnézni Hegedüs Sándort.

S ez a szivósság és erőteljesség annál inkább csodálatra méltó, mert Hegedüs Sándor egész életét folyton munkában töltötte. Középiskolai tanulmányait Kolozsvártt végezte a református kollégiumban. Onnan 1865-ben Budapestre jött, a jogtudományokat végezte itt, letette az államvizsgákat és az elméleti birói vizsgát. De már ekkor hozzá kellett szoknia, hogy egy időben három dolgot végezzen. Amellett, hogy tanult, nevelősködött Csengery Antalnál és a nevelősködés mellett mint hirlapíró munkálkodott, a «Budapesti Szemlé»-nek dolgozott. A jogi vizsgáit hivatalban ekkor nem érvényesítette.

Az elsők között volt, akik a hirlapírást pályának tekintették Magyarországon. Belépett a «Hon» szerkesztőségébe, hol csakhamar a lap főmunkatársa és első vezércikkírója lett. Zsurnaliszta volt a szó nemes értelmében és zsurnaliszta most is. Annyi vezércikket Magyarországon egyetlen publiciszta sem írt, mint Hegedüs Sándor. Legutóbb a «Nemzet» rendes cikkírója volt, de olyan pontos, hogy ha pénteken ezer más dolga is volt, délután 6 órakor a «Nemzet» nyugodt lehetett, hogy megkapja a cikket.

Pályája kezdetén 7 évig írta a vezércikkeket, míg jelentős névre tett szert s 1875-ben Abrudbányán megválasztották képviselőnek. Az országgyülésben rögtön fölismerték tehetségeit s attól a perctől kezdve, ahogy ide belépett, folyton fokozódó munkával, folyton emelkedett. A pénzügyi bizottságban rögtön előadónak választották s 1878 óta ennek a bizottságnak főelőadója.

1876-ban beválasztották a delegációba s 1877 óta ott is jegyző és előadó. Nemo profeta in sua patria. De Hegedüs Sándort Kolozsvártt, születése helyén, 1884-ben megválasztották képviselőnek, ugyanakkor Abrudbányán is mandátumot adtak neki, de ő a kolozsvárit fogadta el. A latin közmondást kénytelenek voltak megváltoztatni. Hegedüs Sándor tudniillik azért vállalta el a kolozsvári madátumot, mert még többet akart dolgozni. Tudta, hogy ezzel a mandátummal a helybeli kötelezettségek egész tömege jár. Hegedüs mintaképe lett a kerület érdekeiért fáradhatlan képviselőknek. De folyton a közszükségleteket tartotta szem előtt ezekben is és nincs olyan jóra irányuló erdélyi mozgalom, amiben vezérszerepet ne vinne. És 1905-ben mégis igaz lett: nemo profeta in sua patria. Kolozsvár városa, mely neki oly véghetetlenül sokat köszönhet, hűtelen lett hozzá...

Pénzügyi tudása és a közgazdaság terén való képességei kapacitássá tették. A szakirodalmat is jeles munkákkal gazdagította. 1878-ban jelent meg «Az önkormányzat és pénzügy» című munkája. Az 1881-iki valuta-kongresszusról közzétett terjedelmes jelentése, tanulmányai a bankkérdésről, a cukor- és szeszadókérdésről stb. Magyarország szakköreiben feltünést keltettek. Az akadémia 1885-ben levelező tagjává választotta s 1892-ben az akadémia rendes tagja lett. (Ime egy hirlapíró, aki egyúttal akadémikus és miniszter.) 1892-ben a király a Lipót-rend középkeresztjével tüntette ki. Gondnoka az erdélyi ref. egyházkerületnek, elnöke az orsz. ref. özvegy- és árvaalap bizottságának, a protestáns irodalmi társaságnak, a budapesti józsefvárosi jótékony egyletnek,a nemzeti torna-egyletnek, gondnoka a budapesti ref. egyházközségnek. De hosszúra terjedne mind fölsorolni tisztségeit. A kormánytól független pénzintézeteknél is több helyen volt hivatala. Ezekről miniszterré való megválasztásakor le kellett mondania, úgy hogy ő bizony a miniszterségért az anyagiakból sokat áldozott.

*

És minden Demosthenesnél szebben beszél *a tett.*

Hegedüs Sándor három évi miniszteri működése nehéz viszonyok és a legrosszabb gazdasági állapotok közé esett. Ez a körülmény a társadalom közreműködését, a vállalkozás és tőke segítségét minden kormány-akciótól elvonta és ennek rendelke-

zésére is felette csekély eszközöket juttatott. E nehézségek dacára Hegedüs tevékenysége folytán a következő főbb intézkedések jöttek létre a magyar ipar érdekében.

Ipari közigazgatás és belkereskedelem terén számos reform lett előkészítve. Az 1884. évi XVII. t.-cikkbe iktatott *ipartörvény módosítása* iránti s az ipari és gyári alkalmazottak betegség esetében való segélyezéséről szóló 1891. évi XIV. t.-cz. módosítására irányuló, valamint a kereskedelmi alkalmazottak szolgálati viszonyának szabályozására vonatkozó munkálatokat folyamatba tette. A betegsegélyezési törvény módosítása, valamint a kereskedelmi alkalmazottak szolgálati viszonyának szabályozása az ő idejében már úgyszólván teljesen elő volt készítve. Hosszú ama fontos iparpolitikai és iparrendészeti körrendeletek sorozata, melyekkel az ipartörvény a *vasárnapi munkaszünetről* és a betegsegélyezésről szóló törvény helyes értelme nyert kifejezést, melyekkel a törvények alkalmazása körül felmerült kételyek lettek eloszlatva, végül melyek az említett törvényekben foglalt felhatalmazás alapján a fejlődő ipari viszonyok szabályozását célozták.

Élénken emlékezhetünk az ipartörvény 51. §-a szerinti tömeges és gyors vásárlásra ingerlő módon folytatott elárúsítások esetében követendő eljárás energikus szabályozására és a hólabda vagy lavinarendszer útján való eladások által elkövetett visszaélések alapos eltiltására. Az összes rendeletek a kereskedői tisztesség érdekében az üzleti becsületesség megerősítésén munkálkodtak.

A *minta- és védjegyügy* reformja céljából törvényjavaslatok készíttettek, ugyancsak a *tisztességtelen versenyről* is. A *szabadalmi ügy* reformja céljából az előmunkálatok megindíttattak. A cégügyek nyilvántartására megfelelő intézkedések tétettek. Ezzel kapcsolatban a kereskedelmi hitel-hírszolgálat ügye is fejlesztetett.

A *kereskedelemügyet* érdeklő törvényhozás reformja és kiegészítése tekintetében a tárca résztvett az igazságügyi miniszter úr ebbeli működésében; ezt illetőleg megemlítendők az *ingó dolgok és értékpapir részletügyről, a magánbiztosítási vállalatokról s a polgári perrendtartás reformjáról,* valamint a kereskedelmi üzletek csalárd átruházásáról szóló javaslatok.

Megindíttatott a tárgyalás a *kereskedelmi törvény* reformja tekintetében is.

Egyes fontosabb *kereskedelmi és közgazdasági* kérdéseket illetőleg: a *vásárügy* törvényhozási rendezése iránt az előmunkálatok folyamatba tétettek; a *mértékügy* rendezésére vonatkozó törvényjavaslat végleges szövegezése a törvényhozás tárgyalására elkészült és csupán pénzügyi nehézségek akadályozták eddig annak benyújtását; a *csomagárú törvény* végrehajtása iránti rendelet kiadatott; a *kartellekről* szóló törvényjavaslathoz az anyag egybegyűjtetett; a *kizárólag kölcsönüzletek* kamatdíjtételei revideáltattak; s a legitim kereskedelem érdekeinek megóvása tekintetéből intézkedések történtek, hogy zálogüzletek más üzletekkel össze ne kapcsoltassanak; a budapesti kir. zálogház részére *új épület* emeltetett, mely humanisztikus célzatának megfelelően szerveztetett és berendeztetett; a helyi ipar és kereskedelem védelmére valamint a vidéki városok fejlesztésére hivatott s *megrendelések gyűjtésére* vonatkozó törvény megalkottatott és életbelépett.

Az ellentétes áramlatok világos megbirálása végett a fogyasztási szövetkezetek működése tekintetében statisztikai felvételek rendeltettek el; hasonló statisztikai felvételek rendeltettek el azon kérdés elbirálására vonatkozólag, hogy a belvámok mily befolyással vannak és mily mérvben folynak be hátrányosan az iparra és kereskedelemre? A forgalom fejlesztése érdekében a közraktári intézmény reformjára is megtétettek az előtanulmányok.

A fiumei importpiac erősbítésére, főleg a proprekereskedelem intenziv fejleszthetése érdekében programmszerű intézkedések kezdeményeztettek.

A tőzsde autonomiájának keretén belül is befolyás történt a tőzsdei forgalom céljaira szolgáló intézkedések javítására, így a magyar búza önálló jegyzésére, a felmondott árú tényleges szállításának biztosítására, az árjegyzés nyilvánosságára s a búza bonifikáció kérdésére stb., melyek tekintetében a budapesti tőzsde tanácsa maga kezdeményezőleg járt elől.

A fiumei kávébehozatal oly mérvben biztosíttatott, hogy évenkint 4—5 millió korona értékű kávénak Fiumén át való behozatala immár kétséget nem szenved.

Igen fontos intézkedés volt az *informacionális szolgálat* szervezése a kereskedelmi múzeum körében, mely igen becses szolgálatokat tesz a hazai iparnak és kereskedelemnek egyaránt.

Az iparoktatás keretei az *iglói fa-, a temesvári és győri fa- és fémipari* szakiskolákkal, *a békéscsabai tanonc-otthonnal és*

továbbképző tanfolyamokkal, valamint a Pozsonyban létesített *új gépgyári szakiskola* létesítésével, a különböző iskolákon *14 új szaktanfolyam szervezésével* bővültek ki, míg teljesen újjászerveztetett *az ungvári agyag- és a budapesti mechanikai és órásipari szakiskola*, minek eredménye az iskolák népességén is meglátszik, mely 1898-ban 3848 tanulóból állott, 1901-ben pedig már 5015 volt.

Nagy lendületet vett az ipariskolák építkezése, mely célra három év alatt közel három millió korona fordíttatott; új épületeket nyertek Budapesten a felső ipariskola és technológiai iparmúzeum, a felső építőipariskola, az órás és mechanikai ipari szakiskola; vidéken: a felső ipariskola Kassán, a faipari szakiskola Iglón, a fa- és fémipari szakiskolák Győrött és Temesvárott, az agyagipari szakiskola Ungvárott és építésre készen hagyta a kolozsvári technológiai iparmuzeum és pozsonyi gépgyári szakiskola terveit.

A közszállítások ügye ő alatta rendeztetett egyrészt a szorosabb értelemben vett állami szükségletek fedezésénél, másrészt *a közös hadsereg szállításainál*, utóbbiaknál véglegesen *biztosíttatott a quota szerinti részleltetés*, olyannyira, hogy ma Magyarország minden oly ipari cikkben, melyet gyárt, a hadsereg szükségleteiből megkapja a kvótaszerű részesedést, sőt ily mennyiség erejéig az esetleg olcsóbb osztrák ajánlatok áraival meg kell kinálni a magyar ajánlattevőket.

Az állami kedvezményekkről szóló új törvény 1899. XLIX. alapján, melybe szélesebb alapon jutott be a mezőgazdasági ipar és egészen újonnan a házi- és kisipar, 1900 óta 133 új gyár létesült.

A kis- és nagyipar nagy arányban fejlesztetett. Míg 1889-től 1898-ig kisipari célokra mindössze 661.016 K fordíttatott, csak 1899—1901-ig 1,481.987 K fordíttatott a kisiparra.

Itt említendők a *közműhelyek*, minő Budapesten kettő van és vidéken is kettő biztosíttatott, több mint 500 kisiparosnak és szövetkezetnek *gépekkel való szegélyezése, 104 kisipari hitel-, anyagbeszerző- és termelő szövetkezet alakítása* melyek együttvéve 491.727 K segélyt kaptak, a három év alatt együttal 4,592.000 korona öszhitel biztosíttatván nekik. Meghonosította a kisiparban *a vándortanítói intézményt és a mestertanfolyamok intézményét.*

Kieszközölte a hadügyi és honvédelmi miniszterektől azt, hogy *a kisiparnak jutó katonai szállításokat ezután a kereske-*

delemügyi miniszter osztja szét; *a székelyföldi háziipar* fejlesztésére Háromszékmegyében nagy vállalat létesíttetett 500 szövőszékkel, *az agyagiparnak* az egész országban való fejlesztésére *központi mintaműhely* állíttatott, melyből az egész ország agyagháziipara egységesen fog fejlesztetni; nagyobb arányú akció indult a *ruthén megyék háziiparának* felkarolása iránt, legnagyobb volt azonban az eredmény a *gyáripar* és itt is különösen a *textilipar* fejlesztése terén, hol 3 év alatt 73 új gyár létesült és 31 régi gyár tetemesen kibővült, melyekbe 3—5 év alatt kereken 70 millió korona tőke fektettetett be és 18 ezer munkás nyert állandó foglalkozást. A textilipar fejlesztése ebben oly nagy arányú, hogy az új gyárakban a szövőszékek száma több lett az eddigi szövőszékek kétszeresénél, számszerint 4660 mechanikai és 800 kézi szövőszék, 30.000 orsó és 50 himzőgép.

Ugyancsak az ipar fejlesztése körébe vág a *kereskedelmi múzeum újjászervezése.* Ugyanitt szerveztetett a *közszállítások ellenőrzése* az összes állami szállításokra vonatkozó hatáskörrel.

A hazai ipar kiviteli érdekeinek előmozdítására ezenkívül jelentős kisérlet történt a *Chinába, Délafrikába* és *Mexikóba* való nagyobb arányú kivitel érdekében külön-külön kereskedők kiküldése által, akik ott igen biztató összeköttetéseket létesítettek.

Ipari alkotás a zágrábi *kereskedelmi és iparmúzeum* létesítése, mely alatta már egészen biztosítva lett.

A különböző *vidéki kiállításokat,* mint amelyek igen hathatós iparpártolási eszköznek bizonyultak, csak mellékesen érintve, kiemelendő a hazai *papir- és üvegipar* védelme, melynek révén ezen iparágak válságos helyzetükből kisegíttettek.

Előkészítette az építőipar szabályozását, mely kérdés két éven át foglalkoztatta a miniszteriumot.

Nagy elismerést szerzett az országnak a külföld előtt az 1891. évben rendezett *nemzetközi statisztikai kongresszus,* melynek révén a külföld legkiválóbb szaktudósainak alkalmuk nyilt behatóan megismerni hazánk politikai, gazdasági és kulturális viszonyait, melyekről azután a legelőkelőbb szakírók bő ismertetéseket közöltek rólunk a külföldi szaksajtóban.

A statisztikáról szólva, megemlítendő *az 1900. évi népszámlálás* előkészítése és keresztülvitele is (1889. évi XVIII. t.-cikk), melynél az előző népszámlálásokhoz képest igen lényeges módosítások eszközöltettek, különösen a foglalkoztatási statisztika tekin-

tetében. Évtizedekre kiható jelentőségű volt az a nagy statisztikai munkálat is, mely 1901-ben fejeztetett be két évi előzetes munka után. «A magyar korona országainak gyáripara az 1898-iki évben» egy 20 kötetes munka, mely az ország gyáriparának olyatén ismertetését tartalmazza, minővel a külföldi szakirodalom sem rendelkezik, amit a nemzetközi statisztikai kongresszuson is kiemeltek.

Az árúforgalmi statisztika fejlesztését is biztositotta. A legfontosabb statisztikai ág, az árúforgalmi statisztika fejlesztése érdekében köttetett meg Ausztriával 1899-ben a közbenső árúforgalmunk kölcsönös számbavételére vonatkozó egyezmény, melynek alapján, míg részben az az adatszolgáltatók terhe is könnyebbült (főleg a postai forgalomnál), addig az adatok jósága jelentékenyen fokozódott, mert a hazai címzetteknek az árúbevallásra rendelkezésükre áll az Ausztriában kiállított nyilatkozat másodpéldánya s az adatszolgáltatás elkerülése is a kölcsönös ellenőrzés révén sokkal jobban megakadályozható. Az árúforgalmi statisztika javulása ez egyezmény alapján máris igen érezhető, ami kereskedelmi politikánk tájékoztatására elsőrendű fontosságú lett.

Az 1901. év folyamán újjászerveztetett az árúforgalmi statisztikai értékmegállapító bizottság is, ahhoz a növekvő fontosságú feladathoz mérten, amely erre a bizottságra vár a kereskedelmi egységértékek megállapításában. Ehhez képest minden kereskedelmi ágból a leginkább szakértő egyének vonattak a bizottságba, akik nagy gyakorlati tudásuk mellett a kereskedelmi piacok és árak teljes ismeretével bírnak.

Az árúforgalmi statisztika fejlesztését célozta az is, hogy a Statisztikai Havi Közleményekből az árúforgalmi havi eredményeket tartalmazó rész kiválasztatott, s külön füzetben, a többi részt mintegy 10 nappal megelőzve közöltetik, hogy a kereskedelmi világ hónapról-hónapra a lehető leggyorsabban hozzájuthasson ezekhez az adatokhoz. 1901 decembertől kezdve pedig az árúforgalmi havi kiadványok értékszámítással ellátva közöltetnek. Oly újítás ez, amely iránt a közvélemény már régóta élénk óhajtást táplált.

A szociális statisztika egy igen fontos ága, a hivatási balesetek statisztikája részben 1899-ben, részben 1901-ben szerveztetett, s csakhamar kiterjedt a kis- és nagyiparban, a mezőgazdasági és a vasúti üzemben előforduló balesetekre. Ugyancsak a szo-

ciális statisztika forrásait képezték az ipartestületi, ipartársulati statisztika, az iparos és munkáskörök és egyletek statisztikája, a gyári és munkabér-statisztika, az ipari szövetkezetek és részvénytársulatok statisztikája, amelyek az 1902. évben vétettek művelés alá. A betegsegélyző pénztárakról külön statisztikai kiadvány is készült, a többi szociálstatisztikai munkálatoknak is tárgyalásával.

Az 1900. évben újjászerveztetett a bünügyi statisztika, az egyéni laprendszer modern elvére fektetve s ezóta statisztikánknak ez a korábban elmaradt ága is a statisztikai tudomány legújabb haladásához méltó fokon áll s növekvő tanulmányokat fog szolgáltatni a kormányzatnak és a tudománynak is.

Biztosító társaságaink mindeddig külföldi, leginkább német halandósági táblázatokra voltak utalva s a népleírás tudománya és a közegészségi igazgatás is nélkülözte eddig a magyar nép halandósági viszonyaira vonatkozó táblázatokat. 1900-ban magyar halandósági táblázatok szerkesztése tanulmány tárgyává tétetvén, ez a nagyfontosságú munkálat is megindult és részben a biztosító társaságoknál gyülő anyagból, részben a népszámlálási és népmozgalmi eredményekből készíttetett.

Kitünően bevált az *ipari munkaközvetítő intézet*, melynek országos szervezetét is ő készítette elő.

A balesetbiztosítás behozatalának előkészítésére szolgált a rendszeres *baleset-statisztika*, melynek első évi eredménye külön kötetben közre is bocsáttatott.

A szociális téren egybegyülő anyag rendszeres feldolgozására, a munkásviszonyok kutatására és részletes ismertetésére létesíttetett a *szociális múzeum*, mely minisztersége utolsó évében volt berendezés alatt és a munkásvédelem hatékonyabbá tételére teljesen *újjászerveztetett az iparfelügyelet*, egyesítve azzal a kazánvizsgálatot, mely intézkedés visszaterelte az iparfelügyeletet eredeti rendeltetéséhez — t. i. a munkásvédelemhez és míg 1898-ban mindössze 9 iparfelügyelői kerület volt az országban, három évvel később 17 volt, megfelelő személyzettel.

A párisi kiállítás ügyeit gyorsan és kedvezően bonyolíttatta le. Az összes államok közül Magyarország volt a legelső, mely külön kiállítási kormánybiztosságát feloszlatta és az ügyeket elintézte. És habár az ország nagy túlkiadásra volt elkészülve, úgy bonyolította le az ügyeket, hogy az egész párisi kiállítási túlkiadás nem lett több 375.000 koronánál, beleszámítva, ebbe az ösz-

szegbe a még az előző kormány által engedélyezett 200.000 korona póthitelt.

A tarifapolitika terén nagyon értékes eredményekről lehet megemlékezni, és pedig első sorban a *cukorkivitelről.* A magyar cukorgyárakból Fiumén, úgyszintén Galacon át a vámkülföldre szállítandó cukorküldeményekre igen olcsó export-díjtételek állottak fenn, melyek alapján kapcsolatosan a hazai cukoriparnak nyújtott egyéb kedvezményekkel a cukorkivitel, különösen a fiumei kiviteli irányban szép lendületet nyert.

A galaci kiviteli útirányon a m. kir. államvasutak, a magyar folyam- és tengerhajózási részvénytársaság és a magyar keleti tengerhajózási részvénytársaság mérsékelt tarifáinak beszámításával fennállott kiviteli díjtételek kevésbbé mutatkoztak hatályosnak a keletre irányuló cukorkivitel fejlesztésére.

Oly célból, hogy az elérhető legolcsóbb díjtételek állhassanak a Levantera irányuló cukorkivitelünk rendelkezésére, intézkedés történt, hogy a jelzett kiviteli iránya gravitáló cukorforgalom ne Báziáson, vagy Zimonyban, hanem már Budapesten átrakásra kerüljön s illetve csak Budapestig szállíttassék vasúton, onnét tovább pedig hajón. A Budapestig terjedő vasúti vonalat illetőleg továbbá a budapest-galaci viziútra igen kedvező díjtételek engedélyeztetvén, ily módon a levantei cukorkivitelben a korábban fennállottaknál jóval kedvezőbb közvetlen díjtételek létesíttettek, mely intézkedés nyomán cukoriparunk térfoglalása a keleti piacokon nagy mértékben előmozdíttatott.

Ezenkívül mindazon díjkedvezmények. melyek a hazai cukoripar megszilárdítása céljából 1890-ben tíz évi időtartamra engedélyeztettek, ezen szerződési időtartam letelte után, a nyújtott jelentékeny támogatást képező díjkedvezmények lényegét nem érintő módosításokkal, továbbra is fentartattak, nehogy ezen fontos iparág prosperálásához füződő érdekek veszélyeztessenek.

Oly célból, hogy a Fiumén át a vámkülföldre irányuló lisztkivitel az őrlési forgalom megszüntetése dacára is lehetőleg az eddigi mérvben fentartható legyen, 1900 január hó 1-től kezdve úgy a budapesti, mint a vidéki malmokból Fiumén át a tengerentúlra szállítandó lisztre a korábban fennállottaknál sokkal messzebbmenő szállítási díjkedvezmények engedélyeztettek, ezenkívül a szárazföldi kiviteli irányokon át a vámföldre irányuló lisztkivitelre is érvényesíttetett megfelelő díjkedvezmény.

Ezen szállítási kedvezmények által az őrlési forgalom kedvezményének elvesztése ellenében a malmok lehetőség szerinti kompenzációt nyertek.

A tett intézkedések eredménye nem is maradt el; míg ugyanis az őrlési forgalom beszüntetését megelőző évben, azaz 1899-ben csak 80,795 tonna, addig 1900-ban 89,035 tonna, 1901-ben pedig 83,160 tonna liszt exportáltatott Fiumén át a vámkülföldre. Tehát az őrlési forgalom beszüntetése dacára úgy 1900-ban, mint 1901-ben nemcsak nem csökkent, hanem ellenkezőleg még növekedett a Fiumén át irányuló lisztexport az 1899. év kiviteli eredményeivel szemben.

Megjegyzendő emellett, hogy a lisztkivitel megoszlási aránya a fővárosi és vidéki malmok között a vidéki malmok előnyére változott meg, amennyiben a vidéki malmok az 1901-ik évben már sokkal nagyobb arányban vettek részt a külföldre irányuló lisztexportban, mint az őrlési forgalom beszüntetése előtti időben. Míg ugyanis az 1899-ben exportált fentemlített lisztmennyiségből 72,326 tonna fővárosi, 8460 tonna pedig vidéki malmokból származott, addig az 1901. évben elért exportmennyiségben a budapesti malmok csak 58,033 tonnával, ellenben a vidéki malmok már 25,127 tonnával szerepeltek.

A vidéki malomipar ezen egyébiránt örvendetes — térfoglalása a tarifáktól független tényezők hatására vezetendő vissza, főként és első sorban az őrlési forgalom beszüntetése idézte azt elő.

Egyébiránt a kiviteli kedvezmények oly módon állapíttattak meg, hogy azok úgy a budapesti, mint a vidéki malmok érdekeinek egyaránt megfelelnek, s illetve a malmoknak kellő arányban álló díjtételeket biztosítanak.

Az 1900. év elején az osztrák szénterületeken a bányamunkások között kiütött és huzamos ideig tartott strike következtében Ausztriában nagymérvű *szénhiány* állott elő.

Oly célból, hogy a hazai szénbányászat javára ez a körülmény kellőképen kihasználható legyen, a magyarországi szénbányákból Ausztriába szállítandó, úgy az osztrák vasutak üzemi céljaira, mint a magánfogyasztásra rendelt szénküldeményekre igen kedvező tarifák engedélyeztettek.

Ezen díjkedvezmények a strike megszünése utáni időre is fentartattak, miáltal nemcsak az éretett el, hogy a fentemlített strike tartama alatt Ausztriába irányuló szénkivitelünk rendkívül nagy

mérveket öltött, hanem egyszersmind lehetővé tétetett, hogy hazai szénbányászatunk, különösen a bánhidai és Esztergom vidéki szénbányászat, a strike alkalmával szerzett üzleti összeköttetések állandósításával piacterületét tartós jelleggel kiterjeszthesse.

Ugyancsak a hazai szénbányászatunk érdekeinek támogatásaképen engedélyezett Hegedüs egyes hazai szénbányákból Fiuméba szállitandó szénre is szállítási díjkedvezményeket, melyek célja a Fiuméban domináló idegen származású szenet Fiuméból lehetőleg kiszorítani s illetve a fiumei piacot a hazai szénbányászatnak megszerezni.

A külkereskedelem szolgálatában teljesen újonnan szervezte a *m. kir. kereskedelmi múzeumot*, mely oly egészséges üzleti alapra lett fektetve, hogy ma már követendő például szolgál idegen államoknak is; szervezte a *külföldi szaktudósítói intézményt*, kiküldvén szaktudósítókat Angliába, Belgiumba, Franciaországba, Németországba, Oroszországba, Romániába, Törökországba és az Észak-Amerikai Egyesült Államokba, sőt legutóbb ismét egyet Mexikóba, kinek feladata ápolni az ottani új diplomáciai összeköttetés révén a magyar kereskedelmi érdekeket.

Igen biztató kisérlet történt a *Kinába való kivitel* szervezésére, melyet csak folytatni kell, mert ott gazdag tér kinálkozik a magyar ipari termékeknek.

A mai viszonyok mellett legfontosabb alkotás az *új autonom vámtarifa, melyet nemcsak teljesen elkészített*, hanem némely differenciális tételek kivételével az *osztrák kormánynyal teljesen le is tárgyaltatta.*

Rendeleti intézkedéssel életbeléptette a közbenső árúforgalmi statisztika iránt Ausztriával kötött egyezményt.

Ujjászervezte végül a statisztikai állandó értékmegállapító bizottságot.

*

Az 1905-ik esztendőben *Hegedüs* Sándor a főrendiház tagjává neveztetett ki. Az utolsó időben a társadalmi és irodalmi tevékenységnek él. Ujból elfoglalta tehát helyét az iróasztalnál és ezenkivül nagy buzgalommal dolgozik egyházi ügyekben.

Vörös László.

A kereskedelmi miniszterségben nagyon sürűen váltották föl egymást az emberek. Közel négy évtized alatt majdnem húsz kereskedelmi miniszter volt. Egynek-egynek a működési ideje tehát átlagosan két esztendőre terjedt. Természetes, hogy ez a sűrű váltakozás a legfontosabb tárca rendes ügymenetének és rendszeres, egyöntetű fejlődésének hátrányára volt. Mert a legtöbb miniszter — a mi nyilt titok — azzal kezdte hivataloskodását, hogy különb ember, mondjuk okosabb akart lenni elődjénél és felforgatta azt, amit előtte terveztek és alkottak. Ha pedig csak megemlítem azt, hogy a szakminiszterek közül a kisebbik rész állott a tárcza élére mint tapasztalt kész ember s a legtöbbnek tanulvást kellett kormányozni, csakhamar megtaláljuk az okát annak. hogy miért állott be közgazdasági fejlődésünkben oly gyakori zökkenés és még gyakoribb meddőség.

Vörös Lászlóról el lehet mondani, mint kevés elődjéről, hogy mint gyakorlati tapasztalatokban felette gazdag, kész szakember került a kereskedelmi tárca élére. Nem kellett előbb tanulnia, hogy megértse a fontosabb tárgyakat, inkább ő adott kölcsön bőséges tapasztalataiból és praktikus tudásának gazdag tárházából azoknak, akikkel együtt dolgozott. Bámulatos tájékozottság, a legtöbb tárgynak alapos megismerése, gyors fölfogás, praktikus közgazdasági érzék voltak segítségére minisztersége első percétől kezdve és ehez járult példás munkabirása és vasszorgalma, melyek pihenést nem ismerő energiájának szárnyakat adtak és eredményeket, számot tevő sikereket biztosítottak miniszterségének már első korszakában. Fényesen igazolják ezt az alábbi fölsorolandó tények és adatok.

Nem is azon kezdte, hogy elhitesse a világgal, vagy hivatalnokaival, hogy ő okosabb az elődjénél és nem is akart mindent halomra dönteni, amit elődje tervezett vagy alkotott. Ellenkezőleg. Mikor hivatalát átvette, első dolga volt, hogy gondos vizsgálat után a sok hátralékot feldolgoztatta és elintézte. Azután szép lassan, majdnem észrevétlenül, de szerencsés tapintattal átszervezte a belső szolgálatot és csakhamar megkezdette gyakorlati irányú üdvös munkásságát, mely széleskörű tárcájának minden fontos ágában arányos egyöntetűséggel hozta meg a maga sikereit.

De menjünk sorjába. Életrajzi fontosabb adatait a Lexicon szokott tömörségével a következőben foglalja össze:

Farádi Vörös László született Dombegyházán (Csanád) 1849-ben. Tanulmányait részben Aradon végezte, hol atyja, régi magyar nemesi család ivadéka, polgármester volt, részben Budapesten, utóbbi helyen az egyetem jogi fakultásán. Eleinte ügyvédi pályára készült s Aradon kezdte is a gyakorlatot, nemsokára azonban felhagyott ezzel és államszolgálatba lépett. 1871-ben lett a közmunka- és közlekedésügyi miniszteriumban segédfogalmazó. Hivatali pályáján elég gyorsan haladt, 34 éves korában már osztálytanácsos, 44 éves korában miniszteri tanácsos, az egész idő alatt szakadatlanul a miniszterium vasúti osztályában, később mint annak főnöke szolgálva. Hazai vasút-ügyünk rohamos fejlődésében nagy érdemei vannak, s a legtöbb nagy alkotásban e téren tevékeny része, soknak közvetlenül kezdeményezője volt. Hivataloskodása mellett széleskörű szakirodalmi tevékenységet is fejtett ki; alapította a «Vasúti és Közlekedési Közlöny» című szaklapot, mely több évi szerkesztése alatt kiváló szolgálatokat tett a hazai közlekedésügynek; később alapította «Útmutató» címen az első magyar hivatalos menetrend-könyvet, de legkiválóbb volt irodalmi alkotásaiban és működésében a «Magyar Vasúti Évkönyv», melyet nyolc éven át kiváló szakértelemmel szerkesztett. Ezenkívül igen becses közlekedésügyi szakdolgozatai jelentek meg hazai és külföldi szaklapokban. Ő alapította a vasúti, valamint a posta-távirdai tisztképző intézetet is, melynek élén miniszteri biztosi minőségben éveken át állott.

Kiváló érdemei vannak a székesfőváros közúti közlekedésügyének fejlesztésében és sok tekintetben neki tulajdonítható a földalatti villamos vasút létesítése, valamint a lóvasút átalakítása villamos üzemre. 1895-ben államtitkár lett, mely idő óta még sokkal szélesebb körű tevékenységet fejt ki, 1895 óta országgyülési kéviselő. Mint osztálytanácsos kapta a III. osztályú vaskoronarendet, 1896-ban az ezredéves országos kiállítás körül és a közügyek terén szerzett kiváló érdemei elismeréseül a Lipót-rend középkeresztjét. 1897-ben a brüsszeli világkiállítás magyar osztályának elnöke volt.

Ezeket az adatokat egyik-másik irányban ki kell egészíteni. Mindenekelőtt fölemlítendő, hogy államtitkár korában az ő kezdeményezésére indult meg a nagyobb arányú tevékenység az ipar-

fejlesztési programm megállapítása, az országos ipartanács fölújítása és az iparoktatási ügyek önállósítása és fejlesztése érdekében. E munkája közben került közebbi és állandó érintkezésbe Szterényi Józseffel, akinek nagy tudását és munkaerejét fölismervén, első volt, aki e kiváló szakembert magasabb hatáskörrel segített fölruházni és fokról-fokra való érvényesülését biztosítani. Újjászervezte a postaszolgálatot, a személyzetnek jobb előmenetelt biztosított. A póstasztrájkot jó szóval egy nap alatt rendbe hozta és a kis emberek és alkalmazottak ügyének számos jó szolgálatot tett. Igen nagy érdeme van a budapesti jobb- és balparti körvasút kiépítésében. A vasúti és hajózási tisztképző tanfolyamakat már előbb ő létesítette, államtitkár korában tökéletesítette és mint tanár, felügyelő és miniszteri biztos kiváló gonddal és szeretettel fejlesztette ez intézményeket. A tanárokat buzdította, lelkesítette föladataik szeretetteljes ellátására, érdekeiket mindig melegen képviselte. Kötelezte őket arra, hogy tankönyveket írjanak, ő maga jó példával járt elől és megírta a vasutak történetét. Ez intézmények tanári kara megteremtőjük iránti hálából és elévülhetlen érdemeinek méltatásául az ő neve napját a ze célra alapított serleggel mindig megünneplik s az iránta meggyökerezett rokonszenvet legjobban jellemzi az az egy adat, hogy ez ünneplésben nem fogyott meg a résztvevők száma akkor sem, amikor Vörös nem volt hatalmas.

A Vasúti és Közlekedési Közlönynek eleinte főmunkatársa, később György Endrével együtt szerkesztője volt. A legszerényebb kezdetből (eleinte 25 frt havi fizetéssel dolgozott) nagygyá fejlesztette ezt a lapot és ebben, valamint a nyolc éven általa szerkesztett Vasúti Évkönyvben impulzust adott a vasúti és ezzel kapcsolatban a hazai közlekedési szakirodalom fejlesztésének.

Államtitkársága idején szervezője és vezetője volt a brüsszeli nemzetközi kiállítás magyar osztályának és az 1900-iki párisi kiállítás magyar osztályának szervezése, illetve ennek előkészítése és megindítása is az ő gondos munkája volt.

Államtitkárságának fénykorára esik az ezredéves országos kiállítás, melynek másodelnöke volt. Oroszlánrésze volt a mintaszerű szervezés munkájában. A fényes reprezentációt, a külső díszt és csillogást átengedte másoknak, még a bankettekből sem vette ki az őt méltán megillető részt, de a pénzügyi szervezés legnehezebb részletkérdéseinek kedvező megoldásában, a nagy

munka arányos kiépítésének biztosításában és a lebonyolítás nehéz dolgaiban az ő szervező talentuma fényesen érvényesült és ezenfölül számos apróbb és nagyobb személyes konfliktusnak a kulisszák mögött való tapintatos elintézése körül is elévülhetlen érdemei vannak.

Az államtitkárságtól való megválásának valóban apró motivumai átalában ismeretesek. Az ő nagy népszerűsége sokaknak szemében szálka volt s mikor a tervezett autonom vámtarifa egy példányát abban a hiszemben engedte át egy bécsi lap itteni képviselőjének, hogy a fővárosi sajtó — a kiadott rendelkezés értelmében — még ugyanaz nap megkapja a példányokat, tudtán kívül az a malheur esett meg, hogy ezt a rendelkezést a példányok elégtelensége miatt nem lehetett betartani. A fővárosi sajtó emiatt élesen támadta a minisztert és — mert valakinek bünhődni kellett, néhányan az ismert akkori korifeusok közül nem titkolhatták örömüket, amikor Vörös e nem ő általa okozott, de egyesek által czélzatosan fölfújt kellemetlenségnek nyomban levonta a konzekvenciáját és állásáról csakhamar leköszönt. Leköszönése után tevékenysége társadalmi úton érvényesült hasznosan.

Így, miután már államtitkár korában a legmelegebb érdeklődéssel kisérte a munkáskérdést, készséggel elfogadta a Védőegyesület elnöki tisztét, amelyet megtartott mindaddig, amíg miniszter nem lett. Ez egyesületnek tudvalevőleg hazafias munkáskörök létesítése és az a célja van, hogy betegség, munkátalanság vagy rokkantság esetére segítse a tagokat. Nevezetes, hogy *évenként sajátjából igen tekintélyes összegekkel segélyezte az egyesületet* s emellett fáradhatlanul eljárt személyesen a vállalkozók és gyárosokhoz, hogy ezen humánus intézményt velük megismertesse.

A köztisztviselők országos egyesülete elnökségének elfogadására ugyanilyen közérdekű szempontok birták. E részben a részletek ismeretesek. Élénken közreműködött a fizetésrendezési javaslat kidolgozásában és a szolgálati pragmatika előkészítésében.

Az Országos Molnáregyesület elnöki tisztének betöltésére is önzetlenül vállalkozott, itt azonban az a fontos közgazdasági háttérrel biró szándék is vezette, hogy a féktelen versengés, szervezetlenség és gyakran a szakképzés hiánya miatt hanyatló kis malomiparunkat talpra állítani segítsen. Itt hihetetlen munkát végzett alig is megbecsülhető és kevesek által ismert áldozatkészség-

gel. Bejárta úgyszólván az egész országot és mindenütt személyesen elnökölt a vidéki gyűléseken, fáradhatlanul buzdítva a molnárságot a szervezkedésre és a szakképzés fontosságára. Ennek keretében jelentős siker *az első molnárkongresszus* összehívása, melynek lefolyása az ő renkívüli tapintatos vezetése folytán valóban maradandó emlékű lesz.

A Magyar pénzintézetek orsz. szövetsége, melynek Vörös László ugyancsak elnöke volt, egyike legszebb alkotásainak. Dacára, hogy ez közkereseti társaság volt, munkáját minden díjazás nélkül, teljes önzetlenséggel végezte éveken keresztül, addig, míg miniszterré nevezték ki. Ezeken kívül részt vett néhány jelentékeny iparvállalat igazgatóságában.

Mint politikust a legteljesebb szerénység és önfegyelem jellemzi. Erre megkapó példa a Széll- és Héderváry-kormány bukása után beállott helyzet, midőn *a régi szabadelvűpártot egyesítette* s dacára, hogy az elért siker kizárólag az ő fáradhatlan munkásságának eredménye és annak a nagy népszerűségnek a következménye volt, melynek a pártban -- ahol kiváló tehetségeit és közgazdasági érdemeit eléggé ismerték és méltányolták — mikor észrevette, hogy mások nagyon szeretnének e réven érvényesülni, egyszerűen félreállt és minden neheztelés nélkül mintha ez a világ legtermészetesebb folyománya volna - engedte azokat a «mások»-at cselekedni és — kapaszkodni.

Igen szép szerepe volt neki a *vasúti sztrájk ismert* ügyében. Megjegyzendő, hogy mint vasúti osztályfőnök és államtitkár sokat érintkezett a személyzettel és úgy intézkedéseivel,mint rokonszenves bánásmódjával teljes mértékben megszerezte a vasutasok bizalmát. Tehát mindig jól volt informálva szándékaik és törekvéseik felől. A bekövetkezendő eseményekről jó eleve volt tudomása és ő már februárban figyelmeztette ezekre az intéző köröket, de jóindulatú intervencióját nem méltatták eléggé figyelemre. A katasztrófa kitörése után ő volt a békés kibontakozás legerősebb szószólója, a megoldásra vonatkozó propozicióit a vasutasok, kik igazi jó emberüket ismerték föl benne mindig, készséggel elfogadták, de ezeket az akkor előtérbe lépett intrikusok és egyéb bajok miatt érvényesíteni nem lehetett.

De aki e nevezetes sztrájk történetét meg fogja írni, kétségtelenül konstatálja, hogy az ő önzetlen szerepe volt a leghonettebb. Nem engedte, hogy az állam tekintélye csorbát szen-

vedjen, de azért már akkor egyengetni kezdte útját annak, hogy az alkalmazottak ezrei legvitálisabb érdekeinek kielégítésére a kezdő lépések megtörténjenek.

A sztrájk lefolyása ismeretes. Jellemző, hogy mihelyt miniszter lett, egyik legelső dolga volt a sztrájk vádlottjainak megkegyelmezését kieszközölni és preventiv intézkedés gyanánt a vasutasok kivánalmai jórészének kedvező elintézése.

Rendeztette ugyanis a magyar királyi államvasutak munkásainak és ideiglenes alkalmazottainak jogviszonyait és a munkások helyzetének javítására különböző intézkedéseket foganatosított. Leglényegesebb ezekben, hogy a három évnél hosszabb idő óta alkalmazott munkások csak fegyelmi úton bocsáthatók el és a fegyelmi bíróságban maguk a munkások is ugyanannyi taggal vannak képviselve, mint a hányat a vasút kinevez; hogy a vasút műhelyeiben mumkás-választmányok fognak behozatni; hogy a máv. költségvetésébe évenként 200.000 korona állíttatik be munkásjóléti és egészségügyi berendezésekre; hogy az Abbazia mellett levő munkás-tüdőbeteg-szanatóriumba a máv. beteg munkásait a betegpénztár költségén küldi; hogy a munkások gyermekei a városi iskolákba szabadon utazhatnak stb.

Miniszteri munkásságának és az általa alig három negyedév alatt elért eredményeknek jellemzéseül álljanak itt a következő adatok:

Mindenekelőtt *kereskedelem-politikai osztályt* szervezett a minisztériumban. Erre azért volt szükség, mert eddig a kereskedelmi szerződések előkészítésének fontos ügyei más, adminisztrativ természetű ügyekkel vegyesen intéztettek, ami lehetetlenné tette a komoly, tervszerű és rendszeres előkészítést. Most erre külön osztály szerveztetett, minden adminisztrativ hatáskör nélkül, kizárólag a kereskedelem-politikai ügyek tanulmányozására és előkészítésére. Ennek feladata lesz a jövő tárgyalásokra kellően előkészíteni az ügyeket.

Rendkivül fontos szerepe volt a lejárt és lejáróban levő *kereskedelmi szerződések megujitásában* és ebben a nagy munkában rendkivül előnyösen értékesitette e szakban való kiváló jártasságát és sokoldalu gyakorlati tapasztalatait. Erélyesen lépett föl a keleti államokkal keletkezett *vámháboru* elháritása érdekében és hogy e tekintetben a kellő sikert a kellő időben nem tudtuk elérni, bizonyára nem az ő akaratán mult.

A *vasúti szolgálat* újjászervezését folyamatba tette. Az államvasutak igazgatásának újjászervezési munkálatai még hosszabb időt fognak igénybe venni, jóllehet, azok szünet nélkül folynak, addig azonban, míg az befejezhető lesz, lényeges egyszerűsítések tétettek az adminisztrációban, nevezetesen az irásbeliség a lehető minimumra redukáltatott, a minisztériumban ú. n. heti miniszteri értekezletek rendszeresíttettek, melyeken a fontosabb ügyek előadatnak és eldöntetnek; továbbá tarifa-kedvezmények és máv. építési ügyek — új vonalak kivételével — nem terjesztetnek 1906 január hó 1-től kezdve írásban a miniszteriumhoz, hanem csak az igazgatóságnál intéztetnek elés amennyiben miniszteri döntést igényelnek, a heti miniszteri értekezleten adatnak elő. Ezzel ezen ügyekben egy fórum adminisztrativ teendői elesnek.

Addig, amíg a máv. igazgatásának újjászervezése megtörténhetnék, újjászerveztetett magában a miniszteriumban a *vasúti szolgálat*, az összes vasúti ügyek egyetlen szakosztályba egyesíttettek és ugyanekkor 1906 január 1-től kezdve teljesen új szervezetet nyert a *vasúti és hajózási főfelügyelőség*, mely ezentúl nem lesz többé osztálya a kereskedelemügyi minisztériumnak, hanem mint önálló, külső hatóság fog működni.

Ezekkel a kérdésekkel áll kapcsolatban az *országos közlekedési tanács* szervezése. A kereskedelemügyi minisztérium kebelében fennállott tarifa-bizottság megszüntetésével — mely évek óta érdemileg nem működött már 1906 januártól kezdve a vasúti, hajózási, posta-, távirda- és távbeszélő-ügyekben való véleményezésre országos közlekedési tanácsot szervezett, melynek megalakítása január hóban megtörtént. Az új tanács túlnyomó mértékben érdekképviseleti alapon áll, amennyiben szemben 25 miniszterileg kinevezett taggal 45 választott tagja lesz.

Egy másik tanács szervezését is tervbe vette és ez az *országos középítési* tanács. Középítési ügyekben a kereskedelemügyi minisztérium eddig nélkülözött minden véleményező fórumot és egyedül saját hivatalos közegeire volt utalva. Az összes középítkezések tervei is kizárólag ily módon biráltattak meg eddig. 1906-tól kezdve független szakférfiakból álló országos középítési tanács szerveztetik, mely elé utalandó minden fontosabb középítési elvi kérdés és minden nagyobb középület tervezeteinek birálata. Ennek az új intézménynek létesítése a műszaki körök régi óhaját juttatta megvalósításra.

Ezenkívül újjászervezte az *országos ipartanácsot* és képviseletet biztosított ebben a kereskedelmi és munkásérdekeknek. Az iparoktatási tanács bevált szervezetét érintetlenül fönntartotta. Perficiálta az *iparfelügyelet* decentralizációját, egyszerűsítette az *útügyi adminisztrációt.*

Egyszerüsítette *a tengerészeti* hatóságot, biztosította egy új fiumei *hajógyár* létesítését és elrendelte új *tárházak* létesítését.

A *posta-, távíró- és telefon*-ügyekben is sok érdekes és praktikus újítás történt, amelyeknek részletezése messze vezetne. Csak sebtében emlitjük, hogy javitotta a póstások és póstatakarékpénztári irnokok helyzetét, szervezte a *modern* automobil-közlekedést, uj interurbán telefon-hálózatokat nyitott, u. m. Belgrád. Bukarest, stb.

A *közmunkák* iránt is volt élénk érzéke. *A beruházási törvény alapján három millió koronát engedélyezett útépítésekre, 300.000 koronát közúti fahidaknak vashidakkal való kicserélésére.*

Az 1905. évre előirányzott, de költségvetési törvény hiányában fel nem használható 8 millió korona terhére utak és hidak összes műszaki műveleteit teljesen elkészíttette, úgy hogy a normális állapotok helyreállításával a munkálatok azonnal kiadhatók lesznek. Ezenfölül mintegy 600 kilométer *új vasút* építésére adta meg az engedélyt. Nevezetesen a székely vasút mádéfalva-gyergyószentmiklósi részének építésére az engedélyt kiadta és annak alapján az építés meg is kezdődött, a baja-báttaszéki államvasúti fővonalnak és az ezzel kapcsolatos Duna-áthidalásnak több év óta vajudó ügye a megvalósulás stádiumába került, amennyiben a pályázat kiiratott. Tizenhat új helyi érdekű vasút építésére és üzletére az engedély kiadatott. A hazai vasúti hálózat ennek folytán mintegy 420 klm. hoszszal fog gyarapodni. Ezen 420 klm. már biztosított vasúton kívül engedélyezés alatt áll még kereken 500 klm. vasútépítés, mi, ha megvalósul, el lehet mondani, hogy *ez az idő volt a legeredményesebb a magyar vasútépítés történetében.*

Az új vasutak létesítése mellett kiváló gondoskodása tárgyát képezte a *meglevő vasutak üzemi berendezéseinek a forgalom fejlődésének megfelelő tökéletesítése is.*

Az erre vonatkozólag folytatott tanulmányok és tárgyalások során előkészíttetett a budapesti helyi érdekű vasutak budapest-szentendrei, budapest-soroksár-haraszti és budapest-cinkota-kere-

pesi, jelenleg gőzüzemű vonalainak átalakítása villamos üzemre, ami — ha megvalósul — a székesfőváros környékére nézve rendkívüli horderővel fog bírni de egyúttal több iparágnak is lendületet fog adni. Budapest székesfőváros közlekedési és forgalmi érdekeinek lehető kiszolgálása érdekében tárgyalás alá vétettek ezenfelül a meglevő villamos közúti vasúti hálózatok szerves kiegészítése céljából szükséges több rendbeli új vonalak is.

Ezzel kapcsolatban említendő az új *forgalmi és jelzési utasítás* kibocsájtása és életbeléptetése, végre a *vasúti bérletjegyek reformja.* A kereskedő- és iparososztály által sürgetett egyszerűsítések és könnyítések a vasúti bérletjegyek tekintetében úgy a m. kir. államvasutakon, mint a kassa-oderbergi vasúton megtörténtek és behozattak a féléves és a két személyre érvényes bérletjegyek is, ennek kapcsán pedig a magyar fürdők és turisztika érdekében behozattak a nyári időre s két hétre érvényes bérletjegyek.

Az *iparfejlesztési* föladatok következetes megoldása körül is rendszeres munkát végzett. Kormányzása rövid ideje alatt több hézagpótló új gyár keletkezését biztosította 6 millió korona alaptőkével. Tervbe van véve több fontos ipartelep létesítése mintegy 20 millió korona újabb befektetéssel. Elő van készítve a rég vajudó *székely ipari* akció, melynek anyagát az e célból összehivott szaktanácskozmány helyesnek ismerte el s melynek végrehajtása fokról-fokra sorra is kerül.

Elkészíttette az *új iparfejlesztési törvényjavaslatot,* mely tárgyalás végett már az országos ipartanács állandó bizottsága előtt van.

Munkában van egységes *vásárhelypénz-díjszabás* és *vásárrendtartás* kidolgozása. A szövetkezeti törvény tárgyalása alkalmával «Szövetkezeti törvényhozásunk és a kereskedelem állásfoglalása» címen az egész magyar szövetkezeti törvényhozást ismertető munkát készíttetett és adott közre.

A *kivitel kérdésében* pedig közreadta a nagyszabású emlékiratot, melylyel az ipartanács behatóan foglalkozott. Ennek kapcsán már Észak-Amerikában egy magyar kereskedői cég telepíttetett le a magyar kivitel előmozdítására; Antwerpenben és Braziliában magyar kereskedelmi múzeumi levelezők telepíttettek le, önálló magyar cégek gyanánt, Amsterdamban, Marseille-ban, Rómában és Szófiában új kereskedelmi szaktudósítói állások szerveztettek.

Egyesítette a keresk. minisztérium lapjait, s «*Közgazdasági Értesítő*» cím alatt ismét rendes heti értesítőben közli a minisztérium összes fontosabb közleményeit és ennek melléklapja gyanánt megvalósította a «*Közszállítási Értesítő*» eszméjét, mely rég érzett hiányt van hivatva pótolni.

Nem a legkisebb érdeme az is, hogy a *kereskedelmi minisztérium képviselőinek a gyakorlati* életben való munkálkodását is rendszerré emelte. Ennek a rendszernek a főcélja az, hogy az *egyes tisztviselők lépjenek közvetlen kapcsolatba a gyakorlati élettel*, úgy, hogy saját szakmájuk ügyeit ne csak elméletben ismerjék s ezekkel ne csak az íróasztal mellett foglalkozzanak, hanem hogy a gyakorlati életben megismerjék annak minden aprólékos csinjátbinját. Így például a tengerészeti ügyek referensei a tengerészeti hatósághoz, a vasúti ügyek referensei a vasúti állomásokra mennek ki, a vámügyek előadói a vámházba, az iparoktatási ügyek mellől az ipariskolákba, az illető többi referensek a technológiai és műiparmúzeumba, a kereskedelmi múzeumba, esetleg a kereskedelmi részvénytársasághoz, egyes technikai intézetekhez lesznek kirendelve hosszabb-rövidebb gyakorlatra. Természetesen ez a gyakorlati szolgálat váltakozva történik, de csakhamar biztosítani fogja azt a célt, hogy a minisztérium tisztviselői a legalaposabban megismerkedjenek szakmájuk minden fontos részletének gyakorlati oldalával is. Hogy ez a rendszer az akták elintézésénél mily messzeható horderővel bír praktikus szempontból, azt talán nem szükséges bővebben fejtegetni.

Végre szocziális téren is az ő nevéhez fűződik egy munkáskórház létesitésének biztositása jelentékenyebb állami támogatással és a budapesti kerületi, valamint általános munkásbetegsegélyző pénztárak egyesülésének czéltudatos előmozditása.

Vörös azonban nem dolgozik alaposan előkészített terv nélkül és így nemcsak az bír a nagy közönségre nézve érdekkel, amit már tett, hanem az is, amit tervbe vesz és *a jövőre nézve előirányoz.*

Alkalmam levén magam erre nézve némileg informálni, az előbbi fejezet kiegészítéseül az ő jövő terveiről a következőket lehet feljegyezni:

A *kereskedelmi kikötő* létesítésére vonatkozó előmunkálatok már legközelebb nyilvánosságra kerülnek. A miniszter álláspontja ebben a kérdésben az, hogy gyökeresen megszüntessék azt az

abszurd állapotot, melynél fogva a főváros igen nagy része teljesen el van zárva a Dunától. Olyan módon adott tehát irányt a munkálatoknak, hogy a Dunapart ferencvárosi része legyen szabad a dunai forgalom számára; a pályaudvar, az összes raktárak, ezek melléképületei és tartozékai, továbbá a gyárak telepíttessenek át a Csepel-szigetre; a Csepel-szigeten evégből nagy teherpályaudvart kell létesíteni és ezzel, valamint az áttelepített közraktárakkal kapcsolatba hozni a Csepelmenti kereskedelmi kikötőt.

E kérdéssel kapcsolatban áll még *a budapesti pályaudvarok rendezésének* kérdése, melyre nézve a tüzetes tanulmányok be vannak fejezve, úgy, hogy ezeknek anyagát már legközelebb szaktanácskozmány elé bocsáthatja.

A második, ezzel összefüggő kérdés *a Duna–Tisza-csatorna* kérdése. Vörös László elrendelte, hogy az erre vonatkozó terveket és az ezekkel kapcsolatos, hivatalosan összegyüjtött anyagot «Adatok a Duna—Tisza-csatornáról» cím alatt már legközelebb közreadják, hogy az ezen mesterséges víziút ügyében összehívandó szaktanácskozás tagjait, de az érdekelt vidékeket is az erre vonatkozó kérdésekről kellőképpen tájékoztassa. Az évek óta gyüjtött anyag, mely sok érdekes adatot tartalmaz, vaskos kötetben fog megjelenni és a közreadással a miniszter a Duna—Tisza-köz, de a Tisza mentén lévő vidék lakosságának is régi óhaját valósítja meg.

Tervbe van véve a *műszaki* kamara létesítése és beható tanácskozások tárgyát képezte az a törvénytervezet, amelyet a műszaki címek és műszaki gyakorlat szabályozására a Magyar Mérnök- és Építészegyesület nyujtott be 1900-ban. A felszólalók hangoztatták, hogy a műszaki címek használatát törvényileg kell szabályozni, s egyszersmid az értekezlet egyhangú megállapodása az is, hogy kétféle cím állapíttassék meg, tudniillik: *mérnök* és *épitész*. Szükségesnek mondták a *műszaki kamara* felállítását, úgy, hogy magánmérnöki gyakorlatot csak az folytathasson, aki a kamara tagja. A miniszter kijelentette, hogy a műszaki címkérdés és a műszaki kamara megoldására kormányjavaslatot fog készíteni és arra fog törekedni, hogy a javaslat minél előbb a törvényhozás elé kerüljön.

Elő van készítve a *tengerészeti akadémia* újjászervezése, mely nem várhat sokáig; az eddigi tanulmányok alapján a miniszter

meg fogja állapíttatani a *fiumei kikötő rendszeres kiépítésének és fokozatos kiterjesztésének programmját,* melynek kedvező keresztülvitelétől számos fontos állami érdeknek és a legfontosabb export-kérdéseknek a jövő sorsa és kedvező elintézése függ.

Az *iparoktatási és iparfejlesztési* ügyek — addig is, míg a törvényes budget kerete új irányokat enged majd érvényesülni — egyelőre a rendes mederben folynak. Céltudatosan folyik a *nálunk még hiányzó iparágak fokozatos meghonosítása*: az eddig egyes érdekköröknek biztosított *tarifakedvezmények* általánosítása, a *közszállítási ügyek* lehetőleg teljes rendezése és fokonkint a kereskedelemügyi minisztériumban e célra szervezendő új közszállítási osztályban való koncentrálása.

A már említett *kiviteli emlékiratban* foglalt javaslatok értelmében küszöbön áll a *kereskedelmi múzeum reformja,* felügyelő bizottságának olyatén újjászervezése, hogy ez egyúttal egy *kiviteli tanács* teendőit is elláthassa, végre a kivitelre vonatkozó többi sürgős természetű ügyek fokonkint való elintézése.

A *kiállítások* terén ismeretes a *milanói* nemzetközi és a *bukaresti* nemzeti kiállításon, illetve ez utóbbi nemzetközi osztályaiban való nagyobb arányú, praktikus célzattal bíró részvételünk. Erre a célra, valamint a jövő évi *vas- és fémipari* kiállítás céljainak támogatására a minisztérium anyagi támogatása is elő van irányozva, de kilátásba van véve e kiállítások erkölcsi támogatása és tanulságainak megfelelő hasznosítása is.

Végül a kodifikáció terén ismeretesek az előmunkálatok, melyek a *balesetbiztosításra* nézve történtek; az erre vonatkozó kész javaslat ankétszerű tárgyalása és ehhez képest a törvényhozásig való továbbvitele tervbe van véve. A *betegsegélyzési törvény, a vasárnapi munkaszünetre* vonatkozó anyaggyűjtemény szintén közkézen forognak és ezek folyományaként készül, sőt részben kész is a megfelelő novelláris törvényjavaslat, melynek végleges szövegezése előtt a miniszter az érdekeltek szakvéleményét szintén meg fogja hallgatni. Ugyanez áll az uj *ipartörvényre* nézve, mely igazán nagyszabású munka lesz és amelynek keretében, illetőleg vele kapcsolatban szabályozni óhajtja a miniszter a *sztrájk* ügyét, a *munkaközvetítés* országos szervezését, a *tisztességtelen verseny* kérdését. Ezzel kapcsolatban áll az *ipari és munkásstatisztika, az iparfelügyelet* decentralizációjának következetes továbbvitele és egy sereg *szociális* irányú intézkedés előkészítése, az *ipari közigaz-*

gatás reformja, a *vásárügy* rendezése, stb. Szóval a magyar iparosság az új ipartörvény-tervezetben sok régi óhajtását találja majd megvalósítva és hogy kívánalmait minden részletre nézve képviselhesse, a miniszter úgy kíván intézkedni, hogy a törvénytervezet anyaga kellő időben jusson az érdekeltek kezébe, hogy úgy első sorban a kisiparosságnak, mint általában az öszszes érdekelt tényezőknek elég idejük és megfelelő alkalmuk legyen óhajaikat és kívánalmaikat minden fontos részletre nézve kifejezni és előterjeszteni.

Ilyen képet mutat az «átmeneti» kormány kereskedelmi minisztere. Ez a kép tele van fénypontokkal, melyek azok előtt is kedvesek, akik a politika szempontjából ádáz ellenségei a mai rendnek és a parlamenten kívül álló kormánynak. Azt pedig minden hozzáértő ember készséggel elismeri, hogy több tudást, hozzáértést és avatottságot kevés ember vitt még magával a kereskedelmi minisztériumba, mint Vörös László. Róla ezt nem is kell mondani, tettei igazolják ezt és kedvező emléket biztosítanak az ő komoly és minden irányban céltudatos munkásságának.

Mindezek után még jellemezni kellene Vörös Lászlót, mint *embert*. Ezzel röviden végezhetek. A legjobb emberek egyike, aki mindig kész segítője és gyámolítója a szegényeknek és ügyefogyottaknak. Miniszter korában sokan keresik föl, hogy védelmét és támogatását kérjék. Minden méltányos kérést szivesen fogad és készséggel biztatja, vigasztalja azokat, akiknek erre oly nagy szüksége van, első sorban a kis embereket és alkalmazottakat. De a hozzá közelállók tudják, hogy amikor nem volt hivatalban, nem volt hatalma és befolyása is kisebb volt, akkor se volt a hozzá forduló szegény emberek száma sokkal kisebb, mint most, miniszter korában. És ő mindig szeretettel foglalkozott a kis emberek ügyével-bajával és amit tehetett, azt megtette, amit kieszközölhetett, azért nem sajnálta a fáradságot. Sok szegény ember, alkalmazott és munkás hálája dicséri az ő jóságát. De voltak olyanok is, akiknél – mikor csak egyszerű képviselő, vagy később csak magánzó volt – sokáig kellett antichambreirozni, ezt azonban ő mint miniszter elfelejtette és azokkal, akik őt kissé hidegen kezelték, ha máskülönben érdemük volt, jót tett és – vitte őket előbbre. Majd ha valamikor ismét nem lesz miniszter, ezek az urak — lehet — hogy ismét hidegen fogják kezelni, de ez őt nem alterálja, nem várt és nem

vár soha senkitől sem hálát, sem elismerést. Egyedüli ambiciója az, hogy kötelességét híven és pontosan teljesíthesse, hogy a közügynek és hazájának becsületes és céltudatos munkásságával hasznára váljon.

Hogy ezt a célt mennyire érte el, ezt ismét nem a lantosok és nem a krónikások, hanem az eredmények és tettek fogják igazolni.

Schmidt József.

Az ezredéves kiállítás három igazgatót abszzorbeált. Az első volt *Németh* Imre miniszteri tanácsos, a keresk. múzeum első igazgatója, aki mint jeles kiállítási szakember, a szervezés nagy munkáját alapozta. Ezt folytatta *Graenzenstein* Béla, a későbbi pénzügyminiszteri államtitkár, akinek utódja *Schmidt* József lett.

Schmidt József tehát elég korán jutott ebbe a szép hivatalba, hogy a létesítés, a végrehajtás és lebonyolítás óriás munkáját elintézze. Széles vállai, hatalmas koponyája, ritka energiája fényesen megbírták ezt a nagy munkát. Akik közelebbről nem ismerték, bizalmatlanul fogadták, de csak addig, míg közelebbről meg nem ismerkedtek vele. Egész egyénisége azok előtt, akik közelebbről figyelik, a szó nemes értelmében Herkulessé válik, aki a legerősebb föladatoknak bátran neki vág és minden elvállalt missziót becsülettel elintéz. Igy vitte keresztül a regálemegváltás ezer bonyodalommal vészes nagy kérdését, fényesen bevált mint Kozma Ferenc utódja a magyar lótenyésztés élén, végig igazgatta az ezredéves kiállítást, szervezte és megindította a szabadalmi hivatalt, nem könnyű viszonyok között lett kereskedelmi államtitkár és végre a főváros egyik legelső intézetének élén derekasan megállja helyét.

Schmidt Józsefnek három olyan kvalifikációja van, mely minden nagy föladatra képessé teszi. Páratlan szorgalma nem ismer akadályt. Dolgozik kora reggeltől késő estig s ha ez kevés, dolgozik egész éjjel. Kivételes fizikuma is győzi a munkát. Rendkívüli munkabírása mellett kiválik továbbá éles judiciuma, melylyel a dolgokat megítélni tudja. Minden kérdésnek elevenére tapint, minden csomót logikusan képes kibogozni. És harmadszor olyan puritán becsületesség és e puritán becsületesség oly szigorúan következetes keresztülvitele jellemzi minden

munkáját, mely csak kivételes jellemeknek igazán értékes sajátsága. Ezeket a tulajdonokat vitte bele nagy hivatalába és ezekkel vezette az ezredéves kiállítás sokfelé ágazó, minden fontos fő- és részletkérdését. Képes volt éjfélkor az épülő kiállítás területén minden tűzjelzőt meghúzni, hogy meggyőződjék arról, vajjon éber-e a tűzőrség. Az építő munkások zajongó tömegében rettenthetlen bátorsággal csillapította a háborgó hullámokat, jó szóval és becsületesen megtartott, józan igéretekkel. Ahol ezer apró vállalat kiadásáról volt szó, belátott az emberek veséjébe és szigorúan, kérlelhetlenül őrködött minden vállalatbaadás kifogásolhatlan kiadása és így a fiskus érdekei fölött is. Gondolt minden apróságra, tudta minden hivatalnokának legfőbb restánciáját, kegyetlenül számon kért minden hibát és körültekintő sokoldalúsággal mozgatta az óriás gépezet minden kerekét. A reklám, az építkezés, a látogatás rendszeres emelése, az időleges kiállítás részletei, ünnepélyek, attrakciók mind a kis ujjában voltak, dirigált, intézkedett egyszerre öt-hat fontos és 10—20 kevésbbé fontos ügyben. Mint a leggyakorlottabb karmester dirigálta a kiállítás zenekarát és biztosította annak zavartalan harmóniáját és amellett dirigálta a közönséget is a kiállítás érdekeinek előmozdítására. Gondoskodott róla, hogy mindenki jól teljesítse a munkáját és óriási felelősségétől nemcsak nem ijedt meg, sőt ez rá mindig fölemelőleg hatott. A legkényesebb kérdésekben is érvényesítette diplomaciáját és finom tapintatát, a diszkréció törvényein soha sem ejtett csorbát és mikor a kiállítási láz a legnagyobb volt, mikor mindenki — enyhén szólva — ideges volt és türelmetlen — ő nyugodt és öntudatos maradt. És ilyen volt eleitől végig; a létesítésben és keresztülvitelben elhárított minden akadályt, a lebonyolításban elsímított minden repedést, szakadást, egész a pénzügyi kiegyenlítés nagy műveletéig, mely nem volt kicsiny dolog.

Schmidt József mai díszes állásában bizonyára nem utolsó stációjáig jutott karriérjének. Lehet még miniszter is. De — bár nem szeretem a céltalan jóslást és találgatást — merem állítani, hogy nagyobb missziót nem fog betölteni annál, mint amelyet az ezredéves országos kiállítás élén betöltött. És ennél nagyobb diadalt sem fog aratni. Diadala nem külső volt, hanem belső. Azok előtt, akik látták, hogy mennyit dolgozott és mily jól végezte a reá bízott óriási munka nagy komplexumát...

*

Életrajzi adatait a lexikon a következőkben foglalja össze: Schmidt József született Előszálláson 1848-ban. Középiskolai tanulmányait Budán és a ciszterciták székesfehérvári gimnáziumában végezte, ahol Wekerle iskolatársa volt. 1867-ben a pesti egyetem jogi karán folytatta tanulmányait. 1872-ben jogi doktori, 1873-ban pedig ügyvédi oklevelet szerzett és Budapesten ügyvédi irodát nyitott. Behatóan foglalkozott közgazdasági tanulmányokkal. Az országos gazdasági egyesület által kitűzött pályázatokon *Jószágaink rendezése* című munkájával 400 arany, *A magyar gazda hitele* című dolgozatával pedig 2000 forint pályadíjat nyert. 1885—87-ben a gróf Pálffy-család jószágigazgatója volt. 1888-ban Wekerle Sándor akkori államtitkár meghívására titkári ranggal belépett a pénzügyminisztériumba és nagy tevékenységet fejtett ki a regáleváltság keresztülvitele körül. Rövid idő mulva osztálytanácsosnak nevezték ki és a pénzügyminiszterré lett Wekerle mellett az elnöki osztályt vezette. 1891-ben miniszteri tanácsosi ranggal a földmívelésügyi minisztériumba helyezték át, ahol csakhamar megint gazdasági főfelügyelő és a ótenyésztés főnöke, Kozma Ferenc utódja lett. Majd átlépett a kereskedelmi minisztériumba, ahol 1895-ben megbízták az országos kiállítás igazgatásával. Ugyanekkor megkapta a Ferenc József-rend középkeresztjét a csillaggal. 1896 márciusban az akkor szervezett m. kir. szabadalmi hivatal elnökének nevezték ki, de új állását csak 1897 szeptemberben, a kiállitás teljes befejezése után foglalta el. 1898 julius 29-én kereskedelemügyi államtitkárnak nevezték ki. 1890-ben országgyűlési képviselőnek választották. Bírja a császári orosz Szent-Anna-rend III. oszt. gyémántos jelvényét.

*

Kereskedelmi államtitkárságától való visszavonulása után a Magyar Országos Központi Takarékpénztár vezérigazgatói állását foglalta el, de e minőségében is részt vett a közgazdasági élet társadalmi munkálataiban. Elnöke a kereskedelmi múzeum felügyelő bizottságának, alelnöke a technológiai múzeum felügyelőbizottságának. Előbbi minőségében a kereskedelmi múzeum reformja és a kivitel szervezése érdekében nagyszabású emlékiratot dolgozott ki és terjesztett a kereskedelmi miniszter elé.

1904-ben elnöke volt a tanoncok és segédek munkáiból rendezett kiállítás rendező bizottságának.

A fehérvári gimnáziumbeli iskolatársai közül állandó, intim barátságot tart fönn Wekerle Sándorral, Wetzel Gyulával, a szab. tanács elnökével, Endrődi Sándorral. Barátai nagyrabecsülik páratlan munkaerejét, éles elméjét és puritán egyéniségét. Ez utóbbi jellemzésére csak azt említem meg, hogy az ezredéves kiállítás előtt folyamodnia kellett ama sok külföldi rendjel «viselhetési engedélye»-ért, melyeket mint a lótenyésztési osztály vezetője külföldi potentátoktól kapott. Ő kikötötte magának, hogy ezek az engedélyek csak írásban közöltessenek vele, de ne a hivatalos lapban. Igy is történt. Nem akarta, hogy a nagy közönségnek tudomása legyen az ő külföldi rendjeleiről. A kiállítás megnyitásának ragyogó fényességű ünnepén viselte őket hivatalosan; sem azelőtt, sem azután nem látta őket senki.

Szterényi József.

A magyar iparnak is voltak és vannak predesztinált úttörői és vezérmunkásai, akiknek sorában Szterényi József az újabb korszakban — kétségkívül — a legelső helyet foglalja el. Negyvennégy éves korában lett kereskedelemügyi államtitkár. Kinevezését — pártkülönbség nélkül — mindenütt örömmel üdvözölték, mert a közgazdasági fejlődésünk iránt komolyan érdeklődő közvélemény Szterényiben az iparfejlesztés nagyerejű munkását, a kereskedelemügyi minisztérium tisztviselőkarának tehetségre, munkabírásra, érdemre legelső emberét tiszteli. Ami másfél évtized óta az ipar érdekében történt abban a minisztériumban, jóformán mindahhoz volt valamelyes köze Szterényi Józsefnek, az utóbbi nyolc esztendőben pedig ő volt a lelke a magyar iparfejlesztésnek, iparoktatásnak, munkásvédelemnek, ipari törvényhozásnak, egyszóval mindennek, ami okos, üdvös és népszerű dolog kikerült a lánchid-utcai ócska palotából.

Ebben a munkában *Baross* Gábor volt a tanítómestere. És talán be is fejezhetnők jellemzését azzal, ha egyszerüen följegyeznők róla, hogy a nagy miniszter legjobb tanítványai között is a legelsők közé sorakozik. Ám Szterényinek aránylag rövid hivataloskodása egy darab magyar ipartörténet.

Élénken emlékszem, hisz nem is volt olyan nagyon régen, egyszer, a Baross elnöklete alatt ülésező ipartanács egy értekez-

letén, véletlenül, vagy tudatosan ipari *fő*-felügyelőnek címeztem Szterényit, akinek jeles kvalitásai már akkor — 15 év előtt bontogatták szárnyaikat és a ki kollégái közül egy nagy és okos fejjel már akkor kiemelkedett. Ülés után hozzám jött és kért, hogy még tréfából se címezzem többé így, mert kollégái, az «idősebb» és «érdemesebb» iparfelügyelők még azt hihetnék, hogy ő ilyen (akkor még nem szervezett) állás felé gravitál. Már pedig ő nem akar érdemtelenül kollégái fölé kapaszkodni, megelégszik szerény hatáskörével és boldog, ha kötelességeit híven és lelkiismeretesen tudja teljesíteni.

Ezzel a szerénységgel indult ő neki fényes pályájának.

Érdemes tehát fölsorolni e pálya főbb stációit, megannyi érdekes és tanulságos fejezetét az újabb kor kulturhistóriájának.

Konstatáljuk mindenekelőtt, hogy Szterényi tüneményes karriért csinált. És ezt csak azok csodálják, akik nem tudják, hogy milyen ellenállhatlan protekcióval emelkedett ez a fiatal ember ily kivételes gyorsasággal. Az ő hatalmas protektora: az ő fényes tehetsége, gyakorlati érzéke, mindenekfölött pedig törhetlen vasszorgalma volt, melylyel az ipar parlag mezején mint megedzett, megacélozott ekevas hasította a barázdákat és lépésről-lépésre hintette beléjük a termő magvakat. Ezeket pedig lankadatlan buzgalommal, okos hozzáértéssel és ritka szakértelemmel érlelte az iparoktatás és a gyakorlati iparfejlesztés ugarán. Tehetségei fokozatosan bontakoztak ki s mindenki, aki vele dolgozott, önkéntelenül is meglátta és elismerte, hogy Szterényi elméletileg és gyakorlatilag sokat tanult, még többet tapasztalt s hogy tervei, javaslatai, a gyakorlati téren a modern követelményekhez alkalmazkodnak és számot vetnek a sok erkölcsi és anyagi akadálylyal, melyeket, fájdalom, az ipari haladás terén nem mindig, de semmi esetre sem lehet *egyszerre* leküzdeni. És hogy szabad idejét is egészen az iparügyeknek szentelte és úttörő, hézagpótló szakirodalmi tevékenységével úgyszólván kiegészítette és tökéletesítette hivatalos működését, amennyiben ezt a gyakorlati élettel is szoros nexusba hozta s az elmélet magvait átvitte a köznapi élet termő földjébe, ezt még jobban meg kell becsülni benne, mert éppen ellentétben a gyakran rideg és sokszor robotba dolgozó bürokratákkal, akik csak a hivatalban élnek hivatásuknak: Szterényi bebizonyította, hogy *minden* idegével él-hal választott

pályájáért és ennek szenteli *minden* szabad idejét, megrövidítvén ezzel családja szentélyét.

S ha mindehhez hozzáveszszük óriási munkabírását, a még zsurnaliszta korában elsajátított gyors áttekintést és routint; ha végre megemlítjük, hogy az érdekelt körökkel mindig szívesen érintkezik, sőt keresi a velük való kontaktust és minden iparosnak és más érdekeltnek készségesen meghallgatja kérését, panaszát: megnyugvással mondhatjuk, hogy *Szterényi* József oly előmunkása, illetőleg ma már vezére, sőt tényezője a magyar ipar és közgazdaság fejlődésének, akinek érdemei kitörülhetlen *eredményekkel* vannak beleirva a magyar közgazdasági fejlődés történetkönyvébe.

A modern magyar iparfejlesztő politikát ő teremtette meg. Alapvető munkája volt a *gyáripari statisztika.* A lehetőségig pontos felvételekkel állapították meg azt, amink van, hogy megtudjuk azt, amire még szükségünk van s aminek a fejlesztése lehetséges. Ennek a korszakos munkálatnak az eredményét húszkötetes műben, tanulságait pedig előbb gyakorlati munkában, azután az emlékiratban tették közzé. Ez az *Emlékirat*, amelynek országra szóló, sőt az ország határain is túlmenő dicsőségét akkori minisztere már learatta, valóságos törvénykönyve a magyar iparfejlesztésnek. Kodifikálta az iparpolitikát évtizedekre szóló érvényességgel és ezzel megcselekedte azt, hogy ami azelőtt rendszertelen kapkodásnak látszott még pedig olyik, igen zajos periodusban nem is egészen alaptalanul — az most már szerves, öntudatos, a messze jövőbe látó rendszernek prezentálódik a hozzáértő és a laikus szemében egyaránt. Teljes érvényesülése persze csak akkor fog igazán elkövetkezni, ha gazdasági függetlenségünk igéretföldjére eljutunk; de azon innen is megmutatja azt az utat, amelyen mégis előremehetünk, ha lassan is, de megállás nélkül s amelyen majd rohanvást haladhatunk, ha szabad lesz az út, mienk lesz az ország.

De nemcsak iparpolitikát kodifikált Szterényi, hanem az *iparoktatásét* is. Ezen kezdette. Mikor ennek rendszerét új alapokra fektette, áttért az ipari élet más ágainak rendezéséhez. És sokoldalú tevékenysége közben a szó közönséges értelmében vett kodifikáló munkára is ráért. Hogyan, miképen: ez a legsajátabb titka ennek az ezerkezű embernek. Annyi bizonyos, hogy *az ipartörvény reviziója*, amelyet húsz esztendő óta sürget a magyar kézműiparosság az éhes ember sóvárgásával, azóta lépett az igér-

getések sorából a komoly hozzákezdés stádiumába, amióta Szterényi rátette a kezét. Egyre-másra jelennek meg vaskos kötetek, amelyek azt bizonyítják, hogy folyik az anyaggyűjtés roppant szorgalommal, gondos szelekcióval és nem üres igéret, hogy néhány hónap mulva készen lesz az új ipartörvény tervezete, a legnagyobb szabású törvényalkotó munka, amely valaha miniszteri büróból kikerült. Csak legyen akkorra országgyülés, amely törvényt csinál belőle. Szterényi készítette el a *baleset-biztosításról* szóló törvénytervezetet is, amely immár négy esztendő óta várja, hogy törvénynyé váljék; az ő keze munkája az *állami kedvezményekről* szóló legújabb törvény és még egynéhány kisebb-nagyobb jelentőségű ipari törvényünk.

Legbecsesebb munkái közé tartozik a *kisipar fölsegítésére* tervezett akció. A szaktanfolyamok révén tökéletesíteni akarja a régi generációt, az új számára szakiskolákat jelöl meg. Gépsegélyek által a kisipar termelési képességét kivánja emelni, a nagyiparral való versenyképességet pedig a *szövetkezés* előnyeinek kihasználásával akarja biztosítani, amely hármas irányú tevékenység fejlesztése érdekében a lehető legnagyobb arányú munkásságot fejtette ki.

Az iparpolitikát Szterényi hozta kapcsolatba a *szociálpolitikával;* sőt az iparpolitikának magának is legelsőbben a szociális jelentőségét domborította ki azzal, hogy az állam rendszeres gondoskodását, amely azelőtt jóformán kizárólag a nagyipart favorizálta, kiterjesztette a kézművességre is, gépek adományozásával, ipari szövetkezetek támogatásával és a szakképzettségnek vándor-kurzusok révén való emelésével sietve segítségére a pusztuló kisiparosoknak.

Ezek csak főbb vonásai az ő tevékenységének, amely a sokoldalú részletmunkában is szinte napról-napra valami jót produkál. Az ő vezetésében volt egyesítve a minisztérium minden ipari ügyosztálya és mellesleg a belső kereskedelmi osztály is. És szinte csodálatos, hogy ekkora elfoglaltság mellett ráér még társadalmi, sőt irodalmi munkásságra is. Egész csomó közcélú mozgalomban vett részt és egész könyvtárt írt össze, becsületet szerezve szakirodalmunknak a külföldön is.

A mióta pedig államtitkár lett, nemcsak az ipar és kereskedelem tágas tereit műveli. hanem a kereskedelmi minisztérium összes többi fontos ágai is alatta állanak, a vámügyi, a vasúti, a

tengerészeti, a közúti kérdésekben csakhamar ép oly othonosnak érezte magát, mint az ipari és kereskedelmi csoportokban és anélkül, hogy régi hatáskörét elhanyagolná, friss munkakedvvel, bámulatos gyakorlati érzékkel és még csodálatasabb munkabírásával dolgozik minden brancheban és pedig *jól* dolgozik minden brancheban.

Munkabírásának egyetlen titka: *lángoló szeretete hivatala és a hivatalával járó minden fontos munka iránt.* Ez az ő eleme, az ő gyönyörűsége, élvezete és életének legszebb jutalma. Hiszen ő nappal hivatalában nem tesz egyebet, mint fogadja a feleket, az ügyes-bajos embereket, tárgyal referenseivel, gyűléseken és értekezleteken vesz részt és referál a miniszternek.

Magyarország egyik legérdekesebb pontja a Szterényi hivatali előszobája. Találkozik itt gazdag és szegény, úr és paraszt, kegyelmes úr és munkás. Mindenki, aki valamit hoz, vagy valamit vinni akar. És rendszerint, akik jönnek, mindig többet visznek, mint amennyit hoznak, mert aki Szterényivel eszméket cserélt, még mindig okosabban távozott, mint ahogy jött. Persze a sok kliens közül nem lehet mindenkit kielégíteni. De egy bizonyos. Minden más ember idegeit fölemésztené az a munka, amit Szterényi csak a felekkel való érintkezés révén teljesít. Ő azonban ezt is szeretettel, bizonyos fölénynyel végzi és nyugodtsága soha sem hagyja el. Nem mindig hidegvérű – de mindig nyugodt és előkelő.

Dolgozni otthon szokott, éjfélig dolgozik tovább az aktákon, csöndben intézi el az aktákat. Mikor egyszer azt kérdeztem, hogy miként győzi a töméntelen hivatalos ügyek mellett az emlékiratok és programmok, a törvényjavaslatok és egyéb szakirodalmi munkák készítését, művelését, a legtermészetesebb arckifejezéssel azt válaszolta:

— Nincs annál egyszerűbb dolog a világon. Élfélig rendszerint kész vagyok a hivatalos aktáimmal. Éjféltől egyig tehát szabad vagyok és ezt az órát a kiviteli emlékiratnak szentelem; 1 órakor megint szabad vagyok és a következő órát az ipartörvény módosításának szentelem.

Egy Riviera-utazó jó multkor csodálkozva mesélte nekem, hogy Szterényi-vel találkozott a Riviera mentén száguldó vasuton.

— Hát mi csodálkozni való van ezen, kérdeztem én, hiszen az ő idegei sincsenek vasból s neki is szüksége van egy kis üdülésre.

— Nem is azon csodálkozom, — volt a felelet — hogy ő is időt talált erre a szórakozásra, hanem azon csodálkozom, hogy míg az egész vasuti kocsi népe a remek tájat bámulta, Szterényi csak lopva nézett ki az ablakon, mert a kupéban is állandóan és lázasan dolgozott. A vasuti kupéban jövet és menet legújabb 40 íves munkájának revizióját végezte...

És így megy ez tovább mutatis mutandis.

Szakirodalmi működéséről különben hozzám, mint a Magyar Szakírók Egyesületének elnökéhez intézett levelében a következőket mondja:

Minden hivatalos állásomban megmaradtam az ipari szakirodalom terén, melyről megannyi hivatalos teendő sem volt és nem lesz képes eltéríteni. A hivatalos teendők végzése az állással járó kötelesség, az irodalom művelése nálam egyúttal lelki szükség.

*

Életrajza a jelenkori magyar ipartörténet legszebb lapjaival van elválaszthatatlan szoros összefüggésben. Az idevonatkozó adatokat egyik életrajzírója a következőkben állította össze:

Szterényi József 1861 évi november hó 25-én Lengyeltótiban (Somogymegye) született. Iskoláit Budapesten végezte, de nagy tudását és ismereteit nem az iskolából hozta magával, hanem a gyakorlati életben önképzés és fáradhatatlan tanulás, munka és gondolkodás útján szerezte.

Hajlamai már fiatal korában a hirlapírói pályára vonzották és itt különösen közgazdasági kérdésekkel foglalkozott s az 1880-as évek elején több fővárosi lapnak volt munkatársa.

Az 1883. évben Brassóba hívták, ahol 1884. évben magyar politikai napilapot alapított és szerkesztett 1889-ig. Itt az erdélyi szászok legnagyvbb városában kezdette meg közszereplésének és pályafutásának első időszakát és ez idő alatt több ízben beutazta ipari és kereskedelmi tanulmányok céljából a Balkán-államokat, sőt Kisázsia egy részét is s ezeknek kereskedelemjogi viszonyairól több érdemes tanulmányt írt. De ennél fontosabb és maradandó hatású volt az erdélyi magyarság érdekében kifejtett buzgó s önzetlen működése. Tevékeny részt vett ez időben az erdélyi magyarság minden nagyobb társadalmi és politikai mozgalmában; különösen az *Emke* alapításában és ennek egész Erdélyre kiterjedő működésében, sőt azt hat évig mint annak központi tisztviselője is szolgálta.

Az 1885. évtől fogva 1889-ig főtitkára volt az *Erdélyrészi Ipar- és Kereskedelmi Egyesületnek*, melyet az akkori kormány alapított és ennek útján a román vámháború idejében országos mozgalmat indított és nagyarányú tevékenységet fejtett ki nemcsak az erdélyi, hanem az egész hazai ipar fejlesztése érdekében is. Ez időben a határszéli mozgalmaknak ő volt legerőteljesebb és legtevékenyebb vezetője; a többi között ő szervezte ott a kisiparosok katonai szállításának ügyét.

Ily körülmények között nem csoda, ha működése Baross Gábornak, a vasminiszternek is feltünt, aki őt az 1889. évben az erdélyi iparfelügyelői állásra hívta meg és nevezte ki. De mivel Szterényi egyike volt azoknak, akik Baross Gábor föltétlen bizalmát kiérdemelték és bírták, a vasminiszter hanarosan bevonta őt a központba, az általa újonnon szervezett kereskedelemügyi miniszteriumba, hol csaknem minden nagyobb iparfejlesztési akciójának végrehajtását reábízta.

S ezzel kezdődik Szterényi pályafutásának második korszaka.

Baross Gábor többek kőzt őt bízta meg a háziipar szervezésével, melyet az 1890-es évek elején az ország több vidékén sikerrel keresztül is vitt, megvalósítva hazánkban is azt úgy, miként a háziipar külföldön szervezve van, t. i. vállalati alapon, mely szerint a háziiparosoknak a munkát vállalkozók adják, a készítést vezetik s az értékesítést teljesítik. Azóta ez az iránya a hazai háziipar fejlesztésének.

Szterényi volt egyike a székely kivándorlás ellensúlyozására megindított nagy mozgalom kezdeményezőinek; ő alapította az illető érdekeltséggel a székely szövőgyárat Sepsiszentgyörgyön, melyet azóta egy nagy, 500 szövőszékre berendezett háziipari vállalattal egészített ki és ma már mintegy 1000 székely családnak ad tisztességes kenyeret. Szterényi nevéhez füződik a brassói posztóipar újabb fellendülése is.

A mai iparfejlesztési politika Szterényi koncepciója; sőt annak megvalósítása és keresztülvitele is neki jutott osztályrészül. Ebből az iparpolitikából különösen három irány domborodik ki. Először az iparoktatás, azután a kézműves és kisipar felkarolása, főleg a szövetkezeti ügygyel kapcsolatban, végül pedig a hazai gyáripar megteremtése.

A magyar iparoktatás, úgy, amint az ma szervezve van és amelynek helyességét a külföld is többszörösen elismerte, egye-

dül és teljesen Szterényi alkotása. Az ő ezirányú működését a részletekben itt nem ismertethetjük, hanem csak azt emeljük ki, hogy hivatali pályáján az első sikereket leginkább az iparoktatási ügyek fejlesztésével érte el.

Az 1895. évi október hó 1-én, midőn báró Dániel Ernő kereskedelemügyi miniszter az ipari és kereskedelmi szakoktatás céljaira külön ügyosztályt szervezett, ennek vezetésével Szterényi Józsefet bizta meg; 1896. évi május hó 22-én pedig elismerésének adva kifejezést, őt országos iparoktatási főigazgatóvá nevezte ki, majd 1898-ban kinevezte osztálytanácsossá s reája bízta az iparfejlesztési főosztály vezetését. Miniszteri tanácsossá az 1899. évben már Hegedüs Sándor akkori kereskedelemügyi miniszter nevezte ki.

Mióta ő vezeti iparoktatásunk ügyét, a magyar iparoktatás már három világkiállitáson vitte el a legelső díjat.

Az általa inaugurált iparpolitika második része a kézműves- és kisipar felkarolása.

Hazánkban évtizedekig még a jobb nevű politikusok is elhitték a mult század közepén szállóigévé vált ama mondást, hogy a kisipar ki fog halni s el fog pusztulni a nagyipar mellett. Mikor tehát a külföldön már milliókat költöttek a kézműves- és kisipar modernizálására és fejlesztésére, főleg pedig a műipari irány meghonosítására, addig nálunk ezt az irányt az iparoktatással és az iparszövetkezeti üggyel kapcsolatban Szterényi József hozta be és vitte keresztül. Amint ő átvette az iparügyek vezetését, azóta a régi iparpolitikának eme mostoha gyermeke első helyre került. A kézműves- és kisipart az iparoktatáson kívül lehet ugyan egyesek támogatásával, pénz- és gépsegélylyel fejleszteni, de a kézműves- és a kisipar fejlesztésének és a kisiparosság felsegítésének legfőbb eszköze az iparszövetkezeti ügy,

Szterényi már az 1880-as években, akkor kezdte, először elméletileg, majd később gyakorlatilag művelni az iparszövetkezeti ügyet, mikor ennek országos szervezéséről szó sem volt és azóta kultiválja állandóan, szakadatlanúl, mert meggyőződése, hogy a kisipar üzleti és technikai fejlesztése leginkább szövetkezeti úton érhető el.

Mivel Szterényi erre az alapra fektette a kisipar fejlesztésének ügyét, azért irta ezirányú tevékenységéről szövetkezeti ügyünk egyik szakférfia azt, hogy ez az iparpolitika eredeti, mert nemzeti.

Százezrekre rúg az az összeg, melyet a kereskedelemügyi minisztérium azóta évenkint a kisipar fejlesztésére fordít és milliókra rúg az az összeg, melyet a kereskedelemügyi minisztérium azóta iparszövetkezeti célokra áldozott. Ezek a segélyek kiterjednek az iparszövetkezeti működés minden terére és irányára. Vannak berendezési, üzemi és forgótőkéül használandó pénzbeli segélyek és vannak igen jelentékeny gép-segélyek, melyekkel szövetkezeti műhelyek állíttatnak fel.

Szterényi az iparszövetkezeti akcióban főleg a termelő és gépműhely-szövetkezetekre helyez nagy súlyt, mert azok útján véli elhanyagolt és hátramaradt kis- és kézműves-iparunkat fölemelhetni, fejleszteni és a kor színvonalára emelni.

Sajnos, hogy az eredmény ez irányban a legkevésbbé felelt meg a várakozásoknak, mert kisiparosainkban nincs meg sem a kellő szakipari képzettség, sem a kellő üzleti szellem, melyekre eme szövetkezeteknél első sorban van szükség. Mindamellett a manapság fennálló 173 ipari szövetkezet, melyben 26.000 kisiparos van tömörülve, Szterényi Józsefre úgy tekinthet, mint egyik főtámogatójára és vezetőjére.

Mennyire szivén viselt Szterényi József a szövetkezeti ügyet, mutatja az a körülmény, hogy a kereskedelemügyi miniszterium az ő közreműködésével adta ki 1904-ben e címen: A magyar szent korona országaiban fennálló *Szövetkezetek Jegyzéke*, az első szövetkezeti törzskönyvet, mely eddig az egyedüli hiteles forrásunk az országban létező szövetkezeteinkről. Ugyancsak az ő közreműködésével jelent meg az 1905. évben a szövetkezeti ügyekre vonatkozó nagy anyaggyűjtemény e cimen: «*Szövetkezeti törvényhozásunk* és a kereskedő körök állásfoglalása». E gyüjtemény magában foglalja a kereskedelmi törvény szövetkezeti részétől kezdve az 1893. évi és az 1894., valamint az 1904. évi Nagy-féle törvényjavaslatot, úgyszintén a kereskedelmi és iparkamaráknak ez utóbbira vonatkozó észrevételeit, az ipari szövetkezetek állami segélyeit és egyéb szövetkezeti adatokat.

Leghőbb vágyuk a kisiparosoknak, hogy az ipartörvény módosittassék, mert a jó ipartörvény és a kibővített hatáskörű ipartestületek helyzetük javításához hozzájárulhatnak. Szterényi József három nagy kötetbe összegyüjtötte az idevonatkozó hazai adatokat és öt vaskos kötetbe egesz Európa összes államainak ipari törvényhozását, és most készül már maga a törvény-

javaslat is, mely egyik legnagyobb magyar kodifikácionális munka lesz. Hisszük, hogy e munkája lendíteni fog kisiparunk helyzetén.

Legnagyobb sikereket azonban iparpolitikájának harmadik ágával: a gyáripar fejlesztésével ért el. Ezen a téren igen nagy alkotások fűződnek az ő tevékenységéhez; az egész újabb gyáripar megteremtésében neki volt az oroszlánrésze. Tevékenységének eredménye gyanánt megállapítható, hogy a közreműködésével létesített új gyárak legalább évi 50—60 millió koronával növelik az ország ipari termelését.

Mint a minisztérium ipari főosztályának főnöke, újonnan szervezte az iparfelügyelői és kazánvizsgálati szolgálatot, alapított szociális múzeumot.

Egyik legkiválóbb alkotása volt az iparfejlesztés terén a Hieronymi Károly kereskedelmi miniszter által 1904-ben a képviselőház elé terjesztett «*Emlékirat az iparfejlesztésről*» című iparfejlesztési programm, mely a magyar iparpolitikát úgyszólván kodifikálja, s ehhez csatlakozik a *kivitelről* szóló emlékirat.

Az 1903. évben nem vezette a minisztérium iparfejlesztési szakosztályát, mert ekkor a kormány nagyobb szociálpolitikát akarván kezdeni, őt bízták meg annak szervezésével. E minőségében készítette el a munkások balesetbiztosításáról szóló törvényjavaslatot, mely annak indokolásával és anyaggyüjteményével két vaskos kötetet alkot. Ez a műve német nyelven is megjelent és a külföldi szakkörökben szintén nagy elismerést aratott. E munka hatása alatt külön törvényelőkészítő szakosztályt létesített a kereskedelemügyi miniszter s annak élére őt állította, megbízva őt az oly régen vajudó ipartörvény reviziója mellett egyúttal a betegsegélyző törvény módosításával is.

Ez az állapot azonban nem tartott sokáig. Az 1903. év végén Hieronymi Károly kereskedelmi miniszter ismét újjászervezte a kereskedelmi minisztériumot, annak törvényelőkészítési, iparoktatási, ipari közigazgatási, iparfejlesztési és belkereskedelmi szakosztályait egy nagy, egységes főosztálylyá egyesítette s annak élére Szterényi miniszteri tanácsost állította, majd 1905-ben Vörös László miniszter előterjesztésére Ő Felsége kinevezte őt a kereskedelemügyi miniszterium adminisztrativ államtitkárává, mely minőségében irányítja az ország összes ipari és kereskedelempolitikai, valamint tengerészeti ügyeit.

Végül meg kell még emlékeznünk Szterényi irodalmi működéséről. Tudvalevő, hogy a magyar tudományos akadémia nem foglalkozik ipari irodalommal, sőt lehetséges, hogy azt nem is ismeri, holott ma már van magyar iparügyi irodalom is. Szterényinek ily irányú irodalmi tevékenysége — a német és francia nyelven megjelent munkáitól itt eltekintve — egész kis könyvtárt eredményezett már. Kezdődik tulajdonképen az 1884. évvel, amikor két önálló értekezése jelent meg:

1. Törökország kereskedelemjogi viszonyai.
2. A takarékszövetkezetekről.
3. Hazánk a keleti kereskedelemben. (1887.)
4. Az iparoktatás külföldön. (1895.)
5. A háziipar Magyarországon. (1895.)
6. Magyarország nagy- és mezőgazdasági ipara. (1895.)
7. A kézügyességi és háziipari oktatás Magyarországon. (1895.)
8. Az iparoktatás Magyarországon. (Történeti kutatások alapján.) (1896.)
9. Magyar iparoktatási évkönyv. (1897. és 1898.) (2 kötet.)
10. Az iparoktatás 1899—1901-ben. (1901.)
11. A magyar korona országainak gyáripara 1898-ban. (Az első magyar termelési statisztika 20 kötetben.) (1901.)
12. Iparfejlesztés. (1902.)
13. A munkások baleset ellen való biztosítása. (2 kötet.) (1903.)
14. Anyaggyüjtemény a vasárnapi munkaszüneti szabályok módosításához. (Hazai és külföldi anyag.) (1904.)
15. Emlékirat az iparfejlesztésről. (1904.)
16. Az iparoktatás Magyarországon és a külföldön. (Hazai és külföldi anyag. 1905.)
17. A munkások betegsegélyezéséről szóló törvény módosítása. (Hazai és külföldi.) (2. kötet.) (1905.)
18. Az ipartörvény módosítása. (Három kötet a hazai anyag, négy kötet külföldi anyag.)
19. Emlékirat a kivitelről.
20. A magyar korona országai szövetkezeteinak jegyzéke. (1905.)
21. Szövetkezeti törvényhozásunk és a kereskedő körök állásfoglalása.

Ezekkel azonban irodalmi tevékenysége még nincsen kimerítve. Dr. Matlekovits Sándorral együtt szerkesztette az ezredéves kiállítás nagy, kilenckötetes főjelentését (Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor). Hét éven át szerkesztője volt a «*Mintalapok iparosok és iparískolák számára*» című vállalatnak és négy éven át szerkesztette a «*Magyar Iparoktatás*» című kéthetes szaklapot; öt éven át szerkesztette az «*Iparosok Olvasótára*» című füzetes vállalatot és 1900-ban szerkesztette a negyedévenkint megjelenő «*Köz-*

gazdasági Értesítő» című folyóiratot, mely német és francia nyelven is megjelent.

A kereskedelmi minisztérium által kiadott közérdekű ipari kiadványokat, nevezetesen: A magyar korona országainak ipari balesetei (1902 -1903); a m. kir. iparfelügyelők tevékenysége (1900—1901); a magyar szent korona országai közgazdasági jelentéseinek összesítése (1902 – 1903), mind Szterényi indította meg és ezek az ő felügyelete és ellenőrzése alatt jelentek meg.

*

Ezek az adatok azonban távolról sem merítik ki az ő értékes egyéniségének jellemzését. Egy alkalommal a következőket jegyeztem föl róla egyik szépirodalmi heti lapunkban:

Az iparfejlesztési osztály főnökségével az utolsó évtized alatt sajátságos kisérletezés folyt szemünk láttára. Bukott, vagy nyugalomra vágyó képviselők, diplomaták és máskülönben kifogástalan úri emberek dilettánskodtak e nagyfontosságú pozicióban és több-kevesebb hozzáértéssel morzsolták le az időt és intézték el az aktákat ott, ahol *érezni* kell a hivatást, *érteni* a munkát és *szeretni* az ügyet, melynek szolgálatába szegődtek.

A stabilitás a Szterényi munkásságával kezdődik; ha nem akarjuk a hivatali etikettet sérteni, csak azt mondhatjuk, hogy ő *megértette* mind a négy miniszterét, akik alatt dolgozott és e miniszterek intencióit nagy sikerrel, ügyes tapintattal tudta átvinni a való életbe. Megértette, hogy az ő fontos poziciójában nem elég egy pár iskolát létesíteni, egy pár gyárat teremteni, egy pár közkívánalmat kielégíteni. Kevés szóból is megértette, hogy az iparoktatást mint szerves egészet kell kiépíteni, hogy a gyáralapítás terén programmszerüleg kell eljárni, hézagokat pótolni, nálunk hiányzó iparágakat megteremteni, a létezőket megerősíteni. Emellett a kisipar számtalan követelései közül a legfontosabbakat kiragadni, azoknak megvalósítása révén a kis emberek helyzetét javítani és versenyképességüket fokról-fokra biztosítani. A két irányzat mellett pedig a munkások érdekeire is figyelemmel kell lenni és successive meghonosítani azokat a közérdekű intézményeket, melyek a külföldön jó sikerrel beváltak, mint például a munkaközvetítés, betegsegélyezés, balesetbiztosítás, szövetkezés, mnnkás-statisztika, iparfelügyelet, munkanélküliek foglalkoztatása, stb. És Szterényi József ezt a nagy munkát, melynek száz az

ága-boga, példás ügyszeretettel fejti föl, nappal tárgyal, este dolgozik s ami kevés ideje a pihenésre maradt, azt is eszméi és javaslatai átgondolásának, munkaterve kidomborításának szenteli. Baross, Lukács és Vörös alatt tanult, akik nem ismertek pihenést. A munka fizikai legyőzése tehát a vérébe ment át. A tartalmat hozzá az ő energiája, tudása, helyes gyakorlati érzése és párját ritkitó ügybuzgalma adja. Ha ezeket a tiszteletet és elismerést parancsoló tulajdonságait még sokáig érvényesítheti miniszterei intencióinak szellemében, vagy ha idővel a minisztereknek már nem is igen lesznek intencióik, de ő a megkezdett kerékcsapásban ernyedetlenül tovább dolgozik, akkor azok, akik hivatva lesznek tevékenységének eredményeit méltányolni, el fogják róla mondhatni, hogy több szolgálatot tett hazájának, mint sok oly győzelmes hadvezér, aki nehéz csatákon aratott véres diadalokat.

*

De bármennyire bízom a magam kritikájában, amikor ipari téren szerzett igaz érdemeket kell méltányolni, mégis szívesen fordulok más tekintélyekhez, akik engem Szterényi József érdemeinek méltatásában egymással versenyezve fölülmulnak.

A Neue Freie Presse 1904 julius 14-iki számában Szterényiről a következőket írja:

Magyarországban van egy miniszteri tanácsos, akit az egész ország ismer, s akinek igen nagy a befolyása. Aki új gyárat akar építeni, akinek fuvardíjkedvezményre van szüksége, versenyezni akar egy idegen árúcikkel, segítséget, tanácsot, támogatást és kedvezményeket keres, az *Szterényi* miniszteri tanácsoshoz fordul. Az ő kötelessége és hivatása, hogy mint a magyar ipar vezérkari főnöke, megmutassa a magasabb fejlődés útjait, megvizsgálja szükségleteit, a hatóságoknál közbevesse magát érdekében, barátja és istápolója legyen. Ámde ez a tevékenység nem préselhető szűk formák közé, hanem bizonyos szabadságot igényel a beszédben és cselekvésben s ezt a szabadságot Szterényi élvezi is és az ország javára fel is használja. Ausztriának is kellene egy Szterényi, egy olyan tisztviselő, akinek a működése nem abban áll, hogy mindennap elapróz egy méter bürokratikus fát és azután megelégedetten ül ebédhez, hanem aki valósággal tribunja az iparnak, aki gondolataiban és nézeteiben egybeforrott vele, képviseli az ipart a tárca keretében és nem csupán a rendjelek és címek becsületes alkusza.

Mikor államtitkár lett, ugyancsak a «*Neue Freie Presse*» két hasábos cikkben foglalkozott az ő jelentőségének méltatásával s e cikkben többek között a következőket emelte ki:

A magyar közgazdasági politikának az az iránya testesül meg benne, amely önálló, Ausztriától független magyar ipar teremtésére törekszik. Baross Gáboron kívül magyar államtisztviselő sohasem törekedett erre a célre akkora energiával, mint Szterényi. A magyar bürokracia számos tagjától, akinek ugyanilyen tervei lehettek, abban különbözik, hogy ő maga teremtett *programmot* az új magyar iparágak fejlesztésére nézve és a legnagyobb szívóssággal látott hozzá annak megvalósításához. Az eszközök, amelyeket erre felhasznált, gyakran radikálisak voltak és nem is jártak mindig az általa kívánt eredménnyel, ami egy mesterséges iparfejlesztő rendszernél magától érthető. Azonban Szterényi mégis elérte azt az eredményt, hogy sok osztrák nagyiparos épített gyárakat Magyarországon és hogy a külföldi tőke is érdeklődni kezdett a magyarországi iparmozgalom iránt. Mivelhogy programmja abban állott, hogy Magyarországot az osztrák ipartól függetlenné tegye, természetes volt, hogy mindenekelőtt arra törekedett, hogy osztrák gyárosokat vonzzon Magyarországra. Az új gyárak építésének ingerét a kormány és az autonom hatóságok által nyujtott kedvezmények adták meg. Ezeket a kedvezményeket valóságos rendszerbe hozta és egy országban sem bánnak velük olyan bőkezüen, mint Szterényi hivataloskodása óta Magyarországon. Aki Magyarországon gyárat akart építeni, bátran számíthatott arra, hogy készpénzbeli szubvenciót kap, hogy ingyen telket és több évre szóló adóelengedést adnak neki. Ahol ezek a kedvezmények nem voltak elegendők, még ennél is tovább mentek

A cikk ezután megemlékszik a tarifapolitikáról, mint az iparfejlesztés jelentékeny eszközéről és különösen kiemeli a vasípar érdekében rendszeresített vasúti kedvezményeket. Méltatja Szterényinek a hadsereg-szállítások terén folytatott sikeres akcióját és ismerteti a fegyház-iparral szemben elfoglalt álláspontját. Néhány életrajzi adat felsorolása után különös elismeréssel szól az államtitkár munkásvédelmi és törvényelőkészítő tevékenységéről.

Egyik tekintélyes magyar napilap államtitkárrá történt kinevezése után bőven méltatván tevékenységét, a következő konkluzióra jut:

«Szakemberek Szterényi irodalmi és hivatali tevékenységétől Magyarország ipari újjászületését várják. E reményük annál jogosultabb, minthogy Szterényi még egészen fiatal ember és tetterejének teljességében jutott olyan polcra, amelyről a tollal folytatott agitáción kívül most már közvetlenül, szinte korlátlan cselekvőképességgel munkálkodhatik eszméi megvalósításán...»

Mikor Szterényi a berni munkásügyi konferencián képviselte a magyar kormányt, *Stein* Lajos berni egyetemi tanár hazánkfia a következőket írta róla egyik világlapban:

A magyar küldöttséget alig lehetett ügyesebb és biztosabb vezetőre bízni, mint Szterényi Józsefre. Ez a tősgyökeres magyar ember, akinek arca olyan, mint egy tősgyökeres német professzoré, egy tudományosan képzett és fegyelmezett selfmademan a szó legjobb értelmében, a nemzetközi konferencián avatott taktikusnak is bizonyult. Ha a tárgyalás a zátony veszélye elé került, nyomban kész volt egy okos közvetítő indítványnyal, mely mindig megnyerhette az érdekeltek hozzájárulását.

Munkásságát a külföld legszélesebb rétegeiben ismerik és méltányolják. Igazolja ezt egy érdekes adat.

Egy magyar tanférfiú külföldi tanulmányútjáról számolván be, a «Magyar Iparoktatás»-ban többek között a következőket írja:

Huza Mihály, lengyel tartománygyűlési képviselő, a grybowi iskola felügyelő-bizottsága elnökének ajánlólevelével mentem fel az ipari osztály vezetőjének, dr. Jahlnak helyetteséhez, Bjalobrzeszky dr. miniszteri titkárhoz. Nagy tájékozottsággal és szakavatottsággal szólt a magyar iparoktatás tüneményesen gyors fejlődéséről és csodálkozását fejezte ki afölött, hogy kocsigyártó-szakiskolánk még nincsen. Mikor felmutattam a kereskedelmi minisztérium nyílt ajánlólevelét Szterényi József államtitkár aláírásával, fölkelt íróasztala mellől és a következőket mondta:

«Sie können stolz sein auf Ihren Szterényi, ein einziger Mann ähnlichen Kalibers bedeutet schon eine Macht für das Land und vor diesem Namen nehme ich meinen Hut immer sehr gerne herunter». Magyarul: *Büszkék lehetnek Szterényijökre, egyetlen hasonló szabású ember már hatalmat jelent az országra nézve és e név hallatára mindig készséggel emelem meg kalapomat.*

De idehaza is vannak klasszikus tanuk, akikre Szterényi méltatása tekintetében hivatkozni lehet.

Mikor Szterényit az ipartörvény reviziójának előkészítésével megbízták, gróf *Széchenyi* Imre, ez a széles látkörű és mély ítélőképességgel bíró, oly korán elhúnyt kiváló főúr, a következő, fölötte jellemző sorokat írta egy hozzánk intézett és az iparegyesületben őrzött levelében:

«Tehát Szterényit «zu guter Letzt» áttették az ipartörvény reviziójához. Ez emlékeztet engem azokra a négyes-kocsisokra, akik a gyeplüst hátra fogják. Ott is húz az, ebben nincs kétség, de *rosszul megy a négyes.* No de ahhoz már hozzászoktunk, hogy kocsisaink (minisztereink) sem a befogáshoz, sem a hajtáshoz nem értenek, — de durrogtatni annál jobban tudnak.»

Az ipartanács előkészítő bizottságában egyszer *Wekerle* Sándor egy szőnyegen levő kérdésnek számos apró részletét világosította meg a nála sajátos meggyőző, elokvens modorban.

— Igazán csodálom — szól a tanács egy tagja, — hogy a kegyelmes úr mily sokat tud!

— Hátha még tudná — válaszolta Wekerle, — hogy mennyit tud Szterényi!

Tényleg bámulatos, hogy mily alaposan ismeri a tárgyait. Fényes bizonyítékát adta ennek az ipartanács legutóbbi ülésén, amikor a kiviteli emlékirat ellen felhozott kifogásokat izzé-porrá törte és a dilettáns kritikusokat pozdorjává zúzta.A másnapi ülésen titokban már apró zöld cédulák cirkáltak «bizalmas» jelzéssel és a következő tartalommal:

«A Szterényi tegnapi replikái után most már nem titok, hogy itt nem lehet büntetlenül bolondságokat beszélni. Tehát csak röviden, óvatosan, és — ha lehet — okosan!»

Izabella főhercegnő egy a felvidéki háziipar propagálása érdekében tartott és nyomtatásban is megjelent beszédében, a következőket mondotta Szterényiről:

— Szterényi a háziipar terén és általában az iparügyekben országos tekintély.

— Szterényi a háziipari ügyekben a legtájékozottabb szakférfiú, akinek éles szeme, gyakorlati felfogása és bámulatos munkaképessége nekünk megbecsülhetlen szolgálatokat tesz.

Kiváló kvalitásait különben pártkülönbség nélkül elismerik a legilletékesebb szak- és államférfiak. Legélénkebb bizonysága ennek az a számtalan üdvözlő levél, amit államtitkárrá való kinevezése idejében kapott és melyek között igen előkelő helyet foglal

el a legexponáltabb ellenzéki pártvezérek meleg méltánylással teli levele. És a tavaly Szabadkán tartott iparosgyülésen, ahol az ellenzéki vezérpolitikusok jelen voltak, tehát könnyen érthető okokból igen puskaporos volt a levegő, valahányszor a Szterényi neve belekerült a vitába, mindig zajos éljenzés zúgott föl utána. Ezt pedig azért tartom szükségesnek följegyezni, mert valóban örvendetes, hogy áldatlan politikai viszonyaink között vannak még munkálkodó jeleseink, akiket nem sajátított ki a politikai pártfanatizmus, akiknek értékét elismerik jobbról és balról, fölülről és alulról egyaránt.

Legjobban jellemzi ezt a hangulatot az a klasszikus tömörségű néhány sor, melyet *Rákosi* Jenő intézett Szterényihez a mostani újév alkalmából. Nem tehetem, hogy e jellemző és jelentős néhány sort itt a következőkben le ne közöljem:

«A nemzet sorsa üli meg most az ember elméjét és töprenkedéseiben e szomorú időben csak egy vigasztaló momentum van. Vannak a közhatóságokban, melyek most meddő politikai akciókban, romboló vetélkedésekben és hiú erőszakosságban merítik ki minden energiájukat, vannak — ha nem is sokan — akik a politika zavaros hullámjárásától zavartalanul, komoly, országos érdekű munkát végeznek, magáért a munka szeretetéért, a munka közhasznáért. Ez nagy és fontos dolog ilyen időben és mert Méltóságos Uram ezek közé tartozik, azért írom e levelet, hogy egészséget, sikert és boldogságot kívánjak. *Amit a politikusok végeznek, az kétes, bizonytalan, néha kártékony is. Amit a munkás ember végez, az mindig haszon, tisztesség, érték és becsület.*»

Nem volna teljes ez a vázlat, ha nem jegyezném föl, hogy Szterényi a legboldogabb családi életet éli. Neje — Makoldy Ida — egy fenkölt gondolkozású, művelt úrinő, az ő jóságos szelleme, aki legjobban ismeri urának értékét és hivatását s aki gyöngéd toleránciával tűri, hogy a munkának és a közügynek föláldozza a családi nyugalomnak szánt idő jelentékeny részét. De azért Szterényi a leggyöngédebb férj, a legjobb apa és após, sőt már nagyapa is, aki édes, megelégedett, zavartalanul boldog családi fészkének meleg tüzénél új és új erőt nyer a munkára, a cselekvésre. És amikor az ő érdemeit méltatjuk, nem szabad egy pillanatra sem feledni, hogy ezekben legtöbb része van az ő nemtőjének, jóságos nejé-

nek. És jegyezzük föl azt is, hogy SztERényi a legszerényebb igényű ember, szivarra, italra, profán élvezetekre nem költ, egyetlen szenvedélye, mint már jeleztem, az intenziv és produktiv munka, melynek ő az újabb korban egyik legkiválóbb és sikerekben leggazdagabb hérosza.

Bezerédj Pál.

Az országos iparegyesületnek egy küldöttsége szállott ki e napokban Szegzárdon és Tolnán és megtekintette a petekészítőtelepet és a fonógyárat. Huszonöt év eredménye tárult elénk, mely előtt tisztelettel kell meghajtanunk az elismerés zászlaját. Az «elismerés zászlaja» különben ma már olyan szólásmód, mondhatnók frázis, melylyet töméntelen ember élt és él vissza ebben a bőbeszédű országban. De hogy itt, ez alkalommal csak szerény, majdnem szegényes rekvizitum a mi gyönge tollunk hegyén, az csakhamar ki fog derülni az adatokból és tényekből, melyekkel be akarunk számolni.

Közelről érdekel bennünket a dolog, mert hiszen Bezerédj István, aki a selyemtenyésztés első nagy úttörő apostola vala, a régi iparegylet támogatásával indította meg nagy munkáját és az ő buzgó követője, Bezerédj Pál szintén az iparegyesület vezető közegeinek támogatásával kezdte meg újra az akciót, kiváló szerencsés viszonyok és körülmények között. — Bezerédj István 1843-ban maga szabadította föl jobbágyait és hogy ezeket keresethez juttassa, megkezdette a szederfatenyésztést és csinált Tolna vármegyében selyemtenyésztési egyletet. Ki tudja, mivé fejlődik vala ez a kérdés, ha közbe nem jön a szabadságharc, mely minden akkori iparfejlesztési kezdeményezésnek hirtelen vágta el útját.

De a leányzó nem halt meg, csak aludott. Bezerédj István utolsó óráiban egy igénytelen kis papiroson felkérte unokaöcscseit, hogy a selyemtenyésztés ügyét tovább istápolják és vele föl ne hagyjanak, mert azt úgy az ország, mint a szegény lakosság érdekében áldásosnak tartja.

Az egyik unokaöcs, Bezerédj Pál, fiatalságának éveiben sokat utazott külföldön; bujta a művészeti és iparművészeti múzeumokat s mikor ezek élvezetes, dús tartalmával betelt, élethivatást kere-

sett, melyet nem volt nehéz megtalálnia. Deák Ferenc nagyon szerette a fiatal Bezerédj-t és egyszer azt mondta neki:

— Te nem születtél államférfiúnak, nem vagy se szónok, se debatter, tehát a politikai pálya se való neked. Keress magadnak egy komoly célt, szenteld ennek minden figyelmedet, energiádat, munkádat s így sikereket fogsz fölmutatni.

Bezerédj Pál nyomban nagybátyja végső akaratára gondolt, megtalálta a nagy célt, melynek életét szentelni el volt tökélve. Az 1879-iki fehérvári kiállításon mutatta be a hidjai selyemtenyésztés szerény eredményeit, a gubót, a fonott és a szövött selymet. Mert Hidján van ősidők óta egy szövőszék is. Amikor érdekes szekrényének elrendezésével kész volt, hallotta jobbról-balról azt a megjegyzést, hogy szép, szép, de azért az a sok szép selyem mégis csak külföldön készült.

Ez ellen a gyanúsítás ellen föllázadt az ő becsületes lelke és néhai *Mudrony* Soma közreműködésével írt egy kis röpiratot a selyemtenyésztés hasznáról, múltjáról és jövőjéről.

Bezerédj ugyanis fölkereste Pulszky Ferencet és előadta, hogy sok mondanivalója volna, de nem tudja megírni. Ajánljon neki valakit. Pulszky azt mondta:

— Ha valakinek van mondanivalója és nem tudja megírni, az nem baj, mert mindig akad valaki, aki a jó eszméket irodalmilag is föl tudja dolgozni. Azonban nálunk éppen az a baj, hogy sok ember ír, ír, anélkül, hogy valami eszméje, valami mondanivalója volna...

Pulszky Bezerédjt Mudronyhoz ajánlotta, aki jóindulattal és szeretettel vezette be őt az írás mesterségébe, mert talán mondani is felesleges, hogy Bezerédj — aki mindent megtanult, amire nagy munkájában szüksége volt — hamar megtanult írni, sőt megtanulta az igazi népies nyelvet is, melylyel tájékoztató írásaiban és naptáraiban a nép szívéhez és lelkéhez oly közel férkőzött.

Még egyszer hangsúlyozom, hogy Bezerédj mindent megtanult, amire szüksége volt. Mikor említett röpirata alapján megkapta a megbízást, hogy a selyemtenyésztést országosan szervezze, előbb elment Görzbe, ahol akkor virágzó pete-kikészítő és gubóbeváltó intézet volt. Itt nekifeküdt a tanulásnak. Az intézet akkori vezetője nagy rokonszenvvel mentorkodott fölötte. És Bezerédj mint kész szakember tért haza. Kijelentette b. *Kemény*

Gábor akkori földmívelésügyi, ipar- és kereskedelmi miniszternek, hogy elvállalja a megbízást. És kidolgozta a jövő terveire vonatkozó emlékiratát, melyet Kemény nemcsak gondosan olvasott át, de a benne talált hibákat vörös tintával ki is javította.

És Bezerédj Pál megkezdte munkáját. Az országgyülés az első évben 6000 frtot szavazott meg erre a célra, amiből azonban Kemény csak 3000 frtot folyósított. De ez az összeg évrőlévre emelkedett, bár nem olyan arányban, mint Bezerédj szerette volna. Kapott továbbá az államtól a gubóbeváltás és a kiadásokra szükséges előlegeket kamat nélkül, melyeket minden év végén vissza kellett az államkincstárnak fizetni. Az építkezések és berendezések egy külön beruházási hitelből fedeztettek.

A tempó, melylyel a dolog haladt, nem volt inyére Bezerédjnek. Ő tűzzel, lelkesedéssel indult neki a dolognak, a pénz nem volt elégséges. Kapóra jött tehát neki, hogy egyik, külföldön elhalt rokonától 100.000 frtot örökölt. Ebből 45.000 frtot a szederfák kiültetésére, a selyempete terjesztésére fordított és ugyanannyit Pancsován létesített és eleinte csak 30 orsóra berendezett selyemfonó-intézetre. Mikor ez az intézet kész volt, nagy büszkén fölment Budapestre és *Máday* Izidor osztálytanácsos útján, aki ez ügynek referense volt, tudomására hozta a miniszternek. A szelid lelkületű Kemény Gábor éktelen haragra lobbant. Nagyon szűkös pénzügyi viszonyok voltak akkor. Kétségbeesett. Nem tudta, hogyan fog ő ezen a címen 45.000 frtot elszámolni? Mikor néhány évvel ezelőtt (persze, még *mielőtt* Bezerédj kezébe vette a dolgot) *Csengery* és *Wahrmann* azt hajtogatta a pénzügyi bizottságban, hogy a selyemtenyésztési kisérletek meddők, föl kell velük hagyni, kár erre a célra minden garasért.

Bezerédj nyugodtan hallgatta végig a minisztert és kivett a zsebéből egy közjegyzői okiratot, melyet a szegzárdi közjegyző állított ki. Ebben elmondja, hogy azt az összeget, melyet ő, Bezerédj Pál, az államnak selyemtenyésztési célokra kölcsönképen átengedett, illetőleg invesztált, az állam csak akkor és oly arányban köteles visszafizetni, ha ez és amennyiben ez a selyemtenyésztési eredmények tiszta jövedelméből telik. De kamatot a pénz után semmikép sem fogad el. Kemény háborgása csöndesült. A kocka el volt vetve. Bezerédj megépítette magának a vágányokat, melyen a selyemtenyésztés ügye feltartózhatlanul haladt előre. Természetesen voltak, akik bizalmatlanul nézték Bezerédj apostoli

működését. Annyira nekifeküdt munkájának, hogy sokan féltették egészségét is. De ő csak ment előre. Jöttek besugások, a miniszter fülét rágták, ne hagyja ezt a fantasztát és rajongót belerohanni a nagy rizikóba, a miniszter nem hallgatott az előkelő besúgókra és Bezerédj csak ment előre. Önfeláldozó, emberfölötti munkát teljesített. Nemcsak mintaszerűen szervezett mindent, de maga erős fizikai munkát is végzett. Inasát mindig megajándékozta, hogy hajnalban költse föl. Jó egy pár évig ő személyesen adott jelt csengetyűszóval a szegzárdi petekészítő állomás ajtaja előtt reggel 6-kor, délben, délután és este, hogy a munkások megkezdjék és befejezzék a munkát. És reggeltől délig, déltől estélig ott görnyedt a górcső fölött, hogy a szükséges egészségügyi vizsgálatokat teljesítse, ellenőrizze és ebben a gondos figyelmet igénylő munkában példát adjon és generációkat ráneveljen. És százszor, ezerszer beutazta az országot, ellenőrzött, buzdított, lelkesített, tanított, dolgozott.

Az eredményekről más helyen tüzetesebben beszámoltam már. A jellemrajz könnyebb megérthetése okából itt csak a következőket rekapitulálom.

Ahhoz képest, hogy egy negyedszázaddal ezelőtt lehetetlennek tartották a selyemtenyésztés meghonosítását Magyarországon és 1879-ben már be akartak szüntetni minden további költséget, erőlködést ez irányban, horribilis eredmény az, hogy Bezerédj a tenyésztő családok számát 1904-ig mégis 112.712-re emelte; a gubótermelést, mely 1879-ben 2507 kiló volt, 1904-ben 1,633.452 kilóra és a selyemtenyésztéssel járó évi keresetet, mely 1879-ben 7400 koronát tett, 1904-ben 4,509.945 koronára emelte. *Egészben pedig 25 év alatt 60,783.926 koronát juttatott a selyemtenyésztéssel és selyem-fonóiparral foglalkozóknak.*

Az eredmények számszerű összefoglalása mellett ki kell még emelnem, hogy az egész példás ügymenetnek szervezetét Bezerédj dolgozta ki, ő csinálta az egyes eljárásokra vonatkozó mintaszerű szabályzatokat és statuálta azt a fegyelmet, melyhez hasonló alig van ma csak egy hivatalunkban is. A szegzárdi górcsővizsgáló intézet olyan, melynek a világon sehol sincs párja, sem terjedelem, sem ellenőrzés, sem megbízhatóság dolgában. Szerencsés kézzel és tapintattal kiválasztott emberei évenkint tanulmányutat tesznek a külföld legjelesebb szakintézeteiben és mihelyt valami újat találnak, ezt azonnal alkalmazzák a mi intézeteinkben is. És ez teremtette meg selyemiparunknak *elsőrendű* hirét az egész világon.

Bezerédj 25 év alatt titáni munkát végzett. Az ő fáradozásánál csak szerénysége volt nagyobb. Amint végig néztük alkotásait, ott volt mindenütt a tábla: Épült X. miniszter alatt. Csak az ő neve nincs sehol. De mégis. Emberei és tisztelői szívében. Huszonöt év alatt a kormánytól *soha egy krajcár tiszteletdíjat nem fogadott el, sőt sajátjából évenkint legalább tízezer* (tehát 25 év alatt egy negyedmillió) *koronát áldozott a nemes célnak, saját költségén utazott* és oly minuciózus, hogy miután a szegzárdi központi telep szolgáit néha elküldi egy pohár sörért, szivarért stb., nehogy valaki azt mondhassa, hogy ő az állam szolgáit magáncéljaira veszi igénybe, évenkint 400 koronát fizet az állampénztárba szolgahasználati díj címén.

Valaki azt kérdezte tőle:

— Nem sajnálod ezt a sok pénzt a selyembogaraktól?

— Dehogy sajnálom, — mondja Bezerédj barátainak. — Azt képzelem, hogy 25 év alatt ezt az összeget *képviselőválasztásokra* költöttem, mint ti. Csakhogy a ti pénzetekből az országnak nincs egy garas ára haszna, az én befektetéseim pedig mégis csak hasznára válnak a népnek is, az országnak is.

Nagy örömet okozott Bezerédjnek Baross, amikor egyszer *évi állandó szabadjegyet* küldött neki.

Bezerédj azt írta Barossnak, hogy igen köszöni ezt a nagyrabecsülést attól a férfiútól, akiről tudva volt, hogy azoknak se ad jegyet, akik kérnek. Nagy dolog lehet tehát, hogy az ő vizsga szeme olyan valakit talált érdemesnek a szabadjegyre, aki azt nem kérte. A jegyet azonban Bezerédj azonnal visszaküldte, nehogy valaki azt mondhassa, hogy olyankor is igénybe vette a vasminiszter által nyújtott kedvezményt, amikor a maga ügyében utazik valahova . . .

(Zárjel között azonban megemlítem, hogy az államnak előlegezett mintegy 80.000 forintot 12 év mulva, persze kamat nélkül, visszakapta, ami azért fontos, mert ez kétségtelen bizonysága annak, hogy a kezdet után néhány évvel a selyemtenyésztés már szép jövedelmet hajtott az államnak.)

Számtalanszor kinálták különféle magas kitüntetéssel. Mikor egyszer megtudta, hogy valamelyik párisi világkiállítás alkalmából nagy külföldi rendjelet akartak a nyakába akasztani, nem nyugodott, míg ezt a külügyminiszter útján meg nem hiusította. Persze ez csak úgy volt lehetséges, hogy a külügyminiszter azzal kül-

dötte vissza a rendjelt az illető külföldi nagyhatalmasságnak, hogy értesülése szerint az illető úr «jelleménél fogva kitüntetésre nem alkalmas». És ez igaz is. Párisban érthettek ez alatt, amit akartak, tán meg is köszönték a külügyminiszter gyöngéd körültekintő figyelmét, mi azonban nagyon jól tudjuk, hogy ez a kitétel leplezett kosarat jelent, mert Bezerédjnek csakugyan olyan a jelleme, melylyel a profán kitüntetések nem nagyon férnek össze...

Bezerédj később is tudatosan hárított el magától minden elismerést. Nem akarja, hogy bárki azt gondolhassa, hogy ime, önzésből cselekedett, megkapta jutalmát. (A főrendiházba is az ő előzetes tudtán kívül hívta meg a király kegye.)

Neki csak egy jutalom kell. Az, hogy lássa verejtékes, kitartó munkájának *eredményeit*, a nép jólétének fokozatos emelkedését és az annyira szeretett ügynek mind fényesebb prosperitását.

És akik látták, hogy mily mennyei kéj ömlik el arcán, mikor végigmegy serény munkától hangos műhelyein, vagy egy frontban végigtekint a gyorsan pergő selyemfonó orsók százain, aki átérzi, hogy a munka eredményének konstatálása mily fölemelő arra nézve, aki munkában görnyedve vetette el a magot és verejtékkel öntözte, szeretettel ápolta annak kelő csiráját és fejlő koronáját, — az nyugodtan mondhatja, ime Bezerédj mégis megkapta méltó jutalmát negyedszázados fáradozásaiért.

Van-e még valaki hozzá hasonló, hozzá hasonlóan érdemes?

Ne kutassuk. Örüljünk, hogy *egy* ilyen apostolunk van, aki értékes egyéniség, igazi antik karakter, akinek érdemei be fognak világítani a magyar közgazdasági haladás messzi jövőjébe, ahol fölírják nevét legjobbjaink, a halhatatlanok közé.

A NAGYIPAR KÉPVISELŐI KÖRÉBŐL.

Kornfeld Zsigmond.

A budapesti árú- és értéktőzsde és a magyar általános hitelbank elnöke ma a magyar közgazdasági életnek kétségkívül legelső vezéralakjai között foglal helyet. Fényes tehetségeinek érvényesítésére szentelte életét és az a komoly, értékes, messze századokra üdvösen kiható munka, amit ő végzett, nevének országszerte tiszteletet, becsülést és osztatlan elismerést biztosítottak. Ez a név ma egy programm. A pénzügyi konszolidáció, a békés közgazdasági fejlődés, a fontolva haladás oszthatatlan programmja. És e programm bőségesen felölelte a *magyar nagyipar céltudatos fölkarolását és fokozatos fejlesztését.*

Mert azok között a tényezők között, amelyek Magyarországon az iparalkotás körül sikeresen működtek közre, kétségtelenül a legelső helyet a Magyar általános hitelbank foglalja el. Ennek a tételnek a bebizonyítására elég csak arra hivatkozni, hogy az 1906 január havában megalakult Kartonnyomó és textilkereskedelmi r. t. a 33-ik iparvállalat, mely a Magyar általános hitelbank érdekkörébe tartozik. Ez alatt a szó alatt «érdekkör» itt nemcsak azt kell tudni, hogy ennek a 33 iparvállalatnak a Magyar általános hitelbank a bankárja, hanem ezeket a vállalatokat jobbára a hitelbank teremtette, vagy pedig olyképen reorganizálta, hogy ezek virágzó vállalatok lettek olyan alkotásokból, amelyek már a bukás szélén állottak, amikor a hitelbank védő szárnyai alá kerültek. Csak a Magyar fém- és lámpaárúgyár és a Fegyvergyárra kell utalni, amelyeket a hitelbank nemcsak a bukástól mentett meg, hanem virágzó vállalatokká fejlesztett. Ez pedig csakis úgy történhetett, hogy a hitelbank nemcsak pénzeli és ellenőrzi ezeket a vállalatokat mind, hanem azok vezetésében döntő szerepet is visel.

A hitelbank is azonban csak azóta foglalkozik nagyobb mértékben és behatóan iparalkotással és iparfejlesztéssel, amióta Kornfeld Zsigmond, a bank jelenlegi elnöke, áll a bank élén.

Kornfeld Zsigmond a magyar-osztrák monarchia ipari centrumában, Csehországban született és nevelkedett és így már kora ifjuságában látta az ipar nagy jelentőségének hatását és amikor idekerült hozzánk, már magával hozta azt a meggyőződést, hogy Magyarország közgazdasági fejlődésének két alapföltétele: az állami pénzügyek rendezése és a magyar ipar fejlesztése. Ennek a két feladatnak szentelte úgyszólván életét, óriási munkaképességét, széles látókörét és alapos képzettségét. És mindkét irányban rendkívül nagy szolgálatokat tett második hazájának, mely csakhamar az ő édes hazája lett, melynek buzgó, hű és odaadó fia.

Életfolyása már azért is rendkívül érdekes, mert nagyon korán, alig nőve ki még a gyermekcipőkből, oly nagy felelősségű és fontos állásokat töltött be, melyekre rendszerint csak érett és kipróbált egyéneket szoktak alkalmazni, de meg azért is, mert érett férfikorában is oly ifjú hévvel, lelkesedéssel és tűzzel karol föl minden új eszmét és tervet, melyet jónak talál, mintha még most is 20 éves volna.

Kornfeld Zsigmond 1852 március 27-ikén született Jenskauban, Csehországban. Alig fejezte be iskolai tanulmányait, az akkoriban még igen nagyhirű Thorsch M. fiai, majd Wahrmann és fia bankházaiban működött Prágában, Bécsben és Párisban. Már 20 éves korában a Böhmischer Bankverein meghívására ennek igazgatója lett, de rövid idő mulva a cs. kir. szab. osztrák kereskedelmi és iparhitelintézet prágai fiókintézetének lett az igazgatója. Itt csakhamar föltünt nagy pénzügyi tudása, organizáló képessége és széles, alapos műveltsége, úgy hogy az osztrák hitelintézet őt tartotta legalkalmasabbnak arra, hogy budapesti leányvállalatát, a Magyar általános hitelbankot abból a kátyúból kirántsa, melybe az akkor került. Az osztrák hitelintézet ajánlatára a Magyar általános hitelbank 1878-ban meghivta igazgatójául és Kornfeld csakhamar bebizonyította, hogy azt a nagy bizalmat, melyet neki, az alig 26 éves fiatal embernek előlegeztek, kamatostul fizette meg.

Tavaly, 1905-ben, ünnepelte Kornfeld Zsigmond a hitelbanknál eltöltött negyedszázados működésének évfordulóját, csendben, a nyilvánosság teljes mellőzésével. Ez a negyedszázad Magyar-

ország pénzügyi regenerálásának és ipari fejlődésének korszaka. Mindkettőben kiváló része van Kornfeldnek, ki nemcsak a hitelbank, hanem általában a pénzügyi, kereskedelmi, ipari és közlekedésügyi téren nagyméretű tevékenységet fejt ki. Nemcsak a pénzintézetek körében visz vezető szerepet, de első helyet foglal el az ország közgazdasági tekintélyei között.

Igen jelentékeny része van neki a hazánk által az utolsó negyedszázadban elért állampénzügyi sikerek kivívásában és főleg a valutaszabályozás előmozdításában. Alig foglalta el a hitelbanknál igazgatói állását, máris egy súlyos föladatot kellett megoldania: az 1878-iki okkupácionális hitel beszerzését. Ennek sikeres megoldása után következett 1881-ben a magyar 6%-os aranyjáradék konverziója 4%-os aranyjáradékra, amivel Magyarország is helyet foglalt ama középeurópai államok között, amelyek az akkoriban normális kamatláb mellett juthattak hitelhez. Ezt követte 1889-ben az 5%-os törlesztéses kölcsönök konverziója, majd pedig a pénzügyek történetében a legnevezetesebb pénzügyi művelet, az 1892. valutatörvények alapján az 5%-os és magasabb kamatozású állami címletek konverziója 4%-os koronajáradékra, valamint a valutarendezés céljaira szükséges arany beszerzése, mely műveletek határkövei a magyar pénzügyek fejlődésének. Csakis Kornfeld körültekintő óvatosságának, nagy pénzügyi tudásának köszönhető, hogy ez alkalommal minden megrázkódás nélkül, sőt folytonosan emelkedő árakon rövid idő alatt 1052 millió K 4%-os koronajáradék volt kibocsájtható és a valutarendezéshez szükséges arany beszerezhető. Ezt követte még egy második, az 1902. évi konverzió, mely teljesen eltüntette a forgalomból az összes 4%-nál magasabb kamatozású állami címleteket és ezek helyett 1,087.470,000 K értékű 4%-os koronajáradékot hozott forgalomba, mely műveletnek nemcsak végrehajtója, hanem kezdeményezője és koncipiálója is egyedül Kornfeld Zsigmond volt.

Az ipar terén való sokoldalú és nagy eredményű tevékenységének jellemzésére elégséges lesz, ha felsorolom mindazokat az iparvállalatokat, amelyek alapítása körül a hitelbank az utóbbi negyedszázad alatt közreműködött, és amelyeknek megalkotásában, utóbb pedig vezetésében Kornfeld Zsigmondnak kiváló része volt és van. Ezek a következők: fiumei rizshántoló- és rizskeményítő-gyár, fiumei kőolajfinomító, magyar cukoripar r.-t., brassói cellulóze-gyár, magyar fém- és lámpaárúgyár, Franklin-nyomda,

fegyver- és gépgyár, részvénytársaság Dieselmotorok számára, részvénytársaság villamos és közlekedési vállalatok számára. Ez az utóbbi vállalat a villamosság gyakorlati kiaknázása céljából alakult és már számos villamos vasutat és villamos áramot szolgáltató telepet épített országszerte. Kornfeld szoros szövetséget létesített a hitelbank és a Ganz és társa vasöntő- és gépgyár társasággal, mely utóbbinak nemcsak igazgatóságában foglal helyet, hanem vezetésében is kiváló része van. A mezőgazdasági ipar terén is nagy tevékenységet fejt ki mint a mezőgazdasági ipar részvénytársaság igazgatósági tagja. Ennek a vállalatnak az általa bérelt nagy kiterjedésű uradalmain cukorgyárai, szeszgyárai, kendergyárai vannak.

Habár csak közvetve, de mégis jelentékeny tényezők az ipar szempontjából a budapest-pécsi vasút és a magyar folyam- és tengerhajózási r.-t., amelyeknek igazgatásában Kornfeldnek döntő szerepe van, sőt az utóbbi vállalat az ő alkotásai közé számítandó.

Nincs azonban az iparnak egyetlen egy ága sem, amelynek ügyeivel ne foglalkozna és nemcsak meleg érdeklődést tanusít, hanem mindig megbízható és nagy gyakorlati érzékről tanuskodó tanácsadója az ipari vállalkozásnak. Ezt főképen mint az országos ipartanács tagja, az országos központi hitelszövetkezet igazgatósági tagja és az országos gazdasági munkás- és cselédpénztár igazgatósági tagja gyakorlatilag is beigazolia.

Legkimagaslóbb tevékenysége azonban mégis *a budapesti és így a magyar piacnak a külföldtől való felszabadításában*, valamint abban rejlik, hogy e piac a nemzetközi érintkezésben a mai mérvadó helyét kivívhatta, ami jelentékeny részben az ő közreműködésének köszönhető és amivel nemcsak a pénzügyeknek, a kereskedelemnek, hanem az iparnak is nagyon fontos szolgálatokat tett. Ebben az irányban való tevékenységébe esik bele az, hogy megteremtette a budapesti giró- és pénztáregyletet, mely az ingó tőke forgalmának könnyűségét, egyszerűségét és biztonságát mozdítja elő.

Bokros érdemeit minden oldalról elismerték. A Magyar Általános Hitelbank, melynek 1878-ban, amikor egyik igazgatója lett, csak 10 millió frt volt az alaptőkéje, míg most 44 millió az alaptőkéje, 1900-ban vezérigazgatóvá, 1905 junius 30-ikán pedig elnökévé választotta. A pénzügyi világ azzal tüntette ki, hogy 1900-ban a budapesti árú- és értéktőzsde elnökévé választotta és ebben a minőségében ő épittette a jelenlegi nagy-

szabású tőzsdepalotát, melylyel évszázadokra szóló emléket emelt magának az utókornál. A király 1890-ben a III. oszt. vaskoronarenddel, 1893-ban a II. oszt. vaskorona-renddel tüntette ki, míg 1901-ben a főrendiház élethossziglani tagjává nevezte ki.

Kornfeld ma tevékenysége delén van. Az ő eddigi munkássága egyszersmind programm a jövőre és így még sok hasznot és üdvöt várhatunk attól a magyar közgazdasági élet jövendő fejlődésére.

És azok után, amit róla írtunk, csak azt kell még különösen is kiemelnünk, amit már fönebb röviden érintettünk, hogy az orsz. ipartanács előkészítő bizottságának is buzgó tagja, ami azt is jelenti, hogy gyakorlati tapasztalatait és bőséges szaktudását ennek a legfontosabb iparfejlesztő közegünknek is rendelkezésére bocsátja, remélhetőleg még sok, sok éven keresztül.

Chorin Ferenc.

A magyar gyáripar újabb szervezkedésének ő volt hazánkban az első mozgató ereje és a létrejött szervezetnek lelke és feje. Egyes gyáripari csoportok ugyan szervezkedtek már előbb is, de ő az egész magyar gyáripar szervezését vette célba s evégből megalakította a Gyáriparosok Országos Szövetségét. Pályája nem az ipar irányában indult, de közéleti szereplése nagyon közel hozta több közgazdasági fontosságú vállalathoz és e réven megismerkedvén a magyar ipar és első sorban a magyar gyáripar messzeható, nemzetföntartó fontosságával, ennek előmozdítására szentelte fényes tehetségeit és nagybecsű gyakorlati tapasztalatait.

Mint a gyáriparosok Országos Szövetségének elnöke, céltudatos erélylyel állott ennek a szövetségnek a szolgálatába, tiszta körvonalakban jelölte ki tevékenységének irányelveit és szerencsés tapintattal egyesítvén a szövetségbe a gyáripar öszszes számottevő elemeit, szívós kitartással, kiváló szakértelemmel és ritka elokvenciával képviselte a hazai nagyipar érdekeit minden adott alkalommal, minden illetékes fórum előtt.

Szerencsés tapintattal tudja vezetni a szövetség ülésein a tanácskozásokat, nagy körültekintéssel irányítja a gyakorlati kérdések érlelését és ritka energiával képviseli a határozatokat a legfelsőbb hatóságok előtt, melyeknek hajlandóságát minden fon-

tos ügynek meg tudja nyerni. De lefelé és kifelé buzdítva, bátorítva ösztönzi az érdekelteket ügyeik szakszerű képviseletére, óhajaik, panaszaik és szakbavágó javaslataik előterjesztésére, törekvéseik bátor érvényesítésére.

Az ő céltudatos vezérlete a gyáriparosok szövetségét aránylag igen rövid idő alatt tekintélyhez, hatalomhoz juttatta és ezzel a tekintélylyel és hatalommal nőtt napról-napra az ő kiváló egyéniségének az értéke — az egész magyar intelligencia szemében.

Chorin Ferencet szülővárosa Arad 1871-ben küldötte föl az országgyűlésre és már rövid időre rá, mint az ipartörvény módosítására kiküldött bizottság jegyzője, mint az igazságügyi bizottság tagja tünt föl és a választási törvény módosítása felett 1872-ben tartott beszéde által csakhamar a balközép legelőkelőbb tagjai közé számították.

1876 május havában a gazdasági kiegyezés ügyében 50 elvtársa megbízásából a pártban felszólalt és a szavazás eredménye folytán kilépve a pártból, Simonyi Lajos báróval és Bánhidy Bélával együtt résztvett a független szabadelvű párt megalapításában. A kiegyezés elleni küzdelemben ezután élénk részt vett.

Aradot tíz évig képviselte a Házban, ahová utóbb a baksai, az aranyos-medgyesi és végül Ugron Gábort megbuktatva, a szatmári választókerület küldötte. Képviselői minőségében 16 éven át volt elnöke a Ház. mentelmi bizottságának, amely minőségében szintén több fényes sikere volt.

Igazságügyi téren első nagyobb szerepe a váltótörvény átdolgozása volt, amelynek tárgyalásánál a javaslat előadója is volt. Előadója volt továbbá a királyi ítélőtáblák szervezéséről szóló törvényjavaslatnak és Szilágyi Dezső megbizásából élénk részt vett a büntető perrend előkészítő munkálataiban és mint a törvényjavaslat előadója nagy sikerrel képviselte azt a bizottságban és a Házban is.

Mint az esküdtszékekről és a büntető perrendről szóló törvény előadója, e javaslatoknak számos rendelkezését a liberálizmus szempontjából aggályosnak találta és a bizottsággal együtt sikerült ezek módosítását kivívnia, a törvényjavaslatnak a sajtószabadságot érintő szakaszai miatt azonban közte és a kormány között éles konfliktus támadt s miután a bizottság csekély többséggel a kormány felfogását tette magáévá, Chorin az előadói tisztről lemondott.

A javaslatokat a Házban is élénk ellenszenvvel fogadták és ez obstrukcióra is vezetett, minek folytán az akkori kormány Chorint az igazságügyi bizottságból kihagyta. 1898-ban Chorin újra összeütközésbe került a kormánynyal, mikor Rakovszky ügyében mentelmi sérelmet látott.

Ekkor nagy feltünést keltő beszédében a kormány egész politikai rendszerét élesen megtámadta.

Néhány nap mulva az ex-lex miatt kitört pártválság folytán kilépett a pártból és a disszidensek csoportjához csatlakozott.

1899-ben újra visszalépett a szabadelvűpártba, ahol a fúziónak és Széll Kálmán politikájának lelkes híve volt.

Az összeférhetetlenségi törvény szakította meg egyelőre politikai szereplését, amelyet később a király kegyéből — remélhetőleg az eddigiekhez méltó eredménynyel — újra felvehet — a főrendiházban, melynek tagjává kineveztetett. De az a rövid időt is, amelyet — parlamentünk nivójának nagy kárára — mandátum nélkül töltött el, úgy tudta értékesíteni, hogy — úgyszólván — örülnünk kell, hogy egyidőre megszabadult a politikai gondoktól. Fokozott erővel látott hozzá annak a régi álmának a megvalósításához, hogy fellendítse, felvirágoztassa a magyar ipart és ezáltal gazdaggá, erőssé, függetlenné tegye ezt az országot.

Egyesületté tömörítette az összes hazai *bánya- és kohóvállalatokat*, amelyek ez idő óta jelentékeny sikereket tudtak elérni a külföldi bányatermékek inváziójának megakadályozása körül. Élére állott ezután *a magyar gyáriparosok országos szövetségének*, amely főkép az ő erős akaratának, fáradhatatlan buzgalmának és lelkes agitációjának köszöni létét.

Ez a szövetség rövid idő alatt előkelő tényezője lett közgazdasági életünknek, rendkívül hasznos szolgálatokat tett a magyar iparnak és általa az országnak. Chorin úgy szülővárosa, mint választókerülete részéről több kiváló kitüntetésben részesült.

Így helyettes elnöke volt az aradi ügyvédi kamarának, Szatmár városa csak legutóbb választotta meg díszpolgárává stb.

A magyar ipar és a hazai közgazdaság egyik szép sikere, hogy leglelkesebb apostolát beküldhette oda, ahol a magyar iparnak eddigelé vajmi kevés komoly képviselője volt.

Chorin Ferenc hivatalos állásánál fogva tagja az országos ipartanácsnak és részt vesz ennek előkészítő bizottságában is. Természetes, hogy más fontos kiküldetések alkalmával is talál-

kozunk az ő érdekes egyéniségével és így legutóbb a bukaresti kiállítás magyar bizottságának elnöki tisztét töltötte be kiváló buzgalommal és ügyszeretettel.

Reméljük, hogy találkozni fogunk még vele minden fontos őrállomáson, ahol a magyar nagyipar érdekeiért *tenni* és komolyan *dolgozni* kell.

Hatvany-Deutsch Sándor.

A magyar gyáripar legkiválóbb képviselői közé tartozik Hatvany-Deutsch Sándor. Olyan tipus, amilyennel csak az igazán nagy iparosállamokban találkozunk. Koncepcióiban merész, nagyszabású, de mindig reális és céltudatosan előrelátó. Sokat látott, tanult; élénk megfigyelő tehetsége, széles látóköre praktikus kereskedelmi fölfogásában és páratlan indusztriális szellemében nyilatkozott meg. El lehet róla mondani, hogy a szorgalma, kitartása olyan, mintha a nagy német iparosoktól leste volna el, energiája, munkabírása, szívóssága hasonlít az angol vállalkozók ritka erényeihez, előkelősége tisztán francia, a szerencséje pedig, mert hiszen munkásságát az Isten ezzel is megáldotta, emlékeztet az amerikai dollárkirályok mesés sikereire. És ő mégis minden ízében magyar, ha járatlan utakon járt is, ha új irányokban mozgott is, magyar a szivében, lelkében és vállalkozásaiban is.

A magyar ipar fejlesztésében, szinvonalának és európai poziciójának emelésében az ő hasznos és sokoldalú közgazdasági munkásságának elsőrangú része volt. Hatvany-Deutsch Sándor, mint az ország egyik legrégibb és legnagyobb kereskedőházának tagja, már évtizedekkel ezelőtt fölismerte azt az igazságot, hogy első sorban azokat az iparágakat kell fejleszteni, amelyek a mezőgazdasággal szoros kapcsolatban vannak. Ennek a helyes fölismerése vezette, midőn szembeszállva a nehézséggel, az akkor gyenge lábon álló cukoripar fölvirágoztatásának szentelte tehetségét, tőke- és munkaerejét s ezen a téren igazán korszakos sikerekre tekinthet vissza.

— Nagyon furcsának találtam, mondotta egyszer e sorok írója előtt, a Neue Freie Presse egy közleményét, mely hírül adja, hogy a n.-surányi cukorgyár, melyet két év óta fűnek-fának kinál-

tak, amely azonban senkinek se kellett, ekkor és ekkor nyilvános árverésen fog eladatni. Spontán elhatároztam, hogy ennek a gyárnak megvételét ajánlani fogom a cégemnek és bár sokan lebeszéltek róla, tervemet mégis megvalósítottam. És ez volt cukorgyári szereplésemnek kezdete.

A folytatása ismeretes.

A cukoriparon kívül a malomipar és a söripar emelésében is jelentős része van annak a cégnek, amelynek Hatvany-Deutsch Sándor egyik főnöke. És mindezeken fölül az általános ipari érdekeknek is előkelő munkása Hatvany-Deutsch Sándor, aki az ipari közélet különböző terein foglal el jelentős állásokat.

Egyik legalaposabb ismerője ezt írja róla: Nagy kiterjedésű ipartelepeinek vezetése mintha a külföldi nagyipar nagyszabású méreteit tartaná szem előtt, minden tekintetben mintaszerű és a magyar ipar termelvényeinek a nemzetközi versenyben igen tiszteletreméltó helyet biztosít.

És bármily kiterjedt ez a hatáskör, Hatvany-Deutsch Sándor nem szorítkozik tisztán ezekre, hanem mindenütt ott ékeskedik a neve, ahol pénzügyi, kereskedelmi és kulturális érdeket kell előmozdítani.

Hatvany-Deutsch Sándor 1852-ben született Aradon. Már 16 éves korában lépett a gyakorlati kereskedői pályára, melyre budapesti és berlini előkelő bankházakban készült. 1873-ban lépett a nagyatyja által 1822-ben Aradon alapított Deutsch Ignác és fia cég szolgálatába. Ez a cég nagyszabású terménykereskedést folytatott s már 1838-ban átvette a Generali biztositó társaság képviseletét. 1852-ben a cég Budapestre tette át székhelyét és felvette működése körébe a vasutak épitését is. Igy a kassa-oderbergi vasut, a munkács-beszkidi vonal stb. építési fővállalkozója a Deutsch Ig. és fia cég volt. Hatvany-Deutsch Sándor üzleti tevékenységének már első éveiben oly kiváló kereskedői talentumot tanusított, hogy a régi háznak csakhamar új irányokat jelölt ki. 1876-ban a prokurát kapta, 1879-ben cégtársa lett az akkoriban nagybátyja, később apósa id. Deutsch Bernát által vezetett nagykereskedelmi háznak. Helyes előrelátással ismerte föl, hogy a nagy kereskedőházak nem szorítkozhatnak csupán a közvetítésre, hanem hogy hivatásuknak az felel meg, ha fölkarolják az ipari munkát s e téren az úttörő szerepre vállalkoznak. Akkoriban egy nemzetközi válság alapjaiban ingatta meg a cukortermelést Európa leg-

több országában; Magyarország, melynek ipara egyébként alig tett számot, a válságba mégis belesodortatott, amennyiben az akkori legnagyobb magyar cukorgyár: a nagysurányi 1880 körül fizetési zavarokba került s üzemét kénytelen volt megszüntetni. Hatvany-Deutsch Sándor a szakférfiaknak csaknem egyhangú tanácsa ellenére rábirta az általa vezetett házat, hogy két más baráti céggel szövetkezve, a válságba jutott s egy osztrák bank adminisztrácziója alatt állott vállalatot megszerezze s az üzemet modern irányban tökéletesítse. Az új vezetés mellett a gyár csakhamar föllendült s annyira izmosodott, hogy ez idő szerint egyike a legelső üzemeknek az országban. A megkezdett úton tovább haladva, Hatvany-Deutsch Sándor szakított azzal az előitélettel, mely szerint a földolgozásra alkalmas és érdemes répa Magyarországnak csakis nyugoti részeiben termelhető. Fölkeresett olyan vidékeket, amelyek mindaddig a cukoriparral kapcsolatos nagy gazdasági előnyök nélkül szűkölködtek s bebizonyította, hogy azok répatermelésre igenis alkalmasak. Így jött létre a hatvani, a sárvári és az oroszkai cukorgyár. Az cég telepei ma a magyar cukorgyártás össztermelésének mintegy ötödét képviselik; 4000 munkásnak adnak állandó, jutalmazó foglalkozást és ezenfelül számos mezőgazdasági munkásnak is adnak kenyeret, kik a répatermeléssel vannak elfoglalva. Kiváló érdemeket szerzett a cukorkivitel emelése és szervezése körül. A magyar cukoriparnak Indiában való térfoglalása is legnagyobbrészt az ő érdeme. Az Indiába való forgalom a fiumei relációban rendkívül emelkedett. Mikor az indiai kormány a cukor bevitelét jelentékeny vámokkal sujtotta, Hatvany-Deutsch lankadatlanul tovább buzgólkodott, hogy a magyar cukoripar kivitelének új és új piacokat hódítson meg. Ennek az akciónak ő volt a lelke és mint e kérdésben az ország első szakembere, a cukoripar érdekében számos értékes relációt adott a kormánynak és más fontos faktoroknak.

Hatvany-Deutsch Sándor ipari köztevékenysége azonban, mint már fönnebb érinfettük, nem szorítkozott tisztán a cukoriparra. Felöleli *a modern ipar* számos ágát és cége főrészvényese *hat igen jelentékeny gőzmalomnak, a nasici tanningyár és gőzfűrésztelepnek, a nagyszlabosi papirgyárnak, a temesvári sörgyárnak*, melynek részvényeit felerészben nemrég maga Temesvár városa vette át, végre *a temesvári gyapju- és fonógyárnak* stb. stb. Szóval a cég indusztriális szelleme kiterjed a legfontosabb ipar-

ágakra, melyeknek racionális fejlesztésére mindig kiváló súlyt helyezett. Gyáraiban és vállalataiban nem a telepek kizsarolása, hanem az volt mindig a főelve és célja, hogy elsőrendű árút termeljen kifogástalan minőségben és versenyképes árak mellett.

Hogy ez irányban a cég bámulatos eredményeket tudott elérni, ebben nagy érdeme van Hatvany-Deutsch Sándor öcscseinek és cégtársainak: Hatvany-Deutsch Józsefnek, Bélának és Károlynak, akik a cukorgyárak és malmok modern technikai berendezése körül szinte csodákat produkáltak és bátyjuk fényes kereskedelmi talentumát a technika minden modern vivmányának alkalmazásával támogatják.

Ime az ő vállalatai jelentékeny sikereinek a titka: a kereskedelmi szellem és a technikai tökély együttműködése, kölcsönös támogatása és közös érvényesülése.

Hatvany-Deutsch Sándornak sokoldalú munkáját iparostársai azzal jutalmazták, hogy 1894-ben a Magyar Cukorgyárosok Országos Egyesületének elnökévé választották. E minőségben is bőséges alkalma volt ez iparág érdekeinek sokoldalú és hathatós előmozdítására. A közélét és közgazdaság terén szerzett érdemeit Ő Felsége azzal jutalmazta, hogy 1903-ban kinevezte a magyar főrendiház örökös tagjává. Ez alkalomból a magyar közélet számos vezéralakja és a legkiválóbb közgazdasági testületek is igen melegen üdvözölték őt, mint a magyar nagyiparosoknak a főrendiházban legméltóbb és leghivatottabb képviselőjét.

Az 1896-iki millennáris kiállításon elnöke volt a cukorkiállításnak s azóta is több közhasznú akciónak élén állt. Élénk tevékenységet fejtett ki Budapest főváros képviselőtestületében, a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetségében, amelynek egyik kezdeményezője, alapítója és fönnállása óta első alelnöke. Ezenkívűl számos hazai emberbaráti és közművelődési intézmény vezetésében vett részt. Évek sora óta helyet foglal a Hazai Első Takarékpénztár igazgatóságában, alelnöke a Hazai Banknak.

Az ipari tevékenysége mellett szívesen áldoz a jótékonyság oltárán; számos jótékony intézetnek pátrónusa és jellemzi gyöngéd lelkületét és jó szívét, hogy nagyszabású kereskedelmi politikája mellett ráér a gyermekvédő egyesület ügyeivel is törődni, az elzüllött gyermekek érdekeiért nemcsak áldozni, hanem dolgozni is. Hiszen mióta az Orsz. Gyermekvédő Egyesületnek alelnöke, e humánus egyesület ülései rendszerint az ő irodai helyi-

ségeiben folynak le. De a jótékonyság terén is olyan, mint az üzleti életben: szereti a reális munkát és nem szereti a reklámot. Legjobban esik neki, ha e téren való bőséges áldozatairól nem vesz tudomást senki, s ha még azok se tudják, akiken alaposan segített: honnan jön az ég áldása.

Mechwart András.

A magyar tudományos akadémia ezer forintos aranyéremmel tűntette ki a magyar ipar egyik úttörő munkását, Mechwart Andrást, a Ganz-féle gyárnak igazgatóját.

Wahrmann Mór alapítványt tett az akadémiánál; ez alapítvány kamatait, melyek minden hat esztendőben egy-egy ezer forintos aranyérem előállítására szolgálnak, olyan magyar állampolgárnak kell kiadni, aki az ipar terén, a tudományok előbbrevitelében, vagy találmányokkal a legnagyobb érdemeket szerezte.

Ime, tehát a magyar ipar is belejutott a tudós akadémiába. Ezentúl a tudományok kultuszában az akadémia nemcsak azokat fogja észrevenni, akik verseket, szindarabokat, nyelvtisztító értekezéseket s tudományos essay-ket írnak, hanem azokra is ügyet vethet, akik a *magyar ipar terén* úttörő érdemeket szereznek. Tehát polgárjogot nyert az ipar tudománya a többi tudományok között. Hála érte a helyes érzékű alapítónak, hála a magyar tudós akadémiának.

Mert ma még — fájdalom — ott vagyunk, hogy ezt az eredményt is meg kell köszönnünk. Az ipar, az iparos-fogalom ma még idegen a mi társadalmunkban s ez a társadalom az elismerés pálmáját csak nagyon kivételesen hajlandó az ipar érdemes képviselőinek megjutalmazására nyújtani. Nincs is rá módja. De talán nem is ér rá észrevenni, hogy az ipar terén nálunk is lehet nagyot alkotni. A közvélemény egy-egy része még ma is bizonyára korszakosabb eseménynek tartja egy primadonna toilette-titkát valamely premiér-előadáson, vagy «Inaska» győzelmét a turfon, mint a szakadatlan munkával, fáradsággal az ipar terén eltöltött életnek sikereit s ezek megjutalmazását. Erről elég egy pár sor a kőnyomatos tudósító után; belső, érdemi méltatásával ennek az eseménynek nem találkoztunk sehol.

Az országos iparegyesület igazgatósága azonban nem surrant át könnyedén e nagyérdekű aktualitás fölött. Küldöttségileg üdvözölte a kitüntetett férfiút s így ünnepi formában ismerte el iparunk fölvirágzása körül szerzett elévülhetlen érdemeit.

Mechwart András egy schweinfurti szerény polgári család gyermeke. Lakatosinas volt s legényremeke egy sikerült mustralakat vala. De a schweinfurti lakatos műhelyében nyert képzettséggel nem elégedett meg, elment tehát a hires augsburgi műegyetemre s hogy itt tovább képezhesse magát, dolgozott az intézet mechanikai tanműhelyében, dolgozott sokat, ereje megfeszítésével és végre elérte vágyait, megszerezte a mérnöki diplomát. Ennek révén egyik első norinbergai gépgyárban kapott hálás foglalkozást. 1859-ben a Károly Lajos-vasútnál segédműhelyfölügyelő lett. Ez állását azonban el se foglalta. Egy akkori pesti látogatása révén került a Ganz-gyárba. Eichleiter Antal, e gyár akkori igazgatója, régi barátja ajánlott föl neki e telepen szerény, de tisztes állást. E naptól kezdve kezdődik az ő tevékenysége a magyar ipar szolgálatában. A gyár 1869-ben részvénytársaság s igazgatója Mechwart lett. Közel 40 éve tehát, hogy a gyár szolgálatában áll s közel 30 éve, hogy annak igazgatója. Ez idő alatt javított gépeket; éleslátással és gyakorlati érzékkel értékesítette találmányait (hengerszékek, kéregöntetű vasúti kerekek, stb.), melyek világszerte elterjedtek; megvétette a régi waggongyárat, melyet a virágzás magas fokára emelt; létesítette és berendezte a gyár villamos osztályát s a gyár e három telepét fokról-fokra fejlesztette, úgy hogy sok ezer munkást foglalkoztatott, a gyár forgalmát milliókra emelte, versenyképessé tette a világpiacon s ezzel dicsőséget szerzett a magyar iparnak e haza szűk határain belül és kívül. Elérte tehát mindazt, ami az iparos előtt ideálként lebeg: nagygyá, hatalmassá tette iparvállalatát minden ágazatában, anyagi jövedelmezőségét fokról-fokra, évről-évre emelte s dicsőséget is bőségesen aratott, talán többet is, mint amennyit óhajtott. Mert messzeható sikerei mellett is szerény maradt a szó nemes értelmében s ha valakire el lehet mondani, úgy ő rá bátran mondhatjuk, hogy ő sohasem kereste a személyes kitüntetéseket. de a kitüntetések — a jelzett fényes eredmények után — nem kerülhették ki őt.

A diplomák, érmek, magas rendjelek és címek azonban nem minden embernek imponálnak. De nincs ember, széles e hazá-

ban, akinek két dolog ne imponálna Mechwart András életéből. Az egyik az, hogy iparostársai, akik elfogulatlanul és irigység nélkül itélik meg érdemes sikereit, osztatlan tisztelettel, becsüléssel és szeretettel vannak eltelve iránta, mert az ő lankadatlan buzgalmának és fáradozásainak sikerült az ipari szinvonalat ideális magaslatra emelni e hazában. A másik az, hogy a leghivatottabb fórum, a magyar tudós akadémia «a legnagyobb magyar iparos» díszes címmel ruházta föl őt, aki bár külföldről származott hozzánk, mégis hazafiui szeretettel és odaadással szolgálta a nemzeti ipar és ezzel a haza érdekeit.

Ezért ünnepelte őt az iparegyesület, melynek küldöttségében véletlenül három excellenciás úr foglalt helyet, akik e demokratikus ünnepen tüntetésszerűen dokumentálták, hogy Mechwart András méltó az egész magyar iparososztály s az iparos érdekek képviselőinek, vagy támogatóinak osztatlan, őszinte rokonszenvére.

Boldog az, akinek életében ily ünneplés jut osztályrészül. Boldog az, aki ilyen példát adhat késő nemzedékeknek...

*

Mechwart András született 1834-ben december 6-án Schweinfurtban, mint egy szerény polgári család gyermeke.

Már kora ifjuságában csöpögtették lelkébe ama szerénységet és a munkához való szeretetet, melyek egyrészt előkészítették az utat mostani állásához, másrészt pedig kulcsát képezték embertársai szivéhez, kiknek nagyrabecsűlését és szeretetét ritka módon meg bírta nyerni.

A nép- s az ipariskola befejezte után a fiatal Mechwart András egy schweinfurti lakatosmesternél alaposan megtanulta a lakatosságot és a szokásos legényremeket is — egy sikerült mesterlakatot — elkészítette, mire aztán a hires augsburgi műegyetemre ment, tanulmányait befejezendő, amit ugyan csak nagy nélkülözések mellett tehetett s közben dolgozott az intézet mechanikai műhelyében. Mérnöki bizonyítványával a hires Cramer & Klett-féle gépgyárban, Norinbergában talált alkalmazást a hídépítészetnél.

Itt foglalkozott először a malom-technikával. E gyári cég az időben Ausztria-Magyarország részéről is különféle nagyobb szállítmányokkal volt megbízva. A nagyszabású vállalat sokoldalúsága folytán Mechwartnak alkalma nyilt Ausztria és Magyar-

ország akkori legkiválóbb vasúti technikusaival érintkezhetni s így kapott 1859-ben fölhívást a galiciai Károly Lajos-vasútnál megüresedett műhelyi segéd-fölügyelői állás elfoglalására. — Mielőtt azonban ez állást elfoglalta volna, elhatározta, monarchiánk általa kevéssé ismert viszonyairól személyes áttekintést szerezni s e végett a budai Ganz-féle gyár akkori igazgatóját, Eichleiter Antalt, kivel személyes ismeretségben állott, meg is látogatta. — Itt ismerkedett meg egyúttal az üzlet alapítójával, Ganz Ábrahámmal is, ki azt tanácsolta neki, hogy ne fogadja el a fölajánlott állást, hanem lépjen be az ő gyárába.

Mechwart rögtön elfogadta ez ajánlatot s azután rendkívüli buzgalommal az üzletnek élt, olyannyira, hogy nemsokára sikerült barátjától, ki a mindig növekvő gyár vezetésével volt megbízva, a gyakorlati munkák nagy részét átvenni. — A számos javítás a gyár gépein, berendezésén, a sikerült gépészeti szerkezetek, mind a tehetséges, fiatal mérnök kezéből kerültek ki.

Tudvalevőleg a Ganz-gyár az 50-es és 60-as években főleg az úgynevezett kéregöntésű vasúti kerekek s vasútak részére való keresztezések gyártásával foglalkozott, mely kéregöntésű vasgyártmányaival világhirüvé vált. A gyár alapítójának 1868-ban történt hirtelen elhalálozása után az üzlet ideiglenesen a rokonok s Eichleiter Antal által vezettetett tovább, mely céiból az elhalálozott Ganz Á. rokonai Eichleiter Antallal mint társsal és diszponenssel szövetkeztek.

A következő 1869. évben az egész vállalat részvénytársasággá alakult át s annak igazgatójául Mechwart András neveztetett ki.

Ezután nemsokára beállott az általános üzletpangás, mely főkép a vasiparra volt érezhető hatással. Dacára ennek az 1873-ban megnyilt bécsi világkiállításon a Mechwart által vezetett gyár csak új dicsőséget szerzett hirnevének, amennyiben nemcsak Mechwart András — ki mint föltaláló, többféle kitüntetésben részesült, — hanem elődje, Eichleiter is a Ferenc József-renddel lettek kitüntetve.

A kiállítás azonban az üzleti viszonyoknak nem hozta meg a várt javulást s a sebek, melyeket ép az 1873. év közgazdasági válsága ütött, még soká emlékezetesek lesznek. De ép ebben a válságos időben mutatta magát Mechwart rendíthetlen és éleslátású kormányosnak s első sorban az ő erélyének és sokoldalú-

ságának köszönhető, hogy ma a Ganz-gyár a nagyiparban oly kiváló állást foglal el.

Ez általános pangás alatt, — mely a vasúti iparra is oly súlyosan nehezedett — helyesen vette észre, hogy a vezetése alá rendelt gyárat csak akkor lesz képes föntartani, ha sikerülend új iparágak létesítésével, melyek ezen válságnak kevésbbé lehetnek alávetve, a gyárnak új lendületet adni.

Az annak idején Wegmann által búzaőrlésre föltalált porcellánhengerek alkalmazása arra indította Mechwartot, hogy e célra hengereket kéregöntetű vasból gyártson, mi az általa föltalált javítások s újítások segélyével sikerült is s ekkor állt be ezen, a malomiparra nézve oly fontos esemény, mely csakhamar a cég nevét az egész világ előtt ismertté és népszerűvé tette.

Az új iparág fölkarolásával sikerült neki az előfordult nehézségeket legyőzni s egyúttal lehetővé tenni, hogy dacára a rossz időviszonyoknak, számos hivatalnoknak s munkásnak adhatott foglalkozást. — Az ő javaslatára vétetett meg később az «Első magyar waggongyár», mi által az üzlet hatáskörét jelentékenyen emelte, e mellett, a malmászati gépekhez szükséges famunkákat tökéletesítette s az egész vállalat munkaképességét nagyban fokozta. — Ezzel azonban még nem elégedett meg, mert az ő vállalkozó szelleme sohasem pihent; nem elégedett meg eddigi tevékenységével, fölkarolta — valóban bámulatra méltó erélylyel — a legújabban divatba jött electro-technikát és gyárat állított föl oly célból, hogy ott villanyvilágítási berendezéseket és dynamo-elektrikus gépeket készítsen, mely új ágban a a Ganz-gyár nevét szintén világhírüvé tette.

Egész működése alatt Mechwart az odaadó munkásság, az alkotás, a szorgalom megtestesült képviselője volt. S hogy mily közbecsülést szerzett törekvéseinek, azt élénken bizonyítja az üdvözletek sokasága, melylyel 25 éves igazgatói jubileuma alkalmával elárasztották. A Ganz-féle részvénytársaság akkori elnökének, a közéletünk körül oly sok érdemet szerzett *Somssich* Pálnak, a társaság nevében mondott üdvözlő beszédéből — Mechwart működésének jellemzésére — kiemeljük a következőket:

«Nemcsak megvédeni tudtad nehéz időkben vállalatunkat, gyarapítottad is azt folyvást alkalomszerűleg, szerezvén telkeket és házhelyeket, melyekre a mindinkább fejlődő gyár szabadabb működésére szükséges célszerű épületeket a Te terveid szerint

állíthattunk; — s midőn egyrészről ezt cselekvéd, éber figyelmed nem mulasztotta el, kilesni az időt és alkalmat, melyekben a társulat előnyeit más irányban is növelhessed; — így szereztük meg a Te ajánlatodra a pesti waggongyárt, ezen a magyar iparra nézve oly nagyfontosságú vállalatot, mely a Te ügyes vezetésed alatt csakhamar oly szépen fejlődött, hogy ma már hazai szükségleteinket fedezni teljesen képes s e tekintetben a külföldtől egészben függetlenek vagyunk: — és ezért neked nemcsak társulatunknak minden tagja hálás köszönettel adózik, de az egész ország elismeréssel tartozik.

Szóval a Ganz és Társa cég vezérleted alatt világszerte ismertté lett, melynek összeköttetései a világnak majd minden részeire kiterjednek s mely ma teljes virágzása fölött méltán örvendhet!

Te azonban, ki nem csüggedtél, midőn borús égen sötét felhők vonultak el fejünk fölött, nem bízod el magadat ma, midőn fényes nap tündöklik fölöttünk; — egy percig se feledkezel meg a szerencse forgandóságáról, különösen nem az üzletben előforduló esélyek változandóságáról, hanem jó előre gondoskodol oly segédforrásokról, melyek bekövetkezhető gonosz viszonyok között ismét megmentsenek bennünket a végzetes veszteségektől; éber figyelmed azért karolta föl kezdetben mindjárt a villanyos világításnak föladatát, szorgalmasan tanulmányoztad és részleteiben tanulmányoztattad azt és ma már odafejlesztetted, hogy vállalatunknak egy egész külön osztálya evvel nemcsak foglalkozik, hanem a már kivívott eredményeit gyakorlatilag is, még pedig oly sikerrel érvényesíti, hogy mindazoknak, kikkel e téren szerződtünk, csak megelégedésükkel dicsekedhetünk.

Szóljak-e még hivatalnokainkról, kik vezetésed alatt mindinkább fejlődtek és tökéletesbültek; vagy derék munkásainkról, kikről atyailag gondoskodol, ápolva a betegeket, segélyezed a szükölködőket, mívelve szívben, lélekben midnyájokat; — de nem foglalom le, nem veszem ki a szót azok szájából, kik magok akarják érdemeidet méltányolni s hálájokat kifejezni.»

A társaság átalakítása alkalmával Mechwart András az igazgatói állástól visszalépett és a részvénytársaság másodelnöke lett.

És ezek után még csak azt akarjuk kiemelni, hogy Mechwart megtanulta nyelvünket s mint jó magyar hazafi, részt vett köz-

életünk fejlesztésében és az ipari érdekekért nem csekély áldozatokat hozott.

Ganz Ábrahám szellemében működött mindeddig s remélhetőleg ezután is. Ama kevesek közé tartozik, kik megvalósították azt a szép mondást: *a munka nemesít!* Ő elismerést szerzett a munkának s a munka embereit tevékenysége és saját példája által fölemelte arra a magas polcra, melyen a társadalom minden rétege a legnagyobb tisztelettel és elismeréssel szól róluk.

Herzog Péter báró.

Kevés zajjal, de reális, intenziv munkával a magyar nagyipar egyik fontos tényezőjévé emelkedett csetei Herzog Péter báró. A nevét főleg a főváros köztörvényhatósági bizottságában való, majdnem negyedszázados szerepléséből ismeri a nagy közönség. Gyakorlati irányú fölszólalásai és indítványai sokszor arattak tetszést és elismerést. De hogy az üzleti életben is mily áldásosan érvényesül az ő gyakorlati szelleme, azt csak a hozzá közelebb állók tudták. Hiszen elég, ha azt említjük, hogy beutazta Amerikát azzal a célzattal, hogy az általa alapított és vezetett, magyar iparvállalatoknak Amerikában állandó és hálás piacot szerezzen. És kevesen tudják, hogy az ő fáradozásainak köszönhető, hogy a zsolnai posztót évek óta Amerikába tudja nagy mennyiségben exportálni.

A köztéren és főleg a magyar közgazdasági fejlődés terén szerzett érdemeiért ő felsége 1904-ben bárói rangra emelte.

Sokoldalú munkásságáról némi tájékozást nyújtanak a következő száraz, de sokat mondó adatok.

Herzog Péter, aki 1836-ban Lovasberényben született, a monarchia határán túl is jól ismert nagytekintélyű cég feje, amely a világkereskedelemben domináló szerepet játszik. Gimnáziumi tanulmányai végeztével belépett a «Herzog A. L. és társa» cégbe, amelyet édes atyja a mult század harmincas éveiben alapított és amely valósággal világhírre tett szert. E cég fióktelepei négy világrészre terjednek ki: s hogy a cég aránylag szerény kezdetből ily magas színvonalra emelkedett, az kizárólag Herzog Péter érdeme, aki saját kezdéséből és ritka akaraterővel a legmagasabb célokat tűzte ki kereskedői házának működése

elé. Mint elsőrangú kapacitás a dohányszakmában, alapította meg keleti dohánybeváltási telepeit, amelyek Törökországon kívűl Bulgáriára és Kisázsiára is kiterjednek.

Herzog, mint a magyar dohánykivitel és magyar dohánytermelés egyik leghatalmasabb előmozdítója, a hazai ipar iránt is mindig élénk érdeklődést tanúsított és az általa részint alapított, részint pártfogolt magyar iparvállalatok magyar munkások és tisztviselők ezreinek nyújtanak biztos keresetet. A zsolnai posztóipar osztrák kézből való visszahódítása és hatalmassá fejlesztése az ő műve; ezzel karöltve a Csacán az ő kezdésére épülő fonó- és szövőgyár arra lesz hivatva, hogy Magyarország északnyugati részében meggátolja az osztrák szövőipar termékeinek beözönlését. Az ő műve továbbá a nagyváradi László- és Hunyadimalmoknak újra való üzembehelyezése és számos más hatalmas hazai ipar- és közlekedési vállalat biztosította magának értékes munkaerejét azzal, hogy igazgatósági tagjává választotta.

A jótékonyság terén is sokoldalú és hasznos munkásságot fejtett ki Herzog Péter. A budapesti szünidei gyermektelep-egyesület, a poliklinika és az Erzsébet-szanatórium, valamint számos más társadalmi és humanitárius intézmény körül és a székesfőváros törvényhatóságában — amelyben húsz év óta, mint a pénzügyi bizottság tagja, szolgálja a főváros érdekeit — maradandó érdemeket szerzett Herzog Péter, aki a szakirodalom terén is számottevő működést fejtett ki.

Rendkívüli elfoglaltsága mellett is időt talált a sport nemes kedvteléseire. A gödöllői udvari vadászatoknak évek óta állandó vendége.

Wolfner Lajos.

Wolfner Lajost élete alkonyán sok ritka megtisztelés érte. *Nyolcvanadik születésnapja* alkalmából (1904-ben) ugyanis Ujpest képviselő testülete, Illek Vince apátplébános és Mády Lajos főesperes indítványára, egyhangúlag, nagy lelkesedéssel *díszpolgárává választotta.* A község ezzel a kitüntetéssel egyik alapítóját tisztelte meg és annak amaz érdemeit kívánta jutalmazni, amelyeket két emberöltőn keresztül Ujpest fejlesztése és felvirágoztatása körül szerzett. Egy nemes munkában eltöltött élet alkonyán a hasonló polgári dísz a törekvések legbecsesebb jutalma és annak

elnyeréséhez az egész ország iparossága meleg üdvözletét küldé a kitüntetett derék férfiúnak. Wolfner egész életét iparának szentelte és páratlan buzgalommal nagyszabású, virágzó timáripart és hadfölszerelési gyárat létesített. Fiait mind az iparnak nevelte. És csak midőn ezek már mellette és vele dolgoztak, akkor kezdett több időt szentelni a közügyeknek és főleg az országos iparegyesület régi igazgatóságában, majd a budapesti kereskedelmi és iparkamarában, valamint a közjótékonyság terén fejtett ki buzgó és áldásos tevékenységet. Példát adott iparostársainak abban, miként kell dolgozni és miként a becsületes munka mellett a polgári és társadalmi kötelességeknek megfelelni. Példát adott abban, miként kell az iparosnak intelligens fiait saját iparának nevelni. És az érdemes jubilánsnak bizonyára kevés dolog okozott nagyobb örömet az életben, mint az, hogy fiai mind az ő nyomdokán haladva, díszei lettek a magyar iparnak és egyik a képviselőházba is bejutott és közkedveltségű tagja lett a magyar parlamentnek.

1904. aug. 23-án a magyar hivatalos lap királyi kéziratot közölt, amelylyel ő felsége *Wolfner* Lajos bőrgyárosnak és törvényes utódainak «a közgazdaság és az ipar terén szerzett érdemei elismeréséül» a magyar nemességet adományozza *ujpesti* előnévvel. Csak nemrégiben méltatta a magyar iparosság őszinte, meleg elismeréssel azokat az elévülhetetlen érdemeket, amelyeket egy hosszú életen át szerzett Wolfner Lajos az ipar körül az ő példaszerű, úttörő munkásságával. És a magyar iparossággal együtt Ujpest társadalma is lelkes tisztelettel köszöntötte a nagyérdemű aggastyánt nyolcvanadik életévének betöltése alkalmából. Nemsokára ezután legfelsőbb helyen is a kellő méltánylásra találtak a kiváló férfiú érdemei és a koronás király is hozzájárult ahhoz a fölemelő itélethez, amelyet a társadalom arra hivatott faktorai egyértelmüen mondottak ki egy igazán szép élet derüs alkonyán. Az ország egyik legderekabb nagyiparosának kitüntetése tisztessége lőn az egész magyar iparnak.

Wolfner Lajos életrajzi adatai egyszerüek. Inaskodott, mint timárlegény vándorolt és mint önálló iparos minden gondja ipartelepe fokozatos fejlesztése és családjának boldogítása volt. Élete a szakadatlan munkának volt szentelve. Ezért élt és ebben élt 80 éves koráig és még ma is, míg az ő nemes, jó szíve dobog...

*

Wolfner Lajosról, kitüntetése alkalmából egyik előkelő nagy napilapunk a következőket jegyzi föl:

Wolfner Lajos több évtizeddel ezelőtt fivérével, az azóta elhúnyt Wolfner Gyulával egyesülve, egy Budapest közelében fekvő elhagyott, puszta telken igénytelen kis timárműhelyt rendezett be. Ez a kis műhely volt alapja annak a nagy vállalatnak, amelyet ma Wolfner Gyula és társa bőrgyára név alatt ismernek. Ugyanattól az időtől, amikor a Wolfner-féle timárműhely létrejött, lehet számítani *Újpest* községnek keletkezését is, mely azóta napról-napra észrevehető rohamos fejlődéssel az ország legnagyobb községévé lett. Azokat a szolgálatokat, melyeket Wolfner Lajos, mint Újpest három alapítóinak egyike, a község fejlesztésének tett, az *«újpesti»* nemesi előnév adományozásával ismerték el legutóbb a legfelsőbb intéző körök.

Ma a Wolfner-féle gyárban körülbelül 1000 ember talál munkát. A gyár folyton szaporodó munkáslétszáma szintén befolyással volt Újpest fejlődésére. Ettől eltekintve, Wolfner Lajos és családja soha sem mulasztottak el egy alkalmat sem, amikor Újpest érdekében valamit tehettek. Számtalan emberbaráti és közhasznú alapítás köszönheti létét és fennállását *Wolfner* Lajos kezdeményezésének és erélyes közbenjárásának. Családi élete és gondolkozásmódja is kiváló mértékben tiszteletreméltó. Ennek szellemében nevelte fiait is az iparospálya számára. Gyermekeiben kitünő munkatársakra és erős segítő kezekre tett szert.

Nem minden érdekesség hiján van az a tény, hogy *Wolfner* Lajos már a hatvanas években egy látszólag szerény, de valójában igen értékes és ritka legfelsőbb kitüntetésben részesült. A vizbefulástól mentett meg két embert saját élete kockáztatásával, amiért Ő Felsége az ezüst érdemkeresztet adományozta neki.

Wolfner Lajos 30 évnél hosszabb időn volt buzgó beltagja a budapesti kereskedelmi és iparkamarának. Az ő kitüntetése a legszélesebb körökben teljes megnyugvást és meleg rokonszenvet fog kelteni. Példás magánélete és előkelő gondolkozásmódja már eddig is számtalan barátot és igaz tisztetőt szerzett neki, ezek ragaszkodását a legfelsőbb kegy bizonyára kiváló mértékben fogja öregbíteni.

Lederer Sándor.

Szokatlan, meleg hang vibrál felénk abból a fekete keretű gyászjelentésből, melyet az «Adria» tengerhajózási társaság elnök-igazgatójának elhalálozása alkalmából kiadott. A gyászos szegélybe foglalt értesítésből láthatólag kiemelkednek a következő sorok: *Mélységes a gyász, mely bennünket eltölt és nagy a csapás, mely társaságunkat sújtja. Az elhunyt kiváló férfiú nemes lelkének egész szeretetével, csüggedést nem ismerő munkaerejének teljes odaadásával vezette és fejlesztette társulatunkat, mely soha el nem múló kegyelettel fogja őrizni munkás életének tiszteletet érdemlő emlékezetét.*

Ime egy gyászlap, mely nekrológussá változik át.

És ennek a nekrológusnak minden szava igaz.

A mai generáció közelebbről alig ismerte Lederer Sándort. Az Adria nagytekintélyű elnök-igazgatóját látta benne csupán, egy nagy pozicióju embert, aki az utolsó néhány év alatt már keveset forgolódott az ipari és kereskedelmi élet köznapi porondján, mert visszavonult a maga által választott és alkotott erős várba s majdnem kizárólag annak és abban élt.

De pályája kezdetén sokat foglalkozott a magyar ipar és kereskedelem messzeható, fontos közérdekeivel. Mint egy előkelő fővárosi kereskedőház beltagja, a hetvenes évek derekán, részt vett egy kisebb kőszénbánya-társaság vezetésében (Nemti), ahol sűrűn érintkezett gróf *Károlyi* Gyulával és gróf *Zichy* Jenővel. Sokszor esett szó ez érintkezés közben fontosabb közgazdasági célokról és magasabb nemzeti ideálokról. Lederer fogékony lelke eme célok és ideálok felé vonzódott. E vonzódás hatása alatt vállalta el az 1879-iki székesfehérvári országos kiállításnál az alelnök-igazgatói állást, s kitartással, páratlan buzgalommal töltötte be tisztét *Zichy* Jenő elnök oldalán, nemcsak azért, hogy rendezői ügyességét és a pénzügyi adminisztrációban való zsenialitását beigazolja, hanem főleg azért, hogy a hazai ipart minden ízében közelebbről is megismerje.

És tényleg a székesfehérvári kiállítás volt a magyar ipar új életre ébredésének derűlt hajnalhasadása és e korszak kialakulásában elévülhetetlen érdemei voltak Lederer Sándornak.

A fényes napok elmultával a legelső terv, mely agyában megfogamzott s melyet részletesen kidolgozott, egy *állandó kiál-*

látás, illetve *árúcsarnok* létesítése volt. Részletes emlékiratot dolgozott ki ebben a tárgyban, melylyel tüzetesen foglalkozott annak idején a napi sajtó. A tervezetnek akkor még nem kedvezett az idő, de munkálata ma is értékes maradványa az az időbeli szakirodalomnak és az ipari közérdekű tervezgetéseknek.

Majd az iparos-hitelügy szervezésével foglalkozott, igazgatója volt az országos banknak s később az ipar és kereskedelmi banknak. Részt vett az 1885. évi nagyszabású kiállítás rendezésében és a pénzügyi adminisztráció egészen az ő kezében volt összpontosítva.

Nemsokára ezután megragadta figyelmét a *magyar tengerhajózás* ügye s ettől kezdve kizárólag ennek az eszmének élt s ebben érvényesítette egész energiáját, tudását és zseniálitását. Hogy milyen sikerrel, azt mutatják az eredmények. A kezdetben nagyon kétséges vállalkozásból, az «Adriá»-ból életerős közintézetet, nagy hivatású vállalatot létesített, mely a magyar ipar kiviteli érdekeinek nagyfontosságú szolgálatokat tesz s tengerentúli kivitelünknek majdnem egyetlen hatalmas eszközévé fejlődött. A nemzeti ideálok közül tehát a «Tengerre magyar» jelszónak gyakorlati érvényesítését választotta és — a lehetőség határain belül — azt meg is valósította az *Adriá*-ban. Ez alkotásában pihent meg, ennek fölemelésében nyugodott meg nemes ambiciója, mert sohasem tartozott a közgazdasági élet modern tipusai közé, melyek mindenben részt akarnak venni, mindenütt ott akarnak lenni és a minden lében való tejfölszedést tartják föladatuknak. Erőinek *egy* intézetben való összpontosítása, ez az ő páratlanul nagy sikerének a titka. Egy nagy dologra koncentrálta erejét, de ezt azután jól megfogta s mint a kovács a kezébe került anyagot, jól kiformálta s mint az ötvös, a kezei között folyvást nemesbülő fémet jól kicizelálta. Alkotását tökéletessé és egészszé tudta kialakítani és e téren való sikereit még életében láthatta és élvezhette. És mert egészen ennek a nagy ügynek szentelte magát, az iparegyesület és a kamara ülésein már ritkábban vett részt, de azért az ipari közügyek iránt mindig meleg érdeklődést tanúsított.

Az ő igazi pihenése és nyugalma ezenkívül csak a boldog családi tüzhely volt, melynek melegét életének hű és méltó társa, egy lelkileg művelt, előkelően gondolkozó, okos asszonyka szította, míg a boldogságra teremtett élet utotsó szikrája mindnyájunk mély fájdalmára ki nem lobbant . . .

Ha emellett fölemlítjük, hogy ritka szívjóság, igazi nemes lélek lakott benne, hogy a komoly, céltudatos munkában, melynek élete egész folyása szentelve volt, a humánus törekvéseknek is lelkes, értelmes támogatója és sokszor mecénása is lett, mert tetőtől talpig úr volt és gavallér; teljesen kialakítottuk domborképét annak a férfiúnak, aki, fájdalom, már csak példájával és emlékével tud az újabb generációra buzdítólag hatni. Egy közeli barátja könnyezve mondta ravatalánál: a régi gárda *legjobbjainak* egyikét kisérjük az örök nyugalom helyére... Beigazolta ezt a nagy és általános részvét, mely a temetés iránt a főváros közgazdasági életének legelőkelőbb köreiben ritka egyértelmüséggel megnyilatkozott.

Legyen tehát az emléke állandóan kedves előttünk. Becsüljük meg, akiknek adatott, hogy barátságát is élvezhessük és tiszteljék azok, akik csak távolból ismerték kiváló egyéniségét és maradandó érdemeit.

Ha lesz a magyar ipar és kereskedelem érdemes vezéremebereinek Pantheonja, abban Lederer Sándor előkelő helyet fog elfoglalni. Addig pedig biztosítsuk számára az első helyek egyikét ami eszmei Pantheonunkban, melyet szívünk szeretete és barátságunk meleg hálája emel az ő felejthetetlen, drága emlékének.

Krausz Lajos.

Megyeri *Krausz* Lajos nagyiparos, gőzmalomtulajdonos, régebben szeszgyáros, az ipari közélet nagytevékenységű embere volt. Halála, mely 61 éves korában hosszú szenvedés után következett be, méltán keltett részvétet a társadalom széles rétegeiben, mert életének java a közügyeknek szentelt munkában telt el és igazi hasznothajtó volt nemcsak magára, hanem azokra a sokoldalú érdekkörökre nézve is, melyeknek szolgálatába adta lelkesedését és nem közönséges munkabírását. A modern kereskedőnek és iparosnak azt a tipusát képviselte, amely hivatva van arra, hogy a saját boldogulásán kívül az ország gazdasági haladását is előbbrevigye. És midőn életének javakorában láttuk kidőlni a nemrég még erősnek, vasegészségűnek hitt férfiút, mély szomorúság fog el bennünket, annak a nagyon hasznos, de nálunk még, sajnos, meglehetősen gyér tipusnak ritkulását látva, mely-

nek vállaira egészséges iparfejlesztésünk nagy munkáját rábízhatni véltük. Krausz Lajos atyjával, néhai Krausz Mayerrel együtt vetette meg alapját a Krausz-féle hírneves szeszgyárnak, de aztán a malomiparra tért át. Ugyancsak atyjával együtt alapította, majd egészen átvette atyjától a Gizella-malmot és mint ennek a kiváló ipartelepnek a tulajdonosa csakhamar oly tekintélyre tett szert, hogy világhírü szaktársai mellett a *Fővárosi Malomegyesület* elnökévé választatott. Ezenkívül is számos közgazdasági szaktestületben foglalt el előkelő poziciót. Húsz évvel ezelőtt a szentendrei választókerület országgyűlési képviselővé választotta, majd később a dunaszerdahelyi kerületet képviselte egy cikluson keresztül. A képviselőházban csak nagyon ritkán szólalt fel, de ha alkalma nyílt reá, kiváló szakértelmét érvényesítette az ipart és kereskedelmet érdeklő kérdésekben. A székesfőváros törvényhatósági bizottságának három évtizeden át volt nagytekintélyű és buzgó tagja; egy ideig a budapesti kereskedelmi és iparkamarának és az árú- és értéktőzsde tanácsának, a Pesti Lloyd-társaság igazgatóságának pedig élete végéig tevékeny tagja volt. Az országos iparegyesület igazgatóságába is már évtizedekkel ezelőtt választották be, s ezt a tisztségét mindenkor nagy szeretettel töltötte be. Egy ideig a pénzügyi bizottságnak legmunkásabb tagja volt s ő készítette az egyesület pénzügyi rendezésének terveit s az erről szóló számos jegyzőkönyvet ő fogalmazta. Sokáig volt elnöke a szeszipari szakosztálynak is.

Az igazgatósági üléseknek egyik legszorgalmasabb látogatója volt és a tanácskozásokban sűrűn vett részt, egészen addig, amíg ágyba döntötte gyilkos szívbaja. Az erős szervezet hónapokig küzdött a pusztulással, míg végre nagy szenvedések után összetört. Halála sok előkelő polgárcsaládot borított gyászba és a jóbarátok nagy seregét töltötte el fájdalmas részvéttel. Mert a közgazdasági és politikai közéletben – mellesleg pedig a lóversenysport terén is – folytatott hasznos tevékenysége mellett a társaséletben is szimpatikus szerepet vitt, sok jóbarátot, tisztelőt szerzett és jótékonyságával sok nyomort enyhített.

Jótékonyságban eltöltött életét fejedelmi végrendelettel koronázta: *egy millió koronát hagyott különböző jótékony célokra*, s ezzel a filantropia legelső alakjai sorába lépett.

Emlékezete élni fog családján kívül közéleti munkásságának tanúi, barátai és tisztelői emlékezetében is.

Groedel Ármin báró.

Az 1905-ik év szeptember havában a király Groedel Ármin, Bernát és Albert uraknak, vagyis a Groedel testvérek cég tagjainak, bogdáni és gyulafalvi előnévvel a magyar báróságot adományozta. A három kitüntetett magyar faiparos úttörő érdemeket szerzett a magyar erdőipar fejlesztése és a magyar fa- és faipari termények exportja körül. Szerény eszközökkel kezdték munkájukat mintegy negyedszázad előtt a máramarosi erdőségekben, kiterjesztették üzletüket Galiciára, majd Erdélyre, a Romániával határos nagy erdőségek okszerű kiaknázására. Rendkívüli szorgalommal és kiváló szakértelemmel fokról-fokra fejlesztették üzletüket, kelendőséget biztosítva a kitünő magyar faanyagnak és az erdei melléktermékeknek a legelőkelőbb világpiacokon, állandó és jutalmazó keresetet juttatván a honi munkások ezreinek. És míg egyrészt a legcélszerűbb erdőgazdaságot művelték, másrészt gondot fordítottak a a fa kellő földolgozására, megfelelő értékesítésére.

Ők alapították 1892-ben az erdélyi erdőipar részvénytársaságot, melynek eredményes tevékenysége eléggé ismeretes. Létesítettek munkásjóléti intézményeket s mikor az Isten áldása kisérte páratlan szorgalmukat és becsületes munkájukat, bőven juttattak jótékony célokra s százezreket áldoztak humanitárius intézmények létesítésére. Egyénileg pedig a kitüntetett urak igen rokonszenvesek és az előkelő társadalom osztatlan elismerését és nagyrabecsülését egyenkint is méltán érdemelték ki.

A család magyarországi ágának megalapítója, Groedel Zadig 1820-ban, a hesseni Friedbergben született s tanulmányainak befejeztével atyjának bajorországi faüzleteit vette át, melyeket nagy virágzásra emelt. A vállalat folytonos fejlődése a 70-es évek elején külföldi összeköttetések szerzését tette szükségessé s Groedel Zadig ritka éleslátással fölfedezte, hogy a máramarosi kincstári erdőüzlet, mely eladdig a legrosszabb viszonyok között tengődött, okszerű vezetés mellett egészséges vállalattá fejleszthető. Groedel igy telepedett le 1874-ben Máramarosszigeten s a kezdet nehézségeinek leküzdése után máramarosi faipari vállalatát rendkívül fölvirágoztatta. Az akkor belföldön nem igen keresett fatermékeknek külföldön és idegen világrészekben szerzett soha nem ismert piacot. A máramarosi erdőtermékeknek hírnevét messze

földre széjjelvitte, miáltal a vármegye erős hanyatlásnak indult erdőtermelését nemcsak talpra állította, de annyira javított a helyzetén, hogy az eddig áldozatok árán fentartott üzem, a fa értékének ily módon előidézett folytonos fokozása által hatalmas jövedelmi forrásává vált az államnak és magánbirtokosoknak s elsőrendű tényezőjévé a máramarosi munkásosztály megélhetésének.

A családfőnek, a magyarországi Groedel-nemzetség megalapítójának a nagy kiterjedésű vállalat vezetésében jobb keze és leghívebb munkatársa volt *Groedel* Ármin, aki atyjának 1896-ban bekövetkezett halála óta, *Bernát* és *Albert* testvéreivel, mint üzlettársakkal együtt folytatja atyjának hasonló irányú tevékenységét, úgy a munkában, mint a jótékonyság gyakorlásában. A Groedel-testvérek időközben tulajdonosai lettek az óriási terjedelmű skolei fauradalomnak és az Erdélyi Erdőipar Részvénytársaságnak, illetőleg a székelyföldi gyulafalvi halalmas faipari vállalatnak.

Ezek az iparvállalatok több ezernyi munkást foglalkoztatnak s míg termékeik ezelőtt a belföldi piacokat terhelték, addig most már csaknem kizárólag a külföldre mennek, kiszámíthatatlan hasznára a fakereskedelemnek és a nemzeti közvagyonnak.

Groedelék telepeiken termékeik kihasználása végett terjedelmes iparvasútakat építettek, amiáltal a Székelyföld terméketlen bércei közt a munkáslakosságnak a megélhetésre és boldogulásra módot nyújtottak. Munkásaik és alkalmazottaik jólétéről nagy áldozatkészséggel gondoskodtak. Mindenütt egészséges, célszerű munkáslakásokat, iskolákat és más emberbaráti intézményeket emeltek.

A magyar fatermékeknek idegen világrészekbe való szállítására öt tengerjáró hajót építettek és e tengeri hajók szakadatlanul közlekednek a földközi tengeren és az Oceánon.

A nagyszabású üzleti tevékenység mellett mindig volt idejük arra, hogy a közjótékonysági mozgalmakban a leghathatósabban közreműködjenek. Alapítványaik és adományaik összege százezrekre rúg. Nincs olyan közjótékonysági, közművelődési, vagy társadalmi intézmény, melyet a Groedel-család ne istápolt volna.

E jótékonysági, valamint kereskedelmi és közgazdasági bokros érdemek méltánylásául emelte a király a Groedel-családot először nemesi rangra, majd utóbb magyar bárói méltóságra.

Báró Groedel Árminnak, hű társa, nagy műveltségű, nemeslelkű és kitünő szívjósággal megáldott neje, Weiner Melánia, aki Weiner A. budapesti szabóiparos (a Weiner és Grünbaum cég egyik főnökének) leánya, aki mintaképe a vendégszerető magyar háziasszonynak s akinek jóságos lelkét áldva dicsérik a m.-szigeti szegények s újabban a budapesti kulturális és jótékony intézmények. E mintaszerűen boldog frigyet a gondviselés nyolc gyermekkel, közte öt fiúval áldotta meg, akiket a családfő polgári módon, igazán jó magyar hazafiaknak nevel. Itthon iskoláztatja őket és csak felsőbb tanulmányaik befejezése végett küldi őket külföldre, hogy világraszóló vállalatukban majdan atyjuknak méltó üzlettársai legyenek.

Reméljük, hogy a címben és rangban fölemelkedett iparoscsalád a köznek szentelt további munkájában is fokozott eredményeket fog elérni és a magyar iparnak még számos sikereket biztosíthatni.

Mendl István.

A régi budapesti iparosgárda tipusa kezd kiveszni. Az önerejéből fölemelkedett és nagy tekintélyre vergődött, vezérszerepet vivő iparosok száma csökken. Nem veszett ki a jeles iparosok derék gárdája, de a polgári elemnek egyes vezéralakokban való hatalmas előnyomulása mintha alább hagyott volna. És az iparosok sorából ma már alig visz valaki oly domináló szerepet, mint Mendl István, aki az első volt a kerületi emberek között, aki az iparos-polgárok sorából előkelő, befolyásos gárdát csoportosított maga körül. Nem az ő hibája, hogy a régi patricius-családok ivadékai nem tartották meg domináns szerepüket, hogy lassanlassan a lateinerek vették át ezt a szerepet a fővárosnak majdnem valamennyi kerületében. Az a kor, melyben az iparosok, hogy csak néhányat említsünk: a Pucher, Gieszriegl, Schmidtlechner, Bubala, Staffenberger, Gilming, Kauser, Nasztl, Hirsch stb. családok sarjai voltak elől, elmult és ennek a fényes korszaknak egyik legpregnansabb képviselője Mendl István is jobb létre szenderült, befejezvén 73 éves korában derék, becsületes, korszakos munkálkodását.

Egyszerű bádogoslegényből küzdötte föl magát a legtekintélyesebb fővárosi polgárok sorába. Bádogosműhelyt nyitott s ezt

vízvezetéki és légszeszfölszerelő üzlettel bővítette, mely a hetvenes évek építkezései révén rendkívül nagygyá fejlődött és egészséges magvát képezte a későbbi Zellerin-gyárnak. Külföldön is járt, sok tapasztalatot és iparosnál ritka műveltséget szerezve szentelte magát iparága fejlesztésének. Ő honosította meg nálunk a petroleum moderateur-lámpákat és mikor a régi Könyök- és Retek-utczát s a Hajós-teret rendezték, továbbá az Andrássy-utat kezdték építeni, Mendl volt az első, ki a vízvezetéki csöveket az új házakba bevezette. Még manapság is számos régi házban megvan a Mendl-jelzésű vízmedence. A nagy lendületnek induló új iparágnak ő rendezett be gyárat. Zellerin Mátyás tőle vette át és úgy alakította át később részvénytársasággá. Ezenkívül is több iparvállalatot alapított. Igy a részvényserfőzőnek harminckét év óta elnöke volt. Résztvett a központi takarékpénztár, az első magyar iparbank és a Schlick-gyár igazgatásában.

Ő alapította a régi Benkert-klubbot és a jelenlegi VI. kerületi kaszinót. A régi Terézvárosnak, mely az Erzsébetvárossal egy volt, ő volt a legkiválóbb vezéralakja s így a városi életben is nagy befolyásra tett szert. Nagy része volt a vízvezetéki berendezés, a csatornázás rendezése, a közlekedés kiterjesztése s a város szervezése körül. Az erzsébetvárosi új templom és plébánia fölépítése nagyobbára szintén az ő műve, amiért a pápa a Szent Gergely-renddel tüntette ki. Az ipar és jótékonyság terén szerzett érdemeiért a király a vaskoronarendet adományozta neki. Alig van kulturális és jótékonysági intézmény, melynek ne lett volna alapító és pártoló tagja és közvetlenül még halála előtt is garmadával érkeztek lakásába a segélyt kérő levelek, melyeknek mindegyikére válaszoltatott és segített, ahol lehetett.

Azok a közintézetek, amelyeknek alapításában Mendl részt vett, valamennyien elismerték, hogy Mendl István a köz- és magánéletben kifejtett fáradhatatlan munkásságának jelentékeny részét ez intézetek fölvirágoztatásának szentelte és azok érdekeit holtanapjáig szívén viselte s aki nemes lelkületével, nagy szellemi képességeivel és fáradhatatlan munkásságával a főváros egész polgárságának tiszteletét és szeretetét vívta ki magának.

Ezelőtt tizenhat évvel szemidegsorvadás folytán látóképessége megbénult, de még ez idő alatt is a legnagyobb odaadással végezte teendőit, írta alá, mint a serfőzde örökös díszelnöke, a szükséges okmányokat.

A közélettől azonban visszavonult. Átengedte a tért azoknak, akik még élte delén szerették volna kezéből kicsikarni a hatalmat. És hányan tudták meg később, hogy a vezérszerep csak azoknak áll jól, a hatalom csak azok kezébe illik, akik egy becsületes és önzetlen élet árán valódi és hamisíttatlan érdemek révén önkénytelenül emelkedtek polgártársaik igazán kiérdemelt bizalma által a vezéri polcra. Megfordítva pedig igazán nem szép a dolog. Az ő puritán egyénisége nem nyert a közélet hű és odaadó szolgálása révén, de a közélet sokat, igen sokat nyert az ő derék, önzetlen és úttörő munkálkodása által.

Neményi Ambrus.

Neményi Ambrus, a szilágycsehi kerület országgyűlési képviselője, a parlament régi, nagymunkásságú és nagytekintélyű tagja, a kitűnő magyar publicista, a *Magyar Gyáriparosok Országos Szövetségének* igazgatója, munkás férfikorának delelőjén, váratlanul költözött el az élők sorából. A törvényhozás oszlopos szerepvivőjét a politikai irodalom elsőrangú díszét, az egész közélet fáradhatatlanul küzdő és dolgozó szimpatikus alakját veszítette el, de legnagyobb veszteség érte Neményi korai elhunytával közgazdasági életünket, mert a két évtizeden át, amelyet a törvényhozásban eltöltött a publicisztikai munkásságának javarészén keresztül erejének túlnyomó részét, munkájának csaknem teljességét, lelkesedésének egész melegségét, tudásának imponáló súlyát a közgazdaság szolgálatának szentelte. A képviselőházban és a sajtóban egyaránt a pénzügyi, vasúti, ipari, kereskedelmi és általános közgazdasági érdekeknek volt szószólója; az úgynevezett szakférfiak közé tartozott, akiknek tevékenysége kevesebb külső pompával jár, mint az öblöshangú pártvezéreké, de igaz elismerésre annál nagyobb számot tarthat, minél több szellemi erő, fizikai munka, időbeli áldozat és dicsőségről való lemondás jár vele; mert ez a munkásság adja meg a törvényhozás működésének igazi értékes tartalmát, ez az, ami a nemzet jövőjének maradandó gyümölcsöket terem. Neményi Ambrusnak ebben a látszólag hálátlan, de annál hasznosabb munkakörben is voltak sikerei, még pedig igen számottevő, igen becses sikerei. Tudását, szorgalmát, sokoldalú tehetségét, jellemének tisztaságát még

politikai ellenfelei is elismerték és tisztelettel honorálták. Most pedig midőn fájdalom, annyira idő előtt kidőlt legjobbjainak munkasorából, a közélet hullámainak mai zavaros viharzása között is pártkülönbség nélkül mindenki fájó szívvel látja azt az üres helyet, amelyet ez a minden izében derék és mindenképen jelentékeny férfi maga után hagyott.

Akkor távozott az élők közül, amikor még nagyon sok szépet, jót, hasznosat cselekedhetett volna. Három év óta újabb munkakört jelölt ki nagytehetségei számára a Magyar Gyárosok Országos Szövetsége, mely ügyvitelének élére állította. Ebbe a munkakörbe egész ambicióját, egész lelkét belevitte. Fájdalommal búcsuztatjuk ennek a reá nézve annyira kedves és a magyar iparra nézve oly sok eredményt igérő munkásságának szinterétől. Mélységes szomorúsággal veszünk részt testvéregyesületünk gyászában és megrendülten mondunk Isten Hozzádot, annak a kiváló, tartalmas és munkás férfiunak, aki életének végső szakában a mieinkkel közös célt szolgált. Legyen nemes munkája után csendes pihenése. Neve fönn fog maradni a magyar iparosok és az egész magyarság hálás emlékezetében.

*

Életrajzának főadatai a következők: Pécelen született 1852-ben; tehát csak ötvenkét esztendős volt. Középiskolai tanulmányait Magyarországon végezte, de magasabb kiképeztetését Bécsben és Párisban nyerte. A «Pester Lloyd»-nak volt azután hosszú időn át vezércikkírója. Részt vett a társadalmi mozgalmakban s több közhasznú intézmény neki köszönheti kezdeményezését. Egy időben írt magyar és német nyelven, amennyiben a Budapesti Szemlének is munkatársa lett. Alapos tudásról munkát írt «Rabelais és kora» címmel. Majd két kötetben adta ki «Kortörténelmi rajzok» cím alatt összegyűjtött tanulmányait. Sokat foglalkozott elméletileg és gyakorlatilag a fővárosi ügyekkel, különösen a lakásviszonyokról írt a tanács megbízásából terjedelmes munkát. Politikai munkái közül kiemljük azt, amelyet «Parlamenti fegyelem és tekintély» cím alatt írt s tárgyalja a mentelmi jog kérdéseit, a klotürt és az elnöki diszkrecionális hatalmat. Foglalkozott a szociális kérdésekkel és pedig igen behatóan és alaposan. Külföldön is több munkája jelent meg, amelyek mind alapos tudásról és készűltségről tanuskodtak. A szilágy-

csehi kerület választotta képviselőnek 1884-ben s azóta állandóan tagja a képviselőháznak. A Ház közgazdasági, közlekedésügyi, később a pénzügyi bizottságnak tagja volt. Évek során át őt bízták meg a költségvetések előadói tisztével s tevékenységét, nagy tudását, érdemeit általánosan elösmerték. Néhány esztendő előtt a «Pesti Napló» főszerkesztője volt, de ez állásától is visszalépett. Évek hosszú során át benne volt több nagy vállalat igazgatóságában, de az összeférhetlenségi törvény következtében lemondott ezekről az állásokról: utóbbi időben azonban nagyon élénk tevékenységet fejtett ki a gyáriparosok országos szövetségében, melynek igazgatója volt. Özvegyén kívül két leánya és nagyon sok, igaz tisztelője gyászolja.

*

Az az *emlékbeszéd,* mely Neményi érdemeit a gyáriparosok szövetségének közgyűlésén méltatta, az ő idevágó tevékenységét a következőkben vázolta:

A legnagyobb veszteség halálával a magyar ipart érte, melynek apostolává szegődött, melynek fölismerte nagy nemzeti jelentőségét, melynek élére állott, szolgálatába bocsátotta tehetségét és tudását, erejét és szívós kitartását.

A hazai ipar fejlődésében szünet állott be. Kedvezőtlen viszonyok éreztették káros hatásukat. Avatatlan kezek letördelték az erőteljes fejlődést ígérő csemete zsenge rügyeit. Az iparellenes irányzat nap-nap után mind erősebb tért foglalt, mintha az erős ipar nem lenne nélkülözhetetlen életeleme az egészséges gazdasági életnek.

Az ellenállás e káros áramlattal szemben mind jobban gyöngült, midőn a közszükség hatása alatt az ország jelentékenyebb gyáriparosainak túlnyomó része tömörült, megalkotva a gyáripar érdekeinek védelmére és képviseletére az ország legerősebb ipari képviseletét: a mi Szövetségünket.

Vezető szellemre volt szüksége e szövetségnek, mely irányítsa a lelkesedést és bizonyos határozott tartalmat adjon annak, mely földolgozza a mi tapasztalataink értékes anyaggyűjteményét, mely fölismerje napjaink gazdasági áramlatait s megásni segítsen azt a medert, melyen ez áramlat keresztülvezetve, mentén a legbujább termékenység fakadjon.

Ilyennek ismertük s ezért adtunk vezető szerepet neki, mi a gyakorlat emberei. És ezt a vezető szerepet milyen tartalmassá,

milyen sokoldalúvá tudta tenni! Mindent átfogó logikája mily hatalmas lendülettel vetette magát a magyar ipar kérdéseinek egész sorozatára.

S mialatt agyveleje osztályozott, mialatt élesen fogó tolla nagy praecizitással szolgálta ez osztályozó, elmélkedő tevékenységét: képzeletében kialakulni látta a hatalmas, versenytbíró magyar ipart, úgy, ahogy ő akarta, óhajtotta. De tevékenysége nemcsak kifelé irányúló volt.

A gyáripar érdekeit képviselve, meg akarta ismerni magát a gyáripart is. Nemcsak külsőleg, hanem belsőleg is. Határozott egyénisége be akart avatódni minden részletébe annak az ügynek, melynek szolgálatába szegődött.

Ez volt tevékenysége sikerének kulcsa. Ezzel vívta ki magának előkelő helyét a hírlapirodalomban, mely kiváló munkását vesztette benne.

Ez biztosított neki kiváló helyet a nemzetgazdasági irodalomban, melyet oly szeretettel művelt.

Ez avatta őt a törvényhozás egyik legkiválóbb tagjává és ez szerezte meg neki ott azt a tekintélyt, melylyel politikai pártokra való tekintet nélkül bírt.

És ezzel biztosította magának közöttünk a vezérszerepet melyre elhívtuk őt közös akarattal.

Vezetőnk volt, aki céltudatosan vezetett, nem harci zajban keresve sikereket, hanem a zajtalan, de következetes térfoglalásban keresve a siker biztosítékait.

E zajtalan térfoglalás egyik legnagyobb eredménye az iparellenes irányzat visszaszorítása az egész vonalon és a hazai ipar iránti érdeklődés fölkeltése az egész országban.

A legnagyobb eredmény, mely hazai viszonyaink között ipari téren egyáltalán elérhető volt, amelyben fontos szerepe volt más tényezőknek is, de melyből szövetségünk nem engedheti elvitatni a maga részét.

Eredmény, mely kitartással tovább követve, nagy kihatással lesz hazánk ipari fejlődésére.

Ez a fejlődés, az ország iparának arra a fokra emelése, mely azt önmagának megilleti, de amelyre az országnak gazdasági helyzete megszilárdítása érdekében sürgős és föltétlen szüksége van: ez vala ábrándja, ezt előmozdítani lett élete célja . . .

KERESKEDŐK.

Sándor Pál.

Az ipar érdekében dolgozó férfiakról írván, lehetetlen megfeledkezni azokról a kereskedőkről, akik első sorban a kereskedelem emelésének szentelik ugyan magukat, de felismerve az ipar és kereskedelem érdekközösségét, az ipari érdekeknek is erélyes, lelkes szószólói. Ezek között az elsők sorában kell említenem *Sándor* Pált, az *Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülés* elnökét, a kereskedelmi közélet harcos és munkás vezérét, aki az ipari érdekeknek közvetve is, közvetlenül is sok hasznos szolgálatot tett. Az ő személyében mintegy megtestesülve látjuk azt az igazságot, hogy az ipar és a kereskedelem egymásra vannak utalva, s az egyik érdekében csak úgy lehet igazán értékes munkásságot kifejteni, ha a másik érdekét is szem előtt tartjuk. Sándor Pál nyilvános szereplése ékes bizonyítéka ennek az igazságnak. Mint a főváros ötödik kerületének országgyűlési képviselőjelöltje, 1901-ben határozottan zászlót bontott az önálló vámterület érdekében. Tette pedig ezt, mint az akkori kormánypárt tagja, pártja többségének ellenére és mint kereskedő, a kereskedők többségének ellenére. Hogy a Lipótvárosban, ebben a tipikus kereskedői kerületben mégis többségre tudott jutni, ezt az ő egyéni kvalitásainak köszönhette. Es hogy mint a Lipótvárosnak immár másodizben megválasztott képviselője, s mint a hatvanhetes szabadelvüpárt tagja, a gazdasági önállóságért küzdött a parlamentben, ennek igen nagy súlya volt és bizonyára nem maradt hatás nélkül a közvélemény további alakulására. Vaskövetkezetességgel érvényesítette álláspontját az *O. M. K. E.* alakulásakor is, s hogy ez a nagy kereskedelmi egyesület az önálló vámterület alapjára helyezkedett, abban döntő része volt Sándor Pál akkori fellépésének, de korábbi állásfoglalásának is. A kereskedők közvélemé-

nyét nem volt könnyű dolog megnyerni annak a felfogásnak, hogy még pillanatnyi áldozatok árán is, még saját osztályérdekeik időleges félretételével is közre kell működniök az ország gazdasági felszabadításában, erős magyar ipar megteremtésében, hogy aztán az erős, hatalmas magyar ipar legyen erős bázisa egy erős, hatalmas és minden ízében nemzeti magyar kereskedelemnek. Sándor Pál agitatórius működésének oroszlánrésze volt abban, hogy ez a helyes felfogás uralomra jutott és ma már áthatja a magyar kereskedővilág legszélesebb rétegeit. De az ipar ügye iránt való meleg rokonérzés végigvonul nyilvános pályájának egyéb fázisain is, méltó tehát arra mindenképen, hogy az iparügyek munkásainak arcképcsarnokába az ő vázlatos fotografiáját is belefoglaljuk.

Sándor Pál 1860-ban, Hódmező-Vásárhelyen született. Tanulmányait Drezdában, a szabadkőművesek által alapított és fönntartott fiú-nevelőintézetben, később Budapesten, a Röser-féle intézetben, majd a kereskedelmi akadémián végezte. Atyja, aki a *Schlesinger és Polákovits* nagy gabonakereskedő cég egyik megalapítója és a budapesti kereskedelmi életnek tisztelt, nagytekintélyű vezéralakja volt, már egészen fiatalon maga mellé vette az üzletbe, ahol a gabonakereskedés minden csinját-binját épen úgy elűlről kellett megtanulnia, mint bármely gyakornoknak. Az okos apai nevelésnek meg is lett az az üdvös eredménye, hogy Sándor Pál testestől-lelkestől kereskedő lett, s az maradt akkor is, amikor polgártársainak bizalma tágasabb közéleti munkásságra és egyre díszesebb polcra hívta el. Aránylag fiatalon lett tagja a tőzsdetanácsnak, majd a budapesti kamarának, s ezeken kívül is egész sor tiszteletbeli állást visel, mindenütt becsülettel dolgozva a közért, első sorban kereskedőtársaiért. Az 1901-iki vátasztáson lett a budapesti V. kerület képviselője, s négy évvel utóbb szinte küzdelem nélkül nyerte el újra a kerület mandátumát. A parlamentben is kizárólag a közgazdasági kérdéseknek szentelte munkásságát. A parlamenten kívül pedig megindította a kereskedők országos mozgalmát a túlzó agráriusok ellen való védekezés iránt. A kereskedők országos kongresszusain élénk részt vett már Szegeden és Miskolcon is, a soproni kongresszusnak pedig elnöke volt s országos feltünést keltett itt elmondott elnöki megnyitóbeszédével, amely nagy erővel foglalt állást az akkor tetőpontjukat ért kereskedelemellenes törekvésekkel szemben. Ennek

a mozgalomnak az eredménye lett az *O. M. K. E.*, amely egyhangú lelkesedéssel ültette elnöki székébe Sándor Pált, s ezzel formaszerint is a magyar kereskedővilág vezére lett. Az az értékes programmbeszéd, amelylyel hivatalát elfoglalta, az önálló vámterület mellett való energikus állásfoglaláson kívül még több olyan részt is tartalmaz, amely az ipar szempontjából nagyjelentőségű. Külön fejezetet szentelt benne az iparpártolásnak, kimutatván, hogy a magyar kereskedőknek a magyar ipar pártolása nemcsak erkölcsi kötelessége, hanem érdeke is. És érdekes, hogy ez volt a programmnak az a pontja, amelynek gyakorlati megvalósításához hozzáláttak; az egyesület ugyanis kidolgoztatta részletesen azoknak a teendőknek tervezetét, amelyekkel a kereskedelem az ipar emelésében részt vehet és az elaborátumot önálló könyv alakjában kiadta. Hogy a programm mindeddig csak programm maradt, annak bizonyára az azóta nagyon mostohává vált viszonyokban kell az okát keresnünk.

Parlamenti szereplésével gyorsan hódította a maga részére a közvéleményt s a parlamenti körök szimpátiáját és becsülését. Része volt ebben egyfelől annak, hogy mindig alapos hozzáértéssel szólt a kereskedelmet érdeklő kérdésekhez, másfelől annak, hogy mindig volt bátorsága, a legnagyobb nyíltsággal szembeszállni a kereskedelem ellen intézett támadásokkal. Ezekhez járult egyéniségének puritán tisztasága, amely őt kiválóan predesztinálta arra, hogy a kereskedelem magasabb etikájának szószólója legyen.

Ez a nehány vonás némi világot vethet arra a nagymunkásságú és nagyérdemű egyéniségre, aki ezidőszerint a magyar kereskedelmi mozgalmak élén áll, de akitől a magyar ipar is sok becses szolgálatot várhat még. Van hozzá ereje, lelkesedése, tehetsége és remélhetőleg lesz még bőven alkalma is.

Jellinek Henrik.

A Magyar Kereskedelmi Csarnok bizonyos nevezetességre emelkedett, mióta Jellinek Henrik az elnöke. Kétségtelen, hogy az előtt is fontos tényezője volt a főváros közgazdasági és főleg kereskedelmi életének. De jelentősebb munkálkodása és eredményeinek súlya amaz időpontnál kezdődik, amikor Jellinek Henrik

vette kezébe a csarnok céltudatos vezetését. Legfényesebben igazolják ezt a tényt a számok és adatok.

Jellinek Henrik 1890-ben lett a Magyar Kereskedelmi Csarnok elnöke. Az időtájt a tagok száma 453 volt, azóta a tagok száma megközelíti az 1500-at. A Magyar Kereskedelmi Csarnoknak ez a rohamos föllendülése jórészt az ő tevékenységének köszönhető. A Csarnok legkimagaslóbb működése minden téren az ő elnöklésének korszakába esik.

Neki köszönhető a Magyar Kereskedelmi Csarnok körhelyiségeinek kibővítése és modern kényelemmel való berendezése. Ebből a célból megalapította az építő részvénytársaságot, minek folytán az egyesület számára megfelelő állandó hajlék létesült, mely a fővárosnak egyik díszét képezi.

Elnöklése alatt a működő szakosztályok száma háromszor nagyobb lett, mint az előbbeni korszakokban; az új osztályok az elnök folytonos buzdítása és irányítása mellett a kereskedelem minden terén a legintenzivebb tevékenységet fejtik ki.

Ugyancsak az ő elnöklése alatt megvalósult a kereskedői világ egy régi óhaja, a Magyar Tudakozódó Egylet létesítése. Jellinek Henrik kezdeményezésének köszönhető a kereskedelmi kongresszusok életbeléptetése. Tudvalevőleg az első kereskedelmi kongresszust a millenniumi kiállítás alkalmával a Magyar Kereskedelmi Csarnok rendezte érdemes elnökének vezetése mellett.

A budapesti kongresszus folytatását találta a szegedi, majd később a miskolci és soproni kongresszusokban és ezekből a kongresszusokból fejlődött ki az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülés.

Kiválóak Jellinek érdemei az iparpártolás terén. A Magyar Kereskedelmi Csarnok kebelében az iparpártolási szakosztály egyenesen az ő kezdeményezése és az ő általa kijelölt részletes programm alapján alakult meg.

Nagy súlyt helyezett Jellinek Henrik midig a tagok közötti egyetértés fejlesztésére, abból indulva ki, hogy ez a sikeres működés egyik elsőrangú föltétele.

Kiváló része volt az elnöknek az egyesület újjászervezésében, aminek végrehajtása épp ez idő szerint van folyamatban.

Egyébként annak jellemzésére, hogy minő tevékenységet fejtett ki az elnök az egyesület fejlesztése és fölvirágoztatása érdekében, elég a «Huszonöt év a Magyar kereskedelmi Csarnok

történetéből» című füzetre utalni, valamint a Magyar Kereskedelmi Csarnok gondosan szerkesztett évi jelentéseit átlapozni.

A Csarnok negyedszázados története ugyanis külön fejezetet szentel Jellinek Henrik elnökségének. E méltatásból megörökítjük e helyen a következőket:

Vannak, kik azt tartják, hogy minden korszak megteremti a maga embereit. Mások ismét úgy vélekednek, hogy a korszellemnek a megalkotása egyes kimagasló egyének műve. Az igazságot itt is a középúton kell keresni, mert közszellem és vezető egymással el nem határolható és külsőleg föl nem ismerhető kölcsönösségben vannak. Neuwelt Ármin megalapította, domonyi Brüll Miksa pedig fejlesztette a Magyar Kereskedelmi Csarnokot. A Magyar Kereskedelmi Csarnok története szempontjából nem kizárólag az akkori kor szelleme tette Neuweltet vagy Brüllt azzá, amikké a Magyar Kereskedelmi Csarnok részére lettek, hanem ők adván meg a működésnek az irányt, a pesti, most Magyar Kereskedelmi Csarnok főleg általuk lett azzá, amivé lett. A legkiterjedtebb mértékben áll mindez Jellinek Henrikre vonatkozólag is. A Magyar Kereskedelmi Csarnok további felvirágzása, a tagok közötti egyetértés és összetartás fejlesztése, a sikeres működés az összkereskedelem érdekében, a közvélemény ezen működés iránti osztatlan elismerése: mindezek első sorban Jellinek Henrik érdemei.

Jellinek Henrik — mielőtt még az egylet elnökévé választatott — annak működésében mint egyszerű tag, majd mint a választmány tagja és később, mint a nemzetgazdászati szakosztály elnöke, élénk részt vett. Felejthetetlen elődje, domonyi Brüll Miksa fölismerte benne a kimagasló szellemet és a Kereskedelmi Csarnok iránt való kiváló érdeklődése domonyi Brüll Miksa buzdításának volt köszönhető. Mi sem természetesebb tehát, mint az, hogy midőn a kérlelhetlen sors oly váratlanul kiragadta körünkből domonyi Brüll Miksát, a tagok figyelme Jellinek Henrik felé fordult és a közvélemény őt tartotta a legalkalmasabbnak a Csarnok vezetésére.

Jellinek Henrikben ritka szellem, kiváló európai műveltség, lankadatlan buzgalom, meleg ügyszeretet és kifejlett kötelességérzés egyesülve vannak. Egy Széchenyi István, vagy egy Kossuth Lajos, midőn a magyar kereskedelem jövőjéről ábrándoztak, nem képzelhették másképp a modern magyar kereskedőt, a mint azt Jellinek Henrikben megtestesítve látjuk. Mind e jeles tulajdonságokhoz még hozzájárulnak kiváló szónoki tehetség és

nem mesterkélt, de igaz szívből jövő előzékenység és őszinte jóakarat mindenki iránt. Ily tulajdonságok mellett nem fogok az egyoldalúság, vagy elfogultság vádjával terheltetni (a magyar kereskedelmi csarnok tagjai részéről bizonyára nem), ha azt állítom, hogy Jellinek Henrik feltünt volna bármely életpályán.

Jellinek Henrikkel a csarnok vezetése körüli munkában híven osztozkodnak elnöktársai, Fürst Jakab és Kunz Ferenc. Mindkettő vele együtt lépett a tagok közbizalma folytán az elnökségbe. Mindkettő nemcsak a Kereskedelmi Csarnoknak, de a társadalomnak megérdemlett köztiszteletben és osztatlan szeretetben részesülő tagjai, kik a magyar kereskedelem iránt melegen éreznek és szivükön hordják a Csarnok ügyét, melyet joggal a magyar kereskedelem egyik tényezőjének tekintenek.

A Gondviselés a Csarnokot ilyen elnökséggel áldván meg, a siker e korszakban el nem maradhatott.

*

Ezek után föl kell emliteni, hogy Jellineknek elnökké való megválasztása minden alkalommal *titkos szavazás mellett*, egyhangulag történt, ami eléggé bizonyítja azt az általános nagyrabecsülést és szeretetet, amelyben a Csarnok tagjai méltán részesítik.

A Csarnok évi közgyűlésein és alkalmi összejövetelein Jellinek tartalmas programmszerű megnyitó beszédeket szokott tartani, melyekben szónoki verve-vel jelöli ki a magyar kereskedelmi világ legfontosabb és legaktuálisabb teendőit. Ezek a beszédek aztán több fontos kezdeményezésnek képezték kiindulási pontját s akik hivatva voltak e téren az irányító munkára, sokszor tértek vissza ahhoz a friss forráshoz, melyet az ő eszmegazdagsága és elokvenciája nyitott meg.

Reprezentativ föladatait is gonddal és szeretettel szokta elintézni, aminek fényes bizonyítékát adta a Csarnok 1885. évi fényes sikerű belgrádi kirándulásának vezetése alkalmából.

A kereskedelmi érdekek iránti helyes érzéket, páratlan rendszeretetét és nagystilű koncepcióját hivatalából vitte magával közéleti szereplésébe. Mert valóban ritka sikereket és eredményeket ért el annak a közintézetnek a vezetésében, melynek 1870 óta életét és működését szentelte.

Jellinek Henrik 1870-ben lépett a budapesti közúti vaspályatársaság kötelékébe és 1883-ban édesatyja, Jellinek Mórnak, a tár-

saság megalapitójának elhúnyta után, mint vezérigazgató vette át annak vezetését.

Vezetése alatt ez az intézmény a következő arányokban fejlődött.

1883-ban a társaság alaptőkéje 4,020.200 korona, a vonalak hossza 38·75 km. volt. A szállított utasok száma 9,081.071 és az ezek után elért bevétel 2,046.544 koronát tett ki. A közlekedett vonatok száma 579.684, a meghaladt kilométereké pedig 3,947.869 volt. *1905-ben* a társaság alaptőkéje 71,679.400 korona, a vonalak hossza 66·3 km. A szállított utasok száma 49,159.288, az ezek után elért bevétel 7,968.539 korona, a közlekedett vonatok száma 2,863.617, a meghaladt kilométereké pedig 16,313.325 volt.

A budapesti közúti vaspályatársaság vonalai 1896–97-ben lettek villamos üzemre átalakítva, ami a forgalmat lényegesen emelte.

Az emelkedés arányát a következő számok mutatják:

Vonatok közlekedtek: 1895-ben 984.829, 1905-ben 2,863.617; a meghaladt kilométerek száma kitett 1895-ben 6,874.946, 1905-ben 16,313.325; a szállított személyek száma volt 1895-ben 23,355.465, 1905-ben 49,159.288; a szállítási bevétel volt 1895-ben 3,901.021 korona, 1905-ben 7,968.539 korona.

A társaság alkalmazottjai részére nyugdíjalapot létesített, mely jelenleg 500.000 korona tőkével rendelkezik.

A budapesti *helyi érdekű vasutakat* 1886—1887-ben építette ki, mi által a főváros a közvetlen közeli vidékével állandó kapcsolatba jutott. Ezek a vonalak úgy a főváros lakásviszonyaira, mint pedig élelmezési viszonyaira jótékony hatást gyakoroltak. Az eredetileg kiépített vonalak hossza a következő:

Budapest—haraszti 15·2 km., a budapest–szentendrei 16·3 km, a budapest—cinkotai 10 km. A helyi érdekű vasutak hálózata 1900-ban Cinkotától Kerepesig kiterjesztetett 10 km. hosszban és a haraszti–ráckevei h. é. vasútnak 27·5 km. hosszú vonalának üzembevétele által a budapesti helyi érdekű vasutak üzeme 79 km.-re emelkedett.

Életrajzokban szokatlanok ily száraz statisztikai adatok. De itt mellőzhetetlennek tartottam azokat, mert Jellinek érdemeit legékesszólóbban ezek a számok domborítják ki.

Nagykiterjedésű vállalatai vezetésében Jellinek nagy körültekintést, céltudatos munkásságot és páratlan energiát fejt ki. Az

utóbbi időkben ismétlődött sztrájkok alkalmával mindenki bámulta szívós kitartását, erélyét, melylyel egyrészt az általa képviselt társaság érdekeit védte, másrészt azonban sohasem tévesztette szem elől az alkalmazottak igényeinek fokonkint való humánus kielégítését.

Az adminisztráció és központi vezetés terén is érvényesíti Jellinek fényes tehetségeit és akik közelebbről ismerik, tudják, hogy szorgalomban és kitartó munkában nincs neki párja összes hivatali kollégái és alárendelt tisztjei között.

Ezt a munkaszeretetet igyekszik érvényesíteni minden befolyásával és ebben oly pedáns és következetes, hogy soha sem volt kedve, meg vágya más intézetek vezetésében való közreműködésre. Mindössze a kereskedelmi bank igazgatóságában foglal helyet, egyébként pedig minden erejét saját vállalatában koncentrálja.

Ezenkívül még a kereskedelmi és iparkamarában vesz részt, ahol szakszerű fölszólalásai mindig figyelemben részesülnek. Tagja még a főváros képviselő testületének, de ennek kebelében eddig nem fejtett ki nagyobb munkásságot.

A városi közlekedési politika helyes irányú fejlesztésén kívül a Kereskedelmi Csarnok az egyetlen szenvedélye. De ennek azután nemes ambicióval hódol és ebből azután természetesen a magyar kereskedelmi érdekek többi képviseletének is meg van a maga tisztes haszna.

Érdemeinek legfelsőbb helyen való elismerése és méltatása gyanánt kapta mintegy másfél évtizeddel ezelőtt a magyar nemességet «haraszti» előnévvel és 1905-ben a magyar királyi udvari tanácsosságot.

Elek Pál.

Baross Gábor eszméinek és terveinek keresztülvitelére meg tudta találni az alkalmas egyéniségeket. Azok a nagy eszmék, amelyek a vasminiszter agyában megszülettek, sohasem válnak valóra, ha Baross Gábor nem szerzi meg egyszersmind az eszme végrehajtására alkalmas embereket s viszont Baross Gábor eszméi a gyakorlatban azért váltak be és azért arattak sikert, mert Baross Gábornak az az embere, akire a megvalósítás bízva volt, mindig arra hivatott egyénnek bizonyult.

Baross Gábor a maga terveit tudvalevőleg minden tekintetben gyakorlati alapra helyezte s mielőtt eszméit nyilvánosságra

hozta, nemcsak végiggondolta, hanem egyenest végigtervezte, sőt a gyakorlati viszonyokba úgyszólván eleve beállította amaz egész szervezetnek koncepcióját, mely az eszme megvalósítására hivatva volt. Félmunkát végzett volna a nagy miniszter, ha a maga korszakos közlekedésügyi reformjait és ipari alkotásait egyszerüen csak beállítja Magyarország közgazdasági életébe anélkül, hogy gondoskodott volna e tervek és reformok konzekvenciáinak kifejlesztéséről és érvényesítéséről. Ezért kezdettől fogva számolt a közlekedési és ipari reformok végső konzekvenciáival, amennyiben az új életre keltett forgalom és ipari termelés számára megteremtette a nélkülözhetetlen *kereskedelmi szervezetet* is.

Az állami protekcionizmus, melyet a közlekedésügy és az iparfejlesztés terén Baross Gábor Magyarország közgazdasági életének vezető-eszméjévé tett, ezeken a pontokon kétségkívül fényesen bevált, ámde Baross már eleve meg volt győződve arról, hogy a kereskedelemben más rendszert kell követnie, mert az állam nem alkalmas az úgynevezett kereskedelmi tevékenységre. Megerősödött ez a fölfogása azért is, mert az elődei e fölfogással ellentétben álló intézkedéseket tettek és ezeknek következményei csakhamar megmutatták, hogy ez az irányzat a gyakorlati életben lehetetlen. Elsősorban a kereskedelemügyi miniszterium közvetlen vezetése alatt álló Kereskedelmi Múzeumnál tünt ez ki, amelynek praktikus üzleti föladatokra való felhasználását a kormány már régebben megkísérelte. Az a fölfogás, hogy *az állam kereskedni nem tud*, már egymagában elégséges lehetett arra, hogy Baross Gábort arra az elhatározásra bírja, hogy a gyakorlati kereskedelem terén mozgó eszméinek megvalósítását a magánvállalkozásra bízza. Ámde hozzájárult ehhez az elhatározásához az a körülmény is, hogy az ő kereskedelempolitikai eszméi nem csupán, sőt nem is elsősorban a belföldi kereskedelmet, hanem a külső országokkal való összeköttetéseket is szem előtt tartották, már pedig az kétségtelennek látszott, hogy ha a belföldön az állam a maga tekintélye és ereje segélyével tudna is bizonyos kereskedelmi föladatokat többé-kevésbbé betölteni, e föladatoknak a külföldön való érvényesítése az állam firmája alatt nemcsak a nemzetközi jog szempontjából lehetetlen, hanem a nemzetközi verseny esélyei miatt hatálytalan is volna. Baross Gábor tehát elhatározta, hogy nagyszabású kereskedelmi vállalatot létesít és

erre rábizza a maga közgazdasági eszméinek kereskedelmi megvalósítását úgy a belföldön, mint a külröldön. Így jött létre a *Magyar Kereskedelmi Részvénytársaság* az 1890-ik év utolsó hónapjában 2.400,000 korona részvénytőkével. A vállalat alapításában és igazgatóságában a hazai közgazdasági élet legelőkelőbbjei voltak képviselve, ámde hiányzott a vállalat vezető-igazgatója, lelke, aki a vállalat tényleges működését irányítsa.

Nem kell sok fantázia annak elképzeléséhez, hogy az ilyen állásra pályázó akad bőven és valamennyi hivatottnak érzi magát a lehető legnagyobb föladatra is; az is természetes, hogy ilyenkor eget és teret kér a protekció is, hogy az állást a maga embereinek megszerezze. Baross Gábor nem ment bele az ilyen megoldásba. Eszébe jutott, hogy már régebben hallott egy fiatal magyar emberről, aki a világ legnagyobb gabonakereskedő-vállalatának: a párisi *Dreyfus*-cégnek vezető állásában működött. Hallott róla, hogy e fiatal ember iskoláinak elvégzése után előbb a magyar gabonakereskedelemben nyert gyakorlati kiképzést, azután hosszabb ideig működött a Balkán különféle államaiban, valamint Oroszország belsejében; értesült róla, hogy üzleti föladatok érdekében beutazta nemcsak egész Európát, hanem Kisázsiát, Kaukázust és a Fekete tenger melletti országokat és e sokoldalú pozicióiban minden irányban megfelelt, olyannyira, hogy végül a Dreyfus-cég előbb a londoni, majd a párisi piacon a maga üzleteinek fővezetését bízta rá s így fejévé tette annak a földkerekség minden országára kiterjedő hatalmas szervezetnek, mely úgyszólván döntő tényező volt a világ gabonaforgalmában. Baross Gábor ezt az embert szemelte ki az új állásra. Hamar cselekedett: Párisból magához hivatta, elzárkózott vele szobájába és egy óra hosszat tartó eszmecsere után határozott. Azzal bocsátotta el a párisi magyart: «Ön az én emberem, Önre bízom egyik kedvenc eszmém megvalósítását!»

Így lett Elek Pál, alig 36 éves korában az 1891. év elején a Magyar Kereskedelmi Részvénytársaság vezérigazgatója. Az azóta eltelt másfél évtized teljesen igazolta Baross Gábor választását. A szervezés óriási munkája, a kezdet rendkívüli nehézségei és súlyos áldozatai, de legkivált az a körülmény, hogy a Kereskedelmi Társaság eszméjének atyja: a vasminiszter 1892-ben meghalt, óriási mértékben próbára tették Elek Pál képességeit. Az ő szervező talentuma, a nemzetközi viszonyok alapos ismerete,

nemkülönben egy nagy szervezet munkájának erélyes vezetése, bőséges alkalmat találtak az érvényesűlésre a Magyar Kereskedelmi Részvénytársaság ügyeinek intézésében. Mint Baross Gábor idevágó eszméjének letéteményesére, reá várt az a fontos föladat, hogy életet öntsön abba a szervezetbe, melynek vezetésére meghívták s ennek révén megvalósítsa azokat a föladatokat, amelyek céljából a Magyar Kereskedelmi Részvénytársaság létesült, vagyis magyarán mondva: közérdekű és széleskörű tevékenységet fejtsen ki a magyar közgazdaság minden ágának elősegítésére, az államnak a kereskedelem terére vonatkozó intenciói érvényesítésére és a magyar kereskedelem föllendítésére úgy a belföldön, mint különösképpen és főként a külföldön, ahol kereskedelmünk teljesen szervezetlenül küzködött a nemzetközi verseny nyomása alatt.

Ha ma tekintünk a Magyar Kereskedelmi Részvénytársaságra, hazánknak, sőt egész Keleteurópának eme legnagyobb kereskedelmi vállalatára, s figyelemre méltatjuk azt az óriási tevékenységet, melyet e társaság úgy a belföldön mint a magyar exportkereskedelemben kifejt, ha számba veszszük amaz intézeteket és iparvállalatokat, melyeket ez a Társaság meghonosított, illetve megteremtett, ha méltatjuk azt az iskolát, melyet a Társaság a magyar kiviteli kereskedelem tekintetében megalapított, s ha nézzük azt, hogy a Társaság ma már mily nagy és folyton fokozódó erővel, eszközökkel és kiterjedéssel működik kereskedelmünk hatalmas tényezője gyanánt, anélkül, hogy megfeledkeznék arról, hogy a Társaság még mindig a fejlődésnek útján van és messze álló további célzatok betöltésére hivatott, úgy el kell ismernünk, hogy Elek Pál nagyot, maradandót alkotott és közgazdaságunk épülete alá erős és hatalmas pilléreket erősített.

Nézzük csak a föntebb említett eredmények részleteit, melyek igen érdekesek úgy a kereskedelem, mint az ipar terén egyaránt. Elek Pál vezetése alatt ez a vállalat honosította meg Fiuméban óriási áldozatok árán a *gyarmatárú-kereskedelmet* és a *déligyümölcs-behozatalt*, függetlenítvén ezzel Magyarország ebbeli forgalmát Trieszt gyámkodása alól. A déligyümölcs-behozatallal kapcsolatban Elek Pál vetette föl és meg is valósította a külföldön bevált s régóta jelentős tényező gyanánt szereplő, de az akkor dívó fölfogások szerint a magyar viszonyokra állítólag nem illő s nálunk Magyarországon ennélfogva meg sem hono-

sítható *aukció-rendszert* és pedig teljes sikerrel, úgy hogy az első eredmények nyomán csakhamar a magyar gyapjúértékesítés is — ugyancsak Elek Pál javaslatára — erre a rendszerre tért át és azóta sok alkalommal és ismételten vették tervbe egyéb hazai termelési ágak viszonyainak az aukció-rendszer útján való reformját. A *cserzőanyagokkal* való kereskedelem, mely a nemzetközi forgalomnak igen jelentős tényezője, még a belföldi gyárak részére is előzőleg Bécsből bonyolíttatott le; ezt a forgalmat Elek Pál áttelepítette Budapestre és vele kapcsolatba hozta a belföldi cserzőanyagok forgalmának fejlesztését, úgy hogy immár Budapest az ebbeli internacionális kereskedelem jelentős középpontjául tekintendő. A magyar ipari termelés szempontjából legjelentékenyebb kereskedelmi alkotása Elek Pálnak az *exportforgalom* modern szervezése. Magyarországon e tekintetben még 10—15 évvel ezelőtt is igen kezdetleges viszonyok állottak fönn; hazai iparterm ékeink kivitele rendkívüli nehézségekkel járt, mert nem volt oly tényező, amely a magyar ipar érdekeit a külföldön megbízhatóan és hathatósan képviselje, azok a kisérletek, amelyeket a magyar állam ezen a téren tett, gyakorlatilag éppenséggel nem váltak be. Ez okból a kormány a Magyar Kereskedelmi Részvénytársaságra bízta a *Kereskedelmi Múzeum üzleti kezelését*, ami egy csapásra más irányt és új világot teremtett ezen a téren, amennyiben Elek Pál valósággal kinevelte a magyar iparosságot az exportra, a modern kereskedelem összes eszközeivel segítségére volt ama hivatás betöltésére, hogy a Magyarország felé gravitáló *keleti piacokat* termelésünknek meghódítsuk. A Kelet összes jelesebb piacain a Társaság kirendeltségei képviselik a magyar ipar és kivitel érdekeit, üzleteket akvirálnak a magyar ipar részére, ez üzletek lebonyolításáról és az ellenérték behajtásáról gondoskodnak, egyszóval minden eszközt fölhasználnak arra, hogy a magyar termelés mindjobban és állandóan bevezettessék a külföldi piacokon. Néhány adat e tekintetben legjobban jellemzi a helyzetet: Tíz esztendő előtt e szervezet révén évenként alig 3 millió korona értékű magyar iparcikk jutott exportra, míg ma e forgalom meghaladja az évi 15 millió koronát és az exportszervezet a Balkánon, valamint a levantei piacokon kívül a tengerentúlra is kiterjed, több, mint 1000 magyar iparost juttatván eképpen az exportüzlet előnyeihez. És elindulva ezen a példán, immár egy féltucat olyan magyar cég van, amely az exportkeres-

kedelemmel üzletszerűen foglalkozik. Ezek majdnem kivétel nélkül Elek Pál iskolájába jártak, amennyiben a Kereskedelmi Társaság alkalmazottainak jeles gárdájából kerültek ki. Ez az exportszervezet a magyar iparnak és kivitelnek s általában hazai kivitelünknek ezidő szerint legnagyobb erőssége, mert a gyakorlati téren valósítja meg mindazon óhajokat és szükségleteket, melyek kivitelünket fönntartják.

Van egy ága a magyar ipari kivitelnek, melynek léte még külön is köszönettel tartozik Elek Pálnak: ez *a magyar gépkivitel.* A magyar királyi államvasutak gépgyára tudvalevőleg azért foglalkozik mezőgazdasági gépek gyártásával, hogy a Magyarország ebbeli nagy szükségletére teljes erővel reáfekvő külföldi nagy versenyt az országból kiszoríthassa. Az ebbeli feladat megvalósítását 1892-ben a Magyar Kereskedelmi Részvénytársaságra bízta a kormány s alig néhány év alatt a teljes siker igazolta a megbizatás helyességét, mert *a külföldi gyártmányok jórészt kiszorultak az országból.* Ám Elek Pál nem elégedett meg ezzel az eredménynyel: Oroszországban és Romániában régebben szerzett tapasztalatait felhasználva, ez országok mezőgazdasági szükségletébe bevezette a magyar gépeket és a kezdetbeli nagy nehézségek legyőzésével oly hatalmas tényezővé növelte ezt az exportot, hogy úgy Romániában, mint Oroszországban elsőrendű szerepe van a magyar gépeknek és a hazai munkások ezrei élnek ama sok száz nagy gép előállításából, melyeket a Kereskedelmi Társaság ez országokban és egyéb exportterületeken is elhelyez.

Ugyancsak az ipartámogatás jellegét nyerte az a tevékenység, melyet a Magyar Kereskedelmi Részvénytársaság az *iparsó* forgalombahozatalával teljesít. Tudvalevő, hogy már az 1875-ik évi törvény alapján mindazon magyar iparosok, akik iparüzemükben sót használnak, kedvezményes árú sót nyerhetnek; ámde gyakorlati értéke e kedvezménynek alig volt, minthogy az iparosság teljesen magára volt hagyatva ezen a téren. A kormány 1910-ban a Magyar Kereskedelmi Részvénytársaságra bízván a Magyar Királyi Sójövedék Vezérügynökségét, ez időtől fogva Elek Pálnak alkalma nyilt, hogy ismert és kiváló organizatórius képességét e szakban is érvényesítse; ebbeli tevékenységének köszönhető, hogy míg 1900. előtt csak 170 iparos juthatott hozzá e fontos kedvezményhez, ma már a Kereskedelmi

Társaság révén több mint 2000 iparos az iparágak legkülönfélébb neméből és az ország minden részében élvezi ezt az előnyt, anélkül, hogy ennek igénybevétele alkalmatlanságot, vagy bajlódást okozna. És konstatálni lehet azt is, hogy míg azelőtt csak a nagyiparos jutott e kedvezményhez, ma túlnyomóan a kézművesek és más kisebb iparosok számára is hozzáférhetővé van téve ez az előny.

A háziipari termékek értékesítése tudvalevően évtizedek óta gondot adott a magyar kormánynak és ama többi tényezőnek, melyeknek ez az ügy feladatkörébe tartozott. Számos kisérlet történt e kérdés megoldására anélkül, hogy a kellő eredményt megközelítettük volna, mert évi 50—60.000 koronánál nagyobb eladási forgalmat a háziipari központi szervezet révén nem lehetett elérni. 1899-ben a Magyar Kereskedelmi Részvénytársaság vállalkozott e feladatkör betöltésére és ma már évi 220—250,000 korona értékű összeg jut a háziipart üző népnek ezen a réven. Háziipari készítményeink nagyrésze állandósággal be van vezetve a külföldi forgalomba.

Az előbb jelzettek csak egy-egy szakaszát képezik Elek Pál közhasznú tevékenységének, mely a munka és alkotás folytonos és szakadatlan sorozatát képezi. Az ő vezetése alatt álló vállalat számos egyéb sikeres tevékenységre is tekinthet vissza: Az 1900. évi *párisi kiállításon,* nemkülönben az 1904. évi *saint-louisi* és az 1905. évi *liègei* kiállításon a magyar kereskedelem képviseletének ellátása; Magyarországon az *első osztálysorsjáték* meghonosítása, *keleti csomagposta-forgalom* létrehozása, a magyar *folyamhajózás* önállósításának kezdeményezése stb. — mindezek: ugyanabból a forrásból indultak ki, vagy nyertek lüktető erőt. E nagyszabású működéssel kapcsolatban áll számos ipari alkotás: a budapesti *Fehér Miklós-féle gépgyár* létesítése, a hazai főbányahelyeken modern és nagyszabású *sómalmok és briketirozó-telepek* fölállítása, Fiuméban *kávéhántoló és kikészítő-telep,* valamint egy nagy *import-raktár* megteremtése, a máramarosi *gipszgyár* létrehozása, a győri *textilipar-gyár* osztrák vállalatból magyar részvénytársasággá való átalakítása stb. — nem is szólva azokról az ipari vállalatokról, melyek közvetve nyertek pénzügyi, vagy egyéb kereskedelmi támogatást.

E széleskörű s internacionális terjedelmű, de mindamellett szigorúan magyar szempontokkal teljesített, a Magyar Kereske-

delmi Részvénytársaságnál összpontosuló tevékenység központi vezetése Elek Pál kezébe volt és van letéve, aki ily módon a Kereskedelmi Társaságot hatalmas vállalattá fejlesztette, de emellett még mindig talált időt s alkalmat arra, hogy tevékenységét és kipróbált gyakorlati képességeit közérdekű ügyekben is érvényesítse. Ami az elsőt illeti, utalni kell arra, hogy a Magyar Kereskedelmi Részvénytársaság, melyet Baross Gábor szerény 2.400,000 korona alaptőkével létesített és a kereskedelemügyi minisztérium két kis szobácskájában tudott elhelyezni, ma *15 millió koronányi saját tőkével* szolgálja föladatait és közel 400 tisztviselőt foglalkoztatva, Budapesten egy négyemeletes palotát foglal el, a *belföldön* a következő helyeken tart fönn fiókokat, illetve kirendeltségeket: Désakna, Fiume, Marosujvár, Parajd, Szigetkamara, míg a *külföldre* kiterjedő szervezete a következő helyeken működik: Bosznia-Hercegovinában Serajevo, Mostar, Szerbiában Belgrád, Romániában Bukarest, Braila, Kraiova, Bulgáriában Szófia, Filippopol, Rusztcsuk, Törökországban Konstantinápoly, Szaloniki, Oroszországban Kiev és Kisázsiában Szmirna. A vállalat árúüzleteit a *bank41üzlettel* is kiegészítette s így a pénzforgalom terén is fontos tényezővé vált.

Elek Pál a vállalat vezetéséből eredő nagy elfoglaltsága mellett mint az «*Adria*» Magyar Királyi Tengerhajózási Részvénytársaság igazgatóságának, a kereskedelemügyi minisztérium több *szakbizottságának*, az *Országos Iparegyesület* igazgatóságának, a Középeurópai Közgazdasági Egyesület választmányának és több más közhasznú intézetnek tagja fejt ki élénk és sokoldalú tevékenységet s emellett jelentős *közjótékonysági intézmények* vezetésében is érvényesíti gyakorlati tudását. Nagyszabású és széleskörű munkálkodása számos elismerésben részesült: a király 1900-ban *magyar nemességet*, 1905-ben pedig *udvari tanácsosi* címet adományozott neki, s több külföldi állam uralkodója hasonlóképpen kitüntetésekben részesítette.

Elek Pál a kivitel fejlesztése érdekében többször szólalt föl az illetékes szaktestületekben és erről a kérdésről jelentőségteljes előadást is tartott, mely külön füzetben megjelent és illetékes szakférfiak részéről kellő méltatásban is részesült, sőt kiviteli politikánk irányítására nézve valósággal befolyással is volt. Ebben a kérdésben különben az ő izmos egyénisége a kontinensen ma az első tekintélyek közé tartozik.

Fürst Bertalan.

Együtt voltunk Amerikában s e kellemes kirándulás ezer kedves emléke közül egyik legkedvesebb volt a vele való közelebbi megismerkedés és megbarátkozás. Ez emlékek impressziója azonban nem tesz elfogulttá, amikor az ő egyéniségét kell jellemeznem. Sőt az igazi nagyrabecsülés, melyet iránta érzek, minden sorral tárgyilagosságra kötelez.

Fürst Bertalan a magyar kereskedelmi világban igen tiszteletre méltó poziciót vívott ki magának. A legtöbb és legkiválóbb kereskedelmi testületben vezető szerepet tölt be. Ami mind annak a jele, hogy szaktársai kellő tisztelettel vannak képességei és bizalommal munkássága iránt. Pedig Fürst csak szabad idejét szenteli a közügyeknek. És ez a szabad idő bizony kevés, de fokozódik a munka intenzivitásával és rendszerességével. Ott kellett volna kezdenem, hogy fivérével, a közügyi szerepléséről szintén igen előnyösen ismert Fürst Lászlóval együtt kora reggeltől késő estig megfeszített erővel dolgozik üzletében, példát ad a szorgalomban, kitartásban és munkabírásban nagyszámú alkalmazottainak.

Az első előtte az üzlet érdeke és csak jóval ezután jön a köz. De ilyen fizikum és munkaképesség mellett, mint amilyennel Fürst Bertalan rendelkezik, hál' Istennek alaposan ki lehet használni azt az időt, ami a közügyeknek jut és ezt sokoldalú elfoglaltsága és eredményes közmunkássága eléggé bizonyítja.

A kereskedelmi miniszter úr tehát nagyon jó választást tett, amikor 1904-ben olyan kereskedőt küldött ki Amerikába, mint Fürst Bertalan. A véletlen szerencse úgy hozta magával, hogy együtt indultunk a nagy útra és együtt jártuk az újvilág közgazdaságának előttünk eddig ismeretlen rengetegeit. És én már kint Amerikában csodáltam azt a nagy lelkiismeretességet, buzgalmat és odaadó figyelmet, melylyel Fürst küldetésének megfelelni igyekezett és melyhez képest bujta a textilipar rejtelmeit és az ipar és kereskedelmi élet nyilvánvaló érdekességeit.

Ez a lelkiismeretes figyelem meglátszik azon a jelentésen is, melyben amerikai tanulmányútjáról beszámol.

A kereskedő nem született tollforgató ember és nem is vágyódik irodalmi babérokra. Fürst, aki ezt jól tudja, minden czi-

kornya mellőzésével a természetes egyszerűség hangján mondja el megfigyeléseit, ismerteti tapasztalatait és vonja le fönnebb jelzett érdekes tanulságait.

Teljes tárgyilagossággal lehet konstatálnunk, hogy a Fürst Bertalan jelentése tartalmas és magvas munka, mely jóval fölülemelkedik az e fajta jelentések megszokott átlagán. Haszonnal forgathatja az iparos- és kereskedővilág és az abból leszűrhető tanulságokkal legilletékesebb szaktestületeink sikerre való kilátással foglalkozhatnak.

Tanulmányútjáról több fölolvasást is tartott és impulzust merített több fontos eszmének hírlapi pertraktálására is.

Az ő sokoldalú, értékes munkássága legfelsőbb helyről is elnyerte jutalmát. A király ugyanis 1906 elején, közgazdasági és különösen kereskedelmi téren szerzett érdemeinek elismeréseül *udvari tanácsossá* nevezte ki. A magyar kereskedővilág modern, európai műveltségű és széles látkörű fiatal táborának vezéralakja maróthi *Fürst* Bertalan, akinek a kitüntetése önzetlen és becses eredményeket elért munkásságot tisztel meg.

Maróthi Fürst Bertalan tagja a Fürst Jakab és fia cégnek, amelynek a forgalmát ez előkelő cég a keletre is kiterjesztette, új területeket hódítván a magyar gyárak készítményei számára. Résztvett a késmári fehérítő-gyár modern átalakításában. Alelnöke az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülésnek, amelyet Sándor Pállal együtt szervezett és országos agitációval meg is alapított. Az Omkét egyúttal az új közlekedési tanácsban is ő képviseli. Alelnöke még a Hitelezői Védegyletnek, a Kereskedelmi Utazók Egyesületének, a Fővárosi betegsegélyző pénztár és kereskedelmi segélyegyletnek, igazgatósági tagja több pénzintézetnek és tagja a kamara tarifabizottságának. Emlékezetes és nagy szociális sikerű akciója volt az, amelyet 1901-ben indított az állás nélküli kereskedelmi alkalmazottak fölsegítésére; mint zsüri-tag vett részt a zsolnai iparkiállításon; 1904-ben tanulmányutat tett Amerikába. Az 1905-iki berlini internacionális közgazdasági konferencián előadó és az állandó bizottság alelnöke volt; a liègei magyar kiállításban zsüri-tag volt, most pedig a kereskedelmi utazók világszövetségének szervezésén fáradozik. Ilyen nagy munkásság mellett arra is van még ideje és kedve, hogy a sajtót időről-időre egy-egy okos, új gondolatokat adó cikkel fölkeresse. Főérdeme azonban az, hogy tetőtől talpig üzletember és kora reggeltől késő

estig megfeszített munkával dolgozik virágzó üzletének példás vezetésében. Méltán írta róla a «*Hét*», hogy más ember belefárad annyi munkának egyszerű fölsorolásába, amennyit ő egymaga elvállal és lelkiismeretesen el is végez. És méltán írta meg róla a napisajtó, hogy a modern, európai látkörű kereskedő-generációnak maróthi Fürst Bertalan a vezére és szószólója, akinek kitüntetése új munkára és új buzgóságra fogja lelkesíteni azt az egész ifjabb generációt, mely Fürstöt vallja vezérének. A társas életben pedig jó modoráért, előkelő gondolkozásáért, nemes fölfogásáért általános megbecsülésben részesül.

Legutóbbi nagy munkája volt, melyet természetesen bátyjával együtt hajtott végre, a Fürst Jakab és fia cégnek a régi Spitzer Gerzson céggel való egyesítése, illetve «Kartonnyomó és textilkereskedelmi részvénytársasággá» való átalakítása a Magyar Hitelbank aegise alatt. Ez átalakítás a magyar kereskedelemnek ölelkezése a magyar iparral, melytől közgazdasági és társadalmi szempontból még sok üdvös eredményt várunk.

A KAMARÁK KÖRÉBŐL.

Lánczy Leo.

A budapesti kereskedelmi és iparkamara díszes elnöki állása önkénytelen hullott az ölébe. A magyar közgazdasági élet vezéralakjai közül ő volt mintegy predesztinálva erre a díszes és értékes kitüntetésre, melynél különb alig van ez országban.

Ritka sikerekkel megáldott életpályája delén Lánczy Leó ma a modern magyar közgazdasági élet egyik legelső vezére. Az ország első kamarájának, a budapesti kereskedelmi és iparkamara elnöki székében s az országos ipartanács előkészítő bizottságában a gazdasági élet általános érdekeit képviseli s a gazdasági haladásnak új irányokat jelöl ki; az ország egyik legelső pénzintézetének élén hazánk állami s községi pénzügyeinek rendezésében, valamint mezőgazdasági, ipari s kereskedelmi hitelszervezetében foglal el domináló állást; az Adria m. kir. tengerhajózási társaság elnökigazgatói minőségében az ország tengerhajózását s tengerentúli kivitelét irányítja; a magyar helyiérdekű vasutak részvénytársaságának élén a magánkézen levő vasúti forgalom tulnyomó részét dirigálja; számos bányászati, vas-, malom, textil s más szakmájú ipari vállalat igazgatóságában pedig sokoldalú praktikus működést fejt ki.

Kivételes pozicióját önerejéből vívta ki; érvényesülésében külső befolyásoknak nem volt semmi részük. Amibe belefogott: aranynyá vált a kezében; egyetlenegy kudarc nem homályosítja el nagyszámú kezdeményezéseit. Nem tudjuk, mit csodáljunk inkább benne: a mértéket s lehetetlent nem ismerő lankadatlan tetterőt, s munkabírást, vagy a soha nem szünetelő és az elért eredményekkel soha be nem érő, egyre újabb megmunkálási teret felkutató, merész gazdasági s üzleti vállalkozó fantáziát?

Óriási sikereinek, pályafutása méreteinek titkát kutatván, ezt pusztán egyéniségének kiváló értékében találhatjuk föl. Csodálatosan lucidus éleslátás, a konjunkturák gyors átértése, a gazdasági szükségleteknek a kellő időben való felismerése; előkelő mérséklet, józan üzleti óvatosság, amely azonban az ügyek komplexumának mélyére hatoló, pillanatnyi gyorsaságú elhatározással párosul: ezek a Lánczy Leó nagy stilű egyéniségének ama legfőbb jellemvonásai, amelyek eredményes pályafutását érthetővé teszik s őt arra képesítik, hogy a legkolosszálisabb feladatokkal is sikeresen megbírkózzék. Ehhez hozzájárult a széltében megcsodált, üzleti s bankkörökben páratlanul álló emberismerete, amelylyel finom tapintattal és biztos érzékkel mindig ki tudta szemelni a céljainak megfelelő munkatársait; nevelőereje, amelylyel munkatársait a kijelölt hatáskörök betöltésére képesíti és humanus érzése, amelynek sűrű megnyílvánulásai lelket öntenek ama nagy szervezetekbe, amelyekkel kitüzött céljai, a korlátlan lehetőségek megvalósulása felé halad.

Életének fejlődése elválaszthatatlanul összeforrt hazánk közgazdasági életének utolsó negyedévszázados történetével. Állami háztartásunk pénzügyi konszolidációja, székesfővárosunk csodás fejlődése, bankügyünknek folyton fejlődő önállósulása, a külföldi tőkének hazánkba való terelése, bányászatunk s vasiparunk folytonos erősödése nem csekély mértékben fűződik Lánczy Leó tevékenységéhez. Legtöbbet köszönhetnek működésének ama közérdekű vállalatok s közintézmények, amelyeknek munkássága oroszlánrészét szentelte. Ebbeli eredményei kézzelfoghatóak s nem mindennapiak.

A huszonkilenc éves korában az ő vezetésére bízott pesti magyar kereskedelmi bank, amely szabadságharcunk jegybankjából utóbb pusztán helyi jelentőségű, kis pénzintézetté törpült, az ő kezében vált hihetetlen gyorsasággal alaptőkéjében, tartalékaiban és mesés üzleteredményeiben azzá a vezető, nemzetközi jelentőségű vállalattá, melynek áldásos, megtermékenyítő működéséből hazánk minden produktiv gazdasági ágának egyaránt kijut. E bank felvirágzása s a feléje egyre fokozódó mértékben forduló közbizalom abban az esztendőben vette kezdetét, amelyben vezérigazgatójának Lánczy Leót nyerte meg. Itt találta ő meg azt a teret, ahol egyfelől a kereskedelmi és ipari hiteligények elővigyázatos és mégis kicsinyességtől s bürokratikus formáktól mentes, liberális

kielégítése által e két fontos gazdasági ág fejlődését előmozdíthatta, másfelől az elhanyagolt s kellően nem művelt magyar záloglevélhitelnek a külföldön való rendszeres bevezetésével s fejlesztésével nagymértékben sikerült olcsó külföldi tőkét a magyar földmívelés és a fővárosi építkezés céljainak megnyernie. Hogy megnagyobbodott céljainak megfelelően megnövekedett maga a bank is, az igen természetes.

Magyarország gazdasági fejlődésének történetében Lánczy Leó jelentősége abban van, hogy az általa kezdeményezett és céltudatosan követett irány volt a kiinduló pontja az addig nem dívott liberális és intenzív banktevékenységnek, amely Budapestet mint bankpiacot nemcsak nagyrészt függetlenítette Bécstől, hanem a külföldön is érvényre juttatta. Lánczy Leó amellett, hogy számos jelentékeny állami s városi pénzművelet végrehajtását segítette elő, a községek hitelügyét is szervezte a községi kötvények kreálásával és több oly intézményt is létesített, amelyek jelentékenyen hozzájárultak hazánk gazdasági föllendüléséhez. Ezek közül, több nagyobb iparvállalat megalkotása mellett, különösen a Magyar Helyiérdekű Vasutak Részvénytársasága emelkedik ki jelentőség dolgában, amely intézet hazánk vicinális vasutainak keletkezését s folytonos fejlődését nagyban előmozdítja.

1903-ben elnöke lett az Adria tengerhajózási részvénytársaságnak. Azok közül a társaságok közül, melyek vezetésében mint igazgatótanácsos részt vesz, fölemlítendők az Első budapesti gőzmalom, a Budapesti közuti vaspálya társaság, a Salgótarjáni kőszénbánya társaság, a Rimamurány-salgótarjáni vasmű részvénytársaság stb., mind oly társaságok, melyek a hazai iparvállalatok élén állanak.

A szakirodalom terén is sűrűn találkozunk Lánczy Leó nagybecsű cikkeivel. A bankoknak a kultura és ipar előmozdítására kifejtett hatása a kedvenc témái, amelyeket az adatok megdönthetetlen érveivel, eredeti és vaslogikájú felfogással dolgozott fel. A gazdasági önállóságra való átmenetről irott cikke 1905-ben rokonszenves fogadtatásban részesült és az abban kifejezésre juttatott eszme hamarosan valóságos népszerűségre tett szert. Nagy érdeklődést váltott ki gazdasági közvéleményünkből a magyar kereskedelmi csarnokban tartott előadása a kereskedelmi érdekképviseletről, amelyben a kamarai törvény reformjának irányelveit vázolta.

Szüntelenül ujabb munkatereket tár föl. A nép földéhségének csillapítását szolgáló parcellázások financirozása, tengerentúli bank teremtése, textilipari vállalatok létesítése képezi Lánczy Leó legújabb munkaprogrammját. Valóban a legmesszebbmenő várakozásokat támaszthatjuk jövőbeli munkássága iránt. Bár a közviszonyok alkalmasabbak volnának gazdasági reformokra, az azok életképessé tételére szükséges emberanyagban: Lánczy Leóban s tanítványaiban, meg munkatársaiban igazán nincsen hiány.

*

Lánczy Leó életrajzi adatai a következők:

Lánczy Leó, a Budapesti Keresk. és Iparkamara elnöke, a Pesti magyar kereskedelmi bank elnök-vezérigazgatója, szül. Budapesten, 1852-ben. Tanulmányai befejezése után korán lépett az akkor még fönnállott Anglo Hungarian Bank szolgálatába, ahol tanuló éveinek betöltése után magasabb állást foglalt el, majdan az időközben megszünt Magyar Általános Földhitel-Részvénytársasághoz lépett be, ahol nemsokára igazgatónak lépett elő. 1881-ben az akkor még kizárólag helyi jelentőségű Pesti magyar kereskedelmi bank vezérigazgatójává neveztetett ki. A Lánczy vezetése alatt álló intézet forgalmi adatai és eredményei (l. a Kereskedelmi Bank félszázados történetéről megjelent munkát) élénk tanuságot tesznek arról, hogy mily nagy közhasznú tevékenységet fejtett ki. Magyarország gazdasági fejlődése tekintetében. Lánczy érdemei elismeréseül 1891-ben a vaskoronarenddel tüntettetett ki, 1896-ban a Ferenc József-rend középkeresztjét kapta, később udvari tanácsos lett és a főrendiház tagja. 1893-ban a csacai, 1896-ban ugyanezen és a miskolci kerület országgyűlési képviselőjévé választotta. Ugyancsak 1893-ban a budapesti kereskedelmi és iparkamara elnökévé választotta, mely minőségben újabb tér nyilt neki az ország kereskedelmi és ipari céljainak istápolására.

*

Külön fejezetet érdemel a budapesti kereskedelmi és iparkamarában kifejtett tevékenysége, melyről érdemes e helyen a következőket följegyezni:

Rendkívül megtermékenyítőleg hatott kiváló szellemi és erkölcsi képességeivel a budapesti kereskedelmi és iparkamara működésére. A kamara, amely még két évtizeddel ezelőtt is bátor-

talan, kis igényű s észre nem vett érdekképviseleti szerv volt és szükszavú vélemények, meg deklarativ természetű javaslatok tevésén alig terjeszkedett túl — az ő, csaknem másfélévtizedes vezetése alatt elérte, sőt jórészben túlszárnyalta más fejlettebb országok hasonló törvényes érdekképviseleteit. Véleményes és kezdeményező emlékiratai testes kötetekre mennek; befolyása döntő súlyú és szava messze kiható jelentőségre tett szert. Ezt az átalakulást a kamara annak köszönheti, hogy Lánczy elnökké választásának időpontjától kezdve teljes odaadással ama fontos és nagyarányú föladatoknak szentelte magát, amelyeket a kamarák törvényes ügyköre felölel és univerzális tehetségével mindent elkövetett a kamara tekintélyének és színvonalának emelésére. Mindvégig szem előtt tartotta a programmbeszédében kijelölt ama célt, hogy a kereskedelem előmozdítása érdekében *a szabad forgalom politikája* követendő, míg ellenben zsenge iparunk fejlesztése céljából minden bel- és külföldi nehézséggel szemben *védelmi politikát* kell inaugurálni. Teljes igyekvéssel azon van, hogy kereskedelmünk és iparunk terén a nemzeti irány érvényesüljön és az öntudatos magyar érzés áthatoljon minden magyar kereskedő és iparos üzleti és magánéletébe is. Példátlan siker járt ama törekvése nyomán is, hogy a kamara irodájának munkavégzése minél magasabb színvonalra emelkedjék. Elnöksége folyamán a kamara, legnagyobbrészt az ő kezdeményezése folytán, nemcsak az összes aktuális gazdasági kérdésekkel foglalkozott, hanem aktuálissá tett számos oly reformjavaslatot is, melynek megvalósítása az iparos és kereskedővilág érdekeit sikeresen kielégítené.

*

Egy beavatott az ő kamarai elnöki működéséről a következőket jegyezte föl:

Lánczy 1893. április 8-án a kamara elnökévé megválasztatván, 1893. május 2-án tartott székfoglalójában pregnáns szavakkal jelezte azt a politikát, melyet a kamarának követnie, követelnie és hatáskörében támogatnia kell, t. i. a szabad verseny és a szabad forgalom politikáját azzal a helyesen önös megszorítással, hogy zsenge iparunk s kereskedelmünk fejlődhetése érdekében lehetőleg kövessünk el mindent, ami ezt — bel- és külföldi nehézségekkel szemben — védeni alkalmas. Ennek a politikának a követésében mindenkor szabadelvű fölfogással és a gyakorlati

üzleti élet igényei és követelményei irányában tanusított finom érzékkel irányítja és vezeti a kamara ügyeit. Tudatában lévén annak, hogy a társadalmi súly, melyet a kereskedői és iparososztály magának vindikál nemcsak anyagi tőkéjének, de szellemi vagyonának gyarapítása által öregbíthető, a kamarának rendelkezésre álló összes eszközökkel azon van, hogy a szóban lévő keresetosztályok műveltségét emelje és azok ama nagy nemzeti érdek szolgálatára képesíttessenek, mely abban rejlik, hogy a nemzetközi forgalomban nemzeti magyar egyéniségünket is juttassuk érvényre és hogy a magyar nemzeti irány áthatoljon minden magyar kereskedő és iparos üzleti és magánéletébe. Lánczynak mint kamarai elnöknek egyik és gazdag sikerekkel koronázott főtörekvése, hogy a kamara tekintélyét nemkülönben a kamara irodájának munkaképességét is lehetőleg magas szinvonalra emelje. Elnöklete alatt a kamara részint a kormány fölhivására, részint pedig Lánczy kezdeményezésére az aktuális összes gazdasági kérdésekkel foglalkozott és fontosabb esetekben alaposan kidolgozott és az ügynek minden oldalát tüzetesen megvilágító monografiaszerű operátumokat terjesztett elő, amelyek szakszerű irányító vezetése alatt készülvén, a kormánynak és a szakköröknek osztatlan elismerését kinyerték. Lánczy a kamara külső reprezentálására is súlyt helyezvén, az 1898. szeptember 28-án másodízben elnökké történt megválasztatása után erejének és befolyásának teljes latba vetésével arra törekedett, hogy a kamara céljainak megfelelő székház létesíttessék. Legelső sorban az ő fáradozásainak köszönhető, hogy a kamara hozzá méltó és a zavartalan érdekképviseleti munkát biztosító székházhoz jutott, amely alkalmas lesz a kamarai intézménynek az évtizedek során való megszilárdulását kifelé, külsőleg is kifejezésre juttatni.

A kamarában kifejtett buzgó és sikerdús munkásságát a kamarai tagok legutóbb azzal igyekeztek meghálálni, hogy főrenddé történt kineveztetése alkalmával arcképének a díszterem részére való megfestetését határozták el. Ez alkalommal a kamara ünnepi szónoka: haraszti Jellinek Henrik igen plasztikusan következőleg jellemezte Lánczy egyéniségét s nagy horderejű tevékenységét:

«Ha tekintjük azt, hogy a kamarai törvény mennyi kifogásnak volt a tárgya, hogy mennyi különféle oldalról sürgették annak módosítását, továbbá figyelembe veszszük, hogy hányszor hangoztatták, hogy e törvény módosítása nélkül a kamarák

föladataikat nem teljesíthetik és ha másfelől azokat az eredményeket tekintjük, amelyeket a budapesti kamara Lánczy Leó vezetése alatt elért, akkor el kell ismernünk, hogy ha ez a törvény önmagában véve hiányos is, Lánczy Leó azt olyan szellemmel tudta kitölteni, hogy a törvény hiányait mi a budapesti kamara területén alig érezzük.»

Mint elnök, Lánczy nagy figyelemmel kíséri a felszólalók beszédeit. Gyorsan szárnyaló judiciuma hamar véleményt alkot magának a fölmerült indítványokról, melyek közül nem egyet segített érvényre emelkedni, de azokat, melyekről meg van győződve, hogy nem helyesek, vagy nem méltók a kamarához, néha egy-egy gúnyos megjegyzéssel örök időkre kivégzi. Büszke arra, hogy a plénum elé csak alaposan előkészített, minden oldalról megvilágított elaborátumok kerüljenek és féltékenyen őrködik a kamara presztizse fölött. Ha tehát oly indítvány kísért, melytől ezt a presztizst félteni jó oka lehet, nem riad vissza egy kis alkotmányos erőszaktól sem, de ebben oly élénken kidomborodik a kamara színvonala és tekintélye iránt érzett meleg szeretete, hogy ezt a kivételes föllépését még a jól fegyelmezett ellenzék sem veszi rossz néven. Hiszen az idők folyamán már abba is belenyugodott, hogy a kamara az önálló vámterület mellett szállott sorompóba.

Elnöki székében egyébként oly toleráns és pártatlan minden jogosult vélemény iránt, hogy osztatlanul birja a tagok bizalmát sőt a mi még ennél is több: őszinte szeretetét. Világos elnöki rezüméi pedig igazolják, hogy nálánál avatottabb és közgazdasági ügyekben járatosabb szakember még nem ült a budapesti kamara elnöki székében.

*

Lánczy Leó közhasznú működése, mint föntebbi életrajzi adataiból is kiderül, sokszoros elismerésben részesült. A király Ő felsége 1891-ben a vaskoronarenddel, 1896-ban a millenniumi kiállítás rendezése körül szerzett érdemei elismeréseül a Ferenc József-rend középkeresztjével, majd a magy. kir. udvari tanácsosi címmel tüntette ki s legutóbb 1905-ben a főrendiház élethossziglani tagjává nevezte ki. Előzőleg tagja volt az országgyűlés képviselőházának s ennek keretében a közgazdasági bizottságnak; 1893-ban t. i. a csacai kerület választotta meg képviselőjének; 1896-ban pedig Csacán és Miskolcon is feléje fordult a választók bizalma.

Lánczy a miskolci mandátumot tartotta meg s ez idő óta Miskolc városának fejlődését minden irányban támogatta. A parlamentben nagy érdeklődést keltettek költségvetési beszédei, amelyeket mindig nagy szakavatottság és önálló fölfogás jellemzett. A valutajavaslatok tárgyalása alkalmával mondott, rendkívüli gyakorlati érzékről tanuskodó beszéde pedig egyenesen föltünést keltett.

Kivételesen a felolvasó asztalnál is találkozunk vele. A magyar Kereskedelmi Csarnokban a kamarai intézményről és ennek reformjáról tartott magvas előadást, mely a kamarai választások előestéjén programmnak is beillett. Ez alkalommal a szakkörök részéről élénk ovációban részesült.

Mindez az adat külön-külön és együttesen azt jelenti, hogy Lánczy nemcsak *cselekedni*, hanem ha kell, írni, beszélni és felolvasni tud a magyar ipar és kereskedelem közérdekeiről. Munkakedve pedig sohasem volt apadóban, aminthogy tehetségei is mindjobban érvényesülnek az ország gazdasági erejének és életének fejlesztése érdekében. Ha tehát múltja, sikerei és eredményei a közelismerés Követel-rovatában igen tekintélyes tételekké duzzadtak, kétségtelen, hogy jövője iránt is telve a legszebb reménynyel érdeklődhetünk. Az ilyen jogosultnak látszó remények pedig némileg kibékítenek bennünket a sivárabb közviszonyok már-már tűrhetetlen következményeivel.

Gámán Zsigmond.

A magyar kamarai titkárok Nesztora 1904. május havában ünnepelte kamarai titkárságának félszázados jubileumát.

Gámán Zsigmond a magyar produktiv szellemi munka úttörő művelője, akinek félszázados közhasznú tevékenysége nyomán siker és áldás keletkezett mindenfelé. Oly időben adott példát az Új Magyarország legújabb generációjának, amikor még igen kevesen dolgoztak a magyar ipar és kereskedelem ugarán. És ha a kamarai intézmény ma tekintélynek örvend az országban, úgy ez első sorban a Gámán Zsigmond érdeme, ki mint úttörő előörs és mint érdemekben gazdag Nesztor a kamarai titkárok között örök időkre tette emlékezetessé nevének és munkásságának dicsőségét.

Gámán már az ötvenes évek elején kiváló előszeretettel fordult az akkor még teljesen parlagon heverő ipar mezejének műve-

lésére. Az ipar szellemi munkásai között egyike volt a legelsőknek és buzdító, serkentő szavainak, fejlesztő cselekedeteinek sokat köszönhet az erdélyi részek ipara. Pénzintézeteket létesített, kiállításokat rendezett, a vasúthálózat kiterjesztéseért küzdött, ipar s kereskedelmi iskolákat, tanműhelyeket létesített, és sok-sok üdvös mozgalomnak kiindulási pontja az ő eszméiben, az ő kezdeményezésében, az ő tevékenységében keresendő.

Példás volt mint tisztviselő; szorgalma lankadatlan, tevékeny munkássága nem ismert határt. És kötelességeinek pontos teljesítése által, szerény föllépése, nyájas modora és kellemes érintkezési módja által csakhamar köztiszteletet szerzett magának, ezáltal tekintélye is folyton emelkedett s így jelentékeny befolyást nyervén a közügyek intézésében, működéséhez a legszebb eredmények fűződhettek.

De nemcsak működésének színhelyén, nemcsak kerületében és az erdélyi részekben, hanem a közgazdasági élet fejlődésével az egész országban lett neve ismeretes és köztisztelet tárgya. Akik az ő kamarai jelentéseit ismerik, tudják, hogy azoknak írója, Gámán Zsigmond széles látkörrel, rendkívűli szakmabeli műveltséggel van megáldva; nézetei egészséges alapon nyugosznak, kitűnő érzéke fölismeri az ipar és kereskedelemnek sokirányú követelményeit s a legcsekélyebb tér sem kerüli el figyelmét, melyen javítani, teremteni lehet, s a legkisebb hiba sem, amelyen segíteni kell.

A fontosabb közgazdasági kérdésekben kidolgozott emlékiratai, például annak idején a romániai vámkérdésben készített memoranduma, a legbecsesebb enemű szakmunkák közé tartoznak.

De nemcsak a tollal az irodalmi téren szállt síkra a kereskedelem és ipar érdekeiért, hanem a *gyakorlati térre* is átvitte tevékenységét és számos nagyfontosságú kezdeményezés és sok közhasznú intézkedés neki köszöni létét. Kiváló és maradandó érdemeket szerzett az erdélyi részek közgazdasági életének fejlesztésében és azok között, kiket e néven mint úttörőket említettünk, Gámán mindenesetre a legelsők közé való. És öt évtizeden át tartó buzgó, odaadó ügyszeretetéért és soha nem lankadó munkás tevékenységeért méltán tarthat számot a legjobbak kitüntető elismerésére. Mint a kamarai titkárok nesztora nemcsak korban, hanem az általa fölmutatható eredmények és elévülhetetlen

érdemeiért is az elsők sorában áll, kinek példáját kollegái tisztelettel ismerik el követésre méltónak.

Gámán Zsigmond Kolozsvártt, 1829-ben, március 2-án született. Tanulmányait a kolozsvári gymnáziumban, a lyceumban végezte. A tanteremből 1848-ban az «Ellenőr» című ellenzéki lap szerkesztőségébe, s 1849-ben a honvédség kötelékébe lépett. Báró Kemény Farkas ezredesnek segédtisztje lett s mint főhadnagy, Sibón tette le a fegyvert. Be volt sorozva az osztrák hadseregbe s midőn Olaszországból 1850-ben haza került, előbb mint nevelő és író foglalkozott, 1851-ben pedig az akkor fölállított kereskedelmi és iparkamaránál nyert alkalmazást, mint jegyző. 1855-ben e kamara titkárává lőn választva s e minőségben működött és működik azóta. Része van tehát mindabban, amit ez intézet 50 év alatt létre hozott — kiválóan az addig annyira elhanyagolt hitelügy szervezése és az ipar és kereskedelmi szakoktatás terén. A kolozsvári pénzintézetek legidősbike, a «kisegítő takarékpénztár» 1858-ban az ő kezdeményezésére létesült s ez intézet mintájára alakultak az erdélyi más városok hasonló pénzintézetei.

Ő rendezte 1857-ben az első erdélyi iparkiállítást Kolozsvártt, a kamara megbízásából. Sokat küzdött az erdélyi vasút létesűléseért. Hogy az arad-gyulafejérvári előbb létesült, mint a nagyvárad-brassói, annak a Schmerling-féle politika volt az oka. Része volt a régebben keletkezett pénzintézetek alakításában s azoknál az igazgatóság tagjaként szerepelt, míg a Hitelbanknál a titkári teendőket is végezte.

De nagyon messze vezetne az ő kezdeményezéseinek, alkotásainak és sikereinek tüzetes fölsorolása. Az a nagy ünneplő közönség, mely az ő félszázados jubileumán az ő érdemeit méltatta, az ország közgazdasági vezérférfiai, Kolozsvár városa és a magyar kereskedelmi miniszter osztatlan elismerése mind-mind fényesen igazolják, hogy Gámán Zsigmond neve a mi közgazdasági életünk fejlődésében nemcsak egy darab történetet jelent, hanem elévülhetlen maradandó érdemeket is képvisel. Az iparegyesület kiküldöttei az utolsó percben beállott akadályoztatás miatt nem vehetnek részt *személyesen* ez ünnepen, helyettük itt rójuk le az elismerést az ünnepelt iránt, akit részünkről is megillet a hála, a tisztelet és a szeretettel teljes nagyrabecsülés. Aki így élt és dolgozott, mint Gámán, annak emléke igazán maradandóbb az ércnél . . .

Azon az ünnepen, melyet félszázados kamarai titkársága alkalmából tisztelői rendeztek a veterán bajnok tiszteletére, a kereskedelmi minisztert Szterényi József képviselte és kollégái, tisztelői nevében ő üdvözölte a derék úttörőt, akinek a magyar közgazdaság körül szerzett kiváló érdemeit elismerte és méltányolta mindazok nevében, akik a tevékenységnek igaz értékét és törekvéseinek eredményességét ismerik.

Kulinyi Zsigmond.

Az Országos Iparegyesületnek a hivatalos séma szerint csak levelező tagja, de valójában egyik legfontosabb őrállomáson, a nagy magyar Alföld szivében a mi eszméinknek, a mi küzdelmeinknek erős bástyája vala. Aki a legelsők egyikének értette meg kezdéseinket, terveinket és lelkesedéssel, eredménynyel segítette tovább minden közhasznú munkánkat.

Az új Magyarországnak a komoly, reális téren oly kevés volt az igazán értékes előmunkása. Ő kora ifjuságától kezdve a legjobbak, a legtanultabbak közül való volt. Korán megértette az ipar és kereskedelem nemzetalkotó fontosságát, bámulatos érzékkel és nemes, hazafias érzéssel folyton ezekkel együtt nőtt közhasznú tevékenységének és egész életének lefolyása. Ezekért, ezeknek élt. Páratlan judiciumával mindig megtalálta a haladás helyes útját, kritikájának józansága és őszintesége minden közügyből kihámozta az igazságot. Ítéletében sohasem akart és nem tudott kedvezni a nagyok, a hatalmasok kivánságának, ha ez nem felelt meg a közérdek legszigorúbb követelményeinek és lefelé is nem a tapsot, nem az olcsó népszerűséget kereste, hanem azt, hogy igazán hasznára váljék polgártársainak, akár tetszett nekik az ő irányának egyenes, becsületes ösvénye — akár nem.

Egy csodálatosan finom óramű volt az ő puritán egyénisége, melynek kerekei szakadatlan munkában jelezték az idő haladását. Nem törődött vele, hogy a szervezetét az emésztő munka koptatja, a kívülről reája tapadó por esetleg megrontja. Ő csak ment előre; zajtalan, de rendszeres munkában ment előre, hogy azoknak, akik feléje fordítják arcukat, akik ő utána akarnak igazodni, a helyes, az igaz időt mutassa. És mégsem volt óramű, mert benne volt lélek, szellem, mely túlcsapott a sablónok és korlátok

szűk keretein és volt benne szív, nemes érzésekben gazdag szív, mely lüktető erővel eleven életet adott értékes műveinek, alkotásainak. Szellem és szív áradtak azok felé, akiket szeretett, lettek légyen ezek egyének, vagy dolgok. S szerette mindenek fölött a munkát, a gyümölcsöző, áldásthozó intenziv munkát, melyet magáért az ügyért szeretett s melyért nem kért sem elismerést, sem dicsőséget. És mindig többet és többet tanult, jobban és jobban búvárkodott, hogy még többet, még jobbat tudjon munkájával, törhetlennek látszó munkabírásával, majdnem páratlan szorgalmával produkálni.

Betegsége alatt is az emésztő kórnál jobban fájt neki az, hogy nem tud dolgozni, nem tudja a reá váró teendők halmazát elintézni, nem képes fizetését megszolgálni.

Pedig tudta, hogy amikor ő vetett, mások arattak és amikor mások bőségesen arattak, ez volt az ő öröme, megnyugvása; s mikor a magyar iparnak az ő munkája révén dicsősége, diadala volt: ez titokban az ő boldogsága, az ő jutalma vala. Az elismerést és babért szivesen átengedte másoknak, őneki a becsületesen teljesített kötelesség jóleső érzése adott erőt a további önzetlen, szakadatlan küzdelemre.

És mindezek után, ha nem volna bennünk oly mérhetetlenül nagy az önzés, nem azért kellene zokognunk, hogy visszaadta lelkét a mindenható nagy Istennek, hanem hálát kellene adni az egek urának, hogy jóságos kegyelme megengedé, hogy ez az ember, amilyent keveset nevelnek századok, a mienk volt mint barát, mint ember, mint a közügyeknek ritka energiával megáldott előharcosa . . .

Mert mikor ez az energia letörött, amikor lepergett életének homokórája, az ország minden zugából feléje özönlött az elismerés csillámló tengere: — drága gyöngyök, könnyek, komoly, edzett férfiak szemeiben; lábaihoz borult a koszorúkba font díszes, illatos virágok sokasága, dicsőitették ékes prózában és csengő verssorokban.

Ha az ég felé szálló lelke erőre kaphatott volna még egyszer — tiltakozott volna minden ellen, ami földi, ami profán. A templomi karének és a bölcs pap buzgó imádságának megindító visszhangja után, amikor minden élő lényen a legmélyebb meghatottság vett erőt, — amint én lelkét ismertem, pedig jól ismertem — ezt szerette volna még búcsúzóul lelkünkre kötni:

— Ne ünnepeljetek, ne dicsőítsetek még elmulásom után sem. Hiszen csak kötelességet teljesítettem, vagy ennél talán néha többet. Kövessétek példámat, folytassátok félbehagyott munkámat, szeressétek a magyar ipar szent ügyét, mint én szerettem, sőt ha lehet, ennél is jobban — ez lesz az én egyetlen kivánatos jutalmam. Ne hagyjátok árván az ügyet, melytől akkor kellett elszakadnom, amikor legjobban szerettem volna tovább dolgozni, amikor eszméim, ideáljaim megvalósítását, küzdelmeim sikerét: a magyar ipar függetlenségét, az ország önállóságát legerősebb hittel, legtöbb valószinüséggel remélhettem.

— Fiaim, testvéreim, folytassátok a komoly, az értelmes munkát, kerüljétek a felületességet, ne keressétek lefelé a hatást, ne áhítozzátok mindenáron a felülről való tetszést és a jutalmat. Magát az ügyet szeressétek, magának az ügynek szentségeért; végezzetek becsületes, egész munkát, készítsétek elő az igazi siker melegágyát s én innen az Égből — ha már mást nem tehetek — legalább a jó Isten áldását fogom kérni becsületes, hazafias munkátokra, melyben örömöm telik majd itt a másvilágon is ...

Kulinyi Zsigmond! A Te sejtett végrendeleted teljesülni fog. Az utolsó üdvözlet, amit feléd intünk, ez a fogadalom:

— A Te szellemedben akarunk tovább dolgozni! Jelenj meg lelki szemeink előtt, ha csüggedünk és buzdíts követésre méltó példáddal, melyet tiszteletben tartunk. És emléked áldott leszen közöttünk, ilyen értelemben élni fogsz a síron túl is, míg dolgozni tudunk s akkor is, ha majd a jóravaló munka becsületes szerszámait kézről-kézre adjuk, nemzedékről nemzedékre ...

*

A kereskedelmi és iparkamarák titkári gárdájának egyik legértékesebb dísze szállt sirba Kulinyi Zsigmonddal 1905. május hó 6-ikán. Buzgó, értékes vezérmunkása volt ő a magyar iparnak és az ujságírásnak. Jelentőségét fönnebb méltatjuk. Itt megemlítjük még, hogy 52 évet élt és egész életén át dolgozott, maradandó becsű munkával írta be nevét a magyar ipar történetébe. A «Magyar Ipar»-nak is állandó, buzgó munkatársa volt; tavaly is több cikket közöltünk tőle. Utolsó cikke karácsonyi számunkban jelent meg s ebben e sorok irójának akkor megjelent művét «az Omke föladatai a honi iparpártolás terén» méltatta sok szeretettel és elnézéssel. E munka szerzőjéhez gyermekkora óta ideális, szoros

baráti kötelék fűzte. Együtt kezdték pályájukat és egyenletesen dolgoztak, küzdöttek egymás mellett a férfikorban. Kulinyinak utolsó fogalmazványa is hozzám volt intézve. Május hó 21-én a következő telegrammot küldte hozzám, akinek tisztelői 25 éves szolgálati jubileumát ünnepelték:

Csodálatosan gazdag és nagyon értékes tevékenységre nézhetsz ma vissza, mely bőven elég egy ambiciózus élet dicsőségére. Mi pedig egész bizalommal várjuk alkotó munkádnak és utóbb mind magasabban járó irodalmi műveidnek méltó folytatását — ad multos annos! **Kulinyi Zsigmond.**

Ez volt utolsó kézírása. Ezután ágynak dőlt és folytatta, sőt csakhamar be is fejezte az élet, a szenvedések kalváriáját. Tizenöt nappal később kilehelte nemes lelkét. Ravatalánál a szeretet és kegyelet páratlan módon nyilatkozott meg. Ott volt körülötte a város szinejava, kartársai, hirlapírótársai, tisztelői, barátai, az ország minden tájáról. Ravatalát félszáznál több koszorú borította, ezek között az Orsz. Iparegyesületé, melylyel kiváló levelező tagjának hódolt.

Mindenütt tisztelték és valóban méltányolták az igaz, puritán ember elévülhetlen érdemeit... Közgazdasági tevékenységét a szegedi Dugonics-társaságban az ő legintimebb barátja, e sorok irója fogja méltatni.

* *

Szinnyei József, a Magyar írók élete és munkái című nagy művében a következőket írja Kulinyi Zsigmondról:

Kulinyi Zsigmond hirlapíró és szerkesztő, született 1854. március 28-án, Szentesen, hol atyja kereskedő volt. Középiskoláit Szentesen és Szegeden, a jogot Budapesten és Bécsben végezte. Hirlapírói működését a Szegedi Hiradónál kezdette, 1873—1876-ig mint tárcaíró, 1874-ben Gelléri Mórral mint társszerkesztő megindította Szegeden az «Alföldi Iparlap»-ot és 1874. decembertől 1875. juliusig társszerkesztője volt. 1875. október 3-tól 1876. augusztus 27-ig pedig szerkesztője volt a Szentesi Lapnak. 1878-ban mint munkatárs részt vett a Szegedi Napló megindításában. E lapnak 1878—1879-ig külmunkatársa, 1881. május 1-től 1884. augusztus 31-ig főmunkatársa volt, azóta pedig felelős, majd főszerkesztője. Ezen egész idő alatt vezércikkeket, tárcákat, rajzokat, elbeszéléseket, karcolatokat és

verseket írt a lapba. 1891. január 1. óta egyszersmind titkára a szegedi kereskedelmi és iparkamarának. Munkatársa volt több budapesti politikai lapnak és az ipar- és kereskedelmi szaklapoknak, a M. Zsidó Szemlének is. Huszonhét év óta munkatársa az Egyetértésnek és a Pester Lloydnak. A szegedi Dugonics-társaság tudományos osztályának tagja s elnöke a vidéki hirlapírók országos szövetségének. — Munkái: 1. *Árvíz után.* Szeged, 1880. 2. *A szegedi zsidók.* (1785—1885.) Ugyanott, 1885. (Löw Immánuellel együtt. Ism. Budapesti Szemle XLIII.) 3. *Szeged újabb története.* 1900. (Szeged monografiájának kiegészítő kötete.) Álnevei és jegyei: Catastrophus és K. Zs. a Bolond Istókban 1878—1879. Stockmágyár, Zajgó a Szegedi Naplóban 1879-től és ugyanott K., K. Zs., . . . i . . . d., és d. jegyek.

Minő bizsuszerű foglalata ez annak a sokoldalú, mindig hasznos, nagy munkának, amely Kulinyi Zsigmond ifjui és férfiúi életét betöltötte. Néhány vonás ez csak ebből. Hiszen ő két munkás kezű ember életére valót dolgozott és e munka, amelyben ő gyönyörét találta, sorvasztá el gyümölcshozó nyarának délszakán áldásos életét.

Szeged újkori történetének jövendő hivatott írója meg fogja találni Kulinyi Zsigmond munkáját a város három évtizedes nemzeti küzdelmében, meg fogja találni munkásságát az újjáépült város kövei közt, szellemét kulturális intézményeiben.

Már mint ifjú jogász tollal a kezében, amelynek elejétől kezdve erőskezű mestere volt, szolgálta e várost. Enyedy Lukács fölismervén kiváló tehetségét, sietett őt belevonni a *Szegedi Napló* megalapításába, mint nagyon hivatott dolgozótársat. Enyedy, Ábrányi Kornél, Gelléri és Kulinyi fölváltva irták a lap vezető politikai és társadalmi cikkeit és midőn Enyedy Lukácsot hivatása elszólítá Szegedről az ország dolgaiban való részvételre, egészen Kulinyi Zsigmond kezébe szállt át a lap szellemi vezérlete és azon naptól kezdve, amikor az ő neve a lap homlokára fölrepült, mint szerkesztő haláláig, e nagy kort csodás kitartással és lázas szeretettel végzett publicistikai és hirlapírói munkásságával töltötte be.

Nem fog a jövő krónikása Szeged e hű, nagyhasznú fiának életrajzában zajos külsőségeket találni, a föltünési és szereplési vágy, vagy a tapsok után való hajsza és csörtetés jeleire sem

akad abban sehol, mert az ő életét egyetlenegy dolog töltötte be: a zajtalan, de szakadatlan munka.

Ez Kulinyi Zsigmond életrajza.

⁂

Kulinyi Zsigmond a szegedi kereskedelmi és iparkamara szolgálatába mint titkár 1891. január 1-én lépett. Ezt megelőzőleg már sokat foglalkozott közgazdasági ügyekkel, különösen a hirlapírás terén és már 1874-ben szerkesztőtársa volt az akkor *Gelléri* Mórral alapított «Alföldi Iparlap»-nak.

Működésével nagy része volt a szegedi kamara fölállításának előkészítésében, ami nem volt könnyű munka. A kamara megalakulása után mindjárt páratlan ügyszeretettel és kötelességérzéssel kezdte meg a működését, tapintattal és a viszonyok helyes ösmeretével külön irányt szabva, melyen a kamara működése haladt.

Éleslátása, nagy szorgalma, elfogulatlansága, puritán jelleme és okos, higgadt előadási modora hamar keltettek bizalmat iránta az iparos és kereskedő körökben, melyeknek minden kívánságát ösmerte. A kilencvenes évek elején már előadóul szerepelt több országos iparos és kereskedő kongresszuson és szabatos előadásaival nem egy fontos nagy kérdés helyes megoldását jelölte meg. Számos alkalommal írt emellett szakcikkeket a Magyar Ipar-ba és az előkelő fővárosi lapokba, melyek mindenkor megérdemelt figyelmet keltettek. Ezek útján, valamint az egyéb közcélú munkássága révén országos nevet biztosított magának és ezzel egyidejűleg a szegedi kamara tekintélyét is folyton emelte.

A szegedi kamara tekintélye és szavának súlya tényleg most is az elsők között van. Kulinyi Zsigmond érdeme ez, aki a kamara elé terjesztett fontos ügyekben, nagy előtanulmányok és gazdag tapasztalatok igénybevételével dolgozott ki javaslatokat, melyek mindig igazságon, a viszonyok helyes ösmeretén nyugodtak és a kamara által védett érdekek szemmeltartásával készültek és ezek a legtöbb esetben elismeréssel találkoztak a minisztériumokban. A fölterjesztései, miket a kamara határozataiból készített, mind tökéletes munkák voltak. Érezhető volt bennük a tehetséges író magyaros, tömör stilusa és a szakember tájékozottsága, határozott biztonsága, előrelátása, nyugodtsága, erélye egyaránt.

Az író és a fontos ügyek védelmére hivatott szakember tehetsége egyesült benne és ezért tudott imponálni mindenütt.

Különös előszeretettel istápolta minden alkalommal a kézműiparosok érdekeit és mint az országos ipartanács tagja, számos alkalommal mutatott rá az iparfejlesztés helyes eszközeire, miket a kamara működésének körében is tőle telhetőleg érvényesített. Iparos kongresszusokon ez volt rendszerint a kedvenc témája, melyet nagy szeretettel adott mindig elő. Bátor harcosa volt az *önálló vámterület* ügyének is, melynek szolgálatában minden alkalmat megragadott, hogy kifejezésre juttassa a kamarai kerület iparosainak kivánságát. A kivándorlási ügygyel és ezzel kapcsolatosan a háziiparfejlesztéssel is nagyon behatóan foglalkozott és e téren is sok siker emléke támadt működése nyomán. Azonkép nagy eredménynyel vetette latba befolyását mindig a kerület gyáriparának fejlesztése érdekében és nem egy sikeres vállalat létesítése köszönhető az ő buzgólkodásának. E mellett különösen emlékezetes harcot vívott gyakori erélyes és mellőzhetetlen érveivel abból az érdekből, hogy a magyar kisiparosok a katonai szállításokból részt kapjanak és hogy általán a magyar ipar részesedése a kvóta szerinti jogosultságnak megfeleljen.

Külkereskedelmi szerződéseink hiányosságait rendkívül éleslátással és reális fölfogással birálgatta és tanulmányai megérdemelt méltánylásban részesültek a szövetkezeti törvény, a megrendelésgyűjtési törvény, a szabadalmi törvény, a csekk-törvény, a vasárnapi munkaszünet, a betegsegélyezési törvény, a munkásbaleset-biztosítási törvény, megalkotásánál — illetőleg módosításánál. A kiállítások ügyében is rendkívül értékes tanulmányt szolgáltatott és érvei, melyekkel új irányt jelölt meg, hatással voltak.

Különös ambicióval a koronaszövetkezetek és a fogyasztási szövetkezetek sok esetben káros hatását mutatta ki, rámutatván azokra a módozatokra, melyekkel a fogyasztási szövetkezetek és a korona szövetkezetek működését a helyes és hasznos mederbe lehet terelni. A szegedi újabb közérdekű mozgalmak között különösen a *téli kikötő* kiépítése ügyében fejtett ki buzgalmat. Utolsó szakcikke a szövetkezetekről szólott, melylyel föltünést keltett.

A kamarai működésen kívül tevékeny részt vett *Kulinyi* Zsigmond a különböző országos ipari és kereskedelmi szervezetek mozgalmaiban is. Tagja volt az *országos ipartanácsnak, a*

kereskedelmi és ipari szakoktatási tanácsnak, igazgatósági tagja volt az *Országos magyar kereskedelmi egyesülésnek, a Magyar hajózási egyletnek,* levelező tagja az *Országos iparegyesületnek,* titkára volt a *Vidéki malomiparosok országos egyesületének,* melynek az alapításában is tevékeny részt vett. A fölső kereskedelmi iskolák érettségi vizsgálatain és a női kereskedelmi tanfolyamok vizsgáin mint a kereskedelemügyi miniszter megbizottja, mindig részt vett és ezenkívül helyet foglalt számos ipari szakiskola fölügyelő bizottságában.

De azt a szerepkört, melyet Kulinyi Zsigmond az ipari és kereskedelmi élet terén betöltött, hirtelen föl sem lehet sorolni. Oly sokoldalú és oly sok tudást, figyelmet és ügyszeretetet igénylő pályája volt, melyen becsületesen helyt állani csak nagy zsenialitással lehetett.

És tényleg, a szó szoros értelmében zseniális volt Kulinyi Zsigmondnak nemcsak az őt vezető szerepre kvalifikáló gondolkozása, hanem az a rend is, melyet működése közben betartott. Az ő idejének úgyszólván minden órája előre meghatározott programm szerint folyt le és csodálatosan be tudta magának osztani az idejét úgy, hogy minden szerepkörét a leglelkiismeretesebben és a legnagyobb kötelességtudással töltötte be.

A MŰIPAR KÖRÉBŐL.

Zsolnay Vilmos.

A magyar műipar terén az első hegedű határozottan Zsolnay Vilmos kezében volt. Hazánkban a műipari törekvéseknek senki sem tudott annyira érvényt szerezni, mint ő, kinek alkotásai feltünést keltettek a belföldön és a külföldön egyaránt. Fényes tehetsége nyilvánult remekműveiben, melyek az ő hírével együtt a magyar műipari haladás hírét is megalapították a művelt külföld előtt. Sőt bátran állíthatjuk, hogy minél előrehaladottabb valamely állam a műigények terén, minél kényesebb a műízlése, annál jobban tudja méltányolni Zsolnay készítményeinek műipari becsét. Hajdan a művészek híre és lángesze terjedt el a világon, ma a művészekkel versenyez a műiparos. Zsolnay hírneve is diadalmasan járta be a világot s mint világító példa meg lesz örökítve a magyar ipar történetében, bogy a későbbi nemzedékek tanuljanak, buzduljanak rajta. Az ő érdemeit a hazai ipar terén — teljes valójukban — csak a későbbi nemzedék lesz hivatva méltányolni. Zsolnayt a modern magyar műipar megalapítójának és nesztorának tekinthetjük, a ki még életében oly magas fokra emelkedett, hogy rendkívüli sikerei mellett kiváló érdemeit is az egész ország osztatlan elismeréssel, sőt kitüntetéssel méltányolta. E közelismerés legfelsőbb helyről is kifejezést nyert, midőn Zsolnay az 1885. évi országos kiállítás alkalmával ő felsége a király által a III-ad osztályú vaskorona-renddel, később pedig a Ferenc József-rend középkeresztjével lőn kitüntetve. Ezen kívül számos más kitüntetése is volt, többek között a belga Lipót-rend és a francia becsületrend.

Hogy működését, törekvéseit és sikereit egész valójukban méltányoljuk, közelebbről kell ismertetnünk életpályáját és nagyszerű ipartelepét, melynek ma — művészi eredményeit tekintve — kevés párja van a világon.

Zsolnay Vilmos született Pécsett 1827. ápr. 27-én. Atyja, ki kereskedő volt, őt is a kereskedői pályára szánta, a fiatal Zsolnay azonban szívesebben hajlott a festőművészet felé. Bécsben, Frankfurtban, Drezdában, Münchenben nagyobb kereskedésekben lévén alkalmazva, kevés szabad idejének minden percét festészeti tanulmányokkal töltötte. Később — mintha csak sejtette volna jövőjét — az üveggyártást és bányászatot tanulmányozta. Midőn visszakerült és atyjának rövid- és kézműárú-üzletét átvette, ennek emelését tette föladatává s az üzletet csakhamar nagy bazárrá alakította át, mely egy egész kis utcát, az üvegtetővel fedett «párisi-utcát» töltötte be.

Zsolnaynak azonban ez nem elégítette ki ambicióját s noha a közéletben tevékeny részt vett, (többek közt ő alapította a pécsi kölcsönös segélyző-egyletet, mely az e nemű intézetek közt ma az első helyet foglalja el hazánkban), folyton tanult, kutatott, tervezett. Nemsokára egy üveghutát bérelt, de hát a boldogulhatás elé nagyon sok akadály gördült; a bányászatot is üzte, de evvel sem ment sokra. Mindez nem kedvetlenítette el Zsolnayt, hanem újabb és más irányú tevékenységre ösztönözte. 1862-ben átvette a kertje mellett elterülő és bátyja, Zsolnay Ignác tulajdonát képező kis terracotta-műhelyt és téglavetőt, melyen ma világhírű, óriási kiterjedésű s gyönyörű berendezésű gyára áll. Itt a téglavetésen — 1862-ben — kezdte. A téglákat jobbára maga használta fel apróbb műhelyek építésére. A téglák mellett aztán építészeti terracotta-díszítményeket, majd közönséges használati edényeket, utóbb közönséges majolikákat készített. Igy kezdődött az edények gyártása, melyek közt a magyar stylbeli ékítményekkel ellátott különféle kancsók a főbb szerepet játszották. Ezután felölelte a majolika- és az egyszerű porcelláncikkek gyártását. Igy fejlődött, emelkedett e gyár, folyton újabb és újabb cikkek gyártását karolva fel, miközben azonban a régebbi közönséges agyagipari cikkek gyártásának tökéletesbítésére is kiváló gondot fordított.

Az 1873-ik év nevezetes fordulópontot képez e gyár történetében. Ugyanis a gyár tulajdonosának: Zsolnay Vilmosnak folytonos kisérletezés és kutatás után egy sajátos, elefántcsontszínü porcellánt sikerült előállítani, mely a kereskedésben a Zsolnay-féle *ivoir-porcellán* elnevezés alatt ismeretes. E porcellán, melynek imént említett sajátossága részint az agyag, részint pedig a máz vegyi összetételében rejlik, a gyárnak kiváló specialitása

lett, s ezt még egy porcellángyárnak sem sikerült utánozni. Az ivoir-porcellán, mint egyedül álló specialitás, ma legalább is oly kincs, mint az angol Wedgewood. Ez alapanyagra csakhamar keleti perzsa és indiai stylusban tartott díszítéseket alkalmazott a leggondosabb technikai kivitellel. S mind ezzel egyúttal ritka tökélyre emeltetett e gyárban a tűzben való zománcozás, mely 1500—1600 Celsius szerinti fok hőségben történt. E páratlan eljárás következtében minden szinben oly elevenséget, oly intenzivitást láthatni Zsolnay készítményein, mely messze földön ritkítja párját.

Az 1878-iki párisi világkiállításokra küldött Zsolnay-féle edények általános föltünést keltettek és osztatlan tetszésben részesültek. A gyár hírnevének szélesebb körben való megismertetése ez időtől kezdődik. A kiállítások után mindenfelől sűrűn érkeztek megrendelések, melyeknek csak úgy lehetett megfelelni, hogy a gyár tetemesen kibővíttetett. S a megrendelések azóta folyton szaporodnak. Zsolnay gyármányainak kelendőséget leginkább az biztosított, hogy Zsolnay folyton újabb meg újabb specialitásokkal jelent meg a piacokon.

A Zsolnay-féle díszművek úgy a szinek elevensége és finomsága, mint a rajz és forma korrektsége és stylszerűsége tekintetében a legjobb e nembeli angol termékek mellett is fényesen megállják a versenyt. Az anyag kedves, meleg színe az oironfajánszra emlékeztet. A máz alatt levő pâte-email szinek annyira összhangzók az alappal, hogy e nemben mi kívánni valót sem hagynak fönn.

A gyárban előállított magyar genreü korsók, kancsók stb. igen sikerültek s sokáig nagyon divatosak voltak. Zsolnay egy időben sajátos sárga színü reliefes s bizarr aranydíszítéssel ellátott magyar korsókat is készített, melyek kizárólag Amerikába küldettek, hol igen kedveltek.

Zsolnay díszműgyártmányain az izlés irányát illetőleg kétségtelenül látszik az a nemes hatás, melyet Oven Jones, Readgrave, Racinet s különösen Andsley pompás publikációinak alapos ismerete és azok tájékoztató befolyása keltett. Ez irány helyes alkalmazása mint igazi typusa a síkdíszítménynek, gazdagon gyümölcsözött is eredményeiben.

Zsolnaynak egyik fő jellemvonása volt különben, hogy mindig lépést tartott az idővel s ki tudta aknázni a modern

irányzatok előnyeit. Rendkívüli hatást ért el az eozin-nal és a pyrogranittal. A «Pyrogranit» anyag előállítása, — mely a terracotta építési díszítmények pótlására van hivatva minthogy tartóssága, illetőleg a légbeli változások hatásának való ellenállása még fölülmúlja az e célra alkalmas kőzeteket, az 1890-ik év kezdetére esik és azóta sok köz- és magánépület Budapesten, vidéken és Bécsben lett pyrogranit-anyaggal diszítve és annak alkalmazása évről-évre növekszik.

A gyakorlati életben használt porcellán- és kőedénycikkek gyártása nagymérvben szintén fejlesztette, úgy, hogy az ország elektrotechnikai, porcellán, egészségügyi és vegyészi cikkek szükségletét a pécsi gyár jórészt fedezheti.

Mert Zsolnay gyárában a majolika- és porcellán-cikkeken kívül előállíttatik még az újabb időben meglehetősen elterjedt ú. n. építészeti majolika (épületek díszítésére), különféle technikai célokra szolgáló tűzálló anyag, minden alaku és formájú tűzálló téglák és görebek, csövek, műépítészeti terracotta cikkek, terracotta szobrok, közönséges használati edények (ólommáz nélkűl), gyógyszertári és vegyészeti edények, távirda-szigetelők stb. A gyár legújabban a díszkályháknak nagymérvű gyártását kezdte meg és e cikkben is szép eredményt képes fölmutatni.

Az 1895-ik évben Zsolnay átvette a budapesti Fischer Ignácz-féle fayencegyár-részvénytársaságot, melynek czége: Budapesti Zsolnay-féle porcellán- és fayencegyár r. t. Az 1898-ik évben a szűk Dob-utcában levő gyárat áttelepítette Budapest város egyik külső telkére, a Zuglóba. Az újonnan felépített gyárat a kerámikai teknika legújabb vívmányai szerint rendezte be és iparvágánynyal látta el. A telek terjedelme akkora, hogy a gyár üzeme hosszabb időre fejleszthető lesz. A budapesti gyár is évről-évre fejlődött úgy, hogy benne jelenleg 11 nagy kemence van üzemben. A budapesti gyár speciálitása: fayence falburkoló lemezek és egészségügyi cikkek gyártása.

*

A Zsolnay gyárában előállíttatni szokott minden gyártmányfajból egy-egy mintadarab van a gyár *múzeumában* elhelyezve. E múzeumban a gyárnak keletkezésétől kezdve minden gyártmányfajból lévén egy darab elhelyezve, a gyár mikénti fejlődéséről érdekes képet nyújt.

A Zsolnay-féle porcellán díszművek kiváló kelendőségi piacai Angliában, Franciaországban, újabban (némileg) Németországban, de különösen Amerikában vannak. Nagyobbmérvű föllendülését e gyár leginkább az egyre élénkülő amerikai keresletnek köszönheti. Közönségesebb árúk rendszerint az aldunai országokba s 1882 óta Ausztráliába is exportáltatnak.

Zsolnaynak nagy érdemei voltak a magyar motivumok és minták feltüntetésében, melyeket gyárában sikerrel használt fel. Gyárában a tiszta keleti s legújabban a modern stilus kiválóan kultiváltatott. Zsolnay a díszedények gyártása terén újabban követett iránynak úgyszólván alapítója. Nemcsak itt az országban, hanem Német- és Angolországban is nagy előszeretettel, de csak többé-kevésbbé sikeresen utánozzák őt. Nagy vivmánya volt Zsolnaynak az üvegtechnikának (gyöngyház-modorban) a keramiával való egyesítése. Későbbi keletű az eozinedények óriási változata.

Zsolnay gyárában több, mint 1000 munkás dolgozik s ami igen örvendetes, ezeknek fele magyar (nők, leányok, férfiak, fiúk), kik mindannyian Zsolnay gyárában képeztettek ki. E célból Zsolnay gyárában saját költségén iskolát tartott fenn.

Még egy kiváló érdeme volt Zsolnaynak, az, hogy az anyagot kizárólag Magyarországon szerezte be, noha Csehországból olcsóbban kapná. Zsolnayt tevékenységében nagyban támogatta egyetlen fia és méltó utódja: a jeles képzettségű Miklós, ki évek óta nagy sikerrel és körültekintéssel vezeti a gyár kereskedelmi részét. Zsolnay leányai: Teréz és Julcsa, Istentől ritka tehetséggel megáldott, valóságos festőművésznők, kik, amily nemes passzióval, épp oly kitünő ízléssel és ügyességgel áldoznak a családi élet által igénybe nem vett óráikban a festőművészetnek s nekik is jelentékeny részük van a Zsolnay-féle műgyártmányok által képviselt tipus megteremtésében, sőt kifejlesztésében. A gyár fejlődésében nagy része van két vejének, kik közül Matyasovszky Jakab a geológiai, Sikorszky Tádé a művészi rész fejlődésében és fokrólfokra való emelésében tettek és tesznek megbecsülhetetlen szolgálatot. És az öregek helyét maholnap a kellő munkamegosztás alapján az unokák foglalják el, mert ez a telep arra van predesztinálva, hogy nemzedékről-nemzedékre ugyanazon család művészi hajlamainak és munkaszeretetének védelmében fejlődjék.

1900 március hó 23-án költözött el az élők sorából Zsolnay Vilmos. Az ő nagyságát semmi sem jelzi jobban, mintha megszólaltatjuk azokat, akik elmulta fölött keseregvén, szívük szerint méltatták az ő elévülhetlen érdemeit.

Magam jártam elől a siratók között, konstatálván róla, hogy ő volt a nemes fayence legnagyobb modern művésze. Majd ezeket írtam: A részvét könnyét hullatja sírjára az egész magyar ipar is, amelynek legelszántabb hőse volt. Mint ahogy az Úristen agyagból teremté az embert, úgy teremtette meg agyagból a pécsi öreg téglagyáros azt a magyar műipart, amely minden iparművészeti produkciónk között a legnemesebb magaslatokra emelkedett. Az öreg Zsolnay agyaggal szerzett csodálatot a magyar talentumnak. De minő formát öltött az ő kezei közt, izzó kemencéiben ez a biblikus matéria! Hogyan megnemesedett, életrekapott és ragyogott. Zsolnay lelopkodta a felhők közül a szivárvány leheletes, izzó szineit és csudás köntösként ráteregette agyagaira. Mi csodálni való van azon, hogy ezt a remek munkát megbámulta és elkapkodta Páris, London, New-York és Bécs és hogy világszerte kisérleteztek, keresték a művészi ipar mesterei, hogy azt a pécsi magyart utólérjék vagy legalább megközelítsék.

Az ezermester agyagbűvészt sírba fektették. Végtisztességén képviselve volt a kormány és szülővárosa. És a gyászoló közönség lelkében az egész magyar társadalom lelke szólalt meg.

És ott fog állani *Pécs* piacán a fazekas-mester szobra. Ő lesz az első kézműves, akinek szobrot emelnek.

Magyarországon rendszeresen csak nagy királyoknak, nagy lantosoknak és apró politikusoknak juttatnak monumentumot, az előbbieknek közadakozásból, az utóbbiaknak hivatalos költségen. Rangot jelent a szobor s ha a nagytömegek adományozzák hozzá a bronz-anyagot fillérek formájában, akkor jelentősége magasabb minden más emberi dicséretnél. Olyas valamit mond, hogy akiknek sorából a föld alá költözködött, azok itt akarják őt marasztalni, kiemelik a hantok alól, hogy gyermekeik gyermekei is társaloghassanak vele szobor-nyelven. Óh, dicsőség az, ha a nép emel valakinek szobrot; százszoros és ezerszeres, ha az a valaki semmi más, mint agyaggyúró kézműves!

Egyéb titulusa nem volt. Ő magát fazekasmesternek nevezte, amikor egyszer a király fogadta. Rangja, címe, predikátuma ebben

az egy szóban foglaltatott: *Zsolnay*. Senki nagyobbat nem mondhat róla, mint ha nevén nevezi. Igaz, hogy az a családjáról szállott rá, de ő tette névvé. És amit apró, ranglistákon tovatekergőző stréberek egy élet fáradsága árán sem tudnak elérni, azt akaratán kívül elérte ő: a nagyvilág elitje megsüvegeli ezt a nevet. A magyar fazekasmester világhírű lett. Azért, mert ő volt a világ legkitünőbb fazekasa.

És a magyar iparosvilág el fog zarándokolni *Pécsre*, mint búcsújáró helyre. A magyar ipar legnagyobb úttörőjének szobra fog ott állani, hirdetve a késő századoknak azt a világra szóló dicsőséget, melyet nem magának szerzett Zsolnay, hanem a hazának.

*

Zsolnay Vilmosról a magyar sajtó érdemeihez méltó módon emlékezett meg.

A nekrológokból ime néhány szemelvény, mint örökzöld abból a koszorúból, melynél szebbet magyar iparos nem kapott még soha.

Az *Egyetértés* ezt írja: A magyar műipart súlyos veszteség érte. Egyik legkiválóbb, sőt mondhatni, a legkiválóbb művelője, akinek nevét az egész világon ismerik: Zsolnay Vilmos ma reggel meghalt Pécsett hetvenhárom éves korában. Agyagedénygyáros volt, lángeszével és fáradhatatlan szorgalmával azonban az iparművészet legnagyobb alakjai sorába küzdötte magát. Nevét úgy emlegetik ma a keramikában, mint Bessemer nevét az acélgyártásban. Pécsi gyárának készítményei vetélkednek a világhírű középkori mesterek műremekeivel. Ezek vitték szerte a világba a Zsolnay nevet, dicsőséget, hírnevet szerezve a magyar műiparnak. Műegyetemi tanulmányait befejezve, kénytelen volt fivérének terrakotta- és fazekas gyáracskáját átvenni. Ebből a szerény kezdetből fejlődött a világhírű Zsolnay-gyár, ahol most ezernyi munkás, egy-egy művész mindegyik, készíti a magyar kerámiai műipar remekeit. Zsolnay Vilmos művészi lelke csinált a kezdetleges gyáracskából világhírű műipar-telepet. — Fáradhatlanul dolgozott, hogy valami újat, eredetit, tökéleteset alkosson. Elméleti képzettsége párosult művészi hajlamával. A nyers anyaggal addig kísérletezett, a formát addig idomította, míg a fayence-gyártást oly tökélyre emelte, hogy az egész világon utánozzák a magyar mester módszerét.

A Pesti Hírlap így ír: Ha tőlem függene, én az iskolákban a Periklesek és Julius Caesarok biographiája helyett Zsolnay Vil-

mos életét olvastatnám. Mert az ilyen példa teszi termékenynyé a magyar lelket. A pécsi edénygyáros pályája az az egyetlen igaz ösvény, melyen iparunknak járnia kell, nemzeti céllal dolgozni és nagygyá fejleszteni a meglevőt. S körülbelül ez a legjobb út a milliók felé is. -- Ha Zsolnay Vilmosnak szobrot állítanak, legyen alakja mellett egy magyar díszedény és egy telegráfdrótot szigetelő porcellán. E két jelben ott lesz az ő egész szép és jó élete.

A *Budapesti Napló*: Világhóditó volt az öreg úr. Messzi kontinensekre tolta előre katonáit s mindenütt ütközetet nyert. Az agyag fegyver lett a kezében, szebb uniformist pedig még nem kapott katona, mint a Zsolnay csudás ércfényben lángoló lüszterei. Vékonyka szivárványszerű lehelet a törékeny faience-testen; agyag, amely érccé pirul. De minő művészet van ebben a föld-átalakításban! S azért lett akkora teremtő-talentummá Zsolnay, mert elméjével egészen mélyen belehatolt a természet matériáiba s úrrá lett fölöttük. Hasonló győzelmet csak kevés ember arat. És mégsem babérból vetette az ágyát, hogy rajta re bene gestate pihenjen. Kötényt kötött maga elé a pécsi fazekas, beállott a korongok és az agyagtömegek közé, kezébe vette a mintázófát, kavargatta zománctégelyeit, szította a tüzet nagy kohóiban. Munkásművész volt, nem zsúr-művész. Egy diadalmas ember, aki szent naivsággal csak úgy tud élni, hogy egyre mimeli a nagy teremtőt. Ez hatalmas isteni munka.

Magyar Ipar: Ismeritek Zsolnay Vilmos életét. Láttátok a kicsiny kezdetet, melyből kiindult és bámuljátok a szédítő magasságot, melyre két keze munkájával és teremtő agya szorgalmáva eljutott. Tanuljatok az ő példájából! Így cselekszik a férfi, a ki hivatása tudatában és érzetében egy célt tűz ki maga elé és öszszes akaraterejét megfeszíti annak elérésére. És ily sikert ért el az, aki tud és mer is akarni. Aki kitűzött céljától nem engedi mágát eltéríteni, aki ereje ismerésében kész százszor, százegyedikszer is újra kezdeni a sysiphusi munkát, mert tudja, hogy annak sikerülte nem lehetetlenség. Hogy sokszor az acélizmok is elernyednek, hogy a verejték gyöngyei kiülnek arcunkra és nincs, aki letörölje, — hogy a kishitűség naponta megkörnyékez bennünket és szirén-dalokat zeng puha örömökről és édes kényelemről, vajjon ki vetne erre ügyet? A fő: a szívós, törhetetlen akarat, melyről a példabeszéd is azt mondja, hogy sikert arat. Félre tehát kislelküek, kik minden nagy és nehéz dolognál azzal

álltok elő, hogy nem lehet. Nem lehet, mert nem tudtok, nem mertek akarni. Mert a heverés párnája, ha mindjárt romlás árad is szét róla. édesebb és hivogatóbb, csábítóbb, mint a küzdelem erőfeszítése és fáradalma. Nézzétek Zsolnay Vilmos életét, kinek akarata győzedelmeskedett az élettelen anyagon, a százados elmaradottság sötét árnyain, a- művészetek makacs szabályain és korlátain, a nemzeti féltékenység és irígység engesztelhetetlen démonain és minden mérkőzésben elnyerte a pálmát a maga és a magyar műipar, a magyar nemzet számára.

Ki merné tehát ezek után állítani, hogy a magyar ipar megteremtése, egyetemes érvényre emelése, diadalmas előtérbe helyezése és második honfoglalása lehetetlenség?

⁂

Zsolnay Vilmos halála napján a pécsi kereskedelmi- és iparkamara elnöke, *Littke* József azonnal közgyűlést hivott össze és az elnök indítványára a kamara egyhangúlag elhatározta, hogy Zsolnay-nak Pécsett valamely köztéren szobrot emel. A keramikai szoboralapzat tervezésével *Schulek* Frigyes műépítész és műegyetemi tanár, a bronz szobor mintázásával pedig *Horvay* János budapesti szobrász lett megbízva. A szobor alapzatát Zsolnay fia, Miklós állítja elő saját költségén, pyrogránit anyagból.

Zsolnay Miklós továbbá a gyártelep fölött emelkedő magaslaton mauzoleumot építtetett Sikorsky Tádé sógora tervei szerint. A mauzoleum már készen áll és teljesen házilag lett fölépítve és fölszerelve, pyrogranit, grès és fayence anyagból, a mauzoleum oltára pedig eosin szinekben ragyog.

A szobor leleplezése és a mauzoleum beszentelése az 1907-ik év tavaszára van tervbe véve.

Büszke lehet a magyar ipar arra az úttörőre, a kinek ilyen emléket emel a közönség, a hálás utódok és a közvélemény. Ez az emlék ércnél maradandóbb.

Hirdeti nemzedékről-nemzedékre a munka és a munka hősének dicsőségét . . .

Steindl Imre.

A magyar műipar egyik elsőrendü úttörő harcosa idejének és tevékenységének jelentékeny részét szentelte az országos iparegyesületnek, melynek épító-ipari szakosztályát mint elnök sokáig vezette. Részt vett az igazgatóság ülésein is és tőle telhetőleg buzgón szolgálta a magyar ipar érdekeit nemcsak mint művész és műiparos, hanem mint a közügyeknek fáradhatlan bajnoka. Mikor elhatároztam, hogy ebbe a kis Pantheonba besorozom, előkerestem régi írásaimat, amikben Steindl kiválóságát méltattam. De mind félretettem, mert találtam egy méltatást, mely minden sorában eleven, hű és lehetőleg tökéletes is, mely az én tollamat egészen háttérbe szorítja. Mikor ugyanis Steindl emlékét az országház egyik csarnokában leleplezték, az egész magyar iparosság, a művészet, a tudomány és a közélet más jeles képviselői rótták le iránta tiszteletüket és hódolatukat. Ez alkalommal az ő hűséges főmunkatársa, *Ney* Béla rótta le a mester iránti kegyeletet, méltatván az ő tevékenységét és érdemeit. Ebből a mintaszerü, mondhatnám klasszikus méltatásból álljon itt a következő bő kivonat:

A magyar országház, e minden részében nagyszabású és közelismerésre méltán számottartó képzőművészeti alkotás teremtő mestere, joggal követel nevének helyet a műtörténelem lapjain. Mert ez az épületmű nemcsak megalkotójának hatalmas művészi egyéniségét, teremtő geniejét hirdeti, nem csupán egy népnek, egy nemzetnek alkotóképességéről és erejéről tesz megcáfolhatatlan tanúbizonyságot, hanem – már méretei és ragyogóan gazdag kiképeztetése által is — keletkezési korának emlékeül áll s a művelt emberiség e korbeli kulturerejének fokmérőjeül marad a késő századokra. Az tehát, aki nemzetének és korának erejét művészeti és műszaki fejlettségét, izlését, saját lelkében összeolvasztva, ily alakban bírta megkristályosítani, nemcsak önmagának, nemcsak saját nemzetének, hanem korának állított monumentumot, amelylyel az ő neve a művelt világ s az utókor előtt is elválaszthatatlanul egybeforrt.

Fölmerülhet — föl is merült már — a kérdés, hogy helyes úton indult-e a Mester, amikor a magyar törvényhozás palotájának megalkotásához: a csúcsíves, az ú. n. góth stilust, a középkor e jellegzetes stilusának idomait választotta és még inkább

gondolkozás tárgyát képezheti, vajjon helyes volt-e, hogy művében, a tőle választott stilusnak egyik kifejlődött iskolájához – sem a franciához vagy némethez, sem az angolhoz, olaszhoz vagy spanyolhoz — nem ragaszkodott, hanem az egyetemes – csúcsíves — stilus formakincsének fölhasználásával, saját egyéni, szabadelvű fölfogását igyekezett érvényesíteni.

Steindl Imre — amikor a Magyar Tudományos Akadémia őt tagjává választotta — székfoglaló értekezésében e kérdésről – a nemzeti stilus megteremtésére irányuló törekvések és kisérletekről történt megemlékezése kapcsán — így nyilatkozott:

«Én az új országháznál új stilust nem akartam teremteni, mert ilyen, századokra szóló monumentális épületet ephemer részletekkel nem kezelhettem, hanem igenis arra törekedtem, hogy (a góth stilus) a középkor e remek stilusába szerény módon, óvatosan, mint azt a művészet mindenkor okvetlenül megkivánja, nemzeti és egyéni szellemet hozzak be. E célból eddig létező síkdíszítményeink összes motivumait, falfelületek, boltfölületek stb. díszítésére a góth stilus szellemében használtam föl, hazánk flóráját, mezőink, erdőink és rónáink növényzetét, annak formáit többé-kevésbbé stilizálva alkalmaztam; így pl. építészeti tagozatoknál, mint amilyenek a fejezetek, eltértem a góth stilus szigorú modorától, nevezetesen az építészetben annyiszor alkalmazott acanthus-levelet saját fölfogásom szerint kezeltettem a szobrász által ... A belső díszítésnél ... részben Rafaelt követtem. Miként ő a thermák föstését renaissance-szellemben alakította át, én meg ugyanazon thermák föstését a góth stilus modorában és szellemében iparkodtam érvényre juttatni ... A többi díszítő részekben pedig nem egyedül a régi stilus formai tisztaságának fönntartására törekedtem, mint inkább a modern igényeknek és fölfogásnak nemzeti szellemben iparkodtam hódolni.»

Ezekből az idézetekből világosan kitünik, hogy Steindl Imre a Magyar Országház stilusának megalapításakor öntudatos bátorsággal lépett arra az álláspontra, mely szerint, bár egyáltalán nem akarta az u. n. «tiszta» stilus kultiválását elítélni, de viszont szakított azzal a sokaktól dogmának vélt fölfogással, mintha valamely stilus keretében csakis szigorúan az abban máris kifejlődött és elfogadott formák lennének művészeti szempontból jogosultak és mintha újabb, esetleg valamely más stilus forma-

kincséhez tartozó motivumok alkalmazása és fölhasználása a «művészies eszme» rovására esnék. — E tekintetben hajdani tanára és mestere, a bécsi Schmidt Frigyes Dombaumeister zu St. Stephan fölfogását tette a magáévá s az ő nyomdokait követte, aki e felfogás érettségének, a bécsi Rathaus és Sünhausban, oly remek bizonyítékait szolgáltatta. De csakis a fölfogás az, amiben Steindl mesterét követte, mert a formaképzésben, különösen a magyar díszítő-motivumok bevonása által is, elismerésre méltó önállóságnak adta tanúbizonyságát.

Hogy valamely monumentális épületműhöz — legyen az akár egyházi, akár profán — építőművészeti kifejlett stilusoknak melyike alkalmazandó, arra nézve manapság, amikor a stilusok a modern — kulturális szempontból nemzetközinek mondható — élet egybeolvasztó ereje, a közlekedő és ábrázoló eszközök fejlettsége folytán, az összes művelt nemzetek közkincsévé váltak, mindig az illető építőmester művészi egyénisége a határozó és alig lehet kétségbe vonni, hogy bármelyik epítőművészeti stilus alkalmazása, bármely ország területén, bármely nemzet népszellemének kifejezéséül egyaránt jogosult és egyaránt lehet alkalmas is. Mert hiszen szinte bizonyos emellett, hogy az illető országban kifejlődött népszellem meg fogja lelni, az emelt monumentum idomain, megfelelő kifejező módját, bármelyik stilus rendszerének és formakincsének alkalmazása esetén is, föltéve, hogy az illető mester művészi feladatára rátermett.

Ami pedig a kérdésnek azt az oldalát illeti, hogy «szabad» volt-e a választott góth stilus keretében más stilusok — renaissance, bizanci — motivumait, sőt szellemét belevinni és alkalmazni, erre nézve a választ csakis az adja meg, hogy vajjon sikerült-e a vállalkozás, vagy nem.

Dogmák fölállítása s az azokhoz való szigorú ragaszkodás, a művészetek fejlődése szempontjából, nemcsak veszedelmes, hanem határozottan akadálya, fékkötője a művészetek egészséges fejlődésének. Pedig ilyen, a szabad mozgásnak gátot vető dogmának volna tekinthető az a tétel, mely szerint minden stilus csakis azoknak a formáknak és motivumoknak az alkalmazását engedi meg, amelyeket a stilus keretében, már ekkoráig, kultiváltak.

Mert jogosan föl lehet vetni a kérdést, vajjon elítélhető és elítélendő-e elvileg, ha valamely mester, valamely stilus keretében,

saját kora életviszonyaihoz, igényeihez és fölfogásához mérten s fölhasználva a műszaki fejlődöttség immár magasabb fokozatát, az újabban gyakorlatba került szerkezeteket és építőanyagokat s az ekkoráig csak valamely más stilus formáiból ismert motivumokat is alkalmazza, igyekezve azokat a tőle kultivált stilus szellemébe beleolvasztani; vagy el kell-e ítélni, ha egészen új, ekkoráig éppen nem alkalmazott — esetleg nemzeties — motivumokat is belevon munkájába és korának és saját nemzetének népszellemét ily módon kisérli meg a rég kifejlett stilusforma nyelvezete révén, de újabb fogalmakat kifejező új szavak, vagy honosított idegen szavak, illetőleg formák fölhasználásával, tárgyi kifejezésre juttatni? Vajjon elítélendő-e ez csak azért, mert e stilus régi mesterei e motivumokat — talán csak azért, mert előttük ismeretlenek voltak — nem használták? Ezekre a kérdésekre szinte önmagától áll elénk az a válasz: hogy ha az elítélést jogosnak ismernők el, akkor minden eddig ismert stilust befejezett, önmagába zárt s többé nem fejleszthető egésznek kellene tekintenünk s a mai és a jövőbeli művészeti működés, csakis a régi ismert művek ezerszeres, folyton ismétlődő variálásából állna, vagy pedig, hogy el kellene vetni minden jónak és szépnek elismert régit s ez esetben a modern művészeti működés a semmiből teremteni akarás, meddő törekvésévé lenne kárhoztatva. Pedig, hogy a régi művészeti formák fölhasználásával az újabb kor szellemében s e szelemnek s az újabb szükségleteknek megfelelő újabb szerkezeti és művészeti motivumok bevonásával valamely stilus tovább fejleszthető, sőt megfelelően át is alakulhat, arra nézve ragyogó bizonyíték: a klasszikus római építészet és az abból fejlődött renaissance.

A bécsi nagy mester: Schmidt Frigyes és az ő nyomán magyar tanítványa: Steindl Imre annak a fölfogásnak hódolt, hogy idegen stilusbeli, sőt egészen új, eddig nem alkalmazott motivumok, még a legbefejezettebbnek elismert góth stilus keretébe is beilleszthetők, föltéve természetesen, hogy ezzel sem a stilus rendszerét, sem az abban kifejezésre jutó szellemet meg nem hamisítjuk.

Hogy a magyar mesternek mennyire sikerült ezt a meggyőződésszerű fölfogását érvényesíteni, azt éppen nagy művészi alkotása: a magyar Duna partján álló Országház hivatott a jelen és az utókornak bemutatni.

Steindl Imre tekintélyes polgárcsalád fia, Budapesten 1839. évi október 29-én született. Középiskoláit s műegyetemi tanulmányait itthon végezte, de ezután 1859-ben — a továbbképződés ösztönét követve — még a bécsi képzőművészeti akadémián folytatta tanulmányait, ahol egész 1867-ig — két évi megszakítással, mely idő alatt a budapesti műegyetemen tanársegédi tisztet töltött be — egyike volt a legkiválóbb s kitüntetésekkel elhalmozott növendékeknek. Tanára, a méltán világhírű *Schmidt Frigyes*, nemcsak legkedvesebb tanítványai közé sorozta, hanem utóbb bizalmas barátságába fogadta őt. 1869-ben a budapesti műegyetemen helyettes tanár, 1870-ben pedig a középkori építészet nyilvános rendes tanára lett.

Nagyobbszabású építőművészi gyakorlati működése is ekkor vette kezdetét s néhány fővárosi bérpalotán s vidéki kisebb-nagyobb épületen kívül fölépítette a *Gyulai Sámuel* gróf monumentális sírkápolnáját a budai sírkertben, továbbá a budapesti ú. n. Újvárosházát, a budapesti műegyetem épületét, az állatorvosi akadémia épületcsoportját s a Budapest-erzsébetvárosi római katholikus templomot. Munkássága kiterjedt ezenkívül a műemlékek restaurálására is s nevezetesen: a kassai székesegyház, a bártfai szent Egyed, továbbá a máriafalvi s az iglói templomok emlékszerű helyreállítása az ő nevéhez fűződik.

Valamennyi építkezésére kiváló műgondot fordítva, előszeretettel kultiválta a polychromiát, izléssel és szerencsés kézzel érvényesítve azt. Legtöbb alkalma nyilt a polychromia kifejlesztésére is, élete nagy munkájának az Országháznak kiképzésében, melynek belső díszhelyiségei, a pazar s mégis összhangzatos szineknek és az aranynak ragyogásával egész sorát az imponáló, szinte páratlan fényű interieuröknek tárják bámuló s gyönyörködő szemeink elé.

Építőművészeti működése számos kitüntetést szerzett neki. Az 1873-ki bécsi közkiállítás a Medaille für Kunst érmet, az 1878-iki párisi közkiállítás az Officier d'Academie címet és itthon a Ferenc-József-rend lovagkeresztjét hozta meg számára. 1895-ben a The Royal Institute of British Architects tiszteleti és levelező tagjául, 1898-ban pedig a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagul választotta s végül 1900-ban megkapta azt a kitüntetést, amelynél nagyobb művészt, mint ilyet alig érhet, amikor a királyi kegy a pro Litteris et Artibus érdemjelével ajándékozta meg őt.

De nem az őt ért számos kitüntetés sorozza őt a szerencsés választottak közé, hanem az, hogy a Magyar Országházát megépíthette. Vagy érhet-e építőművészt szerecsésebb sors, mintha alkalma nyílik szellemének, tudásának, művészi lelkesedésének ily óriás arányú, maradandó, évszázadokra szóló kifejezést adni, amikor minden eszközzel rendelkezve, kicsinyes, anyagi, pénzügyi akadályokba nem ütközve, megteremtheti nagy művét és testet adhat annak, ami lelkében élt és pedig úgy, mint lelkében élt? Valóban az, ami neki, csak keveseknek adatott és ő érezve ezt, vasakaratának egész erejével, szelleme egész buzgóságával és jellemének szívós makacsságával rajta volt, hogy méltó emlékművet állítson korának, nemzetének és magának!

De életének alkonyán sorsa mégis szinte tragikussá vált. Egészsége annyira megrendült, hogy a nagy építkezés befejező munkáiban, élete utolsó évei folyamán, már alig vehetett részt. De azért élénk figyelemmel, élénk érdeklődéssel kisérte a munka haladását és minden nap ott volt a csaknem kész palotában, szinte legutolsó leheletéig. Lázas, mohó vágygyal sürgette, várta a munka befejezését s azt, hogy nagy művét rendeltetésének átadhassa.

Nem érhette meg. Öt héttel az épület használatba vétele előtt *Steindl Imre* meghalt, 1902. évi szeptember 2-án, 63 éves korában. Húsz évi munka eredménye, egy élet álma, művészi lelke ideálja foszlott szét szemei előtt, mielőtt azokat végső nyugalomra lehunyta; a Mester maga nem láthatta mesterművét befejezetten, amelyen pedig milliók szeme fog gyönyörködni!

De lelke megnyugodhatik. Azok, akiknek van érzékük a művészi alkotások becse iránt és meg bírják érteni az ilyen, legnagyobbszabású műalkotás értékét, elismerő bámulattal adóznak élte nagy munkájának, most s a késő jövendőkben egyaránt.

Bronzból öntött mellszobra, a végrehajtó bizottság kezdeményezése folytán, ott áll a Mester nagy alkotása, az országházi díszlépcsőház márványfalának díszes fülkéjében, joggal követelve a jelen és az utókor elismerését.

*

Steindl emlékének áldoznak tisztelői és barátai halála után is. Műépítészek, műiparosok, írók és hirlapírók, akik Steindl mellett dolgoztak, nagy munkáját egyébként közelebbről méltat-

ták, társasággá tömörültek. A profán címe «hazai műpártoló egyesület», de maguk között «*Steindl céh*»-nek nevezik magukat. Ebben a társaságban nincs semmi, ami valamikor a «céh»-ben rossz volt, de megvan minden, ami valamikor a céhben jó volt, az összetartás, a szellemi és erkölcsi szinvonal emelésére vezető törekvés, a kölcsönös megbecsűlés és főleg — a kegyelet.

Díszes helyiséget rendeztek be maguknak és szoros összesimulásban ápolják a művészet emelését, a műipar fejlesztését, a polgári munka érvényesítését és a háromnak egymásra való kölcsönhatását, egymást kiegészítő támogatását.

És ápolják mindenekfölött a kegyeletet Steindl Imre emléke iránt, akinek szellemében és akinek irányt jelző neve alatt tovább akarnak dolgozni a honi műipar fejlesztésén és a műiparosok érvényesülésén. Ez a nemes törekvés pedig méltán kelt rokonszenvet mindazok szívében, akik nálunk a modern művészi haladásnak és az ipar jogosult térhódításának komoly hívei.

Ráth György.

Ráth György nyugalmazott királyi táblai tanácselnök, főrendiházi tag, a *Magyar Iparművészeti Társulat* elnöke és az iparművészeti múzeum főigazgatója, hetvenhétéves korában hunyt el. A magyar iparművészet fejlesztésének egyik legelsőrangú úttörője volt, aki évtizedeken át valósággal apostoli munkálkodást fejtett ki ezen a téren. Az iparművészeti társaság és múzeum megteremtésében, a mostani előkelő színvonalára való emelésében vezető tényező volt Ráth György lelkesedése, nagy munkaereje, finom ízlése és áldozatkészsége. Az általa létrehozni segített intézmények vezetésében tevékeny, irányító részt vett egészen a legutóbbi időkig a fiatalos lelkű öreg úr, aki az öregség és betegség súlyos terhével dacolva, ernyedetlenül dolgozott ideális törekvéseiért, amelyeknek sok szép gyakorlati eredményét láthatta. Érdemei megőrzik nevét a magyar ipar és a vele rokon művészet történetében, a magyar iparművészek és műiparosok hálás emlékezetében.

Ráth György már régebb idő óta szenvedett szívbajban s tavaly nyáron fokozott munkálkodásával megerőltetvén magát, annyira elgyengült, hogy az őszszel Knutzenbe, majd pedig

Meránba vitték s az egész telet ott töltötte. Ezután ismét hazahozták. De néhány hét mulva ismét beteg lett s nem is gyógyult meg többé. Egyik nap reggelén nagyon rosszul lett, dél felé pedig elvesztette eszméletét, agóniába esett s három órakor meghalt. Végtisztessége Budapesten volt az Iparművészeti Múzeum üllői-úti palotájának előcsarnokában. A halottat Melsicre szállították s az ottani családi sírboltban helyezték örök nyngalomra.

Ráth György Szegeden született 1828-ban. Jogi tanulmányainak befejezése után az 1847-iki országgyűlésen a csongrádmegyei követek oldalán mint országgyűlési írnok volt jelen majd 1848-ban a magyar királyi pénzügyminiszteriumban mint segédfogalmazó kapott alkalmazást; emellett a szabadságharcban is mint önkéntes vett részt. Utóbb a jogi pályára lépvén, a bírói pályán a kir. táblai tanácselnökségig emelkedett. Több mint negyvenéves szolgálat után a Szent István-renddel vonult nyugalomba 1890-ben, s ettől kezdve kizárólag az iparművészetnek élt. De addig is bírói működésével párhuzamosan minden szabad idejét a képzőművészetek és az iparművészet érdekeinek szentelte. Tíz éven át volt az Országos Képzőművészeti Társulatnak választmányi elnöke. Főleg ő teremtette a társulat jelenlegi virágzó állapotát és eszközölte a régi Műcsarnok s a mellette levő zeneakadémiai palota felépítését. Ebbeli érdemeiért a társulat közgyűlése tiszteleti tagjává, később a Nemzeti Szalon díszelnökévé választotta. Az 1873. bécsi világkiállításnál a magyar művészeti osztályt rendezte s a nemzetközi zsüriben előadója volt a szobrászati szaknak. Az Országos Képzőművészeti Tanácsnak 1877. óta hosszú időn át alelnöke volt és annak mostani új szervezése nyomán állandó tagja. Az Országos Magyar Iparművészeti Múzeumnak 1881. óta 1896-ig közvetlen vezetője volt és a király e múzeum főigazgatójának címével tüntette ki. Mint ilyen, ő rendezte a nagy föltünést okozott könyv- és ötvöskiállítást. A Magyar Iparművészeti Társulatnak elnöke lévén, létrehozta a milleniumi kiállítás keretében a társulatnak ama külön kollektiv tárlatot tartalmazó pavillonját, melyért a legmagasabb kitüntetésben, a díszoklevélben részesült. Ugyancsak ő készítette elő, szervezte és rendezte az 1900-iki párisi világkiállításon a magyar iparművészeti csoportot; itt a nemzetközi szobrászati zsüri alelnökévé választotta. Érdemeiért 1882-ben a Lipót-rend lovagkeresztjét, 1902-ben pedig a francia becsületrend középke-

resztjét kapta és két ízben királyi elismerésben részesült. Különböző jogi, történeti és könyvészeti munkák és értekezések szerzője volt. A Magyar Tudományos Akadémia arkeológiai és irodalomtörténeti hizottságának tagja volt. A közelebb lefolyt huszonöt év alatt részt vett jóformán az összes közművelődési mozgalmakban. Kizárólag hungarikákból álló könyvtárának gazdagsága, választékos képtára és sokoldalú régiséggyüjteményei ritkítják párjokat. A főrendiház élethossziglan való tagjává 1897-ben nevezték ki. Tagja volt a királyi és országos közigazgatási fegyelmi bíróságnak is.

*

Ráth György egyéniségét és jelentőségét kellőképen méltányolja az a részvétirat, amelyet a gyászoló özvegyhez a *Magyar Iparművészeti Társulat* intézett. Az e sorok írója által szövegezett részvétirat a következő:

Fájdalmas részvéttel siratjuk Istenben boldogult urát, *Ráth Györgyöt*, Társulatunk elnökét, díszét, a magyar iparművészet úttörő apostolát.

Mert önzetlen úttörője és ihletett apostola volt ő a mai magyar iparművészetnek, aki évtizedeken át egyrészt előkelő ízlésre, nemes érvényesülésre tanította, nevelte a művészeket és iparosokat egyaránt, és így harmóniába olvasztotta a művészetet és mesterséget; másrészt e törekvések rendszeres támogatását eszközölte ki fönt és lent s a műipar szüntelen pártolására buzdította a közönség minden rétegét.

Művésze volt ő az életnek, mestere az ízlésnek. Alkotási vágyát folyton növelte vasakarata és páratlan kitartása, nagy tudása és finom érzéke.

E kvalitásokkal és hatalmas erejével érvényesítette eszményeit, törhetlen energiával táplálta alkotásait. Dolgozott, fáradozott és áldozott, hogy biztosítsa a mások sikereit. Akkor volt igazán boldog, mikor az ő virágos kertjében, az üvegházból a való élet termő földjébe átültetett magyar műipar viruló berkeiben a dicsőség, a diadal és a praktikus eredmények virágai már gyümölcsöt érleltek hűséges tanítványai számára.

Tanítványai vagyunk mindnyájan a szép, a jó, a nemes kultuszában s ha nem leszünk is képesek Őt pótolni, szeretettel fogjuk követni tanításait, kegyelettel őrizzük emlékét és holta után is hirdetjük, terjesztjük igéit: *a munkának idealizálá-*

sát, az igazi tehetségek által való nemes érvényesítését s a közönség által leendő megbecsülését.

Áldást vetett életében, tisztességet, elismerést, megbecsülést arat — a síron túl is.

Önzetlen példája elébb úttörés vala, később maradandó alkotásaiban kulminált.

Elévülhetlen érdemeinek glóriája ez alkotásaiban tovább fogja élni ragyogó életét.

És az ő szellemében való újabb és újabb kitartó munkával igyekezni fogunk ennek a fénynek tiszteletet és örök életet biztosítani — nemzedékről-nemzedékre.

*

Ráth György özvegye méltó, soha el nem múló emléket emelt férjének azáltal, hogy a nagy műbarát páratlan művészeti gyüjteményét a nemzetnek ajándékozta, s ezzel boldog emlékű férje óhaját valóra váltotta. A hatalmas műkincsgyüjtemény most már a nemzet birtokába ment át és kiegészítő része az iparművészeti muzeumnak. A gyüjtemény művészi és történeti értéke nagy összeget képvisel, mely szerény becsléssel is másfél milliom koronára rug.

Mindez a műkincs a budapesti Városligeti fasor 10. sz. ízléses kis palotában van elhelyezve. Az özvegy mindössze e házért és a telekért fogadott el 300,000 koronát; a ritka műgyüjteményt, melynek az épület méltó keret gyanánt szolgál, nemes szíve sugallatára ingyen engedte át nemzetének. A berendezésben nincs egy dísztárgy, egy bútordarab egy szőnyeg, nincs semmi, aminek művészi, iparművészeti, históriai vagy egyéb ily nemesebb értelemben vett értéke nem volna. Ellenben vannak műtárgyak, amelyek részben egyetlenek a maguk nemében, vannak mások, amelyek elsőrendű értékűek, világraszóló mesterek művei. E ház kincstára a művészetnek, a mindent megnemesítő ízlésnek, és elsőrendü nevezetessége fővárosunknak.

És e remek gyüjtemény nem múzeális kiállítás, hanem egy fölszerelt, berendezett *lakás* egy rajongó lélek nemes ízlésével, harmoniájával, szeretetével, találékonyságával, vonzó egyénisége minden bélyegével. Izlésben, fényben, kényelemben és a művészet igaz szeretetében gyönyörködhetünk e nemes hajlékban. És e kincseknek európai hírű jelentősége, művészi becse és óriás anyagi

értéke van. Úgy hazai, mint külföldi gyüjtők és műértők nagy összegeket ajánlottak föl e ritka szakértelemmel összegyüjtött műkincsekért.

*

Egyik napilapunk, méltatva az adomány nagy jelentőségét, a következőket jegyzi meg:

Egy ideális élet misztériuma szül ilyen dolgokat.

Ráth György a bírói széken, az igazság szolgálatában, az igazság szeretetében, az igazság kultuszában töltötte el életét.

Az igazság szeretete mellett, ami végre ugyanaz, csak megnyilvánulásában más: a szépnek a szeretete és kultusza töltötte be lelkét. A művészet kultuszát űzte, az volt a szenvedélye, öröme, vágya. Örökségét és munkája jutalmát erre költötte. Emelkedhetni-e a tülekedő élet zajából szebb két fehér szárnyon ideális magasságokba, mint az *Igazság* és a *Művészet* szeretetének tündérszálaiból szőtt két szárnyon?

De egy harmadik tényező lépett e kettőhöz, hogy tökéletesítse az ő életét s megadja neki azt a szép halhatatlanságot, amely a Ráth György-múzeumban örökíti meg őt és élete tartalmát.

Ez a harmadik az ő házas frigye, az a szent és háborítatlan viszony, amelyet egy, őt szeretetével megértő nemes gondolkozású, nagy szívű, hozzá méltó asszony társaságában élt le. Oly lelki harmónia volt köztük, aminő csak kiválasztott lelkek közt lehetséges. Ez az egymást meg- és átértése két léleknek magyarázza meg, hogy a férj élete, gondolata, vágya teljesülésének a legszebb, legnemesebb, legmegkapóbb formáját az asszony találja ki akkor, mikor már a férje nem él. De mit mondok. Csak ránk, csak a világra nézve nem él. De él a nőben, él általa és azután fog élni szelleme, ízlése, életének iránya, tartalma, egyénisége, jelleme, híre és neve abban az intézményben, az Országos Ráth György-múzeumban, ott a városligeti fasorban.

...Ime, ez Ráth György életének és egyéniségének legszebb apotheozisa...

Hauszmann Alajos.

Az Országos Iparegyesület nemrég testületileg tekintette meg a budai királyi várpalotát és részt vett azon az ünnepen, melyet az iparosság rendezett a palota érdemes építőjének. Általános volt az elismerés Hauszmann Alajos iránt, aki fényes tehetségeit, tudását, szorgalmát és hazafias érzéseit érvényesítette a monumentális palota létesítése és ebben főleg a magyar műipar erejének kifejtése és alkalmazása körül. Nincs a palotában egy kő, egy szög, ami nem volna magyar. Az anyag, az erő, a munka, a művészet, a tudás, mely azt létrehozta — mind-mind magyar és mind-mind kiváló, elismerésre méltó.

Hauszmann Alajos maga is finom művészi lélek, aki remek koncepcióval teremté meg nagy alkotásának összes részletterveit. Nevét és érdemes egyéniségét ez is fönntartja és tisztelettel övezí késő nemzedékek előtt is. De előttünk az a legnagyobb érdeme, hogy a magyar ipart védőszárnyai alá vette s ennek szellemével és művészetével töltötte meg a király palotáját, mely immár nemcsak kiváló alkotás, hanem látványosság és messze földön hírdetője annak, hogy van magyar ipar, hogy érdemes azt nemcsak pártolásban, hanem elismerésben, főleg pedig *védelemben* részesíteni.

E messze kiható ténykedéseért emelte paizsra az Országos Iparegyesület Hauszmann Alajost, aki előtt az egyesületi aranyérem átadásával ünnepélyesen fejezi ki köszönetét és elismerését a magyar ipar pártolása, erejének kifejtése és érvényesülésének előmozdítása körül szerzett kiváló érdemeiért.

Legyen e szerény elismerésünk egyszersmind buzdítás is arra, hogy az egész magyar műszaki világ méltányolhassa ezen büszkeségének ezt a kitüntetését s kövesse példáját minden téren, ahol a magyar ipart fejleszteni, fölkarolni és pártfogásban részesíteni lehetséges és szükséges.

Hauszmann Alajos született Budán 1847-ben. Elemi iskoláit Budán és Tatán, középiskolákat a budai reáliskolában végezte, 1863-ban az akkori budai József-műegyetembe lépett és elvégezte az általános technikai szakokat, mert külön építészi szakosztály akkor még nem létezett.

Tanulmányai mellett az építőmesterség gyakorlati terén is működött, a szünidőkben mint kőműves inas dolgozott az Aka-

démia-palotán, ahol Diescher építőmester alatt fölszabadult és kőműves legény lett 1864-ben.

Az építészi magasabb kiképzést a berlini építészeti akadémián szerezte, melynek 1866—69-ig rendes hallgatója volt. Eközben a magyar kormány ösztöndíjával 1867-ben Párisba ment a világkiállítás tanulmányozása végett. Már mint akadémiai hallgató, tagja lett a berlini építész-egyletnek, melyben több nyilvános előadást tartott. Elvégezvén az akadémiát, Orth János berlini építész irodájában talált alkalmazást, míg 1870-ben megbízást kapott a kir. József-műegyetem díszépítészeti asszisztensi állására. Szabad idejét pedig Szkalnitzky & Koch irodájában töltötte. Építőművészeti tanulmányai azonban a művészetek klasszikus hazájába vonzották és 1871-ben hosszabb utazást tett Olaszországba. Onnan visszatérve újból Szkalnitzky irodájába lépett, ahol már vezető állást kapott és alatta épültek a gróf Zichy János és Wodianer Albert palotái, miközben már néhány kisebb önálló munkát is végzett. 1872-ben neveztetett ki a kir. József-műegyetem díszépítészeti tanszékére ny. r. tanárnak, mely tanszéken 35 év óta működik.

Tanári állása mellett a gyakorlati téren is dolgozott. Az ő tervei szerint épültek (csak a kiválóbbakat soroljuk föl), a fővárosban: a Tüköry-palota, az Erzsébet-téri kioszk, a Szent István fővárosi és Erzsébet kórház, az V. kerületi reáliskola, az I. kerületi áll. tanítóképezde, a technológiai Iparmúzeum, a törvényszéki orvostani intézet, a műegyetemi pótépület, a gróf Batthyány-féle paloták, a New-York biztosító-társaság palotája, a törvénykezési épület, az Igazságügyi palota (Kuria), számos bérház, villa és bankintézet. A vidéken: a gyomai r. kath. templom, a szombathelyi szinház, város- és megyeháza, a zombori és soproni gimnázium, a kolozsvári tud. egyetem bonctani, élettani és közegészségtani intézetei, a nyitramegyei kórház, gróf Nádasdy Ferenc ladányi, gróf Pejachevich podgoráci, Széll Kálmán rátóti kastélyai, a fiumei kormányzói palota stb. 1891-től 1905-ig pedig a budai királyi várat építette.

Irodalmi működéséből fölemlítendő az «Építési szerkezettan» című műve, melyet kéziratban adott ki, továbbá a «Kórházépítési tanulmányok» című műve, számos épületeinek ismertetése, melyek között egynéhány díszmű van, például az «Igazságügyi palota», melyet a m. kir. mérnök- és építészegylet adott ki, a királyi várépítés története stb.

Pályázatokon számos első díjjal lettek tervei jutalmazva. Kitüntetéseiből fölemlítendő, hogy Szombathely város díszpolgára, az Angol Royal Institute of British Architects dísztagja, az 1900. párisi kiállítás Grand Prix nyertese, a belga Lipót-rend lovagja, az osztrák III. osztályú vaskorona-rend és a «Pro literis et Artibus» érdem-rendjel birtokosa. A királyi várpalota befejezése után a Ferenc József-rend nagykeresztjét kapta, mely alkalommal szaktársai és polgártársai egyaránt meleg ovációkban részesítették. Tagja a fővárosi közmunkák tanácsának, az országos műszaki tanács, közoktatási tanács, közegészségügyi tanács és képzőművészeti tanácsnak, székesfővárosi bizottsági tag stb.

1905-ben az Országos Iparegyesület legnagyobb kitüntetését, az egyesületi aranyérmet adományozta Hauszmannak és ez a kitüntetés oly méltó férfiut ért, a kire szaktársai épp úgy, mint az összes magyar iparosok méltán lehetnek büszkék.

És van ennek a kitüntetésnek még egy különös fontossága. Dokumentálni kivánta vele az egyesület, hogy a műszaki és műépítészi sikerek szoros nexusban vannak a magyar ipar sikereivel. És midőn ezt a magyar iparosság részéről hivatalosan is dekretáltuk, joggal reméltük, hogy e fölfogásunkat a magyar technikus világ hivatott képviselői a maguk részéről is ratifikálják s magukhoz emelve a magyar ipart, ennek egyenjoguságáért, elismertetéseért és érvényesüléseért úgy fognak dolgozni, mint Hauszmann Alajos.

Hálásak vagyunk Hauszmann Alajos iránt, akinek elévülhetlen érdemei nekünk erre a kapcsolatra alkalmat adtak s reméljük, hogy viszont az ő úttörő munkássága és maradandó sikerei követendő példa gyanánt fognak hatni nemzedékről-nemzedékre — a magyar ipar jövő fejlődésének hathatós előmozdítására és biztosítására.

AZ IPAREGYESÜLET VEZÉRKARA.

Gróf Zichy Jenő.

Tavaly (1905-ben) mult huszonöt éve, hogy Zichy Jenő az országos iparegyesületben az elnöki tisztet betölti.

A 40-es évek elején, a régi iparegyletben megindult ipari tevékenységet, mint sok minden korszerű és hazafias mozgalmat, a forradalom utáni időszak teljesen megbénította.

Majdnem két hosszú évtizeden át, e téren hazánkban nem történt semmi. Az alkotmányos időszak és a nemzeti újjáébredés ugyan sokféle mozgalmat keltett életre, de az ipari akció csak annyiban tudott ismét fölszinre vergődni, hogy a 40-es években fönnállott iparegylet *Eötvös József* báró buzgó kezdeményezése folytán újból megalakult. A gazdasági föllendülés korszakában ugyan nagy mértékben fordult a közfigyelem és a tőke az ipari vállalkozások felé, de talán csak azért, hogy a gazdasági válság beálltával ismét stagnáció álljon be.

A nemzet, mely oly fogékonyságot mutatott a kulturális haladás minden ágazatának fölkarolása iránt, nem tudott buzdítólag fölmelegedni az iparügy szellemi munkásainak szavára. Maga a sajtó kevés tért szentelt a közgazdasági érdekeknek, de ezek között legkevesebbet az ipar ügyének. És midőn már a viszonyok javultak, az ipari mozgalmak élénkültek és tevékenység mutatkozott a társadalmi téren, eszmék fölvetése, helyi és nagyobb kiállítások rendezése által, még akkor is bizonyos hideg tartózkodás jellemezte a társadalmat, mely e mozgalmak iránt határozott érdeklődést mutatni nem tudott.

Pedig sok jeles, képzett szakértő, odaadó, buzgó és önzetlen férfiú hordta már akkor is szívén az iparfejlesztésnek nagyfontosságú ügyét. De a siker ezek munkálkodása és az általuk elért eredmények között nagyon aránytalanul állott. Még az 1876. évi szegedi országos kiállítás elég fényes külső sikere sem volt képes, az iparfejlesztés ügyének hatalmasabb lendületet adni.

E sajátos jelenségnek oka abban keresendő, hogy nem volt a mozgalom vezetői között oly egyéniség, ki elég határozottsággal és átható lelkesedéssel tudott volna a társadalom minden rétegében rokonszenvet ébreszteni a közgazdasági tevékenység egyik legfontosabb ága, az ipari akció különböző érdekeinek fölkarolása iránt.

Az 1879. évi székesfehérvári országos kiállítás e téren méltán új korszakot alkotott. Gróf *Zichy Jenő*, ki ugyan nem ez időben kezdte nyilvános szereplését és ki előbb is kiváló gondot fordított a közgazdasági érdekek tanulmányozására, végre egész buzgalommal, a nálunk parlagon heverő tér művelésére szánta magát és szándékát azzal a szívóssággal és törhetlen erélylyel, mely az ő individualitásának jellemző sajátsága, pontról pontra, pozicióról pozicióra, fokozatosan keresztül is vitte.

Még mint alig serdülő ifjú, hosszabb időt töltött gróf *Széchenyi István* társaságában. A legnagyobb magyar abban az időben, teljes visszavonultságban élt döblingi magányában, de annál bensőbbé vált a viszony mester és tanítvány közt.

Zichy Jenő gróf sűrűn érintkezett a nagy hazafival, áhitattal hallgatva ennek hazánk nemzetgazdasági regenerációjára vonatkozó terveit és jövendőbe ható eszméit, melyet bár borúsnak látott mindent felölelő szelleme, a közgazdasági tért és az azon való fölvirágzást elveszettnek nem hitte. Ily módon nemcsak a hivatás ébredt föl a fiatal lelkes mágnásban Széchenyi István oktató szavainak hatása alatt, de lelke mélyében meggyőződött a felől, hogy kulturális föladatunk összes ágazatai közül a közgazdasági az, mely leginkább van hazánkban elhanyagolva és számba véve az európai kulturnemzetek haladását, csakhamar belátta, hogy ez a haladás minden nemzetnél oly mértékben megy előre, amily mérvben ezek gazdasági erejüket növelni igyekeznek. És — mint ezt egyik alkalmi fölszólalásában kifejté — minden gondolkozó embernek be kell látnia, hogy ha van munkafölosztás a gazdasági termelésben, kell ilyent létrehozni a társadalmi tevékenység terén, a hazafias működésre hivatott hazafiak munkálkodásában is. Egyrészt tehát e nézettől vezérelve, másrészt a «legnagyobb magyar» szellemének hatása alatt, Zichy Jenő gróf tevékenységét első sorban hazánk közgazdasági fejlődésének szentelte.

Hosszabb tanulmányutat tett a művelt külföldön, hogy megismerje annak állami és társadalmi életét és már ez útja közben

a főfigyelmet a közgazdasági érdekek tanulmányozására fordította első sorban. Hazatérve nem a nyilvános szereplésen kezdte, hanem tanulmányait mindenekelőtt a saját gazdaságában igyekezett érvényre emelni és nagy kiterjedésű birtokainak kezelésében oly mintaszerű arányokat hozott be, hogy azt minden okszerű gazda megirigyelhetné tőle. E közben szabad idejét részben tanulmányai gyarapításának, részben a közügyeknek szentelte és nem egy fontos gazdasági intézmény, alkotás vagy kezdeményezés, kizárólag az ő törhetlen erélyű munkásságának köszönheti lételét. Működése sok irányban ágazott szét, de soha sem volt meddő. A gyakorlati eredmények és sikerek egész láncolatával dicsekedhetik, amelyek a székesfehérvári kiállításig is, a legbuzgóbb és legágilisabb mágnásaink sorába emelték őt. A székesfehérvári kiállítás előmunkálatainak megindulása óta a közgazdasági téren összpontosította működésének legjavát, és ebben az *ipari* érdekek előmozdítására fektette mindig a fősúlyt. Odaadó, önzetlen eljárásával meghódította ez ügynek a közönséget, és fáradhatlan munkásságának köszönhető, hogy ez eddig elhanyagolt téren is újabb és újabb sikereket értünk el, melyek gazdasági fejlődésünk harmonikus menetét mindinkább biztosíthatják.

És bármily szigorú birálatot gyakoroljunk is működése fölött, amidőn tevékenységének eredményeit láncolatosan összefűzve méltatjuk, kétségkívül el kell ismernünk, hogy gróf *Zichy Jenő* munkássága egyaránt méltó a nemzet minden rétegének hálás elismerésére. Az ő neve, az ő példaadó buzgólkodása, új korszakot teremtett az indusztrializmus terén Magyarországon és ha a skepticizmus kicsinyléssel tekintene is a Zichy Jenő nevéhez fűződő sikerekre, azt bizony senki sem tagadhatná el, hogy az a lendület, mely az ipari élet többféle ágazataiban 1879 óta észlelhető, sőt magának a kormánynak és a társadalomnak nagyobb mérvű ipari tevékenysége is, nagyrészt az ő munkálkodásának és föllépésének közvetett hatása alatt született és gyarapodott, illetőleg azon agitáció kifolyását képezi, melynek a fehérvári kiállításon és azóta is igen sokszor Zichy Jenő állt az élén. Ezt az agitációt az ő népszerű neve és az ő szívós munkássága fejlesztette fokról-fokra. És habár az 1879. évtől kezdődő és az 1885. évig terjedő időszak, a hazai ipar fejlesztésében csak átmeneti időszaknak tekinthető is, el kell ismernünk, hogy ez az átmeneti időszak szerencsésebb nem lehetett volna, mint amilyen a Zichy Jenő vezérkedő tevékenysége

által lett. A gazdasági élet minden terén egyik főkérdés az átmenetek helyes és tapintatos intézése, hogy ezek a későbbi megállapodott munkának biztos, reális alapjait képezhessék. Közgazdasági tekintetben új tevékenység és ennek nyomán új élet serkent föl hazánkra az 1885. évi országos kiállítás után, melynek egyik oszlopa ugyancsak Zichy Jenő vala.

*

Gróf Zichy Jenő született 1837. julius 5-ikén Szent Mihályon, gróf Zichy Edmund és Odescalchy Paulina hercegnőtől. Tanulmányait kezdetben Székesfehérvárott a cisztercitáknál, később külföldön, nagyrészt Németországban végezte.

Hazatérve 1860-ban megválasztatott Fehérmegye főszolgabírájának, de e hivatalt alig egy évig viselhette, mert 1861-ben a bodajki kerület egyhangulag országgyűlési képviselőjévé választotta. A következő három országgyülési cyklusban, úgy mint az 1865., 1868. és 1871-iki években, Biharmegye élesdi kerületét képviselte az országgyűlésen. Mindig a Deák-párt híve volt s az «öreg úr» kedvencei közé tartozott; egy fontos közgazdasági kérdés (Salinenschein) azonban arra bírta, hogy pártjától független állást foglaljon el és miután ez az akkori szigorú pártfegyelemmel meg nem egyezett, kilépett a pártból és jó ideig pártonkívüli volt, mely állásában 1880—1884-ig is megmaradt, amely idő alatt Székesfehérvár városát képviselte az országgyűlésen.

1885-ben a Budapest belvárosi kerületet képviselte, később a zboróit, az ipolyságit, majd ismét a fehérvárit, 1905 óta függetlenségi programmal. Az alkotmányos küzdelemben, a nemzeti ellenállás szervezésében, élénk részt vett, a függetlenségi párt 1905-iki győzelmében nagy része volt. A vezérlőbizottságnak lelkes és buzgó tagja.

Régebbi közgazdasági programmjában többek között a következőket emelte ki:

Szerintem az agrárpolitika nem ellensége az iparpolitikának; sőt a viszonyok fejlődése e kettőt testvérként hozza össze, mert amiképen a nagyipar rohamos fejlődése mellett védelemben kell részesítenünk a kézműipart, azonképen védelembe kell fogadni a kisbirtokosok exisztenciális érdekeit is. De az agrár- és iparpolitikának oly nyomon és egymás érdekeit annyira respektálva kell haladnia, hogy fejlődésükben egyiknek érdeke is csorbát ne szenvedjen. Egészséges kézmű- és háziipari, valamint gyáripari fejlődés nélkül intenziv gazdálkodás nem képzelhető és a gazdasági fejlődés is legjobban

emelkedhetik, ha az ipari termelés szükségleteihez alkalmazkodik. E kettő együtt biztosíthatja anyagi fejlődésünket és kulturális haladásunkat. Ezért egészséges vámpolitikát követelek és *megfelelő olcsó szállítási utakat óhajtanék létesíteni!*

E rövidke, de tömör programm utolsó pontja érdekében már 1867-ben fáradozott. Belátta szükségét annak, hogy a magyarországi *vízi utak* rendeztessenek,* folyóink szabályoztassanak és egy rendszeres csatornázási hálózat megteremtessék. Ezért járt 1866-ban Hollandiában, hol gyakorlati tanulmányok, fölmérések alapján szerezte az anyagot azon szép nagy csatornázási, lecsapolási és öntözési rendszerrel kombinált tervezethez, melyet most érintett röpiratában alaposan kifejtett. Ez eszméjének megvalósítására sokat áldozott, de az akkor virágzásban levő vasuti láz és magántekintetek is halomra döntötték a tervet. Szeged és Szabadka város ezen, az alföld érdekeit melegen fölkaroló tervezeteért, Zichyt díszpolgárává választotta; szakértők állítása szerint, ha e terv megvalósíttatott volna, az 1879. évi szegedi katasztrófa soha be nem következik vala. És mivel e tervezet egészséges célzatairól Zichy Jenő lelke mélyében meg van győződve, mint újabban értesülünk, csak az alkalmas időt várja arra, hogy az abban rejlő eszme érvényesítése érdekében újból akcióba léphessen. És aki szívós természetét ismeri, aki tudja, hogy a maga elé tüzött föladatokat törhetlen erélylyel — minden akadály lerombolásával — meg szokta oldani, az nem is kételkedhetik benne, hogy e csatorna-tervezet alkalmas időben még komolyan szóba fog jönni.

*

A székesfehérvári országos kiállítás rendezéséhez gróf *Zichy Jenő* már azzal a célzattal fogott, hogy a hazai ipar és gazdaság teljes áttekintő képét nyújtva a hazai közönségnek, ezt ebből az alkalomból egy hatalmas közgazdasági akcióba belevonja. Tanulmányai és tervezgetései közben ugyanis arra a meggyőződésre jutott, hogy a közgazdasági, főleg ipari akció hathatósabb megindítása, mint eddig, úgy ezentúl is csak kevés sikerre bírhat kilátással, hacsak nem veszünk ennek hátteréül, vagy alapjául egy olyan alkalmat, melyen a hivatott tényezők és maga a közönség is komolyan lelkesülni képes. És e meggyőződése érlelé meg

* Lásd ily című röpiratát: *A duna-tiszai, vagy Pest-Szeged-Szabadka és Kula közötti csatorna.* Irta gróf *Zichy* Jenő, Budapest, 1867.

benne a fehérvári kiállítás eszméjét, melynek megtestesítése érdekében több, mint három éven át egész odaadással fáradozott.

Midőn a kiállítás rendezéséhez és szervezéséhez fogott, voltak sokan, akik bizalmatlansággal, kevés reménynyel fogadták kezdeményezését. Hiszen éppen az ország iparossága ez ideig alig ismerte a nemes grófot. De az a mód, amelylyel nemsokára a kiállításon való részvétel biztosításához fogott, az iparosság vezető férfiait teljesen meggyőzte arról, hogy Zichy Jenő nem azért pendítette meg a székesfehérvári kiállítás eszméjét, hogy annak elnöke lehessen és mágnási méltósággal tetszelegjen magának, hanem tesz, fárad, dolgozik e kiállítás sikerének biztosítása érdekében. Megalkotta ugyan az eddig követett szokáshoz képest vidékenkint a kiállítási bizottságokat, de ezzel korántsem elégedett meg, és legkevésbbé remélte, hogy a fehérvári sorompón a sült galambok fognak berepülni. Jó egy évvel a kiállítás előtt, mint mondani szokás, «nyakába vette az országot» és városról-városra járván, személyesen buzdította az iparos- és gazdaközönséget a kiállításon való minél tömegesebb részvételre. Megjelenése az iparosok között igen jó hatást keltett, és buzdító szavai nem tévesztették el hatásukat, mert a fehérvári kiállításra tömegesen érkeztek a bejelentések. De ő nem a bejelentések tömegére fektette a fősúlyt. Napról-napra vizsgálva azok eredményeit, könynyen fölismerte az itt-ott mutatkozó hézagokat és személyes befolyásának egész súlyával igyekezett hatni azok elenyésztetése érdekében. Kora reggel talpon volt, és személyesen írta a leveleket ismerőseinek, barátainak, a mágnásoknak és főpapoknak, rábeszélve ezeket a kiállításon való részvételre. Személyesen interveniált az országos gazdasági-, képzőművészeti- és iparegyesületeknél a tömeges és testületi részvétel érdekében. A szervezésnél a tényleges munka oroszlánrésze az ő vállaira nehezedett. *Az előleges költségeket ő fedezte sajátjából,* az átalakítási munkálatokat ő vezette, a helyiségek berendezésénél, a tárgyak kicsomagolásánál, installálásánál stb. stb. többet dolgozott, mint fizetéses hivatalnokainak bármelyike. Ritkán azonosította magát még férfiú egy eszmével annyira, mint Zichy Jenő a székesfehérvári kiállítással. Munkájának horderejét, tevékenységének elágazó szálait csak a közvetlen közelében lévők látták és méltányolták. Újabb és újabb módokat talált ki és érvényesített a kiállítás minél nagyobb sikerének biztosítása érdekében, egyes iparosokhoz — akik-

nek száma megszámlálhatlan — személyesen ment el és megrendelések által serkentette ezeket a részvételre. A szervezés fölött egyedül ő uralkodott, de nem úgy, mint a király, a ki parancsol, hanem úgy, ahogy a munkavezető uralkodik munkásai fölött, akiket azáltal vél leginkább munkára buzdítani, hogy ő dolgozik a legtöbbet.

A kiállítás védnökéül megnyerte József főherceget és a kormány minden egyes tagját személyesen kérte meg annak támogatására és látogatására. És mire a kiállítás megnyílt, a minden oldalról nyílvánuló elismerésben és őszinte tiszteletben láthatta, hogy önfeláldozó, odaadó munkája nem volt hiába való. A kiállításnak sok ezernyi látogatója egyenkint győződött meg arról, hogy a buzgó elnök nemcsak megteremtője, hanem éltető lelke is volt a sikerült tárlatnak. De nem is elégedett ő meg a látványossággal, a bőséges magyarázatokkal, a vendégek kalauzolásával, hanem gyakorlati eredményeket is kívánt biztosítani. A kiállított cikkek megvásárlását a vagyonosabb látogatóknál közvetítette, egyes kiállítóknál megrendeléseket eszközölt és gondoskodott róla, hogy a szaktestületek, a tárlat látogatása alkalmával, a kiállításnak hasznukra való fordítása végett, tárgyalásokat indítsanak meg. Igy keletkezett a gazdák kongresszusa, az erdészek egyesületének köz-ülése, az iparos-ifjúsági vándorgyűlés, melyek mind Fehérvárott tartattak és a II. országos iparosgyűlés, mely ugyan Budapesten tartatott meg, de melynek tagjai testületileg indultak Székesfehérvárra a kiállítás megtekintésére. Igy keletkezett a társadalmi iparpártolás érdekében Székesfehérvárott tartott általános értekezlet, melyen a kamarák és törvényhatóságok képviselve voltak és mely szűkebb körű bizottságot nevezett ki az említett ügyben való akció megindítására (lásd fönebb), szóval az ipari és gazdasági tevékenység terén fölmerült számos új eszme a székesfehérvári kiállítás alkalmával született, — és itt érlelődve, ment át a gyakorlati életbe, nagy mértékben mozdítván elő az említett kiállítás általános és gyakorlati hasznát úgy, hogy a kiállítás ezáltal nemcsak mulékony, időlegesen szórakoztató látványosság volt, hanem maradandó értékű, általános becsű eredményeket ért el. *A kiállítás anyagi eredménye pedig jóval felülmulta a 25,000 frtot, mely túlnyomólag ipari és művészeti célokra fordíttatott.*

*

Az országos iparegyesület elnökévé gr. Zichy Jenő az 1881. évi közgyűlésen választatott. Működését azzal kezdte meg, hogy az egyesület érdemekben gazdag alelnökének, néhai dr. Szabóky Adolfnak arcképét lefestette, és az egyesületnek ajándékozta. Még elnökké való megválasztása előtt, az egyesület védnökéül megnyerte József főherceget, ki a föntemlített közgyűlésen személyesen részt is vett. Ezután minden erélyét az országos magyar iparegyesület és az akkor még fönnállott magyar általános iparegylet fuziójának keresztülvitelére fordította. Aki a két ellentétes egyesület vezérlő férfiait és tendenciáit is közelről ismerte, az méltányolni képes a gróf által maga elé tüzött föladat nehézségét, mert ennek sikerében az erre vonatkozó akció megindításakor senkisem bizott. De gróf Zichy Jenő, nem törődve az első kezdeményezések nehézségeivel, sikertelenségével, nem törődve azzal, hogy a fuzióra vonatkozó munkálkodását ép azok kicsinyelték, sőt gúnyolták, kik hivatva lettek volna őt e törekvésében legmelegebben támogatni, törhetlen erélylyel, szívós kitartással munkálkodott tovább a fuzió létesítésén és munkáját már egy év mulva siker koronázta, amennyiben 1882-ben a két iparegylet fuziója ténynyé vált. És a fuzió nemcsak formális volt, hanem őszinte is, a két egylet összeforrott és az együttes működés eredménye a hazai ipar érdekének előmozdítása körül áldásosnak mutatkozott. A fuzionált egyesület élére a közbizalom, egyhangulag ismét őt szemelte ki. És midőn az egyesített, szellemi és anyagi erőben megerősödött iparegyesület, a vezetése alatt állott budapesti *ipariskolák* teljes regenerációjával kezdte meg tevékenységét, és új tankönyvek szerkesztéséről és nyomatásáról kellett gondoskodni, s ezek költségei meglehetős összegre rugtak, úgy, hogy előállítási áruk mellett is aránylag drágák lettek volna az iparos tanulók számára: gróf Zichy Jenő *egyezer forintot* bocsátott e célra az egyesület rendelkezésére, és e nemes tette által lehetővé tette, hogy a szegényebb sorsú tanulók is megszerezhessék tankönyveiket.

Ezenkívül az ő utánjárásának köszönhető, hogy az egyesület első elnökének, néhai gróf Batthyány Lajosnak arcképét, a boldogult özvegye, kegyeletes emlékül az egyesületnek ajándékozta.

Mint az egyesület elnöke, az országgyűlésen hatalmas mozgalmat indított az állami és hatósági szükségleteknek a hazai ipar által való fedezése tárgyában, és ez ügyben tett indítványa

számára megnyerte a képviselők többségét. E mozgalomnak meg volt az a kedvező eredménye, hogy az állami és hatósági szállítások körül, a magyar iparnak tekintetbevétele érdekében, az összes törvényhatóságok és állami intézetek, a kormány által rendeletileg fölszólíttattak.

Mint az iparegyesület elnöke különben sokoldalú működést fejt ki, és elnöki tisztét huszonhat év óta tölti be. Ily értelemben való üdvös tevékenységét és tartalmas közgyülési megnyitó beszédeit nemcsak az iparosok, hanem a nagy közönség is úgyszólván közelről ismerheti.

*

Az ipariskolák országos szervezése képezi egyik régebbi parlamenti működésének fénypontját. Első ízben csak szóval sürgette meg az iparososztály értelmi művelődésére oly nagy befolyású ipariskoláknak országszerte fokozatosan való életbeléptetését és csak midőn látta, hogy a kormány e célra nagyobb összegeket előirányozni nem képes, lépett föl azon, eddig a parlamentben páratlan ajánlatával, hogy az ipariskolák országszerte való szervezésének előmozdítására *tizenkétezer* forintot a sajátjából kész áldozni. De ezzel nem elégedett meg. Jól tudva, hogy alig pár iskola egy évi költségeinek fedezésére volna elegendő, *hatvannyolc* városba személyesen ment el az e célból melléje rendelt miniszteri biztos kiséretében, és ismét a buzdítás, ösztönzés eszközeihez folyamodva, létesítette a városokban az elsőfokú mesterinas-iskolákat, bevonván a létesítés költségeinek fedezésébe az illető törvényhatóságokat és legtöbb helyen magukat az iparosokat is.

Eltekintve e majdnem félévig tartó, napról-napra való utazgatás fáradalmaitól és költségeitől, akárhány helyen történt meg, hogy egyrészt az iskola költségeinek fedezésére, másrészt a tanulóknak tankönyvekkel való ellátására, a gróf sajátjából újabb adakozásokat tett, melyeknek összege legalább is megkétszerezi az országgyűlésen felajánlott adományát. Előtte egyedül az a nemes cél lebegett, hogy végre az iparosság minden fókusában legyen oly iskola, melyben a leendő iparos nemzedék a művelődésére szükséges ismereteket elsajátíthassa, és hogy ez irányban másfélév alatt oly fényes eredményeket érhetett el, ez bizonynyal megnyugvására szolgálhat a nemes grófnak és vigasztal-

hatja amaz irónikus megjegyzésekért, hogy városról-városra csak fáklyászenét hallgatott és diszebédeken magát ünnepeltette. Pedig e díszebédeket és fáklyászenéket megkapta volna akkor is, ha egy krajczárt sem ad vala az említett célokra, mert az ország iparos köznépe és értelmisége, személyes megjelenése és buzdító föllépésével, csak oly örömmel ragadta volna meg az alkalmat, hogy az érdemei miatt mindenütt népszerű mágnás iránt, bizalmát és tiszteletét spontán kifejezze.

*

Az országos nőiparkiállítás elnökévé megválasztatván, gróf *Zichy* Jenő rendkívüli buzgalommal fogott e kiállítás elnöki teendőinek és rendezési munkálatainak vezetéséhez. A kiállítás célja volt föltüntetni azon iparágakat, melyekkel a magyarországi nők foglalkoznak; hű képet nyújtani a női kézimunka eddigi haladásáról, az abban nyilvánúló ízlés fejlettségéről; szakjelentésekbe foglalandó javaslatok által alkalmat szolgáltatni a netaláni hiányok pótlására és a nők munkakörének terjesztésére. E cél elérése érdekében a kiállítás sikerét biztosítani kellett és Zichy Jenő gróf maga járt el az ország egyes fontosabb központjaira a vidéki bizottságok megalakítása végett. Buzdított a kiállításon való részvételre és a tárlat védnökeül megnyerte Coburg Lujza hercegnő Ő fenségét.

Az ő kitünő rendezői tapintata, erélyessége itt is érvényesült és a kiállítást oly fényessé tette, hogy az nemcsak meglepte a közönséget, hanem a legmagasabb körök nemes érdeklődését is felköltötte és végre mintegy *tizezer forintot* jövedelmezett a nőiparegyletnek, mely e jövedelem alapján nőipar-iskoláját újjá szervezte és külön palotát is emelt ujjászervezett iskolája számára.

Ugyancsak a nőipar-kiállítás alkalmából gr. Zichy Jenő nagyobb mozgalmat indított a *szövőszékek terjesztése* és ezáltal a szövőiparnak a nép által való rendszeres űzése érdekében. Körlevelek, fölhívások és fölszólítások útján több mint *nyolcezer forintot* gyűjtött össze e nemes célra és egy e célból elnöklete alatt alakított vegyes bizottság közreműködése mellett osztattak ki a regulátoros szövőszékek a nép között, mely ezáltal, a jobban szerkesztett székeken aránylag sokkal könnyebben, gyorsabban és jövedelmezőbben dolgozhatott. De nemcsak a házi iparként

szövészettel foglalkozó nép, hanem főleg a Szepességben, egyes vidékek takácsai és szövőipari vállalatai is kaptak ez újdivatú cikkekből, sőt e mozgalom folytán Torontálmegyében, Békés-Csabán, Szabadkán, Árva-Váralján stb. rendszeres szövőipari iskolák is keletkeztek, melyek a szövőiparosoknak az új székekre való betanulása körül fölötte hasznos szolgálatokat tettek. A szövőszékek terjesztésére az impulzust *Erzsébet* királyné adta meg, a ki meglátogatván a nőiparkiállitást, élénken érdeklődött a nép és elsősorban a nép asszonyai foglalkoztatásának rendszeresitése iránt. A szövőszékek beszerzésére az első és legnagyobb adományt a Királyné bocsátotta Zichy Jenő gróf rendelkezésére.

*

Bármily hévvel és előszeretettel karolta föl *Zichy* a közgazdasági érdekeket, ezek mellett mindig különös gondot fordított a *népnevelés* fontos kérdésére. 1880-ban a **népnevelési egyletek** létesítése mellett agitált, illetőleg egy tartalmas kis röpiratban föllépett ezek propagálása mellett. A tanügyi lapok és a sajtó akkor behatóan foglalkozott e jól fogadott tervvel.

Talán fölösleges megemlíteni, hogy a később létesült *magyar iskola-egyesület* ugyane vezérelveknek köszöni lételét és megindított működésében találkoztunk a Zichy által kontemplált nagy horderejű célok megvalósításával. Az iskolaegyesületnek a kilencvenes évek végén elnökéül választatott és e díszes állást még ma is betölti.

*

Irodalmi működése is kiváló figyelmet érdemel. A már említett röpiratokon kívül, sok alkalmi művecskét írt és nem tartozik a ritkaságok közé, hogy a napi sajtó terén is találkozunk munkálkodásával. Irodalmi művei egyes eszmék propagálására, egyes intézmények mellett való lelkesítésre szorítkoznak és mindig kellő tárgyismeret, nemes hév és egészséges logika jellemzik kisebb-nagyobb munkálatait.

«*Emlékirat a magyar ipar fejlesztése érdekében*» címü terjedelmesebb röpiratában a székesfehérvári kiállításon szerzett tanulmányait foglalta össze az iparfejlesztés szempontjából. Megismertette nézeteit az iparfejlesztés alapelveiről, a létező és teremtendő iparágak fejlesztéséről, utalt az ipar gyakorlati fejlesztése körül az egyesekre, főurakra, főpapokra, nagybirtokosokra, államra és

társadalomra váró föladatokra; a bankok, hitelegyletek, ügynökök, piacok szerzése stb. tekintetében mutatkozó teendőkre, a szakoktatás fokozatos fejlesztésének szükségességére és mindazon teendőkre, melyeknek hiányát eddig élénken éreztük. Nagy megnyugvására szolgálhat szerzőnek, hogy azóta megpendített eszméi közül igen sok átment az életbe...

A brüsszeli kiállításról írt jelentésében (1881.) különös súlyt fektetett a belga külügyminisztérium által a *kiviteli törekvések* előmozdítására tett intézkedések megismertetésére és ez intézménynek hazánkban való meghonosítására. A most szóban levő *keleti kiviteli múzeum*, ez eszmének megvalósítását közel kilátásba helyezi.

Figyelmet érdemel még:

«*Magyarország fizetési és kereskedelmi mérlege*» cimü röpirata (egyszersmind országgyűlési beszéd), melyben főleg az ország financiális helyzetével, illetőleg ennek okaival, valamint a ki- és beviteli érdekekkel foglalkozik behatóan és több gyakorlati javaslatot tesz a helyzet javítása, különösen pedig az állami és hatósági szükségleteknek, hazánkban való fedezése érdekében, mint ezt fölebb is említettük.

«*Nemzetgazdasági és társadalmi eszmetöredékek*» című röpirata (külön lenyomat a «Nemzetgazdasági Szemléből», 1882. Budapest, Kilián Frigyes) társadalmi és nemzetgazdasági bajaink orvoslásával foglalkozván, melegen lép sorompóba a kézmű- és házi ipar rendszeres terjesztése mellett és számos társadalmi anomaliának gyökeres megszüntetése érdekében.

«*A munkás-kérdésről*» írt röpirata (Budapest, 1883. Révai testvérek) a munkások szocialisztikus túlkapásai ellen lép föl és az önsegélyes törekvések egész sorozatára mutat, melyek mellett a munkások helyzetén javítani lehet. Ezenkívül nagy súlyt fektet a munkásosztály erkölcsi képzésére és nevelésének alkalmas eszközökkel való előmozdítására.

Irodalmi működése keretében kell fölemlíteni *a népnevelési egyletekről* és az *önálló vámterületről* irott röpiratait, végre *ázsiai útjáról* írt nagyszabású három kötetes munkáját, melyet a vele volt szakférfiak közreműködésével írt és szerkesztett és melynek méltatása már egészen a tudomány körébe tartozik. A külföldön is sok elismerés és kitüntetés érte e nagyszabású irodalmi vállalkozásáért.

*

Sokoldalú működésének jellemzésére föl kell még említenünk a következőket:

Ő kezdeményezte a székesfehérvári *Vörösmarty-szobor* létesítését, buzgón közreműködött a *székesfehérvári állandó szinház* megteremtésében, 1875-ben ő rendezte a *műrégiségek* sikerült kiállítását, a *műemlékek fönntartására* kinevezett tanácsnak huszonöt éven át volt buzgó elnöke és jelentékeny része volt a műemlékek kiállításában 1881-ben, melyet a vezetése alatt álló tanács rendezett.

A m. kir. technológiai iparmúzeum fölügyelő bizottságának elnökévé szintén kineveztetett és e nagyfontosságú ipari alkotás éveken át működött 1884-től 1904-ig. Az intézet alapítójának, Trefort Ágost márvány mellszobrát ő készíttette el az intézet előcsarnoka számára saját költségén.

Végre nem lesz érdektelen fölemlíteni, hogy legkiválóbb, legáldozatkészebb *műpártolóink* közé tartozik. Évenkint nagy összegeket költ, kivált hazai művészek festményeire; számos vidéken rendezett képkiállításnak ő volt az elnöke és azokat mindenütt személyesen nyitotta meg, buzdítva az illető városok közönségét a művészetek pártolására.

1884-ben *Huszár Adolf* szobrásznál megrendelte a «*Venus és Ámor*» szobrot, mely az 1885-iki kiállítás műcsarnokának egyik díszét képezte. E 18.000 frtos művet Zichy *Budapest fővárosának ajándékozta* és egy alkalmas közhelyen e célra emelendő pavillonba kérte elhelyezni. Az értékes szobor sokáig elpakolva hevert valami lomtárban és csak legújabban, a redout átalakítása alkalmával találtak számára némileg megfelelő helyet. Pedig ez a művészi értékű szobor mindenesetre oly ajándékot képez, mely a legritkábbak közé tartozik és kár, hogy nem méltányolták eléggé.

Műszeretetéről a nagyközönség azonban csak akkor értesült igazán, mikor rózsa- és szegfű-utcai palotáját *múzeummá* átalakította át és ebben műkincseit összehalmozta. Vagyont érő, nagy műbecscsel bíró gyűjtemény van itt együtt, mely a legelőkelőbb külföldi múzeumoknak is díszére válnék.

Igen sok értékes dolog van még elhelyezve *Magaslakon*, egy, a bihari hegyek magaslatán levő, ritka műértelemmel berendezett nyári kastélyában, melyből híres vadászatait szokta rendezni.

Végre a művészek számára és művészi célokra borgó-prundi vadászkastélyában értékes alapítványt tett.

*

Az ipartörvény módositása ügyében gróf Zichy Jenő az országban több ízben tett körútjai alkalmával meggyőződést szerzett az iparosok kivánalmainak jogosultságáról és egyike volt azoknak, kik több ízben sürgették a kormánynál e törvény revizióját. És midőn ez iránt végre komoly és határozott lépés történt, az iparegyesületben élére állíttatott azon bizottságnak, mely az egyesület kivánalmait, a benyújtott törvényjavaslattal szemben formulázta. Mihelyt e javaslatok formulázva voltak, szívós kitartással képviselte az iparosok kívánalmait a kormánynyal szemben és buzgó utánjárásának végre sikerült, a két főkivánalomra nézve oly engedményeket elérni, melyek az 1884-iki törvény keretében helyet foglalnak. Ha nem is kizárólag az ő érdeme, de első sorban az ő közbenjárásának eredménye az 1884-iki törvény, melynek hatása azonban a gyakorlati életben nem mutatkozott elegendőnek és az utolsó 20 év alatt Zichy e hiányok pótlása érdekében több ízben szólalt föl a képviselőházban. Ő vezette az iparosgyűlések deputációit is, melyek e kérdés kedvező elintézését megsürgették.

Exponált állást foglalt el *Zichy* Jenő az *önálló vámterület* érdekében; a képviselőházban számos fölszólalása alkalmával szállott sorompóba az önálló vámterület érdekében. 1902-ben a képviselőházban történt fölszólalása alkalmával az ipartestületek százai keresték föl üdvözlő irataikkal. Ez alkalommal tartott beszéde az üdvözlő iratokkal együtt megjelent külön füzetben is.

Az 1905-iki iparosgyűlésen, Szabadkán ő volt e kérdés előadója és ez alkalommal mondott nagyszabású beszéde szintén külön füzetben jelent meg és az egész hazai sajtó részéről meleg méltatásban részesült.

*

Az 1885-iki országos kiállítás tárgyában Zichy Jenő már az 1879. évi székesfehérvári kiállítás után csatlakozott az iparegyesületben folyó előmunkálatokhoz. Kiváló előszeretettel gondolt rá, hogy bizonyos idő mulva, az ország fővárosában értékesíthesse azokat a tapasztalatokat, melyeket a fehérvári kiállítás rendezése

alkalmával szerzett. 1882-ben, a két iparegylet fuziója után, egész erővel indultak meg a kiállítási előmunkálatok és haladtak egész odáig, midőn az állam támogatásának biztosításáról volt szó. E pontban tudvalevőleg váratlan fordulat állott be; a kereskedelmi minisztérium intéző közegei indikálva látták a minisztérium befolyását nemcsak biztosítani, hanem a kiállítás rendezésének összes ügyeit e minisztériumban összpontosítani. Zichy, számolva a kormány e fölfogásának a kiállítás sikerére való döntő befolyásával, egy percig sem ellenezte, hogy ez ügy az iparegyesület kezéből kivéve, a kormány kezére menjen át. Maga az iparegyesület is e fölfogásnak hódolt.

A kormány kinevezte az országos bizottságot, melynek *Matlekovits* Sándor államtitkár az elnöke, Zichy másodelnöke lett és mint ilyen igen érdemes munkásságot fejtett ki. Ezenkívül elnöke volt a kiállítás *nemzetközi* osztályának, a budapesti *helyi* bizottság végrehajtó bizottságának és a budapesti *kerületi* bizottság azon küldöttségének, mely e nagy kerület számos alkerületében alakította meg *Zichy Jenő* személyes vezetése mellett a helyi bizottságokat. E személyes megjelenése által mindenfelé buzdítólag hatott a kiállításon való részvétel érdekében is.

Mint a kiállítás másodelnökének, oly sokoldalú tevékenység és oly szép föladat jutott, mely idejének és tehetségének javát jórészt igénybe vette. A kiállítás nagy horderejű sikerében neki *elsőrendű szerep* jutott, amelynek a kiállítók jól fölfogott érdekeiszempontjából és a kiállítás sikerének minél teljesebbé tétele tekintetéből, a lehető legnagyobb odaadással és lelkesültséggel igyekezett megfelelni.

A kiállítás tanulságainak értékesítésével foglalkozott a kiállítás után egy a Magyar Szemlé-ben közzétett velős tanúlmánya, mely még ma is érdekes.

Az *ezredéves kiállítás* rendezésében Zichy Jenő azért nem vehetett közvetlenül részt, mert erre az időre esik az ő tanúlmányútja (1895. és 1896.) melyet az ősmagyarok lakóhelyeinek fölkutatása érdekében tett. E kétszeri útjában érdekes kultúrhistóriai gyüjteményt állított össze, melyet a nemzeti múzeum néprajzi osztályának adományozott és melynek egy részét az ezredéves kiállítás keretében is bemutatta.

Az idő rövidsége miatt e gyüjtemény számára az ezredéves kiállítás keretében külön pavillon emelésére nem lehetett gondolni

és így került gróf Zichy Jenő gyüjteménye a falu templomába. Ezzel ugyan kiszorult nemcsak a templomból, de az egész kiállításból is, a tervezett «népies munkaeszköz gyüjtemény», melynek anyagát, költségeit, a kiállítás igazgatósága és a magyar nemzeti múzeum közösen viselték s melyet a múzeum néprajzi osztályának vezetője, dr. Jankó János, az ország majdnem valamennyi megyéjében végzett útjain ekkor már egybegyüjtött volt.

A rendkívül becses munkaeszköz-anyagot erre közvetetlenül a magyar nemzeti múzeum néprajzi osztályának adatták át; a falu kalotaszegi templomában pedig a Kaukázus és Turkesztán bűvös világa tárult föl a falu magyar utcájában beforduló vagy kijövő magyar népnek, mintegy puszta létével is jelezve azt a bizony 1000 évnél is hosszabb időt, mely azóta telt el, hogy a magyar ősök az Altágl mellékéről a turkesztán-steppékre szállottak le, majd onnan a Kaukázus égbenyúló ormai alatt elvonulva, végül a Duna-Tisza közére szivárogtak. Zichynek e nagyérdekű gyüjteményét tüzetesen ismertette írásban és képben a kiállításon megjelent Matlekovits-Szterényi-féle jelentés.

Ennek végkonkluziója e sorokból áll:

A magyarság ne felejtse el egyetlen percre sem, hogy a bemutatott és a nemzet kincsesházában letéteményezett gyüjtemény gróf Zichy Jenő fenkölt lelkű vállalkozása tiszta szívből, a hazaszeretet örökké termékeny talajából fakadtak hálaképen, hogy a gondviselés a magyarnak ezeresztendős életet már is juttatott és buzdításképen a jövendő férfiainak, mint a megtisztult magyar őstörténeti tudományosság boldog várományosainak.

Az 1898-ban, március elején Zichy harmadszor is elment ázsiai útjára és befejezte tanulmányait; 1898. végén tért ismét vissza működése rendes körébe. Beszámolt tanulmányairól, mint már említettük, egy fölötte érdekes és nagyterjedelmű munkában, mely a külföldön is elismerést aratott és melynek méltatása túlhaladná e szerény életrajznak szűkre szabott kereteit . . .

*

Mindezek után tiszta képét látjuk annak a nemes hivatásnak, mely Zichy Jenőnek a magyar közéletben jutott, egyszersmind megítélhetjük, hogy miképpen felelt ő meg mindennapi föladatainak. Tevékenységének minden ágazatát felsorolni, alkotásait és sikereit minden téren méltatni nem is lehet; hiszen akár

hány nevezetes alkotásban neki is van része, amiről a nyilvánosság nem is tud.

Hátra volna még Zichyt, mint embert méltatni. A magyarországi legvagyonosabb mágnások közé tartozván, nyilvános szereplésében sohasem éreztette rangját, kiváló vagyoni és társadalmi helyzetét senkivel. Ellenkezőleg, barátságos modora, szivessége és közmondásos előzékenysége, kifejtették benne a demokrata erényeket és a társas érintkezésben a legkellemesebb emberek közé tartozik, ki minden polgárral a legnagyobb szivességgel érintkezik és mindig örül, ha valakinek ügyét előre viheti.

Működésénél és szereplésénél fogva, természetesen az ország legismertebb embereihez tartozik, és valóban, rendkívüli népszerűsége rendkívüli dolgot is ad neki. Az ország minden részéből jönnek hozzá megkeresések a legkicsinyesebb érdekek előmozdítása végett, úgy, hogy minden más embernek, akinek ennyi dologgal kell megküzdenie, rendszeres irodát kellene tartania, csupán a személyes és levélbeli megkeresések elintézésére. De ő, kinek eleme a munka, személyesen intézi el mind ez ügyeket, szivesen segít ott, ahol segíthet, de rendkívül éles itélőtehetséggel meg tudja különböztetni, ha valaki jóhiszeműségével vissza akar élni és ily esetekben bizony nem sok ceremóniával végez az illetőkkel.

Jószivűségének és nemes lelkületének ezer példáját adta azokkal szemben, akik hozzá segélyért folyamodnak, de gyűlöli, ha rendszeres kizsákmányolás szempontjából háborgatják.

És míg ott, ahol közérdek előmozdításáról van szó, nem szokta adományait megszámlálni, és évenkint ezrek, meg ezrek áldozására is kész, viszont bizonyos takarékossági hajlamot mutat minden céltalan és hiábavaló követeléssel szemben.

Míg az ipar- és közgazdasági érdekeken kívül például, az irodalom és a művészet pártolására nagy gondot fordít, a sportszerű mulatságoknak nem sok időt szentel, és legfeljebb a galamblövészeten szokott nem közönséges ügyességével kitünni.

Különben pedig a lehető legegyszerűbb polgári életet éli, eleme a munka, mely nélkül egy napig sem tud lenni, s kora reggeltől délelőttig levelezéseit végzi, azután pedig megkezdi a közügyeknek szentelt tevékenységét, melynek sokoldaluságát vázlatosan kimutatni törekedtünk.

Egész ideje a közügyeknek van szentelve és mint képviselő is azok közé tartozik, kik hivatásuknak lelkiismeretességgel felel-

nek meg, nagykiterjedésű birtokainak kezelését pedig majdnem egyedül ellenőrzi és intézi; újabb időben ideje túlnyomó részét a politika, a nemzeti küzdelem élesztése abszorbeálja és ez az idegfeszítő munka késztette 1906. elején nagyobb egiptomi útra, mely kivételesen a pihenésnek és egészsége helyreállításának van szentelve.

Kiváló érdemeinek elismeréseül, az ország minden részéből az ipartestületek és gazdasági egyesületek, tiszteletbeli tagjukká választották és az erre vonatkozó díszokmányok egész nagy gyüjteményt képeznek nála. A magyar ipar fölvirágoztatása érdekében kifejtett sokoldalú buzgó és eredményes munkálkodásáért a király is legmagasabb elismerését fejezte ki azáltal, hogy gróf Zichy Jenőnek több magas rendjelet és a belső titkos tanácsosi méltóságot adományozott.

Zichy Jenő gróf hetven éves s ha eddigi sikeres működése után a nemzeti közélet legkimagaslóbb alakjai közé tudott fölemelkedni, teljesen jogosult a remény, hogy jövendő működésétől is hazánk még igen-igen sokat remélhet.

Adja az ég, hogy minél teljesebb erőben, minél fényesebben, és minél tovább, eredményesen működhessék hazánk anyagi jólétének előmozdítására és hogy sokáig hangoztathassa kedvenc jelszavát, melynek megvalósításáért már oly sokat dolgozott: *Éljen a haza!*

Matlekovits Sándor.

A modern magyar közgazdasági élet egyik legelső úttörő harcosa, akinek közéleti szereplése szorosan összefügg a magyar közgazdaság és ebben a magyar ipar fejlődésével. Mióta hivatalos tevékenységétől visszavonult, életét a gyakorlati alkotásoknak szenteli és úgy ezen a téren, valamint irodalmi tevékenységével és a legfontosabb ipari szaktanácsokban kifejtett munkásságával évek óta irányt ad az ország gyakorlati fejlődésének.

Matlekovits a praktikus élet szorgos megfigyelése, alapos készültsége, széleskörű ismeretei és tapasztalatai alapján csakhamar fölismerte hazánkban az iparfejlesztés fontos föladatait. Észrevette, hogy e téren sokat mulasztottunk s az okos államférfiú tervszerű megfontolásával fogott a nagy munkához, melylyel az ipari fejlődést fokról-fokra előbbre vinni kivánta. És e

tervszerű munkálkodása már rövid idő alatt kiváló eredményeket mutathatott föl s Matlekovits Sándort a közgazdasági élet fejlődésében fontos tényezővé tette.

Mint a régi földmívelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium államtitkárja, a háziipari tanműhelyeket racionális alapra fektette, megalkotta az ipari felügyelők intézményét, rendszeresítette a gyakorlati ipari oktatást, s tervezte az iparnak nyújtandó állami kedvezményekről szóló törvényjavaslatot, az új (1884. évi) ipartörvényt, az állategészségügyi törvényt (1888 : VII. tcz.), a vízjogi törvényt, a bánya-törvényjavaslatot, létesítette a kulturmérnökséget, szervezte a selyemtenyésztési kormánybiztosságot, a műipari mintalapok terjesztését kezdeményezte, fölkarolta és megvalósította a kereskedelmi múzeum eszméjét, megteremtette az Adria tengerhajózási társaságot, végre létesítette az 1885. évi országos kiállítást, melynek szervezője, intézője és lelke volt. De a közgazdaság többi ágait, a földmívelést és a kereskedelmet érintő üdvös működését is a céltudatos alkotások szelleme lengi át, s közgazdasági kormányzatunknak a gyakorlati és hasznos téren való érvényesülése igen nagy részben az ő érdeméül tudandó be.

Dr. *Matlekovits Sándor* született 1842 október 12-én Budapesten, hol atyja akkor ügyvédkedett. A fővárosban is végezte összes tanulmányait: a kegyesrendiek itteni iskolájában a gymnaziális osztályokat, az egyetemen a jogot 1860—64-ig. Huszonkét éves korában jogtudori és ügyvédi oklevelekkel birt. A peres ügyek viteléhez azonban vajmi kevés kedve volt, s ő, ki már jogász korában feltünt irodalmi működésével — «A magyar örökösödési jogról» írt pályanyertes munkájával, továbbá: «A földbirtok a nemzetgazdaság jelenlegi álláspontja szerint rendezve, különös tekintettel Magyarország törvényhozására», «Magyarország törvényei és országgyűléseinek működése nemzetgazdasági tekintetben, különösen a 18-ik század óta» című műveivel — most újra kezdte folytatni nemzetgazdaság- és pénzügytani irodalmi működését, különböző napi- és szaklapokban, valamint önálló könyvekben.

Egyetemi tanárság volt legfőbb óhaja, s addig is, míg ezt a vágyát elérhette, a közigazgatási pályára lépett és elvállalta Pest városa tanácsánál a tollnokságot. Már 1865-ben mint a nemzetgazdaságtan és a pénzügytan magántanára habilitáltatta magát; a tanári pálya azonban zárva maradt előtte, mert úgy a tudomány-, mint a műegyetemen mások győztek vele szemben.

1867 májusban lépett be a kereskedelmi minisztériumba, mint fogalmazó. Szorgalmasan dolgozott úgy hivatalában, mint otthon íróasztalánál s fölös idejét számos nagyérdekű cikk megírására fordította. Bátran mondhatni, hogy Matlekovits tulajdonkép éveken át kitünő hirlapíró volt s hirlapírói müködése adta meg neki azt a sokoldalúságot, mely nála nem esett az alaposság rovására.

Ez idő alatt írta egyetemi előadásai vezérfonalául első rendszeres művét, a Nemzetgazdaságtant, ezt követte a Pénzügytan, majd A kereskedelem története s számos tanulmány a szaklapokban, később különösen a «Budapesti Szemlé»-ben.

A «Századunk»-ban megjelent egy cikksorozata, az akkor közzétett iparjavaslatokról, irányozta először miniszterének figyelmét a fiatal hivatalnokra s ez időtől kezdve nem is lehetett többé a kereskedelmi minisztérium legfontosabb teendőiben Matlekovits tanácsát és közreműködését nélkülözni. Egy hosszabb külföldi tanulmányútja után átvette a *vámügyek* vezetését s ezzel teljesen elemébe jutott. Itt nyílt csak alkalma fényes tehetségeinek kifejtésére és gyakorlati tapasztalatainak érvényesitésére. Az Ausztriával csakhamar megindult kiegyezési tárgyalásokon az egyszerű osztálytanácsos lett mindenütt az irányadó; gyorsan, de biztosan ítélő, mindent áttekintő alkudozó fél, ki emellett folyton restancia nélkül végezte egyéb folyóügyeinek hivatalos aktáit, — mert már akkor szokásos lett a minisztériumban minden nehezebb, bonyolultabb kérdést Matlekovitsra szignálni.

Báró Sennyey Pál 1880-ban felajánlotta neki az akkor alakult Országos Bank vezérigazgatóságát; de Matlekovits, kit Tisza Kálmán miniszterelnök minden áron meg akart tartani az állam szolgálatában, kész volt a dúsan jövedelmező állást visszautasítani, ha mód nyújtatik neki, hogy egész erejét a közügyeknek szentelhesse. A kormány tehát kinevezte helyettes államtitkárnak. És ez időtől kezdve új korszak kezdődik életében és a magyar közgazdasági kormányzat életében is. Működése közben nem riadt vissza a nehézségektől, számolt a körülményekkel s mindig meg tudta választani a nehézségek legyőzésének módját és alkalmát. Minisztereinek bizalmát mindig kiérdemelte, de gyakran a tőle nem függő viszonyok és körülmények kényszerítették őt még jobb meggyőződése ellenére is oly elveket elfogadni, melyek hirdetett tanaival nem mindenben állottak összhangban.

Az 1885. évi országos kiállítás alkalmával rendkívüli erélyt és tapintatot fejtett ki a kiállítási ügyek vezetése körül s úgy is mint a fontos jury-tanács elnöke. Sok akadályt kellett leküzdenie e kiállítás alatt. Az egyéni és személyes érdekek száz és ezer örvénye fölött tudott tapintattal átsiklani. Ereje megfeszítésével szentelte magát a kiállítás fontos ügyének és az ő érdeme, hogy büszke önérzettel hivatkozhatunk arra a nemzeti sikerre, melyet a kiállítás elért; arra az elismerésre, mely a közgazdaság számos ágában való haladásunkat itthon és a külföldön érte.

Az ő érdemeinek méltatásául készült az az album, melylyel a kiállítók tőle elbúcsúztak. Ennek szövegét a kiállítók megbizásából, annak idején én fogalmaztam meg. E mindenesetre történelmi érdekű és eddig még sehol nem közölt okmány élénken jellemzi az 1885-iki kiállítás jelentőségét és Matlekovitsnak abban elfoglalt pozicióját. Ezért e «fölirat» szövegét a következőkben örökítem meg e helyen:

Az 1885. évi országos általános kiállítás végnapjai után mindazok, akik a kiállítás szervezésében és rendezésében, akár mint szellemi munkások, akár mint kiállítók közreműködtek, még egyszer visszatekintenek a fényes nemzeti ünnepre. E visszatekintés nem akar búcsú lenni a verőfényes napoktól, melyeknek emléke meg lesz örökítve a nemzet történetében és bennünket is, akik azokat végigélveztük, túl fog élni. E futó pillantásban csak alkalmat keresünk arra, hogy mintegy erkölcsi mérleget állítsunk föl az országot fölvillanyozó, a külföldet bámulatra ragadó kiállítás eredményeiről, melyek így, a kiállítás elmulta után, a távlatból tekintve még fényesebb színben tűnnek elénk, miként ragyogóbb a lenyugvó napnak sugárköre, mely egy forduló után ismét teljes pompában deríti reánk világosságát, fényét és érlelő melegét.

Az eredménynek ez erkölcsi mérlegelése is hazafias örömet okoz nekünk, akik legközelebbről voltunk a kiállítás által érintve és annak erkölcsi mérlegében nemzetünk nagymérvű fejlődését és elvitázhatlan haladását észlelhettük.

Visszatekintő szemlénkben látjuk, hogy e kiállítás által követelhetjük a művelt külföld által való teljes elismertetésünket. Követelünk helyet a kulturnemzetek között, követeljük haladásunk számbavételét. Követeljük hazánktól az elismerést eddigi törekvéseinkért és követeljük ez elismerés által a buzdítást a további haladásra. Követeljük a munka dicsőségének és egyenjogúságának elismerését, követeljük a polgári középosztály méltányos tekintetbevételét az ország emelésére és fölvirágoztatására irányzott üdvös tevékenysége közepette.

E sok követeléssel szemben azonban felismerjük tartozásunkat is, melyet éppen a kiállítás fényes és maradandó sikere által

céltudatosan vállaltunk el. Érezzük, hogy e nagyszabású eredmény következtében tartozunk hazánk közgazdasági fejlődésén továbbra is odaadó buzgalommal, lankadatlan erélylyel közremunkálni. Ki-ki saját üzlet- és hatáskörében legjobban fogja e tartozását fölismerni és mindenikünk számot vetett magával az iránt, hogy e tartozás lerovására legjobb erejét érvényesítse. Tartozunk hazánk kulturális fejlődésének minden téren való rendszeres és fokozatos fejlesztése által a külföldet is meggyőzni arról, hogy az a meglepő és alig sejtett siker, a kulturai fejlődésnek az az élő bizonysága, melyet kiállításunkban észlelhetett, nem képez egy végpontot előretörekvésünkben, hanem folyton fejlődő életrevalóságunknak csak kétségbevonhatlan és a jövőre nézve méltán biztató bizonyítéka.

De tartozunk elismeréssel is. Tartozunk elismeréssel első sorban azoknak, akik a nagy nemzeti vállalatot létrehozták, akik önfeláldozó munkássággal és előrelátással a kiállítást mintaszerüen megteremtették és diadalát oly fényes eredménynyel biztosították.

Ezek között legelső sorban Méltóságodnak általában tisztelt és nagyrabecsült személye iránt kell elismerésünknek és hálánknak adóját leróni. És e kötelességünket nem teljesíthetjük bizonyos elfogultság nélkül; mert jól tudjuk, hogy azokat az érdemeket, melyeket Méltóságod, mint az 1885-ik évi országos kiállítás elnöke, a kiállítás szervezése, vezetése és intézése körül szerzett, mi egyedül nem vagyunk képesek meghálálni. De nincs is módunk, nincsenek eszközeink, melyekkel az érdem nagyságához méltó hálánkat kifejezésre juttathatnánk. Érezzük csekélységünket, tudjuk tehetetlenségünket, mikor oly föladattal állunk szemben, melynek megoldásában egy nemzetnek kellene összetartani, hogy annak csak részben megfelelhessen. És mégis bátorítólag hat ránk az a tudat, hogy Méltóságodat a közélet terén megkezdett nyilvános pályájának eleje óta rokonszenvvel kisértük, örömmel láttuk, mint emelkedik kitartó munkássága, törhetlen szorgalma és fényes tehetsége által fokról-fokra, a hivatali rangfokozat legfelső lépcsőjére. És miként évek óta kifejtett munkássága a közgazdasági tekintetben maradandó becsű alkotásokat létrehozta, úgy emelkedett a tisztelet, a rokonszenv és a bizalom működése és személye iránt. Ez általános bizalom és ragaszkodás képezi részben a kiállítás sikerének titkát; mert tagadhatatlan, hogy Méltóságodnak a kiállítás elnökévé való kinevezése egyúttal azt is jelentette, hogy a kiállítás ügyének a munkára, áldozatokra és tevékenységre kész férfiak egész serege biztosíttassék. És ha e férfiak, akik Méltóságodat a kiállítás vezetése körül való terhes munkájában, mint a nagy nemzeti ügy napszámosai, odaadó készséggel támogatták, már kiállítási tevékenysége előtt legnagyobb tisztelői közé tartoztak, mennyivel emelkedhetett még e tiszteletnek és becsülésnek érzete a kiállítás alatt, mikor Méltóságod elévülhetlen érdemeinek koszorúját napról-napra növelte egy-egy babérlevéllel? És miképpen adjunk számot érzelmeinkről a kiállí-

tás után, midőn Méltóságod érdemdús tevékenysége teljes egészében és nagyságában domborodik ki lelki szemeink előtt?...

Méltóságod fáradhatatlan munkásságának csak egy méltó jutalma lehetett és ez: a kiállítás messzeható sikerének kivívása, amit első sorban Méltóságod munkásságának gyümölcse gyanánt lehet tekinteni. Emellett Ő Felsége, legalkotmányosabb fejedelmünk, népeinek legszeretettebb királya is magas kitüntetéssel ismerte el érdemeit és végre nem utolsó sorban jön számba az az általános elismerés, mely Méltóságod tevékenysége iránt a nemzettest minden rétegében osztatlanul megnyilatkozott.

Ha ezek mellett mégis megragadjuk az alkalmat, hogy köszönetünket láthatólag és hallhatólag e szerény emlékben megörökítsük, teszszük ezt főleg azért, mert mi, mint Méltóságodnak leghívebb munkatársai, legközelebbről ismerhettük meg azt a szétágazó, szünetnélküli és tervszerűen átgondolt tevékenységet, melyet a kiállítás körül kifejtett. E szervezés nagy munkájának kezdete óta a létesítés, a berendezés, a biráIat vezetésének különböző stádiumában bámultuk intéző erélyét, bölcs tapintatát, pártatlanságát, atyai gondoskodását, melylyel az ügyeket vezette és a kiállítók érdekeit jóindulatúlag képviselte. Láttuk az emésztő munka alatt fizikai erejét megtámadva és csakhamar felfrissülve, ismét az ügyek vezetésének élén. Számtalanszor hatott meg bennünket az odadó ügyszeretet, melylyel az elháríthatatlan kellemetlenségeket is kiegyenlítette és mely mindenkor oda volt irányozva, hogy a gyakran ellentétes érdekek is összeillesztessenek, hogy a kiállításnak minden tényezője megelégedve gondoljon teljesített munkájára és hogy a messzeható siker és diadal harmoniáját soha disharmonia meg ne zavarja, meg ne csorbítsa. — E föladatok nyugodt teljesítése és céltudatos megoldása és emellett fontos államügyeknek intézése, valóban oly munka volt, mely emberfölötti erőt igényelt és melynek csak a hazafias lelkesedés képezhette éltető rúgóját.

Ha ilyen érdemekért fejezzük ki köszönetünket, érezzük, hogy gyöngeségünk és csekélységünk tudatában érzelmeink túláradnak. Hálatelten, meghatottan mondjuk el köszönetünk szavait. Az önfeláldozó munkásság fejében hozzuk szívünk szeretetének és túláradó érzelmeinknek kifejezését, melyek egybefoglalják a kiállítás emlékét és ezzel kapcsolatban amaz elévülhetlen érdemek iránt való elismerésünket, melyeket Méltóságod a kiállítás körül szerzett és melyek által az egész nemzetet örök hálára lekötelezte. És a miként Méltóságod a kiállítás által elért diadala által eligérkezett a nemzetnek, mely bizonyára sok kiváló alkalommal fogja még igénybe venni nagyrahivatott fiának képességeit, úgy mi hálánk és köszönetünk kifejezésével felajánljuk szolgálatkészségünket Méltóságodnak a közérdek által követelt és Méltóságod által kijelölendő bármely irányban. Kiváló szerencsénknek fogjuk tartani, ha azon a téren, melyen az 1885. évi országos kiállítás bennünket talált és igénybe vett, Méltóságod oldala vagy vezér-

lete mellett hazánk közgazdasági és kulturális fejlődésének szolgálatokat tehetünk.

*

A kiállítás nagy munkájának vezetése mellett Matlekovits a minisztérium ügyeit is tovább irányította; sőt a kiállítás alatt a minisztérium teendői még nagyobb súlylyal nehezedtek vállaira. Ezen idő alatt ugyanis folytak a tárgyalások Romániával, melyek utóbb 1886-ban a vámháborúra vezettek, továbbá ebben az időben kezdődtek meg Ausztriával az 1887. évben megkötött kiegyezés tárgyalásai és került revizió alá a vámtarifa. Mindezeken a tárgyalásokon Matlekovits képviselte a magyar kormányt. Ezen kivül Matlekovits közvetlenül mint osztályfőnök vezette a kereskedelmi osztályokat, a melyek vezetésétől Schnierer miniszteri tanácsost fölmentette, hogy ez a kiállítási igazgató teendőit gondtalanúl végezhesse. Az 1885-iki kiállítás ügyeinek teljes befejezte után ernyedetlenül dolgozott tovább és a már említett fontos közgazdasági intézkedéseken fölül végrehajtotta a vízjogi törvényt, szervezte a kereskedelmi múzeumot stb. Az ő eszméje volt a «Közgazdasági Értesítő» című lap kiadása is, amely a földm.-, ipar- és keresk. minisztérium első hivatalos lapja volt, amely azonban nemcsak száraz hivatalos közleményeket hozott, hanem igen értékes és változatos közgazdasági tanulmányokat is. Hogy pedig a külföld Magyarország közgazdasága iránt kellően tájékozva legyen, a Közgazd. Értesítő fontosabb közlései a «Mittheilungen des Ministerium für Ackerbau, Industrie u. Handel» czímü havi folyóiratban jelentek meg.

Nemsokára az 1885-iki kiállítás után, a kiállítás deficitje és egyéb személyes alapokon nyugvó okok Széchenyi Pál gróf miniszter ellen erős ellenszenvet keltettek. Ez az ellenszenv mesterségesen áttereltetett Matlekovits személyére is és 1889 tavaszán Széchenyivel együtt Matlekovits is távozott hivatalos állásából és nyugdíjaztatta magát.

Az a népszerűség, mely iránta a kiállítás alkalmából nyilvánult, nem akadályozta meg, hogy alaptalan támadásokkal és ráfogásokkal illessék a hivatalából távozót; ez talán elkeseríthette kedélyét, de nem nyomhatta el önérzetét és munkakedvét. Ezentúl sem szünt meg Matlekovits a közgazdasági érdekekért intenziv módon munkálkodni. Sőt — felszabadulva a hivatalos békóktól — szabadon kezdi érvényesíteni nagy szervező talentumát és

értékes közgazdasági tapasztalatait. Elsőbben is sűrűn tatálkoztunk nevével a *publicitás* terén. A «Neue Freie Presse» vezető helyén és közgazdasági rovatának élén számos fontos közgazdasági kérdésben szólal meg és szavát figyelemmel kiséri a világ közgazdasági életének minden nevezetessége. Idehaza régebben a *«Pesti Hirlap»*, újabban *«Az Ujság»* hasábjain tárgyalja rendszeresen az aktuális közgazdasági kérdéseket és meg kell jegyeznünk, hogy szakvéleményét idehaza ép oly tiszteletben tartják, mint a külföldön. Számos czikk jelent meg tőle a «Közgazdasági Lexikon»-ban és a «Közgazdasági Szemlé»-ben. Több előkelő külföldi gazdasági revue-ben is hozzászól a fontosabb gazdasági kérdésekhez, a közgazdasági világirodalom nevezetesebb termékeit pedig hazai gazdasági revue-inkben szokta rendszeres és sajátos tömörségével ismertetni. Szaklapjaink közül leginkább a «Magyar Ipar»-t, az országos iparegyesület lapját kereste föl újabban értékes közleményeivel.

Irodalmi tevékenységének súlypontja *az ezredéves kiállításról* írott nagyszabású és a szakirodalomban eddig páratlan jelentésére esik. *«Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fönnállásakor és az 1896. ezredéves kiállítás eredménye»* a címe a több kötetre terjedő nagy munkának, melynek első két kötete hazánk közgazdasági és közmívelődési állapotait ismerteti a millennium idején. Ezt a két kötetet kizárólag Matlekovits Sándor írta s a 105 íves monografia a legjobb, legtájékoztatóbb munka közgazdasági és közmívelődési állapotainkról.

Ez az első nagyobbszabású munka, melyben az összehasonlító statisztika a lehető legnagyobb mértékben alkalmazva van. Ez pedig ily munkánál felette fontos. Mert bár hazánk viszonyai és fejlődése abból, hogy hosszú évek során át gyűjtött adatokat és az egyes vármegyéket egymással összehasonlítjuk, kellően kidomborodnak, de egészen más hátteret kap országunk, ha a szomszéd Ausztriával s egyes koronaországaival és tartományaival, valamint Európa többi országaival minden egyes viszonylatban összehasonlítjuk. Míg az előbbi mód megmutatja fejlődésünket az időben, valamint országunk részeinek egymáshoz való viszonyát, — az utóbbi tájékoztat bennünket arról, hogy közvetetlen és távolabbi szomszédainkhoz képest mikép állunk és mily helyet foglalunk el Európa nemzetei között; szabad-e büszkeséggel fejünket fölemelnünk, avagy még csak oly stádiumban

vagyunk, amely még erős munkát követel, ha csak arra a fokra is kivánunk jutni, amelyen egyes nagyobb műveltségű nemzettársaink már állanak.

Ezt a tükröt a maga valójában először Matlekovits tárta elénk. Ezért úgy a bevezető kötete, mint művének mind a kilenc nagyterjedelmű kötete, az eddigi hasonló munkák között kétségtelenül a legjobb forrásmunka, de sokkal több is ezeknél, mert egyuttal messzeható közgazdasági programmot is felölel, amenynyiben úgy közgazdasági, mint közművelődési állapotaink jövő fejlesztésére nézve megjelöli a főbb irányzatokat. A kereskedelmi és iparkamarák által annak idején tervezett közgazdasági monografiát teljesen fölöslegessé tette ez a korszakos munka, sőt egyes köteteiben természetes folyománya a monografiának, amennyiben ugyanis megjelöli a teendőket a termelés különböző ágazataiban. Ezért nemcsak történelmi becsű volt ez a munka, hanem aktuális és a jövőre messze kiható fontosságú, melynek révén hazafias buzgalommal kellett volna az ezredéves kiállítás tanulságainak érvényesítéséhez hozzáfogni. Kár, hogy ennek a nagy munkának következetes keresztülvitelére az erre legelső sorban hivatott közgazdasági tényezők és első sorban maga a kormány, nem vállalkoztak. Csak az iparegyesület próbálkozott meg ez irányban, de a kellő érdeklődés híján, nem sok eredménynyel. Meg kell említenünk, hogy e nagy munka szerkesztésében Matlekovitsnak Szterényi József volt a főmunkatársa. A Matlekovits által írt két első kötetet a külföld igényeinek megfelelően ugyancsak Matlekovits dolgozta át és műve: «Das Königreich Ungarn. Volkswirtschaftlich und statistisch dargestellt» két kötetben megjelent Lipcsében 1900-ban.

Európai hírű specialista Matlekovits a *vámkérdésben*, melynek kül- és belkereskedelmi vonatkozásaiban sokszor hallatta mindig figyelemreméltó érveléseit. 1875-ben jelent meg «Az osztrák-magyar monarchia vámpolitikája 1850-től kezdve napjainkig» magyar és német nyelven. Ezt a munkát a magyar kormány az 1876. évi kiegyezési tárgyalások előterjesztésekor az országgyülés tagjai közt szétosztotta, de különben is annyira olvasott volt, hogy már 1876-ban második kiadást ért.

Közvetlenül a magánéletbe való visszavonulásakor írta hatalmas vámpolitikáját: «Die Zollpolitik der öst.-ung. Monarchie und des Deutschen Reiches seit 1868 und deren nächste Zukunft»

Leipzig, 1891. 963 lap. Ez a munka a vámpolitikára elsőrendü forrás, melyet például Caprivi német kancellár a német birodalmi gyülésen a német politika védelmére idézett és melyet Schäffle a tübingeni Zeitschrift-ben 3 terjedelmes czikkben ismertetett és elsőrendű tudományos szakmunkáúl ismert el.

Nemsokára reá megjelent 1894-ben 3 kötetes nagy munkája: «Magyarország államháztartásának története 1867—1893.»

Legújabban jelent meg «A vámpolitika mai helyzete 1905» a Közgazdasági Füzetek vállalatában. 1905-ben megjelent munkájának a czíme: «*A közös vámterület és a gazdasági elválás Ausztriától.*» Ez a munkája a közös vámterület mellett tör lándzsát, mint a hogy róla általán ismeretes, mikép igaz meggyőződésből a közös vámterületnek híve. De éppen ezért hangsúlyoznom kell, hogy az országos iparegyesület élén való működése közben az önálló vámterületet nemcsak nem ellenezte, hanem mindenkor a legtoleránsabb módon rendelkezésére állott az egyesületnek abban, hogy ezt a programmpontját helyes irányban segítsen érvényesíteni. Mert az a meggyőződése, hogy valamint a politikában szükség van a közjogi radikalizmusra, épugy jogosult hivatása egy közgazdasági egyesületnek a közgazdasági függetlenség felé való törekvés.

Megemlítem végül, hogy «Die Handelspolitischen Interessen Ungarns» c. nagy értekezése a Verein für Socialpolitik «Beiträge zur neuesten Handelspolitik» c. gyüjteményében 1901-ben tétetett közzé.

Az *autonom vámtarifa* kérdésében *Matlekovits* az iparegyesületben minden iparágra nézve tüzetes kutatásokat rendelt el és az iparegyesület szakértő tagjainak véleményét terjedelmes emlékiratba foglalva, terjesztette elő egyrészt általános óhajait és kívánalmait, másrészt minden fontosabb iparágunkra vonatkozó konkrét javaslatait. A Matlekovits által szerkesztett ez emlékirat megjelent annak idején külön kiadásban, de megjelent mint az 1898. évi vámankét naplószerű jegyzőkönyvének függeléke is. Azóta is sokan, főleg közgazdák, írók, képviselők keresik nálunk ez úttörő munkálatot.

Hogy külföldön mennyire megbecsülik, többek között mutatja az is, hogy az alsóausztriai iparegylet meghívta felolvasásra; 1902 október 24-ikén tartotta meg ez előadást Matlekovits Bécsben igen díszes hallgatóság előtt, melynek soraiban voltak miniszterek és államtitkárok is. Ez előadásban konstatálta és bőséges statisztikai adatokkal illusztrálta Matlekovits, hogy a magyar

ipar fejlődése, bár az távolról sem fedezi Magyarországnak iparcikkekben való szükségletét, az utolsó harminc évben nálunk elég kedvező képet mutat. A kézműipar egy része, mely a kapitalisztikus követelményekhez nem tud símulni, Magyarországon is sinylődik ugyan, de általában emelkedik a gyáripar is, a kézműipar is. Az előfeltételek egy virágzó iparhoz Magyarországon megvannak: az ország népessége állandóan növekvő; a városoknak, nevezetesen Budapestnek fejlődése építkezéseket igényel és élénkíti az építőipart; a vasúti hálózatnak erős kibővűlése nemcsak az építőipart, hanem a vas- és gépipart is táplálja; a magyar mezőgazdaságnak az intenziv gazdálkodásra való átmenetele tartós foglalkozást ad a legkülönfélébb iparágaknak. Ilyen előfeltételek mellett fejlődni kell az iparnak és a felolvasó élénken buzdította is a hallgatóságát, hogy nálunk ipartelepeket létesítsenek, amely buzdításnak meg is volt a maga örvendetes eredménye. Irodalmi tevékenységével kapcsolatban kell megemlékeznünk arról, hogy gyakran elkalandozott a szépirodalom terén is; többek között felette érdekes tanulmányt írt a régi «Hon»-ba ily cím alatt: *Nemzetgazdasági eszmék Petőfi költeményeiben.*

Irodalmi nevét azonban kétségtelenül már elől említett «*Nemzetgazdaság*»-a alapította meg, mely ma is egyik legjobb kézikönyvünk ebben a szakmában. Ez nyitotta meg az utat neki (1873-ban) az akadémiába is, melynek még ma is *csak* levelező tagja. Az ő dicsőségéhez nem hiányzik az akadémia. Hogy miképp áll a kérdés megfordítva: jobb nem feszegetni.

A közgazdasági eszméket képviselte Matlekovits majdnem két évtizeden keresztül a képviselőházban, melynek kivált pénzügyi bizottságában éles szemmel és gyakorlati érzékkel szabadon gyakorolta a kritikát közgazdasági intézményeink és intézkedéseink fölött. Mikor az u. n. összeférhetlenségi törvény következtében, mely a gyakorlati tapasztalatokat és a józan kereskedelmi felfogást nem tartotta a képviselőséggel összeegyeztethetőnek, újabb képviselői mandátumot nem fogadott el, amiből bizonyára ismét csak a képviselőháznak lett kára, egy ideig kívül maradt a parlamenten, de már 1905-ben kineveztetett a főrendiház örökös tagjává, melynek bizonyára még sokáig lesz dísze.

De az u. n. iparosparlamentnek állandóan tagja volt Matlekovits. Az ipar- és keresk. oktatási tanácsnak évek óta elnöke és példás ügyszeretettel látja el elnöki tisztét.

Ennél a tételnél érdemes egy pillanatra megállapodni. Mert nincs jellemzőbb dolog a mi ipari viszonyaink menetére, mint hogy az iparoktatási tanács, ez a fontos iparpolitikai instituczió, eleinte egy volt agrárius (későbbi miniszter) elnöklete alatt működött. De Matlekovits az első perctől kezdve annyira kimagaslott a bizottságban; tudása, tájékozottsága, praktikus fölfogása annyira dominált, hogy mindenki természetesnek találta, midőn nemsokára ő lett a tanács elnöke.

Mint elnök igazán ideálisan végzi elnöki teendőit. Nem is szólva a rend fönntartásáról, melyet szigoruan és következetesen keresztülvisz, bizonyos, hogy minden kérdést, minden előadmányt, mely napirendre kerül, megtanul és igy a felszólalások lényegéről legjobban ő van tájékozva. Nyugalmát, higgadtságát minden kavarodás között is megőrzi. A tett indítványok összeegyeztetésében és formulázásában pedig mesteri bravourt fejt ki és a legkúszáltabb kérdéseket is kibogozza, sima elintézésüknek utját egyengeti, a tanácskozási rendet fönntartja, a tárgytól való elkalandozásokat megakadályozza, de e mellett a lényeget, a fontosat az indítványokból kihámozza, a bátortalanokat segíti és a halva született indítványokat méltósággal temeti el, hogy ne nagyon fájjon az illetőknek. És hogy mily fontos ily erős kezű, lucidus fejü elnöknek a szerepe oly testületben, a hol sokan vannak, a kik beszélni szeretnek és elegen, a kiknek mondanivalójuk is van, ezt fölösleges bővebben fejtegetni.

De följegyezzük róla azt is, hogy többi fontos elnöki poziczióiban is ugyanily erővel és páratlan ügyességgel teljesiti elnöki és elnöklési teendőit.

Matlekovits ezenkívül tagja az országos ipartanácsnak, a melyben szakszerű felszólalásai mindig súlylyal bírnak. Legszorgalmasabb tagja az ipartanács előkészítő bizottságának, melyben szép tere nyílik bőséges tapasztalatainak és szakértelmének érvényesítésére.

Mintegy tíz év óta elnöke az országos iparegyesület végrehajtó bizottságának és e minőségében szellemi vezetője e tekintélyes orsz. egyesületünknek. Itt alkalma nyílik minden napi kérdésben megnyilatkozni és találóan jellemezte egyszer előttem az ő működését boldog emlékű Neuschloss Marcel, midőn a következőket mondotta:

— Az iparegyesület végrehajtó bizottsága nekem egy magasabb kurzus, egy akadémia, melyben élvezettel és haszonnal hall-

gatom Matlekovits fejtegetéseit a kis és nagy, fontos és nem fontos ipari napi kérdésekről. Egy-egy ilyen ülésen néha többet tanulok, mint tíz kötet tudományos munka elolvasásából.

Ehhez csak azt kell hozzáadni, hogy Matlekovits 1896 óta vezeti a végrehajtó bizottságban az iparegyesület ügyeit, és az ő közreműködésének és vezérletének köszönhető, hogy az iparegyesületnek egyrészt folyvást emelkedik a tekintélye, másrészt, hogy az egyesület anyagilag is konszolidált viszonyok közé jutott.

Az iparegyesület ügyein kívül vezeti a *magyar hajózási egyesület* ügyeit is, melynek megalakulása óta elnöke; összeköttetésbe hozta a magyar hajózás ügyét a német hajózás érdekeivel, amennyiben a német-magyar-osztrák hajózási egyesület létrejövetelén közreműködött és ebben az egyesületben a magyar hajósokat érvényre juttatta. Ő kezdeményezte és vezette a német-magyar-osztrák egyesületnek 1899-ben Budapesten tartott nagygyűlését, mely alkalommal a német hajózás főemberei személyesen jelentek meg nálunk és végighajózták a Dunát a Vaskapuig.

Vezette hosszú időn át *az Országos kereskedelmi- és iparcsarnokot* mindaddig, mig egyszerü kaszinóvá alakult, amikor az elnökségről lemondott.

Nem a legkisebb érdeme Matlekovitsnak a «közgazdasági tevékenység». Mint a Magyar Villamossági Társaság elnöke, sok érdeme van a villamossági iparnak a fővárosban való modern térfoglalása és az ország különböző gócpontjain való elterjedése, végre főleg az iparban való alkalmazása körül. Tagja a bécsi Elektrizitäts-Gesellschaft igazgatóságának is, elnöke a Kanzer-féle ólomgyár r. t.-nak, igazg. tagja az első magyar papirgyárnak és újabban elnöke a Pallas irodalmi és nyomdai részvénytársaságnak, melynek helyes irányban való vezetése körül szintén vannak érdemei. Másodelnöke az Adria tengerhajózási r.-t. igazgatóságának. Elnöke továbbá a dugaresai szövő- és fonógyárnak, a kereskedelmi részvénytársaság felügyelő bizottságának és értékes munkásságot fejt ki mint a m. iparművészeti társulat igazgatósági tagja stb.

Közhasznú munkájával Matlekovits kivételes társadalmi állást, erős közgazdasági poziciót biztosított magának. Független, önálló ember, aki mindent saját szorgalmának és tehetségének köszönhet, s ezért felfogásában és birálatában szintén önálló és független a szó nemes értelmében.

Kitüntetéseket Matlekovits számosat aratott. Legnagyobb magyar rendjele a Szent-István-rend középkeresztje, melyet sok bel- és külföldi nagy rendjel előzött meg és melyet az 1885-iki országos kiállítás után kapott. Kitüntetései között legmagasabb a valóságos belső titkos tanácsosság, melyet az 1889. évben az államtitkári állásból történt felmentésekor nyert el.

E sokoldalú és közhasznú tevékenységének háttere egy példásan boldog családi élet. Neje Szuk Lipót tanárnak leánya, kinek egyéni szeretetreméltósága, kiváló női erényei és értékes művészi kvalitásai a főváros legelőkelőbb társasköreiben ismeretesek; kiváló gonddal nevelte hozzá méltó leányát, férjezett Lukasich Bélánét. Leánya két nagyreményű fiúunokával ajándékozta meg Matlekovits Sándort, aki bizonyára Sándor és Aladár úrfiakat fogja nagy munkájának folytatására nevelni. Addig pedig még sokáig lesz alkalma konstatálni, hogy a közéletben való önzetlen és hasznos munkával járó minden fáradságért és néha kellemetlenségért is, bő kárpótlást nyújt a családi kör kiapadhatatlan öröme és tiszta boldogsága.

Falk Zsigmond.

Falk Zsigmond Pesten, 1831 április hó 27-én született. Szegény szülők gyermeke lévén, csak a rendes elemi iskolát végezte és már tíz éves korában nyomdász-tanuló lett a Beimel-féle üzletben; ahol azonban csak rövid ideig volt maradása, minthogy itt, mint egyáltalán az akkori időben majd minden nyomdában, szokásban volt, a háziszolgai teendőket is a tanulókkal végeztetni. Ily teendők voltak: a formák és hengerek mosása, korán reggel a helyiséget kisöpörni és fűteni, sőt a fiatal Falknál az az eset is volt, hogy mindennap 9—10 óra tájt a principális tiszteletreméltó nejével a napi szükségletre valók bevásárlása és haza cipelése végett, piacra kellett mennie. Ily körülmények között nem csodálkozhatunk azon, hogy a Gutenberg találmánya iránt nemes ambicióval viseltető ifjú Falk, reményében csalódva, csakhamar hátat fordított az említett nyomdának. Kitűnő iskolai bizonyítványai alapján sikerült neki a már ekkor is szép hirnévnek örvendő m. kir. egyetemi nyomdába jutni; mi már annyiból is figyelmet érdemel, mert akkoriban az egyetemi nyomdában két

tanoncnál — az akkori hivatalos megjelölés szerint «Praktikanten» — többet nem tartottak. Itt töltött Falk, mint tanuló, három évet; és pedig meglehetős sanyarú viszonyok között, minthogy mindennap meg kellett tennie a fárasztó utat Pestről Budára, föl a várba s amellett ebédrevalóul nem kapott többet otthonról naponta négy garasnál, vagyis nyolc krajcárt a mai érték szerint. Dacára e nehézségeknek, Falk 1843-ban, választott pályája iránt lelkesültséggel eltelve, végezte tanulási idejét és az akkor divatos ceremóniákkal segéddé avattatott.

Mint segéd, eleinte az egyetemi nyomdában foglalkozott, később azonban egész 1848-ig, Pesten a Beimel-nyomdában működött, ahol alatta Wodiáner Fülöp és Kertész (Gärtner) József nyomdatulajdonosok is tanultak. Hosszabb időn át a «Der Ungar» című tekintélyes lapot tördelte itten, mely időben játszódott le Falk életében a következő, az akkori politikai és társadalmi viszonyokat élénken jellemző epizód is. — Ugyanis megtörtént egyszer, hogy az említett lap szinházi kritikájában egy fiatal szinésznő játékáról nem a legkedvezőbben nyilatkozott. A lap illető száma, mint rendesen, mielőtt a sajtóba került, láttamozás végett fölküldetik a cenzurára. Az akkori időben nagyhatalmú cenzor — kiről csak aztán tudta meg Falk és a nyomdavezetőség, hogy a szóban forgó szinésznőhöz gyöngéd kötelékek fűzik — Argus-szemeivel azonnal észrevette a kérdéses szinésznő ellenében elkövetni szándékolt főben járó vétséget és vörös ceruzájával még nyomát is eltüntette a vakmerő kritikus merényletének. A fiú a megplajbászolt lappal a nyomdába visszakerülvén, átadta azt Falknak, hogy mint tördelő vegye ki a lapból a kifogásolt sorokat: Falk azonban, minthogy sejtelme sem volt a mindenható cenzor tettének titkos rúgóiról, nem vette komolyan a dolgot és a lapot a megplajbászolt sorokkal együtt kinyomatta. Volt aztán másnap hadd-el-hadd! Csak sok utánjárással sikerült Falknak megmenekülni egy pár heti fogságtól, vagy megfelelő pénzbírság fizetése alól. Mutatvány a «régi jó időkből!»

1848-ban, a forradalom kitörése után, Falkot, mint nemzetőrt a szabadság-harcosok sorában találjuk, s mint ilyen vett részt az akkori mozgalmakban.

1849-ben, a szabadságharc lezajlásával, Falk hosszabb bujdosás után Bécsbe került, hol bátyja — dr. Falk Miksa, akkor a «Wanderer» című befolyásos bécsi napilap társszerkesztője, jelenleg pedig

a «Pester Lloyd» főszerkesztője, aki mint publicista már akkor is jó hírnévnek örvendett — közvetítése folytán a Sommer-féle nyomdában mint szedő talált alkalmazást. Ez volt a forduló pont Falk viszontagságteljes életében. Fölebbvalói benne csakhamar fölismerték és becsülni kezdték a törekvő, hasznavehető munkást; s midőn haláleset következtében a nyomdavezetői hely ott megürült, őt kinálták meg ez igen megtisztelő, de felelősségteljes állással. Hogy a benne helyezett bizalomnak milyen szép eredménynyel felelt meg, bizonyítja az, hogy az azelőtt igen elhanyagolt állapotban volt üzlet az ő vezetése alatt megint visszavívta magának régi jó hírnevét és egyre szaporodó munkakörrel dicsekedhetett; mi abban is kifejezést és elismerést talált az üzlettulajdonos részéről, hogy Falk az ötvenes évek végével a nagyterjedelmű üzletnek igazgatójává kineveztetett.

Emlékezetes marad Falk ez időbeli működéséről azon nemes buzgalom, melyet magyar nyomtatványok előállításában és kiadásában kifejtett. Az ő vezetése alatt jelent meg az ötvenes évek közepén a Sommer-féle nyomdában Török János «Magyar Sajtó»-ja, később pedig, 1865 elején, a Kecskeméthy Aurél által szerkesztett «Bécsi Hiradó» című másik napilap. Ezenkívül számos tudományos és tankönyv került ki magyar nyelven e nyomda sajtói alól; a hírneves Hartleben Konrád Adolf könyvkiadóval benső baráti viszonyban állván, rábírta azt sok kiadványának magyar nyelven való közrebocsátására. Így buzgólkodott Falk Bécsben — tehetsége szerint — nemzeti irodalmunk ügyében oly időben, midőn arra itt Magyarországon még nehéz bilincsek súlyosodtak.

Alárendeltjei iránt mindig igaz rokonszenvvel viseltetett s gondoskodott arról, hogy méltányos kivánságaiknak mindenkor elég tétessék. Midőn Bécsben a nyomdászok önképző-köre megalakult, ő volt egyike a legelsőknek, kik abba beléptek, s évi járulékul tíz forintot fizetett. Hogy mennyire sikerült Falknak szaktársai, különösen pedig nyomdaszemélyzete tiszteletét és szeretetét megnyerni, kitűnik abból, hogy midőn 1868-ban búcsút mondott Bécsnek, hogy visszatérve Pestre, itt az újonnan alapított Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság igazgatói tisztét átvegye: a Sommer-féle nyomda egész személyzete lelkes és őszinte szerencsekívánatok mellett távozó igazgatóját igen díszes arany serleggel lepte meg.

Ismeretes, hogy az 1867-ben beköszöntött alkotmányos aera mily ébresztőleg hatott hazánkban az ipar és művészet minden

ágára. A nyomda-ipart is, mely addig régi, elavult nyomokon haladt, úgy a tőkepénzesek, mint az intelligencia köréből hathatósan kezdték fölkarolni s így történt, hogy Klapka György köré lelkesült férfiakból kis társaság csoportosult, mely föladatul tűzte magának, a külföldi nagy typographiai műintézetek példájára, hazánkban egy minta-nyomdát alapítani. A társaság Klapka elnöklete alatt csakhamar megalakult, s az ifju vállalat technikai vezetésével -- hírneve és szakképzetségénél fogva mint leghivatottabb — Falk Zsigmond bízatott meg.

Bátran kockáztathatjuk azon állítást, hogy Falk Pestre jövetele, valamint, hogy az említett nyomda igazgatói állása általa töltetett be, a hazai nyomdászat fejlődésére jelentékeny befolyással volt; amennyiben a vezetése alatt fölállított fiatal intézet, szakavatott és ügybuzgó személyzet támogatása s a modern technika legújabb vívmányainak fölhasználása mellett új, hazánkban eddig ismeretlen műizlést kezdett terjeszteni. A Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság rohamos fölvirágzása és jövedelmezősége különben legjobban igazolja állításunk helyességét, valamint azt is, hogy a nagy közönség méltányolni tudta Falk intencióit. Falk később e nyomda elnökigazgatója lett.

Azonban társadalmi tekintetben is üdvösen hatott a nyomdászatra Falk lejövetele; mert Falk Zsigmond a nyomdászok egyleti élete körül is elévülhetetlen érdemeket szerzett magának.

1869-ben, egy évvel hazatérése után, bizalomteljesen megkínálták őt a fővárosi nyomdászok az elnöki tisztséggel és ő azt készséggel elfogadta, de roppant elfoglaltsága miatt kénytelen volt 1872. elején attól visszalépni. Falk elnökségének ez idejében történt az első alapszabály-reform, melynek sarkkövét a segédek befolyása a segélyzőegylet ügyeire képezte.

Hornyánszky Viktornak, az egylet érdemes és buzgó elnökének, 1882. május havában történt váratlan elhunytával az elárvult elnöki szék betöltése végett a tagok összessége újra Falk Zsigmond ügyszeretetéhez és emberbaráti érzelmeihez appellált. Falk egy percig sem habozott a nehéz terhet ismét vállaira venni és sokáig e tisztségének pontos és lelkiismeretes betöltésében találta örömét és büszkeségét. Hogy Falk mennyit áldozott anyagilag is az egyletért, azt, mint általánosan tudvalévő dolgot, itt bővebben nem érintjük.

Hogy Falk egyéb sokoldalú, embertársai és a hazai ipar érdekében kifejtett tevékenységéről tájékozást nyújtsunk, fölsorol-

juk itt főbb tisztségeit. Falk az «Országos Iparegyesület» alelnöke, mely magas tisztségében ott találjuk őt hol tanácsadóként, hol kezdeményező szerepben, de mindig lankadatlanul, iparos társai érdekeit előmozdítva. Rövid ideig alelnöke volt a budapesti kereskedelmi és iparkamarának, tagja az orsz. ipartanácsnak, az iparoktatási tanácsnak, a munkaközvetítő intézet válaszmányának és ezenfölül számos közérdekű intézetnél tölt be bizalmi állást. Első elnöke volt a kerületi betegsegélyző pénztárnak, fővárosi bizottsági tag és az adófelszólamlási bizottságnak évek óta buzgó elnöke.

Megbecsülhetetlen szolgálatot tett Falk a hazai iparnak, különösen pedig a nyomdászatnak a kiállítások terén. 1873-ban történt a bécsi világtárlaton, hogy a Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság kiállított munkáiért első kitüntetését kapta; ezután minden kiállítás alkalmával vagy a nyomda, vagy a személyzet egyes tagai ki lettek tüntetve. Az 1873-ki bécsi kiállításon, a szegedi 1876-ki kiállításon, a székesfehérvári kiállításon 1879-ben s a triesztin 1881-ben mint jury-tag működött. 1878-ban pedig, a párisi közkiállítás alkalmával Falk azon ritka megtiszteltetésben részesült, hogy mint kormánybiztossági tag lett kiküldve. Falk tevékeny részvétele az 1885-ik évi kiállításon és azon áldozatkészség, melylyel az általa képviselt intézet egy külön pavillon fölállítására határozta el magát, mindenki előtt ismeretes. Részt vett az 1896-iki kiállításon is, amidőn a sokszorosító iparágak külön pavillonjának elnöke és intézője volt. Falk sokoldalú buzgó és eredményteljes munkálkodása legmagasabb helyen a korona részéről is annak érdeme szerint méltattatott, s már 30 évvel azelőtt a Ferenc József-renddel és a kir. kereskedelmi tanácsosi címmel, 1878-ban pedig a III. osztályú vaskorona-renddel lett kitüntetve, mely utóbbinak alapján a lovagi rangot is nyerte. Ugyancsak 1878-ban a francia kormány a becsület-rendet adományozta neki; ezenkívül több más külföldi rendjelben is részesíttetett. Az 1885-ki országos kiállítás körül szerzett érdemeiért a király Falkot a királyi tanácsosi címmel ruházta föl. Később megkapta a Ferenc József-rend középkeresztjét és 1904-ben udvari tanácsos lett. 50 és 60 éves nyomdászati jubileuma alkalmából szaktársai számos ovációban részesítették.

Thék Endre.

A képzett, modern magyar iparosok között legelől áll Thék Endre, akinek neve ma egy tipus, mely a legtiszteletreméltóbb magyar iparos-karaktert jellegzetesen képes kidomborítani. Nevét a legszélesebb körökben ismerik és tisztelik. És erre a tiszteletre ő igazán teljes mértékben szolgált rá.

Mert azok közé tartozik, akik maguk erejéből emelkedtek a tekintély, a tisztelet magas fokára. Ő sohasem keresett sem elismerést sem kitüntetést, sem tekintélyt. De éppen az ő szerénysége, iparága fejlesztése körüli vasszorgalma, fényes tehetsége és tapasztalatainak hasznos érvényesítése által elért eredmények és mindenekfölött egyenes, tiszta jelleme oly nimbussal övezték nevét, mely sok barátot szerzett neki, s mely által üzleti hírét is fokrólfokra fejleszthette.

Nem a különös véletlennek, nem a kedvező esélyeknek, hanem képzettségének, tanulmányainak, lankadatlan szorgalmának és tevékenységének köszönheti üzlete nagymérvű fejlődését. Pedig legelől kezdte. Született Orosházán, 1842. november 1-én, mint szegény szülők gyermeke. Elemi iskoláinak befejezte után az asztalos-mesterségre adták s az inasévek letelte után Thék mint fiatal mesterlegény vándorútra kelt, hogy szakmájában a külföld nevezetesebb városaiban is kiképezze és tökéletesítse magát. Így érkezett Franciaországba, hol, nevezetesen Párisban, több elsőrendű asztalosnál töltött huzamosabb időt. Midőn a párisi nagyszerű műbutor-ipar tárult szemei elé, akkor látta csak Thék, hogy mennyire el vagyunk mi maradva Magyarországban, ahol akkortájt a legelső asztalosoknak is alig volt fogalma arról a nagy haladásról, melyet a bútoripar Franciaországban tett. Föltette magában, hogy a tőle telhető buzgalommal oda fog hatni, hogy hazánk bútoriparának modern fejlesztéséhez ő is hozzájáruljon. Vasszorgalommal fogott ez iparág tanulmányozásához: a gazdag párisi gyűjteményekben és a legkitünőbb műhelyekben nagy gonddal és figyelemmel tanulmányozta a régibb és újabb műbutoripar remekeit, különös súlyt fektetve az izlés fejlődésére és a butoriparban való alkalmazására.

Dús tapasztalatokkal megrakodva tért vissza hazájába. Volt akkor a fővárosban az Üllői-út végén egy butor-manufaktur-

részvénytársaság, nagy teleppel. Thék egy szép napon beállított ide és arra kérte az igazgatót, hogy miután ő érzi magában, hogy ily telepnek gyakorlati művezetője tudna lenni, tüntesse őt ki bizalmával és adjon neki a jelzett minőségben alkalmazást. Kijelentette, hogy élete legnagyobb ambiciója és büszkesége volna ezt a helyet közmegelégedésre betölteni.

Az akkori igazgató mosolyogva nézett végig Théken és félrehíván a szolgáját, lelkére kötötte, hogyha ez a «rajongó bolond» még egyszer jelentkeznék, ne ereszsze elébe...

...Az a rajongó bolond másfél évtizeddel később megvette és tulajdonába vette azt a telepet, melynek igazgatója őt oly furcsán kinézte hivatalos helyiségéből.

De menjünk szép sorjába.

Mikor Thék látta, hogy vágyai nem teljesülhetnek, nem lehet a nagy telep művezetője, egy percig se csüggedett. Önállósította magát és eleinte szerény műhelyt nyitott. Az általa gonddal készített műdarabok magukra vonták az előkelő közönség figyelmét és Théknek csakhamar annyi munkája akadt, hogy műhelye napról-napra terjeszkedett és csakhamar elérkezett az az idő, midőn a kézi munka már nem győzte a megrendeléseket és Thék kénytelen volt telepét gőzerőre berendezni s a legkitünőbb faipari segédgépeket beállítani. Ez annál inkább szükséges volt, mert Thék nagy mértékben fölkarolta az épületasztalosságot is, sőt ez műhelyében csakhamar túlsúlyra vergődött, anélkül azonban, hogy a műipari irányt elnyomta volna.

Thék tehát az első kézműves-asztalos volt Magyarországban, ki telepét gőzerőre berendezvén, a legkitünőbb segédgépekkel látta el s egész erővel törekedett a külföldi, főleg az ausztriai butoriparnak hazánkból való kiszorítására. Törekvéseit fényes siker követte. A megrendelő közönség látva, hogy Thék kitünő hírét napról-napra jobban beigazolja, bizalommal fordult hozzá megrendeléseivel s a gőzerőre berendezett nagy műhely is szűk lett. Thék tehát 1885-ben megszerezte a régebben fönnállott butor-ipar-részvénytársaság üllői-úti nagy kétemeletes telepét s műhelyét ebben helyezte el. Így műhelye egyike lett Magyarország legnagyobb és legjobban berendezett asztalosműhelyeinek, mely a folyton növekvő szükségletnek most már fokozott mértékben volt képes megfelelni. Ez elsőrendű asztalos-üzlet nagymérvű versenyképességéről fényes bizonyságot tehetnek a gróf Károlyi

István-féle palota, a gróf Csekonics-féle palota, az operaház és számos más előkelő fővárosi és vidéki palota és középület mintaszerű berendezései, melyek Thék kitünő izlését és munkaképességét is dicsérik. Jellemző vonása különben e telepnek, hogy sokfelé való versenyzése dacára sohasem tartozik azok közé, kik a vásári verseny legszélső határáig mennek, a többi versenyzők rovására az árakat lenyomják. Sőt, miután nagymérvű versenyképességét számtalan alkalommal bebizonyította, bizonyos büszke önérzettel azt az elvet igyekszik megvalósítani, hogy a tisztességes és jó munkát méltányosan meg is kell fizetni, de ez elvnek érvényesítésében sohasem vétett a versenyképesség szigorú követelményei ellen.

A műasztalosság terén is Thék egyike a legelsőknek az országban s azon úttörők között foglal helyet, kik elsők bizonyították be remek készítményeikkel, hogy a butorszükséglet fedezése érdekében még a legnagyobb igényekkel bíró megrendelőknek sem szükséges többé a külföldhöz fordulni. Stylszerű, általános figyelmet keltő készítményei teljes elismeréssel találkoztak a szegedi és székesfehérvári országos kiállítások alkalmával s ez elismerés csak buzdító hatással volt rá e téren való sikereinek fokozására. A jó iparos kitünő beosztásával és előrelátásával készítette elő e téren való haladását is. Mindig gazdag választékú faanyaggal bír s a világ legtávolabbi piacait is fölkereste, ha bizonyos butordarabhoz kifogástalan, száraz fára volt szüksége s raktárában a legkitünőbb hazai s szlavóniai fanemek mellett, mindig gazdag választékot találhatunk a legjelesebb és legritkább külföldi és amerikai fanemekből is. Ezenkívül rajz- és díszítményi gyüjteménye egy kis vagyonnal ér föl; rajzolóit kitünő tapintattal tudja megválasztani és ipara követelményeihez képest nevelni. Végre talán legtöbbet ér, amit külön is hangsúlyoznunk kell, az a körültekintő, mindenre figyelmes és mindent ellenőrző gondosság, melylyel Thék a műhelyében munkában levő butorok előállítását kiséri.

Az 1885. évi országos kiállítás alkalmával az iparosok által a király tiszteletére emelt «király-pavillon» egyik termét Thék nagy áldozatok árán állította elő. A királyszobában a mesteri kivitelű faragott diófa-plafond, a diófából készült faburkolat, a stylszerű butorok, a külföld legkiválóbb szakértőinek osztatlan elismerését is kivívták. Ma is láthatók a városligeti Gerbeaud-pavillonban.

Az ezredéves kiállítás után Thék felölelte a zongoragyártást is, melyet nagy áldozatokkal emelt a versenyképesség magas fokára.

Részt vett az országház és a kir. várpalota építésében és berendezésében és számos köz- és magánépület fölszerelésében. A királyi várpalota számára készített Szent István-szobával az 1900-iki párisi kiállításon is nagy sikert aratott. Ezt a szobát nézte meg a király 1899-ben Thék műhelyében, mely megtisztelő látogatás jelentőségét fönnebb méltattam.

Különös említést érdemel, hogy Thék mint polgár és iparos a közügyek terén is kiváló érdemeket szerzett, emelte jó hírét és hitelét. A kormány megbizásából sokszor készített hatóságok bútorberendezése számára mintarajzokat, és pedig mindig díjtalanul; ez nemcsak azért érdemel említést, mert áldozat és nagy munka, hanem azért is, mert az általa készített tervek szerint hirdetett pályázatban Thék sohasem vett részt, nem akarva szaktársai rovására oly munkák készítését elvállalni, melyekhez a terveket ő maga készítette s melyeknek előállítására ennélfogva talán előnyösebb ajánlatot tehetett volna. Ugyanily helyzetben volt az 1885. évi országos kiállítással szemben is, melynek országos bizottsági tagja levén, jövedelmező munkára nem vállalkozhatott. Ehelyett azonban éjt-nappallá téve, megfeszített erővel dolgozott a butoripari csoport rendezésében és munkásainak segítségével is nagy áldozatot hozott e csoport nehéz rendezési munkálatainak sikeres megoldásával. Ezenkívül a bútoripari és a munkakiállítási csoportok biráló bizottságainak elnöke is volt és e tisztének is teljes odaadással, a legnagyobb lelkiismeretességgel és szigorú igazságszeretettel felelt meg, úgy, hogy a kiállítás ügyének tett szolgálatait tényleg csak azok képesek méltányolni, kik fáradhatlan munkásságának, odaadó buzgalmának és páratlan ügyszeretetével járó áldozatkészségének közvetlen szemtanui voltak. És e szemtanúk kénytelenek voltak elismerni, hogy Thék a kiállítás ügyének oly szolgálatokat tett, melyeket meghálálni még a legnagyobb kitüntetéssel sem lehetett volna. De ő, bár érdemei elismeréseül a Ferenc József-rend lovagkeresztjét kapta, nem a külső kitüntetésben kereste a jutalmat, hanem azon nyugodt öntudatában, hogy e nagy nemzeti mű sikereért ő is megtette a magáét, ami közönséges fogalmak szerint annyit tesz, hogy sokkal többet tett, mint amennyi kötelessége lehetett és tevékenysé-

gével három-négy ember munkaképességét és áldozatkészségét egyesítette magában.

Az ezredéves kiállítás előmunkálataiból, szervezési és rendezési munkálataiból is kivette a maga részét. A jury-nek másodelnöke volt. Ő vezette a kiállítás után az iparosok hálálkodó küldöttségét a király elé, kit ezúttal talpraesett beszédben üdvözölt. A millennáris kiállítás után a III-ad osztályú vaskorona-rendet kapta a királytól.

Az 1900-iki párisi világkiállítás juryjében is részt vett és az ő indítványára határozta el a jury, hogy a kiállítási tárgyak készítésében részt vett művezetőket és munkásokat is kitünteti. E kiállítás után kapta a francia becsületrendet.

E kiállítás után alapította — a királynak műhelyében tett látogatása alkalmából — az orosházai Ferenc József-tanonc-otthont.

Ez az «Otthon» tulajdonképpen egy internátus, melyben az inasok lakást, ellátást, nevelést kapnak, úgy hogy az inas az illető műhelyben, amelybe szegődtetve van, csak a gyakorlati munkára jár. Így a legjobb családok gyermekei is iparra adhatják gyermekeiket, mert nem kell attól félniök, hogy nincs jó ellátásuk és nevelésükre nem fordítanak elég gondot. Ez utóbbiakat elvégzi az «Otthon», a mesternek csak a gyakorlati képzés marad. Azt a nagy problémát, melyért elméletileg oly sokat küzdöttek, a gyakorlatban Thék valósította meg először. Házat, berendezést és 10.000 forint alapítványt adott erre a célra és a kormány támogatását is biztosította ez úttörő vállalkozásnak.

Orosházán még egy érdekes kezdeményezése volt, az ottani *minta helyi kiállítás* rendezésével. A legpraktikusabb alapon szervezte e kiállítást, a jobbmódú gazdákkal előre megrendeltette a kiállítási tárgyakat (kocsit, lószerszámot, gépet, lakberendezést, ruhát stb.), úgy, hogy a kiállítók egyrészt nem dolgoztak rizikóra, másrészt alkalmazkodtak a helyi fogyasztó közönség praktikus igényeihez. Ez a praktikus szervezet sok elismerést aratott — idővel talán utánozni is fogják, mert fölötte okos és hasznos dolognak bizonyult. Ezen az alapon segített azután a kereskedelmi múzeum felszólítására a vidéki kiállítások rendezésének alapelveit tételesen megállapítani.

Az összes kiállítások közül legnagyobb szeretettel intézte az 1903. évi tanonc- és segédmunkakiállítás ügyeit. Lelke, főren-

dezője, gondos zsüri-elnöke volt ennek a kiállításnak és életének talán legboldogabb pillanatai közé tartozott, mikor végig vezette a koronás királyt e helyiségeken és megmutatta az új generációnak haladását és rámutatott arra, hogy a magyar ipar jövőjének biztos alapja, ime, meg van az ifjúság készültségében és tudásának látható jeleiben.

Egy pillanatra vissza kell még térnünk az 1900-iki párisi világkiállításra. Általánosan ismeretes az a rendkívüli, szinte önfeláldozó buzgalom, a melylyel a *párisi világkiállítás* alkalmával *Thék* Endre a kiállító iparosok érdekeit felkarolta. A kiállítás előkészítésének stádiumában is, a zsüri munkálatainak során is megbecsülhetetlen szolgálatokat tett iparostársainak, fáradhatatlanul dolgozott, exponálta magát, ha kellett, minden egyes kiállító, s a kiállításban közreműködő minden egyes munkás érdekében. Ő indítványozta a munkások kitüntetését, amit mindenütt örömmel fogadtak és követtek is. Thék Endrének ezeket az érdemeit hálásan méltányolták az iparosok. Tisztelői, akik a párisi kiállításban, a királyi várpalota és az új országház építésében, valamint a közélet különböző terein együttmunkálkodtak vele, elhatározták, hogy díszes albumba foglalt üdvözlő iratot nyújtanak át Thék Endrének. Az album és az üdvözlőirat el is készült és aláírták sok százan, az iparosvilág és a társadalom minden rétegéből. Sőt aláírták azt Théknek munkásai is.

Az albumba foglalt üdvözlő írat szövege, mely az én tollamból eredt, a következő:

Az orosházi kiállításon láttuk azt a nemesi levelet, melyre Te legbüszkébb vagy, boldog emlékű nagyatyád, néhai Thék András céhmesteri oklevelét. A munka nemességének ez az ősisége, mely családodban nemzedékről-nemzedékre szállott, ez magyarázza meg nekünk azt a rajongó szeretetet és példátlan odaadást, melynél fogva a magyar iparosok és első sorban szaktársaid érdekeit szolgálni legelső kötelességeid közé számítod.

Eme kötelességteljesítésnek oly kimagasló páldáit láttuk Istentől rendelt Élted eddigi áldásos folyásában, hogy több, mint természetes, ha első sorban a magyar iparosság egésze hálával és szeretettel veszi körül Nevedet és benned tiszteli a magyar kézműves iparosnak követésre méltó mintaképét.

Az a szeretet, melylyel mesterségedet inasként szolgálva megtanultad, az a fáradhatatlan buzgalom, melylyel mint vándorló legény tudásodat a külföldön tökéletesítetted s hazádba érve e kettőt mint mester művészetté fejlesztetted, majd gyári alapokra

kiszélesített műves iparodban és az ehhez csatolt zongoraiparban is érvényesíteni tudtál, az előre törekvő iparost jellemzi Benned, aki hazája iránt való kötelességét magas művészi szinvonalra emelt, versenyképes és a külföldiek által is mintaszerűnek elismert ipartelepével tisztességgel kivánta leróni.

Az a közérdekű munkásság, melyet a közélet számos terén kifejtettél, nevezetesen a városi képviselőtestületben, az Országos Iparegyesületben, melyben a közbizalom az alelnöki állás díszes méltóságába emelt, a többi szakegyesületek és iparos-gyűlések, végre másnemű közérdekű iparos mozgalmak terén, szülővárosodban, a Te bőséges áldozatkészségeddel létesített tanonc-otthon érdekében, az országos ipartanács, az országos iparoktatási tanács, az iparmúzeumok felügyelő bizottságában stb. mind azt bizonyítják, hogy a magyar ipar fejlődésének legvitálisabb érdekeiért szünet nélkül való munkásságot, áldozatkészséget nem sajnáltál. Bebizonyítottad nap-nap után, hogy a köznek, ipartársaid érdekeiért idődet, munkádat, keresményed egy részét szívesen és bőségesen áldozod fel...

De a kötelességteljesítés normális keretein messze túl ment az a köztevékenység, melyet egy negyedszázad óta a kiállítások terén kifejtettél.

Mint a hadvezér, aki hadgyakorlatra, sőt néha döntő ütközetre vezeti seregét, úgy küzdöttél szaktársaid élén a rendező- és biráló-bizottságokban és a díjazásoknál. És midőn szívünk tele volt hálával és szeretettel a legelső magyar ember iránt, az ezredéves kiállítás idején is Te, mint legméltóbb, vezettél minket a legnemesebb uralkodó trónja elé, hogy ékes szavakban tolmácsold hódolatunkat és soha nem szünő mélységes hálánkat azért a sok kegyért, melylyel szeretett nemzetét az ezredéves ünnep idején és főleg az ezredéves kiállítás keretében elhalmozta.

Körültekintő, fáradhatatlan munkádban végre majdnem magadat multad felül most, a századvégi párisi kiállítás idején, amikor emberfeletti buzgósággal, hónapokon át fáradoztál azon, hogy a mi érdekeinknek minden vonalon, legkisebb minuciózitásig érvényt szerezzél és mikor már mindenki iránt leróttad kötelességedet, nemes szíved sugallatára a munkások érdekében szállottál a sorompóba Franciaország legelső polgára előtt, fényes, messze kiható sikerrel és áldástosztó eredménynyel.

Ezen legutóbbi fáradozásaidat akarjuk ez alkalommal megköszönni illő módon.

Ez a mód a legegyszerűbb, egy forró kézszorítás, mely férfiak között mindent kifejez: soha nem muló szeretetünket, mélységes nagyrabecsülésünket, hálsinkat és köszönetünket. Sőt még ennél többet is: az Irántad való hálának és tiszteletnek elültetését a mai és a jövő generáció szívébe, hogy az kiirthatatlanul szálljon nemzedékről-nemzedékre és késő utódainknak áldása is vegye körül azt a nevet, mely a magyar ipar újrateremtésének

és kifejlesztésének egyik leglelkesebb, legmunkásabb, sikerekben leggazdagabb vezérének a neve, a Te neved.

Az Ég áldja meg törekvéseidet és munkádat azzal, hogy engedje meg Neked boldogan megérni azt az időt, amikor az általad elültetett vetés dús aratását lássad a magyar ipar fokozatos haladásában és lehetőleg teljes érvényesülésében.

Kivánjuk végre, hogy a boldogságnak abban a birodalmában, melyet családi tűzhelyet alapítva, meghódítottál, sohase áldozzon le a szeretet a megelégedés, a szerencse derüt hintő és az idők végéig meleget sugárzó napja.

*

Egy fővárosi műiparkiállítás alkalmával élénk vita volt a fölött, hogy a bútoriparban tulajdonképpen a tervező a fő, az iparos, aki a tervnek életet ad, az mellékes. Az esztetikus-ifjoncok ezt ép oly időben hangoztatták, amikor a kiállításon éppen Thék adott életet egy jeles, szecessziós művész tervezetének. Ez alkalomból írtam a következőket.

... Nem vonok le semmit a tervező művész érdemeiből, sőt elismeréssel adózom nagy tehetségének. De egy hajszálnyival sem kevesebb az én szememben *Thék* Endre érdeme, aki a pohárszék tervét oly művészettel valósította meg, melyre közönséges szakemberek nem képesek. Thék Endre Páris és a külföld legelső műhelyeiben tanult; lépést tart szakmája minden detailjának haladásával, tájékozva van minden szakmabeli ujdonság és vivmány felől s uralja a formát, az anyagot egyaránt. Kevesen tudják róla, hogy olyan fakészlete van, melylyel a messze föld kerekségén kevés versenytársa dicsekedketik, mert az Ausztrália vagy Délamerika rengetegeiből való százados dió-, cédrus és paliszanderfái egymaguk teméntelen vagyont képviselnek. De nemcsak anyaga, nemcsak tapasztalata, hanem ízlése és tudása is van, mely egyrangúvá teszi a tervező művészszel, bármily magas polcon álljon is ez. Hogy Thék, mint ember és iparos, mily közérdekű tevékenységet fejt ki, az nem tartozik erre a lapra, azt följegyzik másutt, mások. Itt kizárólag a műiparos nagy érdemeit konstatáljuk, melyek őt oly tényezővé emelték, akivel számolni *kell* s akit egy művészeti kritika keretében, mely az ő alkotását *is* méltatja, meg *nem* említeni, legalább is mulasztás.

Konstatáljuk ezt pedig azért, mert Thék Endréről van szó, aki igazán távol áll a reklámtól, aki sohasem kereste a vásári elismerést s akinek nemcsak a megemlítés, de a hatványozott

elismerés, a dicsőités sem igen lehet anyagi hasznára. Annyira ismerik a nevét és a kvalitásait, hogy abszolute nincsen szüksége a nagy dobra. Ezért *ebből* az alkalomból bátran szólhatunk egész általánosságban anélkül, hogy bennünket elfogultsággal vagy érdekeltséggel vádolhatnának.

*

Thék Endre közérdekű tevékenységéről kell még nehány szót szólanom. Évek óta alelnöke az Országos Iparegyesületnek, melynek kebelében élénk tevékenységet fejt ki a magyar ipar érdekeinek józan képviselete körül. Elnöke a kézműipari és ipartestületi szakosztályoknak is. 1905 óta elnöke a budapesti kereskedelmi és iparkamara ipari osztályának s e minőségében, főleg mint a különböző ipari szakbizottságok elnöke, fáradhatatlan munkásságot fejt ki. Elnöke a fővárosi iparoskörnek, tagja az ipartanácsnak, az iparoktatási tanácsnak, régebben tagja volt a tarifabizottságnak és alig lehetne fölsorolni azokat az állandó és ideiglenes bizottságokat, melyek idejét, munkáját és áldozatkészségét igénybe veszik. Az ő népszerűségét jellemzi, hogy az iparosgyűlések elnöki tiszte Ráth Károly után ő rá szállott. Az 1902-iki nagyváradi és az 1905-iki szabadkai iparosgyűlések elnöki tisztét ő töltötte be. Ez alkalommal mondott elnöki beszédei és a nehéz ülés vezetésében kifejtett tapintata általános elismerést arattak. Az iparosság büszke az ő vezérére, akit a központi bizottság elnöki székébe is emelt és az Országos ipartestületi szövetség létesítő bizottságának elnökévé választott.

Élénk részt vesz Thék az iparművészeti társulat választmányi és bizottsági ülésein. A magyar műipar terén szerzett érdemei elismeréseül az iparművészet arany érmét kapta a kultuszminisztertől. A királyi várpalota berendezése körüli érdemeiért legfelsőbb elismerést kapott.

Thék egyúttal gazda is. Lontói birtokán valóságos mintagazdaságot rendezett be és rövid idő alatt úgy megtanulta a gazdaság minden fontos titkát, hogy ma kevesen vetekednek vele szomszédai közül birtokuk okszerű, reális kezelésében. Kastélya igazi magyar udvarház, melyből soha sem fogy ki a vendég. És valamennyi vendég ott megfordul, mind szeretettel gondol a házigazdára, a modern magyar iparos mintaképére és a hozzá méltó, kedves háziasszonyra, aki urának gondjait elűzi, életét

megédesíti, fáradalmait megjutalmazza azzal a benső, odaadó szeretettel, melynek alapja a tisztelet, a megértés és a legnemesebb hitvesi méltánylás.

Keleti Károly.

I. Életrajz.

Keleti Károly három irányban szerzett a hazai ipar körül kiváló érdemeket. Először hivatalos működésében, mint az országos statisztikai hivatal főnöke, másodszor a gyakorlati téren, amennyiben az országos magyar iparegyesületnek alelnöke, a volt általános iparegyletnek igazgatója s a mai orsz. iparegyesületnek is alelnöke volt, végre harmadszor irodalmi téren, maradandó becsű és kiváló szakmunkái, főleg pedig kiállítási jelentései által. Mikor a nyilvánosság terére lépett, már akkor fölismerte a hazai ipar fejlesztésének fontosságát s elhatározta, hogy e szakmának szenteli erejét és tehetségét. Ama kevesek közé tartozott, ki odaállt az iparosok közé s ezeket buzdítva velük együtt dolgozott az iparügyek hathatós fejlesztésén. Nem az elmélet vesszőparipáját, nem a nagyhangú oktatás módját választotta, hanem a gyakorlati vezetésnek és tanácsadásnak akkor még legjobban elhanyagolt terét. És e téren alapos ismereteivel, kitünő és gyakorlati érzékű tapintatával, de rokonszenves egyéniségével is sokat használt és sok üdvös eredmény eléréséhez, vagy nevezetes kezdeményezéshez nyujtott segédkezet.

Keleti Károly 1833-ban született Pozsonyban. Tanulmányait a forradalom, melynek harcaiban már 16 éves korában részt vett, megszakította s a gazdasági pályán tett kisérletet Alcsuthon, József nádor örököseinek uradalmában. Majd a hivatalos pályára vitte őt a kényszerűség, hogy az akkori időben a kényszerbesoroztatás elől meneküljön. Mint hivatalnok végezte a bölcsészeti és jogi tanfolyamot. Hivatalát elhagyva, nemsokára megtalálta működése körét és nemzetgazdasági tanulmányait Baudrillart jeles kézikönyvének átdolgozásával nyitotta meg. E közben a hirlapoknak is dolgozott s a magyar földhitelintézetnél is hivataloskodott. Irodalmi működésének eredményei a «Budapesti Szemlé»-ben és a magyar tudományos akadémia «Statisztikai és nemzetgazdasági közleményei»-ben jelentek meg. 1865—66-ik évben b. Eötvös

lapját, a «Politikai Hetilap»-ot szerkesztette, s ugyancsak Eötvös mellett, mint az újra éledt országos iparegyesület elnöke mellett, működött, mint az egyesület igazgatósági tagja s később mint alelnöke.

1868-ban választatott az akadémia történelmi és államtudományi osztályában levelező tagnak nemzetgazdasági tudományos működéseért. E tudományos működés azóta is tovább folyt és pedig ekkor már hivatalos állásával kapcsolatosan, a statisztikai téren érvényesült legkiválóbban. A kiegyezés után az Andrássy-miniszterium megalakulásakor ugyanis osztálytanácsossá lett a földmívelés-, ipar- és kereskedelmi miniszteriumban, s egyszersmind az általa szervezett országos statisztikai hivatal vezetésével is megbízatott s ez állását, mint miniszteri tanácsos, a statisztikai hivatal önálló és szélesebb körű újra szervezése után is megtartotta.

A tudományos téren jó hatása volt az 1867—1869-iki tanévek alatt a pesti tudomány-egyetemnél általa megindított statisztikai tanfolyamoknak, míg más oldalról az 1869. és 1870-ben vezetése alatt végrehajtott országos népszámlálás nagy munkája nemcsak az anyagot gyűjtötte össze számára, hanem annak földolgozására is ösztönözte. Igy jött létre «Hazánk és népe» című kitünő munkája, mely a társadalmi statisztika terén nagy fontosságú munka az akadémiai rendes tagságot és a kétszáz aranyas nagy jutalommal való kitüntetést is megszerezte szerzőjének.

A magyar statisztikai tudomány állami képviselője gyanánt 1869-ben és 1872-ben Hágában és Szent-Pétervárott megjelent a nemzetközi statisztikai kongresszusokon, s mint az 1876-ik évi budapesti kongresszus szervező bizottságának egyik alelnöke, lankadatlan tevékenységgel intézte és irányozta az előkészületi teendőket. Időközben a párisi földrajzi kiállításon elsőrendű érmet nyertek munkái, s több kiváló külföldi szaktudományos társulat is tagjává választotta. «A gyakorlati statisztika kézi könyve» szintén a statisztikai tudomány fölvirágoztatására törekszik, egyrészt meg akarván ismertetni mindenkivel a statisztikai anyag gyűjtése körüli teendőjét, másrészt még átalánosabbá akarván tenni a közönségben a statisztika fontossága iránti meggyőződést.

A statisztika terén különben is üdvös működést fejtett ki s e téren szerzett kiváló érdemei elismeréseül számos kitüntetésben

részesült. Ő szervezte az első iparstatisztikát és az 1885. évi orsz. kiállítás előtt szintén az ő részletes javaslatai alapján hajtatott végre az iparstatisztikai fölvétel. Hivatalos működésében érdemül tudandó be neki továbbá az is, hogy a statisztikai irodalom terén több kiváló fiatal erőt nevelt, szakirodalmunk nem csekély előnyére.

Az országos magyar iparegyesület újjáalakításában tevékenyen részt vett és 1870–76-ig annak tevékeny alelnöke volt. 1879-ben részt vett az általános iparegylet alakításában s ennek alelnöke és igazgatója volt; e két egyesület összeolvadása után pedig a mai iparegyesület alelnökévé választatott. E működése folyamában ismerkedett meg az ipar gyakorlati viszonyaival s mindig egyike volt az ipar leglelkesebb pártfogóinak és az iparmozgalmak támogatóinak.

Népszerűséget sohasem hajhászott. Ment a maga egyenes útján s ha az ipar érdekeinek szolgálatokat tett, abban az öntudatban találta jutalmát, hogy hasznos munkát végzett. Az ipar gyakorlati igényeit ama fontos állásaiban sem tévesztette szem elől, melyeket mint pénzintézeti igazgatósági tag, mint az «Adria» tengeri hajózási társulat igazgatósági tagja, stb. elfoglalt. E közhasznu és sokoldalu tevékenység Keletinek méltán biztosít úttörőink első sorában előkelő helyet, melyet az iparosság tisztelete és nagyrabecsűlése által kisérve tölt be.

*

II. Emlékbeszédem az orsz. iparegyesület 1892. junius 26-iki közgyűlésén.

Egy tudós — melegen érző szívvel. Előkelő hivatalnok — telve érdeklődéssel minden közérdekű dolog, főleg a közgazdasági érdekek iránt.

Ez volt Keleti Károly.

Amit hivatalosan végzett és dolgozott, az mindíg magas színvonalon állott, de maradandó becsü az a munkája, melyet a közügyek iránti szeretettől hajtva végzett.

Az új és fiatal Magyarországnak a hatvanas évek végén kevés lelkesebb, komoly munkára alig egy hivatottabb tagja volt nálánál.

És a köztevékenység parlagon heverő tarlóján Keleti első sorban az ipar felé fordította figyelmét s az elsők között volt, kik Eötvös József mellett a «magyar iparegyesület» föléléstésében

résztvettek. Buzgóságát, munkás szorgalmát és tehetségeit azzal jutalmazta meg ez egyesület, hogy ideiglenes vezetését mindjárt kezdetben rábízta s 1870. julius 7-én első alelnökévé választotta.

Az alatt a hat esztendő alatt, melyet első alelnöki minőségben Keleti az iparegyesületnél eltöltött, annyira megismerkedett az iparfejlődés igényeivel, hogy élete és munkássága folyamán sohasem tévesztette szem elől ennek érdekeit. Bizonyítja ezt üdvös tevékenysége az országos statisztikai hivatal élén.

És mikor a szabadelvű irányzatok érvényesítése címén s talán más, ma már szuperált okoknál fogva 1879-ben az akkor alapított «magyar általános iparegylet» vezetésére vállalkozott s mikor ennek az orsz. magyar iparegyesülettel való fuziója után ismét az első alelnöki széket tölté be nálunk, újból és újból odaadással szentelte magát ügyeinknek, melyeknek nemcsak okos nézeteivel, de rokonszenves egyéniségével, különösen pedig alapos ismereteivel és kitünő tapintatával örökbecsű szolgálatokat tett.

Maradandó nyomait látjuk ennek kiváló irodalmi működésében. Az 1873. évi bécsi nemzetközi kiállításra készítette a «Hazánk és népe» című nagy művét, mely az újabb időben első alapos statisztikai ismertetője volt hazánk közgazdasági viszonyainak. Az akadémia a nagy jutalommal tüntette ki e művet, szerzőjét pedig rendes tagjai sorába emelte.

Egyik legfontosabb ágát a közgazdasági irodalmunknak *a kiállítási jelentéseket* is Keleti honosította meg. Az 1878-iki párisi közkiállítás alkalmából hazai iparunkról a kormány megbizásából rendkívül terjedelmes és alapos készültséggel összeállított szakjelentést adott ki, mely elé «Hazánk közgazdasági és közművelődési állapotai» cím alatt maradandó becsű bevezetést írt, mely mint önálló kötet is megjelent. Az 1879. évi székesfehérvári kiállításról ugyancsak a kormány megbizásából szakszerű jelentést szerkesztett s 1885-ben az országos kiállítás alkalmából adta ki a «Balkán-államok» közgazdasági állapotáról szóló jeles müvét s ugyancsak a messzeható kiállításról négy terjedelmes kötetben szerkesztette e «Hivatalos Főjelentés»-t. Ez utóbbinak bevezető része, mely «Magyarország közgazdasági és közművelődési állapotai az 1885. évi országos kiállítás szempontjából» cím alatt mint önálló kötet szintén megjelent, szakirodalmunk legjelesebb termékei közé tartozik, és élénk tanuságot tesz arról, hogy Keleti közgazdasági s főleg ipari állapotainknak nemcsak alapos ismerője

volt, hanem mint a nemzeti lét fejlődése iránt kiváló érzékkel bíró szakférfiú, képes volt amaz irányt is kijelölni, melyben ipari fejlődésünknek rendszeresen haladni kell. Most említett művei a legbecsesebbek közé tartoznak, melyek iparunk ismertetése s programmszerű fejlesztése érdekében valaha írattak, ha egyéb érdemei nem is volnának, ezek által is kiváló jogot szerzett arra, hogy a mai közgyűlésen kegyelettel és hálával adózzunk érdemeinek.

De Keleti nemcsak az irodalomban volt úttörő munkása a szó mai modernebb értelmében az iparnak, hanem bevitte ennek népszerűsítését a tudományos körökbe is, és egyike volt ama keveseknek, kik egyrészt példát adtak az újabb nemzedéknek e parlagi tér művelésére és végre — ez nem legcsekélyebb érdeme — azok közé tartozott, kik az ipar ügyének érdekében fölfelé is küzdöttek; sőt az ipar gyakorlati igényeit ama fontos állásaiban sem tévesztette szem elől, melyeket, mint pénzintézeti igazgatósági tag, mint a tengeri hajózási társulat igazgatósági tagja stb. elfoglalt.

A rohamosan fejlődő élet abszorbeálja a jelesek érdemeit. Akik közöttünk élnek és működnek, bármennyire vésték be nevüket történelmünk érclapjaiba, közellétük által sokak szemében veszítenek abból a nimbuszból, mely érdemeikből köréjük fonódik. Az élő embereknek inkább gyöngéit szeretjük ismerni, mint erősségeiket méltányolni.

Keleti Károly is váratlanul dőlt ki soraink ból. Az örök némaság által azonban nem lett nagyobb, mint volt életében. De fájdalmunk a fölött, hogy dolgos keze és okos feje nem működik többé, elementáris erővel helyezi előtérbe iránta érzett szeretetteljes kegyeletünket.

Aki annyit dolgozott értünk, mit kapott tőlünk?

Tiszteletünk és nagyrabecsülésünk adóját is csak most rójjuk le iránta — szóval.

És ha van mód, hogy hálánkat iránta, a kegyeletet érdemei iránt némileg lerójjuk, úgy ez nyílván csak úgy történhetik, ha az ő nemes példáján buzdulva, az övéhez hasonló önzetlenséggel és buzgósággal karoljuk föl a hazai ipar fontos ügyét, melynek immár nem leereszkedő protektorokra, hanem komolyan és értelemmel munkálkodó férfiakra van szüksége. Férfiakra, akik dolgoznak tehetségük és erejük javával, mint Keleti Károly, akinek emlékét — a buzdító példa okáért is — őrizzük tiszta szeretettel, áldó kegyelettel.

Posner Károly Lajos.

I. Életrajz.

A nemzeti közjólét és vagyonosodás előmozdításában leghathatósabb szerepet játszanak ma azok, kiket az ég indusztriális szellemmel áldott meg s miként a katonának egyedüli büszkesége a csatatéren nyert babér, vagy a politikusnak a kivívott jog igazságának szentsége: úgy a kereskedelem és műipar terén azon egyszerű vívmányok képezik a szakember dicsőségét, melyeket saját képességének, ernyedetlen kitartásának és szakadatlan munkásságának alkotása gyanánt mutathat föl az összes művelt világ előtt. Ezelőtt a tudomány, a társadalom egyéb mozgalmaitól teljesen elkülönítve, hogy úgy mondjuk elszigetelve önmagának élt, midőn t. i. még a munka becsét, természetét és méltóságát el nem ismerték s legtöbben azt hitték, hogy a tudománynak ellenkező érdeke van, mint az anyagi törekvéseknek. Ma azonban a tudomány az élettel egyesülésre törekszik s magas föladatát és jótékony céljait az élet mozgalmaiban és az általános jóllét emelésében keresi, úgy, hogy az élet testet ad az igének s az anyagi eredmények, miként a gyémánt, millió sugarakban ragyogtatják szerteszét a tudományt, a szellemi erőt...

Ily értelemben és szellemben kell megitélni Posner Károly Lajos működését, mely különös súlyt nyer azáltal, ha tevékenységének irányát, munkásságának lényegét és fölfogásának szellemét azon egyesülésből származtatjuk, mely a tudomány és az anyagi munka között létezik.

Posner Károly Lajos született Pesten, az 1822-ik év október hó 4-én. Édes atyját korán elvesztvén, gyámolító támasz nélkül állott a világon, — egyedül azon nagy és forró szeretet által vigasztalva, mely az édes anyai szívnek legédesebb tulajdona. De e szeretet egyszersmind kútforrása volt az örökös könyeknek, mert anyagi szükségekkel küzdve, az egész család elhagyottnak és árvának képzelé magát, nem lévén egyéb tulajdona a sírnál, mely az elvesztett kincset, az édes atyát takarta el.

És így a gyermek életének kora hajnalán munkára volt utalva; lelkében tehát a tettvágy föllángolt és saját eszétől kellett tanácsot kérnie. Ekként fejlődött munkaszeretetben, tevékenységben és szellemben. A munka és tevékenység idővel vagyont szerzett neki, a szellem pedig a vagyon bölcs használására szoktatta.

Ő a kereskedelem és a műipar terén egyszerre tűnt föl, hirdetvén a munka becsét. Legelső föliépésével a papirkereskedésnek új irányt adott; a műkönyvkötészetet pedig rendszeresen és fokozatosan fejlesztette. Posner könyvkötészetében a műipar vívmányát és hatalmas fejlődését lehet üdvözölni.

Papirkereskedését az Erzsébet-téren 1856-ban alapítá, mely helyiségre nézve szintoly díszes, mint amilyen dúsan el van látva az üzletcikkek különfélesége és mennyiségének sokaságával.

Posner a papirüzlet világfontosságát hathatósan emelé azáltal, hogy az árakat szabályozta és tetemesen olcsóbbá tette, mi korántsem mondható kereskedői spekulációnak, hanem az idők szelleme és a műveltség tiszta és öntudatos fölfogásának, minthogy a papirforgalom hatványozása egyszersmind a tudomány népszerűsítése s minél kiválóbb virágzásnak örvend a papirkereskedés, annál nagyobb mérvben terjed a műveltség.

1853-ban könyvvonalozó és könyvkötő intézetet alapított, mely vállalatával a műipar legelső fejleményeinek korszakát élte. És ő e szakmát oly lelkesedéssel és annyi szaktudománynyal karolta föl, hogy e nemben készítményeivel a versenyképesség magas fokára emelkedhetett.

A legelső londoni világkiállítás alkalmával kapta Posner az első kitüntetést. E kiállítás alkalmával 30.000 kiállító közül 2000 nyert jutalmat, s ő nemcsak a megjutalmazottak között volt, hanem háromszázadmagával abban a kitüntetésben részesült, hogy kiállított munkájának egy híres angol művész által készített rajza azon díszalbumban foglalt helyet, mely az angol királynőnek örök emlékül ünnepélyesen lőn átnyújtva.

Posner ezután készítette a híres «Aranykönyv»-et és a «Vendégkönyv»-et, melyeket a magyar tudományos Akadémiának ajándékozott. E két diszalbumot, melyek az első enemű készítmények voltak hazánkban, az akkori sajtó dicsérettel említette meg. Az országos képviselő testület és a szegedi kaszinó megrendelésére «Deák emlék-albumokat» is készített, melyek művészi eleganciával, pazar bőkezűséggel és ízléses szakavatottsággal voltak kiállítva. Mind e díszművek általános elismerést arattak.

Az első sikereken fölbuzdúlva, Posner különös gondot fordított a *díszműkönyvkötészet* fokozatos fejlesztésére s e téren igazán nagy tökélyre emelte műhelyét. Az általa előállított díszalbumok és díszfeliratok ízléses kiállítás és művészi kivitel tekin-

tetében versenyeznek a külföld hasonnemű legjobb készítményeivel. *A kereskedelmi könyvek gyártásával* is nagyban foglalkozott s ez iparcikkel hazánkban egy nagy és versenyképes, sőt jelentékeny kivitelre dolgozó iparágnak vetette meg alapját. Nagy figyelmet fordított Posner a *kőnyomdászat* fejlesztésére. Színes nyomtatványaival és kivitelre szánt soknemű papir-neműivel új irányt szabott a hazai kőnyomdászatnak. Műintézetét a legújabb nyomtató-, fűző-, számozó- s egyéb segédgépekkel látta el, miáltal a külfölddel való versenyben mindig sikerrel haladt előre. Később nagy áldozatokkal külön *térképészeti* osztályt rendezett be, mely hazai térképeinket nagy precizióval állítja elő. Kőnyomdája számos specialitást honosított meg, mint például a címkék, a szivarpapirok, a ragasztópapirok, a csomagoló-etikettek gyártását és kitünő érdeméül tudandó be, hogy mindenkor nagy gondot fordított a jeles *műipari minták* terjesztésére. Szóval minden törekvése oda irányult, hogy a könyvkötészet és kőnyomdászat terén a külföld versenye ellenében a hazai szükségleteknek megfeleljen s lehetőleg a külföldet is ellássa. E törekvései fényes sikert értek el, mert műintézete ma a legtekintélyesebbek egyike s számos specialitásban mint úttörő, nagy sikereket ért el.

Papirkereskedését az 1885. évben egy társaságra ruházta át s műintézetét fiának, lovag Posner Alfrédnak adván át, visszavonult az üzleti tevékenységtől, de nem a közügyektől, melyeknek ő évtizedek óta egyik leghívebb és legáldozatkészebb munkása volt.

A kiállítási ügy terén Posner úttörő volt. Mikor a külföldi kiállítások iránt hazánkban még kevés volt az érzék, ő már buzdított és lelkesített s agitált az azokon való részvétel érdekében. Minden nevezetesebb kiállításon részt vett, s nemcsak mint gyakorlati ember, mint kiállító tünt ki, hanem a kiállítások rendezése és szervezése körül is becses tapasztalatokat szerzett, melyeket később hazánkban, az első kiállítások alkalmával szerencsésen érvényesített. Az országos iparegyesület kiállítási szakosztályának keletkezése óta ő volt az elnöke.

Az ipari köztevékenység terén is sok érdemet szerzett Posner. Egyike volt az elsőknek, kik a műipari és technologiai múzeumok létesítését kezdeményezték s az utóbbira ezer forintot ajánlott fel, az országos iparegyesületnek újjáalkotása óta legtevékenyebb igazgatósági tagja, a budapesti kereskedelmi s ipar-

kamarának beltagja, a Concordia jót. egyletnek elnöke, a főváros köztörvényhatóságának tagja volt, stb. stb. Az akadémia előtt ő indítványozta először a keresk. műszótár kiadását. Irt egy gyakorlati kereskedelmi könyvviteltant, számos praktikus segédkönyvet adott ki, s az újabb kiállításokról sok alaposságról tanuskodó érdekes jelentéseket szerkesztett.

Szóval egész 1888-ban bekövetkezett haláláig munkálkodott az ipar gyakorlati és szellemi érdekei előmozdításáért. Egyike a legelső úttörőknek, ki számos érdemeiért különböző kitüntetésekben részesült. Sok bel- és külföldi rendjelnek birtokosa s ezekből való gyüjteménye ritkán található egy polgárnál együtt. A Ferenc József és vaskorona-rendek elnyerése után a lovagi rangot kapta s 1884-ben királyi tanácsossá neveztetett ki. Széles körökben ismerik s tisztelik nevét, érdemeit pedig méltánylattal említi a hazai iparos-osztály.

*

II. Emlékbeszédem az Országos Iparegyesület 1888. évi junius 3-án tartott közgyűlésén.

Végigtekintve a tisztelt közgyűlés sorain, most másodízben nélkülözzük régi bajtársunk, legrégibb munkatársunk tisztes alakját közgyűlésünkből. Tavaly súlyos betegség tartotta távol, ez idén pedig már a boldogok országából tekint le ránk.

Fiatalon, tele életkedvvel, cselekvési készséggel, értelemmel és hazaszerettel lépett az iparegyesület tagjai sorába, hogy fölajánlja közreműködését ipari életünk fejlesztése körül. Ritkán volt emberben több és nemesebb ambició, mint benne. És ha voltak közöttünk, kik ezt félremagyarázták, azok Posner Károly Lajost nem ismerték.

Az ő nemes ambiciója nem személyes érdeket hajhászott. Hiszen az ő munkás, találékony és ügyes üzleti szelleme, szorgalma és kitartó munkássága gondtalan életet, tekintélyes vagyont biztosított neki e földön.

Ambiciója egészen más irányban sarkalta őt. Még ifjú korában sokat járt külföldön s tanúja volt a legelső világkiállítások nagy sikereinek. Itt látta, mennyire el vagyunk maradva Magyarországon a külföldtől. Látta, mily alantas nivón mozog iparunk, tapasztalta, hogy ipari intézményeink teljes hiánya miatt a jövő nemzedék nevelésére és képzésére sem tudunk hatni s a jövő nagy föladatának megoldását nem tudjuk előkészíteni. A legelsők

közé állott tehát, akiknek eltökélt szándéka volt, hogy a mutatkozó hiányt ernyedetlen munkával, áldozatokkal és oly lelkesedéssel, mely másokat is lelkesít, pótolja. És tényleg az ő munkálkodásának idejére esik Magyarország összes ipari itézményeinek létesítése, a József-műegyetemtől kezdve a kereskedelmi múzeumig. Amivel nem akarjuk azt mondani, hogy mindezekben neki jelentékeny része volt, hanem csak jellemezni kivántuk a kort, melyben élt, munkálkodott és áldozott és melynek igen sok kiváló alkotásában neki is része volt, akár mint a kezdeményezésben résztvevőnek, akár mint a kivitelt elősegítőnek.

Nem a nagy koncepciók embere volt, hanem csupa szív, csupa lélek. Akik vele együtt dolgoztak s vele közelebb érintkeztek, tudják, hogy egy-egy iparosünnep, egy kiállítás sikere, egy ipari intézet létesítése fölött a könnyekig meghatotta az öröm. Szíve megtelt érzelemmel és szemeiben megjelent az a nedű, mely érzéseinek túláradását jelenté s mely oly sok boldog pillanatokat okozott a derék úttörőnek. Mert Posner K. L.-t az ő sikerei a közéletben épp oly boldoggá tették, mint családi életének örömei.

És hogy miként kell az ipari közérdekekért a gyakorlati iparosnak sorompóba lépni, azt jó példával bizonyította be Posner K. Első sorban mindig odatörekedett, hogy odahaza a saját *műhelyében* legyen minden rendben. Gyárának kiterjesztése, a modern követelményeknek megfelelő fölszerelése és versenyképessé tétele voltak legelső gondjai. S csak miután mint iparos megtette kötelességét odahaza, ment el a gyűlésekbe, hogy iparostársainak érdekeit előmozdítani segítse. És tényleg a kőnyomdászatot, ebben a kartográfiát, továbbá az üzleti könyvek gyártását és végre a díszkönyvkötést a fejlődés magas fokára az ő telepe, az ő ügyes vezető és intéző keze emelte föl.

Törekvéseinek egyik jellemző iránya abban állott, hogy az iparosság intelligenciája nálunk is részt vegyen a közügyek intézésében és hogy azt nálunk is megillesse az a vezérlő szerep, mely a nagyipart a külföld művelt államaiban oly hatalomra emelte. Más szóval és röviden kifejezve, ő az iparososztály szalónképessé tételén a legelsők között fáradozott hazánkban, és hogy e téren szép sikereket ért el, azt bizonyítja ama számos kitüntetés, melyeket legfelsőbb helyekről életében kapott és melyeknek impozáns gyűjteményére önérzetes büszkeséggel szokott

volt tekinteni. Nem is titkolta el az efölött érzett örömét, mert akárhányszor kiemelte, hogy minden kitüntetést arcának és munkájának verejtékével érdemelt meg.

És a sors mégis mostoha volt hozzá.

Épp abban az időszakban, midőn az általa alapított és fejlesztett üzletet és gyártelepet átadta gyermekeinek, midőn tehát nyugalomba vonulva, a pihenés napjai következtek volna be, midőn a majdnem 40 éves munkássága alatt elvetett magvakat learatta volna, ekkor szólította ki őt a kérlelhetlen halál az élők sorából. Mintha csak azt mondta volna: «Ember, teljesítetted kötelességed, életed órája lejárt»... A nyugalom élvezése a másvilágra marad... Vagy: munkádnak gyümölcseit gyermekeid és unokáid fogják élvezni, Te kiléphetsz a sorból. Neved és emléked fönnmarad és tisztelet tárgya lészen, de az igazi jutalom e földön csak abban a jóleső tudatban rejlik, hogy megtetted kötelességed, sőt többet tettél, mint amennyi kötelességed lett volna.

És valóban így van. Munkásságának változatos képét megtaláljuk élettörténetében. E rövid emlékezés csak arra volt hivatva, hogy visszaidézze emlékét, érdemeit, hogy egy pillanatra megjelenjen lelki szemeink előtt nemes alakja s átvegye e közgyűlésen tőlünk az elismerés koszorúját, hogy itt jelentsük ki iránta őszinte szeretetünket, ahol ő évről-évre, mint egyesületünk legrégibb igazgatósági tagja kivette részét egyesületünk szomorú és örömnapjaiból.

És ha e lapot, mely Posner Károly Lajos áldott emlékezetének van szentelve, az utókorban az új nemzedék egyik-másik lelkes munkása kezébe veszi, Posner K. L. példáján tanulni és lelkesülni fog és bizonyára megérjük, hogy az ő buzdító példája sokáig fog élni közöttünk.

Mudrony Soma.

I. Nekrológ.

A magyar ipar egyik leglelkesebb bajnokát s az újabb korszakban legelső úttörő munkását, az országos iparegyesület pedig legerősebb oszlopát, pótolhatlan igazgatóját vesztette el Mudrony Somában, aki október hó 18-án, férfikorának legszebb éveiben, hosszú és kínos betegség után dőlt ki a küzdők sorából.

Egész életét a magyar ipar fejlesztésének szentelte. Más téren anyagilag bizonyára nagyobb előnyöket biztosított volna neki kiváló tehetsége, szívós munkaereje, szorgalma és odaadó ügyszeretete; több erkölcsi jutalmat azonban más téren nem szerezhetett volna, mert nevéhez és eredményes tevékenységéhez az új Magyarország fejlődésében sehol sem fűződhetett volna több érdem, mint az ipari fejlődés előkészítésének és biztos előrevitelének akkor még parlag mezején.

Huszonötéves igazgatói jubileuma alkalmával, az 1893-iki közgyűlésen, amikor az egyesület körül szerzett érdemeit ünnepeltük, a következőkben fejtette ki igen szépen azt a célt, mely őt az ipar szolgálatába való szegődésénél vezette:

«Azt a munkát, amelyet 25 éven át együtt végeztünk, tulajdonképpen nem az iparegyesületi tagok, nem is az ipar, hanem a *haza* javára végeztük. Attól a meggyőződéstől voltunk kezdettől áthatva, hogy ipar nélkül Magyarországnak jövője nincs; s miután láttuk, hogy az új alkotmányos aerával kezdődő állami életben egy végzetes rés tátong ép azon a helyen, ahol a hazai ipar rendíthetlen bástyájának kellene állani, amidőn láttuk, hogy ez a rés, a védtelen ipar, napról-napra jobban omladozik, lelkes odaadással rohantunk a rés felé, hogy annak helyén fölépítsük a hazai ipar hatalmas bástyáját, mely hazánkat megfogja védeni... Az iparegyesület rendszeres tevékenysége mentette meg Magyarország gazdasági jövőjét, mert ez hívta föl a közvélemény és az állam figyelmét arra a veszélyre, mely az ipar hiányában rejlett... Mi lett volna Magyarország ipar nélkül?... Kibontakozott volna-e pénzügyi bajaiból, haladhatott volna-e a gazdaság, a művelődés?... Bizonyára nem».

Az a mély meggyőződés, mely e szavakban megnyilatkozik, jellemzi Mudronynak közel harminc éves tevékenységét az országos iparegyesület kebelében. Mert amikor a közgazdasági és ipari pályára szánta életének közhasznú tevékenységét, még nem volt az új szakmakör sokoldalú ágazataiban teljesen otthonos. De mihelyt helyes érzékkel fölismerte ez akkor még elhanyagolt tér kiváló fontosságát, erős elhatározással, erélyes kitartással tanulmányozta annak minden fontos részletét és csakhamar fölkeltette tehetsége iránt sok előkelő nemzetgazda és államférfiú figyelmét, aminek az lett természetes folyománya, hogy az érdeklődők és

hivatottak igen tekintélyes seregét csoportosította az országos iparegyesület körül.

Az iparegyesület félszázados története igazolja, hogy alig van ma Magyarországon fontosabb ipari alkotás, alig indult meg kezdeményezés, amely az ő közreműködését nélkülözte volna. Buzgalmával és lelkesedésével, melyet e pályára vitt, párosult szorgalma; folyvást gyarapította tanulmányait és tapasztalatait, minden aktuális szakkérdésnek a mélyébe hatolt, új és új eszmékkel és tervekkel állott elő és az egyesületen kívül a társadalomban, három cykluson keresztül pedig (Gölnicbánya, Debrecen, Galántha) a képviselőházban érvényesítette bő tapasztalatait és alapos tudását. Ezenfölűl a pihenésre és szórakozásra szánt idejét a szépirodalom szolgálatában töltötte el.

Munkásságának első fele a lelkesítésben, buzdításban és abban a küzdelemben telt el, mely az iparteremtés- és fejlesztésügyének híveket és érvényesülést szerzett; a második — és pedig jóval nagyobb fele — az intenziv munkának volt szentelve. Egyik előkészítője s kiegészítője volt a másiknak.

A végzet mostohán bánt vele. Mikor működésének látható eredményeiben gyönyörködhetett volna, utolérte a kínos betegség, melytől nem volt szabadulása.

Nem jutott el az igéret földjére. De meg volt neki engedve, hogy mielőtt visszavonult az előrelátható végleges pihenésre, miként a bibliai alak, ő is fölment a hegyre és beletekintett a multba és a messze jövőbe. Az ezredéves orsz. kiállítás volt az a magaslat, melyről áttekinthette az ő küzdelmes multjának örvendetes eredményeit; jóleső megelégedéssel láthatta, hogy az ő tevékenységének maradtak eltörülhetetlen nyomai; az a bástya, amelyről ő ifjusága álmait szőtte, betöltötte a rést, a magyar ipar harminc év alatt számottevő faktor lett Magyarország közgazdasági életében és bízvást indul a jövő felé...

Ebben a tudatban és miként a bibliai hős — kirekesztve az igéret földjéről — vonult vissza Mudrony az ő kis birtokára, hogy végig tűrje a szenvedések Golgotáját s örök időkre lehunyja a dicsőséges multból — a biztató jövőbe látó szemeit.

Porhüvelye immár a mulandóságé, de szelleme a mienk marad és emlékét kegyeletteljes tisztelettel fogja megőrizni nemcsak az országos iparegyesület, hanem minden magyar iparos is....

II. Életrajza.

Mudrony Soma született Késmárkon, Szepesmegyében, 1841. évi november 27-én. Atyja Sándor egyike volt a legértelmesebb és okszerűen gazdálkodó földbirtokosainknak. A család 1848-ban kénytelen volt — a hon védői közt hátramaradt családfő nélkül — Zemplénmegyébe, Gesztelybe vonulni, honnan — az ellenség ide is bevonulván, — Erdőbényére ment. Később állandó lakása e családnak Geszteły lett, hol a kis Soma első iskoláit végezte; innen Miskolcra és Késmárkra ment, míg a két felsőbb osztályt Pesten végezvén, 1861-ben a pesti egyetemnek jogi karán egyetemi polgár lett s a jogot 1865-ben végezve, letette a szigorlatot s elnyerte a jogtudori koszorút.

Már kora ifjuságában kitünt széprehajló, fogékony lelke s szelleme által. Az alsóbb iskolákban több pályadíjat nyert munkáival. Később a komoly tudományokra adta magát, melyekhez az angol, francia és német nyelvekben oly kulcscsal bírt, mely fölötte könnyűvé tette neki azon kincsekhez jutni s hazánk hasznára fordítani, melyek a nemzetgazdasági tudomány nagy tárházában vannak.

A tudori szigorlatok letétele után és közben két évig gyakornok volt a pesti kir. táblánál. Ez időben a «Magyar Ujság» közgazdasági rovatát is kitünően vezette.

Ez időtájt vette kezdetét a pesti munkások mozgalma, melyben Mudrony Soma jelentékenyen részt vett. A «Budapesti munkásképző egylet»-nek elnöke lett s mint ilyen, erélyes kitartással küzdött a munkások ügyének előbbrevitelén. Egyik kitünő munkatársa volt a «Haladás»-nak, mely a munkáskérdés minden ágával foglalkozott.

1867-ben megválasztatott az országos iparegyesület titkárává, mikor is nemsokára ott hagyta a «Magyar Ujság»-ot és átvette a «Hazánk» közgazdasági rovatának vezetését. Midőn iparegyesületi titkár lett, csakhamar megbízatott az «Anyagi Érdekeink» című szaklap szerkesztésével, melyet 1880-ig és ez idő óta «Magyar Ipar» cím alatt egész a mult év végéig szerkesztett.

Mudrony Soma az ipar és nemzetgazdaság terén, fiatal kora dacára, rövid idő alatt oly nagy elismerést szerzett, hogy az iparegyesület igazgatósága által előbb a vezér-titkári, később az igazgatói teendőkkel is fölruháztatott. Vezér-titkár 1872-ben, igazgató pedig 1874-ben lett.

Mudronynak *irodalmi munkássága* is igen becses és széles körökben méltó a figyelemre. Eltekintve ama sok közgazdasági és főleg ipari érdekű fölterjesztéstől és sok nagybecsű emlékirattól, melyeket mint az iparegyesület főtisztviselője szerkesztett, melyeket a logikus gondolkozás, eszmék bősége s eredetiségtől duzzadó erő jellemzenek, Mudrony népszerű nemzetgazdaságtant is írt az ipariskolák használatára. Művei közül sokat emlegették a «Vámügy és Magyarország közgazdaságának újjászervezése» című munkáját, mely 1872-ben jelent meg és nagy föltünést keltett. Két nagyobb munkája van továbbá Mudronynak, melyekre méltán büszke lehetett. Az egyik az «Iparpolitikai Tanulmányok», melyben összes hazai iparviszonyainkra kritikailag kiterjeszkedik és bő tárgyismerettel, nagy szakavatottsággal s okos előrelátással vázolja teendőinket az ipari alkotások és reformok minden terén. E szakmunka egyike a legjobb magyar forrásmunkáknak és történelmi nevezetességgel is bír. Másik kiváló munkája a két kötetes «Ipariskolai Olvasókönyv», melyet az iparegyesület külön iskolai tanterve alapján írt (eleitől végig írt és nem összeállított), mely felöleli az összes ipariskolai tantárgyakat és Mudrony széleskörű ismereteiről és képzettségéről tesz fényes tanúbizonyságot. Az ipariskolák számára írta továbbá a «Társadalmi gazdaságtan vázlata» (1871.) c. jeles kis könyvét, melyet fönnebb már érintettünk.

Ezenkívül írt több kisebb könyvet, melyek közül kiemeljük az «iparmúzeumok irányáról» szóló füzetet. Hosszú ideig közgazdasági vezércikkírója volt a «Hon»-nak és egy időben az «Egyetértés»-nek. Mindkét lapban magvas vezércikkei közkedveltségnek örvendtek.

Legújabb két munkája volt a *«Budapest jövője»*, melyben igen figyelemreméltó városrendezési szempontok vannak s hattyúdala «a vámkérdés megoldása» (1896), melyben újabban is igen tüzetesen fejti ki az önálló vámterület előnyeit s a közös területen is követeli a magyar érdekek hathatósabb megvédelmezését.

Szépirodalommal is foglalkozott. Régebb időben még klaszszikus szépségű verseket is fordított (Burns, Moore stb.) leginkább angol eredetiből. Verses színdarabot és a ruthén népéletet tárgyazó népszínművet is írt; ez utóbbihoz nagy előszeretettel gyűjtötte a zenét és az ethnographikus részleteket. Mindkét

műve kiadatlan maradt s irodalmi hagyatékának értékes részét képezi.

Egy háromkötetes regénye («Ildeyné leánya») azonban néhány év előtt jelent meg az «Egyetemes Regénytár»-ban; a sajtó e kisérletet eredményszámba menő munkának ismerte el.

Hogy fogékonysága volt minden szép iránt, azt igazolja az a nem közönséges tény is, hogy igen ügyesen festett s jól hegedült. A művészet e két egymástól eltérő ága volt legkedvesebb szórakozása.

Tehetségét, lelki és szellemi erejét jellemzi továbbá az is, hogy époly könnyedséggel hatolt be a technikai és mezőgazdasági tudományok titkaiba is, aminek hivatalos működése közben nagy hasznát vette.

Journalisztikai működése sem szünetelt; a «Magyarország»-nak megalapításakor közgazdasági rovatvezetője és cikkírója lett s ez állását 1896 elejéig megtartotta.

Az *iparos gyűléseken* is előkelő szerepet játszott. Az 1872-ik évi iparos gyűlésnek jegyzője volt; nagy szerepe volt az ugyanez évben rendezett «közgazdasági gyűlésen» is, melyen több fontos kérdésnek (lakáskérdés stb.) volt az előadója. Az 1876-iki szegedi közgazdasági kongresszuson gyakorlati fölszólalásaival vonta magára a figyelmet és 1879-ben az iparos gyűlésen a legfogasabb kérdésnek volt előadója. Az ipartörvény reviziójának akkor legkényesebb kérdésében egész tudományos apparátussal lépett az előadói székbe és népszerű előadásával az ellenvéleményüeknél is figyelmet és elismerést aratott. A III-ik ipartestületi gyűlésnek (Miskolc) ő volt az előkészítője és elnöke (ez időben ugyanis Ráth Károly amerikai tanulmányúton volt) s ő lett az e gyűlésből alakított központi bizottságnak is elnöke.

A tavalyi gyáripari kongresszus és ipartestületi orsz. gyűlés előkészítésében még élénken résztvett; de a tulajdonképeni előmunkálatok előtt lepte meg súlyos baja s e munkát már másra kellett bízni. Mind a két kongresszuson ugyan még személyesen vett részt, de föl már nem szólalhatott. Ezen az ülésen mondotta *Ráth* Károly berekesztő beszédjében a következőket: «Sajnálattal nélkülöztük ezen a kongresszuson egy olyan munkás férfiú közreműködését, aki most már harmadik évtizede gyakran zászlóbontója, de mindig zászlóvivője volt az ország iparos-mozgalmainak és úttörője az iparosok törekvéseinek. Ez a férfiú Mudrony Soma,

aki egészségi állapota miatt éppen csak hallgatag szemlélője lehetett tanácskozásainknak». A kongresszus e szavakra Mudrony iránt való hálás elismerését és tiszteletét osztentativ módon fejezte ki.

Az 1885. évi *országos kiállítás* első előmunkálataiban, melyek az iparegyesület kebelében folytak, az oroszlánrész neki jutott és akkor is, midőn az országos kiállítás rendezését a kormány vette kezébe, mint az országos bizottság egyik legbuzgóbb és legmunkásabb tagja, az összes kiállítási szervezési munkálatokban élénk részt vett. A katalógus szerkesztésével ő bizatott meg és ennek bevezetésében oly munkát adott, mely hazai közgazdaságunknak akkor legteljesebb monográfiája és emellett nagybecsű történelmi visszapillantásainál, igen gazdag anyag- és adathalmazánál fogva is rendkívüli becses szakmunka. Az 1896-iki ezredévi kiállítás szervezésében mint az országos bizottság s a végrehajtó bizottság tagja vett részt s a katalógust szerkesztő triásznak — Ráth Károlylyal és Micseh Endrével — ő volt a feje, aki a a katalógus *általános*, vagyis maradandó becsű részeit szerkesztette. A kiállítási ünnepélyek ama részein, amelyeket a bécsi és morva orsz. iparegyletek tiszteletére rendeztek, még részt vett.

Országos hírű ember lévén, a *képviselőválasztások* alkalmával is többször fordult feléje egy-egy kiváló választókerület figyelme. 1875—78-ig a gölnicbányai kerületet képviselte, egy országgyűlési cyklus alatt Debrecen város III. kerületét s legutóbb (1887—1892) a galántai kerületet. Jelölve volt ezenkívül több más kerületben is, u. m. Gyöngyös, Versecz, Budapest-Józsefváros stb.

A képviselőházban a Tisza-párthoz, később az u. n. független szabadelvü párthoz tartozott; nemsokára a függetlenségi párthoz csatlakozott s ennek tagjaként számtalanszor szólalt föl a házban, főleg a közgazdasági függetlenítés és az iparfejlesztés érdekében.

A parlamentben főleg a kiegyezési kérdésekben való szakszerű fölszólalásával vonta magára a figyelmet. A parlamentbe jutásának első idejében tehetségeivel nagyon föltünt s Tisza Kálmán akkori pártvezérnek rokonszenvét is nagyon megnyerte. Ha abban az időben nem lépett volna át a független szabadelvüek táborába, ma bizonyára nem mint szegény hivatalnok, hanem mint hatalmas államférfiú hagyhatta volna el a földi létet. De ő nem

volt «stréber» soha, erős meggyőződését követte, gyakran saját magánérdekeinek rovására is.

Legnagyobb sikereit Mudrony ama nagystilü *emlékiratokkal* érte el, melyeket egy-egy fontosabb és aktuális kérdésben a kormányhoz intézett.

Az országos iparegyesület lapjának közel harminc évi folyama tele van ily becses dolgozatokkal, amelyek iparfejlesztési történetünk egy-egy fontos adalékát képezik.

A vámügyről szóló emlékiratokon kívül igen figyelemreméltóak voltak főleg a következők:

a hadsereg fölszerelésének a hazai ipar által való fedezése;
az állami iparűzés ellen;
az ipartörvény (1884) reviziója,
az iparoktatás újjászervezése,
a 85-iki kiállítás szervezése,
az adózási reform,
a szabadalmi törvény,
a magyar iparnak nyújtandó állami kedvezmények,
a szövetkezetek meghonosítása és terjesztése,
a gyári műhelytelepek,
a főváros területi rendezése,
a vasúti szükségleteknek itthon való fedezése,
a közszállítások rendezése,
a szállítási tarifák,
a munkások betegsegélyezése és balesetbiztosítása,
a munkáslakások stb., stb., tárgyában.

Nagyszabású volt utolsó emlékirata a vámügyi kiegyezés tárgyában s igen kimagasló az a beszéd, amelyet az országos iparegyesület félszázados jubileumán az iparegyesület törekvéseiről és sikereiről a diszgyűlésen (melyen József fhg., az összkormány és nevezetes kül- és belföldi testületek küldöttei vettek részt) mondott s mely szintén megjelent nyomtatásban.

Legnagyobb jelentőségű volt azonban az az emlékirat, amelyet az orsz. iparegyesület megbízásából arra az országos értekezletre írt, amelyet *Baross* Gábor minisztersége legelején az iparfejlesztési programm megállapítása céljából összehítt. Ez a terjedelmes emlékirat kiterjeszkedik az iparfejlesztés minden ágára s részletére s jórészt bázisa volt annak a nagy tevékenységnek, amelyet Baross és utódjai a hazai ipar érdekében kifejtettek.

Tevékenysége *sokoldalúságának* jellemzéseül végül felemlítjük, hogy tagja volt az országos ipartanácsnak, az orsz. iparoktatási tanácsnak, a tarifabizottságnak, a vámtanácsnak, a fővárosi iparoktatási bizottságnak. Amíg az ipariskolák az iparegyesület kezében voltak, addig egy évtizeden keresztül előadója, Szabóky halála után pedig (majdnem hét éven át) elnöke volt az ipariskolai bizottságnak. Másodelnöke volt az orsz. ipar-hitelszövetkezetnek s több részvényvállalat felügyelő biz. tagja stb.

Családi életéből följegyezhetjük, hogy első neje, Szigligeti Ferikétől elvált; második nejét, Pápai Vilmos, ismert jóhírü orvos leányát Ilonát, 1886-ban vezette oltárhoz. E művelt lelkű nő hű hitestársa és jóságos őrangyala volt Mudronynak, mert nemcsak szerette, hanem megértette és méltányolta azt a nagy missziót is, melyet férje a közéletben betölteni hivatva volt. Utolsó évében hősi önfeláldozással ápolta a szegény beteget s minden igyekezetével rajta volt, hogy a már régóta közeledő halál ellen való hosszú és kinos küzdelmet némileg elviselhetővé, türhetővé tegye . . .

S hogy életleírása teljes legyen, megemlítjük még végül, hogy a hazai ipar körül szerzett érdemeinek elismeréseül ő felsége a király az 1885-iki kiállítás alkalmából a *III-ad osztályú vaskoronarenddel* tüntette ki.

A kitüntetésnek e külső jelvényét csak nagy és ünnepélyes alkalmakkor viselte.

III. Emlékbeszédem az országos iparegyesület 1898. május 15-én tartott közgyülésén.

Idézzük magunk elé ismét annak a férfiúnak nemes vonásait, akinek tevékenysége irányította egyesületünket három évtizeden át s aki évi gyűléseinknek lelke vala. Köszöntsük benne az érdemes úttörőt, akinek neve iparfejlődésünk történetével szoros kapcsolatban fog élni nemzedékről-nemzedékre. És rójjuk le a megemlékezés ez egyszerű ünnepén a hála és kegyelet adóját iránta, aki értünk élt, nekünk dolgozott s aki haló porában is dicsősége lesz a magyar ipar ügyének, melyet mindenekfölött szeretett.

Helyezzük el képének mását a mi szerény Pantheonunkban. mely a hálás utókor kegyelete során oly sok jeles hazafi emlékét örökíti meg a komoly tárgyalásoknak és a szakadatlan munkának szentelt ez egyszerű falak között.

Mudrony Soma!

Idézem szellemedet. Jelenj meg közöttünk s vedd át hódolatunk nyilvánítását s maradj közöttünk később is, hogy buzdíts és lelkesíts, ha netalán súlyos időkben csüggedésre hajlanánk. Légy velünk most és ezután is, valahányszor az általad nehéz munkával megnyitott ösvényen tovább haladunk előre, mindíg előre, a még távol cél felé.

*

A mai Magyarország fejlődésére döntő befolyást gyakorolt egyrészt az a szellem, mely a negyvenes években a szabadság és a haladás eszméinek tört útat, másrészt az alkotmányos életnek új korszaka, mely a kiegyezéssel kezdődik. Ha amaz a hajnalhasadás költői korszaka volt, ez a napkeletnek érlelő, fejlesztő időszaka lett.

Az újjáébredés ez időszakában rendkívül fontos volt az ország fejlődésére nézve az, hogy a hazafiak és főleg a fiatalság miként helyezkedik el a nyílvános tevékenység különböző forumain. A politika, az irodalom, a művészet, a tanügy, a technika, az ipar úttörőinek nyoma évtizedekre kihatott és megvetette egyes szakmák fejlődésének alapjait. Ez az alap volt határozó a messze jövendőre nézve. Ezen mulott, hogy tovább kellett-e rajta építeni, vagy pedig félredobni és elűlről kezdeni az alkotás nagy munkáját.

Mudrony Soma maga mondotta egy emlékezetes alkalomból a következőket:

Láttuk, hogy az új alkotmányos aerával kezdődő állami életben egy végzetes rés tátong ép azon a helyen, ahol a hazai ipar rendíthetlen bástyájának kellene állani, amidőn láttuk, hogy ez rés a védtelen-ipar, napról-napra jobban omladozik, lelkes odaadással rohantunk a rés felé, hogy annak helyén fölépítsük a hazai ipar hatalmas bástyáját, mely hazánkat meg fogja védeni.

És erős elhatározással indult neki a védelem nagy munkájának. Mindent elülről kellett kezdeni. A negyvenes évek előmunkálátai el voltak temetve. Az abszolut kormányzat lefoglalta a régi iparegylet irományait s csak később, sok utánjárásra adta ki.

Az első korszak tehát a szervezés munkáján kívül a lelkesítés korszaka volt. A szervezés nem volt nehéz, a lelkesítés nem volt könnyű föladat.

Akkortájban minden téren kellett lelkesíteni; a tudomány, a művészet, az ipar parlagon heverő nagy mezői meddők voltak, sok gyomot és dudvát kellett kiirtani mindenfelé.

És nehezen ment a lelkesítés munkája azért is, mert az ország teremtő és termelő erői gyöngék és véznák voltak.

De Mudrony nem kedvetlenedett el a pillanatnyi meddőség miatt. Magamagát tudta lelkesíteni és a kebelében rejlő erős lánggal dolgozott tovább, mint apostol hirdetve az igét, nem nyugodván míg az ipar fogalmát és jelszavát bele nem vitte a társadalom minden rétegébe, a sajtóba, még a parlamentbe is.

És mihelyt az eszme és fogalom polgárjogot nyert s az iparfejlesztés kérdése állandóan napirendre került, hozzáfogott a komoly munkához, melyet csak röviddel halála előtt hagyott abba.

Ebben a munkában nagy segítségére volt alapos műveltsége, nyelvismeretei, a szaktudomány számos ágában való jártassága és ama tapasztalatai, melyeket külföldi tanulmányútjai idején szerzett. Geniális ember volt. Értett a zenéhez, foglalkozott költészettel szépirodalommal; de mindezt csak műkedvelésből űzte, hivatása és főfoglalkozása a hazai ipar ügyének céltudatos és rendszeres fejlesztése volt s ebben összpontosult egész ereje és munkásságának java.

Ezt a munkásságot csak vázlatosan is jellemezni alig lehet, mert kiterjedt az mindenre, ami az ipar ügyével kapcsolatba volt hozható.

Megindult az alapvetésen, az alsófokú iparoktatás szervezésén, majd a különböző múzeumok létesítésének kezdeményezésén; az 1872. évi ipartörvény által létesített ipari szervezet s az önálló vámterület érdekében megindított nagy szabású akció magasabb szférákba emelték izmos tetterejét és munkaképességét.

Ebben az időben az orsz. iparegyesület hivatását és föladatkörét, tehát a saját hatáskörét is a következőkben jellemezte:

Hazánk mindeddig majdnem kizárólag mezőgazdasági jelleggel bírt. A mezőgazdaság szolgáltatta majdnem egyedül a közgazdaság fejlődésének anyagi eszközeit; közgazdasági intézményeink is (ha ugyan ilyenekről régebben szó lehetett) főleg az ország mezőgazdaságára voltak tekintettel. Mindennek jövőre nézve meg kell változni; fejlettebb államgazdaságunk, tetemes költségekkel létesített közlekedési hálózatunk a hazai termelés fokozását és értékesbé tételét teszi szükségessé, ami csupán haladó, versenyképes ipar által történhetik meg. Ez okból hazánknak a mezőgazdasági egyoldalúságból ki kell bontakozni és iparüző állammá kell lennie, mely termelésének dús anyagait nem nyersanyag, hanem kész iparcikkek alakjában hozhatja a világ piacára.

Ezen nagy horderejü átalakulás már kezdetét vette s hogy sikeresen tovább haladhasson, mulhatatlanul szükséges, hogy az ország közgazdasági

politikájában az iparfejlesztés követelményei legyenek irányadók. Egyesületünk, mint a hazai ipar emelésének országos társulati középpontja, e tekintetben kiváló mérvben hivatva van a közreműködésre Itt kell megérleltetni a kijelölt cél megvalósítására vezető nemzetgazdasági eszméknek, innen kell indulni a választandó eszközök iránti közvélemény alakífására kiirányzott szellemi mozgalomnak.

És e programmhoz minden időben és minden körülmények között hű maradt. Nyugodt lélekkel mondotta tehát 25 évi szolgálati jubileuma alkalmával:

Az iparegyesület rendszeres tevékenysége mentette meg Magyarország gazdasági jövőjét, mert ez hivta föl a közvélemény és az állam figyelmét arra a veszélyre, mely az ipar hiányában rejlett...

Mi lett volna Magyarország ipar nélkül?

Kibontakozott volna-e a pénzügyi bajaiból, haladhatott volna-e a gazdaság, a művelődés?...

Bizonyára nem...

*

Egyesületünk félszázados történetének második fele és az egyesület lapjainak 30 éves folyamai hűségesen adnak számot Mudrony tevékenységének részleteiről, melyekről egy rövid jellemrajz keretében hű képet adni alig lehetne. De csak érinthetjük, hogy a fontosabb akciók, melyekben a keze benne volt a következők: a vámügy, hadsereg fölszerelésének a hazai ipar által való fedezése; az állami iparüzés rendezése, az ipartörvény (1872 és 1884) reviziója, az iparoktatás ujjászervezése, a 85-iki kiállítás szervezése, az adózási reform, a szabadalmi törvény, a magyar iparnak nyujtandó állami kedvezmények, a szövetkezetek meghonosítása és terjesztése, a gyári műhelytelepek, a főváros területi rendezése, a vasúti szükségleteknek itthon való fedezése, a közszállítások rendezése, a szállítási tarifák, a munkások betegsegélyezése és balesetbiztosítása, a munkáslakások s végre a híres Baross-féle ánkét elé terjesztett emlékirat, illetőleg ebben a hazai ipar regenerációjának programmja.

Rendkívül találóan és jellemzően mondja róla egyik legrégibb barátja és munkatársa:

Mi, akiknek alkalmuk volt folyton megfigyelni azt a nemes forrást, amelyből Mudrony tolla és ékesszólása szünet nélkül az új szervezkedésekre és új alkotásokra való buzdítást merített, egyéniségén és harminc éves közpályáján két fő jellemvonást láttunk kidomborodni: a *lelkesedést és tudást* és ezek mellé sorakozott az önzetlenség és szívós kitartás.

Mert akit úgy áthat valamely ideál, mint ahogy Mudrony lelke előtt a hatalmas magyar ipar perspektivája lebegett, annál minden önérdeknek háttérbe kellett szorulnia és annál az akadályoknak nem visszariasztólag, hanem újabb és újabb hadjáratra ösztönzőleg kellett hatniok.

De viszont lehet-e azon csodálkozni és nem inkább valódi keresztlevele-e az igazi lelkesedésnek az a vérmes fölfogás, mely minden kedvező jelenséghez a jóravaló törekvések megvalósulásának reményét fűzi. Kihatott Mudrony iparpolitikai rajongása nem ritkán az ő számcsoportosításaira is, melyeket, mint aféle «sonderbarer Schwärmer» ábrándszülötteit, a céhbeli nemzetgazdák egy-egy korifeusa nem ritkán megmosolygott. Pedig többször igazolták a későbbi fejlemények, hogy Mudronynak a számításait nem a rajongás, hanem komoly előrelátás és alapos szakismeret mondta tollba.

*

A munkásságnak nagy ciklusát vélte befejezni Mudrony az ezredéves kiállítás előtt. Az iparfejlesztési eredményeknek a mai modern értelemben véve, ez a kiállítás hatalmas záróköve volt; beszámoló a multról és bevezető a jövőbe, az igéret földjére.

Kevés embert érdekelhetett közelebbről az a kiállítás, mint Mudronyt, aki a kiállítás által föltüntetett eredményeknek legszorgalmasabb munkása volt, aki arcának verejtékében szántotta a parlag földet, magot vetett bele, beboronálta, gondozta ápolta a termés első gyümölcseit.

Az igéret földjére azonban nem jutott el.

Az ezredéves országos kiállítás volt az a magaslat, melyről áttekinthette az ő küzdelmes multjának örvendetes eredményeit; jóleső megelégedéssel láthatta, hogy az ő tevékenységének maradtak eltörülhetetlen nyomai; az a bástya, amely körül ifjúsága álmait szőtte betöltötte a rést, a magyar ipar harminc év alatt számottevő faktor lett Magyarország közgazdasági életében és bízvást indúl a jövő felé...

És amíg lesznek emberek, akik méltányolni tudják a fáradságos úttörő munka érdmeit, addig az ő neve a legjobbak között lesz közgazdaságunk történetében.

És amíg lesz a fiatal generációban lelkesedés és erő, hogy az ő nyomdokain haladva áldozzon a hazának, addig az ő példája tisztelve lesz és utánzókra lel.

És amíg lesznek az országos iparegyesületben kegyeletes szivek, addig az ő emléke közöttünk áldva leszen. Mert

Nem hal meg az, ki milliókra költi
Dús élete kincsét, ámbár napja múl;
Hanem lerázván, ami benne földi,
Egy éltető *eszmévé* finomul,
Mely fennmarad s nőttön-nő tiszta fénye,
Amint időben, térben távozik;
Melyhez tekint föl az utód erénye:
Óhajt, remél, hisz és imádkozik . . .

Gömöri Szontágh Pál.

Egyike ama kevés «lateinerek»-nek, ki régidőktől fogva a legnagyobb buzgalommal foglalkozott és foglalkozik ma is ipari közérdekeinkkel. E buzgalom és nemes jóakarat számtalanszor nyilatkozott tizenkétévi törvényhozói működésében és az iparegyesület kebelében, ahol fölismerte a fontosabb ipari közérdekeket és odaadással, lelkiismeretességgel tanúlmányozta az egyes kérdéseket és közreműködött sok eminens fontosságú ügy kedvező megoldásában, vagy előkészítésében. Az állami iparüzés korlátozása és szabályozása, a gyáripari viszonyok rendezése stb. az ő kezdeményezésére került tárgyalás alá az iparegyesületben. Igen tevékenyen vett részt az ipartörvény revizionális munkálataiban és e közben kiválólag a gyáripar érdekeit képviselte; résztvett a vízjogi törvény megalkotásában, a szabadalmi ügynek megfelelő reformja érdekében folytatott tanácskozásokban, számos általánosabb érdekű gyáripari kérdés megoldásában, a bányatörvényjavaslat kidolgozásában s legutóbb sok időt és tanúlmányt szentelt ama szakbizottság munkálkodásának, mely a közlekedési miniszterium kebelében a hazai vasutak szükségleteinek a magyar ipar által való minél nagyobb mérvű fedezése érdekében megindult s melynek munkálkodó albizottságát évek óta ő vezeti.

Működése közben mindig egy cél vezérelte: a hazai gyáripar és általában az ipar és iparüzők érdekeinek fejlesztése és ez irányú tevékenységében oly sok buzgalmat, készséget és tapintatot tanúsított, hogy az iparegyesület kebelében méltán fordult feléje a tagok bizalma, rokonszenve és tisztelete.

Ez általános bizalom és tisztelet emelte őt az orsz. iparegyesület alelnöki tisztébe, mely díszes állást mérséklettel és tapintattal töltötte be már több mint 15 éven át. Visszalépése után az egyesület végrehajtó bizottságának lett buzgó és munkás tagja. Szontágh Pál ezenkívül a társadalmi életben is évtizedek óta buzgó és hazafias tevékenységet fejt ki s egyike közéletünk legtiszteletreméltóbb és legérdemesebb alakjainak.

Mint gyáros is jelentékeny, készítményei kitünőek és keresettek; munkásai iránt atyai jóindulattal viseltetik s e tekintetben is jó példát ad iparos társainak.

Felette érdekes életrajzi adataiból kiemeljük a következőket: Született Dobsinán, Gömörmegyében, 1821. április 25-én. Atyja Vilmos, köztiszteletben részesülő birtokos és megyei tisztviselő volt. Iskoláit Sajó-Gömörön, Pozsonyban és Késmárkon végezte s már 20 éves korában, 1841-ben Pesten kitünő sikerrel letette az ügyvédi vizsgát. — Egy év mulva Gömörmegyében tiszt. alügyésznek és 1845-ben táblabírónak neveztetett ki.

Megelőzőleg 1843-ban meghívást kapott több gyári üzlet felügyeletére Csetnekre, Madarász András tekintélyes gyártulajdonostól, aki már akkor előre látván, hogy a vasfinomítás faszénnel és kalapácscsal sokáig fenntartható nem lesz, gazdag kőszénvidékre, Pécsre tervezett nagyobbszerű vasfinomító részvénytársulatot. E vállalat, mint «Csetnek-pécsi vasgyár» nemsokára létre is jövén, Madarász András lakását oda tette át s csetnekvidéki összes ügyeit és vagyona kezelését teljhatalommal Szontágh Pálra bízta, ki rövid idő mulva veje lett.

Ily minőségben létesítette Szontágh Pál a masznikói géppapir-gyári részvény-társulatot, s aztán igazgatta ezt úgy, mint a csetneki rézhámort, és később megszerezte és kezelte a csetneki vasolvasztót, miközben alkalma volt ez iparágak műszaki és kereskedelmi oldalával gyakorlatilag is megismerkedni.

A szabadságharc alatt mint mozgósított nemzetőrségi százados résztvett a kassai ütközetben, ahonnan a század maradványait Miskolcra vezette; de nemsokára Szemere Bertalan kormánybiztos által kiküldetésben Gömörbe visszarendeltetett, hogy az ipar terére visszatérvén, később a Duschek pénzügyminiszterrel kötött papiros-szállítási szerződésnek eleget tehessen.

A szabadságharc lezajlásával ügyvédi jogosultságától megfosztatván, családja csendes körébe vonult, főleg gyári foglalkozá-

sainak élve, ahol idővel nejével együtt tulajdonostárs és később vele a csetneki rézgyár tulajdonosa lett.

De amint a viszonyok kissé javultak és később derűlni kezdtek, fölkereste őt a közbizodalom, s megválasztá a gömöri evangelikus egyházmegye világi elnökévé (1863-ban) és 1867-ben, valamint később is 1869., 1875. és 1878-ban a rozsnyói választókerület országgyűlési képviselőjévé.

Mint az iparegyesületnek kezdet óta rendes és később alapító tagja, több évig elnöke volt a gyáripari szakosztálynak, 1883-ban pedig az országos iparegyesületnek alelnöke. 1897-ben leköszönvén állásáról, a végrehajtó bizottságnak lett tagja s az ma is.

*

Gömöri Szontágh Pál 1901-ben ünnepelte 80-ik születése napját. Ez alkalomból tisztelői az iparegyesület nevében díszalbumot nyujtottak át neki, melynek szövegét a következőkben fogalmaztam meg:

Az országos iparegyesület vezetősége örömmel ragadja meg az alkalmat, hogy Önt folyó évi április hó 26-án elért 80-ik születésnapja alkalmából melegen üdvözölje.

Hálásan emlékezünk meg ez alkalomból egyesületünk kebelében kifejtett buzgó és lankadatlan tevékenységéről. Az a negyedszázad, melyet részben képviselő-bizottságunkban, részben gyáripari szakosztályunk élén, tizenöt éven át mint egyesületünk alelnöke s évek óta mint végrehajtó-bizottságunk buzgó és értékes tagja, végre pedig mint a vasuti iparügyi bizottság legmunkásabb tagja s albizottságának elnöke kifejtett, örök emléket biztosítottak Önnek egyesületünk történetében.

80-ik születésnapja alkalmából átfutjuk az egyesületi életünk folyamán kifejtett sokoldalu munkásságának nagyobb és kisebb eredményeit és így látjuk, hogy amit tett, az becsületes férfimunka volt, mely előtt tisztelettel kell meghajtanunk a magyar ipar zászlóját.

Ez eredményeket egyenkint nem ismertetjük, de megbecsüljük teljes egészükben és igaz értékük szerint. És megkoszoruzzuk a barátság, a tisztelet és a nagyrabecsülés virágaival. És jól esik konstatálnunk, hogy eredményekben gazdag munkássága mindig szeretettel karolta föl a magyar ipar ügyeit, ezekért minden alkalommal önzetlenül, tiszta hazafiassággal fáradozott s lelkének ideálja e nagy munkában gazdasági önállóságunk előkészítése és majdan megteremtése volt.

Az ilyen munkásság nem lehet meddő. Vagyunk és lesznek utánunk következők, akik az Ön elismerést érdemlő példáján buzdulni fognak és folytatva a munkát, sokszorozzák az eredményeket, míg a cél teljesülni fog, hogy a magyar ipar fejlődé-

sét vállvetett munkássággal és ernyedetlen buzgalommal megszabadítsuk minden akadálytól s megszerezzünk számára minden helyesnek vélt módot és eszközt s ezzel megközelítsük azt a ma még távoli, de folyvást valószínűbbé váló végső célt, hogy hazánk jövőjét viruló, fejlődő és úgy intenziv, mint extenziv erejében is kiváló magyar ipar által biztosítsuk.

Mint e munkának egyik legrégibb és legérdemesebb úttörőjét üdvözöljük Önt ez évi közgyűlésünk napján és kivánjuk, hogy a magyarok Istene Önt eddigi számos érdemeiért, hosszú zavartalanul boldog élettel és hazafiúi örömök bőséges élvezetével áldja meg!

*

Ugyanezt az alkalmat felhasználta a gömöri ágost. hitv. evang. egyházmegye is, hogy régi, buzgó hívét és volt felügyelőjét ünnepelje. Az ünnep *Csetneken* folyt le, az egyházmegyei közgyűlésen. A «*Vasárnapi Ujság*» ebből az alkalomból szép cikket ír az ünnepeltről, melynek főbb részeit a következőkben ismertetjük:

A gömöri ágost. hitv. evang. egyházmegyének, mely folyó évi közgyűlését julius 29-én és 30-án Csetneken fogja megtartani emlékezetes napja és szép örömünnepe lesz. A közgyűlés megtartásának idején egy oly férfiút akar 80-ik életévének betöltése alkalmából ünnepelni, ki évtizedek óta a társadalmi, egyházi és politikai életben egyaránt kiváló helyet tölt be.

Szontágh Pál e férfiú, ki családi előnevén «iglói», mint egykori orsz. képviselő pedig «gömöri» néven ismeretes, a «nógrádi» Szontágh Páltól való megkülönböztetés miatt.

Gömöri *Szontágh* Pál 1821. április 26-án Dobsinán született, hol atyja Szontágh Vilmos birtokos és megyei tisztviselő volt. Középiskoláit Sajó-Gömörön és Pozsonyban végezte, a jogot Késmárkon hallgatta, ügyvédi vizsgáját pedig Pesten 1841-ben, tehát már 20 éves korában tette le.

Ügyvédségi gyakorlatra szülőhelyét, Dobsinát megfelelőnek nem találván, Madarász András csetneki gyárbirtokos meghívását elfogadta, — ki már ez időtájban hazánkban úttörőként szerepelve, azon tervének létesítésén fáradozott, hogy a felsőmagyarországi nyersvasat nem kellene-e a fokozatosan dráguló faszénnel és kisebb vízerővel hajtott hámorokban, hanem olcsó kőszénnel és nagyobbszerű gőzerővel hajtandó hengerművekben, még pedig Pécs városa területén feldolgoztatni, — Dobsináról Csetnekre, meghívója házához költözött át, hol előbb jogi ügyeinek, később

azonban, midőn Madarász családjával együtt Pécsre költözött át, gyári üzleteinek vezetését is átvette.

Uj helyén tevékenységének és hivatásának új mezeje nyílt meg. Most mint teljhatalmú megbizott kezelte a csetneki rézhámort, létesítette a csetnek-völgyi «masznikói» gép-papirgyári részvénytársaságot, melynek igazgatása is nemsokára reá szállott. 1856-ban az «Uj remény» című vasolvasztót átvette, újra szervezte s 10 éven át nagy sikerrel igazgatta, alig véve észre, hogy megkezdett jogi pályájáról az ipar többnemű terére lépett át. Később tulajdonává lett a csetneki rézhámor, melynek gyári fokra való fejlesztése és jövedelmezőbbé tétele lett ezentul főfeladata. Mily szép sikert ért el törekvése, legszebben bizonyítja az a körülmény, amelynél fogva Csetneken virágzó rézgyárakat alkotott, a hazai ilynemű ipart fejlesztette, tökéletesítette s számtalan családnak megélhetési módot és kenyeret adott.

De bár élénk és teremtő szellemi ereje a hazai ipar fejlesztése felé terelte a figyelmét, a köz- és társadalmi élet követelményeit sem hanyagolta el. A cikk ezután ismerteti g. *Szontágh* Pál hosszas közéleti szereplésének főbb momentumait, majd így végződik:

A politikai térről visszavonulása óta az evang. egyház ügyein kívül nyilvánosan csak az országos iparegyesületben működik, hol 15 év óta az egyik alelnöki állást tölti be.

Most már a jól megérdemelt nyugodtabb élet napjait élvezi szerető családja körében: nejével, Madarász Paulával, 55 éves boldog házasságban, gyermekeivel és unokáival, de még mindig teljes lelki-testi erőben és élénk érdeklődéssel kiséri a közügyek folyását, az evang. egyház, a hazai ipar és a politikai élet alakulásait.

Azon régi, tisztes hazafiak közé tartozik, akik eleget téve kötelességüknek, egy munkában, sikerekben gazdag hosszú életre, általános elismeréstől, tisztelettől környezve tekinthetnek vissza.

Ráth Károly.

I. Nekrológ.

Zászlóvivő, közkatona és hadvezér volt egy személyben.

Zászlóvivő, mert a közbizalom őt állította három évtizeddel ezelőtt az iparosmozgalmak élére; közkatona, mert többet dolgo-

zott, mint bárki más a kiválasztottak közül s hadvezér, mert áttekintette táborkarát, intézte a magyar iparosmozgalmak fegyvergyakorlatait, hadjáratait, néha taktikáját és ha szükség volt: díszfelvonulásait is.

Élete virágzó férfikorában kezdett a magyar ipar ügyeivel foglalkozni, csakhamar megszerette az akkor meglehetős elárvult közpályát és rendkívüli ügyszeretettel fogott hozzá a kérdés minden fontos részletének tanulmányozásához, s még rendkívülibb energiával dolgozott szünetlenül eszméi, javaslatai érvényesítésén. Életének második felében, az utolsó 30 év alatt alig volt egy napja, mely nem a magyar ipar ügyének lett volna szentelve. Mindjárt első fellépésével tekintélyre tett szert és csakhamar az ő szerepkörébe tartozott az agitáció, a propaganda, melynek céltudatosan felelt meg s melynek folyamán sokszor éles ellentéteket tudott elsimítani.

Nagy szolgálatokat teljesített mint organizátor. A technológiai iparmúzeum, a kereskedelmi múzeum szervezetét ő dolgozta ki és át; a háziipar fejlesztése és terjesztése az ő javaslatai szerint érvényesült.

A közszállítások ügyében ő vivta ki a magyar ipar számára az első sikereket, a kiállítási ügy terén úttörő és szaktekintély volt; az iparosgyűléseket céltudatos erélylyel ő organizálta, ő vezette páratlan tapintattal és ő hajtotta végre önfeláldozó munkával és mindig találó munkafelosztással a határozatokat.

Eszméi terjesztése, javaslatai érvényesítése és a propaganda kifejlesztése érdekében sokszor használta tollát; áldozott ipari szaklapokra és fölvilágosító röpiratokra, utazott itthon, a külföldön és a tengeren túl is, hogy ismereteit gyarapítsa és ezeket azután hazája javára értékesítse.

Szenvedelemmel dolgozott, fáradt és áldozott a magyar ipar javára, nem törődve azzal, hogy egyrészt egészségét teszi kockára, másrészt, hogy nem jelentéktelen vagyonát apasztja, sőt teljesen fölemészti az az ideális célok felé törekvő munka, melynek végre is áldozatul hozta szelleme üdeségét, anyagi erejét, mindenét...

Nem tántorította el a munkában az a sok akadály, melylyel meg kellett küzdenie, az a sok érdekellentét, melybe bele kellett ütköznie neki, ki egyenesen járt előre, mindig csak iparos népe közérdekeit tartván szem előtt. Nem csüggesztette el az a keserves harc, melyet néha iránya, néha — ha ez az előbbi nem hasz-

nált — személye ellen indítottak; s nem kedvetlenítette el egészen az a sok hálátlanság, melylyel élete utolsó éveiben találkozott.

Mint a régi páncélos lovagok, örök küzdelemre, örök harcra állandóan kész s minden ellen vértezve volt, mert mindig alkotni akart, lépésről-lépésre sikereket szeretett volna kivívni a magyar ipar számára minden téren; nemcsak nagy külső sikereket, hanem számos kis apró eredményt, melyek együttvéve mégis jelentékeny számot tettek a magyar ipar, az országos iparegyesület és a kereskedelmi és iparkamarák történetében. Lapozzuk végig ezek jegyzőkönyveit és tisztelettel fogunk meghajolni az ő bámulatos munkaereje, nagy szakértelme és ritka ügyszeretete előtt.

És mint öreg ember egyszer arra ébredt, hogy a fizikuma nem bírja tovább a munkát; de azért bénán és betegen is tovább küzdött, utasításokat adott, jelentéseket diktált, míg végre is beállott az alkony, megszünt a lét...

A halál mindent kiengesztel a halottal szemben, de nagy kérdés: *megtett-e a magyar iparosság mindent, amivel Ráth Károlynak tartozott?* ...

A ravatalnál nem szabad rekriminálni.

Csak egy érzés lépjen most előtérbe.

A hála és a kegyelet érzése vezessen minket sírjához.

Boruljunk le a néma sírdomb előtt, vezekeljen, akinek vezekelni valója van, de érezzük a hála érzetét, a köszönetét azért a sok jóért, amit a magyar iparnak tett, amit se neki, se hátra hagyott családjának nem tudunk megfizetni soha.

Áldás legyen emlékén, mely örökre élni fog a jók, a hálás nemzedék körében ...

II. Életrajza.

Ráth Károly 1838. julius 6-án született Szegeden s gondos nevelésben részesült. Tanulmányait a külföld jeles tanintézeteiban végezte s széleskörű tudományos műveltségének és nyelvbeli ismereteinek az ipari köztevékenység terén való szereplése alkalmával nagy hasznát vette. A hatvanas évek végén mint gyáros tünt föl először az iparos körökben.

Egy jelentéktelennek látszó iparágat, a szalmafonást honosítván meg, azt csakhamar nem csupán mint gyáripart, hanem egyszersmind mint népipart is a fejlődésnek oly fokára emelte, hogy szalmakalapgyára mint első helyen álló hazai ipartelep volt elismerve és a külföldi kiállításokon szerzett kitüntetések

mellett Ráth Károly az iparfejlesztés körüli érdemeiért már 1867-ben Ő Felsége által a koronás arany érdemkereszttel lett földíszítve. Hirlapi szakcikkei, fölolvasásai már ekkor figyelmet keltettek és belépve az országos iparegyesület tagjai közé, csakhamar (1871) az egyesület igazgatósági tagjává választatott, mely testületben később az iparegyesület széleskörű működésére mind a mai napig jelentékeny befolyást gyakorolt. 1872—1882-ig az egyesület alelnöke volt, legutóbb pedig a kézműipari és ipartestületi szakosztályok elnöke és a végrehajtó bizottság tagja.

Az 1872-iki ipartörvény megalkotása után megindult iparos mozgalmak kezdetén csakhamar az ő tudományos készültséggel párosult kezdeményezési erélyére irányult az iparoskörök figyelme úgy, hogy az 1872-iki első iparoskongresszus előkészítő bizottságának elnökévé választatott; magán a zajos nagygyűlésen pedig mint másodelnök oly erélyesen és egyszersmind oly higgadt tapintattal tudta a felizgatott kedélyeket lecsillapítani, hogy ez időtől fogva az iparosság osztatlan bizalma számára első vezérszerepet jelölt ki és megválasztották az ország összes ipartársulatait felölelni hivatott országos iparosszövetség központi elnökévé.

Az iparos-szövetség tudvalevőleg nem jött létre, bár Ráth szívósan ragaszkodott hozzá és háromszor terjesztette fel az alapszabályokat.

Az akkori belügyminiszterek azt vélték, hogy politikai párt lappang e tervezett szövetség mögött, mely választások alkalmával zavart okozhat, s így következetesen megtagadták az alapszabályok jóváhagyását.

A gyakorlati kezdeményezések hosszú sorának a Ráth által ekkor elfoglalt vezénylő bizalmi állások képezik kiinduló pontját. Az iparosok társulati szervezkedése, a hitelügy fejlesztése, az állami szükségletek fedezésénél a teljesen mellőzött hazai munkának bevonása, az iparos szakoktatás felkarolása, az iparosok szellemi művelődésének és társadalmi tömörülésének előmozdítása s számos más téren kifejtett lankadatlan monkálkodás, buzdítás. eredményes cselekvés jelzik Ráth Károly nyilvános pályájának ezen *első időszakát.*

Egyik maradandó alkotását képezi a «Fővárosi Iparoskör» alapítása, mely immár 30 év óta fejt ki a főváros iparos polgárságának társadalmi életére sokféle irányban jótékonyan kiható működést.

A *kiállítási* ügy terén Ráth Károly egyik legavatottabb szaktekintélyként volt elismerve. Az 1872-iki kecskeméti és 1876-iki szegedi országos kiállítások szervezésében dr. Szabókyval élénk részt vett, s vezénylő szerep jutott neki mindkét kiállításon a biráló bizottságok munkálkodásának vezetése körül. Nem kevésbbé tevékenyen támogatta Zichy Jenő grófot a székesfehérvári országos kiállítás szervezési előmunkáinál, s mint a csoportbíráló bizottságok elnökeiből és előadóiból alakított központi jury-tanács másodelnöke, gróf Zichy távollétében közelismerésben részesült erélylyel mindvégig ő vezette e nagytekintélyű testület tanácskozásait, mely számos fontos elvi kérdés fölött volt hivatva dönteni és sok féle igényekkel meg érdekekkel szembeszállni. Mint az 1873-iki bécsi és 1877-iki párisi világkiállítások magyarországi központi bizottságának és jury-jének tagja, alkalma volt úgy a kiállítási ügyek körűl további gazdag tapasztalatokat szerezni, mint a magyar kiállítók érdekeit is hathatósan képviselni.

Ő volt az, aki még az 1876-ik évben határozott alakban pendítette meg a budapesti országos kiállítás eszméjét, melyet az 1879-iki iparos-kongresszus az ő javaslata értelmében ünnepélyesen magáévá tett. «A hazai iparkiállítások multban és jövőben» című munkája által tovább érlelte az eszmét. Az előmunkálatok érdekében azután sorba látogatta és tanulmányozta a külföldi országos kiállításokat (Brüsszel, Berlin, Halle, Stuttgart, Nürnberg stb.) s e kiállítások szervezetét egy önálló munkában ismertette azon alkalomból, midőn előadói javaslatképen a budapesti országos kiállítás szervezetére nézve egy terjedelmes munkálatot terjesztett az országos magyar iparegyesülethez, mely tervezet a később a kormány vezetése alatt megállapított végleges szervezésnek is jó részben alapjául vétetett. 1882-ben a kereskedelmi minisztérium kiküldése folytán meglátogatta a moszkvai orosz birodalmi kiállítást és ez alkalomból «Oroszország közgazdasági fejlődése» című oly terjedelmes művel gazdagította szakirodalmunkat, mely a fölhalmozott adatok kiváló érdekénél fogva egyes részeiben angolra is lefordíttatott. Az 1883-ik évben a zürichi, a berlini és amsterdami kiállításokon folytatta saját nemzeti kiállításunk javára értékesítendő tanulmányait.

Kiváló szerep jutott neki az 1885. évi budapesti országos kiállítás körül. Az országos bizottságnak és számos szakbizottságnak egyik legtevékenyebb tagja, a budapesti helyi bizottságnak

alelnöke és központi előadója volt s ily minőségben nagy része volt azon eredményben, hogy 800 versenyképes budapesti iparos részvétele emelte a kiállítás fényét. S e mellett a «Kiállítási Lapok» szerkesztése által is szolgálta a nagy nemzeti vállalat érdekeit s mint a biráló bizottság egyik legnagyobb csoportjának alelnöke s több csoport biráló bizottsági tagja, kiváló szolgálatokat tett a kiállítás ügyének.

1893-ban tanulmányutat tett Amerikában s az akkori chicagói kiállítást tanulmányozta. Ugyanekkor beutazta az egyesült államok nevezetesebb ipari központjait. Itteni értékes tanulmányait terjedelmes hivatalos jelentésben, több szakcikkben, fölolvasásban és szabad előadásban ismertette.

Hasonlóképen élénk részt vett az 1896-iki milennáris kiállítás előmunkálataiban és különféle szakbizottságaiban. Az országos bizottságban a budapesti kereskedelmi és iparkamarát képviselte. A ruházati iparnak csoportelnöke és jury-elnöke is volt, a főkatalógust Mudrony Somával és Micseh Endrével együtt szerkesztette. A Matlekovits által szerkesztett kiállítási főjelentésbe a ruházati és háziipari csoportokról írt értékes jelentést és tanulmányt.

A kiállítás körül szerzett érdemeinek elismeréseül a kir. tanácsosi címet kapta.

Ezenkívül az országban rendezett vidéki kiállításokon is részt vett s azok rendezőségeit gyakorlati tanácsaival támogatta.

Az iparosmozgalmak vezetése körüli szereplése eléggé ismeretes. Mint az 1872-iki I. országos iparoskongresszus központi bizottságának elnöke, az ő hatásköréhez tartozott a minden oldalról sürgetett II-ik iparosgyűlésnek egybehívása. Fényes, nagyszabású, higgadt lefolyású volt az 1879-iki iparoskongresszus, melynek elnöke és vezetője iránt újból csak öregbedett az iparososztály tisztelete és bizalma. Ráth Károlynak akkor alkalma volt a törvényhozás termében is nyomatékosan síkra szállni azon kívánalmak mellett, melyek öt év multán, ha nem is teljesen, de legalább jó részben érvényre jutottak. Mint az országos iparegyesület kézműipari és a budapesti ipartársulatok képviselőiből alakult ipartársulati, később ipartestületi szakosztályának elnöke, Ráth Károly irányadó tevékenységet fejtett ki a különböző javaslatok elkészítésénél, az ipartörvényjavaslat benyújtása alkalmával már 8 nap alatt megtartotta nemcsak a II-ik iparosgyűlés központi

bizottságának ülését, hanem összehívta február 17-ére azon szűkebbkörű országos értekezletet is, mely ismét oly üdvös kihatású volt az iparosok egyértelmű állásfoglalására. Az új ipartörvény hatását érvényesíttetni hivatott országos ipartestületi értekezletnek is ő volt a kezdeményezője, szervezője és tapintatos elnöke és ez alkalommal pendítette meg az országos iparos segély- és nyugdíjintézet létesítésének eszméjét.

Az országos iparosgyűlések intézése továbbra is az ő kezében maradt; 1891-ben az aradi, majd a budapesti, kolozsvári iparosgyűléseket előkészítette és vezette, mint a központi bizottság elnöke gondoskodott a határozatok mintaszerű végrehajtásáról s a kolozsvári iparosgyűlés alkalmából (1899.) egy érdekes füzetben tette közzé az összes eddigi iparosgyűlések határozatait. Mint az iparosgyűlésekből időről-időre alakított központi bizottság elnöke, tekintélyhez juttatta e bizottságot, melyet az országos szaktanácskozásokban is respektáltak s legutóbb a betegsegélyezési törvény érdekében tartott ankéteken vett részt Áchim Jánossal, mint e bizottság kiküldöttje és az ipartestületi pénztárak érdekében melegen szállott síkra szóval is, később tollal is. (Lásd Ankéttanulságok. Magyar Ipar 1901. évf.) Az utolsó országos iparosgyűlés, melyet vezetett, tavaly május 5-én volt az iparegyesületben, melyet a központi bizottság megbízásából hívott egybe épen az ipartestületi pénztárak érdekeinek hathatósabb megvédése érdekében.

Élénk részt vett az iparos ifjúsági egyletek mozgalmainak pátronizálásában is és ezeknek úgynevezett országos vándorgyűlésein több izben elnökölt, többek között Debrecenben is, amikor Bismarck Vilmos grófot üdvözölte egyik ülésen, melyet a Hortobágyot járó gróf meglátogatott.

Ráth Károly 1876—1898-ig alelnöke volt az ország első kereskedelmi és iparkamarájának; eltérve az előbbi tradicióktól, szabadabb, nemzetiesebb irányban karolta föl a gondozására bízott fontos érdekeket és hogy az azelőtt kizárólagos német szót a magyar váltotta föl, ebben Ráthnak nem csekély érdeme volt, melyet a fővárosi szakkörök osztatlanul elismertek. A kamarának igen buzgó, erélyes alelnöke volt, aki rutinnal és ritka szakértelemmel vezette az iparosztályt és rendkívüli szolgálatokat tett a kamarának általában. Ez érdemeiért számos kamara választotta meg levelező tagjául és a kamarai titkárok értekezletein általában «tiszteletbeli titkár»-nak nevezték és ilyennek is tekintették.

Huszonkét évi buzgó munkásságát és a kisiparnak szentelt önföláldozó tevékenységét 1898-ban egy ú. n. kisiparos párt azzal hálálta meg, hogy őt egyszerűen kibuktatta. Nem csinált belőle titkot, hogy ez a hálátlanság, melyre nem számított, nagyon fájt neki s körülbelül ez időtől kezdődik az ő, különben vasegészségének is a hanyatlása.

A budapesti kamara azzal hálálta meg érdemeit, hogy őt levelező tagjává választotta. Ebben a minőségében azonban a megsebzett önérzet nem engedte nagyobb tevékenységhez s egyedüli vigasza az volt, hogy a főváros iparossága azt a csorbát, melyet a 98-iki választással renomméján ejtett, a legközelebbi választásnál kiköszörüli. Sajnos, hogy ezt a reparációt nem érhette meg.

De nemcsak az iparügyek terén összpontosult e sokoldalú tevékenység. A kereskedelem érdekei is, úgy, mint a parlamentben, a társadalmi téren is buzgó szószólójukat találták benne. Bizonyság erre, hogy a «Magyar Kereskedelmi Csarnok»-nak több év óta választmányi tagja s kezdettől fogva törvényhatósági tagja volt a budapesti Elevátor és közraktári bizottságnak, sőt a szűkebb körű közraktári építőbizottságnak is. A jogtudósok mellett báró Kochmeister, Strasser Alajos és Ráth Károly vettek annak idején részt a kereskedelmi törvénykönyv kidolgozásával megbízott ankétben, mely közel 100 ülésen készítette elő ezen, tudvalevőleg egész terjedelmében elfogadott codexünket. Ez alkalommal Ráth Károly Ő Felsége legfelsőbb megelégedésének nyilvánításával lett kitüntetve, mely legfelsőbb kitüntetésekben különben a bécsi és párisi kiállítások alkalmával is részesült.

Meg kell emlékeznünk Ráth Károlynak *parlamentáris működéséről.* Már 1872-ben lett Kolozsvárott fölléptetve; de a nagy lelkesedéssel megejtett választás gróf Péchy Manó, akkori királyi biztossal szemben győzelemre nem vezethetett, bár a szavazatkülönbség nagyon jelentéktelen volt. 1875-ben heves küzdelem után megválasztatott Pápa város országos képviselőjévé. 1878-ban roppant többséggel újból megválasztatott a pápai mérsékelt ellenzéki párt által. 1881-ben kimaradt a parlamentből, melynek egyik tevékenyebb tagja és elismert szakférfia volt. Beszédeit átgondoltság, komoly tanulmány, a hangzatos frázisok szorgos kerülése jellemezte. Tagja levén a közlekedési bizottságnak, közgazdasági, pénzügyi, ipar- és kereskedelmi kérdések mellett a közlekedési

ügyek, különösen pedig a tarifakérdések képezték beszédeinek tárgyát, melyek a legtartalmasabbak közt foglaltak méltó helyet, különösen pedig az adatok gazdagsága tekintetében még későbbi időkben is becses forrásul szolgálhatnak. Még 1876-ban az ő indítványára emelte a képviselőház határozattá, hogy az állami szükségletek a hazai ipar által fedezendők. Az ő indítványára töröltettek el a luxusadók legkínzóbb nemei, pl. a tekeasztal-adó. A közlekedésügyi bizottságban az ő indítványára elejtetett a közmunka szabályozására vonatkozó törvényjavaslatba fölvett állami útvám, mint új adó. Ellenben jelentékeny részt vett az iparügyi budget fokozatos fölemelésében. Az ő szorgalmazása folytán terjesztetett be annak idején a novelláris törvény, mely az önsegélyző hitelszövetkezetek adómentességét biztosítja.

1882-ik év tavaszán Trefort közoktatásügyi miniszter által Ráth Károly megbizatott kormánybiztosi minőségben a «*magyar technológiai iparmúzeum*» szervezésével. Miután már az előző évben Romániában és az aldunai kikötőkben a Fekete tengerig és Odesszáig a forgalmi és a közgazdasági viszonyokat tanulmánya tárgyává tette, a szervezés érdekében 1882-ben több havi tanulmányutat tett Németországba, Svájcba, Belgiumba, Angliába, Dániába, Svéd- és Norvégországba, Finnországba és Oroszországba, egész Nischni-Novgorodig. (Az ily gyakori külföldi utazásai alkalmával nyelvismeretei nagy segítségeül voltak. Beszélte ugyanis a németen kívül a francia, angol és olasz nyelveket is.) Az általa mintaszerüen szervezett technikai iparintézet 19 év előtt nyilt meg és az iparosok gyakorlati képzésére a középiskola közreműködésével nagy befolyást gyakorolt.

A szervezés befejezése és az intézetnek a gyakorlati életbe való átvitele után visszalépett kormánybiztosi állásától, de később, 1893-ban a *Kereskedelmi múzeum* igazgatójává nevezték ki, mely minőségben nagy buzgalommal látott hozzá az intézet fejlesztéséhez s főleg a háziipari csoport népszerüsítéséhez. Sokat fáradt továbbá azon, hogy kelendőbb specialitásaink számára a külföldön (London, Berlin) állandó expoziturát létesítsen. Mint e múzeum igazgatója, a millenniumi kitüntetések idejében a kitüntetések legelső cyklusában az ő neve is megjelent. A közügyek terén szerzett érdemei elismeréseül a királyi tanácsosi címet kapta. Két évvel ezelőtt a múzeum újjászerveztetvén, Ráth a kereskedelmi részvénytársaság miniszteri biztosává neveztetett ki s betegágyán

e társulat ügyeivel foglalkozott legtöbbet és utolsó jelentését a miniszterhez e minőségben intézte.

Ráth Károly 1873-ban választatott a fővárosi törvényhatósági bizottság tagjává, melynek kebelében fontos szakbizottmányokban — mint a pénzügyi és gazdaságiban, a közoktatásiban — fejtette ki megszokott tevékenységét, mely ezenfölül több éven át még a közgazdasági bizottság tagsági ügykörére is kiterjedett.

Tagja volt a Matlekovits Sándor államtitkár elnöklete alatt a kereskedelmi minisztérium által alakított «iparoktatási és háziipari országos bizottságnak», mely a szakbavágó összes szervezési és segélyezési ügyekben tanácsadó közege volt a nevezett minisztériumnak.

Tagja volt a Baross által szervezett és Dániel által újjászervezett országos ipartanácsnak, a vasúti iparügyi bizottságnak, egy ideig a tarifabizottságnak, a statisztikai bizottságnak stb.

Egyéb tiszteletbeli állásainak fölsorolását bátran mellőzhetjük; mert az itt vázolt sokoldalú tevékenység és az iparososztálynak több, mint három évtized óta személye iránt nyilvánuló bizalma és ragaszkodása természetesnek tünteti föl azon tiszteletbeli és védnöki elnökségek, meg tiszteletbeli tagságok hosszú sorát, mely ép úgy, mint a kiállítási s egyéb alkalmi kitüntetések, érmek és díszoklevelek, bátran egy kis múzeumot képezhetnének.

De meg kell említenünk, hogy az *iparoktatás* iránt is igen melegen érdeklődött és fölszólalásait az orsz. iparoktatási Tanácsban mindig figyelemre méltatták és indítványait kellő méltánylattal fogadták. Tagja volt — az orsz. iparegyesület képviseletében — a fővárosi iparoktatási bizottságnak is, melyben tavaly még melegen szállott síkra az alsófokú ipariskolák reformja érdekében.

Közérdekü munkásságának jellemzésére, megemlékezünk *szakirodalmi működéséről* is. A politikai lapokban már a 70-es évek elején jelentek meg közgazdasági napi kérdéseket alaposan tárgyaló cikkei. Jó ideig a Pesti Naplónak, később a Lukács Béla által szerkesztett Közvéleménynek és a Toldy István által szerkesztett Nemzeti Hírlapnak rendes munkatársai között mint közgazdasági, közlekedési és pénzügyi vezércikkíró szerepelt. A 70-es évek első felében *Gelléri* Mór szerkesztése mellett kiadta a Kézműiparosok Lapját; később az Ipartársulati Lapokat és legújabban az Iparügyeket, mely központi szakközlönyök jelentékenyen hozzájárultak az iparos köröknek saját közérdekeik iránt

való tájékoztatásához, valamint a gyakorlati ipari szakismeretek terjesztéséhez. Önállóan megjelent munkái, melyek némelyikéről már megemlékeztünk, szintén a közgazdaság, ipar és kereskedelem érdekeit ölelik föl és összegyűjtve, csinos kis szakirodalmi könyvtárt képezhetnének.

Az utolsó öt évben, vagyis 1897. óta a Magyar Iparnak főmunkatársa lett s e minőségben számos szakcikket és szakvéleményt közölt. Legbecsesebb az e lapba írott közleményei között az *Iparügyi reminiszcenciák*, melyek ipartörténeti fontossággal is birnak, mert egyrészt számos fontos és közérdekű kezdeményezésre vetnek élénk világot, másrészt élénken megvilágítják azt a jelentékeny vezérszerepet, mely neki közérdekű intézkedéseink körül jutott. E visszaemlékezések felölelik a következő fontos témákat:

A közgazdasági minisztérium első öt évi működése; iparosok és kereskedők a parlamentben; hadfölszerelési szállítások; a honvédség bakancsai; Schulze-Delitzsch; székelyföldi iparmúzeum; Trefort Ágoston iparintézete; a jubiláló budapesti kamara; harminc éves budget; magyar háziipar; a közszállítások ügye.

III. Emlékbeszédem az orsz. iparegyesületnek 1902. évi junius 3-án tartott ülésén.

A küzdő téren adta ki nemes lelkét az a férfiú, aki egész életét és minden tevékenységét a magyar ipar fölvirágoztatásának szentelte. Csonka és béna volt már három esztendő óta, de amíg ajkai mozogtak, amíg agya működött, egy pillanatra sem szünt meg *dolgozni*, s amikor már dolgozni nem tudott, legalább *foglalkozott* a magyar ipar nagy és kis problémáival. Hihetetlen energia lakozott benne, sohasem csökkenő kötelességérzet és minden akadályt leküzdő ügyszeretet. Más, az ő elég nyugalmas állásában, amelyhez egy élet küzdelmei révén jutott, s mely élete legutolsó éveiben megkimélhette a gondoktól s bőséges időt engedett neki a pihenésre: rég visszavonult volna a lázas, emésztő munkától; ő azonban betegen is belement a küzdelembe, turbulens elemek fölött elnökösködött, diplomatizált, csöndesítette a hullámokat s éltető eleme gyanánt ünnepelte a győzelmet, amelyet egy háborgó és folyvást nyugtalankodó tenger fölött aratott, melyet legutóljára is iparoskongresszusnak neveztek.

Akik éveinek utolsó szakában látták azt a kettőzött ragaszkodást tiszteletbeli állásaihoz és tág munkaköréhez, azt a növekvő ambiciót, melyet minden téren kifejtett, azt a majdnem lázas vágyat arra, hogy továbbra is részt vegyen az ipari köztevékenységben, azok méltányolni fogják azt az időszakot, amikor Ráth Károly mint kezdő és úttörő csatlakozott az iparos-mozgalmakhoz.

Szívós akaraterővel fogott bele a parlagon heverő iparosakció földjének megmunkálásába. Nem törődött vele, hogy a föld kavicsos, terméketlen; újból és újból kezdte a sziszifuszi munkát s mikor ez a kezdés és ez a munka csak mosolyt csalt a hitetlen Tamások ajakára, ő meg volt róla győződve, hogy a látszólag improduktiv munka is meghozza idővel a maga értékes gyümölcsét.

Ráth Károly nem volt a nagy alkotások és nem is a nagy koncepciók embere. Inkább arra törekedett, hogy összegyűjtse és képviselje a magyar iparosság kivánalmait a magyar ipar fontos közérdekeiben.

De ebben azután bámulatos munkát tudott kifejteni, mely a legapróbb részletekre kiterjedt. Napirenden tartott minden kérdést, aktuálissá tudott tenni minden kivánalmat, nyélbe ütött minden határozatot és nálánál senki sem értett hozzá jobban, hogy az iparosok nyilvánított kivánalmaiból ügyes és diplomatikus formulázás révén az érdességet lecizelirozza.

Ugyane módon egyenlítette ki gyakran az ellentéteket, békítette ki az ellenségeket s ő, ki harcmodorában éles és kiméletlen is tudott lenni, mindinkább hajlandó lett arra, hogy az ellentéteket elsimítsa és ellenségeivel ő maga is megbéküljön.

Tevékenységének sokféle irányáról kimerítő képet adott az az életrajz, melyet elhunyta alkalmából a Magyar Ipar-ban közöltem. Ezúttal nem tevékenységének részleteit akarjuk méltányolni; emlékét idézzük magunk elé és elévűlhetetlen úttörő érdemei előtt hajtjuk meg újból zászlóinkat az országos iparegyesület kebelében, melynek ő ideje és ereje javát szentelte, s amely élete utolsó éveiben menedékhelye, mentsvára volt.

Ez érdemeinek elismerése kötelesség.

E kötelességnek nem a rideg formák szerint, hanem szivünk szeretetével felelünk meg, mert adósai maradtunk neki és velünk együtt az egész magyar iparosság.

A magyar ipar úttörői között emelt magának tettei és munkássága révén emlékoszlopot, melyet kegyelettel kell őriznünk és babérlevelekkel megkoszorúznunk. Ez oszlop falaira véssük be az ő jelszavát, melyet lapja is homlokán viselt: *Egyesülés és haladás.*

Sokszor használt hasonlat, de most is önkéntelen kinálkozik, mert ő csakugyan arca verejtékeivel, ereje teljes és kitartó érvényesítésével szántott és vetett az általa gondosan megmunkált földbe, de az aratás — ha valaha lesz — nem az ő számára fog hasznot hajtani.

És az a még jobban elkoptatott másik hasonlat is ráillik. Szent buzgalommal vezette népét az igéret földje felé, de jóval a cél előtt megtörött ereje és neki nem adatott meg a jutalom, hogy lássa és élvezze munkájának gyümölcseit, a magyar ipar Kanaánját, csodás termőföldjét.

Erejét, tehetségét, egészségét és vagyonát megemésztette a harmincéves küzdelem. Megérte ugyan az időt, hogy az egész ország elismerte fáradozásainak nemes végcélját s hogy az iparfejlesztés eszméje immár nemcsak távol ideál, hanem megtestesíthető és a homloktérben álló, megvalósítható valami, melyért az ő nyomában immár sokan küzdenek és melyért maga a kormány és a társadalom is rendszeresen dolgozik.

De az igéret földje, a miként ő azt elképzelte, még messze van.

Amikor lelki szemeit behunyta, még ott lebegett előtte az a látszat, hogy az agrárius érdekeket még mindig sokkal inkább favorizálják nálunk a hivatalos és nem hivatalos tényezők, mint az ipariakat; ott láthatta az ő sokat sejtő lelke, hogy az ipari vállalatok vezetőit és intézőit még az ország közügyeinek politikai intézésére nézve is összeférhetetlennek szeretné látni egy bizonyos, nem egészen egészséges áramlat, hogy a mi iparunk existenciális és intenziv érdekei még mindig háttérbe szorulnak akkor, amikor a nálunk sokkal erősebb és hatalmasabb osztrák ipar folytatólagos térhódításáról van szó s végre, hogy nálunk az államháztartás keretében mindenre lehet kivételes áldozatokra fedezetet találni, csak arra nincs pénz, hogy a hosszanhúzódó és beláthatlan következményekkel bíró ipari válságokat enyhítsük, vagy megszüntessük.

Messze vagyunk még attól, hogy olyan mértékben méltányolják nálunk az ipart és az iparosságot, mint akár Németország-

ban, akár Angliában, Franciaországban, vagy csak a szomszéd Ausztriában is. A mi iparosaink a társadalomban sem foglalták még el az őket megillető helyet s távol vagyunk attól, hogy az ország ügyeire olyan befolyást gyakoroljunk, mely bennünket az agráriusok és jogászok falankszaival egyenrangúvá tenne.

De amikor a hosszú harc alatt elhullanak legjobbjaink s könnyezve áldozunk az ő emleküknek, vigaszt is keresünk és találunk abban a jelenségben, hogy újabb és újabb egyesülések keletkeznek, újabb vezérek és közkatonák csoportosulnak az általunk oly nagy szeretettel képviselt ügy, a magyar ipar fölvirágoztatásának ügye körül, melyet kitartó és harmónikus munkával talán mégis csak diadalra segítünk, ha egymással karöltve és egymást támogatva törekszünk előre, hadat izenve a frázisnak, sikert biztosítván a munkának és a reális tettekben nyilvánuló eredményeknek.

Ilyen munkával fogjuk legjobban megbecsülni elköltözött barátunk emlékét és szellemét.

Neuschlosz Marcel.

I. Nekrológ.

A magyar ipar dísze, büszkesége szállt sírba.

Az Országos Iparegyesület egyik legerősebb oszlopa omlott össze.

Gyász költözik mindnyájunk szívébe, a fájdalom könnyet facsar a szemünkből, mikor legjobbjaink egyikét, az erős munkában és áldásos tettekben, a praktikus ideákban és gyümölcsöző áldozatokban egyaránt példás úttörő emlékét elparentáljuk.

Neuschlosz Marcel talán a legintelligensebb és legtehetségesebb magyar iparos volt, aki kora fiatalságától kezdve az intenziv munka embere volt, töviről-hegyire ismerte nemcsak az ipari, de az egész gazdasági és társadalmi élet követelményeit és áldásos tevékenységet fejtett ki az ipari, gazdasági és társadalmi bajok orvoslása érdekében.

A legelsők egyike volt, ki megfigyelvén a munkások életének igényeit, nyíltan szállott síkra a munkások jogos követeléseinek teljesítése, a szociális kérdések megvitatása és a szociális sebek gyógyítása érdekében. Ezért terelte munkásságát lassan-

lassan a humánus alkotások felé s ezért használt föl minden alkalmat, hogy a kisemberek sorsán szóval, tettel és áldozatokkal is segítsen. Egyik kezével az iparosok érdekében dolgozott és az Országos Iparegyesület vezetői között előkelő poziciót vívott ki magának, mert okos és célszerű tervei és javaslatai mindig a megfontolt szakember bölcseségét és erejét mutatták. Másik kezével a munkások és a proletárok javán dolgozott, lángoló lelkesedéssel jelölvén ki az utat, melyen a józan magyar munkaadónak alkalmazottai érdekeit képviselni és érvényesíteni legfontosabb kötelessége. E téren aratta legszebb sikereit.

Ő kezdeményezte a munkások gyermekei érdekében a napközi otthonokat, ő propagálta a munkaközvetítőben a sztrájkparagrafus eltörlését, ő létesítette az ingyenkenyér-intézményt, ő segített fejleszteni a humánus egyesületeket és intézményeket, ő reorganizálta az országos gyermekvédőegyesületet és minden téren apostola volt a felebaráti szeretetnek. Nem csoda, ha egyik méltatója életét, vázolva, fölidézi a mesét arról a tündérről, kinek minden lépésén egy-egy virág fakadt ki a földből. Ilyen volt ő is — minden lépésén egy-egy jótettével enyhítette embertársainak küzdelmes sorsát. A jócselekedetnek e virágaiból fon sírjára az emlékezet legméltóbb koszorút.

Életének felét ipara fölvirágoztatásának, másikat a közügyeknek szentelte s alig volt még valaki, aki ezeket több önzetlenséggel és intenzivebb sikerrel szolgálta volna. És bár e sikerek fölsorolása lapokat töltene be, a hozzá közelállók mégis azt hitték, hogy működésének java még a jövőnek van fönntartva. Ezeket a reményeket most bekövetkezett halála megsemmisítette.

Neuschlosz Marcel közel egy év óta betegeskedett; súlyos baja ellen nehány hónappal ezelőtt operációval keresett menedéket; most újabban kellett megoperálni s nemsokára ezután elragadta őt a végzet az élők sorából.

Neuschlosz Marcelban az értelem, akarat és érzés csodálatosan tudott egybeolvadni. Jó szívének meleg érzését sokszor eltakarta akaraterejének megnyilvánulása; gyors fölfogásából és szigorú bírálatából eredő szándékának merev keresztülvitelében mindig mérsékelte nemes érzése és fenkölt gondolkodása; amikor azonban esze és szive valami nemes eszmének keresztülvitelében, vagy közhasznú intézmény megvalósításában való közreműködést az ő föladatául ismert föl: addig nem nyugodott, míg nagy tudá-

sával és akaratának törhetlen erejével a kitűzött célt el nem érte. Becsületbeli és jellemet érintő dolgokban igen szigorú és merev fölfogású, bírálatában kiméletlen volt, – a mások tévedéseit mégis hajlandó volt elnézni és megbocsátani.

Kiváló volt mint szónok is és érveinek gazdagságával, meggyőző erejének melegével mindig meg tudta hódítani az általa képviselt ügynek hallgatóságát.

Magatartása és tevékenysége követésre méltó. Munkatársa lenni nemcsak öröm, de jóleső érzés is volt, mert az ember mindig abban a biztos tudatban lehetett, hogy ami az ő közreműködésével végeztetett el, az jól történt meg s azért — ha kellett — ő maga kívánta viselni a teljes felelősséget.

Szóval: ritka egyéni jellemében és paratlan nemes tulajdonságaiban egész ember volt, aki tehát a szó legnemesebb értelmében ideálisan élt és munkálkodott...

Visszafelé fordult élete fáklyája. A gyümölcsöző élet forrása elapadt. Gyászba borította családját, számos barátait, ezernyi tisztelőit.

Mindnyájan megindulva állunk ravatala előtt, babért helyezünk koporsójára és szívünkbe véssük nemes emlékét, mely egyéniségében és cselekedeteiben mint ragyogó és követendő példa élni fog a síron túl is — nemzedékről-nemzedékre.

*

II. Életrajza.

Életrajzi adatai nem adják tiszta és egyenletes képét az ő ritka munkásságának. Mozaikdarabokat állítunk össze életéből, tevékenységéből és ezek tartalmának összetételéből kapjuk meg azt a harmóniát, mely az életét elejétől végig jellemezte.

Született Budapesten 1853-ban, augusztus 28-án, mint Neuschlosz Simon ismert faiparos második fia. Unokaöcscse volt Hirschler Ignácz dr. főrendiházi tagnak, (édesanyja Hirschler nővére volt), aki az intelligens ifjut nagyon szerette. Hirschler irányította a nevelését, s Marcel a rajongásig szerette első mesterét, amit azzal is igazolt, hogy az ő kedvéért tökéletesen megtanult latinul s a legtöbb latin klasszikust kívül recitálta nagybátyjának, akinek a latin remekírókban tellett legnagyobb gyönyörűsége. A fiatal Neuschlosz sokat örökölt tudós nagybátyja élénk szelleméből, nemes fölfogásából és humánus érzelmeiből.

Különben otthon való előképeztetése után 1860-ban lépett a helybeli normáliskola 3-ik osztályába; ezután a piarista gimnázium hat osztályát végezte; innen 1868-ban atyja üzletébe lépett; de már 1869. október havától 1871. január haváig Hamburgban, Fraustaedter George & Comp. faüzletébe lépett gyakorlatra. Édesapja halála után, 1876-ban ismét belépett az édesanyja és nagybátyja: Neuschlosz Miksa által tovább vezetett üzletbe, ahol már egy év mulva megkapta a prokurát.

1882. elején rövid időre kilépett az üzletből, mert a m. kir. kereskedelmi miniszter a keleti tartományokba küldötte szakmájának és a magyar ipar általános érdekeinek tanúlmányozása végett. E tanulmányútja alatt sok gyakorlati tapasztalatot szerzett, de nem sietett ezekről vaskos könyvet íratni, mint ez ma szokás, hanem busásan fölhasználta és érvényesítette azokat későbbi köztevékenysége folyamán.

Kereskedelmi gyakorlaton Neuschlosz, mint említettük, Hamburgban volt és közben meglátogatta Németország más nagy városait is. Hazatérve, megtanulta az ácsmesterséget és abból le is vizsgázott, majd 1882. június elsejétől kezdve Ödön bátyjával «Neuschlosz Ödön és Marcel» cég alatt átvette az üzlet vezetését, melyet a fejlődés magas fokára emelt. Részt vett az 1885. és 1896-iki országos kiállításokon, az 1900-iki párisi világkiállításon; az előbbi kiállításokon számos díszes pavillont épített és több nagy vállalkozásban, híd- és kaszárnyaépítésben is volt része.

Nagyobb építkezései a következők voltak: Przemysl erődítése és ugyanott laktanyák építése; Eperjes újjáépítése a 80-as években bekövetkezett tűzvész után; laktanya Lembergben, tüzérlaktanya a váci határban, a József főherceg honvédhuszár-laktanya az Üllői-úton, a honvéd gyalogsági-laktanya az Üllői-úton, a belvárosi laktanya és törzsépület, a váci honvédhuszár-laktanya, a honvédhadapród-iskolák Pécsett, Sopronban és Nagyváradon, a Margitsziget feltöltése és ottani építkezések, a jute-szövő- és fonógyár, a Danubius hajógyár r. t. gyárai, a rendező pályaudvar Pozsonyban, a Zsolnay-féle zuglói gyár, a Fowler-féle gyár Kelenföldön, a dunaparti pályaudvar, az Elevátor pilótázása és számtalan kisebb és nagyobb vasúti híd, gyár és laktanya.

Valamennyi között kiemelkedik azonban az 1896-iki ezredéves országos kiállítás alkalmával létesített *történelmi épületcsoport*, melynek gyönyörű kivitele előtt teljes elismeréssel hajoltak meg

a külföld első szakértői is. Ugyanily minuciozitással építették meg a többi kiállítási pavillonokat s ahol a művészi cél volt a fontos, ezt nem kockáztatták semmiféle anyagi előnyért.

Iparában a modern, nagykiterjedésű ácsmesterségen kívül a parket-gyártást is felölelte s minden, az építési faipar körébe tartozó ágat a versenyképesség magas fokára emelt. Üzletében és vállalkozásaiban a legszolidabb üzleti és versenyzési elveket alkalmazta s a realitás alapelveitől soha, egy pillanatra nem tért el. És sokoldalú közmunkássága mellett is mindig *első* volt neki az üzletben reá váró kötelességek teljesítése s csak ezután következett a közügy. Ezért boldogult ő üzleti életének minden fázisában. Mint főnököt és munkaadót, hivatalnokai és munkásai ép oly rajongó szeretettel és tisztelettel vették a boldogultat körül, mint a közéletben mindenki, aki őt ismerte. Mert nem forduhatott hozzá alkalmazottja bármely ügyes-bajos dologban, hogy ha kellett tanácscsal, vagy tettel ki ne segítette volna, akin pedig segített, annak éreznie kellett, hogy hozott légyen bármily áldozatot, azt örömmel és szivesen hozta.

Mindig nagy gondot fordított arra, hogy különösen beteg munkásai és ezek hozzátartozói szükséget ne szenvedjenek és számos elaggott munkás és munkásainak özvegyei részesülnek még ma is *állandó rendes nyugdíjban.*

Igazgatósági tagja és egyik oszlopa volt a lipótvárosi takarékpénztárnak, melynek részvényeiből 200.000 korona értékű volt birtokában; igazgatósági tagja volt a Schlick-gyárnak, a kerámiai gyárnak, s közműhely- és raktártelep részvénytársaságnak, a fatermelő részvénytársaságnak, elnöke az egyesült parkét-részvénytársaságnak, a gipszértékesítő-társaságnak, stb. E vállalatok névsorából is kitetszik, hogy azokban nem a nagy tantiémeket kereste, (hiszen egy-egy pénzügyi favoritnak *egy* igazgatósági tagság rendszerint többet hoz, mint neki összes igazgatósági tagságai együttvéve), hanem szakértelmével az építkezési branche érdekeit akarta reális alapon előmozdítani.

Egyik legmunkásabb tagja volt az Országos Iparegyesület végrehajtó bizottságának, belső tagja volt a kereskedelmi és iparkamara iparosztályának. Mint az Iparegyesület kiküldöttje, résztvett a technológiai és a kereskedelmi múzeumok fölügyelő bizottságaiban s főleg ez utóbbi helyen, sokszor fejtette ki praktikus nézeteit és javaslatait. Különös előszeretettel foglalkozott munkás-

ügyekkel. Ő kezdeményezte az Iparegyesület munkásügyi szakosztályának létesítését, melyben nagy szeretettel karolta föl a munkások számos közérdekét. Ugyanezekért küzdött a munkaközvetítőben, melynek választmányi és végrehajtó bizottsági tagja volt. Ő kezdeményezte a napközi otthonokat és erre a célra a főváros millennáris alapjának fölhasználását jelölte meg. Tevékeny tagja volt a kereskedelmi testületnek, a kereskedelmi akadémia vezérlő bizottságának, az országos ipartanácsnak, az árúforgalmi értékmegállapító bizottságnak, az orsz. erdészeti egyesületnek, az építőmesterek testületének, a faiparosok és fakereskedők orsz. egyesületének, a magyar kereskedelmi csarnoknak, melyekben mindenütt megmaradtak hasznos tevékenységének nyomai.

Végül nem lehet említés nélkül hagyni, hogy sokáig elnöke volt egy kültelki *iskolaszéknek* és e hivatását rendkívüli ügybuzgalommal és szeretettel teljesítette, mert a zsönge gyermeksereg nevelésének előmozdítása egyik kedvenc terrénuma volt. E minőségben szerezte tapasztalatait a napközi otthonok létesítését célzó indítványának támogatására.

Ujjászervezője és ügyvezető alelnöke volt a gyermekvédőegyesületnek, melynek menedékházát ő létesítette; kezdeményezője az ingyenkenyér-osztásnak és így elnöke az ingyenkenyér-egyesületnek; vezető tagja volt a kereskedelmi kórház és kereskedelmi menedékház vezetőségének, alelnöke volt a Márta-egyesületnek és számtalan jótékony és egyéb intézeteknek, ahol mindenütt lelkiismeretesen dolgozott, mert minden ilyen megbizatását komolyan vette.

«Magyarország szimbolikus nagypáholyá»-nak hét éven át ügyvezető helyettes nagymestere és utóbb tiszteletbeli nagymestere volt. Az ő tevékenysége hozta létre a Podmaniczky-utcai páholyházat is. Szabadkőművesi tevékenysége is példás volt. Mindig az emberi jogok védelmét és érvényesülését kereste és követelte. Legutolsó szereplése a páholyban egy beszéd volt, melyben az orosz népnek szabadságáért való küzdelme iránt ébresztette föl a legmelegebb rokonszenvet.

Tavaly elhunyt Ödön bátyjához valóban igazi testvéri szeretet fűzte. Nemcsak szerette, de nagyra tartotta bátyja tehetségeit és ritka jellembeli kvalitásait. És mikor Ödön beteg lett, ritka gyöngédséggel ápolta, elküldte hosszabb időre üdülő-helyekre és örömmel dolgozott helyette napestig. Mikor Ödön a Rózsadombon

létesítette remek nyaralóját, hogy ne legyen elhagyatva, ő is a szomszédságába építette palotáját, mert szüksége volt bátyja közelségére. Megrendítőbb látvány pedig alig tárult a szemeim elé, mint ő, aki alig behegedt sebeivel bátyja temetésén fogadta a részvétnyilatkozatokat és végig sírta az egész szertartást. Olyan volt, mint egy megtört, zokogó oroszlán...

Ily előkelő szerepet játszó férfiú természetesen a tollhoz is kénytelen volt hozzányúlni, hogy eszméit, javaslatait kifejtse és propagálja. A legtöbb aktuális cikke a «Magyar Ipar»-ban jelent meg, de sokat írt a szabadkőművesek lapjába is. Az 1885-iki kiállításról megjelent hivatalos jelentésbe a faiparról szóló értékes részt ő írta. Nagyobb dolgozatai közül külön füzetben csak egy jelent meg, *Ivánka* Imre élet- és jellemrajza. Az ősz pátriárkának intimusa volt és sok melegséggel, szeretettel emelt neki irodalmi emléket. E munkájával kétségtelenül igazolta, hogy a tollnak ép oly avatott mestere volt, mint a gondolatnak és a szónak.

Az ipar és vállalkozás terén szerzett kiváló érdemei elismeréséül kapta Neuschlosz 1885-ben a Ferenc József-rend lovagkeresztjét, 1896-ban a királyi tanácsosi címet, s 1891-ben a III. osztályú vaskorona-rendet. De nem tartozott azok közé, akik a külső elismeréseket keresték. Demokrata volt egyéniségében, gondolkozásában és cselekedeteiben egyaránt; polgártársai és barátai kitüntető elismerése elől is elvonult s így sohasem lehetett rábírni, hogy a budapesti V. kerület képviselő-jelöltségét elfogadja, bár megválasztását a legilletékesebb tényezők biztosították volna. Ellenben, ha közérdekű *munkát* raktak valahol gyakran túlterhelt vállaira, ezt gondolkozás nélkül elfogadta és passzióval felelt meg a megbizatásnak.

Családi élete elejétől végig mintaszerű, igazán boldog volt 1886-ban vezette oltárhoz rokonát, *Hirschler* Rózát, egy női erényekben gazdag és lelkileg is művelt, hozzá minden tekintetben méltó úri nőt, akivel példás családi életet élt. Az ég is megáldotta kötésüket. Négy derék fiú (Simon, Albert, Elek és Ernő) és egy leány (Emmike) származott a boldog frigyből. Ezek a fiúk vannak hivatva apjuk nevét teljes ragyogásában fönntartani.

És, hogy így lesz, erre biztosítékot képeznek anyjuk nemes szívbeli tulajdonai, gyöngéd szeretete és boldogult urához méltó akaratereje. A családhoz legközelebb álló barátok csodálattal szemlélték azt a hősies mártiromságot, melylyel ez az asszony az

ura betegségét, az ezzel járó szenvedéseket és régen megpecsételt végső sorsát elviselni segített és maga is elviselte... Tiszteljük az özvegyben és szeressük gyermekeiben azt, aki nincs többé közöttünk...

III. Emlékbeszédem az orsz. iparegyesület 1905-iki közgyűlésén.

Nem siratni jöttünk ide, hanem méltatni. Hisz elsirattuk, úgy, mint még senkit és méltatnunk kellene úgy, mint eddig még alig valakit. Hisz egész egyéniségében oly tökéletes, cselekvésében olyan céltudatos, erőteljes logikus és hasznos vala, mint kevesen előtte és emléke oly pregnánsul domborodik ki előttünk ma és ezután is, hogy alig remélhetjük, hogy valaki a közel jövőben nyomdokaiba lépjen, nem is szólva arról, hogy a helyét pótolja... Ő benne az értelem és az akarat csudálatosan tudott egybeolvadni. Jó szívének melegsége minden cselekedetéből kisugárzott; gyors volt a fölfogása és szigorú a bírálata. Ezekre alapított szándékának keresztülvitelében mindig mérsékelte nemes érzése és fenkölt gondolkodása; amikor azonban esze és szíve szerint valami nemes eszmének keresztülvitelében, vagy közhasznú intézmény megvalósításában való közreműködést elhatározott: addig nem nyugodott, míg nagy tudásával és akaratának akadályt nem ismerő erejével a kitűzött célt el nem érte. Becsületbeli és jellemet érintő dolgokban igen szigorú volt a fölfogása, bírálatában néha kiméletlen vala, — a mások tévedéseit mégis hajlandó volt elnézni és megbocsátani.

Kiváló volt mint szónok is és érveinek gazdagságával, meggyőző erejének melegével mindig meg tudta hódítani hallgatóságát az általa képviselt ügynek.

Ritka egyéni jellemében és páratlan nemes tulajdonságaiban egész ember volt, aki tehát a szó legnemesebb értelmében ideálisan élt és munkálkodott . . .

Ezenfölül erős volt a munkában, tetteit siker, sikereit pedig áldás követte, amivel nagyon sokat mondtunk, mert hisz ő úttörő volt praktikus ideákban és gyümölcsöző áldozatokban.

Ő volt a legintelligensebb és legtehetségesebb magyar iparos, aki korai fiatalságától kezdve az intenziv munkának élt, töviről-hegyire ismerte az ipari, de az egész gazdasági és társadalmi élet követelményeit és áldásos tevékenységet fejtett ki az ipari, gazdasági és társadalmi bajok orvoslása érdekében.

A legelsők egyike volt, ki megfigyelvén a munkások életének igényeit, nyiltan szállott sikra a munkások jogos követeléseinek teljesítése, a szociális bajok gyógyítása érdekében. Ezért terelte munkásságát lassan-lassan a humánus alkotások felé s ezért használt föl minden alkalmat, hogy a kisemberek sorsán szóval, tettel és áldozatokkal is segítsen. Egyik kezével az iparosok érdekében dolgozott és az Országos Iparegyesület vezetői között csakhamar előkelő poziciót vívott ki magának, mert okos és célszerű tervei és javaslatai mindig a megfontolt szakember bölcseségét és erejét mutatták. Másik kezével a munkások és a proletárok javán dolgozott, lángoló lelkesedéssel jelölvén ki az utat, melyen a józan magyar munkaadónak alkalmazottai érdekeit képviselni és érvényesíteni legfontosabb kötelessége. Ebben a minőségében ragyogó példát adott nagyiparostársainak. E téren aratta legszebb sikereit.

Ő kezdeményezte a munkások gyermekei érdekében a napközi otthonokat, ő propagálta a munkaközvetítőben a sztrájkparagrafus eltörlését, ő létesítette az ingyenkenyér-intézményt, ő segített fejleszteni a humánus egyesületeket és intézményeket, ő reorganizálta az országos gyermekvédő-egyesületet és minden téren apostola volt a felebaráti szeretetnek. Nem csoda, ha egyik méltatója életét vázolva, fölidézi a mesét arról a tündérről, kinek minden lépése nyomán egy-egy virág fakadt. Ilyen volt ő is. Minden lépésén egy-egy jótettével enyhítette embertársainak küzdelmes sorsát. A jó cselekedetnek e virágaiból fonunk koszorút, hogy emlékezetét az örökzöld reménység színével és virágos pompájával övezzük körül.

Legtöbbet veszített benne családja és a közügy.

A közügy számos osztályrészesei közül a nagy nyilvánosság előtt legközelebb állott hozzánk. Ezért az Országos Iparegyesület kebelében kifejtett sokoldalú és eredményes tevékenységét annak idején tüzetesen méltattuk elhunyta alkalmával és ma, a megemlékezés napján, elég arra csak általánosságban utalnunk. Hisz mindnyájunknak friss emlékezetében él az a munkálkodás, melylyel magának az iparegyesületben monumentumot emelt.

Tudjuk, hogy friss, eleven, gyümölcsöző elméjének magvai el vannak hintve egyesületünk termő földjének barázdáiba. Csak meg kell becsülnünk e magvakat. Tudjuk be érdeméül, hogy

nézetében okos volt és szókimondó, javaslataiban gyakorlati felfogású, körültekintő, méltányos és igazságos. Sohasem tekintette az egyént, az egyes érdekeit, mindig az ügy, a közügy érdekét tartotta szem előtt, miként ezt számtalan hozzánk benyújtott előterjesztéseiben és javaslataiban sokszor beigazolta.

Alig tudunk belenyugodni, hogy a helye — üres, hogy érces, dörgő hangját nem halljuk, keze írásának markáns vonásait nem látjuk többet.

De fölemelvén gondolatainkat, szíveinket a magasba, ahol szelleme megkezdé a síron túl való életet; megnyugvást és vigaszt lelünk abban, hogy hiszen áldás volt nekünk az ő léte és áldás lesz a jövőben is annak örök folytatása; az ő nemes emléke, kivált, ha a magyar iparosság az ő példáját követi és cselekedeteit az ő nagy és gyümölcsöztetésre alkalmas eszméi szellemében irányítja.

Ezért nem övezzük gyászfátyollal képét, mert cselekedetei glóriával veszik azt körül.

És nemes példáját talizmánként tartjuk nagyra, mondván, ha a boldogulás útját akarjátok követni, vegyétek például az ő életét és az ő eredményekben gazdag munkálkodását.

Neuschlosz Marcel, magunk elé idézzük lelkedet, szeretettel köszöntjük emlékedet, mely ime, megkezdi közöttünk második eleven életét, szívünk rejtekeiben való örök vándorlását!

Gróf Széchényi Imre.

Gróf Széchényi Imre, mint telivér agrárius, különös súlyt helyezett arra, hogy a gazdasági tényezők harmónikus összeműködésének biztosítása körül is kivegye a gyümölcsöző munkának reá eső részét. Mikor Atzél Béla báró meghalt, az Országos Iparegyesület elnöksége neki ajánlotta föl az egyesületben az *iparpártolási szakosztály elnökségét.* Széchényi Imre azt írta válaszul Matlekovits Sándornak, hogy habár nagyon sokoldalú az elfoglaltsága és sok dolgától szabadulni szeretne, a fölajánlott állás oly rokonszenves előtte s annyira szeretné az iparpártolás terén való gyakorlati közreműködésével azt is beigazolni, hogy a jó magyar gazdának az ipar érdekeit is hazafias készséggel kell szolgálni, hogy a fölajánlott állást készséggel elfogadja.

El is foglalta állását és székfoglaló beszédében körvonalozta azt az álláspontját, melynélfogva az agrárius törekvések nem jelenthetik az ipar érdekeinek elhanyagolását, vagy mellőzését; a gazdasági tényezők összhangzatos működésére van szükség és amint az iparnak támogatni kell a mezőgazdaságot, amint az iparfejlesztésnek tulajdonképpen a mezőgazdasági termeléshez kell simulnia, azonképpen a gazdának minden kinálkozó alkalmat két kézzel kell megragadni, hogy a honi ipar érdekeit támogassa, védelmezze.

És mint az iparpártolási szakosztály elnöke, résztvett a következő mozgalmak kezdeményezésében és fejlesztésében:

a székes-főváros iparpártolási programmjának kidolgozásában;

a karácsonyi iparpártolásnak fölhívások útján való propagálásában;

a püspöki kart lelkes fölhívásban kérte föl szükségletének itthon való beszerzésére, propagandát indított a tisztán magyar imakönyvek fölkarolása és az egyházi műipar ápolása érdekében;

agitációt indított, hogy a középítkezéseknél magyar anyagot használjanak és különös súlyt helyezett a magyar márvány fölkarolására;

több ízben mutatott rá, hogy az iparpártolást specializálni kell, külön buzdította erre a gazdákat, a tisztviselőket és az iskolákat; különösen pedig a magyar hölgyvilágot.

És hogy milyen komolyan vette ő az iparpártolási föladatokat, erre nézve legfényesebb példa ő maga, aki saját háztartásában és uradalmában a legnagyobb minuciozitással követelte annak az elvnek az érvényesülését, hogy amit itthon kaphatunk, azt honi termelőknél kell beszerezni. Ez nem különös érdem, de igazán jellemző a mai világban, amikor sokan prédikálják az iparpártolást, de *oly kevesen járnak elől jó példával.*

Neki azonban ezzel a példaadással messzebbmenő céljai is voltak.

Ezen a réven ugyanis a kaszinókban jó barátait és elsősorban a gazdag mágnásokat személyesen buzdította arra, hogy cselédségüknek magyar posztóból varrassanak ruhát, magyar iparosnál rendeljék meg a hintót és lakberendezési szükségleteik finomabb, szubtilis tárgyait is a magyar iparosok által készíttessék. Eleven propagandát csinált többek között a magyar gallér-

és kézelő-gyár kitünő készítményeinek, mert ez iparágnak meghonosítására ő adta meg az impulzust.

Konkrét javaslatai közé tartoztak még a következők:

a) az iparpártolás terén kitünt kereskedőket az iparegyesület érmekkel és okmányokkal jutalmazza;

b) konstatáljuk, hogy a hazai ipar címén forgalomba kerülő cikkek mennyiben készülnek *hazai anyagból* és tegyünk lépéseket az iránt, hogy ott, ahol még külföldi anyagot dolgoznak föl, ezt lassankint lehetőleg hazaival pótoljuk.

Ez utóbbi indítványnak messzeható fontossága volt, főleg a mezőgazdasági nyerstermékeknek itthon való földolgozása szempontjából. De a sok apró-cseprő kezdeményezésben nem látta kimerítve teendőit, bár sokszor mondogatta e sorok írójának, hogy egy kis kézzelfogható, konkrét eredmény valamely honi termék fölkarolása érdekében, többet ér, mint egy csomó dicső szónoklat.

Mégis többre vágyott, többet akart.

Három év előtt lakására hívta a magyar közgazdasági élet sok kitünőségét és kifejtette előttük egy *nagyobb szabású iparpártolási tervének* programmvázlatát. Ennek a tervezetét előzőleg bizalmasan közölte nehány jó emberével és az ügy iránt érdeklődő kiváló szakférfiúval. A tervezet szerint egy nagyszabású *magyar árúcsarnok* létesítéséről lett volna szó a közönség minél szélesebb rétegeinek bevonásával. A Londonban régóta fönnálló katonai és tengerészeti szövetkezet mintájára élvezeti jegyeket akart szétosztani egy széles alapon alkotandó szövetkezet tagjai számára, akik például 12 korona értékű szelvényeket 10 koronáért kaphattak volna. E szelvényeket a magyar árúházban készpénz gyanánt fogadták volna el és így a magyar árúházban a már létező és rendszeresen fejlesztendő újabb magyar iparágak térfoglalását akarta fokról-fokra biztosítani.

A tervezethez a lakásán tartott rendkívül érdekes értekezleten hozzászóltak Matlekovits, Tisza István, Nagy Ferenc, Szterényi, g. Szontágh Pál, Bernát István, Ghyczy Béla és e sorok írója. A megállapodás az volt, hogy a tervezett akció megindításának részleteit ki fogják dolgozni, a belső szervezetét Szterényi, a külső szervezetét e sorok írója.

Az ülésről gyorsíró által fölvett naplószerű jegyzetek még nem kerültek nyilvánosságra és a tervezetnek vázlata is kézirat mind e mai napig.

Mikor a Védőegyesület megalakult és az iparpártolás érdekében ismét megindult a buzdítás a napi sajtóban, én sürgős kérelemmel fordultam hozzá és különös nyomatékkal ajánlottam figyelmébe: ne rejtse értékes tervezetét, mely — hitem szerint — az egész iparpártolási mozgalomnak más, praktikusabb irányt adhatott volna, még mindig véka alá.

Erre irta nekem a következő levelet:

Nemzeti Casino Budapest, 1903 VI/17.

Tisztelt Igazgató úr! Azért, hogy a Védegylet megalakult s hogy ezek a «nyilvánosság előtt megelőztek bennünket», nem kevésbbé igaz, hogy ha *mi* nyilvánosságra hozzuk a mi tervünket, mielőtt a kiegyezés foganatosítva nincsen, árthatunk az országnak! Ezt pedig ön sem fogja akarni, mert ezt semmi szín alatt sem helyeselhetném. Kiáltsanak bár rám kígyótbékát, rágalmazzák meg az Országos Iparegyesületnek elnökletem alatt levő osztályát, nyugodt öntudattal fogom tűrni, mert így helyesen cselekszem. És bizony ebbe önnek is bele kell nyugodnia, habár elismerem, hogy önnél nehezebb a tűrhetés. De elvégre nem az a kérdés, hogy ki csinálja, csakhogy jól legyen megcsinálva, az ország érdekében. Kérje fel Ch.-ékat, hogy a védegyletnél is érvényesítsék a mi türelmi politikánkat. Ők ott is benne vannak. Különben itt a nyár, az őszig ők sem tesznek semmit. (Valószínüleg azután sem!) Mihelyt pedig meg lesz a kiegyezés, akkor majd mi is kirukkolunk. S miután össze akarjuk mindnyáját foglalni az iparpártolással foglalkozó egyesületeknek, örülnünk kell, hogy minél több van. Tehát ne ijedjünk meg az újabb kis kisérletektől. Isten Önnel, híve

Széchényi Imre.

Türelemmel várt a kiegyezésre. Vár talán még most is, bár ő már kiegyezett mindenkivel.

Milyen kár, hogy ily nagyszabású egyéniséggel annyi szép idea, annyi energia, oly sok hazafias készség és tettvágy is sírba szállott.

De ha emléke iránt igaz kegyelettel vagyunk, nem engedhetjük, hogy félbenmaradt mukájának fonala elszakadjon.

Tiszteljük meg emlékét, érdemeit azzal, hogy keressük meg azt, vagy azokat, akik az ő szellemében hivatva volnának tovább dolgozni és eredményeket biztosítani.

Glück Frigyes.

A fővárosi társasélet egyik legrokonszenvesebb alakja. Oly szerényen indult, hogy nem hittem, mikép neve néhány év mulva úgyszólván «közkézen forog». Bizalmas baráti körben figyeltem és kezdtem tisztelni az ő kivételes egyéniségét, puritán jellemét, főleg pedig nemes, humánus érzéseit és sokoldalú áldozatkészségét. Ennek jellemzésére csak azt említem meg, hogy mikor a vendéglős-ipartársulat 1904. őszén érdemeit méltatva, arcképét lefestette, egy szellemes zsurnalista azt mondotta, hogy az ő leghívebb képe az lett volna, ha a vászonra egy nagy szívet föstöttek volna. Ez ünneplése alkalmából egy album jelent meg, melyben a magyar közélet számos kitünősége írt Glückről kedves és érdekes jellemzéseket, mindenki más oldalról méltatván az ő egyéni értékét.

E jellemzésekből érdemes e helyen a következőket megörökíteni:

Berzeviczy Albert írja: Glück Frigyes oly nemes és önzetlen emberbarát, hogy az ő érdemei elismerésére és hangoztatására annál inkább kell nekünk minden alkalmat megragadnunk, minél inkább hallgat ő maga róluk.

Márkus József főpolgármester: Glück Frigyes figyelme, gondossága, munkája, áldozatkészsége kiterjed köz- és társadalmi életünknek úgyszólván minden ágára. Fáradhatatlan munkása a hazai iparnak; lelkes támogatója nemzeti kulturánknak és művészetünknek; jóságos szíve pedig mindenkor igaz szeretettel siet embertársainak segítségére és vigasztalására, akiket a betegségnek, vagy szegénységnek, a szenvedésnek, vagy nélkülözéseknek terhe nyom. Kövesse nemes példáját Budapestnek minél több polgára. Ez lesz az ő legszebb, legméltóbb jutalma.

Falk Miksa: Tiszta jellem, meleg emberszeretet és becsületes munka: ez az, ami Glück Frigyesnek oly széles körök tiszteletét, rokonszenvét megszerezte. Szívesen csatlakozom én is azokhoz, kik ez érzelmeknek ez alkalommal újabb ünnepélyes kifejezést adnak.

Rákosi Jenő: A statisztika, ez a kegyetlen modern tudomány tudtommal eddig nem számol be arról, hogy Glück Frigyesünk hotel-alkotásaiban mind a mai napig hány utas és

vándor talált pihenőhelyet, vendéglőiben terített asztalt. Ennek összeállítása számokban fejezné ki az ő érdemeit tisztes ipari foglalkozása körül — részben. És ezt egy derék statisztikus hamarosan meg is csinálhatná. Ellenben olyan statisztikus nincsen, aki összeszedje azt, hogy hány boldogtalant fogadott be ez a nemes lélek az ő nagy szívébe, hány éhes ember lakott jól adakozó kezéből, hány lelki beteg vigasztalódott meg jó cselekedetein, hány ruhátalan jutott ruhához és mely gyermekseregben tartotta gondoskodásával életben a veszendő gyermeki örömöket. De van egy statisztikus, aki ezt is mind számontartja, akihez felröppen minden felszárított könycsepp, a szegénység megkönnyebbülésének minden ellebbenő sóhajtása!

Gajári Ödön: Ime egy ember, aki nem akar különb lenni a többinél. És mégis az. Van feleslege, mégsem irigylik tőle. Szorgos munkájának értékét versenyző gáncsolódás nem ócsárolja. A köznapi küzködésben éppen olyan törekvő, mint a többi és mégsem azonos velük. Valami különös titkának kell lennie. Pedig nincs. Van szíve. Különb, nemesebb, mint nekünk többieknek. Ezzel imponál. Ezért szeretjük. És megérdemli.

Igazán találók és jellemzők *Herczeg Ferenc* következő szép sorai: Emberi jellemgyűjteményemben — bocsánat az elbizakodottan hangzó kifejezésért! — esztendők óta Glück Frigyes alakja képviseli a magyar polgárpatricius pompás és tiszteletreméltó tipusát. Erős elméjű, széles látkörű, nagy műveltségű és — ezzel mondok legkevésbbé újat: aranyszívű férfi, aki irodalmi és művészi hajlamait ritka izléssel és következetességgel tudja polgári hivatásának emelésére és nemesítésére fordítani. Ha a bölcs rávilágítana a lámpájával, bizonyára azt mondaná: Igen, az egész ember! És ha történetesen magyar volna Diogenesz, akkor hazafias öröm töltené el szívét.

Váradi Antal: Ha minden könycsepp, amelyet Glück Frigyes fölszárított, egy brilliánssá válnék s azt a jóság angyala a koronába foglalná, földi királynak nem volna szebb ékessége, mint neki.

Barabás Béla írja: Sok embernek túlságosan jutott abból, ami jó. Van jó eszű, jó erkölcsű, jó hangú, jó gyomrú, jó képű ember elég. Bőven találjuk őket mindenütt. Jó szívű ember azonban kevés van. Az ilyen embert nem lehet mindenütt találni, de mindenütt keresni kell, hogy egyet-egyet fölfedezzünk. Glück

Frigyes még a jó szívű emberek közt is kivétel. Mert ő nemcsak fokozottan jó szívű ember, hanem maga az egész ember — csupa szív. Ahol jót kell, vagy lehet tenni, ott Glück Frigyest nem is kell keresni, mert első sorban őt találjuk meg. Az ő jó szíve: Istennek áldása. Istennek ez áldását ő az emberszeretet érzületével árasztja szét embertársai közé. És ezért az Istennek áldása visszaszáll reá, az emberek áldásában.

E sorok írója, ez igénytelen mű szerzője pedig ez alkalommal a következőket jegyezte föl róla:

Glück Frigyest nagyon szeretem és nagyra becsülöm és így nem visz rá a lelkiismeret, hogy profán módon dicsérjem, vagy dicsőítsem. Ez tőlem nem volna illő és Hozzá nem volna méltó. Mert még abból az időből ismerem, amikor még nem volt «fölfedezve». Most már mindenki ismeri és tudja róla, hogy kicsoda, micsoda. Én emlékezem, amikor még titokban cselekedte és propagálta a jót, csak a jó kedviért, kerülve minden reklámot és iszonyodva a nagy nyilvánosságtól. De semmi sem maradhat titokban. Kisütötték nemescélú alapítványait és adományait, kezdeményezéseit és cselekedeteit. A madár az ágon is az ő ritka, de gyakorlati humanitásának dícséretét zengi. Ebben az albumban száz közül 98-an ezen a húron fognak pendülni.

Én egy ritka tulajdonságát és egy igen szép karaktervonását akarom kiemelni.

Az ő becses tulajdonsága az ötletessége, melyben szinte páratlan. Nemcsak azokat az ötleteket értem, melyeket iparában és méltán nagyhírű terített asztalánál érvényesít, hanem azokat, amelyekkel a gyakorlati életben brilliroz; például hozom föl a legutóbbi kiállításon a vendéglősipar bemutatásának és jelentősége kidomborításának igen elmés módját, mely minden látogató figyelmét lebilincselte és nyomban rokonszenvét is biztosította e csoport számára. Közérdekű javaslataiban és kezdeményezéseiben is nyilvánul ez az ötletesség, melynek bizonyára még sok üdvös eredményeivel fogunk találkozni.

Főjellemvonása Glücknek: *az ipara iránt való rajongó szeretet.* Sokan, akiket az Ég anyagi javakkal áldott meg, elfordulnak a mesterségüktől és úri passzióknak élnek. Az ő egyetlen úri passziója a vendéglős és a szállodás ipar színvonalának emelése. Azért áldoz, azért dolgozik. Mutatja a szakiskola s az ő nyilvános szereplésének minden ismert és nem ismert

mozzanata, az ő vezérszereplése a vendéglős kongresszusokon, indítványai, javaslatai és eszméi, melyeknek az üléseken propagandát teremt és mutatja az ő páratlan népszerűsége szaktársai körében.

És ez a cselekedete termi a legpraktikusabb gyümölcsöket. Az új generáció már az ő nyomdokán halad és vannak fiatal kiváló erők, kik az ő iskoláját, az ő példáját követik.

Ez pedig a fővárosra és az országra megmérhetlen haszon. Ezért lehetünk neki leginkább lekötelezve. És ha a késő nemzedékek az ő látható emléke előtt fognak hódolni, első sorban azt fogják róla konstatálni, hogy Glück Frigyes a saját iparáért vívott nehéz és szívós küzdelemben mindig és mindenütt megtette térfias kötelességét! Más téren, a jótékonyság, az emberszeretet, a barátság, az áldozatkészség, az önfeláldozás terén sokan versenyezhetnek vele, de ezen a téren nem multa fölül őt eddig senki.

*

Mikor az iparegyesület 1889-ben Glück Frigyest tüntette ki a rendelkezésére álló legnagyobb kitüntetéssel, az arany éremmel, a következőkben szövegeztem az érem megítélésének megokolását:

A «Pannonia» szálloda 1868 óta van a Glück-család kezén 1884-ben annak vezetését Glück Frigyes vette át, aki azt máig is megtartotta. Előzőleg több éven át a külföldön s Amerikában tanulmányozta a szállodás- és vendéglős-ipart és hazatérvén, egyedüli ambicióját képezte, hogy tevékenységével, sőt jelentékeny áldozatkészségével a szállodás- és vendéglős-ipart magasabb színvonalra emelje. Sokat fáradozott a szakegyesületekben a szaktársak önérzetének fölkeltésén és emelésén, modern reformokat pengetett s jó példát adott ezek megvalósítására. Régi szállodáját 1892-ben nagy áldozatokkal a műipar modern vívmányainak igénybevételével újjáépítette s ezúttal igazán európai színvonalra emelte; külön villamos telepet rendezett be ennek megvilágítására; ezután a Royalt alapította és ezt is nagy műértelemmel és gyakorlati érzékkel rendezte be. Három év előtt személyesen vette át szállodájának vendéglőjét és kávéházát s ezeket tökéletesítve, magasabb színvonalra emelte, sok érdekes ujítással adván irányt a modern konyhaművészetnek.

A Pannoniának 1884—94-iki időszakban 73 szobája volt, az újjáalakítás után 130 szobája lett; ezek mellett modern fürdők,

pazar fényű olvasószoba, díszes író-, pihenő- és előszobák, várótermek s a modern műigényeknek megfelelő ebédlőtermek vannak. Mintaszerű berendezesűek az éléskamara, a konyha és a pince is.

A szállóvendégek száma 84—92-ig évenkint átlag 22.000-et, az újjáalakítás óta évenkint 36.000-et tesz; az első időszakban a szálloda személyzete 80-ra rugott, ma már 152 személyt foglalkoztat és pedig 4 gépészt, 4 portást, tűzoltót, őrt, 50 pincért, 30 szolgát s 62 nőt, akik között a szakácsnék, szobalányok és mosónők értendők. De nemcsak a telep emelésére volt Glück Frigyesnek gondja. Minden térre kiterjedt az ő figyelme és minden kapcsolatos téren alkalma volt személyes érdemeit gyarapítani.

Glück Frigyes a vendéglős-ipar érdekeinek emelése céljából sokat fáradozott az étlap magyarosítása körül és Stádler Károlylyal egyetemben megírta az *inyesmesterségek könyvét.*

Legtöbb érdeme van a budapesti szakirányú pincér-iskola kezdeményezése, létesítése és föntartása körül; ez iskola számára a tankönyveket is ő írta, vagy íratta és saját költségén adta ki. Ezzel kapcsolatos ösztöndíj-alapítványai pedig 9500 frtra rugnak.

A vidéki pincér-iskolák létesítését is szóval propagálta és alapítványokkal mozdította elő.

A vendéglősök és szállodások kongresszusain pedig több vitális kérdésben szállott síkra az általa képviselt szakma érdekeinek előmozdításáért.

De készséggel támogatta a többi általános érdekű ipari intézményeket is. Ő rendezte be a VIII. ker. munkás-kaszinót s ennek könyvtárát és az ő áldozatkészsége hozta létre jórészben az első telepet Budapesten a munkanélküliek foglalkoztatására.

A mai napon azonban, amikor csak az egyes iparágak körül szerzett országos érdemeket szoktuk méltatni, e helyen csak azt a tényt akarjuk kidomborítani, hogy Glück Frigyes a főváros szállodás- és vendéglős-ipar érdekeinek hathatós képviselete és céltudatos fejlesztése körül mindenkor elismerést érdemlő munkásságot fejtett ki, e munkája közben sohse kimélte az áldozatot, hogy összes ipari mozgalmainknak lelkes munkatársa és ami fő, hogy törekvéseit tényleg siker koronázta nemcsak saját telepén, hanem azzal is, hogy az általa nyujtott vonzó példa terjedt, hódított a főváros és az egész vidék más hasonló vállalatainak berendezése körül.

És ha ezekhez hozzáveszszük, hogy Glück Frigyes mint iparos és polgár minden hozzá közel álló köztéren igyekezett emberi kötelességeit teljesíteni, a t. közgyűlés bizonyára helyesli az igazgatóságnak azt az eljárását, hogy az egyesület legnagyobb kitüntetését ez idén Glück Frigyesnek ítélte oda, «a hazai szállodás- és vendéglős-ipar emelése és az e szakbeli oktatás fejlesztése körül szerzett kiváló érdemeinek elismeréseül».

*

Azóta Glück Frigyes szakadatlanul folytatja kettős tevékenységét. Az egyik, hogy iparának emelése érdekében és szaktársai érdekeinek előmozdítására minden alkalmat megragadjon. A felsoroltakon kívül kitünő alkalma volt erre több vidéki vendéglős-kongresszuson, amikor mindig aktuális kérdéseket fejtegetett, több vidéki pincériskola közvetlen támogatása és megnyitása alkalmával, a fővárosi szakirányú pincériskola alapítványainak folytonos gyarapítása révén, a nemzetközi vendéglősök budapesti kongresszusának szervezése és vezetése alkalmából (ez alkalommal adta meg nagyobb adománynyal az impulzust az Erzsébet-kilátó-torony építésére a Svábhegyen), a fővárosi köztörvényhatósági bizottságban és ennek szakbizottságaiban való hasznos munkálkodása révén stb. Kiváló buzgóságot fejtett ki az 1903. évi inas- és legénymunka-kiállításon a vendéglős-iparhoz tartozó inasok és segédek közreműködésének eszmedús és vonzó feltüntetése körül. Ez volt szakmájában egyik legszebb diadala.

Tevékenységének másik iránya a jótékonyság. Ezen a téren évről-évre tervszerűen hozza meg áldozatait az általa kijelölt kulturális és humánus egyleteknek és intézeteknek és az erre a célra előirányzott áldozatai, főleg pedig csöndes jótékonysága a főváros legelső humanistái közé emelték. Ezenfölül mint kitünő izléssel megáldott ember, szívesen áldoz modern műalkotások vásárlására. A szakmájához tartozó műtárgyak gyüjteménye kincset ér; nagyon becses régi evőeszközgyüjteménye és ezreket érnek vert ezüstből és aranyból készült művészi billikomai. Értékes képgyüjteményéből pedig 100.000 kor. értékű festményeket ajándékozott nemrég a szépművészeti múzeumnak. Finom izlését igen gyakran érvényesíti iparágában. Az ő ebédein a terítés és külső díszítés művészete mindig harmóniában van a nyújtott ételek és italok ritka gasztronomiai élvezetével. Csak a hozzá közel állók tudják,

hogy az italok megválogatásában és az ételek megkomponálásában valóságos genialitást tud kifejteni. Nem kell epikureusnak lenni, hogy az ember az ő kompozicióit néha fölé helyezze egyes költők kevésbbé sikerült kompozicióinak.

*

Egy vacsora alkalmával, amely csak egy volt a sok közül s bizonyára nem a legkiválóbb, a következő lirikus följegyzésekkel méltattam rendezői talentumát:

Egyes lapok lakonikus rövidséggel közlik, hogy a most lefolyt pincériskola zárvizsgái után, a felügyelő bizottság elnökének, *Glück* Frigyesnek a házánál «barátságos vacsora» volt. Ezek a barátságos vacsorák ugyanis évről-évre ismétlődnek, mert azok a pincérvizsgák kiegészítő részét, úgyszólván szemléltetően oktató zárókövét képezik, melyekből sok pincér többet tanulhat, mint a leghosszabb elméleti tanfolyamokon. De tanulhat belőlük a legelső vendéglős is, mert Glück Frigyes mindig tud valami újat, eredetit bemutatni s minden remeklése más-más szempontból érdekes. Van szíve hozzá, hogy áldozatok árán is követésre méltó példát mutasson.

Ezért térünk vissza az idei «barátságos vacsorára», mely méltánylást és elismerést érdemel a legkiválóbb szakkörök részéről is. Az első, ami föltünik: az *asztalterítés* művészete. Az abrosz és asztalnemű finomsága mellett szembeszökő annak guirlandszerű díszítése zöld falevelekkel: fölkelti továbbá figyelmünket a poharak és más edények, a tányérok és evőeszközök válogatott szépsége, a csinos gyertyatartókban glédába állított gyertyák rózsaszínűre leszűrődő fénye, a hosszú asztal középrészét díszítő virágállványok gyöngéd színvegyüléke, duzzadó selyemszalagokkal átölelt rózsa-tartalma, melyek mellett mint termőszigetek húzódnak meg a remekmívű ezüst gyümölcs-állványok, roskadozó, illatozó, friss és kacéran kinálkozó tartalmukkal. Ezúttal ezt a tartalmat füge, ananász, eper, szőlő, dinnye és őszi barack képezte, de e gyümölcs minden faját úgy kell képzelni, amint azokat a természet is csak jó kedvében tárja az ínyes különcök elé, amilyen valaha Kanaánban is ritkaságszámba ment. Az asztal mellett külön állványon domborművű régi és modern ezüst-kupák, melyek közül minden darab egy-egy jókora értéket képvisel. Mintegy emlékeztetői e műdarabok annak, hogy a mai mintavacsora egyúttal szinpozión jellegével bír. Azután a *menű*. Már külseje is csupa izlés. Megszoktuk itt, hogy kézzel festett, értékes menűlapok az előhirnökei a konyhaművészet remekeinek. A mostani menű nem annyira külső dísze, mint tömör tartalma által tünt ki. (Következik a menű.)

Természetes, a leírt szavak itt is csak az ételek nevét tartalmazzák és az olvasónak hozzá kell képzelni először a tálalás

művészetét, másodszor az ételekben megnyilatkozható kombinált finomság számos inyet gyönyörködtető árnyalatát. A levesben úszkáló töltött-tojásszeletkék tartalma például mesés volt és pikáns, hasonlóan az amerikai mártás; a borjugerinc a borda-váz természetes állványán nyugodott, de szeletekre volt osztva és a szeletek hézaga sonkamorzsalékkal kitöltve. A rákpaprikás egy Pannonia-beli pikáns unikum. A fagylalt volt a legelmésebb. Vörösréz fazékban egy csomó párolgó tejfölös burgonya kandikál elénk, snidlinggel fűszerezve. Csak mikor a fakanál segítségével kiemeljük az egyes krumplikat és megízleljük, akkor tudjuk, hogy tányérunkra a legfinomabb fagylalt jutott, mindenféle kellemes változatban. Az ételek e válogatott sorozatához gondosan voltak kiszemelve a kitűnő *italok*.

Az italoknál is meg lehetne állapodni és mindenik minőségét külön dícséretekkel elhalmozni, mert kitűnőbb vörös bor, mint a hatvanéves sashegyi, ízesebb rajnai, mint az, melyet velünk megízleltetett, tömörebb ital, mint a zirci somlyai s tartalmasabb pezsgő, mint a Moët et Chandon Imperiálja, kevés előkelő nagy vacsora kvalitását emelte eddig.

Mindezt pedig díszbe öltözött ügyes *pincérsereg* tálalja föl; ó-német csaposlegény-kosztümbe bujtatott pikolók kínálják az italt, magyaros ruházatú portásfiúk kinálják a szivart és egy szakmája színvonalának emeléseért lelkesülő, e tekintetben áldozatra kész, lelkes házigazda — ez idén svéd szokás szerint — üdvözli vendégeit, akik nem is igen soká késnek a szívből fakadó áldomás visszaköszöntésével. Mindezekután pedig konstatálni akarjuk, hogy nem a gyomornak nyújtott élvezetek ellenében, nem az epikureizmus szempontjából tértünk rá e helyen a vacsorára. Hanem azért méltányoljuk az annak rendezésében és keresztülvitelében megnyilvánult művészetet, mert annak rendezője, Glück Frigyes mint komponista és a Pannonia kitűnő konyhája mint előadó és végrehajtó ezúttal is beigazolták: milyen fejlett nálunk a vendéglősipar, milyen példát kell adni az új és a régi generációnak e szakma színvonalának tudatos emelése érdekében. Végre pedig a vendéglátó házigazda ez alkalommal is összehozta a főváros, a kormány, a társadalom képviselőit (főpolgármester, polgármester, iparoktatási főigazgató, iparegyesületi alelnök stb.) a vendéglősipar képviselőinek szinejavával és asztal fölött is sok okos szó esett a vendéglősipar fontos hivatásáról és modern föladatairól az idegen-forgalom emelésével szemben. A pincér-iskola tanári kara pedig meggyőződhetett arról, hogy a gyakorlati életnek tesz nagy szolgálatot a szakiskola fejlesztésével. Taníthat, nevelhet akkor is, amikor a kiemelkedő példákra utal s követésre ajánlja azokat.

És az is figyelemre méltó, hogy a világon talán neki van a legérdekesebb szakácskönyv-gyüjteménye. Mindezt pedig annak okáért jegyzem föl róla, hogy szakmája iránti ritka szeretetét és

választott pályája megbecsülésének ez adataival szakmabeli kiválóságát e helyen is dokumentáljam.

*

A Glück Frigyes jótékonyságáról sok szó esik a közleményben. Kivánatos volna tehát ezt a fönnebbieknél még közelebbről is méltatni.

De legjobban tiszteljük a jótékonyságot, ha annak részleteit nem bolygatjuk. Csak általánosságban említem, hogy számos humánus alapítványt tett; többek között a pincériskolákban és egy nagyobb utazási ösztöndíjat az országos iparegyesületben. A gyermekvédő- és gyermekbarát-egyesületeknek elnökségében foglal helyet és sok más jótékony egyesületnél is vezető szerepet visz. Igy például az ő eszméje volt a varrógépek ingyenes használatának biztosítása a szegény néposztályok számára, foglalkozott egy tengeri-hospic létesítésével beteg gyermekek számára és sokat buzgólkodott legújabban a józsefvárosi *munkás-otthon* létesítésének és mintaszerű berendezésének előkészítésével. Sokat fáradt végül a napközi otthonok létesítése érdekében.

Sokat foglalkozott a *jótékonyság szervezésével* is és erre sok figyelmet fordított. Az az álma, hogy ne legyen szegény ember a főváros területén és ha ezt nem is lehetne keresztül vinni, legyen legalább egy központ, mely a pillanatnyi szükségen segíteni és exisztenciákat megmenteni képes legyen. Ezért sokat fáradozott a *jótékonyságnak kerületenkint való központosítása* érdekében és az ő közreműködésével, részben az ő ideái szerint létesült a nyolcadik kerületi jótékonysági központ, melynek figyelme kiterjed a szegények fölruházására, a gyermekek ellátására és gondozására, szegények gyámolítására, a munkások tea- és levesosztó intézetére, a szegények népkonyhaszerű élelmezésére, a munkanélküliek foglalkoztatására, mintaszerű népkönyvtárnak berendezésére stb. stb. Minden ily intézmény számára Glück meghozta a maga áldozatait, a legnagyobb elégtétele azonban az lett, hogy ezt a mintaintézményt a főváros több kerületében már utánozták és csak idő kérdése, hogy az *minden* kerületben megvalósíttassék.

Ennek a fontossága pedig abban rejlik, hogy miután minden kerület legjobban ismeri a maga embereit, valószinű, hogy a humanizmus gyakorlása rendes mederbe terelődik, másrészt pedig

az e téren tapasztalt sokféle visszaélésnek is elejét lehet venni a professzionátus kéregetők és tolakodók körjárásának megszüntetésével, mert hisz e terv szerint ezentúl mindenki *csak* a saját kerületében fog segélyt kaphatni.

Glück tehát, mint e rövid vázlatból látszik, nem nyakra-főre való rendszertelen adakozásnak a híve, hanem a tervszerű, okos jótékonyságnak, melynek szervezése érdekében úttörő munkát végzett és melynek érdekében szellemi és anyagi áldozatait egyaránt hozta meg.

Ezt a jellemvonását is szükségesnek tartottam kidomborítani, hogy ezen a réven lehetőleg teljes képét adjam annak a férfiúnak, aki mint iparos és polgár oly buzgón és lelkesen dolgozik szakmája fejlesztése és polgártársai érdekében, mint előtte kevesen. Ezek a kvalitásai emelték őt az iparegyesület végrehajtó bizottságának díszes és előkelő gárdájába.

Czettel Gyula.

Az iparegyesület vezérkarának legfiatalabb, de nem legkisebb tagja. A pénzügyi bizottság elnöke, a financiák vezetője és rendezője. Aránylag még fiatal ember. Mindenki, aki ismeri, ráfogja, hogy a «legjobb éveiben van», pedig *most lesz ötven éve, hogy az iparos-pályán működik*. És aki az ő életrajzát megírja, elég lesz ha azt jegyzi föl róla, hogy félszázadon át becsülettel *dolgozott* iparága fölvirágoztatásán. Czettel Gyula ebben a félszázados munkában érvényesítette a legintenzivebb szorgalmat, a józan törekvést iparága haladásának minden vonalon való biztosítása érdekében és a puritán becsületességet a megrendelő közönséggel, végre a legmesszebbmenő atyai jóakaratot munkásainak hű gárdájával szemben.

De bár iparának érdeke, igen helyesen, mindig az első volt előtte, kellő beosztás mellett mindig talált időt az ipar közérdekeinek és iparostársai közügyeinek szolgálására és buzgó előmozdítására. És persze, nálunk az a szokás, hogy ha valakiben önzetlen odaadást és nemes buzgalmat látunk, azt szétkapkodjuk és mindenfelé, minden lehető munkára igénybe vegyük.

De Czettel hű maradt ahoz a nehány testülethez, amelynek munkaerejét szentelte, nem ment bele az erőknek nálunk oly

divatos elforgácsolásába és ezért tudott eredményt fölmutatni az iparoskörben, a nyomdászok testületeiben, a kamarában és az országos iparegyesületben.

Czettel Gyula 1843-ban született Abonyban, Pestmegyében ahol a polgári iskolát és Pesten Hampelnál kereskedelmi iskolát végzett.

1856-ban mint inas, nagybátyjának Posner Károly Lajosnak akkor már híres gyárába lépett; további kiképzés céljából 1865-ben külföldi tanulmányútra ment és két évet töltött Németországban, Párisban és Londonban. Hazatérve, nagybátyja őt gyárának reorganizálásával és vezetésével bízta meg. A fiatal Czettel a Posner-féle gyárat magas technikai színvonalra emelte. — Tanulmányútjáról, az akkori párisi kiállításról hozta magával hazánkba az első tökéletes kőnyomdai gyorssajtót, mely azóta az egész civilizált világot meghódította. Szakmájában számos kiváló újítást és találmányt érvényesített. Ő az előjegyzési naptárak, a jegyzékblock és zárt levelező-lapok — «une mot á la poste» cím alatt — szabadalmazott feltalálója. 31 évi sokoldalú munkásság után megvált a Posner gyár igazgatói állásától, hogy önállósítsa magát. Ebből a célból Deutsch Adolffal együtt megvette az akkori Deutsch M.-féle műintézetet, melyet húsz évi odaadó szakmunkásság által teljesen modernizált, lényegesen átalakított és magas művészi és technikai színvonalra emelt, úgy hogy az ma is a főváros egyik legelső és szolid versenyképességéről ismert nyomdai műintézete. Igazolja ezt az a számos kitüntetés (díszokmányok, öt arany érem, számos ezüsérem stb.), melyet műintézete a legnagyobb kiállításokon aratott. Ő maga is kapott több kitüntetést. Az egyik párisi kiállítás alkalmából megkapta a legfelsőbb elismerést, a millenniumi kiállítás idején a koronás arany érdemkeresztet, az 1900-iki párisi kiállítás után a Ferenc József-rendet. Ez utóbbi kitüntetés alkalmából szaktársai meleg ovációban részesítették, melyből a nyomdászfőnökök hivatalos testületei is kivették a maguk részét. A nyomdász-körökben Czettel általán igen becsült és kedvelt egyéniség. A tüdőbeteg nyomdászok javára létesítendő szanatórium előkészítő bizottságának ő az elnöke és buzgóságának sokat köszönhet máris a nemes és jótékony cél.

Saját szakmájának érdekein kívül Czettel néhány más kiválóbb gyári vállalat támogatásában és vezetésében is részt vesz. Felügyelő bizottsági elnöke az Schlick-gyárnak, igazgatósági tagja

az első magyar betüöntődének, elnöke a magyar gyapjú-tomp- és kalapgyárnak; a köztéren való sokoldalú és hasznos munkájának elismeréseül polgártársai a fővárosi bizottsági tagok sorába is beválasztották.

Közérdekű munkásságának legértékesebb része azonban az, melyet az iparegyesületnek szentel, amelynek csöndes, de intenziv munkájából ugyancsak zajtalanul, de annál eredményesebb módon évek óta kiveszi a maga részét első sorban a pénzügyi bizottság élén, de úgy is mint a végrehajtó bizottság és az igazgatóság egyik legbuzgóbb tagja és a közérdekű ülések rendes látogatója. E minőségében nemcsak a tárgyalásokból veszi ki a maga részét hanem mint indítványozó is gyakran érvényesíti a praktikus életben szerzett bőséges és értékes tapasztalatait.

Legédesebb jutalma polgártársai bizalmán és szeretetén kívül az a mintaszerűen boldog családi élet, mely a közügyekért való fáradalmakért és nem ritkán tövisekért, minden tekintetben és bőségesen kárpótolja.

TARTALOMJEGYZÉK.

ELSŐ RÉSZ.

A közelmult napi kérdéseiből.

Kisipar, nagyipar, mezőgazdaság.

Szociális kérdések.

Amerikai jegyzeteimből.

MÁSODIK RÉSZ.

Az újabb korszak úttörői, szereplői és tényezői.

Miniszterek, államtitkárok, miniszteri megbizottak.

A nagyipar képviselete.

Kereskedők.

A kamarák köréből.

A műipar köréből.

Az országos iparegyesület vezérkara.

